תולדות חב"ד
בפולין, ליטא ולטביא

בשנים תק"נ - תש"ו

על פי

מכתבים, מסמכים וזכרונות

•

לוקט ונערך על ידי

הרה"ת ר' שלום דובער שי' לוין

יוצא לאור על ידי

„אוצר החסידים"

770 איסטערן פארקווי ברוקלין, נ.י.

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים ואחת לבריאה

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

TOLDOS CHABAD BEPOLIN, LITA VELATVIA
(History of Chabad in Poland, Lithuania, and Latvia) — 1790-1946

Copyright © 2011
by
KEHOT PUBLICATION SOCIETY
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718
editor@kehot.com

ORDER DEPARTMENT
291 Kingston Avenue / Brooklyn, New York 11213
(718) 778-0226 / FAX (718) 778-4148
www.kehot.com

All rights reserved, including the right to reproduce this book or portions thereof, in any form, without prior permission, in writing, from the publisher.

The Kehot logo is a trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch, Inc.

ISBN 978-0-8266-5328-4

Manufactured in the United States of America

ב"ה

פתח דבר

בהמשך לסדרת "תולדות חב"ד" בארץ הקודש, בארצות הברית, ברוסיא הצארית וברוסיא הסובייטית, מוגש בזה הכרך החמישי של הסדרה, "תולדות חב"ד – בפולין, ליטא ולטביא".

הספר כולל את תולדותיה של תנועת חב"ד במדינות אלו, בעיקר – בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, היינו מסיום מלחמת העולם הראשונה בשנת תר"פ – שבה התחילה עיקר פעילותה של חב"ד במדינות אלו, ועד לסיום מלחמת העולם השניה בשנת תש"ה – כשעלה הכורת על יהדות מדינות אלו, והצלת שרידי האש – בשנת תש"ו. אך נכללו בו גם תולדותיה של חב"ד במדינות אלו מתקופת רבינו הזקן ואילך.

חלקו העיקרי של הספר הוא תולדותיה של רשת הישיבות "תומכי תמימים", שהתחילה בוואַרשא בשנת תרפ"א, והסתיימה בווילנא בשנת תש"א, ובגיטו ראדום בשנת תש"ב.

לשלימות הדברים צורפו גם תולדות הישיבה בקאבע שביפאן ושאנגהאי שבסין, לשם ניצלו קבוצה מהתלמידים, ועד שהגיעו תשעה מהם למונטריאל שבקנדה – בראשית שנת תש"ב, ושאר התלמידים לניו יארק – בקיץ תש"ו.

בתקופת השנים תרפ"ח – ת"ש, שכן במדינות אלו מרכזה של חסידות חב"ד, בשנים תרפ"ח-תרצ"ג – בריגא שבלטביא, בשנים תרצ"ד-ה – בוואַרשא, בשנים תרצ"ו-ט – באַטוואַצק, ובשנת ת"ש – שוב בוואַרשא ובריגא.

בשלהי שנת תש"ו, ותחלת שנת תש"ז, הגיעו לאירופה קבוצות מאנ"ש והתמימים, שהבריחו את הגבול וניצלו מרוסיא, והסתדרו בכמה מדינות באירופה בשנים תש"ז-ט; ועל כך מסופר כבר ב"תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית" פרקים קטו-קכ.

תולדות חב"ד באירופה בשנים הבאות, לא נכללו בספר זה, וקובעות ברכה לעצמן.

* * *

עיקרו של החומר המובא בספר הזה, מכתבים מסמכים ותמונות, מתפרסם כאן לראשונה, מתוך ארכיון הספריה, ומתוך חומר שהתפרסם ונדפס במשך השנים.

בין השנים תשל"ז-תשמ"ח, עסק ידידי הרה"ח ר' שמואל שי' העבער, בליקוט חומר הקשור לתולדות רשת הישיבות תומכי תמימים בפולין וסמוכותיה. לצורך זה התכתב עם כמה מתלמידי הישיבות בפולין, ואף ראיין רבים מהם.

כמה מראיונות ורשימות אלו נדפסו במשך השנים ב"כפר חב"ד", וחלק גדול הוא עדיין בכתובים, ומהם שאבתי הרבה בספר זה. בדרך כלל, כשמובא ממה שמספרים התלמידים, מבלי לציין למקור, הוא מתוך הרשימות הללו. וכאן המקום אתי להודות לו על שמסר את החומר, כדי להשתמש בו לעריכת הספר.

התצלומים והתמונות הניתנים בספר הן בעיקר מארכיון הספריה; אמנם חלק מהתמונות הן: א) מהאוסף הנ"ל של הר"ש שי' העבער. ב) מארכיון "חב"ד.אורג" – באדיבות ידידי ה"ר דוד העניך זקליקובסקי. ג) מארכיון ארגון JEM (ג'ואיש עדיוקיישאנאל מידיא). התודה נתונה להם עבור אדיבותם.

אמנם לראש וראשונה חובה נעימה היא לי להודות לידידי ה"ר יצחק שי' וילהלם, שהרבה לעזור לי בכל שלבי עריכת הספר.

* * *

בארכיון הספריה שמורות גם רשימות התלמידים בישיבה בוואַרשא-אטוואצק ועוד, עם פרטי התלמידים. בספר שלפנינו ניתנו העתקות או תצלומי רשימות אלו.

רוב תלמידי הישיבה, הר"מים המשפיעים והמשגיחים בישיבה, ניספו בשואה, הי"ד; יהיו רשימות אלו נר-זכרון לתלמידי הישיבה, ולצוות הנהלת הישיבה.

ויהא ספר זה, בהמשך לקודמיו בסדרה, עוד תרומה צנועה לסקירת תולדותיה של חב"ד – ליובאוויטש, שלאורה נלך לקבל פני משיח צדקנו בגאולה השלמה.

שלום דובער לוין

ל"ג בעומר, ה'תשנ"א
ברוקלין נ.י.

תוכן העניינים

חב"ד בליטא ..... א
א. ווילנא בתקופת רבינו הזקן ..... א
ב. קהלת חב"ד בווידז שבליטא ..... ז
ג. אחרי המאסר והגאולה ..... ט
ד. תקופת אדמו"ר האמצעי ..... יא
ה. תקופת אדמו"ר ה"צמח צדק" ..... יד
ו. תקופת אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ..... טז
ז. תקופת אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ..... יט
ח. רבני חב"ד בעיירות ..... כה
ט. ביקורי רבינו בעיירות ..... לד

חב"ד בלטביא ..... מד
י. התיישבות חסידי חב"ד בלטביא ..... מד
יא. פעילות רבינו בתקופת ריגא ..... נ
יב. פעילות חב"ד בלטביא בתקופת ריגא ..... נח
יג. אחרי ההגירה מריגא לווארשא ..... ס

חב"ד בפולין ..... סט
יד. התיישבות חסידי חב"ד בווארשא ..... סט
טו. ביקורי רבינו בווארשא ..... עג
טז. הגירת רבינו לווארשא ולאטוואצק ..... עז

ישיבת תומכי תמימים בווארשא-אטוואצק ..... פג
יז. פתיחתה בשנת תרפ"א ..... פג
יח. שנת תרפ"ב ..... פז
יט. שנת תרפ"ג ..... צא
כ. שנת תרפ"ד ..... צג
כא. שנת תרפ"ה ..... צד
כב. שנת תרפ"ו ..... ק
כג. שנת תרפ"ז ..... קט
כד. שנת תרפ"ח ..... קיז
כה. שנת תרפ"ט ..... קכ
כו. שנת תר"צ ..... קכד
כז. שנת תרצ"א ..... קל
כח. שנת תרצ"ב ..... קמא
כט. שנת תרצ"ג ..... קמה
ל. שנת תרצ"ד ..... קנג
לא. שנת תרצ"ה ..... קנז
לב. שנת תרצ"ו ..... קסא
לג. שנת תרצ"ז ..... קסח
לד. שנת תרח"צ ..... קעא

לה. שנת תרצ"ט . . . . . קפא
לו. המכינה בווארשא . . . . . קפט
לז. איגוד תלמידי התמימים . . . . . ר

הסניפים בעיירות . . . . . רד
לח. סקירות וסיכום על הסניפים . . . . . רד
לט. הסניף באטוואצק . . . . . רו
מ. הסניף בווילנא . . . . . רח
מא. הסניף בלאדז . . . . . רכד
מב. הסניף בחמעלניק . . . . . רלג
מג. הסניף בפאטשאנאוו . . . . . רלו
מד. הסניף בריגא . . . . . רלז
מה. הסניף בקאוועל . . . . . רמ
מו. הסניף בגלובאקע . . . . . רמג
מז. הסניף בראציאנז . . . . . רמו
מח. הסניף בחעלם . . . . . רמז
מט. הסניף בקאלושין . . . . . רנ
נ. הסניפים בדאנקרא וליוועגהאף . . . . . רנא
נא. הסניף בלענטשנא . . . . . רנו
נב. הסניף בסטאפניץ . . . . . רנז
נג. נסיון פתיחת סניפים נוספים . . . . . רנח

בתקופת המלחמה . . . . . רסא
נד. בריחת התלמידים לווילנא . . . . . רסא
נה. אחרי סגירת הגבולות . . . . . רעא
נו. הישיבה בווילנא בתקופת המלחמה . . . . . רעג
נז. ההצלה דרך רוסיה ליפאן . . . . . רפה
נח. תקופת קאבע שביפאן . . . . . רצט
נט. הישיבה בשנגהאי . . . . . שי
ס. עם תום המלחמה . . . . . שכז
סא. הישיבה בגיטו ראדום . . . . . שלד
סב. התלמידים ששרדו את המלחמה . . . . . שלו

הצלה ועזרה בימי המלחמה . . . . . שמ
סג. הצלת אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ובני ביתו . . . . . שמ
סד. השתדלות הצלת בנותיו וחתניו . . . . . שמז
סה. השתדלות הצלת מזכירי רבינו . . . . . שנז
סו. השתדלות הצלה ועזרה לאנ"ש . . . . . שסז

ספריית ליובאוויטש . . . . . שצ
סז. יסוד הספריה . . . . . שצ
סח. הגדלת הספריה . . . . . שצד
סט. סידור הספרים . . . . . שצז
ע. העברת הספריה מריגא לווארשא . . . . . שצח
עא. העברת הספריה מווארשא לאטוואצק . . . . . ת
עב. ספריית "אגודת חסידי חב"ד" . . . . . תב
עג. הצלת הספריה מאירופה . . . . . תה

מפתחות . . . . . תיא
מפתח ענינים . . . . . תיג
מפתח מוסדות וארגונים . . . . . תטו
מפתח אנשים . . . . . תיח
מפתח מקומות . . . . . תק

חב"ד בליטא

פרק א
ווילנא בתקופת רבינו הזקן

עם התיישבות רבינו הזקן בלאזניא, והתחלת הנהגת עדת החסידים ברוסיא הלבנה, משנת תקמ"ג ואילך[1], התחילו להתארגן קהלות חסידי חב"ד גם בליטא; בעיקר בווילנא – ווידז, וגם בעיירות נוספות.

המסמך הראשון שהגיע לידינו[2], בחתימת כמה מראשי עדת החסידים שבקהלת ווילנא, הוא מכתב שכתבו בשנת תקנ"ז או תקנ"ח, אל אנ"ש שבקהלת ווידז הסמוכה, ואל העומד בראשה "ר' משה ב"ר יצחק נ"י".

תוכנו של המכתב הוא, השתדלות לעצור את רדיפת המתנגדים שבווילנא, הן נגד המנין החסידי בווילנא והן נגד המנין החסידי אשר בווידז הסמוכה[3].

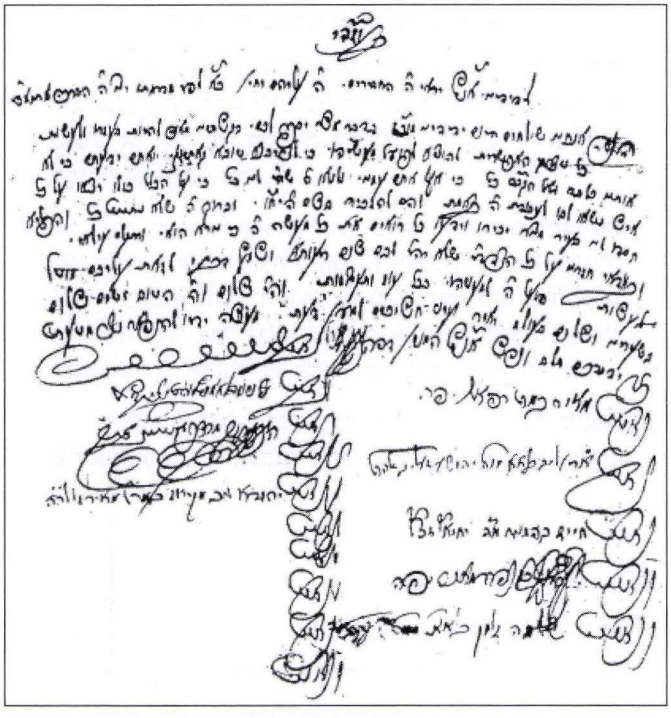

מכתב קהלת חב"ד בווילנא לקהלת חב"ד בווידז

שמונת החתומים על המכתב הם:

מאיר במ"ה רפאל יפה

ארי' ליב בלא"א מו"ה יהושע זעליג זלה"ה

חיים בהמנוח מו"ה יחיאל זצ"ל

יעקב במוה"ר מאיר יפה

שלמה זלמן בלא"א מו"ה יעקב

מ' נחום בלאאמ"ו מוהר"ר יצחק ז"ל

הק' ברוך מרדכי איטינגער

יהודה ליב מקראז במה"ו מאיר זללה"ה

נראה מה ידוע לנו אודות חותמים אלו – מראשי קהלת חב"ד בווילנא באותה תקופה:

ה"ר מאיר ב"ר רפאל מווילנא

ראשון החותמים הוא החסיד ה"ר מאיר ב"ר רפאל יפה, המפורסם יותר בשמו: ר' מאיר רפאל'ס; שהי' ראש הקהלה החסידית בווילנא. ואודותיו מסופר בבית רבי (עג, א):

הרה"ח המפורסם הגביר ר' מאיר רפאלס זלה"ה מווילנא, הי' גביר וחסיד גדול, מחסידים הראשונים של רבינו, והי' לו מסירות נפש על רבינו, וגם אותו הלשינו עם עמיתו ורעו הגאון החסיד ר' ברוך מרדכי זלה"ה אבד"ק באברויסק, שהי' אז בווילנא, ולקחו אותם אסור בשלשלאות, והוליכום לעיר המלוכה. אך עוד טרם באו לשם נתברר הדבר בווילנא ששקר ענו בם והחזירום מאמצע הדרך כו'.

ההלשנה והמאסר המוזכרים כאן, היא הלשנת המתנגדים בקיץ תקנ"ח, נגד רבינו הזקן ונגד החסידים שבליטא, אשר בגללה נאסר רבינו בתחלת שנת תקנ"ט, יחד עם שלושים חסידים מהעיירות שבליטא: ווילנא, ווידז, המדורא[4], פאנדל[5], וויסוקי ליטובסק.

לפני כ-20 שנה נתגלה תיק החקירות של המאסר. החקירות של רבינו הזקן התפרסמו אז[6], ואילו החקירות של החסידים עדיין בכתובים.

ראשון הנחקרים הי' ה"ר מאיר הנ"ל, ראש הקהלה החסידית בווילנא.

בחקירתו הוא מספר כי הוא בן 50, ואשר הוא ושני בניו, שלמה ויענקל, התקרבו לחסידות לפני כ-10 שנים

---

1. כמסופר בתולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק יא.
2. כרם חב"ד 4 ע' 114, ותצלומו – שם ע' 115. ופיענוחו – לקמן פרק ב.
3. אודות קהלת חב"ד בווידז, ראה לקמן פרק הבא.
4. הרה"ק רבי שמואל מהמדורא, אשר אחרי הסתלקות אביו הרה"ק רבי חיים חייקל מהמדורא, בשנת תקמ"ז, התחיל לנסוע ללמוד את תורת החסידות אצל רבינו, כמסופר בתולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק יא.
5. אודות קהלת חב"ד בפאנדל, ראה לקמן פרק ד.
6. בכרם חב"ד גליון 4, ובאגרות קודש שלו ח"ב.

(תקמ"ט). הם נסעו לרבינו בלאזניא, שנתן להם סדר הדרכה חסידי, ולפני כ-3 שנים (תקנ"ו) קיבל שני מכתבים מרבינו.

הוא גם מספר אשר בתחלה התקיים המנין החסידי בווילנא בבית החסיד ר' אליעזר ב"ר חיים, ולפני 4 שנים (תקנ"ה) עבר המנין לביתו, ואשר עד לפני שתי שנים (תקנ"ז) היה הדבר באישור ראש הקהל של ווילנא – ר' משה ב"ר אשר.

כבר בשנת תק"ן נבחר ה"ר מאיר רפאל'ס לחבר הקהל בווילנא (וילנא בתקופת הגאון ע' 255 וע' 282. כרם חב"ד 4 ע' 203).

בתקופה זו, שבין השנים תק"נ-תקנ"ו, לא היתה התנגדות חזקה בווילנא לקהלה החסידית. הדבר נזכר גם בתזכיר של בולגאקוב, מושל ליטא, שכתב בשלהי תקנ"ח (כרם חב"ד 4 ע' 34):

> תושב העיר וילנא מאיר בן רפאל, עוד בימי חייו של אליאש[7], החל קורא את הקרלינים[8] לכאן, ולא גילו התנגדות חזקה לבואם לכאן, היות ובאותם ימים היה לו ידיד משה בן אשר.

בשנים הבאות הי' ר' משה ב"ר אשר מראשי הלוחמים נגד החסידים, אבל בתקופה הראשונה הוא אישר את המנין המיוחד של החסידים בווילנא, אשר ידידו ה"ר מאיר רפאל'ס עמד בראשו, ואשר הגאון החסיד הרב ברוך מרדכי איטינגא שימש בו כמורה הוראה, כדלקמן.

ה"ר ארי' ליב ב"ר יהושע זעליג מווילנא

החותם השני הוא ה"ר "ארי' ליב בלא"א מו"ה יהושע זעליג זלה"ה", עליו מספר ה"ר מאיר רפאל'ס בחקירתו הנ"ל, כי רבינו שלח על ידיו מלאזניא סכום של 800 רובל אסיגנציות, להוצאות ניהול הקהלה בווילנא.

גם ה"ר ארי' ליב ב"ר יהושע זעליג נאסר ונחקר אז, והוא מספר בחקירתו, אשר הוא בן 23, ואשר לפני 3 שנים (תקנ"ו) התקרב לחסידות, ונסע 3 פעמים לרבינו בלאזניא, ורבינו שלח על ידו מכתב, עם 800 רובל אסיגנציות, כדי למסור לה"ר נחום ב"ר יצחק, לצרכי ניהול הקהלה החסידית בווילנא. וכשחזר לווילנא מסר את המעות לה"ר נחום ב"ר יצחק, שהוא מחזיק את הקופה של החסידים בווילנא. גם הוא מספר אשר התפלות בבית ה"ר מאיר ב"ר רפאל הן באישור הקהל, על ידי משה בן אשר.

ה"ר יעקב במוהר"ר מאיר יפה

החותם הרביעי הוא ה"ר יעקב ב"ר מאיר יפה. מסתבר שהוא בנו של ר' מאיר רפאל'ס הנ"ל, וכנזכר לעיל בחקירתו, שיש לו שני בנים, שלמה ויעקב.

7. הגר"א, שנפטר בתחלת שנת תקנ"ח.

8. החסידים.

ה"ר שלמה זלמן ב"ר יעקב

החותם החמישי הוא ה"ר שלמה זלמן ב"ר יעקב. גם הוא נאסר ונחקר אז, והוא מספר בחקירתו, שהוא בן 30, והוא גר בווילנא יותר מ-20 שנה, ויש לו שני בנים הירש וחיים. לפני 3 שנים (תקנ"ו) התקרב לחסידות, והוא נסע אז ללאזניא ללמוד אצל רבינו.

ה"ר נחום ב"ר יצחק מווילנא

החותם השישי הוא ה"ר נחום ב"ר יצחק הנ"ל. גם הוא נאסר ונחקר אז, והוא מספר בחקירתו, שאף שהוא עצמו אינו מחשיב עצמו כל כך כחסיד, הוא מנהל את הקהלה החסידית בווילנא, מחמת ידידותו עם ה"ר מאיר ב"ר רפאל הנ"ל. הוא ביקר אצל רבינו בלאזניא לפני 7 שנים (תקנ"ב), ומקבל תמיכה כספית מרבינו לצרכי ניהול הקהלה החסידית בווילנא. הוא קיבל מרבינו שני מכתבים, בהם מורה לו לעזור לחסידים בווילנא, וכן קיבל מאתו 800 רובל אסיגנציות לצורך הנ"ל. הוא נאמן ומורשה של הקהלה החסידית בווילנא, תמורת תשלום שמקבל מהם.

ה"ר ברוך מרדכי איטינגער מווילנא

החותם השביעי הוא הגאון החסיד הרב ברוך מרדכי איטינגער[9], חתנו של הרב שמואל אב"ד קהלת ווילנא, והוא שימש אז רבה של הקהלה החסידית בווילנא[10]. ואודותיו מסופר בבית רבי שם:

> הרב הגאון החסיד ר' ברוך מרדכי זלה"ה מבאברויסק, חתן הגאון ר' שמואל זלה"ה אב"ד דווילנא, הי' מגדולי תלמידי רבינו נ"ע, ומתחלה הי' דר בווילנא, ובעת המחלוקת עמד בקשר המלחמה מאד, ועל כן הלשינו גם אותו עם הרר"מ רפאלס כידוע. אחר כך נתקבל לרב בבאברויסק, והי' שם שנים הרבה[11].

בחקירתו של הרב ברוך מרדכי איטינגער מספר, שהוא בן 26, נולד בלבוב[12], והי' בווילנא כבר לפני 9 שנים

9. תולדותיו – בס' "תולדות ברוך מרדכי" (אהלי שם, תשס"ח).

10. כך הוא מתואר בדיווח של המושל בולגאקוב (כרם חב"ד 4 ע' 37): קורא את עצמו רב הקרלינים [כשהכוונה היא לעדת החסידים שבווילנא].

11. עד קיץ תרי"א, שאז עלה לארה"ק והתיישב בירושלים, כפי שבארתי ב"תולדות חב"ד בארה"ק" ע' קצו-זז. "מבית הגנזים" פרקים לז; קכב. שוב קבלתי (על ידי ה"ר ברוך יצחק גוטטער) תצלום מכתב הג"ר יואל גינצבורג אבד"ק יאנאווא, אל הג"ר ברוך מרדכי, ב"יום ג' כ"ח אד"ש שנת תאי"ר", ושם כותב "אחר שבת הבע"ל אסע למעכ"ת ושם נדבר עם מעכ"ת פא"פ". הרי שלא נסע לארה"ק עד קיץ תרי"א.

12. ראה גם מצבתו (תולדות ברוך מרדכי ע' 162-161): בהרב אליעזר ליזר מלעמברוק [היא לבוב].
והוא גם מקום רבנותו של זקנו מוה"ר חיים יהודה ליב הלוי איטינגא, אבד"ק לבוב והגליל – משנת תצ"א עד שנת ת"ק (ראה שם ע' 20-18).

(תק״נ)[13], והתיישב שם לפני 4 שנים (תקנ״ה)[14], ויש לו שני בנים שמואל וליב. הי׳ בלאזניא במשך שנה, וחזר משם לפני 5 חדשים (קיץ תקנ״ח). הוא קשור לחסידים, אבל אינו רואה את עצמו ממש כאחד מהם, ובלאזני למד אצל ר׳ יעקב ב״ר שמעון.

ה״ר יהודה ליב מקראז

החותם האחרון הוא ה״ר יהודה ליב מקראז. גם הוא נאסר ונחקר אז, והוא מספר בחקירתו, שהוא בן 30, שנולד בגרודזן, ומגיל 18 (תקמ״ז) הוא גר בווילנא, ויש לו אשה ובת בשם שרה. הוא התקרב לחסידות לפני ג׳ שנים, אחרי שלמד בספר התניא, שנדפס בסלאוויטא. הוא נסע פעמיים לרבינו ללמוד אצלו, בפעם הראשונה – לפני ג׳ שנים, ופעם נוספת אחר כך. הוא גם אמר אשר ידוע ומפורסם שרבינו הוא חכם גדול ומורם ורבם של יהודים רבים, ואשר העומדים בראש קהלת החסידים בווילנא הם, ה״ר מאיר ב״ר רפאל וה״ר ליב ב״ר זעליג הנ״ל.

הוא הי׳ מהלומדים דאנ״ש שבווילנא; בשנת תקע״א כתב רבינו[15] אל רבני קהלת ווילנא, לבאר את הטעמים שהנהיגו החסידים לשחוט דוקא בסכינים מלוטשים, ובשולי הגליון מוסיף בכתי״ק:

בקשתי ממוהר״ר ליב קראז, ושאר לומדים דאנ״ש, שיעיינו היטב בגמרא ופוסקים הנ״ל מעבר לדף, בכדי שידעו להשיב.

הרדיפות על מנין החסידים בווילנא

ההתנגדות והמלחמה של המתנגדים נגד המנין החסידי בווילנא התחילה בעיקר בשנת תקנ״ז. והתגברה ביותר בשנת תקנ״ח[16].

כשהתחילו הרדיפות, כתב אליהם רבינו (ח״א אגרת לד):

אהובי אחי ורעי העומדים על התורה ועל העבודה, אנ״ש המנין דק״ק ווילנא, ה׳ עליהם יחיו נס״ו

אחד״ש, פתח דברי יעיר[17] אוזן שומעת[18] קושט אמרי אמת[19] לאמיתו בדבר הויכוח עם שכנגדינו.

אילו היה באפשרי לבא לידי גמר נכון עמהם, בוודאי אין לך מצוה גדולה מזו לעשות שלום בישראל, ואת מי אין כמו אלה[20], אך מה לנו לעשות ולא עשינו, והרבה מאד טרחנו בזה ולא עלתה בידינו[21], ונקיים אנחנו מה׳ ומישראל[22].

והולך ומאריך ומספר את השתלשלות הדברים, משנת תקל״ב ואילך.

בי״ח תשרי, ב׳ דחוה״מ סוכות תקנ״ח, יום לפני פטירת הגר״א, התאספו גבאי בית המדרש (הקלויז) הישן בווילנא לעיין בעניני בית המדרש, ובאסיפה הזאת החליטו (חסידים ומתנגדים ע׳ 208):

מחמת שיקבצו יחד כת קארלינר[23] בכל יום בבית המדרש, ומרימים קולם בתפילה, ומחדשים דברים בשינוי נוסח התפילה, אשר יסדו לנו כנסת הגדולה מאז היינו לעם ישראל ... לנגוש אותם בכל מיני כפיות ונגישות, ואף שלא למכור להם שום עליה ואיזה כיבוד לתורה עד שינהגו דוקא כנ״ל, ושיתפללו דוקא כמו שיסדו לנו כנסת הגדולה בלי שום שינוי נוסח ובלי הרמת קול בתפילה כמו כל אחינו בני ישראל.

למחרת, ביום ג׳ דחוה״מ סוכות, נפטר הגר״א בווילנא, ובהושענא רבה הכריזו קהל ווילנא חרם על עדת החסידים בווילנא (חסידים ומתנגדים ע׳ 205):

יצאו אנשים מקרב המחנה ופרצו גדר עולם, משנים ממטבע שטבעו חכמים בברכות ובתפילות, מרימים קול בתפילה ושאר התנהגות משונים מכל עם ישראל, ומכנים עצמם בשם חסידים, והם מכונים בשם קארלינר, ועושים חבורות חבורות וממנים לעצמם איש אחד ומכנים אותו בשם רב ורבי...

מי שילך בדרכיהם ויתנהג כמנהגיהם, לא די שהאיש ההוא מנודה מכל ומובדל ומופרש מכל קדושת ישראל, אף גם שהאיש לא יחשב לבר ישראל כל עיקר, שיהיה בכל וכל כנכרי, דהיינו פתו פת כותי וכו׳, וכלה גרש יגרש האיש ההוא מפה קהלתינו יצ״ו, ושלא יהיה לו שום חזקת ישוב, ופשיטא שלא יהיה לו שום התמנות בקהל ובאסיפה ובשום חברה, והכל על פי רודף הנעלם[24]. ומחויב הרבני הסופר לציית להרודף הנ״ל בלי שום שאלת הראש ודיין. וכל אחד מאנשי קהלותינו יכול להיות

---

13. חותנו מוה״ר שמואל הראב״ד דק״ק ווילנא נפטר בכ״א טבת תקנ״א (מצבתו נדפסה בקורות בית העלמין הישן בווילנא, ווילנא תרצ״ה, ע׳ 53. תולדות ברוך מרדכי ע׳ 47).
ואפשר שבהיותו בווילנא בשנת תק״נ, בהיותו בן 17, נשא את בתו של מוה״ר שמואל הראב״ד דק״ק ווילנא (אבל ראה ס׳ השיחות תש״ב ע׳ 34 ואילך).

14. בדיווח המצורף למכתבו של המושל בולגאקוב (כרם חב״ד 4 ע׳ 37): מתגורר כאן מזה שנתיים. אשתו עוסקת במכירת משקאות, והוא קורא את עצמו רב הקרלינים.

15. שו״ת שלו סי׳ ז, ואגרות קודש שלו ח״א אגרת סא.

16. אודות רדיפות המתנגדים נגד החסידים בשנים אלו מסופר ב״חסידים ומתנגדים״ ח״א ע׳ 229-180. וב״כרם חב״ד״ 4 ע׳ 215-205.

17. עפ״י תהלים קיט, קל.

18. עפ״י משלי כ, יב.

19. עפ״י משלי כב, כא.

20. עפ״י איוב יב, ג.

21. עפ״י ברכות לה, ב.

22. עפ״י מטות לב, כב.

23. חסידים.

24. ראה עניינו בכרם חב״ד 4 ע׳ 101.

רודף כנ"ל ... וגם יבוררו על פי אסיפה חמשה אנשים המבוארים למטה[25] שיהי' ידם כיד ז' טובי העיר ... לפקח בענין הלז בלי שום מוחה ומעכב...

כל הנ"ל הועתק מפינקס הקהלה, וגם הוכרז ביום הושענא רבה קודם הושענות בכל בתי כנסת ובתי מדרש ובתקיעת שופר ובכיבוי נרות.

את ההחלטה הנ"ל של ה"ר משה ב"ר אשר, לארגן את החרפת הרדיפות נגד החסידים, מסכם המושל בולגאקוב, בסקירה שכתב בעת מאסרו של רבינו הזקן והחסידים (כרם חב"ד 4 ח"א ע' 34):

עם מותו של אליאש[26], משה בן אשר שהיה ידוע לו על הדעה הקדומה שיש לציבור היהודי בהערכתו הגדולה ליראת השמים של אליאש, השכיל לנצל את האהדה הרבה לאליאש שהיתה שוררת בקרב פשוטי העם – לתועלת שאיפותיו וכוונותיו, ובשעת קבורתו של אליאש קיים אסיפה חוקית של עשרה איש מחבריו על קברו, ובאסיפה זו הוחלט להודיע לציבור כולו, כי לקרלינים[27] לא יהיה בית מדרש מיוחד, אסור יהיה להם ללכת לעיירותיהם של מנהיגיהם, ולבסוף – בעת הבחירות יסכים הציבור לאישיותו של משה וארבעת עוזריו הנאמנים לו – או הנבחרים – שתהיה להם סמכות דתית לפעול כנגד הקרלינים. ובדרך זו הפך משה בן אשר לראש הקהל, ובהצקותיו החמורות הוא נוגש עתה את הקרלינים.

אחרי שמנין החסידים לא הפסיק את פעילותו בביתו של ה"ר מאיר רפאל'ס, הוזמן לד"ת, בו האשימוהו (חסידים ומתנגדים ע' 222):

מדוע מו' מאיר מחזיק בביתו אנשים מהכתים[28], הנוהגים את עצמן בכמה דברים נגד התנהגות כלל ישראל המיוסדים על אדני הד"ת[29], כמבואר בפוסקים ראשונים ואחרונים?

ומדוע עשה מו' מאיר הנ"ל מנין בביתו מאנשים מכת הנ"ל דוקא?

ומדוע נהג מו' מאיר הנ"ל ובניו ובני ביתו כמנהג הכת הנ"ל?

ומדוע נסע מו' מאיר הנ"ל ובניו להאיש המופלא בעיניהם ללאזניע?

... והשיב מו"ה מאיר, שבקהלתנו לא מצא האמת ושם ראה האמת, גלל כן חשק בהם.

אחרי אריכות הפרטים כתבו הב"ד את פסק הדין שלהם, בכ"א אדר תקנ"ח (שם):

וזאת אשר יצא מאתנו ח"מ, שאין רשאי מו' מאיר הנ"ל לקבוע אצלו מנין כל ימי חייו, ושיסיר עצמו מהחברותא הנ"ל שהיה לו מקודם, וגם שלא לסייע לרבותיהם הידועים, ושהוא יתפלל דוקא בביהכ"נ או בקלויזן, אם לא מחמת אונס אזי יכול להתפלל בביתו, ודוקא רק ביחידות ולא עם חברותא, וכל שכן שלא לעשות מנין ... וכשיקבל על עצמו כל סדר התשובה אזי יוסר עונו וחטאתו תכופר, ויוכיח בבית הכנסת על פי הנבחרים שהוא כאחד מאתנו.

ה"ר משה מייזליש מווילנא

כשם שרדפו את ראש עדת החסידים ה"ר מאיר רפאל'ס, כך התחילו אז לרדוף את החסיד ה"ר משה מייזליש, עליו כותב בבית רבי (עג, א):

הרה"ח המפורסם הגביר ר' משה מייזלס זלה"ה מווילנא, מתחלה הי' מהמנגדים, והי' שמש ונאמן דק"ק ווילנא, וכל עניני העיר היו נחתכים על פיו יצאו ועל פיו יבאו. ואיזה שנים קודם שנלקח רבינו לפ"ב נתקרב הוא לרבינו ונתקשר אליו בחבלי עבותות האהבה. ואחר שנלקח רבינו לפ"ב ויצא לחפשי כו', בראות המנגדים שהפיר ה' עצתם, שפכו כאש חמתם על הרר"מ הנ"ל לירד לחייו ולפסוק מקור מחייתו, עד שהוכרח להיות נע ונד בארץ נודד ללחם כו'. ונתן לו רבינו מכתב מליצה להרה"ק בעל הפלאה, שהי' במדינת אשכנז, ובקשו שיהי' לו לעזר שמה כו'.

במכתב זה מספר רבינו לבעל ההפלאה (ח"א אגרת מח):

והנה בראותם כי ה' הפיר עצתם שפכו כאש חמתם על האי גברא רבא ויקירא נאמן הקהלה, אשר כל צרכי העיר היו נכתכים על פיו יצאו ויבאו כל העם בשלום[30], בהיות אתו המדע והחכמה עצה ותושי', ומחזיק בתורת ה' חפצו ואמונתו, ומקרוב נתקרב לאנ"ש דורשי ה' החפצים לעבדו באמת לאמיתו בעבודה שבלב זו תפלה מעומקא דליבא, בכל הדרך אשר הורנו רבינו הגדול המגיד מישרים הנ"ל נ"ע, והשליך נפשו מנגד להיות נרדף רדיפות מלאות מהם ומהמונם בשנאת חנם ואיבת עולם, בדרכם ובעלילותם המפורסמות, לירד לחייו ממש, בלי תת חנינה ומזון ומחי' לנפשות ביתו אביונים נקיים טפלי דתלו בי', בכדי שיוכרח להיות נע ונד בארץ נודד ללחם אי'.

* * *

אמנם תאריך זה לפיטוריו מלהיות נאמן הקהלה, היינו אחרי המאסר והגאולה בשנת תקנ"ט, צ"ע, שהרי בעת מאסר רבינו, יצא צו מעצר גם עליו, בתוככי שאר ראשי עדת החסידים בווילנא. למעשה הוא התחבא, ולא הצליחו לאסרו[31], אבל ברשימת האנשים שצריך לאסרם נזכר גם הוא (כרם חב"ד 4 ע' 37):

---

25. אחד מהם הוא "מ' משה בהרבני מ' אשר" הנ"ל, שתמך בתחלה במנין החסידים, ואחר כך הי' לאחד מגדולי הרודפים את עדת החסידים בווילנא.
26. הגר"א מווילנא.
27. לחסידים.
28. מאנשי הכת החסידית.
29. הדין תורה.
30. באגרת שלו משנת תקצ"ח (נדפסה ב"ציון" ד, ירושלים תר"צ ע' 42) הוא כותב "הייתי מנהל בעיר מולדתי ווילנא כ"ב שנה".
31. כרם חב"ד 4 ח"א ע' 66.

כ״ק אדמו״ר הזקן

משה בן מרדכי, היה שמש הקהל, ועתה הקהל אינו נזקק לו יותר.

לכאורה נראה מכאן שכבר בשנת תקנ״ח פיטרוהו ממשרתו. ועכ״פ התחילו אז לרדפו, ורצו לאסרו יחד עם שאר החסידים בווילנא.

אמנם בכרם חב״ד 4 (ע׳ 38 הערה 21) הובא שההדחה היתה בחודש שבט תקנ״ט.

* * *

גם יש עדיין מקום עיון מהאמור בדף בודד שהדפיס ה״ר משה מייזליש בקאפוסט תקע״ב (אהל רח״ל ע׳ 185):

להיותי בארץ נוד בשנת תקס״ג בחדש זיו, בברחי מפני שאול ואבדון מחלוקת שנתהווה בקהלינו ק״ק ווילנא.

ואילו לקמן יובא מכמה מקורות, שבשנת תקס״ב כבר שככה המחלוקת בווילנא. וכבר העיר הר״י מונדשיין (כרם חב״ד שם), שתאריך זה צ״ע.

ואולי הכוונה, שהוא ברח מווילנא מיד בשנים תק״ס-

תקס"א, אלא שבשנת תקס"ג הי' עדיין בנדודיו "בארץ נוד".

ה"ר יהודה ב"ר אליהו מווילנא

עוד אחד מהחסידים שנאסרו ונחקרו הי' ה"ר יהודה ב"ר אליהו. בחקירתו הוא מספר, שהוא בן 35, פרנסתו ממכירת משקאות. שהוא לא היה בלאזניא ולא התכתב עם רבינו. ואשר קהל החסידים בווילנא קיים כבר 4 שנים (משנת תקנ"ה).

בהתאם להכרזת החרם על החסידים, בראשית שנת תקנ"ח, התנפלו על ביתו במשך החורף, וכל רכושו נבזז[32].

הוא הגיש קובלנא לשלטונות, נגד בחירת ועד החמשה לרדיפת החסידים, נגד החרם שהכריזו, ונגד ההתנפלות על ביתו ובזיזת רכושו.

הקובלנא התקבלה, וממשל הפלך פרסם את החלטתו, ב-26 לאפריל, להרשות לחסידים להתפלל כמנהגם, ושלא להטיל עליהם קנסות וענשי הגוף[33].

את הרדיפות על החסידים בווילנא, שהתחילו אחרי פטירת הגר"א בחוה"מ סוכות תקנ"ח, ואת התלונה שהגישו אז החסידים, מזכיר רבינו בעדותו שבמאסר השני בשנת תקס"א (כרם חב"ד 4 ע' 96):

עתה לא מכבר, נתגדלה אותה שנאה ומחלוקת בעיר וילנא, אחר פטירת רבם אליהו ז"ל, לפני שלש שנים בערך ... אחרי פטירתו החלו להתנפל עליהם והטילו עליהם חרמות, כפי שנודע לשלטונות המקומיים, מתוך תלונותיהם של חסידי העיר.

32. וילנא בתקופת הגאון ע' 28, על פי המסמכים שבארכיון.

33. שם ע' 30.

ועוד מספר רבינו על מאורעות תחלת קיץ זה, במכתב שכתב בשנת תקע"א (ח"א אגרת סא):

ובאמת בתחלת קיץ תקנ"ח הסכלתי עשות, כי היתה ידי עמו[34] שיתאמץ להציל עשוקים ונרדפים בהכאות ושמתות ושאר רדיפות מלאות. אמנם לאחר שהוציא לאור משפטם להצילום מיד רודפיהם שלחתי אליו אחר חג השבועות מיד כמה בקשות ואזהרות שלא יחזיק עוד במחלוקת לשם שמים, ולא לעשות מנין בפני עצמם, ומכל שכן שלא להנקם ח"ו מהרודפים בשום מלשינות בעולם, הס מלהזכיר.

לא נתפרש כאן מה הן הבקשות ואזהרות ששלח רבינו "אחר חג השבועות" (תקנ"ח), אמנם הוראה בתוכן דומה הגיעה לידינו (ח"ב אגרת ה[35]):

לאהו' אחיי ורעי אנ"ש המנין דק' וילנא יצ"ו ה' אתם את הברכה ושלום

...מוטל עלינו חובה לשתוק ולסבול ולקבל היסורים באהבה, כי הם כמו חבלי לידה ממש, ומובטחני בה' גומר בעדינו, שכאשר יפסק החבלים וצירים בקרוב אי"ה יתילדו אלפים ורבבות, ונלוו אל השם לשרתו ולברך בשמו במקהלות, בקולי קולות[36], מקרב איש ולב עמוק, וכל עצמותי תאמרנה כו', ולא תזכרנה הראשונות ולא תעלנה על לב, ויקוים אמת מארץ תצמח, ותהי זאת נחמתכם ותקבלו שכר על הפרישה, ומילה בסלע ומשתוקא בתרין, כי עת לעשות לה' וכו'. וגם שלא לעורר שנאה בלב וליטור איבה ח"ו לאנשי עירכם, כי לכל העם בשגגה.

34. עם אחד מהחסידים בווילנא, שנרדף על ידי המתנגדים בעיר.

35. ראה בשוה"ג שם אודות התאריך המדויק של מכתב זה. וראה גם ח"א אגרת לב, ובמקורות והערות לאגרת זו.

36. תפלה בצבור בקול ובאופן של כל עצמותי תאמרנה.

פרק ב
קהלת חב"ד בווידז שבליטא

ה"ר משה ב"ר יצחק מווידז

בשעה שנאסר רבינו הזקן, בתחלת שנת תקנ"ט, נאסרו יחד עמו ראשי עדת החסידים בווילנא, כדלעיל בפרק הקודם, ואז יצא צו מאסר גם על ארבעת ראשי עדת החסידים בווידז.

למעשה נאסרו 3 מהם (כדלקמן), ואילו ה"ר משה ב"ר יצחק הי' באותה שעה בעיירה פוסטוב פלך מינסק, ולכן לא נאסר.

מושל הפלך יעקב בולגאקוב כתב על כך בדיווח שלו (כרם חב"ד 4 ע' 66):

משה בן יצחק – נסע לפלך מינסק לעיירה פוסטב. כתבתי עליו למושל מינסק אדון קרנייב. בניירותיו נמצאו קבלות של יהודים מפלשתינא שקבלו מכאן כסף.

המדובר במעות ארץ הקודש, תמיכת החסידים שעלו והתיישבו בטבריה, אשר השד"ר של רבינו הזקן הי' נוסע לעיירות לגבות את המעות מעדת החסידים שבכל עיר.

החסיד ה"ר משה ב"ר יצחק שעמד בראש הקהלה החסידית בווידז, הי' גם גבאי מעות ארץ הקודש שבעיירה, ועל שמו התקבלו כל הקבלות מהחסידים שבארץ הקודש.

חלק גדול מהקבלות הללו נדפס ב"כרם חב"ד" 4 (ח"ב ע' 312-269), ובהם רשומים עשרות תורמים מהעיירה ווידז, במשך השנים תקנ"ב-ז. היו אלו חברי קהלת החסידים שבעיר ווידז, שנוסדה לא יאוחר משנת תקנ"ב.

הרדיפות נגד קהלת חב"ד בווידז

לעיל סוף פרק הקודם סופר על הקובלנא שהגישו החסידים בווילנא, נגד רדיפות וחרמות קהל ווילנא נגדם.

גם נזכר לעיל שם בתחלת הפרק מכתבם לעדת החסידים בווידז, שגם הם היו תחת שלטון קהל ווילנא, וגם הם נרדפו מהם.

במכתב זה, שחתמו עליו ראשי עדת החסידים בווילנא, הם כותבים:

לידידינו אנ"ש יראי ה' החברים, ה' עליהם יחי', כל אחד לפי מדרגתו, יצו ה' הברכה אתו אמן סלה

הנה אנחנו שולחים היום ידידינו מוכ"ז בדבר אשר יספר לכם. בקשתינו מאוד להיות בעזרו ולעשות כל טצדקי האפשרית להוציא לפועל מעשיהו, כי לצריכנא טובה קאתינן. ואתם ידעתם כי לא אותנו בלבד גאל הקב"ה כו', כי אף אתם עמנו. ולולא ה' שהי' לנו כו', כי על הכלל כולו יצאו על כל איש נשאו לבו לעבודת ה' באמת ... לזאת עליכם מוטל לעשות פועל ה' למענהו בכל עוז ותעצומות.

מתוכן המכתב נראה, שמספרים על הצלחת הקובלנא בווילנא, הנזכרת בפרק הקודם, שהביאה לעצור במעט את הרדיפות נגדם. ולולא קובלנא זו, היו מתגברות רדיפות אלו גם על קהל החסידים בווידז, המתפללים בדרך החסידות. לזאת מבקשים החסידים שבווילנא, שגם הם יעשו את המוטל עליהם לעשות בזה.

ה"ר הירש ב"ר יוסף מווידז

כבר נזכר לעיל, שבעת מאסרו של רבינו הזקן, נאסרו ונחקרו גם החסידים שבעיר ווידז.

בחקירתו של ה"ר הירש ב"ר יוסף מווידז, הוא מספר, אשר הוא בן 19, ואשר התקרב לחסידות לפני 6 שנים (תקנ"ג), ואשר בקיץ העבר (תקנ"ח) הוא מסר תלונה נגד השתררות קהל ווילנא עליהם, והתלונה ניתנה באישור ה"ר משה ב"ר יצחק מווידז.

ה"ר רפאל ב"ר שלמה מווידז

גם ה"ר רפאל ב"ר שלמה מווידז נאסר ונחקר, והוא מספר בחקירתו, שנולד בווידז והוא בן 36, והתקרב לחסידות לפני 20 שנה (תקל"ט), הוא תלמיד של רבינו, ונסע לרבינו בלאזניא לפני 9 שנים (תק"נ), והוא ייפה את כח ה"ר הירש ב"ר יוסף בתלונתו לפני ממשל הפלך, נגד הקהלה בווילנא, שרודפים את החסידים.

ה"ר חלאוונא ב"ר ברוך מווידז

גם ה"ר חלאוונא ב"ר ברוך מווידז נאסר ונחקר, והוא מספר בחקירתו, שהוא בן 55, וגר בווידז כבר יותר מ-30 שנה, ואשר הוא לא חתם על התלונה הנ"ל, וכשחזר מריגא, והי' בווילנא, נודע לו שמאשימים אותו שגם חתם עליה.

אחרי מסירת הקובלנא על ידי החסידים בווידז, כתבו קהלת ווידז, בי"ט מנחם אב תקנ"ח, הכחשה לקובלנא זו (חסידים ומתנגדים ח"א ע' 225):

כל זה עשה בלי ידיעת הראשים ואנשי אסיפה. כל זאת עשה ברצון ובעצה של אנשים השייכים לכת הקארלינר ... אנחנו ח"מ לא ידענו מזה ולא נתנו לו שום כח להירש הנ"ל.

אודות הקובלנא הזאת מספר רבינו בהמשך אותה אגרת משנת תקע"א (ח"א אגרת סא):

שלחתי אליו אחר חג השבועות מיד כמה בקשות ואזהרות

... שלא להנקם ח"ו מהרודפים בשום מלשינות בעולם, הס מלהזכיר, ובפרט במלשינות דווידז, אחז בשרי פלצות ממש.

אמנם באותה שעה כבר נמסרה המלשינות של המתנגדים נגד רבינו ונגד החסידים בווילנא. המלשינות נדפסה בכרם חב"ד 4 ח"א ע' 29 (ותצלומו שם ע' 30), והיא מד' סיון תקנ"ח.

בראשית שנת תקנ"ט נאסר רבינו, יחד עם שלושים חסידים מהעיירות ווילנא, ווידז, המדורא, פאנדל, וויסוקי ליטובסק, שאת חקירת כמה מהם העתקנו לעיל.

ה"ר זיסקינד מווידז

אודותיו כותב אדמו"ר האמצעי, באגרת אל ה"ר משה מייזליש (ח"א אגרת ח):

וספרתי לידידי מו"ה זיסקינד מווידז גיסו מה שהי' בזה ... וסיפרתי בעל פה לידידי מו"ה זיסקינד מווידז גיסו.

אודות ר' זיסקינד זה כותב בבית רבי ח"ב (עד, א):

הרה"ח המפורסם ר' זיסקינד זלה"ה מווידז, גיסו של הרה"מ מייזליש[37], הי' ג"כ מחסידי רבינו, ונזכר באגרת אדמו"ר האמצעי לגיסו הרר"מ הנ"ל ... ומשם ניכר שהי' אדם גדול, כי אדמו"ר כתב שם ששמע מרבינו בעת מלחמת מאזייסק הרבה דברים נפלאים שלא ניתנו להגלות כ"א לאנשי אמת הנאמנים כו', ואחר כך כותב וספרתי לידידי מו"ה זיסקינד מווידז גיסו כו' יעו"ש, מובן שהוא הי' מאנשי אמת הנאמנים כו'.

---

37. כל זה הוא לפי הגירסה באגרת הנ"ל "גיסו" (של הנמען ה"ר משה מייזליש). אמנם יש בכת"י גם גירסה "וגיסו", או "וגיסי". וא"כ לא הי' ה"ר זיסקינד מווידז גיסו של ה"ר משה מייזליש.

פרק ג
אחרי המאסר והגאולה

אחרי החקירות ותרגום התשובות לרוסית ומסירתן אל הקיסר פאוול, כתב הקיסר פקודה ביי"ט כסלו תקנ"ט[38]:

לא מצא בהתנהגות היהודים שהקימו את כת הקרלינים[39] שום דבר מזיק למדינה, ולא שום שחיתות או משהו אחר המיפר את השלווה הכללית, וציוה לשחרר את כולם.

למחרת בכ' כסלו קיבל רבינו את תעודת השחרור, ואודותה כתב באותו יום הגנרל-פרוקורור פיוטר לופוחין, אל הגנרל-גוברנטור של רוסיא הלבנה סמיון ז'גולין[40]:

לז'גולין, הודעה, על מילוי רצון הוד מלכותו ליועץ אזרחי שני, מושל הפלך

להודיע בזה, שזלמן בן ברוך שוחרר, וליציאתו לחירות בלי בעיות קיבל תעודה.

ובזה יש לי הכבוד להשאר בכבוד רב.

רבינו אמנם שוחרר בכ' כסלו, ואילו החסידים מווילנא שוחררו לביתם בכ"ח כסלו, אור לנר חמישי של חנוכה תקנ"ט[41].

ומסתבר שהשחרור הי' בלילה, אחרי הדלקת הנר החמישי, שהרי באיזורים אלו ברוסיא הדלקת הנרות בחנוכה היא לפני השעה 3 בצהרים, ולכן נקבע הנר החמישי של חנוכה ליום גאולת החסידים[42].

מכתב החירות של הקיסר נזכר באגרת שכתב רבינו הזקן לערך בשנת תקס"ב[43], אל הרה"ק בעל ההפלאה:

וה' הי' עם פי, ומה' מענה לשון להשיב תשובה ניצחת על כל דבריהם, ונתקבל מאד בעיני הקיסר והשרים יר"ה, והדת ניתנה במכתב חירות לכל אנ"ש, להתנהג כמקדם בכל מכל כל.

הקהלה בווילנא אחרי המאסר והגאולה

כתוצאה מכל התלונות שהתקבלו בווילנא, באו פקידי הממשל לבית הכנסת בווילנא, בי' אדר ראשון תקנ"ט, והקריאו לפני ראשי הקהל את פקודת הממשל, לבטל את נבחרי ועד הקהל הקודם ולארגן בחירות חדשות לועד הקהל בווילנא.

בי"ב אדר ראשון תקנ"ט התקיימו הבחירות החדשות לועד הקהל. נבחרו שמונה חברי קהלה חדשים, ובראשם החסיד ה"ר מאיר רפאל'ס.

כעבור שלושה ימים, בט"ו אדר ראשון תקנ"ט, הגיש ה"ר משה ב"ר אשר בקשה, לבטל את הבחירות החדשות ולהשיב על כנו את ועד הקהל המודח[44].

אחר כך הגישו תלונה נוספת נגד החסידים בווילנא, בבקשה לחסל את התנועה הזאת.

שתי התלונות הללו נענו לבסוף בשלילה:

א) בקשר לבקשת המתנגדים לחסל את התנועה החסידית בווילנא, הורה התובע הראשי אלכסנדר בקלשוב, אל המשטרה העירונית בווילנא, בח' שבט תק"ס, להזמין את ראשי הקהל המתנגדים ולהודיעם[45]:

לפי רצונו של הוד רוממותו האימפראטור חייבת כת הקארלינים[46] להיות נסבלת.

את המלשינות השניה הזאת, ואת הודעת החירות של הקיסר, מזכיר רבינו הזקן בתשובות שהשיב לחקירות שבמאסרו השני (תחלת תקס"א, תרגום מרוסית)[47]:

אשתקד בשנת 1799[48], העלילו עלינו בבקשה שנשלחה לאדון הגנרל פרוקורור לשעבר האציל הדוכס לופוחין, שבה בקשו לחסל את כל החסידים שבמדינתו של כבוד אדונינו הקיסר יר"ה ותינשא מלכותו למעלה מעלה. ועל כך נודע לנו מטופס הצו של המושל האזרחי של מדינת ליטא שניתן למשטרת וילנא, בדבר ההודעה שנשלחה מהאדון הגנרל פרוקורור לשעבר בקלשב, שלפי הסכמת הוד מלכותו יש לחסל את הכת המכונה קארלינר, אולם ברוב חסדו [של הקיסר] ניתן לה החופש.

ב) בקשר לתלונה שהוגשה באביב תקנ"ט, נגד בחירת ועד הקהל החדש, שבתוכו נבחרו מראשי עדת החסידים בווילנא, נמשך הדיון בעתירה זו עד שלהי קיץ תק"ס, ואז קבע סופית בית המשפט, כי ועד הקהל המודח עבר

---

38. תצלום כתב ידו, ותרגומו, ב"כרם חב"ד" שם ע' 74.
39. החסידים.
40. כפר חב"ד 551 ע' 23.
41. המסמכים הקשורים לשחרור זה נדפסו בכרם חב"ד 4 ע' 76-75.
42. ראה בית רבי ע' 74. כרם חב"ד שם ע' 19. כפר חב"ד גליון 553 ע' 29. תולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק יג. הערות ובאורים גליון א'ט ע' 92.
43. אגרות-קודש שלו אגרת מח.
44. על כל האמור לעיל, בפרטיות, על פי מסמכים שבארכיון, מסופר בחסידים ומתנגדים ח"א ע' 219-217.
45. אגרות-קודש אדמו"ר הזקן ח"א, נספח לאגרת מד.
46. עדת החסידים.
47. אגרות-קודש שלו ח"ב ע' נח.
48. שלהי 1799, שהיא תחלת שנת תק"ס.

את הגבול במלחמתו בקהל החסידים בווילנא, ואשר לכן החליטו השלטונות בצדק, בחורף תקנ"ח, להגביל את כחותיו של ועד הקהל במלחמותיו נגד החסידים[49].

השכנת השלום בווילנא

כך מסיים ר"י מונדשיין את תיאור השנים הבאות בווילנא (כרם חב"ד 4 ח"א ע' 217):

בחשון שנת תקס"ב (אוקטובר 1801) נפטר ראש הלוחמים בחסידים, ר' משה ב"ר אשר[50]. שוב אין פרץ ואין צווחה ברחובות וילנא, ולקהלים הבאים (בשנים תקס"ב ותקס"ה) נבחרו חסידים כמתנגדים כאחד. ה"מנינים" החסידיים המשיכו, כנראה, להתקיים, וכעבור שנים ספורות קבלו מקום קבוע בסמיכות לקלויז הישן[51].

ביום ג' פ' נצבים תקע"א, כתב רבינו אל רבני קהלת וילנא, הן אודות תקנת החסידים לשחוט בסכינים מלוטשים, והן אודות השתלשלות העימותים בין המתנגדים לחסידים במשך השנים, ומסיים (ח"א אגרת סא):

אמנם כעת כל אנ"ש שבמחניכם הטהור יחיו, בודאי נכנעים לכבוד הרוזנים ראשי אלפי ישראל המנהיגים, אשר להם ניתן העוז והממשלה לחזוק דת תורתינו הקדושה מאדונינו הקיר"ה, ולא יהיו להם למורת רוח ח"ו לילך כנגדם בגדולות כימים הראשונים ח"ו, הס מלהזכיר.

וגם מובטחני בחסדם וטובם של הרוזנים הנ"ל שיתנהגו עמהם במדת הרחמים, היא מדת השלום, ואחריהם כל ישרי לב, וכל העם יהי' שלום, הכל שלום.

המכתב מופנה אל:

הרבנים המופלגים מאורות הגדולים המפורסמים יושבי על כסא ההוראה ומורי צדק לעדת ישורון שבקהלת וילנא.

באותה שעה, משנת תקס"ד ואילך, הי' אבד"ק וילנא הגאון ה"ר אברהם אבלי מפאסוואל. בינו ובין אדמו"רי חב"ד שררו יחסי ידידות, וכדלקמן פרק ה.

ואודות בית הכנסת חב"ד אשר בווילנא, מובא ב"וילנא בתקופת הגאון" (ע' 45 הערה 3):

ראה בפנקס הישן של הקלויז הישן, החלטה משנת תקע"ד. בהחלטה זו מסופר ש"זה מכמה שנים" בנו החסידים את השטח שעל גבי חדרי הקהל להרחבת בית המדרש שלהם. בהחלטה נזכר "הרב מלאדי זצוק"ל".

יוצא אם כן, לפי כל האמור לעיל, שכל תקופת הרדיפות נגד הקהלה החסידית בווילנא, נמשכה רק 4 שנים – בין השנים תקנ"ח-תקס"א.

בתקופת הגר"א – בשנים תק"נ-תקנ"ז; וכמו כן אחר כך, משנת תקס"ב ואילך, ובפרט משנת תקס"ד ואילך – בתקופת הגאון ה"ר אברהם אבלי מפאסוואל, שררו יחסי ידידות בין ראשי עדות המתנגדים וההחסידים, בעיר ווילנא.

---

49. חסידים ומתנגדים ח"א ע' 235, על פי ארכיון הגניראל גובערנאטור בווילנא.

50. קריה נאמנה ע' 216.

51. וילנא בתקופת הגאון ע' 45.

פרק ד
תקופת אדמו"ר האמצעי

קהלת חב"ד בפאנדל שבליטא

כבר נזכרה לעיל פרק א, קהלת חב"ד בפאנדל שבליטא, בתקופת רבינו הזקן.

נספר כאן על קהלות חב"ד בעיירות בירז ופאנדל שבליטא, בתקופת אדמו"ר האמצעי.

בעיירה פאנדל שבליטא גר החסיד ר' לפידות חלאוונא. ובקשר לגט שלו כתב אדמו"ר האמצעי "לאהובינו אנ"ש דקהלת פאנדעל" (ח"ב אגרת ח).

אחר כך עלה והתיישב בקהלת חב"ד שבחברון. ראה אודותיו תולדות חב"ד בארה"ק ע' עט-פ.

בתקופת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע כיהן ברבנות העיר הרב חיים ווייליער. עליו מסופר בכפר חב"ד 881 ע' 43; 918 ע' 41.

בתקופת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, במשך איזה זמן, כיהן ברבנות העיר הרב יצחק דובוב.

בתקופת כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע גר בפאנדל החסיד ר' יעקב וועגגערין, שדיווח על שיעורי חסידות והתוועדויות בעיירה, כדלקמן פרק ז.

קהלת חב"ד בבירז שבליטא

בעיירה בירז שבליטא גר החסיד ה"ר יחיאל מיכל שו"ב זוסניץ, אשר אדמו"ר האמצעי כתב לו בענין הגט הנ"ל[52] (ח"ב אגרת ז).

ב"מבית הגנזים" (ע' קנו) נדפס תצלום הכתובה של חסיד זה, משנת תקנ"ט.

בס' תולדות חב"ד בארה"ק (ע' לו) נדפס תצלום שטר מכירת ד' אמות קרקע בחברון, שנמכרו אל החסיד ר' יחיאל מיכל הנ"ל בשנת תקפ"ב, כאשר כ"ק אדמו"ר האמצעי יסד את הישוב החב"די בחברון.

ומה שקשור יותר לנושא דידן הוא הנדפס ב"מבית הגנזים" (ע' קנח) – הסכם משנת תק"פ, בין אלופי קהל בירז לבין "אלופי אנשי הסרים למשמעתו של הרב דק"ק לובאוויטץ, שיכולים ליקח לצרכם שו"ב לשחוט עבורם כפי הנהגתם". ותוכנו:

בעיר בירז הליטאית היתה קבוצה של חסידי כ"ק אדמו"ר האמצעי.

בהתאם לתקנת כ"ק אדמו"ר הזקן – לשחוט דוקא בסכינים מלוטשים[53], וכיון שהמתנגדים גזרו חרמות נגד השחיטה בסכינים מלוטשים, השתדלו החסידים בכל מקום שיהי' להם שו"ב משלהם, והמתנגדים התנגדו לזה.

בעיר בירז באו החסידים והמתנגדים להסכם ביניהם, שבנוסף לשני השוחטים המתנגדים שבעיר, יתקבל גם שוחט חסידי[54], בתנאי שגם השוחט הזה יקבל מרות הרב והקהלה, ועוד פרטי תנאים כספיים ביניהם:

קושט אמת וצדק ניתן לכתוב איך שנעשה פשר גמור [על] פי אנשי אסיפה דקהלתינו יצ"ו, ובין אלופי אנשי הסרים למשמעתו של הרב דק"ק לובאוויץ, נידון שיכולים ליקח לצרכם שו"ב [אשר] ישחוט עבורם כפי הנהגתם[55], וגם שיקח שליש מן מעות שחיטה מן השוחטים דקהלתינו יצ"ו, באופן ובתנאי כפול ותקל"מ[56] וכדת באופן היותר מועיל ודלא כאסמכתא ובחוב גמור ואמיתי מעכשיו ודלא להשטאה, שקודם כל דבר מחוייב השוחט [...] אשר ימנו מחוייב לעמוד עם סכינו ולומר דיני שו"ב אצל הרב המאו"ג דקהלתינו יצ"ו, וגם בכל פעם אשר יפול לעמוד כך[57] כמנהג שו"ב אשר בכל תפוצות ישראל, ומחוייבי' אלופי אנשי הסרים למשמעתו של הרב הנ"ל[58], להעמיד כתב בח"י כולם מקטן ועד גדול, למען יעמוד ימי' רבים בכל תוקף ועוז של כל השטרות, חיוב עפ"י ד"ת וכפי נימוסי הקיסר יר"ה, שיוכל לגבות הן בד"י והן בדא"ה בלי שום טו"מ[59], וכל ההוצאות והיזקות וגר"ה[60] יוגבה מהם הן בד"י והן בדא"ה כגוף הקנין ... כהנ"ל נעשה לפשר גמור וכנ"ל דלא למיהדר בכל תוקף ועוז כדין וכדת בנדר הקהל ברצון [כל] אלופי אנשי אסיפה דקהילתנו יצ"ו ובדעה אחת, ולראי' באעה"ח[61] בפקודת כל אלופי אנשי אסיפה היום אור ליום בית זיי"ן ימים לחודש מרחשון שנת ת"ק שמונים לפ"ק פה ק"ק בירז יצ"ו

נא' יצחק אייזיק בלאמ"ו כמוהר"ר יעקב זצללה"ה מ"ץ ונאמן דק"ק בירז יצ"ו

ונא' דוד במו"ה יצחק זצלה"ה שמש [דק"ק בירז]

---

52. הוא מזכיר שם גם את העובדה "כי ידעתי טבע הליטוואקס, שממונם חביב מגופם ונפשם".

53. ראה שו"ת אדמו"ר הזקן סי' ז. תולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק ה.

54. ראה תולדות אברהם חיים ע' לב.

55. היינו בסכינים מלוטשים.

56. ותנאי קודם למעשה.

57. כלומר, כל שאלה שתפול בעת השחיטה יעמוד לפני הרב.

58. חסידי אדמו"ר האמצעי מליובאוויטש.

59. הן בדיני ישראל והן בדיני אומות העולם בלי שום טענה ומענה.

60. וגרם היזק.

61. באנו על החתום.

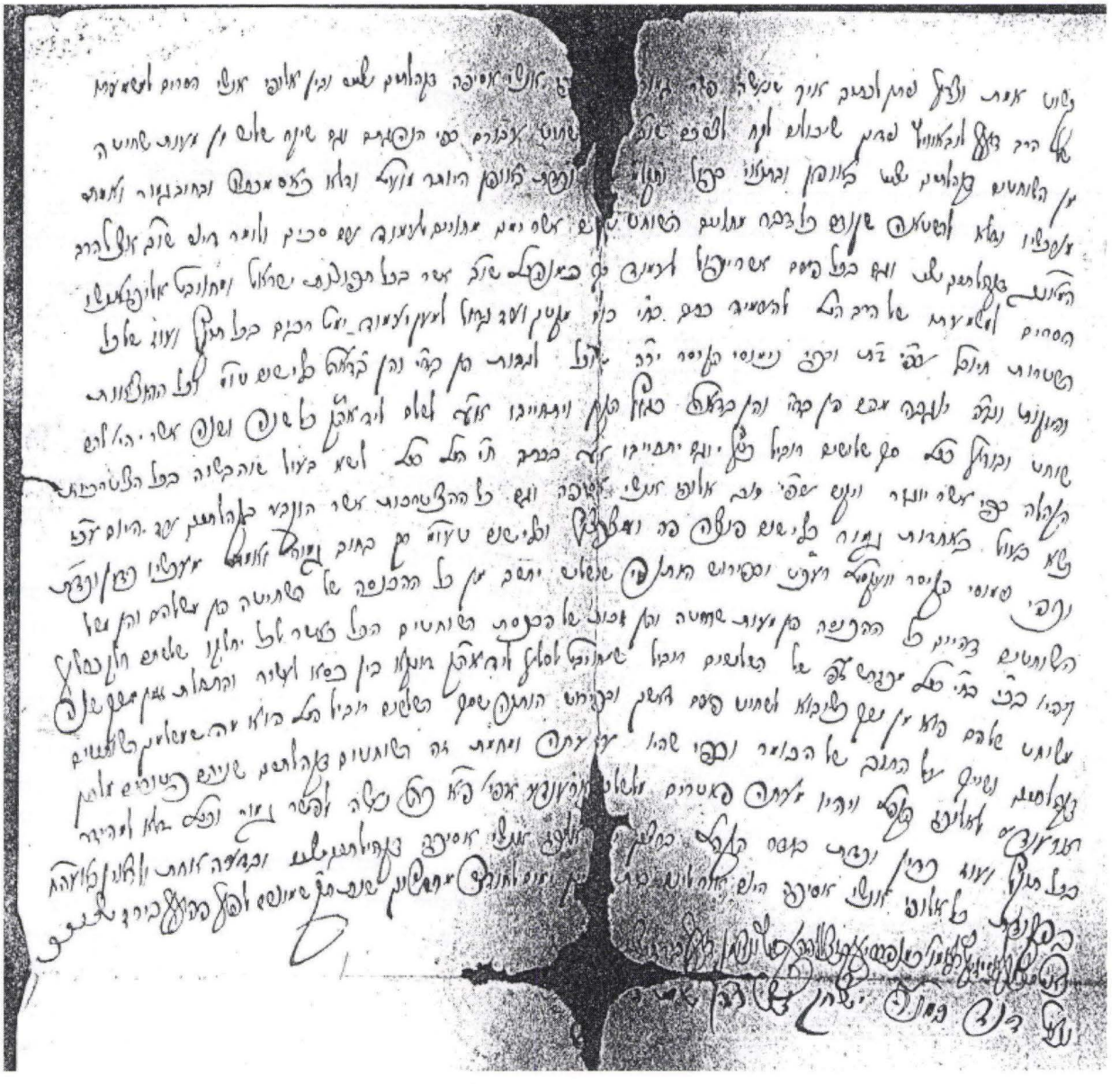

ההסכם בין חסידי חב"ד לבין קהלת בירז

* * *

כך בימי אדמו"ר האמצעי, וכך גם בדורות הבאים היתה בה קהלת חב"ד.

בתקופת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע התמנה רב חב"די לעיירה בירז, שמו היה ה"ר שניאור זלמן שכן. אודותיו כתב לי ה"ר בצלאל דבליצקי:

אני מו"ל בעז"ה יומן של האדר"ת[62] מכת"ר, ובו שיחות עם כמאתיים רבנים מליטא. בין החכמים יש גם כו"כ מחכמי החב"ד. מביא גם הרבה דברי תורה מה"ר שניאור זלמן מבירז, ולפעמים קורא לו גם בשם משפחה ר' שניאור זלמן שכן.

ה"ר דב קוק, אחיו של ה"ר אברהם יצחק הכהן קוק, היה חתן של משפחת שכן. דיברתי עם נינו של ר' דב, ה"ה ר' דב קדרון, ואמר לי שאכן זוכר מסבתו (בת ר' דב) שסיפרה לו, שאמה (אשת ר' דב) היתה ממשפחת שכן מבירז, שנמנו על חסידי חב"ד.

ב"יהדות ליטא" ע' 27 נדפסה תמונת "בית התפילה של החסידים בבירז" בתקופה שלפני המלחמה.

62. הרב אליהו דוד רבינוביץ תאומים.

בית התפילה של החסידים בבירז

ועל המצב בווידז בדורו של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע – קוראים אנו בדיווח שכתב ה"ר עקיבא גאטאנאוויטש, בכ"ג אייר תרפ"ח, אודות שיעורי לימוד ברבים שהוא נותן, אבל "אין שם חסידים עם מי לדבר", ועל כך השיב לו כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בכ"ו אייר, שילמד לפניהם מאמרים קצרים בעניני עבודה.

בכ"א טבת תרפ"ט כתב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע אל ה"ר יהודה ליב בערנשטיין, אודות החדר עם ששים תלמידים בעיירה. ושם מזכיר גם, שיחה שהיתה לרבינו עם ה"ר אברהם לעוויטאן מבירז, אודות קביעות שיעורי לימוד ברבים בעיירה.

ואל ה"ר אברהם לעוויטאן כתב בזה בכ"ד שבט תרפ"ט, במענה על הדיווח לרבינו מקביעות שיעורי הלימוד ברבים בבירז.

גם בשנים תרצ"ח-ת"ש רגיל הי' ה"ר אברהם לעוויטאן לדווח על שיעורי לימוד דא"ח והתוועדויות בעיירה בירז, כדלקמן פרק ז ופרק נו (בסיפור איגוד התלמידים).

פרק ה
תקופת אדמו"ר ה"צמח צדק"

ביקור רבינו בעיר ווילנא

כבר נזכר לעיל סוף פרק ג, אשר משנת תקס"ד ואילך, הי' אבד"ק ווילנא הג"ר אברהם אבלי מפאסוואל. בינו ובין אדמו"רי חב"ד שררו יחסי ידידות.

בקיץ תקצ"ה בא רבינו הצמח צדק לביקור בעיר ווילנא, לחזור דא"ח ולקבל את אנ"ש ליחידות, ובאותה הזדמנות נפגש עם הג"ר אברהם אבלי ודנו בהלכה ועוד.

על כל זאת מסופר בקצרה, בבית רבי (ח"ג פ"ב):

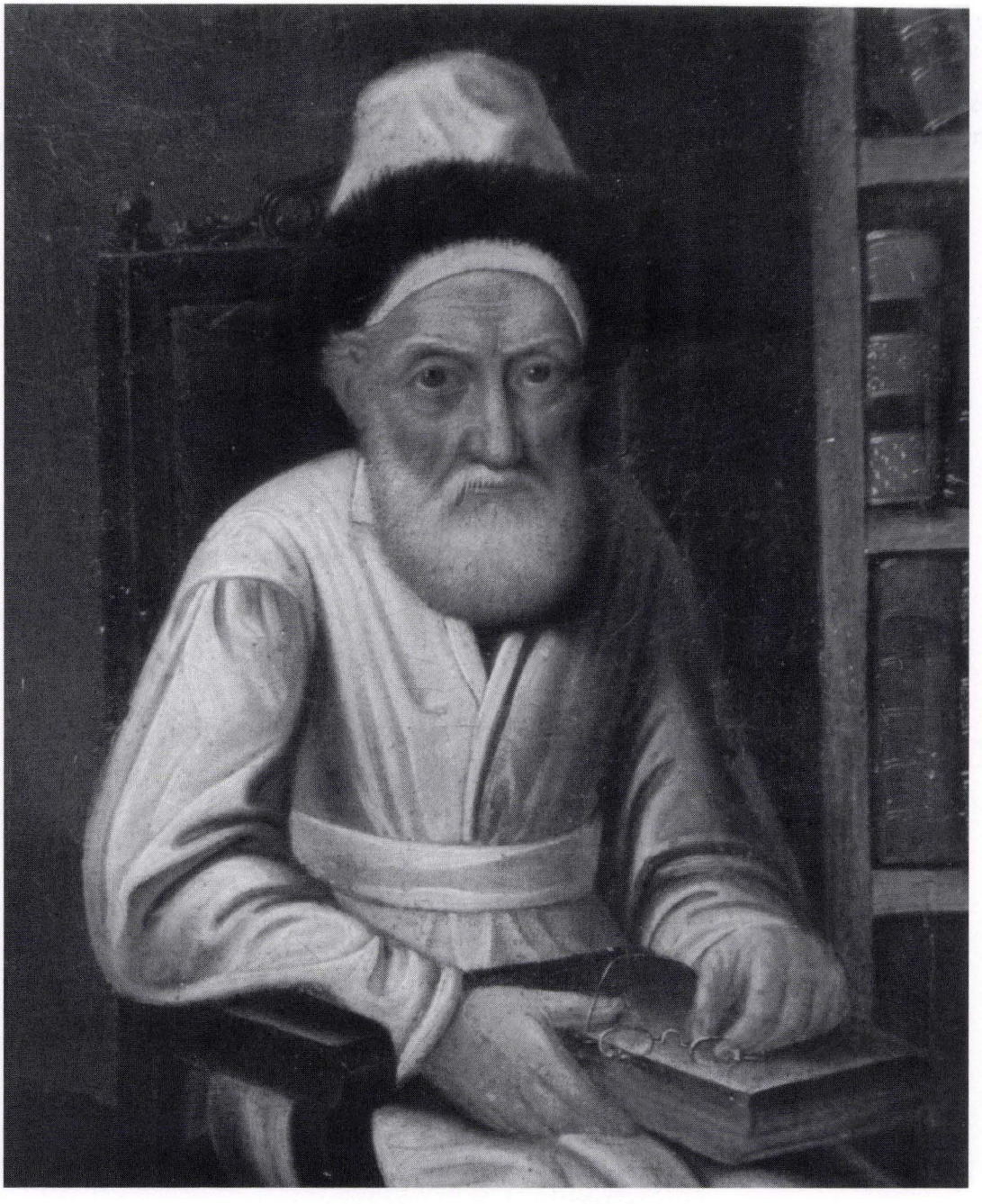

כ"ק אדמו"ר הצמח הצדק

בדרך נסיעתו הי' גם במינסק ובווילנא, וכל גדולי המנגדים התראו עמו, וביחוד הגאון ר' אבלי זלה"ה מווילנא ... והי' להם משא ומתן בהרבה ענינים בנגלה, והראה להם זרוע עוזו, כי כל רז לא אנס לי', עד שנתבהלו מרוב חכמתו, וגם דרש ד"ח בבית המדרש הגדול של האשכנזים, וכל גדולי המנגדים היו שם ונתפעלו מאד. ואחר כך היו מריצים שאלותיהם אליו.

המשכיל שמואל יוסף פין, הי' באותה שעה נער בן 16, וגם הוא נדחק לשמוע המאמר ולהתקבל ליחידות. כעבור שנים הוא מספר על כל זאת בהכרמל (שנה ד ע' 461 ואילך):

אחרי אשר שככה חמת קנאת הדיעות החדשות, וכמו כן נחה שקטה סערת התגרות והמלחמות בין שתי המערכות, עמדה האגודה הקטנה אשר יסדה החסידות בעירנו על מקומה בשלום ... ובקבעם להם בגלל זאת גם בתי תפלה מיוחדים, וגם הם מוסבים שם "מנינים או שטיבלעך" ... החבורה הקטנה הזאת אשר מצאה קן לה באחת מעליות בית המדרש הישן, שכנה שם לבטח...

הביאו לי גיסיי מיודעיי את הבשורה הטובה, כי נכון הרבי מליבאוויץ לבוא בעצמו ובכבודו לווילנא לבקר את עדתו ... הבשורה ההיא הגיעה לקהל החסידים בעדתנו בסוף סיון או בתחלת תמוז תקצ"ה...

בחדש אב בא הרבי לשכון כבוד בקריתנו, כבוד גדול עשו לו מתי סודו בקרבנו ... ביום השני או שלישי לבוא כבוד הרב לווילנא, לעת תפלת מנחה, דחקתי ונכנסתי אל בית הכנסיה לשמוע תורה ... רגעים אחדים ישב כמעמיק בעיון, ואחרי כן פתח ודרש. כשעה אחת דבר דבריו[63] ... הרב שב למקומו, והחסידים הקיפו את חוזריו ... חוזרים גורסים מבארים ומשננים...

בחדר העליה ישב הרבי כל היום, ולשם עלו החסידים לדבר עמו ביחידות, זה יוצא וזה בא.

בשאר עיירות ליטא

ההתקרבות בין רבינו לבין הג"ר אברהם אבלי מפאסוואל אבד"ק ווילנא, הביאה גם להרגעת המחלוקת בשאר עיירות ליטא.

לעיל פרק ב סופר על הקהלה החסידית בעיירה ווידז הסמוכה לווילנא, ועל העימותים בינה ובין קהל המתנגדים בווילנא.

בתקופת רבינו, הנהיג רבה של קהלת החסידים בווידז (אשר לא נודע לנו שמו), כמה הנהגות בהלכות אישות וטריפות, אשר היו תמוהות בעיני קהלת המתנגדים בווידז, והם פנו בנושא אל רבה של וילנא הג"ר אברהם אבלי מפאסוואל.

במקום להתחיל בעימותים והכרזות, כתב בזה הג"ר אברהם אבלי לרבינו, ורבינו כתב בזה מיד אל רבה של עדת החסידים בווידז (שו"ת צמח צדק, שער המילואים ח"ה סי' לד):

הגיעני מכתב מהרב הגאון המפורסם מוהר"א אבלי נ"י מק' ווילנא, אשר עליו יתאספו רבים וכן שלמים, ומתמיהים על רומע"ל בפסקי הוראות אשר סמך על דעתו נגד פסק השו"ע והפוסקים, ועשה מעשה באשה ... וגם בענין אשר מקיל בריאה הסרוכה לדופן ... על פי היתר בעל שאגת ארי', ואיך ידמה עצמו ויורה כן. ולולי הייתי מתחזק בעדו, היו דעות שונות להכריז כאן בבית הכנסת הגדולה, שבווידז אינם רשאים לאכול באכסניאות. ולזה בקשתי שמעכ"ת יכתוב לו ויזהירנו לבל יקיל בכאלו, וגם לא יהרוס הרבה להקל נגד חכמים מפורסמים כו', ולא יתגודדו כו'.

עכ"ל הרב הגאון הנ"ל. והטיב אשר דיבר.

ובאמת גם בעיני יפלא הפלא ופלא, ותמוה בעיני על ידידי מעל' מה ראה על ככה ומה הגיע אליו ... וגם בדבר ריאה הסרוכה לדופן ... וזהו חילול ה' וכו', וכדי בזיון וכו', ולכן מי כהחכם יראה לתקן כו'.

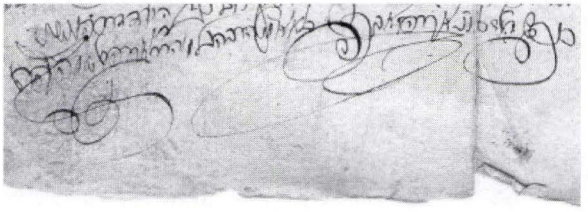

התימת הג"ר אברהם אבלי מווילנא

כך הצליחו, רבינו והג"ר אברהם אבלי מפאסוואל אבד"ק ווילנא, לעצור את העימותים בעודם באיבם. וכה התנהלו היחסים בין החסידים ובין המתנגדים בליטא, על מי מנוחות.

---

63. ראה רשימת מאמרי דא"ח לאדמו"ר הצמח צדק (ע' לב), שכנראה הכוונה לד"ה החלצו שבלקו"ת מטות פה, ד – בתוספת הגהות וביאורים. ואשר משם נסע אדמו"ר הצמח צדק לעיר קורעניץ הסמוכה, שאצל הגבול עם רוסיא הלבנה, לקבל את אנ"ש ליחידות ולחזור לפניהם דא"ח.

פרק ו
תקופת אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע

בית הכנסת ליובאוויטש - אפאטאוו

קהלת חב"ד בווילנא התקיימה, על מי מנוחות, גם בדורות הבאים, הן בתקופת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע והן בתקופת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע וכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע.

לערך בשנת תר"י נבנה בווילנא בית הכנסת גדול, שנקרא בשם אפאטאוו, על שם הנגיד ה"ר יהודה אפאטאוו, כמסופר ב"עיר ווילנא" ע' 237:

ר' יהודה אפאטאוו ב"ר צבי הירש ... בסוף ימיו נשאו לבו לבנות באחד מחצרותיו ברחוב ווילייסקי (או ווילענסקי) בית כנסת ובית תפלה ביחד, אשר עלו לו לכמה אלפים רו"כ, והקדיש בעדם חצר שלם וגדול, לכלכל הוצאות בתים האלה, וגם לפרנס בהם כמה לומדים מופלגים הראוים להוראה בישראל, והעלה מתנתו זאת בחקי הממשלה למען תתקיים לעולמים.

בחורף תרס"ט נקנה בית הכנסת הזה על ידי חסידי חב"ד אשר בווילנא[64].

בתחלת אותו קיץ (יב-כ אייר תרס"ט) התקיימה בווילנא אסיפת רבנים[65]. כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע הי' בין המזמינים, ומראשי המשתתפים באסיפה זו.

בל"ג בעומר ביקר בבית הכנסת הזה, וחזר שם מאמר דא"ח. מספר על כך אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בשבט תרפ"ד (ח"א אגרת קעא):

בית הכנסת אפאטאוו (וכמדומה שנקראה בשם בית הכנסת ליובאוויטש, כן הנני זוכר שאמרו לי בהיותי בווילנא עם הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע ... ביו"ט ל"ג בעומר הי' אז בבית הכנסת זה והגיד דא"ח[66]. ובטח ידידינו ר' אנשיל[67] שי' זוכר זאת).

לפנינו שתי חותמות של בית הכנסת, שהחתימו בהן את הספרים:

א) האחת היא בשפה הליטאית: בית הכנסת החסידי ליובאוויטש, רחוב הווילנאי 21, ווילנא.

ב) חותם בהמ"ד חסידים ליבאוויץ מווילנא.

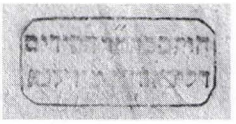

* * *

אחרי שעזבו רבותינו את ווילנא, באותו חודש אייר תרס"ט, כתב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע אל חסיד ה"ר אלי' עבער, אודות בית הכנסת הזה וקנייתו (ח"א אגרת כה):

הנה זה זמן אשר הנני עובד עבודה גמורה, כי יקחו אותך לאחת המקומות הכי טובים בתור משפיע בדא"ח ... העיר היא וילנא, אשר זה כחצי שנה אשר החסידים בחסדי השי"ת קנו בית חומה גדולה, בסך נו"ן אלפים רו"כ, ובו בית הכנסת גדולה, העומדת זה כששים שנה, ובפנימיות כוונתם להשיג להם גם שו"ב, אך לזה צריך עוד זמן, ורק דבר משפיע לעת עתה ... ואם ידרשו אותך מוילנא לבוא, טוב שתהי' מוכן ... טוב הדבר שעל חג השבועות הבע"ל תיסע להעיר, למען שתוכל לדרוש ברבים בבית המדרש הגדול.

למעשה לא באה תוכנית זו לפועל, והוא נבחר להיות משפיע בעיירה נעויל.

ה"ר אנשיל אראנאוויטש

אחד מראשי עדת החסידים בווילנא באותה תקופה הי' ה"ר אנשיל אראנאוויטש, שעבד בבית הדפוס של ראם בווילנא, והי' בא כח רבינו בווילנא.

בין השנים תר"ס – תרס"ד, כשהדפיס רבינו בווילנא את התניא (תר"ס) ואת הלקוטי תורה (תרס"ד), כל המשא ומתן של רבינו עם בית הדפוס הי' באמצעות החסיד ה"ר אנשיל אראנאוויטש.

ב"מודעה רבה" שהדפיסו בתניא הוצאת תרס"ט ואילך, נזכר "כ"ק אדמו"ר הר"ר שלום דובער שליט"א מליובאוויטש, על ידי בא כחו ר' אנשיל אראנאוויטש שי' מפה ווילנא".

כבר נזכר לעיל, שהוא הי' בווילנא בשנת תרס"ט, בעת ביקור רבינו שם בחדש אייר, ונשאר בווילנא גם בעת מלחמת העולם הראשונה. רבינו כתב אודותיו בקיץ תרע"ח (ח"ה אגרת א'צז):

תמול קבלתי מכתב מידידינו ר' אנשיל אראנאוויטץ מוילנא על ידי אחד שבא מהתם להכא ... וכפי שמוסר האיש הנ"ל סבלו

---

64. בשנת תרפ"ז נוסדה מחלקת ישיבת תומכי תמימים בבית הכנסת זה, כדלקמן פרק מ.

65. אודות האספה הזאת ראה תולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק קלז.

66. לא נזכר ברשימת מאמרי דא"ח.

67. אראנאוויטש, מראשי קהלת חב"ד בווילנא, כדלקמן.

כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע

שם הרבה מאד, פשוט רעב ר"ל באופן היותר גדול. גם ר' אנשיל הנ"ל הי' בכלל. ועתה ת"ל הוטב קצת.

הוא המשיך להיות מראשי בית הכנסת הזה גם בשנים הבאות.

בשנת תרפ"ז הוא הי' בין המייסדים את ישיבת תומכי תמימים בווילנא, כדלקמן פרק מ.

בשנת תרפ"ח הוא הי' בין המזמינים את כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע לבקר את אנ"ש בווילנא, כדלקמן פרק ט.

במכתב שכתבו אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בחודש כסלו תרצ"ז, מספרים על התוועדות י"ט כסלו בבית הכנסת זה וגם ב"המנין דשנפעשאק", ובאים על החתום[68]:

יצחק בן עלקע פעסי' ווייטאן

אשר אנשיל בן נחמה אראנאוויץ

מנחם מנדל בן שרה אסתר לעווין

חיים יהושע ברוך בן הענא קאפעלאוויץ

בפעם האחרונה הוא נזכר באגרת שכתב לו כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בי"ג ניסן ת"ש (חי"ב אגרת ד'שפב). ועל ידו שלח אז ששה מכתבים לאנ"ש, ולישיבה שהתקיימה אז בווילנא.

נספה בשואה, הי"ד.

בתי כנסת חב"ד בווילנא

נזכר לעיל "המנין דשנפעשאק". במכתבי התקופה הזאת, שבין שני המלחמות, נזכרים ארבעה בתי כנסת חב"ד בווילנא:

א) בית הכנסת אפאטאוו, שבו התקיימה הישיבה.

ב) בית הכנסת קירזנער.

ג) מנין דשניפשוק.

ד) בית הכנסת נאווגאראד.

במכתבו של ה"ר יהושע אייזיק בארוך אל רבינו, בעש"ק מברכים תמוז ת"ש, מווילנא:

מנין אנ"ש שבשניפשיק (פארשטאט דפה).

ובמכתבו מכ"ד תמוז ת"ש:

ואלו התמימים שלומדים דא"ח בשניפישאק, קערזנער, אפאטאוו, נאוואגראד, למדו כמו בכל ש"ק.

ה"ר שמואל צבי ליסון

משנת תרס"ט ואילך שימש ה"ר שמואל צבי ליסון כמשפיע בעיירה פונוביז'. ה"ר שמואל צבי ליסון למד בתומכי תמימים בליובאוויטש משנת תר"ס עד תרס"ט, ואחרי נישואיו בפונוביז' בשנת תרס"ט, התיישב שם.

בא' אלול כתב אליו כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע (ח"א אגרת ל):

בהיותך אחד מתלמידינו, היודע בודאי, כי כל עמל מוסד תומכי תמימים בתלמידיו לא הי' כי אם בשביל לעשותם לאנשים חיים, אנשי רוח ורגש, שיהא בהם כח לַעשות ולעֲשות לעבד ולפעֹל בענינים דתיים מוסריים פעולות מוחשות מצויינות.

מאז שימש בה כמשפיע, כמסופר על ידי בנו ה"ר אברהם ליסון, ב"כפר חב"ד" (23 ע' 14 ואילך).

לקמן בפרק הבא יסופר אודות החסיד ה"ר יהושע אייזיק בארוך מקאוונא, אשר הרבה להתכתב עם אנ"ש בעיירות ליטא, לעודדם ליסד שיעורי לימוד דא"ח ועריכת התוועדויות חסידיים, ולדווח על התוצאות אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, ואף הי' מעתיק מהמכתבים שקיבל.

במכתב שכתב אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בעש"ק במדבר, כ"ג אייר ת"ש הוא מדווח:

מהתמים ר' שמואל צבי ליסאן מפאניווזע שי': ידידי, מכתבך היקר מן א' בחקתי קבלתי על נכון, והנה אודות ההתועדות הי' אצלנו רק בל"ג בעומר, ולא בפסח שני ... וחזרתי מאמר מעניני דיומא. כן גם במנין השני גם כן הי' התועדות, ושתינו לחיים, ובקשנו מהשי"ת, שהמעין והמקור הגדול של תורת רשב"י והבעש"ט יתגלה ויתפשט בעולם, וזכותו יגן עכ"י ועלינו להושע בישועות ונחמתו בגו"ר בקרוב ובמהרה.

ובערב תשעה באב ת"ש מדווח:

הגיעני מכתב מהת' ר' שמואל צבי ליסאן שי' וז"ל, והנה בי"ב תמוז ביום ה' בערב נאספנו במנין שלנו ביותר מעשרה, ושתינו משקה וחזרנו מאמר. אבל העת גרמה[69] שלא חגגנו ברוב פרסום כדאשתקד. אבל ביום א' וב' דחג השבועות הי' אצלינו ב"ה שמחה וששון, ביום א' של שבועות למדנו חסידות המאמר בלקו"ת ואהי' אצלו אמון, וקראנו בהתמים הא' המכתב של הבעש"ט אודות התגלותו, וביום ב' דחה"ש הי' אצלינו יום השמחה של החברה תהלים ועשינו סעודה גדולה ושמחנו ורקדנו.

בשלהי שנת ת"ש השיג רבינו ויזות עבורו לארה"ב, כנזכר ברשימה השניה של מקבלי הויזות, דלקמן פרק סו מספר 25.

בנו ה"ר אברהם ליסון, הי' עדיין עם אביו באותה שעה. ב24 ביוני 1941 (כט סיון תש"א) ברח מביתו בפונוביז', ונשארו שם אביו ובני ביתו, שניספו בשואה, הי"ד.

---

68. ארבעתם חותמים גם על יסוד הישיבה תומכי תמימים בווילנא בשנת תרפ"ז, כדלקמן פרק מ.

69. מצב מלחמת העולם שהשתוללה באירופה.

פרק ז
תקופת אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

קהלות חב"ד בליטא

עיקר הגירת חסידי חב"ד מרוסיא לליטא היה אחר מלחמת העולם הראשונה, ואחרי עליית הקומוניסטים לשלטון ברוסיא. בתקופה הזו נוספו בתי כנסת חב"ד רבים ברחבי ליטא.

בתקופה הזאת, שבין שתי המלחמות, היה החלק הדרומי של ליטא תחת שלטון פולין. שטח זה כלל את פלך ווילנא וסמוכותיה.

מיד בצאת רבינו מרוסיא, בשלהי תשרי תרפ"ח, פנו אליו אנ"ש שבווארשא, בבקשה שיתיישב בפולין, כדלקמן פרק טז, ומבארים התועלת מזה:

אנ"ש שי' שבפה, ובמקומות ליטא השייכים לפולין, כמו **ווילנא, דאקשיץ, דאלהינאוו, גלובאקע, קורעניץ, פליסע, שארקעשצענע וכדומה**, וכן התמימים שבאלו המקומות שלמדו בליבאוויטש, שהיו מקושרים תמיד לאדמו"ר זצוקללה"ה זי"ע, ורוצים בכל אוות נפשם להיות מקושר ודבוק גם כעת, וכל זה יוכל להיות רק כאשר משכן קדשו שליט"א יהי' קבוע בפה, או במקומות ליטא השייכים לפה.

הרי שכבר אז היו קהילות חב"ד לפחות בשבע עיירות בליטא הדרומית.

מפת גליל ווילנא

* * *

מספר גדול יותר של עיירות בליטא, שבהן קהלות חב"ד, נזכר באגרת שכתב המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, אל ה"ר ישראל דזייקאבסאן, בי"ז שבט תרצ"ב:

בערך בחדש אדר יסע בכלל לבקר באחד העיירות מפלך וילנא, אשר בגליל ההוא נמצאים בערך קרוב לארבעים עיירות קטנות, ורובם מאנ"ש.

בתי כנסת חב"ד בליטא

רשימה מפורטת יותר[70] ליקט א. חוקר (הר"ט בלוי), בבטאון חב"ד (29 ע' 18):

תובא כאן רשימה של ערים ועיירות בליטא בהן התקיימו עד לפרוץ השואה בתי כנסת חב"דיים, עד כמה שהצלחתי לרכז ממקורות שונים[71]:

אבעל

אוטייאן[72]

אושמינא

איליא (שם היה בית הכנסת החב"די השני בגדלו בעיירה)

אנושישוק

בירז'[73]

גלובאקע[74] (4 בתי כנסת חב"דיים)

וידז[75]

וילנא (2 בתי כנסת)

ווילייקא

וילקומיר[76]

לידא

נובו-אלכסנדרובסק

סבידושץ

סקופינשוק

פומפיאן (2 בתי כנסת חב"דיים)

פונוביז' (2 בתי כנסת[77], אחד חדש והדור מראה נבנה בשנת תרפ"ט. כיהן כמשפיע בבית הכנסת הישן התמים רבי שמואל צבי ליסון הי"ד[78])

פונמונק (היה בה רק בית כנסת חב"די)

פוננדל[79]

קאמיי

קובנה (בירת ליטא העצמאית - התקיים בית כנסת חב"די חי ותוסס, שבו שימש כמשפיע החסיד המפורסם ר' יהושע אייזיק בארוך הי"ד)

קופישוק (שם שימש לאחרונה כרב, החסיד הג"ר ישראל נח חצקביץ[80] הי"ד)

סאלאק[81]

שירווינט[82]

ה"ר שמעון נח נימויטין

בפרק הקודם סופר אודות ה"ר שמואל צבי ליסון, שהי' משפיע בעיירה פונוביז'.

כך מינה רבינו משפיע לעיר ווילנא וסמוכותיה, את החסיד ה"ר שמעון נח נימויטין[83].

באמצע טבת תרפ"ד כתב רבינו אל ה"ר יהודה ליב רסקין, אודות שילוח משפיעים בעיירות פולין וליטא, ובהמשך הדברים כתב (חי"ד אגרת ה'קצז):

ופרטי העבודה בזה הלא כבר הוגד לך בהרבה מכתבים, א) דבר קביעת אנשים בתור שוד"רים אשר יסעו בסדר מסודר, וכמו ... הרב ר' שמעון נח שי' נימאייטין בהמקומות אשר ימצא טוב ונכון לפניו.

לא נתפרשה כאן העיר שממנה יפעל. זאת כתב רבינו

---

70. אבל חסרות כאן כמה מהעיירות שהוזכרו לעיל.

71. מציין שם למקורותיו, ביזכור בוך פון ראקישוק, ספר איליה, ליטע, ומפי ה"ר אברהם ליסון (יליד פונוביז').

72. ב"יהדות ליטא" ע' 4 נדפסה תמונת ה"שטיבל של חסידים באוטיאן".

73. ראה לעיל פרק ד.

74. ראה לקמן פרק הבא – אודות רבני חב"ד בעיירה. פרק ט – אודות ביקור רבינו בעיירה. ולקמן פרק מד – אודות הישיבה תומכי תמימים בעיירה.

75. ראה לעיל פרק ב.

76. אודות הרבנים החב"דיים שבעיירה, ראה מבוא לזכר יהודה (הוצאת אהלי שם תנש"א) ע' 7.

77. ראה גם לקמן בסמוך.

78. כדלעיל פרק הקודם.

79. ראה לעיל פרק ד.

80. כדלקמן פרק הבא.

81. ב"יהדות ליטא" ע' 89 נדפסה תמונת "שטיבל של חסידים בסאלאק".

82. ב"יהדות ליטא" ע' 34 נדפסה תמונת בית הכנסת "מנין של חסידים בשירווינט".

83. לא הצלחתי לברר את הקשר משפחתי שלו עם ה"ר יהודה ליב נימויטין, דלקמן פרק הבא, ששימש רב בעיירה סוואדיטש; ועם ה"ר יהושע נימויטין, ששימש כרבן של העיירות אושאץ, דנילוביטש, ביעשינקאוויץ, וועליז, וויטבסק (ראה אודותיו מבית הגנזים פרק מ).
וראה בשער "ליקוטים יקרים" ששם אביו הוא ה"ר יוסף דוד.

אל ה"ר שמעון נח הנ"ל בב' אלול של אותה שנה (ח"א אגרת רכו):

נכון הדבר אשר יחזור דא"ח לפני אנ"ש שי' בעיר ווילנא, ולעת מן העתים, בזמן המוכשר לזה, יעשה נסיעה להמקומות הסמוכות, לעוררם ע"ד הקביעות עתים של לימוד ודיבוק חברים.

ואל אנ"ש בווילנא כתב באותו יום (ח"א אגרת רכה):

הנני בזה לבקשם לקרב את ידידנו הרב הנכבד וו"ח אי"א מוה"ר שמעון נח שי', בכל מיני קירוב, ולקבוע לו מקום להשפיע דא"ח, וראוי ונכון הדבר אשר ידידינו אנ"ש שי' יתעוררו לקבוע עתים של לימוד ברבים ואיש את רעהו יעוררו לזכור צור מחצבתם אשר היו קשורים בהתקשרות אמיתי אל כ"ק אבותינו רבותינו הק' אשר זכותם לא יתום לעד. ובגלל זאת יתברכו בתוך כאחב"י בשנה טובה ומתוקה ומעטות בכל טוב מנפש ועד בשר.

בשנת תרפ"ז יסדו אנ"ש בווילנא את הישיבה תומכי תמימים בווילנא, וה"ר שמעון נח נימויטין הי' אחד מחברי ועד ההנהלה, כדלקמן פרק מ.

בשנת תרצ"ט הוא הדפיס בריגא את הספר לקוטים יקרים.

ה"ר יהושע אייזיק בארוך

כבר נזכר לעיל, כי בעיר קאוונא התקיים בית כנסת חב"ד, אשר ה"ר יהושע אייזיק בארוך שימש בו כמשפיע.

ב"יהדות ליטא" ע' 109 נדפסה תמונת הקלויז של החסידים בקובנא.

קלויז של חסידים בקובנא

* * *

בפרק הבא יסופר אודות המשפיע ה"ר ישראל נח חצקביץ, שרבינו מינה בקיץ תרפ"ח בתור משפיע לעדת החסידים בפלכי קאוונא, ווילנא ודווינסק, לנסוע לעיירות ולקבוע בהן שיעורי דא"ח.

בשנים הבאות מינה רבינו את ה"ר יהושע אייזיק בארוך, להתכתב עם אנ"ש בעיירות ליטא, אודות קביעות שיעורי דא"ח והתוועדויות חסידיות.

ה"ר יהושע אייזיק בארוך מזיטאמיר, למד בתומכי תמימים בליובאוויטש, משנת תרס"ט עד תרע"ח[84], ואחר כך נשא את בתו של ה"ר צבי גוטליב מקאוונא, שהי' ר"מ בישיבה בליובאוויטש[85], והתיישב בקאוונא. שם שימש משפיע אנ"ש במשך השנים.

לקמן פרק נו יסופר על תקופת היותו המשפיע בישיבת תומכי תמימים בווילנא, בימי המלחמה, בשנים ת"ש-תש"א.

כאן נספר על השליחות שהטיל עליו רבינו, להתכתב עם אנ"ש והתמימים בעיירות ליטא, ובשאר המדינות, אודות קביעות שיעורי לימוד דא"ח והתוועדויות חסידיות, ואחר כך לדווח על כך לרבינו.

וכבר נזכרו לעיל בפרק הקודם, הדיווחים שכתב לרבינו, מתוך מכתבי התמים ה"ר שמואל צבי ליסון, אודות הלימודים וההתוועדויות בעירו פונוביז'.

* * *

כבר בשנת תרפ"ט כתב רבינו, בי"ב אדר (אליו ואל החסיד ה"ר פנחס מינץ מקאוונא), אודות ההתכתבות עם אנ"ש בליטא, בברזיל, באפריקה הדרומית וברוסיא (חט"ז אגרת ו'קנד):

הרבה מבני החסידים שי' נמצאים בקרב הלומדים, אשר אז חוב קדוש ללקוט אותם אחד לאחד, ולעשות עצות ותחבולות איך לעורר בהם נקודת צור מחצבתם, וזכות גדול יהי' לכם כאשר תעשו דבר זה ותחיו נפשות רבות בחיות פנימי...

ע"ד הבחור מר יצחק דוב שי' הנוסע לבראזיליע ... אתם צריכים לבוא אתו עמו בכתובים בכל עת, וצריכים לבקשו אשר למקום שיבוא צלחה יעורר ע"ד קביעות עתים לתורה, ויודיע לכם שמות איזה אנשים מחבריו ומכיריו בשם, שתוכלו לבוא לעזרתו בכתיבת מכתבי התעוררות...

והנה ממדינת ליטא, הרבה נסעו לאפריקא למקומות שונות ... ונכון הי' הדבר במאד אשר אחדים מאנ"ש שי' מהתמימים שי' שבליטא יתדברו ביניהם בענין זה, לעשות תעמולה והסתדרות באופן לעורר את אנ"ש שי' אשר באפריקא, אשר לאט לאט אפשר בעזרתו ית' להכניס שם אור כי טוב...

וע"ד שאלת רי"א שי' אם לכתוב לקרוביו לזיטאמיר, בודאי צריכים לכתוב, וכמובן הכל בחכמה ומועצת, והשי"ת יהי' בעזרו.

בט"ו תמוז תרצ"ד הודה לו רבינו על דיווחים אלו (חי"ז אגרת ו'שסט):

הבשורה מלימודם של אנ"ש שיחיו דא"ח ברבים בכלל,

---

84. עוד מתולדותיו ראה התמים (נ.י.) גליון לו ע' 5 ואילך.

85. ראה תולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק קט.

והתעוררותם של תלמידי התמימים שי' ועבודת התעסקותם בענין זה בפרט, הוא לי סמא מרפא ממש, המחזיקים כחי ובריאותי בגשמיות, וכל הנותן לבו ודעתו ע"ז הוא דורש טובתי, נוסף על טובתו הפרטית בגשמיות וברוחניות. והנני מכיר לו טובה על הטוב והחסד אשר עושה אתי עמי, ותוספות ברכה יתברך בכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר.

בארכיון נמצאים מספר דיווחים כאלה מהשנים תרצ"ז-ת"ש, ובהם נזכרים המשפיעים ולומדי שיעורי דא"ח ועורכי התוועדויות בחלק מהעיירות הנזכרות. ניתן כאן סקירה כללית[86] על הדיווחים האלה.

באור לזאת חנוכה תרצ"ז מדווח:

עתה אודיע לכ"ק מחגיגת החג הקדוש הנ"ל בפה[87], וגם השגתי ידיעות מפראוינץ מחגיגת החג.

אצלינו בא ידידינו התמים הרב ר' ישראל נח חאצקעוויץ[88] רב דקופישאק, כמו אשתקד, ובליל א' דחג התאספנו לבית הכנסת דאנ"ש, וקראו את המגילה די"ט כסלו[89] שהגיענו, והתועדנו איזה שעות. ולמחר ביום ה' בערב עשינו את הסעודת הודאה כנהוג בבית הכנסת דאנ"ש, והי' ת"ל עם רב כעשרים מנינים ויותר, והי' גם אנשי עולמים, מהם אנשי צורה, והרבה מבני הישיבה...

קבלנו מכתב כללי מכ"ק על י"ט כסלו[90], ונשלח לכל הפראוינץ להתמימים ואנ"ש ... ושלחנו לקעלעם, לטעלז, לפאניוועז שלחו לר' שמואל צבי ליסאן[91], אך שם יש שני מנינים מאנ"ש, היינו שני שטיבלאך, ושלחנו לר' צדוק יפה, כי הוא הלומד בהמנין החדש דאנ"ש דשם, וגם לאוטיאן.

ות"ל קבלנו מכמה מקומות ידיעות שחגגו את החג ברוב פאר, מקעלעם קבלתי מכתב תיכף אחר י"ט כסלו מבנו של ר' יעקב זלמן גאלדמאן שו"ב דוילקאמיר, מר יחזקאל גאלדמאן, שלומד בהישיבה דשם ... התועדנו בליל י"ט כסלו בביתו של ר' צבי צרפת משמש דבית המדרש...

86. לא נעתקו הדיווחים המפורטים של כל התוועדות שהתקיימה בכל עיירה ועיירה.

87. התוועדות י"ט כסלו בקאוונא.
דיווחים נוספים מהתוועדויות י"ט כסלו תרצ"ז, בכמה עיירות בארה"ק, פולין, ליטא ולטביא, נדפסו ב"התמים" ח ([רסה] קה) ואילך, במדור "שלום אחים".

88. אודותיו – לקמן פרק הבא.

89. נכתבה ע"י רבינו בכסלו תרצ"ז, ונדפסה בקופיר. אח"כ בתחלת תרח"צ נדפס בקונ' בשם "די מגילה פון אלוועלטליכן באוואוסטן חסידישן יום טוב יו"ד טי"ת כסלו". לימים תורגמה ללה"ק ונדפסה בשם: מגלת י"ט כסלו (קה"ת תשי"ב).

90. הנדפס בח"ד אגרת תתעה, בה מעודד רבינו את אנ"ש די בכל אתר ואתר לערוך התוועדות בי"ט כסלו "אשר מי שהוא יחזור בעל פה או ילמוד בפנים איזה מאמר, ויקראו איזה שיחה ... החלטות הטובות בקביעות עתים לתורה הנגלית ודא"ח ברבים ולחזק דרכי החסידות באהבת רעים".

91. אודותיו – לעיל בפרק הקודם.

גם מטעלז קבלנו ידיעה מבנו הב' של ר' פנחס מינץ, לייב[92], שלומד שם ... והתועדו עד 12 וחצי, ומר דוד רוך קרא את המגילה. השתתפו בההתועדות בחורים ממדינות שונות מאמעריקע, ומפראנקרייך, ומדייטשלאנד, ומלעטלאנד, ומאיינגלאנד, ומליטא...

גם קבלתי מכתב מהתמים ר' יוסף ענקין מויזיון ... בכל ש"ק בלילה אנו לומדים כמקודם פרק תניא, ואני חוזר לפניהם אחד מהשיחות של אדמו"ר שליט"א...

מר' צדוק יפה קבלתי מכתב ... במנין תורה אור (זהו השטיבל החדש דפאניוועז שזה כשמונה שנים שנבנה), גם במנין הישן דאנ"ש סדרו את החג כהוגן, שם חזר מאמר דא"ח הבחור מר יעקב גלעזער, אחד מתלמידי הקיבוץ דפה שלמד אצל אדמו"ר שליט"א בריגא[93]...

גם אתמול בא מוילקאמיר הישיש חותנו של התמים ר' נחמן קאזאקעויץ דפה, מזקני אנ"ש דוילקאמיר, ואמר שבמחנו גם כן התועדו בי"ט כסלו וקראו את המגילה ברוב עם.

גם היום הי' פה לרגלי מסחרו התמים ר' יצחק וויניקאוו מאניקשט, ואמר שהתועדו בטוב בהחג הקדוש י"ט כסלו.

באור ליום ד' בא תרח"ץ מדווח:

ת"ל באתי בכתובים עם הת' ואנ"ש דמדינתינו, מקום שידי מגעת. וכעת ת"ל גמרתי לכתוב העתק מכתב כ"ק. כתבתי כ"ו מכתבים לכ"ד מקומות. כי לב' מקומות שלחתי שני מכתבים לכל אחד, לפאניוועז שלחתי לר' צדוק יפה שי' ולר' יצחק אליעזר שניעג שי', כי שם יש ת"ל שני שטיבלין, א' ישן וקטן ששם שניעג שי' מתפלל ולומד פרק תניא בכל עש"ק אחר קבלת שבת קודם תפלת ערבית, וא' מנין חדש, שבנו לא כבר מנין גדול, ששם מתפלל ולומד פרק תניא ר' צדוק יפה שי' בעש"ק קודם תפלת ערבית, ועושה סעודה שלישית ולומד בסעודה ג' דא"ח.

וגם בסקופישאק שלחתי שני מכתבים, א' להרב דשם וא' להתמים ר' יצחק עפילמאן, מפני כבוד הרב שלחתי לו ביחוד.

גם ת"ל עלתה בידי בע"ה לשלוח כ"ב מכתבים קודם הילולא דכ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע[94], ועוררתי בהמכתב גם אודות ההתועדות, ואיזה סדר בלימוד דא"ח ביום ההילולא, ות"ל קבלתי מאיזה מקומן מכתבים שהתועדו ולמדו ביום ההילולא, ואעתיקם לכ"ק...

קבלתי אתמול מאניקשט מהתמים ר' יצחק וויניקאוו, וז"ל בחג החגים י"ט כסלו העבר עשינו סעודה גדולה ... להתחזק ללמוד דא"ח ולהתפלל בחיות פנימי...

והיום קבלתי גלוי מהתמים ר' חיים יוסף עפשטיין שי' משאוואדיש ... נתועדנו בהמנין...

92. בשלהי ת"ש בא ללמוד בתומכי תמימים בווילנא, כדלקמן פרק נו.

93. בסניף שנוסד בה בשנת תרצ"ב, כדלקמן פרק מד.

94. בכ"ד טבת.

עתה אעתיק לכ"ק אודות הסדר דהילולא במחנינו[95]...

כעת אעתיק לכ"ק מהמכתבים שקבלתי מטראסקון מהתמים ר' נחמן וואסקאבאיניק שו"ב דשם ... בארתי לפניהם ענין הילולא ... דברתי הרבה מענין מעלת קביעות עתים לתורה...

מהתמים ר' אברהם לעוינטאן[96] שי' וז"ל, בליל כ"ד טבת התועדנו ולמדנו לקו"ת...

מגיסי משה יוסף ג[וט]ליב שי' מעזערעניע וז"ל, ביום ההילולא דאדמו"ר הזקן נבג"מ, האב איך פארבראכט אביסל מיט מיינע תלמידים ... וכל ערב ש"ק אני אומר פרק תניא...

מטעלז קבלתי ידיעה מתלמידי מר לייב מינץ, בנו של התמים ר' פנחס[97] שי', שהתועדו בהאכסניא שלו ולמדו פרק תניא ושתו לחיים...

גם מהתמים הרב דקופישאק ר' ישראל נח[98] שי' קבלתי ידיעה, שכתב לבתו תחי' למסור לי, שהי' בהילולא דכ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע באוטיאן, והתועד שם עם אנ"ש...

כן בראקישאק התועדו ביום ההילולא, כן שמעתי ממר לייב שי' בנו של ר' פסח רוך שי', שהי' פה אחר ההילולא.

עתה אעתיק לכ"ק הגלוי שקבלתי מידידינו ר' יצחק כץ ממאזייק...

מר זרח יצחק גערשאן שי' ... ביאנעווע ... בכל עש"ק קודם קבלת ש"ק לומדים אנו ביחד פרק תניא ומשתתפים לזה כמעט כל המפתללים הבאים.

ובמוצאי ש"ק בשלח הוא משלים את הדיווח:

קיבלתי מכתב בש"ק העבר מויזיון, מהתמים ר' יוסף געגקין, וכותב במכתבו מהסדר דיום הילולא רבא דכ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע...

גם מפאנדיעל מהתמים ר' יעקב וענגערין שי' קבלתי מכתב...

אחר כך מספר על השיעורים בדא"ח שהוא לומד בקאוונא:

שת"ל אני מדבר בכל ליל ש"ק ... דא"ח, וכמה באים בשביל זה, בפרט מי שיש לו איזה שייכות לדא"ח, כמו מגזע החסידים, אך לאיזה סיבות נבלעו בין אנשי עולמים, באים לשם, וישנם אחדים שמשך אותם גם כן לדא"ח בש"ק אחר מנחה, ות"ל ישנם כמה מנינים כמעט שבית הכנסת מלא, זקנים, אברכים, וצעירים, ת"ל הם שבעי רצון.

על כל הנ"ל השיבו רבינו (ח"ד אגרת תתקצ):

בנועם קראתי את הידיעות הנעימות מידידינו צמודי לבבי - אנ"ש והתמימים, ה' עליהם יחיו - מכל מקומות מושבותיהם במדינתם[99] הטובה יע"א, בדבר קביעת עתים ללמוד חסידות ברבים ושמירת התקנה דאמירת תהלים בחול ובש"ק מברכין, ובגלל זאת יברכם השי"ת בברכה משולשת בבני חייא ומזונא רויחא.

שמחה כפולה ומשולשת היתה לי הידיעה על אודות מכתבי ההתעוררות אשר שלח לידידינו אנ"ש והתמימים שי' ליום ההילולא של כ"ק אדמו"ר הזקן, אבינו הראשון, זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, ואשר ביום ההוא נתקיימו למודי חסידות ברבים והתועדות רעים אהובים.

שוב מדווח במוצאי ש"ק אור ליום ג' אד"ש חצר"ת:

ועתה הנני להודיע לכ"ק מהסדר דהתועדות בפורים קטן במחנינו, ובאיזה מקומן מאנ"ש דסביבותינו, כפי שקבלתי ידיעות.

במחנינו בליל י"ד פורים קטן התאספו אנ"ש והתמימים בשטיבל והתועדו...

מבירז השגתי מכתב מר' אברהם לעוינטאן שי'...

גם מראקשיק מהרה"ח ר' שמואל לעויטין[100] שי' אב"ד דק"ק ראקישאק יע"א קבלתי מכתב...

מטאוריג מר' יצחק אליקום באנגס שי'...

בקופישאק גם כן התועד הרה"ח ר' ישראל נח עם אנ"ש דשם...

ממאזייק מר' יצחק כץ נתקבל גם כן מכתב...

והנני להעתיק לכ"ק מה שכותב בנו של ידידנו ר' פנחס מינץ שי' מר נח משה שי'...

היום קבלתי מכתב מסאלאק מר' צבי נטע כהן שי' ... ב"ה אנו מקיימין את דברי קדשו כפי יכולתינו באמירת תהלים בצבור וגם לימוד דא"ח...

ות"ל נתחזק אצלינו[101] הלימוד דא"ח ש"ק שחרית קודם התפלה על ידי ידידנו ר' סענדער[102] שי'...

גם בשעה שהתלקחה מלחמת העולם השניה באירופה, טרם כיבוש ליטא על ידי הגרמנים, המשיך הרי"א בארוך להתכתב עם אנ"ש בעיירות ליטא, ולדווח לרבינו. וכך הוא מדווח בעש"ק במדבר, כ"ג אייר ת"ש:

---

95. קאוונא.
96. מבירז. ראה גם לקמן בסמוך, לעיל סוף פרק ד, וש"נ.
97. ראה ח"ד אגרת תתקסא – אליו.
98. חצקביץ. אודותיו – לקמן בפרק הבא.
99. ליטא.
100. אודותיו – לקמן פרק הבא.
101. בקאוונא.
102. כהנר.

מהתמים ר' יעקב וענגערן מפאנידעל ... סדר יום ההילולא ב' ניסן הי' ... יום ההילולא י"ג ניסן נזכר רק בלימוד תורתו של בעל ההילולא זי"ע...

מר' צבי צרפת מקעלעם וז"ל, הנני בא להודיע כי ב"ה החסידות בעירנו נתחזקה אצל הלומדים בהקיבוץ...

מהתמים ר' אהרן פסח חפץ מאנישישאק ... ביום י"ג ניסן הילולא של הוד כ"ק אדמו"ר בעל צמח צדק נ"ע זי"ע ועכ"י אחר תפלת השחר בציבור למדנו משניות ולמדנו ברבים מתורתו של בעל ההילולא בספר דרך מצותיך, ובעת ההתועדות דברנו עבור חיזוק לימוד התורה בכלל ומאמרי חסידות בפרט...

מהתמים ר' שמואל צבי ליסאן מפאניוועז שי'...

השגתי עוד גלוי' מידידינו ר' יצחק באנגס שי' מטאבריג, מהסדר דפסח שני ול"ג בעומר ... מקיימים אנו כעת הקביעות כמעט בכל יום ללימוד תניא בחבורת ה' יהושע אשר ראטפעלד, ובש"ק אנו לומדים מעט לקוטי תורה.

במכתב ח"י תמוז מדווח:

בש"ק מברכין תמוז הי' ת"ל הסדר[103] דאמירת כל התהלים בצבור, ואחר כך לימוד דא"ח, ואחר התפלה דשחרית סדרו התועדות בהביהכנ"ס ושם אכלנו סעודת ש"ק והתועדנו כמה שעות, גם אנ"ש היו בעת ההתועדות, ההתועדות נמשכה עד תפלת המנחה.

גם בקובנה התועדו אנ"ש בשבת מברכין הנ"ל, וחוזרים דא"ח בכל ש"ק, ולימוד פרק תניא בכל יום ועש"ק קודם קבלת ש"ק, ולימוד הדף גמרא מתקיים.

קבלתי מכתב מהת' ר' יוסף געגקין[104] שי' וז"ל, שבת מברכין האבן מיר גיזאגט תהלים און פארבראכט, שבועות האבין מיר אויך פארבראכט, און אי"ה י"ב תמוז ועלין מיר אויך אי"ה פארבריינגען.

ובמכתב כ"ד תמוז ת"ש מדווח:

במשך הזמן קבלתי מכתבים מאנ"ש מהסדר בי"ג תמוז, והנני מעתיקם.

מה"ר לייב קאמראז מאושפאל ... שמרנו ימי הגאולה של אד"ש, אך מובן שלא כימים העברו הימים האלה...

מהת' ר' זאב ראזינקאויטש מבירז וז"ל, חגגנו חג הגאולה

103. במנין הישיבה בוילנא.

104. מהעיירה ויזיון.

ב"ה על צד היותר טוב בהתועדות, מכמה בחורים מישיבת נאווארדאק...

מהת' ר' יוסף געגקין מויזיון וז"ל, אוכל לכתוב שבש"ק י"ד תמוז אמרתי חסידות, את המאמר ברוך הגומל לחייבים טובות שאמר כ"ק, ואח"כ התועדנו...

מר"י באנגס שי' מטאווריג ... שבת מברכים נהגנו כמנהג ... התועדות י"ב וי"ג תמוז חג הגאולה.

ובאור לח' מנחם-אב מדווח:

בעש"ק העבר שבת חזון קבלתי מכתב מהת' ר' יוסף געגקין[105] שי"נ וז"ל, בש"ק מברכין הי' אצלינו אורח הגון הת' ה"ר זעליג גלאס, ואמר דא"ח את המאמר מה טובו בבית המדרש, והי' כשלושה מנינים, ואח"כ התועדנו בביתינו כשני שעות...

התמים מר זעליג גלאס בא בעש"ק העבר לפה[106], הי' באוטיאן ארבע שבתים, למד בכל ש"ק קודם תפלת ערבית בעש"ק אחר קבלת שבת פרק תניא ברבים, וש"ק קודם מנחה גם כן פרק תניא, ואחר מנחת ש"ק חזר דא"ח בעל פה ... וכשנסע משם הי' ש"ק מברכין בוויזיון, וחזר שם דא"ח והתועד כמו שכתב הת' ר"י געגקין כנ"ל.

גם הנני להודיע לכ"ק, שגיסי מר משה יוסף ג[וט]ליב חוזר דא"ח בקובנה בכל ש"ק, ושבעים רצון אנ"ש דשם. והי' ב' שבתים הרב מאמשינאוו[107] שי"נ, ובעת סעודה ג' הי' בשטיבל, מכל מקום חזר גיסי שיחי' דא"ח בפניו. הוא בעצמו אמר שלא ישנו את הסדר מבכל ש"ק.

כן המשיך לדווח לרבינו, הן על המצב בישיבה בווילנא, כדלקמן פרק נו, והן על מצב אנ"ש. ובט"ז טבת תש"א משיב לו רבינו (ח"ה אגרת א'שלז):

עונג גדול הי' לי לקרא את מכתבו בכל הפרטים מקרובינו שי', איך עברו עליהם ימי החגים בעבר, ובטח בקרוב אתבשר גם מהימים הנזכרים ונעשים לטובה ולברכה.

* * *

בקיץ תש"א נכבשה לטביא על ידי הנאצים ימ"ש, הקימו גיטו ליהודים, ובתחלת מ"ח תש"ב היתה האקציה הגדולה שבה הרגו את היהודים[108], הי"ד.

105. מהעיירה ויזיון.

106. ווילנא, אחרי שחזר מנסיעותיו על פי הוראותיו של הרי"א בארוך.

107. האדמו"ר רבי שמעון שלום קאליש מאמשינוב.

108. על מהרי"א בארוך באותם הימים – ראה התמים שם.

פרק ח

רבני חב"ד בעיירות

הרב מנחם מענדל קופערשטאך

בעיירה גלובאקא היו שני רבנים, אחד לקהלה החב"דית ואחד לקהלה הכללית.

הרב לקהלה הכללית הי' ה"ר יוסף הלוי קאץ[109].

כותרת נייר המכתבים וחתימת רבה של גלובאקא

הרב לקהלה החב"דית[110], עזב את גלובאקא בחורף תר"ץ, והקהלה החסידית פנתה לרבינו, לשלוח להם רב מעדת חב"ד.

רבינו היה אז בארה"ב, ומשם הורה להרב מנחם מענדל קופערשטאך רבה של פאסטוב[111], לבוא לביקור בגלובאקא. הוא בא לשם לש"ק פרשת יתרו, נאם ודרש וחזר דא"ח, ועשה רושם חיובי על הקהלה החסידית בגלובאקא.

אחר חזרת רבינו מארה"ב בקיץ תר"צ, התקיימה אסיפה מיוחדת בנושא בקהלת החסידים בגלובאקא, ואז פנו במכתב בקשה אל רבינו, בי"ד אלול תר"צ:

בהתאספנו יחד יומא דנא, כאשר ונדיבי קהלנו עדת החסידים דפה הלובאקי[112], גבאי בתי התפלה של החסידים ופרנסי הקהלה של החסידים והבעלי בתים הנכבדים בעלי הדעת מקהל החסידים, בחרנו מאתנו בכבוד הר' אליקום ב"ר יוסף פנחס ריער, והר' ברוך שלום ברב אברהם יעקב צעפעליאוויץ, וה"ר משה ליב ראטשטיין[113] שיחיו, וממלאים הננו את ידיהם להיות שלוחי קהל עדתינו לתת לפנינו רב חסידי אשר ינהל עדתינו על פי דרכי התורה והחסידות, אשר רוח המקום ורוח הבריות תהא נוחה ממנו כראוי והגון לעדה מפוארה בתוככי אנ"ש שי'.

הנאספים הנ"ל הח"מ מביעים בזה שביעת רצונם הגמור ונחת רוחם בנוכחותו של הרה"ג והחסיד רמ"מ קופערשטאך שליט"א הרב דפאסטאוו, אשר בו בחר כ"ק אדמו"ר שליט"א לכהן פאר בקהל עדתינו, ואשר בקורו הכי נכבד בש"ק פ' יתרו שעבר ונאומיו הנעימים בדרוש ודא"ח פעלו הרושם הראוי...

ועל זה באנו על החתום יום א' לסדר תבא, יד ימים לחודש אלול תר"ץ פה הלובאקי.

על המכתב חתמו 48 מעדת החסידים בגלובאקא, עם חותמות הקהלה.

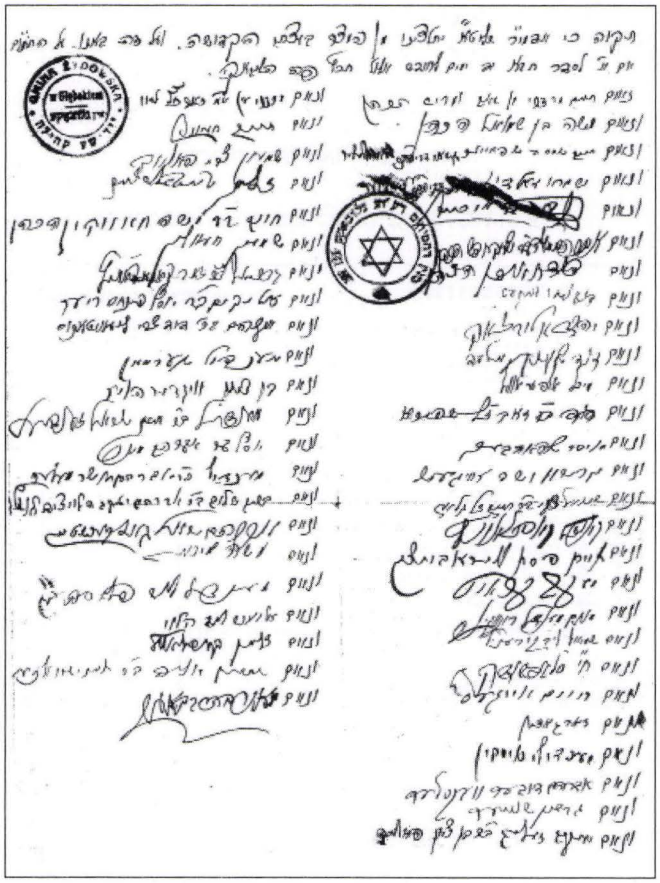

מכתב אנ"ש בגלובאקא לרבינו

---

109. תמונתו – לקמן פרק סה. בספר חורבן גלובאק (בוענאס איירעס תשט"ז) ע' 28 מסופר שהוא הי' רב בגלובאקא במשך 40 שנה, ואשר נספה בשואה בגלובאקא בד' תמוז תש"ב.

110. שמו לא נתפרש כאן. בספר חורבן גלובאק שם מסופר, שהרב לעדת החסידים הי' ה"ר זונדל ראבינזאן מראדאשקאוויץ, ואחריו ה"ר מנחם מענדל קופערשטאך, ואחריו הרב מנדלבוים, וכדלקמן.
וב"שערי ציון" (שנה יג, ו-יב ע' לא): הרב הגאון ר' יוסף זונדל רבינזון אב"ד גלובאקי, נתקבל לרב ואב"ד בעיר דרושקוביץ.

111. שבאיזור ליטא (למעט את העיירה פאסטאוו המפורסמת, שבאיזור קיוב).

112. בהברה רוסית היא גלובאקע.

113. חתנו של ה"ר ישראל חנובין, השו"ב בגלובאקא. אחר כך הי' מזכירו של רבינו. אודותיו – לקמן פרק סה.

רבינו הורה להרב מנחם מענדל קופערשטאך, רבה של העיירה הסמוכה פאסטאוו, לקבל על עצמו את רבנות העדה החסידית בגלובאקא.

וכן כתב רבינו מכתב לקהלה, בח' תשרי תרצ"א, שלא הגיע לידינו אלא בחלקו, בכתי"ק (חי"ז אגרת ו'ערה):

בזה הנני לעודד ולחזק את ידידינו אנ"ש שי' ההולכים בדרכי יושר ומחזיקים את כבוד הרה"ג החסיד ובעל מדות נשגבות מוהר"ר מנחם מענדל שי', ומקרב ולב עמוק הנני לברכם בתוככי קהל עדת ישראל שי' אשר בעי"ת גלובאקי יע"א, ברוב טוב בבריאות הנכונה ובפרנסה בריוח, וירים השי"ת קרן התורה וקרן בית ישראל בגו"ר.

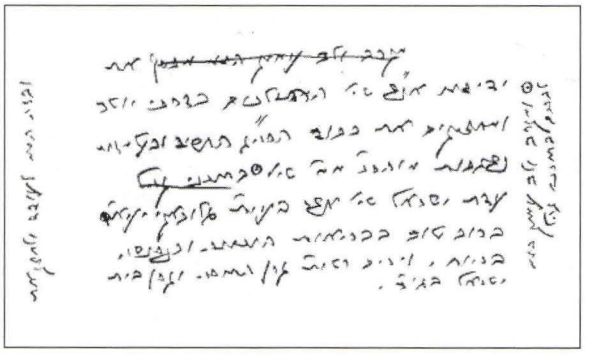

כתי"ק רבינו לאנ"ש בגלובאקא

במענה שלו, הוא כתב לרבינו בי"ג תשרי תרצ"א:

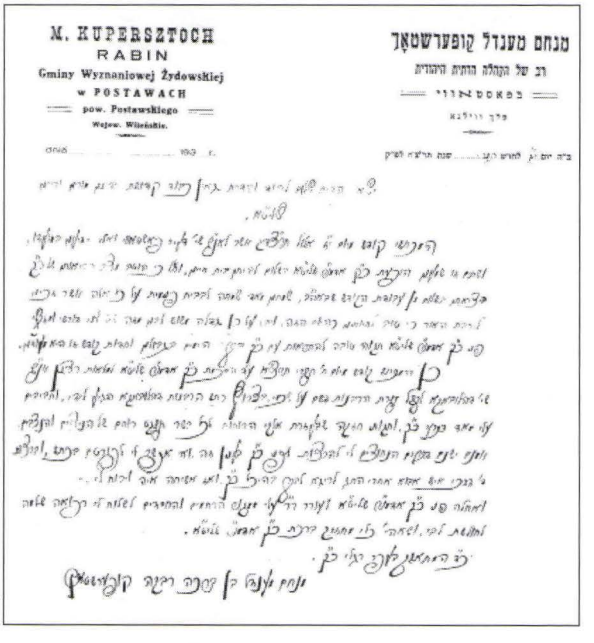

מכתב הרב קופערשטאך לרבינו

המכתבי קודש מיום י"ז אלול תר"צדיק אשר לאנ"ש שי' דעיר פשטאווי ואלי הגיעוני במועדו ... כן המכתב קודש מיום ח' תשרי תרצ"א, ע"ד הסכמת ק"ק אדמו"ר שליט"א למלאות רצון אנ"ש שי' דהלובאקא, לקבל משרת הרבנות דשם על שכמי, בצרוף כתב הרבנות דהלובאקא הגיע לידי, וחביבים עלי במאד דברי כ"ק, ותקותי חזקה שבעזרת אלקי הרוחות לכל בשר תשקט רוחם של הניצים והנצבים.

אמנם הרב לקהלה הכללית התנגד לזה, וטען שהוא רוצה לשמור את רבנות הקהלה החב"דית עבור חתנו[114], וכתב בזה כמה מכתבים לרבינו, שהשיבו, בח' תשרי תרצ"א (חי"ז אגרת ו'רעו):

מרבית מכתביו בהנוגע לענין הרבנות של עדת החסידים במחנו הט' קבלתי, ולא שיערתי אשר נעשה איזה תעמולה בענין כזה, שהוא נגד החזקה הקבועה מימי קדם, אשר בשום אופן אין לקהלה ועדה לוותר על זכותה וחזקתה.

למחרתו, בי"ד תשרי, פנו אנ"ש שבפאסטאוו בבקשה לפני רבינו, שלא יקח מהם את הרב קופערשטאך, ועל המכתב באו על החתום 18 מאנ"ש שבעיירה פאסטוב.

במכתב זה הם שואלים:

מדוע זה ולמה זה נגרע אנחנו אנ"ש דפאשטאווי מאנ"ש דהלובאקא, בשעה שאצלנו יש רב ומורה ומנהל אשר ינהלנו בדרך אשר דרכו לנו אבותינו רבותינו הקדושים זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, וכבר הננו מוחזקים בזה.

למרות כל הנ"ל נסע לגלובאקא לשבת בראשית, אמנם ההתנגדות ורדיפות המתנגדים היתה גדולה, עד שהוכרח לחזור לעירו פאסטאוו, ובכ"ח תשרי כתב לרבינו בפרטיות על מאורעות השבת:

חפצתי לקיים מאמר כ"ק אדמו"ר שליט"א, שנאמר על ידי הרב וו"ח מו"ה ר' יחזקאל[115] נ"י, כמה שכתוב במכתבו אלי, לזרז בכל האפשרות ביאתי לעיר הלובאקא ... בימי החג שלחתי אליו את בני יחי' לדבר על לבו באהבה וידידות, ולומר לו, איך שגלוי וידוע לפני המקום ב"ה שרצוני רק לעשות רצון כ"ק אדמו"ר שליט"א, לנהל עדת החסידים שי' עפ"י דרכם ומנהגם אשר הנחילם אבותיהם משנים קדמוניות, ואין מלכות נוגעת בחברתה כו', ואין אני בא לחדש שום דבר, כי זה כתשעה חדשים שהרב החסידי עזב את עיר הלובאקא, ולמה זה יגרע נחלתינו וכו' ... נערים נעורים מן המצות יצאו לנגדי בבית התפלה הליובאוויצי לאחר קריאת התורה, בכל דברי בוז ולעג ... הוחלט אצלנו לבא לבית התפלה של אנ"ש שי' הנק' "סטאראסעליער", לדרוש שם לאחר המנחה, והנה אך ניסיתי הצג כף רגלי על הבימה, והנה נערים רקים ופוחזים ... בקולות משונים וכל אחד מהם באגרופו כנגד ... ובכל זאת הראיתי להם פנים שוחקות ודברתי עמהם בנחת ובסבר פנים יפות ... והנה היום פנה והלילה באה, נתאספו

---

114. בספר חורבן גלובאק שם מסופר, שהתמנה אז גם חתנו של הרב קאץ, ה"ר הלל זלמנוביטש.

115. פייגין, המזכיר.

כל החבורות ביחד אצל הגבאי דבית התפלה הלויובאוויצי, ודרשו ממנו שיכריז אותי לנסוע לביתי דוקא בלילה זו ... וברוך השם שיצאתי מהעיר בחיים.

לגודל המלחמה, הוחלט לעכב בינתיים את מינויו זה, ונשאר למשך שנתיים נוספות לכהן ברבנות פאסטוב[116].

כעבור שנתיים, בחורף תרצ"ג, התקבל הרב קופערשאך לרב עדת החסידים בגלובאקא.

הוא הי' רב בגלובאקא שתי שנים, מחורף תרצ"ג עד חורף תרצ"ה, שאז החליט לעלות ולהתיישב בארה"ק.

שוב פנו אנ"ש שבגלובאקא לרבינו, בד' כסלו תרצ"ה:

אנחנו הח"מ אויף דיזן בריף, דריקן אויס א הארצרייסענדע בקשה צו כ"ק אדמו"ר שליט"א, אזיי ווי כ"ק אדמו"ר שליט"א האט אונדז אריינגעשיקט מיט צוויי יאר צוריק דעם רב מ"מ קופערשטאך, אלס חסידשן מנהיג פון אנ"ש דגלובאקי בפרט, און בכלל דעם גאנצן ווילנער קרייז, אויפצוהייבן דעם חסידישן גייסט ... אבער צום גרויס באדויערן, נישט אויף לאנג האבן מיר געהאט דער תענוג, ווי גרויס איז יעצט אונזער צער וויסענדיג, אז בקרוב פארט ער אפ פון אונז קיין ארץ ישראל...

וחותמים עליו 16 מעדת החסידים בגלובאקא.

רבינו שלח אליהם אז את הרב יצחק מנדלבוים, למלאות את מקום הרב קופערשטאך, כדלקמן.

הרב קופערשטאך עלה לארה"ק, התיישב בחיפה, ויסד שם קהלת חב"ד.

נפטר בז' אד"ר תש"ו.

הרב יהודה ליב פריידין

על מקומו של הרב קופערשטאך בפאסטאוו, נבחר הרב יהודה ליב פריידין[117], על פי בקשתו של רבינו.

בו' אייר תרצ"ג, כתב רבינו לה"ר רפאל שטיין (חי"א אגרת ג'תתפח):

בזה הנני מבקשו אשר יואיל לנסוע לעי"ת פאסטאווי יע"א, לעורר ולהזכיר את אנ"ש שי' על חובתם בקדש חובת חסידים ענפי עץ אבות חסידים, לבחור ברב ומנהיג לעדתם הט' ברב חסידי מאנ"ש שי', את ידידי הרה"ג הנודע לשם תהלה בכשרונות נשגבים ובעל פעולות טובות וו"ח אי"א מוהרי"ל שי' פריידין, כפי אשר הוריתי להם במכתבי אליהם.

במשך חודש אייר נבחר הרי"ל פריידין בפאסטאוו, על מקומו של הרב קופערשטאך. אודות שניהם כתב לרבינו, ראש ישיבת תומכי תמימים בווארשא, ה"ר יהודה עבער, בי"ב סיון תרצ"ג:

הנה הרי"ל פריידין נבחר לרב בפסטוב...

דבר הנסיעה לארה"ב ... הרב דפאסטוב[118] מסכים על זה, לאחר שיתאשר מטעם הממשלה לרב בהלובאקא.

ידיעה על בחירתו בפאסטוב נדפסה אז ב"שערי ציון" (שנה יג, ו-יב ע' לא):

הרב הגאון ר' ליב פריידין נתקבל לרב בעיר פוסטב.

אמנם גם בפאסטוב הי' רב לעדה הכללית, הוא הרב שמואל דוד וואלקין (חידושיו נדפסו בספר "כתבי אבא מארי", נ.י. תשמ"ט), וגם הוא התנגד לעובדה שיהי' לעדה החסידית רב משלה.

בשלהי סיון הוא פנה לבד"צ בווילנא שיזמינו את הרב פריידין לדין-תורה בנושא.

אך נראה שאחר כך נרגעו הרוחות, והמשיך הרב יהודה ליב פריידין לנהל את עדת החסידים בפאסטוב.

הרב יצחק הלוי מנדלבוים

בעת עליית הרב קופערשטאך לארה"ק, בחורף תרצ"ה, פנו אנ"ש שבגלובאקא בבקשתם לרבינו, כמובא לעיל. ואז שלח אליהם רבינו את הרב יצחק הלוי מנדלבוים, למלאות את מקומו של הרב קופערשטאך, ברבנות גלובאקא.

מספר על כך הרב ירמי' אלאי, במכתבו מב' שלח תשל"ח, אל הר"ש העבער:

שנת תרצ"ה, אחרי שהרב קופערשטאך ז"ל עזב לארץ ישראל, ונתמנה לדיין בבית הדין דחיפה, והרב ר' יצחק מנדלבוים הי"ד, תלמיד ישיבת תומכי תמימים בווארשא נתמנה לרב העיר של החסידים.

* * *

הר"י מאנדלבוים למד בתומכי תמימים בווארשא מקיץ תרפ"ד ואילך. ברשימת התלמידים מקיץ תרפ"ו נכתב אודותיו:

יש לו שכל טוב, ולימודו בעיון, בנגלה וכן בדא"ח. חוזר דא"ח בטוב.

בדיווח של ה"ר שמואל זלמנוב לרבינו, בראשית שנת תרצ"א, נכתב אודותיו:

---

116. בחורף תרצ"ב ביקר רבינו בפאסטוב, כדלקמן פרק הבא. באותו קיץ התקיימה בלאנדוארוב חתונת בתו של רבינו, מרת שיינא, עם ה"ר מנחם מענדל הארנשטיין. בתורת מנחם רשימת היומן (ע' נ) רושם כ"ק אדמו"ר זי"ע: "קראו הכתובה – כתובה ע"י הרב מפוסטוב".

117. לפני כן הי' גר בווילנא, והוא חתם בין ראשי אנ"ש בווילנא – לקמן פרק ט ופרק מ.

118. הרב קופערשטאך מסכים לערוך נסיעה לארה"ב, עבור מגבית מיוחדת לתמיכת הישיבה תומכי תמימים בווארשא.

ההשגחה והשפעה על דא"ח במחלקה זו [שיעור ב'] נמסרה לעת עתה להת' יצחק מאנדילבוים שי'. במחלקה זו ישנם ב' כתות לומדות לקוטי תורה, הגדולה לומדת אצל הת' יצחק שי'.

בקיץ תרצ"א נשלח על ידי רבינו למשך זמן לקראקא, לתת שיעורי חסידות, ואף השתדל לפתוח סניף מישיבת תומכי תמימים בעירו מאצאיוב, כדלקמן פרק מה.

במשך שנת תרצ"ב נשלח על ידי רבינו לעמוד בראש ישיבת תומכי תמימים בלאדז, כדלקמן פרק מא.

בראשית תרצ"ד רצה לפתוח ישיבה במאציוב, כדלקמן פרק מה, אמנם נראה שגם הפעם לא באה תוכנית זו לפועל.

אחרי נסיעת הרב קופערשטאך לארה"ק נשלח על ידי רבינו למלאות את מקומו בגלובאקא.

על פעילותו בגלובאקא מסופר בהתמים ח"ד ([רי] פט):

מעת בוא לעירם הרה"ג הוו"ח התמים המצוין מוהר"ר יצחק ארי' מאנדילבוים, אשר לומד עם ידידינו אנ"ש בכל ש"ק ערבית מאמרי חסידות בפנים, בש"ק בבקר לימוד פרק תניא לפני עדה גדולה כ"י, וכן בש"ק בעלות המנחה חוזר הרה"ג הנ"ל מאמר חסידות בע"פ.

בב' טבת תרצ"ז דיווח לרבינו על התוועדויות י"ט כסלו שארגן בעיירה:

בעת ההתועדות של חג-הגאולה עלה לנו ב"ה לעורר לאנ"ש שי' על חיזוק השיעורים לישנם, דהיינו שיעורי עין-יעקב בכל מיני אנ"ש, שיעורי משניות ושו"ע, ושיעור גמרא, שאני לומד בכל יום במנין סטארעשעלער, וגם החלטנו ללמוד תניא בלילי שבתות.

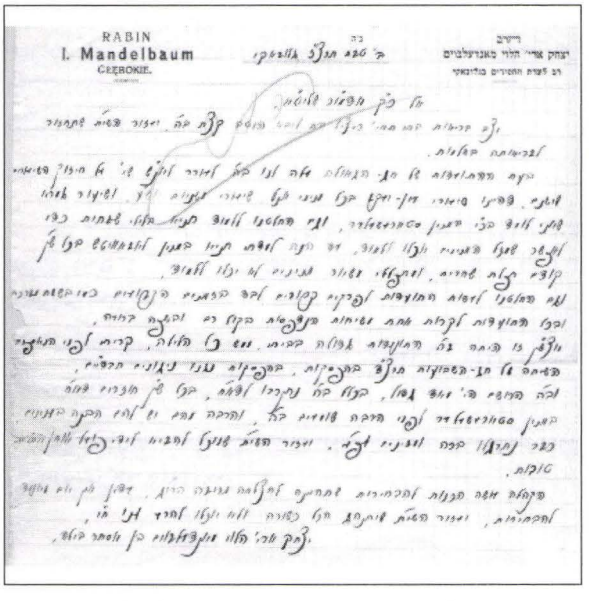
RABIN
I. Mandelbaum
CZĘSTOCHOWA

דיווח ה"ר יצחק ארי' מאנדלבוים לרבינו

* * *

בעת בריחת התלמידים מפולין לווילנא, בחורף ת"ש, כדלקמן פרק נד, רצה גם הוא לברוח לשם. ועל כך כתב התלמיד ה"ר שמואל דוד רייטשיק לרבינו, במוצש"ק תשא ת"ש:

נסעתי בליל י"ד טבת לגלובאקא. והנה הרב דשם הת' יצחק מאנדעלבוים שי' ... גם הוא חפצו ורצונו לבוא לכאן, רק שאינו יודע מה לעשות, כי מרגיש עצמו בעל אחראי בעד העיר, ואיך יכול לעזוב את העיר.

בספר "חורבן גלובאק" (ע' 28) מסופר, שהוא נספה בשואה בגלובאקא, בי"ט מנ"א תש"ג, הי"ד.

הרב ארי' ליב שיינין

הרב ארי' ליב שיינין מזעמבין הי' מחשובי תלמידי התמימים בליובאוויטש. מספרים[119] שכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע אמר עליו, שכל יסוד תומכי תמימים היה כדאי בשבילו בלבד.

בחורף תרפ"א שלח אותו רבינו בתור משפיע בעיירות פלכי ווילנא ומינסק, לעורר על קביעות עתים בתורה ובדא"ח. בי"ז שבט תרפ"א כתב אודותיו רבינו (חט"ז אגרת ה'תשכג):

ולמופת יהיו אחינו ותלמידינו ... הנוסע בהעיירות הסמוכות לעורר בקביעות עתים בתורה ובדא"ח, והתלמיד היקר רי"ל שי' שיינין מזעמבין, הנוסע בכל הסביבה ובעיירות גם מפלך וילנא ומינסק לעורר בכל הנ"ל.

בתשרי תרפ"ב שלח אותו רבינו בתור רב לעדת החסידים בדאקשיץ.

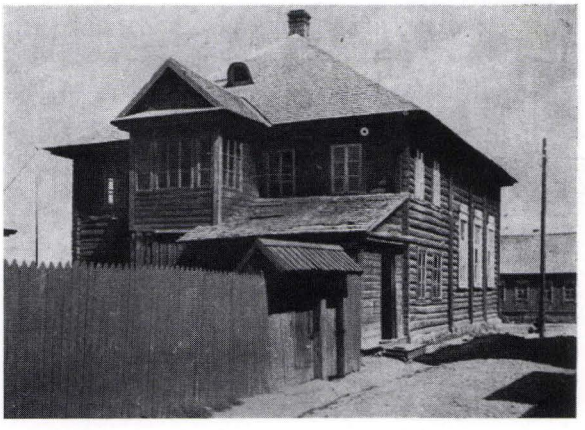

בית כנסת חב"ד בדאקשיץ

בשעה שהוא הי' רבה של העיירה דאקשיץ, הי' החסיד

119. ראה ס' התמימים ח"א ע' עה.

ה"ר יוחנן גורדון[120], השו"ב של העיירה. בשלהי חורף ת"ש, הוא כתב לרבינו אודות מכתב מוסווה שקיבל מהר"ל שיינין מדאקשיץ, וכתב אודותיו (מבית הגנזים ע' שע):

מעת אשר שלח כ"ק שליט"א את ידידינו הרב ר' ארי' לייב שי' שיינין לרב בעירנו דאקשיץ, הוא נצמד בקירות לבבי, כי מצאתי בו כל המ"ח מעלות שבשנו חכמים. והעיקר תום לבבו והתקשרותו לכ"ק שליט"א.

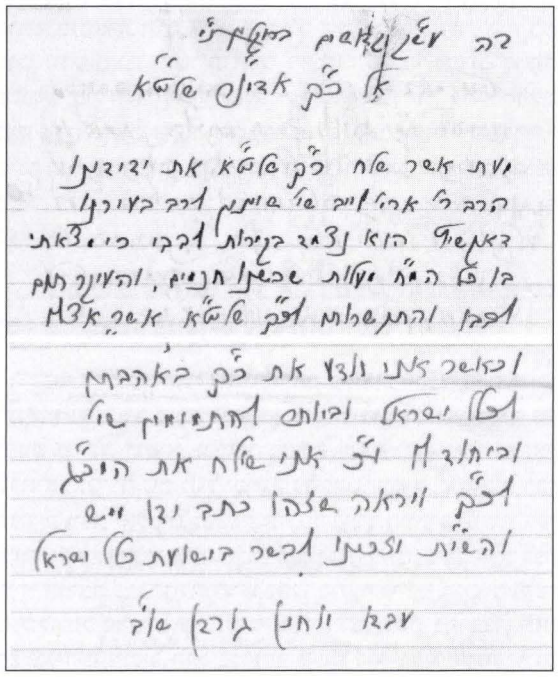

מכתב ה"ר יוחנן גורדון לרבינו

שוב שלח אותו רבינו, בשנת תרפ"ד, לבקר בעיירות ולעודד את לימוד דא"ח ברבים. ואחרי שחזר מנסיעותיו בחדש שבט, ודיווח אודותם, כתב לו רבינו (ח"א אגרת קעא):

מעט הוא העבודה אשר פעל ועשה, כי צריך הי' לעשות בעזרתו ית' הרבה, להתדבר עם ידידינו אנ"ש שי' על ידי מכתבים דברי התעוררות, ובמקום שאפשר ליחד נסיעה בשביל זה ... על דבר וילנא ... בדבר דונילאוויטש, טעם הרב[121] שי' ... ילמדו דא"ח ויחזרו דא"ח ברבים.

ובהמשך לדיווח שלו, כתב רבינו באותו יום לה"ר ישעי' פרידמן[122] שו"ב בדונילאוויטש (שם אגרת קעב):

על ידי ידידינו הרב ר' ארי' ליב שי' שיינין נודעתי כי לומד הוא תניא בכל יום לפני השומעים...

ובאותו יום לה"ר שרגא פייוויש ברונשטיין[123] מקורנין (שם אגרת קעג):

על ידי ידידינו הרב ר' ארי' ליב שי' נודעתי כי מגיד הוא פרק תניא ברבים...

גם בשנת תר"צ שלח אותו רבינו לבקר בעיירות ולעודד את לימוד דא"ח ברבים. בדיווח שלו הוא כתב, באור ליום א' ט"ז אדר[124]:

הייתי בחודש שבט בכמה עיירות. בכל המקומות חזרתי דא"ח ועשיתי התעוררות על דבר לימוד דא"ח.

דהאלוביטש חוזר שם השו"ב ר' ישעי' רפאל[125] שי' בכל ש"ק דא"ח.

בפליסא עוררתי את השו"ב ר' ישראל שי' שיאמר תניא בכל יום, ושמעתי שאומר.

בדיסנא אומר בכל יום דף גמרא ה"ר שמרי' יפה. בכל פעם היותי שם מעורר אני אותו שיאמר אח"כ תניא, ומתחיל. גם בפעם הזאת דברתי הרבה אודות זה ועשיתי התחלה[126].

בווילנא אומר דף גמרא במנין קירזנער, ר' אלי' ווייץ, ועשיתי התעוררות שיאמר אח"כ תניא...

בכלל בכל המקומות עשיתי כפי יכלתי, עכ"פ לשעה מתעוררים. השי"ת יעזור ותפעול נסיעתי רושם אמיתי וטוב בכל המקומות שהייתי, ויעזרני השי"ת לעבדו באמת ולשוב באמת. ירחם השי"ת על כלל ישראל בכל המקומות בגו"ר

ארי' ליב בן שרה שיינין מדאקשיץ

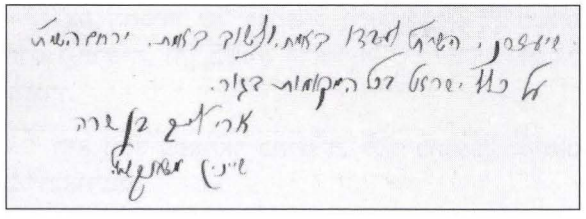

סיום מכתב הרא"ל שיינין לרבינו

---

120. אשר הוא ואביו וזקנו היו שו"בים בדאקשיץ. זכרונות מהעיר דוקשיץ, ורבה ה"ר ארי' ליב שיינין, ע"י שני בניו, ה"ר שלום דובער וה"ר ניסן גורדון, נדפסו ב"די אידישע היים" 4 ע' כא; 12 ע' ה.
גם משפחת ה"ר שניאור זלמן שמוטקין וה"ר יוסף יוזיק הורביץ מקורם מדאקשיץ, כדלקמן פרק יד.

121. לא נתברר לנו לע"ע אם הי' רב חסידי בדונילאוויטש בתקופה זו. בתקופה קודמת יותר הי' שם הרב יהושע נימויטין, אלא שבתקופה שלפנינו כבר התקבל לרבנות בוויטבסק. ראה ח"א אגרת רמח.

122. ראה לקמן שנקרא ישעי' רפאל. ולקמן פרק כא, ברשימת התלמידים שסיימו לימודים מספר י', שבשנת תרפ"ה נשלח אליו תלמיד מהישיבה בווארשא ללמוד אומנות השו"ב.

123. ראה לקמן פרק יח, ברשימת התלמידים שסיימו לימודיהם מספר ד, שבשנת תרפ"ה נשלח אליו תלמיד מהישיבה בווארשא ללמוד אומנות השו"ב.

124. בשנים בהם גר רבינו באירופה, מתאים תאריך זה רק לשנת תר"צ.

125. פרידמן הנ"ל, השו"ב בדונילאוויטש.

126. ראה גם לקמן בהמשך, דיווחו של ה"ר שמעון לוי ביעלאסטאצקי, על שיעורי לימוד דא"ח בדיסנא, בשנת תרצ"ד.

* * *

החסיד ה"ר יוחנן גורדון מספר ברשימתו על העיירה דוקשיץ (כפר חב"ד גליון 917 ע' 30):

בתי הכנסת:

(א) מנין סטאראסעלי.

(ב) מנין ליובאוויטש.

(ג) מנין ליאדי.

(ד) מנין סלאבאדע.

בכולם היו מתפללים נוסח אדמו"ר הזקן. ועוד מנין אחד קטן היה בסלאבאדע, לא רחוק מבית ר' אהרן [קוגל] דאקשיצער, ששם היה מתפלל בימות החול.

בימי היה המ"ץ ר' מאיר בער ארעצקין ("יושב" אצל ר' הלל [מפאריטש]). האריך ימים הרבה. היה מלמד של זעליגסאן זלמן בווילנע.

ואחר כך היה המ"ץ הרא"ל שיינין, הי"ד.

אחר כך מספר שם על עוד כמה מגדולי החסידים בדוקשיץ.

במכתבו האחרון מדאקשיץ, כתב הרא"ל אל ה"ר יוחנן גורדון, בבדר"ח אד"ש ת"ש (מבית הגנזים ע' שסט):

מיר לעבין גילייבט השי"ת, נאר די מומע איז זייער שלאף, און איך האב אויך קיין כח ניט ארום גיין, איך בין קראנק, און צום לעבון איז ניטא.

נספה בשואה, בחוה"מ פסח תש"ב, הי"ד.

הרב שמואל לויטין

רבה החסידי של ראקשיק (ראקישאק), הן בשנים תרס"ו-תרע"ה, והן בשנים תרצ"ז-ח[127], הי' הרב שמואל לויטין.

הוא נולד בפאהאר בתרמ"ד. למד בתומכי תמימים בליובאוויטש.

בשנת תרס"ו נשא את מרת שיינא, בתו של הרב אשר מרגליות, רבה של ראקשיק[128], ונתקבל על מקומו ברבנות ראקשיק.

במלחמת העולם הראשונה בתרע"ה הוכרח לעזוב את ראקשיק, ואז נשלח על ידי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בתור שליח ראשי לגרוזיה, לשם הביא עוד כמה תמימים, ויסדו שם רשת מוסדות חינוך[129].

בתרפ"ד מונה על ידי רבינו ליסד ולנהל בית מדרש לרבנים בנעויל[130]. שם נאסר בחורף תרפ"ט ונשלח לגלות לכמה שנים.

אחרי מאסרו, כתב רבינו אל אנ"ש בראקישאק, בכ"ד שבט תרפ"ט (חט"ז אגרת ו'קכא):

במענה על מכתבם על אדות ידידנו הרה"ג המפורסם לשם תהלה ותפארת וו"ח אי"א מוהר"ר שמואל שי' הלוי, הנה כעת טרם נודע מצבו, השי"ת יחוס וירחם ויגאלהו בקרוב בגאולה שלמה, נכון הדבר ונחוץ אשר יאספו סכום נכון להיות נשמר לעת מצוא אשר אפשר יהי' בעזרתו ית' להביאו אליכם צלחה, כי סכום הזה אשר כתבו מעט הוא ביותר, ועליהם להשתדל לאסוף כראוי, והשי"ת יהי' בעזרם בגו"ר, ובאפשרית הראשונה אודיעם בעזה"י.

שוב כתב בזה אל הרב אברהם דובער כהנא-שפירא, רבה של קובנה, בניסן תרפ"ט (חט"ז אגרת ו'רא):

כאשר ידידי הרה"ג המפורסם מוהר"ר שמואל הלוי שי' לעויטין שהי' רב בעיר רקשיקי, ואח"כ בתחלת המלחמה נסע לפנים מדינת רוסיא, וכמשך עשרה שנים ישב בעיר כותאיס (גרוזיא), וסידר שם ת"ל ישיבה גדולה והעמיד תלמידים רבים לומדים ויראי אלקים, ובשנת תרפ"ד בערך העתיק מושבו לעיר נעוול, ושם נתקבצו איזה אברכים בני כ"ה ל' ומ' שנה, אשר למדו עניני הוראה ... בתחלת חדש כסלו התעוררו בני היעווסעקציע ויעלילו על הרש"ל שי' הנ"ל אשר הוא עוסק בהרבצת תורה עם צעירים ויושב הוא במאסר קשה ר"ל בעיר ועליקי-לוקי, בעונש קשה בשילוח לארץ גזרה ... יואיל נא כת"ר להתענין בזה למצוא מזור וישועה להרה"ג רש"ל שי' הנ"ל ע"י בקשות השרים הגבוהים שהם ישתדלו עבורו ויבקשו בעדו, כי ישלחוהו לליטא אל המקום אשר הי' רב תחלה בעיר ראקשיקי יע"א.

בחדש שבט תרצ"ז יצא מרוסיא[131], והתקבל שוב לרב בראקשיק.

ה"ר שמואל לויטין

127. על ביקור רבינו בראקשיק, באדר תרצ"א, יסופר בפרק הבא.

128. על מקומו של אביו הרב אליהו מרגליות, רבה של ראקשיק.

129. כמסופר בתולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית פרק ד.

130. כמסופר בתולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית פרק סח.

131. ראה ח"ד אגרת תתפו.

בכ"ט תמוז כתב לו רבינו (ח"ד אגרת תתקכ):

כדאי הדבר אשר אשלח שליח מיוחד, את ידידנו ר' מרדכי[132] שי' שו"ב מריגא, עם מכתב לאנ"ש שי' במקומו בענין זה, אשר יסודר במישרים ובדרך כבוד כפי הראוי באמת.

דיווח מפעילותו בחורף תרח"צ – ראה לעיל פרק הקודם.

באלול תרח"צ נשלח על ידי רבינו כשד"ר לארה"ב.

כשסיים את השליחות העיקרית, באביב תרצ"ט, שאל אצל רבינו אם לחזור לביתו בראקשיק, ורבינו הורה לו להשאר בארה"ב[133]. וכך ניצל מהשואה.

כשניצל רבינו מוורשא לריגא, כתב אודותיו אל הנהלת אגודת חב"ד בנ.י. בט' אד"ר ת"ש (חי"ד אגרת ה'רסא):

בקשור עם ההחלטה דבר העתקת מקום מגורי עם לשכת אגודת חב"ד העולמי למדינתם צלחה, נחוץ ביותר כי ידידי הרה"ג הנודע לשם תהלה הרב מוהר"ר שמואל לעוויטין ישאר במדינתם, להיות לעזר בעבודתנו הפצת החסידות וארגון חסידי חב"ד.

ובזה הנני מבקשם להשתדל לפני הממשלה בוואשינגטאן, כי ירשו לו להשאר במדינתם ושיוכל להביא גם בני ביתו אליו.

משנת ת"ש ואילך הי' הוא המשפיע הראשי בישיבת תומכי תמימים בנ.י.

נפטר בי"א אלול תשל"ד, ומנו"כ בנ.י.

הרב ישראל נח חצקביץ

ליד ראקשיק ישנה עיירה קטנה בשם קופישוק.

בתקופת אדמו"ר הצמח צדק שימש ברבנות עיירה זו הרב חיים יעקב ווידרעוויץ[134].

בשנת תרל"ז התקבל הרח"י ווידרעוויץ לרבנות העיר מוסקבה, ואת מקומו בקופישוק מילא הרב אברהם צבי ברודנא[135].

ובתחלת שנת תרפ"ח התקבל לרבנות קופישוק, הרב ישראל נח חצקביץ[136].

הוא נולד בבאכמוט בשנת תרמ"ט, הוא למד בליובאוויטש, והיה מה"חוזרים".

בשנת תרע"א התקבל לרבנות בעיירה פונימונק, על מקום חותנו ה"ר יצחק משה ווייליער. ידיעה על כך ניתנה ב"האח" (כ"ט סיון תרע"א):

מברכים אנחנו בברכת מז"ט את חברנו הרה"ח והיר"א ר' ישראל נח חאצקעוויץ יחי' ליום עלותו על כסא הרבנות בעיר פאנימונעק, יעלה מעלה מעלה.

כברכת התמימים

הוא נשאר בפונימונק עד הגירוש בתקופת מלחמת העולם הראשונה. בחזרתו התקבל לרבנות העיירה אבעל[137].

בשנת תרפ"ג נשלח על ידי רבינו לכתוב דברי התעוררות, ולבקר בעיירות ליטא ולטביא, ולקבוע שם שיעורי דא"ח. בט' אלול תרפ"ג כתב אליו רבינו (חי"ד אגרת ה'קעח):

וכהיום הנני מעמיס עליך העבודה הלזאת לקבוע אגודות לומדי דא"ח בפלך קאוונא, וילנא, דוינסק, והוא לבוא בחליפות דברים שבכתב בדברי התעוררות, אשר בטח נמצאו הרבה מתלמידינו שי' וידידינו אנ"ש שי' התאבים גם צמאים ללמוד ולשמוע דא"ח.

ולמען הפק רצון רבים וכן שלמים, יקח על עצמו בל"נ ובעזרתו ית' להיות באיזה מקומן במקומות ההן, לחזור דא"ח בע"פ ולשוחח עם אוהבים ורעים נאמנים בדברי אהבה וחיבת הקודש, ובלי ספק אשר לטל תחי' יהי' להם ביאתו וביקורו הטוב...

חובת מצוה על כל אנ"ש שי', וחובת חובה על התמימים שי' ביחוד, לסדר שיעורי לימוד בדא"ח בכל מקום מושב אנ"ש שי', מבלי התחשב עם הריבוי והמיעוט, ויתדברו ביניהם בדברי אהבה ורעות איש את רעהו יעזרו, ואיש את רעהו ידברו.

וכן כתב גם אל אנ"ש שבפלכים אלו (שם אגרת ה'קפא):

ובזה הנני לבקש את ידידינו אנ"ש שי' בכל אתר ואתר, לקרב את ידידינו תלמידינו הרב הרי"נ שי' הנ"ל בכל מיני קירוב ברו"ג, ולהתעורר לקבוע שיעורי לימוד דא"ח בכתב ובע"פ.

בשנת תרפ"ח התקבל לרבנות העיירה קופישוק, ובט"ו מ"ח תרפ"ח כתב אליו רבינו (חט"ז אגרת ה'תתי):

---

132. חפץ.

133. מזכרונותיו של ה"ר ישראל דזייקאבסאן. כפר חב"ד גליון 1362 ע' 28. ושם, שרבינו אף כתב לו אז, שהאנטישמיות משתוללת בפולין, ואם ח"ו תפרוץ מלחמה לא יהי' מקום ליהודים באירופה, ולכן שוקל רבינו ברצינות להתיישב בארה"ב, ומעודד את הר"ש לויטין להקים בארה"ב ישיבת תומכי תמימים.

134. נולד בדאבראמיסל בשנת תקצ"ה-ו. מסדר שו"ת ה"צמח צדק" לדפוס. כיהן ברבנות בעיירות טשערניקא, קופישאק, מאסקווא (תרל"ז-תרנ"א) ושל עדת החסידים בניו יארק (תרנ"ב-תרע"א). שם נפטר בי"ב אייר תרע"א. ראה אודותיו ח"ה אגרת א'שפח. חכמי ישראל באמריקה עמ' 38. תולדות חב"ד בארה"ב עמ' ג. כפר חב"ד גליון 615 עמ' 20. מבית הגנזים פרק פג.

135. מח"ס חסד לאברהם, ברכת אברהם, קצור תניא ועוד. אחר כך התקבל הרב בראדנא לרבנות בברזין, ואחר כך עלה לירושלים. נפטר בשנת תרצ"ו.

136. מכונה ישראל נח הקטן, להבדילו מה"ר ישראל נח [הגדול] בליניצקי.

137. ראה כפר חב"ד גליון 918 ע' 41.

בזה הנני לברכו בברכת מז"ט לרגלי קבלת הרבנות בעדת אנ"ש בעי"ת קופישאק יחיו. ובהיותו אחד המיוחד מתלמידינו הנעלים תלמידי ישיבת "תומכי תמימים" יצ"ו, אקוה כי בעזרתו ית' יפיק רצון לכלכל עדתו הט' על מבועי דחוכמתא, ויסדר שיעורי לימודים ברבים בנגלה ובדא"ח, והשי"ת יהי' בעזרו.

באותו יום כתב רבינו "אל ידידנו אנ"ש אשר בעי"ת קופישאק יע"א" (חט"ז אגרת ה'תתיא):

בזה הנני לברכם בברכת מז"ט עבור לקוחתם לרב בעדתם, עדת אנ"ש שי', את אחד המיוחד בין תלמידנו תלמידי ישיבת "תומכי תמימים" יצ"ו, הרב הנודע והמפורסם מוה"ר ישראל נח שי', ואקוה אשר על ידו הנה בעזרתו ית' ירום קרן אנ"ש שי' במחנם הט' באור כי טוב, ואין טוב אלא תורה, אשר יקבעו שיעורי לימוד ברבים בנגלה ובדא"ח.

עוד יסופר לקמן בפרק הבא, על שליחותו בתור נציג אנ"ש דליטא, להזמין את רבינו לבקר את אנ"ש בליטא, כמסופר על ידי המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין (ספר המאמרים קונטרסים ח"א קנג, א):

בחודש כסלו תרצ"א שלחו אנ"ש שי' דליטא צירים, ובראשם הרה"ק הנודע ומפורסם לשם ולתהלה הר"ר ישראל נח שי' רב דק"ק קופישאק, להרציא שנית בקשת אנ"ש שי' דליטא כאמור, לפני כ"ק אדמו"ר שליט"א, ולבקש לקבוע מקום וזמן נסיעתו בשעה טובה.

על ההתוועדויות שהי' מתוועד עם אנ"ש בקופישאק ובקאוונא, ראה לעיל בפרק הקודם (בדיווחיו של הרי"א בארוך), ולקמן פרק נו.

בשלהי תש"א נספה בשואה, הי"ד.

הרב גדלי' ווילנסקי

רבה החסידי של דאלהינוב הסמוכה, הי' הרב גדלי' ווילנסקי, מתלמידי תומכי תמימים בליובאוויטש.

בזכרון לבני ישראל ע' סז כותב שהוא הי' בנו של ה"ר נחום ווילנסקי[138] שו"ב בפאטשעפ, וחותנו של התמים ר' שמעון בלינער.

לקמן פרק הבא יועתק מכתב אנ"ש שבדאלהינוב אל רבינו, מחורף תרפ"ח, לבקשו שיתעכב בווילנא שבוע ימים, כדי שיוכלו כל אנ"ש שבאיזור זה להתראות עמו. בראש החותמים הוא "גדלי' ב"ר מנחם אברהם מ"ץ פה".

בשלהי חורף תרפ"ט כתבו שוב מכתב חם לרבינו, שמשיבם עליו בכ"ח ניסן תרפ"ט (חט"ז אגרת ה'קפו):

במענה על מכתבם המלא רגשי טוב, על ידי ידידנו תלמידנו, מורם ורבם וו"ח אי"א הרה"ג הר"ר גדלי' שי', הנני לברך אותם ואת ביתם יחיו, כי ישפיע להם השי"ת שפעת חיים וברכה מרובה בגו"ר.

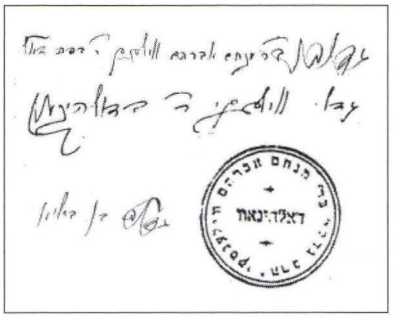

חותמת וחתימות ה"ר גדלי' ווילנסקי

עוד רבני חב"ד בליטא

בפרק הבא יובא סיפורו של ה"ר יצחק דובער אושפאל אודות ביקור רבינו בווילנא בקיץ תרצ"ב:

לאחר התפלה הלך הרבי לבית המלון, ושם נתקבצו זקני ורבני חב"ד להיות עם הרבי בסעודה שלישית. בין הרבנים היו נוכחים: רבה של קורניץ - הרב אושפל; רבה של פאסטאוו - הרב קופערשטוק; הרב מנדלוביץ; הרב לייב שיינין מדוקשיץ, הרב מדאלהינוב והרב מראדוסקוביץ.

הרב אושפאל הוא הרב שלמה אליהו אושפאל, רבה של קורניץ (בכ"ה אייר תרפ"ח כתב אליו רבינו לשם), ואביו של הכותב.

הוא מילא את מקומו של הרב יעקב לנדא, שהי' בצעירותו רב בקורניץ, על מקום אביו הרב משה יהודה ליב לנדא.

* * *

בארכיון המכתבים ישנו מכתב – פ"נ, שכתב ה"ר שמעון לוי בה"ר שניאור זלמן ביעלאסטאצקי, הרב בדיסנא, אל רבינו, בי"ג ניסן תרצ"ד, ובו כותב גם על שיעורי לימוד בעיירה:

לימוד החסידות בחבורה, ב"ה תלמידים מתרבים והענין מתחזק. בדבר "תפארת בחורים" כעת עוד לא מסודר, כי הרבה פעמים התאמצתי לסדר ולא עלתה בידי לחזק כראוי ונתרופף הדבר.

* * *

להלן בפרק סו יסופר על קרן פדיון שבויים, ורשימה של כמאה משפחות בליטא "הנחוצים לעזרה תיכף".

בכמה מראשי המשפחות האלו רשום "הרב". ואפשר גם ששימשו רבנים לעדת החסידים בעיירות אלו בליטא. נעתיק אם כן שמות הרבנים האלו:

---

138. ראה בחתימתו, ששמו המלא של אביו הוא מנחם אברהם.

קאוונא: הרב ש"א סנעק; הרב ר' גרשון; הרב ר' משה סידער.

ראקישאק: הרב ר' בצלאל כ"ץ הזקן.

פאנעוועז: הרב ר' זעליג אראלאוויץ.

קופישאק: הרב חאצקעוויץ.

וואלקאמיר: הרב ירושלמי.

סוואדישץ: הרב ליב ניימאיטין.

אבעל: הרב אברהם מייעראוויץ.

והנה מה שידוע לנו על רבנים אלו:

הרב שמואל אבא סניעג, רב בקאוונא. בשנת תש"ט כתב אודותיו רבינו אל הרב הרצוג, הרב הראשי לארה"ק (ח"י אגרת ג'תצט):

שהי' מלפנים רב צבאי במדינת ליטא, ובאחרונה מכהן בתור ראב"ד לקהלות החרדים באיזור האמריקני באשכנז, וכותב לי שמציעים לפניו משרת רבנות בעיר יפו ... הוא ת"ח גדול וחרד לדבר ה' ועסקן נמרץ לטובת היהדות החרדית.

הרב בצלאל כ"ץ, נזכר בשלמי שמואל (תשכ"ח) ח"א סי' יז:

הגה"ח מוהר"ר שמואל לעוויטאן שליט"א ... כהן פאר ברבנות עירנו ראקושאק בליטא, בצוותא חדא עם דודי הרב הגאון מוהר"ר בצלאל הכהן כ"ץ זצ"ל זקן הרבנים דליטא.

ויובא לקמן פרק סו, ברשימה הראשונה של מקבלי הויזות מספר 42, אשר בקיץ ת"ש סידר עבורו רבינו ויזה לארה"ב.

הרב ישראל נח חאצקעוויץ, רבה של קופישוק הוא הנזכר לעיל.

הרב יהודה ליב נימויטין, רבה של סוואדישץ. רבינו כתב לו כמה אגרות בשנים תרפ"ט – תרצ"א, אודות יסוד קיבוץ (ישיבה) למובחרים בריגא, שהוא יעמוד בראשו. באותה שעה הוא גר בקאוונא.

שליחות ה"ר רפאל שטיין לגליל ווילנא

כבר סופר לעיל אודות שליחותו לפאסטוב, בראשית קיץ תרצ"ג, לעודד את אנ"ש לבחור את ה"ר יהודה ליב פריידין כרב העדה החסידית בעיר.

זאת לא היתה שליחותו הראשונה לגליל ווילנא. כבר בקיץ תרצ"ב שלח אותו רבינו לחיזוק התורה והיהדות בגליל ווילנא.

בתחלה נסע לעיר פארעטש, ועל התוצאות כתב לו רבינו בח' מנ"א (חי"א אגרת ג'תתפב):

מכתבו קבלתי, ושמחני במאד מהדבר הגדול אשר פעל ת"ל בדבר המקוה בפארעטש.

ובכ"ב מנ"א (שם אגרת ג'תתפג):

ביקורו בעי"ת פארעטש יע"א על דבר המקוה, ת"ל פעם התעוררות גדולה, ומקוה הנני כי בקרוב תוכל להיות מותקנה כדרוש.

החלטתי, כי יעשה עתה איזה נסיעות כפי שכותב לו בשמי ידידנו הרמ"ל שי' ראדשטיין[139], והשי"ת יצליח לו בגו"ר.

ובאותו יום פנה רבינו "אל ידידינו אנ"ש בערי גליל ווילנא יע"א" (שם אגרת ג'תתפד):

בזה הנני להכיר את ידידי הנכבד והמצוין במדברותיו בהתעוררות עניני חיזוק התורה, ושמירת קיום המצות, וו"ח אי"א מוהר"ר רפאל שי' שטיין, אשר שלוחי הנהו לבקר את מושבות אנ"ש שי' והסמוכות להם, להודע דבר התיקונים הנדרשים בעניני חיזוק היהדות.

---

139. ראה אודותיו לקמן פרק סה, שימים אחדים לפני כן, כנראה, מינהו רבינו בתור מזכירו.
לפני כן, משנת תרפ"ח ואילך שימש כמזכיר בישיבה בוורשא, כדלקמן פרק כד.

פרק ט
ביקורי רבינו בעיירות

בתקופה שבין שתי המלחמות, היה החלק הדרומי של ליטא תחת שלטון פולין. שטח זה כלל את פלך ווילנא וסמוכותיה.

פולין לא היתה כפופה בתקופה זו לרוסיא, וזה איפשר לרבינו לבקר כמה פעמים באיזור זה, בתקופתינו – אחר יציאתו מרוסיא. בזה דן הפרק שלפנינו.

גם וואהלין, שהוא החלק המערבי של אוקראינה, היה אז תחת שלטון פולין. גם לשם ערך רבינו ביקור בקיץ תרצ"ב. ובדרכו חזרה משם לריגא, נעצר גם בווילנא.

אגב סקירת ביקורי רבינו במדינת ליטא, בפרק שלפנינו, נזכיר כאן גם את הביקור בוואהלין שבאותה תקופה.

ווילנא – אדר תרפ"ח

הביקור הראשון בליטא התקיים בשלהי אדר תרפ"ח[140], מספר חדשים אחרי יציאת רבינו מרוסיא.

מיד כשנודע לאנ"ש בווילנא שהרבי מתכונן לבקר בווארשא (כדלקמן פרק כד), כתבו אליו מכתב בקשה, שבדרכו חזרה מווארשא לריגא יעצור לכמה ימים בווילנא, שהיא על אם הדרך בין ווארשא לריגא, כיון שזה מאד חיוני לאנ"ש, וגם לתלמידי הישיבה תומכי תמימים בווילנא (שנוסדה פחות משנה קודם, כדלקמן פרק מ). במכתב הזה הם כותבים:

בקשתנו העיקרית הכללית היא שיתעוררו נא רחמי כ"ק לחיותנו כהיום, לקבוע זמן ימים מספר (לכל הפחות שבוע ימים) להתמהמה בווילנא, בשוב ד' את כ"ק מדרכו צלחה מווארשא.

התעכבות כ"ק שליט"א במחנינו נחוצה מאד מאד בכלל ובפרט.

בכלל דרושה ונחוצה למען הרים קרן אור החסידות בגלילותינו, אשר היא בבחינת גלותא ושפלות, ורק הופעת אור כ"ק תרוממה.

ובפרט לחזוק מצב ישיבתינו הקדושה ברוח וגשם נחוצה לנו השפעת כ"ק שליט"א...

ברגשי כבוד אנחנו אנ"ש המתאבקים בעפר כ"ק ומשתחוים להדום רגלי כ"ק שליט"א

אלי' ווייץ

משה קאצנעלסאהן

שמעון נח נימאייטין

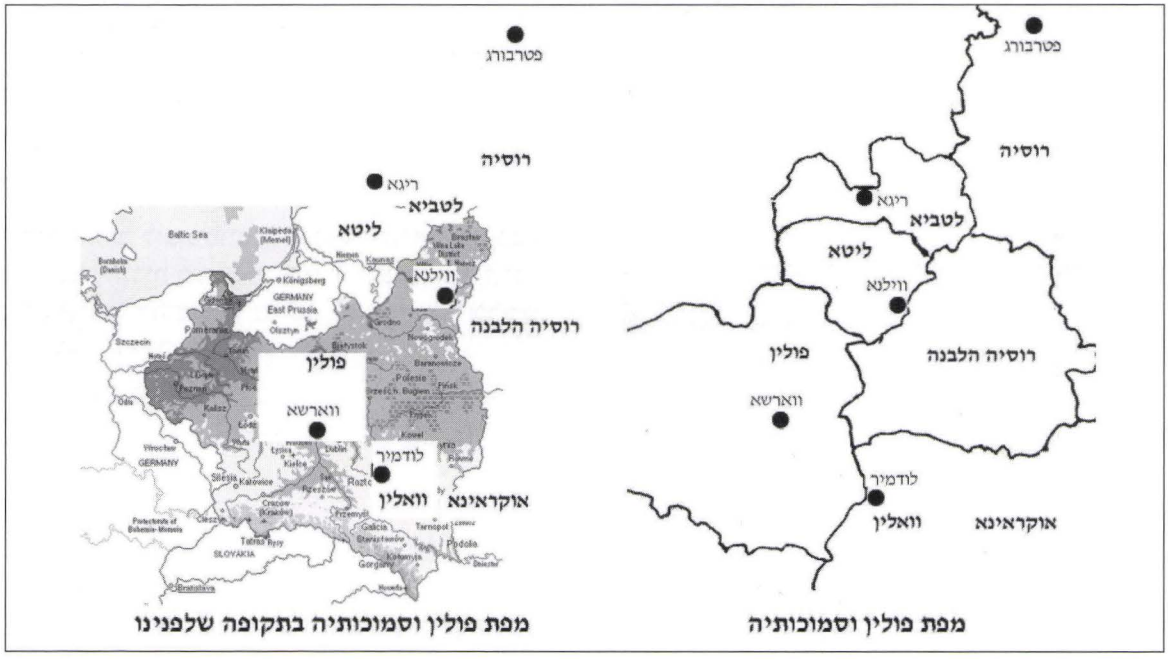

140. כבר לפני זה, בשלהי שבט, במהלך נסיעת רבינו מריגא לווארשא, כשנעצרה הרכבת בווילנא, נפגש רבינו לדקות אחדות עם אנ"ש בווילנא, כדלקמן פרק יד ופרק מ.

שמואל ראטנער

חיים יהשוע קאפעלאוויץ

יהודה ליב פריידין

זאב עפשטיין

אנשיל אראנאוויץ

אברהם רודניק

יצחק וואיימאן

יוסף מינץ

מנחם מענדל לעווין

זיסקינד יחזקאל זאב עזינסקי

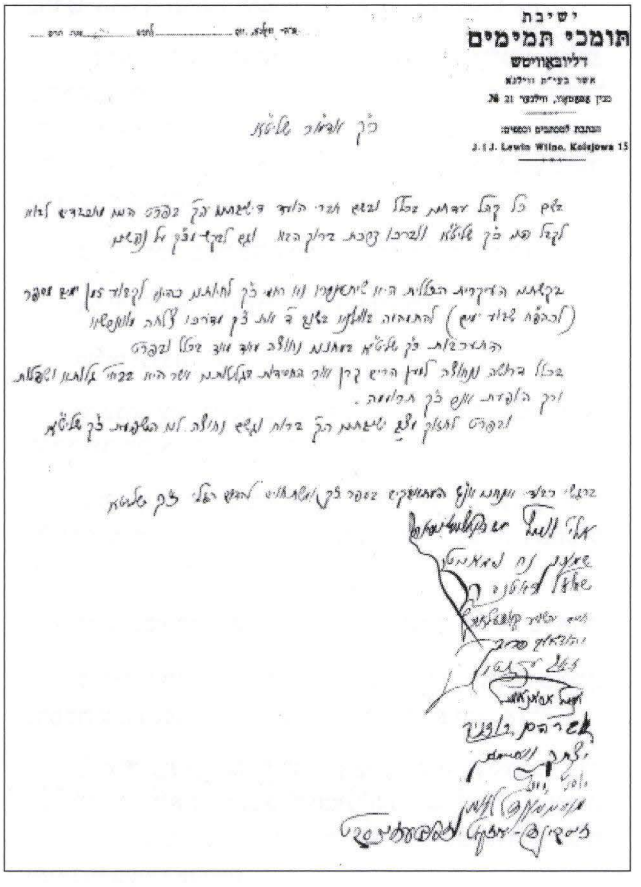
ישיבת
תומכי תמימים
דליובאוויטש
אשר בעיר וילנא
מכון פפמנער, וילנער 21 26
הנהלת המכתבים והמשרד:
J. J. Lewin Wilno, Kolejowa 13

מכתב אנ"ש בווילנא לרבינו

רבינו נענה לבקשתם, ואכן עצר לכמה ימים בווילנא, בדרכו חזרה מווארשא לריגא.

בתחלה היתה התוכנית שישהה בווילנא רק שני ימים, אבל אז נתקבל אל רבינו מכתב אנ"ש שבדאלהינוב, הכותבים:

אנחנו הח"מ מאנ"ש דעיר דאלהינאו, באנו לבקש מהדרת כ"ק בבקשת רחמים רבים, היות כאשר שמענו מהבשורה הטובה שאי"ה שבוע דנא יבוא בכי טוב לווארשא, מאד שמחנו ושימחנו את כל האנ"ש בהבשורה הזאת. אך לדאבון לבינו לא נתמלאה שמחתינו, בכל אנ"ש הרוצים לראות את מורינו ולקיים מאמר הכתוב והי' עיניך רואות את מוריך, מחמת ששמענו את הבטחת כ"ק להשתהות בווילנא בחזירתו מווארשא בעזהי"ת רק שני ימים. על כן באנו לבקש מכ"ק שיהי' נא מטובו להאריך את הזמן לכל הפחות שבוע שלימה, כדי להחיות את הלבבות הנדכאים, והנידחים מהדרת כ"ק משך זמן הארוך שעבר עלינו...

נאום גדלי' ב"ר מנחם אברהם מ"ץ פה

ונאום ישראל בן אלי' יוסף רובין

ונאום יעקב ב"ר ש. זלמן ליפשיץ

ונאום משה ב"ר אלי' יוסף רובין

ונאום יעקב שולמאן

ונאום יעקב שפרורעגין

ונאום משה בר"צ שולקין

ונאום יהודה משה סורפין

ונאום ש. זלמן דובער שו"ב

ונאום הגב[א]י מב"ה דליבאוויץ שמואל שגלב

ונאום הרץ דאקשיצקע

ונאום אשר קאלפעליאוויץ

ונאום ברוך ארי' פיראוויץ

גם בקשה זו התקבלה, ואכן שהה בווילנא במשך שבוע ימים.

בסיום רשימת אחד האברכים של הביקור בווארשא (דלקמן פרק מ) נרשם:

ביום שני[141] ... כחצות הלילה ... זז והרחיק המסע לעיר וילנה, שם שהה עד אחרי שבת קודש.

אחד מתלמידי התמימים שלמדו אז בווילנא הוא ה"ר יעקב לוין, המספר על הביקור הזה (התמים (נ.י.) 24 ע' 62 ואילך):

כבר בבוקרו של היום המיועד החל קהל עצום של חסידים לנהור אל עבר תחנת הרכבת. כשהגיע אדמו"ר הריי"צ לעיר, היו שם כבר אלפי אנשים, שיצרו מעין חומה אנושית, שנמשכה מתחנת הרכבת ועד למלון "איטליה", ששם אמור היה הרב להתאכסן (אגב, מלון זה היה שייך ליהודי חסיד ליובאוויטש).

אנחנו, תלמידי הישיבה הורשינו להכנס למלון ואף אכלנו שם את ארוחת הערב. הרבי קיבל בינתיים הרבה אנשים שהגיעו עם פתקים של בקשות.

למחרת, בא הרבי לבית-הכנסת על-שם אפאטאוו, שבו

141. כ' אדר תרפ"ח.

כזכור שכנה הישיבה ... עבר הרבי מסביב לשולחן שלנו ואמר לנו בערך בזה הלשון:

ילדים יקרים, אני מאחל לכם שתתמידו בלימודיכם, אבל אם מישהו לא יוכל ללמוד או לא ירצה ללמוד, זאלט איר בלייבן גוטע און פרומע אידן.

אחר כך נכנס הרבי לזאל של הישיבה. הזאל היה מלא ודחוס בחסידים ... אמר הרבי מאמר דא"ח...

ביום שישי הלך הרבי לבית-הכנסת השני (ב"הקדש גאס"), ושם התפלל בליל שבת. בשבת בבוקר הלך הרבי שוב לאותו בית-כנסת ועלה למפטיר...

לאחר השבת חזר הרבי לבית-המלון "איטליה", שם שהה, כמדומני עוד יומיים. לאחר יומיים עזב את העיר וילנה.

במכתב שכתב רבינו אל החסיד מוה"ר שמואל אבא דוליצקי, בז' ניסן תרפ"ח, מסכם את מסעו זה (חט"ז אגרת ה'תתסב):

בכ"ח לחודש העבר באתי ממסעי אשר שהיתי כחמשה שבועות. בטורח רב עלה לי הנסיעה הלזו, אבל ת"ל שבעתי ענג מהישיבה תומכי תמימים יצ"ו שבוארשא, כן בוילנא, ות"ל בעד זה.

בנוסף לביקור בישיבה, והפגישה עם אנ"ש בווילנא, נפגש אז גם עם הג"ר חיים עוזר, בקשר לעזרת יהודי רוסיא, כפי שמספר רבינו באגרת ד' תשרי תרפ"ט, אל ה"ר אלי' אהרן מיליוקובסקי (חט"ז אגרת ה'תתקכא):

בנסעי לביתי התעכבתי על ימים אחדים בווילנא, והתראתי עם כבוד ידי"נ הרה"ג הגרח"ע שליט"א ונשוחח באופן העבודה על להבא.

ראקשיק – אדר תרצ"א

כבר בקיץ תרפ"ט, כשהכין עצמו רבינו לנסוע מריגא לארה"ק, ומשם לארה"ב, ביקשו אנ"ש בראקשיק מרבינו לסור למחנם בדרך נסיעתו. ורבינו השיבם (חט"ז אגרת ו'רא):

במענה על מכתבם, שהגיעני היום, על אודות בקשתם לסור למחנם הט' בדרך נסיעתי, הנה יקר לי במאד הרגש של אנ"ש שי' והתקשרותם באילנא דחיא, אשר היא מקור ברכה בגו"ר, וגודל בקשתי מאת כאו"א מאנ"ש שי' במאוד לקבוע זמני לימוד דא"ח ברבים, ובגלל זאת ישפיע השי"ת שפעת חיים וברכה מרובה לכאו"א בתוך כללות אנ"ש שי', בכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר.

בארה"ב שהה עד אמצע קיץ תר"ץ, ורק אחרי כן היה שייך לחשוב על ביקור נוסף בליטא, שהתקיים בתחלת אדר תרצ"א. אז בא רבינו לביקור בעיר ראקשיק, ולשם הגיעו לראותו, גם אנ"ש שבשאר עיירות ליטא.

אודות הביקור הזה כתב המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין (ספר המאמרים קונטרסים ח"א קנב, ב):

מאז בא כ"ק אדמו"ר שליט"א ת"ל מרוסיה התעוררו אנ"ש שי' דליטא בחפץ ותשוקה גדולה לבקש את כ"ק אדמו"ר שליט"א, אשר יבקר את מדינתם לתת על ידי זה לאנ"ש שי' במדינתם את היכולת לראות ולהראות.

אחרי בא כ"ק אדמו"ר שליט"א מביקורו - במשך שנה - בארצות הברית, הרהיבו אנ"ש שי' דליטא עוז, לבא במכתבי בקשה לכ"ק אדמו"ר שליט"א, והביעו הגיון לבבם ותשוקתם לראות ולהראות, ויבקשוהו לבקר את מדינתם ולהתעכב כשבועיים באחד מערי ליטא.

בעבור איזה זמן זכו למענה כ"ק כי מילוי בקשתם בכללותה לבקר את אנ"ש שי' דליטא איננה מופרכה, אמנם אפשר הוא רק בחדשי החורף, ובמשך הזמן יגבילו בעזה"י המקום והזמן.

בחודש כסלו תרצ"א שלחו אנ"ש שי' דליטא צירים, ובראשם הרה"ק הנודע ומפורסם לשם ולתהלה הר"ר ישראל נח[142] שי' רב דק"ק קופישאק, להרציא שנית בקשת אנ"ש שי' דליטא כאמור, לפני כ"ק אדמו"ר שליט"א, ולבקש לקבוע מקום וזמן נסיעתו בשעה טובה.

בכ"ד שבט כתב להם רבינו (ח"ב אגרת תקכב):

אל ידידינו אנ"ש בערי ליטא ד' עליהם יחיו

שלום וברכה

במענה על בקשתם להתארח במדינתם הט' יע"א, להתראות עם אנ"ש שי' ולבחור את המקום והזמן.

הנני בזה להודיעם כי יקר לי משאלות אנ"ש ד' עליהם יחיו, ובעזה"י הנני למלאות בקשתם, ואבא אי"ה לעי"ת ראקשיק יע"א, על ימים אחדים, מוגבלים ומדויקים.

רבינו נסע לראקשיק בר"ח אדר, ושהה בה עד ט' אדר.

סקירת הביקור – על ידי המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, נדפסה שם (ספר המאמרים קונטרסים ח"א קנג, א)[143]:

ביום הרביעי בראשון למרבין בשמחה קבלו את פני כ"ק אדמו"ר שליט"א על הגבול צירים באי כח אנ"ש שי', מקהלות ומוסדות שונים. קבלת פנים נהדרה ברוב עם נערכה בבית הנתיבות בעיר ראקשיק...

במשך כל ימי שבת כ"ק אדמו"ר שליט"א בראקשיק יע"א, מרבית האנשים והנשים הבאים יום יום מעיירות הקרובות והרחוקות...

קבלת אנשים על יחידות התחילה אחר התפלה עד שעה מאוחרת ביותר בלילה (ובאמצע היום הפסקה), וכה נשנה בכל

---

142. חצקבין.

143. שם נדפסו גם המאמרים הנזכרים לקמן. ואילו השיחות הנזכרות לקמן (רשימה א – ז) נדפסו בלקוטי דבורים ח"ד תשלא, ב ואילך.

יום ויום (לבד יום הש"ק), עד יום נסעו יום ה' ט' אדר.

בש"ק (פ' תרומה) קודם קבלת שבת אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א - בבית האכסניא שלו - מאמר והבריח התיכון, ובשבת קדש אחר תפלת המנחה - בבית המדרש הגדול מאמר אתה אחד...

ביום ב' בקר נתאספו כאיזה מאות נשים ... ויצא אל האולם שלפני חדרו אשר בו התאספו כולן ויברכן, כאמור ברשימה א'.

בתוככי האורחים שי' הבאים, הי' קבוצות תלמידים שי' מישיבות טעלז ופאניוועזש, וישוחח עמהם כ"ק אדמו"ר שליט"א בתורה והתעוררות בעניני הנהגה.

ביום השלישי נכנסו איזה אברכים שי' מלומדים, ביניהם גם מאלו המחזיקים בשיטת אופן הלימוד בחדרי "יבנה", וישוחח עמהם כ"ק אדמו"ר שליט"א, כאמור ברשימה ב'.

בו ביום בא חבר מרכז תפארת בחורים דליטא וישוחח אתו כ"ק אדמו"ר שליט"א, כאמור ברשימה ג'.

בערב קרא כ"ק אדמו"ר שליט"א ועידת אנשים ונשים ויגד לפניהם דברי כבושין והתעוררות בדבר טהרת המשפחה, באותו מעמד נוסדה חברת "אגודת נשים"[144] עם פנקס אשר בו נרשמו החברות, ובראש הפנקס הקדמה וברכה בחתימת כ"ק אדמו"ר שליט"א, כאמור ברשימה ד'.

ביום החמישי ט' אדר טרם נסעו אמר - בבית האכסניא שלו - המאמר נעשה נא עלית קיר.

אחרי המאמר נאספו תלמידי ישיבת ראקשיק יחיו, ויצא אליהם כ"ק אדמו"ר שליט"א אל אולם הבית, וידבר אתם ויברכם, כאמור ברשימה ה'.

כצאת תלמידי הישיבה, באו תלמידי ותלמידות חדרי "יבנה" יחיו, ויצא כ"ק אדמו"ר שליט"א אליהם ויברכם, כאמור ברשימה ו'.

אחרי כן דיבר כ"ק אדמו"ר שליט"א אל מדריכי ומדריכות "יבנה" יחיו, כאמור ברשימה ז'.

בשעה השני' בצהרים התאספו כל אנשי העיר והמון האורחים, ד' עליהם יחיו, לקבל ברכת הפרידה, וכולם יחד הלכו ללוות את כ"ק אדמו"ר שליט"א בנסעו אל בית הנתיבות.

סיכום מהביקור בראקשיק, כתב ה"ר שמואל זלמנוב, אל ה"ר עזריאל זעליג סלונים, בי"ג ניסן תרצ"א (עבד מלך ע' 417):

בקשו והפצירו אותו עד בוש אנשי ליטא שיסור אליהם על איזה זמן, ונפנה לבקשתם ונסע לעיר ראקישקע על שבוע ימים קודם חג הפורים. וכפי שמספרים כ"ק שבע רצון מאד מנסיעה זו, כי התאספו אליו במשך הזמן הקצר הזה כל אנ"ש שי' הדרים במדינת ליטא, וגם הרבה אנשים שאינם חסידים התקרבו אליו, והקדימו לפתחו למאות ואלפים, ובמשך השבוע אמר ג' פעמים דא"ח.

ווילנא – תמוז תרצ"א

גם בקיץ תרצ"א פגש רבינו את תלמידי תו"ת ווילנא, כאמור באגרת ה' מנ"א תרצ"א (ח"ב אגרת תקלט):

ביום ט' תמוז עזבתי את ריגא, ויצאתי לוורשא, לבקר את שלש הישיבות בוורשא ווילנא ולאדז, אשר תחת הנהלתי.

ויסופר לקמן פרק כז, שהכוונה היא, שתלמידי הסניפים האלו נסעו לווארשא ושם נתקבלו אז ליחידות.

גלובאקע-פאסטוב – אדר שני תרצ"ב

ביקור נוסף בליטא התקיים בתחלת אדר שני תרצ"ב. הפעם ביקר בעיירות גלובאקע, פאסטוב ועוד.

בי"ז שבט כתב המזכיר הר"י פייגין, אל הר"י דזייקאבסאן:

בערך בחדש אדר יסע בכלל לבקר באחד העיירות מפלך וילנא, אשר בגליל ההוא נמצאים בערך קרוב לארבעים עיירות קטנות, ורובם מאנ"ש, ועד היום לא זכו להתראות עם כ"ק, כי רחוקים המה מורשא כמו מריגא, ולא הי' ביכולתם להתראות גם בעת היות כ"ק אדמו"ר שליט"א בורשא. ועל כן קרוב שיהי' כשבוע באחת מהעיירות הנ"ל, בכדי שיכלו לבא מהעיירות הקרובים, ויכולים עדיין לעורר רוח חיים של חסידות בגליל ההוא.

שוב כתב בכ"ג שבט, אל הר"י גורדון:

קרוב הדבר אשר בערך בחדש אדר ראשון יואיל כ"ק לעשות נסיעה לפלך ווילנא, וחושבים שיקבעו המקום הלובאקע[145], בכדי שיהי' ביכולת לכל אנ"ש דגליל הנ"ל להתראות, כי רבים מבקשים.

ובחודש אד"ר (כפר חב"ד 338 ע' 30):

בימים אלו נוסע כ"ק אדמו"ר שליט"א למדינת פולין בגליל ווילנא לזמן קצר, כעשרה ימים בערך, עד חג הפורים.

מטרת הנסיעה היא, על פי בקשת אנ"ש דשם. להיות כי בגליל ההוא - הוא בערך כארבעים עיירות ויושביהם רובם מאנ"ש שי', ומחמת הגבולים והמרחק אין בכחם לבוא להתראות, ועל כן נעתר לבקשתם ויהי' שם אי"ה.

בחודש אד"ר כתב רבינו (חי"א אגרות ד'קצז; ד'ר):

ימים אלו אי"ה נוסע לפולין בגליל ווילנא.

נוסע עכשיו על איזה ימים לפולין, וחושב אי"ה לפורים בחזרה.

---

144. ראה לקמן פרק יג.

145. בהברה רוסית היא גלובאקע.

ובכ"ח אד"ר (חי"ז אגרת ו'שטו):

הנני חושב אי"ה שבוע זו לנסוע לעיר פאסטאוו.

ובשושן פורים כתב רבינו (ח"ב אגרת תקסט):

נסעתי למדינת פולין לגליל ווילנא, אשר נתעכבתי שמה עד יום ה' שבוע העברה ט' אד"ש.

עם חזרתו כתב מכתב תודה אל הרב מנחם מענדל קופערשטאך[146] (חי"א אגרת ד'רח):

בזה הנני להגיד ברכתי לו ולידידינו הרה"ג הרא"ל שיינין שי'[147], ולידידינו הר"א שי' ווייץ[148], ולכל ידידינו אנ"ש שי', על טרחתם בהבאת הסדר בזמן ביקורי במחנם הטהור.

הנני מקוה אשר אותה ההתעוררות הטובה בעזה"י התראה בתוככי אנ"ש ובא בפועל טוב בקביעות עתים בתורה ללימוד דא"ח בזמנים קבועים בכל אתר ואתר כפי תנאיו, ובחיזוק היהדות בתוככי הצעירים.

יש מקום לפרש מכתב זה, שבנוסף לגלובאקא, ביקר אז גם בעיירות ווילנא, דאקשיץ ופאסטאוו, שבהם כיהנו שלושת הנזכרים לעיל.

ברשימת מאמרי רבינו באותה תקופה רשומים שלשה מאמרים שאמר רבינו בפאסטאוו, בבדר"ח אד"ש ובפרשת פקודי.

ב"מגדל עז" ע' רלא מסופר:

בחורף תרצ"ב נסע הרבי זי"ע עם ר"מ חפץ ברכבת לפאסטוב[149]. בדרכם אירעה תקלה ונאלצו לחכות באחת העיירות במשך כארבע שעות. לרשות הרבי העמידו אולם וכמה חדרים למשך ההמתנה, ובינתיים נתקבץ קהל רב, והרבי קיבל כחמשים איש ליחידות.

לא נתפרש שם העיירה שבה אירעה התקלה. אפשר שהיתה זו העיירה פאדאבראדזיע, שבה צולם רבינו עומד בתחנת הרכבת, כאשר לימינו עומד ה"ר מנחם מענדל קופערשטאך רבה של פאסטוב, שהגיע ברכבת עם רבינו בדרכו לפאסטוב, ולשמאלו עומד ה"ר מרדכי חפץ שנסע אתו ברכבת כנ"ל.

הרמ"מ קופערשטאך והר"מ חפץ מלוים את רבינו בתחנת הרכבת

146. באותה שעה הי' רבה של פאסטאוו, כדלעיל פרק הקודם.

147. רבה של דאקשיץ.

148. מראשי אנ"ש בווילנא. עוד אודותיו – לקמן פרק מ.

149. בס' חורבן גלובאק ע' 365 מבואר, שהעיירה פאסטוב נמצאת מרחק 120 קילומטר מזרחית לווילנא, ואשר תחנת הרכבת של פאסטוב רחוקה 2 קילומטר מהעיירה, וגם התחנה נקראת פאסטוב.

לודמיר ווילנא – אלול תרצ"ב

ביקור נוסף בליטא התקיים באלול תרצ"ב, כשעצר בווילנא לימים אחדים, בדרכו חזרה מלודמיר לריגא.

בחדשים תמוז מנ"א תרצ"ב, שהה רבינו בדרוזקענ[י]ק, להתרפאות ממחלתו, כדלקמן פרק טז, ולשם קיבל רבינו את בקשת אנ"ש דוואהלין להתארח בגלילם, והשיב להם בט"ז מנ"א (ח"ב אגרת תקפז):

במענה על בקשתם להתארח בגלילם ולקבוע הזמן והמקום. יקר לי במאד למלאות רצון וחפץ אנ"ש שי', והנני מקוה אשר אבוא בעזה"י ביום ה' כ"ג לחודש זה הבע"ל לעיר לודמיר על ימים אחדים מוגבלים ומדוייקים.

בי"ט מנ"א כתב המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, אל ה"ר ישראל דזייקאבסאן:

ביום ה' פ' ראה יסע על משך שבוע לבקר את גליל ואלין אשר בפוילין, ויהי' בעיר לודמיר, וסמוכות שלה קאועל לוקאטש, אשר ישנם שם הרבה מאנ"ש, ובקשו להיותו כעת בפוילין, אשר יבקר את הגליל ה[ה]וא, יהי' שם בערך שבוע.

והיינו שרבינו יבקר בלודמיר, ולשם יגיעו להתראות עם רבינו גם אנ"ש שבעיירות הסמוכות, קאועל לוקאטש ועוד.

* * *

אודות ההכנות לביקור זה, נדפסה ידיעה בעיתון "וואלינער צייטונג" בי"ז מנ"א תרצ"ב:

ווי באקאנט ווילט יעצט דער ליובאוויטשער רבי אין דרוסקעניק אויף קוראציע. אין צוזאמענהאנג דערמיט האבן די ליובאוויטשער חסידים פון וואלין, וואו ער פארמאגט פיעל טויזענטער חסידים (כ"י), געבעטן דער רבין ער זאל זיי באזוכן.

היות דער רבי וועט האבן די מעגליכקייט צו באזוכן נור איין שטאט אין וואלין, האט זיך דעריבער אנגהויבן א קאמפ צווישן די חסידים וועלכע האבן געוואלט, אז דער רבי זאל באזוכן נור איר שטאט. אזוי צ.ב.ש.[150] האט קאועל געטענה'ט, אז דער רבי מוז דורכאויס באזוכן קאועל, וואו ס'איז פאראן א ישיבה "תומכי-תמימים"[151] וועלכע שטייט אונטער דער השגחה פון רבין א.א.וו.

געזיגט האט אבער לודמיר צוליב פארשידענע טעמים. ערשטענס, איז לודמיר דער מיטעלפונקט צווישן קאועל און לאקאטש, וואו סאיז פאראן א גרעסערער עולם חב"ד'ניקעס. צווייטענס, איז דער "רב" ז"ל, דעם רבי'נס זיידע, געווען אין לודמיר[152]. ס'וועט אויך געמאכט א סיום הספר ביי א לודמיר'ער ליובאוויטשער חסיד, וועלכער האט פארבעטן דעם רבין אויפן סיום[153].

און יום ג' פ' ראה קומט דער רבי קיין לודמיר, וואו ס'וועלן שוין געמאכט די געהעריקע הכנות מקבל-פנים צו זיין דעם רבין.

די חסידים וואס ועלן באזוכן דער רבין בעת זיין ווילן אין לודמיר, וועלן געניסן פון א באהן הנחה.

* * *

את הביקור הזה סקר רבינו ביומן מסע, שנדפס בהמשכים בכפר חב"ד (837 ע' 16; 839 ע' 17; 840 ע' 20). נעתיק משם מספר קטעים:

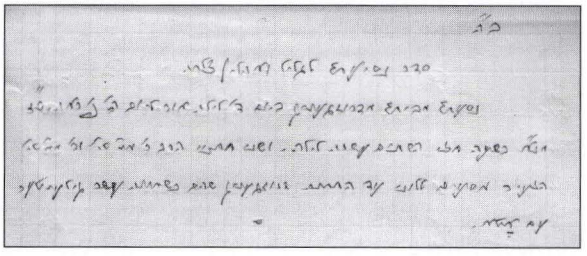

יומן מסע רבינו לבקר בלודמיר

סדר נסיעתי לגליל ואהלין צלחה

נסעתי מביתי מדרוזקעניק ביום ד' לילה, אור ליום ה' פר' ראה, כ"[ג] מנ"א בשעה חצי השתים עשרה לילה, ושני חתני הרב ר' מ"מ שי' ור' מ"מ שי' הצעיר נוסעים ללוני עד התחנה דרוזקעניק שהם כשמונה עשר קילעמטער עם אָטא ... והנוסע אתי בתור מזכיר התמים ר' משה ליב שי' ראדשטיין[154]...

ה"ר נחמי' ברלין מבריסק

באנו לבריסק[155], וקדם את פנינו התמים ר' יעקב שי' ברלין ... בא החסיד ר' נחמי' שי' ברלין ... באתי אל המנוחה בהאטעל קראקאווסקי ... ברבע על שעה השני' נסענו לבית הנתיבות, אל המסע ההולך לקאועל בשעה השני'...

בחצי החמישית המסע בא לקאועל, וכבר נשמע קול המון הבאים לקבל פנינו ... בא ראש הקהל דעיר קאועל ר' אברהם

---

150. צום ביישפיל [לדוגמה].

151. ראה גם לקמן פרק מה, אשר בקיץ תרצ"א שלח לשם רבינו את ה"ר שניאור זלמן גוראר'י, להשתדל לפתוח שם מחלקה של ישיבת תומכי תמימים.

152. "דער רב" הוא אדמו"ר הזקן. ראה אגרות-קודש שלו ח"א ע' ר.

153. כדלקמן בסוף העתק היומן.

154. ראה אודותיו לקמן פרק סה, שימים אחדים לפני כן, כנראה, מינהו רבינו בתור מזכירו.
לפני כן, משנת תרפ"ח ואילך שימש כמזכיר בישיבה בווארשא, כדלקמן פרק כד.

155. לא היתה רכבת ישירה מדרוזקענ[י]ק ללודמיר, והוצרכו להחליף רכבות בתחנת בריסק ובתחנת קאועל.

נחמן שי' טבקהענדלער, ופרנסי הקהלה שי' ואחדים מאנ"ש שי' ... מסובב מקהל גדול - כ"י - הלכתי בלוית שמירה גדולה מהפאליציע, ממרכבה זו להמרכבה השני' ... וההמון הולך וגדול, וכחמישים איש נוסעים במרכבה זו ללודמיר ... שעה ועשרים מינוט מתארך הנסיעה מקאווֹעל - ללודמיר...

המסע עומד בלודמיר חמש עשרה מינוט. החפצים כבר הוציאו, כל הפלאטפארמע מלאה המון רב כ"י. בעמדי בפתח המרכבה ברכתי את כל העומדים בנענוע ראש, וכל הקהל יחיו ענו ואמרו ברוך הבא, בקול אדיר. ובעמל רב בעזרת שוטרי הפוליציא נעשה מקום ללכת עד הוואגזאל ... הרחובות מלאים אנשים, עומדים בחלונות הבתים על האצטבאות, וכה נסענו כחמש עשרה מינוט - במקום שהי' לנסוע ג' או ד' מינוט - עד בואי אל מקום האכסניא ... בשעה חצי השביעית באתי לחדרי...

יום ו' פ' ראה כ"ד [מנ"א]

בשעה החמישית קמתי ואתחיל להכין הדרושים ... בשעה חצי הראשונה הנני נוסע למקוה, ובחוץ מתקבץ קהל גדול מחכה לצאתי לנסוע ... בשעה השלישית מבקרים אותי הרב הראשי מארגינשטערין[156] ושני הדיינים. אחרי כן מבקרים אותי גבאי בית הכנסת הגדול, ומזמינים אותי לבקר את בית הכנסת שלהם, מקום שם אחזור דא"ח קודם קבלת שבת אי"ה.

בשעה השביעית הנני הולך לבית הכנסת לחזור חסידות ואתי עמי הולכים המון גדול, הרעש והשאון גדול מאד. הבית הכנסת הוא גדול ביותר, יכול להכיל כשני אלפים איש בודאי, והוא מלא מפה לפה, והנני חוזר המאמר ראה אנכי נותן[157], בערך שעה ועשרה מינוט. מקבלים שבת ומתפללים ערבית, ובשעה התשיעית באתי חזרה אל מלוני...

קמתי בשעה החמישי בקר ... בשעה חצי האחד עשרה אנו הולכים להתפלל בשטיביל ליובאוויטש הרחוקה ממקום מגורי בהילוך כרבע שעה. הולכים מאות אנשים...

בשעה הרביעית יצאתי אל החסידים, קדשתי על יי"ג שהובא מוורשא מר' אברהם שי' וייס, ודברתי אל החסידים ואל האנשים העומדים, אשר בתוכם קהל גדול של צעירים ועלטיקע יונגע לייט.

הנני משער כי היו כשש מאות איש כ"י, ואפשר יותר. גם החלונות היו פתוחים, ומסביב לבית הכנסת עמדו מאות אנשים ונשים, ודברתי שיחה כזו שכולם הבינו. הסברתי להם ואס איז חסידות בכלל, ניט נאר חסידות חב"ד, ואס זאיינען חסידים, און ואס זיינען חסידות'שע, און ויא מיא דארף זען אופפירין.

דברתי בערך ג' רבעי שעה והפסקה איזה מינוטין, וחזרתי מאמר חסידות וכל בניך לימודי ה'.

בשעה הששית התפללנו מנחה, ומהרתי ללכת אל מגורי לאכול סעודת ש"ק, וכל אלו שהיו בשטיביל, וכל העומדים מסביב הלכו ללוות, ואליהם נתוספו עוד האנשי הרחוב...

בשעה השמינית מבדיל על הכוס ר' מענדיל שי' הורעוויטש. והתחלתי לקבל אנשים הנחוצים לנסוע, וראשונה נכנסים חסידי לעמבערג, שבאו כעשרה אנשים שי'...

יום א' שופטים כ"ו מנ"א

בשעה החמישית בקר הנני כותב המאמרים שהגדתי בש"ק ... בשעה העשירית הנני מתחיל לקבל אנשים עד שעה השלישית. בשעה השלישית סעודת צהרים, מאכלי חלב, מנוחה עד שעה הרביעית. משעה הרביעית קבלת אנשים עד שעה ששית. הפסקה למנחה. מנחה עד שעה חצי השמינית, מעריב, וקבלת אנשים עד חצי שעה השני' אחר חצות...

היו אצלי שני דעליגאציעס, האחת מקאוֹעל, כי אתעכב אצלם יומים או לכה"פ יום א', והשני מפה לודמיר, כי אתעכב בפה עד יום ד'. ולשניהם עניתי בשלילה, כי בל"נ מוכרח הנני לנסוע היום צלחה, ונסיעתי דרך וארשא.

בשעה חצי העשירית[158] הנני נוסע אל הציון של הצדיק מורנו הרה"ח ר' שלמה זצ"ל מקארלין ... בקצה בית הקברות ישנו קבורת אביו של הט"ז וחותנו של אביו של הט"ז.

אהלי של הרש"ק זצ"ל היא חומה נמוכה ביותר כעין מערה, אך בלא שום מבוא, כי אם שמפנים להפתח יש עוד כותל של אבנים עבה ביותר, ובאמצעיתה חלל עגול ברוחב שלישית האמה, ועל ידו רואים כעין צורת הקבר ... הביקור באהל הרש"ק הזכירני ימי קדם בבקרי בהיכלי קדש הוד כ"ק אבותינו רבותינו הק' זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

שהיתי בערך ג' רבעי שעה, ומשם הלכתי לבקר אהלו של אבי הט"ז.

לא נתפרש כאן מה עשה שם בג' רבעי שעה אלו. אמנם בקובץ בית אהרן וישראל (קובץ מ ע' קמט) מביא תיאור מאחד מבני העיר שנתלוה עמו אז:

האהל על הציון הק' של מרן הרש"ק הי"ד זיע"א היה האהל היחידי בבית העלמין הישן בעיר, גובה האהל היה כקומת אדם, מסויד בלבן, דלת הכניסה היתה נמוכה מאד, ואיש לא היה יכול להכנס ולעמוד בתוך האהל. שנת תרצ"[ב] בערך, בא הרה"ק הריי"צ מליובאוויטש זיע"א ללודמיר ועלה אל הציון הקדוש, ובבואו פתח את דלת הכניסה הנמוך, ונדחק לתוך האהל הק' בפישוט ידים ורגלים, ובאמצע ההשתטחות, יצא לחוץ ונתן מעות לקופה של צדקה, ושוב נדחק והשתטח.

עוד על הביקור הזה מסופר בתורת מנחם רשימת היומן ע' רנב. ואחר כך ממשיך רבינו וכותב ביומנו:

156. הרב יעקב דוד.

157. שני המאמרים שנאמרו שם בשבת זו, נדפסו בס' המאמרים תרצ"ב ע' שצד ואילך.

158. ביום ב' כ"ז מנ"א בבוקר.

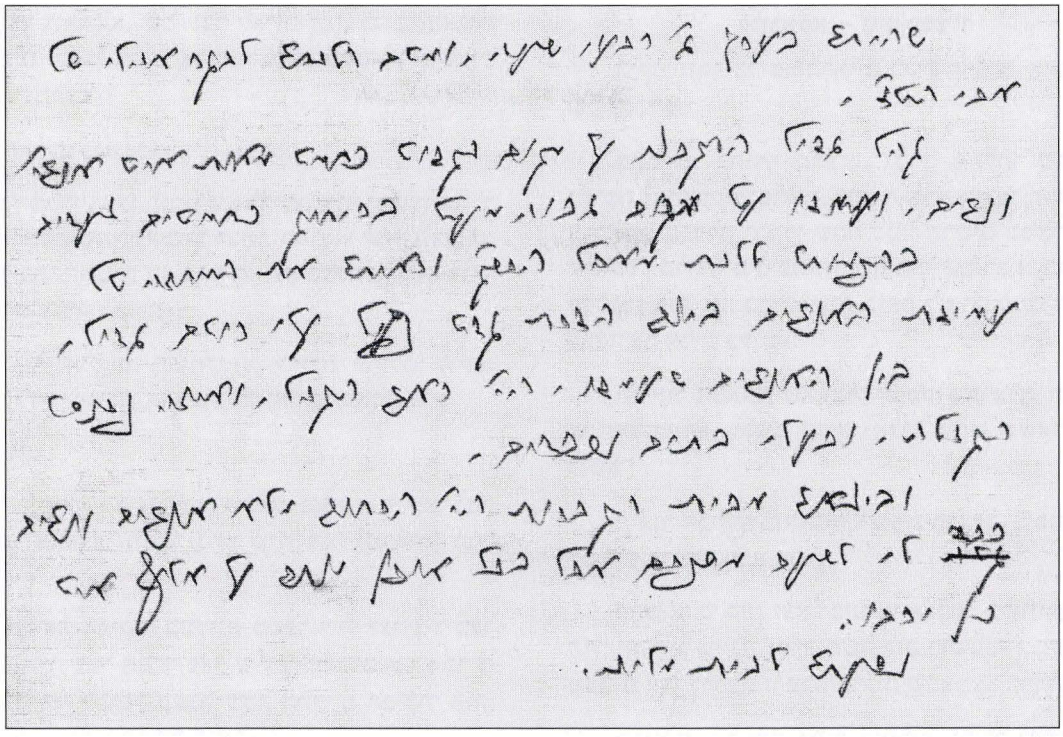

המשך היומן – כתי"ק

קהל גדול התקבצו על מקום הקדוש, כחמש מאות איש אנשים ונשים, ועמדו על מקום גבוה מעט בריחוק כחמשים צעדים.

בהפנותי ללכת מאהל הרש"ק וראיתי את המחזה של עמידת האנשים במצב הדרת קדש פעל עלי רושם גדול.

בין האנשים שעמדו, הי' ראש הקהל, ואיזה פרנסי הקהלה, ובעלי בתים נכבדים.

וביצאי מבית הקברות הי' הרחוב מלא אנשים ונשים, כבד לי לשער מספרם, אבל בכל אופן יותר על אלף איש כן ירבו. נסעתי לבית מלוני...

בשעה השלישית בא ראש הקהל ופרנס אחד ושני הדיינים, ודברנו ע"ד חיזוק שמירת המקוה טהרה ובדבר יסוד בנין לישיבה[159]. הראש הקהל התיחס ביחס מעולה. בשעה חצי הרביעית אכלתי סעודת צהרים מאכלי חלב.

בשעה הרביעית קבלת אנשים עד שעה השביעית. בשעה השביעית הפסק על רבע שעה, ואחר כך כתבתי שני אותיות בהס"ת של בעל הבית[160]. ואחר כך קבלתי את התפארת בחורים כמאה נערים, ודברתי אליהם כרבע שעה. וקבלת אנשים עד שעה תשיעית.

התקבץ המון גדול בקריאות וצעקות להשאר עוד יום א', ועניתי להם בברכת הפרידה, ושלשה הרחובות היו מלאים אנשים, בודאי היו כשלשה אלפים איש כן ירבו, ועמדתי בהמרכבה וברכתים, ולקול קריאה, פארט גיזונד, עזבתי את מגורי לבית הנתיבות צלחה.

אחרי סיום ביקורו, ביום ג' כ"ח מנ"א, פנה במכתב תודה אל אנשי הקהלה, הרבנים העסקנים הגבאים והלומדים בתפארת בחורים בעי"ת לודמיר (חי"א אגרת ג'תתפד*):

בזה הנני להביע את תודתי וברכתי בעד הכנסת אורחים אשר הראו לי בפנים מאירות בביקורי את ידידינו אנ"ש חסידי חב"ד אזרחי קהלתם הט' וקהלת קאווגל לוקאטש וסמוכותיהם, ד' עליהם יחיו.

אל תפארת הבחורים בלודמיר כתב רבינו גם בו' מ"ח תרצ"ד. וכן כתב באותו יום אל חברת שומרי שבת וטהרת בנות ישראל, ואל ועד הקהלה בלודמיר[161].

* * *

כאמור לעיל, הנה באור ליום ג' כ"ח מנ"א חזר לביתו

159. אודות נסיון פתיחת סניף לישיבת תומכי תמימים, באיזור זה, ראה לקמן פרק מה.
מכתב ראשי הקהלה לרבינו, בי"ב אלול תרצ"ג, בחתימת 21 מראשי הקהלה – לקמן פרק טז.

160. כמובא לעיל מהעיתון.

161. ח"ג אגרות תרצז-ח. חי"א ד'שו-ז. חי"ז אגרת ו'שנד.

בריגא, דרך ווארשא, שם עצר לאיזה זמן, כנזכר באגרת שכתב רבינו בח"י אלול, אל ה"ר מנחם מענדל רוטשטיין (ח"ב אגרת תקצא):

בשיחתי עם כבודו בהיותי בווארשא.

שוב המשיך דרכו מווארשא לריגא, אלא שנעצר בדרך בווילנא, כנזכר באגרת שכתב רבינו, במוצאי ש"ק תצא, ט' אלול, אל בתו הרבנית חי' מושקא, עם בעלה כ"ק אדמו"ר זי"ע (חט"ו אגרת ה'תפח):

דער סדר הנסיעה מדרוזקעניק לוילנא, ומוילנא לריגא, האט אייך גיויס גישריבן או"ג בתנו מ' חנה תי' פאדראבנא.

[תרגום:

סדר הנסיעה מדרוזקעניק לוילנא, ומוילנא לריגא, בטח כתבה לכם אחותיך וגיסתך בתנו מרת חנה [גורארי'] תחי' בפרטיות].

את סקירת הביקור בווילנא מספר ה"ר יצחק דובער אושפאל (ראה כפר חב"ד 389 ע' 17. התמים (נ.י.) כו ע' 62); אמנם הי' מסופק בשנה שבה התקיים הביקור הזה, ומסתבר שהמדובר בנסיעה הזאת:

הרבי הגיע ביום חמישי ... מלווה בחתנו הרש"ג ז"ל, והתאכסן במלון בריסטון ב"ברייטע גאס". בליל שבת בא הרבי להתפלל בבית הכנסת החב"די ע"ש "אפאטאוו". בית הכנסת היה מלא מפה לפה ... לאחר קבלת שבת נשתררה דממה והרבי פתח באמירת מאמר דא"ח...

למחרת, בשעה עשר בבוקר, הגיע הרבי לבית הכנסת החב"די ברחוב קירזנער לתפלת שחרית. מאולם בית הכנסת, שהיה דחוס עד אפס מקום, הוציאו את כל הספסלים ... לאחר מוסף התפלל מיד במקום תפלת מנחה.

לאחר התפלה הלך הרבי לבית המלון, ושם נתקבצו זקני ורבני חב"ד להיות עם הרבי בסעודה שלישית. בין הרבנים היו נוכחים: רבה של קורניץ - הרב אושפל[162]; רבה של פאסטאוו - הרב קופערשטוק; הרב מנדלוביץ; הרב לייב שיינין מדוקשיץ, הרב מדאלהינוב[163] והרב מראדוסקוביץ.

במשך ימי ביקורו בעיר קיבל הרבי קהל רב ל"יחידות", וכן ערך ביקור בביתו של הגאון ר' חיים עוזר. לאחר מכן נכנס לבקר בביתו של הגביר החסידי המפורסם ר' שניאור-זלמן זעליגסון, אשר דירתו היתה באותו רחוב, הרחוב הוילנאי.

במפתח ספרי מאמרי ודרושי אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מצויין, ששם נאמר המאמר אני לדודי – ביום ד', ו אלול.

על המשך הביקור בישיבה – לקמן פרק מ.

162. הרב שלמה אליהו, אביו של המספר.

163. ה"ר גדלי' ווילנסקי. אודות רבני חב"ד בעיירות ליטא ראה לעיל פרק ח.

גלובאקא – סיון תרצ"ד

ביקור נוסף בליטא התקיים בקיץ תרצ"ד, אחרי הפסק של שנתיים.

בינתיים, בחורף תרצ"ג, גברה מחלתו של רבינו, והרבה להתעסק ברפואות. בחורף שהה במשך תקופה אצל הרופאים בברלין ובקיץ שהה כמה חדשים במאריענבאד, שם עסק ברופאים ורפואות, ואז התיישב רבינו בווארשא, כדלקמן פרק טז. כך שבשנה הזאת לא התאפשרה נסיעתו לבקר את אנ"ש בליטא.

הביקור הבא בליטא התקיים בקיץ תרצ"ד. הוא ביקר אז בגלובאקא, ולשם הגיעו אליו אנ"ש משאר עיירות ליטא[164].

תיאור הביקור בגלובאקא בקיץ תרצ"ד, נדפס בלקוטי דבורים ח"ב שנח, א ואילך.

ביום א' כ' סיון יצא רבינו מווארשא, בלוויית מזכיריו ה"ר יחזקאל פייגין וה"ר משה ליב רוטשטיין. ועוד רבים מאנ"ש עלו לרכבת זו על התחנות שבאמצע הדרך.

בדרך עצר לכמה שעות בווילנא, ומשם המשיך דרכו לגלובאקא.

ביום שני בערב, בשעה 8 הגיעה הרכבת לגלובאקא, שם קיבל את פניו הרב מנחם מענדל קופערשטאך, עם קהל עצום שהגיע לתחנה לקבלת הפנים.

באותו ערב מגיע רבינו לבית הכנסת ליובאוויטש, וחוזר שם את המאמר אז יבקע.

בימים שלישי – חמישי מקבל רבינו את הקהל ליחידות, במשך כל שעות היום.

בליל שבת חוזר הרבי מאמר בבית הכנסת סטאראשעלע. ובשבת אחר תפלת המנחה חוזר רבינו מאמר תחת כפת השמים אצל אכסנייתו.

במשך כל השבוע הבא מקבל רבינו ליחידות, הן את אנשי העיירה והן האורחים שהגיעו מהעיירות הסמוכות.

בש"ק פר' קרח מתפלל רבינו בבית הכנסת ליובאוויטש, וליד אכסנייתו חוזר מאמר ואומר דברי התעוררות לקהל.

ביום השני ה' תמוז, מבקר רבינו אצל הרב קופערשטאך, שם נאספים גבאי בתי המדרש וחשובי העיר. ושם מודיעים לרבינו את החלטתם לפתוח שם מחלקת ישיבת תומכי תמימים, כדלקמן פרק מד.

164. בפעם הקודמת שביקר בגלובאקא, בחורף תרצ"ב, עדיין כיהן הרב מנחם מענדל קופערשטאך כרבה של פאסטוב, כדלעיל פרק הקודם, ונסע רבינו לבקר בעירו פאסטוב. ואילו בפעם הזאת כבר כיהן הרמ"מ קופערשטאך כרבה של גלובאקא, כדלעיל שם.

ביקור רבינו
בגלובאקא.
לידו צועד
הרמ״מ קופרשטאך.

אחר תפלת מנחה במנין לאדי, אומר רבינו דברי התעוררות, וכן אחרי תפלת ערבית במנין הכחול [בלאהען מנין]. אחר כך מקבל ליחידות תלמידי ישיבות שונות.

וביום השלישי ו׳ תמוז[165] יוצא רבינו בדרכו חזרה לווארשא. ובאותו יום כתב אליהם (ח״ג אגרת תשל):

אל ידידינו אנ״ש כבוד הרבנים השובי״ם והבע״ב הנכבדים אשר בכל קהלות חסידי חב״ד בגליל ווילנא יצ״ו

שלום וברכה.

במשך ימי בקורי בגליל ווילנא בהעיר גלובאקע יצ״ו, והתראיתי עם כבוד הרבנים, השו״בים והבע״ב הנכבדים מכל המקומות אנ״ש החסידים - חסידי חב״ד - שי׳ שבגליל זה, עוררתים על דבר חיזוק התורה והיהדות בגליל זה.

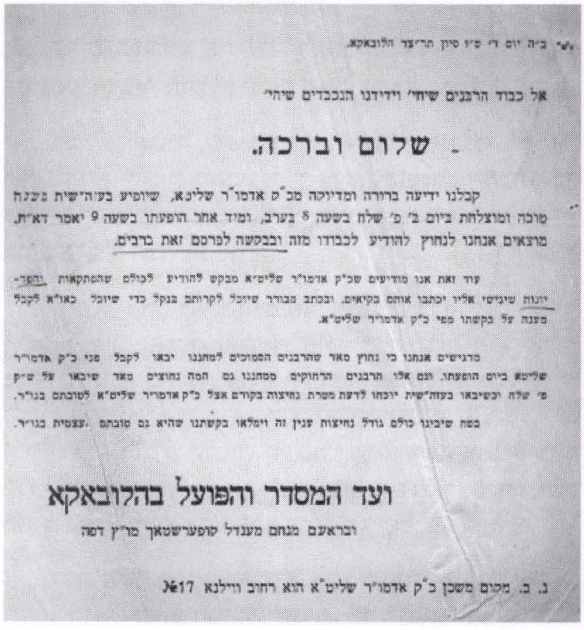

ב״ה יום ד׳ ס״ז סיון תר״צד הלובאקא.

אל כבוד הרבנים שיחי׳ וידידנו הנכבדים שיחי׳

- שלום וברכה.

קבלנו ידיעה ברורה ומדיוקה מכ״ק אדמו״ר שליט״א, שיופיע בעזה״שית בשעה טובה ומוצלחת ביום ב׳ פ׳ שלח בשעה 8 בערב, ומיד אחר הופעתו בשעה 9 יאמר דא״ח. מוצאים אנחנו לנחוץ להודיע לכבודו מזה ובבקשה לפרסם זאת ברבים.

עוד זאת אנו מודיעים שכ״ק אדמו״ר שליט״א מבקש להודיע לכולם שהפתקאות והפדיונות שיגישי אליו יכתבו אותם בקיאים. ובכתב מבורר שיוכל לקרותם בנקל כדי שיוכל כאו״א לקבל מענה על בקשתו מפי כ״ק אדמו״ר שליט״א.

מדגישים אנחנו כי נחוץ מאד שהרבנים הסמוכים למחננו יבאו לקבל פני כ״ק אדמו״ר שליט״א ביום הופעתו. וגם אלו הרבנים הרחוקים מסחננו גם המה נחוצים מאד שיבאו על ש״ק פ׳ שלח וכשיבאו בעזה״שית יוכחו לדעת מטרת נחיצות בקורם אצל כ״ק אדמו״ר שליט״א לטובתם בגו״ר.

בשה שיבינו כולם גודל נחיצות ענין זה וימלאו בקשתנו שהיא גם טובתם ועצמית בגו״ר.

ועד המסדר והפועל בהלובאקא

ובראעם מנחם מענדל קופערשטאך מו״ץ דפה

נ. ב. מקום משכן כ״ק אדמו״ר שליט״א הוא רחוב ווילנא №17

מכתב מארגני הביקור

* * *

כמדומה שזה היה הביקור האחרון בגליל ווילנא, לבקר את אנ״ש ולקבלם ליחידות.

בשנה הבאה גברה חלישותו של רבינו, וקשה היתה עליו נסיעה כזו.

בתקופת השנים האלו, תרצ״ה-ט, ישב בקביעות באטוואצק, בסמיכות לישיבת תומכי תמימים, או שהיה נוסע להתעסק ברפואות בסנטוריום בפורקערסדארף ובפעכטעלסדארף אשר ליד וינה, ובצרפת, וליד ריגא.

---

165. בלקוטי דבורים שם שנט, א: ״ביום ב׳ (פרשת חקת) בשעה השמינית בבקר, פאהרט דער רבי שליט״א אב פון גלובאקע״.
אמנם לפני זה שם: ״ביום ב׳ פרשת חקת בעזוכט דער רבי שליט״א דעם חסידישען רב הרה״ג הרמ״מ שי׳ קופערשטאך״.
ובדפים שסג-ד שם נדפסו השיחות שנאמרו שם בה׳ תמוז.
ובכותרת שם שנח, א: ״דער בעזוך ... ו׳ תמוז תרצ״ד״. והיינו שבתחלה נדפס ״ה׳ תמוז״ ואח״כ תוקן ״ו׳ תמוז״.

חב"ד בלטביא

פרק י
התיישבות חסידי חב"ד בלטביא

דינאבורג; דווינסק; דאוגבפילס

דווינסק היא העיר השניה בגודלה בלטביא, דרומית-מזרחית לריגא.

עד שנת תרנ"ג הי' שמה דינאבורג, אז הוסב שמה אל דווינסק, ובשנת תרפ"א הוסב שמה אל דאוגבפילס.

רבה הראשון[1] של העיר הוא אחד מגדולי תלמידי רבינו הזקן, הגאון החסיד ה"ר זלמן זעזמיר[2], המכונה כך על שם רבנותו הראשונה בעיר זעזמיר שבליטא. ואודותיו כותב ב"בית רבי" (ע, א):

הרה"ק החסיד המפורסם ר' זלמן זעזמיר נ"ע, מגדולי תלמידי רבינו, ואח"כ מתלמידי אדמו"ר האמצעי נ"ע. ידיעתו בד"ח הי' נורא מאד, ועבודתו הי' בדרך נפלא ומבהיל. ועל ידו נתקרב הרה"ק ר' הלל מפאריטש זלה"ה לאדמו"ר האמצעי נ"ע, והר"ר הלל הי' גם כן תלמידו של הר"ר זלמן זעזמיר, ומביאו כמה פעמים בדרושיו. הי' רב בעיר דענאבורג, וגם בקריסלאווע, ושם מנו"כ. בכת"י נמצא ממנו איזה דרושים ד"ח כו'.

רבה השני של העיר הוא אחד מגדולי תלמידי רבינו הזקן, הגאון החסיד ה"ר יהודה ליב זלקינד בטלן, בעל "זכר יהודה". ואודותיו כותב ב"בית רבי" (עה, א):

הרב הגאון המפורסם ר' יהודא ליב זלה"ה אבד"ק דע"ב (המכונה בשם הבטלן מדע"ב), הי' תלמיד רבינו בנגלה וגם בד"ח, והי' עמיתו ורעו של אדמו"ר בעל צמח צדק נ"ע, שלמדו ביחד בימי עלומם, ואחר כך היו מריצים אגרותיהם זה לזה בשו"ת.

רבנותו הראשונה היתה בעיר ווילקאמיר פלך ווילנא, ולערך בשנת תקע"ח נקרא לכהן ברבנות בדינאבורג, עד לפטירתו בכ"ג כסלו תרי"ח. בתחלה – רק בחלק העיר הישנה, ואח"כ באיזור החדש והמרכזי[3].

רבה השלישי של דינאבורג הי' הגאון החסיד ה"ר פייביל רפופורט. נפטר לערך בשנת תרכ"ג.

רבה הרביעי היה אחד מגדולי תלמידי אדמו"ר הצמח צדק, הגאון החסיד ה"ר ארי' ליב זיוואוו, שנקרא גם ר' ליב סמילעווצער, על שם רבנותו הקודמת בסמילעוויץ. ואודתיו כותב ב"בית רבי" (סוף ח"ג, כא, א):

הרה"ג ר' ליב סמילעוויצער זלה"ה הי' גדול בנגלה ובחסידות, והי' ממקושרי רבינו, וגם הי' משולחו איזה שנים. הי' רב בהאמי' אחר הרה"ק ר' יצחק אייזיק זלה"ה, ואח"כ הי' רב בדווינסק, ושם מנו"כ, תנצב"ה.

הוא כיהן ברבנות דינאבורג, לערך משנת תרכ"ד עד תרמ"ז.

הרי לנו שארבעת רבניה הראשונים של העיר היו מעדת החסידים.

משנת תרכ"ה ואילך היו שני רבנים לעיר דינאבורג, האחד מהחסידים והאחד מהמתנגדים.

הרב הראשון שהביאו המתנגדים, לערך בשנת תרכ"ה, הוא הרה"ג ר' אהרן שאול זעליג הכהן מפרוזשאן, בעל "תשובות לשואל" ו"מגן שאול". הוא כיהן ברבנותו עד פטירתו בשנת תרל"ט.

את מקומו מילא הרה"ג ה"ר ראובן הלוי לוין, עד לפטירתו בשנת תרמ"ז.

על מקומו נתקבל הרה"ג ה"ר מאיר שמחה הכהן, בעל "אור שמח" ו"משך חכמה".

הרב החמישי לעדת החסידים בדינאבורג, הי' הגאון הרוגטושבי, גאון הדורות מוה"ר יוסף רוזין מרוגטשוב. תולדותיו נלקטו בס' "הרוגוצ'ובי" (ארה"ק תשס"ה). לדמותו החסידית ראה המאמר "פענח רזא" (מגדל עז ע' פח-צח).

בתי כנסת חב"ד בדווינסק

אודות בתי כנסת חב"ד בדווינסק, סיפר ה"ר חיים אבא ווייל (כפר חב"ד גליון 918 ע' 38):

אפתח מהזכור לי משנת תרס"ה, היא השנה שבה התחלתי – כילד קטן – ללכת להתפלל בבית הכנסת. הוא שהיה נקרא "דער פארבערשער מנין" – "בית הכנסת של הצבעים". מקומו היה ב"פלעצער", ברחוב הז'יטומירי. הצבעים הם שייסדוהו, אבל בזמני לא היה שם אפילו צבעי אחד. בית-כנסת זה התקיים עד שהיטלר ימ"ש השמיד את הכל.

הרב ב'מנין' זה היה הר"ר אבא דוד גולדפיין, חתנו של הגאון הרוגצ'ובי. זוכר אני את הפעם הראשונה שהוא בא

---

1. אודות רבניה של העיר – ראה מבוא ל"זכר יהודה" (אהלי שם, תנש"א) ע' 7-10.
2. ראה מבוא הנ"ל, שנפטר בכ"ח טבת תקפ"ז.
3. על כל אלו ראה מבוא הנ"ל.

ל'מנין'. הוא כיהן ברבנות עד שנת 1915 [תרע"ה].

הגבאי היה ר' מרדכי שליווקין, חסיד נאה, מגדולי חסידי חב"ד.

ב'מנין' זה היו גם אלו המנויים להלן:

ר' אלעזר עטינגוף, שהיה נוסע לליובאוויטש לאדמו"ר הרש"ב.

ר' משה העלצער, שהיה נוסע לליובאוויטש לאדמו"ר הרש"ב, והיה עוד אצל אדמו"ר מהר"ש.

ר' לייב ברודנער, שהיה נוסע לליובאוויטש לאדמו"ר הרש"ב. גם אחיו של ר' לייב היה נוסע לליובאוויטש. אביהם – ר' ארציק ברודנער – היה נוסע לליובאוויטש לאדמו"ר ה'צמח צדק'.

ר' ישראל – המלמד – היה נוסע לקאפוסט, ואחר-כך לליובאוויטש.

ר' שלום אטעפער, היה נוסע לקאפוסט, ואחר-כך לליובאוויטש.

ר' מיכאל אליעזר ציפוק – זגג – היה לומד ברבים בכל יום שיעור במשניות, שלחן-ערוך אדמו"ר הזקן, "לקוטי תורה" ו"מגן אבות". היה נוסע לקאפוסט, ואחר-כך לליובאוויטש אל אדמו"ר הרש"ב נ"ע.

היה גם ר' יהושע ארש, שהיה ראש-ישיבה בדווינסק בישיבה של הגביר משה ווייטנברג, שהוחזקה על-ידי בניו של החסיד הגביר משה ווייטנברג. בשנת תרע"א[4] נתקבל לראש-ישיבה ב"זאל הקטן" בליובאוויטש. היות ואבי – החסיד ר' דוד וואלאוויץ – ביקש ממנו שיקח אותי עמו, הביאני אתו לליובאוויטש.

לבד מה'מנין' של הצבעים – שהיו מתפללים בו כעשרים מניינים של חסידי חב"ד – היו ב"פלעצער" שבדווינסק 'מניינים' נוספים של חסידי חב"ד, כגון בית-המדרש של אידל רייסקעס, שגם שם התפללו כעשרים מניינים של חסידי חב"ד.

הרב באותו בית-מדרש היה ר' ליפמאן, חתנו של החסיד ר' זלמן השוחט. הרב ר' ליפמאן נמנה עם חסידי חב"ד, והיה חוזר מאמרי חסידות בבית-מדרש זה.

בנוסף להם היה גם בית-המדרש של הרב, שגם הוא היה של חסידי חב"ד.

בתוך העיר דווינסק עצמה היה "דער פלאנאווער מנין", שבו היה הרב ר' יוסף [רוזין] מרוגצ'וב, שכיהן שם עד שנת 1915 [תרע"ה], ובשובו מרוסיא לדווינסק בשנת 1926 [תרפ"ו] המשיך לכהן ברבנות עד שנת [1936].

ועוד היה 'מנין' של חסידי חב"ד, שנקרא "קאדעשעס מנין".

היו בדווינסק עוד הרבה מאוד "מניינים" של חסידי חב"ד.

הקהלה החסידית שבדווינסק

לקמן בפרק יד יסופר על ביקור קצר של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בדווינסק, בדרכו מריגא לווארשא בשלהי שבט תרפ"ח, ודבריו לפני אנ"ש שם.

בי"ט כסלו תרצ"ז התקיימה התוועדות באולם שבעיר, ובה קיבלו עליהם המשתתפים "ללמד פעם אחת במשך השבוע דא"ח". באותו יום כתבו על כך לרבינו, בחתימת:

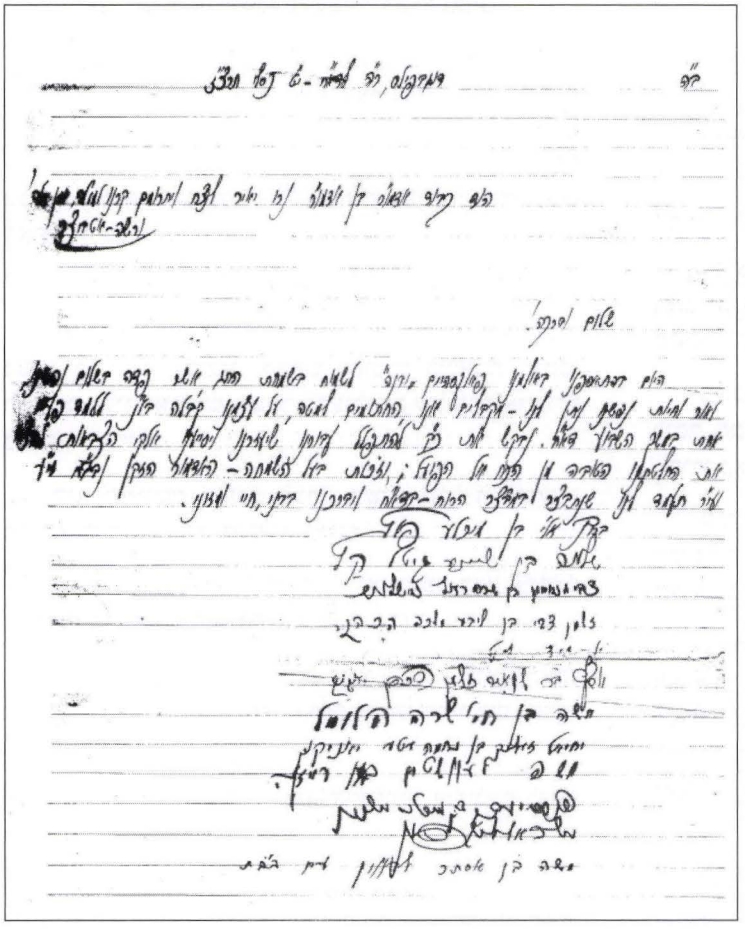

מכתב אנ"ש בדווינסק לרבינו

4. ראה זכרון לבני ישראל ע' כד, ותולדות חב"ד ברוסיא הצארית ע' רלט (בחורף עת"ר).

ברוך אלי' בן מיכלע פלץ

שלמה בן שיינע גיטל קץ

צבי מנחם מן בן שרה רחל ניישלוש

זלמן צבי בן ליבע מלכה הכהן

אלי' דוד ל[..]

יוסף ב"ר שניאור זלמן הכהן יאקוב

משה בן חי' שרה הלומל

יחיאל זעליק בן נחמה עטע יאניק

משה לעוושטום בן רייזל

פנחס יעקב בן מיכלא [...]

ישראל ליב [...]

משה בן אסתר לעווין עם ב"ב

ובכ"ט כסלו השיב להם רבינו בברכה ועידוד, כנזכר לקמן בסמוך.

על ההצלחה של קביעות שיעור זה, דיווח המארגן, התלמיד ה"ר ברוך אלי' פעלעץ הנ"ל, בכ"ד טבת:

מכתב קדשו מכ"ט כסלו ש.ז. קבלתי, ואוכל להודיע לכ"ק, אשר החלטתנו לקבוע לימוד דא"ח יצאה לפועל באופן מזהיר. בכל מוצש"ק לומדים אנו 2 פרקים מתניא, ונוסף לזה עוברים על השיחות, או חוזרים איזו מאמר מד"ח. לימודינו מצא הד בעיר, ומתאספים חוץ מהצעירים גם אנ"ש מדור הישן. הפעמים האחרונות באו מ50-40 איש כ"י.

ריגא

אחד מראשוני החסידים שהתיישב בריגא הוא הגביר הנגיד ר' ישעי' ברלין, מראשי תומכי הישיבה תומכי תמימים בליובאוויטש, ושאר הפעילויות של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע[5].

הוא התיישב בריגא לערך בשנת תרל"ח. ובשנת תרס"א פתח מנין חב"די נוסף בריגא[6].

על בתי הכנסת החסידיים בריגא מספר ה"ר אברהם גודין בזיכרונותיו (כפר חב"ד 899 ע' 74):

בעיר היו, במשך שנים, שני בתי-כנסת גדולים. האחד במרכז העיר, בו התפללו בנוסח אשכנז, והשני שהיה בית הכנסת החסידי.

בשנת 1878 [תרל"ח] התירו השלטונות הלטביים לבנות בית-כנסת נוסף בבנין בית-הכנסת של החסידים, ומאז היו תחת קורת-גג אחת שלושה מנינים, שכולם נקראו מנינים "דרייסין"[7]:

א) "מעורב", של חסידי חב"ד מכל הסוגים.

ב) מיוחד לחסידי ליובאוויטש.

ג) הגדול יותר - מיוחד לחסידי קאפוסט.

אודות בתי כנסת נוספים של חב"ד בריגא, בשנת תר"צ, מסופר בחי"א נספח לאגרת ג'תתלח. ב"כפר חב"ד" (899 ע' 75. 920 ע' 51) נדפסו כמה מהחותמות של בתי כנסת אלו.

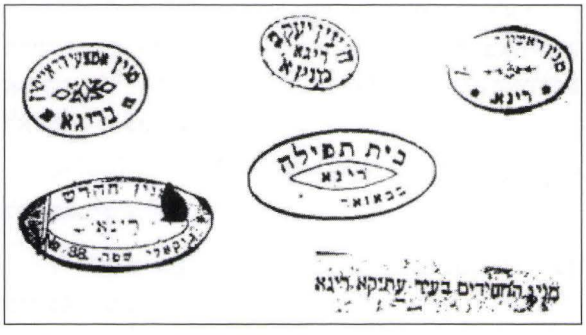

חותמות בתי כנסת חב"ד בריגא

אחרי מלחמת העולם הראשונה

אמנם עיקר הגירת חסידי חב"ד מרוסיא לריגא היה אחר מלחמת העולם הראשונה, ועליית הקומוניסטים לשלטון.

גם אלו שיצאו מרוסיא כדי להמשיך לארצות המערב (אנגליה או ארה"ב), יצאו תחלה לריגא, ואחר כך המשיכו משם למערב.

בחצר בית הכנסת שברחוב אליאס היו שלושה בתי כנסת חב"דיים, בית הכנסת של חסידי ליובאוויטש, של חסידי קאפוסט ושל חסידי לאדי[8].

ציר ה"סיים" הלטבי ה"ר מרדכי דובין התפלל בבית הכנסת חב"די נוסף בעיר, ברחוב מארייאס, הנקרא מניין באזאר בערג.

אחד מאלו שיצאו מרוסיא בשנת תרפ"ה, בדרכו לארה"ב, ונעצר בריגא – עד לקבלת אישור הכניסה האמריקאי, הוא ה"ר ישראל דזייקאבסאן, המתאר את מצב הקהלה החב"דית בקיץ תרפ"ה (זכרון לבני ישראל פרק כא):

---

5. ראה תולדות חב"ד ברוסיא הצארית, לפי מפתח אנשים, בערכו. על יחסי הקירבה שהיו לו עם כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ראה אגרות קודש שלו אגרות יא-ג.

6. ליובאוויץ' ומלחמותיה (עבודת גמר של איליא לוריא) פרק 1.3 – על פי מסמכים שבארכיון.

7. נזכר ב"זכרון לבני ישראל" ע' קז. אודותם מסופר גם ב"זכרון לבני ישראל" ע' קז. זכרונותיו של ה"ר יצחק דובוב, ב"כפר חב"ד" גליון 915 ע' 25. זכרונות של ה"ר נטע ברכהן, ב"יראה ה' אוצרו" ע' 261.

8. הם שלושת בתי הכנסת הנזכרים לעיל: מעורב, ליובאוויטש, קאפוסט.

באנו לריגא בר"ח מנ"א שנת תרפ"ה, והוכרחנו להתעכב שם עד י"ט כסלו תרפ"ו.

בבואי לשם באמצע הקיץ, חזרתי דא"ח בבית הכנסת נוסח האר"י שהי' נק' באזאר בערג (זה הי' בנין של שטח רב, שהרבה עסקים של מקצועות שונות היו בו, וגם ביהכנ"ס הנ"ל) ושם היו הרבה מתפללים.

בין המתפללים בביהכנ"ס זה הי' גם ר' מרדכי דובין ע"ה. גם התמים השו"ב ר' מרדכי חפץ ז"ל הי' מתפלל בביהכנ"ס הזה, והוא הי' משפיע וחוזר בו דא"ח.

אזכיר עוד אחדים מבין התמימים שהיו אז בריגא:

התמים הרה"ח ר' יצחק דובאוו נ"י מיאקשיץ (עיר קטנה בפלך מינסק). הוא הי' אז רב באחד מבתי המדרש שהיו נק' רייסישא שולען (כעת הוא רב ור"מ במאנטשעסטער אנגליה). הוא כיבד אותי לחזור דא"ח בביהכנ"ס שלו.

התמים צבי גאר הי' אז תושב בריגא, משגיח בבית המטבחים (שלאכטהויז).

התמים מיכאל חפץ (אחיו של ר' מרדכי חפץ ז"ל הנ"ל) הי' שוחט עופות.

התמים יעקב הורביץ, שהי' נקרא יעקב ליעפליער הי' חתנו של אחד מהבע"ב דריגא מאנ"ש.

גיסו הת' ירוחם סקאבלא, בנו של ר' מ"מ סקאבלא.

התמים יוסף סקאבלא, בנה של גיטל לאה סקאבלא, מהנשים המפורסמות וצדקניות דנשי חב"ד. אחיו הי' התמים המצויין שניאור זלמן סקאבלא. גיסו (בעל אחותו) הוא התמים ר' שמואל כצמן.

הת' שמרי' ב"ר נתן גוראר', שעשה ניירות היציאה מרוסיה בעירי הומיל, דר בריגא, ונשתדך עם אחות זוגתו של התמים ר' יוסף הנ"ל, ונעשה גיסו.

היינו מתאספים לפרקים קרובים להתוועדות, חסידישע פארבריינגענס, ולקביעות עתים לדא"ח.

בחודש תשרי התפללתי בביהכנ"ס הנק' רייסישע. התקבלו המאמרים דר"ה תרפ"ו ולמדנו אותם, ובמשך זמן ישיבתינו בריגא נעשה קשר ידידות בינינו התמימים יחיו.

בשמח"ת האבן מיר פארבראכט ביחד התמימים דשם, ר' מרדכי חפץ הי"ד, אחיו ר' מיכאל ליב הי"ד, הרה"ח ר' צבי גאר (חתן החזן ר' מ"מ וואלאסאוו), ר' יעקב הורביץ מליעפליע הי"ד, אלה אני זוכר, ור' מרדכי דובין הי' אתנו, ואח"כ האבן מיר געפראוועט הקפות, עד שעה מאוחרת בלילה.

באמצע סעודת י"ט כסלו, שערך השו"ב ר' מרדכי ז"ל חפץ בביתו, קבלתי ברכת הפרידה מחבריי וידידיי ונסענו.

* * *

נזכר לעיל החסיד ה"ר צבי גאר. בשנים הראשונות לנשיאות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, הוא הי' איש הקשר של רבינו בריגא, כנזכר באגרות רבות[9]. ואודותיו כתוב בס' יהדות לטביא (ע' 383):

ר' צבי (הרש'לה) גאר נולד לאביו ר' חיים ליב בעיר יעקבשטאדט בקורלנד, מבצר החסידות החב"דית. נתחנך בישיבת תומכי-תמימים דליובאוויטש. עובד ד' מנעוריו ותמים בדרכיו, משגיח בבית המטבחיים בריגה. הגיד שעור בגמרא במנין החב"די הידוע בריגא, המנין ע"ש ר' ישעיהו ברלין שברחוב הטחנות 22/24.

ה"ר צבי גאר

ליבוי; ליבאווא

ב"תולדות ישיבת היהודים בקורלנד" (ע' 104):

ליבאוי ... בית-תפלת החסידים נבנה בשנת תר"ן, על ידי קהלת החסידים.

בין השנים תרמ"ה – תרפ"א גר שם ה"ר יעקב הימלפארב. ברשימתו על העיר הוא מספר (כפר חב"ד 920 ע' 50):

אבי ע"ה נפטר בז' אייר תרנ"א (1891) בליבאווא, ואני אז בן אחת-עשרה. זכורני שאבי ע"ה, וכן זקיני (אבי אבי), אביו של זקיני ובניו, היו כולם חסידי חב"ד והתפללו בנוסח האר"י.

בליבאווא היה גם מנין חסידי אחד, שאצלנו לא קראוהו "בית כנסת", וגם לא "בית מדרש", אלא רק "המנין החסידי" ("חסידישער מנין"). ב"מנין" זה התפללנו בנוסח האר"י.

אשתדל לרשום את שמותיהם של החסידים שב"מנין" בליבאווא; שכחתי את שמותיהם הפרטיים של רבים מהם, או את שמות המשפחה של אחרים.

והולך ומונה עשרות משפחות, עם שמותיהם ופרטיהם, מאנ"ש בליבאווע[10].

---

9. ראה ח"א אגרות עט. פג. קעא. חי"א ג'תשנו-ז.

10. הוא מזכיר גם את החסיד ה"ר יהושע קאסטראל מליבאווא, שאודותיו

ה"ר יעקב לנדא

במשך תקופה שימש ה"ר יעקב לנדא כרבה החסידי של העיירה הזאת.

הוא נולד בה' אייר תרנ"ג בקורנין. למד בתומכי תמימים בליובאוויטש משנת תרס"ח עד תער"ב. בשלהי תרע"ג נתמנה לרבנות קורנין, למלאות מקום אביו הרב משה יהודה ליב, בכ"א אלול תרע"ג.

הרב יעקב לנדא בתקופת רבנותו בליבוי

בתקופת מלחמת העולם הראשונה הוכרח לצאת משם, ושימש כרב החצר אצל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ברוסטוב, שאף שלח אותו לייסד מוסדות הדת עבור הפליטים ברוסיא, כמסופר ב"תולדות חב"ד ברוסיא הצארית" פרק קמא.

אחר כך עמד בראש ישיבת תפארת בחורים במוסקבא, בה לימד סטודנטים שאינם לומדים בישיבה, כמסופר

וממנו יש בזכרון לבני ישראל ע' קכו. תולדות אברהם חיים ע' נז. כפר חב"ד 815 ע' 40. תולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרקים צב. צט. קה.

ב"תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית" פרק ט[11].

בתחלת שנת תרפ"ח יצא הר"י לנדא מרוסיא, והתיישב בליבאווע, שם גרו קרוביו, כמוזכר באגרת רבינו אליו, מה' מ"ח תרפ"ח (ח"ב אגרת שדמ):

גיסו שי' מליבאוע וכן קרובתו תי' פה, דרש דרשו לשלומו הטוב, ומחכים בואו צלחה.

לקראת נסיעתו מריגא אל ליבאווע, כתב רבינו אל ה"ר שמואל חסדן בליבאווע, בכ"ז מ"ח (חי"א אגרת ג'תתיג):

כאשר חפץ לדבר אתי אודות חדרי תורה ודרך ארץ[12], ועניתיו כי לע"ע אין אני יכול לדבר בזה, כי עוד טרם ידעתי הענין בכללותו. וכאשר כעת נוסע למחנם הט' ידידי הנעלה והכי נכבד הרב המפורסם והנודע מוהר"ר יעקב שי' לאנדא, וכארבעה שנים עסק בהתיסדות והנהגת אגודת תפארת בחורים, בקשתיו אשר ישים עינו לעיין בדבר זה.

ובזה הנני לבקשו להראות לו כל הענין, ולדבר אתו עמו בזה, כאשר ידבר איש עם רעהו, כי ראוי הוא לקירוב גדול, אשר מלבד גודל יחוסו, הנה מעלתו העצמי גדולה היא בעל ידיעה רחבה, ואיש אשר ברכה בו, בעל מדות נעלות ונשגבות.

בכ"ח ניסן עוררו רבינו לקבל את הרבנות בליבאווע (ח"ב אגרת שע):

בלתי אדע המצב איך לגשת בעזרתו ית' אל הענין בדבר הרבנות, אשר לדעתי הי' דבר טוב לפני קהל עדת ליבאוע יע"א וגם לפני כבוד ידידי.

בטו"ב תשרי תרפ"ט חתמו כ-40 מראשי הקהלה החסידית על כתב הרבנות.

בי"ב ניסן כתב לו רבינו (חט"ז אגרת ו'קפ):

ע"ד עניני הרבנות במחנם הט', אתפלא על העדר שימת לבם של אנ"ש שי', ובבקשה להגיד להם אשר מבלי התחשב עם המספר ההוה, כן ירבו, לטובה ולברכה, עליהם להיות חזק בדעתם וענינם שכבודו שי' הוא הרב שלהם, ולהיות בטוחים אשר כל הדרכים יהיו בדרכי היושר והצדק, אשר בעזרתו ית' יתרבו ישרי לב והולכי תום המחזיקים ביד כבודו שי', ובזה הנני לברכם כי ישפיע להם השי"ת שפעת חיים וברכה בכל מילי דמיטיב מנפש ועד בשר.

ובג' אייר כתב אל אנ"ש בליבאווע (חט"ז אגרת ו'רב):

פונה הנני אליכם ידידנו אנ"ש שי' אשר בעי"ת ליבוי יע"א, אשר תתאספו יחד עם מורכם ורבכם ידידי תלמידנו הרה"ג הר"ר יעקב שי', וידידי תלמידנו הר"ר שמואל[13] שי' שו"ב, בועידה

---

11. ראה גם "גחלת" (מיכלין) ע' 49-43.
12. ראה ח"ב אגרת תכג (ע' קנב).
13. חסדן, הנ"ל.

לחשוב מחשבות על דבר צור מחצבתכם, וגזע שרשכם בשרשא ומקורא דכולא, לקבוע זמני לימוד דא"ח בחול ובש"ק, ובבחרכם בטוב באמת בארחי יושר ותום תזכו לאור זכות אבות קדושים, אשר יאהיל עליכם ועל בניכם ועל כל אשר לכם וטוב יהי' לכם בגו"ר.

בחורף תר"צ נשא את מרת מינא רבינוביטש[14], ובט' כסלו תר"צ הופיעה כתבה בעיתון פרימורגן (תצלום ב"לטביה בתי כנסת ורבנים" ע' 111), שבה נאמר:

די לעצטע יארן איז הרב לאנדוי אופגענומען געוואָרן אלס רב דעדת החסידים אין ליבוי, וואו ער פארנעמט דעם כסא הרבנות אויך איצט.

דער מסדר קדושין וועט זיין דער ראגאטשאווער גאון.

תצלום בית הכנסת החסידי, וחותמת הרבנות של הרב לנדא, נדפסו ב"לטביה בתי כנסת ורבנים" ע' 110.

חותמת מנין החסידים בליבוי

בשנת תרצ"ב דנו אודות מינויו לרבה הכללי של העיר, שבזה כתב אז הגאון הרוגוצ'ובי לקהלת ליבווע (קובץ יגדיל תורה נ.י. נא ע' עז).

בתחלת אותה שנה שלח אותו רבינו כשד"ר כולל חב"ד בעיירות לטביה[15].

בשנת תרצ"ד עלה לארה"ק. בתחלה שימש ברבנות רמתיים (הוד השומרון), ובשנת תרצ"ה נבחר לרבה של בני ברק, בה שימש במשך יובל שנים, עד לפטירתו בכ"ו שבט תשמ"ו.

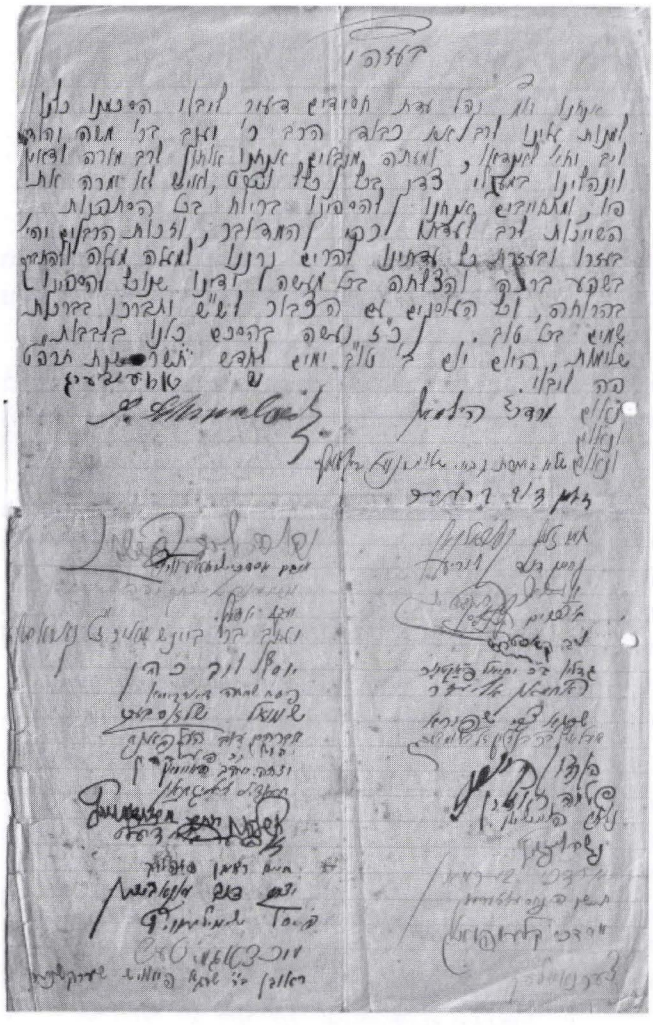

כתב הרבנות לעדת החסידים בעיר ליבוי

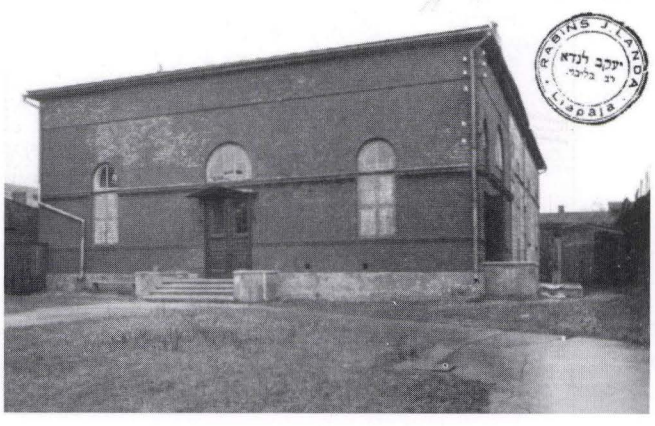

בית הכנסת בליבוי וחותמת הרב יעקב לנדא

14. ברכת רבינו אליו, ומכתב הגאון הרוגוטשובי אליו, לקראת נישואיו, נדפסו בקובץ יגדיל תורה נ.י. נב ע' קע. וביומן רבינו מיום ה, י' כסלו (כפר חב"ד 881 ע' 48): היום חתונת הרב ר' יעקב שי' לאנדא, ושלחתי טע"ג של ברכה.

15. ראה ח"ב אגרת תקמז, ובהנסמן בהערות שם. חי"ג אגרת ד'תשכח*. וכמה אגרות בחי"ז.

פרק יא
פעילות רבינו בתקופת ריגא

היציאה מרוסיא לריגא

אחרי גאולת כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ממאסרו וגלותו ברוסיא, בקיץ תרפ"ז, והסכנה שריחפה עליו למאסר נוסף ועוד, הוכרח לעזוב את רוסיא בהקדם האפשרי.

העסקן הדגול, ציר הסיים בלטביא, ה"ר מרדכי דובין, השתדל בעוז במשך חדשי הקיץ להשיג עבורו רשיון יציאה מרוסיא לריגא, על ידי שמינוהו ל"רב הכולל" בריגא.

בכתב המינוי כותבים אליו, כי ועד הקהלה דעיר ריגא החליט למנותו לרב הכולל "לעיין ולפקח בכל עניני היהדות דאנשי עירנו ריגא".

בשלהי תשרי תרפ"ח העתיק מגוריו מרוסיא לריגא, ואז התרחבה קהלת ופעילות חב"ד בריגא.

באותה שעה, נסעו גדולי רבני חב"ד ברוסיא יחד עם רבינו ברכבת, עד לתחנת הגבול בפסקוב, ומשם כתבו ליהודי לטביא:

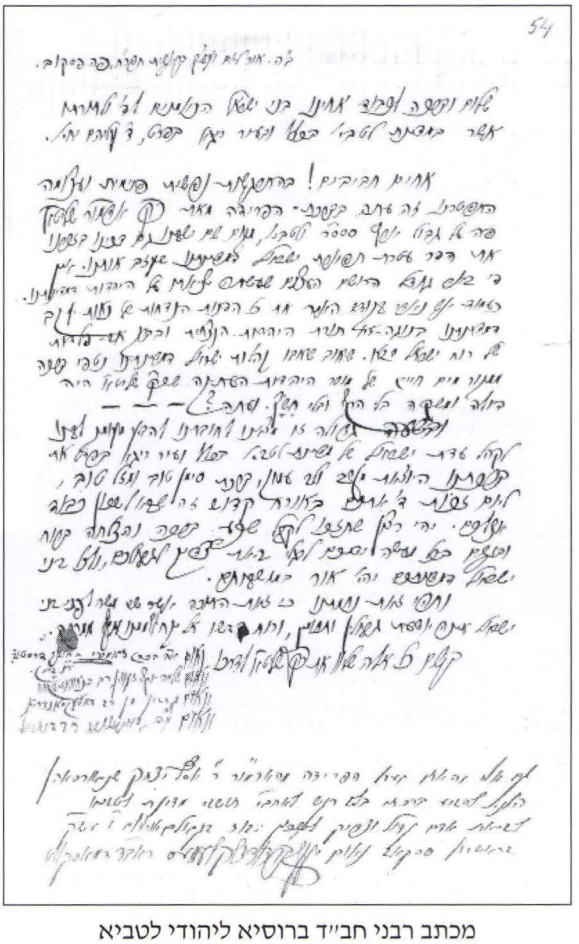

מכתב רבני חב"ד ברוסיא ליהודי לטביא

ב"ה, אור ליום ועש"ק בראשית תפר"ח, פה פסקוב

שלום וברכה לכבוד אחינו בני ישראל הנאמנים לד' ולתורתו אשר במדינת לטבי' בכלל ובעיר ריגא בפרט, ד' עליהם יחי'

אחים חביבים! בהתרגשות נפשית פנימית ועצומה התפטרנו זה עתה בברכת-הפרידה מאת כ"ק אדמו"ר שליט"א פה על גבול ארץ סמס"ר ולטבי', מקום שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את הדר עטרת תפארת ישראל דמדינתנו שעזב אותנו.

אין די באר גודל הרושם העצום שעשתה יציאתו על היהדות דמדינתנו, כעמוד אש נאדר בקודש האיר את כל הפנות הנדחות של נאות יעקב דמדינתנו בנוגה זיו תורת היהדות הנצחית ובברק אש-פלדות של רוח ישראל סבא, שאוב שאבו קהלות ישראל דמדינתנו נטפי ברכה ממקור מים חיים של מוסר היהדות העתיקה, שכ"ק שליט"א היה דולה ומשקה בלי הרף ובלי חשך, ועתה?

ובשעה גדולה זו מצאנו לחובתנו להביע מעומק לבנו לקהל עדת ישראל של מדינת לטבי' בכלל, ועיר ריגא בפרט, את ברכתנו היוצאת מקרב ולב עמוק, ברכת סימן טוב ומזל טוב, ליום זכות ד' אתכם באורח קדוש זה, שבא לשכון כבוד אצלכם. יהי רצון שתזכו לקבל שפע ברכה והצלחה ברוח ובגשם בכל מעשה ידיכם לרגלי ביאת צדיק לגבולכם, ולכל בני ישראל דמדינתכם יהי' אור במושבותם.

ותהי זאת נחמתנו, כי זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל אינה יודעת גבולין ותחומין, ורוח קדשו אל יקח גם ממנו, אף ממרחק.

בשם כל אלה שליוו את כ"ק שליט"א לדרכו

נאום א"ה הכהן זאמסקי חוב"ק דרסטוב

ונאום שלמה יוסף זעווין רב דנאוואזיבקאוו

ונאום גרשון חן רב דאלעקסאנדראוו

ונאום א"ה(?) ראבינוביץ רב דנעויל[16]

גם אני הייתי בעת הפרידה מהאדמו"ר ר' יוסף יצחק שניאורסאהן, הנני להביע ברכתי בלב רגש לאחב"י תושבי מדינת לטביא, לביאת אדם גדול וצדיק לשכון כבוד בגבולם.

אור ליום ו' עש"ק בראשית פסקוב

נאום יעקב ב"ר דוד ז"ל קלעמעס
ראב"ד דמאסקווא

---

16. ראה אודותיו תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית ע' תמה [חיים זאב וואלף הכהן].

עם הגעתו לריגא, כתב רבינו אל הרש"י זוין ואל הר"י קלעמעס הנ"ל, ואל עוד רבים מחשובי אנ"ש ברוסיא, ביום ג' כ"ט תשרי (חט"ז אגרות ה'תשסה-ה'תשעה):

הנני בזה להודיעו, כי ת"ל באנו צלחה ביום ועש"ק העבר, והשי"ת יזכנו לשמוע ולהשמיע אך טוב בגו"ר.

כחודש ימים שהה רבינו עם בני ביתו במלון קאטמערץ בריגא, עד אשר בכ"ז מ"ח שכר שתי דירות, עבורו עם בני ביתו, עבור אמו הרבנית, ועבר מקום תפלה.

בי"א מ"ח כתב אל ה"ר נחום שניאורסאהן בניעזין (חט"ז אגרת ה'תשצד):

באנו ת"ל צלחה לפה, אבל עדיין אין לנו מעון כפי הדרוש לנו, וגרים אנחנו בהאטעל, בכמה חדרים, וכמובן אשר עוד טרם הספקתי לנוח מעמל הדרך.

וכן כתב בכ"ה מ"ח אל ה"ר שרגא פייוויש זלמנוב (ח"א אגרת שמא):

מאז בואי, עד היום, עוד טרם באתי לידי זה אשר אוכל לבוא בכתובים. הטרדות גדולות המה, כי הענינים הולכים בזה אחר זה, מבלי התחשב עם בריאותי החלושה - השי"ת ישלח לי רפו"ש - ועם זה אשר עוד לא הסתדרתי במעון הדרוש, וכל חפצי עודם מונחים בבית הנתיבות, ובכ"ז הנני מוכרח לעשות ככל המוטל עלי, אשר לא יחסר המזג בעזרתו ית'.

ובאותו יום אל ה"ר יחיאל צבי גוראר' (חט"ז אגרת ה'תתכ):

אנכי עוד טרם הסתדרתי במעון, כי הענין הולך בכבידות ובטח יעזר השי"ת.

ובי' כסלו כתב אל החסיד ה"ר ברוך ריזיק (חט"ז אגרת ה'תתכח):

ביום ג' ז"ך מ"ח שכרתי, בשעה טובה ומוצלחת, מעון, שני דירות קטנות, בכל אחת מהם שבעה חדרים, אבל אינם אלא דבר שבמספר בלבד, והשני דירות הללו הם בשני קומות, בקומה התחתונה דירת כבוד אמי מורתי הרבנית תחי' ומקום להתפלל, וגם חלק מהספרים אשר הבאתי עמי יעמדו שם, וקומה העליונה היא דירתי עם בנותי חי' מושקא ושיינא תחיו. ובתי חנה עם בעלה חתני ובנם נכדי יחיו, לקחו להם מעון לבדם.

החודש הראשון ליציאתו מרוסיא

שבור ורצוץ הגיע רבינו עם בני ביתו מרוסיא לריגא, אחרי מאסרו וגלותו בקיץ תרפ"ז. עדיין לא הספיק לנוח, עוד לא הספיקו לשכור דירה בריגא, ומיד הכניס רבינו את עצמו לעבודה נמרצת למען יהודי רוסיא.

ביום החמישי כ"ד בתשרי יצא רבינו עם בני ביתו מלנינגרד, ולמחרתו ביום השישי, כ"ה תשרי, הגיעו לריגא. מיד ביום ראשון, כ"ז תשרי, התיישב רבינו לכתוב את תודותיו לאלו שהשתדלו בהצלתו[17].

כעבור יומיים, ביום השלישי כ"ט תשרי, התיישב רבינו לכתוב לפחות 11 אגרות[18], אל הקרובים אליו ברוסיא ובחו"ל, לבשר להם מהגעתו בשעטומו"צ לריגא, להתעניין במצבם, לבקשם למסור פ"ש לאישים שונים, ולבקשם להודיע ממצבם.

לבדו הי' רבינו באותה שעה בריגא, בלי מזכירים שיעזרו לו בכתיבת מכתבים ומשלוחם. המזכיר ה"ר חיים ליברמן נאסר יחד עם רבינו, ועדיין ישב בתקופה שלפנינו בגלותו בטאמבאוו, כפי שיסופר לקמן, והמזכיר ה"ר יחזקאל פייגין עדיין לא הצליח לצאת באותה שעה מרוסיא[19], ורבינו בעצמו התעסק בכתיבת ומשלוח האגרות האלו.

כעבור מספר ימים יצא מרוסיא לריגא גם המיועד להיות חתנו, הוא כ"ק אדמו"ר זי"ע[20], ובמדה מסויימת שימש לו כמזכיר[21]. הגיעו לידינו מכתבים בכתב-יד כ"ק אדמו"ר זי"ע, ובחתימת רבינו המיועד להיות חותנו[22].

למרות הקשיים האלו, הספיק רבינו לכתוב במשך החודש הראשון ליציאתו מרוסיא, לפחות 70 אגרות[23], רובם – אל ראשי עדת החסידים ברוסיא, לעודדם במצבם הקשה ולבקשם לכתוב בפרטיות, וכן להורות להם בקצרה על המשך הפעילות ברחבי רוסיא[24].

במשך החודש הזה, הזמין אליו רבינו כמה מגדולי הרבנים (כולל הגאון הרוגוטשובי מדווינסק והגרמ"מ ז"ק מריגא) והעסקנים (כולל הר"מ הילדסהיימר מברלין והר"מ דובין מריגא), לאסיפה מיוחדת בריגא למען יהודי רוסיא, שנמשכה כמה ימים[25].

ובסוף החודש הראשון ליציאתו מרוסיא, שכר רבינו דירה לגור בה בריגא; יותר נכון שתי דירות, אחת – שבה גר עם בני ביתו, והשניה – חציה לדירת אמו הרבנית, וחציה – לבית הכנסת[26], שבו התפללו אנ"ש הקרובים לרבינו.

---

17. ח"ב אגרת שמב.
18. חט"ז אגרות ה'תשסה-ה'תשעה.
19. ראה חט"ז אגרת ה'תת, ובהנסמן בהערות שם.
20. ראה חט"ז אגרת ה'תשעד, ובהנסמן בהערות שם.
21. ראה חט"ז אגרת ה'תשפא.
22. ראה חט"ז אגרת ה'תתב.
23. חט"ז אגרות התשסה-ה'תתכז (מתוכם אגרת ה'תשפא, שכוללת 12 אגרות).
24. ראה חט"ז אגרות ה'תשסח. ה'תשפח. ה'תשצג. ה'תשצה. ה'תשצט. ה'תת. ה'תתו. ה'תתז. ה'תתיד. ה'תתכג.
25. ראה חט"ז אגרת ה'תתיד, ובהנסמן בהערות שם.
26. ראה חט"ז אגרת ה'תתכח (המועתקת לעיל) בסופה.

מיד באותו יום שעבר לדירה החדשה, נסע רבינו לברלין, כדי להפגש עם גדולי העסקנים, לדון במצב ועזרת יהודי רוסיא[27].

וכך מסכם רבינו את החדשיים הראשונים ליציאתו מרוסיא, בנר הראשון של חנוכה (חט"ז אגרת תתלו):

החדש ימים אשר ישבתי בהאטעל, לא הי' לי שום איש אשר יכולתי להשתמש בו בהעתקת מכתביי, ומה גם בזה אשר יוכל לכתוב בעצמו בשמי איזה דבר, גם הייתי עמוס עבודה רבה (אשר אי אפשר לבארה בכתב) לרגלי מהירת נסיעתי ממדינתנו, ומבלי התחשב עם חלישות בריאותי - יחזקנו השי"ת וישלח לי רפו"ש בקרוב - ועמל הדרך, לא נחתי ולא שקטתי, לעשות מלאכתי בעבודת החזקת מוסדי התורה במדינתינו יע"א. וזה אשר הכריח את נסיעתי לבערלין להפגש שם עם מר ראזין יחי' ועוד מהעסקנים ע"ד אישור התקציב של תורה עבור המוסדות יע"א...

בבואי לפה עוד טרם הסתדרתי באיזה סדר בהנוגע אל ב"ב שי', כאמור בעת ישבי בהאטעל, תומ"י נגשתי אל העבודה, ועפ"י חלופי דברים שהי' בינינו בא לפה הרב ר' מאיר שי' ד"ר הילדעסהיימער מבערלין, הגאון הנודע בכל מרחבי תבל הר"י שליט"א ראזין מדווינסק, הרה"ג דפה הר"מ שי' זק, וציר הסיים היקר באנשים ירא שמים באמת מר מרדכי שי' דובין ... בהענינים של תורה וחזוק הדת הנוגע למדינתנו יע"א ... ואז יסדתי לשכה מיוחדת אצלי לעבוד בענין זה, אשר מעת לעת יבואו אתו עמו בכתובים בענין זה ביחוד, והלשכה היא רק מה שמביאה בפועל בעזה"י בכל המצטרך בענין זה כפי הוראתי ופקודתי.

ההתכתבות עם אנ"ש ברוסיא

רוב אגרות השנים תרפ"ח-ט, שהגיעו לידינו, נכתבו אל אנ"ש ברוסיא, להשתתף בצערם מהרדיפות, לעזור להם בכל הדרכים האפשריות, לייעץ להם (בסגנון מוסווה מעין הצנזורה), לברכם ולעודדם להגביר הפעילות למען היהדות מתוך מסירות נפש.

כבר נזכר לעיל שהמזכיר ה"ר יחזקאל פייגין נשאר עדיין באותה שעה ברוסיא. בי"ב מ"ח כתב רבינו אליו (ואל ה"ר משה גוראר'), איך לסדר את נסיעתו לריגא, ולפני זה איך לסדר את העבודה ברוסיא[28].

כבר נזכר לעיל שהמזכיר ה"ר חיים ליברמן הי' עדיין באותה שעה בגלותו בטאמבאוו. גם שליחו של רבינו, ה"ר בנציון שמטוב, הי' עדיין באותה שעה בגלותו. ומיד ביציאתו מרוסיא השתדל רבינו להביא להצלתם. וכך כתב אל הרח"ל בכ"ד כסלו (חט"ז אגרת תתלה):

27. ראה חט"ז אגרת ה'תתכח בסופה, ובהנסמן בהערות שם.

28. חט"ז אגרות ה'תשצט-ה'תת, ובהנסמן בהערות שם.

פעמיים אמר האדון אשר בפה[29], כי יודע ברור אשר החליטו לתת שם ניירות לנסוע לקרובך[30] ... כן על מענה מבן ציון, או מר' בנציון[31], מה יצא מההתראות של מנהל צלב האדום.

וכן שלח רבינו את ה"ר משה גוראר', למקום גלותו של הרח"ל, לברר אצלו את פרטי החקירה ודרישה שלו במאסר[32], ובד' מ"ח כתב לו רבינו[33]: "להודיע ע"ד ח"ל".

הקהלה הלנינגרדית, שבראשה עמדו משכילים וחפשים, השתדלו זה כמה לארגן ועידה רבנית. רבינו חשש שבמהלכה יכריזו בשם הרבנים החלטות שונות שעלולות להביא אסון ליהדות רוסיא, והתנגד לועידה זו בכל תוקף[34]. מיד עם יציאת רבינו מרוסיא, בימים ד-ה מ"ח, כתב לפחות 12 אגרות, לראשי אנ"ש והרבנים ברוסיא, את דרכי הפעולה, איך להבטיח שועידה זו לא תבא לפועל[35].

מיד בצאתו מרוסיא התחיל להתעסק בהצלת אוצר ספרי רבותינו, שנלקח לספריה הציבורית במוסקבא. הוא כתב על כך בפרטיות לשגריר הרוסי ללטביא[36], ואצל כמה מאנ"ש במוסקבא ביקש לברר מה מצב הספרים בספריה[37].

בימים האחרונים, לפני יציאת רבינו מרוסיא, באו המונים להיות עם רבינו בלנינגרד, רבינו קיבלם ליחידות, ונתן לכל אחד הוראות ושליחויות להמשך עבודת חיזוק הדת ברוסיא. עם יציאתו מרוסיא, כתב להם, לעודדם על מה שסוכם ביחידויות אלו[38]. וכן הורה לאנשיו ברוסיא איך לארגן ולסדר את המשך העבודה[39], מתוך מסירות נפש בפועל. וכך כתב בכ"ח מ"ח תרפ"ח (חט"ז אגרת ה'תתכז):

ולפי מצב ההוה הוא ענין הנוגע לכל חיי ישראל יחיו בלי הבדל מפלגה, אשר כאו"א מהנזכרים מחוייבים המה ליתן נפשם ע"ז במס"נ בפועל, לילך לכל ביהמ"ד ביחוד ולדבר ברבים לעוררם על הלימוד.

נוראים הם הדברים שכתב רבינו בט"ז מ"ח תרפ"ט

29. השגריר הרוסי בלטביה.

30. לריגא, ששם גר רבינו.

31. שמטוב, שעסק בשליחות רבינו, ונאסר ונשלח לגלות (אגרות ה'תתסו. ה'תתקטו). וראה גם ח"ב אגרות שפא (בסופה). תכג. תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית פרק כא. ובינתיים כתב גם אל הרב"צ שמטוב בעצמו, למקום גלותו, לסדר לו סדר לימוד בתקופה זו (חט"ז אגרת ה'תתקעו).

32. ראה תולדות חב"ד ברוסיא הצארית ע' קפג.

33. חט"ז אגרת ה'תשפא.

34. וזה הי' אחד העילות למאסרו של רבינו (ראה ח"א אגרת שמ בסופה).

35. ראה חט"ז אגרת ה'תשפא, ובהנסמן בהערות שם.

36. חט"ז אגרת ה'תשעח. וראה תולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק קסו.

37. חט"ז אגרות ה'תשפח. ה'תשצט.

38. ראה חט"ז אגרות ה'תשסח. ה'תשצג. ה'תתא.

39. ראה חט"ז אגרת ה'תתכג.

(חט"ז אגרת ה'תתקצב):

כולנו יודעים כי העבודה שבמקדש להוביל השעיר לעזאזל, הכהן ההוא לא הי' מוציא שנתו[40] ובכ"ז הי' הרבה חפצים גם בזה, מפני שהוא עבודה של מקדש, ועל עבודה שבמקדש היו מוכנים במס"נ, ובפרט בעבודה של תורה שנאמר בה[41] עץ חיים היא למחזיקים בה, ותורת ד' תמימה משיבת נפש[42], ואי' המה היראי אלקים הפשוטים פראסטע ערליכע אידין ואס אויף זיי שטייט די ועלט.

הנסיעה לווארשא – אטוואצק – ווילנא

מיד בצאת רבינו מרוסיא, והתיישבותו בריגא, פנו אליו ראשי עדת החסידים בווארשא, להזמינו להתיישב בווארשא. רבינו השיב להם בבדר"ח מ"ח שהוא בלתי אפשרי, אבל תשוקתו לבוא לביקור להתראות.

רבינו יצא בדרכו מריגא לווארשא, ביום א' כ"ח שבט בבוקר, ואחרי תחנות ביניים בעיירות דווינסק, ווילנא ועוד, הגיע לווארשא ביום ב' בבוקר, ערב ר"ח אדר. במשך שלוש שבועות שהה בווארשא, וקרוב לשבוע באטוואצק, כמסופר כל זאת לקמן פרק יד.

בנוסף לביקור בישיבה, והפגישה עם אנ"ש בווארשא ובאטוואצק ובווילנא, היו לרבינו שם גם כמה פגישות בקשר לעזרה ליהודי רוסיא, כמסופר לקמן שם.

בדרך חזרה מווארשא לריגא נעצר לשבוע בווילנא, כמסופר לעיל פרק ט.

אוסף כספים לעזרת יהודי רוסיא

מיד אחר חג הפסח הכניס עצמו רבינו לארגן אוסף כספים לעזרת יהודי רוסיא, הסובלים מגזירות ורדיפות נגד הדת. לשם כך שלח את חדב"נ ה"ר שמרי' גוראר' (הרש"ג) לאנגליה ולצרפת, לדון בזה עם הרבנים הראשיים ועם העסקנים והנגידים[43]. ובי' סיון כתב רבינו (חט"ז אגרת ה'תתצב):

פרעות עושים, שונאי הדת בקרב ישראל, הבתי כנסיות נלקחים בזרוע בשביל בתי ועד (קלובין) הבתי טבילה נשברים ונסתמים, כבוד הרבנים וכל שומרי משמרת כהונה דתית נמסרים למשפט בעלילות שוא, כי הם (הרבנים ושומרי משמרת כהונה דתית) באי כח הקונטר-רעואליציאנערי שמחוץ למדינה המה, וכל שאיפת שונאינו כהיום - הוא לאסור את השחיטה, מילה וכל ענין דתי, גם את עצמות המתים מחרידים מקבריהם, ודמי אחינו נגרר ארצה, באין מרחם.

כמה מאחינו נשלחו לארץ גזרה (סיביר), בעד אשר לימדו תורה (אשר עפ"י החוק מותר הוא) בעד אשר החזיקו בידי עושי מצוה, כמה נערים ונערות נשלחו לנגב הבוכארי הרחק מישוב בני אדם, על אשר יש להם זיק לאומי...

למען הציל את אחינו ואת התורה ודת ישראל, דרוש תמיכה הגונה ומסודרה, בשביל הרבצת תורה בכל מרחבי המדינה, אשר כח זה הוא ביד הרבים דוקא לכשיתאחדו כל הכחות יחדיו.

ובכ"א תמוז כתב אל הרי"צ הערץ, הרב הראשי לאנגליה (חט"ז אגרת ה'תתקה):

עכשו העת אומרת: דרשנו כי 20,000 ילדים יושבים ב-ס.ס.ס.ר. מן הידועים לי מבקשים למודם ואינם מוצאים, לא כל כך מפני הרדיפות והגזרות, כמו מפני חסר כסף ואמצעים, האם לא יקרע הלב בשמעו כי בשעה כזאת, אשר כל עתיד היהדות הרוסית בסכנה, אז לא נמצאו אמצעים דים להציל את שארית העתיד הזה.

האמצעים האלה ימצאו, אם אישים רבים ככתה"ר ישאו קולם להשפיע על היהדות האירופאית להתאזר לגשת לפעולות, לבא לעזרת עם ד' אשר ברוסיא. וד' ישלח ברכתו ונעמו לכונן מעשה ידיו.

ובד' תשרי תרפ"ט סיכם רבינו (חט"ז אגרת תתקכא):

אחרי הפסח עשה חתני הרר"ש שי' את המסע לצרפת ואנגליא, עבודה קשה הי' נסיעה זו, והתעכב בה איזה שבועות, ות"ל בכל מקום קבלו אותו בכבוד גדול, מאת כבוד החכם הנודע הרב הכולל דצרפת הפרופ' לעווי יחי', ומאת החכם הנודע הרב הכולל דאנגליא הרב הערץ יחי', ועסקני הכלל, ובכשרונו הנעלה עורר בם רגש נעלה לכל עניני מדינתנו, והבטיחו להשתתף בהעבודה ברוח ובחומר, והעריכו כמה ועידות בלונדון ופאריז.

באגרת הרש"ג אל מר גוגנהיים משווייץ, מספר, שבמוצש"ק ח' אייר, יצא מריגא לפאריז. ובדיווח שכתב מהנסיעה הזאת מספר בין השאר, כי יחד אתו עסקו בזה בפאריז ה"ר אלכסנד סענדר ריינין מפריז, ה"ר מנחם מענדל רוטשטיין מווארשא, ומר גוגנהיים הנ"ל. ב-6 במאי [ביום א' ט"ז אייר] נפגשו עם הרב הראשי לצרפת ה"ר ישראל לעוי, ומזכיר ה"ר משה ליבער. למחרת ביום השני היתה להם פגישה עם מר ווארנזער, מזכירו האישי של ברון אדמונד רוטשילד. באותו יום נפגשו עם מר ביגארט, יו"ר האליאנס, שהתחייב להשתתף בהוצאות העבודה של רבינו. וכן נפגשו עם מר אונגער, יו"ר ג'יי סי איי. בפעילות הזאת של המשלחת בפריז השתתפו גם מר אייזנשטט ומר הלל זלטופולסקי.

שוב מדווח הרש"ג אל גוגנהיים ב-13 במאי [כ"ג אייר], על אסיפה כללית שקיים הרש"ג בפאריז ב-11 במאי [יום ועש"ק כ"א אייר], בהשתתפות הרב הראשי ה"ר ישראל לעוי, הרה"ר אייזנשטאט, ה"ר משה ליבער,

---

40. ראה חזקוני אחרי טז, כא. מהרש"א יומא סו, ב.
41. משלי ג, יח.
42. תהלים יט, ח.
43. ראה חט"ז אגרת ה'תתצא, ובהנסמן בהערות שם.

ברון פיער גינזבורג, ס. פולק נתין רוסיא, מר אונגער מנהל ג'יי סי איי, מר ביגארט יו"ר האליאנס, מר טעדעסקו חבר קאנסוסטואר בפאריז, מר ווארנזער מזכיר האישי של הברון אדמונד רוטשילד, והעו"ד מר מאטיו מילער.

אחד המיוחד שהשתתף עם רבינו בעבודה זו, לעזרת יהודי רוסיא, הי' הגאון רבי חיים עוזר מווילנא, שכמובא לעיל, נפגש אתו רבינו בשלהי אדר בווילנא, וביאר לפניו את כל מהלכי הענינים. הגרח"ע מצדו נסע לשם כך לראדין, לפגישה עם בעל החפץ חיים, לבאר לפניו את מצב הענינים, ולבקשו להשתתף בעבודת הצלה זו. ואחרי חזרתו מראדין דיווח על כך לרבינו, שהשיב לו בז' אלול (חט"ז אגרת ה'תתקטו):

במענה על מכ' כבוד ידידי מג' לחד"ז, על דבר ביקורו אצל הרה"צ החפץ חיים שליט"א, הנה המצב במדינתנו איום הוא מאד, כי לוחמת היא היעוסקציא נגד הדת בכלי זיין שונים, לוקחים הבתי כנסיות, סותמים את המקואות, ומכריחים את הבנים ללכת לבת"ס שלהם, וחדשה נעשה כי לחם נמכר רק על פתקאות של ביכלאך, ורק לאלו שהם בעלי מלאכה והדומה שהם בסיוז[44], וכמובן אשר רבנים שי' ולומדי תורה אין להם ביכלאך כאלו, ובמילא הם אינם יכולים לקבל לחם, והם רעבים בפועל ממש, כי הלחם נמכר רק בחנויות של הממשלה...

והאפשר הדבר אשר חלק גדול כזה כן ירבו מאחינו שי' נעזבים באין דואג בעדם, אי שמים, ההי' כזאת מיום היינו לגוי קדוש, הלא זה כאחד עשר חדש שבאתי (שנגרשתי) ממדינתנו, ובכל הימים האלו ידי מלאות עבודה בעריכת מכתבים בקריאת עזרה בעד אחינו שי' אלה הנדכאים והנשברים.

נסיעה לנאות דשא

עם יציאתו מרוסיא, אחרי המאסר והגלות ושאר הסבל שסבל בתקופה האחרונה ברוסיא, הוזקק רבינו למנוחה, לחזק את בריאותו. בכל זאת כתב רבינו בנר הראשון של חנוכה (חט"ז אגרת ה'תתלו):

ע"ד הנסיעה לנוח, הנה עדיין אין הזמן גרמא גם לחשוב בזה.

נסיעה זו נדחתה לאמצע הקיץ, שאז נסע לחודש לבולדערע הסמוכה לריגא[45], ומסכם בה' תשרי תרפ"ט (חט"ז אגרת ה'תתקכב):

ע"ד בריאותנו ועשייתי בנאות דשא, האמת הוא כי לעניני חיזוק בריאותי לא עשיתי מאומה, כי בכל יום דמיתי אשר לכשאעבוד היום כראוי, בתשובה על כל המכתבים הבאים, ובשארי העניני כלל, הנה מחר אהי' חפשי מעבודתי, וכן עבר הזמן.

44. באיגוד העובדים.

45. ראה ח"ב אגרת שצה.

ולמחרת (חט"ז אגרת ה'תתקלב):

עבודתי הגדולה וטרדותי המרובות, אשר עובד אנכי כל היום כולו בעבודה גדולה ובעמל רב, ואינני מתחשב כלל עם בריאותי החלושה, גם בישבי בנאות דשא לא עשיתי בהנוגע לבריאותי מאומה, מפני גודל האחריות והעול המונח עלי.

הנסיעה לברלין לפגישה עם חברי הנהלת הדזוינט

הדזוינט הרבה לתמוך בפעילות רבינו ברוסיא בין השנים תרפ"ב-ז[46]. ואודות תקציב תרפ"ח, סיכם בד' תשרי תרפ"ט (חט"ז אגרת תתקכא):

חתני הרב שי' התראה בלונדון עם היו"ר של המועצה של הדזונט, החכם הנודע והאיש בעל לבב עדינה משכיל מפורסם עושה צדקה וחסד האדון ל. מארשאל יחי', אשר קיבלו בסבר פנים יפות ובאהבה גדולה, וחתני הרב שי' מסר לו תודה רבה בשם ועד הרבנים שליט"א ממדינתנו, על הטוב אשר עשה עד כה לטובת היהדות במדינתנו, ודבריו עשו רושם גדול ועז על האדון מארשאל שי', וישוחחו כשעות שתים על המצב בכלל, ומר מארשאל יחי' הבטיח עזרתו על להבא, ויבקש למסור פ"ש לחברי ועד הרבנים שליט"א...

בחצי לחדש אלול העבר עשינו מסעינו לברלין, ונתועד שמה הרב הנודע והמפורסם לשבח תהלה על גודל התעסקותו לטובת החזקת לומדי תורה הר"ר אהרן שי' טייטלבוים, היו"ר של הסענטר רעליף וחבר ועד ההנהלה של הדזונט, הרב הילדסהיימר, מר כהן, מר ראזין[47], לדבר על דבר התמיכה של הדזונט בעתיד, כי כפי אמירתם על שנה הבע"ל תרפ"ט לא יתנו עוד תמיכה לעניני תורה באירופא...

על ידי מרבית דברים והוראות בעזה"י פעלנו אשר המה השלשה, הרה"ג טייטלבוים מר ראזין ומר כהן יחיו, ישתדלו להגן על שאלת רוסיא, ואשר לא יאוחר מתחלת אקטאבר יודיע הרה"ג טייטלבוים את ההחלטה בזה.

ועל תוצאות ההשתדלות כתב רבינו אל הג"ר חיים עוזר מווילנא, בד' מ"ח תרפ"ט (חט"ז אגרת ה'תתקסא):

בדבר התקציב בעד אחינו שי' הלומדים וכל עניני רוסיא, עוד טרם נתקבל שום ידיעה מניוארק, ובהיות הרב ר"א[48] שי' בברלין הבטיח אשר תומ"י בבואו יראה כי יחליטו בזה, ועכ"פ יודיעו בעוד מועד לתת סכום הדרוש להחדשים הראשונים, ועדיין לא נתקבל שום ידיעה. שלחתי טע"ג ומענה אין. המכתבים הבאים ממדינתנו מבהילים המה, הרעב דופק בדלתותיהם ר"ל, והעיקר בקרב הלומדי תורה וכבוד הרבנים שליט"א, כי להם אין מוכרים

46. אודות התקציב שעד שנת תרפ"ה – ראה ח"א אגרת רסג. ואודות תקציב השנים תרפ"ו-ז – ראה שם אגרות רסט-ע. רעח-ט. רצב-ד. שמ (ע' תריח-כד. תרלד-ה).

47. מר בערנארד כהן ומר יוסף רוזין, חברי הנהלת הדזוינט.

48. ה"ר אהרן טייטלבוים.

לחם[49], כ"א צריכים להשיג זאת ע"י התעסקות גדולה. ולזאת התמיכה נחוצה עוד יותר ובעתה דוקא, וזה עתה אין אנו יודעים מה לעשות, ע"כ בבקשה גדולה לחוס ולרחם על כלל אחב"י שי' ולתת תומ"י טע"ג להגר"א שי' טייטלבוים, אשר ישתדל דבר החלטת התקציב, ואשר ישלחו תומ"י ידיעה טעלעגראפיש להדר' כהן והדר' ראזין (ג"כ לברלין) יחיו, אשר יתנו תומ"י הסכום הדרוש להחדשים הראשונים.

וכעין זה כתב רבינו בכמה אגרות[50]. ובי"ט שבט כתב רבינו אל ה"ר אהרן טייטלבוים, יו"ר הסענטראל רעליף וחבר הנהלת הדזוינט (חט"ז אגרת ו'קי):

לפני שבועים קבלתי מאת ידידי הרב לוקשין[51] שי' ידיעה כי ביום ד' י"ב לחד"ז תתברר שאלת התקציב, ובשבוע העבר, ביום החמישי קבלתי ממנו טע"ג האומרת: "ע"ד התקציב אין תקוה".

הידיעה המרה הזאת עשתה עלי רושם עז, האפשר הדבר שיראו אחינו באמיריקא בצרת נפשם וגום של אחיהם, וישמעו בהתחננם אליהם ולא יעשו לעזרם? לא האמנתי למשמע אזני.

אח"כ קבלתי טע"ג שני' מהרב לוקשין שי', כי הרב טייטלבוים "נותן תקוה לשבוע הבא". מן הידיעה הזאת יכולים להבין כי השאלה תעלה עוד פעם על השלחן וכי כבודו עובד בכל כחו לטובת התקציב ועוד יש תקוה.

והנני כותב לכבודו לתאר לו את מרי לענה של המצב האמיתי, עומדים אנו כהיום בחדש החמישי לזמן ההוה, והתקציב עודנו תלוי באויר, ועבים וערפילים יחשיכו עליו.

המוסדות ברוסיא מפרפרים הם בין החיים והמות, יום יום מגיעה דרישה מרוסיא לכסף וכסף אין. בהלואה נתן הד"ר ראזין חמשה עשר אלף רובל, וכעשרים אלפים השגנו הלואה ושלחנו מפה, והחובות להמלמדים ולעוסקים בכל הגלילים, הערים והעיירות רבים בעד החדשים שעברו, וכולם צועקים ואין מה להשיב להם...

אנחנו, הגאון הרב רבי ישראל מאיר שליט"א הכהן מראדין, הגאון הרב רבי חיים עוזר שליט"א מוילנא, ואני, באי כח הרבנים הגאונים שליט"א והאנוסים ברוסיא עומדים לבקש רחמים ותחנונים מאת חברי הדזונט יחיו.

חתונת הרבי והרבנית

בכ"ז סיון תרפ"ח, כתב רבינו אל הרב לוי יצחק שניאורסאהן, אביו של המיול"ח כ"ק אדמו"ר זי"ע (חט"ז אגרת ה'תתקב):

במענה על מכתבו מי"ב לחד"ז, על אודות הגבלת זמן החתונה למז"ט, בשעה טובה ומוצלחת, חיכיתי ... על הידיעה אם בדעתם לבוא להחתונה למז"ט, וחשבתי כי עד אלול הבע"ל יספיק להם הזמן בשביל להשיג פאספארט, ובטח יודיעו עתה החלטתם בזה.

בי"ד מ"ח תרפ"ט כתב רבינו אל דודו ה"ר משה הורנשטיין (חט"ז אגרת ה'תתקפה):

חפצנו כי הקבלת פנים, הבעדעקנינס והחופה יהיו למז"ט בבית וחצר של הישיבה תומכי תמימים יצ"ו, ויהי' לנו לקורת רוח מעין דמעין דליובאוויטש, ואשר כבוד דודי וכבוד דודתי יחיו יהיו אונטער פירער מצד החתן שי', כי המחותנים שי' אי אפשר לבוא מפני המצב של השגת ניירות ורשיון הנסיעה.

ובג' טבת סיכם (חט"ז אגרת ו"יז):

לא ידענו בדיוק זמן החתונה למז"ט, אשר חכינו פן ואולי יואילו מנהלי הממשלה לתת תעודת נסיעה למחותני הרה"ג ר' לוי יצחק שליט"א שניאורסאהן לנסוע על חתונת בנו חתני הרב שי', ובכן חכינו מיום אל יום עד בוא הבשורה כי בוא יבוא ברנה, אבל לדאבון לב לא ניתן לו תעודת הנסיעה, והגבלנו ע"י חלופי טע"ג עם כבוד מחותני הרה"ג שליט"א זמן החתונה למז"ט על יום ג' י"ד כסלו בעי"ת וואַרשא, שתהי' החופה בחצר הישיבה של "תומכי תמימים" יצ"ו.

בט"ז מ"ח, הוחלט לסדר את חתונת כ"ק אדמו"ר זי"ע עם הרבנית – בת רבינו, בי"ד כסלו בווארשא, ומיד התחיל לשלוח הזמנות כלליות[52] ואישיות, לחשובי אנ"ש, עסקנים רבנים ואדמו"רים[53]. תאריך ההזמנות הי' ט"ז מ"ח, אבל למעשה נמשכו כתיבת ומשלוח ההזמנות עד תחלת כסלו[54]. ואחר כך כתב אגרות תודה וברכה לאלו שכתבו מכתבי ברכה. בזה דנים רוב אגרות שני החדשים האלו[55].

משלוח מצה ליהודי רוסיא

בינתים עלה נושא נוסף בקשר ליהודי רוסיא, והיא אי האפשרות להשיג שם מצה כשרה לפסח. רבינו ארגן מיד מבצע ענקי, למשלוח 28 קרונות מלאות מצה כשרה לרוסיא, במקביל למגבית חירום לצורך מבצע זה.

את המניע למבצע זה סקר רבינו ב"הרצאה מפורטת"[56], ששלח למנהיגי ישראל ברחבי העולם:

לפי הידיעות הבאות מכל מרחבי מדינת הסוביטים, בלי הבדל חבל וארגוב, פנים רוסיא (צענטרום רוסיא), רוסיא הלבנה, אוקראינא, ואהלין, קוקז, בוכארא, גרוזיא, דגסטן, דאנעצקי באסיין, קמח בשביל מצה אין להשיג, וכולם צועקים מנהמת

---

49. כמובא לעיל.
50. ראה חט"ז אגרת ה'תתקסא, ובהנסמן בהערות שם.
51. יו"ר אגודת חסידי חב"ד בארה"ב.
52. נדפסו ח"ב אגרות תי-תיג.
53. ראה חט"ז אגרות ה'תתקצד-ה. ה'תתקצח.
54. ראה חט"ז אגרת ו'פז.
55. ראה חט"ז אגרות ו'ב-ד. ורוב אגרות החודש טבת תרפ"ט.
56. חט"ז אגרת ו'פב.

לבם לתת להם עזרה בקמח בשביל מצה, או מצה אפוי' ובכסף לא יושעו, כי אפסה התקוה להשיג קמח...

דעת לנבון נקל להבין, אשר בעת מלחמה כזו, אשר היבסקים פתחו את כל אוצרותיהם בשביל ללחום עם הדת, ובכל יום ויום יוצאים, שלשה מכתבי עתים, נדפסים בשפה הזרגונית בקריאה של הרס וחורבן הדת, לקיחת בתי מדרשים, סתימת בתי טבילה, חפירת בתי קברות, וביזוי ספרי תורה, גירוש רבנים, ולאסור במאסר אפילו אלו הלומדים בהיתר כפי חוקי המדינה, הנה בשעה ההיא, לא יניחו היבסקים, אשר ינתן קמח למצה, גם אם הי', ובפרט בעת שאיננו, או שישנו באופן מצומצם ומוגבל למאד...

בנושא המבצע הזה דן רבינו בחלק גדול מאגרות החדשים שבט-ניסן תרפ"ט[57]. עוד הגיע לידינו דיווח שרשם ה"ר אלי' חיים אלטהויז על המבצע הזה, והוגה על ידי רבינו, ועל פיו יתבהרו איזה פרטים באגרות דלקמן, ותוכנו:

בי"ז טבת הורה רבינו לחתנו הרש"ג ולה"ר מדרכי דובין להתחיל להשתדל בזה.

במשך חודש השתדלו שניהם בשגרירות, להשיג רשיון משלוח קרונות מצה לרוסיא[58], ולא נתקבל. בשלהי שבט נסעו שניהם לברלין, להשתדל להשיג שם את הרשיון בכמה אופנים[59], עד אשר בשלהי אד"ר הודיע השגריר הרוסי בברלין שהתקבל האישור לשלוח לרוסיא 50 קרונות מצה.

בשגרירות הרוסית בריגא עדיין ענו שהאישור לא התקבל, אבל אחרי השתדלות כמה ימים קיבלו רשיון להטעין ולשלוח בינתיים 5 קרונות מצה, על ידי תשלום מכס של 5 אגורות לק"ג[60], וכך עשו.

אמנם על משלוח שאר הקרונות דרשו מכס של 2 רובל לק"ג, שהוא מחיר בלתי ריאלי, עד אשר בו' אד"ש הסכימו לקבל מכס של חצי רובל לק"ג[61], ובמשך השבועות הבאים נארזו ונשלחו עוד 23 קרונות מצה, בס"ה נשלחו 28 קרונות מצה[62].

במקביל התחילו לשלוח חבילות קמח פסח לכתובות פרטיים[63], ונשלחו 5689 חבילות.

מיד כשהתחיל המבצע, הרבה רבינו להתכתב בזה עם הגאונים הרבנים ברחבי אירופה, ארה"ק, ארה"ב, וארצות המזרח, להשתתף כולם במבצע זה, וליסד בכל מדינה "ועד" להשיג את האמצעים למבצע זה.

רבינו הורה לרש"ג ור"מ דובין[64] לנסוע לצורך זה ללונדון ופאריז[65], ומשם חזרו לברלין.

ביום א' כ"א אד"ר הגיע גם רבינו לברלין, ובמשך כל השבוע ארגן אסיפות עם נציגים קרואים מכמה מדינות באירופה, לארגן במדינותיהם אוסף כספים למבצע זה[66]. ומשם שלח מברק מפורט לריגא, לחתום חוזה על אפיית המצות תחת השגחת הרב מוהרמ"מ ז"ק[67]. וחזר לריגא ביום ב' ער"ח אד"ש.

הרש"ג והר"מ הילדסהיימר נסעו משם לבלגיה, לארגן שם אוסף כספים למבצע זה[68], וחזרו לברלין בב' אד"ש.

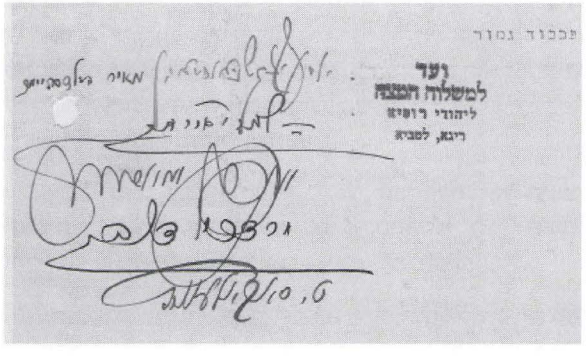

סיום המכתב, וחתימות חברי הועד למשלוח המצה

אז התחילו להתעסק באריזת ומשלוח המצות מריגא ומברלין, 28 קרונות מצה לקהלות ב-17 עיירות שונות ברוסיא, כל קרון, או כמה קרונות לעיירה אחרת[69], ו-5689 חבילות קמח מצה לכתובות פרטיים ב-404 עיירות רוסיא[70]. ובאור לי"ג ניסן התקבלה לרבינו הידיעה, אשר כל הקרונות והחבילות הגיעו ליעדן[71].

57. ראה גם חי"ג אגרת ד'תרפט, ובהנסמן בהערות שם. חי"ד ה'ריט. תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית פרק כו. קול קורא בענין זה, בחתימת גדולי הרבנים – ח"ב תלד. סקירת סיכום – שם תמ.

58. חט"ז אגרות ו'פו. ו'קג בסופה.

59. חט"ז אגרת ו'קכז.

60. חט"ז אגרות ו'קלג. ו'קמא. ו'קמד. ו'קנג.

61. חט"ז אגרות ו'קלג. ו'קנ.

62. חט"ז אגרות ו'קסב-ג. ו'קפב.

63. חט"ז אגרות ו'צט. ו'קג בסופה. ו'קנ. ו'קסג.

64. חט"ז אגרת ו'קמד.

65. חט"ז אגרות ו'קכב. ו'קכה. ו'קכז-ח. ו'קמא. ו'קמד. ו'קעד.

66. חט"ז אגרות ו'קנא. ו'קנג. ו'קסג. ו'קעג.

67. חט"ז אגרת ו'קסג.

68. חט"ז אגרות ו'קכח. ו'קמא.

69. חט"ז אגרת ו'קעד.

70. חט"ז אגרות ו'קעד. ו'קפב.

71. חט"ז אגרות ו'קפא-ב.

הנסיעה לארה"ק ולארה"ב

כבר בכ' שבט תרפ"ט כתב רבינו אל חברי הנהלת אגודת חב"ד בארה"ב (אגרת ו'קיא):

לרגלי הידיעות המעציבות הבאות על דבר התקציב, הנני בצער גדול ירחם השם ונשבר ונדכא הנני למאד מאד, וקרוב הדבר אשר המצב הכללי, יכריח אותי לעשות מסעי צלחה לארצה"ב למען העמיד דבר העזר עבור אחינו יחיו על בסיסו הנכון בעזה"י, כפי אשר הגידו הג"ר חיים עוזר שליט"א והצה"ג החפץ חיים שליט"א.

בחדשים שבט-ניסן, לא הי' שייך לחשוב על כך, שהי' רבינו עסוק כולו במבצע המצות ליהודי רוסיא, כאמור לעיל. אבל מיד אחרי חג הפסח, ביום כ"ז ניסן התחיל רבינו לכתוב לאנ"ש בארה"ב על התוכנית הזאת.

ויחד עם זאת כתב להם את התוכנית, שבתחלה יסע לארה"ק לבקר במקומות הקדושים, ואחר כך יסע לארה"ב (חט"ז אגרת ו'קצא):

בזה הנני להודיע בעזרתו ית' הסכמתי למלאות בקשתם לבא בעזה"י אל מדינתם הט' על איזה זמן.

באשר בעת הזאת הנני מושלל היכולת לנסוע למדינתינו לבקר בהיכלי קדשי הקדשים, ציוני הוד כ"ק אבותי רבותינו הקדושים זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, הייתי חפץ לעשות מסעי צלחה דרך אה"ק[72] ת"ו, וכאשר בעזה"י יתמלאו כל ההכנות הדרושות בזריזות הדרושה, אז תקוותי לבא אליהם צלחה תחלת חדש אלול הבע"ל.

כשהתקבלו הניירות בשלהי חודש סיון, כתב בזה רבינו אגרות רבות במשך הקיץ, הן בקשר לנסיעה לארה"ק – בשלהי תמוז תרפ"ט, והן בקשר לנסיעה לארה"ב – באלול תרפ"ט[73].

כך מסתיימות שתי השנים הראשונות ליציאת רבינו מרוסיא, וכתיבת אגרות תקופה זו, מתוך תקוה, שבנסיעה הזאת יצליח לגייס כספים לתמיכת קיום היהדות ברוסיא, בתקופת הגזירות והרדיפות הנוראות, המתגברות שם מיום ליום, ועמידה איתנה במסירות נפש על ידי יהודי רוסיא.

---

72. ראה ח"ב אגרת תמו ואילך. לקמן ו'רלד ואילך. סקירת המסע – בספר מסע הרבי בארץ הקודש (ארה"ק תשנ"ט).

73. על הנסיעה לארה"ב ראה תולדות חב"ד בארה"ב פרקים ח-כא.

פרק יב
פעילות חב"ד בלטביא בתקופת ריגא

ועד להרחבת לימוד דא"ח

במשך תקופת ביקור רבינו בארה"ב, כתב "אל ידידינו אנ"ש במדינת לטביא יע"א", בז' טבת תר"צ (ח"ב אגרת תסד):

הגיעה השעה אשר כל אחד ואחד מאנ"ש שי' ומגזע החסידים ישים אל לבו מצבו הפרטי בהוה, ויעריכנו אל מול פני המנורה של החסידות והחסידים בזמן הקודם ... כל אשר אשר יקבל עליו לקבוע עתים לתורה בלימוד דא"ח ברבים בהתמסרות אמיתי תחול עליו ברכת אבות קדושים כי ימלא השי"ת משאלות לבבו לטוב ולברכה.

ובזה הנני להודיע אשר נבחר ועד מיוחד בשביל ההתעוררות בלימוד דא"ח, והנני פונה בבקשה כפולה לכל אחד מאנ"ש שי' ולכבוד הרבנים הגאונים השו"בים וגבאי בתי הכנסיות בכל מרחבי מדינת לטביא יע"א ה' עליהם יחיו, אשר כולם כאחד יושלבו להביא בעזרתו ית' בכל עיר ועיר את הברכה המשולשת הברוכה לרגלי קביעות לימוד דא"ח.

בראש הועד בריגא עמד ה"ר חיים מרדכי אייזיק חדקוב (שהי' אחר כך למזכיר רבינו), ואליו כתב בד' ניסן (חי"ג אגרת ד'תשט):

הנני נותן לו את ברכתי העמוקה בעד מפעליו בעניני חינוך הרבצת התורה וחיזוק היהדות בכלל, ובעד תעמולתו בענין הרחבת לימוד דא"ח בפרט.

וכן כתב באותו יום אל ה"ר שניאור זלמן יצחק וואלשאנאק (שם אגרת ד'תשח):

ת"ל בעד הידיעות שהנני מתבשר אודות קביעות הלימודים בדא"ח, ותודה וברכה לידידי שי' על השתדלותו בזה בעבר, ובקשה על להבא להוסיף אומץ בעבודה.

ובאותו יום כתב "אל ידידנו אנ"ש אשר בעי"ת ריגא יע"א" (שם אגרת ד'תשז):

שמחתי לשמוע על ידי הועד הנכבד, מאת דבר הלימודים בדא"ח אשר הוקבעו לטובה ולברכה ואשר ת"ל מתרבים הלומדים, ד' עליהם יחיו.

ועוד באותו יום "אל הועד הכללי להרחבת לימוד דא"ח במדינת לאטביא יע"א" (שם אגרת ד'תשו):

הנני מאשר קבלת מכתבם מטו"ב לחדש אדר, ואשמח במאד על הידיעות המשמחות כי ת"ל ניתוספו בשעטומו"צ עוד בתי מדרש, שקבעו בהם שיעורים לדא"ח, ובמקום שלומדים ת"ת ניתוספו השומעים.

המכתב הכללי מי"ב אדר העבר אשר שלח הועד להעיירות [ב]מדינת לטביא יע"א הוערך בטוב, ויש לקוות בעזרתו ית' לתוצאות טובות.

העיקר היותר גדול הוא התעמולה והעבודה התמידית המקומית, ולבוא בכתובים עם ערי המחוז והשדה בסדר מסודר.

נכון הי' הדבר אשר מטעם הועד יסודר באחד מימי חוהמ"פ הבע"ל ביום ד' או ה', התוועדות כללית מכל חבורת הלומדים בכל הבתי כנסיות, שיתקבצו כולם ד' עליהם יחיו לבית הכנסת אחד, להשתעשע יחד כשעה חדא, ויחזרו דא"ח (מאמר לא ארוך, ואשר נדברו בו ענין עבודה המובן לכל), וידברו בהתעוררות הענין, ולעורר את האהבה והידידות בין אדם לחבירו, שזהו מיסודי דרכי החסידות, ולעשות התעוררות בין הצעירים שי'.

על התוצאות של מכתבי התעוררות אלו, דיווח הרחמ"א חדקוב אל רבינו, בכ"ה ניסן תר"צ (חי"א נספח לאגרת ג'תתלח):

יכול אני לבשר לכ"ק, כי התועלת מקיומו של הועד להרחבת לימוד דא"ח מתגלית יותר ויותר. בתי-מדרש כאלה, שמי יודע כמה זמן, כבר, לא נשמע שם מאמר דא"ח, נוסדו בהם שיעורים קבועים ללמוד דא"ח ... לפני זמן קצר נוסף שיעור לדא"ח בעוד בית-מדרש אחד בריגא, שאולי לא פללנו כלל, שיוכל להוסד שם כזה...

והרבה נהנית עירנו מהרבנים, שבאו הנה מעמק הבכא, כמו הרבנים ר' ישראל זובער, ר' אברהם אלי' אשעראוו, ועכשיו גם הרב ר' יהודה עבער שיחיו...

וכדאי להזכיר כאן לטובה, את ר' אלי' חיים אלטהויס שי', שהתמסרותו הגדולה להרחבת לימוד דא"ח והתלהבותו המרובה, מביאה רב חיות ותועלת לכל עבודתינו. מלבד עבודתו הכללית, יש ביחוד להדגיש, מה שקיבל על עצמו להיות משפיע באחד מבתי-המדרש, שלולא הוא, אינני יודע, אם עלה לנו ליסד שם שיעור דא"ח.

שוב דיווח בכ"ט ניסן (שם):

את הצעת כ"ק בענין התועדות לומדי דא"ח, לא יכלנו לגשם במועדה, מפני שהמכתבים נתקבלו רק ביום ה', ג' דחוה"מ פסח. החלטנו להזמין התועדות כזאת להיום, כ"ט לניסן, בערב ... מצרף לזה פרוטוקול מס' 9.

בדיווח הנ"ל מסופר על אסיפה בביתו של הרז"י וואלשאנאק, בהשתתפות 12 חברי הועד, בה הוחלט לארגן את ההתוועדות הכללית באדר"ח אייר, במנין האמצעי דבית המדרש דרייסין[74].

---

74. ראה לעיל פרק י, אודות שלשת בתי הכנסת באותו חצר של בית הכנסת [של החסידים] דרייסין.

ההתוועדות התקיימה במועדה, ובאותו יום דיווח הרחמ"א חדקוב לרבינו (שם):

בזה הננו יכולים לבשר לכ"ק, כי הוצאנו אתמול, בע"ה, מן הכח אל הפועל את הצעת כ"ק בענין התוועדות החבורות לומדי דא"ח. ההתוועדות התקיימה במנין האמצעי דרייסין, ונמשכה לערך מ-9 שעות בערב, עד השעה ה-2 בלילה. להתוועדות התאספו קבוץ גדול של אנ"ש כ"י ... יש לקוות, שעל ידי ההתוועדות הזאת, יתרבה בע"ה מספר הלומדים דא"ח, והלומדים מכבר יתחזקו בשיעוריהם.

שד"רים לעיירות לטביא

בו' טבת תרצ"א כתב רבינו (ח"ב אגרת תקטז):

עלה ברעיוני שהי' כדאי לבקר איזה מקומות. ולקחתי על עצמי טרחה גדולה ביותר, למצוא איזה מקור לזה, שיהי' על הוצאות נסיעה לבקר באיזה מקומות בלטביא. כוונותי בזה ... לדעת מהנעשה בהמקומות האלו ולראות אפשר ע"י התעוררות יכולים שם דבר מה.

אספת רבני לטביא בריגא

בכ' אדר שני תרצ"ב התקיימה אספת רבני לטביא בריגא.

בקשר לזה כתב רבינו לה"ר יעקב לנדא[75] (ח"ב אגרת תקסח):

אני חושב אשר השתתפותו באספה נחוצה, ונכון אשר יבא הנה איזה ימים טרם פתיחת האספה. והנני חושב אשר ימים אלו יהיו אצלי המתעסקים בזה (מר חפץ[76] שי' ומר חאדאקאוו[77] שי'), ובחשאי אעוררם על זה.

אודות האספה הזאת כתב המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, אל ה"ר ישראל דזייקאבסאן, בכ"ו אד"ש:

כ"ב[78] לחדש זה הי' פה אסיפה נכבדה מרבני לע[ט]לאנד בדבר חזוק היהדות בכלל ודבר שמירת הש"ק בפרט.

אחרי הדין ודברים בין חברי האסיפה אודות האמצעים לזה, באו בכלל להחלטות טובות.

בפתיחת האסיפה הי' גם כ"ק אדמו"ר שליט"א, ויצא בנאום קצר מעניין ותוכני, בהנחת יסוד עקרי בהילוך האסיפה[79].

75. ראה לעיל פרק י, אודות רבנותו בעיירה ליבאווא שבלטביא, ואשר בתקופה שלפנינו הי' דיון אודות מינויו בתור רב העיר; על כן מעוררו רבינו להשתתף באספת רבני לטביא.

76. ה"ר מרדכי שו"ב.

77. ה"ר חיים מרדכי אייזיק.

78. אוצ"ל: בכ'.

79. השיחה נדפסה בלקוטי דבורים ח"ב שנד, ב.

חזרת רבינו מאטוואצק לריגא

לקמן פרק כז יסופר על תוכנית רבינו בתחלת קיץ תרצ"א, להעביר את ה"אולם" של הישיבה מווארשא לריגא, ועל הקשיים שהיו בזה.

לקמן פרק טז יסופר כי אחרי שתוכנית זו התבטלה, החליט רבינו להתיישב באטוואצק הסמוכה לווארשא שבה נמצאת הישיבה. אחר כך התעכבה גם תוכנית זו, למשך שנתיים.

לא ידועה לנו סיבת ההחלטה לעכב את ההגירה מריגא לפולין. אמנם כבר בי"ב אלול תרצ"א, כשנודעה תוכנית רבינו לעבור מריגא לווארשא, פנו אליו במכתב הפצרה, שחתמו עליו יותר ממאה אנשים מעדת אנ"ש אשר בריגא.

במכתב הזה הם כותבים:

עוד לפני איזהו שבועות הגיעה לנו השמועה הנוראה והמפחידה את לבבנו, מהעתקת כ"ק שליט"א ממדינתינו. אמנם עד שובם צלחה לפה לא נתנו אומן, וקיוינו להשי"ת כי רחוקה היא השמועה הזאת לפועל, וכמו שנצטוינו מחז"ל[80] אפילו חרב חדה כו' אל ימנע עצמו מן הרחמים. אפס עתה נוכחנו לדעת לרוב דאבונינו כי השמועה איננו בדויה, וקרובה היא להפתר בקרוב. ועד כמה נגע זאת את לבב כל אחד ואחד מאתנו אין לנו להעלות על הכתב. נשברים ונדכאים אנחנו, ואין לנו פה לבאר את רוב צערינו ויגון לבבינו מזה.

ועתה אם אמרנו לדבר על דבר כללות העתקת משכנם מוצאים אנחנו כי העת קצרה לפני ימים הנוראים להלאות את כ"ק שליט"א בפרטי הבקשות וההצעות בזה. לזאת באנו כעת להתפלל תפילה קצרה מקרב ולב עמוק לפני כ"ק שליט"א לעשות אתנו חסד בימי החסדים והרחמים האלה, להיות אתנו עמנו בפה הימים הנוראים והטובים הבאים עלינו לטובה.

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שיקובלו דברינו המעטים האלה לפני כ"ק שליט"א לרצון למלאות בקשת המיחלים לחסדי השי"ת להסתופף בצל כ"ק אדמו"ר שליט"א עד ביאת הגואל צדק במהרה בימינו אמן סלה.

למעשה שהה רבינו בחודש תשרי באטוואצק הסמוכה לווארשא, ובאמצע מ"ח תרצ"ב חזר לריגא לשנתיים נוספות, שאז העתיק סופית מריגא לווארשא, כדלקמן שם.

בשעה שחזר רבינו לריגא, נפתח שם סניף לישיבה תומכי תמימים, כדלקמן פרק מד.

80. ברכות י, א.

פרק יג
אחרי ההגירה מריגא לווארשא

בשלהי שנת תרצ״ג התיישב רבינו בווארשא, ובחדש אדר חזר רבינו לבקר את ריגא, ושהה בה במשך הימים י״ב-כ׳ אדר.

בין השאר אמר שם שיחה לפני הנשים, שנדפסה בלקוטי דבורים ח״ג תקעא, ב.

את הביקור הזה סקר רבינו, לפני כ״ק חתנו אדמו״ר זי״ע, בער״ח ניסן (חט״ו אגרת ה׳תקלג):

הנסיעה והיותי בריגא עשתה עלי רושם טוב, ובמדה ידוע אפשר לומר גם נעים. האברכים התמימים[81] שי׳ הכניסו אור חדש, גם השפיעו על החסידים והתמימים האזרחים מכבר, אשר סבלו - ל״ע - מחולי הקור והקפאון, וכנראה אשר הכפור התחיל להמֵס.

בבואי ביום ג׳ בשעה חצי השביעית בערך, הנה בשעה התשיעית חזרתי המאמר זכור את אשר עשה לך עמלק[82].

וביום התענית כמעט אשר נַחתי מעמל הדרך, רק איזה יחידים בקרוני.

קריאת המגילה במעוני. אחר כך נשארו איזה יחידים, ובבית האכל ישבתי עמם כשעה, וכרגיל שוחחנו במה שראוי להִשָּמַע, עס איז ווערט עז זאל דערהערט ווערין, כמבואר במ״א[83] בארוכה ההפרש בין הערין או דערהערין, דער הערין איז עפעס גאר אנדערש.

בפורים עד הסעודה הי׳ ביקורים שונים, ובשעה חצי הששית התחלת הסעודה בסדר הידוע, חזרתי המאמר והי׳ כאשר ירים משה את ידו וגו׳, ושיחות עד שעה הראשונה אחר חצי הלילה.

ביום עש״ק הוכרחתי לקבל איזה אנשים, ובסעודת ש״ק באו התמימים ואנ״ש שי׳, וישבתי בסעודה יותר על ב׳ שעות, קרוב לשעה האחד עשרה. כן בסעודת ש״ק ישבתי כשעה יותר על הרגיל, כי נעים הי׳ לי לשבת בסביבת אנ״ש והתמימים.

ימים אחדים אחרי חזרתם לווארשא, בכ״ו אדר, כתב המזכיר ה״ר יחזקאל פייגין, אל ה״ר ישראל דזייקאבסאן, אודות ביקור זה:

נסע כ״ק אדמו״ר שליט״א לריגא, לבקר את ידידינו אנ״ש אשר בשם, על פי בקשתם ... אשר ב״ה ניתוספו הרבה מידידינו מרוסיה, אותם הידועים לך, ואותם אשר באו לא כבר, כמו ר׳ שלמה טומארקין מהאמעל, וכן מיכאל דווארקין, הרב רפאל כהן ועוד, וממילא יסדו ביהכ״נ על שם כ״ק, ולומדים שם שיעור גמרא בכל יום וחסידות, און עס איז לעבעדיק ב״ה, יעזר השי״ת להם גם בגשמיות, כי יסדו שם גם חדרי תינוקות של בית רבן וגם לגדולים בערך, עס איז אפארגעניגין.

עוד על פעילותו של רבינו בריגא במשך ימים אלו, למדים אנו מתוך אגרת כ״ו אדר, שכתב רבינו ״אל ידידי הצעירים, בני תורה ויראת שמים, בעי״ת ריגא יע״א״ (ח״ג אגרת תשטז):

לעונג היו לי הביקורים הפרטיים של כל אחד מהם, ונעים הי׳ לי לשמוע ממצבם הפרטי וארחות חייהם, יברכם השי״ת.

אמנם מפני קוצר הזמן לא יכלתי למלאת החפץ להגביל זמן לועידה כללית של כולם יחד בכדי לשוחח אתם עמם על אודות מטרת צעירי בני תורה ויראי שמים ושאיפתם, מה שהנני רוצה למלאות במכתבי זה.

ה״ר אליהו חיים אלטהויז

הרוח החי׳ באנ״ש בריגא, הי׳ החסיד ה״ר אלי׳ חיים ב״ר פנחס אלטהויז מניקוליוב, המקורב לרבינו, והעומד לצידו בכל פעולותיו.

הוא הי׳ השדכן בין כ״ק אדמו״ר והרבנית זי״ע, והוא אף נסע עם רבינו לגלות קאסטראמא, אחרי מאסרו בקיץ תרפ״ז. כשיצא רבינו מרוסיא והתיישב בריגא, יצא עמו גם ה״ר אלי׳ חיים.

אחרי שרבינו העתיק מריגא לווארשא, נשאר ה״ר אליהו חיים בריגא, והי׳ שם רוח החי׳ באנ״ש.

כשיסד רבינו את ארגון ״אחות תמימים״ בריגא, מינה אותו רבינו בתור ״רועה״ [משפיע] להן, יחד עם החסידים ה״ר מרדכי חפץ וה״ר אברהם אליהו אשעראוו, כדלקמן.

מזמן לזמן הי׳ ה״ר אליהו חיים מדווח לרבינו על התפתחות פעילות חב״ד בריגא. כך הי׳ בשעה שרבינו הי׳ בארה״ב, בשנת תר״ץ, שהוא דיווח על תהלוכות חודש תשרי בריגא, על התפלות וההתוועדויות של כ״ק אדמו״ר זי״ע עם אנ״ש בריגא. וכך הי׳ בהזדמנויות אחרות.

יועתקו כאן קטעים אחדים מדיווחו שכתב בבדר״ח טבת תרצ״ז, אל המזכיר ה״ר יחזקאל פייגין. בדיווח זה מספר על התוועדויות י״ט כסלו תרצ״ז, בבתי כנסת חב״ד

---

81. שיצאו במשך החורף הזה מרוסיא והתיישבו בריגא, כדלקמן בסמוך.

82. ארבעת המאמרים שאמר שם בי״ב אדר; פורים; ש״פ תשא; ח״י אדר – נדפסו בס׳ המאמרים קונטרסים ח״ב ע׳ 570 ואילך.

83. ראה סה״מ תש״ח ע׳ 252 ואילך. ספר השיחות תרצ״ו – חורף ה׳ש״ת ע׳ 343 ואילך.

ה״ר אליהו חיים אלטהויז (יושב במרכז)
ה״ר שניאור זלמן גוראריי (יושב לימינו)
ה״ר מרדכי חפץ (עומד לשמאלו)

שבריגא, ובה מתאר את מנין חב״ד העיקרי בריגא, הנקרא ״דער ליובאוויטשער רבי׳נס מנין״:

ימי משתה ושמחה של חג הגאולה ״י״ט-כ כסלו״, עברו עלינו אנ״ש שי׳ השתא, די באתרא הדין, ודיא בכל אתר ואתר אשר אנ״ש נמצאים שם, ב״ה בתוספות שמחה ויתרון אור.

קיצור סיפור מעשה המאסר והחופש בלשון המדוברת, אשר קבלנו בשנה זו לכבוד החג[84], עם מכ׳ ברכה מכ״ק אדמו״ר שליט״א[85], הם הֵפיחו רוח חיים חדשה בלב כל אחד ואחד...

בהתאסף כל הבאים לחוג אתנו בערך עשרה מנינים כן ירבו, והאחד אשר נבחר לקראתה, עמד וקרא בקול רם במתינות ונעימות, וְכֻלנו יושבים באָזן קשבת ושומעים כל מלה ומלה היוצא מפיו של הקורא, וממש מרגישים רוח חדשה...

חפצתי לידע אֵיך היתה פעולתה של המגילה הזאת במנינים אחרים, ונודעתי כי עוד בתוספות ויתר שאר הוסיפה חיות - לעבעדיקייט - והֶחליפה כֹּח של כל אחד ואחד מהשומעים אותה...

בליל י״ט כסלו, כמו בכל שנה חגגו בהמנינים דרייסן[86], ובהמנין הגדול דבאזאר בערג, הנקרא עתה ״ביהמ״ד חב״ד״[87] (חוק חדש יצא מהממשלה ליתן שם מיוחד לכל מנין ומנין).

אנחנו אנ״ש דמנין אדמו״ר שליט״א[88] נקראנו לבא לחוג אתם, אני בחרתי לבא להמנין חב״ד, מצאתי שלחן ערוך בהיכל גדול סעודה גדולה ועשירה, נכנסתי לההיכל, ומה מאד נשתוממתי על המראה היפה, יושבים צפופים סביב השלחן, רבנים, שו״בים, גבירים, בעלי בתים, ויתר מעשרה מנינים כן ירבו, ועל כולם שררה דומי׳ ארוכה, וידידינו הר״ש שי׳ בלינר עומד וקורא בשפה ברורה, את המגילה החדשה, וכל אחד ואחד בפנים רצינית ובלב שמח יושב ושומע ברוב קבלת עול...

בתוך הסעודה חלקו את הש״ס על כל השנה, וידידינו הר״ש שי׳ בלינר דבר דברי-התעוררות עפ״י דרך החסידות...

ובגמר הסעודה אמר ידידינו הרא״א[89] שו״ב שי׳ מאמר דא״ח יותר משעה ומחצה, המאמר מכ״ק שליט״א הנדפסים...

בערך שעה רביעית נגמרה הסעודת מצוה ברוב שמחה וריקודים, וכל אחד ואחד בֵּרך את חברו, והִתדברו להתראות בשובע שמחות מחר במנין כ״ק אדמו״ר שליט״א[90].

ביום מחר י״ט כסלו, נודעתי כי בערך ואופן כזה חגגו את החג גם בשארי המנינים, ובפרט חגגו ברוב פאר והדר וברוב עם במנין של צעירי אגודת ישראל[91], שם קראו את המגילה בהמון חוגג, וידידי הר״צ שי׳ גאר חזר מאמר דא״ח...

חסל סדר יו״ט הראשון של חג הגאולה דשנת תרצ״ז בעי״ת ריגה.

יו״ט שני של חג הגאולה הַשַּׁתא, כלומר, ליל כ׳ כסלו, אור ליום ו׳ עש״ק, חגגו ב[...] מנינים! **במנין הגדול הנקרא בשם ״מנין של ראגאצאווי״ר** ע״ש הגאון ראגאצאוור ז״ל [...] ״מעלניצניוו 109״, שם הגבאי הוא ה׳ יאכנין, והמגיד הוא ידידי׳ ה״ר קדיש שי׳ ראמאנאוו.

ובמנין של כ״ק אדמו״ר שליט״א, קורמאנאווא 20/01[92].

ליחידי סגולה ממנין אדמו״ר שליט״א, היתה הַזמנה לבֹא להסעודה למנין ראגאצאוור, לשעה 8 בערב[93], והקרואים היו הרה״ג הרר״כ[94] שי׳, הרז״ז שי׳, הרמ״ח[95] שי׳, ואני.

באנו בדיוק לשעה הנ״ל, וכבר מצאנו שם עולם רב, כן ירבו ... בתחלה עשו סיום מסכת כתובות, וידידינו הר״ק שי׳ ראמאנאוו אמר אַ הדרן ע״ד החסידות.

אנחנו היחידי סגולה דמנין אדמו״ר שליט״א לא יכולנו להתמהמה כי מוכרחים היינו לילך על הסעודה למנין שלנו.

אחר נודעתי, כי אחרי הסיום מסכת, היתה קריאת המגילה.

---

84. די מגילה פון אלוועלטליכן באוואוסטן חסידישן יום טוב יו״ד טי״ת כסלו. לימים תורגמה ללה״ק ונדפסה בשם: מגלת י״ט כסלו (קה״ת תשי״ב).

85. שנדפס באגרות קודש שלו ח״ד אגרת תתעה.

86. תיאורם – לעיל פרק י׳.

87. תיאורו ב״זכרון לבני ישראל״ ע׳ קו. בית כנסת זה הוא ברחוב מריאס 13, ורשומים בו 111 חברי קהילה (ראה ״לטביה בתי כנסת ורבנים״ ע׳ 163. ושם רשומים גם שאר בתי הכנסת שבעיר).

88. שיתואר לקמן בסמוך.

89. אשעראוו.

90. שלמחר, בליל כ׳ כסלו, יבואו להתוועד במנין הנקרא על שם רבינו, כדלקמן.

91. ברחוב לצ׳פלשה 73 (״לטביה בתי כנסת ורבנים״ שם).

92. ראה ״לטביה בתי כנסת ורבנים״ שם: רחוב יומרס 20א. 30 חברי קהילה.

93. היינו, שלפני תחלת ההתוועדות במנין של רבינו, יבואו לבקר גם בהתוועדות שבמנין ראגאצאוור.

94. ה״ר רפאל הכהן.

95. ה״ר מרדכי חפץ.

אח"כ חזר הרה"ג מאמר דא"ח "הסכת ושמע" מאדמו"ר שליט"א. אח"כ דרש הרה"ג קילאוו[96] דרשה לכבוד החג. הסעודה גדולה נמשכה עד שעה מאוחרת בלילה.

"מנין אדמו"ר שליט"א"[97] שמו מוכיח עליו, כי הוא ה"מֶרכז" החסיד'שֶער של כל המנינים, לשם מתאספים בכל יומא דפגרא השייך לחסידי חב"ד, מכל המנינים בלי שום הזמנה, שם לומדים דא"ח ברבים בכל יום ויום, וכל מי שלבו ער להתקרב לאילנא דחיי, יודע הוא אשר צריכים לבֿא "אין ליובאוויטצר רבי'נס מנין" - כן הוא נקרא בפי כֹּל, ונדמה לו כאלו הוא בא להיכל כ"ק אדמו"ר שלט"א. לשם יבֿאו לשאול משלום כ"ק שליט"א? לידע אם בביתו[98] הוא כ"ק שליט"א? מי שנצרך לו לכתוב פ"נ, או מכתב עם שאלת עצה מכ"ק שליט"א, יודע הוא אשר שם "אֶון רֶבינ'ס מנין" ימצא תמיד את מי שישיב לו, ומי שביכלתו להפיק רוחו, שם ישמע חַזרה ממאמרים חַדשים, שם ישיג אַ קונטרס, אַ שיחה, אַ כשרה'ן ט"ק, אַ ליובאוויצר פעקיל ציצית, שֵם "ליובאוויץ" לא ימוש מפי המתפללים, ושגור תמיד בפי כל אחד ואחד של אנ"ש שי' המתפללים בהמנין כאלו הוא חַי.

לא אַגזם אם אומר כי לא יעבור גם יום אחד, אשר לא יסופר איזה מעשה מליובאוויץ - עצמה, או מחסידי ליובאוויץ, אחר התפלה בבֹקר, או אחר הלימוד שיעורי דא"ח בערב.

וכדוגמא מעין דוגמא "דיא קליינע זאל אין ליובאוויץ"[99] בעת דער רבי איז אין אויסלאנד[100], און דיא תמימים זענען אין גרויסן זאל, אבער עס פילט זיך פֿארט עפּיס אַ חיות.

יותר אין מלה בלשוני לתאר לפני כת"ר, ובמֹלה אחת "דעם רֶבינס מנין", והָבן.

ביום חג הגדול - ליל כ' כסלו - הזה, באו יחידי סגולה מכל המנינים של אנ"ש שי', ומה נהדר הי' לראות את היופי וההדר בלילה הזאת ... בראש השלחן ישבו הרבנים הרב כהן, הרב קילאוו, שלשה רבנים מופלגי תורה אורחים מרוססלאנד, הרב ר' מרדכי שי' מפאנדעליא, הרב רא"א שי' אשעראוו, הרמ"ח שי', וזקני החסידים שי', התמימים הצעירים המשוררים עומדים עליהם לשמוע כל הגה היוצא מפיהם, מצדיהם ונגדם יושבים כל אנ"ש שי', גבירים בע"ב.

* * *

בעת המלחמה, אחרי שרבינו נסע לארה"ב, ואחרי כיבוש לטביה על ידי הרוסים בקיץ ת"ש, חשב הרא"ח לחזור לרוסיא, להיות עם בנו ובני ביתו בלנינגרד, ועם אנ"ש אשר שם, למרות הגזירות המתרבות והולכות שם. וכך כתב אל רבינו בו' מ"ח תש"א:

מביתי[101] מקבל אני מכתבים, מחכים ומצפים הם לגאולה וישועה, והשי"ת יזכנו להתבשר מהרה בבשו"ט.

מֵכין אני את עצמי לחזור בשעה טובה, והלואי שיהי' יציאתי כביאתי, וישמור אותי מכל צרה וצוקה, ויבאני לשלום אל כל בני ביתי שי', ויזכני להתראות עם בני יחידי ועם כל בני ביתו שי' בשע"ט ומוצלחת, כי מה לי הכא עתה, ויותר טוב יהי' לי להיות אצל בני ביתי שי' אשר חנני ד', ובעזרתו ית' אפשר יעלה בידי לתקן מה.

איך שיהי' תקותי חזקה בד' כי יביאני בשלום, ויצליחני בכל אשר אפנה, ושלום יהי' לי באחרית הימים שלי עם ילדיי שי' בטוב. מה מאושר אהי' אם יזכני השי"ת להתברך מאבא קדישא, טרם נסיעתי צלחה.

אמנם כל זה לא עלה בידו, עד אשר נכבשה לטביה על ידי הנאצים ימ"ש, בקיץ תש"א, והיהודים שבה הוצאו להורג, הי"ד.

הרב רפאל כהן

בתחלת שנת תרצ"ד, יצא מרוסיא הרב רפאל כהן. וכעבור שנה הוא התקבל לרבה של הקהלה החסידית בריגא[102].

הוא נולד בגרמנוביץ (פלך ווילנא) בשנת תרמ"ט. למד בתומכי תמימים בליובאוויטש. ובשנת תרע"א נשא את מרת שרה פריידא בת ה"ר יואל דוידזון, וישב על כסא הרבנות של חותנו הנ"ל בעיירה אוסווט (פלך ויטבסק). ב"האח" מנ"א תרע"א נדפסה ברכה לכבודו:

מברכים אנחנו בברכת מז"ט כפולה את חברנו הנעלה הרה"ח והי"א ר' רפאל כהן יחי' ליום חתונתו וליום עלותו על כסא הרבנות בעיר אוסוויאט. יעלה זווגו ליפה ויעלה מעלה מעלה, כברכת חבריו התמימים.

אחרי פטירת ה"ר יהודה ליב אסתרין, רבה של שצעדרין, בחדש אדר תער"ב, נתקבל ה"ר רפאל למלא את מקומו. ובשנת תרפ"ב נבחר לרבה של נעויל, למלא את מקומו של ה"ר יחזקאל פייויש ניימרק.

אחרי המאסרים בנעויל בשנת תרפ"ט[103] הוכרח

---

96. ה"ר ישראל משה קילאוו, אחד מרבני ריגא.

97. כאן בא מאמר המוסגר, לתאר את המנין שנקרא על שם רבינו, ואח"כ יחזור לתיאור ההתוועדות.

98. שבתקופה זו נסע רבינו מפעם לפעם לנסיעות ארוכות לסנטוריום להתרפאות למחלתו.

99. בחצר רבותינו בליובאוויטש הי' האולם הגדול (דער גרייסער זאל) ששם למדו תלמידי הישיבה תומכי תמימים, והאולם הקטן (דער קליינער זאל), ששם התפלל אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע והחסידים.

100. שמפעם לפעם נסע אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לחו"ל להתרפאות ממחלתו.

101. בנו ה"ר פנחס, ובני ביתו, שגרו באותה תקופה בלנינגרד.

102. ראה תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית א' שע. אודותיו ראה כפר חב"ד גליון 897 ע' 48 ואילך, וגליון 899 ע' 72 ואילך.

103. ראה תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית ע' רעא. לעיל פרק ח, אצל ה"ר שמואל לויטין.

לברוח מנעויל, והי' ר"מ בישיבת תומכי תמימים בוויטבסק ובמוסקבא[104].

בתשרי תרצ"ד הצליח לצאת מרוסיא והתיישב בריגא[105]. ומיד בבואו כתב לו רבינו (חי"א אגרת ד'שכ):

מכתבו הגיעני, ונהניתי לשמע שבה הנה. בודאי כאן ארץ שאין מפריע מצד הממשלה לקיום תורה ומצות, ויוכל להרגיש עצמו כאן חפשי יותר.

במוצש"ק פקודי כתב הר"י פייגין אל הרחמ"א חדקוב:

קבלתי מכתב מכ"ק אדמו"ר שליט"א, כי אכתוב לידידינו אנ"ש יחיו, אשר יעשו השתדלות ותעמולה שיתקבל לרב ידידינו הרה"ג וכו' מוהר"ר רפאל שי' כהן.

באד"ש תרצ"ה נבחר לכהן כרבה של עדת החסידים בריגא.

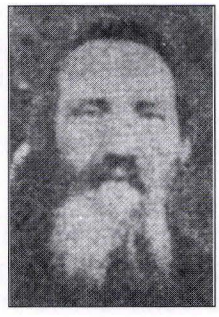

תמונת, חתימת וחותמת ה"ר רפאל כהן

באותה שעה כתב עבורו הרב הראשי ה"ר מנחם מענדל ז"ק, בקשה לאישור רשמי לסידור קידושין[106].

אחרי פטירת הגאון מרוגטשוב בי"א אדר תרצ"ו, נשא הספד בערב ר"ח ניסן, "בבית-המדרש אשר נקרא על שמו לזכרון". אחר כך בשנת תרצ"ט הדפיסו בקונטרס "אמונה וזכירה"[107], עם הסכמת רבינו "כללות הענין אמת ויציב וראוי לבא בדפוס"[108].

מכתבים ותשובות אחדים ממנו נדפסו ב"התמים" ח"ד ([384] נד). ח"ו ([רצט] סג). קובץ יגדיל תורה נ.י. סז ע' שלט. זכרון לבני ישראל ע' קז.

בח' אלול תרצ"ז, כתב לו רבינו (ח"ד אגרת תתקמ) אודות יסוד סניף מהישיבה תומכי תמימים בעיירה דנקרא, בראשות חתנו ה"ר ישעי' חנוך ברכהן, כדלקמן פרק נ.

כשהציתו הנאצים ימ"ש את בית הכנסת בריגא, הוא רץ להציל את הס"ת, וסגרו הדלת עליו, ונשרף על קידוש השם[109], הי"ד.

ה"ר הלל הורביץ

שני חתנים היו לו לה"ר רפאל כהן:

הראשון הוא ה"ר ישעי' חנוך ברכהן (או ברכהמן), שאודותיו יסופר לקמן פרק נ, שהתמנה בשנת תרצ"ה לרבה של דאנקרא, ובשנת תרצ"ו יסד שם ישיבה.

השני הוא ה"ר הלל הורביץ, בנו של ה"ר יצחק מתמיד. אשר בי"ז אלול ת"ש הוא נשא את מרת רבקה בתו של ה"ר רפאל כהן.

בכ' אייר כתב רבינו לאביו ה"ר יצחק (מתמיד) הורביץ (חי"ב אגרת ד'תא):

במענה על מכתבו המבשר מבשורת קשוה"ת של ידידי בנו הרב הלל שי' עם בת ידידי הרה"ג ר' רפאל שי' הכהן למז"ט, הנני בזה לברכו בברכת מז"ט מז"ט, יתן השי"ת ויהי' בשעה טובה ומוצלחת, ותהי' החתונה בעתה ובזמנה בשעטומו"צ בגשמיות וברוחניות.

בהמשך אותה אגרת כתב לו רבינו גם אודות ההשתדלות למנותו כרבה של העיירה ליוועניהאף (ליוואני):

אודות הרבנות של ידידי בנו הר"ה שי' כתבתי מזה לידי"נ הרמ"ד שי'.

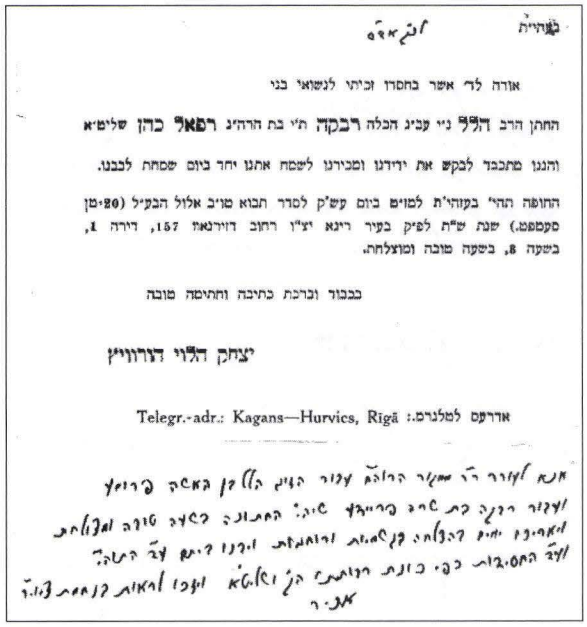

הזמנה ופ"נ לחתונת ה"ר הלל כהן

---

104. ראה תלדות חב"ד שם ע' רעט וע' שב.

105. ראה שם ע' שע.

106. תצלומו ב"לטביה בתי כנסת ורבנים" ע' 163.

107. באידיש. ותורגם ללה"ק ב"כפר חב"ד" 897 ע' 50.

108. חי"א אגרת ד'קצב.

109. בטאון חב"ד ט ע' 34. זכרון לבני ישראל ע' כה.

והכוונה למה שכתב אל ה"ר מרדכי דובין, בכ"ט ניסן (חי"ב אגרת ד'שצ):

בבקשה להשפיע בליוענהאף, שיקחו לרב את הרב הלל גורעוויץ.

וכן כתב בזה רבינו אל ה"ר מרדכי חפץ (שם אגרת ד'ת).

כשנקבע זמן החתונה לי"ז באלול ת"ש, שלח אביו ה"ר יצחק מתמיד הזמנה לרבינו, ובשוליו – פ"נ עבורם.

לא ידוע לנו אם לפועל נתמנה לרבנות ליוענהאף. בקיץ תש"א כבשו הנאצים ימ"ש את לטביה, והיהודים שבה הוצאו להורג, הי"ד.

אגודת נשים ובנות

עוד בשנת תר"צ, בעת ביקורו של רבינו בארה"ב, התחיל במסע התעוררות ליסד בכל מקום "אגודת נשים" שמטרתה חיזוק "טהרת המשפחה"[110], והמשיך בזה גם בבואו חזרה לריגא, וכן בנסיעותיו לעירות שונות באירופה הי' מעורר אודות יסוד אגודת נשים כזאת[111].

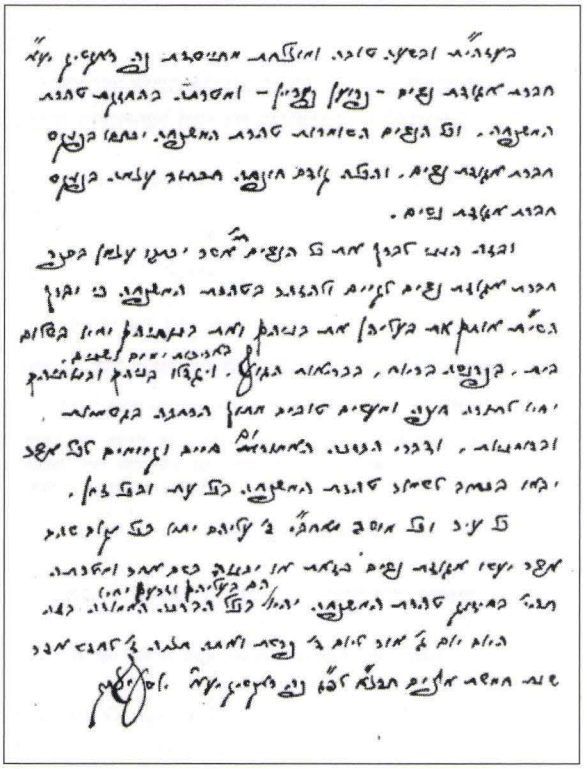

ברכת רבינו בכתי"ק על פנקס אגודת נשים בראקשיק

110. ראה תולדות חב"ד בארה"ב פרק יא.

111. ראה ח"ב אגרות תקב; תקד.

כבר סופר לעיל פרק ט אודות "אגודת נשים" שיסד רבינו בעת ביקורו בראקשיק באדר תרצ"א, עם פנקס אשר בו נרשמו החברות, ובראש הפנקס הקדמה וברכה בכתי"ק רבינו. באותה ברכה כתב רבינו (ח"ב אגרת תקכו):

כל עיר וכל מושב מאחב"י, ד' עליהם יחיו, בכל מקום שהם אשר יעשו אגודת נשים כזאת, או יכנוה בשם אחר, ומטרתה תהי' בחיזוק טהרת המשפחה, יהיו הם בעליהן וזרען יחיו בכלל הברכה האמורה בזה.

* * *

במשך הזמן הוטלו משימות נוספות על אגודת נשים זו, כמו "האגודת נשים שבנויארק בתמיכת הישיבות הק' אשר תחת הנהגתי" שכתב אליהן רבינו בי"ג ניסן תרצ"ב[112]. ובאגרת למזכיר הר"י פייגין, בכ"ו תמוז, תרצ"ג (ח"ג אגרת תרנג):

כבר (עוד בדרוזקעניק[113]) דברתי עם רמ"ל[114] שי' בזה, שצריכים היו לעשות אגודת נשי ישראל בכל מקום האפשרי, וכמובן אשר דבר זה דורש עבודה ויגיעה, וגם מזמן לזמן להדפיס עבורם איזה דברים מעוררים לקרוא. אבל לצערי הנה כל עניני הצעה בעבודה ופועל נשארים רק על הנייר בסוד מח' טובה. ועל להבא בעזה"י מוכרח לתקן דבר כללי זה, ובעזרתו ית' יביא תועלת בגו"ר.

לא נתפרש כאן אם הכוונה לאגודת נשים כללית, או לאגודת נשי חב"ד, אך במשך הזמן נוסדו בכ"מ "אגודת נשי ובנות התמימים" שענינה "לחזק כל דרכי החסידים בעניני הדרכה וחינוך ... לעמוד בשורה ראשונה בכל מפעל של חיזוק הדת והיהדות בכלל, ובפרט בענין טהרת המשפחה"[115].

אחות תמימים

בהמשך לאגודת נשי ובנות התמימים, נוסדה בכמה מקומות "אגודת אחות תמימים" שענינה "לסדר ביניהן לימוד בדברי חסידות במאמרי עבודה, וגם עניני התוועדות"[116].

מבין פעולותיה של אגודה זו היתה גם ההתעסקות בתרגום והדפסת אגרות רבינו, בקונטרסים קטנים, שמהם הגיעו לידינו:

א) בשנת תרח"ץ נדפסה בריגא אגרת (הנדפסת בח"ג אגרת תתלז) מתורגמת ללשון אידיש, בקונטרס בפני עצמו, ועל השער:

112. ראה תולדות חב"ד בארה"ב פרק כז.

113. קיץ תרצ"ב.

114. המזכיר, רוטשטיין.

115. ח"ד אגרת תתעג, כ"ז מ"ח תרצ"ז.

116. ח"ד אגרת תתקסא, י"ד כסלו תרח"צ.

די מאראלישע און דערציערישע באדייטונג פון חסידות חב"ד, אן ענטפער פון כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש אף א בריוו פון דייטשלאנד. איבערזעצט פון לשון קדש אף אידיש פון ב. גאדין און ח. מיכיילאוועור חברות פון "אחות תמימים"[117].

ב) בשנת תרצ"ט נדפסה בריגא חוברת (ח"ד אגרת א'מד), בכותרת:

אגרת קיום נפש מישראל מכ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויץ, נשלח עבור אחות התמימים דעיר ריגא.

האגרת היא למר אלחנן כהן מניו יארק, ומ"ש "נשלח עבור אחות התמימים דעיר ריגא" היינו, כנראה, כדי שיתעסקו בהכנסה לדפוס.

רבינו מזכיר זאת באגרת שכתב לכ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, בז' טבת תרצ"ט (חט"ו אגרת ה'תרמח):

המוסד אחות תמימים בריגא בקשו רשיון להדפיס המכתב כל המקיים נפש אחת מישראל כו' - בטח יש לו העתקתו - והרשתי להן.

יסוד אגודת "אחות תמימים"

לא ידוע לנו תאריך מדויק להתיסדות אגודת "אחות תמימים" בריגא, וגם לא הדרך שבה נתיסדה, אך ע"פ המובא להלן נראה לקבוע את זמן ההתיסדות לחורף תרצ"ז, ואת התחלת ההתארגנות – לחורף תרצ"ו:

בחורף תרצ"ו השתדך בנו של הר"מ דובין עם בתו של ה"ר קלמן פאפנהיים, וביקש הר"מ דובין מאת הר"מ חפץ "ללמוד דברי חסידות עם המיועדת להיות כלתו למז"ט".

באותה תקופה עדיין לא נפרץ לימוד החסידות על ידי נשים ובנות, ופנה בשאלה זו לרבינו, שהשיבו[118], "אשר "הדבר נכון במאד". והביא משיחותיו של אדמו"ר מוהר"ש נ"ע שבגזע החסידים אין חילוק בין חינוך הבנים להבנות. והוסיף:

והנה מובן הדבר אשר לימוד דא"ח עם הבנות הוא דבר כבד להבינן ולהסבירן בכמה וכמה דברים הצריכים ידיעה גדולה ורחבה בשכלים העיונים, שאי אפשר רק לאחדות בלבד, אבל לא להכלל כולו.

אמנם ישנם ענינים בתורת החסידות שאפשר להסבירן והן יכולות לקבלם בטוב, רק שהלימוד אתן צריך להיות עם ביאורים והסברים ולשלב בהדברים סיפורי מעשיות, אשר עי"ז נקלט הענין בטוב יותר, והוא על דרך הסגנון של השיחות שהענינים מבוארים היטיב ומוסברים בכמה סיפורים.

ונראה שזה הביא ליסוד האגודה "אחות תמימים", שהתחילה בשנה הבאה בריגא, ונתפשטה אחר כך לכמה מדינות. ואמנם ר' מרדכי חפץ נתמנה על ידי רבינו בתור אחד מה"רועים" [משפיעים] ומנהלי אגודה זו:

באגרת כ"ג סיון תרצ"ז (ח"ד אגרת תתקו):

על אדות אחות-תמימים ... עליו לבא בארוכה ולהודיע בפרטיות מעניני הלימוד, והעיקר אם נראה איזה תועלת בפועל, כי הלא יודע הוא עד כמה מענין אותי לדעת מהנהגתם של כל אחד ואחת מילידי החסידים.

זוהי האגרת הראשונה שהגיעה לידינו שנזכרת בה בפירוש אגודת "אחות תמימים", אך מתוכה נראה שכבר נתיסדה האגודה איזה זמן לפני כן.

ב"די אידישע היים" (גליון 88 תמוז תשמ"ב) נדפס תצלום אגרת שכתבו קבוצת בנות חסידי חב"ד מריגא לרבינו, בה' טבת תרצ"ז, המתחיל:

אנחנו בנות חסידי חב"ד חגגנו גם בשנה זו את חג הגאולה י"ט כסלו", כמו בשנה העברה.

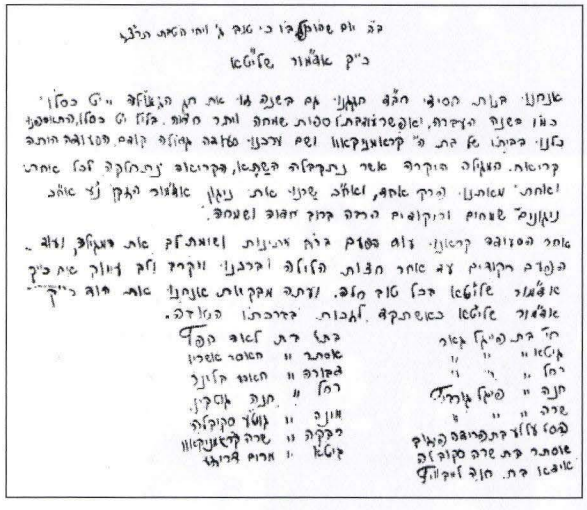

אגרת קבוצת הבנות

מאגרת זו אנו רואים: א) שכבר בי"ט כסלו תרצ"ו היו בנות חסידי חב"ד בריגא מאורגנות, ומתוועדות יחד. ב) בי"ט כסלו תרצ"ז עדיין לא נקבע השם "אגודת אחות תמימים". ונראה שזמן קצר אחר כך נקבע להן שם זה.

ובמשך השנה (תרצ"ז) בחר עבורם רבינו שלשה "רועים" (מורים ומחנכים), שכך כתב רבינו בכ"ח מ"ח תרח"ץ למערכת התמים[119] (ח"ד אגרת תתקנח):

זה איזה זמן אשר בעי"ת בריגא יע"א נוסדה אגודה מבנות

---

117. בדף האחרון יש שינוי טפסים: א) "מוגה ע"י החברות של "אחות התמימים" ריגא". ב) "מוגה ע"י החברה מ"אחות תמימים" פעסע בת ר' מיכאל פיזאוו תחי' ריגא".

118. ח"ג אגרת תתיח. וראה בהמשך לזה גם שם אגרת תתלב.

119. האגודה נזכרת גם בח"ד אגרות תתקסא. תתקעד. א'מח.

חסידי חב"ד, ונקראת בשם אחות תמימים. מערכת התמים הי' צריך להתענין בזה - כי כל דבר וענין שיש לו יחס לחסידות או לחסידי חב"ד צריך לענין את התמים - ויפנו בזה להשלשה רועים - הם המשפיעים והמדריכים - הרב רא"א שי' שו"ב אשעראוו[120], ר"מ שי' שו"ב חפץ, ורא"ח שי' אלטהויז, ויבקשום כי כל אחד ואחד מהם יחווה דעתו בזה, ואת הרא"ח שי' אלטהויז יבקשו ביחוד כי יתאר את הענין בארוכה.

* * *

בחדשים טבת-אד"ר ת"ש, שהו בריגא רבינו ובני ביתו, כולל אמו הרבנית שטערנא שרה אשת אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

מצו"ב תמונת אחת הכתות של אחות תמימים עם הרבנית שטערנא שרה, וכן תמונה אחת הכתות עם שנים מהרועים שלהם.

אחות תמימים בריגא עם המשפיעים הרא"ח אלטהויז והר"מ חפץ

בשורה העליונה (מימין לשמאל): שושנה כץ; שרה גורביץ; זילבר; שרה חפץ; חי' גאר; לאה עלישבערג; מאשע פייגין; גיטל גאר; מינא סקאבלא; פעסי פיזאוו. בשורה השניה: אסתר סקאבלא; חנה גורביץ; רחל גוטקין; רבקה קראמניקאוו; מליע מרצינקובסקי; מרים שפירא; העניע גאדין; ביילע חפץ; רבקה לעמפערט; דבורה זשיטלובסקי.
בשורה השלישית: רבקה גורביץ; אסתר אשעראוו; פייגע מגידסון; חנה יאפין; חי' מיכלסון; ביילע גאדין.

120. ראה אודותיו גם לקמן פרק כז.

בט"ז שבט ה'ת"ש, כתב להן רבינו (ח"ה אגרת א'קמח):

אל הנהלת מוסד אחות תמימים בעי"ת ריגא יע"א, ה' עליהם יחיו

שלום וברכה!

הנני מודיע בזה:

לקבל שם חברת אחות תמימים בעי"ת ריגא יע"א בשם "אחות-תמימים המרכזי דמדינת לטביא".

לקבל ועדים מתאימים לעבודה מרכזית, ולכל לראש ועד תעמולה ועד מורות, ולערוך תקנונים מתאימים לזה.

וביו"ד אד"ש, כתב להן אודות התקנון, ואודות סדר עבודתן וההרצאות (חי"ב אגרת ד'שסא).

אחרי חג הפסח דיווח ה"ר מרדכי חפץ, על התוועדויותיהן בימי חג הפסח, ובהמשך לזה כתב להן רבינו בכ' אייר (חי"ב אגרת ד'תב):

נהניתי לשמע מאת ידי"נ הרה"ח אי"א מוה"ר מרדכי שי' הרועה, מהתועדותן בימי חג הפסח העבר, ובטח יעשו לי הענג וישלחו לי הרצאה מפורטת.

ושוב כתב להן עידוד וברכות להמשך לימודיהן, ואודות סידור תכנית עבודה למשך הקיץ הבע"ל. ומוסיף:

ההוצאה הדרושה לזה - עד מאה וחמשים לאט - היא על חשבונה של אחות תמימים העולמית.

בב' מ"ח תש"א כתב אל החסיד ה"ר צבי הירש גאר (ח"ה אגרת א'רסז):

בבקשה לכתוב בפרטיות מכל אחת ואחת מהאחות תמימים יחיו, ומצבן בגשם וברוח, במה הם עסוקות.

ימסור להן פ"ש מאתי וברכה מיוחדת המפורטת לכל אחת ואחת לבדה, שיהא השי"ת בעזרן בגו"ר, ויסתדרו בסדר חיים מאושרים כפי חפץ לבבן.

וההזכרה האחרונה שהגיעה לידינו, בי"ג ניסן תש"א, אל ה"ר מרדכי חפץ (ח"ה אגרת א'תח):

פ"ש וברכה לכל הקרובים ואחות תמימים.

הסניף בדווינסק (דאוגפילס)

לאחר שהתארגנה והסתדרה האגודה בריגא, עורר רבינו ליסד אגודות דומות בעירות נוספות, וכך כתב בי"ד כסלו תרח"צ (ח"ד אגרת תתקסא[121]):

זה לא כבר נתעוררו בנות החסידים יחיו בעי"ת ריגא יע"א

121. ראה גם אגרת תתקעד.

לסדר ביניהן לימוד בדברי חסידות במאמרי עבודה, וגם עניני התועדות ... נכון הדבר ונחוץ הוא, אשר אנ"ש ותלמידי התמימים יחיו למקומותיהם יקחו להם למופת, ובמדה האפשרית ליסד כן גם במקומם להחיות את לב בנותיהן יחיו בטל תחי' של דרכי נועם החסידות.

אחרי הוראת רבינו הנ"ל, בחורף ת"ש, אשר חברת אחות תמימים בעי"ת ריגא יע"א תיקרא בשם "אחות-תמימים המרכזי דמדינת לטביא", הוחלט לפתוח סניף בעיר דווינסק, אשר הוסב שמה אל דאוגפילס.

לראשונה מדווח על כך אל רבינו, ה"ר ברוך אלי' פעלעץ, בי"ז אד"ר ת"ש:

היום עשינו ההתחלה ליסוד אחות התמימים. באו 6 נערות כ"ת[122], ודברתי לפניהם בביתו של רש"י יחי' פינקביץ, ואחדות הבטיחו לבא פעם אחת בשבוע, ואחדות אמרו שצריכות הן להתייעץ עם הוריהן ואחר כך ישיבו תשובה ... מרת פינקביץ תבא גם בימים אלו בקשר מכתבים עם המרכז בריגא, איך ומה לעשות.

למחרת בי"ח אד"ר, דיווחה מרת אסתר פינקוביץ לרבינו:

כידוע לכבוד קדשו נתיסדה אחות תמימים במחננו, עדיין התאספנו רק פעמיים ... אודות חומר הלימוד נתייעץ עם אחות תמימים מריגא. בכלל מבקרות את השעורים מעט בחורות, למרות שבעלי יחי' עורר את האבות, אבל מקוה אני שעד המכתב יגיע לכבוד קדשו, אחות תמימים במחננו תתפתח ותגיע למרום.

ובאותו יום דיווח גם בעלה ה"ר שרגא יצחק פינקוביץ:

אתמול קראתי שש תלמידות מבית הספר שאני מלמד שם, כדי ליסד חברת אחות-התמימים, ואלו הן:

אַבְגַּיל גולדה, מחלקה עשירית, בתו של השמש ממנין קדיש...

שָׂקִין שרה, בתו של ר' בנימין שסקין, הוא למד בליובאוויטש בשנת ע"ב ע"ג ע"ד...

שניאורסאן מינה, מחלקה שמינית, בתו של ר' מאיר שניאורסאן...

גַּן רוזה, מחלקה שמינית, בתו של ר' זלמן כגן, הוא גם כן למד זמן קצר ברוסטוב...

וָטְרְמַן זלדה, מחלקה שביעית...

זַיֶּר חי', מחלקה שביעית, בתו של ר' יצחק זַיֶּר...

בקשתי את ידידינו מר ברוך אלי' שי' פלץ שידבר דבר מה לפניהם, כי אני אינני רגיל לדבר לפני סביבה כזו. מר פלץ באר להם בכלל אודות מורנו הבעש"ט נ"ע, מה הי' תפקידו ... ובסוף

122. כן תרבינה.

אמר כי זהו רצון כ"ק שליט"א שתוסד במחנינו חברת אחות תמימים, אשר היא תוכל להרים את מצב היהדות למעלה מעלה.

כעבור חודש, בי"ז אד"ש, כתב רבינו אל הועד המרכזי בריגא (חי"ב אגרת ד'שסא):

האם קבלתן את מכתבי על אודות אחות תמימים דוגאווופילס, ומה נעשה בזה.

בי"ב אד"ש ת"ש, כתב ה"ר מרדכי חפץ לרבינו:

מדווינסק נתקבל מכתב כי הי' ת"ל התחלה בלימוד אחות התמימים. כן הי' התחלה בהלימוד הכתה השלישית, אשר המורה הי' בתי תי' ביילא.

וביו"ד ניסן השיב לו רבינו (חי"ב אגרת ד'שעו):

אודות התחלת הלימוד בסניף אחות תמימים בדאוגפילס, נתבשרתי מאת החברה מרת אסתר תחי' פינקאוויטש. יהי השי"ת בעזרתם ויצליח להם בגו"ר.

באותו יום כתב רבינו גם למרת אסתר הנ"ל (חי"ב אגרת ד'שעז), ולמרת ביילא הנ"ל (חי"ב אגרת ד'שעח).

שוב דיווח לרבינו ה"ר ברוך אלי' פעלעץ מדאוגפילס, בז' אייר:

בשבוע זה היתה ההתועדות הראשונה של אחות תמימים, בהשתתפות שלש חברות מריגא. אנכי פתחתי את ההתועדות ונאמתי פניהם. פרטי ההתועדות יכתב לכ"ק שליט"א ידידנו רש"י יחי' פינקביץ.

ובאותו יום כתב לרבינו הרש"י פינקוביץ:

אתמול בערב ביום ג' בערב ו' אייר נתקיימה בביתינו התועדות, באו מריגה מרת בתי' חפץ, מרת מינה סקובלה ומרת רבקה קרמניקבה. ילדות באו מדבינסק לערך ארבע עשרה. שלוש חסרו. בכלל אנחנו היינו בביתינו עד שעה מאוחרת. פתח את ההתועדות ידידינו הנעלה מר פלץ שי', ודבר אודות מטרת החסידות. מהילדות במחנינו אחות תמימים דברה מרת קיידער ... מרת זליקמן ... מרת קויפמן.

ורבינו השיבו בכ' אייר (חי"ד אגרת ה'רפד):

שמחתי לשמע אודות ההתועדות דאחות תמימים במחנם הט', ובמדה האפשרית היו צריכים לסדר ללמוד שתי פעמים בשבוע, ובטח ישתדלו לסדר אשר בעת החופש יתענינו יותר בזה. וצריכים לסדר שיעשו תעמולה בין מכרותיהן להכנס באחות תמימים, והשי"ת יעזר להן בגשמיות וברוחניות.

ובאותו יום השיב אל ה"ר ברוך אלי' פעלעץ (חי"ז ו'תסח):

שמחתי לקרא הרצאתו של ידידי הנכבד והכי נעלה וו"ח אי"א מוהרש"י שי' פינקאוויץ על אודות התועדות אחות תמימים במחנם הטובה. יהא השי"ת בעזרן שיהיו יראות אלקים שומרות מצות ולרגלן יתברכו הוריהן יחיו בגשמיות וברוחניות.

ובאותו יום כתב אף לאחות תמימים בדאוגפילס (חי"ב אגרת ד'תג):

נהניתי לשמע הרצאתם על אודות ההתועדות של אחות תמימים במחנם הט', שנתקיימה ביום ו' אייר, ותכן נאומי החברות דסניף דוגבפילס מרת קיידער תחי' ומרת זליקמן תחי' ומרת קויפמן תחי', וענג גרמה לי נוכחותן של החברות מרת חפץ ומרת סקובלה ומרת קרמניקבה יחי, צירות מרכז אחות תמימים ... הנני מוסר ברשותו של ועד הנהלת סניף אחות תמימים בעי"ת דוגבילס יע"א סכום של שתי מאות לאט, בשביל יסוד גמילות חסד בשביל אחות תמימים - כפי התקנות של הגמ"ח דאחות תמימים במרכז.

* * *

בשנת תרח"ץ נוסדה אגודה כזו גם בניו יארק, וכתבו על כך לרבינו בבקשת הסכמתו הק' להקראות בשם חבורת אחות התמימים, כמסופר בתולדות חב"ד בארה"ב פרק ל.

* * *

עם מסירת הספר לדפוס, הגיעו לידינו כמה ממכתבי רבינו לריגא, אל ה"ר חיים מרדכי אייזיק חדקוב (שהי' לימים למזכירו), ונדפסים בחי"ז (אגרות ו'רנט-ס. ו'שנט. ו'תיג. ו'תכב. ו'תכד-ה. ו'תלט. ו'תנג-ד).

באגרות אלו מרבה לכתוב לו אודות הפעילות בריגא, בנושאי: התוועדויות אנ"ש, סידור הרבנים, טהרת המשפחה, בניית מקוואות, מבצע תפלין, מאכל כשר לחיילים מבנ"י, מחנות קיץ לילדי ישראל, חנוך הנערים ובחינותיהם, הבאת קבוצת נערים לאטוואצק, ארגון ענג שבת, הפעילות בתוך אגודת ישראל, ארגון שומרי שבת, עזרה רוחנית לפליטי אשכנז בריגא, הוצאת ספרים לנוער, תעמולה במלאכת יד, שיעורים פדגוגיים, תקנון "יהדות", פעילות טהרת המשפחה בלבוב, הכרח ההפרדה בין בתי ספר לבנים ולבנות, ותוכנית הוצאה לאור של ירחון "אחות תמימים".

האגרת האחרונה נכתבה בי"ז מנ"א תרצ"ט, חודש לפני פרוץ מלחמת העולם השניה. כך שהתוכנית האחרונות הנ"ל כבר לא הספיקו לצאת לפועל.

חב"ד בפולין

פרק יד
התיישבות חסידי חב"ד בוואַרשא

ה"ר יוסף יוזיק הורביץ ובני ביתו

אחד מראשוני חסידי חב"ד שהתיישבו בוואַרשא הוא החסיד ה"ר יוסף יוזיק הורביץ, שהי' נקרא ר' יאזשע.

בתחלה הי' גר ה"ר יוסף יוזיק בדאקשיץ, שם גר חותנו ה"ר שניאור זלמן שמוטקין. אחר כך התיישב במוסקבה. ואחרי גירוש מוסקבה בשנים תרנ"ב-ג התיישב בוואַרשא[1].

* * *

אחר כך התיישב בוואַרשא גם גיסו, אחי אשתו, ה"ר דובער משה שמוטקין[2], עם בניו ה"ר שניאור זלמן (אשר ניהל אחר כך בית דפוס בוואַרשא, וממייסדי הישיבה בוואַרשא), ה"ר יוסף, ה"ר אברהם, ה"ר מנחם מענדל, ה"ר שמואל, וחתניו ה"ר מנחם מענדל ראזנמוטער וה"ר משה ארי' ליב קפילביץ.

ה"ר יוסף יוזיק הורביץ היו לו שלושה בנים ושלושה חתנים[3]. בניו הם: ה"ר מנחם מענדל[4] וה"ר ברוך שלום וה"ר דובער נחום; וחתניו: ה"ר שרגא פייוויש זלמנוב, ה"ר ליב רסקין, וה"ר יחזקאל פוטליק.

החסיד ה"ר שרגא פייוויש זלמנוב הי' יליד העיירה לאזאוויץ הסמוכה לקלימוביץ. בשנת תרנ"ה הגיע ללמוד בליובאוויטש. עדיין לא נפתחה אז הישיבה תומכי תמימים, אלא שהוא הי' בין ה"יושבים", שלמד במשך שנתיים-שלוש בליובאוויטש, תחת פיקוחו של המשפיע ה"ר חנוך הענדל קוגל[5]. ולערך בשנת תרנ"ז נשא את מרת צירלא בת ה"ר יוסף יוזיק, והתיישב אצל חותנו בוואַרשא.

בתחלת שנת תרע"ה נפטר ה"ר יוסף יוזיק[6]. ונשארו לעמוד בראש קהלת חב"ד בוואַרשא, חתנו ה"ר שרגא פייוויש זלמנוב, גיסו ה"ר דובער משה שמוטקין, ובנו ה"ר שניאור זלמן שמוטקין.

בשנת תרפ"א נוסדה בוואַרשא הישיבה תומכי תמימים, שבראשה עמדו השלשה הנ"ל, כדלקמן פרק יז.

* * *

אחר כך התיישב ה"ר דובער משה שמוטקין בארץ הקודש, ומזמן לזמן הי' בא לוואַרשא. הוא נפטר בי"ב אדר תרפ"ט (אבני זכרון חי"ב), ומנו"כ בהר הזתים.

בכ"ט אד"ש כתב רבינו מכתב תנחומים לבניו וחתניו (חט"ז אגרת ו'קסא).

* * *

כשהתחילו הגזירות ברוסיא, עשה רבינו מגביות להקמת מוסדות הדת הנהרסים ברוסיא[7], ואת התרומות הורה לשלוח על ידי ה"ר שרגא פייוויש זלמנוב בוואַרשא[8].

ה"ר יחיאל צבי הירש גוראַרי'

בשנת תרפ"ה התיישב בוואַרשא החסיד ה"ר יחיאל צבי הירש גוראַרי', בנו של החסיד ה"ר נתן גוראַרי', וחתנו של האדמו"ר רבי מרדכי יוסף אלעזר ליינר מראַדזין.

ה"ר יחיאל צבי הירש גוראַרי'

בשנת תרפ"ב נפטר אביו ה"ר נתן ברוסטוב, ובשנת

---

1. ס' השיחות תש"א ע' 136.
2. חתנו ה"ר מנחם מענדל ראזנמוטער עמד בראש הישיבה בלאדז, כדלקמן פרק מא.
3. ראה זכרון לבני ישראל פרק י'.
4. אביו של ה"ר שניאור זלמן גורביץ, שהי' מנהל בית רבקה במונטריאל. וחותנו של ה"ר יצחק מגידסון, שהי' רב בלודמיר.
5. תולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק קו.
6. זכרון לבני ישראל פרק י'.
7. ראה תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית פרק ה.
8. ראה ח"א אגרות עט. פד. צד. צז. קיט. חי"א אגרות ג'תשנה-סא. ג'תשסד. ג'תשעט-פ. ג'תשצא. חי"ג אגרות ד'תרל. ד'תרמא. חי"ד אגרות ה'לד. ה'מח. ה'נז. ה'סא. ה'סד.

תרפ"ה יצא מרוסיא, יחד עם אמו מרת אסתר, ועם אחיו הצעיר שניאור זלמן[9], והתיישב בווארשא.

מיד כשהגיע לווארשא, נתמנה לחבר ועד ההנהלה של הישיבה, כדלקמן פרק כב. וביחד עם הרש"פ זלמנוב ועם הרש"ז שמוטקין, עמד בראש פעילות חב"ד בווארשא.

שלשתם נספו בגיטו ווארשא, הי"ד.

ה"ר ברוך שלום כהן

לערך בשנת תר"ס התיישב בווארשא גם החסיד ה"ר ברוך שלום כהן[10].

הוא גר שם עד שנת תער"ב, שאז עבר לגור בעיירה ואלאמין הסמוכה לווארשא, ושם פתח סניף מהישיבה תומכי תמימים, כמסופר בתולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק קכ.

בעת מלחמת העולם הראשונה, בחורף תרע"ה, חזר לרוסיא והתיישב במוסקבה[11].

בתי כנסת חב"ד בווארשא

כבר סופר לעיל אשר אחרי גירוש מוסקבה בשנים תרנ"ב-ג התיישב בווארשא ה"ר יוסף יוזיק הורביץ.

באותה שעה היו כבר כמה מאנ"ש בווארשא, ויסדו מנין לעצמם. אחר כך יסד ה"ר יוסף יוזיק מנין נוסף, בנפרד מהמנין הישן; אמנם כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לא ראה זאת בעין יפה, וכתב על כך אל ה"ר יוסף יוזיק, בי"ג טבת תרס"ג (ח"א אגרת קכא):

ידוע לכבודו כמה הי' כבד עלי ההתחלקות שלכם לעשות מנין בפני עצמו, מפני שידעתי והרגשתי שיהי' מזה פירוד לבבות ומחלוקת.

בית הכנסת – פרנציסקאני 30

לא ידוע לנו באיזה מקום היו ממוקמים שני בתי כנסת אלו, בתקופה זו. אמנם ידוע לנו יותר אודות בתי כנסת חב"ד בווארשא משנת תרפ"א ואילך.

ברשימת תלמידי הישיבה תומכי תמימים בווארשא[12] הם מספרים:

חסידי ליובאוויטש בווארשא היו יוצאי רוסיה. היו להם שני מנינים בעיר, אחד ברחוב פרנציסקאני 30, בו התפללו הזקנים, והאחר, של אנשים צעירים יותר, ברחוב דזיקה 8.

בשנת תרפ"א נוסדה בה הישיבה תומכי תמימים, כדלקמן פרק יז.

ברשימותיו של אחד התלמידים הראשונים[13], ה"ר מאיר בליזינסקי, מספר על בית הכנסת הזה באותה תקופה:

היות ולמדנו בבית הכנסת, על כן היינו מעורבים ומקבלים השפעה גם מהמתפללים בבית הכנסת. ואז התרכזו בורשה בבית הכנסת מהחשובים של תומכי תמימים בליובביץ, והם ר' פייוויל זלמנוב, הוא הי' עוד מה"יושבים" בלובביץ לפני יסוד תומכי תמימים[14], והוא למד יחד בתור חבר עם אדמו"ר ריי"צ נ"ע. הוא הי' בעל מוח חריף, ובשבת קודש התפלל באריכות. ור' זלמן שמוטקין, הוא גם כן הי' מהמצויינים בלובביץ, הוא הי' תמים במעשיו באמת. וכמו כן כל הבעלי בתים היו עוד טריים מלובביץ, עד שכמעט כל הבעלי בתים התפללו באריכות בשבת קודש, עד שקשה הי' לצרף מנין שיתפללו עם הש"ץ בש"ק, והש"ץ הי' אחד מהבחורים, כי קשה הי' למצוא בע"ב שיתפלל עם המנין.

ובאוירה הזאת עברנו את הקיץ תרפ"א. ובחגים היינו יחד עם הבע"ב, ובפרט בחג הסוכות היינו כל הלילות - או בסוכתו של ר' פייוויל או בסוכתו של ר' זלמן.

ברשימות התלמידים של הישיבה[15], רשום על כמה, שהם או אביהם מתפללים בביהכ"נ חב"ד בפרנציסקאני 30.

בית הכנסת – דזיקא 8

אודות בית הכנסת ברחוב דזיקא 8, הובא לעיל, שבו התפללו הצעירים יותר.

בית הכנסת זה נקרא בשם "בית הכנסת אגודת חב"ד". הגיע לידינו מכתב שכתבו חברי ועד בית הכנסת לרבינו, אשר בראשו מופיעה חותמת (קרועה קצת): "בה[כנ"ס אגודת] חב"ד, ורשה, דזיקע". ומתחיל:

אנחנו הח"מ חברי הועד של ביהכנ"ס אגודת חב"ד הבאים בכח כל המתפללים....

בשם כל המתפללים דביהכנ"ס אגודת חב"ד, הועד

מענדל רוטשטיין

שניאור זלמן קארניבאד

אברהם הכהן קאצנעלסון

חיים פאמעראנץ

שמואל לוסקין

---

9. אחיו הנ"ל הי' אז בן 13, ולמד בתומכי תמימים בווארשא – כדלקמן פרק כב, ואחר כך ניהל את הישיבה קטנה בווארשא – כדלקמן פרק לו. אודותיו – "זכרון הרש"ז גוראר'" (נ.י. תשס"ד).

10. לב הארי ע' 22. בניו הם ה"ר רפאל נחמן, וה"ר מיכאל יהודה ארי' ליב כהן.

11. לב הארי ע' 26.

12. שיובא ממנה הרבה לקמן, בתיאור הישיבה.

13. שיובא מהם לקמן, בתיאור הישיבה.

14. כדלעיל פרק יד.

15. שיועתקו לקמן פרק כא ואילך.

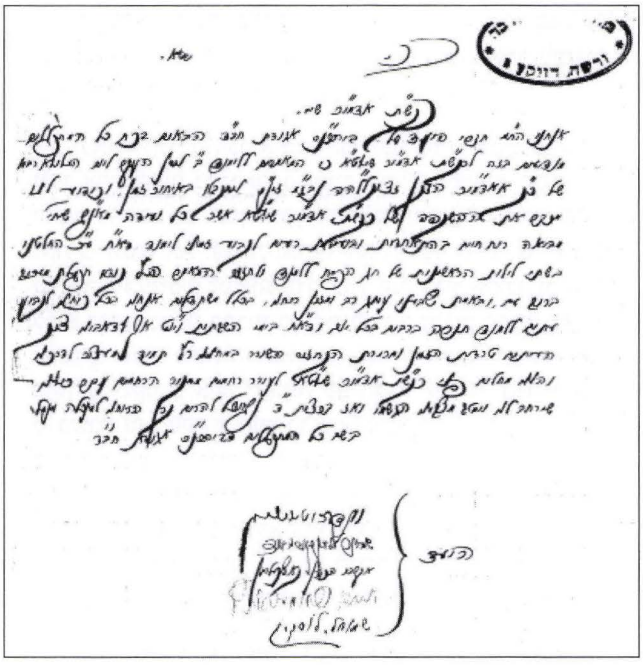

מכתב ועד ביהכ"נ אגו"ח ברחוב דזיקא לרבינו

בשנת תרצ"ב נוסדה ה"מכינה" בבית הכנסת הזה, כדלקמן פרק לו.

* * *

אמנם בהתמים ח"ב (קלו [230]) נזכר: ביהכנ"ס אגודת-חב"ד, רחוב זאמענהאף 8.

גם בשאר המקורות שנזכרה המכינה בשנים ההם, היא נזכרת לפעמים בשם "דזיקא 8" ולפעמים בשם "זאמענהאף 8".

ואולי הן שתי שמות לאותה כתובת.

בית הכנסת – מורנובסקא 32

במשך השנים רכש ה"ר שניאור זלמן שמוטקין חצר ובנין ברחוב מורנובסקא מספר 32[16], וחלקו הקדיש לבית הכנסת חב"ד, ובשנת תרצ"ו עברה לשם המכינה, כדלקמן פרק לו.

וכך מספר התלמיד ה"ר ישראל פודלוביץ (כפר חב"ד 1354 ע' 14): "משפחת שמוטקין, בחצר שלהם בנו בית כנסת, ושם היתה המכינה".

כשהתחילה המלחמה, בשלהי אלול תרצ"ט, עזב רבינו את אטוואצק ונסע לוואַרשא, שם גר בבית הרש"ז שמוטקין שבכתובת הנ"ל, כדלקמן פרק סג.

16. בית הכנסת הזה נזכר לראשונה – ברשימת התלמידים של שנת תרפ"ו (לקמן פרק כב) מספר ו. אמנם ברשימה משנת תרפ"ח (לקמן פרק כד) רשום שהרש"ז שמוטקין גר ברחוב נאלעווקי 33.

בעת ההפגזות נפגע בית זה ונשרף, ושם נשרפו גם חפצי ובגדי רבינו ובני ביתו, שעברו משם אל בית ה"ר יחיאל צבי גווראַרי', כדלקמן שם.

ה"ר מנחם מענדל רוטשטיין

בין העומדים בראש בית הכנסת אגודת חב"ד, נזכר לעיל ה"ר מנחם מענדל רוטשטיין.

הוא עסק בהצלת רבינו, בעת מאסרו בשנת תרפ"ז, ורבינו מודה לו על כך בכ"ב מ"ח תרפ"ח (חט"ז אגרת ה'תתיח).

מאז הרבה לעסוק ולהשתתף בפעילות רבינו, כנזכר ברבות מאגרות רבינו אליו[17]. והי' גם חבר הנהלת הישיבה תומכי תמימים בוואַרשא, כדלקמן פרק כד.

ה"ר חיים פאמעראנץ

גם נזכר לעיל, בין העומדים בראש בית הכנסת אגודת חב"ד, ה"ר חיים פאמעראנץ.

הוא הי' מתומכי הישיבה תומכי תמימים בוואַרשא. בתמונת המחזור של הישיבה בשנת תרצ"ז, כתוב עליו: "חבר נכבד ר' חיים פאמעראנץ".

ה"ר חיים פאמעראנץ

הוא נזכר גם ב"רשימת אנ"ש והתמימים שי' הדרים בנאצי פוילין", דלקמן פרק סו מספר 9. וב"רשימה מאנשים בנאצי פוילין", דלקמן שם מספר 73. וברשימה השניה של מקבלי הויזות, דלקמן שם מספר 48.

חזרת דא"ח בבתי הכנסת בוואַרשא

כבר נזכר לעיל, שאחד מהמתיישבים בוואַרשא בתקופה הראשונה, הי' החסיד ה"ר יהודה ליב רסקין, בנו

17. ראה ח"ב אגרת שפז, ובנסמן בהערות שם.

בכורו של החסיד ה"ר חיים בנציון רסקין מגזאטסק, וחתנו של ה"ר יוסף יוזיק הורביץ.

בשלהי סיון תרפ"ג כתב אליו רבינו (חי"ד אגרת ה'קעו):

ידידינו אנ"ש שי' אשר בסביבות מחנם, וכן במקום דודו רמ"מ[18] שי' (אחי אביו שי') ובמקום ר' אנשיל שי' אראנאויטש[19] והסמוכים אליהם, רעבים גם צמאים לדעת ולשמוע כאשר היו רגילים מאז ומקדם, וגם אוהבם האמיתי חפץ לדעת משלומם הט' ומכל הנעשה עמהם לטובה ולברכה. ומרוב הטלטולים נאבדו האדרעסין אליהם, ובטח מהם אשר שינו מקום מושבם, וידידם[20] אינו יודע על בירור, וחפץ מאד מאד לענג רוחם בקירוב הדעת בהודעת שלום וברכה, אשר ע"כ מעמ[י]ס עליך כי תקח על עצמך לבוא אתם בכתובים ולדעת משלומם ומהנעשה אתם, וכן להשתדל לסדר אשר יהי' משפיע נוסע אליהם, או מי מהתמימים שי' אשר בשם יקחו חלק בזה. והשי"ת יהי' בעזרו ובגלל התעסקותו זאת יזכה בחתנא טבא בקרוב ויראה רוב נחת בכל אשר לו ברו"ג.

ובענין זה כתב רבינו באותו יום אל ה"ר אלטר שימחאוויץ (חי"ד אגרת ה'קעה):

ידידינו אנ"ש שי' אשר מסביבתם רעבים גם צמאים, וזה איזה שנים אשר לא שמעו א וארט חסידות, ונתבטל ח"ו עסק הלימוד ודורש התעוררות נכונה, ע"כ תתאספו יחד ותתבוננו עצה נכונה להעירם משינתם, וראשית כל יבואו אתם עמם בכתובים, אשר זה יפעול בעזה"י הרבה.

עוד זאת והוא עיקר אשר ישיגו איש אחד אשר יהי' בתור משפיע נוסע, ואל יחוסו על ההוצאה שבזה, ויהי' הדבר הזה מסודר אצלם, ואיש א' מכם יתן א"ע על זה לבוא בכתובים עם כל מקום ומקום. והנני בוחר ברי"ל שי' ראסקין אשר יתן א"ע לזה, היינו שעסקו יהי' בכתיבת מכתבים, ויחתמו עוד שנים רד"נ שי' הורעויטש, ור"א שי' שימחאויטש. וכן האדרעס הקבוע בענין זה יהי' לרי"ל שי' אשר איליו יב[ו]או המכתבים, והנני כותב לו בזה.

הרש"ז שי' ברד"מ שי' יתן את עצמו בדבר הסדר בחזרת דא"ח במחנם וישתדל בהשגת הרשיון מגבאי הבתי כנסיות, ועוזרים בדבר יהיו אחיו ר' שמואל שי' וגיסו רמ"מ[21] שי'.

18. רסקין, בפלכי קאוונא.
19. בפלכי ווילנא.
20. הוא רבינו (ונכתב בהסוואה מחשש עין הצנזורה).
21. ראזנמוטער.

באגרת נוספת שכתב רבינו אל ה"ר אלטר, באמצע אייר תרפ"ג[22], הוא פירש יותר מה נדרש מאתו לעשות בקשר לחזרת דא"ח בבתי הכנסת בווארשא:

כאשר השי"ת זיכה אותם והנך יושב בעיר ואם בישראל כן ירבו, עליך לדעת כי כר נרחב לפניך ולפעול ולעשות. יום לשנה יחשב, ולילה כיום, תתן דעתך ולבך על הדבר הזה, אשר מלבד זאת כי תנהל את התו"ת ותחזור דא"ח לפני אנ"ש שי' (אשר גם בזה היו צריכים לעשות סדר נכון), הנה עליך החובה והמצוה לבוא כפעם בפעם בהבתי כנסיות לדרוש ברבים דברים קצרים וברורים אשר מתחלה תסדרם בסדר הראוי ... ויעשה זאת בהודעה מקודם, אשר יתראה עם הגבאי ומנהלי הבת"כ וכו', כי בשבת זה בשעה זו חפץ הראש ישיבה דתו"ת לדבר ... וידבר בשעה זו. וצריכים לעשות בזה תעמולה שיהי' הרבה אנשי' יחיו, והיינו לבחור הזמן שהכל באים להתפלל, ולדבר לא יותר מחצי שעה, דברים ברורים ושלא במהירות, כי הלא אינם רגילים כל כך בסגנון הלשון שלנו, ואין זה חילוק באיזה בה"כ שיהי' אם מחסידי רבי זה או אחר, והיינו שלא לכנוס כלל בעניני' כאלו.

וכן חפצי ורצוני אשר תבחר מהתלמידי' שי' שיש לך ותלמדם לדבר ברבים, והיינו שתבחר עבורם מאמרים קצרים שילמדום היטיב שיבינו הפנימי ושיהיו רגילים בהם, ותכריחם כי ידברו ברבים.

שוב מפרט יותר רבינו באגרת שכתב באמצע טבת תרפ"ד אל ה"ר יהודה ליב רסקין (חי"ד אגרת ה'קצז):

ופרטי העבודה בזה הלא כבר הוגד לך בהרבה מכתבים, א) דבר קביעת אנשים בתור שוד"רים אשר יסעו בסדר מסודר, וכמו התלמיד ר' לעמיל שי' מארדער בפלך ואהלין באיזה מקומות שימצא לטוב ונכון (אמנם המקומות צריכי' להיות ידוע גם אצלו), והרב ר' שמעון נח שי' נימאייטין בהמקומות אשר ימצא טוב ונכון לפניו, והרב רי"נ שי' חאצקעוויץ בריגא והסמוכים אלי' כפי אשר יקבע לו. ב) דבר שילוח מכתבי התעוררות לכל עיר ועיר, ושיהי' לו איש קבוע בכל עיר אשר אתו עמו יעמוד בחילופי דברים בענין זה.

כך התאמץ רבינו לעודד ולעורר את אנ"ש בפולין, ליטא ולטביא, להתחזק בלימוד החסידות והליכה בדרכי'.

22. חלקה נדפס בחי"ד אגרת ה'קע, והושלמה ע"פ כתי"ק.

פרק טו
ביקורי רבינו בווארשא

ההכנות לביקור בחורף תרפ"ח

בקיץ תרפ"ז נאסר רבינו, אחר כך נשלח לארץ גזירה, ואחר כך נגאל בי"ב תמוז, והמצב הכריחו לצאת מרוסיא.

מיד בצאת כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מרוסיא, והתיישב בריגא, כדלעיל פרק יא, פנו אליו ראשי עדת החסידים בווארשא, להזמינו להתיישב בווארשא.

במכתב ההזמנה, מכ"ז תשרי תרפ"ח, בחתימת הרש"פ זלמנוב, הרש"ז שמוטקין והרי"צ גוראריי, כותבים הם בין השאר:

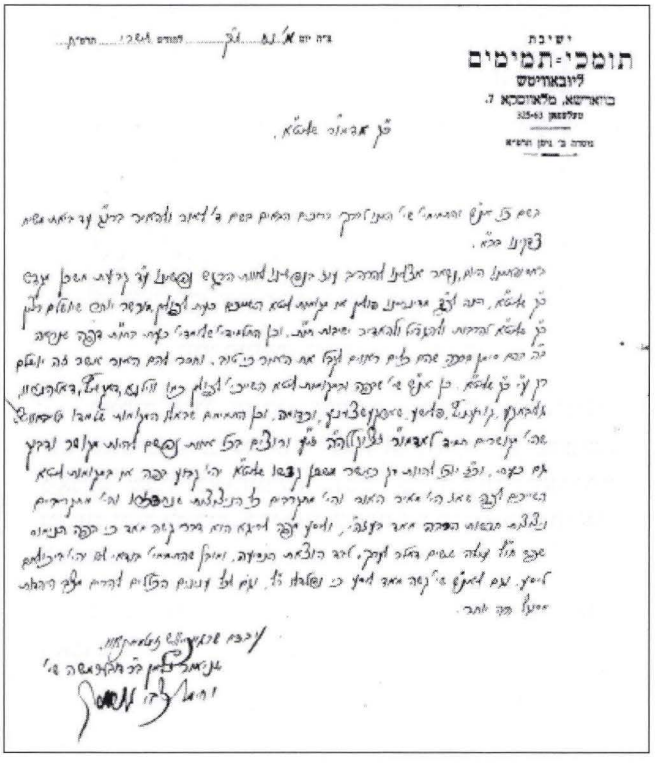

מכתב ראשי אנ"ש בווארשא לרבינו

באסיפתינו היום נשאר אצלנו להרהיב עוז בנפשינו, לחוות הרגש נפשינו על דבר קביעת משכן מקדש כ"ק שליט"א.

הנה לפי דעתינו, מדינתינו פולין או מקומות ליטא השייכים כעת לפולין, מוכשר יותר שיושלם רצון כ"ק שליט"א, להרבות להגדיל ולהאדיר ישיבות תומכי תמימים, וכן התלמידים שלומדים כעת בתומכי תמימים דפה, שנראה ב"ה בהם סימן ברכה, שהם כלים ראויים לקבל את האור כי טוב, וחסר להם האור אשר זה יושלם רק על ידי כ"ק שליט"א.

כן אנ"ש שי' שבפה ובמקומות ליטא השייכים לפולין, כמו ווילנא, דאקשיץ, דאלהינאוו, גלובאקע, קורעניץ, פליסע, שארקעשצענע וכדומה. וכן התמימים שבאלו המקומות שלמדו בליבאוויטש, שהיו מקושרים תמיד לאדמו"ר זצוקללה"ה זי"ע, ורוצים בכל אוות נפשם להיות מקושר ודבוק גם כעת, וכל זה יוכל להיות רק כאשר משכן קדשו שליט"א יהי' קבוע בפה, או במקומות ליטא השייכים לפה ... וליסע מפה לריגא הוא דבר קשה מאד.

במענה להזמנה זו, כתב רבינו בבדר"ח מר-חשון (ח"א אגרת שלה):

אודות הצעתם בדבר העתקת מושבי למדינת פולין או ליטא השייכה כעת לפולין, הגם כי טעמיהם נכונים המה, אבל לרגלי סיבות שונות ונימוקים אדירים בלתי אפשרי הוא.

ואקוה כי השי"ת יהי' בעזרי, וזכות הוד כ"ק אבותינו רבותינו הקדושים יתמכני, אשר בעזרתו יתברך אוכל למלאות תשוקתי ותשוקת ידידינו אנ"ש והתמימים יחיו להתראות פנים בפנים ושובע שמחות בגו"ר במדינתם הט', בזמן מוגבל אשר אודיע אי"ה מתחילה.

אודות ההחלטה לנסיעה כתב רבינו לראשונה בכ"ז מר-חשון (חט"ז אגרת ה'תתכה):

על דבר השמועה כי נכון הנני לבוא לווארשא לבקר את הישיבה תומכי תמימים יצ"ו ושלום אנ"ש והתמימים יחיו, נכונה היא, אמנם הזמן המוגבל לא אוכל עוד לדעת, ובטח אודיע מקודם.

ובי' כסלו (חט"ז אגרת ה'תתלא):

ועל דבר בואי צלחה למחנם הטהור, הנה עתה עוד טרם אוכל להגיד זמן מוגבל ברור, כי חלישות בריאותי דורש איזה מנוחה בייתית[23], לכל הפחות חדש ימים, כי מאז אשר - ל"ע - נתפסתי[24] עד היום, לא נחתי ולא שקטתי, ונשבר ונדכא הנני במאד מאד, והשי"ת ישלח לי רפואה שלימה בתוך כו', ויזכני השי"ת לראות רוב נחת בגו"ר באנ"ש שי'.

שוב כתב בנר א' דחנוכה (חט"ז אגרת ה'תתלו):

ע"ד הנסיעה לנוח, הנה עדיין אין הזמן גרמא גם לחשוב בזה, כי בדעתי, בל"נ, במשך איזה זמן (בערך לא קודם מחודש שבט הבע"ל) לבקר את המוסד תו"ת יצ"ו בעי"ת ווארשא.

---

23. למרות זאת נסע בשלהי מ"ח מריגא לברלין, לסדרת פגישות בנושא העזרה ליהודי רוסיא. על הפעילות הזאת בתקופה זו, ראה תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית פרק כד. באגרת י' כסלו כותב רבינו: ביום ג' ז"ך מ"ח . . עשיתי מסעי לעיר בערלין . . ובאתי בחזרה ביום ד' בקר העבר.

24. מאסר רבינו, ושילוחו לארץ גזירה, עד אשר נגאל בי"ב-ג תמוז תרפ"ז.

בי"א שבט כתב שוב (ח"ב אגרת שנח):

אם כי בריאותי חלושה, הש"י יחזקני בתוך כו' מרוב היסורים ר"ל אשר סבלתי בקיץ העבר - ל"ע - מגודל הצער בהווה מהמצב הרוחני של אחינו בשרינו יושבי מדינתנו יחי' הנרדפים באף ובחימה, מאת בעלי הזרוע מעוותי הדין וחוקי החופש אשר ניתן לכל האזרחים בלי הבדל דת, אשר מצבם איום ונורא הש"י ירחם עליהם בגו"ר, כבדה לי הנסיעה בזמן הזה.

אמנם לגודל תשוקתי להתראות עם ידידינו אנ"ש התמימים, ולבקר את ישיבת תומכי תמימים דליובאוויטש יצ"ו אשר בעי"ת ווארשא יע"א, החלטתי להבליג על הכל, ובעזרתו ית' לעשות נסיעתי צלחה על משך כשני שבועות.

רבינו יצא בדרכו מריגא לווארשא, ביום א' כ"ח שבט בבוקר, ואחרי תחנות ביניים בעיירות דווינסק, ווילנא ועוד, הגיע לווארשא ביום ב' בבוקר, ערב ר"ח אדר.

תיאור ביקור זה נרשם בשעתו על ידי אחד האברכים, ונדפס בכמה מקומות (ס' התולדות של רבינו ח"ד ע' 5 ואילך; הוספות לספר המאמרים תרפ"ח ע' ריט ואילך; מבוא לספר השיחות תרפ"ח ע' ח ואילך. רשימות חוב' קנב ע' 429).

להלן פרק כד יסופר בפרטיות אודות הביקורים בישיבה. כאן נסקור את הפגישה עם אנ"ש בווארשא ובשאר המקומות.

הביקור בחורף תרפ"ח

נתחיל עם תיאור הנסיעה, תחנות הביניים בדווינסק, תחנות הגבול, תחנת ווילנא, והגעתו לווארשא.

ברשימה הנזכרת של אחד האברכים, מספר על דברי רבינו לפני הנאספים בתחנת הגבול:

כן בקדש חזיתיך, ומפרשים הלואי בקדש חזיתיך. יעזור הש"ת וילמדו תורה כאן היכן שמרשים ללמוד, באותה מסירות נפש שלומדים תורה שם היכן שלא מרשים ללמוד תורה.

הדברים נזכרים גם ברשימת ה"ר אליהו חיים אלטהויז, שכתב בכ' מ"ח תרח"ץ (תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית פרק עז):

כאשר שמעתי מפיו של רבינו שליט"א, אמר לאנ"ש שי' דעיר "דווינסק", על התחנה שם, דרך נסיעתו מריגא לווארשא, בחדש אדר שנת תרפ"ח, בזה"ל:

וואס איהר פרעגט צוא מען לערינט אין רוסלאנד תורה, כן בקדש חזיתיך, הלואי בקודש חזיתיך, הלואי וואלט מען אזוי לערנען אין דיא מדינות וו[או] מען מאג לערנען, נאהר מען זאל ניט דארפען אף דעם רוסישען מסירות נפש.

גם ביומנו של רבינו מספר על הפגישות עם אנ"ש בתחנות בדווינסק, ווילנא, ווארשא (ס' השיחות תרפ"ח ע' י-יא):

בשעה 8 וחצי בקר הנני נוסע לווארשא, בלוית בתי מ' חנה וחתני שמרי' יחיו.

בבית הנתיבות בנותיי יחיו וקבוצת מאנ"ש.

בשעה 1 צהרים באים אנחנו לדווינסק, פגישה מאנ"ש שי'.

בשעה 2 אל הגבול זעיאגאלין, ומשם בשעה 6 אל הגבול טומינה[25], שם פוגשים אותנו אנ"ש וילנא ווארשא.

בשעה 12 לילה בוילנא[26].

בשעה 8 בקר באנו לוארשא.

נסיעה לאכסניא במעון רש"פ שי' זאלמאנאוו.

בשעה 4 קבלת אנשים עד שעה 11 לילה. ההמון רב בלא ע"ה, רובם בני פולין. והעבודה תכבד עלי ביותר.

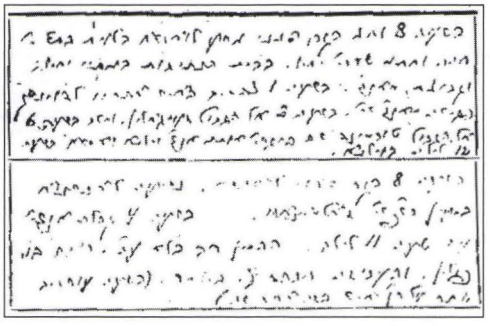

יומן הנסיעה לווארשא – כתי"ק

האמור לעיל ביומן: "בשעה 6 אל הגבול טומינה, שם פוגשים אותנו אנ"ש וילנא ווארשא", היינו שקבוצה מאנ"ש שבווילנא-ווארשא, נסעו עד התחנה האחרונה שלפני גבול לטביא, כדי לפגוש שם את רבינו, ולחזור אתו לווארשא.

נסיעה זו נזכרת גם ברשימה הנזכרת של אחד האברכים:

ליום המוגבל, יום ראשון פרשת תרומה, יצאו מוורשה שבעה טובי אנ"ש לקבל את פני הרבי על הגבול.

וברשימה קצרה מהביקור, שהעתיק כ"ק אדמו"ר זי"ע ברשימותיו (חוב' קנב ע' 429):

על כל תחנה שעוברת הרכבת במסעה - הרבה מאנ"ש, ומהם הנוסעים לורשא. וכק"ש נשקף בעד החלון ומנענע בראשו לאות ברכה. עם רב בתחנת ורשא.

* * *

25. הן תחנות הגבול, זעמגאלא שבלטביה וטורמונט שבפולין (ראה דרך המלך ע' 11).

26. על התחנה בווילנא – ראה גם לקמן פרק מ.

וממשיך לספר ברשימת אחד האברכים, על קבלת הפנים בווארשא, קבלת האנשים והמכובדים, ואמירת מאמרי דא"ח:

מאז עלות השחר, יום ב' פרשת תרומה, מתקבצים ובאים אל בית הנתיבות בוורשה צבאות יהודים, רבנים ונכבדי העיר ... ולרוב ההמון עלתה להם לתלמידי הישיבה בעמל רב לפנות דרך מסילה, אשר בה עבר הרבי וישב במרכבה ונסע ובא לחצר נאלעווקי[27], שם הוכן מקום לשבתו לימי היותו בוורשה ... ומשעה לשעה מתמלא החצר מצבאות יהודים לקבל שלום...

בסדר זה עברו שלשת הימים הראשונים, עד חצות היום הי' בחדרו באין איש עמדו ואין נכנסים למחיצתו, מחצות היום עד שעה שבע היו נכנסים אליו האדמו"רים והרביים אשר באו לשאול בשלומו, ומשעה שבע הי' מקבל שלום במשך שעות אחדות.

יום ה' ויום ו' ערב שבת לא קבל שום איש והי' לעצמו בחדרו ... זמן למאמר דא"ח הוגבל לערב שבת אחרי עלות המנחה ... אחרי תפלת ערבית הלך הרבי לביתו בליווי אלפי ישראל אשר מילאו את החוצות והרחובות...

ממוצאי שבת תרומה עד יום ה' פרשת תצוה הי' בכל ערב "יחידות" כארבע-חמש שעות ... ומחצות היום היו נכנסים אליו האדמו"רים והרבנים לשאול בשלומו, אסיפות שונות בעניני הכלל והדומה...

בשושן פורים נסע הרבי לאטוואצק למעון דודו רבי משה הורנשטיין - חתנו של הרבי מהר"ש - וגם שם השיב לשואליו דבר, ולשבת קודש פרשת תשא באו לשם אנ"ש ונבחרי תלמידי הישיבה ... למחרת כל היום נכנסו ל"יחידות", כל אלה שעדיין לא הספיקו להכנס בורשה, ובשעות הערב עזב את אטוואצק ובא לורשה.

למחרת ביום שני קבל שוב אנשים ל"יחידות" במשך כמה שעות, וכחצות הלילה נסע הרבי צלחה לבית הנתיבות ... ובלוית ברכות יברכך וזמרה נעימה זז והרחיק המסע לעיר וילנא, שם שהה עד אחרי שבת קודש[28].

ותמצית כל הנ"ל, גם ברשימה קצרה, שהעתיק כ"ק אדמו"ר זי"ע ברשימותיו (שם).

בנוסף לביקור בישיבה, והפגישה עם אנ"ש בווארשא, היו לרבינו גם כמה פגישות בקשר לעזרה ליהודי רוסיא, כפי שמספר רבינו באגרת ד' תשרי תרפ"ט, אל ה"ר אלי' אהרן מיליוקובסקי (חט"ז אגרת ה'תתקכא):

התעכבתי כשלשה שבועות, וגם שם עשינו ועידות פעמים אחדים עם כבוד האדמו"רים, והרבנים הגאונים שליט"א, וגם מעסקני הכלל יחיו, להכירם את המצב מאחינו יחיו.

27. ביתו של הרש"פ זלמנוב.

28. כמסופר לעיל פרק ט.

שם אף נפגש עם הג"ר מנחם זעמבא, ושוחחו אודות יסוד כולל למצויינים, והמשיך לכתוב לו בזה בי' מ"ח תרפ"ט:

כבודו כותב אשר בהתראתינו קודם פסח העל"ט במחנם הט' יע"א, דברנו דבר נחיצת התיסדות כולל אברכים גדולי התורה[29], אשר אולי יעלה בידנו להקים עולה של תורה.

חורף תרפ"ט

הביקור השני של רבינו בווארשא הי' בי"ד כסלו תרפ"ט, בעת חתונת בתו עם כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, כמסופר לעיל פרק יא.

אחרי הביקור הזה כתב רבינו מכתב כללי לאנ"ש והתמימים בווארשא, בנר ד' דחנוכה תרפ"ט (חט"ז אגרת ו'ג):

בזה הנני לתת לכללות אנ"ש והתמימים יחיו את תודתי וברכתי לכל אחד ואחד בפרט, עבור טרחתם והשתדלותם בעניני סדרי החתונה למז"ט, ובגלל [זאת] יברכם השי"ת בכל מילי דמיטיב מנפש ועד בשר.

קיץ תרצ"א

ביקורו השלישי בווארשא הי' בקיץ תרצ"א, אותו מסכם רבינו באגרת ה' מנ"א תרצ"א (ח"ב אגרת תקלט):

ביום ט' תמוז עזבתי את ריגא, ויצאתי לוורשא לבקר את שלש הישיבות בוורשא ווילנא ולאדז אשר תחת הנהלתי.

תיאור הביקור בישיבה יבא לקמן פרק כז.

קיץ תרצ"ב

עוד שני ביקורים קצרים ביקר רבינו בווארשא – לפני הגירתו לשם באלול תרצ"ג:

האחד הוא ביום ג' כ"ח מנ"א תרצ"ב, בדרכו מלודמיר לביתו בריגא, שנעצר בווארשא, כמסופר לעיל פרק ט.

קיץ תרצ"ג

והשני, בי"ב תמוז תרצ"ג, בדרכו מריגא למאריענבאד, שנעצר ליומיים בווארשא, כפי שכתב לבתו הרבנית בכ"ו סיון תרצ"ג[30] (חט"ו אגרת ה'תקיד):

דורכפאהרינדיק פארבריינגען אין וארשא א צויי טעג בערך.

ובי-יא תמוז כתב לה ולבעלה אדמו"ר זי"ע (שהתחיל לכתוב בי' תמוז בריגא, וסיים בי"א תמוז בווארשא – שם אגרת ה'תקטו):

29. ראה בזה גם ח"ב אגרות תכג. תכה. תפח. תקו. תקיא. חט"ז אגרות ו'פז. ו'קח.

30. ראה גם חי"א אגרות ד'רצז-ח. ד'שב.

פ"ש מווארשא, באנו צלחה יום ד' בקר.

ובי"ג תמוז כתב להם ממאריענבאד[31] (שם אגרת ה'תקטז):

היום בשעה חצי השתים עשרה באנו צלחה לפה.

וכך מסכם המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין במכתבו שכתב אז לכמה מאנ"ש:

נסע יו"ד תמוז, וביום י"ב תמוז הי' בורשא בהישיבה, ובי"ג תמוז בא למארענבאד צלחה.

הפצת החסידות בווארשא בשנת תרצ"ב

לפני שאנו ניגשים לספר על הגירת רבינו לווארשא, בשלהי שנת תרצ"ג, נספר כאן על מבצע הפצת החסידות בווארשא, בשנת תרצ"ב.

כאשר רבינו מינה את ה"ר יהודה עבער לעמוד בראש הישיבה בווארשא, בתחלת שנת תרצ"ב (כדלקמן פרק כח), הטיל עליו גם את מלאכת ארגון שיעורי תניא בבתי מדרשים.

הוא מינה על כך אברך אחד בשם משה חיים[32], וכך דיווח הר"י עבער לרבינו, ביום א' פר' חיי שרה תרצ"ב:

מעבודתו של ר' משה חיים שי', הנה הלך לביהמ"ד באגנע 8 ... עם ספרי תניא וקונטרסים ... התחיל לדבר עמם בכללות אודות לימוד הדא"ח, עד שבקשו אותו שילמוד עמם תניא בכל יום, ונעתר להם. בעת הלימוד הוא בערך מ' ויותר...

כן הלך בישיבת סאכאטשאוו "בית אברהם" ... וביקש אשר יקבלו אותו ללמוד תניא בשכר ... והוסכם ללמוד תניא בכל יום בעד הקטנים משעה ב' וחצי עד שעה ג', בעד ה' זהובים לשבוע. ומחר אי"ה יותחל הלימוד, והבטיחו לקנות ספרי תניא. ובדעתו לילך עד"ז לישיבות אחרות...

לבד כל הנ"ל התחיל לומר דא"ח בביהמ"ד דזיקא בכל ש"ק, ובב' השבתים שעברו כבר אמר, ובדעתו לומר בע"ה בכל ש"ק.

וביום א' פר' ויצא דיווח שוב, ה"ר יהודה עבער:

מעבודתו של הרמ"ח שי', הנה הוא לומר בביהכ"ס באגנא בכל יום בלילה. בעת הלימוד הוא לערך ט"ו...

כן הוא לומד בישיבת בית אברהם בכל יום משעה ב' ביום. בעת הלימוד הוא בערך ל' מתלמידי הכתות. וכבר קיבל בעד שבוע א' ה' זהובים.

לבד זה לומד בביהכ"נ פראנציסקאנער כ"ב ... עם ד' בחורים, ולפי דבריו הם בעלי כשרונות ובעלי דעה. מחסידי גור, אבל הם רוצים בזה ומסורים אל הלימוד.

ובכ' כסלו דיווח שוב, ה"ר יהודה עבער:

מעבודתו של רמ"ח שי', הנה הוא עוסק כמקדם בג' המקומות, באגני', לפ"ע ט"ו תלמידים קבועים, וגם בע"ב שונים (אתמול בהסעודה[33] היו ג' בחורים משם), ישיבת בית אברהם, לומד עם שלשים מתלמידי הכתות ... וההי' בחורים בפראנציסקאנער כ"ב.

לבד מה שלומד תניא ב' פעמים [בשבוע] בהמכינה, ואומר דא"ח בכל ש"ק בדזיקא. הוא מקוה להשיג בקרוב עוד איזה בחורים ללמוד עמהם.

---

31. ראה גם ח"ג אגרת תרמז.

32. לא הצלחתי לברר שם משפחתו.

33. התוועדות י"ט כסלו.

פרק טז
הגירת רבינו לווארשא ולאטוואצק

בקשת אנ"ש שרבינו יתיישב בווארשא

כבר סופר לעיל בפרק הקודם, אודות בקשת אנ"ש אצל רבינו בחורף תרפ"ח, שיבוא להתיישב בפולין, ומענה רבינו (ח"א אגרת שלה):

אודות הצעתם בדבר העתקת מושבי למדינת פולין או ליטא השייכה כעת לפולין, הגם כי טעמיהם נכונים המה, אבל לרגלי סיבות שונות ונימוקים אדירים בלתי אפשרי הוא.

שוב פנו אנ"ש בבקשה זו בקיץ תר"ץ, אחרי חזרת רבינו מנסיעתו הארוכה לארה"ב. מספר על כך ה"ר שמואל זלמנוב, במכתבו אל ה"ר עזריאל זעליג סלונים, בא' מנ"א תר"ץ (עבד מלך ע' 417):

ביום ד' העבר בא כ"ק אדמו"ר שליט"א לבערלין צלחה ... אנחנו אנ"ש דפה שלחנו מכתב בקשה לכ"ק אדמו"ר שליט"א, שיקבע דירתו בפוילין (כי בריגא אין המקום מוכשר כל כך), והצענו שיבוא על ימים הנוראים הבע"ל למדינתינו ונראה לסדר הדבר. מקוים הננו אשר נקבל בקרוב תשובה חיובית.

את החלטת רבינו בנושא, הוא כתב אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, ביום ועש"ק כ"ח מנ"א תר"צ (חט"ו אגרת ה'תסד):

אדות שאלתך בדבר להיות בווארשא קודם יו"ט זה, אי אפשר עתה.

ובמוצש"ק ראה (חט"ו אגרת ה'תסה):

בטח קבלת מכתבי מעש"ק ... אדות הצעת ווארשא להיות אצלם קודם יו"ט, שאי אפשר.

בהמשך לזה התקיימה אסיפת חשובי אנ"ש בפולין, ליטא ולטביא, במוצש"ק וילך ה' תשרי תרצ"א, בבית חדב"נ הרש"ג, ובהשתתפות חדב"נ כ"ק אדמו"ר זי"ע. באסיפה זו דנו אודות יסוד "אגודת חסידים" בפולין, ליטא ולטביא.

פרטי-כל האסיפה נדפס בתשורה (סטמבלר, תשס"ה). אחריו באים על החתום משתתפי האסיפה.

למחרת, בו' תשרי תרצ"א כתבו ראשי אנ"ש אל רבינו:

השמועה שנתפרסמה אשר אנ"ש שי' דאה"ב מבקשים ומשתדלים ע"ד העתקת משכן כ"ק שליט"א למחנם, הרעידה את נפשינו ... נתאספנו איפוא כהיום באי כח אנ"ש שי' ממדינות פולין, לאטווי' וליטא, להתייעץ ולטכס עצה במה להציל את נפשותינו ... לבקש ולחנן את כ"ק אדמו"ר שליט"א שבל יעזוב אותנו ולהסכים להשאר בתוכינו.

(א) אנ"ש דפולין מוצאים שהמקום היותר מוכשר לקביעת דירתו של כ"ק אדמו"ר שליט"א הוא מדינת פולין, כמו שכתבו במכתבים לכ"ק לבערלין.

(ב) ליסד ועד קבוע מאוחד מכל ארצות הנ"ל, שידאוג ע"ד החזקת בית חיינו שליט"א, ולסדר ההכנות הנחוצות לקביעת משכן קדשו בתוכינו.

(ג) ליסד אגודת חסידים בכל מדינות אירופה אשר איש את רעהו ידברו, הן בנוגע לימוד דא"ח ברבים ובהרחבת והתפתחות החסידים והחסידות, והן בהנוגע להחזקת בית-חיינו שליט"א, ולבקש את כ"ק אדמו"ר שליט"א לסדר לנו הסדרים והתקנות בזה.

(ד) באי כח אנ"ש שי' ממדינת פולין מבקשים את כ"ק אדמו"ר שליט"א לכבדנו בביאתם למחנינו להרים קרן החסידים והחסידות במדינתינו, ואנחנו מקבלים עלינו לעשות בע"ה ההכנה הדרושה לזה.

א' האזינו, ו' תשרי תרצ"א, ריגא

אשר אנשיל בן נחמה[34]

ארי' ליב בן שרה[35]

שלום בן חי' רבקה קראל[36]

שרגא פייוויש ב"ר יחיאל יהודה ליב ז"ל[37]

אלי' בן ביילא יוכבד ווייץ מווילנא

שניאור זלמן ברד"מ ז"ל[38]

יהודא ליב בן דוואני' תחי'[39]

מרדכי בן שיינע שו"ב[40]

בצירוף למכתב זה, יש בארכיון עותק דומה, בשינוי לשון קצת, והיא כנראה טיוטה של המכתב הזה, וגם היא חתומה, ומופיעות בו גם החתימות של:

בא כח ממדינת רוסיי אלי' חיים בן רבקה[41]

שמואל ב"ר דב"מ ז"ל[42]

---

34. אראנאוויטש.
35. נימויטין.
36. בן-אחותו של ה"ר יוסף יוזיק מווארשא.
37. זלמנוב.
38. שמוטקין.
39. רסקין.
40. חפץ.
41. אלטהויז.
42. שמוטקין.

מכתב ראשי אנ"ש בפולין ליטא ולטביא לרבינו

ועל המשך ההשתדלות כתב ה"ר שמואל זלמנוב, אל ה"ר עזריאל זעליג סלונים, בי"ג ניסן תרצ"א (עבד מלך ע' 418):

על דבר העתקת כ"ק אדמו"ר שליט"א עדיין אין החלטה גמורה בזה, רק אנחנו אלה פה משתדלים אדות וויזעס למדינתינו עבור משפחת רבינו שליט"א, וכאשר נשיג אותם מקום הננו

שכ"ק ירוצה לבקשתינו ויקבע משכנו בפולין המדינה. והשי"ת יהיה בעזרינו שיתגשם שאיפותינו בפועל בקרוב אי"ה.

ההחלטה להתיישב בפולין

לקמן פרק כז יסופר על תוכנית רבינו בתחלת קיץ תרצ"א, להעביר את ה"אולם" של הישיבה מווארשא לריגא, ועל הקשיים והסיבוכים שהיו בזה.

בי"ט אייר תרצ"א כתב ה"ר שמואל זלמנוב אל ה"ר עזריאל זעליג סלונים (עבד מלך ע' 418):

לעת עתה נדחה הרעיון אדות העתקת דירתו למדינה אחרת, וכפי הנראה ישאר על משך זמן רב בריגא, וגם בדעתו הק' לייסד ישיבה תומכי תמימים בריגא, וגם מישיבתינו יסעו קבוצה מתלמידים גדולים. אך מתי יבוא זאת לפועל עדיין אין ידוע.

אמנם אחרי שתוכנית זו התבטלה, החליט רבינו להתיישב באטוואצק, הסמוכה לווארשא שבה נמצאת הישיבה.

בר"ח מנ"א תרצ"א כתב המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, אל הרח"ה הבלין:

קרוב הדבר לודאי אשר כ"ק אדמו"ר שליט"א יעתיק מושבו לגמרי למדינת פולין ויקבע דירתו באטוואצק. וקרוב הדבר אשר עוד בחצי אלול הבע"ל יעתיק לשם.

בט"ו מנ"א כתב אל ה"ר ישראל דזייקאבסאן:

נסענו ח' [תמוז] לורשא, ושם חגגנו גם את ימי חג הגאולה, והיינו שם כשבועיים ... ואח"כ עלתה עוד הפעם ההצעה ע"ד ההעתקה לפולין. והנה אחרי אסיפות שונות בענין זה השיב, שבמשך זמן קצר ישיב להם. וקבלתי ידיעה שהשיב הסכמה. וקרוב לודאי אשר עוד בחצי אלול יעתיקו אי"ה לשם. יתן השי"ת ויהי' הכל טוב.

והיינו מה שכתב רבינו בג' מנ"א (חי"ג אגרת רכט):

אל הועד הנכבד של ידידינו אנ"ש שיחיו בעי"ת וורשא יע"א, ה' עליהם יחיו

שלום וברכה,

בתשובה על הצעתם לבא צלחה למדינתם הט' יע"א, בחדש אלול הבע"ל, אשר הבטחתי להשיב להם על הצעה זו. הנני בזה להשיב אשר בעה"י אני מסכים להצעתם לבא למדינתם הט' בחדש אלול הבע"ל. אמנם לקבוע היום בדיוק עדיין איני יכול, ואי"ה אחרי שנים שלשה שבועות אודיע להם הזמן בדיוק, והשי"ת יצליח להם.

ובז' מנ"א מבשר ה"ר שמואל זלמנוב אל ה"ר עזריאל זעליג סלונים (עבד מלך ע' 419):

עתה אבשרו בטוב, כי על פי בקשות ידידינו אנ"ש שי' דמדינתינו, הסכים כ"ק אדמו"ר שליט"א להיות הימים נוראים הבע"ל במחנינו, ונקוה להשי"ת שגם אחר כך ישאר בקביעות בפולין.

ובז' אלול כתב המזכיר הר"י פייגין, אל הרי"ל הורביץ:

בדרך להקורארט היינו בווארשא לבקר את אנ"ש דשם וגם את ישיבתינו אשר בשם, ובעת היותינו שם בקשו עוד הפעם והפצירו אנ"ש דמדינת פולין, אשר כ"ק אדמו"ר שליט"א יעתיק מושבו למדינתם. והשיב להם אז אשר יודיעם החלטתו בזה. וכעת החליט להסכים לבקשתם, ואי"ה עוד קודם ר"ה יעתיק לשם. יתן השי"ת ויהי' להצלחה לפעול ישועות.

ובכ' אלול כתב המזכיר הר"י פייגין, אל הרא"א אקסלרוד:

כ"ק אדמו"ר שליט"א נוסע מחר אי"ה לורשא, לע"ע לבדו, כי אין דירה עדיין עבור ב"ב.

וכן הי' לפועל, שבר"ה הי' באטוואצק, ונשאר בפולין עד י' מרחשון (על אירועי חודש זה, יסופר קצת לקמן פרק כז), שאז חזר לריגא.

חזרתו לריגא

על סיבת חזרתו לריגא כתב הר"י פייגין, אל ה"ר אלי' נחום שקליאר, בכ"ג מ"ח:

הנה עוד מכבר הנה אנ"ש דמדינת פולין הפצירו על דבר העתקת מושב כ"ק אדמו"ר שליט"א למדינתם. והנה בהכנה לזה פעלו שיבא לשם על ימים הנוראים וכל חדש תשרי. ונסע לשם בסוף אלול והי' עד י' חשון בערך. שם אחרי החג גילה דעתו והחלטתו אשר יעתיק בעזה"י מושבו לשם. וחפשו דירה עבורם ולא מצאו עדין הראוי', כי בכלל כבד בורשא בשאלת הדירות, ודרוש בתחלה סך מסוים, ועל כן נשאר הדבר לעת עתה כך, ונסע על איזה חדשים חזרה, ובמשך זה הזמן חושבים אשר ישיגו דירה בעזה"י.

וכן כתב באותו יום אל ה"ר ישראל דזייקאבסאן:

ועל כן נסע לעת עתה על איזה חדשים חזרה לריגא, וחושבים אשר במשך זה הזמן ימצאו דירה המתאמת, וחושבים אנ"ש דפולין לאזור כחות גם על הוצאות ההעתקה.

אמנם לפועל נשאר בריגא עוד שנתיים.

בתקופה זו חזרה אליו מחלת רגלו[43], ולצורך זה שהה בחדשי קיץ תרצ"ב בדרוזקעניק "אשר שם ישנם גם כן המרחצאות למחלת רגלו" (אגרת הר"י פייגין מכ"ו סיון תרצ"ב).

משם נסע לימים אחדים לבקר את אנ"ש בלודמיר אשר בוואהלין, ובדרך חזרה לריגא התעכב גם בווארשא ובווילנא, כדלעיל פרק ט.

---

43. שהתחילה בחורף תרצ"א, ראה מבוא לאג"ק ח"ב ע' 26-25.

בחורף תרצ"ג נחלש רבינו ביותר, ונסע לברלין להתרפאות. וכך מסכם רבינו את הנסיעה הזאת (ח"ד אגרת א'מב):

הוכר איזה חלישות בהקול, והחלטתי להתעסק ברופאים ורפואות, ואחרי אשר התעכבתי משך זמן - בשנת תרצ"ג - בברלין, אצל הרופאים היותר גדולים, ובתוכם הכי נעלה פראפ. לעווי ... באו לידי מסקנא אשר אינם יודעים עדיין מהות המחלה, ואשר הנני מוכרח להיות תחת השגחת רופאים מומחים.

משם נסע רבינו להתייעצות עם הרופאים בפאריז, בתחלת אדר[44], ובכ"ג אדר חזר לריגא[45].

בקיץ נסע למאריענבאד, כאמור באגרת י' תמוז, אל ה"ר יעקב לנדא (ח"ב אגרת תרלא):

מצב בריאותי ת"ל הוטב לעומת שהי', אבל עודני עוסק ברפואות, והשי"ת ישלח לי רפואה שלמה בתוך כחעב"ר[46] שי' הצריכים רפואה בגו"ר. היום הנני נוסע צלחה למאריענבאד, והשי"ת יעזר שיהי' לתועלת בגו"ר.

את סיכום מצב רבינו במשך השנה הזאת, כתב המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, אל ה"ר אלי' נחום שקליאר, בי"ד מנ"א תרצ"ג:

אם כי כל העת, מעת בואו מבערלין לפני הפסח עסק ברפואות, ואחרי כל זה הטבה ממשית לא נראה במצב בריאותו. ובכל זאת רק בחג השבועות, נגד דברי הרופאים אמר חסידות בליל ראשון, וגם ביום ב' השיחה, אשר בטח קבלת ללמוד ברבים בימי הגאולה, וב"ה אשר לא פעל זה גרעון במצב בריאותו, ואדרבה, כי העדר אמירת הדא"ח מה שהזהירו הרופאים פעל זה גם כן על בריאותו ... לבסוף הנה דברי הרופאים גברו עלינו באיומים, אשר נסיעתו למקום מרפה מוכרחת, וח"ו אמר אשר כבד לשער התוצאות אשר לא יסע ... וכך נסע יו"ד תמוז, וביום י"ב תמוז הי' בורשא בהישיבה, ובי"ג תמוז בא למארינבאד צלחה ועוסק ברפואות.

* * *

סיבה נוספת לעיכובו של רבינו בריגא, הי' רצונו לקבל אזרחות לטבית, שזה יקל עליו ההסתדרות בפולין.

וכך כתב רבינו אל בתו הרבנית בכ"ו סיון תרצ"ג (חט"ו אגרת ה'תקיד):

איהר וייסט מאיין מיינונג איבער פולין, אז איך האב גירעכינט בעזה"י אריבער להצלחה אין פולין, און זאייענדיק דעם עבר'דיקן זומער אין דרוזקעניק, כמעט מחליט גיוועז אויף יֶע, נאר עס איז גיבליבין וארטין א פאר חדשים ביז מי ועט

44. ראה חט"ר אגרת ה'תצו-ז.

45. ראה חט"ר אגרת ה'תצח.

46. כל חולי עם בני ישראל.

קריגין די לעטישע בירגערשאפט. איצטער אז עס איז שיים פראן, רעכענען מיר מיט גליק דורכפירין דעם פלאן. די באבע תי' שטימט איין דאצו[47].

ובאותו יום כתב גם אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע (חט"ו אגרת ה'תקיג):

עתה אשר ת"ל דבר הנתינות הלטבי בא מן הכח אל הפועל, הנני מקוה להשי"ת להוציא מחשבתי הטובה בדבר ההעתקה לפולין להצלחה, כפי האמור במכתבי לבתי היקרה רעייתך הכבודה תי', וכמובן הדבר דורש אירגון והסתדרות נכונה.

ההעתקה לווארשא

אז התחילו ההכנות להגירת רבינו לווארשא.

באותה אגרת של כ"ו סיון, כתב רבינו אל בתו הרבנית "איך ויל ניט אז מי זאל ויסין איבער פערשידענע טעמים".

ההודעה הראשונה על כך, לראשי אנ"ש בווארשא, היתה כנראה בי"ב תמוז, בעת ביקור רבינו בווארשא, הנזכר לעיל בסוף הפרק הקודם.

למחרת נסע משם למאריענבאד, ומשם כתב בכ"ב תמוז אל הרי"צ גוראר' (ח"ג אגרת תרנ):

מכתבו קבלתי, ורואה הנני כי התחיל הענין בסדר הראוי, ובטח יתייעצו עם ידידנו רש"פ[48] ורש"ז[49] יחיו, ועם המתעניינים בזה, והשי"ת יעזור להביא מהכח אל הפועל להצלחה בהפרט והכלל בגו"ר...

על דבר חיפוש דירה, בודאי צריכה שימת לב מיוחדת אשר בעזה"י יתאים לכל פרטי'. אמנם עד שלא יסתדר חלק ידוע מהדרוש להעתקה צלחה, צריכים להניח דבר חיפוש דירה עד חצי מנחם הבע"ל.

במשך שהותו במאריענבאד, נעשו כל הסידורים להעתקה מריגא לווארשא, על ידי מכתבים מפורטים ממאריענבאד[50], עד ער"ח אלול תרצ"ג, שאז כתב רבינו אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע (ח"ג אגרת תרצב):

נוסעים אנחנו צלחה היום לווארשא.

וכך נסע רבינו ממאריענבאד ישר לווארשא.

כעבור יומיים, בבדר"ח אלול, כתב רבינו אל הנגיד ה"ר מנחם מענדל רוטשטיין (חי"ז אגרת ו'שמז):

ת"ל באתי לשלום צלחה ביום ג', הנסיעה היתה בכי טוב,

47. הסבתא [הרבנית שטערנא שרה] מסכימה לזה.

48. זלמנוב.

49. שמוטקין.

50. ראה ח"ג אגרות תרנ-תרצב – אגרות תקופת מאריענבאד, אשר רבות מהן דנות בהכנות להגירה זאת.

ע"ד דירה - ישנו איזה הצעות, אך עדיין טרם ההחלטה בזה, ואקוה שבקרוב הימים יסודר הכל כראוי בעה"י.

ועל קשיי ההסתדרות שם, כתב אל כ"ק חתנו, בט' אלול (חט"ו אגרת ה'תקכב):

כהיום הנני פה בדבר שכירת דירה להצלחה בגו"ר, כי מאז בואי הנה ביום א' דר"ח אלול, ושהיתי פה עד עש"ק שופטים, נסעתי לאטואצק במעון וידערשאל, ותמול באתי הנה, ומחר אי"ה אסע חזרה.

תנאי שכירת מעון בלתי קלים, ועולים בכסף מלא, ועוד טרם בא לידי החלטה מצד בעלי הבית, ובטח יעזור השי"ת בגו"ר.

בכ' אלול כתב לו (חט"ו אגרת ה'תקכה):

עתה בשעה חצי העשירית לילה באתי לפה מאטואצק, בשביל בעזה"י לקבל מחר בקר פני האורחים היקרים[51], כבוד אמי מורתי הרבנית, רעייתי או"ח[52], בתינו היקרה או"ג[53], נכדינו היקר, ד' עליהם יחיו.

הדירה שלנו עוד טרם נגמרה תיקונה, ומבטיחים אשר בעזה"י על ש"ק הבע"ל יהי' הכל מוכן, ויתן השי"ת שיהי' בהצלחה בגו"ר.

יום ג' בקר שעה 8

ת"ל האורחים שי' באו צלחה, והנסיעה היתה בטוב.

ובכ"ח אלול (חט"ו אגרת ה'תקכו):

הדירות עוד אינם מוכנים, ונגמרת תיקונם היום, ובר"ה הבע"ל נהי' בהישיבה, ואי"ה ביום ג' הבע"ל נקוה לכנוס להצלחה בגו"ר.

בח' תשרי נכנסו לדירה החדשה, ולמחרתו בערב יום הכפורים, כתב לו רבינו (חט"ו אגרת ה'תקכז):

תמול צהרים, בחדש השביעי שהוא מושבע בשובע שמחות בגו"ר, ביום השמיני שהוא שמן בכל מיני טוב, נכנסנו להצלחה בגו"ר בדירה החדשה.

פרסום בשורת ההעתקה לווארשא

מיד עם הוודע דבר התיישבות רבינו בווארשא, שמחו והודו על כך אנ"ש שבעיירות פולין, וגם אלו שבוואהלין, שהיתה אז תחת שלטון פולין (כדלעיל פרק ט).

הגיע לידינו מכתב אל רבינו, בחתימת 21 מראשי קהלת אנ"ש בלודמיר, בי"ב אלול תרצ"ג:

אנחנו המתפללים והמסתופפים בצל כבודו שליט"א, מביעים בזה את רגשותינו הנעלים והתפעלות נפשותינו, לשמע הבשורה הטובה, כי הרעיון הגדול של העתקת דירתו לפולניה יצא מכח אל הפועל, וכי כבר כבודו ישכון כבוד בארצנו בדירתו החדשה בווארשא ... ומעתה נייחל ונקוה כי שביב החסידות דחב"ד, אשר אחר ימי המהומות והמלחמות בערה בנו רק בסתר כליותינו, ובמדה מצומצמת הנה עכשיו כאשר עיננו יהי' רואות את מורנו מקרוב נוכל להנות מזיו אורו הבהיר, והזיק תתלקח בלבבינו לאור גדול להאיר את כל חדרי לבינו בתורה וחסידות בהתלהבות יתירה.

והננו חותמים מכתבנו ביראת הכבוד ובברכת שנה טובה, להכתב בספרן של צדיקים לאלתר לחיים טובים וארוכים ולשלום.

בן ציון בן רייזיל כהנא

אברהם אליהו בן טויבע צבי' האפט

זעליג דוב בן בלימע פריידע זאנשיין

אפרים ישראל בן שיינדיל בערלאנד

יוסף בן צירל צונג

[...] ליב בן שרה לאה [...]

ברוך ארי' בן שרה עניא פריימער

מנחם מענדל בן גיטול צימערמאן

גרשון דיין בן נחמה (?) דיין

שמואל בן גיטעל צימרמן

יעקב שיפער

אברהם אינבער בריקנער

דובעריל בן מרים טקאטש[54]

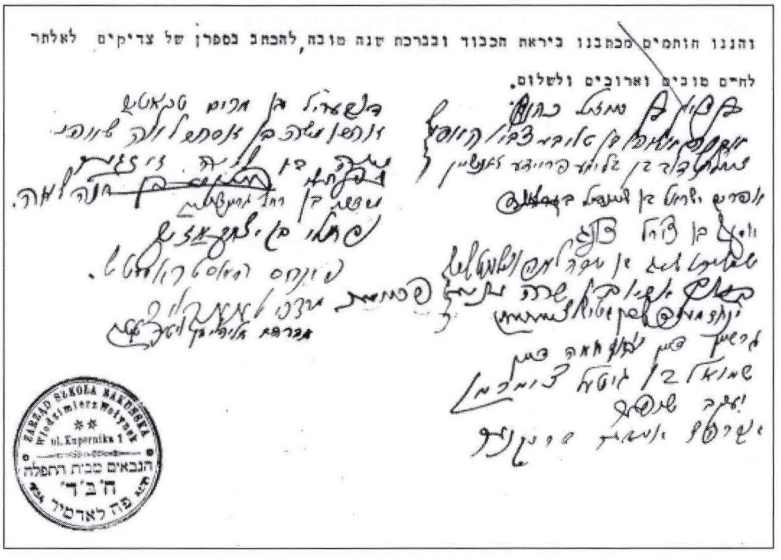

סיום האגרת והחתימות

51. שבאו מריגא להשתקע בווארשא.

52. אמיך וחמותך.

53. אחותך וגיסתך.

54. אח"כ עלה לארה"ק.

אהרן משה בן אסתר לאה שאפעל (?)

משה בן לאה זינגער

נפתלי [...] בן חנה לאה

מרדכי בן רחל גרינצווייג

נפתלי בן יצחק אזיק

פנחס האסטראויטש (?)

מרדכי טענענבוים

אברהם אליהו בן ויטע [...]

ועל האוירה החדשה שרבינו הכניס לישיבה בווארשא – לקמן פרק ל.

ההגירה לאטוואצק

אטוואצק היא עיר נופש, המרוחקת כשלושים ק"מ מווארשא. היא נוסדה לערך בשנת תר"נ, על ידי יהודים עשירים, על גבי חלקת יער שקנו, והתפתחה במהירות לעיר גדולה, שמחציתם יהודים.

מצב בריאותו של רבינו דרש שמקום מגורו יהי' במקום אויר צח, ובסמיכות לווארשא הי' זה המקום הכי מתאים לרבינו.

גם לישיבה התאים מקום זה יותר מאשר ווארשא, כדלקמן פרק לב.

וכך הוחלט בקיץ תרצ"ה שהרבי והישיבה יעברו מווארשא לאטוואצק.

כבר בשלהי שנת תרצ"א, רצה רבינו להתיישב באטוואצק, כדלעיל בתחלת הפרק; אלא שהתוכנית לא באה אז לפועל.

בתחלת תמוז תרצ"ה בא רבינו לאטוואצק, אלא שעדיין לא נקבע בבירור אם יתיישב שם בקביעות.

בג' סיון כתב רבינו (ח"ג אגרת תשעה):

בדבר שאלתו לאיזה מקום בדעתי לנסוע, הנה מפני כמה טעמים חשובים כבד לפני הנסיעה בקיץ זה לחו"ל, ובדעתינו לשכור מעון בנאות דשא סביבות ווארשא.

בשלהי הקיץ הופיעה ידיעה ב"חב"ד בולטין" (מס' א), בשם המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין:

דער רבי שליט"א געפינט זיך יעצט אין קור פלאץ, אטוואצק לעבען ווארשא, ער וועט דארטען פארברייגען ביז די ימים טובים, און פילייכט איבער ראש השנה.

[תרגום

הרבי שליט"א שוהה כעת בעיר הנופש אטוואצק שליד ווארשא, הוא ישהה שם עד הימים הנוראים, ואולי עד אחר ראש השנה].

ובהתמים (ח"א [94] צב):

ביום א' חו"ב י"ב תמוז חגגו ברוב פאר והדר את חג הגאולה אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א, הדר כעת על נאות-דשא באטוואצק. נתאספו ובאו הרבה אנ"ש ותלמידי התמימים שי' מווארשא ומערי השדה. כ"ק אדמו"ר שליט"א דיבר הרבה ענינים ושיחות קודש.

אז עברה גם הישיבה לאטוואצק, וכדלקמן פרק לב.

ישיבת תומכי תמימים בוואַרשא-אטוואצק

פרק יז

פתיחתה בשנת תרפ"א

באותה שעה שהתחילו הרדיפות נגד הישיבה תומכי תמימים ברוסיא, כאשר הישיבה ברוסטוב נסגרה בפקודת השלטונות, בשלהי חורף תרפ"א, ראשיה נאסרו, התלמידים גורשו מהעיר, הרבי נקנס בהחרמת רכושו, ורשת הישיבות תומכי תמימים ברחבי רוסיא התחילה לרדת למחתרת – כמסופר בתולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית פרק ס –

באותה שעה התחיל לזרוח אור רשת ישיבות תומכי תמימים בפולין הסמוכה, כאשר נתייסדה הישיבה הראשונה והראשית בוואַרשא.

בב' ניסן תרפ"א, יום השנה הראשון להסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, מייסד הישיבה תומכי תמימים בליובאוויטש, נוסדה הישיבה תומכי תמימים בוואַרשא.

תאריך זה נתפרש בכותרת נייר המכתבים[1] של הישיבה: "נוסדה ב' ניסן תרפ"א".

י ש י ב ת
תומכי־תמימים
ליובאוויטש
בוואַרשא, מלאווסקא 7
טעלעפאן 325-63.
נוסדה ב' ניסן תרפ"א.

כותרת נייר המכתבים של הישיבה

וכך מסופר ב"סקירה כללית על התפתחות הישיבה הק' 'תומכי תמימים' ליובאוויטש" (התמים ח"ז (קט [שעג]), תמוז תרצ"ז):

בשנת תרפ"א, ביום הילולא של מיסד הישיבה נ"ע, עברה הישיבה הקדושה לארץ פולין, ותהי לה הרווחה.

לוואַרשא, מקום משכנה החדש של הישיבה הקדושה, התחילו לנהור תלמידים רבים מכל קצוי המדינה, וגם מחוצה לה, לבוא להסתופף בצלה של הישיבה הקדושה המפורסמת.

את פתיחת הישיבה סקר המזכיר מוה"ר משה ליב רודשטיין, ברשימה שכתב בשנת תש"ב[2]:

ביום ב' ניסן תרפ"א, יום ההילולא הראשון של רבינו נ"ע, הונח בוואַרשא היסוד לישיבת תומכי תמימים, שהתחילה עם 12 תלמידים, שנאספו מתוך חסידי חב"ד בוואַרשא. התקבל ראש הישיבה גדול בתורה, ואילו השגחת והדרכת לימוד תורת החסידות נמסרה לידי זקן החסידים, הרה"ח דובער משה שמוטקין, וזקני החכמים הרה"ח שרגא פייוויש זלמנוב, והר"ר שניאור זלמן שמוטקין.

בתמונת מחזור של הישיבה משנת תרצ"ו, כבר לא הי' ה"ר דובער משה שמוטקין בחיים[3], ומתוארים שלשתם:

הרב דוב משה שמאטקין ז"ל ממייסדי הישיבה

גזבר ר' ש. זלמן שמאטקין

יו"ר ר' שרגא פייוויש זלמאנאוו

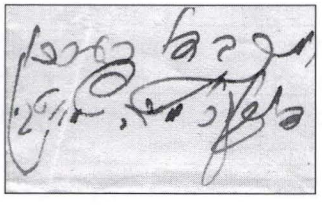

ה"ר דובער משה שמוטקין

ה"ר שרגא פייוויש זלמנוב

ה"ר שניאור זלמן שמוטקין

1. נייר מכתבים זה הוא כבר מתקופת תרפ"ו ואילך, שאז עברה הישיבה לכתובת האמורה בו: "מלאווסקא 7", כדקלמן פרק כב.

2. חוברת "ישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש, ח"י אלול תרנ"ז – ח"י אלול תש"ב", ע' 20 (באידיש, וניתן בזה תרגומו ללה"ק).

3. הוא נפטר בי"ב אדר תרפ"ט, כדלעיל פרק יד.

התפתחותה בשנה הראשונה

את תולדות פתיחת הישיבה והתפתחותה בתקופה הראשונה, סקר אחד מתלמידיה, שהי' אחר כך לאחד ממנהלי הישיבה, ה"ר שמואל זלמנוב[4] (בטאון חב"ד 34 ע' 37):

היה זה ב' ניסן תרפ"א, יום הילולא הראשון לפטירת כ"ק אדמו"ר הרה"ק מוהרש"ב נ"ע (נסתלק ב' ניסן תר"פ, ברוסטוב ע"נ דון ברוסיא), אשר רוח ד' פעם בלב חסידי חב"ד בורשא להקים בעירם סניף ישיבת תומכי תמימים באותה הצורה ובאותה התוכנית כעין דהווה בארעא דליובאוויטש.

למטרה זו נוסד ועד מיוחד מאנ"ש, שבראשו עמדו זקני התמימים הפעילים שבורשא, ה"ר אבא מארי הרה"ח ר' שרגא פייביש זלמנוב (יו"ר הועד), והרה"ח ר' שניאור זלמן שמוטקין ז"ל.

היסוד הראשון להישיבה היו כעשרה בחורים מצוינים בתורה שלמדו בכולל בבית הכנסת ידוע. והרה"ח מזקני חסידי חב"ד בורשא, ר' דובער משה שמוטקין ז"ל (אביו של ר' שניאור זלמן הנ"ל) היה נוהג ללמוד עמהם מזמן לזמן בספר התניא.

אחרי חג הפסח תרפ"א עברו הבחורים הנ"ל למקום הישיבה החדשה, שהתמקמה בבית הכנסת ליובאוויטש הידוע, ברחוב פרנצ'יסקנר 30 בורשא.

בתור "משפיע" לחסידות נתמנה הרה"ח התמים המצויין, משכיל בדא"ח ועובד אלקים מוה"ר ברוך פרידמאן ז"ל (שהיה ידוע בליובאוויטש בשם "ר' ברוך פולישער"), שבא אז מקרוב מישיבת תומכי תמימים ברוסיא, והיה יודע פרק בסדרי הלימודים בנגלה ובדא"ח ובהנהגותיה המיוחדות של ישיבת ליובאוויטש.

* * *

השתלשלות הדברים, שהביאו לפתיחת הישיבה, מתוארים על ידי אחד מהתלמידים הראשונים, ה"ר מאיר בליזינסקי[5]:

נולדתי בשנת תרס"ז בעיירה גארבאלין, כחמישים קילומטר מוורשה ... לאחר חג הפסח [תר"פ] הגענו לוורשה. כאן, בוורשה, נכנסתי ללמוד בישיבת "מסילת ישראל"...

הגיע אלינו יהודי בעל הדרת-פנים, איש זקן ונשוא-פנים, אשר הוציא מילקוטו ספרי "תניא" והתיישב ללמוד עם הבחורים. היה זה הרה"ח ר' בעריל משה שמוטקין ז"ל, חסיד ידוע, נגיד ועשיר, אשר ידיו רב לו בנגלה ובחסידות. השתתפתי בכל שיעוריו, ומני-אז התחלתי להרגיש סיפוק רוחני עצום, מעין אושר עילאי...

ה"ר מאיר בליזינסקי

לקראת סוף "זמן" הלימודים, בין פורים לפסח [תרפ"א], בישר לנו ראש הישיבה, שהיה "מתנגד", כי לקראת הקיץ לא ירשה יותר לאיש זה, ר' בעריל משה, לבוא לישיבה ללמוד חסידות חב"ד עם הבחורים. התנגדנו והבענו את רצוננו כי הננו מרוצים מאד מלימודיו ורוצים אנו לשמוע ממנו תורה...

כאשר סיפרנו על כך לר' בעריל משה - הצטחק ואמר: "נו, וועט מען מאכן אליין א ישיבה!" (אם כך, נקים ישיבה לבד).

הוא אמר לנו, כי היות וברחוב פרנציסקאני 30 ישנו בית-מדרש פנוי, "תשבו שם ללמוד, ואני אחראי להחזיק את הישיבה!". ואכן, למחרת הפסח הגענו לבית-מדרש זה, בית מדרש חב"ד אשר ברחוב פרנציסקאנע, והתחלנו ללמוד שם.

שנים עשר בחורים היינו אז: שלמה צילין[6], יעקב קרייקרמן, יעקב גולדברג, יעקב יצחק שפירא, אפרים אליעזר פרנקל, קלמן [בליו]מנזאהן[7], יצחק פישמן, משה מרדכי הלוי גרינשפן (מאוסטרובצה), אני - ועוד שלשה בחורים אשר שמותיהם אינם זכורים לי.

על פי רשימת התלמידים דלקמן פרק כא (ברשימת התלמידים שסיימו לימודיהם בישיבה מספרים א; ז), יש להשלים עוד שנים: יצחק אלי' ציגענבאך, יחיאל הערץ.

עוד ממשיך לספר הר"מ בליזינסקי:

התחלנו ללמוד בעצמנו - למדנו אז מסכת שבת - בלי משגיח וללא ראש-ישיבה. ישבנו ולמדנו בשקידה והתמדה, מבלי להזדקק בשלב זה לעזרתו של מישהו. בכל ערב הגיע אלינו ר' בעריל משה, שלמד אתנו תניא.

ה"ר ברוך פרידמן

כעבור שבועיים התחיל ללמוד אתנו ר' ברוך פרידמן הי"ד תניא ולקוטי תורה. הוא הי' יליד סביבות ורשה, ונסע ללמוד בלובביץ לפני מלחמת עולם הראשונה, ולמד כמה שנים, ובגמר המלחמה חזר לורשה, והתחתן, וגר בורשה, והי' ידוע בלובביץ בחור משכיל בחסידות.

---

4. בנו של ה"ר שרגא פייוויש הנ"ל.

5. את זכרונותיו מהתקופה ההיא יש לנו מארבעה מקורות:
א) מאמרו שהדפיס בבטאון חב"ד 34 ע' 38 (מנ"א תשל"א).
ב) מכתבו שכתב לנכדו הר"ש העבער, בג' מרחשון תשל"ח.
ג) סיפוריו בעל פה, שנרשמו ונדפסו בכפר חב"ד גליון 320 ע' 19 (ט"ו בשבט תשמ"ח).
ד) ספר תולדותיו "רבים השיב ליהדות וחסידות" (ארה"ק תש"ע).
בהבא לקמן ליקטתי קטעים מכאן ומכאן, להשלמת הפרטים.

6. ראה אודותיו לקמן פרק לט.

7. אחר כך נעשה חתנו של המנהל הרש"ז שמוטקין.

הוראות רבינו בקשר לישיבה

אף שההחלטה לפתוח את הישיבה היתה כבר בב' ניסן, מכל מקום לא הספיקו להודיע על כך אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע עד תחלת תמוז. את הסיבה לכך סיפר ה"ר שמואל זלמנוב (בטאון חב"ד 34 ע' 37):

היתה אז עדיין "שעת חירום" כתוצאה מהמלחמה העולמית הראשונה, והקשרים בחילופי מכתבים סדירים עם רוסיא נותקו לגמרי. אחרי מאמץ מיוחד עלה בידי הועד, על ידי שליח מיוחד שעבר את הגבול, להודיע לכ"ק אדמו"ר הריי"צ נ"ע על ההצעה. ונתקבל מהרבי נ"ע מכתב ברכה ודברי עידוד ליסוד הישיבה.

ברוסטוב היה אז מוה"ר דובער ריבקין, המספר על הימים האלה (אשכבתא דרבי ע' 114):

אחרי קבלו אז בתחלת חדש תמוז ידיעה מהתיסדות ישיבת תומכי תמימים בווארשא, על ידי התמימים הקשישים דשם, והי' בהתפעלות והתרגשות של שמחה מבשורה זו עד אין שיעור, ודיבר עמדי הרבה מזה במשך איזה ימים בשמחה מופלגה, ואמר שבעזרתו ית' הוא מקוה, שהמוסד יגדל ויפרח ויפיץ אור גדול בעולם.

את שמחתו זאת הביע רבינו במכתבו, שכתב בי"א

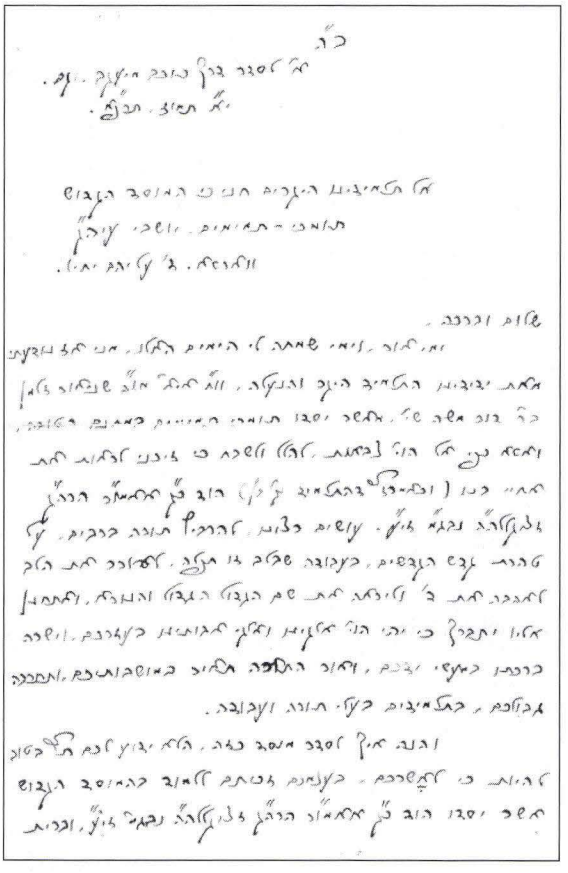

מכתב רבינו אל הנהלת הישיבה

תמוז "אל תלמידינו היקרים חניכי המוסד הקדוש תומכי תמימים יושבי עיה"ק ווארשא, ד' עליהם יחיו" (ח"א אגרת פ):

ימי אור וימי שמחה לי הימים האלו, מני אז נודעתי מאת ידידינו התלמיד היקר והנעלה ווח"ס אי"א מו"ה שניאור זלמן ב"ר דוב משה[8] שי', מאשר יסדו תומכי תמימים במחנם הט', ואשא כפי אל ה' צבאות להלל ולשבח כי זיכני לראות את אחיי בני (וכאמרז"ל[9] דהתלמיד נקרא בן) הוד כ"ק אאמו"ר[10] הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, עושים רצונו, להרביץ תורה ברבים על טהרת קודש הקדשים, בעבודה שבלב זו תפלה, לעורר את הלב לאהבה את ה' וליראה את שם הגדול והנורא. ואתחנן אליו ית' כי יהי הוי' אלקינו ואלקי אבותינו בעזרכם וישרה ברכתו במעשי ידיכם, ואור התורה תאיר במושבותיכם ותתרבה גבולכם בתלמידים בעלי תורה ועבודה.

ולמחרתו, בי"ב תמוז, כתב רבינו אל ה"ר שרגא פייוויש זלמנוב (תשורה – ווייגרטן, תשס"א):

בדבר תו"ת אכתוב אי"ה ימים אלו ע"י תלמידינו, חתנו של ר"י שי' גענבער, המתעתד לנסוע צלחה.

[והכוונה היא אל הרמ"ד ריבקין הנ"ל, שנסע אז מרוסטוב לפולין, אלא שמיראת הצנזורה נכתב ברמז].

רבינו כתב אליהם שני מכתבים עם הוראות מפורטות באופן התייסדות הלימודים בישיבה, ובהם כתב בין השאר (חי"ד אגרות ה'נג-ד):

סדר התייסדות המוסד תומכי-תמימים: שמו, "מערכת תומכי-תמימים ליובאוויטש בווארשא" וכן יהי' החותם של המוסד והפירמע.

לקבוע ועד מסדר מערכת תומכי-תמימים, אשר הוא יהי' רוח החי' בכל עניני ההתיסדות בגשמיות ובסדר הלימוד. הועד יהי' מחמשה אנשים לא פחות, ובהם שלשה אלה ר' דוב משה[11] שי' ר' שרגא פייוויש[12] שי' ור' שניאור זלמן[13] ב"ר דוב משה שי' ולהם ניתן רשות לבחור עוד בשנים חברים.

אחר כך ממשיך ומפרט את סדר ניהול הישיבה, קבלת התלמידים, וסדר הלימודים והתפלות במשך היום ובשבת קודש. ומסיים באופן ההשגחה הכללית:

ההשגחה הכללית הלא ידוע היא במה שצריכה להיות,

---

8. שמוטקין.
9. דברים ו, ז. ספרי שם פל"ד. הובא ברש"י שם. שוע"ר הל' תלמוד תורה פ"א ה"ח.
10. אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, מייסד הישיבה תומכי תמימים בליובאוויטש.
11. שמוטקין.
12. זלמנוב.
13. שמוטקין.

להרבות השיחה בהנהגה טובה ביראת שמים, ובקנין מדות טובות, ובציווי ואזהרה על נטילת ידים, קריאת שמע שעל המטה, ועוד מהדברים שאינם באים בכתב וקבוע בלב התמימים יחיו, מההנהגה הטובה והישרה שקבלו בעת היותם תלמידים מקשיבים.

ההודעה בשורה הנשלחת צריכים להדביק בכותלי ביהמ"ד, למען לפרסמו ברבים. והעיקר צריכים לקבל בעלי כשרון מצויינים בכל מפלגה ומפלגה, ושיהי' מעון טוב מתאים אל המוסד לכל פרטיו.

ה"ר יחיאל מאיר בלומנפלד

עוד סיפר ה"ר מאיר בליזינסקי על אותה תקופה:

בנגלה למדנו לבדינו. ובאמצע הקיץ הנ"ל חזרה לפולני' משפחת בלומנפלד. זו הייתה משפחה מפולני', שגורשו לרוסי' על ידי הרוסים כשהחזית עם הגרמנים התקרב לסביבתם, שאז גרשו את כל היהודים מהסביבה לרוסיה[14], וכשהיו ברוסי' נתוודעו לאנשי חב"ד ונעשו אוהדים. ואחד מביניהם, ר' יחיאל מאיר, הי' ידוע בתור למדן, ונתקבל אז בתור ר"מ בישיבת תחכמוני של המזרחי, ובתור אוהד בא אלינו כמה פעמים ואמר לנו שיעור במס' שבת.

14. ראה תולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק קמ.

ה"ר יחיאל מאיר בלומנפלד

וכעין זה מסופר אודותיו באנציקלופדיא של הציונות הדתית (ח"א ע' 303):

עם תום המלחמה חזר לווארשה, משתתף ביסוד "תומכי תמימים", ובשנת תרפ"ג נתמנה רב בבית המדרש לרבנים "תחכמוני".

הוא נולד בתרנ"ג. בשנת תרצ"א הדפיס בווארשא את ספרו כל המצוה[15]. נספה בגיטו ווארשא ביום הכיפורים תש"ג, הי"ד.

15. אנציקלופדיא – ספר על תרי"ג מצות ובאור להשקפת הרמב"ם בהלכותיו.

פרק יח
שנת תרפ"ב

ממשיך לספר הר"מ בליזינסקי:

בהתחלת החורף תרפ"ב באו תלמידים חדשים, וביניהם ר' אברהם זיסקינד נ"ע[16].

בקיץ תרפ"ב התקבל לישיבה התלמיד ה"ר יוסף גולדשטיין, שסיפר על אותה תקופה:

למדתי תחלה בישיבת תורת חיים, ואני ועוד כמה בחורים החלטנו לעבור לחב"ד בשנת תרפ"ב, וכן עשינו. אבל מפני שהייתי צעיר מדאי, בן 14, לא רצו לקבל אותי, ורק על ידי הערמה נכנסתי, והוא:

הי' שם ה"ר אברהם זיסקינד ור' משה יהודה רייכמן[17], וסיכמתי ללמוד אתם באופן פרטי, וכך לאט לאט נכנסתי לישיבה, והי' אז שמואל זלמנוב המחנך שלי[18]. בסך הכל היו 15 תלמידים.

וכך מסופר במכתב רבינו, שנשלח על שם מזכירו מוה"ר אלחנן דובער מרוזוב, הי"ד, בח' שבט תרפ"ב (חי"ד אגרת ה'קלו, ע' קעז):

נפתחה מערכת ישיבת תומכי-תמימים בעיר וארשה ... על פי הידיעות המתקבלים, לומדים שם כעשרים וחמשה תלמידים יחיו, בעלי כשרון נעלה, יעזרם האלקים.

המשפיע ה"ר אלטר שימחאוויץ

ה"ר אלטר שימחאויץ

הדבר הראשון שעשה אז רבינו לחיזוק הישיבה, מיד בתחלת שנת תרפ"ב, היה לשלוח לשם את המשפיע ה"ר אלטר שימחאויץ, שיכניס אוירה חסידית לישיבה החדשה הזאת.

שמו המלא הוא חיים אלטר ניסן שמעון שימחאויץ.

הוא נולד בפאטשעפ, לערך בשנת תר"נ. בצעירותו למד בישיבתו של הרה"ח ר' צבי נטע גנעסין מפאטשעפ[19], שרבים מתלמידי ישיבה זו באו אחר כך ללמוד בתומכי תמימים. ובחשון תרס"ה בא ללמוד בליובאוויטש. זמן מה הוא למד ב"מכינה" שבהאראדישץ, ואחר כך בהאולם שבישיבה בליובאוויטש.

בתחילת שנת תער"ב הוא נבחר לאחד משבעת התלמידים שנשלחו לארץ הקודש, לייסד בהם את ישיבת "תורת אמת" בעיה"ק חברון.

בשלהי אותה שנה חזר לליובאוויטש, והמשיך ללמוד בה עד שנת עזר"ת, ואף היה מה"חוזרים" דא"ח שנשמעו מפי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

בקיץ תרע"ג, כשנסע כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע לחו"ל, ביקש אצל התלמיד ה"ר אלי' סימפסון, לכתוב לו בכל שבוע את תוכן המאמר שאמר כ"ק אביו, והוסיף (חי"א אגרת ג'תשמו): "ואתה וידידי הבחור ר' אלטר שי' תעשו זאת".

וכך כתב אודותיו כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בד' תמוז תרצ"ו (חי"ז אגרת ו'תי):

אנכי שמעתי מהוד כ"ק אאמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע אודות ידידי הרה"ח מצויין תלמידי התמימים הרח"א שי' שימחאוויטש שבחים גדולים במהות עצמו ובענין טיב השפעתו בדא"ח ובהדרכה.

בחודש שבט תרע"ה, נשא בליובאוויטש את מרת רבקה, בת המשפיע ה"ר שלמה זלמן הבלין[20], מנהל ישיבת תורת אמת בחברון ובירושלים.

בקיץ עזר"ת נשלח על ידי אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, לנהל את מחלקת ישיבת תומכי תמימים בשצעדרין. וכך כתב אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בט"ז אייר עזר"ת (ח"א אגרת א'סח):

ובדבר אלטר, אמרתי לר"ז האוולין[21] קודם ש"ק, שיכתוב אליו שיסע לליובאוויטש (בכדי שימסור לו ר' שילם מה שיודע משם וכל הענינים. וגם שיתן לו הקאנטאר איסטרוקציע[22], ובדרך

---

16. המשך תולדותיו – ראה לקמן פרק לד.

17. שניהם התקבלו לישיבה בחורף תרפ"ב, כמפורש ברשימה דלקמן פרק כא.

18. אף שהוא עדיין לא נכנס לישיבה בתור תלמיד מן המנין, עד קיץ תרפ"ד, וכמפורט ברשימה דלקמן פרק כא: "נכנס בקיץ פ"ד, ודא"ח למד גם קודם לזה בהמוסד".

19. או יהושע נתן. ראה זכרון לבני ישראל ע' כו. תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית פרק פז. תולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק פז.

20. אודות החתונה הזאת מספר ה"ר יהודה חיטריק, בספרו רשימות דברים (מהדורת תשס"ט-ע) ע' 363.

21. חותנו של ר' אלטר.

22. הוראות המשרד.

כלל צריך להיות כך, שיסע מליובאוויטש לשצעדרין[23]). והיום בבוקר כתבתי לרא"ק[24] (ע"י נוסע) שישלחו אותו לשצעדרין.

המחלקה בשצעדרין התקיימה עד שנת תרע"ח, שאז העבירו את הישיבה ומחלקותיה לקרעמענטשוג, כמסופר בתולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית פרק נה. ובשלהי תרע"ט נתמנה ר' אלטר למשגיח לימוד החסידות בישיבה המרכזית בקרעמענטשוג.

בחורף תרפ"א עברה הישיבה לרוסטוב, ור' אלטר נתמנה בה למשפיע[25].

עם סגירת הישיבה ברוסטוב על ידי השלטונות, בשנת תרפ"א, ועם פתיחת הישיבה תומכי תמימים בווארשא, שלח רבינו את המשפיע ר' אלטר לנהל את החלק הרוחני של הישיבה בווארשא.

על כך סיפר רבינו במכתבו, שנשלח על שם מזכירו מוה"ר אלחנן דובער מרוזוב, הי"ד, בח' שבט תרפ"ב (חי"ד אגרת ה'קלו, ע' קעז):

על פי הצעת בן רבינו שליט"א[26], נפתחה מערכת ישיבת תומכי-תמימים בעיר ווארשא, ויסע לשם אחד המנהלים (אשר ניהל סניף ישיבת תומכי תמימים בשצעדרין) הרב ר' אלטער שי' שימחאוויץ, לנהל מערכת ווארשא. על פי הידיעות המתקבלים, לומדים שם כעשרים וחמשה תלמידים יחיו, בעלי כשרון נעלה, יעזרם האלקים.

בי"ט מר-חשון תרפ"ב כתב רבינו, אל חותנו ה"ר שלמה זלמן הבלין (ח"א אגרת צה):

קבלתי מכתב מחתנו ה"ר אלטער שי', מאחר חג הסוכות, ועודנו במינסק. אך [ע]תה אפשר הדבר כי נסע לר' שרגא פייוויש[27] שי', אשר כתב לי כי נחוץ הוא להם להישיבה תומכי תמימים יצ"ו שיסדו, כפי שכתבתי להם, מסדר משפיע ומשגיח, מבקשים כי אמהר לשלוח איש מומחה.

באותו יום כתב רבינו אל מוהרד"מ שמוטקין, לווארשא (ח"א אגרת צו):

מהמוסד דתומכי תמימים אשר במחנם הנני נהנה מאד, וירחם השי"ת ויתרחב במרחב גדול, בריבוי תלמידים מופלגי תורה, ויראי אלקים באמת. ותקותי חזקה אשר בהגיע מכתבי זה אליכם, יבוא משולחי ידידנו ר' אלטער שי', הנוסע למחנם להיות משגיח ומסדר בכל ענפי הישיבה תומכי תמימים.

בה' כסלו כתב רבינו אליו במינסק (חי"ד אגרת ה'צח):

למינסק כבר כתבתי ... כי יתנו לו על חשבוני עד סך שני מיליאן[28] .... ודברתי עמו, אשר הוא יתראה אי"ה בקרוב עם רש"פ[29] שי', כי ישלחו עבורך מבית הכנסת כתב רבנות, וגם זאת, אם אי אפשר יהי' לפרט בו גם בני ביתו שי', אז יהי' רק עבורך, ולא יהי' אצלך מניעה בדבר, ותסע לעת עתה בעצמך, וכעבור חדש ימים יב[ו]או גם ב"ב שי', כי קרוב הוא. אמנם בגוף ועצם הענין צריכים זריזות ביותר כי הזמן יקר. והשי"ת יעזור.

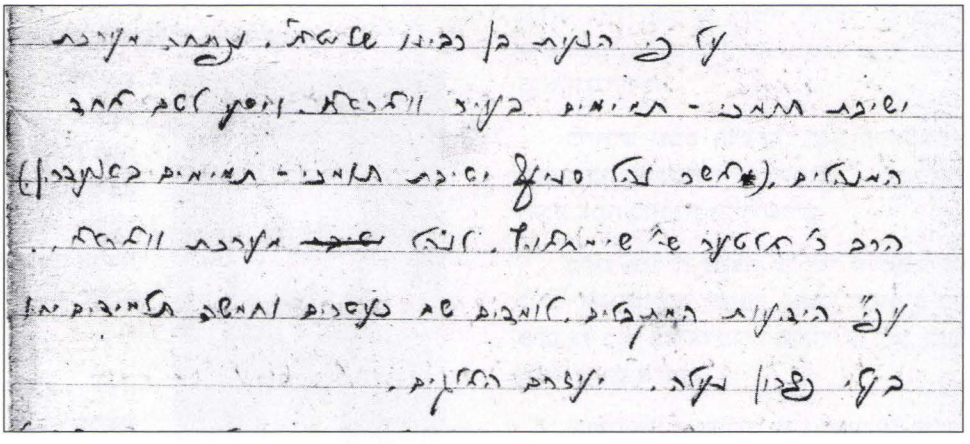

מכתב רבינו אודות הישיבה

23. לכן יבוא תחלה לליובאוויטש, ולא יסע ישיר לשצעדרין.

24. מנהל המשרד בישיבה בליובאוויטש, ה"ר אליעזר קפלן.

25. כמסופר בתולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית פרק ס (ע' רמו). תולדות חב"ד בארה"ק פרק לא, ע' רכה.

26. הוא כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, אשר בשנתיים הראשונות להסתלקות כ"ק אביו אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (ב' ניסן תר"פ), היה מכנה את עצמו, וחותם לפעמים בשם "בן רבינו". ותורף הדברים הוא כך: על פי הצעת בן רבינו, נסע ה"ר אלטר שימחאוויץ, לנהל את הישיבה, שנפתחה בעיר וארשא.

27. זלמנוב, מנהל הישיבה בווארשא. ומחמת יראת הצנזורה לא רצה רבינו לפרש, אשר ר' אלטר מתכונן לעזוב את רוסיא לפולין.

28. באותה תקופה הי' שער הרובלים ברוסיא נמוך ביותר.

29. זלמנוב בווארשא.

בו' כסלו כתב רבינו אל כמה מראשי עדת החסידים בווארשא, מוהרש"פ זלמנוב, מוהרד"נ בעזפאלאוו ומוהרי"ל רסקין (חי"ד אגרת ה'קט):

בעתיד הקרוב כאשר יבוא ר' אלטער שי' ויסודרו עניני הישיבה, אז ודאי הדבר כי ינתן להם תמיכה מהמרכז הכללי על הוצאת הישיבה.

ובז' כסלו כתב רבינו אל מוהרש"ז שמוטקין (חי"ד אגרת ה'קיד):

צריכים להשתדל, כי ידידינו הר"א שי' מפאטשעפ יבוא אליהם בהקדם האפשרי.

* * *

הנסיעה הזאת לווארשא לא היתה קלה ולא היתה פשוטה כלל. החסיד ר' מאיר בליזינסקי, מספר בהמשך זכרונותיו הנזכרים, אודות ביאת המשפיע מרוסיא לווארשא (כפר חב"ד 326 ע' 21):

בדרכו מרוסיה לפולין, הבריח ר' אלתר את הגבול ועבר דרך יער אחד. בגלל הקור הקשה ששרר אז - קפאה כף-רגלו והעבירוהו לבית-החולים בוילנא, שם נאלצו לקטוע ממנו את כף-הרגל. לפני פסח, אותה שנה, הגיע ר' אלתר לוורשה.

אנו התלמידים ראינו אותו לראשונה באחרון של פסח, ערכנו קידוש והתוועדות רבתי, בביתו של ר' זלמן שמוטקין. התוועדות זו נמשכה ברציפות עד למחרת היום, ור' אלתר אמר אז את המאמר "והניף ידו על הנהר".

עם בואו, הכניס רוח חדשה בישיבה. רמת הלימודים, בנגלה ובדא"ח, עלתה במאוד, ואוירה מרוממת שררה בין התלמידים.

השפעתו על תלמידי הישיבה

הר"מ בליזינסקי תיאר את השפעתו על התלמידים[30], במכתבו שכתב אל נכדו הר"ש העבער, בג' מרחשון תשל"ח:

בבואו של ר' אלתר נ"ע לורשה התחילה תקופה חדשה בישיבה, כי אז התחלנו ללמוד את הקונטרסים, קונטרס התפלה וקונטרס עץ חיים, ומאמרים של שנת מ"ג, ונ"ו, ונ"ט, ובקונטרס התפלה ומאמרים של מ"ג היינו בקיאים בהם כמעט עם האותיות, כי למדנו אותם אדעתא דנפשי, ובאופן ממשי ופרקטי.

וכמו ששמעתי פעם שתיארו את לובביץ של השנים ר"ס עד ר"פ, שהייתה גילוי אלקות מלמעלה, מה שלא הי' הרבה שנים לפניהם, כעין זה אפשר לי להגיד על הישיבה בורשה בשנים פ"ג עד פ"ו, שאני נזכר איך שלא הי' לי (ולאו דוקא אצלי אלא אצל כל אחד מהתלמידים אז) קשה בכלל להתעמק במשך הרבה שעות בתפלה בענין דא"ח, כמו בענין בריאת יש מאין המוסבר בנר חנוכה מ"ג בפרטי פרטים בהענין, עד שהענין יצא ברור מכל הצדדים בכל הפרטי פרטים בזה.

ור' אלתר נ"ע התוועד הרבה, כמעט כמה פעמים בשבוע, ותמיד הדיבורים היו מוחשים מאד באותם הענינים שהוא עסק בהם בתפלה, וגם אנחנו. וכאמור, אותם השנים הייתה פריחתה של ישיבת תומכי תמימים בורשה במובן הרוחני והחסידי.

ברשימתו הנזכרת של המזכיר מוהרמ"ל רודשטיין[31], סיפר אודות פעילותו בישיבה:

כשרונותיו הגאוניים של הרב ר' אלטער שימחוביץ, עם חושו הנפלא בחנוך והדרכה, עדינות מוחו ושכלו, חוש הסברתו בהשכלות עמוקות ועניני עבודה של תורת חסידות חב"ד, מדותיו העדינות ונעימות עבודת התפלה שלו, וקישורו התמידי עם רבינו שליט"א אודות מצב הישיבה ותלמידיה, וקבלת הוראות רבינו שליט"א, יחד עם מסירות הנפש האיתנה ויראת השמים של התלמידים, העלו את מצב התורה ויראת השמים של הישיבה תומכי תמימים בווארשא ברום המעלות, כשם הניתן לה "תומכי תמימים".

את "קישורו התמידי עם רבנו" רואים אנו במכתב שכתב לו רבינו בט"ו אייר תרפ"ג (חי"ד אגרת ה'קע):

חפצי ורצוני אשר תבחר מהתלמידים שי' שיש לך ותלמדם לדבר ברבים, והיינו שתבחר עבורם מאמרים קצרים שילמדום היטיב שיבינו הפנימי ושיהיו רגילים בהם, ותכריחם כי ידברו ברבים. כי ישנם כאלו שהם ביישנים ביותר והדומה, תעוררם על זה ותראה להם כי אין האמת כן וצריכים לדבר, ומזמן לזמן יתגדל אי"ה דבר זה, ויביא תועלת מרובה בעזרתו ית'. ואשרי חלקך.

חזק ואמץ אל תירא ואל תחת, זכור מורך ורבך אשר רוחו הק' אתנו הוא, וזכותו יגן עלינו אשר נוכל ללכת בהדרך אשר סלל לנו, וכל אשר לך תתן בעד זה. לא בחיל ולא בכח כי אם השכל וידוע אותו ית', להרביץ תורת תמימה המשיבה נפש כל חי בישראל, וככוכבי שמים ירבו בנ"י יחיו אל שולחני התורה בבתי כנסיות ובתי מדרשים, ואז אשרינו מה טוב חלקנו בחיים, לראות בטוב ישראל והצלחתו בגו"ר.

בשלהי סיון תרפ"ג כתב לו שוב רבינו (חי"ד אגרת ה'קעה):

ואני עוד טרם נענתי על מכתבי מט"ו אייר העבר, ובדרך כלל בעת האחרונה אין לי שום ידיעות מהנעשה אתם, דבר הראוי הי' שיכתבו לראד"מ[32] שי' בכל שבוע, פעמים בקצרה ופעמים בארוכה.

והנה בשבוע העברה כתבתי לידידנו רש"ז שי' ברד"מ[33] שי'

---

30. בנוסף לכך הטיל עליו רבינו את מערכת חזרת דא"ח בבתי הכנסת בווארשא, כדלעיל פרק יד.

31. חוברת "ישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש, ח"י אלול תרנ"ז – ח"י אלול תש"ב" (באידיש, וניתן בזה תרגומו ללה"ק) ע' 20.

32. המזכיר מוה"ר אלחנן דובער מרוזוב.

33. שמוטקין.

על דבר לימוד דא"ח ברבים, ועניתי לו בהנוגע לו בפרט. ועתה אכפול לדבר, באותו הרוח אשר כתבתי, כי ייסד אשר התלמידים יחיו יחזרו דא"ח ברבים וכאמור שם, ונוסף לזה הי' ראוי להם כי יתנו לבם ונפשם על הרחבת המוסד ... עליכם לדעת כי לכם החובה והמצוה ליסד בעזרתו ית' תומכי תמימים כאשר הי' מכבר, ולא ישגב מכם כל מאומה לעשותה, וחלק מהתרומה הבאה מאחינו מעבר לים[34] ינתן לכם בשביל הנהגת המוסד, רק השתדלו להרחיב המוסד בתלמידים טובים.

ואתה ידעת את אשר הי' מכבר הימים, ואין כל חדש, רק שיהיו תלמידים טובים בעלי כשרון ואוהבי עבודה בעבודת התורה בשקידה ועיון.

---

34. מעות התמיכה לישיבות תומכי תמימים ברוסיא, שנשלחו מארה"ב דרך אנ"ש בווארשא. כנזכר באגרות-קודש ח"א אגרות עט. פד. צד. צז ועוד.

* * *

ר' אלטר ניהל את הלימודים בישיבה עד תחלת שנת תרפ"ה, שאז הוכרח לנסוע לארה"ק, בתור משפיע בישיבה תורת אמת, כדלקמן פרק כא.

לקראת חודש תשרי תרפ"ט, בא אל רבינו לריגא, ורבינו מינהו להיות המשפיע הראשי בישיבה בווארשא, אלא שכעבור איזה חדשים הוצרך לחזור שוב לארה"ק, כדלקמן פרק כה.

בירושלים מונה על ידי רבינו כמשפיע ישיבת תורת אמת, ומשפיע אנ"ש בירושלים. ובעבודה זו התעסק, עד לפטירתו בז' ניסן תרצ"ט, כמסופר בתולדות חב"ד בארה"ק סוף פרק לא.

פרק יט
שנת תרפ"ג

בשנת תרפ"ג התרחבה הישיבה, עד שהוכרחה לעבור לבנין חדש, כמסופר בסקירת המזכיר מוהרמ"ל רודשטיין, באותה רשימה[35]:

כעבור מספר חדשים כבר הכילה ישיבת תומכי תמימים כ100 תלמידים, מוואַרשא ומהעיירות הסמוכות, ומחוסר מקום בבית המדרש ברחוב פראנציסקאני 30, עברה הישיבה לבית המדרש מרווח יותר ברחוב פראַרנציסקאני 8. שם היה כבר מטבח, בית תבשיל וחדרי שינה.

וכן סיפר הר"מ בליזינסקי במכתבו שכתב לנכדו הר"ש העבער, בג' מרחשון תשל"ח:

המקום הי' קטן, חיפשו מקום יותר מרווח, עד שמצאו ברחוב פרנציסקנר 8. הי' שם ביח"ס[36] של חסידי סטריקוב, שם היו שני חדרים גדולים מאד, וגם מול גר יהודי שהוא בישל בשביל הישיבה, ובמקום הזה היתה הישיבה עד אחרי הפסח שנת פ"ו[37].

וכן סיפר ה"ר שמואל זלמנוב (בטאון חב"ד 34 ע' 38):

הישיבה התפתחה בהצלחה גדולה, וכעבור שנה - שנתיים, נתרבו ספסלי בית המדרש ליותר ממאה, עד שהמקום היה צר להכיל את כל התלמידים, ואז עברה הישיבה לבית הכנסת יותר גדול ברחוב פרנצ'יסקנר 8.

בבנין החדש הזה למדו בשנים תרפ"ג-ה. בשנת תרפ"ו עברו למקום שלישי, ברחוב מלאווסקא 7, כדלקמן פרק כב. ובשנת תרצ"ו עברו למקום רביעי, בעיירה הסמוכה אטוואצק, כדלקמן פרק לב.

ה"ר שמעון (שימעלע) ענגיל זליכובר

עוד סיפר ה"ר שמואל זלמנוב שם:

באותו זמן מינו, בהסכמת כ"ק אדמו"ר הריי"צ נ"ע, לראש ישיבה, את הגאון הנודע בבקיאותו הנפלאה וחריפותו המעמיקה, הרב ר' שמעון (ענגיל), שהיה ידוע בשם "הגאון ר' שמעון'לי זליכובר (על שם עירו).

וכן סיפר ה"ר יוסף גולדשטיין:

אחר כך למדנו בפרנציסקאנר 8. ונתקבל ראש ישיבה ר' שמעון זליכובר, והי' ערך 2 וחצי שנה מורה שלי.

וכן מספרים התלמידים ברשימתם:

כמגידי שיעור נתקבלו ר' אברהם שמעון ענגיל, שהיה ידוע בכינויו ר' שמעון זליכובר על שם מקומו, ור' אברהם נפתלי הירצקה גולדברג.

* * *

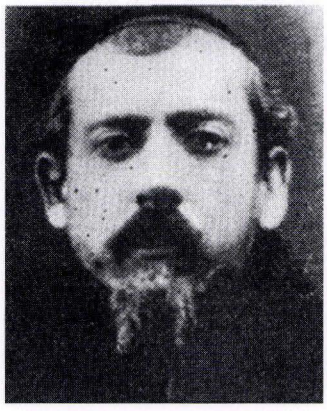

ה"ר שמעון ענגיל זליכובר

שמו המלא של ראש הישיבה ר' שמעון זליכובר הוא, ר' אברהם שמעון ענגל – הורביץ מזליכוב.

סקירה מפורטת מתולדותיו נדפסה בספר "מרביצי התורה מעולם החסידות" (סורסקי) ח"ו ע' קיד ואילך.

הוא נולד בשנת תרל"ו בעיר זליכוב. אחר נישואיו העדיף להתפרנס מיגיע כפו, ממכירת חומץ, ואחרי שירד מנכסיו ניאות לשמש כר"מ. בתחלה שימש כר"מ בישיבה בצאנז, אחר כך בישיבה לצעירים בקשאנוב, אחר כך בישיבת "בית ישראל" בסטולין, ואחר כך התקבל ב"תומכי תמימים" בוואַרשא.

ואודותיו מספרים התלמידים ברשימתם:

ר' שמעון זליכובר, שהיה מלמד את הכתה הגבוהה, היה גדול בנגלה ובנסתר. דרכו היה לפרש את שיטות הראשונים, ולא הי' נותן דעתו כלל על דברי האחרונים. מספרים שהשיעור הראשון שניתן בישיבה היה בסוגיא בבבא מציעא, ובה היה מפרש ומנתח כ"ח שיטות של ראשונים. כאשר נפתחה ישיבת חכמי לובלין נתקבל בה ר' שמעון כר"מ.

והתלמיד ה"ר מאיר בליזינסקי, סיפר בזיכרונותיו (כפר חב"ד גליון 320 ע' 16):

זכורני, כד הוינא טליא, ילד בגיל עשר, היה ב"שטיבל" שלנו אברך אחד, בשם רבי שמ[עון] ענגל. הוא היה למדן עצום ובקי - לא רק בכל הש"ס ומפרשיו, אלא גם בכל מיני ספרים אחרים ... בתקופה מאוחרת יותר שימש גם בתור ראש-ישיבה בישיבת "תומכי תמימים" בוורשה, כשנה לערך[38]. ולאחר שקמה "ישיבת חכמי לובלין" הגדולה, לקחו הגאון רבי מאיר שפירא זצ"ל לישיבתו.

---

35. חוברת "ישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש, ח"י אלול תרנ"ז – ח"י אלול תש"ב" ע' 20 (באידיש, וניתן בזה תרגומו ללה"ק).

36. בית חסידים; שטיבל.

37. כדלקמן פרק כב.

38. נראה שהוא למד אצלו שנה, אבל ראה לקמן בסמוך, שהוא הי' ר"מ בישיבה במשך חמש שנים תרפ"ג-ז.

אמרותיו לוקטו בספר נהרי א"ש (נ.י. תשנ"ג).

הוא אמר את השיעור הגבוה בתומכי תמימים – לפחות עד שלהי תרפ"ז, כדלקמן פרק כג.

באותה שעה דיווח חבר ההנהלה ה"ר שמואל זלמנוב אל רבינו, אודות שיעוריו, המעלות והחסרונות שבהם:

במערכה שלישית מספר התלמידים כעשרים בחורים שי' ... כבר יכולים ללמוד גפ"ת בעצמם, רק הי' דרוש להם שיאמר לפניהם ראש ישיבה בכל יום, או ג"פ בשבוע, שיעור עיוני, שיגלה ויבאר להם איזה עמקות בדברי הגפ"ת, ויסביר להם הענין בסברות שכליות על פי דרכי ההגיון, ואשר זה יתן להם רוח החי' בהסוגיא שלומדים בה.

לא כן הוא השיעור של הר"ש שי' ... לימודו הוא על מקומו, לדייק בתיבות רש"י ותוס', וכמעט אינו עובר על הדברים הקשים בגוף הפשט של דברי הגפ"ת מבלי לעיין בהם, אבל אינו מתרץ ומיישב זאת באיזה סברות והבנה עיונית, רק בפשטיות. ודרכו לאמר פשט חדש (לא תמיד דבר המתקבל) בדברי הגפ"ת נגד המפרשים כמו המהרש"א ומהר"ם שיף ז"ל, ועושה לפעמים חסר או יתיר ברש"י ותוס', באמרו כי הוא טעות המעתיקים, מבלי באר לתלמידים מדוע עוזב פשט הפשוט ... עם גודל מעלתו בבקיאותו הנפלאה, אשר כל רז לא אניס לי' כו', הנה לדבר עמו באיזה ענין שיסביר להם איזה סברא וכדומה אינו שייך ... ומה יש להם להתלמידים מבקיאותו.

באביב תרצ"ב[39] התקבל כמשגיח רוחני בישיבת חכמי לובלין (יח"ל). ובשנת תרצ"ד (אחרי פטירת מהר"מ שפירא, מייסד ישיבת יח"ל), עזב את לובלין והתיישב בקראקוב, שם הרביץ תורה לתלמידים מצויינים. בשנת תש"ג גורש מקראקוב למחנות ההשמדה, הי"ד.

ה"ר אברהם נפתלי הירצקא גולדברג

גם נזכר לעיל שנתקבל אז, בחורף תרפ"ג, ר"מ נוסף בישיבה, הוא ה"ר אברהם נפתלי הירצקא גולדברג. עליו מספרים התלמידים ברשימתם:

39. ראה ס' ישיבת חכמי לובלין ח"ב ע' נ ועי' תכט.

ר' אברהם נפתלי הירצקה גולדברג, אשר לימד הכיתה הנמוכה מזו של ר' שמעון, היה למדן פולני טיפוסי, שהיה מחבב את הפלפול ואת החריפות.

בשנת תרצ"ג הדפיס ספר "מעשה זית", חידושים ודרושים על המדרשים כסדר פרשיות התורה, עם הערות בהלכה[40]. גם הכין לדפוס ספר "יד לקידושין" ביאורים למס' קידושין, אך לא הסתייע מילתא.

מדי שבת היה מבקר ר' פייבוש זלמנוב, בלוית הרב ר' אברהם נפתלי הירצקה גולדברג בבתי הכנסת שבעיר, וזה האחרון היה דורש בפני הצבור וקורא לתמיכה בישיבה.

הי' ר"מ בתומכי תמימים – לפחות עד שלהי תרצ"א, כדלקמן פרק כז.

באותה שעה דיווח חבר ההנהלה ה"ר שמואל זלמנוב לרבינו, אודות שיעוריו, המעלות והחסרונות שבהם:

אופן לימוד של ר"נ שי' בטח ידוע, אשר איננו כל כך כפי לימוד הנרצה אצלינו. אך לעומת זה הוא בעל פועל נפלא, וכל השומעים את שיעורו מתפעלים ביותר מטיב ההסבר וגודל החיות בלימוד אשר מכניס בהתלמידים שי', וזה טוב מאד לפני תלמידים כאלו.

ב"התמים" ג ([קנו] עט) נדפסה הערה ממנו, וכתוב עליו "מלפנים ר"מ בישיבת "תומכי תמימים" בורשה".

בשנת תשמ"ו נדפסה בתל אביב הוצאה שניה של הספר יד לקידושין הנ"ל, ובפתח דבר שבתחלתו מסופר:

המחבר זצ"ל נולד בעיירה קטנה, קלאבוצק שליד לאדז', ועל שמה נקרא כל ימיו "דער קלבוצ'קר", שם ישב ולמד עוד מימי נעוריו תורה בשקידה רבה, ועשה חיל בלימודו. אחרי נשואיו, עבר לגור בעיירה וויעלון הסמוכה לקלאבוצק. משם נלקח אחר כבוד לשמש כר"מ בישיבת תומכי תמימים של ליובאוויטש בווארשא. משם עבר לכהן כר"מ בישיבה שהקים אדמו"ר מסוקולוב זצ"ל ליד חצירו בסוקולוב, ושוב חזר לווארשא והגיד שעורים בכיתה הגבוהה במתיבתא.

40. אח"כ בהוצאה שניה (ת"א תשמ"ו).

פרק כ
שנת תרפ"ד

גם בשנת תרפ"ד המשיכה הישיבה באותו אופן כמו בשנה הקודמת.

המשפיע הי' ה"ר אלטר שימחאוויץ, מגידי השיעורים היו ה"ר שמעון (שימעלע) ענגיל זליכובר וה"ר אברהם נפתלי הירצקא גולדברג.

רבינו חיפש אז דרכים להרחיב ולהגדיל את הישיבה, ובשלהי שבט תרפ"ד כתב אל מנהל הישיבה, ה"ר שניאור זלמן שמוטקין (ח"א אגרת קעט):

מחכה אני על בשורות טובות אשר הרחיבו אהלה של תורה, אשר באמת בידם הוא לעשותה...

מסכים הייתי בלב ונפש חפצה, באם הי' נמצא איש ראוי ומוכשר לזה, אשר יקח על עצמו הנהגת העסק בגשמיותו, בריבוי הכנסה מבפנים ומבחוץ, ולהרחיבה ולהגדילה, ויהי' זה בשכר גדול של אחוזים נכונים, אייף פראצענטן. כי רואה הנני אשר אפשר הדבר להרחיבו ולהגדילו, רק חסר העסקן הזה בכל לבו ונפשו ומאודו בפועל ממש, ולא רק דרך אגב. וכה הולך יום אחר יום וחדש אחר חדש, והדבר במקומו עומד, ודבר שבמקומו עומד הנה באמת הוא יורד ח"ו. ובאמת הי' ביכולתם שיהי' פי חמש ושש מאשר להם עתה.

אנא ד' הושיעה נא, התבוננו מה שיכול להיות ומה שהוא, ותנו לבכם ודעתכם על זה, והשי"ת יהי' בעזרכם, בזכות הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

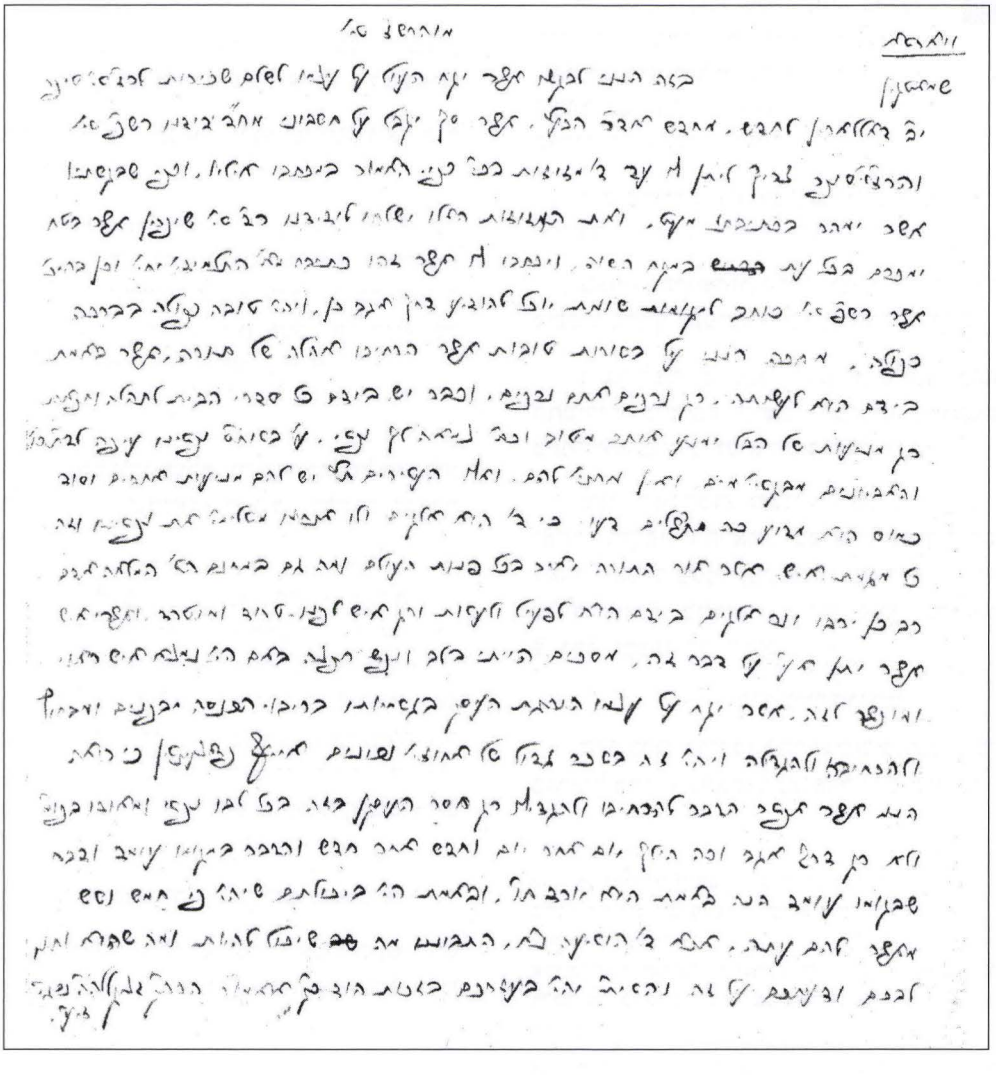

אגרת רבינו – כתי"ק

פרק כא
שנת תרפ"ה

נסיעת ר' אלטר לארה"ק

כבר סופר לעיל פרק יח, אודות המשפיע ה"ר אלטר שימחאוויץ, ששלח רבינו לישיבה בחורף תרפ"ב.

הוא ניהל את הלימודים בישיבה עד תחלת שנת תרפ"ה, שאז הוכרח לנסוע לארה"ק, בתור משפיע בישיבה תורת אמת. על סיבת הדברים ממשיך לספר החסיד מוהר"מ בליזינסקי בזיכרונותיו הנזכרים:

ר' אלתר נ"ע נחלה בהתחלת שנת פ"ה בשחפת (כי היתה לו דירה סרוחה תחת גג, והכתלים היו מלאים לחות, והוא מעולם לא התאונן), והי' מוכרח לעזוב את פולני' ולנסוע לא"י, כי אמרו שאויר ירושלים יותר טוב לו מאויר פולני' שאוירה לח ... הישיבה לאט לאט קבלה פנים אחרות לגמרי.

באותה שעה נסע לארה"ק גם ה"ר דובער ריבקין, שהתמנה לר"מ בישיבת תורת אמת, וה"ר אלטר – למשפיע.

בז' דחנוכה כתב ה"ר שניאור זלמן שמוטקין אל ה"ר דובער ריבקין:

אבקשך להודיעני משלומך הטוב ... ומביאתו של ידידינו הר"א שי' שימחאוויץ וב"ב שי', ומבריאותו, ומכל אשר אתו לטוב. ואיך הוא מצב הישיבת תורת אמת בכמות ואיכות בגשמיות ורוחניות, ומה מעשיך בתורת אמת, ואם הר"א שי' מצא מקום ג"כ בתורת אמת, ומה מעשהו בתו"א.

* * *

את החולשה שנסיעתו פעלה על האוירה של הישיבה בווארשא, מזכיר ה"ר שמואל זלמנוב, בדיווח ששלח לרבינו בחורף תרפ"ז:

הטבת מצב התלמידים, להשפיע בהם חיות בלימוד הדא"ח ובעבודה נפשית, ובפרט התלמידים החדשים ... וכהיום אנו רואים שרק אלו אשר נשארו משיירי כנה"ג שלמדו בימי ר"א[41] שי' ניכר בהם - איך וכמה שיהי' - איזה התרגשות והתקשרות, ובכל אופן הם כבר שלנו. לא כן החדשים, אשר אחרי למדם שנה או שתים דא"ח, עדיין אינם מבחינים בטוב ההפרש כו'. וגם אלה מהתלמידים הגדולים אשר היו מוכשרים לאיזה ענין, גם כן אינם עוסקים בדא"ח כראוי, וכל שכן בהנוגע לעבודה.

ועל אותה תקופה מספרים התלמידים ברשימתם:

לאחר עלייתו של ר' אלתר שמחוביץ, עסקו כמשפיעים וכמגידי שעורים בדא"ח, הרה"ח חיים מאיר ליס, יליד פולין ומתלמידי תומכי תמימים בליובאוויטש, ור' ברוך פרידמן. עזרו על ידם התלמידים הקשישים ר' קלמן [בלו]מנזין[42] ור' אברהם זישע זיסקינד[43], שלמדו "תניא" עם התלמידים.

ה"ר חיים מאיר ליס

על מינויו של ה"ר חיים מאיר ליס כמשפיע, סיפר בנו ה"ר יצחק מענדל ליס (כפר חב"ד 779 ע' 82):

ה"ר חיים מאיר ליס

קיבל אבא מכתב אישי בכתב ידו הקדושה של כ"ק אדמו"ר נ"ע, שמציע לו לקבל את משרת המשפיע בישיבת תות"ל בוורשה, אולם אבא סירב לקבל את המשרה, משום שרצה ליהנות רק מיגיע כפיו.

כעבור זמן קיבל מכתב נוסף מהרבי, וזכור לי שבפתח הדברים כותב הרבי שהסירוב הוא תוצאה של הערכת ה"אני" העצמי ... והמשיך הרבי להסביר את תפקידם של תלמידי התמימים אשר עליהם להיות פנסי אור וכו'.

מובן מאליו, שאחרי המכתב הזה הסכים אבא לקבל עליו את המשרה ... שירת בתור משפיע בישיבה עד אחרי פורים תרפ"ז.

באמצע תקופה זו, בקיץ תרפ"ו, נשלח למשך זמן בתור משפיע בסניף שנפתח אז באטוואצק, כדלקמן פרק לט.

וכבר לפני כן, בשנת תרפ"א, שימש כמשגיח ללימוד החסידות בישיבת תומכי תמימים ברוסטוב, כמסופר בתולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית ע' רמו.

בעת המלחמה, בשנת ת"ש, ברח מפולין לרוסיא, ואחרי תקופת התלאות, במחנות עבודה בסיביר, הגיע לקהלת אנ"ש בסמרקנד, שם ניסה להגן על יהודי, ונרצח על ידי אוזבקי, כמסופר בתולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית ע' רכב, ובכפר חב"ד שם ע' 83.

ה"ר ברוך פרידמן

ה"ר ברוך פרידמן כבר שימש כמשפיע בקיץ תרפ"א, כדלעיל פרק יז. והמשיך במשרה זו במשך כל שנות קיומה

---

41. בימי ר' אלטר שימחאוויץ.

42. מהתלמידים הראשונים בישיבה, כדלעיל פרק יז. הוא נזכר גם לקמן ברשימת התלמידים מספר ד, ובסוף הרשימה רשום שהוא לומד תניא עם התלמידים הצעירים.
אחר כך הי' לחתנו של ה"ר שניאור זלמן שמוטקין, כנזכר ברשימת התלמידים דלקמן פרק כב מספר ו, וב"רשימת אנ"ש והתמימים שי' הדרים בנאצי פולין", דלקמן פרק סו מספר 16.

43. התקבל לישיבה בראשית שנת תרפ"ב, כדלעיל פרק יח. בשנת תרפ"ו עבר ללמוד בישיבת תורת אמת בירושלים. המשך תולדותיו – לקמן פרק לד.

של הישיבה, עד שלהי תרצ"ט, מלבד השנים תר"צ-תרצ"ב, שהוא שימש כמשפיע בסניף בלאדז, כדלקמן פרק מא.

וכבר לפני כן, בשנת תרע"ח, שימש כמשפיע בישיבת תומכי תמימים בחרקוב, כמסופר בתולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית ע' רלד-ה.

בימי המלחמה הוא שימש כמשפיע בסניף בגיטו בראדום, כדלקמן פרק סא, ושם נספה, הי"ד.

רשימת התלמידים – קיץ תרפ"ה

בארכיון נשמרה רשימת 78 תלמידי הישיבה, שנערכה בשלהי שנת תרפ"ה, ובה רשומים גם פרטי המשפחה, וכן כשרונותיהם ומדת התמדתם של התלמידים. מועתקים לפנינו רק הפרטים הבסיסיים של התלמידים ומשפחתם.

ברשימה זו נרשם אצל כל תלמיד, באיזה זמן התקבל ללמוד בישיבה, ועל פיה יש לנו גם את רשימת תלמידי הישיבה בשנים תרפ"ב-ד.

בתחלה נרשמו 54 התלמידים שלומדים עתה בישיבה, ואח"כ נרשמו 24 התלמידים שכבר סיימו את לימודיהם בישיבה:

א. אברהם זלמן ב"ר דובער נחום[44] גורעוויטש מוואַרשא. בן כ"א-כ"ב. בא בקיץ פ"ד. ומקודם לזה למד גם כן דא"ח בהישיבה. לומד בהאו[לם]. אביו סוחר גיעלאנטרי. מפלגת ליובאוויטש. אחיו שנים בתומכי תמימים[45]. אחות אחת נשואה ואחת ארוסה.

ב. אברהם זושא ב"ר יצחק מאיר זיסקינד מוואַרשא. בן כ'-כ"א. נכנס חורף פ"ב. [לומד] בהאולם. אחיו קטן לומד בישיבה עירונית[46]. שלש אחיות גדולות ממנו ואחת (הרביעית) נשואה. אביו בעל עסק. מפלגת נאווימינסק.

ג. שמואל ב"ר שרגא פייוויש זאלמאנאוו[47], בן כ"א-כ"ב. נכנס בקיץ פ"ד. ודא"ח למד גם קודם לזה בהמוסד.

ד. קלמן ב"ר נפתלי צבי בליומינזאהן מוואַרשא. בן י"ח-י"ט. נכנס בקיץ פ"א. אולמי[48]. אחיו הבכור נשוא בארגנתינה, ואח קטן לומד בח[דר], ואחות קטנה. אביו עושה נרות. מפלגת נאוואמינסק.

ה. מאיר שלום ב"ר יעקב שלמה בליזינסקי מוואַרשא. בן י"ט. נכנס קיץ פ"א. אולמי. אחים שלשה נשואים בני תורה, ואח[יות] שתים. אביו מלמד. מפלגת פאראסאוו.

ו. יעקב יצחק ב"ר חיים דוד שפירא מוואַרשא. בן כ'-כ"א. נכנס קיץ פ"א. אולמי. אחות אחת גדולה לו, ואחת צעירה. אביו עוסק ב[...]. מפלגת סאקאלוב.

ז. יוסף ב"ר צבי גולדשטיין מוואַרשא. נכנס פ"ב קיץ. אולמי. לו שני אחים צעירים. אביו סוחר. מפלגת אסטראווצא.

ח. יצחק דוב ב"ר אפרים פישל בוימאן[49] מקאלא. בן י"ט-כ'. נכנס קיץ פ"ב. לו אח צעיר לומד בחדר, ואחות גדולה. אביו סוחר. מפלגת גור.

ט. משה שלמה ב"ר ברך וואלאשצעווסקי, מפינטשעוו פלך קיעלץ. בן י"ח. נכנס חורף פ[..]. אולמי. לו אח ואחות נשואים, ואח צעיר לומד בחדר. אביו מפלגת קיעלץ.

י. שמואל ב"ר דובער נחום גורעוויץ מוואַרשא. בן י"ח-י"ט. נכנס פ"ב קיץ. אולמי.

יא. שמואל דובער ב"ר חיים מנחם מענדיל כ"ץ מכעלם. בן י"ט-כ'. נכנס פ"ד חורף. אולמי. לו אחות נשואה, ואחות גדולה, ואח גדול לומד בביתו, ואח צעיר לומד בישיבה העירונית. אביו בורר (בד"ת) מפלגת רייעוויץ.

יב. יצחק יעקב ב"ר אברהם צבי ראזינבוים מכעלם. בן י"ט-כ'. נכנס חורף פ"ג. לו אח קטן לומד בחדר. אביו קאמיסיאנער. מפלגת פארצאוו.

יג. פתחי' ב"ר שאול מעללער[50] מכעלם. בן י"ז-י"ח. נכנס קיץ פ"ד. אולמי. אחיו הבכור סוחר. אביו סוחר. מפלגת הוסיאטין.

יד. שמואל צבי ב"ר שמחה גלענצער מכעלם. בן י"ט-כ'. נכנס פ"ד חורף (ושנה הי' בביתו). אולמי. לו אחות גדולה נשואה, ואחות גדולה, ואחות צעירה. אביו מלמד. מפלגת קוזמיר.

טו. מאיר ב"ר קלמן ראובן גלאזמען[51] מסטאפניץ. בן ט"ז-י"ז. נכנס קיץ פ"ג. אולמי. לו שתי אחיות גדולות (מהן אחת נשואה), ושלשה צעירות ממנו, ואחיו (תאומים) למד בפה[52], ועתה במתיבתא. לאביו חנות. מפלגת טריסק.

---

44. אחד מבניו של ה"ר יוסף יוזיק, דלעיל פרק יד.

45. שמואל – דלקמן מספר י, וישראל – דלקמן מספר כו.

46. לייבל זיסקינד. אחר כך למד בתומכי תמימים, כדלקמן ברשימת התלמידים שבפרק כג מספר מה.

47. בשנים תרפ"ז-תרצ"ב – ממנהלי הישיבה, כדלקמן פרק כג. וראה שם – לתולדותיו.

48. לומד באולם; וכן לקמן.

49. בשנת תרח"ץ רצה רבינו לשלוח אותו בתור שד"ר לארה"ב, וביו"ד אדר כתב אל הר"י דזייקאבסאן (ח"ד אגרת תתקצח) "אדות הנירות עבור ידידי ... הרי"ד שי' בוימאן".
אלא שהדבר לא בא לפועל.

50. ראה גם רשימת התלמידים משנת תרפ"ד מספר ד.
בקיץ תרצ"א נשלח על ידי רבינו לבקר בישיבות שבלבוב וסמוכותיה, כדלקמן פרק נג. בקיץ תרצ"ו הי' ר"מ בסניף בחעלם, כדלקמן פרק מח, ולערך בשנת תרצ"ז, הוא יסד את הסניף בלענטשנא, כדלקמן פרק נא.

51. כשהיתה תוכנית העברת תלמידי ה"אולם" מוואַרשא לריגא, בקיץ תרצ"א, נבחר גם הוא לנסוע לריגא, כדלקמן פרק כז.
משנת תרצ"ב ואילך, הי' ר"מ ומשפיע לתלמידים הצעירים, כדלקמן פרק כח ואילך. ובמשך תקופה קצרה – בסניף בחעלם, כדלקמן פרק מח.

52. חיים דוד, שברשימת התלמידים דלקמן פרק הבא, מספר יב.

טז. אלי' משה[53] (אחיו של חיים מאיר) בן ר' אהרן אליעזר [ליס], מדלוגא-סיאדלא. בן י"ז. נכנס קיץ פ"ג. לו אחים חיים מאיר ופישל התמימים, ואחות במינסק הגדול. אמו נשאת לאיש. אולמי.

יז. יצחק לייב ב"ר אברהם שמואל אברמציק מקשוניז הגדול. בן י"ז. נכנס פ"ד חורף. אולמי. לו אחות גדולה נשואה ושלשה אחים צעירים לומדים בחדר. אביו סוחר תבואה. מפלגת טוריסק.

יח. אברהם ישכר ב"ר מאיר צבי נארדאן מקשוינז רבתי. בן י"ז-י"ח. נכנס פ"ד חורף. אולמי. לו אחות גדולה ושלשה אחים צעירים לומדים בחדר. אביו סוחר תבואה, מפלגת ראדאמסק.

יט. יהודה לייב ב"ר יעקב משה ביאלער מנאוויימינסק. בן י"ז-י"ח. נכנס חורף [...]. לו אח גדול נשוי וקטן, ואחיות, אחת גדולה ושלש קטנות. לאביו קאוויארנע (קאפענע). מפלגת גור.

כ. חיים ב"ר יוסף ברזארשע מווארשא. בן י"ח-י"ט. נכנס פ"ג קיץ. לו אחיות צעירות שלש. אביו סוחר מאנופאקטור. מפלגת נאוואמינסק.

כא. דוד ב"ר ירחמיאל שלמה יאנאווסקי מקאלאשין. בן י"ז-י"ח. נכנס חורף פ"ה. לו אח גדול נשוי, ואחיות, אחת נשואה. לאביו חנות מאנופאקטור. מפלגת אטוואצק.

כב. משה ב"ר מרדכי מאיראוויץ מווארשא. בן ט"ו-ט"ז. נכנס קיץ פ"ה. לו אח גדול ושלשה אחיות והוא הצעיר. אביו בראנצאוויניק. מפלגת ראדזימין.

כג. יעקב יהושע ב"ר יחזקאל[54] ז"ל (תמים מטשערניגאוו) פוטליק מווארשא. בן י"ח-י"ט. נכנס חורף [פ"ג]. לו אח גדול ממנו[55], ואח קטן לומד[56], ואחות קטנה ממנו. אמו נשאת לאיש, מהתמימים.

כד. ישראל לייב ב"ר שלום שפיץ[57] מלובלין. בן ט"ז. נכנס קיץ פ"ה. לו שלש אחיות, מהן א' צעירה, ואח בכור ואח קטן בהמוסד (עיין לקמן אות מ"ג). לאביו חנות כלכלה. מפלגת בעלז.

כה. בנימין אה[רן] ב"ר שמעון ציטרין מווארשא. בן ט"ז. נכנס קיץ פ"ה. לו שלש אחיות, א' נשואה א' פנוי' והשלישית צעירה ממנו. לאביו חנות מנעלים. מפלגת קוזמיר.

כו. ישראל ב"ר דובער נחום גורעוויץ מווארשא. בן ט"ז. נכנס חורף פ"ה.

כז. אברהם אליעזר ב"ר יעקב באמבערג מווארשא. בן י"ז. נכנס קיץ פ"ב. לו אחות צעירה. אביו מתפרנס מסיוע לשמחות. מפלגת טשעכינאוו.

כח. שלמה ב"ר קלמן יונה ראפפארט מוו[ארשא]. בן י"ט-כ'. אחיו הגדול שוחט עופות בווארשא, ואח קטן עוד לו. אביו הנהו על משרה במסחר ברזל. מפלגת ווארקראטע.

כט. שניאור זלמן ב"ר שרגא פייוויש זאלמאנאוו מווארשא. בן י"ט-כ'. נכנס פ"ג חורף.

כל אלה הם תלמידי האולם, הלומדים בפני עצמם. ומכאן ואילך הם תלמיד שיעור הגדול.

ל. בן ציון ב"ר צבי מיסטפליג מכעלם. בן ט"ו-ט"ז. נכנס חורף פ"ה. לו אח בכור נגר, וב' צעירים. אביו מוכר פירות בשוק. מפלגת טאמאשוב.

לא. יוסף צבי ב"ר משה וויזאבערג מכעלם. בן ט"ז. נכנס חורף [...]. לו אחות גדולה ואחיות קטנות, ואח א' לומד בישיבת כעלם, וא' קטן. לאביו חנות מכלים ישנים. מפלגת בעלז.

לב. משה נתנאל ב"ר מרדכי אליעזר וכינויו בער, משטשוצין. לו אחים שנים צעירים, ואחיות שתים נשואות ושתים פנויות, ושתים קטנות ממנו. אביו סוחר כפר. מפלגת זשיכ[..].

לג. צבי מרדכי ב"ר יהודא ארי' שולעוויץ מזשיראדאוו. בן י"ד. נכנס חורף [...]. לו אח גדול ואח קטן. אביו נאמן בבית השחיטה. מפלגת גור.

לד. ברוך ב"ר משה ריינזילבער מלוקאוו. בן ט"ו. נכנס קיץ פ"ד. לו אחים שנים צעירים, ואחיות שתים נשואות (א' נשאת לשו"ב), אחת פנוי' ואחת צעירה ממנו. אביו הי' סוחר עצים, ועתה חוכר עסק חלב. מפלגת גור.

לה. אברהם יעקב ב"ר מאיר סלאדאוויניק מקאלאשין. בן ט"ז. נכנס קיץ פ"ה. לו אח ואחות צעירים. אביו סוחר רעכווארג. מפלגת סטריקאוו.

לו. אברהם קל[מן] ב"ר צבי יצחק עלבוים מקאלאשין. בן ט"ז. לו אחות גדולה. לאביו חנות כלכלה. מפלגת גור.

לז. אפרים ב"ר אלי' יצחק שפירא הכהן מווארשא. בן י"ד. נכנס קיץ פ"ה. לו שני אחים ק[טנים] ואחות קטנה. אביו עושה שאנדאלין. מפלגת מתנגדים.

לח. צבי טובי' גוטמאן ב"ר לייב וואלף פרידמאן מפאטשינאוו. בן ט"ז. נכנס קיץ [...]. לו אחים א' נשוי וא' סוחר וא' קטן ממנו, ואחיות שתים גדולות. אביו סוחר תבואה. מפלגת ניישטאט.

לט. יצחק שמחה ב"ר צדוק בעכלער מלינטשיץ. בן ט"ז.

---

53. משנת תרצ"ב ואילך, הי' ר"מ ומשפיע לתלמידים הצעירים, כדלקמן פרק כח ואילך. במשך תקופה היה משגיח ומגיד שיעור בסניף בלאדז, כדלקמן פרק מא. בשנת ת"ש-תש"א הי' משגיח בסניף בווילנא, כדלקמן פרק נו. אודותיו – לקמן פרק נט.

54. חתנו של ה"ר יוסף יוזיק הורביץ, כדלעיל פרק יד.

55. מרדכי, כמוזכר ברשימת התלמידים של חורף תרפ"ו, מספר לב: "אחיו הבכור מרדכי למד בתומכי תמימים".

56. זלמן אהרן, דלקמן מספר מה.

57. בשנת תרצ"ב נתמנה לעמוד בראש הסניף בווילנא, כדלקמן פרק מ.

נכנס קיץ פ"ה. לו אחים צעירים ואחיות קטנות. אביו עוסק במסחר. מפלגת גור.

מ. יהושע ברוך בהרב פישל ז"ל גאלדבערג משבעשין. בן ט"ז. נכנס קיץ פ"ה. לו אח גדול לומד בביתו, ואחיות ארבע קטנות. מפלגת פארצאוו.

מא. יצחק קלמן ב"ר דוד אליעזר הערשבערג מלוקאוו. בן ט"ז. נכנס קיץ פ"ה. לו אחים שנים א' נשוי והשני בע"מ. ואח קטן עוד, ואחות קטנה. אביו הנהו אופה. מפלגת אלכסנדר.

מב. משה יואל ב"ר יעקב יהודה אייזענמאן מליסקאוויטש. בן ט"ז. נכנס קיץ פ"ה. לו אחות קטנה ואחים ארבעה קטנים. לאביו חנות כלכלה. מפלגת סקערנעוויץ.

מג. עזריאל יוסף ב"ר שלום שפיץ מלובלין. בן י"ד. נכנס קיץ פ"ה. (עיין לעיל אות כ"ד).

מד. אברהם יעקב ב"ר צבי מנחם קאפעליושניק מעיר לאדז. בן ט"ו-ט"ז. נכנס קיץ פ"ה. לו אח קטן ואחות קטנה. אביו אגענט ממכונת זינגער. מפלגת סאכאטשוב.

מה. זלמן אהרן[58] ב"ר יחזקאל ז"ל פוטליק מווארשא. בן י"ד-ט"ו.

מו. יוסף א[שר] ב"ר פינחס ווינבאום משידלאוו. בן ט"ז-י"ז. נכנס קיץ פ"ה. אחים לו שלשה גדולים (מהן א' נשוי) וא' קטן, ואחיות שתים גדולות (מהן א' נשואה) ושתים צעירות. אביו סוחר כפר. מפלגת קיעלץ.

מז. יהודא ארי' לייב ב"ר דוד פאמער[אנץ] מזוואלין. בן ט"ו. נכנס קיץ פ"ה. לו אח בכור נשוי סוחר. אביו סוחר צעמענט. מפלגת פילוב.

מח. נפתלי הערץ ב"ר יוסף פסח אלטמאן מעיר פאטשינאוו. בן ט"ו-ט"ז. נכנס קיץ פ"ה. לו אח צעיר[59]. אביו שו"ב בפאטשינאוו. מפלגת סוטשין, מגזע ראפשיץ.

מט. יעקב קאפיל ב"ר יחיאל משה מאנגארטין[60] מפאטשינאוו. בן ט"ו. נכנס קיץ פ"ה. לו אחיות שתים גדולות, ואח קטן. אביו סוחר ביצים. מפלגת סטשוצין.

נ. העניך ב"ר יצחק מאיר ראטפארד מזשעליכאוו. בן ט"ז. נכנס קיץ פ"ד. אביו אורג. מפלגת גור.

נא. משה ב"ר יעקב דרעזנער, מווארשא. בן [...]. נכנס חורף פ"ה. לאביו חנות מאנופאקטור. מפלגת סטריקאוו. לומד בהאולם.

58. אחיו של התלמיד יעקב יהושע, דלעיל מספר כג.

59. לייבל, שברשימת התלמידים דלקמן פרק כו, מספר מה.

60. ראה ברשימת התלמידים דלקמן פרק כו, מספר מה. כשהתחילה המלחמה הוא נשאר בפאצאנאוו, כנזכר ב"רשימת אנ"ש והתמימים שי' הדרים בנאצי פוילין" דלקמן פרק סו מספר 57.

נב. יעקב ב"ר יחיאל צבי גור[ארי']. אביו מפקח.

נג. שניאור זלמן[61] ב"ר נתן ז"ל גור[ארי']. אחיו ר' צבי גוראר' מפקח[62]. לומד בהאולם.

נד. שלום ב"ר יחיאל מאיר כעלניקער מווארשא. נכנס קיץ פ"ה. תלמיד שיעור הגדול.

נוסף על אלו עוד ישנם חמשה עשר תלמידים הלומדים בשיעור הקטן[63], ותניא לומד עמהם הב[חור] קלמן בליומינזאהן (אות ד).

קבוצת תלמידים צעירים – בשנת תרפ"ה. עומדים מימין לשמאל: ה"ר אברהם חיים האזענשפראנג מפולטיסק, ה"ר משה קלמן עטקעס. יושבים מימין לשמאל: ה"ר מרדכי צבי עטקעס, ה"ר מרדכי מענטליק מווארשא, ה"ר ישראל יצחק באטשאן מארץ ישראל

* * *

בהמשך לרשימה הנ"ל, באה רשימת כ"ד התלמידים, שכבר סיימו את לימודיהם בישיבה:

א. יצחק אלי' ב"ר קאפיל ציגענבאך מווארשא. בן כ"ד. נכנס פ"א קיץ, ולמד עד [...]. אביו ממפלגת אסטראווצא. יצחק אלי' מתפלל בפראנציסק[אנער] 30, היא ביהח"ס של התמימים וידידינו אנ"ש שי'.

ב. גדיל (דוב ידידי') ב"ר שלמה צינץ[64] מאטוואצק. מעונו בווארשא. בן כ"א. נכנס חורף פ"ב, עד קיץ פ"ג. לאביו אין עסק

61. ראה לקמן פרק הבא – מכתבי רבינו אליו. משנת תרצ"ג ואילך עמד בראש המכינה בווארשא, כדלקמן פרק לו.

62. כדלקמן בפרק הבא.

63. הם לא נרשמו כאן. כמה מהם מופיעים בתמונה שלפנינו, וברשימת התלמידים מקיץ תרפ"ו ואילך רשום שהם התקבלו לישיבה בתחלת חורף תרפ"ה.

64. אחר לימוד כמה שנים בווארשא, עלה לארה"ק ולמד בתורת אמת בירושלים. לערך בשנת תר"צ התיישב בניו-יארק, ועסק במלאכת שו"ב (ראה תולדות חב"ד בארה"ב ע' כט. קסה. שלא).

מיוחד. מפלגת מארקושאוו. התלמיד מתפלל פראנציקאנער 30.

ג. לייבל (יהודה ארי' ישראל) רויטענבערג מיאנאווע פלך שעדליץ. למד מחורף פ"ג עד קיץ פ"ד. אביו סת"ם.

ד. זאב דאשעווסקי מיעקאטרענאסלאוו. מעונו לעבעדעוו פלך ווילנא. בא קיץ פ"ג ולמד עד חורף פ"ה. מן חורף פ"ה עד חדש ניסן פ"ה התלמד אומנות השו"ב בקורעניץ אצל התמים שרגא פייוויש ברונשטיין, הנק' פייוויל סאקעיסצינער, ובחודש ניסן הי' החתונה שלו עם עלמה מעיר לעבעדעוו.

ה. אלימלך נאכטהייל מווארשא. מעונו שטאק וועגגראווסקי. למד מחורף פ"ב עד אמצע קיץ פ"ה (היינו עד החתונה). אביו הנהו זיי־גערמייסטער, מפלגת גראדזינסק.

ו. שלמה ב"ר שמאי צילער[65] מווארשא, מעונו באטווצק, בן כ"א. נכנס קיץ פ"א, והי' במוסד עד חדש תמוז פ"ה. אביו הנהו על משרה בעסק של חלב. בלתי מפלגי. כעת רצה לפעול על האברכים הלומדים עמו בביהח"ס שילמדו תניא, והוא ילמוד עמהם, והסכימו לזה בתנאי שהוא יתנהג בחיצוניות כמנהגם (שהמנעלים יהיו שטיוועל ולא קאלאשין) וכיוצא, והעיקר שיסע עמהם לגור, ואז ילמדו גם הם תניא. ויעצתי לו שיסכים לזה.

ז. יחיאל כינויו הערץ מאטוואצק. מעונו באה"ק (וחמיו ג"כ שם). בן כ"ב. למד מקיץ פ"א עד חורף פ"ג. אביו שמש ביה"ח, מפלגת אטוואצקער.

כל אלה הם אברכים, ומכאן ואילך בחורים.

ח. משה יהודה רייכמאן מווארשא. מעונו באה"ק במוסד תורת אמת. בן כ"ב. למד מחורף פ"ב עד אמצע חורף פ"ה, ואז נסע לאה"ק[66]. אביו ממפלגת גראדזיסק.

ט. יצחק ב"ר יעקב שניידמאן[67] מפלעשצעניץ. מעונו ברוקלין אה"ב. בן כ"ד. בא לכאן חורף פ"ג, ולמד עד קיץ פ"ה. מעשהו כפי הידיעות הנהו בתור לומד ומגיד למתפללי ביהכ"נ נחלת-ישראל בברוקלין ארה"ב.

י. אלי' צבי ריבאק מאפאטשנא. הנהו עתה בדונילאוויטש פלך ווילנא. בן כ'. מתלמד אומנות השו"ב עפ"י הסכם כ"ק אדמו"ר שליט"א, בדונילאוויטש אצל הת' ישעי' פרידמאן הנקרא ישעי' דאקשיצער. למד מקיץ פ"ב עד קיץ פ"ה (היינו עד שנסע).

יא. יחזקאל קאניער מסראצק. מעונו בסראצק. למד מחורף פ"ד עד סוף קיץ פ"ד. מעשהו: לומד בביתו.

יב. יצחק מאנדילבוים[68] ממאציעווו אצל קאווועל. למד מקיץ פ"ד עד קיץ פ"ה. ועתה לומד בביתו.

יג. יצחק יעקב וואסערמאן מכעלם. למד מחורף פ"ג עד חורף פ"ה. ועתה לומד בביתו. אביו מלמד הנהו.

יד. מאיר דייטש מעיר קאלא. למד מקיץ פ"ב עד סוף חורף פ"ד. מעשהו: לומד מעט ועוסק בפרנסה מעט.

טו. זאב ציפעל מכעלם. למד מחורף פ"ד עד קיץ פ"ה, ומאז לומד בביתו. אביו ממפלגת בעלז.

טז. אברהם גיטעליס[69] ממאציעווו. למד מחורף פ"ה עד קיץ פ"ה. ועתה לומד בביתו. אביו[70] ממפלגת ליובאוויטש.

יז. יונה זאב קאליאדיצקי מבריסק. בא לפה (מכערסאן ממוסד ר' אליעזר שי' טשיצערסקער[71]) חורף פ"ג, ובקיץ הזה נסע לדאקשיץ ללמוד שמה.

יח. משה מרדכי גרינשפיין מאסטראווצע. מעונו באטוואצק (וגם אביו שם הנהו בקביעות עתה). בן כ"א. למד מקיץ פ"א עד חורף פ"ד. ומחורף פ"ד עד חורף פ"ה התלמד אומנות השו"ב בדאקשיץ וגלובאקע. אביב זגג.

יט. אפרים אלעזר כפתור מווארשא. למד מחורף פ"ב עד חורף פ"ד. ומאז לומד מעט ומסייע לביתו. אביו סוחר, מפלגת גור. ואפרים אלעזר הנ"ל מתפלל בפראנציסק[אנער] 30[72].

כ. יעקב גאלדבערג מווארשא. למד מקיץ פ"א עד קיץ פ"ג. ומאז לומד מעט ומסייע לבית אביו ז"ל. לאמו חנות. גזעו ממפלגת אסטראווצע. והוא מתפלל בפראנציסק[אנער] 30.

כא. יעקב קראקערמאן מווארשא. בן כ"ד. למד מקיץ פ"א עד קיץ פ"ד. ועתה לומד מעט ומתלמד במסחר. מתפלל בפראנציסק[אנער] 30.

כב. יוסף אסטראווצקי הכהן מווארשא. בן כ"א. למד מחורף פ"ב עד קיץ פ"ד.

כג. בנימין משה עברי מוואלמין, ומעונו ג"כ שם. בן כ"א. למד מן חורף פ"ב עד קיץ פ"ד. ועתה לומד בביתו. לאביו חנות מכלי כתיבה. מפלגת אטוואצק.

כד. שלמה זינגערמאן מכעלם. למד בפה כשנה, ועתה לומד בביתו. אביו חזן.

---

65. בשנה הבאה השתתף בניהול הסניף באטוואצק, כדלקמן פרק לט.

66. ברשימת התלמידים בישיבת תורת אמת בירושלים, משנת תרצ"א, רשום עליו: "למד בווארשא בתומכי תמימים, ובישיבתינו מתחלת קיץ תרפ"ה". אח"כ שימש כמשפיע בישיבת תורת אמת. נלב"ע בשנת תשל"א.

67. בתרפ"ו היגר לארה"ב, והי' שם מחברי אגודת התמימים (ראה תולדות חב"ד בארה"ב ע' כג).

68. משנת תרצ"א – משגיח ומשפיע על הצעירים, כדלקמן פרק כז. משנת תרצ"ה רב בקהלה החסידית בגלובאקא, כדלעיל פרק ח.

69. משנת תרצ"ה ואילך – ר"מ בסניף ראציאנז, כדלקמן פרק מז.

70. זעליג. ראה ברשימת התלמידים דלקמן פרק הבא מספר י.

71. הישיבה תומכי תמימים בחרסון, בניהולו של ה"ר אליעזר דוואסקין מטשיצערסק. ראה תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית פרק נז.

72. היינו בבית המדרש ליובאוויטש; וכן לעיל ולקמן.

מאמרי רבינו ששלח לתלמידים

מזמן לזמן הי' רבינו שולח מרוסיא, מאמרי דא"ח עבור התלמידים, וכך כתב להם בכ"ה אייר תרפ"ה (ח"א אגרת רסה):

בזה הנני שולח לכם, תלמידי תומכי תמימים דליובאוויטש אשר בווארשא, תשורה מאמר אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו, אשר תלמדו אותו ותדעו אותו בעל פה.

שמעו תלמידים, אין הדבר, דבר ידיעת התורה בנגלה ודא"ח, ודבר עבודה שבלב זו תפלה ומדות נעימות, תלוי אלא בכם, התחזקו והתאמצו לשקוד בלימודים, והשי"ת יהי' בעזרכם לעלות בעילוי אחר עילוי ברוחניות וגשמיות והיו ברכה.

ה"ר יוסף בלומנפלד

בתחלת שנת תרפ"ה התקבלו ר"מ ומשגיח חדש בישיבה. בז' דחנוכה תרפ"ה סיפר על כך ה"ר שניאור זלמן שמוטקין אל ה"ר דובער ריבקין:

אצלינו בתומכי תמימים דפה הוטב ב"ה הרבה, בזה הזמן הלימוד נתמנה למשגיח ע"פ הסכם כ"ק אדמו"ר שליט"א הר' יוסף בלומענפעלד מדאמבראווע, אשר בטח מכיר אותו כ' מליובאוויטש. ועוד נתמנה משגיח א' על השיעורים, ג"כ למדן גדול יודע פרק בהנהגה ומסור ונתון בכל לבו על הענין, ואנו שבעים רצון ממנו, כן מהר' יוסף הנ"ל אנו שבעים רצון.

אודותיו נכתב בס' התמימים, שלמד ב' שנים בתומכי תמימים בליובאוויטש. ועליו מספרים התלמידים ברשימתם:

זמן מסויים היה משגיח על הבחורים שלמדו בפני עצמם הרב ר' יוסף בלומנפלד, אחיו של ר' יחיאל מאיר הנ"ל[73].

ר' יוסף נתמנה לאחר מכן ר"מ בישיבות "כתר תורה" של חסידי רדומסק. מאוחר יותר שימש בבית דין בתל אביב. בזמן שבתו בארץ ישראל חיבר פירוש לספר "כפתור ופרח" לאשתורי הפרחי.

בתחלת אותו ספר הדפיס את הסמיכה לרבנות שקיבל בשנת תרפ"ז, ובו כותבים "שהוא הי' ריש מתיבתא בווארשא".

אחר כך שימש כרב בקרולעווסקא הוטא. בחורף תרצ"ה עלה לארה"ק ושימש בבית דין בתל אביב.

את הספר כפתור ופרח הנ"ל הו"ל בתקופה שגר בנ.י. (ח"א בשנת תשי"ח וח"ב בשנת תשכ"ד).

באותה תקופה קיבל כמה אגרות מאת כ"ק אדמו"ר זי"ע (נדפסו באגרות קודש ח"ז וחי"א).

73. פרק יז.

התרחבות הישיבה

כבר סופר לעיל ריש פרק צג, שבראשית שנת תרפ"ג עברה הישיבה לרחוב פראנציסקאני 8. בתחלת שנת תרפ"ה לא הספיק מקום זה, ולכן שכרו לצורך זה עוד דירה סמוכה, ברחוב פראנציסקאני 6. בז' דחנוכה תרפ"ה כתב על כך ה"ר שניאור זלמן שמוטקין אל ה"ר דובער ריבקין:

השיעורים והקבוץ הכל הוא במקום א', פראנציסקאנע N8. בחדר הא' הוא השיעורים, הנחלקים לג' כתות, לפני כת א' לומד המשגיח הנ"ל[74], ולפני כת הב' והג' לומד הר' שמעון[75] שי'. בחדר הא' יושב המשגיח הנ"ל ובחדר הב' יושב הר"ר יוסף הנ"ל[76], וביחד בוחנים תמיד את התלמידים יחי', ופעלו חיות גדול בלימוד הנגלה.

מקום אמירת השיעורים הוא בפראנציסקאנע N6 בבהכנ"ס. כן לימוד הדא"ח, בהזמן שאינו מסוגל בנומר 8 לומדים בנומר 6.

על לימוד הדא"ח הוא ר' ברוך[77] שי'. אך חסר מאד משגיח טוב לדא"ח, אשר החסרון נרגש מאד הן בהלימודי' וכ"ש בהחיות פנימי, אשר זה קשה מאד להשיג.

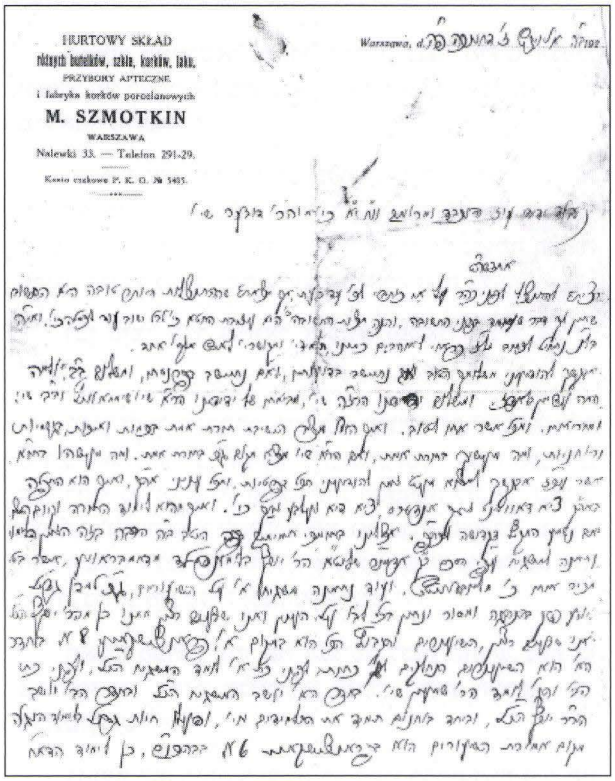
HURTOWY SKŁAD
różnych kotełków, szkła, korków, laku,
PRZYBORY APTECZNE
i fabryka korków porcelanowych
M. SZMOTKIN
WARSZAWA
Nalewki 33. — Telefon 291-29.
Konto czekowe P. K. O. № 5405.

מכתב הרש"ז שמוטקין

74. המשגיח של השיעורים, הנזכר לעיל (בלי הזכרת שמו).

75. ענגיל, זליכובר.

76. בלומנפלד.

77. פרידמן.

פרק כב
שנת תרפ"ו

הבנין החדש

כבר סופר לעיל בפרקים הקודמים, שבשנים תרפ"א-ב למדה הישיבה בבית הכנסת שברחוב פרנציסקנר מספר 30, כדלעיל פרק יז. בשנים תרפ"ג-ה למדה הישיבה בבית מדרש מרווח יותר, באותו רחוב מספר 8, כדלעיל פרק יט.

בשנת תרפ"ו התרחבה הישיבה, ונכנסה לבנין מרווח יותר, ברחוב מלאווסקא מספר 7 (פנת רחוב סאפוזינסקי מספר 17).

בבנין הזה למדו קרוב ל-10 שנים, מאביב תרפ"ו עד תשרי תרצ"ר[78], שאז עברה הישיבה לעיירה אטוואצק הסמוכה, בבנין שברחוב סלאוואצקענא מספר 1, כדלקמן פרק לב.

על הכניסה לבנין החדש בשנת תרפ"ו, מסופר בלוח שנה שהישיבה הוציאה לאור לשנת תרצ"ו:

המוסד הווארשאי נסתדר בתחלה בבתי מדרש שונים, ובמשך זמן קצר יצא טבעה בעולם, ונהרו אליה מאות תלמידים מכל המדינה ומחו"ל.

ובתחלת שנת תרפ"ו נעתק המוסד לדירה שכורה המחזיקה שני דיוטות ועליה, בס"ה 17 חדרים, בדיוטה התחתונה נמצא המטבח וחדרי האוכל, וחדר אחד לבית מלון[79], בקומה השניה חמשה חדרי לימוד גדולים, והעליה נשארה לבית מלון.

וכן סיפר ה"ר שמואל זלמנוב (בטאון חב"ד 34 ע' 37):

מזמן לזמן התפתחה הישיבה בצעדי ענק, והכתה גלים בתוככי חוגי החרדים לתהלה ולתפארת, ונהרו אליה תלמידים מכל רחבי מדינת פולין ומהמדינות הסמוכות לה, עד שהגיע מספר תלמידיה קרוב לשלש מאות, ואז עברה הישיבה - בשנת תרפ"ה בערך - לבנין מיוחד רחב ידים, בעל שלש קומות, עם חצר גדולה, ברחוב מלבסקי 7 (פנת ספוזינסקי 17).

תאריך מפורט יותר של הכניסה לבנין החדש, נתפרש במכתבו של הר"מ בליזינסקי לנכדו הר"ש העבער, בג' מרחשון תשל"ח:

במקום הזה היתה הישיבה עד אחרי הפסח שנת פ"ו, ואז נתרבו תלמידים, ועברו לרחוב זפוזינסקי 17, שם הי' בנין שלם בן שתי קומות, והרבה חדרים, ושם היתה הישיבה עד שנת צ"ו, שעברה הישיבה לאטווצק ... אני התחתנתי בב' ניסן פ"ו, לפני שהישיבה עברה.

הבנין הזה נזכר גם בקול קורא מהישיבה שנדפס באלול תרפ"ז (תצלומו בבטאון חב"ד 34 ע' 41):

מקום רחבת ידים ללימוד לששה המחלקות, כן מספקת היא למו מזונם הגשמי לחם ותבלין דבר יום ביומו, בבית תבשיל גדול מיוחד ומטות מוצעות, וכל זה מסודר במשטר נעלה בבנין מיוחד בעל שלש דיוטאות ברחוב מלאווסקא 7 (סאפיעזשינסקא 15/17).

סקירה מפורטת על הבנין הזה, כתב פרופ' מרדכי זאב (וולאדימיר) חאווקין, בה' טבת תרפ"ח (תורגם מאנגלית בבטאון חב"ד גליון 35-34 ע' 42):

שלוחת תומכי תמימים אוכסנה בתחלתה במספר בתי-מדרש בוורשה, ולאחר מכן ... עברה לבנין שכור משל עצמה - מחציתו של מפעל טחינה נטוש בן 2 קומות ועליית גג.

קומת הקרקע הותקנה למטבח וחדרי אוכל; חמש כיתות מרווחות סודרו בקומה שמעל, ועליית הגג סודרה כמקום שינה לתלמידים. נאסף ציוד של ספסלי לימודים, שולחנות, ספסלי חדר אוכל, מיטות וכלי מטבח מן הסוג הפשוט ביותר, אך העונה על הצרכים היסודיים. אגף ישן של הבנין, בן קומה אחת, סודר כמקום תפילה, אליו מתכנסים גם מתפללים מן החוץ.

הסידורים השונים הושלמו הודות להקצבה של מר ברנהרד כהן, מקרן השיקום של הג'וינט האמריקאי.

* * *

עם התרחבות הישיבה במשך השנים, כבר לא הספיק הבנין הזה לכל הישיבה, אלא בדוחק.

מספר על אותה תקופה התלמיד ה"ר צבי יוסף קוטלרסקי:

בשנת תרצ"ד חזרתי לישיבת "תומכי תמימים" בוורשה ... הישיבה היתה אז ברחוב סאפוזינסקי 17, במבנה לא גדול. סך הכל היו שם ארבעה חדרים, החדר הגדול שימש בתור בית מדרש לבחורים המבוגרים, ובשני החדרים האחרים למדו שתי הכתות של בחורים הצעירים. בקומה התחתונה היה קיים חדר האוכל עבור התלמידים. כן היתה שם עליית-גג קטנה, בה ישנו חלק מהבחורים.

במשך התקופה הזו הדפיסו נייר מכתבים, עם שרטוט בנין גדול של הישיבה; אמנם לפי תיאורי הבנין שהובאו לעיל, נראה שאינה אלא אילוסטרציית בנין גדול של הישיבה.

---

78. בבנין זה אף התקיימה קבלת הפנים והחופה בחתונת כ"ק אדמו"ר זי"ע, כאמור בכרטיסי הכניסה שקיבלו המכובדים: לאולם הישיבה "תומכי תמימים" רחוב מלאווסקא 7 (סאפיעזשינסקא 17), ביום י"ד כסלו תרפ"ט.

79. חדר שינה.

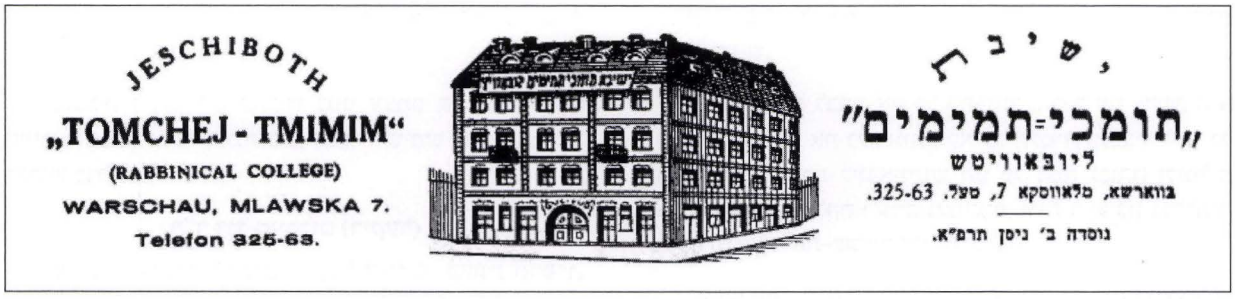
ישיבת „תומכי-תמימים"
ליובאוויטש
בווארשא, מלאווסקא 7, טעל. 325-63.
נוסדה ב' ניסן תרמ"א.

JESCHIBOTH
„TOMCHEJ - TMIMIM"
(RABBINICAL COLLEGE)
WARSCHAU, MLAWSKA 7.
Telefon 325-63.

כותרת נייר המכתבים של הישיבה

* * *

כבר בשנת תרפ"ט, ביקש רבינו לבדוק לעצמו את אפשרות רכישת חצר ובית בווארשא או אטוואצק, עבור הישיבה.

המדובר בה"ר אברהם הכהן, נגיד בווארשא, אשר בעת החתונה בי"ד כסלו תרפ"ט, הביע רצונו לתרום בנין חדש עבור הישיבה.

בד' דחנוכה כתב לו רבינו בזה, אמנם ברמז, בלי פירוט פרטי התוכנית (חט"ז אגרת ו'ד):

זייענדיק אין ווארשא האָט מיר דיא צאייט ניט גיגעבין די מעגליכקאייט, ריידין מיט אייך מערער פאדראבנע[80] מכח די גרייסע גוטע זאַכין ואָס איהר וילט טאן.

בג' טבת תרפ"ט כתב רבינו אל ה"ר דוב ניסן בעזפאלאוו (חט"ז אגרת ו'טז):

בדבר האיש נכבד אשר לבו לב ישראל פתוחה ... האם בא לידו לדבר אתו עמו בזה ... אשר יקנה איזה קנין בית או חצר (לשלם במשך שנים רבות עפ"י עזרת באנק הנותן על בנין בתים) בווארשא (ובא[מ]ת חפצי הי' באחד המקומות סביבות ווארשא כמו אטוואצק והדומה, לטעמים שונים ועקרים, וחושב הנני אשר בשם יעלה בזול יותר, ובכללות מתאים יותר אל עיקר ופנימיות הכוונה) ... הנני מבקשו, כאשר הנהו איזה שנים ת"ל בווארשא - יעזרהו השי"ת ויברכהו בכל טוב - בודאי מכיר הנהו בהמקומות הסמוכים לווארשא הראוים יותר אל כוונתי הנ"ל. אך יהי' לו לבדו, היינו שלא ידבר עוד בזה עם מי שיהי' מאנ"ש וידידנו יחיו גם הקרובים ביותר, מטעם הכמוס אתי עמי.

ובט' אד"ש כתב רבינו שוב אל הנגיד הנ"ל (חט"ז אגרת ו'קנג):

האט איהר גישריבין אז איהר ואלט ועלין קומען אין ריגא מיט א ויזיט (ואס בא אונז ואלט דאס גיוען זייער פריינדליך אנגינומען), און איבער שפרעכין איבער דער בואונג פון דער ישיבה, ואס מיר האבין קורץ גירעט אין דעם זאייענדיק אין ווארשא, ואלט איך גיואהלט ויסין ועז רעכינט איהר דאס, גיויס ועט איהר מיר אלעס אוייספיהרליך שרייבין.

נראה שתוכנית זו לא באה אז לפועל.

צוות הישיבה

על צוות הישיבה בשנת תרפ"ו סיפר ה"ר שמואל זלמנוב (בטאון חב"ד 34 ע' 39):

בעת ההיא הצטרף לועד ההנהגה של הישיבה גם הרה"ח ר' צבי גוראר' ז"ל[81], שעלה בידו להנצל מרוסיא הסובייטית ולהשתקע בורשא.

ועד ההנהגה של שלשה, ה"ה אבא מארי ז"ל, ר' שניאור זלמן שמוטקין, ור' צבי גוראר' ז"ל נשאו בעול הנהגת הישיבה במסירה ונתינה עילאית, ולמרות שכל אחד מהם היה טרוד בעסקו המסחרי הפרטי, הקדישו רוב זמנם ועתם לצרכי הישיבה, ועמדו בקשר מכתבים תמידי עם כ"ק אדמו"ר הריי"צ נ"ע, שמשנת תרפ"ד עבר לגור בלנינגרד[82], בכל עניני הישיבה.

והיינו שבאותה תקופה היגר לארה"ק, חבר ההנהלה וממייסדי הישיבה, ה"ר דוב משה שמוטקין, כדלעיל פרק יד.

ובאותה תקופה (שנת תרפ"ה) היגר מרוסיא לווארשא, ה"ר יחיאל צבי גוראר', שמילא את מקומו של ה"ר דוב משה שמוטקין בועד ההנהלה.

* * *

ואודות הר"מים באותה תקופה מספרים התלמידים ברשימתם:

היו אז ארבע כתות, ומגידי השיעור היו: ר' שמעון זליכובר, שהיה מלמד הכיתה הגבוהה ביותר. ור' אברהם נפתלי הירצקה גולדברג הנ"ל[83]. ר' הירש שטאשאווער[84]. ור' דוד טייבלום (הוא היה חסיד קוצקאי, למדן מופלג, חריף ובקי. הוא שימש מגיד

80. בפרוטרוט.

81. הוא נמנה על צוות הישיבה כבר בקיץ תרפ"ה, כמוזכר ברשימת התלמידים דלעיל פרק הקודם מספר נג.

82. ראה ח"א אגרות קצג-ר.

83. כדלעיל לעיל פרק יט.

84. אולי הוא ה"ר צבי מאיר, הנזכר במכתב הר"ש זלמנוב דלקמן פרק הבא.

השיעור דכיתה הנמוכה, עד ניסן תרצ"ט, שאז הוכתר כאדמו"ר על ידי חסידי פילוב).

משגיח התלמידים שלמדו בפני עצמם הי' במשך כמה שנים ר' אהרן אהרליך מזליכוב, ואחריו שימש בתפקיד זה ר' יהושע ברל.

ה"ר דוד טייבלום (ריקער)

בשעה שעברה הישיבה לבנין החדש, בשנת תרפ"ו, והתקבלו תלמידים חדשים, התקבל הר"מ רבי דוד טייבלום, או כפי שנקרא – ר' דוד ריקער, על שם עירו ריקא. ושימש כר"מ בישיבה עד שנת תרצ"ט, כדלקמן.

ה"ר דוד טייבלום (ריקער)

בקיץ תרצ"א נתבקש הר"י עבער (שאחר כך התמנה לראש הישיבה), לבחון את התלמידים וכו', כדלקמן פרק כז. בדיווח שכתב בי"ג אייר הוא מתאר את לימודו של הר"מ הר"ד טייבלום:

הר"מ ר' דוד שי' הוא לומד על אתר בטוב, וכמו כן יש לו הסברה טובה.

ובדיווח שכתב באסרו חג השבועות:

הנה הר' דוד שי' הוא ר"מ טוב בערך, יש לו הבנה טובה, מיושב, אי-מוטעה ובעל מסביר.

ועוד סיפר התלמיד ה"ר אברהם יצחק גארפינקל[85] (כפר חב"ד גליון 328 ע' 71):

לאחר שסיימתי את לימודיי בישיבת "עמודי התורה" - ישיבה קטנה מיסודם של חסידי גור ברחוב נאלעווקי 19, יעץ לי המנהל הרב ר' מרדכי יוסף זמל, מחשובי חסידי גור, שהיה

85. הוא התקבל לישיבה בשנת תרצ"ג, ומספר אודותיו בתקופה מאוחרת יותר.

למדן עצום ובעל צורה, כי עלי להשתדל להיות תלמיד בישיבת ליובאוויטש.

דרכו היתה לבחון את כל התלמידים בכל יום שישי, הוא ידע והכיר היטב את כשרונותיו של כל תלמיד, והסביר לי כי כל הלימודים בישיבת ליובאוויטש הם על רמה גבוהה ולומדים בהתמדה; כן יש להם ר"מים מצויינים, ורוח הישיבה בכללותה היא רוח של יראת-שמיים והנהגה טובה.

באמצעות מכתב המלצה מהמנהל, ובקשה מיוחדת מהר"מ הרה"צ והרה"ג ר' דוד טייבלום ז"ל, שהי' ממכריו, נתקבלתי לתלמיד בכיתה א' של הישיבה הגדולה, שהיתה אז ברחוב סאפאזינסקי 17 בורשה, למרות היותי אז צעיר בשנים, לפני הבר-מצוה, ורוב התלמידים בכיתה זו היו כבר בני י"ד וט"ו. כרגיל נכנסים תחילה ל"מכינה" שנמצאה אז בבניין אחר ברחוב מאראנאו[86], בת שתי כיתות, תחת הנהלת הרה"ג ר' זלמן גוראר' שי' [ז"ל].

נבחנתי אז על ידי הרה"ג ר' דוד במסכת כתובות, שבחן אותי בעמקות ובחריפות. הבחינה השאירה עלי רושם עז שלא מש מזכרוני עד היום.

הר"ד טייבלום ז"ל היה מפורסם בעולם הלומדים והחסידים בורשה כחריף ועמקן גדול; יושב היה כל שנותיו - כששים שנה לערך - באהלה של תורה ועבודה. הוא היה מפתח את שכלם של התלמידים, ונתן להם דרך לימוד מיוחדת להתעמק בדברי רש"י ותוס', למצוא את מה שאינו פשוט ושאינו נראה במבט ראשון.

הוא לא היה מכין את שיעוריו, אלא למד את התוס' ורש"י יחד עם התלמידים. התלמיד אמר את הגמרא ופירוש רש"י, ופשוט היה בידו כי מבין הוא את הפשט הדק היטב. אך הר"מ הראה לו שעדיין אינו מבין כלל.

תחלה ניסה התלמיד לתרץ, כאשר גם שאר התלמידים לוקחים חלק בויכוח, עד שנאלצו להודות כי אין הם מבינים כלל את הסוגיא. רק אז התחיל לתרץ ולהסביר את הפשט הנכון, וכך הבינו התלמידים היטב את הסוגיא.

בזכותו של ה"ר דוד טייבלום, היו אדמו"רים בפולין ממליצים לתלמידיהם ללמוד בתומכי תמימים. כך סיפר גם התלמיד ה"ר צבי יוסף קוטלרסקי, שהתקבל לישיבה בראשית שנת תרצ"א:

סבי והוריי היו חסידי קוצק, והרבי מקוצק עצמו המליץ לאבי להעבירני ללמוד בישיבת "תומכי תמימים" בוורשה. ראוי לציין, כי לא רק אותי שלח הרבי מקוצק ללמוד ב"תומכי תמימים", אלא גם בחורים נוספים מחסידיו.

רבי דוד היה חסיד קוצק, ונקרא על שם עירו ריקע. הוא היה חכם ופיקח גדול, חריף ועמקן, והתקבל בתור ר"מ בישיבת "תומכי תמימים". רבים מהבחורים, חסידי קוצק, ששאלו אצל רבם לאיזה ישיבה עליהם ללמוד - היה הרבי מקוצק שולח אותם

86. היינו בבית המדרש שברחוב מוראנאווסקא 32, כלקמן פרק לו.

ל"תומכי תמימים", ללמוד אצל רבי דוד ריקער (טייבלום).

אחרי הסתלקות האדמו"ר רבי יוסף מורגנשטרן מקוצק-פילוב, בי"ד אדר תרצ"ט, דבקו בו רבים מהחסידים ומינוהו אדמו"ר. סיפר על כך התלמיד ה"ר יצחק מענדל ליס (כפר חב"ד גליון 780 ע' 99):

נפטר האדמו"ר מקוצק מבלי שהניח אחריו צאצאים, וחסידי קוצק מינו אותו להיות "רבי". הוא לא מיהר לקבל על עצמו את האדמו"רות, וקודם לכן שאל את הרבי הריי"צ, והרבי הורה לו לחיוב.

הוא נספה בשואה, הי"ד.

המשגיחים בישיבה

אודות המשגיחים בישיבה בשנים אלו הובא לעיל מרשימת התלמידים:

משגיח התלמידים שלמדו בפני עצמם הי' במשך כמה שנים ר' אהרן אהרליך מזליכוב, ואחריו שימש בתפקיד זה ר' יהושע ברל.

נודע לנו אם כן, שמותיהם של שלושת המשגיחים בישיבה, במשך השנים תרפ"ה-תרצ"א.

א) כבר סופר לעיל פרק יט, אשר בשנת תרפ"ה הי' המשגיח ה"ר יוסף בלומנפלד.

ב) בשנת תרפ"ו התקבל על מקומו ה"ר אהרן ערליך, כנזכר כאן, והוא נזכר גם בדיווח שכתב ה"ר שמואל זלמנוב אל רבינו בה' פר' חיי שרה תרפ"ז:

<u>בהאולם</u> לומדים התלמידים בפני עצמם גפ"ת ופוסקים בעיון ... ועליהם הוא המשגיח רא"ע שי', היושב כל היום בהאולם (וגם מבקר איזה פעמים ביום בהכתות).

ג) בשנים הבאות התקבל על מקומו ה"ר יהושע ברל, הנזכר לראשונה לקמן פרק כה, בדיווח שכתב ה"ר אלטר שימחאוויץ באדר"ח מ"ח תרפ"ט "המשגיח הר"ר יאשי' בער". ובדיווח שכתב הר"ש זלמנוב אל רבינו בי' מ"ח תרפ"ט "המשגיח של נגלה ה"ר יהושע דובער". ובדיווח שלו מחורף תרצ"א (לקמן פרק כז):

המשגיח עליהם הוא ר' יהושע בער שי'. עם המשגיח הנ"ל דברתי הרבה וחזקתיו בדבר ענין ההשגחה שתהי' מסודרה, וכן סדרתי שיאמר פעם א' בשבוע שיעור עיוני לפני התלמידים בהסוגיא שעוסקים בה, למען יהי' להם חיות בלימוד וכו'.

הוא נשאר על משרתו, עד קיץ תרצ"א, שאז מתארו ה"ר יהודה עבער לפני רבינו, בדיווחו מי"ג אייר תרצ"א:

הר' יהושע דוב שי', אם שהוא למדן גדול ויש לו ידיעות טובות בהרבה ענינים, אבל הוא מסור ונתן רק למקצוע הלמדות שבש"ס (כמו רובא, חזקה, עדות, עד אחד והדומה), ואינו שייך למסור את עצמו לפירוש הפשוט בסוגיית הגמרא, בסברת המקשן והתרצן, ובפירוש רש"י ותוס'.

באותה שעה הי' המצב הכספי בישיבה קשה ביותר, ורבינו הורה להנהלת הישיבה לצמצם את הצוות בישיבה (חי"ז אגרת ו'רפה):

וישאירו רק אלו הנחוצים למחלקת מכינה (ומכאן תשובה ברורה לשאלות מר שמואל שי' זאלמאנאוו, בנדון המשגיח ר' יהושע דוב שי').

רשימת התלמידים – קיץ תרפ"ו

בארכיון נשמרה רשימת 97 תלמידי הישיבה, שנערכה בשלהי שנת תרפ"ו, ובה רשומים גם פרטי המשפחה, וכן כשרונותיהם ומדת התמדתם של התלמידים. מועתקים לפנינו הפרטים הבסיסיים של התלמידים:

א. אברהם זלמן ב"ר דוב נחום גורעוויטש, ווארשא נאלעווקי 7. בא קיץ פ"ד. בן כ"ב אדר פ"ו. אביו וב"ב ידוע.

ב. אלתר ב"ר אבא פיאסעק, פאצאנאוו. בא חורף פ"ו. בן ט"ז - אלול פ"ו. אביו בן מ, מפלגת פאקשעווניצע. אחיו הגדול לומד בבית המדרש בביתו, והקטן בחדר, ואחיות אין לו.

ג. שניאור זלמן ברש"פ זאלמאנאוו. בא חורף פ"ג. בן כ' - כסלו פו. אביו וב"ב ידוע.

ד. יעקב קאפיל ב"ר יחיאל משה מאנגארטין, פאצאנאוו. בא קיץ פ"ה. בן ט"ז - שבט פ"ו. אביו בן ל, סוחר ביצים. מפלגת סטוצין. אחיו הקטן בן ז', ואחיותיו הגדולות שתים, מסייעות למסחר אביהן.

ה. יוסף ב"ר צבי גולדשטיין, ווארשא, פאוויץ 64/36. בא קיץ פ"ב. בן י"ט-כ'. אביו מפלגת אסטראווסק. נאלעווקא 43. אחיו הצעירים ממנו, א' בחדר, והב' אין לומד.

ו. יעקב יצחק ב"ר דוד שפירא, ווארשא, קראכיוולנא 15/84. בא קיץ פ"א. בן כ"א. ארוס. לומד כמעט כל היום ביחד עם ר' קלמן בליומינסאהן חתנו של ר' זלמן שמאטקין, בבית המדרש מוראנאווסקא 32, ומתעסק גם כן בקופירען הכ"ק. אביו מפלגת סאקאלוב, וקרובו הוא[87]. לו אחות גדולה וקטנה.

ז. יהודא לייב ב"ר ברוך ציוויאק, ווישקאוו, רינעק 34. בא חורף פ"ו. בן י"ז - אדר פ"ו. אביו בן לח, מנהל חדר יסודי התורה בסראצק. מפלגת גור. אחיו הקטנים ג' בחדר, וא' קטן לגמרי, ואחותו קטנה.

ח. משה פייוויל ב"ר יצחק שטולמאן, וואלאמין, דלוגא 36. בא קיץ פ"ו. בן ט"ז - תמוז פ"ה. אביו בן מ, בלתי מפלגתי, מתפלל גור. אחיו א' בתומכי תמימים (סעיף סז), ושנים בחדר, ואחות גדולה.

ט. שמואל ברש"פ זאלמאנאוו. בא קיץ פ"ד. בן כ"ב - שבט

87. של האדמו"ר רבי יצחק זעליג מורגנשטרן מסוקולוב.

פ"ו. לומד עם כת א' לקו"ת בבוקר, ובערב לומד בצוותא עם הת' המשך ע"ב. אביו וב"ב ידוע.

י. אברהם ב"ר זעליג גיטעליס, מאציעוו שאצל קאווע. בא קיץ פ"ד. בן י"ט - ניסן פ"ו. אביו בן מט, מפלגת ליובאוויטש. אחיו הגדול שמו משה, למד בתומכי תמימים ליובאוויטש[88]. ושנים קטנים בחדר. אחותו הגדולה נשואה, ואחות קטנה.

יא. דניאל ב"ר נתן דוד גאלדשייפער, ווארשא, פראצישקאנער 21. בא קיץ פ"ג. בן י"ז - ניסן פ"ו. אביו בן מה, סוחר עורות. מתפלל פראנצישק[אנער] 30. אחיו הגדול מסייע לאביו, והקטנים שנים בחדר.

יב. חיים דוד ב"ר קלמן ראובן גלאזמאן[89], סטאפניץ. בא חורף פ"ג, והפסיק מחורף פ"ד עד קיץ פ"ו, ולא עד בכלל. בן י"ז - טבת פ"ו. אביו בן מז, מפלגת קוזמיר. אחיו א' בתומכי תמימים, סעיף הבא. אחיותיו א' נשואה ואחת פנוי', ושלש קטנות.

יג. מאיר אחיו, והם תאומים, בא קיץ פ"ג, ולא הפסיק.

יד. יצחק דוב ב"ר פישעל בוימאן, קאלא. בא קיץ פ"ב. בן י"ט. אביו בן מג, קאמיסיאנער. מפלגת גור. אחיו הקטן בחדר, אחותו הגדולה ואחת קטנה.

טו. יצחק ב"ר יהושע מאנדילבוים, מאציעוו. בא חורף פ"ד, והפסיק הקיץ פ"ה לבד. בן י"ט-כ'. גזעו סטאלין. אביו בן ס, בעל אכסניא ורעסטאראציע, מפלגת סטאלין. אחיו א' אפטייקער נשוי, א' באה"ק, וא' בעסק מאנופאקטור.

טז. יצחק יעקב ב"ר אברהם צבי ראזינבוים, כעלם, פיוואַרסק 8. בא חורף פ"ג (והזמן קיץ פ"ו עד ר"ח אלול הי' בביתו). בן כ' - כסלו פ"ו. ארוס. אביו בן מ, סוחר לבנים, מפלגת פארצאווא. אחיו הקטן בחדר.

יז. שלמה ב"ר בנימין זינגערמאן, כעלם, קאטאווסקע 5. בא קיץ פ"ד. בן י"ח - אלול פ"ה. אביו בן מו, חזן, מפלגת פילוב. אחיו א' בישיבה קטנה בכעלם, והב' בחדר. אחותו הגדולה נשואה ואחות קטנה לו.

יח. שמואל ב"ר דוב נחום גורעוויטש. בא קיץ פ"ג. גן י"ט - טבת פ"ו.

יט. שלמה ב"ר קלמן יונה ראפפארט, ווארשא, נעוואליפזע 14. בא חורף פ"ג. בן כ'-כ"א. ארוס. אביו בעסק ברזל, מפלגת אטוואצק, מגזע הווארקער. אחיו הבכור שו"ב בפה, והב' קטן בחדר.

כ. אברהם אבא ב"ר אלי' ציפעל, כעלם, רחוב פילסודסקי 25. בא חורף פ"ו. בן י"ח - חורף פ"ו. אביו בן נ, סוחר מלח. מפלגת בעלז. אחיו הגדול סוחר מלח, הב' זאב למד בתומכי תמימים[90], הג' לומד בתומכי תמימים[91], ושנים קטנים בחדר, אחותו א' גדולה נשואה והב' קטנה.

כא. אלעזר ב"ר אהרן גרינפעלד, לינטשיץ, קאשארנע 9. בא קיץ פ"ו. בן י"ז - אייר פ"ו. אביו בן מד, מלמד. מפלגת גור. אחיו גדול ממנו.

כב. דוד ב"ר אברהם קאנאפניצקי, קליאביצק. בא קיץ פ"ו. בן י"ז - חשון פ"ו. אביו בן מ, סוחר מאנופאקטור, מפלגת גור. אחיו א' בתומכי תמימים (סעיף ע"ח), ושנים בחדר, ואחיותיו קטנות.

כג. אברהם משה ב"ר שלמה ווידמאן, ווארשא, סטאווקא 7/5. בא קיץ פ"ו. בן ט"ו - אלול פ"ה. אביו מחזיק קאוויארנע (טשאיניע בלשון רוסיא). מפלגת ראדזימין. אחיו הגדול סוחר, והקטן בחדר. אחותו הגדולה בעסק והקטנות ארבע.

כד. חיים מענדל ב"ר שמואל מאיר באלאטין, סערדינא-בודא רוסיא. בא חדש אב פ"ו (ומאז בא מביתו זה ארבע שנים למד בנובהרדק). בן ט"ז - תמוז פ"ו. אביו בן מ, עושה כובעים. מפלגת חב"ד. אחיו שנים סוחרים וברוסיא המה.

כה. יעקב בר"צ גוראר', ווארשא. בא חורף פ"ה. בן י"ז - טבת פ"ו. אביו וב"ב ידוע.

כו. יוסף ברוך ב"ר אהרן אייכענצווייג, קאראוו. בא קיץ פ"ו. בן ט"ז - שבט פ"ו. אביו בן נ, חנות כלכלה. מפלגת לובלין. אחותו הגדולה נשואה, ואחת בבית.

כז. יהודה מאיר ב"ר אברהם מרדכי ז"ל לאנדשטיין, מאלינעץ. בא חורף פ"ו. בן ט"ז - סיון פ"ו. אביו מפלגת גור. אחיו הבכור נשוי, שנים קטנים בחדר, אחותו אחת ארמלתא, ואחות אחת קטנה.

כח. דוד ב"ר ירחמיאל שלמה יאנאווסקי, קאלאשין. בא חורף פ"ה. בן י"ט - ניסן פ"ו. אביו סוחר מאנופאקטור, מפלגת אטוואצק.

כט. שניאור זלמן בר"ן ע"ה גוראר', ווארשא. בא קיץ פ"ה. בן י"ד - טבת פ"ו. לומד דרך מצותיך עם ר' ברוך[92], ובש"ק לומד דא"ח עם אחיו רצ"ג שי'.

ל. חיים ב"ר יוסף ברזשאזשא, ווארשא, גענשא 20. בא קיץ פ"ג. בן י"ט - סיון פ"ו. אביו בן לח, חנות מאנופאקטור. מפלגת מינסק. אחיותיו שלש בבית ובעסק.

---

88. ראה ס' התמימים ח"א ע' לט, אודות התמים ה"ר ירוחם פישל גיטליס ממאציעוו, שלמד בליובאוויטש משנת תרע"ה.
הוא שרד את המלחמה, כדלקמן פרק סב, והיגר לארה"ב.

89. בשנת תרצ"א הי' מלמד תניא ולקוטי תורה לתלמידים הצעירים, כדלקמן פרק כז.
לערך בשנת תרצ"ד הי' ר"מ בסניף בלאדז, כדלקמן מא.
כשהתחילה המלחמה הוא נשאר בסטאפניץ, כנזכר ב"רשימת אנ"ש והתמימים שי' הדרים בנאצי פוילין" דלקמן פרק סו מספר 84.

90. כדלעיל פרק הקודם, ברשימת התלמידים שסיימו לימודיהם בישיבה, מספר טו.

91. כדלקמן מספר מג.

92. המשפיע ה"ר ברוך פרידמן.

לא. ישראל ב"ר דוב נחום גורעוויטש. בא חורף פ"ה. בן י"ז - ניסן פ"ו (עיין סעיף א).

לב. יעקב ב"ר יחזקאל ז"ל פוטליק, ווארשא, נאלעווקי 7. בא חורף פ"ג. בן י"ט - שבט פ"ו. אחיו הבכור מרדכי למד בתומכי תמימים, ועתה הנהו בעסק. אחיו הקטן ממנו בתומכי תמימים (סעיף מא), ואחות קטנה בעסק, ויתר הפרטים ידוע.

לג. יהודא לייב ב"ר יעקב משה באילער, מינסק - מאזאוויעצק, רחוב פשעניצקא 1. בא חורף פ"ד. בן י"ט - שבט פ"ו. אביו בן מו, מחזיק קאוויארנע, מפלגת גור. אחיו הבכור עושה שעון. אחיו הקטן בחדר. אחותו הגדולה נשואה, והב' מסייעה לאבי'.

לד. משה ב"ר יעקב דרעזנער, ווארשא, געגשא 17. בא חורף פ"ה. בן י"ח - אב פ"ו. אביו בן מג, חנות מאנופאקטור, מפלגת סטריקאוו. אחיו שנים בחדר, ואחיותיו שלש קטנות.

לה. משה ב"ר מרדכי מאיראוויץ, ווארשא, מילא 3/56. בא קיץ פ"ה. בן ט"ז - שבט פ"ו. אביו בן מב, מלאכתו בראנזאוויניק, מפלגת ראדזימין. אחיו הגדול מסייע לאביו, ואחותו א' חייטת ושתים עוד בבית.

לו. אפרים ב"ר יצחק שפירא, ווארשא, מוראנאווסקא 30/51. בא קיץ פ"ה. בן ט"ו - אב פ"ו. אביו בן מד, סנדלר, בלתי מפלגתי. אחיו הגדול מסייע לאביו, וא' בחדר, ושנים קטנים, וגם אחות קטנה לו.

לז. אלעזר ב"ר נפתלי שפירא, ווארשא, סמאטשא 21/8. בא קיץ פ"ו. בן י"ד - אלול פ"ו. אביו מתנהג ברבנות, נכד הרבי מבלענדעוו, מגזע קאזניץ, ומנין מתפלל בביתו. אחיותיו שתים קטנות.

לח. אברהם ב"ר גדיל געלבפיש, ווארשא, קאזשליע 9/35. בא קיץ פ"ו. בן י"ח - סיון פ"ו. אביו בן מח, מוכר שפאגמיט ונייר ברחוב, בלתי מפלגתי. אחיו קטן בחדר, ואחיותיו שתים קטנות.

לט. אלי' ב"ר מענדל יוסף ז"ל גיטלין, דיסנא. בא חורף פ"ו. בן י"ז - חשון פ"ו. אביו ז"ל הי' שו"ב בדעוויצא, מפלגת חב"ד. אחיו שמואל למד בתומכי תמימים ליובאוויטש, ואחיו הקטן[93] בישיבת גלובאקע, והוא נכד ר' יצחק דיסנער[94] הידוע.

מ. צבי מרדכי ב"ר ירחמיאל עטקיס[95], טשעכאנאווצע. בא חורף פ"ה. בן ט"ז - אב פ"ו. אביו בן ס, סוחר, בלתי מפלגתי. אחיו הבכור למד בלאמזשע, אחות לו גדולה וגם א' קטנה, ואחיו א' בתומכי תמימים (עיין סעיף פו).

מא. זלמן אהרן ב"ר יחזקאל ז"ל פוטליק. בא חורף פ"ה, בן י"ז - טבת פ"ו (עיין סעיף ל"ב).

93. יצחק. בשנים תר"צ-תרצ"א למד בסניף בווילנא, כנזכר ברשימת התלמידים דלקמן פרק כו מספר ז, ופרק מ רשימה השנית מספר 3.

94. יפה.

95. תמונתו לעיל פרק כא.

מב. נפתלי הערץ ב"ר יוסף פסח אלטמאן, פאצאנאוו. בא קיץ פ"ה. בן י"ז. ארוס. אביו בן ל, שו"ב, מפלגת סטוצין. אחיו קטן ובחדר לומד, ואחיותיו ארבע קטנות.

מג. שלמה ב"ר אלי' ציפעל. בא קיץ פ"ד. בן ט"ז - סיון פ"ו (ויתר הפרטים עיין סעיף כ).

מד. אברהם יעקב ב"ר מאיר סלאדאוויניק, קאלאשין. בא קיץ פ"ה. בן י"ח - ניסן פ"ו. אביו בן לח, סוחר רוכווארג, מפלגת סטריקאוו. אחותו בת ט"ו, לומדת בבית יעקב.

מה. אלי' חיים דוב ב"ר שרגא פייוויש שטאק, ווארשא, סאפיעזשינסקא 10 (מול דירת תומכי תמימים). בא קיץ פ"ו. בן ט"ו. אביו בן לג, סוחר עורות, מפלגת סטריקאוו. בן יחיד הנהו.

מו. אלימלך ב"ר אשר לעדערייך, לובלין, זאמאיסקא 14. בא קיץ פ"ו. בן ט"ו - שבט פ"ו. אביו בן נ, עושה פוזמקים. מפלגת קאליבעל. אחיו קטנים שנים בחדר, ואחותו הגדולה מסייעת לאבי'.

מז. אלעזר ב"ר שניאור זלמן קרייקער, כעלם, פייטשטאווע 23. בא קיץ פ"ו. בן י"ז - טבת פ"ו. אביו בן מב, אופה. אחיו א' בחדר וא' קטן. אחיותיו א' גדולה וא' קטנה.

מח. ברוך ב"ר משה ריינזילבער, לוקאוו. בא קיץ פ"ד. בן ט"ז - אדר פ"ו. אביו חוכר חלב, מפלגת גור. אחיו קטנים שנים בחדר, אחיותיו ארבע, א' נשואה לשו"ב, השנית לבעל חנות, ושתים בבית.

מט. דובער ב"ר שמואל אשר אסטאשעווער, שערפץ, פלאצקער 19. בא תמוז פ"ו מהמתיבתא. בן ט"ז - שבט פ"ו. אביו בן נ, חנות קאלאניאל, מפלגת גור. אחיו הגדול נשוי סוחר, ושנים אחיו קטנים בחדר, אחותו הגדולה נשואה לסוחר, ואחות עוד קטנה.

נ. דוד ב"ר יעקב יוסף שליזעק, לוקאוו, יאטקאווע 11. בא קיץ פ"ו. בן י"ז - ט"ו אב פ"ו. אביו סת"ם, מפלגת ראדזין. אחיו הק' ממנו מתלמד לסת"ם, ואחות גדולה וגם קטנה בבית.

נא. דובער ב"ר יחזקאל נאפארסטעק[96], מינסק - מאזאוויעצק, שצעיצקא 18. בא חורף פ"ו. בן ט"ז - ניסן פ"ו. אביו בן לו, סוחר צבע, מפלגת גור. אחיו שלשה בחדר, וא' קטן, ואחות קטנה.

נב. יוסף אליעזר ב"ר אברהם זאב מורגעל (שערפץ), וכעת מלאווא פלעצקער 61. בא קיץ פ"ו. בן י"ז - טבת פ"ו. אביו בן נ, מלמד, מפלגת גור. אחיו שנים נשואים, ואחד בתומכי תמימים (סעיף נו).

נג. יצחק קלמן ב"ר דוד אליעזר הערשבערג, לוקאוו, רחוב שול 14. בא קיץ פ"ה. בו י"ז - אב פ"ו. אביו בן מו, אופה, מפלגת אלכסנדר. אחיו הגדול נשוי, והב' פנוי, ואחיו הקטן בישיבה קטנה, ואחות לו קטנה.

96. בספר החסידים (תשכ"ג) הוא כותב שלמד בישיבה בשנים תרפ"ו-ח. אחרי המלחמה עלה לארה"ק והתיישב בכפר חב"ד.

נד. יצחק שמחה ב"ר צדוק בעכלער, לינטשיץ, וכעת בלאדז, פאסאזש שולץ 21. בא קיץ פ"ה. בן י"ז - אב פ"ו. אביו בן מ, סוחר מאנופאקטור, מפלגת גור. אחיו, א' מסייע לאביו, והב' קטן בחדר, אחותו לומדת בבית יעקב, והב' קטנה.

נה. מרדכי ב"ר [פנחס] מענטליק[97], ווארשאו, מילא. בא חורף פ"ה[98]. בן י"ג - חשון פ"ו. הוא ש"ב של ר' קלמן בלומענזאהן. אביו בן נ, מפלגת חענטשין. אחיו הגדול חייט, ואחותו הגדולה ממנו לומדת, ואחות קטנה.

נו. משה אהרן[99] (אחיו של סעיף נב). בא חורף פ"ו. בן יט - ניסן פ"ו.

נז. מרדכי ב"ר אליעזר ענגלענדער, לובלין, שעראקא 40. בא אמצע קיץ פ"ו. בן ט"ז - אדר פ"ו. אביו בן לד, סוחר מאנופאקטור, מפלגת לובלין. בן יחיד הוא.

נח. צבי מרדכי ב"ר אברהם צאלקע, אסטראלענקא, רחוב 3 מאי 13. בא באמצע קיץ פ"ו. בן י"ז - אייר פ"ו. אביו בן מח, שפילטער, מפלגת גור. אחיו הגדול נשוי סוחר, בפראגא-ווארשא, ואחות גדולה.

נט. שלמה ב"ר יוסף טענענבוים, פילוב. בא באמצע הקיץ פ"ו. בן י"ד - כסלו פ"ו. אביו בן מב, שו"ב, מפלגת פילוב. אחיו הבכור, ואחיו קטנים שניום בחדר.

ס. מאיר יאסקאוויטש ב"ר משה, וולאהן, בקאק פשעדי 27. בא קיץ פ"ו. בן כ"ב. אביו בן מב, סוחר כלכלה, מפלגת גור. אחיו, א' לומד בפיעטריקוב, ושנים הקטנים בחדר, ואחיותיו שלש קטנות.

סא. אהרן ב"ר יצחק ראטקער, רייוויץ. בא קיץ פ"ו. בן ט"ו - שבט פ"ו. אביו בן מב, בעל מלאכה רימארזש, מפלגת רייוויץ. אחיותיו ארבע קטנות ממנו.

סב. אלתר ב"ר משה שטערין, כעלם, פייטשטאווע 33. בא קיץ פ"ו. בן ט"ו - טבת פ"ו. אביו בן מ, סליאזארש. אחיו שנים קטנים בחדר, ואחיותיו שלש קטנות.

סג. ארי' ב"ר ירחמיאל ליפשיץ, וולאהן, רעפראמאנדסקא 14. בא קיץ פ"ו. בן ט"ו - אדר פ"ו. אביו מוהל ומלמד. אחיו שלשה נשואים, ואחותו הגדולה פנוי' באה"ק.

סד. אלי' ב"ר נתן דוד לובלינסקי, קינסק, קילינסקיעגא 3. בא קיץ פ"ה. בן י"ד - שבט פ"ו. אביו בן מה, בעל מלאכה כורך, מפלגת אפאטשנע - פשיסכע. אחיו הגדולים שנים חייטים, והקטן בחדר, ואחותו קטנה.

סה. דוד קלמן ב"ר אברהם מרדכי ווינטרוב, ריקי. בא קיץ פ"ו. בן ט"ו - אלול פ"ו. אביו בן מ, סוחר מעטפות בשוק, מפלגת גור. אחיו הקטן בחדר.

סו. אלתר יחיאל ב"ר אלעזר שמוקליאר, סטאפניץ. בא קיץ פ"ו. בן ט"ז - אב פ"ו. אביו בן מג, סוחר נוצות. אחיו קטנים שנים בחדר, ואחותו הגדולה מסייעה לאבי'.

סז. דוד ב"ר יצחק שטולמאן (אחיו של סעיף ח). בא קיץ פ"ו. בן י"ד - תשרי פ"ו.

סח. צבי ב"ר אברהם כאליווע, פייטשינאוו. בא קיץ פ"ו. בן ט"ז - סיון פ"ו. אביו בן לו, סוחר תבואה, בלתי מפלגתי. אחיו הגדול מסייע לאביו. אחותו א' נשואה, ואחת פנוי'.

סט. צבי ב"ר זיסמאן וואלבראמסקי, סטאשעווו, קרוטקא 9. בא קיץ פ"ו. בן י"ג - תשרי פ"ו. אביו בן מג, סוחר נעלים, מפלגת קוזמיר. אחיו הגדול לומד אצל דודו הרב דעיר לאגוב, מפלגת אסטראווצע, והקטן בחדר. אחותו הגדולה נשואה. ועוד דוד לו הרב מווייסליץ, מפלגת קראקא.

ע. הלל ב"ר משה סאקאווסקי, קינסק, 3 מאי 10. בא קיץ פ"ו. בן י"ג - טבת פ"ו. אביו בן לו, חנות קמח, מפלגת ראדאשיץ. אחיו הגדול הסייע לאביו ולומד מעט, הקטנים שנים בחדר, וא' רך, אחותו א' גדולה וא' קטנה.

עא. חיים מאיר ב"ר אהרן אלעזר פשעווזיווע, לאדז, יעקובא 7. בא קיץ פ"ו. בן י"ג - כסלו פ"ו. אביו בן מ, סרסור מאנופאקטור, מפלגת ראדזין. אחיו הקטן בחדר, ואחותו הגדולה בבית, ואמו ז"ל.

עב. ירחמיאל ב"ר יצחק שעדלעצקי, ווישקאוו, וואנזקא 9. בא קיץ פ"ו. בן ט"ו - טבת פ"ו. אביו בן מ, סוחר תבואה, מפלגת אלכסנדר. אחיו הקטן בחדר, ואחיותיו שתיים מסייעות בבית.

עג. יעקב ב"ר שמואל יצחק גרינבערג, ווישקאוו, רינעק 28. בא קיץ פ"ו. בן ט"ז - טבת פ"ו. אביו בן מה, חייט, מפלגת סקערניעוויטץ. אחיו הגדול על משרה בעסק בווארשא, וששה קטנים בבית.

עד. יהודא לייב ב"ר יצחק מאנדרע, ווישקאוו, רינעק 20. בא קיץ פ"ו. בן ט"ו - כסלו פ"ו. אביו בן נ, חנות כלכלה. אחיו הגדול לומד בביה"ח בווישקאוו, ושנים קטנים בחדר, ואחיותיו שלש גדולות ממנו.

עה. יהודא לייב טאנענבאום, פשעווארסק. בא קיץ פ"ו. בן ט"ו - חנוכה פ"ו. אביו בן מח, חנות קאלאניאל, מפלגת טעשינאוו - בעלז. אחיו הגדול לומד בווארשא ישיבה, ושנים הקטנים בחדר בביתו, ואחיותיו גדולות שתים, וקטנה.

עו. ישראל משה ב"ר אלעזר פרומער, פאריסאוו, בארוווסקא 17. בא קיץ פ"ו. בן ט"ו - סיון פ"ו. אביו בן נב, עסק חלב, מפלגת קאליביעל. אחותו הגדולה נשואה, והב' צעירה ממנו בבית.

עז. יהושע זאב ב"ר אברהם שמואל אבראמציק, קשוינז

---

97. אודותיו – לקמן פרק לד.

98. ראה לעיל פרק הקודם, תמונתו עם כמה מתלמידי הישיבה בשנת תרפ"ה.

99. מארגעל. משנת תרצ"ב – עמד בראש הסניף בפאטשאנאוו, כדלקמן פרק מג.

הגדול. בא חורף פ"ה (וקיץ פ"ה הפסיק). בן ט"ו - תמוז פ"ו. אביו בן מג, חנות כלכלה, מפלגת קוזמיר. אחיו הגדול יצחק לייב למד בתומכי תמימים[100], ואחותו הגדול נשואה.

עח. יהודה ארי' ב"ר אברהם קאנאפניצקי (אחיו של סעיף כ"ב). בא קיץ פ"ו. בן ט"ז - אדר פ"ו.

עט. ישראל ב"ר מרדכי קויפמאן, ווישקאוו, סטאדאלנע 13. בא קיץ פ"ו. בן י"ד - טבת פ"ו. אביו בן מב, מלמד. אחיו שלשה ובחדר לומדים, ואחיותיו שתים בבית.

פ. משה נטע ב"ר מענדיל, קאנאל, בוסק. בא קיץ פ"ו. בן ט"ז - טבת פ"ו. אביו בן לח, סוחר שניט, מפלגת - בילדותו נסע חענטשין. אחיו הקטן בחדר, ואחותו הגדולה בבית.

פא. משה דוד בהרב יעקב יצחק קליגסבערג, קאלאשין (אצל הרב דמתא, וזקנו הוא, וזה עשר שנים הוא אצלו). בא קיץ פ"ו. בן ט"ז - חנוכה פ"ו. אביו רב בעיר גרעניץ פלך ראדאם, מפלגת ראדזין. אחיו ואחיותיו מאמו ז"ל קטנות המה.

פב. משה יוסף ב"ר דוד צבי אוסטרי, ווישקאוו, קאשציושקי 10. בא קיץ פ"ו. בן ט"ז - חנוכה פ"ו. אביו בן מא, סוחר עורות, מפלגת יאבלאניע. אחיו הקטן בחדר, אחותו בבית.

פג. מענדיל ב"ר יונה ז"ל שינדעלהיים, פשעווארסק. בא קיץ פ"ו. בן ט"ז - ניסן פ"ו. אביו ז"ל מפלגת בעלז. אחיו הקטן בחדר, ואחיותיו הגדולות מסייעות לאמן, ולה חנות מאנופאקטור.

פד. משה אהרן טאשבירוויטץ, וולאהן, אווגוסטיאנסקא 4. בא חורף פ"ו. בן י"ד - חשון פ"ו. אביו בן מה, עושה כובעים. אחותו הגדולה מסייעה לאבי'.

פה. מאיר ב"ר שלמה געטנער, נאווי-קארטשין. בא קיץ פ"ה. בן ט"ו - טבת פ"ו. אביו בן מ, מלמד, מפלגת גור. אחיו הגדול לומד אצל הרב מסטוצין, ושנים קטנים, אחותו גדולה חייטת, ואחות קטנה.

פו. משה קלמן ב"ר ירחמיאל עטקיס (אחיו של סעיף מ). בא חורף פ"ה[101]. בן י"ד - חשון פ"ו.

פז. משה פנחס ב"ר אברהם מרדכי כ"ץ[102], קינסק, 3 מאי 36. בא קיץ פ"ה. בן י"ד - טבת פ"ו. אביו בן מ, חנות כלכלה, מפלגת טאמאשוב. אחיו קטן, ואחותו הגדולה בבית.

פח. משה לייב ב"ר חיים ז"ל גלאזמאן, סטאפניץ. בא חורף פ"ו. בן י"ד - ניסן פ"ו. אביו מפלגת אסטראווסק. אחיו הקטן בחדר, ואחיותיו שתים גדולות מסייעות לאמו, ולה חנות מאנופאקטור.

100. כדלעיל ברשימת התלמידים שבפרק כא מספר יז.

101. ראה לעיל פרק הקודם, תמונתו עם כמה מתל' הישיבה בשנת תרפ"ה.

102. בשנת תר"ץ נבחן לסמיכה על ידי כמה רבנים, כדלקמן פרק כו. כשהיתה תוכנית העברת תלמידי ה"אולם" מווארשא לריגא, בקיץ תרצ"א, נבחר גם הוא לנסוע לריגא, כדלקמן פרק כז. משנת תרצ"ג – מזכיר במשרד הישיבה, כדלקמן פרק כט. אודותיו – לקמן פרק לד.

פט. נח ב"ר יהושע פריימאן, ואלאמין, לעשנא 8. בא קיץ פ"ו. בן ט"ו - חורף פ"ו. אביו בן לב, מלמד, מפלגת גור. אחיו שלשה קטנים בחדר, ואחיותיו עוד קטנות.

צ. סיני ב"ר דובער טארבינער, זשעליכאוו. בא קיץ פ"ו. בן עשר שנים אייר פ"ו. כשרונותיו בתור עילוי. אביו בן ל, סוחר מביא מכשירין לנחתומים, מפלגת קאליבעל. אחיו קטן ממנו, בן שתי שנים, אחותו א' י"ז והב' י"ג.

צא. פסח ב"ר חיים פוטערמאן, בעלזיץ. בן י"ד - אדר פ"ו. אביו בן לו, שו"ב, מפלגת למאז. אחיו הקטן בחדר, ואחיותיו שתים קטנות.

צב. קלמן ב"ר שמואל צבי מינקאווסקי[103], פעטקאוויץ (הסמוכה לכמעלניק). בא קיץ פ"ו. בן ט"ו - אלול פ"ו. אביו בן נ, חנות מאנופאקטור, מפלגת טריסק.

צג. שמחה יצחק ב"ר אברהם שמואל זאיינץ[104], פאטשינאוו. בא קיץ פ"ו. בן ט"ז - אלול פ"ו. אביו בן לח, סוחר תבואה. אחיו הקטנים שנים בחדר, ואחותו קטנה.

צד. שלום מאיר ב"ר לוי יצחק פלעשער, לאדז, קאנסטאנטינאוו 136. אביו בן מה, חנות כלכלה, מפלגת גור. אחיו הגדול נשוי, סוחר, ושנים קטנים בחדר, אחיותיו שתים גדולות בבית.

צה. זעליג ב"ר מענדל גלאז, הלובאקע פלך ווילנא. בן י"ג - ניסן פ"ו. אביו מפלגת ליאדי.

צו. אפרים אליעזר כפתור, ווארשא. בא חורף פ"ב. בן י"ט-כ'. וכל משך הזמן למד בהמוסד, כמעט בלא הפסק. אביו מפלגת גור, והוא בן יחיד.

צז. אלי' משה ב"ר אהרן אליעזר ז"ל, אחי ר' חיים מאיר ליס שי'. בא קיץ פ"ג. בן י"ח - סיון פ"ו.

התלמיד ה"ר שניאור זלמן גוראר'

אחד מהתלמידים הצעירים בישיבה בשנת תרפ"ו הי' ה"ר שניאור זלמן גוראר', אשר יצא מרוסיא באמצע שנת תרפ"ה, ובשנת תרפ"ו כתב לו רבינו מפטרבורג, הדרכה בסדר הלימוד בישיבה[105].

הוא נולד בקרעמענטשוג בנר ראשון של חנוכה תער"ב. בתחלת שנת תר"פ עברו לגור ברוסטוב, בסמיכות לבית רבותינו. בשנת תרפ"ב נפטר אביו מוה"ר נתן ע"ה.

103. אחר כך – חתנו של ה"ר שניאור זלמן שניאורסאהן, ומשגיח ור"מ בסניף בלאדז, כדלקמן פרק מא.

104. אח"כ היגר לברזיל. בכ"ה מ"ח תש"ג שואל אודותיו כ"ק אדמו"ר זי"ע (ח"א אגרת לד) "לפי השמועה הוא נמצא כעת בס. פאול או בריא דע זשעניירא, ומעונינים אנו לדעת את אדריסתו". ובה' סיון תש"ט כותב אליו רבינו (ח"י אגרת ג'תצה): "צריך הוא להתענין מאד במצב היהדות שבעירו ולהשתדל להטיבו מבלי להתפעל ממניעות ועכובים".

105. ראה גם לקמן סוף פרק הבא.

אחר כך נסע ללמוד בישיבת תומכי תמימים בנעויל, שם למד עד אחרי הבר מצוה שלו בחנוכה תרפ"ה. אחר כך יצא מרוסיא, יחד עם אמו מרת אסתר, ועם אחיו הגדול ה"ר יחיאל צבי, והתיישבו בוואַרשא. שם למד בישיבת תומכי תמימים, ולשם כתב אליו רבינו בכ"ז ניסן תרפ"ו (חי"א אגרת ג'תשצה):

במענה על מכתבך, מג' לחודש זה, עיקר לימודך יהי' גמרא בעיון רב ועמוק היטב. ומדוע לא תכתוב לי אם בקי אתה בגמרא באיזה מסכתות, ועם התוס', כתוב לי בארוכה. וזה יהי' מגמתך שתהי' בקי, ושיהיו מסודרים היטב.

ובכ"ח תשרי תרפ"ז כתב לו (חי"א אגרת ג'תת):

תלמוד משניות בע"פ, ותתחיל מסדר טהרות, והלימוד יהי' לא יותר מפרק א' בב' ימים, רק שתזכור אותו היטב ותחזור אותו במתון, והשי"ת יהי' בעזרך בגו"ר.

* * *

כשהיתה תוכנית העברת תלמידי ה"אולם" מוואַרשא לריגא, בקיץ תרצ"א, נבחר גם הוא לנסוע לריגא, כדלקמן פרק כז.

אחרי שתכנית זו לא באה לפועל, כדלקמן שם, נשלח על ידי רבינו לכמה עיירות בוואַלין, לנסות לפתוח בהן סניף של ישיבת תומכי תמימים, כדלקמן פרק מה.

בתחלת שנת תרצ"ג התמנה לעמוד בראש המכינה של הישיבה בוואַרשא, כדלקמן פרק לו.

בשנת תרצ"ד נוסד "איגוד תלמידי התמימים", אשר הרש"ז גוראַרי' עמד בראשו, כדלקמן פרק לז.

ה"ר שניאור זלמן גוראַרי'

בשנת תרצ"ה התחיל להופיע על ידי "איגוד" זה קובץ "התמים", אשר הרש"ז גוראַרי' הי' האחראי על ההו"ל שלו, כדלקמן פרק לז. וכן הי' אחראי על הדפסת שיחות ומאמרי רבינו.

בחורף ת"ש נשא בנ.י. את בתו של האדמו"ר מוהרא"י העשל מקופיטשניץ, ואחר שהגיע רבינו לנ.י. בשלהי חורף ת"ש, ויסד את מחלקת הישיבה לצעירים "אחי תמימים" בחורף תש"א, מינה עליה את הרש"ז גוראַרי', כמסופר בתולדות חב"ד בארה"ב ע' קפ ואילך.

בשנים הבאות הי' חבר בועד המסדר, ובועד הנהלת אגודת חב"ד.

נפטר בנ.י. ביום הש"ק א' דר"ה תשס"ד.

פרק כג
שנת תרפ"ז

ה"ר שמואל זלמנוב

סיפר ה"ר שמואל זלמנוב (בטאון חב"ד 34 ע' 37):

בראשית שנת תרפ"[ז] קיבל כותב טורים אלה - שהיה אז מבכירי תלמידי הישיבה - מכתב התמנות מכ"ק אדמו"ר הריי"צ נ"ע - בכתי"ק - למפקח ומרכז לימוד הנגלה בכל מערכות וסניפי הישיבה, ולבחון את התלמידים.

ה"ר שמואל זלמנוב

ה"ר שמואל זלמנוב נולד בווארשא בח' טבת תרס"ד. כשנפתחה הישיבה בקיץ תרפ"א, הוא היה בא לישיבה ללימודי חסידות בלבד, ובקיץ תרפ"ד נכנס לישיבה בתור תלמיד מהמנין.

ברשימת תלמידי הישיבה מקיץ תרפ"ה רשום אודותיו (לעיל פרק כא מספר ג):

נכנס בקיץ פ"ד. ודא"ח למד גם קודם לזה בהמוסד. כשרונותיו טובים מאד. אופן לימודו בהתמדה. הבנתו טוב מאד, ויכול ללמוד היטב, וכבר מוסמך להוראה מא' הרבנים הגדולים דפה.

התלמיד ה"ר יוסף גולדשטיין סיפר על אותה תקופה, שהוא נכנס ללמוד בישיבה בשנת תרפ"ב "והי' אז שמואל זלמנוב המחנך שלי".

בשנת תרפ"ו התחיל ה"ר שמואל לתת שיעור בחסידות בפני הצעירים, כאמור ברשימת תלמידי הישיבה מקיץ תרפ"ו:

שכלו טוב ונעלה הן בנגלה והן בדא"ח. לימודו הוא בעיון טוב. והזמן יקר אצלו. מדותיו הן בדעת שלמה, אל מי שהוא מכיר שמלמדו להועיל שומע בקולו. לומד עם כת א' לקו"ת בבוקר, ובערב לומד בצוותא עם התמימים המשך ע"ב. חוזר דא"ח בטוב. מאריך בתפלה.

בתחלת שנת תרפ"ז התמנה למפקח כללי בישיבה. אחר כך הועבר אליו גם העומס של הנהלת המשרד, בארגון מקורות הכנסה וכדומה, ובתפקיד זה נשאר עד נישואיו בשנת תרצ"ג, כדלקמן בפרקים הבאים.

בין השנים תרצ"ה-ט הי' עורך כללי של קובץ "התמים", כדלקמן פרק לז.

בשלהי ת"ש ניצל דרך ווילנא-רוסיא-יפאן, והגיע לארה"ב, והתיישב בנ.י. כדלקמן פרק סה.

בנ.י. ערך את קובץ ליובאוויטש, ועמד בראש חברת ניח"ח, וערך את ספר הניגונים.

בשנת תשכ"ד התיישב בארה"ק.

דיווחים לרבינו ממצב הישיבה

מיד כשנכנס לתפקיד המפקח הכללי בישיבה, בתחלת תרפ"ז, דיווח בפרטיות על המצב בישיבה, אל רבינו, שגר באותה שעה בלנינגרד (ה' פר' חיי תרפ"ז):

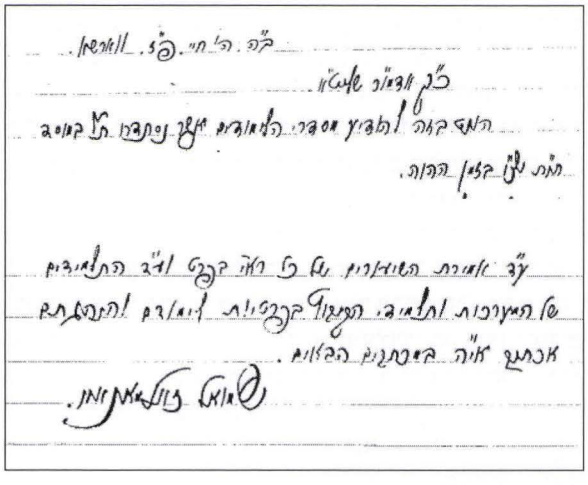

דיווח ה"ר שמואל זלמנוב לרבינו

הנני בזה להודיע מסדרי הלימודים אשר נסתדרו ת"ל במוסד תומכי תמימים יצ"ו בזמן ההוה ... וכך הוא הסדר, לבד האולם ג' מערכות, המה מערכה ראשונה שני' ושלישית.

<u>במערכה ראשונה</u> לומדים נערים בני י"ג-י"ד שיכולים ללמוד בפני עצמם (לייענען) גמרא ומעט תוס'. הנערים המה

מתלמידי זמן העבר כתה א', שלמדו אצל הרא"נ[106] שי' מס' בבא קמא. ואיזה תלמידים הפחותים מכת ב' שלמדו אצל הנ"ל מס' כתובות, ואליהם נספחו תלמידים חדשים, ועתה מספרם הוא בערך ארבעים וחמשה יחיו ... עליהם נתמנה רא"נ שי', שהוא ילמוד עמהם וגם הוא ישגיח עליהם כל היום.

<u>במערכה שני'</u> לומדים נערים בני י"ד-ט"ו-ט"ז שיכולים ללמוד בפני עצמם גמרא ותוס' בטוב. הנערים המה מתלמידי כת הב' של רא"נ שי', ואיזה תלמידים מהכת שלמדו אצל ר' דוד[107] שי' מסכת כתובות, ואיזה תלמידים כת א' שלמדו אצל הר"ש[108] מס' חולין, ואליהם נתקבלו עוד תלמידים יחי', אשר ביחד מספרם עולה ששים וחמשה ... אך להיות כי הלא הרא"י ר' דוד שי' אינו יכול ללמוד עם כתה גדולה כזו - כן ירבו - יחדיו, הוכרחנו לחלקם על שתי כתות ... לזאת שכרנו עוד ראש ישיבה למדן וירא שמים מחסידי סטרוקאוו ... (שמו ר' צבי מאיר[109] שי', איש ליטאי), ומערכה שני' כת ב' ובה שלשים תלמידים יחיו מהמובחרים יותר, ועליהם הרא"י ר' דוד שי'. כל אחד מהרא"י הנ"ל יש לו חדר פרטי המתאים לפי מספר תלמידיו שי', ושמה לומדים התלמידים כל היום תחת השגחת הרא"י.

<u>במערכה שלישית</u> לומדים תלמידים בני ט"ז-י"ז-י"ח, אשר כבר לומדים גפ"ת בעיון בפני עצמם, רק צריכים עדיין לשיעור עיוני. התלמידים האלו המה מהמובחרים של כת ר' דוד שי' שלמדו בקיץ העבר מס' כתובות, וגם איזה תלמידים מהכת שלמדו אצל הנ"ל יו"ד, והמובחרים של הכת שלמדו אצל הר"ש שי' מס' חולין, ואיזה תלמידים שלמדו בהקיבוץ, וביחד עם התלמידים החדשים מספרם עשרים ושש יחיו. עליהם נתמנה הר"ש שי' ענגיל. אחר השיעור לומדים המה בהאולם.

<u>בהאולם</u> לומדים התלמידים בפני עצמם גפ"ת ופוסקים בעיון, מספרם הוא שלשים וחמשה יחיו. הלימוד הוא בסדר ואות, הן בחיצוניות (בהאולם עומדים עשרה שולחנות בני ו'-ח' מקומות, לרחבם משני צדדי הבית, חמשה לדרום וחמשה לצפון, והדרך באמצע, על החמשה לדרום לומדים תלמידי הר"ש שי', ולעומתם לצפון - תלמידי הקיבוץ, כל אחד ואחד על מקומו הקבוע), והן בעצם הלימודים. כל התלמידים שי', הן תלמידי הר"ש שי' והן תלמידי הקיבוץ, לומדים מס' אחת מס' גיטין (בכדי שיוכלו להתדבר א' עם חברו, ועם הר"ש שי'), מהם אשר לומדים כל היום גפ"ת, מהם (היינו מתלמידי הקיבוץ) לומדים חצי היום יו"ד (אחדים מהם לומדים חצי היום אה"ע הל' גיטין), וחצי היום גפ"ת עם פי' הראשונים. לבד קבוצה מו'-ז' תלמידים שלומדים כל היום יו"ד, המחשבים לקבל בקרוב היתר הוראה. ועליהם הוא המשגיח רא"ע[110] שי', היושב כל היום בהאולם (וגם מבקר איזה פעמים ביום בהכתות), לבד הר"ש שי' הנמצא גם כן, אחר אמירת השיעור, בהאולם, להשיב לשואליו דבר...

התלמידים החדשים נתקבלו בסדר מסודר על ידי ועד הבוחן של המשגיח רא"ע שי', והרא"י ר' דוד שי', ואני. בכלל נתקבלו תלמידים טובים, ומהם בעלי כשרון נעלה בכל המערכות, כן גם בהקיבוץ נתקבלו תלמידים בעלי כשרון ויראי אלקים ... מספר התלמידים ביחד עם תלמידים החדשים הוא בערך מאה ושבעים יחיו.

על דבר אמירת השיעורים של כל רא"י בפרט, ועל דבר התלמידים של המערכות ותלמידי הקיבוץ בפרטיות לימודם והנהגתם, אכתוב אי"ה במכתבים הבאים.

שמואל זאלמאנאוו

את המשך הדיווח הוא כתב בא' פר' וארא:

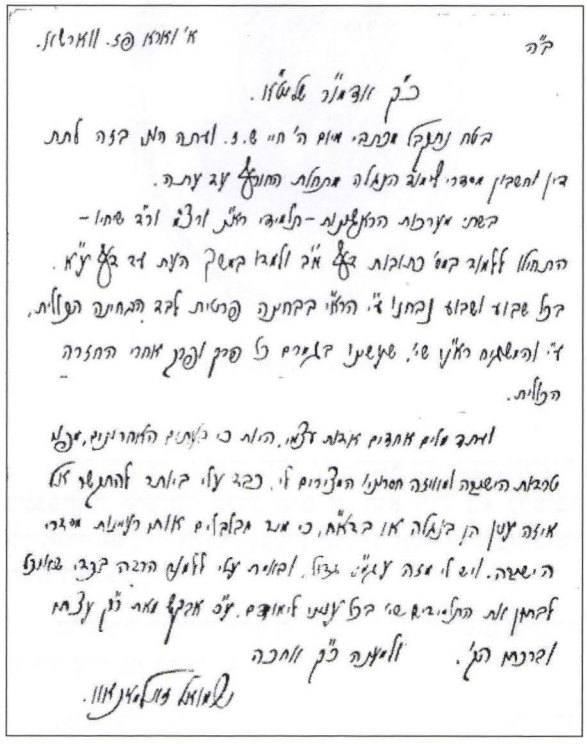

דיווח ה"ר שמואל זלמנוב לרבינו

בטח נתקבל מכתבי מיום ה' חיי ש. ז. ועתה הנני בזה לתת דין וחשבון מסדרי לימוד הנגלה מתחלת החורף עד עתה.

בשתי מערכות הראשונות - תלמידי רא"נ ורצ"מ ור"ד שיחיו, התחילו ללמוד במס' כתובות דף מ"ב, ולמדו במשך העת עד דף ע"א. בכל שבוע ושבוע נבחנו על ידי הרא"י בבחינה פרטית, לבד הבחינה הכללית, על ידי והמשגיח רא"ע שי', שעשינו בגמרם כל פרק ופרק אחרי החזרה הכללית.

ומאריך באופני השיעורים והלימודים של כל אחד מראשי הישיבה, מעלותיהם וחסרונותיהם, ומסיים:

---

106. הרב אברהם נפתלי הירצקה גולדברג, דלעיל פרק יט.

107. טייבלום, דלעיל פרק כב.

108. הרב אברהם שמעון ענגיל – הורביץ מזליכוב, דלעיל פרק יט.

109. שימש עד שנת תרפ"ט, כדלקמן פרק כה. ואולי הוא ה"ר הירש שטאשאוער, המובא לעיל פרק הקודם.

110. ה"ר אהרן עהרליך מזליכוב, המובא לעיל פרק הקודם.

ועתה מלים אחדים אדות עצמי, היות כי בעתים האחרונים, מפני טרדות הישיבה, ומאיזה חסרונות המצירים לי, כבד עלי ביותר להתקשר על איזה ענין הן בנגלה או בדא"ח, כי מיד מבלבלים אותי רעיונות מסדר הישיבה, ויש לי מזה עגמ"נ גדול. ובאמת עלי ללמוד הרבה בכדי שאוכל לבחון התלמידים שי' בכל עניני לימודם. על כן אבקש מאת כ"ק עצתו וברכתו הקדושה. ולמענה כ"ק אחכה

שמואל זאלמאנאוו

רשימת התלמידים – חורף תרפ"ז

כאמור לעיל, בשלהי המכתב הראשון, כתב הר"ש זלמנוב: "על דבר התלמידים של המערכות ותלמידי הקיבוץ בפרטיות לימודם והנהגתם, אכתוב אי"ה במכתבים הבאים".

הרשימה הוכנה במשך החורף ונשלחה לרבינו; אמנם, כדי למנוע הכפלת תיאור מצב התלמידים שכבר נכתב אודותם בשלהי קיץ תרפ"ו (הנ"ל פרק הקודם), לא נרשמו ברשימה מפורטת זו, אלא התלמידים החדשים, שאינם מופיעים ברשימה הקודמת[111].

ויחד עם הרשימה הזאת צורפה רשימה כללית של כל התלמידים הלומדים בחורף תרפ"ז בישיבה, כשאצל כל אחד נרשם מספרו של התלמיד הזה – ברשימת קיץ תרפ"ו (רש"ק פ"ו), או ברשימת חורף תרפ"ז (רש"ח פ"ז).

בס"ה נרשמו ברשימה כללית זו 157 תלמידים שלמדו בישיבה בחורף תרפ"ז, מתוכם:

באולם – 34 תלמידים.

כתה א – 41 תלמידים.

כתה ב הראשונה – 29 תלמידים.

כתה ב השניה – 29 תלמידים.

כתה ג – 24 תלמידים.

* * *

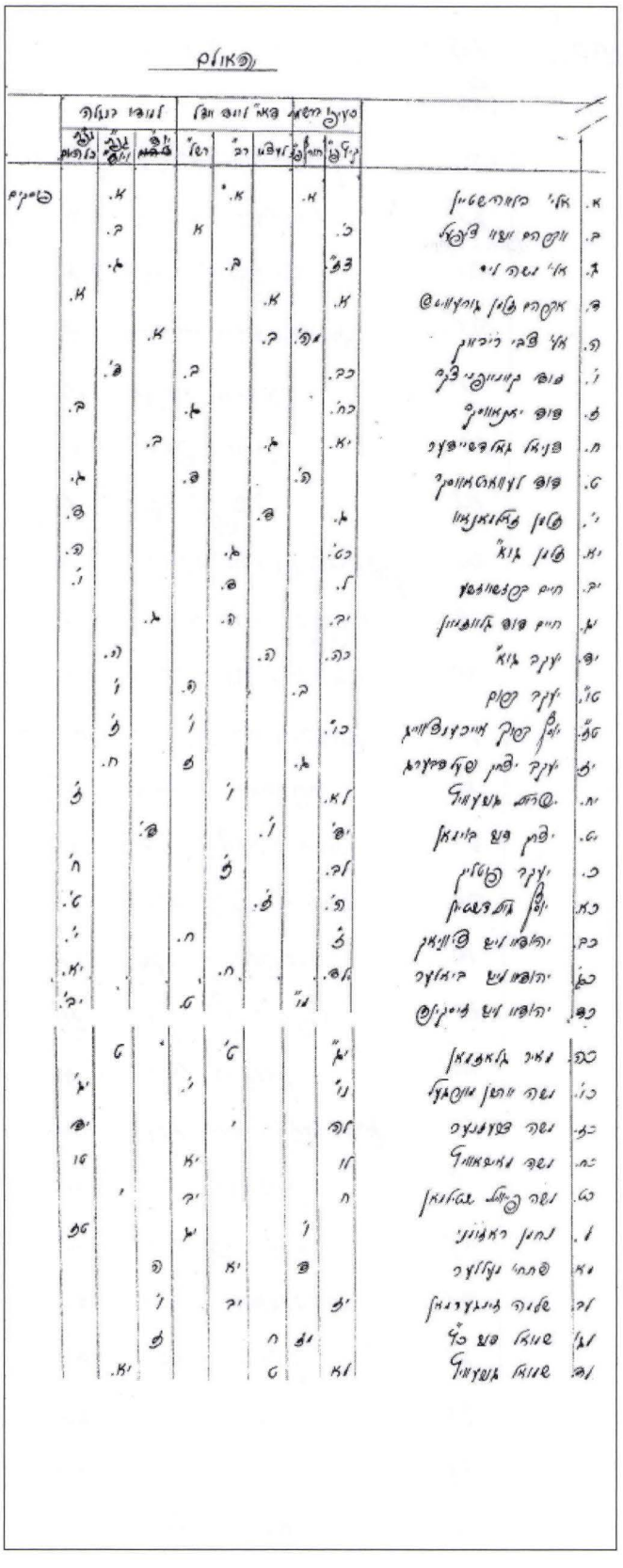

111. גם אלו שלמדו בתרפ"ז בתומכי תמימים, אלא שבשעת עריכת הרשימה הקודמת לא היו בישיבה מאיזה טעם, נרשמו כאן, ונתפרט אצלם הטעם שלא היו בשלהי קיץ תרפ"ו בישיבה.

כה.	יחזקאל שרגא פייוועל	אי			
כו.	יחזקאל פייוועל הורוויץ	אלף			
כז.	יחזקאל שרגא פייוועל הורוויץ	אמת			
כח.	יהושע העשיל שווארץ	אע			
כט.	יהודה נחמן בערנשטיין	אעב			
ל.	יצחק יהודה לייב פייוועל	אעג			
לא.	יצחק אייזיק פייוועל	אעד			
לב.	יחזקאל שרגא פייוועל	אעה			
לג.	יחזקאל שרגא פייוועל	אעו			
לד.	יצחק אייזיק פייוועל	אעז			
לה.	יחזקאל שרגא פייוועל	אעח			
לו.	יצחק אייזיק פייוועל	אעט			
לז.	יחזקאל שרגא פייוועל	אפ			
לח.	יצחק אייזיק פייוועל	אפא			
לט.	יחזקאל שרגא פייוועל	אפב			
מ.	יצחק אייזיק פייוועל	אפג			
מא.	יחזקאל שרגא פייוועל	אפד			
מב.	יצחק אייזיק פייוועל	אפה			
מג.	יחזקאל שרגא פייוועל	אפו			
מד.	יצחק אייזיק פייוועל	אפז			
מה.	יחזקאל שרגא פייוועל	אפח			
מו.	יצחק אייזיק פייוועל	אפט			
מז.	יחזקאל שרגא פייוועל	אצ			
מח.	יצחק אייזיק פייוועל	אצא			
מט.	יחזקאל שרגא פייוועל	אצב			
נ.	יצחק אייזיק פייוועל	אצג			
נא.	יחזקאל שרגא פייוועל	אצד			
נב.	יצחק אייזיק פייוועל	אצה			
נג.	יחזקאל שרגא פייוועל	אצו			
נד.	יצחק אייזיק פייוועל	אצז			
נה.	יחזקאל שרגא פייוועל	אצח			
נו.	יצחק אייזיק פייוועל	אצט			
נז.	יחזקאל שרגא פייוועל	אק			
נח.	יצחק אייזיק פייוועל	אקא			
נט.	יחזקאל שרגא פייוועל	אקב			
ס.	יצחק אייזיק פייוועל	אקג			
סא.	יחזקאל שרגא פייוועל	אקד			
סב.	יצחק אייזיק פייוועל	אקה			
סג.	יחזקאל שרגא פייוועל	אקו			
סד.	יצחק אייזיק פייוועל	אקז			
סה.	יחזקאל שרגא פייוועל	אקח			
סו.	יצחק אייזיק פייוועל	אקט			
סז.	יחזקאל שרגא פייוועל	אר			
סח.	יצחק אייזיק פייוועל	ארא			
סט.	יחזקאל שרגא פייוועל	ארב			
ע.	יצחק אייזיק פייוועל	ארג			
עא.	יחזקאל שרגא פייוועל	ארד			
עב.	יצחק אייזיק פייוועל	ארה			
עג.	יחזקאל שרגא פייוועל	ארו			
עד.	יצחק אייזיק פייוועל	ארז			
עה.	יחזקאל שרגא פייוועל	ארח			
עו.	יצחק אייזיק פייוועל	ארט			
עז.	יחזקאל שרגא פייוועל	אש			
עח.	יצחק אייזיק פייוועל	אשא			
עט.	יחזקאל שרגא פייוועל	אשב			
פ.	יצחק אייזיק פייוועל	אשג			
פא.	יחזקאל שרגא פייוועל	אשד			
פב.	יצחק אייזיק פייוועל	אשה			
פג.	יחזקאל שרגא פייוועל	אשו			
פד.	יצחק אייזיק פייוועל	אשז			
פה.	יחזקאל שרגא פייוועל	אשח			
פו.	יצחק אייזיק פייוועל	אשט			
פז.	יחזקאל שרגא פייוועל	את			
פח.	יצחק אייזיק פייוועל	אתא			
פט.	יחזקאל שרגא פייוועל	אתב			
צ.	יצחק אייזיק פייוועל	אתג			
צא.	יחזקאל שרגא פייוועל	אתד			
צב.	יצחק אייזיק פייוועל	אתה			
צג.	יחזקאל שרגא פייוועל	אתו			
צד.	יצחק אייזיק פייוועל	אתז			
צה.	יחזקאל שרגא פייוועל	אתח			
צו.	יצחק אייזיק פייוועל	אתט			
צז.	יחזקאל שרגא פייוועל	בק			
צח.	יצחק אייזיק פייוועל	בקא			
צט.	יחזקאל שרגא פייוועל	בקב			
ק.	יצחק אייזיק פייוועל	בקג			
קא.	יחזקאל שרגא פייוועל	בקד			
קב.	יצחק אייזיק פייוועל	בקה			
קג.	יחזקאל שרגא פייוועל	בקו			
קד.	יצחק אייזיק פייוועל	בקז			
קה.	יחזקאל שרגא פייוועל	בקח			
קו.	יצחק אייזיק פייוועל	בקט			
קז.	יחזקאל שרגא פייוועל	בר			
קח.	יצחק אייזיק פייוועל	ברא			
קט.	יחזקאל שרגא פייוועל	ברב			
ר.	יצחק אייזיק פייוועל	ברג			
רא.	יחזקאל שרגא פייוועל	ברד			
רב.	יצחק אייזיק פייוועל	ברה			
רג.	יחזקאל שרגא פייוועל	ברו			
רד.	יצחק אייזיק פייוועל	ברז			
רה.	יחזקאל שרגא פייוועל	ברח			
רו.	יצחק אייזיק פייוועל	ברט			
רז.	יחזקאל שרגא פייוועל	בש			
רח.	יצחק אייזיק פייוועל	בשא			
רט.	יחזקאל שרגא פייוועל	בשב			
ש.	יצחק אייזיק פייוועל	בשג			
שא.	יחזקאל שרגא פייוועל	בשד			
שב.	יצחק אייזיק פייוועל	בשה			
שג.	יחזקאל שרגא פייוועל	בשו			
שד.	יצחק אייזיק פייוועל	בשז			
שה.	יחזקאל שרגא פייוועל	בשח			
שו.	יצחק אייזיק פייוועל	בשט			
שז.	יחזקאל שרגא פייוועל	בת			
שח.	יצחק אייזיק פייוועל	בתא			
שט.	יחזקאל שרגא פייוועל	בתב			
ת.	יצחק אייזיק פייוועל	בתג			
תא.	יחזקאל שרגא פייוועל	בתד			
תב.	יצחק אייזיק פייוועל	בתה			
תג.	יחזקאל שרגא פייוועל	בתו			
תד.	יצחק אייזיק פייוועל	בתז			
תה.	יחזקאל שרגא פייוועל	בתח			
תו.	יצחק אייזיק פייוועל	בתט			
תז.	יחזקאל שרגא פייוועל	גק			
תח.	יצחק אייזיק פייוועל	גקא			
תט.	יחזקאל שרגא פייוועל	גקב			
תי.	יצחק אייזיק פייוועל	גקג			
תיא.	יחזקאל שרגא פייוועל	גקד			
תיב.	יצחק אייזיק פייוועל	גקה			
תיג.	יחזקאל שרגא פייוועל	גקו			
תיד.	יצחק אייזיק פייוועל	גקז			
תיה.	יחזקאל שרגא פייוועל	גקח			
תיו.	יצחק אייזיק פייוועל	גקט			
תיז.	יחזקאל שרגא פייוועל	גר			
תיח.	יצחק אייזיק פייוועל	גרא			
תיט.	יחזקאל שרגא פייוועל	גרב			
תכ.	יצחק אייזיק פייוועל	גרג			
תכא.	יחזקאל שרגא פייוועל	גרד			
תכב.	יצחק אייזיק פייוועל	גרה			
תכג.	יחזקאל שרגא פייוועל	גרו			
תכד.	יצחק אייזיק פייוועל	גרז			
תכה.	יחזקאל שרגא פייוועל	גרח			
תכו.	יצחק אייזיק פייוועל	גרט			
תכז.	יחזקאל שרגא פייוועל	דש			
תכח.	יצחק אייזיק פייוועל	דשא			
תכט.	יחזקאל שרגא פייוועל	דשב			
תל.	יצחק אייזיק פייוועל	דשג			
תלא.	יחזקאל שרגא פייוועל	דשד			
תלב.	יצחק אייזיק פייוועל	דשה			
תלג.	יחזקאל שרגא פייוועל	דשו			
תלד.	יצחק אייזיק פייוועל	דשז			
תלה.	יחזקאל שרגא פייוועל	דשח			
תלו.	יצחק אייזיק פייוועל	דשט			
תלז.	יחזקאל שרגא פייוועל	הת			
תלח.	יצחק אייזיק פייוועל	התא			
תלט.	יחזקאל שרגא פייוועל	התב			
תמ.	יצחק אייזיק פייוועל	התג			
תמא.	יחזקאל שרגא פייוועל	התד			
תמב.	יצחק אייזיק פייוועל	התה			
תמג.	יחזקאל שרגא פייוועל	התו			
תמד.	יצחק אייזיק פייוועל	התז			
תמה.	יחזקאל שרגא פייוועל	התח			
תמו.	יצחק אייזיק פייוועל	התט			
תמז.	יחזקאל שרגא פייוועל	וי			
תמח.	יצחק אייזיק פייוועל	ויא			
תמט.	יחזקאל שרגא פייוועל	ויב			
תנ.	יצחק אייזיק פייוועל	ויג			
תנא.	יחזקאל שרגא פייוועל	ויד			
תנב.	יצחק אייזיק פייוועל	ויה			
תנג.	יחזקאל שרגא פייוועל	ויו			
תנד.	יצחק אייזיק פייוועל	ויז			
תנה.	יחזקאל שרגא פייוועל	ויח			
תנו.	יצחק אייזיק פייוועל	ויט			
תנז.	יחזקאל שרגא פייוועל	זת			
תנח.	יצחק אייזיק פייוועל	זתא			
תנט.	יחזקאל שרגא פייוועל	זתב			
תס.	יצחק אייזיק פייוועל	זתג			
תסא.	יחזקאל שרגא פייוועל	זתד			
תסב.	יצחק אייזיק פייוועל	זתה			
תסג.	יחזקאל שרגא פייוועל	זתו			
תסד.	יצחק אייזיק פייוועל	זתז			
תסה.	יחזקאל שרגא פייוועל	זתח			
תסו.	יצחק אייזיק פייוועל	זתט			
תסז.	יחזקאל שרגא פייוועל	חי			
תסח.	יצחק אייזיק פייוועל	חיא			
תסט.	יחזקאל שרגא פייוועל	חיב			
תע.	יצחק אייזיק פייוועל	חיג			
תעא.	יחזקאל שרגא פייוועל	חיד			
תעב.	יצחק אייזיק פייוועל	חיה			
תעג.	יחזקאל שרגא פייוועל	חיו			
תעד.	יצחק אייזיק פייוועל	חיז			
תעה.	יחזקאל שרגא פייוועל	חיח			
תעו.	יצחק אייזיק פייוועל	חיט			
תעז.	יחזקאל שרגא פייוועל	טת			
תעח.	יצחק אייזיק פייוועל	טתא			
תעט.	יחזקאל שרגא פייוועל	טתב			
תפ.	יצחק אייזיק פייוועל	טתג			
תפא.	יחזקאל שרגא פייוועל	טתד			
תפב.	יצחק אייזיק פייוועל	טתה			
תפג.	יחזקאל שרגא פייוועל	טתו			
תפד.	יצחק אייזיק פייוועל	טתז			
תפה.	יחזקאל שרגא פייוועל	טתח			
תפו.	יצחק אייזיק פייוועל	טתט			
תפז.	יחזקאל שרגא פייוועל	כי			
תפח.	יצחק אייזיק פייוועל	כיא			
תפט.	יחזקאל שרגא פייוועל	כיב			
תצ.	יצחק אייזיק פייוועל	כיג			
תצא.	יחזקאל שרגא פייוועל	כיד			
תצב.	יצחק אייזיק פייוועל	כיה			
תצג.	יחזקאל שרגא פייוועל	כיו			
תצד.	יצחק אייזיק פייוועל	כיז			
תצה.	יחזקאל שרגא פייוועל	כיח			
תצו.	יצחק אייזיק פייוועל	כיט			
תצז.	יחזקאל שרגא פייוועל	לת			
תצח.	יצחק אייזיק פייוועל	לתא			
תצט.	יחזקאל שרגא פייוועל	לתב			
תק.	יצחק אייזיק פייוועל	לתג			
תקא.	יחזקאל שרגא פייוועל	לתד			
תקב.	יצחק אייזיק פייוועל	לתה			
תקג.	יחזקאל שרגא פייוועל	לתו			
תקד.	יצחק אייזיק פייוועל	לתז			
תקה.	יחזקאל שרגא פייוועל	לתח			
תקו.	יצחק אייזיק פייוועל	לתט			
תקז.	יחזקאל שרגא פייוועל	מת			
תקח.	יצחק אייזיק פייוועל	מתא			
תקט.	יחזקאל שרגא פייוועל	מתב			
תקי.	יצחק אייזיק פייוועל	מתג			
תקיא.	יחזקאל שרגא פייוועל	מתד			
תקיב.	יצחק אייזיק פייוועל	מתה			
תקיג.	יחזקאל שרגא פייוועל	מתו			
תקיד.	יצחק אייזיק פייוועל	מתז			
תקיה.	יחזקאל שרגא פייוועל	מתח			
תקיו.	יצחק אייזיק פייוועל	מתט			
תקיז.	יחזקאל שרגא פייוועל	נת			
תקיח.	יצחק אייזיק פייוועל	נתא			
תקיט.	יחזקאל שרגא פייוועל	נתב			
תקכ.	יצחק אייזיק פייוועל	נתג			
תקכא.	יחזקאל שרגא פייוועל	נתד			
תקכב.	יצחק אייזיק פייוועל	נתה			
תקכג.	יחזקאל שרגא פייוועל	נתו			
תקכד.	יצחק אייזיק פייוועל	נתז			
תקכה.	יחזקאל שרגא פייוועל	נתח			
תקכו.	יצחק אייזיק פייוועל	נתט			
תקכז.	יחזקאל שרגא פייוועל	סת			
תקכח.	יצחק אייזיק פייוועל	סתא			
תקכט.	יחזקאל שרגא פייוועל	סתב			
תקל.	יצחק אייזיק פייוועל	סתג			
תקלא.	יחזקאל שרגא פייוועל	סתד			
תקלב.	יצחק אייזיק פייוועל	סתה			
תקלג.	יחזקאל שרגא פייוועל	סתו			
תקלד.	יצחק אייזיק פייוועל	סתז			
תקלה.	יחזקאל שרגא פייוועל	סתח			
תקלו.	יצחק אייזיק פייוועל	סתט			
תקלז.	יחזקאל שרגא פייוועל	עת			
תקלח.	יצחק אייזיק פייוועל	עתא			
תקלט.	יחזקאל שרגא פייוועל	עתב			
תקמ.	יצחק אייזיק פייוועל	עתג			
תקמא.	יחזקאל שרגא פייוועל	עתד			
תקמב.	יצחק אייזיק פייוועל	עתה			
תקמג.	יחזקאל שרגא פייוועל	עתו			
תקמד.	יצחק אייזיק פייוועל	עתז			
תקמה.	יחזקאל שרגא פייוועל	עתח			
תקמו.	יצחק אייזיק פייוועל	עתט			
תקמז.	יחזקאל שרגא פייוועל	פת			
תקמח.	יצחק אייזיק פייוועל	פתא			
תקמט.	יחזקאל שרגא פייוועל	פתב			
תקנ.	יצחק אייזיק פייוועל	פתג			
תקנא.	יחזקאל שרגא פייוועל	פתד			
תקנב.	יצחק אייזיק פייוועל	פתה			
תקנג.	יחזקאל שרגא פייוועל	פתו			
תקנד.	יצחק אייזיק פייוועל	פתז			
תקנה.	יחזקאל שרגא פייוועל	פתח			
תקנו.	יצחק אייזיק פייוועל	פתט			
תקנז.	יחזקאל שרגא פייוועל	צת			
תקנח.	יצחק אייזיק פייוועל	צתא			
תקנט.	יחזקאל שרגא פייוועל	צתב			
תקס.	יצחק אייזיק פייוועל	צתג			
תקסא.	יחזקאל שרגא פייוועל	צתד			
תקסב.	יצחק אייזיק פייוועל	צתה			
תקסג.	יחזקאל שרגא פייוועל	צתו			
תקסד.	יצחק אייזיק פייוועל	צתז			
תקסה.	יחזקאל שרגא פייוועל	צתח			
תקסו.	יצחק אייזיק פייוועל	צתט			
תקסז.	יחזקאל שרגא פייוועל	קת			
תקסח.	יצחק אייזיק פייוועל	קתא			
תקסט.	יחזקאל שרגא פייוועל	קתב			
תקע.	יצחק אייזיק פייוועל	קתג			
תקעא.	יחזקאל שרגא פייוועל	קתד			
תקעב.	יצחק אייזיק פייוועל	קתה			
תקעג.	יחזקאל שרגא פייוועל	קתו			
תקעד.	יצחק אייזיק פייוועל	קתז			
תקעה.	יחזקאל שרגא פייוועל	קתח			
תקעו.	יצחק אייזיק פייוועל	קתט			
תקעז.	יחזקאל שרגא פייוועל	רת			
תקעח.	יצחק אייזיק פייוועל	רתא			
תקעט.	יחזקאל שרגא פייוועל	רתב			
תקפ.	יצחק אייזיק פייוועל	רתג			
תקפא.	יחזקאל שרגא פייוועל	רתד			
תקפב.	יצחק אייזיק פייוועל	רתה			
תקפג.	יחזקאל שרגא פייוועל	רתו			
תקפד.	יצחק אייזיק פייוועל	רתז			
תקפה.	יחזקאל שרגא פייוועל	רתח			
תקפו.	יצחק אייזיק פייוועל	רתט			
תקפז.	יחזקאל שרגא פייוועל	שת			
תקפח.	יצחק אייזיק פייוועל	שתא			
תקפט.	יחזקאל שרגא פייוועל	שתב			
תקצ.	יצחק אייזיק פייוועל	שתג			
תקצא.	יחזקאל שרגא פייוועל	שתד			
תקצב.	יצחק אייזיק פייוועל	שתה			
תקצג.	יחזקאל שרגא פייוועל	שתו			
תקצד.	יצחק אייזיק פייוועל	שתז			
תקצה.	יחזקאל שרגא פייוועל	שתח			
תקצו.	יצחק אייזיק פייוועל	שתט			
תקצז.	יחזקאל שרגא פייוועל	תת			
תקצח.	יצחק אייזיק פייוועל	תתא			
תקצט.	יחזקאל שרגא פייוועל	תתב			
תקק.	יצחק אייזיק פייוועל	תתג			
תקקא.	יחזקאל שרגא פייוועל	תתד			
תקקב.	יצחק אייזיק פייוועל	תתה			
תקקג.	יחזקאל שרגא פייוועל	תתו			
תקקד.	יצחק אייזיק פייוועל	תתז			
תקקה.	יחזקאל שרגא פייוועל	תתח			
תקקו.	יצחק אייזיק פייוועל	תתט			

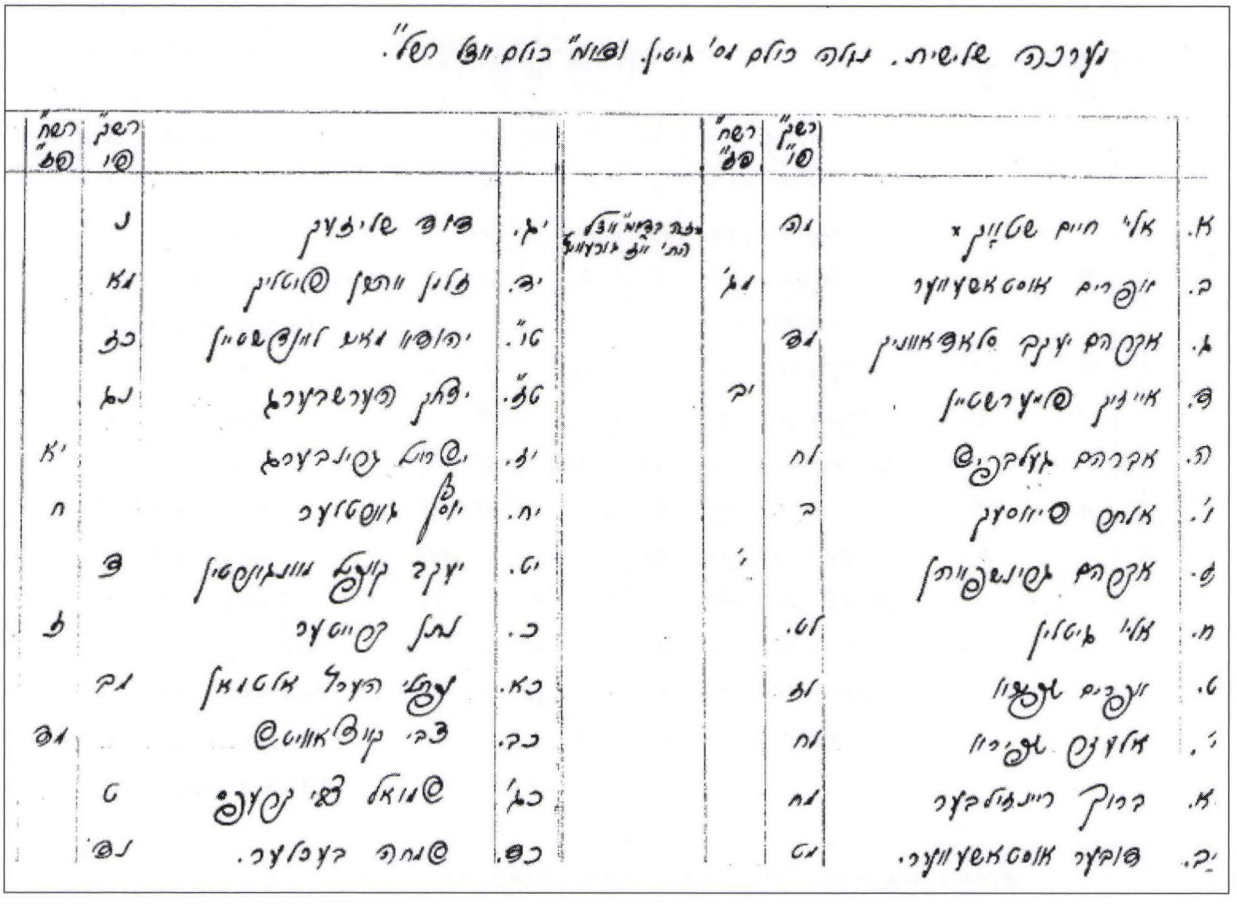

נעתיק בזה את הפרטים הבסיסיים של התלמידים, מתוך הרשימה המפורטת[112]:

א. אלי' ב"ר חיים צבי [הכהן] בלאהשטיין[113], כעלם, אובלאנסקא 24. בא קיץ פ"ה, ולמד כשבועות שתיים, ומאז עד חורף פ"ז למד בהמתיבתא. הי' בא לתומכי תמימים בסירוגין ללמוד דא"ח. בן כ' - אייר [פ"ז]. אביו בן נב, סוחר מאניפאקטור, מפלגת טריסק - לובלין. אחיו בן ט"ז-י"ז, לומד בישיבת בארנאוויץ. אחיותיו גדולות שתיים, וחייטות הנה.

ב. יעקב ב"ר יוסף מאיר ברום, בוסק, פאפשעצנא ח. בא חורף פ"ז. בן כ"ג - אדר פ"ז. אביו בן נד, חנות האפטען, מפלגת חענטשין. אחיו שנים גדולים, מדפיסים, ואחיותיו ג'.

ג. יעקב יצחק ב"ר יחזקאל פעלדבערג, וואלאמין, ווילענסקי

112. מתוך הציונים שברשימה הזאת, נראה שברשימה המפורטת היתה אמורה להיות סקירת מצבם של 93 תלמידים (החדשים).
למעשה הגיעה לידינו רק רשימה של 46 תלמידים, ובסופה נרשם: "המשך במכתב השני". ומכתב שני זה לא הגיע לידינו.

113. ב"התמים" ג ([קנז] פט) נדפסה הערה ממנו, וכתוב אודותיו שם: הרב ר' אלי' הכהן ז"ל בלאהשטיין, הרב דקרוזין פלך וואהלין, תלמיד תומכי תמימים דורשה. מאמרו של הרב המנוח ז"ל נתקבל עוד בהיותו בחיים, אמנם אסון נורא קרה לו – ולנו, שאחרי מחלה פתאומית ויסורים גדולים, נקטף בימי עלומיו, שבק חיים לכל חי בחודש אדר בעיר חעלעם.

30. בא חורף פ"ז. בן י"ח - כסלו פ"ז. אביו עובד בארשטין, מפלגת פארצאווע. אחיו שנים קטנים, א' לומד בבית המדרש והב' בחדר, אחיותיו שתיים, הגדולה נשואה, וגיסו גארבער בלובלין.

ד. פתחי' ב"ר אברהם מעללער, כעלם, מלינארסקא 23. בא קיץ פ"ד (וקיץ פ"ו הי' בביתו). בן י"ט - חשון פ"ז. אביו בן נב, סוחר תבואה, מפלגת האסיאטין - טשארטקוב. אחיו גדול מסייע לאביו, אחיותיו שלש, הגדולה נשואה.

ה. דוד ב"ר זאבל לעווארטאווסקי, ווארשא, ליוביעצקא 6/41. בא חורף פ"ז. בן י"ז - אייר פ"ז. אביו בן נ, עושה מקטורות ביתיים, מפלגת ראדזין. אחיו שנים גדולים, א' הי' איזה שנים רב ביענדזשוב, וכעת הוא בביאליסטאק, ואחות אין לו.

ו. נחמן ב"ר יעקב יחיאל ראזמנא, ווארשא, וואלינסקא 16/12. בא חורף פ"ז. בן ט"ז - ניסן פ"ו. אביו בן מד, מלמד, מפלגת אומאן - ברעסלאוו. אחיו שניים קטנים לומדים אצל אביו, אחיותיו שלש, א' נשואה.

ז. נתן ב"ר יצחק ברייטער, ווארשא, גענשא 30/84. בא חורף פ"ז. אביו בן מ, סוחר ומורה. אחיו ארבעה, אחד לומד בבית המדרש, אחד בתומכי תמימים (עיין סעיף לב), אחד בחדר, וא' קטן. אחיותיו ארבעה קטנות.

ח. יוסף ב"ר צבי גארטלער, קראסניבראד. בא חורף פ"ז. בן

י"ז - אדר פ"ז. אביו בן נב, סוחר בהמות, מפלגת ראדזין. אחיו שלשה, א' נשוי ועסקו כנ"ל, השני פנוי וכנ"ל, וא' קטן בחדר. אחיותיו שלש, א' נשואה, א' חייטת.

ט. שמואל צבי ב"ר יהושע קרעפס, דאבראמיל (גאליציע). בא חורף פ"ז. בן י"ח - ניסן פ"ז. אביו בן מב, סרסור עורות (דור שביעי להפני יהושע), מפלגת בלוזשעוו. אחיו שלשה קטנים ממנו, א' לומד בישיבת פשעמישל, הב' בחדר, והג' קטן, אחיות שתיים.

י. אברהם ב"ר דוד גרינשפאן, וואלאמין, לעשנא 8. בא חורף פ"ז בן ט"ו - סיון פ"ו. אביו בן מג, סת"ם, מפלגת אלכסנדר. בין יחיד הנהו, אחיותיו שלש.

יא. ישראל ב"ר יוסף גרינבערג, מאדליבאזשיץ, בא חורף פ"ז. בן י"ח - ר"ה פ"ז. אביו בן מג, סוחר תבואה, מפלגת לובלין. אחיו חמשה, הגדול נשוי, וארבעה קטנים, ואחות קטנה.

יב. אייזיק ב"ר משה פייערשטיין, ווארשא, סמאטשא 29/20. בא חורף פ"ו (וקיץ פ"ז הי' באטוואצק). בן י"ט. אביו כבן לח, גובה בתומכי תמימים, מפלגת גור. אחיו שלשה קטנים.

יג. ישראל נפתלי ב"ר מרדכי יוסף צימלעך, ווארשא, קופיעצקא 14/16. בא חורף פ"ז. בן ט"ו - חשון פ"ז. אביו בן מ, מוכר נעלים בחוצות, מפלגת קאליביעל. אחיו שלשה, הגדול עושה מגבעות, ושניים קטנים, אחיותיו שתיים קטנות.

יד. יעקב לייב ב"ר ישראל טייכמאן, אסטראווצע. בא חורף פ"ז. בן י"ד - שבט פ"ז. אביו בן לט, סוחר נוצות, מפלגת סוכאדניע. אחיו שלשה בחדר, אחיותיו שתיים.

טו. נחום ב"ר מנשה ראזענבליום, קינסק, 3 מאי 26. בא חורף פ"ז. בן ט"ו - אייר פ"ז. אביו בן מ, חנות גאלאנטריע, מפלגת ראדאשיץ. אחיו אחד קטן כבן י"ג, לומד בבית המדרש, אחיותיו שלש קטנות.

טז. יעקב לייב ב"ר שמעון גראהמאן, סטאצק. בא חורף פ"ז. בן י"ד - טבת פ"ז. אביו בן לח, שו"ב, מפלגת סטריקאוו. אחיו שלשה, ב' גדולים לומדים בביתם, והג' קטן בחדר, אחיותיו שתיים, הגדולה נשואה והב' קטנות.

יז. דוד ב"ר שמואל יוסף קלינגעל, כעלם, פאדוואלנע 2. בא חורף פ"ז. בן ט"ו - תשרי פ"ז. אביו בן מ, חנות כלכלה, מפלגת זשורקא. אחיו שלשה, הגדול בעל מלאכה קאטליאר, הב' צעיר ממנו בישיבה כעלם, הג' קטן, אחיותיו שלש, הגדולה לומדת ושתיים קטנות.

יח. משה ב"ר אלי' ז"ל אלגארט, ווארשא סטאווקי 14/16. בא חורף פ"ז. בן ט"ו - טבת פ"ז. אמו סוחרת לבנים, אביו הי' מפלגת גור, ובן יחיד הוא.

יט. ישראל נפתלי ב"ר ישעי' פראמיצקי, ווארשא, ענעשא 21/25. בא חורף פ"ז. בן ט"ו - אלול פ"ו. אביו בן מ, מפלגת גור. אחיו שנים, א' בחדר והב' קטן, אחיותיו שתיים קטנות.

כ. בנימין ב"ר דוד ספירשטיין, זעמבראוו, לאמזשינסקא 71. בא חורף פ"ז. בן ט"ז - טבת פ"ז. אביו בן לח, סוחר נודד במאנופאקטור, אי מפלגתי. אחיו שניים, א' בחדר וא' קטן, אחיותיו שלש.

כא. בן ציון ב"ר הערש העניך בראדער, זשארנאווע. בא חורף פ"ז. בן ט"ו - אלול פ"ו. אביו בן מד, חנות קדרות, מפלגת גור. אחיו שנים, א' נשוי לעיר כמעלניק, הב' נשוי וסמוך על שלחן חותנו, ואחות קטנה לו.

כב. פלטיאל ב"ר נתן יעקבאוויץ, סאבעליאוו. בא חורף פ"ז. בן ט"ו - ניסן פ"ז. אביו בן מ, חנות ברזל, מפלגת פאריסאוו. אחיו גדול מסייע לאביו, אחיותיו שלש, הגדולה בבית, ושתיים קטנות.

כג. מרדכי יוסף ב"ר חנינא דוד ליינער, טאמאשוב, קוליסקא 33. בא חורף פ"ז. בן ט"ז - טבת פ"ז. אביו בן מ"ז, סוחר מאנופאקטור, מפלגת ראדזין. אחיו שנים, אחד נשוי בלאדז, והב' לומד בבאראנאוויץ, אחיותיו שתיים גדולות לומדות.

כד. רפאל שלום ב"ר שמואל עלבוים, סטאצק. בא קיץ פ"ו (ובאמצע הזמן נסע מפני חלישות). בן ט"ו אלול פ"ו. אביו בן ל"ה, סוחר לעדער, מפלגת ראדזין. אחיו שלשה, ב' בחדר וא' קטן, ואחותו א' קטנה.

כה. משה ב"ר יהודא זאב ז"ל פארטאוויץ, ווארשא, פריינדישאנער 29/17. בא חורף פ"ז (מהמתיבתא חצי שנה). בן ט"ו - תשרי פ"ו. אמו סוחרת עופות, אביו הי' מפלגת קוזמיר. אחיו ארבעה, היותר גדול מסייע לאמו, והשני לומד בישיבת גענשא 8, ושנים קטנים ממנו לומדים בחדר. אחיותיו שלש.

כו. אלתר לייביש ב"ר יוסף סמאליארזש, סטאפניץ. בא קיץ פ"ו (ובתמוז נסע הביתה). בן ט"ו - תשרי פ"ז. אביו בן מב, חנות לעדער, אי מפלגתי. אחיו שלשה, א' בחדר והשנים קטנים, ואחות אין לו.

כז. אברהם ב"ר יעקב יהודא פעלס, ווישעגראד, רענבקאווסקא 4. בא חורף פ"ז. בן ט"ו - ניסן פ"ז. אחיו שנים בחדר, ואחות קטנה.

כח. אפרים פישל ב"ר יצחק קופערמאן, סאבעליאוו. בא חורף פ"ז. בן ט"ז - טבת פ"ז. אביו בן מ"ה, אופה, מפלגת קאזניץ. אחיו שנים, א' בחדר והב' קטן, אחותיו ארבע, אחת נשואה.

כט. אברהם אהרן ב"ר משה קעסטענבערג, ווארשא-פראגא, טארגאווא 73/19. בא חורף פ"ז. בן י"ג - אדר פ"ז. אביו בן ל, זייגערמייסטער, מפלגת קאזניץ. אחיו ארבעה, שנים בחדר, ושנים קטנים, אחיותיו שתים.

ל. אברהם ב"ר צבי לייב סארנא, מיעכאוו (פלך קיעלץ). בא חורף פ"ז. בן ט"ז - אלול פ"ו. אביו בן מ"ב, סוחר בד נודד, אי מפלגתי. אחיו הגדול בעל מלאכה, ואחות אין לו.

לא. אלי' ב"ר ישראל יוסף הענדיל, כעלם, לאווסקא 23. בא חורף פ"ז. בן י"ד - תשרי פ"ז. אביו בן מ"ב, עסק מאנופאקטור. אחיו שלשה קטנים, ואחיות שתים קטנות.

לב. דוד ב"ר יצחק ברייטער (אחיו של סעיף ז). בא חורף פ"ז. בן ט"ו - סיון פ"ז.

לג. ירחמיאל ב"ר שמעון גייער, כעלם, טריבאקאווסקא 13. בא חורף פ"ז. בן י"ד - אלול פ"ו. אביו בן מ, על משרה בריחיים, מפלגת מעזריטש. אחיו שנים, הגדול עם אביו והקטן בחדר, ואחיותיו שתיים קטנות.

לד. יעקב ב"ר דוד קלוגער, כעלם, סאדאווא 26. בא חורף פ"ז. בן י"ד - כסלו פ"ז. אביו בן מ, סוחר הי', מפלגת סאקאלוב. אחיו א' קטן בחדר, אחותיו שתיים גדולות.

לה. ירוחם ב"ר יעקב וואקס, רייוויץ. בא חורף פ"ז. בן ט"ו - כסלו פ"ז. אביו בן מ"ו, טבח, מפלגת פילוב. אחיו שלשה, א' הגדול לומד בביתו, ושנים קטנים בחדר, אחיותיו שלש.

לו. משה יעקב ב"ר חיים יקותיאל חאנאפט, מיעכאוו (פלך לובלין). בא חורף פ"ז. בן ט"ז - אדר פ"ז. אביו בן נ"ב, מפלגת לובלין. אחיו גדול נשוי לומד, סמוך על שלחן חותנו.

לז. שמחה ב"ר משה טייהבליום, סאבעליאוו. בא חורף פ"ז. בן י"ד - תמוז פ"ו. אביו בן מ, סוחר עצים, מפלגת אמשינאוו. אחיו שנים, הגדול לומד בבית המדרש, והקטן בחדר, אחיותיו שלש קטנות (הראש ישיבה ר' דוד הוא דודו).

לח. יחיאל ב"ר צבי סאקאלא, סאביעליאוו. בא חורף פ"ז. בן י"ז - ניסן פ"ו. אביו בן ס"ב, אופה, מפלגת אלכסנדר. אחיו שלשה, שנים הגדולים אופים, והג' בחדר, אחיותיו שלש.

לט. יחזקאל ב"ר שלמה האפמאן, אלקוש. בא חורף פ"ז. בן ט"ז - טבת פ"ז. אביו בן נ, שו"ב, מפלגת ראדאמסק. אחיו שלשה, שניים הגדולים לומדים בביתם וא' קטן, אחותו א' נשואה.

מ. צבי יצחק ב"ר משה העניך שטייהמאן, זאראמב. בא חורף פ"ז. בן ט"ו - אלול פ"ו. אביו בן ל"ח, חנות קטנה, מפלגת גור. אחיו א' קטן, אחיותיו שתים קטנות.

מא. שבתי ב"ר יצחק טייטעלבוים, כעלם, פיארסקי 8. בא חורף פ"ז. בן י"ד - שבט פ"ז. אביו בן ל"ג, סוחר מלבושים, מפלגת טאמאשוב. אחיו שלשה קטנים.

מב. אהרן ב"ר אלי' צבי נאטאן, ווארשא גזשיבאווסקא 14/43. בא חורף פ"ז. בן ט"ז - תשרי פ"ז. אביו עושה שטעקלאטשין. אחיו שלשה, שנים גדולים ואח' קטן בחדר, אחיותיו שתיים חייטות.

מג. אפרים ב"ר שמואל אוסטאשעווער, שערפץ (אחיו של סעיף מט רשימת קיץ פ"ו). בא חורף פ"ז.

מד. צבי ב"ר מטות קאצאוויטש, ווארשא מוראנאווסקא 44. בא לפני שנים אחדים, והפסיק, והי' בבאראנאוויטש זמן ידוע, וחזר ובא בחורף פ"ז. בן י"ז. אביו סנדלר, מתפלל פראנצישקאנער 30. אחיו שנים גדולים סנדלרים, וא' קטן.

מה. אלי' צבי ב"ר אהרן יוסף ריבאק, אפאטשנא. בא קיץ פ"ב, ולמד עד קיץ פ"ה, ושנה התלמד אומנות שו"ב, וקיץ פ"ו הי' בביתו לרגל הצבא, ונשתחרר לשנה. בן כ"א - ר"ה פ"ז. אביו בן מ"ב, סוחר, מפלגת גור. בן יחיד הנהו, ואחיותיו ארבע קטנות.

מו. לייבל ב"ר יצחק מאיר זיסקינד, ווארשא, לעשנא 76. בא חורף פ"ז. בן ט"ז - אלול פ"ו. אביו בן נ"ד, סוחר, מפלגת מינסק. אחיו גדול ממנו תלמיד תומכי תמימים, והוא באה"ק כעת בתורת אמת (וישנו ברשימת קיץ פ"ה סעיף מה[114]), אחיותיו גדולות ארבע.

מכתב רבינו לתלמידים

ביו"ב כסלו תרפ"ז, כתב רבינו אל התלמידים (ח"א אגרת שט):

בזה הנני לברך את תלמידי ישיבת תומכי-תמימים דליובאוויטש אשר בעי"ת ווארשא, לכל סניפי' ואלופיהם כבוד המשפיעים המשגיחים וחברי ועד ההנהגה ועוזריהם בראשם, ליום חג י"ט כסלו הבע"ל, כי ביום הגדול והקדוש הלזה תתעוררו כולכם בתוך כללות אנ"ש שי' אשר בכל מרחבי תבל, ד' עליהם יחיו, בהתעוררות אמיתי להדבק באילנא דחייא, דרכי הוד כ"ק אבותינו רבותינו הק', אשר מסרו נפשם הט' להדריך את אנ"ש שי' והחיים אתנו כהיום בהנחילם לנו תורת החסידות ... עלה תעלו בעילוי אחר עילוי בגו"ר, ותחזקו עמודי עולם, להאיר את העולם באור תורה ונר מצוה, ועינינו תחזינה בהרמת קרן התורה וקרן אחינו בני ישראל יחיו בגו"ר.

תמונת רבינו משנת תרפ"ז

114. ברשימה דלעיל פרק כא הוא בסעיף ב.

פרק כד
שנת תרפ"ח

ביקור רבינו בישיבה

כבר סופר לעיל פרק טו, שמיד בצאת רבינו מרוסיא, בשלהי תשרי תרפ"ח, הזמינוהו ראשי עדת החסידים בווארשא להתיישב בווארשא, והשיב רבינו אשר "לרגלי סיבות שונות ונימוקים אדירים בלתי אפשרי הוא". ואשר מכל מקום ברצונו לבקר בווארשא "בזמן מוגבל אשר אודיע אי"ה מתחילה".

כעבור חודש, ביום א' כ"ה מ"ח תרפ"ח, כתב אל מנהל הישיבה מוהרש"פ זלמנוב (ח"א אגרת שמא):

אבוא עתה רק בקצרה, כי חפצי במאד לדעת ממצב הישיבה לכל פרטי' ועניני'. ויגיד לבנו מר שמואל שיחי'[115], אשר יכתוב לי בארוכה, בסדר מסודר.

ובי' כסלו כתב לו שוב (חט"ז אגרת ה'תתלא):

על דבר עניני הישיבה, הנה עתה כאשר בא ידידינו הרי"פ[116] שי', יהי' בנקל יותר להתדבר בזה, וכל מה שיהי' באפשר בודאי יעשה בעזה"י, לטובת הרחבת והגדלת הענין ברו"ג.

ובנר א' דחנוכה כתב רבינו (חט"ז אגרת ה'תתלו):

בדעתי, בל"נ, במשך איזה זמן (בערך לא קודם מחדש שבט הבע"ל) לבקר את המוסד תו"ת יצ"ו בעי"ת ווארשא.

בימים האלו התחילו ההכנות לנסיעת רבינו מריגא לווארשא, לבקר בישיבה, ולבקר את אנ"ש בווארשא וסביבותיה, כמסופר לעיל שם.

רבינו נסע לווארשא ביום כ"ח שבט, ושהה בה כשבועיים. תיאור ביקור זה נרשם בשעתו על ידי אחד האברכים, ונדפס בכמה מקומות (ס' התולדות של רבינו ח"ד ע' 5 ואילך; הוספות לספר המאמרים תרפ"ח ע' ריט ואילך; מבוא לספר השיחות תרפ"ח ע' ח ואילך).

סקירת הנסיעה והביקור באה לעיל פרק טו, וכאן תבוא סקירת הביקורים בישיבה:

ביום ה' פרשת תצוה[117] לעת ערב, בא הרבי לבקר לראשונה את ישיבת תומכי תמימים שבורשה. בתחלה נכנס למשרד, התעניין בעבודת המשרד, ספרי החשבון, המכתבים הנכנסים והיוצאים, מי ומי תומכים בהחזקת הישיבה, בדק את ספר התלמידים מלפנים ומהיום, ולאחר מכן צוה כי יתיצבו לפניו ראשי הישיבה, המשגיחים והמשפיעים, כל אחד לבדו, ואת כל אחד מהם שאל מאופן וזמן לימודו, מספר תלמידיו ומצבם בלימוד ובהנהגה.

אחר כך נכנס למחלקה הראשונה, כשהתלמידים מסובים כחצי גורן עגולה, ובראשם הראש ישיבה, בהדרת קודש עמדו התלמידים, רמז הרבי בידו כי ימשיכו בלימודם והסתכל בפני כל אחד ואחד, ושאל את ראש הישיבה להראות לו את הטובים והמעולים שבהם. בצאתו עמדו שנית וברכות מאליפות האציל הרבי למו.

כך הלך ממחלקה למחלקה עד שהגיע לאבני שיש, לאולם הגדול של הישיבה, כשהוא ממולא מתלמידים מסולאים עוסקים בפלפול ובסברא, מסובים ליד השלחנות מעבר מזה ומזה. עבר הרבי אנה ואנה עמד במזרח ופניו לעבר התלמידים, הסתכל בהם בעינים פקוחות ופניו הקדושים צהבו. אחר כך נגש אל המשגיח הראשי ואמר לו "רכוש עצמי יפה".

בברכת שלום וברכה יצא ובא לו לקומה העליונה מקום הלינה ועבר בכל חדר וחדר מראשו לסופו, ואמר: מגיע להם - לתלמידים - הרבה יותר.

לאחר מכן הלך לקומה התחתונה, מקום המטבח וחדר האוכל, ולפני צאתו ברך ברכת שהחיינו, וענו אחריו אמן.

באותה הזדמנות אמר: הרי זה בנין עדי עד, אלא שזהו בפנימיות, ויעזור השי"ת שיהי' כך גם בחיצוניות, והביע את הכרת תודתו הרבה לכל העוזרים והתומכים וברכות אבות קדושים האציל למו בגשמיות וברוחניות.

הביקור נמשך שעות ארוכות, ובשובו הבית אמר לאחד מאנ"ש, כי ניזוז מאד ממראה הישיבה הקדושה, אינכם יודעים - אמר - מה פעלתם, הייתי הרי מנהל-פועל בתומכי תמימים, ואילו הייתי מגיש לאבי מפעל כזה הייתי מקבל אות הצטיינות.

אחרי הביקור, נכנסו התלמידים אחד אחד ל"יחידות", כי כן צוה הרבי שלפני שיבקר את הישיבה לא יכנסו התלמידים אליו.

עוד מסופר שם על התוועדות הרבי עם התלמידים בפורים:

---

115. שכבר סופר בפרק הקודם, כי הוא הצטרף בשנה הקודמת לועד ההנהלה של הישיבה, בתור מפקח על לימודי תורת הנגלה ועוד.

116. המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, שלא יצא מרוסיא יחד עם רבינו בשלהי תשרי, ובי"ב מ"ח כתב אליו רבינו (חט"ז אגרת ה'תת):
בטח בעזרתו ית' הנה ליום המוגבל ינתן לו הפאס' עבורו ועבור זוגתו תי', כי דודו מרדכי [-דובין, ונכתב בהסוואה מעין הצנזור] שי' משתדל עבורו. והשי"ת יעזר לו בגו"ר כי תהי' נסיעתו צלחה בגו"ר.
ובי' כסלו כתב רבינו (חט"ז אגרת ה'תתלו):
בבואי חזרה [מהנסיעה לברלין, בו' כסלו] ת"ל בא שר הממונה על עניני תורה תמימה, תלמידנו המשובח מוהר"ר ר"י שי' פייגין, אשר בו בחרתי לקחתו אתי עמי לעשות העבודה הפנימית, לבוא בכתובים עם כל ידידנו אנ"ש והתמימים יחיו.

117. ט' אדר.

בליל פורים אחרי קריאת המגילה הוזמנו לסעודה מספר מסויים מאנ"ש, שנקבע מראש, והסעודה נמשכה עד אחרי חצות הלילה, ופני קודש פי צדיק יהגה בעניני חסידות ובעבודה.

למחרת בשעה שלש וחצי אחרי הצהרים בא הרבי לאולם הישיבה, שם ערכו את סעודת פורים. מסביב לשולחנות ערוכים נסבו אנ"ש, והתלמידים עומדים שורות מזה ומזה, ומפי התלמידים נשמעו ניגוני חב"ד ערבים. דברי הרבי באותו מעמד כתובים עלי גליון[118].

בשעה 2 אחרי חצות הלילה ברכו ברכת המזון, והרבי נכנס למשרד להינפש מעט, קרא לאחד מאנ"ש במעמד ועד הישיבה, ואמר לו: לא שיערתי כך את הישיבה במצב הכי נעלה כזה, הרי זו חתיכת עבודה של אבי.

תמצית כל האמור העתיק כ"ק אדמו"ר זי"ע ברשימותיו (תורת מנחם רשימת היומן ע' תלה).

אחר כך נסע לעוד כמה שבועות לכמה מקומות. במכתב שכתב אל החסיד מוה"ר שמואל אבא דוליצקי, בו' ניסן תרפ"ח, סיכם רבינו את מסעו זה (חט"ז אגרת ה'תתסב):

בכ"ח לחודש העבר באתי ממסעי אשר שהיתי כחמשה שבועות. בטורח רב עלה לי הנסיעה הלזו, אבל ת"ל שבעתי ענג מהישיבה תומכי תמימים יצ"ו שבווארשא, כן בוילנא[119], ות"ל בעד זה.

וכן כתב אל חותנו ה"ר אברהם שניאורסאהן, בח' ניסן (חט"ז אגרת ה'תתסז):

באתי ת"ל בכ"ח לחדה"ע ממסעי, עיף ויגע במאד מטורח הדרך והעבודה רבה אשר בעזרת הנותן ליעף כח עבדתי במשך כחמשה שבועות ... הישיבה הגדולה תומכי תמימים יצ"ו אשר בווארשא עשתה עלי רושם טוב, כן הישיבה בוילנא, ואל האלקים הוי' צבאות הוא ית' ירחם עלי ויתן לי דעה חכמה ובינה לכלכלם ואת עדת אנ"ש שי' על מבועי דחוכמתא, וישפיע להם השי"ת שפעת חיים וברכה מרובה מנפש ועד בשר בגו"ר.

וכן מסכם את התרשמותו זאת, במכתב שכתב אל הנהלת הישיבה, בב' מר-חשון תרפ"ט (חי"א אגרת ג'תתיט):

בזה הנני לכפול בכתב את אשר אמרתי בעל פה, כי הרושם הנעלה שעשה עלי המוסד הק' ישיבת תומכי תמימים יצ"ו, בטיב הנהגתו ושקידת התלמידים היקרים יחיו, קצר המצע מהשתרע.

החלטת הרחבת הישיבה

עם חזרתו לביתו בריגא, החליט רבינו להכניס את עצמו להגדיל ולהרחיב את הישיבה, כנזכר באגרת שכתב המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, בג' אייר תרפ"ח, אל ה"ר ישראל דזייקאבסאן (מנהל אגודת חסידי חב"ד בארה"ב):

כ"ק אדמו"ר שליט"א נהנה במאד מאד מכללות ההנהגה, מצב התלמידים, והשקפתו שצריכים לחזקה בחיזוק גדול בגו"ר, בגשמיות כי דוחק גדול, ות"ל לומדים שם כשני מאות וחמישים תלמידים שי' כן ירבו, ויש מקום ואפשרי להכפילה פי שנים ושלש, גם עתה נחשבת לישיבה היותר גדולה, נוסף על כמות, גם ת"ל באיכותה תלמידים יראי אלקים. ובא בהתעוררות כזו, אשר בעזרתו ית' יכניס עצמו בזה לגדלה ולהחזיקה ביתר שאת וביתר עז.

שוב כתב רבינו אל דודו מוה"ר משה הכהן הארנשטיין, בג' מ"ח תרפ"ט (חט"ז אגרת ה'תתקס):

והנה הישיבה תומכי תמימים יצ"ו דווארשא יע"א, באם שהיתה מסודרה כראוי, בעזה"י היתה מביאה אור עולם ממש. ובהיותי בווארשא החלטתי בעזרתו ית' לקחת עצמי לדבר זה לסדרו[120]. אבל בבואי הביתה, ויקיפוני הטרדות בעניני הנהגת וכלכלת הישיבות והחדרים שבמדינתינו[121] יע"א, כמובן אשר לא הספיק לי הזמן בזה.

צוות ההנהלה

אודות חברי הנהלת הישיבה, בראשית שנת תרפ"ח, מסכם פרופ' מרדכי זאב (וולאדימיר) חאווקין, בדיווחו שכתב ביום ה' טבת תרפ"ח, אחרי ביקורו בישיבה (תורגם מאנגלית בבטאון חב"ד גליון 35-34 ע' 42):

8 מורים, אנשים רציניים ונשואי פנים, בני 50-35 שנה, מקיימים את עבודת ההוראה בארבע כיתות. הכתה החמישית מורכבת מן הבחורים המבוגרים העוסקים בלימוד עצמי.

חברי הועדה הם האדונים:

פייביש זלמנוב, מרח' נלווקי מס' 7 ורשה - יו"ר הועד.

זלמן שמוטקין, מרח' נלווקי מס' 33[122] ורשה - סגן יו"ר.

הערש גוראריה, מרח' בוניפרטרסקה מס' 29 - גזבר.

מנדל רוטשטיין[123], מרח' מרשלקובסקה מס' 140.

זלמן בלום[124], מרח' קופיעצקה מס' 8.

---

118. המאמר – נדפס בס' המאמרים תרפ"ח ע' נב ואילך. והשיחות – בס' השיחות תרפ"ח ע' 11 ואילך.

119. אודות מחלקת הישיבה בווילנא, שנוסדה בשנת תרפ"ז, וביקור רבינו בה, יסופר לקמן פרק מ.

120. ראה עוד בזה בפרק הבא.

121. כמסופר לעיל פרק יא.

122. בשנים הבאות הי' ביתו ברחוב מוראנאווקא מספר 32, כנזכר לקמן כמה פעמים בהמשך הספר.

123. ראה אודותיו לעיל פרק יד.

124. שמו המלא ה"ר חיים זלמן בלום. בנו העו"ד ר' אהרן בלום, התעסק

הרב יוסף קאליש, דונחין.

בועדת הביקורת - האדונים ר. רוזנמוטר. י. גוראר'. ז. קרניבד.

המזכיר מר מ. ל. רוטשטיין[125].

נפגשתי עם זלמנוב, רוטשטיין, גוראר' ועם מזכיר המוסד.

מזכיר נכבד ה"ר חיים זלמן בלום

מספר התלמידים

מספר התלמידים הלך ונתרבה בשנה הזו. באלול תרפ"ז הדפיסה הישיבה קול-קורא לתרום לתמיכת הישיבה[126] (תצלומו בבטאון חב"ד 34 ע' 41), ובו כותבים:

במשך השנים שעבר נהרו אלי' תלמידים רבים מכל אפסי מדינתינו, עד אשר כהיום הזה ת"ל מסתופפים בצלה קרוב לשלש מאות תלמידים יחי' - כן ירבו.

בסקירתו של פרופ' מרדכי זאב (וולאדימיר) חאווקין, בדיווחו הנ"ל מיום ה' טבת תרפ"ח:

במוסד כ-250 תלמידים. בעת ביקורי, בשעות הערב והבוקר, היו בכל חדר כ-30 עד 50 תלמידים בגילים 10 עד 20, עסוקים בתלמודם. 80 מהם דרים במקום ומקבלים בו את ארוחותיהם, השאר מתאכסנים בבתים פרטיים או בבתי הורים וקרובים, אם הינם בני וורשה. העניים בקרב הללו מקבלים אף הם את ארוחותיהם בישיבה.

וכך כתב גם המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, במכתבו מג' אייר תרפ"ח, אל ה"ר ישראל דזייקאבסאן:

ות"ל לומדים שם כשני מאות וחמישים תלמידים שי' כן ירבו, ויש מקום ואפשרי להכפילה פי שנים ושלוש.

Nr. 2594 ב"ה

ישיבת

תומכי-תמימים דליובאוויטש בווארשא

מלאווסקא 7 ... טעלעפאן 325-63.

נתקבל מהנדיב ...

רחוב ... בעיר ...

אחד 1 זהוב

בעד ... תרפ"ח

ע"י ...

וכל המחזיק בהמפעל הנכבד הזה ימצא חיים וכבוד אושר ועושר

ווארשא, יום ... תרפ"...

יו"ר הועד

מזכיר ראשי

Konto czekowe P. K. O. 14.288 :אדריסה למכתבים

Stow. Tomchej-Tmimim Warszawa, Mławska 7. :אדריסה למכתבים

בהצלת ספריית רבינו מפולין, כדלקמן פרק עג.
כשהתחילה המלחמה הוא נשאר בווארשא, כנזכר ב"רשימה מאנשים בנאצי פוילין" דלקמן פרק סו מספר 9.
בשלהי ת"ש סידר עבורם רבינו ויזות לארה"ב, כדלקמן שם, ברשימה השניה של מקבלי הויזות מספר 36.

125. ראה אודותיו לקמן פרק סה, שבשנים תרפ"ח-תרצ"ב שימש כמזכיר במשרד הישיבה, ובקיץ תרצ"ב מינהו רבינו להיות אחד ממזכיריו.

126. בקול קורא זה מודיעים, כי בהתרמה זו משתתפים גם האדמו"רים מנאוואמינסק, סאכאטשוב, קאלאטשיץ, קאצק (סאקלוב), אלכסנדר, גראדזינסק, חענטשין, אטוואצק, אסטראווצא, ראדזין, זלאטאפאליע, פילוב, ווארקא (סקערנעוויץ), ראדאמסק, אמשינאוו ומאדזיץ, אגודת הרבנים בפולין, ועד הרבנים בווארשא, ועד הרבנים בלובלין, והרבנים מקאצק, בענזין, קאזעגלאוו, פראגא (הרב מנחם זעמבא) וביאלע.

פרק כה
שנת תרפ"ט

הרצון למנות צוות חדש בישיבה

כבר סופר לעיל בפרק הקודם, איך שאחרי ביקור רבינו בישיבה בשלהי חורף תרפ"ח, החליט להכניס עצמו להרחבת הישיבה. האפשרות לכך נוצרה בחודש תשרי תרפ"ט.

לקראת חודש תשרי תרפ"ט, הגיע אל רבינו בריגא, ה"ר אלטר שימחאוויץ מירושלים – מי שהי' המשפיע בישיבה בין השנים תרפ"ב-ה, כדלעיל פרק יח ואילך.

בי"ח אלול תרפ"ח בישר על כך המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, אל ה"ר ישראל דזייקאבסאן:

יש כאן אורח נכבד בא על ימים נוראים לכ"ק אדמו"ר שליט"א, הרב אלטר שמחהוויץ.

כמו כן באו אז חברי הנהלת הישיבה בווארשא, אל רבינו בריגא.

רבינו דן אתם בפרטיות על המצב בישיבה, ועל האפשרי לעשות לתיקונו, ובין השאר רצה רבינו:

(א) שיחזור ה"ר אלטר לישיבה בווארשא בתור משפיע ראשי בישיבה.

(ב) למנות את דודו של רבינו, ה"ר משה הארנשטיין (הגר באטוואצק הסמוכה לווארשא), למנהל כללי של הישיבה.

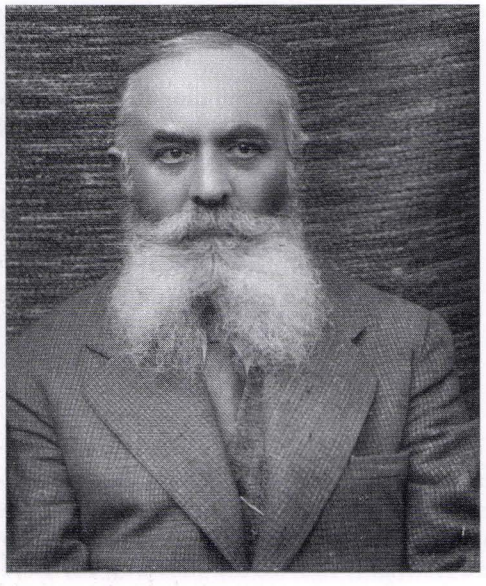

ה"ר משה הארנשטיין

אחרי החגים, עם נסיעתם מריגא לווארשא, כתב רבינו אל ועד ההנהלה של הישיבה, בב' מ"ח (חי"א אגרת ג'תתיט):

ובזה הנני להודיעם אשר למשגיח הכללי בדא"ח וכללות הנהגת המוסד הקדוש הלזה בסדרו, מניתי את כבוד תלמידינו הכי משובח נכבד ונעלה, הרב הנודע לשם טוב, משכיל ועובד אלקים, בעל מדות [טובות] וו"ח אי"א מוהר"ר אלטער יחי', ועליו העמסתי עול הקודש בכל עניני ההשפעה וההדרכה, כפי אשר דברתי בארוכה, והשי"ת יהי' בעזרו בגו"ר. ונא לקרבו בכל המיני קירוב, ולתת לו בעזה"י היכולת להביא הטוב אל הפועל.

וכן כתב אליו עצמו – באותו יום (חט"ז אגרת ה'תתקנה):

בזה הנני למלאות את ידו לסדר בעזרתו ית' את הישיבה הק' "תומכי-תמימים" דליובאוויטש יצ"ו אשר בעי"ת ווארשא יע"א, בסדר הראוי כפי אשר דברנו בארוכה. ואברכהו כי יהי' השי"ת נותן התורה בעזרו, לסדר את דבר הלימודים, ולעורר בלב התלמידים יחיו את הנקודה הטהורה, אשר יתנהגו בהנהגה בעבודה שבלב זו תפלה על פי תורת החסידות, וישקדו בלימוד בשקידה גדולה, ויעשו פרי טוב בתיקון המדות ובארחות חיים, ובכל אשר יפנו יצליחו להאיר אור באור כי טוב, היא תורה תמימה, לימוד ועבודה שבלב. ויואיל נא לפרוש גיני בשלום הראשי ישיבות ובשלום המשפיעים והתלמידים, ד' עליהם יחיו.

וכן הזכיר זאת רבינו, במכתבו לדודו מוה"ר משה הארנשטיין, שכתב למחרתו בג' מ"ח (חט"ז אגרת ה'תתקס):

ונדרש מסדר פנימי משגיח ומשפיע בכל עניני הישיבה יצ"ו, אשר בזה דברתי עם ידידנו תלמידנו המצויין והנעלה מוהר"ר אלטער שי', אשר כעת יתמהמה בערך כששה שבועות או שני חדשים ויותר, ויסע לאה"ק ת"ו לסדר בשם ישיבות תורת אמת יצ"ו, ויביא בני ביתו[127] שי' לווארשא, והוא יהי' על משמרת זו האמורה בסדר הפנימי.

* * *

בנושא השני הנ"ל, מינוי ה"ר משה הארנשטיין למנהל הישיבה, כתב לו רבינו בהמשך אותה אגרת (חט"ז אגרת ה'תתקס):

ובזה הנני בא בהצעתי, אשר כבוד דודי הרב שי' יואיל לקחת עליו הנהגת וכלכלת המוסד, כאשר כבר כתבתי אז. וזאת לדעת כי צריכים לבנות הבנין הגדול והק' הלזה מחדש. ובפרטיות

---

127. הן שלושת בנותיו (כי זוגתו נפטרה בקיץ תרפ"ז).

דברתי עם ידידנו ה"ר אלטר שי' הנ"ל, ובקשתיו אשר יבאר הכל בארוכה לכבוד דודי היקר שי', וגם זה יתרון עתה מאז, כי עתה הלא קרובים אנחנו במקום יותר מכמו שהי' אז[128], ואפשר להתדבר בעזה"י בנקל. וברוחניות צריך כבוד דודי שי' לעשות זאת, כי הענין הולמתו ויקבל נחת רב מזה. ובגשמיות חושב הנני אשר עניני עסקו עתה[129], יכול הוא להתנהג בעזה"י על ידי כבוד דודתי[130] הכבודה תי', ועזרת בנם הנעלה[131] שי', וכבוד דודי היקר יחי' יוכל גם כן להורותם בכללית, אך שיהי' מסור ונתון לדבר של המוסד תומכי תמימים יצ"ו. ומשכורתו בעזה"י יקבל שלא על ידי אמצעית הקאססא שתהי' בווארשא תחת הנהגתו והנהגת הועד יחיו[132].

* * *

ה"ר אלטר נסע לווארשא, ועם תחלת הלימודים, ביום א' אדר"ח מ"ח, התמסר מיד לעבודה, כפי שהוא דיווח במכתבו לרבינו:

ביום א' שבוע זו התחילו התלמידים ללמוד דא"ח בבקר בשעה הקבוע, ומני אז מסתדר והולך ת"ל.

באולם כהיום כשלשים וחמשה תלמידים. הנהגתם החיצונית ת"ל כשורה, וצריכים המה רק מי שיגיד להם, ויבאר אופן ההנהגה הדרושה מאתם. כעשרה תלמידים כבר בחנתים בלימוד דא"ח, מהם שהם בעלי כשרונות טובים, ומהם גם שיודעים מה שלומדים בהבנה קצת.

בהכתות עוד טרם הסתדר העתקתם ממקום למקום.

בהסדר הגשמי חסר הרבה, לבד הדוחק הנורא שמתגבר מיום ליום, ובזמן האחרון לא הי' הכנסה ממשית כלל, עוד זאת טרם יתמנה מנהל הענינים אין שום סדר, ומפריע הרבה גם לסדר סדר הפנימי.

ביום ב' הייתי באטוואצק, והתראיתי עם הרה"ח המופלג הר"ר משה הארינשטיין, ודברתי אתו את אשר נאמר לי. ועם כי נותן מקום להצעה זו, אבל יש בזה מניעות ... בקצרה השיב כי עד שיתקבל המכתב מכ"ק אדמו"ר שליט"א, אינו יודע כלום.

חסר סדרים בלימוד הנגלה, המשגיח הר"ר יאשי' בער[133], עם כי הוא למדן מופלג, אמנם לענין ההשגחה איננו מסוגל כלל. והי' הצעה מחברי הועד למנות על ההשגחה בנגלה את הר"ר ברוך פרידמאן[134], אומרים המה כי אם רק יתן עצמו על זה יהיו מסוגל לזה. אבל אנכי מסופקני בזה. עיקר הספיקות אם יהי' מסור על זה בכל נפשו. וגם זה, שענין ההשפעה בדא"ח יסבול מזה לעת עתה[135].

מהתלמידים עדיין אין עם מי להשתמש כהיום בענין זה, רק יש לקוות אשר במשך הזמן בשימת לב מיוחדת על אחדים מהתלמידים שיתעסקו בדא"ח ביתרון, יהיו מסוגלים לזה על הקיץ או חורף דשנת תר"ץ, אבל לא כהיום.

למסור ענין ההשפעה על יד הר"ר שמעון ליב גרינברג[136], גם כן חוששני אם יהי' טוב, כי לבד זה שלא התעסק בזה הרבה, עוד זאת כי טרוד הוא בעוד ענינים, כאומנות השו"ב ועוד.

ועל כל זה הנני שואל עצת כ"ק אדמו"ר שליט"א להורנו עצת קדשו בזה.

בראשית השבוע הבא, ביום הראשון ז' מ"ח, ישבו כולם לאספת הועד, שעליה דיווח ה"ר שמואל זלמנוב, במכתבו שכתב לרבינו באור ליום ד' י' לחדש מ"ח תרפ"[ט]:

אם אמנם לא יש עדיין מה להודיע דברים מוחלטים בדבר הסתדרות ישיבת תומכי תמימים דמחנינו, בכל זאת אמצא לנכון להודיע הילוך הענינים כפי מה שהם, מעת בואי ת"ל לשלום הביתה.

ביום א' שבוע זו הי' אספה מועד ההנהגה ה"ה א"א[137] שי', מוהרי"צ[138] ומוהרש"ז[139] יחיו, וכן ה"ר אלתר שי' ואני.

והתיישבנו איך ובמה להקטין את המוסד בכמותו, ושלא יגרע אמנם לסדרי הישיבה המוכרחים. ונחלט אצלינו, שלפני מצב הענינים עתה, יכולים להסיר ממשמרתם את שלשה אלה מהפקידים, את המשגיח של נגלה ה"ר יהושע דובער[140] שי', את הראש ישיבה ממחלקה ב' ר' צבי מאיר שי'[141], ואת המשפיע רש"ל[142] שי'.

למשגיח על נגלה בדעתינו למנות את ה"ר ברוך[143] שי',

---

128. מתוכן הדברים כאן נראה, שעוד בהיות רבינו ברוסיא הציע לו להתמנות בתור מנהל הישיבה בווארשא, ולא אסתייע מילתא. ועל זה כותב כאן "כאשר כבר כתבתי אז ... יתרון עתה מאז, כי עתה הלא קרובים אנחנו במקום יותר מכמו שהי' אז".

129. באותה שעה הי' מנהל את בית היתומים באטוואצק, מטעם הדזאינט.

130. הרבנית חי' מושקא, אחות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

131. ה"ר מנחם מענדל, שנעשה אחר כך לחתנו של רבינו.

132. אלא יקבל את משכורתו באופן ישיר, מקופת המעמד שאצל רבינו.

133. הוא ה"ר יהושע בער, המשגיח באולם הישיבה בשנים תרפ"ח-תרצ"א, כדלעיל פרק כב.

134. שהי' עד עתה המשפיע והמשגיח על לימוד החסידות בישיבה.

135. אם הוא יהי' המשגיח גם על לימוד הנגלה, יסבול מזה חסרון ההשפעה בלימוד החסידות.

136. בחורף תרצ"ב נשלח על ידי רבינו כשד"ר לפריז (ראה ח"ב אגרת תקסו, וחי"א אגרת ד'רה, ובהנסמן בהערות שם ושם), ובשנים הבאות שימש שם בתור שו"ב וסופר סת"ם ומשפיע לגזע אנ"ש אשר שם. אחר כך היגר לארה"ב.

137. אדוני אבי (ה"ר שרגא פייוויש זלמנוב).

138. ה"ר יחיאל צבי גוראר'.

139. ה"ר שניאור זלמן שמוטקין.

140. הוא ה"ר יאשי' בער, הנזכר לעיל. אודותיו לעיל פרק כב.

141. שהתקבל כבר בשנת תרפ"ז, כדלעיל פרק כג.

142. כנראה ה"ר שמעון ליב גרינברג, הנזכר לעיל בדיווח ה"ר אלטר.

143. פרידמן.

וחושבים הננו שכאשר הנ"ל ימסור את עצמו להענין יכול להיות שיסוגל לזה, כי כבר יש לו חוש במקצוע זו. ונרויח גם בזה, אשר המשגיחים אשר הם העמודים האחראים על הלימודים בנגלה ודא"ח יהיו אנשים משלנו.

בהנוגע להשפעת דא"ח נוכל להשתמש בהתלמידים עצמם, מהגדולים שבהם, וכפי שמסר לנו ה"ר אלטר שי', כן הוא באמת תכלית הכוונה...

ה"ר ברוך שי', איננו רוצה לגשת אל עבודת השגחה על נגלה, כל עוד שלא יהי' לו התמנות על זה מכ"ק שליט"א. אשר לכן הננו דנים עדיין בכל הנ"ל, ואיננו יודעים איך יפול דבר.

בדבר מנהל נחלט, אשר אני אסע בשם הועד לה"ר משה הארינשטיין שי', לבקש ממנו שיקבל על עצמו את המשרה, ולהוודע ממנו פשר דבר. והנה הייתי ביום ב' באטוואצק ודברתי עם הרמ"ה שי', וכפי שהנני רואה הוא רוצה בעצם לכנוס בזה, אך ישנם אצלו עדיין ספקות בדבר...

אני מצדי בקשתי אותו מאד בשם הועד שיקבל עליו משרה זו, ואשר בכל אופן יזדרז להחליט הדבר, וענה לי כי יכתוב מקודם לכ"ק שליט"א, ואחר כך יגיד לנו תשובה ברורה...

לעת עתה מצב הכספי של הישיבה איום ונורא ה"י, הבעלי חוב נוגשים וכסף אין, ד' יעזור במהרה.

את הנסיעה הזאת של הר"ש זלמנוב (ביום ב, ח מ"ח) לדון בנושא עם הר"מ הארנשטיין, הזכיר ה"ר אלטר במכתב שכתב לרבינו מיד למחרתו (ביום ג ט' מ"ח):

בסדר הישיבה עומד הנני נבון, חסר הרבה מאד, והתחלת תיקון כל דבר תלוי בהטבת המצב הגשמי ... התיקון לכל דבר כמדובר בהיכל כ"ק אדמו"ר שליט"א הוא למנות מנהל ראשי על כל הענינים, ונמסר ליד הרה"ח המופלג מוהר"ר משה שיחי' אורינשטיין, לדבר אתו דבר זה. אבל תמול התראה אתו התמים מר שמואל זאלמנאוו יחי', ויש בזה ענינים אשר מסופקני אם יסודרו.

כעבור יומיים, כתב שוב לרבינו ביום ה' יא מ"ח:

ביום ג' כתבתי דבר הרה"ח הר"מ הארינשטיין, ועוד טרם נתחדש לי דבר בהחלטתו, והננו מחכים שבעוד כשבוע יתברר הדבר בטח, ויקבל על עצמו המשרה ברצונו וחפצו ... ויתן ד' שיתרצה על זה הרה"ח הרר"מ הארינשטיין שיחי', ולא יהי' נצרך לחקור בזה.

במכתב זה הוסיף ה"ר אלטר, כמה שורות גם אודות מצב בריאותו[144], והקשיים שיש לו בעבודתו בקודש בישיבה:

חלוש אני מאד, הסדר שלי גם איננו מסודר כל כך. קודם התפלה טועם אנכי רק מזונות[145], הלימוד דא"ח עד שעה תשע, ואחר כך גמר התפלה על פי הרוב מתעכבת עד השתים עשרה או מעט יותר, וקשה עלי לחכות כל כך. יורו נא עצת קדשו בזה, ולברך אותי שיחזק ד' את בריאותי, ויהי' בכחי לעבוד במסירה אמיתית.

ורבינו השיב לו בט"ו מר-חשון (חט"ז אגרת ה'תתקפז):

עתה קבלתי כתבו, כי מרגיש את עצמו שלא בקו הבריאות. הנני בזה לברכו כי ישלח לו השי"ת רפואה שלמה, שיהי' בריא אולם בבריאות הנכונה, ויוכל לעסוק בדברי תורה ועבודה שבלב מתוך הרחבת הדעת, בדעת חזק, וידריך את התלמידים שי' בהדרכה טובה, כפי הרצון והכוונה האמיתית אשר גילה לנו עבד הוי' הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, ואשר נתן לנו כח ועוז פנימי ועצמי להביא דבר זה בעזרתו ית' מהכח אל הפועל בהצלחה גדולה באור כי טוב, אשר התלמידים שי' יצליחו בשקידתם ולימודם לעמוד על דבר הלכה, כמ"ש הליכות עולם לו, שיהי' גילוי הוי', בהגברת הצורה על החומר.

בסופו של דבר, הכריח מצב בריאותו את חזרתו לארה"ק, כדלקמן.

* * *

באשר למינויו של הר"מ הארנשטיין למנהל הישיבה, כתב רבינו אל ה"ר שרגא פייוויש זלמנוב, בכ"ג כסלו (חט"ז אגרת ה'תתקצט):

מתאים לאת אשר דברנו בעת נסיעתנו[146], על אודות הנהגת המוסד תומכי תמימים יצ"ו, אשר פעלתי אצל כבוד דודי הרב ר' משה שי' הכהן, אשר יכניס עצמו בזה בעזה"י להעמידו בסדר נכון במשך איזה זמן כפי אשר הבטיח לי. הנני בזה לבקשו לשלוח אליו לאטוואצק, את בנו מו"ה שמואל שי', להכירו בכל מהלכי הענין ופרטיו, ולהראות לו כל סדרי ההנהגה ואופני הנהגות החשבונות וכתיבת המכתבים, בכל אשר יבקש, למען שיוכל לסדר לו ההנהגה הדרושה לסדר הענין, והשי"ת יהי' בעזרם בגו"ר.

ובאותו יום כתב אל הר"מ הארנשטיין (חט"ז אגרת ה'תתר):

בנסעי עם הרש"פ שי' זלמנאוו, אמרתי לו אשר פעלתי אצל כבוד ידידי, להתעניין בדבר הנהגת המוסד והסתדרותו, אייך שטעלין אים כדבעי בעזה"י במשך כשלשה חדשים.

והוא אמר אשר לדעתו טוב מאד אשר כבוד ידידי יתעניין

---

144. ראה לעיל פרק כא, אודות מחלתו, שהכריחה את נסיעתו מפולין לארה"ק.

145. היינו, אף שמצב בריאותו החלוש מכריח שיטעום לפני התפלה, הוא מסתפק בטעימת מזונות. אמנם כיון שהוא אחראי על לימוד דא"ח בישיבה עד שעה תשע, וכיון שאחר כך מתעכב בתפלה עד אחר חצות, הרי שעיכוב זה בסעודת שחרית פוגע בבריאותו.

146. מווארשא לריגא, אחרי נישואי בתו הרבנית חי' מושקא, עם כ"ק אדמו"ר זי"ע, בי"ד כסלו בווארשא.

בזה, אבל חסרון הוא שיהי' רק זמני כשלשה חדשים, כי לאחר שיסתדר אי"ה הענין אז צריכים לנהלו בסדר מסודר, אשר כבוד ידידי מתאים לזה מאד בעזה"י.

ועניתי לו כי הנני נהנה גם מזמן של איזה חדשים. ואמרתי לו אשר בבואי אודיע לו מזה, ואז יסע בנו מר שמואל שי' לאטוואצק להכיר את כבוד ידידי עם מהלכי הענין לכל פרטיו ועניניו, ואז כאשר יוודע כבוד ידידי כל הענין לאמיתתו יוכל לסדרו בעזה"י, והשי"ת יתן הצלחה לכבוד ידידי בכל אשר יעשה.

יותר איננו קוראים אודות המשך בכיוון זה, מסתבר שתוכנית זו לא באה אל הפועל.

החתונה וביקור רבינו בישיבה

כבר סופר בפרק הקודם על ביקורו הראשון של רבינו בישיבה, בחורף תרפ"ח. הביקור השני בישיבה הי' בחודש כסלו תרפ"ט – בקשר עם נישואי בתו הרבנית חי' מושקא, עם כ"ק אדמו"ר זי"ע, בווארשא[147].

החתונה התקיימה בי"ד כסלו, ואילו ביום שלפניו, בי"ג כסלו, ערך רבינו "חתן מאהל" בשביל תלמידי הישיבה, שבמהלכו אמר רבינו מאמר דא"ח, וניגנו ניגוני חב"ד, ואחרי ברכת המזון רקד רבינו עם תלמידי הישיבה.

למחרת בי"ד כסלו, נערכה הקבלת פנים באולם הישיבה, והחופה בחצר הישיבה.

גם בסעודת החתונה, שהתקיימה באולם – מחוץ לישיבה, השתתפו תלמידי התמימים, שישבו בצוותא עם המשפיע ה"ר אלטר, ורבינו ציווה לה"ר אלטר לחלק משקה לתלמידים לאמירת לחיים, ואחר כך אמר רבינו לפניהם שיחה, בענין אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה.

אחר כך רקד רבינו עם מנהל הישיבה והמשגיחים.

חזרת ה"ר אלטר שימחאוויץ לתורת אמת

כפי התוכנית, נשאר ה"ר אלטר שימחאוויץ בווארשא כשני חדשים נוספים. בה' טבת כתב רבינו אל תלמידי תורת אמת (חט"ז אגרת ו'כב):

והנה ידידנו הר"א שי' נוסע חזרה צלחה, והי' כאשר תמסרו עצמכם במסירה ונתינה אמיתי אל הסדר בלימוד ובעבודה, אז בעזרתו ית' מאושרים תהיו בגו"ר.

מסגנון הדברים נראה שחזרתו של ה"ר אלטר לארה"ק היא על מנת להשאר בקביעות בתורת אמת.

עם הגעתו לארה"ק דיווח מיד לרבינו, שהשיבו בכ"ז טבת (חט"ז אגרת ו'ע):

במענה על מכתבו מי"ד לחדש זה, ת"ל שבא צלחה, והשי"ת יחזק בריאותו שיוכל לשקוד בעבודתו בהנהגת ישיבת "תורת אמת" יצ"ו. והנה בטח אשר כבר נכנס בהעבודה של הישיבה יצ"ו.

ושוב כתב לו בט"ז שבט (חט"ז אגרת ו'קד):

השי"ת יחזק בריאותו ויהי' בריא אולם, ויוכל בעזרתו ית' למלאות חובתו ותעודתו בחיים טובים ונעימים, אשר שם לו ואשר ברכו איש האלקים הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, אשר חפץ בו ואשר נתן לו כח ועוז במסיבת הקודש לנהג ולכלכל ישיבת תמימים יחיו, ואשר בזה יצליח בגו"ר.

התוכנית לחזור לווארשא עם בני ביתו, על מנת לשרת כמשפיע הישיבה, אינה נזכרת יותר. הוא המשיך במשרתו – משפיע ישיבת תורת אמת בירושלים, עד לפטירתו בז' ניסן תרצ"ט.

* * *

את מצב הישיבה, אחרי נסיעתו של ה"ר אלטר, תיאר ה"ר יהודה עבער לפני רבינו, בדיווחו מי"ג אייר תרצ"א:

על דבר מצב הישיבה בפה, הנה עיקר החסרון שהי' עד עתה הוא כי מזמן נסיעת הר"א שימחאוויטש שי' מפה, לא הי' אנשים ראוים ... אם שהר"ז שמאטקין שי' לומד עמהם, ומפקח עליהם, אבל הרי לא זהו כל ענינו[148], וממילא אי אפשר לו להיות מסור ונתון לזה כנדרש.

---

147. בפרטיות על החתונה ראה "נישואי הנשיאים" ע' 117 ואילך. ימי מלך ח"א ע' 257 ואילך. תורת מנחם רשימת היומן ע' תמ.

148. שהי' בא לישיבה רק בזמנו הפנוי מעבודתו מניהול בית הדפוס שלו.

פרק כו
שנת תר"צ

ראש הישיבה - רבי יהודה עבער

ראש הישיבה – הגאון החסיד מוה"ר יהודה עבער, יצא מרוסיא בחורף תר"צ, ועמד בראש הישיבה בווארשא מראשית שנת תרצ"ב, ועד לתחלת המלחמה בשלהי תרצ"ט.

וכבר בקיץ תר"צ שלח אותו רבינו לבחון את תלמידי הישיבה בווארשא ובווילנא.

ה"ר יהודה עבער

* * *

הוא נולד[149] בעיירה קראסנילוקי פלך מינסק, באסרו חג הפסח תרס"א. בשנת תרע"א בהיותו בן עשר נתקבל ללמוד בחדר בליובאוויטש[150].

במשך תקופה מסויימת הי' הרב משה דובער ריבקין המשגיח והבוחן בחדרים בליובאוויטש, והוא סיפר אודותיו, במכתבו שכתב אל ה"ר משה פנחס כ"ץ (כ"ח אד"ר תשי"ז):

עוד בימי בחרותו בלמדו בליובאוויטש תחת הנהלתי, ונבחן על יָדי כמה וכמה פעמים, ותמיד הי' מפליא אותי בזכות וישרות שכלו החרוץ ועומק הבנתו. כמה פעמים נבאתי אז לפני כ"ק אדמו"ר נ"ע זי"ע, שתלמיד זה נוצר הוא לגדולות, להיות מגדולי ישראל ור"מ מצויין.

בקיץ תרע"ה עבר ללמוד במחלקת הישיבה (מכינה) בשצעדרין, ובקיץ תרע"ו נתקבל ללמוד באולם הגדול שבישיבת תומכי תמימים בליובאוויטש.

בתרע"ח עבר עם כל הישיבה, מליובאוויטש לקרעמענטשוג, ואח"כ בתרפ"א – לרוסטוב.

מעת סגירת הישיבה ברוסטוב, ע"י השלטון, בשנת תרפ"א, עברה הישיבה ומחלוקתיה עשר גלויות, ועד שירדה למחתרת. באותה תקופה שימש מוהר"י עבער כראש הישיבה בפולטבה[151], רוסטוב[152], נעויל[153], וויטבסק[154].

וכך תיארו החסיד ה"ר אברהם דריזין (מאיור) בזיכרונותיו:

ר"י עבער לא הי' מהמפורסמים בליובאוויטש, ורק בפאלטאווע ובנעויל התחיל לומר שיעורים, והי' מפליא בשיעוריו, והי' מונח מאד בנגלה. הי' מונח כמעט 24 שעות בלימוד. שם התחילה הקריירה שלו.

את התקופה הזאת סיכם מוהר"י עבער עצמו, במכתבו שכתב בו' תמוז תרפ"ט, אל ידידו החסיד מוה"ר אברהם אלי' אקסילרוד[155]:

הנה בחורף פ"ד הנ"ל, אשר המוסד הקדוש תומכי תמימים הי' אז בראסטאוו, נתמניתי על פי ציווי כ"ק אדמו"ר שליט"א למשגיח על גפ"ת. ובריש הקיץ, אשר המוסד הוכרח לגלות ממקומו, ועיקר תומכי תמימים נעתק אז לחרקוב, הנה נסעתי אז לנעויל, והייתי שם בחינת ר"מ, עד התחלת שנת רפ"ז, שאז כל המוסד הקדוש נעתק לנעויל, אז נהייתי עוד הפעם למשגיח על הבחורים, ועוד ר"מ לערך על כ' נערים מהיותר מובחרים. ובזה החורף באתי בברית הנישואין עם אחותו של ידידינו ה' מוהרש"ז שי' מרעפקא.

נישואיו היו בחודש כסלו תרפ"ד[156], עם הרבנית פריידא, בתו של הרב מנחם מענדל שניאורסאהן, רבה של רעפקע, ואחותו של מוהרש"ז שניאורסאהן.

---

149. "מעט מתולדותיו" ראה בפתח דבר לספרו שערי יהודה ח"ב (קה"ת תשי"ט), וב"זכרון לבני ישראל" ע' קלח-ט.

150. על נסיעתו בצעירותו מקראסנאלוקי, ללמוד בישיבה בליובאוויטש, מספר בן-עירו ה"ר יהודה חיטריק, בספרו רשימות דברים (מהדורת תשס"ט-ע) ע' 319.

151. בשנים תרפ"א-ג. ראה תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית ע' רנד.

152. חורף תרפ"ד. ראה שם ע' רסא.

153. מקיץ תרפ"ד עד חורף תרפ"ט. ראה שם ע' רסז-עדר.

154. קיץ תרפ"ט ותחלת חורף תר"צ. ראה שם ע' רעט.

155. תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית ע' רסח.

156. ראה בפתח דבר לספרו שערי יהודה.

שוב המשיך לספר במכתבו הנ"ל:

והנה ב' שנים אלו, היינו פ"ז פ"ח, יכולים לומר שהיו שני מנוחה (בערך) ... אמנם בהתחלת שנה זו[157], נשתנה כללות המצב ... הוכרחנו עוד הפעם לגלות ... ונתחלקנו להרבה מקומות מאד ... וה' יודע אם הדבר יוכל להתקיים, כי כבר כשל כח הסבל, ורק צריכים לקוות להשי"ת ... וסוכ"ס נוציא לרווחה.

אחרי המאסרים, וסגירת הישיבה בנעויל, בחודש כסלו תרפ"ט, ברח לוויטבסק, ושם המשיך באמירת שיעורים בישיבה. את תקופתו בישיבה בוויטבסק, סיכם אאמו"ר ע"ה בזכרונותיו (זכרונותי, תשנ"ה, ע' לו):

והנה [בחג הפסח תרפ"ט] אני מקבל גלויה ממאיר זרחי, וכתוב: "אתה צריך לבוא לוויטעבסק. הרה"ק ר' יודא עבער אומר לפנינו שיעור, ואתה תלמד בהשיעור". והיה אצלי כמו תחיית המתים. תיכף נסעתי...

הר"מ - ר' יהודה עבער, היה יכול לדבר בהשיעור בלי גבול, וכל מלה היתה כמו פנינים ומרגליות ... באמצע החורף [תר"צ] נסע ר' יודא לריגא (אחרי שקיבל רשות לעזוב את רוסיה).

אחרי יציאתו מרוסיא

כשיצא מרוסיא בחורף תר"ץ והגיע לריגא, היתה תוכניתו להמשיך לארה"ב; אלא שלא הצליח לקבל אישור הכניסה לארה"ב.

השתדל לעזור לו ה"ר ישראל דזייקאבסאן, מנהל אגודת חב"ד בארצות הברית, שהשיג עבורו ניירות הזמנה מבית הכנסת בארה"ב, שמזמינים אותו לבוא בתור רב. הוא סיכם את הדברים בזכרונותיו (זכרון לבני ישראל ע' קלח):

יש לו פה אח וגם אחות, והם השתדלו גם כן בתמיכה כספית, ויצא הוא ויוצאי חלציו מרוסיא לריגא, אמנם לארה"ב לא יכל לבוא. ולקחו כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ לר"מ ומנהל בישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש באטוואצק.

בארכיונו יש כמה מכתבים שכתב אליו בנושא הזה במשך שנת תרפ"ט, ובחורף תר"ץ מבשר לו (מרוסיא):

כעת אוכל להודיע שת"ל קבלתי רשום שהוחלט ליתן לי, אך בפועל מוכרח עוד להתעכב קצת ... ומקול"ע[158] הנני מביע לו תודתי על כל מה שטרח עבורי, כי ממש עשה לי טובה הנוגע לי בכל חיי וחיי ב"ב בגו"ר כו'.

כשהגיע לריגא בחורף תר"ץ כתב אל הר"י דזייקאבסאן:

כבר הודעתי לו ע"י מכ' זאקאזני[159] מביאתינו לשלום לפה ... גודל בקשתי להשיבני אם כבר הי' הדרישה וחקירה ומה ענו הגבאי' דשם[160], מן הכל בפרטיות.

וכעבור חצי שנה כתב לו שוב בעש"ק נחמו:

גודל בקשתי מכ' שי' שיתעניין עוד הפעם בדבר השגת הוויזי' עבורי, כי זה יותר מג' חדשי' שהי' הדרישה וחקירה, ועדיין אין שום דבר.

ובמוצש"ק חוהמ"ס תרצ"א:

מכתבו לנכון קבלתי, ורב תודה עבור כל התעסקותו וטרחתו עבורי, יתן ה' אשר מכל זה יהי' פועל טוב בקרוב ממש.

בחינת התלמידים

באותה תקופה שהוא נשאר תקוע עם בני ביתו בריגא, שהה רבינו בארה"ב, עד שלהי תמוז תר"צ[161]. ומשם כתב אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, בי"ג ניסן (חט"ו אגרת ה'תנד):

בטח דברת עם ידידנו הרב ר' יהודא שי' עבער, בדברי תורה, ובבקשה לכתוב לי דעתך אודותו.

ובי"ג אייר השיב לו כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע (נספח שם):

על דבר י. עבר נ"י, קשה לי להחליט דבר מה ברור על יסוד שיחות קצרות ושטחיות.

אבל דבר טוב ניכר בו גם בהשקפה ראשונה, שדרכו בלמוד הוא על אתר גופא - אויף אַן אָרט - בלא ורמינהו וראיות ממרחק, כ"א בסברא במקומו.

ועוד אחת, שלא הכרתי בו, במשך עת דברנו, מציאות הגאות והרגשת עצמו. והרי הב' אי-מצוי במאד מאד.

ועכ"פ אין זה אלא רושמיים שטחיים. בקשתיו לתת לי חדושיו מהרשום אצלו בכתב לעיין בהם.

* * *

אז שלח רבינו את הגר"י עבער לישיבה בווארשא, ולמחלקה אשר בווילנא, לבחון את התלמידים. הוא סיפר על כך למוהר"י דזייקאבסאן (זכרון לבני ישראל ע' קלט):

קבלתי מכתב משאר בשרו[162] הר"י פייגין שי' בשם כ"ק אדמו"ר שליט"א, שרוצה אשר אסע תיכף ומיד לווארשא ולווילנא לבחון את כל התלמידים דישיבת תומכי תמימים הנמצאים שם. וכבר כתבו אודות זה לווארשא שישלחו לי לכאן[163] וויזיא תלגרפית.

---

157. תרפ"ט.

158. ומקרב ולב עמוק.

159. דואר רשום.

160. של בית הכנסת שהזמינוהו בתור רב.

161. כמסופר בארוכה בס' תולדות חב"ד בארה"ב ע' לז-פח.

162. שאר בשרו של הר"י דזייקאבסאן, והיינו שהר"י פייגין הי' גיס (ה"ר אהרן אליעזר צייטלין) גיסו של הר"י דזייקאבסאן.

163. לריגא.

גם בשנת תרצ"א לא הצליח לקבל את רשיון הכניסה לארה"ב, ובתחלת שנת תרצ"א מינה אותו רבינו כראש ישיבת הסניף בווילנא, כדלקמן פרק מ.

בתחלת קיץ תרצ"א שלח אותו רבינו לבחון את תלמידי הישיבה בווארשא ובלאדז, ולבחור קבוצת בחורים לפתוח עמהם ישיבה בריגא, בסמיכות למקום רבינו. הוא נסע ובחן ובחר וכתב לרבינו הפרטים, אך לפועל לא באה תוכנית זו אל הפועל, כדלקמן פרק הבא.

בתחלת שנת תרצ"ב מינה אותו רבינו כראש הישיבה המרכזית בווארשא. בואו לישיבה הכניסה רוח חדשה לישיבה, והעלתה את רמת הלימודים בישיבה לרמה גבוהה ביותר, כדלקמן פרק כח.

בשנת תרצ"ג מינה אותו רבינו להיות מנהלה הכללי של הישיבה, האחראי גם על תקציב הישיבה (בנוסף להיותו ראש הישיבה), כדלקמן פרק כט.

הוא עמד בראש הישיבה במשך כל שנותיה, עד שעלה עליה הכורת במלחמת העולם השניה.

בעצם ימי המלחמה הגיע מווארשא הכבושה לריגא, אלא ששם נחסמה עליו הדרך, ונספה בשואה, הי"ד, כדלקמן פרק סה.

"סמיכה" לתלמידי הישיבה

כך סיפר ה"ר משה ליב רוטשטיין (חוברת "ישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש", ח"י אלול תש"ב):

אירוע חגיגי ויוצא מן הכלל היה בעת שקבוצת בחורים הראשונה קיבלו סמיכת חכמים מגדולי התורה בוורשה, הרבנים הגאונים: הרב מנחם זעמבא, הרב שלמה דוד כהנא, הרב חיים ליב יודקובסקי, הרב [יהושע] פלאטע, הרב יצחק מאיר קאנאל ועוד.

הגיעו לידינו מספר תעודות סמיכה מעזבונו של התלמיד ה"ר משה פנחס כץ[164], בחדש אדר תר"ץ, מהגאונים הרב שלמה דוד כהנא, הרב יצחק מאיר קאנאל, הרב שלום שכנא טשערניאק אבד"ק מאציוב, והרב יחזקאל מיכלזאהן.

סמיכות אלו נזכרות גם במכתב תמיכה לישיבה, שכתבו חברי "ועד הרבנים לעדת ווארשא" בי' כסלו תרח"צ[165]:

הרבה תלמידים מהישיבה הנ"ל נבחנו על ידינו והתפלאו אותנו בעומק חריפותם וגדול בקיאותם בגפ"ת ופוסקים ראשונים ואחרונים, וסמכנו אותם להוראה, ובפה מלא יכולנו לאמר כי מובטחנו בהם שיהי' מורי' הוראות בישראל לגאון ולתפארת עם ישראל סבא בתורתם ויראתם, ומדותיהם המשבצות.

רשימת התלמידים – קיץ תר"ץ

בפרקים הקודמים הועתקה רשימת התלמידים בישיבה בשנים תרפ"ה-ז. רשימת התלמידים מהשנים תרפ"ח-ט לא הגיעה לידינו.

לפנינו רשימת תלמידי הישיבה מקיץ תר"ץ, ובה רשומים גם פרטי המשפחה, וכן כשרונותיהם ומדת התמדתם של התלמידים. מועתקים לפנינו רק הפרטים הבסיסיים של התלמידים:

רשימת התלמידים שי' הלומדים בישיבה "תומכי-תמימים דוואַרשא", "קיץ תר"צדיק"

א. אפרים ב"ר יצחק שפירא, מוואַרשא מוראנאוו 30. בן י"ט - כ"א מנ"א תר"ץ, נתקבל לישיבתנו חשון פ"ה. לומד בהאולם. אביו בן מ"ח, סנדלר, מתפלל בביהכנ"ס סלאנים. אחיו הגדול מסייע לאביו במלאכתו, א' בחדר, וב' קטנים ואחות קטנה.

ב. אלי' משה ב"ר אהרן אלעזר ז"ל ליס, מעיר דלוגא-שיאדלע. בן כ"ב - סיון תר"צ. נתקבל קיץ פ"ג, לומד בהאולם. אמו סוחרת בעירה, אחיו הגדול ר' חיים מאיר שי', כן שאר אחיו תמימים.

ג. דובער ב"ר שמואל אשר ז"ל אוסטאשעווער, מעיר שערפץ, רחוב פלאצקער 19. בן כ"א - שבט רצ"א. נתקבל תמוז פ"ו לשיעור ר"ד שי'. לומד בהאולם. אביו הי' מחסידי גור מהמקורבים, אמו יש לה חנות מזון. אחיו הגדול חנות גאלאנטערי', בלי מפלגתי, ב' חייט, ג' קטן ממנו למד איזה זמנים בתו"ת[166] וכעת בביתו, אחיו הקטן בביתו.

ד. מרדכי ב"ר פנחס מענטליק, מוואַרשא, דזיקא 39. בן י"ז - חשון תר"ץ. נתקבל חשון פ"ה לשיעור רא"נ[167] שי', אח"כ למד אצל ר"ד[168] שי', וכעת לומד בהאולם. אביו בן נ"ג, מחסידי חונטשין. אחיו הגדול חייט, אחותו הגדולה בבית, הקטנה בביה"ס.

ה. מאיר ב"ר קלמן ראובן גלאזמאן, מעיר סטאפניץ. בן כ"א - טבת תר"צ. נתקבל קיץ פ"ג. לומד בהאולם. אביו בן נ"א, מחסידי קוזמיר, עסקו חנות מזון. אחיו חיים דוד למד בתו"ת איזה שנים, וכעת לומד בביתו, אחותו נשואה בסטאפניץ.

ו. אברהם יעקב ב"ר מאיר סלאד[אוניק], קלושין. בן כ"ב - אדר תר"צ. נתקבל קיץ פ"ד. לומד בהאולם. אביו בן מ"ד, מחסידי סטריקוב. אחותו קטנה בחנות של סאדע-וואסער.

ז. אלי' ב"ר מענדיל יוסף ז"ל גיטלין, מעיר דיסנא, בן כ"א - חשון תר"צ. נתקבל חשון פ"ו. לומד בהאולם. אביו ז"ל הי' שו"ב בדעוויצא מאנ"ש, אחיו שמואל למד בתו"ת דליובאוויטש, אחיו

---

164. אודותיו – לקמן פרק לד.

165. ראה לקמן פרק לד.

166. הוא אפרים אוסטאשעווער, שברשימת התלמידים דלעיל פרק כג מספר מג.

167. ה"ר אברהם נפתלי גולדברג.

168. ה"ר דוד טייבלום.

הקטן לומד בתו"ת בווילנא, והוא נכד ר' יצחק דיסנער[169] ז"ל. אמו יש לה חנות מזון בדיסנא.

ח. אלי' ב"ר ניסן דוד הכהן ליובלינסקי, מעיר קינצקי, קילנסקעגא 3. בן י"ח - שבט תר"צ. נתקבל קיץ פ"ה לשיעור ראי"נ. לומד בהאולם. אביו בן מ"ט, מחסידי פשיסחע, עסקו בע"מ כורך. אחיו שניים חייטים, אחיו הקטן בחדר, אחותו קטנה.

ט. אלתר לייבול ב"ר יוסף בצלאל סמאליארזש, מעיר סטאפניץ. בן י"ח - תשרי תר"צ. נתקבל קיץ פ"ו. לומד בהאולם. אביו בן מ"ח, מחסידי אוסטראווצע, בע"מ. ג' אחים קטנים בחדר.

י. אבא בה"ר יעקב זאלצמאן, מעיר דאמבראווצע, פלך פאליעסיא. בן כ' - שבט תר"צ. נתקבל ר"ח אייר פ"ז. למד זמן אצל רצ"מ[170] (שהי' אז בין ראי"נ לר"ד שי'), שנה אצל ר"ד שי', ומאז לומד בהאולם. אביו בן ס', לומד שיעור בש"ס עם בע"ב. אחיו הגדול נשוי באה"ק, סופר בקאנטאר, אחותו נשואה בדאמבראווצע, אישה ברוסיא, אביו מתפלל בביה"ח קארלין.

יא. יחיאל מיכל ב"ר ש"ז דאברוסקין[171], מעיר בראילהוי רומניע, בולוואר קאווע 147. בן כ' - אלול תר"צ. נתקבל כסליו פ"ט להאולם. אביו בן נ', מאנ"ש, עסקו מאנופאקטור. אחותו גדולה סופרת בבית מסחר תבואה, אחיו הקטן בביה"ס.

יב. משה פנחס ב"ר אברהם מרדכי כ"ץ, קינסק 3 מאי 36. בן י"ז - טבת פ"ט, נתקבל קיץ פ"ה. לומד בהאולם. אביו בן מ', מחסידי טומאשוב.

יג. קלמן ב"ר שמואל מינקאווסקי, פיעטקאוויטץ אצל חמעלניק. בן י"ט - אלול תר"צ. נתקבל קיץ פ"ו. לומד בהאולם. אביו בן נ', מחסידי טריסק, עסקו חנות מאנופאקטור. אחיו הגדול סוחר, אחותו נשואה, ג' אחיות בחנות אביהם.

יד. אביגדור ב"ר ליבוש ראטענבערג, מוואַרשא, פאוויע 9/22. בן י"ז - תמוז תר"צ. נתקבל חורף פ"ז לכת א'. לומד בהאולם. אביו בן מ"ח, מחסידי קאזניץ, עסקו בע"מ. אחיו הגדול בע"מ, הקטן בביתו, אחיותו הגדולות עוזרות לאביהם במלאכתו.

טו. אלתר יחיאל ב"ר אליעזר שמוקלער, מסטאפיניצע. בן י"ט - מנ"א תר"צ. נתקבל אייר פ"ט להאולם, כבר למד מקודם זמן בישיבתנו. אבין בן מ"ז עסקו נוצות עורות וכדומה, אחיותיו הגדולות בבית אביו, ב' אחים קטנים, א' בעסק והב' בחדר, ואחות קטנה.

טז. ברוך ב"ר אברהם בליגזילבער, ממאגנישעוו-ראדאמסקי. בן י"ז - כסלו תר"ץ. נתקבל אייר פ"ז לכת א', ולמד זמן א', למד ג"כ ג' זמנים אצל ר"ד, ואח"כ בהאולם. אביו בן מ"ב, מחסיד קאליבעל, עסקו בקמח. ג' אחיו קטנים לומדים בחדר.

יז. בערול ב"ר דניאל טענענבוים, מלוקאוו, בוזשניצענע 9. בן י"ט - מנ"א תר"צ. נתקבל אייר פ"ז לשיעור ר"ד, למד שנה ואח"כ בהאולם. אביו בן מ"א, עסקו אופה. אחיו הגדול עוסק אצל אביו, אחיו הקטנים לומדים בחדר, מתפלל בביה"ח אלעכסאנדער.

יח. דובער ב"ר יצחק וויצענטראווסקי, משידלאווצע. בן י"ט - תשרי פ"ט. נתקבל קיץ פ"ו לכת א'. לומד בהאולם. אביו בן מ"ח, מחסידי קאזעניץ. עסקו חנות מזון, ב' אחים א' נשוי, וא' קטן לומד בחדר.

יט. חיים מאיר ב"ר יעקב קאלושינער, מקאלושין. בן י"ח - תשרי פ"ט. נתקבל חשון תר"ץ להאולם, מקודם למד בישיבת תורת חיים בוואַרשא. אביו בן מ"ב, מחסידי סקערניעוויץ. אחותו נשואה בקאלושין, אישה סוחר, ב' אחיותיו קטנות בביתו, גם אחים קטנים לומדים.

כ. מאיר ב"ר שלמה יוסף גערטניער, ניי שטאט. בן י"ט - טבת תר"צ. נתקבל קיץ פ"ה לכת א', לומד בהאולם. אביו למדן בעל הוראה בן נ', מחסידי גור, אחיו הגדול לומד, ב' אחיו הקטנים בחדר, ב' אחיותיו גדולות ממנו וקטנה בבית.

כא. ראובן שלמה ב"ר צבי יאסקאוויטש, מיעיכוב, קראקאווסקי 96. בן ח"י - תמוז תר"צ. נתקבל חשון פ"ח לכת ב'. לומד בהאולם. אביו בן מ"ה, בלי מפלגה, בע"מ נגר. אחותו הגדולה אצל דודה בבענדין, ב' אחי' קטנים ממנו, א' מסייע לאביו והב' בחדר.

כב. אייזיק ב"ר טעביל בינשטוק, מחעלעם. בן י"ז - מנ"א תר"צ. נתקבל ר"ח אייר פ"ח לכת ב', ולמד שם ב' שנים, ומקיץ זה לומד בהאולם. אביו בן נ"ב, עסקו שותף לסאמאכוד של מסעות. אחיו הגדול בע"מ, והשני לומד בפה בכת א', אביו מתפלל בביה"ח קוזמיר.

כג. אלעזר ב"ר יעקב יצחק אונגער, מזעליכוב. בן ח"י - אדר תר"צ. נתקבל קיץ פ"ו לכת א'. לומד בהאולם. אביו בן ל"ה, עסקו חנות, מחסידי קאזניץ. ב' אחים, א' בתו"ת והשני בע"מ, ה' אחיות קטנים ממנו.

כד. אפרים אחיו.

כה. בערול ב"ר אהרן חפץ, מריגא, מארינען גאס 10/26. בן י"ז - אדר תר"צ. נתקבל אייר תר"צ להאולם. אביו בן נ"ג, מאנ"ש, מסחר עצים. ב' אחיות גדולות בביתו.

כו. גדלי' ב"ר אברהם משה דוד הערץ[172], מרעמבערטוב. בן ט"ז טבת תר"צ. נתקבל חורף פ"ח לכת ב', ובקיץ זה לומד בהאולם. אביו בן מ"ח, שו"ב בעירו, מחסידי סקערניעוויץ. אחיו ה' א' נשוי, ב' בע"מ, ב' קטנים בחדר, ד' אחיותיו בבית.

---

169. יפה.

170. ה"ר צבי מאיר, שהי' בין שיעורו של ה"ר אברהם נפתלי הירצקא גולדברג, לבין שיעורו של ה"ר דוד טייבלום.

171. אחר כך הי' רב בחיפה. בכרטיס ספר החסידים (תשכ"ג) הוא כותב שנולד בשנת עת"ר בוואוואראווקא הסמוכה לניקוליוב, ולמד בבריסק (תרפ"ג-ו), קישינוב (תרפ"ו-ט), ותומכי תמימים בוואַרשא (תרפ"ט-תרצ"א).

172. אחר כך עלה לארה"ק ושימש כר"י בישיבת חדושי הרי"מ, אח"כ הי' כמה שנים רב בסידני באוסטרליה, ואח"כ חזר לארה"ק והמשיך במשרתו כר"י בישיבה הנ"ל. נפטר בו' שבט תשל"ח.

כז. יצחק דוב בה"ר שלמה אלי' אושפאל[173], מקורעניץ. בן י"ח - שבט תר"צ. נתקבל חשון תר"צ להאולם. למד מקודם בתו"ת בווילנא. אביו בן נ"ד, רב בעירו[174], מאנ"ש. אחיו הגדול נשוי ברוסיא, ב' לומד בראדין, ב' אחיותיו נשואות, א' אישה התמים ר' מרדכי ליב גראסבוין[175], ב' אישה שו"ב אצל קליש.

כח. ישראל ב"ר הערש חיים טיקאצינסקי, לובלין, 1 מאי 40 זאמד. בן י"ז - אדר תר"צ. נתקבל חשון תר"צ להאולם. אביו בן מ"ב, חנות מזון, מחסידי סקערניעויץ. אחיו הגדול לומד בביתו בביה"מ, אחותו הגדולה בביתו, ב' אחים הקטנים לומדים בחדר.

כט. ישראל ב"ר חיים יהודא שטיינמאן, מווארשא, מילא 48/23. בן ח"י שנה - כסלו תר"צ. נתקבל קיץ פ"ו. לומד בהאולם. אביו בן נ', מחסידי מינסק, חייט. אחיו ב', א' נשוי בפאליעניץ, וא' בחדר, ב' אחיותיו גדולים ממנו בבית.

ל. יעקב דוד ב"ר אבא שמשון ראזענבערג, מקאמענשוג אצל ווישקאוו. בן י"ז - אדר תר"צ. נתקבל קיץ פ"ו. לומד בהאולם. אביו בן מ"ה מחסידי אטוואצק. ב' אחיו, הגדול באה"ק, הקטן בחדר, אחות קטנה.

לא. נפתלי הערץ ב"ר חיים בנימין גליקסמאן, מקאמינקע. בן י"ח - ניסן תר"צ. נתקבל קיץ פ"ו לכת א', ומקיץ זה לומד בהאולם. אביו בן ל"ג, עסקו סוחר תבואה. אחים קטנים, אחות קטנה.

לב. פייוויש ב"ר יוסף כ"ץ, מוולויאן-לודזער, קאשינסקי 17. בן ט"ז - ניסן תר"צ. נתקבל חשון פ"ח לכת א', למד ב' זמנים ואח"כ לכת ב', ומקיץ זה לומד בהאולם. אביו בן מ', קצב. אחותו גדולה חייטת, ג' אחיות קטנים בבית, ב' אחים קטנים לומדים בחדר.

לג. פנחס ב"ר משה מרדכי גאלדקנאפ, ווארשא, שילעץ 70/20. בן י"ח - תמוז תר"צ. נתקבל חשון פ"ט לכת ב', למד ב' זמנים ומאז לומד בהאולם. אביו לערך מ"ב-מ"ג, עסקו וויפלאטניקי, מחסידי גור. ב' אחים, הגדול נשוי, על שולחן חותנו ולומד, ב' לומד בשטיבול, אחותו הגדולה נשואה, אישה סוחר, ב' אחיותיו בבית.

לד. פסח ב"ר שמעון פעלדמאן, ממיעכוב-לובעל. בן ט"ז - חשון תר"צ. נתקבל בקיץ פ"ז לכת א', למד ג' זמנים, אח"כ למד בכת ב' ג' זמנים, ומאז לומד בהאולם. אביו לערך נ"ב-נ"ג, עסקו סוחר, מחסיד לובלין. אחותו נשואה, אחיו הגדול בע"מ, אחיו הקטן לומד בישיבה בביתו, אחותו הקטנה לומדת בבית יעקב.

לה. אלי' יעקב ב"ר אברהם ליבמאן, מארד-שעדלעצקי. בן י"ז - י"ד אייר תר"צ. נתקבל חשון פ"ח לכת א', למד ב' זמנים, ומאז לומד בכת ב'. אביו בן מ', משולח מישיבה, מחסידי פארצוב. בנו בן יחיד.

173. אודותיו לקמן פרק מ.

174. כדלעיל פרק ח.

175. במשך תקופה הי' משפיע בסניף ווילנא, כדלקמן פרק מ.

לו. אברהם יעקב ב"ר משה צבי ז"ל קאפעל, איוואנסק-קעליעצקי. בן ט"ז - שבט תר"צ. נתקבל בחורף פ"ח לכת א', למד ג' זמנים, נכנס לכת ב' חשון תר"צ. אמו סוחרת. ד' אחיות גדולות ממנו, א' חייטת השאר בבית, ב' אחים קטנים בחדר.

לז. בערול ב"ר יעקב יהושע צוקער, אפאטצנע-ראדאמסקי. בן ט"ז - ח' תמוז תר"צ. נתקבל לכת א' קיץ פ"ט, ובקיץ תר"צ נכנס לכת ב'. אביו בן מ"ח, עסקו [ב]ישול של צוקער ווארג, מחסידי ביאלעבזוג. אחותו הגדולה מסייע' לאבי', אחותו הקטנה בבית, אחיו הקטן בחדר.

לח. בערול ב"ר חנוך הענין ציגלער, אפאטצנע. בן ט"ו - ניסן תר"צ. נתקבל חשון תר"צ לכת א', ובקיץ זה נתקבל לכת ב'. אביו בן מ"ד, חנות מזון, מחסידי גור. אחיו הגדול בע"מ, הקטן בחדר, אחותו הגדולה בחנות אבי', הקטנה בבית.

לט. בערול ב"ר מאיר פייוויש גולדשטיין, אקוניאוו אצל ווארשא. בן ט"ז - כח שבט תר"צ. נתקבל חשון תר"צ לכת א', ובקיץ זה נכנס לכת ב'. אביו בן ל"ט, חנות מזון, מחסידי פוראסוב. אחיו הקטן בחדר, ב' אחיותיו א' בביה"ס, ב' קטנה.

מ. גרשון ב"ר משה אהרן ז"ל ארענשטיין. בן י"ח - אדר תר"צ. נתקבל בקיץ זה לכת ב'. אמו יש לה בעל ב', מחסידי פוראסוב, אמו סוחרת חנות גאלאנטארי'. אחותו הגדולה בקעלץ אצל משפחתה, הקטנה בבית.

מא. שניאור זלמן ב"ר יחיאל צבי גוראר'. נתקבל לכת א' קיץ פ"ז, ובחשון תר"צ נכנס לכת ב'.

מב. ישעי' ב"ר אברהם סובעל, חעלעם, ווייסלאוויצקי 4. בן ט"ו - אדר תר"צ. נתקבל חשון פ"ט לכת ב'. אביו בן מ"ה, אין לו עסק קבוע. ב' אחים, ב' אחיות קטנים.

מג. יחזקאל ב"ר דובער בערקאוויץ, פראשוקא-פאוו' ווליאן. בן י"ז - סיון תר"צ. נתקבל קיץ פ"ז לכת א', בקיץ פ"ט נכנס לכת ב'. אביו בן מ"ה, מחסידי ראדאמסק, עסקו משרת בפאבריק של מעטאל בצענסטחוב. אחותו הגדולה בבית, הקטנה בביה"ס.

מד. יהודה יוחנן ב"ר יעקב בש, ווארשא, מלאווסקי 3/24. בן ט"ז - סיון תר"צ. נתקבל חורף תר"צ לכת ב'. אביו בן נ"ג מחסידי מעזעריץ, עסקו חנות עורות. ב' אחים א' נשוי, סוחר, ב' בעסק אביו, ב' אחיות א' נשואה על שולחן אביו ג"כ מחסידי מעזעריץ, א' בבית אביה.

מה. לייבול ב"ר יוסף פסח אלטמאן, פאצאנאוו. בן י"ז - י"א תמוז תר"צ. נתקבל קיץ תר"צ לכת ב'. אביו בן נ', מחסידי סטעצין, שו"ב. ג' אחים, א' נפתלי הערץ, תמים למד בתו"ת דווארשא[176], ב' אחים קטנים, אחיותיו ד', א' גדולה ממנו כלה עם התמים יעקב מאנגארטין[177], למד בתו"ת דווארשא, ג' אחיות בביתו.

176. שברשימת התלמידים דלעיל פרק כא, מספר מח.

177. שברשימת התלמידים דלעיל פרק כא, מספר מט.

מו. לייבול ב"ר אברהם ז"ל ווייסבלאט, קינצסג-ראדאמ'. בן ט"ז - קיץ תר"צ. נתקבל חורף פ"ח לכת א', ובקיץ תר"צ נכנס לכת ב'. אמו סוחרת. אין לו אחים ואחיות מאביו.

מז. מרדכי ב"ר שלמה ז"ל בליגזילבער, מאגנישעוו. בן י"ז - סיון תר"צ. נתקבל קיץ פ"ח לכת א', ובקיץ תר"ץ נכנס לכת ב'. אמו סוחרת.

מח. משה ב"ר שמחה בונם גרינבערג, חעלעם, ליובעלסקי 45. בן ט"ז - כ' סיון תר"צ. נתקבל ר"ח אייר פ"ט לכת א', נכנס לכת ב' חשון תר"צ. אביו בן ל"ז, מחסידי בעלז, עסקו מלמד התחלת גמרא. ב' אחים וב' אחיות קטנים.

מט. מענדול ב"ר יוסף אהרן מארגענשטערון, לוקאוו. בן ט"ו - ר"ח אלול תר"צ. נתקבל קיץ תר"צ לכת ב'. אביו לערך בן מ', עסקו מתנהג ברבנות, נכד קאצק. אחותו הגדולה ואחיו הקטן בביתו.

נ. מענדול ב"ר יעקב גראהמאן, וואַרשא, מולע 5/26. בן י"ד - תמוז תר"צ. נתקבל בקיץ תר"צ לכת ב'. אביו לערך מ"ב-מ"ג, חתן הרה"צ מראדזין[178] זצ"ל, אין לו עסק קבוע. ד' אחים גדולים ממנו, ב' אחים נשואין, השאר לומדים בשטיבול, אחיותיו קטנים.

נא. נתן מאיר ב"ר בנימין רורא, ווישעגראד-פלאצקער. בן י"ז - אדר תר"צ. נתקבל קיץ פ"ט לכת א', נכנס לכת ב' קיץ תר"צ. אביו לערך מ"ד-מ"ה, עסקו חמאה, מחסידי ראדזימין. אחי' ואחיו' קטנים.

נב. שלמה ב"ר בן ציון שטיין, חעלעם. בן ט"ו - ר"ה תרצ"א.

נתקבל קיץ תר"צ לכת ב'. אביו בן ס', מחסידי קאצק, אין לו עסק קבוע. ב' אחיות נשואות לחסידי בעלז, אחיו הגדול באמעריקא, ב' אחיות חייטות בביתם.

נג. שלמה משה ב"ר שמואל אליעזר ז"ל איזענבערג, קינסק. בן ט"ו - בחודש טבת תר"צ. נתקבל חשון תר"צ לכת ב'. אמו נשאת לישראל מעסס, מחסידי גור. הת' נשאר יחידי מאביו.

נד. שלמה יואל ב"ר יוסף שלום קראנזיק, וואַרשא, נאוואליפקי 61/20. בן ט"ו - ר"ח טבת תר"צ. נתקבל חשון תר"צ לכת ב'. אביו בן נ"ג, מחסידי גור. ב' אחים נשואים, א' בבריסק, א' בוואַרשא, ג' אחיות בע"מ בפאבריק.

נה. שמעון מנשה ב"ר אשר כשר, זשארנוב-ראדאמסקי. בן י"ח - י"ג אב תר"צ. נתקבל קיץ פ"ח לכת א', נכנס לכת ב' חשון תר"צ. אביו בן נ"ד, שמש בביה"מ, בלי מפלגה. ב' אחיות גדולים, אחיו הקטן בחדר.

נו. סיני ב"ר דובער ז"ל טורבינער, זשעליכאוו. בן י"ד - אייר תר"צ. בא קיץ פ"ו לכת א', איזה זמנים לא הי' בישיבה מחמת חליו של אביו ז"ל, ובקיץ תר"צ בא ונתקבל לכת ב'. אמו סוחרת. ב' אחיות גדולים ממנו ואח קטן.

נז. שבתי ב"ר יצחק טייטעלבוים. בא חורף פ"ז. בן ט"ז - חורף תר"צ. לומד בכת ב'. אביו סוחר מלבושים. אחיו שלשה קטנים.

נח. משה אהרן ב"ר שמואל דוב זשולטאק, חעלעם, הראבאשאווסקי 9. בן י"ח - אלול תר"צ. נתקבל קיץ פ"ז לכת א', נכנס לכת ב' קיץ פ"ט. אביו מחסידי ראדזין, לערך מ"ב, משרת ברחיים. ה' אחים, א' גדול בע"מ, ד' בחדר, אחיותיו ג' קטנים.

---

178. רבי מרדכי יוסף אלעזר ליינער.

פרק כז
שנת תרצ"א

אודות הישיבה בראשית שנת תרצ"א, כתב ה"ר שמואל זלמנוב אל רבינו (כ' מ"ח תרצ"א):

חכיתי מלהודיע לכ"ק שליט"א ממצב הישיבה עד שיסתדרו עניני הלימוד על נכון בעה"י, ועתה הנני בזה לתת סקירה כללית מהסתדרות הישיבה לזמן החדש.

לזמן ההוה נתקבלו תלמידים חדשים במספר כ"ט. כ"א מהם נספחו למחלקה ראשונה. ה' למחלקה שני'. וג' להאולם.

רובם ככולם בעלי כשרון טוב. בכלל באו להתקבל לישיבתינו רק בחורים צעירים שאינם ראוים עדיין ללמוד בהאולם. וכעת משתדל אני לקרב ולהביא לישיבתינו בחורים שלמדו מכבר בישיבתינו, מהמובחרים שבהם, אשר נמצאים כעת מפני טעמים שונים בביתם.

בס"ה לומדים כעת בישיבתינו מאה ועשר תלמידים, וכך הוא סדרם:

<u>במחלקה ראשונה</u> לומדים ל"ז תלמידים יחיו. לומדים מס' פסחים. הראש ישיבה הוא הר' אברהם נפתלי[179] שי'. ההשגחה על התפלה ולימוד תניא מסרתי להת' חיים דוד גלאזמאן שי'.

<u>במחלקה שני'</u> לומדים ל"ה תלמידים יחיו, מהם ששה שעלו ממחלקה א' לב'. לומדים מס' כתובות, תחת השגחת הראש ישיבה הר' דוד[180] שי'. ההשגחה והשפעה על דא"ח במחלקה זו נמסרה לעת עתה להת' יצחק מאנדילבוים שי'. במחלקה זו ישנם ב' כתות לומדות לקוטי תורה, הגדולה לומדת אצל הת' יצחק שי', והקטנה אצל הת' חיים דוד שי'. זמן לימוד לקוטי תורה בערב אחר אמירת פרק תניא, ובבקר קודם התפלה חוזרים מה שלמדו אתמול.

<u>בהאולם</u> לומדים ל"ז תלמידים יחיו, מהם שנים שעלו בזמן זה ממחלקה שני'. הלימוד במס' כתובות, לבד קבוצת תלמידים במספר י"ז הלומדים יורה דעה. המשגיח עליהם הוא ר' יהושע בער[181] שי'. עם המשגיח הנ"ל דברתי הרבה וחזקתיו בדבר ענין ההשגחה שתהי' מסודרה, וכן סדרתי שיאמר פעם א' בשבוע שיעור עיוני לפני התלמידים בהסוגיא שעוסקים בה, למען יהי' להם חיות בלימוד וכו'.

והנה לעת עתה לומדים הנ"ל בנגלה בהתמדה ושקידה ובחיות, הן בהמחלקות והן בהאולם, לומדים זוגות זוגות או קבוצות מג'-ד' בחורים, ונושאים ונותנים זה עם זה בהלכה שעסוקים בה, והלואי שיחזיק כל הזמן כולו אי"ה.

במצב לימוד הדא"ח בהאולם ... חלקנו לעת עתה העבודה בזה האופן. רש"ז[182] שי' בא בבוקר אל לימוד הדא"ח, ומשגיח על סדר הלימוד, וגם לומד עם שני כתות מהאולם ... וגם בערב הנהו בא ללמוד פרק תניא. אך אחר לימוד תניא הולך לביתו, ואני נשאר על ההשגחה, וגם לומד אני ג'-ד' פעמים בשבוע עם הכתה הלומדת כתבים, לומדים כעת המשך רנ"ט, לבד הכתה שלומדת המשך רס"ו בפני עצמם.

ולעת עתה ת"ל נסתדר הלימוד בדא"ח. אבל מובן שהוא רק בתור הוראת שעה, וההשגחה במובנה הפנימי, כמו לדבר עם התלמידים בענינים פנימיים והדומה, חסרה לעת עתה. ובמילא שאלת משגיח פנימי לישיבתינו במקומה עומדת.

ה"ר אברהם אליהו אשעראוו

ה"ר אברהם אליהו אשעראוו מסוראז, למד בתומכי תמימים בליובאוויטש, ובשנת תער"ב הי' אחד מאלו שנשלחו לייסד את ישיבת תורת אמת בחברון. בימי מלחמת העולם הראשונה חזר לרוסיא, ואחר חתונתו התמנה לרבה של העיר דריבין.

דיווחו על מצב המקוואות בדריבין בשנת תרפ"ח נדפס בס' תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית ע' קעד. אח"כ הלשינו עליו, ורבינו כתב לו בכ"ד תשרי תרפ"ט (חט"ז אגרת ה'תתקמ):

בדבר המלשינות שיש עליו אל ידאג כלל, האמת אורו מאיר וכל העלילות מתבטלות, והיושבים לכסא משפט יודעים ומכירים האמת.

הוא התחיל להשתדל לקבל רשיון יציאה מרוסיא, ובכ"ו טבת תרפ"ט, כתב לו רבינו, אודות מינוי רב ושו"ב בדריבין אחרי נסיעתו משם (חט"ז אגרת ו'סה):

ובטח קודם נסיעתו ישתדל עבורם בזה, והשי"ת יהי' בעזרו בגו"ר.

במשך השנה יצא מרוסיא לריגא, על מנת להמשיך דרכו לארה"ב, אלא שלא קיבל אישור מהשגרירות, ונשאר בריגא.

בכ"א מ"ח תר"צ כתב רבינו אל ה"ר מרדכי זאב גוטניק, שהי' רב בלונדון:

והנה עכשיו נמצאים שנים מתלמידינו, רבנים, בעלי כשרון במלאכת ההטפה והשפעה ובעלי מדות טובות, לומדים ויראי אלקים, יודעים פרק בהלכות קירוב בע"ב ודרכי קירוב צעירים,

---

179. גולדברג.

180. טייבלום.

181. הוא הי' המשגיח באולם בשנים תרפ"ח-תרצ"א, כדלעיל פרק כב.

182. שמוטקין.

ה"ה הרב יעקב ישראל שי' זובער שהי' איזה שנים בערי גרוזיא, ופעל ועשה הרבה במקצוע של תעמולה והביא פרי טוב, והרב ר' אברהם אלי' שי' אשעראוו, היושבים כעת בריגא, שבאו ע"מ לנסוע לארה"ב, והקונסול האמעריקאני פסל לע"ע תעודותיהם[183], ומצבם מובן. והנני פונה אל ידידי בענין זה להשיג להם רשיונות הכניסה והשגת מקומות, ותקותי תאמצני אשר בהם ועל ידם בעה"י יבא אל אותה המטרה הטובה אשר המתיח למו, והשי"ת יהי' בעזרו בגו"ר.

הוא לא הצליח בזה, ונשארו בריגא. ובכ"ה ניסן תר"צ כתב הרחמ"א חדקוב לרבינו (חי"א נספח לאגרת ג'תתלח):

הרבה נהנית עירנו מהרבנים שבאו הנה מעמק הבכא, כמו הרבנים ר' ישראל זובער, ר' אברהם אלי' אשעראוו, ועכשיו גם הרב ר' יהודה עבער שיחיו.

בתחלת תרצ"א מינה רבינו את ה"ר אברהם אלי' אשעראוו כר"מ בישיבה בווארשא, כאמור במכתבו הכללי מי"ט מ"ח (ח"ב אגרת תצח):

אחד מתלמידינו הנכבדים הרה"ג ר' אברהם אליהו שי' אשעראוו, שהוא גדול בתורה ובעל כשרון נעלה, הנני שולח בתור ראש ישיבה לווארשא יע"א, באחת המערכות דשם.

אמנם נראה שגם תוכנית זו לא יצאה לפועל, כי בשנים הבאות הוא נשאר בריגא, ויותר לא מצאנוהו נזכר בהקשר זה[184].

קשיי התקציב

בכ"ב שבט תרצ"א כתבו חברי ההנהלה אל רבינו:

מצורף לזה הננו שולחים את הדו"ח מהישיבה מחודש טבת העבר, ורשימת הבעלי חוב על א' שבט ההוה.

למרות רצונינו הכביר, מוכרחים הננו להודיע לכ"ק אדמו"ר שליט"א ממצבה הרעוע של הישיבה בפרטיות, כי אמנם הדוחק והלחץ גדול למאד, והשעה דורשת הצלת המוסד בהקדם.

באספתינו יחד לדין בכובד ראש במצב הישיבה רואים הננו כי לאט לאט נשמטים מתחת ידינו ההכנסות היסודיות שעליהן נבנתה ונתחזקה הישיבה. ההכנסות ממדינתינו גופא מתמעטות מיום ליום, לרגלי הקריזיס הקשה השורר ה"י, ולבד זה נחסרו הרבה הכנסות לישיבתינו מטעמים אחרים...

בשום לבנו להמצב הקשה, עולה בדעתינו, אולי ההכרח להקטין המוסד, להשכיר המעון ולמעט בתלמידים, וממילא גם בהפערסאנאל (כי יראים אנו לתוצאות בלתי נעימות וחילול השם, ח"ו), ולנהל ישיבה קטנה כפי הכנסות הישיבה, שהם בערך מחצה מההוצאה ההוית.

אבל לאידך גיסא, מתבוננים הננו עד כמה עלה לנו להגיע עד הלום להשיג מעון מתאים כזה, ובכלל בהשגת תלמידים בעלי כשרון וראשי ישיבה מצויינים, אשר כל זה קשה מאד להשיג בעתים הללו. ונקל לסתור מלבנות מחדש בנין קדוש ומפואר כזה...

על כן הננו בזה לבקש מכ"ק שליט"א לטכסנו בעצה טובה ולהורינו הדרך הן בדבר הצלת המוסד כעת, והן איך לסדר הישיבה על זמן הבע"ל, אשר צריכים, כמובן, לעשות ההכנות מעתה. וגם מוצאים אנחנו להכרח, לבקש את כ"ק שליט"א, אולי כדאי שכ"ק שליט"א ישלח טל"ג לנויארק, ע"ד מצב הישיבה כעת, ושישלחו תמיכה מסוימת באמצעית טלגרף. כי רואים הננו אשר הישיבה באתה עד משבר ר"ל, ועלולה כל יום בפו"מ לתוצאות נוראות היל"ת, והמצב הזה יאלצנו ג"כ להודיע מכ"ז לכ"ק שליט"א, אם כי כבד עלינו מאד לעגם נפשם הק'. והשי"ת יעזרינו שנוכל לנהל המוסד הקדוש בהרח[ב]ה ולבשר בשורות משמחות ממצב הישיבה בעה"י, והננו מחכים לתשובת כ"ק שליט"א בהקדם.

שרגא פייוויש זאלמאנאוו

יחיאל צבי בר"נ ז"ל גוראר'

שניאור זלמן ברד"מ ז"ל

שמואל זאלמאנאוו

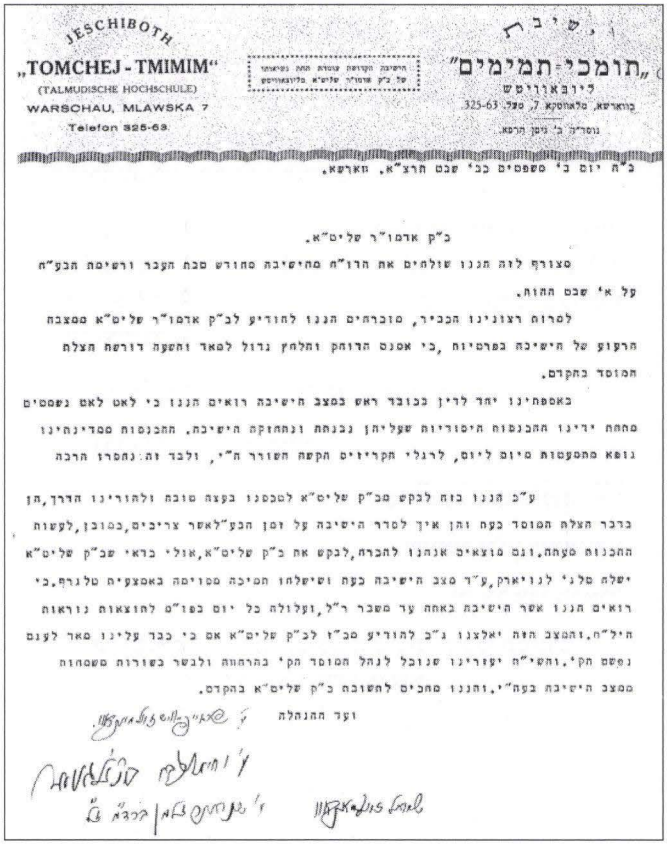
JESCHIBOTH
„TOMCHEJ - TMIMIM"
(TALMUDISCHE HOCHSCHULE)
WARSCHAU, MLAWSKA 7
Telefon 325-63

„תומכי-תמימים"
ליובאוויטש
בווארשא, מלאוטקא 7, טעל. 325-63
נוסד"ה ב' ניסן תרפא.

כ"ה יום ב' משפטים כב' שבט תרצ"א. וואַרשא.

כ"ק אדמו"ר שליט"א.

מצורף לזה הננו שולחים את הדו"ח מהישיבה מחודש טבת העבר ורשימת הבע"ח על א' שבט ההוה.

למרות רצונינו הכביר, מוכרחים הננו להודיע לכ"ק אדמו"ר שליט"א ממצבה הרעוע של הישיבה בפרטיות, כי אמנם הדוחק והלחץ גדול למאד והשעה דורשת הצלת המוסד בהקדם.

באספתינו יחד לדין בכובד ראש במצב הישיבה רואים הננו כי לאט לאט נשמטים מתחת ידינו ההכנסות היסודיות שעליהן נבנתה ונתחזקה הישיבה. ההכנסות ממדינתינו גופא מתמעטות מיום ליום, לרגלי הקריזיס הקשה השורר ה"י, ולבד זה נחסרו הרבה

ע"כ הננו בזה לבקש מכ"ק שליט"א לטכסנו בעצה טובה ולהורינו הדרך, הן בדבר הצלת המוסד כעת והן איך לסדר הישיבה על זמן הבע"לאשר צריכים, כמובן, לעשות ההכנות מעתה. וגם מוצאים אנחנו להכרח, לבקש את כ"ק שליט"א, אולי כדאי שכ"ק שליט"א ישלח טלג' לנויארק, ע"ד מצב הישיבה כעת ושישלחו תמיכה מסוימת באמצעית טלגרף. כי רואים הננו אשר הישיבה באתה עד משבר ר"ל, ועלולה כל יום בפו"מ לתוצאות נוראות היל"ח. והמצב הזה יאלצנו ג"כ להודיע מכ"ז לכ"ק שליט"א אם כי כבד עלינו מאד לעגם נפשם הק'. והשי"ת יעזרינו שנוכל לנהל המוסד הק' בהרחמה ולבשר בשורות משמחות ממצב הישיבה בעה"י. והננו מחכים לתשובת כ"ק שליט"א בהקדם.

ועד ההנהלה

דו"ח הנהלת הישיבה לרבינו

183. ראה בזה חט"ז אגרת ה'תתקפח, ובהנסמן בהערות שם.

184. בשנים הבאות מינה אותו רבינו לאחד מה"רועים" [משפיעים] לארגון "אחות תמימים", כדלעיל פרק יג.

חלק הארי של ההכנסות לתקציב הישיבה הגיעו מארה"ב, שעברה בשנת תר"צ משבר כלכלי ומפולת המניות. ובמדה מסויימת זה גרם גם למשבר בקופת הישיבה בווארשא.

הדיונים במצב הזה נמשכו עד תחלת הקיץ. בכ"ו ניסן הם כתבו שוב לרבינו:

מחכים אנו מיום ליום לקבלת מכתב מכ"ק אדמו"ר שליט"א, על דבר הסתדרות ישיבתינו, כי בימים אלו הלא צריכים אנחנו לסדר את עניני הישיבה לזמן הקיץ הבע"ל, אולם מפני המצב הכספי ההוה אין אנו יודעים איך ובאיזה אופן לסדרה.

הרחבת ועד הנהלת הישיבה

במשך החורף מינה רבינו את חתנו ה"ר שמרי' גוראריי (רש"ג) על ניהול קופת הישיבה[185].

הוא נשאר לגור בריגא, במקום שרבינו גר באותה תקופה, אך משם התחיל להתעניין במצב הישיבה.

בעיר ווארשא עצמה, התקיימה אסיפה כללית של אנ"ש, שבה נבחר ועד מורחב להתעסק בעניני הישיבה.

במכתב שכתבו חברי ההנהלה אל חדב"נ הרש"ג, בב' שבט תרצ"א, הם דיווחו לו על כל הנ"ל:

הננו להודיע בזה לכ"מ אשר על האספה הכללית שהתקיימה במוצש"ק שמות, ושנמשכה במוצש"ק וארא, נבחר ועד הפועל וועד הנהלה לישיבתינו, ומצרפים בזה רשימת האנשים. ויתן ד' שעבודת הועד תעשה פרי להרבות ההכנסות לישיבתינו, ותשועה ברוב יועץ וכו'.

כן הננו מצרפים לזה דו"ח מהכנסה והוצאה במשך השני חדשים חשון כסלו, אשר ממנו יתברר לכם מצב הישיבה באשר הוא ... וצריכים לבקש מקורים חדשים להכנסה, שיהי' ביכלתינו לנהל הישיבה הלאה.

ונשארים הננו לחכות על תשובתם התכופה.

בכל רגשות הכבוד, הועד

שרגא פייויש זאלמאנאוו

שניאור זלמן שמאטקין

יחיאל צבי גוראריי

אלו שמות חברי ועד הפועל, מישיבת "תומכי תמימים" ליובאוויטש ווארשא.

א. ר' מענדיל רוטשיין, יו"ר הכבוד

ב. ר' שרגא פייויש זאלמאנאוו, יו"ר

ג. ר' יחיאל גוראריי, גזבר

ד. ר' זלמן שמאטקין, סגן יו"ר

ה. ר' זאב מינץ

ו. ר' חיים זלמן בלום

ז. ר' ישראל קאמין

ח. ר' חיים פאמעראנץ

קאנדידאטן

ט. ר' זלמן זעמצאוו

י. ר' שלום קרול

יא. ר' ישראל גוראריי

ועד הבקרת

יב. ר' יצחק זעמצאוו

יג. ר' דוב נחום גורעוויץ

יד. ר' אברהם יצחק קאצנעלענסאן

קאנדידאטען

טו. ר' מענדיל ראזינמוטער

טז. ר' שמואל שמאטקין

יז. ר' זלמן קארניבאד

נסיון העברת הישיבה לריגא

כבר בחזרתו לריגא מארה"ב, בשלהי שנת תר"צ, עלה ברצון רבינו להעביר חלק מהישיבה תומכי תמימים מווארשא, שתהי' בסמיכות אליו בריגא. וכך כתב באותה שעה (ב' מר-חשון תרצ"א), אל הג"ר יהודה ליב נימויטין (ח"ב אגרת תפח):

בעזהי"ת החלטתי ליסד במקום מגורי כהיום, ובמקום אשר אקבע דירתי בעהי"ת, קבוץ של תורה, למצויינים בתורה ויראת שמים, אשר יהיו מסורים ונתונים אל הלימוד בהתמדה ובסדר מסודר, על פי התנאים האלה...

כהיום חפצי לקבל עשרה תלמידים שי' ... ועל פי כל האמור הנני ממלא ידו לבא בדברים עם התלמידים שי' המתאימים להנ"ל, וחפצים לקבל עליהם כל האמור לעיל, ויבחר מהם משמונה עד עשרה איש שי', אשר אודות כל אחד מהם יהי' מפורש אצלו באר היטב מעלתו ותכונתו.

היו עדיין קשיים בהבאת תוכנית זו לפועל, כפי שרבינו כתב לו שוב בי"ד כסלו תרצ"א (ח"ב אגרת תקו):

חפצי ומשאלי לטובתם ולטובת הרמת ידיעת התורה עדיין לא בא אל הפועל.

---

185. הרש"ג עסק, כנראה, בניהול קופת הישיבה, רק בשנת תרצ"א. בשנים הבאות לא מצאנו אותו עוסק בישיבה – עד שנת תרצ"ט, כדלקמן פרק לה.

בימי האביב החליט רבינו להעביר את כל ה"אולם" לריגא, היינו כל הכתה הגדולה הלומדת בפני עצמה; ולהשאיר בווארשא רק את מחלקת השיעורים, ובכך להקטין את הוצאות הישיבה ווארשא.

רבינו ביאר את התוכנית לפני חתנו הרש"ג, אשר כפי המוזכר לעיל, רצה רבינו להעמידו בראש הנהלת הישיבה.

חדב"נ ה"ר שמריהו גוראריי (רש"ג)

רש"ג כתב מיד אל הנהלת הישיבה בווארשא, אשר בדעת רבינו לעשות שינויים כלליים בישיבה. ועל כך כתבו הם אל רבינו, בכ"ו ניסן תרצ"א:

כאשר קבלנו מכתב מחתנם הרב מוהר"ש גוראריי נ"י, שבדעת כ"ק שליט"א לעשות איזה שינויים בסדר ישיבתינו, אנו מחכים בצפית לב למענה כ"ק שליט"א בזה למען נדע את אשר לפנינו לעשות ולסדר אי"ה.

באותה שעה כתב להם רבינו (חי"ז אגרת ו'רפה):

מאז שבתי מנסיעתי גיליתי להם את דעתי, אשר רצוני שהמוסד תומכי תמימים יהי' בקירוב מקום אלי, וגם היו בזה איזה הצעות, אבל לסבות שונות עדיין לא באו אל הפועל.

עכשו בעזה"י החלטתי להביא חפצי מאז אל הפועל, וליסד ישיבה תומכי תמימים במקום מגורי, באותו הסדר שהי' בליובאוויטש, היינו אשר המוסד יכיל בקרבו: א) תלמידי האולם, אשר יהיו במקום מגורי. ב) מכינות, אשר יכולות להיות לאו דוקא במקום מגורי, בקירוב מקום.

ואשר על כן אני חפץ בזה להגיד להם אשר אני חפץ לקחת מהמוסד תומכי תמימים שבווארשא לערך מספר של שלשים - שלשים וחמשה תלמידים שי' מהתלמידים הגדולים. מובן אלו אשר יחפצו וגם יוכלו לנסוע לפה, ואחרי הבחינה אשר ימצאו מתאימים לחפצי.

ולמטרה זו שלחתי את ידידנו הרה"ג הנכבד הר"י שי' עבער למחנם לבחון את התלמידים שי' ולשלוח לי הרצאה ממצב כל תלמיד בפרט, כדי שאוכל לבחור באלו המתאימים לחפצי, ובטח יעזרו על ידו ויסייעו לו בעבודה זו.

ומעכשו אשר המוסד תומכי תמימים יהי' במקום מגורי, פוסק המוסד תומכי תמימים שבווארשא להתקיים בתור מוסד בפני עצמו, ונשאר רק בתור מכינה אל המוסד תומכי תמימים הראשי שבמקום מגורי.

מובן מאליו אשר לפי זה יצטרך המוסד שבווארשא להסתדר בסדר חדש, מתאים לתעודתו החדשה רק בתור מכינה, והוצאותיו כמובן יקטנו הרבה. פקידים יתרים אינם נחוצים, וישאירו רק אלו הנחוצים למחלקת מכינה (ומכאן תשובה ברורה לשאלות מר שמואל שי' זאלמאנאוו בנדון המשגיח ר' יהושע דוב[186] שי').

* * *

הר"י עבער שימש במשך שנת תרצ"א, כראש הישיבה בסניף ווילנא, כדלקמן פרק מ. לחג הפסח חזר לריגא, ומשם נשלח על ידי רבינו לבחון את התלמידים בווארשא. הוא הגיע לווארשא ביום ב' ג' אייר. ובי' אייר דיווח לרבינו:

באתי לפה ביום ב' דשבוע העבר בוקר ... והגשתי תיכף אל הבחינה. אך מפני שבשבוע הקודמת עדיין לא באו מביתם הרבה מתלמידי הקיבוץ, ולזאת בחנתי מתחלה התלמידים הקטנים שלמדו בהשיעורים אצל ר' נפתלי[187] שי' ור' דוד[188] שי', והנני מסגיר בזה רשימה מפורטת מהם.

בימים האחרונים בחנתי מתלמידי הקיבוץ[189], ומכל אלו שבחנתי הנני מסגיר בזה רשימה מפורטה.

כעבור שלושה ימים, בי"ג אייר, סיים לבחון את התלמידים, ואז כתב אודות התלמידים שמסוגלים להתקבל ולנסוע ללמוד בהאולם שיפתח בריגא, ואודות ההתלבטויות והקשיים שיש לו בקשר לתוכנית זו:

כבר בחנתי כל התלמידים הנמצאים בפה, ולוטה בזה רשימה מפורטת מהם ... ולבד זה ישנם עוד בערך י"ד הנמצאים בביתם עדיין ... אשר לפי זה יכולים לשער שיתאסף בערך כ' תלמידים שיהי' ביכולתם לנסוע...

ובהנוגע לסידור הישיבה על להבא, הנה מתחלה חשבו לבטל הכתה הא' לגמרי, באופן שלא ישאר רק הכתה של ר' דוד שי', וקצת מהקיבוץ, מאלו שלא יסעו לריגה.

והנה בהנוגע לענין הקיבוץ נראה לכאורה טענותיהם

---

186. הנזכר לעיל בפרק זה. אודותיו לעיל פרק כב.

187. גולדברג.

188. טייבלום.

189. הלומדים בפני עצמם באולם; זאל.

צודקות, שאי אפשר לבטל הקיבוץ לגמרי, כי קשה מאד לסדר אשר כל תלמידי ר' דוד שי' לאחר שיצאו ממנו יסעו תיכף לריגה, כי כל התלמידים הקטנים תלויים בדעת הוריהם, אשר לא הכל יתרצו לשלוח את בניהם חוץ למדינה. וגם התלמידים בעצמם לא כולם ירצו לנסוע, מפני טעמים שונים. וגם מה לעשות עם אלו התלמידים מהקיבוץ אשר מפני סיבות שונות לא יסעו לריגה. ועל כן מוכרח לכאורה להשאר ציור הקיבוץ.

אך מה שרצו לבטל הכתה הקטנה, אמרתי להם שלפי דעתי אין נכון הדבר, כי כל התלמידים החדשים מתקבלים רק להכתות הקטנים, כי אלו הראוים להתקבל בהכתה הגדולה, הרי בהכרח אשר כבר למד באיזה ישיבה מקודם, וממילא על פי רוב לא יחליף את מקומו.

ולהיפך מהקטנים ישנם הרבה שרוצים להתקבל, כי בדרך כלל הגליל הזה אינו בדומה כלל לכמו גליל ווילנא, אשר שם מעטים המה ההורים אשר רוצים שבניהם יתחנכו על ברכי הישיבות, ומאלו המעטים שמוסכמים על זה, הנה עיקר מטרתם הוא שבניהם יהי' לומדים, אשר על זה כבר ישנם בהסביבה הרבה ישיבות מהאשכנזים המפורסמות עם הר"מים הזקנים המפורסמים ביותר, ולזאת קשה לקוות אשר יתאספו תלמידים לישיבתינו במספר גדול. ובכאן הוא להיפך לגמרי, כי רובם הם אנשים כשרים ויראי אלקים מציור הישן, אשר זה כל חפצם ומגמתם שבניהם יתגדלו בהישיבה, ומטרתם בזה הוא בעיקרו שרוצים שבניהם יהי' יראי אלקים. ובאשר שת"ל בפרט זה תלמידי ישיבתינו הם נעלים יותר מכמו תלמידי כל שארי הישיבות, ולזאת רבים המה הפונים לישיבתינו. ואם הי' משתדלים בזה בוודאי שהי' באפשר להשיג הרבה בעלי כשרונות. וכל זה רק עם יקבלו קטנים.

וגם אם יהי' רק כתה אחת אצל ר' דוד שי', יהי' מוכרחים להיות אצלו הרבה תלמידים הרחוקים זה מזה במצב לימודם. ולזאת ההכרח לעשות ב' כתות. ובאמת הי' ראוי הדבר אשר ר' דוד שי' ילמוד עם שניהם, ואחד מהבחורים הגדולים ישגיח עליהם.

אשר באשר שחושבים שיהי' בכאן קיבוץ גם כן. ולזאת חושבים לסדר אשר הר' דוד שי' ילמוד עם כתה הגדולה, וישגיח על הקיבוץ. ועם הכתה הקטנה ילמוד ה' יצחק מאנדעלבוים שי', אשר מלבד זה ילמוד גם כן עם הכתה של ר' דוד שי' דא"ח. ובאופן כזה יהי' מסודר על צד הדוחק.

ובהנוגע לסידור התלמידים אשר יסעו לריגה. הנה לפי דעתי מוכרח ליקח, מאלו הגדולים שכבר למדו איזה שנים בהקיבוץ, כל מי ששייך ללימוד, כי בלאו הכי קרוב הדבר שלא ישארו בפה (ובפרט לאחר שיסעו כל התלמידים הטובים).

אך באמת זה גם כן אי אפשר להניח בפה כל הפשוטים, כי לא יהי' בזה שום ציור, וגם כלפי חוץ אין זה נכון כלל. ולזאת לכאורה צריך להניח בפה כל אלו שנתקבלו להקיבוץ בחורף העבר, או בהזמן הזה, אפילו מהבעלי כשרונות, כי הם בוודאי ישארו בפה בכל אופן, וגם שעליהם יספיק ההשגחה של ר' דוד שי' בטוב.

* * *

עם סיום בחינת התלמידים בווארשא, נשלח הר"י עבער על ידי רבינו, לבחון גם את התלמידים שבסניף בלאדז, במשך הימים י"ז – י"ט אייר, כדלקמן פרק מא, וחזר לווארשא.

שוב נסע לווילנא ביום א' כ"ג אייר – כדלקמן פרק מ. ומשם כתב בפרטיות לרבינו באסרו חג השבועות:

כבר הודעתי לכ"ק אדמו"ר שליט"א במכתביי הקודמים, שכעת נמצא בוורשה לערך כ"ה תלמידים בהקיבוץ (יתכן שיתוספו עד אחדים לאחר נסיעתי), ולערך כ"ז בהכתה הגדולה של ר' דוד שי', וכ"ה לערך בהכתה הקטנה. והסדר הוא אשר הר' דוד שי', מלבד מה שאומר השיעור לפני הכתה הגדולה, הוא משגיח על לימוד הנגלה של תלמידי הקיבוץ. ועם הכתה הקטנה לומד ומפקח עליהם ה' מר יצחק מאנדעלבוים שי'. ומלבד זה הוא לומד דא"ח עם הכתה הגדולה...

הנה אם לא יעתיקו בהקדם מתלמידי הקיבוץ כל אלו השייכים ללימוד - ר"ד, נחוץ להשיג ב' אנשים ראויים על נגלה ודא"ח, אשר זה נחוץ ומוכרח ביותר, כי הרבה מהתלמידים הגדולים שנסעו הביתה אינם רוצים לבוא בחזרה מפני זה ... ואז יהי' יכולים לסדר אשר הר' דוד שי' יאמר השיעור לפני ב' הכתות, והר' יצחק שי' ישגיח על כולם, ויהי' טוב יותר מכמו עכשיו אשר כל אחד משגיח על התלמידים שלו.

* * *

אף שתוכנית העברת תלמידי האולם מווארשא לריגא לא באה לפועל, נפתח אז סניף מהישיבה בריגא, כדלקמן פרק מד.

רשימת התלמידים – קיץ תרצ"א

מועתקת בזה הרשימה שהכין הר"י עבער בווארשא, מתלמידי האולם. מהם 25 נמצאים שכבר חזרו לישיבה אחרי חג הפסח, ועוד 15 שעדיין לא חזרו. ביחד – 40 תלמידים.

ברשימה זו נתפרש גם מצבו של כל תלמיד בלימוד. יועתקו בזה הפרטים הבסיסיים של תלמידי האולם, כולל גם ההערה אודות אפשריות נסיעת התלמיד ללימוד בריגא:

א. מרדכי ב"ר פנחס מענטליק. עירו ווארשא. שנותיו חשון ר"צ - יז. בא חשון פ"ה לכת א'. נתקבל בהאולם אייר פ"ז. אביו מחסידי חונטשין. מצדו אין שום מניעה לנסיעה.

ב. זלמן ב"ר נתן ז"ל גוראר'. עירו ווארשא. שנותיו כסלו צ"א - י"ט. בא אייר פ"ה. נתקבל בהאולם פ"ו חשון. אביו ידוע. מוכן לנסוע.

ג. אפרים ב"ר יצחק שפירא. עירו ווארשא. שנותיו אב ר"צ - י"ט. בא חשון פ"ה לר' שמעון. נתקבל בהאולם אייר פ"ז. אביו בלי מפלגה.

ד. אבא בהרב ר' יעקב זאלצמאן. עירו דאמבראווינא. שנותיו שבט ר"צ - כ'. בא קיץ פ"ז. נתקבל בהאולם אייר ר"צ. אביו מחסידי סטאלין, רב. בקרוב צריך לעמוד[190] וכו', ואחר כך אם לא יהי' מניעה מהוריו - מוכן לנסוע.

ה. יעקב דוד ב"ר אבא שמשון ראזענבערג. עירו קאמענשצק אצל ווישקוב. שנותיו אדר פ"ז - י"ד. בא קיץ פ"ו. נתקבל בהאולם חשון ר"צ. אביו מחסידי אטוואצק. מצדו אין שום מניעות.

ו. אביגדור ב"ר לייבוש ראטענבערג. עירו ווארשא. שנותיו תמוז פ"ז - י"ד. בא חורף פ"ז. נתקבל בהאולם חשון פ"ט. אביו מחסידי קאזעניץ. מצדו אין שום מניעות.

ז. ישראל ב"ר חיים יהודא שטויינמאגען. עירו ווארשא. שנותיו כסליו ר"צ - ח"י. בא קיץ פ"ו. נתקבל בהאולם חשון ר"צ. אביו מחסידי מינסק. מצדו אין שום מניעות.

ח. פייוויש ב"ר יוסף כץ. עירו ווליאהן. שנותיו ניסן ר"צ - ט"ז. בא חשון פ"ח. נתקבל בהאולם אייר ר"צ. אין מניעה מצדו.

ט. אפרים ב"ר יעקב יצחק אונגער. עירו זשעליכוב. שנותיו תמוז ר"צ - י"ז. בא קיץ פ"ו. נתקבל בהאולם אייר ר"צ. אביו מחסידי קאזניץ. קרובם האדמו"ר מקאזניץ. וע"ד נסיעה צריך להתיישב עם אביו ועם קרובו הנ"ל.

י. אלעזר ב"ר יעקב יצחק אונגער. עירו זשעליכוב. שנותיו אדר ר"צ - י"ח. [השאר] כנ"ל [אצל אחיו הנ"ל].

יא. נח ב"ר יהושע דוד פריימאן. עירו וואלאמין. שנותיו ניסן צ"א - כ'. בא אייר פ"ז. נתקבל בהאולם - לאחר הפסקה של שנה ומחצה, חשון צ"א. אביו מחסידי גור. צריך להתיישב עם אביו אודות נסיעה.

יב. מאיר ב"ר שלמה יוסף גערטנער. עירו ניי-שטאט. שנותיו טבת ר"צ - ט"ז. בא קיץ פ"ה. אביו מחסידי גור. בקרוב צריך לעמוד וכו', ואחר כך אין מניעה.

יג. פסח ב"ר שמעון פעלדמאן. עירו מיעכובלוב. שנותיו ניסן ר"צ - ט"ז. בא חשון פ"ח. נתקבל בהאולם אייר ר"צ. אביו מחסידי לובלין. ע"ד נסיעה צריך להתיישב עם אביו.

יד. פנחס ב"ר משה מרדכי גאלדקנאפ. עירו ווארשא. שנותיו תמוז ר"צ - יח. בא חשון פ"ט. נתקבל בהאולם אייר ר"צ. אביו מחסידי גור. ע"ד נסיעה צריך להתיישב עם אביו.

טו. אברהם ב"ר אליעזר האלצמאן. עירו קליבוצק. שנותיו טבת ר"צ - כ'. בא חשון פ"ו. נתקבל בהאולם לאחר הפסקה של שנה ומחצה - אייר ר"צ. אביו בלי מפלגה.

טז. ישעי' ב"ר אברהם סאבעל. עירו חעלעם. שנותיו אדר ר"צ - ט"ו. בא חשון פ"ט. נתקבל בהאולם חשון צ"א. אביו בלי מפלגה. תלוי בדעת אביו.

יז. אייזיק ב"ר טעבול בינשטאק. עירו חעלעם. שנותיו אב ר"צ - י"ז. בא אייר פ"ח. נתקבל בהאולם אייר ר"צ. אביו בלי מפלגה. צריך להתיישב עם אביו ע"ד נסיעה לריגא.

יח. ברוך ב"ר דוד שלמה פוקין. עירו בולדיוהעס. שנותיו ניסן צ"א - י"ח. בא חשון צ"א. נתקבל בהאולם חשון צ"א. אביו מאנ"ש. מצדו אין מניעה, אך צריך ליטול רשות מהוריו, מסתמא לא יעכבו.

יט. יחזקאל ב"ר דובער בערקאוויץ. עירו פראשקא. שנותיו סיון ר"צ - י"ז. בא אייר פ"ז. נתקבל בהאולם חשון צ"א. אביו בלי מפלגה. מצדו אין מניעה. צריך ליטול רשות מהוריו, אך קרוב הדבר שלא יעכבו.

כ. נפתלי הערץ ב"ר חיים בנימין גליקסמאן. עירו קאמינקע. שנותיו ניסן ר"צ - י"ח. בא קיץ פ"ו. נתקבל בהאולם אייר ר"צ. אביו מחסידי ראדאמסק. מצדו אין מניעה. צריך ליטול רשות מאבותיו, מסתמא לא יעכבו.

כא. חיים שלמה ב"ר שלום קאגוט. עירו ווארשא. שנותיו אייר צ"א - י"ח. בא אייר פ"ט. נתקבל בהאולם אייר צ"א. אביו סקערניעוויץ. מהצעירים.

כב. צבי ב"ר אברהם חאליעווע. עירו פאצאנוב. שנותיו כסלו צ"א - כב. בא אייר פ"ז. נתקבל בהאולם לאחר הפסקה של שנה. אביו בלי מפלגה. מצדו אין שום מניעה.

כג. דובער ב"ר יצחק וויצענטראווסקי. עירו שידלאווצע. שנותיו תשרי ר"צ - כ. בא קיץ פ"ו. נתקבל בהאולם אייר פ"ט. אביו מחסידי קאזניץ. מצדו אין מניעה, צריך רשות מהוריו. קרוב שלא יעכבו.

כד. אלי' ב"ר מענדיל יוסף ז"ל גיטלין. עירו דיסנא. שנותיו חשון ר"צ - כ"א. בא חשון פ"ו. נתקבל בהאולם אייר פ"ז. אביו ידוע (אין לו אב).

כה. שניאור זלמן אהרן ב"ר יחזקאל ז"ל פוטליק. עירו ווארשא. שנותיו כ"א שנה. אביו ידוע. מצדו אין שום מניעה לנסוע.

מפני שאינם נמצאים עדיין בהישיבה אינו ידוע בפרטיות מה למדו.

כו. אלי' משה ב"ר אהרן אלעזר ליס. עירו דלוגא שאדלא. שנותיו כב - סיון תר"צ. בא קיץ פ"ג. אין לו אב, אחיו התמים חיים מאיר.

כז. אלתר לייבל ב"ר יוסף בצלאל סמאליאזש. עירו סאטפניץ. שנותיו י"ח - תשרי ר"צ. בא קיץ פ"ו. אביו מחסידי אסטרווצע.

כח. אלתר יחיאל ב"ר אליעזר שמוקלער. עירו סטאפיץ. שנותיו י"ט - מנ"א ר"צ. בא אייר פ"ט. נתקבל בהאולם. אביו בלי מפלגה. בטח לא יהי' מניעה לנסוע.

כט. דובער ב"ר שמואל אשר ז"ל אוסטאשעווער. עירו

---

190. לגיוס.

שערפץ. שנותיו כ"א - שבט צ"א. בא קיץ פ"ו. מצדו אין מניעה לנסוע.

ל. דובער ב"ר דניאל טענענבוים. עירו לוקאוו. שנותיו י"ט -מנ"א ר"צ. בא אייר פ"ז. אביו תמים ידוע.

לא. ברוך ב"ר אברהם בליגזילבער. עירו מאגנישאוו. שנותיו י"ז - כסליו ר"צ. בא אייר פ"ז.

לב. גדלי' ב"ר אברהם משה הערץ. עירו רעמבערטוב. שנותיו טבת ר"צ - ט"ז. בא חורף פ"ח. אביו שו"ב מחסידי סקערניעוויץ.

לג. יצחק דוב בהרב ר' שלמה אלי' אושפאל. עירו קורעניץ. שנותיו י"ח - שבט תר"צ. בא חשון ר"צ להאולם. אביו מאנ"ש רב בעירו. מצדו לא יהי' מניעה לנסוע.

לד. משה פנחס ב"ר אברהם מרדכי כץ. עירו קינסק. שנותיו י"ט - טבת פ"ט. בא קיץ פ"ה. אביו מחסידי טומאשוב. מצדו לא יהי' מניעה לנסוע.

לה. קלמן ב"ר שמואל מינקאווסקי. עירו פיעטקאוויץ. שנותיו י"ט - אלול תר"צ. בא קיץ פ"ו. אביו מחסידי טריסק. מצדו לא יהי' מניעה לנסוע.

לו. אלי' ב"ר ניסן דוד הכהן ליובלינסקי. עירו קינסק. שנותיו י"ח - שבט ר"צ. בא קיץ פ"ה. אביו מחסידי פשיסחע. מצדו לא יהי' מניעה לנסוע.

לז. מאיר ב"ר קלמן ראובן גליאזמאן. עירו סטאפניץ. שנותיו כ"א - טבת ר"צ. בא קיץ פ"ג. אביו מחסידי קוזמיר. צריך לעמוד בקרוב.

לח. חיים דוד גליאזמאן. עירו סטאפניץ. שנותיו כ"א - טבת ר"צ. אביו מחסידי קוזמיר. צריך לעמוד בקרוב.

לט. ראובן ב"ר צבי יאסקאוויץ. עירו מיעכוב. שנותיו י"ח - תמוז ר"צ. בא חשון פ"ח. נתקבל בהאולם חורף ר"צ. אביו בלי מפלגה.

מ. לייבל ב"ר יוסף פסח [אלטמאן]. עירו פאצאנוב. בא אייר ר"צ. נתקבל בהאולם קיץ צ"א. אחיו למד בישיבתינו[191].

בהמשך לזה באה רשימת תלמידי שני השיעורים (ביחד — 47 תלמידים).

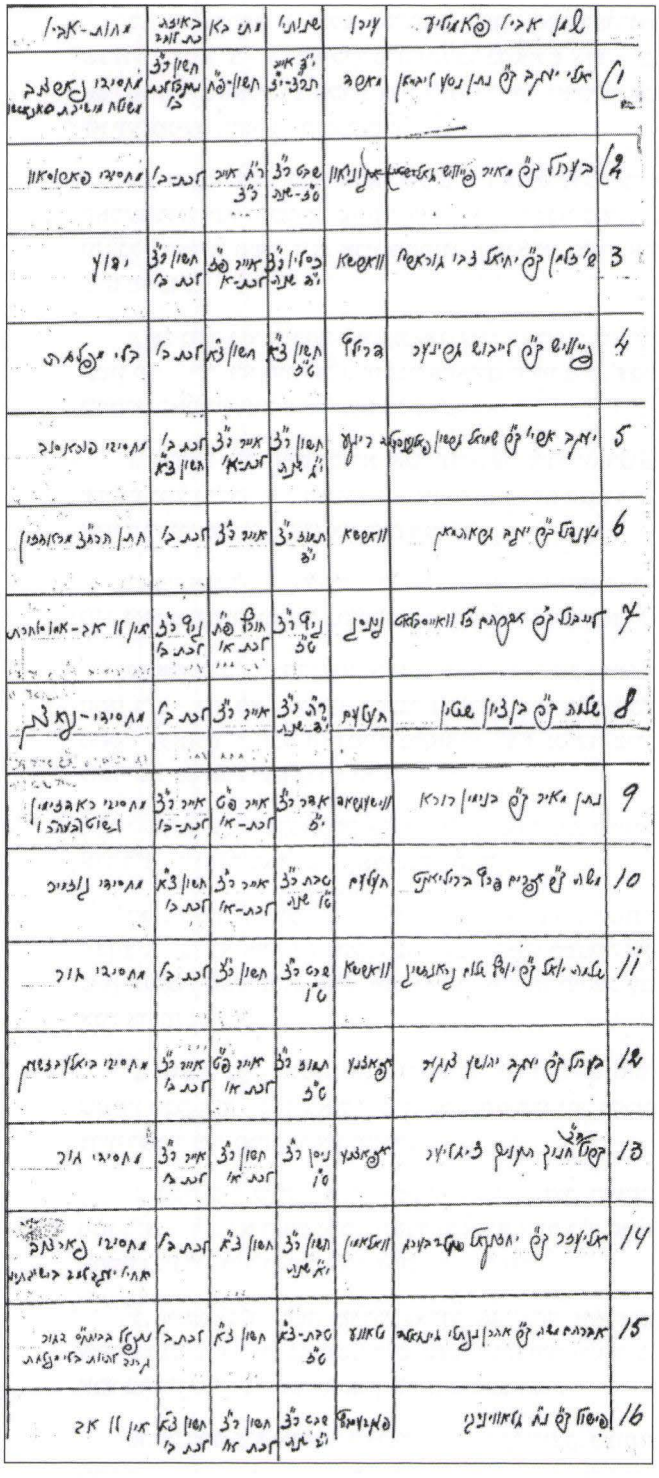

191. נפתלי הערץ, שברשימת התלמידים דלעיל פרק כא, מספר מח.

1.	סיום בניית הבית החדש של הקהילה	בנייה	בנין	בית	בנה	בנו	בנתה	בנינו	בנו
2.	הרחבת הכביש המהיר בין שתי הערים	הרחבה	הרחבת	כביש	הרחיב	הרחיבו	הרחיבה	הרחבנו	הרחיבו
3.	הקמת מפעל חדש לייצור נעליים	הקמה	הקמת	מפעל	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
4.	שיפוץ הגשר הישן על פני הנהר	שיפוץ	שיפוץ	גשר	שיפץ	שיפצו	שיפצה	שיפצנו	שיפצו
5.	בניית מגדל תצפית על ההר	בנייה	בנין	מגדל	בנה	בנו	בנתה	בנינו	בנו
6.	סלילת כביש עוקף לאורך החוף	סלילה	סלילת	כביש	סילל	סללו	סללה	סללנו	סללו
7.	הקמת מרכז קהילתי חדש בשכונה	הקמה	הקמת	מרכז	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
8.	שיקום הכנסייה הישנה במרכז העיר	שיקום	שיקום	כנסייה	שיקם	שיקמו	שיקמה	שיקמנו	שיקמו
9.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
10.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
11.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
12.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
13.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
14.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
15.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
16.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
17.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
18.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
19.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
20.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו

21.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
22.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
23.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
24.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
25.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
26.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
27.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
28.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
29.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
30.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו

31.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
32.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
33.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
34.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
35.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
36.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
37.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
38.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
39.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
40.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
41.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
42.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
43.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
44.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
45.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
46.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
47.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
48.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
49.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו
50.	הקמת מערכת ביוב חדשה לכל העיר	הקמה	הקמת	מערכת	הקים	הקימו	הקימה	הקמנו	הקימו

ביקור רבינו בישיבה

אחרי קבלת הדיווחים ורשימות התלמידים במשך החדשים אייר-סיון, והקשיים שבהעברת תלמידי האולם מווארשא לריגא, התחיל רבינו לשקול את האפשרות לעבור מריגא לווארשא, על מנת להתיישב בסמיכות לישיבה.

במכתבי החדשים תמוז-מנ"א נראים שתי האפשרויות שקולות, או שרבינו יתיישב בסמיכות לישיבה בווארשא, או שתלמידי האולם יעברו מווארשא לריגא.

בינתיים בא רבינו לווארשא, באמצע תמוז, לבקר את הישיבה, ולדבר עם כל אחד מהתלמידים ביחידות:

כבר סופר לעיל פרק טו, אודות ביקור רבינו בווארשא, בתמוז תרצ"א. עיקר מטרת הביקור הי' לבקר בישיבה, כפי שכתב רבינו בה' מנ"א תרצ"א (ח"ב אגרת תקלט):

ביום ט' תמוז עזבתי את ריגא, ויצאתי לוורשא לבקר את שלש הישיבות בוורשא ווילנא ולאדז אשר תחת הנהלתי.

ובמכתבו של המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, אל ה"ר ישראל דזייקאבסאן, בט"ו מנ"א תרצ"א:

בחר[192] אשר בדרך נסעו[193], יבקר את מדינת פולין, והעיקר את הישיבה, ורצה לבקר את הישיבה בביקור פנימי.

כי בכלל אמר לי שכבר נתמלאה הסאה, ולא יוכל להיות עוד בלא ישיבה, והחליט או להעתיק חלק הישיבה לפה[194], או שהוא יעתיק לשם[195].

ונסענו ח' [תמוז] לורשא, ושם חגגנו גם את ימי חג הגאולה, והיינו שם כשבועיים. הי' ד' פעמים דא"ח במשך הזמן, וגם שיחה, ביום י"ב וי"ג.

התלמידים נכנסו כל א' על יחידות, ועכב את כל אחד מהגדולים זמן נכון. בכלל אמר לי אז ער האָט הנאה גיהאט פון זייא.

ובמכתב נוסף כתב (כפר חב"ד 338 ע' 29):

ועתה הנני להודיעו מסדר הנסיעה אשר בחר כ"ק לבקר את מדינת פולין, בדרך נסעו, ואת ישיבתנו אשר בשם, וחגגנו שם את חג הגאולה ... וביחוד נתן הרבה זמן על תלמידי הישיבה יחיו. ואחר כך נסע צלחה כ"ב תמוז למארינבאד.

וכן סיפר ה"ר שמואל זלמנוב, במכתבו שכתב בז' מנ"א, אל ה"ר עזריאל זעליג סלונים (עבד מלך ע' 418):

בנסעו כעת למארינבאד, עבר כ"ק אדמו"ר שליט"א דרך וואַרשא, ושהה אצלינו כב' שבועות, מיום ה' חו"ב עד יום ד' מטו"מ, וחגגנו אתו עמו בצוותא חדא את חג הגאולה י"ב וי"ג תמוז, במעון הישיבה, במעמד ומצב כל התלמידים התמימים ואנ"ש שי' ברוב שמחה וחדוה, וזכינו ת"ל לשמוע מפיו הקדוש ג' מאמרים דא"ח והרבה שיחות קודש הבוערים כלפידי אש ... התעניין במצב הישיבה, ועם כל תלמיד ותלמיד בפרט, שנכנסו כמעט כולם להיכלו פנימה, והשי"ת יעזרינו שיקלטו בפנימית נפשינו כל דבריו ואמריו הק'.

כן דברתי על דבר מצב הישיבה בכללות.

* * *

לקראת ביקורו זה של רבינו בישיבה בווארשא, הגיעו לווארשא גם התלמידים הלומדים בסניפים שבווילנא ולאדז. אחד מתלמידי לאדז שבא אז לווארשא הי' ה"ר משה אלי' גערליצקי, שסיפר על הביקור הזה ברשימתו (כפר חב"ד 1368 ע' 52):

בסביבות תמוז תרצ"[א] שמענו שהרבי הקודם עומד להגיע לוורשא לי"ב בתמוז. ביקשנו ממנהל הישיבה רשות לנסוע לוורשא כדי לראות את הרבי ולהיות עמו בחגו, והמנהל הסכים, אך הציב תנאי: יסע מן שיחזור בע"פ 30 דפי גמרא ו-12 פרקי תניא.

באותה עת היו בישיבה מעל 100 תלמידים, וכ-30 מהם, ואני בתוכם, למדו את הנ"ל בעל-פה והורשו לנסוע.

שכרנו מיד אוטובוס והגענו לווארשא ביום שישי בשעה 11:00. כשנכנסנו לישיבה פגשנו שם כמה היימישע בחורים, והללו דיווחו שאחר-הצהרים הרבי ייצא מביתו של ר' פיביש זלמנוב ויסע לישיבה, וב-4:30 יאמר מאמר חסידות.

היינו מרוגשים מאוד לקראת הפגישה עם הרבי, וכל אחד עשה הכנות אישיות באופן הנראה לו, והלכו לטבול במקווה.

ב-4:30 עמדנו מוכנים בשער, במקום שהרבי עמד לבוא עם המרכבה, ולא היינו היחידים, מחוץ לשער עמדו אלפי אנשים שכל אחד רצה לזכות לראות את הרבי, וכך היה. הרבי הגיע בזמן, עבר בין האנשים, ונכנס לחצר הישיבה ועלה לבית-המדרש[196].

נכנסנו גם אנו. תחילה התפללנו מנחה, אחר-כך ניגנו ניגונים, ולאחריהם הרבי אמר מאמר על הפסוק "על כן יאמרו המושלים בואו חשבון"[197]. כשסיים התפללו קבלת-שבת וערבית, ואחר-כך החוזרים חזרו את המאמר.

גם למחרת, ש"ק, היה יום מיוחד מאוד בתפילותיו ובכל אשר בו, ובעיקר משום שהרבי התוועד עם הקהל.

אחרי השבת סידרו יחידות לכל התלמידים שהגיעו מלודז'. כל תלמיד נכנס לבדו ליחידות והכניס פתק לרבי. הרבי התעניין אצל כל אחד ואחד מאיתנו איך לומדים, איך מתפללים כו'.

---

192. רבינו.

193. מריגא למאריענבאד.

194. לריגא.

195. לווארשא.

196. סקירת האירוע – ראה תורת מנחם רשימת היומן ע' תמה.

197. נדפס בס' המאמרים תרצ"א ע' שיז ואילך.

לאחר כל אלה חזרנו ללודז' והמשכנו בלימודים.

לקראת חודש תשרי

בחודש אלול הגיע רבינו לאטוואצק, כדלעיל פרק טז. וגם תלמידי הישיבה באו לשם. על כך סיפר ה"ר משה אלי' גערליצקי, בהמשך רשימתו הנ"ל:

בחודש אלול שמענו שהרבי הריי"צ מגיע מריגא לאוטבוצק וישהה שם כל חודש תשרי. שכרו שם עבור הרבי את בית-המלון "שפירא" - מקום שהכול בו מרווח: דירה מרווחת לרבי ובני-ביתו וכן בית-מדרש מרווח לתפילות, ובסוכות בנו שם סוכה גדולה. הרבי ביקש שהתלמידים מלודז' יבואו לאוטבוצק וישהו עמו כל חודש תשרי.

באנו לאוטבוצק. כל חודש תשרי היה מאוד געשמאק. ראש השנה, יום הכיפורים וכו', אך בסוכות זכינו לחוויה עמוקה שנחרטה בנו ונותרה עמנו כל השנים הבאות.

באותו חג הרבי הקודם ציווה לחתנו שאז קראו לו הרמ"ש שיתוועד עם הקהל. זה היה החתן הצעיר של הרבי, שהתחתן בוורשא לפני פחות מחמש שנים.

באחד הלילות של שמחת בית-השואבה התכנסנו בסוכה הגדולה בבית-המדרש. בנוסף לנו התלמידים מלודז' המתינו שם עשרות רבות של חסידים שהגיעו מוורשא לרבי ע"ה וחסידים מאוטבוצק שמילאו את המקום בהמולה הרגילה שלהם, ואף אחד מאיתנו לא ידע מה מצפה לנו.

הרמ"ש החל להתוועד[198] בשעה 8:00 בערב והמשיך ברציפות עד אור הבוקר. היתה זו הפעם הראשונה שהרמ"ש התוועד עם קהל, אך מהרגע שפתח בדבריו, כל הקהל היה מרותק לכל מילה וכדלקמן.

הרמ"ש פתח במשנה "ר' יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר, קל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים" והסביר במשנה הזו כל עניין לחוד - עז כנמר, קל כנשר, וכו'.

ההסברים המפורטים נמשכו בזה אחר זה בקצב לא יאומן, שעות ארוכות "עפו" שם דברי גאונות של גמרות, מדרשים, בבלי וירושלמי, זוהר וקבלה וסיפורי חסידים. זה היה הפלא ופלא שאין לשער. כל הקהל ובעיקר האורחים מוורשא ויהודי אוטבוצק היו בהשתוממות עצומה מהגאונות של הרמ"ש. עד אז איש בכלל לא הכיר אותו ואת הגאונות שלו ועכשיו התחילו לראות שהוא פשוט חכם הרזים הבקי בכל חדרי תורה. אם לפני ההתוועדות היתה לכל הקהל דרך-ארץ אל הרמ"ש רק כחתנו של הרבי הריי"צ ע"ה, עכשיו זו נהפכה לדרך-ארץ אחרת לגמרי - הערכה ויראת-כבוד אל הרבי בזכות עצמו.

עם זאת, הרמ"ש היה תמיד צנוע מאוד, והפעם היחידה שהתבלט היתה בשיחה הגאונית שאמר באותה התוועדות בהוראת הרבי הקודם. הצניעות שלו התבטאה בדרכים רבות, ולא אשכח למשל כיצד היה בא מפעם לפעם לשמוע את חזרת המאמרים של הבחורים. הוא היה מתיישב ושומע, אבל כמעט אף פעם לא התערב. או מדי פעם הוא היה מתיישב לשמוע איך בחורים לומדים ורק לעתים רחוקות היה מתקן אותנו.

אחרי החגים הרבי ציווה שאחדים מהתלמידים המבוגרים יישארו ללמוד בוואַרשא והשאר יחזרו ללודז', והשם זיכני להיות בין התלמידים שנשארו בוואַרשא.

רשימת בוגרי הישיבה

יחד עם סידור תוכניות תלמידי האולם בישיבה, התחיל רבינו להכין תוכניות גם עבור בוגרי הישיבה, שכבר סיימו את לימודיהם בישיבה.

בכ"ב מנ"א תרצ"א כתב רבינו אל חבר הנהלת הישיבה, ה"ר שמואל זלמנוב (חי"ז אגרת ו'רצו):

כפי שדברתי עמדו, אשר ההנהלה הי' צריך להיות רשימת התלמידים שלמדו בהמוסד במשך עשרת השנים[199], היכן הם עכשו ומה מעשיהם, מהם בודאי כאלו שידועים להנהלה, ומהם כאלו שאין ידועים. להידועים הי' אפשר לפנות במכתבים לדעת מה מעשיהם, ולשאינם ידועים אפשר לפנות על ידי העתונים בבקשה שיודיעו מהנעשה עמהם ומקומות מושבותיהם, והייתי חפץ לדעת אם נעשה בזה איזה דבר, או אולי יש להם איזה הצעות בנידון זה באיזה אופן להביא הדבר לפועל.

מטרתה של רשימה זו נתפרשה, באגרת שכתב רבינו באותו יום אל התלמיד ה"ר יצחק מנדלבוים (חי"ז אגרת ו'רצה):

בטח זוכר מה שדברנו בעת התראותינו, אשר הייתי חפץ שהתלמידים הגדולים שלמדו בישיבת תומכי תמימים, אלו שאפשר שיצא מהם תועלת להרבצת התורה, הייתי חפץ לתת להם מקומות לעבודה, מי לר"מ, מי למשגיח מי למדריך[200], והייתי חפץ לבקשו אשר יכתוב לי בפרטות מאלו התלמידים שלמדו במשך זמן היותו בהישיבה, מה שיודע מכל אחד, ועם מי הוא בא בכתובים.

חושב אני שבודאי תבין הרמז שלי, אשר צריכים לבא בכתובים עם מכיריו ולדעת מהם מהנעשה.

בכ"ז מנ"א השיב הר"ש זלמנוב:

מכתב כ"ק שליט"א מיום כ"ב מנ"א קבלתי לנכון. והנה בדבר רשימה מהתלמידים שלמדו בהמוסד במשך עשרת השנים, כבר התחלתי לעשות בזה, והנני שולח לכל תלמיד הידוע לנו אדריסתו, מכתב חוזר בצירוף שאלות מהפרטים שמעניין אותנו, ובאופן הזה הנני מקוה להודע במשך איזה זמן מכל התלמידים שלמדו במוסדינו, ולדוגמה צרפתי בזה מכתב הנשלח.

---

198. נדפסה התוועדות זו ב"רשימות" חוברת ז.

199. על נסיונות נוספות של עריכת רשימת תלמידי הישיבה ובוגריה – ראה לקמן פרק לג.

200. כדלקמן פרק נג.

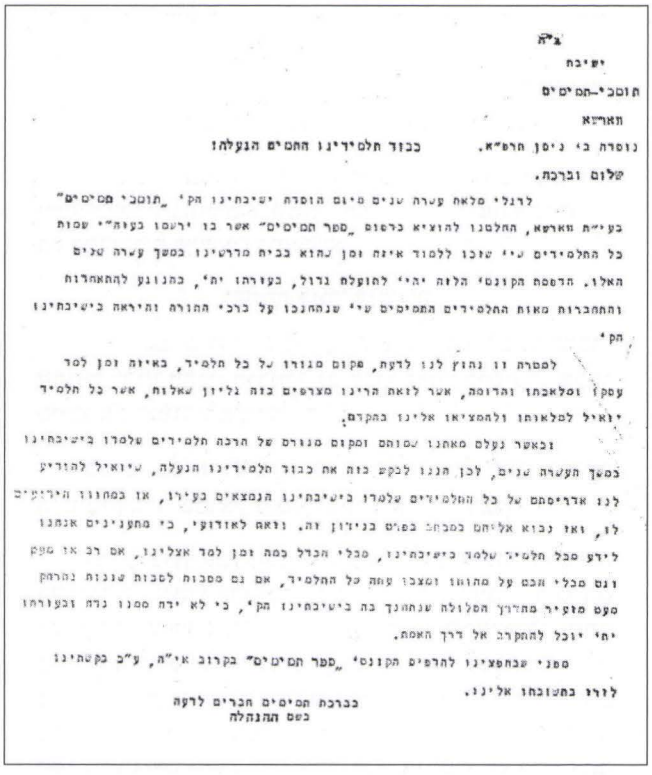

ב"ה
ישיבת
תומכי-תמימים
וואר"א
נוסדה ב' ניסן תרפ"א. כבוד תלמידינו התמים הנעלה!
שלום וברכה.
לרגלי מלאת עשרה שנים מיום הוסדה ישיבתינו הק' „תומכי תמימים"
בעי"ת וואר"א, התלמנו להוציא בדפוס „ספר תמימים" אשר בו ירשמו בעזה"י שמות
כל התלמידים שי' שזכו ללמוד איזה זמן שהוא בבית מדרשינו במשך עשרה שנים
האלו. הדפסת הקונט' הלזה יהי' לתועלת גדול, בעזרתו ית', בהנוגע להתאחדות
והתחברות מאות התלמידים התמימים שי' שנתחנכו על ברכי התורה והיראה בישיבתינו
הק'.
למטרה זו נחוץ לנו לדעת, מקום מגורו של כל תלמיד, באיזה זמן למד
עסקו ומלאכתו והדומה, אשר לזאת הרינו מצרפים בזה גליון שאלות, אשר כל תלמיד
יואיל למלאותו ולהמציאו אלינו בהקדם.
ובאשר נעלם מאתנו שמותם ומקום מגורם של הרבה תלמידים שלמדו בישיבתינו
במשך העשרה שנים, לכן הננו לבקש בזה את כבוד תלמידינו הנעלה, שיואיל להודיע
לנו אדריסתם של כל התלמידים שלמדו בישיבתינו הנמצאים בעירו, או במחוזו הידועים
לו, ואז נבוא אליהם במכתב בפרט בנידון זה. וזאת לאודועי, כי מתענינים אנחנו
לידע מכל תלמיד שלמד בישיבתינו, מכלי הכדל כמה זמן למד אצלינו, אם רב או מפק
ונם מכלי הכם על מהותו ומצבו עתה של התלמיד, אם גם מסבות לסבות שונות נהרחק
מעט מזעיר מהדרך הסלולה שנתחנך בה בישיבתינו הק', כי לא ידה ממנו נדה ובעזרתו
ית' יוכל להתקרב אל דרך האמת.
מפני שבחפצינו להדפיס הקונט' „ספר תמימים" בקרוב אי"ה, ע"כ בקשתינו
לזרז בתשובתו אלינו.
בברכת תמימים חברים לדעה
בשם ההנהלה

המכתב-חוזר שנשלח לתלמידים

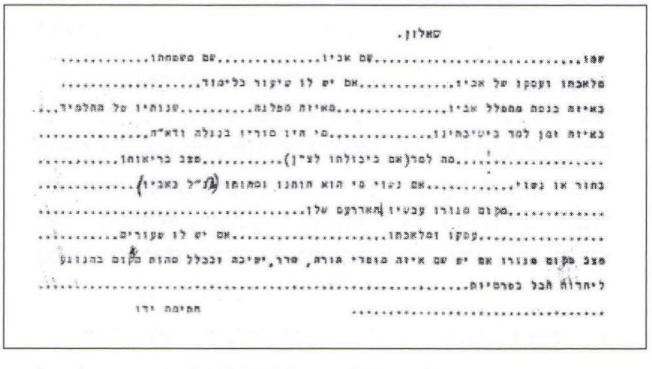

שאלון.
שמו.....שם אביו.....שם משפחתו.....
מלאכתו ועסקו של אביו.....אם יש לו שיעור בלימוד.....
באיזה כנסת מתפלל אביו.....מאיזה מפלגה.....שנותיו של התלמיד...
באיזה זמן למד בישיבתינו.....מי היו סוריו בנגלה ודא"ח.....
.....מה למד(אם ביכולתו לצ"ן).....מצב בריאותו.....
בחור או נשוי.....אם נשוי מי הוא חותנו ומהותו (ג"ל כאביו).....
.....מקום מגורו עבשיו (האדרעס שלו).....
.....עסקו ומלאכתו.....אם יש לו שעורים.....
מצב מקום מגורו אם יש שם איזה מופדי תורה, מדר, ישיבה ובכלל מהות מקום בהנוגע
ליחדות הכל בפרטיות.....
.....
חתימת ידו

טופס רישום

ובו' אלול מוסיף:

מכתב כ"ק מיום ד' אלול קבלתי לנכון.

על דבר התשובות מהתלמידים, הנה לעת עתה מועטים המה התשובות שנתקבלו, ובשבוע הבע"ל אשלח אי"ה מכתב-חוזר שני לזרז את אלו שלא השיבו עדיין שישיבו בהקדם.

בהרשימות שנמצא תח"י ישנם קרוב לג' מאות תלמידים כ"י (לבד התלמידים שי' שלומדים כעת בהמוסד), אך לא מכולם ידוע לנו אדריסתם בדיוק. כן יש הרבה תלמידים שלא באו לגמרי ברשימתינו מפני שלמדו בהמוסד רק זמן קטן. ובכדי למהר הענין הנני חושב בימים אלו ליתן גם כן נידון זה מודעה בעתונים.

* * *

המטרה של רשימה זו, שהורה רבינו להכין בשנת תרצ"א, היא כדי לאגד את בוגרי הישיבה, לעבודה משותפת בהרבצת תורה ויראת שמים ולימוד תורת החסידות.

כעבור שלושה שנים, בשנת תרצ"ד, נוסד למטרה זו "איגוד תלמידי התמימים", כדלקמן פרק לז.

סקירה על הישיבה בתרצ"א

ה"ר צבי יוסף קוטלרסקי

אחד מהתלמידים שהתקבלו לישיבה בשנת תרצ"א, ה"ר צבי יוסף קוטלרסקי, מספר על אותה תקופה:

דרכי הראשונה לליובאוויטש היתה בשנת תרצ"א, בישיבת "תומכי תמימים" - במכינה - בוורשה. הגעתי לשם אחר הבר-מצוה שלי, כאשר אחי המבוגר[201] ממני כבר למד שם קרוב לשנתיים.

בנוסף לבית המדרש הגדול, ה"זאל", בו למדו הבחורים המבוגרים, היו אז עוד שתי כתות לנערים צעירים:

כתה אחת תחת ניהולו של מגיד השיעור שהיו קוראים לו "דער וולוינער" - מהעיירה ולוין שבפולין[202] - אשר היה תלמיד חכם ולמדן גדול.

כתה נוספת היתה תחת ניהולו של רבי דוד טייבלום.

ראש הישיבה היה הרב יהושע בעריל[203].

עם בואי, בשנת תרצ"א, היתה הישיבה במצב כספי קשה מאד. המצב הביא לידי כך, אשר נאלצו לפטר את הישיבה והר"מים, והרב דוד טייבלום היה היחיד שנשאר.

201. ה"ר בנציון, הנ"ל ברשימת התלמידים מס' 22.

202. הכוונה לה"ר אברהם נפתלי הירצקע גולדברג, שסופר עליו לעיל פרק יט, שהי' ר"מ בישיבה משנת תרפ"ג עד תרצ"א, ואשר הוא מהעיירה וויעלון, הסמוכה לקלאבוצק.

203. הוא הי' המשגיח – עד שנת תרצ"א, כדלעיל בפרקים האחרונים.

פרק כח
שנת תרצ"ב

התרחבות הישיבה בוואַרשא

מתוך מכתביו של הגר"י עבער המועתקים לעיל, אפשר לראות את הקשיים שהיו בהעברת ה"אולם" של הישיבה מוואַרשא לריגא. מסתבר שבמשך הקיץ ירדה תוכנית זו מהפרק, והתחיל הדיון בכיוון הנגדי – התיישבות רבינו באטוואצק הסמוכה לוואַרשא, שבה נמצאת הישיבה, כמסופר לעיל פרק טז; שהרי בכל אופן ראוי הוא שהישיבה תהיי' בסמיכות לרבינו.

משלהי אלול עד אמצע מ"ח שהה רבינו באטוואצק, אלא שאז ראו שהעתקה זו דורשת הכנה גדולה. רבינו חזר לריגא, עד אשר יסתיימו ההכנות להעתקה זו, כמסופר לעיל שם.

כיון שהוחלט שהישיבה המרכזית תישאר בוואַרשא, הוחלט אף להרחיבה ולגדלה, בהוספות מחלקת ה"מכינה"[204] לתלמידים צעירים יותר, בהוספת תלמידים בכל מחלקה, ובהוספת אנשים לצוות הישיבה.

ההחלטה הזאת, להשאיר את הישיבה המרכזית בוואַרשא ולהרחיבה, התקבלה במשך חודש תשרי תרצ"ב.

רבינו מינה אז את הג"ר יהודה עבער להיות ראש הישיבה, שהי' מדווח לרבינו על כל פרט, וה"ר שמואל זלמנוב הי' מדווח לרבינו על כל פרט בניהול גיוס הכספים והתקציב.

צוות הישיבה:

ראש הישיבה ה"ר יהודה עבער.

הר"מ ה"ר דוד טייבלום.

המשפיע ה"ר ברוך פרידמן[205].

המנהל ה"ר שמואל זלמנוב.

מגידי שיעור בדא"ח:

ה"ר אליהו משה ליס.

ה"ר מאיר גלזמן.

מספר התלמידים בישיבה בתחלת השנה הזאת הוא 120 (50 ב"אולם", 60 בשתי הכתות, ו-10 במכינה שנפתחה).

ראש הישיבה ה"ר יהודה עבער

כבר סופר לעיל פרק כו, שבחורף תר"צ יצא מרוסיא, על ידי ניירות ותמיכה כספית שקיבל מאחיו ואחותו בארה"ב, ואשר הוא הגיע רק עד ריגא, ולא קיבל את ניירות הכניסה לארה"ב.

לקמן פרק מ יסופר שרבינו מינה אותו אז לעמוד בראש הסניף בווילנא, במשך שנת תרצ"א.

בכ"ו ניסן תרצ"א כתבו חברי הנהלת הישיבה בוואַרשא אל רבינו:

בקשתינו ... אולי באפשרי שהרב ר' יהודא עבער שי', יבוא לישיבתינו בתור משגיח וראש ישיבה על נגלה, וכמדומה לנו שהי' מביא תועלת רב במקצוע לימוד הנגלה בישיבתינו בכל הפרטים.

לעיל פרק הקודם סופר, שבתחלת קיץ תרצ"א שלח אותו רבינו לבחון את תלמידי הישיבה בוואַרשא ובלאדז, ולבחור קבוצת בחורים לפתוח בהם ישיבה בסמיכות לרבינו בריגא.

אחרי שהתוכנית הזאת ירדה מהפרק, ואחרי שהוחלט שהישיבה המרכזית תישאר בוואַרשא, מינה רבינו את ה"ר יהודה עבער לעמוד בראש הישיבה המרכזית בוואַרשא.

הוא כתב על כך אל ה"ר ישראל דזייקאבסאן, בכ"ו תשרי תרצ"ב (זכרון לבני ישראל ע' קלט):

בטח ידוע לו, אשר ... בדעת כ"ק שאשאר בתומכי תמימים דוואַרשא בתור ר"מ ומשגיח על לימוד הנגלה. וגם כ"ק שליט"א בעצמו מסתמא יתיישב בקביעות בפה בע"ה.

דיווח לרבינו

דיווח מפורט אל רבינו, על המצב בישיבה כתב ביום א' כ"ח מ"ח (המכתב הוא בכת"י ראש הישיבה הר"י עבער, ובא על החתום גם המשפיע ה"ר ברוך פרידמן):

מכתב כ"ק שליט"א נתקבל לנכון במועדו, אך לדאבוננו נתעכבה התשובה קצת, כי בעת התקבלו, עדיין לא הי' הכתות מסודרים כראוי...

כללות המוסד הסתדר ת"ל כראוי. מספר התלמידים בהקיבוץ הוא חמישים כ"י. בהכתות הוא ששים, בהג' - כ"ה, ובהב' ל"ה (בימים אלו נערוך אי"ה רשימה מפורטה מכל

---

204. כדלקמן פרק לו.

205. ראה לקמן פרק מא, שבשנים תר"צ-תרצ"א הי' משפיע בסניף בלאדז, ובתחלת תרצ"ב חזר לוואַרשא.

התלמידים[206]). בדרך כלל הלימוד בב' הקוים[207] הוא כראוי בע"ה, כמעט רובם ככולם לומדים בהתמדה ושומרים הזמן בדיוק.

בלימוד הנגלה מתחלק האולם לב' כתות, ל"ז עוסקים בלימוד הגמרא (ב"מ), והשאר בלימוד היו"ד. בשבוע זו יסתדר בע"ה גם הלימוד לגירסא. הלימוד יהי' בע"ה במס' סנהדרין (כי איננה נכנסת בכלל המסכתות הנלמדים בהישיבות לעיון, ומכל מקום יש בה הרבה ענינים הנוגעים מאד לדיני ממונות).

בדא"ח נחלק האולם לג' כתות, הא' (הקטנה) לומדת דרך מצותיך במספר כ"ו, והב' - כתבים (כעת קונטרס העבודה). עם שניהם לומד הר' ברוך[208] שי'. והג' לומדים גם כן אותם הכתבים שבהכתה הב', רק שלומדים בפני עצמם.

הלימוד בהכתות הוא בדרך כלל גם כן כראוי בע"ה (ישנם אחדים המתרשלים קצת, אך הוא רק בתור יוצא מן הכלל). השגחת מר ליס שי', הנה כפי שנראה יש לקוות אשר תהי' כראוי בע"ה, כי בד"כ כל התלמידים מסורים להלימוד בע"ה.

סדר הזמן של הכתות הוא, שבאים בשעה ז' וחצי בבוקר להתפלל. התפלה וארוחת הבוקר עד שעה תשעה ומחצה. בשעה זו מתחיל לימוד הגמרא. בשעה י"א לימוד השיעור של ר' דוד[209] שי' עד שעה א' ומחצה. משעה א' לימוד הקצור שלחן ערוך בעד כת הג' עד שעה הא' וחצי. אחר כך תפלת המנחה וסעודה הצהרים עד שעה ג' ורביע. אחר כך לימוד השיעור של הכת הג' עד סמוך לשעה ו'. ואחר כך חוזרים השיעור עד שעה ז'. ובשעה זו מתחיל לימוד הלקוטי תורה עם המשפיע ר' ברוך שי', עד שעה ז' וג' רבעים. הכת הב' לומדת כל הזמן גמרא עד שעה ז' ורביע, שאז עוסקת בקצור שלחן ערוך עד שעה ז' וג' רבעים. בשעה זו לימוד התניא עבור ב' הכתות, עם הגדולה לומד ה' מאיר גלאזמאן שי', ומשגיח עליהם כל זמן לימוד הדא"ח, עד שעה ח' וג' רבעים. עם הקטנה לומד מר ליס שי' עד שעה ח' ורביע.

ה"ר מאיר גלזמן

בליל ש"ק באים לאחר סעודת הערב (כי כל תלמידי הכתות אוכלים בש"ק אצל בעלי בתים) בשעה ז' בערך ולומדים עד שעה ט'. הכת הג' לומדת כל הזמן דא"ח, והכת הב' לימוד הגמרא עד שעה ח' וחצי, ואח"כ חזרת התניא עד שעה ט'.

ביום הש"ק משעה ב' עד תפלת המנחה הוא לימוד החומש עם פרש"י.

במוצאי ש"ק הוא לימוד הנגלה כמו בכל לילה.

על דבר התייסדות המכינה, הנה ביום א' וירא כבר הותחל הלימוד בפועל בע"ה, לעת עתה ישנם רק י'-י"א. הסיבה למיעוט התלמידים - מפני שנודע הדבר באיחור זמן ביותר, אשר כבר הסתדר כל אחד באיזה אופן שהוא. יתכן שיתוספו עוד איזה תלמידים, אך אם בהזמן הזה יהי' הענין בפועל, יש לקוות שעל הזמן החדש הבע"ל בוודאי יתוספו הרבה תלמידים בע"ה.

יהודה בן העני' תאמארע עבער

ברוך ב"ר סיני פרידמן

הקטע האחרון מדבר על מחלקה חדשה שנוספה בחורף זה לישיבה, היא המכינה, שאודתה יסופר לקמן פרק לו.

ועל אופן הלימוד הוא מדווח בכ' כסלו:

מכתב כ"ק אדמו"ר שליט"א אלינו לנכון הגיענו. והנה מה שכותב כ"ק שליט"א על דבר כמות הלימוד של התלמידים, הננו חושבים אשר בעיקרו הוא נוגע ללימוד הנגלה, כי הרי בדא"ח כמעט כל האולם לומדים אצל ה"ר ברוך שי' (לבד ו'-ז' שעוסקים בפני עצמם), ואם כן אין לתבוע מהם יותר ממה שלומד עמם.

והנה בלימוד הנגלה סידרתי אשר כל תלמיד מחוייב ללמוד במשך השבוע ג' דפים בבי"ו, לכל הפחות ב' פעמים[210] (וזהו לבד הלימוד לגירסא, אשר זה איזה שבועות שכבר הסתדר הלימוד בע"ה, ולפי ערך לומדים ד' ה' דפים בכל שבוע, ולבד לימוד השלחן ערוך).

ובכל יום א' הנני קורא את כולם לשאול מאתם מה שלמדו במשך השבוע. והנה רובם ממלאים זה. אך ישנו מיעוט, ודווקא מהגדולים והטובים, שאינם ממלאים בדיוק ולומדים פחות קצת ממספר הנ"ל. סיבת הדבר הוא מה שלומדים בעיון קצת ומחקרים ומתפלפלים הרבה בכל ענין. ודברתי עמם הרבה, איך שבכל ענין צריך להיות הגבלה, ואי אפשר אשר כל זמן הלימוד ילך על סברות וחקירות וכו' וכו', והנני מקווה אשר במשך הזמן ישתנו מעט מעט לטיבותא בזה.

והנה יש לי בזה איזה הצעה, אשר יקבעו בכל שבוע ב'-ג' שעות לפלפול התלמידים, היינו שיתאספו, לפי ערך י' מהטובים, וכל אחד יציע מהספיקות והחקירות שנתחדשו לו במשך השבוע. ומלבד התועלת שיוכל להיות מזה בהוספת חיות בהלימוד, הנה על ידי זה הי' מתמעט הפלפול והחקירות בזמן הלימוד, והי' מניחים הכל על זמן זה. והנני מחכה על תשובת כ"ק אדמו"ר שליט"א אם להוציא הדבר לפועל.

---

206. רשימת התלמידים בשנת תרצ"ב לא הגיעה לידינו.

207. נגלה וחסידות.

208. פרידמן.

209. טייבלום.

210. היינו שיחזרו על ג' הדפים שלמדו במשך השבוע (ותיבת בבי"ו [בבית יוסף?] – לא נתבררה אל נכון).

שיעורי הר"י עבער

על שיעוריו בישיבה מספרים תלמידיו[211]:

הר"מ הר"י עבער נ"ע הי' אומר פעם אחת בשבוע שיעור לפני תלמידי בית המדרש הנקרא "קיבוץ" - יותר ממאה תלמידים קשישים, ובהם גדולי תורה ובעלי כשרונות מצויינים. שקיטה חרישית שוררת בהאולם, באזנים קשובות ובשימת לב יושבים ושומעים דברים היוצאים מפיו ברורים ושנונים ערבים ומתוקים.

מה נעים הי' המחזה של תלמידי בית המדרש אחרי אמירת השיעור. קבוצות קבוצות תלמידים חוזרים שעות ארוכות על דבריו וחידושיו ובהתמדה מפלפלים ביניהם ומתענגים מטוב הגיון והסברה ובירור שיטות הראשונים והאחרונים בהסוגיא.

לבד השיעור הזה הי' אומר בכל יום שיעור בגפ"ת - על הדף לפני תלמידי הכתה העליונה.

אהבה וחיבה יתירה הי' בינו ובין כל תלמיד מקטן ועד גדול, וכל אחד הי' יקר וחביב אצלו כבבת עינו, והתלמידים התנהגו עמו בדרך ארץ פנימי ובמורא, ודבריו היו אצלם כפקודה וציווי שאין לשנותה ואין להרהר אחריה.

את מצב הישיבה, על מחלקותיה, באותה תקופה, סיכם מוה"ר אברהם יצחק גרפינקל, בזיכרונותיו[212]:

ה"ר אברהם יצחק גרפינקל

באולם הגדול ישבו שמונים תלמידים בערך, והכינו עצמם - "לייענען" - לקראת השיעור, משעה 9 עד 11. אחר כך נתחלקו התלמידים לשני שיעורים:

כיתה אחת קיבלה שיעור מהרב ר' דוד טייבלום ז"ל, וכיתה ב' מאת הרה"ג הרה"ח ר' יהודה עבער ז"ל. בכל כיתה ישבו כארבעים תלמידים צפופים יחד, ושמעו בשימת לב ותוך משמעת ונימוס את השיעורים שנמשכו עד השעה 2.

אחר תפילת המנחה וארוחת צהרים בשעה 4, המשיכו התלמידים את לימודם עד השעה 7. לאחר שחזרו על שיעור היום, למדו פרק אחד לגירסא.

המשגיח היה אז הרב אלי' משה ליס, שניהל את השגחתו בתקיפות וביד רמה; והמשפיע הרה"ח ר' ברוך פרידמן ז"ל אמר שיעור בתניא, ולמד עם תלמידיו לקוטי-תורה באולם-הזאל.

בכל ליל ראש חודש היתה התוועדות, א חסידישער פארבריינגען, עם התלמידים, בה לקחו חלק המשפיעים ותלמידי הזאל, וכן בחורים נבחרים מהכיתות.

* * *

את סדר יומו של ראש הישיבה, סיכם מוהרא"י גרפינקל בזיכרונותיו הנזכרים:

הר"מ הראשי, הרה"ג הרה"ח ר"י עבער ז"ל, התגלה כאן בכל כשרונותיו הגאוניים. הוא היה גם חבר ההנהלה הכספית הממונה על כל ההוצאות של הישיבה[213]. אמר שיעור בכל יום לפני תלמידי כיתה ב', ומגיד שיעור כללי לכל תלמידי האולם פעם בשבוע; בימות החורף - במוצאי שבת, ובימות הקיץ - ביום הששי.

השיעור ארך כשעה וחצי עד שעתיים. היה מתחיל את השיעור בתחילת המסכת בהתחלת הזמן, וממשיך בו עד סוף הפרק או המסכת בסוף הזמן. בעיניך היה כמו שיעור אחד ארוך.

הסבריו של הר"מ היו מפליאים: התלמידים היו מתענגים מהחקירות וההבחנות, ההגדרות וההסברים, ושוכחים על הזמן העובר. עם גמר השיעור נשארו התלמידים לחזור על השיעור, והתלמידים שנתברכו בכשרונות תפיסה וזכרון - אינם מתייגעים לחזור יותר מפעם אחת.

בכל יום בא הר"י עבער ז"ל אל האולם, לשתיים או שלוש שעות. התלמידים שלא הבינו דבר כלשהו מהשיעור, או שקשה היה להם בלימודם, היתה להם ההזדמנות אז לשאול ולשוחח עם הר"מ. כאשר לא היו שואלים ודורשים, היה הר"י בעצמו קורא אליו תלמידים, בוחנם ושואל אותם בלימודם. התעניינות זו של הר"מ היתה מעוררת קירוב גדול ומביאה חשק רב להתמדה בין התלמידים.

הר"מ בעצמו היה כותב את שיעוריו במכונת-כתיבה, ונותנם לתלמידים המצטיינים להעתיקם לעצמם, ומהם היו נפוצים בין כל התלמידים.

בנוסף לכך הי' מפרסם מחידושיו בקובץ התמים, שיצא אז לאור. סיפר על כך העורך הראשי, ה"ר שמואל זלמנוב, במכתבו למוהרי"ד אושפאל (כ"ד מנ"א תשכ"ח):

החידושי תורה ב"שערי ישיבה" תחת הכותרת "א' מתלמידי התמימים דליובאוויטש", כמעט ברור אצלי שהם גם כן מהר"י עבער ז"ל, וכן תחת הכותרת "י-ר" (שהם ראשי וסופי תיבות "י"הודה עבע"ר") הם ממנו.

המנהל ה"ר שמואל זלמנוב

כבר נזכר לעיל בתחלת הפרק, שבתחלת שנת תרצ"ב החליט רבינו להרחיב את הישיבה בווארשא, ואשר ה"ר שמואל זלמנוב התמסר לניהולו.

מתוך הדיווחים הקבועים שלו, רואים אנו גם את מדת

---

211. פתח דבר לספרו שערי יהודה ח"ב ע' 7. ומובן שהמדובר כאן אינו דוקא בשנה הראשונה שלו בישיבה – תרצ"ב, כי אם במשך השנים תרצ"ב-ט, שבהן כיהן כראש הישיבה.

212. כפר חב"ד גליון 328 ע' 71.

213. כדלקמן פרק הבא.

התעסקותו של רבינו להשיג תמיכות לישיבה ולהדריכו בניהול הישיבה. וכך כתב בי"ב חשון תרצ"ב:

מוסגר בזה רשימה מהמחאות שמסרתי לכ"ק אדמו"ר שליט"א, וגם אצלי נשאר רשימה כזו, לפי סדר המספרים האלה.

ענייני הישיבה במקצוע הגשמי מסתדרים והולכים, ואי"ה כאשר יסתדר הכל על נכון בעזרתו ית' אכתוב בפרטיות אי"ה.

ט"ז מ"ח:

מכתב כ"ק שליט"א מי"ב מ"ח נתקבל, והנני מצרף בזה הרשימה מהטשעקין שמסרתי למר הארינשטיין שי', והסכום שקבלתי לע"ע במזומנים.

"מר הארינשטיין" הנזכר, הוא ה"ר מנחם מענדל, (בן דודו של רבינו, וכעבור חצי שנה נעשה חתנו של רבינו, כאשר נשא את בתו מרת שיינא), שהוא התעסק בחורף זה בפירוט הטשקים שהתקבלו עבור הישיבה, והעברת מעות ומכתבים בין רבינו לבין הנהלת הישיבה.

כ"ב מ"ח:

מכתב כ"ק שליט"א מיום י"ח מ"ח נתקבל. על דבר החפצים שצריכים לקנות לבית-המלון[214], בודאי אשתדל אי"ה לקנותם בזול היותר אפשרי על ידי מומחים היודעים בזה.

והנה כאשר אין לעת עתה בהלשכה מזכיר קבוע, שמפני זה סובלים החשבונות, שהתנהג עד כה בסדר המסודר, על כן בחפצי לשכור את הבוכהאלטער שהי' אצלנו בשנה דאשתקד ... אבל לא ארצה לעשות זאת בלי הסכמת כ"ק שליט"א, והנני מחכה למענתם בזה.

וכעין זה כתב דיווחים עם חשבונות מפורטים בכל שבוע.

את מדת התעסקותו של רבינו בתמיכת הישיבה רואים מתוך הדיווח שכתב הר"ש זלמנוב בכ"ג שבט:

פעולת ועד הישיבה נחלש ... בכלל חושבים המה שאחרי שכ"ק שליט"א סידר בזמן הזה את הישיבה על מכונה שוב אין הועד משמש כלום.

הפ"נ של הרא"מ ליס

ה"ר אלי' משה ליס

כבר נזכר לעיל בתחלת הפרק, שבתחלת שנת תרצ"ב התמנה ה"ר אלי' משה ליס למשפיע בדא"ח על התלמידים הצעירים.

באותה שעה הגיע זמן גיוסו לצבא הפולני, והוא כתב אז פ"נ בנושא לרבינו, ומזכיר גם את מינויו החדש:

אנא לעורר רחמים רבים ממקור הרחמים והחסדים האמיתים בעד נפש אלי' משה בן מרים בלימה (אחי חיים מאיר ליס שי'), היות כי הגיע העת לקבל עלי עומ"ש שלימה ולהיות עבד הוי' כו'[215], וברכת ה' יש לה על מה לחול כו'[216], שירחם השי"ת עלי וברחמיו המרובים ואזכה לחסות בצל ד' אמות של תורה בקביעות בלי הפסק ח"ו.

והנה זה איזה שבועות שמינו אותי להיות משפיע דא"ח להנערים הקטנים של הישיבה, יזכור לי אלקים לטוב בזכות זה ואושע לעין כל בנקל בלי שום עגמ"נ ח"ו בתוך שאר כב"י אמן כי"ר.

תלמיד ישיבת תו"ת בווארשא

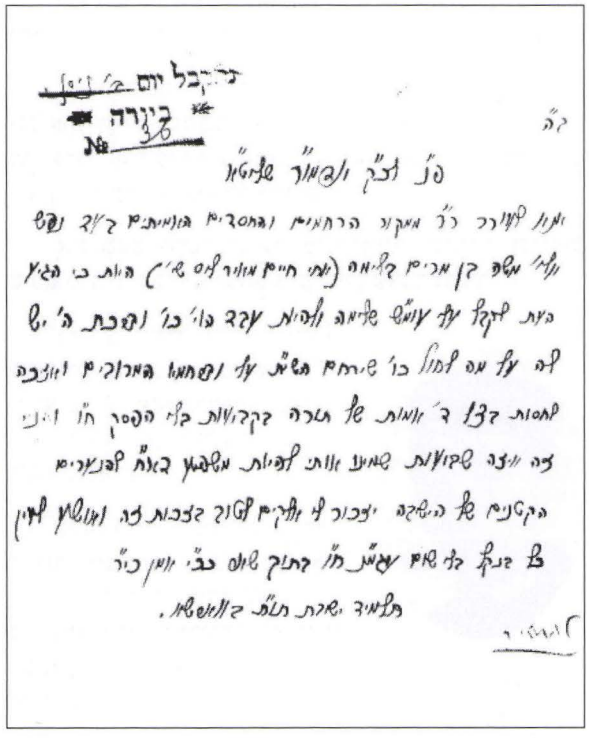

פ"נ ה"ר אלי' משה ליס לרבינו

רבינו גר עדיין באותה שנה (תרצ"ב) בריגא, וכשנתקבל הפ"נ לרבינו בב' ניסן, רשם בכתי"ק "להחזיר".

עוד אודות הרא"מ ליס – לקמן פרק נט.

214. פנימיה של הישיבה.

215. עבדי הם ולא עבדים לעבדים (בהר כה, מב. ב"מ י', א).

216. שיש לו על מה להסתמך בקבלת פטור מגיוס לצבא הפולני.

פרק כט
שנת תרצ"ג

מינוי הר"י עבער למנהל הישיבה

מיד בתחלת השנה, נעשה מצב קופת הישיבה איום ביותר. סיכם את הדברים ה"ר שמואל זלמנוב, במכתב שכתב אל רבינו בה' מ"ח:

בדבר מצב הישיבה הנני להודיע, כי ביום א' העבר הי' אספה מועד הנהלה, ובהתבוננו על המצב ההוה באנו לידי מסקנא, כי מוכרחים להקטין כמות המוסד ... לע"ע אין פרוטה בקופת הישיבה ואין במה להתחיל הוצאה היומית ההכרחיות, לבד מה שהחובות מכבר דוחקים ולוחצים באופנים חריפים וגורמים בזיונות ועגמת נפש, אשר מכל זה הננו מבולבלים מבלי נדע איך לסדר ולבסס הישיבה לזמן הבע"ל.

כבר בכ"ו תשרי הציע רבינו להנהלת הישיבה לפטר את ה"ר דוד טייבלום ממשרתו, בלית ברירה "ולעשות הכתה שלו בתור מכינה, שעמהם ילמוד ה' זלמן גוראריי".

אודות המכינה לתלמידים בגיל בר-מצוה לערך, יסופר לקמן פרק לו. הר"מ בכתה העליונה שלה הי' בשנה זו ה"ר שניאור זלמן גוראריי, והציע רבינו שאליו יעבור גם השיעור של ה"ר דוד טייבלום, מחוסר אמצעים לשלם משכורת נוספת.

על כך השיב ראש הישיבה הר"י עבער, בט"ז מ"ח:

באמת הי' מרויחים בזה הרבה, הן בשכירות הר"מ, והן בתמיכת התלמידים, שאז הם יודעים מתחלה שאין נותנים להם שום תמיכה.

אבל מכל מקום הוסכם אצל כולם (היינו הר"פ זלמנוב שי', והר' צבי גוראריי שי', ורש"ז שמאטקין שי'), שאי אפשר בשום אופן לסלקו כעת בהתחלת הזמן, כיון שלא הודיעו לו באמצע הזמן העבר. ועל כן נשאר על עבודתו כמקודם, וממילא ציור הישיבה יהי' בדרך כלל כמקודם.

בכתת הר"ד בערך ל"ג. בכת ג' בערך כ"ד. בהאולם מד-מה.

אחר כך ממשיך וכותב על הצמצומים שעשו בהוצאות, ועל המצב הקשה.

* * *

בינתיים נוסף עוד קושי, שהר"ש זלמנוב נכנס לעסקים, והפסיק עבודתו בישיבה בתחלת חודש כסלו. על כך כתב אל רבינו בה' מ"ח:

בהתאם למה שהזכרתי לכ"ק שליט"א במשך הקיץ בעל פה ובכתב, אי אפשר לי מעתה ליקח על עצמי הנהלת הישיבה הלאה, מפני שטרוד אני כל היום בהעסק הפרטי ... ואבקש את כ"ק אדמו"ר שליט"א למנות מנהל אחר על מקומי בהקדם היותר אפשרי, כי טובת הישיבה דורשת זאת. ועד שיתמנה המנהל אשתדל עד כמה שיהי' ביכולתי לעבוד עוד בעניני הישיבה.

שוב כתב ראש הישיבה הר"י עבער לרבינו בכ' כסלו:

מר שמואל זלמנוב שי' כמעט שאינו מתערב מאומה מר"ח כסלו, והטילו העול הזה עלי, אף כי באמת אין לי שום פנאי להמסר לזה, וההתעסקות בזה, בפרט במצב דחוק כזה שההכנסה נתמעט במאד, מבטל אותי הרבה מלימודי, וכמו כן מההתעסקות עם התלמידים שי' ... אך הוכרחתי לקבל זה על עצמי, כי ראיתי שבפועל ממש אין עצה אחרת ... בתקותי אשר הוא רק על משך זמן קצר, ובקרוב יוסדר אי"ה שאלת ההנהלה.

בחודש טבת כתב רבינו אל חבר ההנהלה ה"ר יחיאל צבי גוראריי (חי"א טיוטה לאגרת ד'רנ):

עניני הישיבה, כפי הידיעות שמקבל מידידנו הרה"ג הר"מ הראשי הר"י שי' עבער, נהנה במאד מסדר הלימודים ומהמסירה של התלמידים, והן מהלימוד באולם הגדול והן באולם הקטן אצל הר"מ ה"ר דוד שי', והן מב' המכינות, שעכשיו קבלתי רשימות מפורטות, והי' לי לענג גדול ממש לקרא בשם כל תלמיד ותלמיד ביחוד.

ומעבר השני הדוחק הגדול והלחץ, שהדירה אינה מוסקה ויושבים בקור, ובדוחק משיגים בכל יום הלחם, ואפגעריסן. מובן עד כמה צערי בזה, ובכל כחי הייתי חפץ לחזק הדבר ולאפשר יותר, אבל אין שום אפשרות, כבר בעל חוב במרכז יותר על ב' אלפים דאלאר מיתר ההוצאה על ההכנסה בשנה העברה, ואין לי מנוחה ממש מגודל הצער.

כך נמשך עד חודש ניסן תרצ"ג, שאז נסע הר"י עבער לרבינו בריגא, ושם הורה לו רבינו, שבנוסף להיותו ראש הישיבה, יהי' אף מנהלה הכללי, האחראי גם על תקציב הישיבה. וכן כתב לו בי"א אייר (ח"ב אגרת תרכג):

בזה הנני ממנה אותו בתור מנהל ומנהיג ישיבת תומכי תמימים אשר בעי"ת ווארשא יע"א, אשר ינהלה וינהיגה ברוחה של תומכי תמימים דליובאוויטש, כאשר דברנו בארוכה בפרטיות בהיותו פה.

והנני ממלא ידו לסדר כל סדרי הישיבה, הן בסדר הלימודים, ובסדר קבלת אנשים ראי' פקידים וכו', וכן קבלת תלמידים הראוים להתקבל בהישיבה.

כן הנני ממלא ידו לבוא בכתובים עם ידידינו שי', לסדר את דבר התמיכה לישיבת תומכי תמימים אשר בעי"ת ווארשא יע"א, ולחתום קבלות על כל שילוחי סכומי העזרה המתקבלים לטובת הישיבה הנ"ל.

במשך השנה הזאת, רגיל היה רבינו לכתוב אליו, הן בנושאי תלמידי הישיבה והמכינות והן בנושאי ניהול משרדי וקופת הישיבה[217].

כך עד שלהי קיץ תרצ"ג, שאז עבר רבינו לגור בווארשא, בסמיכות לישיבה, ושוב לא הוצרכו להתכתב באמצעות מכתבים.

מכתבי הישיבה שהגיעו לידינו מתקופת הישיבה בווארשא ובאטוואצק, בין השנים תרצ"ב-תרצ"ט, הם בדרך כלל במכונת כתיבה, בחתימת: ר"מ ראשי ומנהל (הרב יהודא עבער).

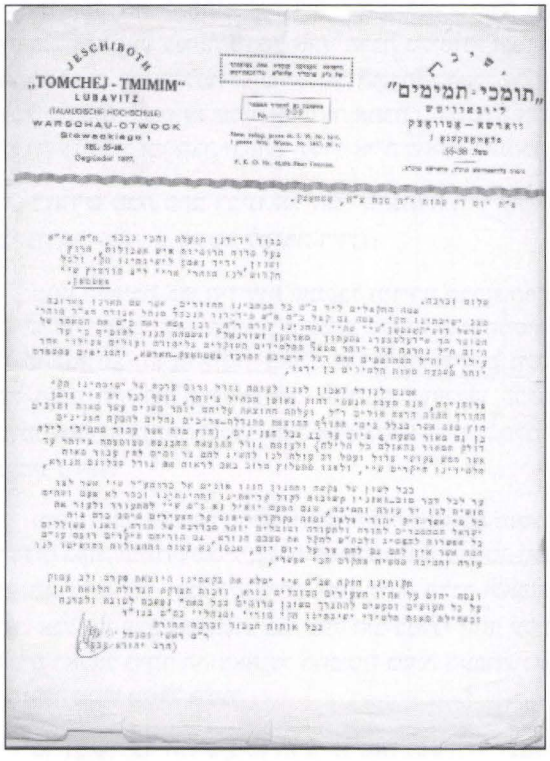

מכתב הר"י עבער על נייר המכתבים של הישיבה

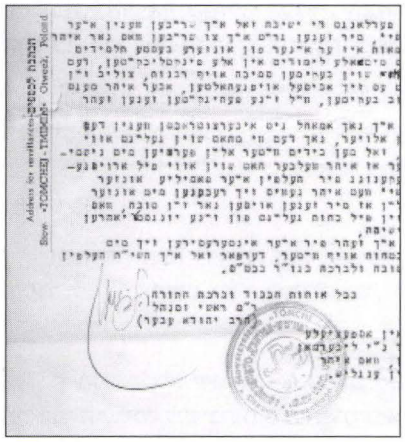

מכתב הר"י עבער עם חותמת הישיבה

217. ראה ח"ב אגרות תרלו-ז. ח"ג אגרות תרנד. תרסד. עתר. תרפד.

לפעמים הי' חותם אתו גם יו"ר ועד ההנהלה ה"ר שרגא פייוויש זלמנוב.

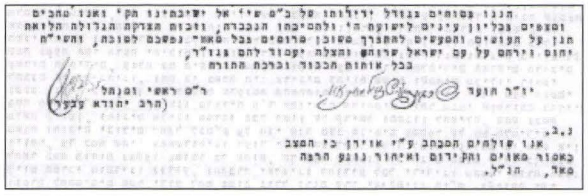

סיום המכתב עם חתימת שני חברי ההנהלה

ולפעמים הי' חותם אתם גם המזכיר הראשי, ה"ר יוסף אברהם קאגאן, כדלקמן.

סיום המכתב עם חתימת חברי ההנהלה והמזכיר

רשימת התלמידים – חורף תרצ"ג

למרות המצב הקשה של קופת הישיבה, גדלה הישיבה בתלמידים. וכי איך אפשר הדבר? דיווח על כך ראש הישיבה הר"י עבער לרבינו, בכ' כסלו:

מצורף בזה רשימה מפורטה מכל התלמידים[218] של האולם, הכתות והמכינה[219].

כפי שנראה מהרשימות הנה מספר התלמידים נתרבו בע"ה כמעט בכל המחלקות, לגבי כמו שהי' בהקיץ העבר. וכמו כן גם הלימוד הוא באופן מתאים בע"ה, מבלי הבט על מה שסובלים הרבה, כי מלבד הארוחה המצומצמה, אינם מקבלים כמעט שום תמיכה. והרבה מהם הולכים קרועים בימות הקור האלו, וכן החדרים אינם מסיקים כל עיקר. גם אין ניתן להם מאומה על ההוצאות קטנות המוכרחות ביותר. והנני יודע אשר הרבה מהם סובלים ביותר מזה. ולו אם הי' המצב הגשמי טוב יותר, בוודאי שהי' גם הלימוד באופן נעלה יותר.

הרשימה היא בכת"י ראש הישיבה ה"ר יהודה עבער, ונרשם גם היכן למד התלמיד בשנה הקודמת, בסניפים שבווילנא, לאדז, קאוועל, בראנאוויץ, או במכינה שבווארשא.

218. נרשמו גם כשרונותיהם של התלמידים וכו', ולא נעתקו בתצלום דלקמן רק הפרטים העקריים של התלמידים.

219. רשימת תלמידי המכינה – לקמן פרק לו. כאן באה רשימת תלמידי האולם והכתות.

הטבה במצב הקופה

ביו"ב סיון תרצ"ג כתב ראש הישיבה הר"י עבער לרבינו:

הנני מסגיר בזה הבודזעטין של הישיבה מחדשי ניסן אייר. וכפי שנראה מהם הנה בחודש ניסן הי' ת"ל הכנסה טובה בערך, כי לבד כל ההוצאות הדרושות, עוד הספיק לשלם כל החובות דחורף העבר וחובות ישנים בסכום 1770 זהובים, ועוד נשאר במזומן איזה סכום על אייר.

אבל לעומת זה בחודש אייר הי' ההכנסה מועטה ביותר, וכפי שההוצאה התגדלה לא הספיק אפילו על חצי ההוצאה ... בכל אופן בציור כזה אי אפשר הדבר להתנהג משך זמן, זולת כשיעזור ה' ויצמח איזה ישועה מן הצד.

ביום א' פ' נשא הי' אסיפה גדולה מכללות אנ"ש שי', והצעתי להם שיקחו על עצמם העול של החזקת הבית התבשיל, ובעבור זה ימסרו להם כל מקורי ההכנסה שמהעיר גופא (שבאמת אין הצעה זו מופרכת כל כך, כי אם הי' משתדלים כראוי הי' אפשר להשיג הרבה מיני מזון מהחנויות והדומה). אך עדיין לא נמצאו האנשים שיקבלו על עצמם דבר כזה, כי לפי דבריהם הם טרודים ביותר וכו'.

עכ"פ נעשה איזה התעוררות, ובחג השבועות העבר עשו מי שברך כו' לכל המתפללים בהבית המדרש דזיקא 8, וכמו כן בפרנציסקאני 30, ויהי' מזה מסתמא לערך קע"ה זהובים.

בשבוע הבא נעשה עוד הפעם אסיפה, אולי יצא מכל זה איזה דבר תמידי לפועל.

עוזריו בניהול המשרד

שני עוזרים לקח לו הר"י עבער לניהול המשרד, ה"ר יוסף אברהם קגן הנ"ל, וה"ר משה פנחס כץ. הם עסקו בעבודתם במשרד עד קיץ תרח"ץ, שאז כתב הר"י עבער, בעש"ק שלח תרח"ץ (זכרון לבני ישראל ע' קלט):

כללות מצב הישיבה הוא מאוים מאד, כי ההוצאה גדולה במאד, ולעומת זה ההכנסה התקטנה, כמו בכל ימות הקיץ. וכן המזכירות של הישיבה אינה עובדת כראוי, כי המזכיר קאגאן שי' כבר מתכונן לנסוע ללונדון.

וכמו כן המזכיר הנכבד מר משה פנחס שי', כבר הוא לאחר חתונתו למז"ט[220], ואינו שייך יותר לשום עבודה, וגם דעת כ"ק אדמו"ר שליט"א שלא יעסוק יותר בעבודה זו רק ישב על התורה והעבודה כו'.

ולעת עתה אין לי אנשים מתאימים שימלאו מקומם, וממילא גם זה נגע להכנסת הישיבה. ה' ירחם בקרוב בכל הפרטים, כי כבר קצר כח הסבל וכו'.

---

220. כדלקמן פרק לד.

ה"ר יוסף אברהם קאגאן

הוא נולד ברעציצע (רוסיא) בשנת תרס"ט, בשמו המקורי: יוסף אברהם פרידמן.

ה"ר יוסף אברהם קאגאן

בשנת תרפ"ד הבריח את הגבול לפולין, והחליף שמו הרשמי אל: אלתר קאגאן. אמנם באופן בלתי רשמי נקרא בשם יוסף אברהם קאגאן.

הוא למד בתומכי תמימים בווארשא בשנים תרפ"ח-ט. אח"כ התקבל לעבוד במשרד הישיבה, שם חתם בשם: מזכיר ראשי (א. קאגאן).

בשנת תרח"צ התארס עם בת גילו מאנגליא, ולפני נסיעתו נערכה לו מסיבת צאתכם לשלום, עם חבריו התמימים. בשולי התמונה נאמר, שהיא מסיבת פרידה להת' נחום ארי' שיינבערג. כנראה השתמש בשם זה לשעה.

מסיבת פרידה [נסיעת חבירנו הת' נחום ארי' שיינבערג נ"י
אטבוצק י"ב אדר א' תרח"צ. להיושבים, ועד ד"קופת בחורים")

היושבים מימין לשמאל: ?, ה"ר משה בערלאנד מחעלם, ה"ר משה אליהו גערליצקי, ה"ר פייוול גרינער, ה"ר יוסף ראדאל, ה"ר משה פנחס כץ, ה"ר נחום ארי' שיינבערג [ה"ר יוסף אברהם קגן], ?, ?, ?, ?, ה"ר אברהם שמואל שטיין.

העומדים מימין לשמאל: ה"ר יוסף מנחם מענדל טננבוים, ה"ר יוסף טענצא, ?, ה"ר שלמה זילבערבערג, ה"ר שלמה שטיין, ה"ר ארי' ליב קרעמער, ה"ר יצחק הענדל, ה"ר יוסף ווינבערג, ה"ר חיים מרדכי טייבלום, ה"ר צבי יוסף קוטלרסקי, ה"ר מאיר הענדל מראדום.

בתחלת שנת תרצ"ט נסע לאנגליא, שם התקיימה חתונתו בח' תמוז תרצ"ט, ונשאר לגור כל ימיו בלונדון.

בפעם האחרונה שמצאתיו חתום על מכתב מטעם הישיבה, הוא במכתב שד"רות של ה"ר רפאל שטיין, מז' תשרי תרצ"ט; בו חתם יחד עם מנהלי הישיבה, ה"ר יהודה עבער וה"ר שרגא פייוויש זלמנוב.

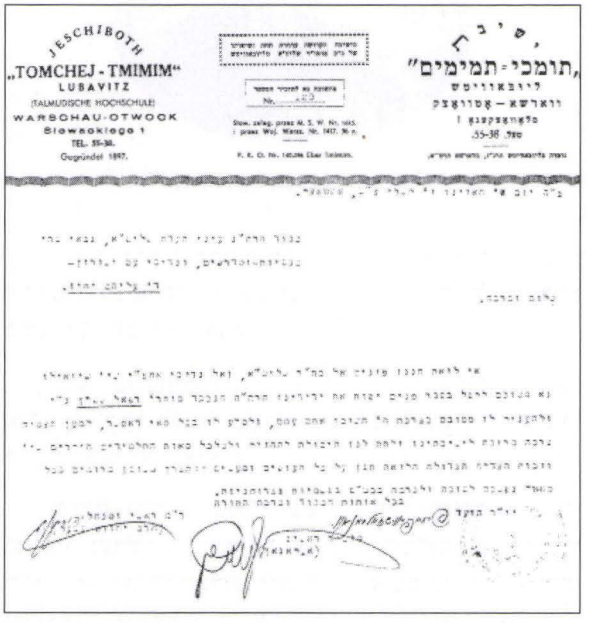
JESCHIBOTH
„TOMCHEJ-TMIMIM"
LUBAVITZ
(TALMUDISCHE HOCHSCHULE)
WARSCHAU-OTWOCK
Slowackiego 1
TEL. 55-38.
Gegründet 1897.

„תומכי-תמימים"
ליובאוויטש
ווארשא-אטוואצק
מלאוואצקעגא 1
טעל. 55-38.

תחלת וסיום המכתב וחתימתו

נפטר בשנת תשל"ז.

קופת בחורים

בשולי התמונה הנ"ל של צאתכם לשלום, נאמר שהוא ע"י: ועד ד"קופת בחורים".

באחד מפרסומי הועד נאמר בכותרת: "נוסדה חמשה עשר באב תרצ"ב".

בכותרת נייר המכתבים של השנים תרח"צ-תרצ"ט נאמר[221]:

יו"ר הכבוד הרב מ. מ. שניאורסאהן (חתן כ"ק אד"ש מליובאוויטש).

יושב ראש הרב יחזקאל פייגין (מזכיר ראשי כ"ק אד"ש מליובאוויטש).

בתחלה הי' היו"ר ה"ר יוסף אברהן קגן, ואחרי נסיעתו לאנגליא, התמנה במקומו היו"ר התלמיד ה"ר חיים מרדכי טייבלום.

במכתב ברכת מז"ט לחתונתו, בקיץ תרצ"ט, מאת ועד דקופת בחורים, כותבים בין השאר:

הננו מודים לו בעד עבודתו הפורי' בעד רעיון "הקופת בחורים".

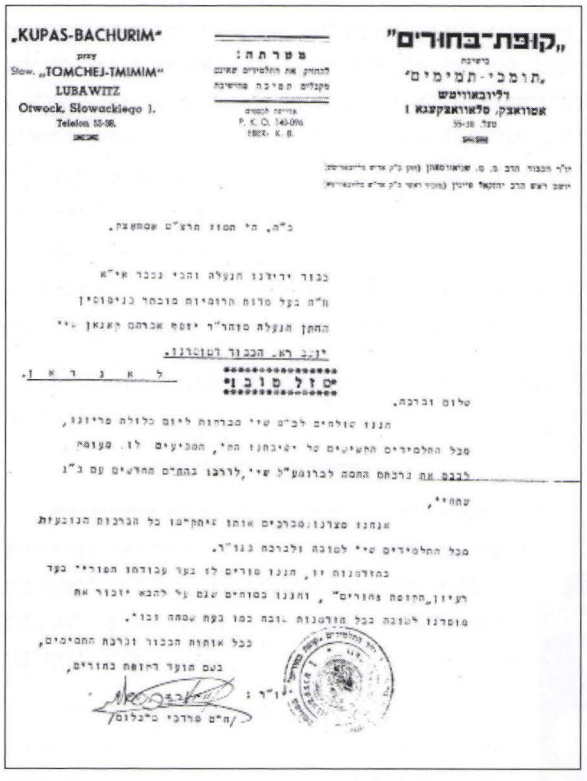
„KUPAS-BACHURIM"
Slow. „TOMCHEJ-TMIMIM"
LUBAWITZ
Otwock, Slowackiego 1.
Telefon 55-38.

„קופת-בחורים"
„תומכי-תמימים"
ליובאוויטש
אטוואצק, סלאוואצקעגא 1
טעל. 55-38

מטרתה:
P. K. O. 140-096
EBEK. K. B.

כ"ה, ה' תמוז תרצ"ט אטוואצק.

כבוד ידידנו הנעלה והבי נכבד אי"א
ח"ה בעל מדות הרומיות מובחר בניפוסין
החתן הנעלה מוהר"ר יוסף אברהם קאנאן שי'
יושב ראש הכבוד דמנהלנו.

ל א נ ד א ן.

מזל טוב!

שלום וברכה.

הננו שולחים לכ"ם שי' מברחות ליום כלולת מריזנו,
מכל התלמידים הקשישים של ישיבתנו הק', המביעים לו. מעומק
לבבם את ברכתם החמה לברומע"ל שי', לדרכו בהחיים החדשים עם ג"ו
שתחי',

אנחנו מצרנו/מברכים אותו שיתקיים כל הברכות הנובעות
מכל התלמידים שי' למובה ולברכה בנו"ר.

בהזדמנות זו, הננו מודים לו בעד עבודתו הפורי' בעד
רעיון „הקופת בחורים", והננו בטוחים שנם על להבא יזכור את
מוסדנו לטובה בכל הזדמנות טובה כמו בעת שמחה זכו'.

בכל אותות הכבוד וברכת התמימים,
בשם הועד דקופת בחורים,
יו"ר:
/ח"ם מרדכי טייבלום/

מכתב מז"ט מועד קופת בחורים

221. ראה כרם חב"ד גליון 3 ע' 274.

רשימת התלמידים – קיץ תרצ"ג

בתחלת הקיץ הכינו בישיבה רשימה נוספת של התלמידים, אודותה כתב הר"י עבער לרבינו בי"ב סיון תרצ"ג:

הנני מצרף בזה רשימות פרטיות[222] מתלמידי האולם, ב' הכתות, והמכינות[223]. מתלמידי האולם ישנם כעשרה שלא באו עדיין מנסיעתם לביתם על חג הפסח, ורובם, כפי הנשמע יבואו בקרוב.

בהנוגע למצב הרוחני של הישיבה אין מה להודיע דברים ממשיים, בדרך כלל הכל מתנהג בסדר הראוי בעזה"י.

(קיץ צ"ג.)

רשימת התלמידים מכת ג' של הר"ז

	שמו ומשפחתו.	שם עירו.	שנותיו.	מתי נתקבל.
1)	אברהם מרדכי פארמאנסקי	וואַרשא	ט"ו	קיץ צ"ג
2)	אברהם גאלדבערג זיראדא	זיראד	ט"ו	" "
3)	אברהם ר"פער	חעלעם	י"ד	" "
4)	אברהם יצחק גארפינקעל	וואַרשא	י"ב	" "
5)	אברהם אבא געלבארט	בר"נסק	י"ד	" "
6)	ברוך פלידערבאום	וואַרשא	י"ג	" "
7)	בנימין מיימון	וואַרשא	י"ג	" "
8)	בנימין ט"טעלבוים	וואַרשא	י"ג	" "
9)	דוד גורשט"ן	צעכאנאוצע	ט"ו	" צ"ב
10)	ח"ם שמואל ליפעל	וואַרשא	י"ז	" "
11)	ח"ם שילדקרעד	זשליכאוו	י"ד	" "
12)	יעקב גידאנקען	ריקע	י"ד	" "
13)	יעקב גוטווער	לאמיאנקע	ט"ו	" "
14)	יעקב מלאטעק	וואַרשא	י"ד	קיץ צ"ג
15)	יעקב שלום טש"קאוסקי	פינטשעוו	ט"ו	חורף צ"ב
16)	יעקב דוד גלינע	טשיזעוו	ט"ו	קיץ צ"ג
17)	ישראל ח"ם יאנאוסקי	קאלושין	י"ד	חורף צ"ב
18)	ישראל דוד ראזענבערג	ריקע	י"ד	" "
19)	ישכר דוב ליס	פריסאוו	י"ד	" "
20)	יוסף מנחם גליקסבערג	ביאלע	י"ג	קיץ צ"ג
21)	ירחמיאל מינצבערג	לאדז	ט"ו	" "
22)	ל"בול רובינשט"ן	פאלעניץ	ט"ז	" צ"ב
23)	ל"בול וואַ"סעלפיש	וואַרשא	י"ד	" צ"ג
24)	ל"בול ראזינזאהן	גארלו	ט"ו	" צ"ג
25)	טובי' סטאפניצקי	פאטשאנוב	ט"ו	חורף צ"ג
26)	יהושע קאלושינער	קאלושין	ט"ו	קיץ צ"ב
27)	מרדכי ט"בלום	קאלושין	ט"ו	" "
28)	מרדכי זונשט"ן	קשיוודע	י"ד	" צ"ג
29)	משה ראכמאן	וואַרשא	י"ז	" "
30)	מרדכי סטאלעוויטש	וואַרשא	י"ד	" "
31)	מענדיל לאסקער	וואַרשא	ט"ז	קיץ צ"ג
32)	מענדיל וואַרימקל"ן	וואַרשא	י"ד	" "
33)	נטע ראזינבוים תעל	חעלעם	י"ד	" "
34)	שמעריל אווינדשטערין	קאזניץ	ט"ז	" "
35)	צבי אפעלבוים	טשערני'	י"ד	" "

רשימת התלמידים כת ד' של הר"י עבער שי'

	שמו ומשפחתו.	שם עירו.	שנותיו.	מתי נתקבל.
1)	אפרים ראכינאוויטש	וואַרשא	ט"ו	קיץ צ"ב
2)	אברהם משה געליבטער	וואַרשא	ט"ז	" "
3)	אלי'צבילימעראט	פראגע	ט"ז	חורף צ"ב
4)	דובעריש שולבאנק	וואַרשא	ט"ז	קיץ "
5)	דוד שטערנפעלד	סאלעץ	י"ד	חורף "
6)	העשל ר"זמאן	סובעדנאוו	ט"ו	" צ"ג
7)	זלמן פיקארסקי	וואַרשא	י"ז	קיץ צ"ב
8)	יוסף בארנשט"ן	יאבלאנע	ט"ז	חורף צ"ב
9)	יוסף סרעברעניק	ווישקאוו	ט"ז	קיץ צ"ג
10)	יצחק מאיר קאן	וואַרשא	ט"ז	חורף צ"ב
11)	ישראל גזענדע	יאדאוו	ט"ו	" "
12)	יונה לערמאן	וואַרשא	י"ד	קיץ צ"ב
13)	יהודא רובינשט"ן	בעלזיץ	י"ז	חורף צ"ב
14)	ל"בול קראמער	חעלעם	ט"ז	קיץ צ"א
15)	מרדכי נח בלאהשט"ן	יאבלאנע	ט"ו	קיץ צ"ב
16)	מרדכי ליכטענשט"ן	קינצק	ט"ז	חורף צ"ב
17)	מרדכי קאמעץ	קינצק	ט"ו	קיץ צ"ג
18)	משה וואַדניק	קינצק	י"ד	" "
19)	משה פראשקער	קינצק	ט"ז	" "
20)	משה מלינארזעוויטש	ווישקאוו	י"ד	חורף צ"ב
21)	משה בונים מ"נהאמער	יאדאוו	ט"ו	קיץ צ"ג
22)	מאיר שלום האנאוער	פאריסאוו	ט"ו	חורף צ"ב
23)	ישראל נחמי' ב"טעל	וואַרשא	י"ז	" "
24)	שמואל מרדכי שט"ן	מראזעס	ט"ו	קיץ צ"ב
25)	שבתי ראפאפארט	וואַרשא	י"ז	חורף צ"ב
26)	מרדכי ט"טעלבוים	חעלעם	ט"ז	" "

222. נרשמו גם כשרונותיהם של התלמידים וכו', ולא נעתקו בתצלום דלקמן רק הפרטים העקריים של התלמידים.

223. רשימת תלמידי המכינה – לקמן פרק לו. כאן באה רשימת תלמידי האולם, וב' הכתות.

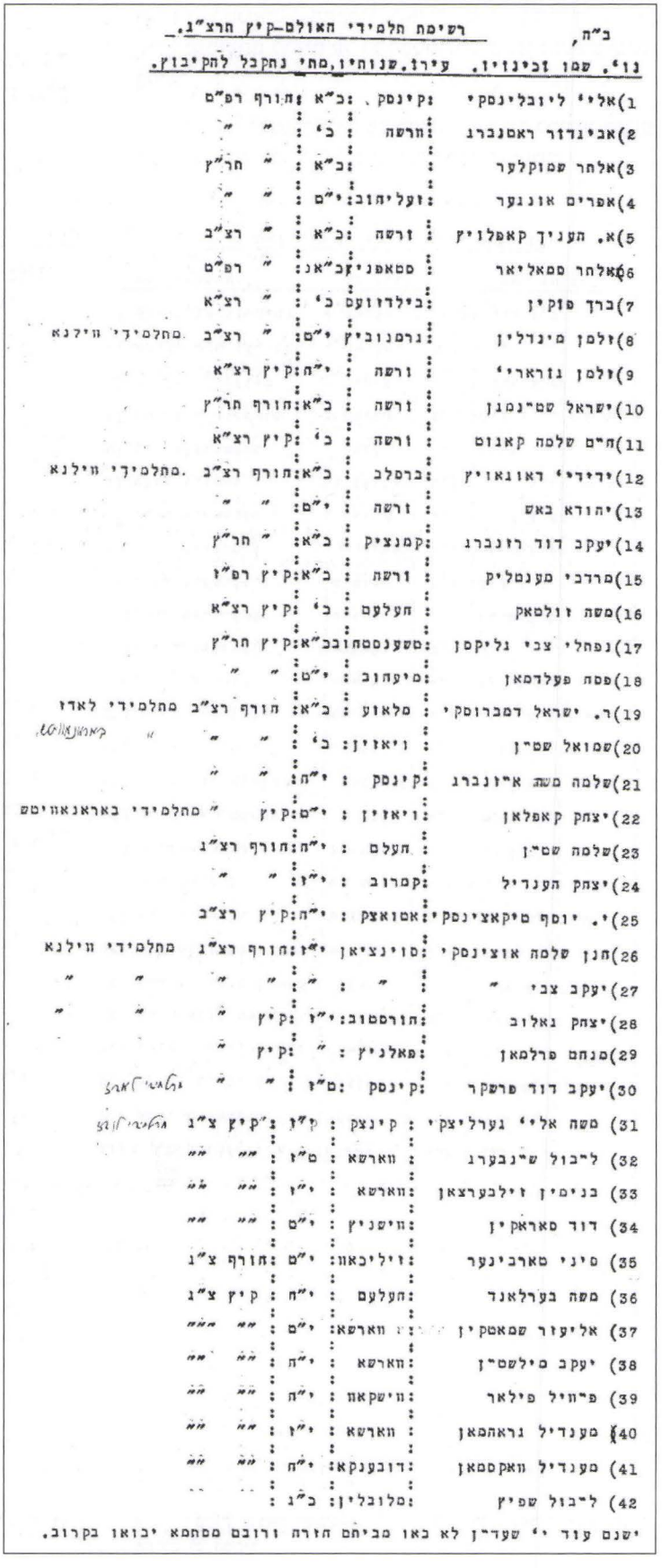

ב"ה,

רשימת תלמידי האולם-קיץ תרצ"ג.

נו'. שמו זכינויו. עירו. שנותיו, מתי נתקבל להקיבוץ.

1) אלי' ליובלינסקי	קינסק	כ"א	חורף רפ"ט	
2) אביגדור ראסנברג	ורשה	כ'	" "	
3) אלחר שמוקלער		כ"א	" תר"ץ	
4) אפרים אונגער	זעליהוב	י"ט	" "	
5) א. העניך קאפלויץ	ורשה	כ"א	" רצ"ב	
6) אלחר סמאליאר	סטאפניץ	כ"אנ	" רפ"ט	
7) ברך פוקין	בילדזועס	כ'	" רצ"א	
8) זלמן מינדלין	גרמנוביץ	י"ט	" רצ"ב	מתלמידי ווילנא
9) זלמן גזראר'	ורשה	י"ח	קיץ רצ"א	
10) ישראל שט"נמגן	ורשה	כ"א	חורף תר"ץ	
11) ח"ם שלמה קאגוט	ורשה	כ'	קיץ רצ"א	
12) ידידי' דאוגאויץ	ברסלב	כ"א	חורף רצ"ב	מתלמידי ווילנא
13) יהודא באש	ורשה	י"ט	" "	
14) יעקב דוד רזנברג	קמנציק	כ"א	" תר"ץ	
15) מרדכי מענטליק	ורשה	כ"א	קיץ רפ"ז	
16) משה זולטאק	חעלעם	כ'	קיץ רצ"א	
17) נפתלי צבי גליקסן	טשענסטחוב	כ"א	קיץ תר"ץ	
18) פסח פעלדמאן	מיעהוב	י"ט	" "	
19) ר. ישראל דמברוסקי	מלאוע	כ"א	חורף רצ"ב	מתלמידי לאדז
20) שמואל שט"ן	ויאזין	כ'	" "	" [illegible]
21) שלמה משה א"זנברג	קינסק	י"ח	" "	
22) יצחק קאפלאן	ויאזין	י"ט	קיץ "	מתלמידי בארא נאוויטש
23) שלמה שט"ן	חעלם	י"ח	חורף רצ"ג	
24) יצחק הענדיל	קמרוב	י"ז	" "	
25) י. יוסף טיקאצינסקי	אטואצק	י"ח	קיץ רצ"ב	
26) חנן שלמה אוצינסקי	סוינציאן	י"ז	חורף רצ"ג	מתלמידי ווילנא
27) יעקב צבי "	"	"	" "	" "
28) יצחק גאלוב	חורסטוב	י"ז	קיץ "	" "
29) מנחם פרלמאן	פאלניץ	"	קיץ "	
30) יעקב דוד פרשקר	קינסק	ט"ז	" "	[illegible]
31) משה אלי' גערליצקי	קינצק	ק"ז	קיץ צ"ג	[illegible]
32) ל"בול ש"נבערג	ווארשא	ט"ז	" "	
33) בנימין זילבערצאן	ווארשא	י"ז	" "	
34) דוד סאראקין	ווישניץ	י"ט	" "	
35) סיני טארבינער	זיליכאוו	י"ט	חורף צ"ג	
36) משה בערלאנד	חעלעם	י"ח	קיץ צ"ג	
37) אליעזר שמאטקין	ווארשא	י"ט	" "	
38) יעקב מילשט"ן	ווארשא	י"ח	" "	
39) פ"וויל פילאר	ווישקאוו	י"ח	" "	
40) מענדיל גראהמאן	ווארשא	י"ז	" "	
41) מענדיל וואקסמאן	דובענקא	י"ח	" "	
42) ל"בול שפיץ	מלובלין	כ"ג		

ישנם עוד י' שעד"ן לא באו מביתם חזרה ורובם מסתמא יבואו בקרוב.

את מצב הישיבה בקיץ תרצ"ג, סיכם רבינו באגרת שכתב אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, בכ"ו סיון (חט"ו אגרת ה'תקיג):

מצבה של ישיבת תומכי תמימים בווארשא ברוחניות בשנה זו ת"ל הוא מעולה, מאשר הי' בשנתיים או בשנה מלפנים, ובעזה"י יש מקום (רוחני) להגדיל ולהרחיב בעזה"י את המפעל הזה.

פרק ל
שנת תרצ"ד

כבר סופר לעיל פרק כז, שמיד אחרי חזרת רבינו מהנסיעה לארה"ב, בקיץ תר"ץ, רצה רבינו כי הישיבה הגדולה תומכי תמימים תהי' בסמיכות אליו, ואשר בקיץ תרצ"א היו בזה דיונים, והכינו רשימות תלמידים שיסעו לריגא, ואשר בסוף לא באה תוכנית זאת לפועל.

אחר כך בתשרי תרצ"ב, חשב רבינו להתיישב באטוואצק הסמוכה לווארשא, אלא שגם תוכנית זו נדחתה לזמן המתאים.

עד אשר בקיץ תרצ"ג הוחלט סופית לעבור לווארשא, כמסופר לעיל שם. ועל ההגירה לווארשא מסופר לעיל פרק טז.

אחת מהסיבות העיקריות להגירת רבינו לווארשא, היא כדי להיות בסמיכות למקום הישיבה. רבינו ביאר הדברים במכתב שכתב לכ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, בכ"ו סיון (חט"ו אגרת ה'תקיג):

הנני מקוה להשי"ת להוציא מחשבתי הטובה בדבר ההעתקה לפולין להצלחה ... וכאשר אני עושה גם חשבון קצר ביני לבין עצמי הנני מגעגע געגועי' פנימים ועצמיים ממש להיות באהלה וסביבה של תורה.

ובער"ח מנחם-אב תרצ"ג כתב רבינו אל ראש הישיבה הר"י עבער (ח"ג אגרת תרנד):

לפי ההחלטה טובה בעזה"י דבר ההעתקה להצלחה, הנה צריכים היו להתעסק עתה בזריזות האירגון בכללות הענין ופרטיו ... טוב הי' אם אפשר הי' להשיג חצר לא גדול עם כמה דירות אשר שם יהי' מקום עבור הישיבה ודירות להפקידים.

הנני חושב אשר כל בר דעת גם לא גדול באנ"ש שי', מבין כוונת ההעתקה, ואשר העבודה בהרבצת תורה ברוחה של תומכי תמימים דליובאוויטש (ולא תומכי תמימים סתם, דמתקריא בשמא בעלמא) וההתעסקות בדא"ח נוגע בנפשי ממש, והוא מוחשי.

המשך מאמרי תרצ"ד

מיד בבואו לווארשא, התחיל רבינו לאמר את המשך המאמרים תקעו תרצ"ד, שהתחילו בר"ה וסיימו בש"פ תולדות.

אחרי אמירת המאמר היו התלמידים חוזרים על המאמרים, ואחר כך נכנסים התלמידים הנבחרים אל רבינו לחזור לפניו על המאמרים.

רבינו אף רשם את המאמרים, שהיו נעתקים אחר כך ונלמדים על ידי התלמידים[224].

כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

וכך תוארו דברים אלו במכתבו של המזכיר מוהר"י פייגין, שכתב בכ"ז תשרי תרצ"ד:

בכלל מסתדרים לאט לאט. כ"ק אדמו"ר שליט"א כפי הנראה איז געקומען צוזיך ב"ה [במשך] החדש, פשוט ברוחניות, כי זה אשר הישיבה היא אצלו, כפי הנראה ענין גדול אצלו. אמר [במשך ה]ימים הנוראים וחג הסוכות המשך עמוק מאמרים ארוכים, קרוב לשתי שעות. אם כי זהו [שלא] לפי [כח]ותיו, אבל כן הוא הדבר. וחוזרים המאמרים, וגם נכנסים אצלו לחזור המאמרים. ויש [תקוה] אי"ה עס ועט זעך אפלעבין דער ענין, ויבנה בעזה"י כבשנים קדמוניות.

ובה' כסלו תרצ"ד:

מאמרים אומר כמעט בכל שבת קודש, מאמרים עמוקים וארוכים, וחוזרים ב"ה יחד עם תלמידי הישיבה, ונכנסים על חזרה. עד שלפרקים קרובים בפועל שוכחים על הכל, ונגד העינים הוא מצב עשרים שנה מקודם, בהיות ההיכל על מכונו. יחדש השי"ת ימינו.

ובאגרת נוספת (כפר חב"ד 333 ע' 28):

עיקר וסיבת טעם הדבר הוא כי רצה להיות יחד עם הישיבה שלו תומכי תמימים, אשר הישיבה היותר גדולה בכמות כ"י וכן באיכות הוא בוורשא. וב"ה כן הוא, אשר בבואו הנה ניכר שינוי גדול בהמצב הרוחני בכל הפרטים, וכן בהישיבה, והן בכלל. כ"ק אדמו"ר שליט"א אומר מאמרים בכל ש"ק, וביחד את התלמידים חוזרים ולומדים המאמרים.

---

224. לא נדפסו אז, רק בשנת תשי"א, בס' המאמרים תשי"א ע' 4 ואילך.

וכך סיכם רבינו באחת האגרות (חי"ז אגרת ו'שג):

העתקתינו לפולין צלחה כוונתי רצוי' להחזיק בעזה"י עמידתי בכל הענינים, בההדרכה של אנ"ש שי', ובהדרכתם של תלמידי התמימים שי', ובההתעסקות בענינים הכללים, כפי אותו הנס והדגל אשר העמיד הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

ואת סיכום התוצאות, כתב רבינו אל החסיד ר' יצחק (מתמיד) הלוי הורביץ, בג' אדר תרצ"ד (חי"ז אגרת ו'שנח):

בהעתקת מגורי להצלחה לפוילין, הנני נהנה ת"ל, בראותי אשר בעזרתו ית' נושאת פרי טוב בתורה ועבודה, תלמידי הישיבות שיחיו ת"ל שוקדים בלימודם.

ובאגרת ט' אייר סיפר המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין:

בדרך כלל בכל שבת קודש מאמרים, כפי שהי' בליובאוויטש, בזמן קבלת שבת. ובש"ק בקר באים לחזרה. וחוזרים המאמרים כל היום ש"ק. ואחר [מנחה] מתקבלים בבית הכנסת שבדירתו (אשר שם היא אמירת דא"ח), [ובאים] מאנ"ש שי', [וגם] מהתלמידים שי', [וחוזרים] ברבים, ובאים גם הרבה מאנשי פולין שהתקרבו לשמוע דא"ח.

מצב הישיבה בתקופה זו

את התקופה הזאת סקר מוהרא"י גארפינקל בזכרונותיו:

בשנה זו, תרצ"ד, העתיק כ"ק אדמו"ר נ"ע את דירתו מריגא - לאטביא - לורשה. אז התחיל תור הזהב, הימים הזוהרים, בדברי ימים תומכי תמימים דורשה. הרבי שליט"א התעניין מאוד בכל הפרטים, והיה בא לעתים תכופות לבניין הישיבה להתפלל, והתוועד ביומי דפגרא ולומר חסידות.

התמימים התקשרו מאוד אל הרבי. המאמרים שנאמרו בהמשכים היו מופלאים ועמוקים מאוד; הם העתיקום בקאפיר, חזרו עליהם ולמדו אותם - און מען האט זיך געקאכט אין דעם.

מה נהדר היה המחזה, כאשר הרבי נ"ע הלך מביתו אל הישיבה בשבת, כאשר מסביביו זקני אנ"ש וחסידים בעלי צורה, יחד עם התלמידים. פניו היו מאירות באצילות קודש ושמחה פנימית, המשמחות ומרוממות את כל מי שזכה לראותו.

וכך סיפר התלמיד ה"ר משה בייטש בזיכרונותיו (כפר חב"ד גליון 828 עמ' 46):

בשבתות וביומי דפגרא הרבי היה אומר מאמרי דא"ח בביתו. זו היתה בעצם ההזדמנות היחידה עבור הבחורים לראות את הרבי. הבחורים המבוגרים היו הולכים מדי שבת בשבתו, ואילו הצעירים זכו להיות אצל הרבי רק ביומי דפגרא, כמו שמחת-תורה וי"ט כסלו.

אחד מהתלמידים הצעירים באותה תקופה בישיבה, הי' מוה"ר יהושע העשיל רייזמן, שסיפר על אותה תקופה (כפר חב"ד גליון 1311 ע' 61):

את הרבי היינו רואים כמעט כל שבוע, בליל שבת, בעת שהיה חוזר מאמרי דא"ח. אני זוכר את המטפחת שנהג לכרוך על ידו בשעת מעשה, וכן את אופן חזרת המאמר.

אגודת נשים לתמיכת הישיבה

אחרי שרבינו קבע דירתו בסמיכות לישיבה, היתה הרווחה מועטה גם בבית התבשיל של הישיבה, אשר הרבנית שטערנא שרה[225] יסדה "פרויען קאמיטעט ביי ישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש"[226], אשר מטרתה היתה לתמוך בבית התבשיל, שיהי' לתלמידים אוכל די צרכם.

בנייר המכתבים של האגודה הזאת נאמר:

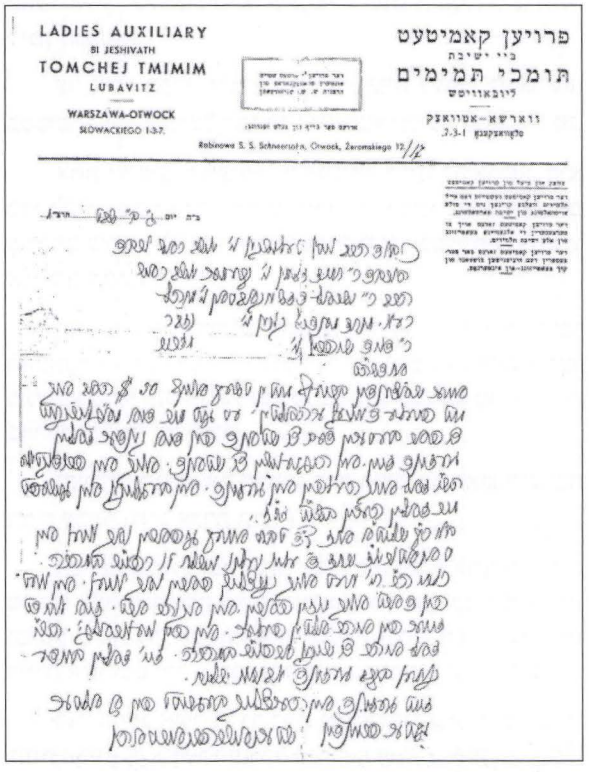
LADIES AUXILIARY
BI JESHIVATH
TOMCHEJ TMIMIM
LUBAVITZ
WARSZAWA-OTWOCK
SŁOWACKIEGO 1-3-7.

פרויען קאמיטעט
ביי ישיבת
תומכי תמימים
ליובאוויטש
וואַרשא-אטוואצק
סלאָוואצקענע 1-3-7.

Rabinowa S. S. Schneersohn, Otwock, Żeromskiego 12/17

מכתב אגודת נשים לתמיכת הישיבה

דער פרויען קאמיטעט בעשפייזט דעם טייל תלמידים וועלכע קריגען ניט די פולע אויסהאלטונג פון ישיבה פארוואלטונג.

דער פרויען קאמיטעט זארגט אויף צו פערבעסערין די אלגעמיינע בעשפייזונג פון אלע ישיבה תלמידים.

דער פרויען קאמיטעט זארגט פאר פערבעסערין דעם היגיענישען צושטאנד פון קוך בעשפייזונג און אינטרנאט[227].

---

225. אם רבינו, אשת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

226. אגודה כזאת יסדה הרבנית שטערנא שרה כבר בשנת תרס"ט, בישיבת תומכי תמימים בליובאוויטש. סקירה על פעילותה – ראה כרם חב"ד 3 ע' 198-203. ושם ע' 204 – מכתב הרבנית על נייר המכתבים מהתקופה שלפנינו.

227. פנימיה.

דער פרויען קאמיטעט שטייט אונטערן פראטנקטאראט פון הרבנית ש. ש. שניאורסאהן.

אודות פעילותה של האגודה בשנת תרצ"ד שלפנינו, אנו קוראים במכתבו של ראש הישיבה הר"י עבער אל רבינו, בט"ז מנ"א תרצ"ד:

בהנוגע לסידור את הבית התבשיל, הנה החברת נשים, ובראשה אם כ"ק אדמו"ר שתליט"א ... שכרו מבשלת בעד 40 זהובים לחודש, אשר היא ביחד עם המסייעת הישנה, תתעסק בכל המלאכות הדרושות, והמנהלת את הבית התבשיל היא בעיקרה אם כ"ק שליט"א, על ידי עוד אשה אחת המתעסקת בזה ביותר, ובכל יום היא מבקרת את הבית התבשיל ... ולפי המצב ההוה הדחוק, יכולים לומר שהוא באופן הראוי, כי לבד זה שכעת אוכלים כמעט כל תלמידי הכתות הצריכים, הנה גוף הארוחה הוא כעת באופן משובח מכמו שהי' מקודם, וגם כללות הסדר החיצוני נתתקן קצת.

בחינות התלמידים

בשנה הזאת הנהיג ראש הישיבה הר"י עבער אופן חדש בבחינת התלמידים, כפי שהוא דיווח לרבינו בז' טבת תרצ"ד:

הנני מצרף בזה גם את הה' שאלות שמסרתי להתלמידים, ונתתי להם זמן על זה קרוב לב' שבועות, ות"ל כבר קבלתי יותר מי' תשובות[228], ורוב התשובות הי' מתאימות, ותשובות אחדות (דוקא מהקטנים בערך, כמו של ה' אליעזר פעלדבערג (אשר הוא בן י"ד שנה כעת), וכן של ה' יעקב פאלקינפעלד) מצטיינות באופן הסדור והברור שבהם, אשר נכתב בדו"ד על אופנו ובאופן מסודר ביותר.

בדרך כלל פעל זה רושם גדול על התלמידים. אך הנני מתיירא אז עס איז אביסל צוא פיל, כי הוא מנתק אותם קצת מהשיעורים התמידים שלהם. ועל כן בדעתי להפסיק כעת על משך שבועות אחדות, ובמשך הזה אשתדל בע"ה להכין תשובה על דבריהם, ולסדר עוד איזה שאלות.

ובט"ו מנ"א תרצ"ד:

על דבר מצב הרוחני, כבר בחנתי את תלמידי המכינות, וכן את תלמידי הכתות של הישיבה. והנה תלמידי הישיבה, ובפרט תלמידי כת הג', הנה רובם ככולם היתה ידיעתם טובה בערך.

רשימת התלמידים – חורף תרצ"ד

בדיווח ראש הישיבה הר"י עבער, מז' טבת תרצ"ד:

הנני מצרף בזה הרשימות מהאולם והכתות ומכינה[229] ... ומהם נראה אשר בהישיבה (היינו במעון מלאוסקא) נתרבו התלמידים שי', הן בהכתות והן בהאולם, כ"י.

(חורף רצ"ד.) רשימת התלמידים מהישיבה בתחו'.

שמו ומשפחתו.	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל	הערות.
1) אלי' פרי"טאג	וואַרשא	ט"ז	חורף רצ"ד	מהמכינה
2) אברהם יצחק גורפינקעל	וואַרשא	י"ב	קיץ רצ"ג	
3) אברהם גאלדבערג	[illegible]			
4) אברהם ר"פער	חעלעם	י"ד	קיץ רצ"ג	מישיבת קאוועל
5) אלתר וויסאוונע	קאמענטשיק	י"ד	חורף רצ"ד	מהמכינה
6) אשר קינדער"ך	וואַרשא	י"ד	חורף רצ"ד	מהמכינה
7) ברוך פלידערבוים	[illegible]		[illegible]	
8) בנימין מ"מון	וואַרשא	י"ד	קיץ רצ"ג	מהמכינה
9) גדלי' רעכטמאן	וואַרשא	י"ג	חורף רצ"ד	מהמכינה
10) דוד קוויאטעק	לאמיאנקע	י"ד	חורף רצ"ד	מהמכינה
11) הערשיל אפעלבוים	וואַרשא	ט"ז	קיץ רצ"ג	
12) ח"ם מענדיל מאבער	מאדליבאז	ץט"ז	חורף רצ"ד	
13) ח"ם יהושע ראטערמאן	סאבילאוו	י"ז	חורף רצ"ד	
14) יעקב דוד גלינער	טשזעוו	ט"ו	קיץ רצ"ג	
15) יעקב פרידמאן	פאלעניץ	י"ד	חורף רצ"ד	מהמכינה
16) יעקב יהושע מוסמאן	קאזמיר	י"ד	חורף רצ"ד	
17) יעקב יהושע א"זינבערג	מאדליבאז	ץ ט"ז	חורף רצ"ד	
18) יעקב גיד"נקען	ריקי	י"ד	חורף רצ"ג	
19) יוסף מנחם גליקסבערג	ביאלאפאלע	ק"ד רצ"ג	קיץ רצ"ג	מהמכינה
20) ישראל דוד ראזינבערג	[illegible]		[illegible]	
21) יוסף וו"נבערג	ט"ז	יאנאוו	חורף רצ"ד	
22) ירחמיאל מינצבערג	ט"ז	לאדז	קיץ רצ"ג	
23) ל"בול וו"סעלפיש	י"ד	וואַרשא	קיץ רצ"ג	מהמכינה
24) מענדיל לאסקער	ט"ז	וואַרשא	קיץ רצ"ג	מהמכינה
25) מענדיל וואריסקל"ן	ט"ז	וואַרשא	קיץ רצ"ג	מהמכינה
26) מאיר געמ"נער		[illegible]	[illegible]	
27) מרדכי זונשט"ן	י"ד	קזשיוואדע	קיץ רצ"ג	מהמכינה
28) משה ב"טש	ט"ו	סווערש	חורף רצ"ד	מהמכינה
29) משה ליכטענשט"ן	ט"ז	וואַרשא	חורף רצ"ד	
30) נתן נטע דענדעראוויטש	ט"ז	ריקי	חורף רצ"ד	מהמכינה
31) נטע ראזענבוים	ט"ז	חעלעם	קיץ רצ"ג	מישיבת קאוועל
32) שמואל משה לעדערהענדלער	י"ד	ריקי	חורף רצ"ד	מהמכינה
33) שלמה גרוסקין	י"ד	וואַרשא	חורף רצ"ד	מתמיד מהמכינה
34) שמרי' אוועגדשטערין	ט"ו	קאזעניץ	קיץ רצ"ג	
35) שמעון גאלדמאן	ט"ז	סטאק	חורף רצ"ד	מהמכינה
36) שלום בער קאוואלסקי	י"ג	אטוואצק	חורף רצ"ד	
37) שמואל יעקב פארמאנסקי	י"ז	סאקאלוב	קיץ רצ"ג	מהמכינה

228. תשובות יותר מ-10 תלמידים על חמשת השאלות.

229. בתצלום שלפנינו באים הפרטים העקריים שברשימת תלמידי האולם והכתות. רשימת המכינות באה לקמן פרק לו.

(חורף תרצ"ד.) רשימת התלמידים מהישיבה כת ה'

	שמו ומשפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל	
1)	אברהם משה געליבטער	ווארשא	ט"ז	קיץ רצ"ב	
2)	אברהם טובי' סטאפניצקי	פאטשינאוו	ט"ז	חורף רצ"ג	מהמכינה
3)	אלי' ליטעראט	ווישניץ	י"ז	חורף רצ"ב	
4)	דוד גורטשין	טשעכאנאוועצ	ט"ז	חורף רצ"ג	מהמכינה
5)	דובער שולבאנק	ווארשא	י"ז	קיץ רצ"ב	מהמכינה
6)	העשל ר"זמאן	סובעדנאוו	ט"ו	חורף צ"ג	" "
7)	העשיל צעלניקער	לאדז	י"ט	קיץ רצ"ג	
8)	יוסף באריגעטין	יאבלאנע	ט"ז	חורף רצ"ב	
10)	יוסף סרעברעניק	ווישקאוו	ט"ז	קיץ רצ"ג	
11)	יעקב שלום טש"קאוסקי	פינטשוב	ט"ז	קיץ רצ"ב	
12)	יעקב נוטווערץ	לאמיאנקע	ט"ז	חורף רצ"ג	
13)	יעקב מלאטעק	ווארשא	ט"ו	חורף רצ"ג	מהמכינה
14)	ישראל יעקב שטערינפעלד	אטוואצק	ט"ז	חורף רצ"ב	
15)	ישראל ח"ם יאנאוסקי	קאלושין	ט"ו	חורף רצ"ג	מהמכינה
16)	יהושע קאלושינער	קאלושין	ט"ז	חורף רצ"ג	מהמכינה
17)	יהושע לאדען	לובלין	י"ח	קיץ רצ"ג	
18)	יונה לערמאן	ווארשא	ט"ו	קיץ רצ"ב	
19)	יצחק מאיר קאהן	ווארשא	ט"ז	חורף רצ"ג	
20)	ישכר דוב ליס	פאריסאוו	י"ד	חורף רצ"ג	מהמכינה
21)	משה בינם מ"נעמער	יאדאוו	ט"ז	קיץ רצ"ב	
22)	משה פראשקער	קינסק	ט"ו	קיץ רצ"ג	מלאדז
23)	משה וואדניק	קינסק	ט"ו	קיץ רצ"ג	
24)	מרדכי ט"בלום	קאלושין	ט"ז	קיץ רצ"ב	
25)	מרדכי קאמיץ	קינסק	ט"ז	קיץ רצ"ג	מלאדז
26)	מרדכי בלאהשט"ן(נה)	יאבלאנע	י"ד	קיץ רצ"ב	מהמכינה
27)	מרדכי ליכטענשט"ן	קינסק	ט"ז	חורף רצ"ב	
28)	מאיר שלום האנאוער	לאסקוראוו	ט"ו	חורף רצ"ב	
29)	שמואל שט"ן	מראזי	ט"ז	קיץ רצ"ב	
30)	שמחה בינם העבער	לאדז	ט"ד	חורף רצ"ד	מלאדז
30)	משה מלינארזשעוויטש	ווישקאוו	ט"ו	חורף צ"ב	

(חורף רצ"ד.) רשימת תלמידי האולם

	שמו ומשפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל
1)	יצחק הענדיל	קאמאראוו	י"ח	חורף רצ"ג
2)	שלמה שט"ן	חעלעם	י"ט	" " "
3)	פסח פעלדמאן	מיעכוב	כ'	קיץ תר"צ
4)	זלמן מינדלין	חרמאנאוויץ	כ'	חורף רצ"ב
5)	זלמן גוראר'	ווארשא	י"ט	חורף רצ"א
6)	משה אלי' גערליצקי	קינסק	י"ח	קיץ רצ"ג
7)	יעקב מילשט"ן	ווארשא	י"ח	קיץ תרצ"ג
8)	מנחם פערילמאן	פאלעניץ	י"ח	" " "
9)	יצחק גאלוב	לענין	י"ח	" " "
10)	יעקב צבי אוצינסקי	סווענציאן	י"ח	חורף רצ"ב
11)	אלחנן שלמה אוצינסקי	" " "	" "	" " "
12)	ח"ם שלמה קאנוט	ווארשא	כ"א	קיץ רצ"א
13)	פ"חיש פילאר	ווישקאוו	י"ח	קיץ רצ"ג
14)	יעקב דוד פראשקער	קינסק	י"ז	קיץ רצ"ב
15)	ל"בול ש"נבערג	ווארשא	י"ז	קיץ רצ"ג
16)	אפרים אונגער	זעליכאוו	כ'	קיץ תר"צ
17)	ידידי' דאנאוויטש	בראפלאוו	כ"א	קיץ רצ"ב
18)	יודיל באש	ווארשא	כ'	קיץ רצ"ב
19)	ירחמיאל ישראל דאמבראוא, מלאוא		כ"א	" " "
20)	שמואל שט"ן	וויאזין	כ"א	" " "
21)	ברך פוקין	בילדזוהי	כ"א	" " "
22)	ישראל יוסף טיקאצינסקי	אטוואצק	י"ט	קיץ רצ"ב
23)	שלמה משה א"זענבערג	קינסק	י"ט	" " "
24)	נפתלי צבי גליקסמאן	טשענסטיכוב	כ"ב	קיץ תר"צ
25)	משה בערלאנט	חעלעם	י"ט	קיץ רצ"ב
26)	סיני טארבינער	זעליכוב	כ'	" " "
27)	יוסף ראדאל	פשעדבארז		" " "
28)	ל"בול וו"מבלאט	קינסק		" " "
29)	אליעזר פעלדבערג	וואלאמין		" " "
30)	יעקב פאלקינפעלד	ריקי		" " "
31)	דוב בער ציגלער	אפטשנא		" " "
32)	דובער צוקער	אפאטשנע		" " "
33)	זלמן פיקארסקי	ווארשא		קיץ רצ"ג
34)	אפרים ראבינאוויטש	ווארשא		" " "
35)	מרדכי מענטליק	ווארשא	כ"ב	חורף רפ"ז
36)	אלי' לובלינסקי	קינסק	כ"ג	חורף רפ"ט
37)	אברהם מאנעלי	קינסק		חורף רצ"ד
38)	אביגדור ראטענבערג	ווארשא	כ"א	חורף רפ"ט
39)	עקיבא א"זינבערג	ווארשא		חורף רצ"ד
40)	יצחק קאפלאן	וויאזין	כ'	חורף רצ"ג
41)	פ"חיש גרינער	דרילז	י"ט	קיץ רצ"ב
42)	יודיל רובינשט"ן	יאנוב	י"ט	
43)	נתן מאיר רורע		י"ט	רצ"ג חורף
44)	יעקב דוד ראזענבערג	קאמענציק	כ"ב	חור"ף רצ"ב
45)	מרדכי ראפעל			
46)	אברהם אליעזר שמאטקין	ווארשא	כ'	
47)	אברהם העניך קאפעלאוויץ	ווארשא	כ"ג	

פרק לא
שנת תרצ"ה

רשימת התלמידים – חורף תרצ"ה

בדיווח שכתב ראש הישיבה הר"י עבער לרבינו, בכ"ט מ"ח תרצ"ה, הוא סיפר על מצב הלימודים בישיבה:

ת"ל אשר בזמן הזה הוטב מצב הרוחני של הישיבה, בכמות וגם באיכות. מספר התלמידים הוא כעת קרוב לשני מאות, כ"י. בהקיבוץ לומדים קרוב לששים, בהכתה הגדולה - שלשים בערך, בכת הר"ד טייבלום - כ"ט, בכתת ה' זלמן גוראר' - כ"ג, בזאמענהאף 8 - קרוב לששים, ואי"ה בקרוב נכין רשימות פרטיות מכל המחלקות.

ובהנוגע להמצב הרוחני, ת"ל אשר ישבו ללמוד בהתמדה הן בנגלה והן בדא"ח. וכפי שחקרתי הוטב הרבה המצב בחזרת המאמרים, אשר כמעט כל תלמידי הקיבוץ משתתפים בזה. ואם אך לא יהי' מניעה מצד מצב הכספי, יש לקוות שיתרומם מצב הישיבה בכל הפרטים.

ובכ"ו טבת:

רצוף בזה הרשימות מתלמידי האולם, הכתות, והסניפים, וכפי שנראה נתרבה ת"ל מספר התלמידים, הן בהקיבוץ, והן בשאר המחלקות, עד שכללות המספר הוא כעת 197 (בקיץ העבר הי' רק בערך קנ"ה, או ק"ס). יתן ה' שיהי' האפשרות להחזיקם מתוך הרחבה, ושממילא יתוקן כללות מצב הרוחני גם באיכות מהות התלמידים[230].

(חורף רצ"ח)

רשימת תלמידי האולם

שמו ומשפחתו	שם עירו	שנתיו	מתי נתקבל להאולם
1)אברהם חואשא	קאמעניץ פ'	י"ח	קיץ רצ"ד
2)אברהם יוסף גלאזמאן	אטוואצק	י"ט	חורף צ"ח
3)אפרים אונגער	זעליבוב	כ"א	קיץ תר"צ
4)אלי' ליטעראט	טארנובעק	י"ח	חורף רצ"ח
5)אברהם טובי' סטופניצקי	פאטשאנוב	י"ז	חורף רצ"ח
6)אלחר ראטלעוויטש	קאלושין	י"ח	חורף רצ"ה
7)אברהם משה געליבטער	ווארשא	י"ז	קיץ רצ"ד
8)דובעריש שולבאנק	ווארשא	י"ז	קיץ רצ"ד
9)ברך פוקין	בילדזוהי	כ"א	קיץ רצ"ב
10)דוד גורטשין	טשעכאנאוצע	י"ז	חורף רצ"ח
11)זלמן מינדלין	גערמאנוויטש	כ'	חורף רצ"ב
12)זלמן גוראר'	ווארשא	כ'	חורף רצ"א
13)ישראל חיים יאנאוסקי	קאלושין	י"ז	חורף רצ"ח
14)יהושע לאדון	לובלין	ב"א	קיץ רצ"ד
15)ישבר דוב לים	פאריסוב	ט"ז	חורף רצ"ח
16)יעקב זילבערמאן	קראשניצא	ט"ז	חורף רצ"ח
17)יוסף פרעברעניק	וויסקאוו	י"ז	חורף רצ"ח
18)יוסף טענצער	וויסקאוו	י"ט	חורף רצ"ח
19)יהושע קאלושינער	קאלושין	י"ז	חורף רצ"ח
20)יוסף בארינשטין	יאבלאנע	י"ז	קיץ רצ"ד
21)יודיל רובינשטין	בעלזיץ	כ'	חורף רצ"ד
22)יצחק מאיר קאהן	ווארשא	י"ח	חורף רצ"ח
23) יעקב זינעלמאן	דרילוש	י"ח	רצ"ד חורף
24)יעקב שלום טשיקאוסקי	פינטשוב	י"ז	חורף רצ"ח
25)יצחק הענדיל	העלעם	י"ט	חורף רצ"ג
26)יוסף ראדאל	פשעדבארזש	י"ט	קיץ רצ"ג
27)מענדיל טענענבוים	אטוואצק	י"ז	חורף רצ"ח
28)ישראל יוסף טיקאצינסקי	אטוואצק	י"ט	קיץ רצ"ב
29)משה בערלאנד	העלעם	כ'	קיץ רצ"ג
30)מאיר שלום האנאוער	לאסקורב	י"ז	חורף רצ"ח
31)משה בינם מינעמער	יאדאוע	י"ז	חורף רצ"ח
32)משה ליבטשין	ווארשא	י"ז	חורף רצ"ח
33)מיכאל אורבאך	לודז	ט"ז	[illegible]
34)משה הערצאג	סלופיע	י"ז	חורף רצ"ח
35)משה מלינארזשעוויטש	וויסקאוו	י"ז	חורף רצ"ח
36)מרדכינראפעלד	קאמארוו	כ'	חורף רצ"ד
37)מאיר הענדיל	דאדאם	י"ח	קיץ רצ"ד
38)משה אלי' גערליצקי	קינסק	י"ח	קיץ רצ"ג
39)מרדכי טייבלום	קאלושין	י"ז	חורף רצ"ח
40)נחמי' ביטעל	אטוואצק	י"ח	קיץ רצ"ד
41)סיני טארבינער	זעליבוב	י"ח	חורף רצ"ג
42)פנחס קלין	ראדזין	י"ז	קיץ רצ"ד
43)פישול יאשטשעמסקי	גלאוונע	י"ז	חורף רצ"ח
44)פנחס וועלטסמאן	שערפס	י"ז	חורף רצ"ח
45)פיוויל פילאר	אסטראוו	י"ח	קיץ רצ"ג
46)פיוויל גרינער	דרילטש	כ'	קיץ רצ"ב
47)העשיל ריזמאן	סובעדניאוו	י"ז	קיץ רצ"ד
48)צבי פינטוך	דרילטש	י"ח	קיץ רצ"ד
49)צבי ליב גאטעסגינארע	גאמבין	י"ח	קיץ רצ"ד
50)שמואל שטין	קאלושין	י"ח	קיץ רצ"ד
51)שלמה שטין	העלעם	י"ט	חורף רצ"ג
52)שלמה משה איזענבערג	קינסק	כ'	קיץ רצ"ב
53)שמחה בינם העבער	לאדז	י"ז	חורף רצ"ח
54)יעקב שאלקינפעלד	ריקי	כ'	קיץ רצ"ג
55)זלמן פיקארסקי	ווארשא	י"ז	קיץ רצ"ג
56)אפרים ראבינאוויטש	ווארשא	י"ז	קיץ רצ"ג
57)חיים שלמה קאגום	ווארשא	כ"ב	קיץ רצ"א
58)ליבול שינבערג	ווארשא	י"ח	קיץ רצ"ג
59)נפתלי צבי גליקסמאן	בשענסטיבוב	כ"ב	
60)אליעזר שמאסקין	ווארשא	כ'	חורף רצ"ג
61)יונה לערמאן	ווארשא	י"ט	קיץ רצ"ג
62)שלום יאנאוסקי	לאדז	י"ז	חורף רצ"ח
63)יודיל באש	ווארשא	כ"א	קיץ רצ"ב

230. רשימת האולם והכתות באה כאן, רשימת שלושת כתות המכינה – לקמן פרק לו.

		(חורף-רצ"ה)	רשימת כת ה' של הר"ם הר"י שי'		
		שמו ומפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל להישיבה
1)	64	אלי' פר"טאג	ווארשא	י"ז	חורף רצ"ד
2)	65	אשר קינדערר"ך	ווארשא	ט"ו	חורף רצ"ד
3)	66	אלתר בן ציון ווימאוונע	קאמענטשיק	ט"ו	חורף רצ"ד
4)	67	אברהם יצחק גורפינקעל	ווארשא	י"ד	קיץ רצ"ג
5)	68	בנימין מ"מון	ווארשא	ט"ו	קיץ רצ"ג
6)	69	גדלי' רעכטמאן	ווארשא	ט"ו	חורף רצ"ד
7)	70	דוד מרדכי קוויאטעק	לאמיאנקי	ט"ו	חורף רצ"ד
8)	71	זלמן אהרן בוימזעצער	ווארשא	ט"ו	חורף רצ"ד
9)	72	ח"ם ברוך פלידרבוים	ווארשא	ט"ו	קיץ רצ"ג
10)	73	יוסף ו"נבערג	יאנוב	י"ז	חורף רצ"ד
11)	74	יעקב יהושע מוסמאן	קאזעניץ	ט"ו	חורף רצ"ד
12)	75	ישראל דוד ראזענברג	ריקי	ט"ז	קיץ רצ"ג
13)	76	יוסף מנחם גליקסבערג	ביאלא	ט"ו	חורף רצ"ד
14)	77	יעקב גד"נקען	ריקי	ט"ז	קיץ רצ"ג
15)	78	יוסף קונטער	ווארשא	י"ז	חורף רצ"ד
16)	79	יעקב פרידמאן	ווארשא	ט"ו	חורף רצ"ד
17)	80	יהודא ל"ב א"דלמאן	לוקאוו	ט"ז	קיץ רצ"ד
18)	81	יצחק מענדיל לאסקער	ווארשא	י"ז	חורף רצ"ד
19)	82	משה ב"מש	סוויערזש	ט"ז	קיץ רצ"ג
20)	83	משה רודנער	קראסנע	ט"ו	קיץ רצ"ד
21)	84	מרדכי שמעון זונשט"ן	קשיוודא	ט"ז	חורף רצ"ד
22)	85	משה אהרן מאנדיל	דובנקא	ט"ז	קיץ רצ"ד
23)	86	מענדיל ווארימקל"ן	ווארשא	ט"ז	חורף רצ"ד
24)	87	נח יהודא ו"סעלפיש	ווארשא	ט"ז	חורף רצ"ד
25)	88	נתן נטע דענדעראוויטש	ריקי	י"ז	חורף רצ"ד
26)	89	צבי אפעלבוים	ווארשא	ט"ז	חורף רצ"ד
27)	90	שמעון דוב גאלדמאן	סטאק	ט"ז	חורף רצ"ד
28)	91	שמואל משה לעדרהנדלער	ריקי	ט"ו	חורף רצ"ד
29)	92	מאיר נעמ"נער	ווארשא	ט"ו	חורף רצ"ד

		(חורף רצ"ה)	רשימת כת ד' של הרא"י רד"ט שי'		
		שמו ומפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל להישיבה
1)	93	אברהם מאיר האנעל	ווארשא	ט"ו	חורף צ"ה
2)	94	אליעזר גרשון מידער	סעראצק	ט"ז	חורף צ"ה
3)	95	בנימין אליעזר גורפינקעל	ווארשא	ט"ו	חורף צ"ה
4)	96	דוד ח"ם ו"ס	ווארשא	ט"ו	קיץ צ"ד
5)	97	ח"ם זונדיל הלשט"ן	ווארשא	י"ד	חורף צ"ה
6)	98	ח"ם גאלדבערג	ווארשא	י"ד	קיץ צ"ד
7)	99	יעקב שעניצער	ווארשא	ט"ז	קיץ צ"ד
8)	100	יהזקאל משה האזע	יאבלאנע	ט"ו	חורף צ"ה
9)	101	יעקב שמחה מילער	ווארשא	ט"ו	קיץ צ"ד
10)	102	יעקב וואלדמאן	לעמבערג	ט"ו	חורף צ"ה
11)	103	יצחק מרדכי קלעפיש	ווארשא	ט"ו	חורף צ"ה
12)	104	יעקב מתי'זעליגפעלד	קשונז	ט"ז	חורף צ"ה
13)	105	יעקב יוסף כהן	ווארשא	ט"ז	קיץ צ"ד
14)	106	יוסף סאבאל	סטאפניץ	י"ז	קיץ צ"ד
15)	107	יעקב צאפאן	פאצאנוב	ט"ז	קיץ צ"ד
16)	108	מרדכי לורי'	ווילנא	ט"ו	חורף צ"ה
17)	109	מנחם סערברעניק	ווישקוב	ט"ז	חורף צ"ה
18)	110	משה פיקארסקי	ווארשא	י"ז	קיץ צ"ד
19)	111	מרדכי א"נהארען	ווארשא	ט"ו	חורף צ"ה
20)	112	נח יצחק ליברמאן	חעלעם	ט"ו	קיץ צ"ד
21)	113	פנחס צבי גאלדמאן	זילקאוו	ט"ו	קיץ רצ"ד
22)	114	פנחס שט"נבוים	אטוואצק	ט"ו	קיץ צ"ד
23)	115	פנחס אהרן פר"טאג	ווארשא	ט"ו	קיץ צ"ד
24)	116	שמחה בינם שעהר	ווארשא	ט"ו	חורף צ"ה
25)	117	שמואל ארבעס	ווארשא	י"ג	חורף צ"ה
26)	118	שלמה צבי הילדנברנד	קאלושין	ט"ז	חורף צ"ה
27)	119	שמואל ל"ב פ"גין	ווארשא	י"ג	חורף צ"ה
28)	120	שמואל פנחס קאמינקע"ץ	וואלאמין	י"ד	חורף צ"ה
29)	121	שלום דוב קאוולסקי	אטוואצק	י"ד	חורף צ"ד

רשימת התלמידים – קיץ תרצ"ה

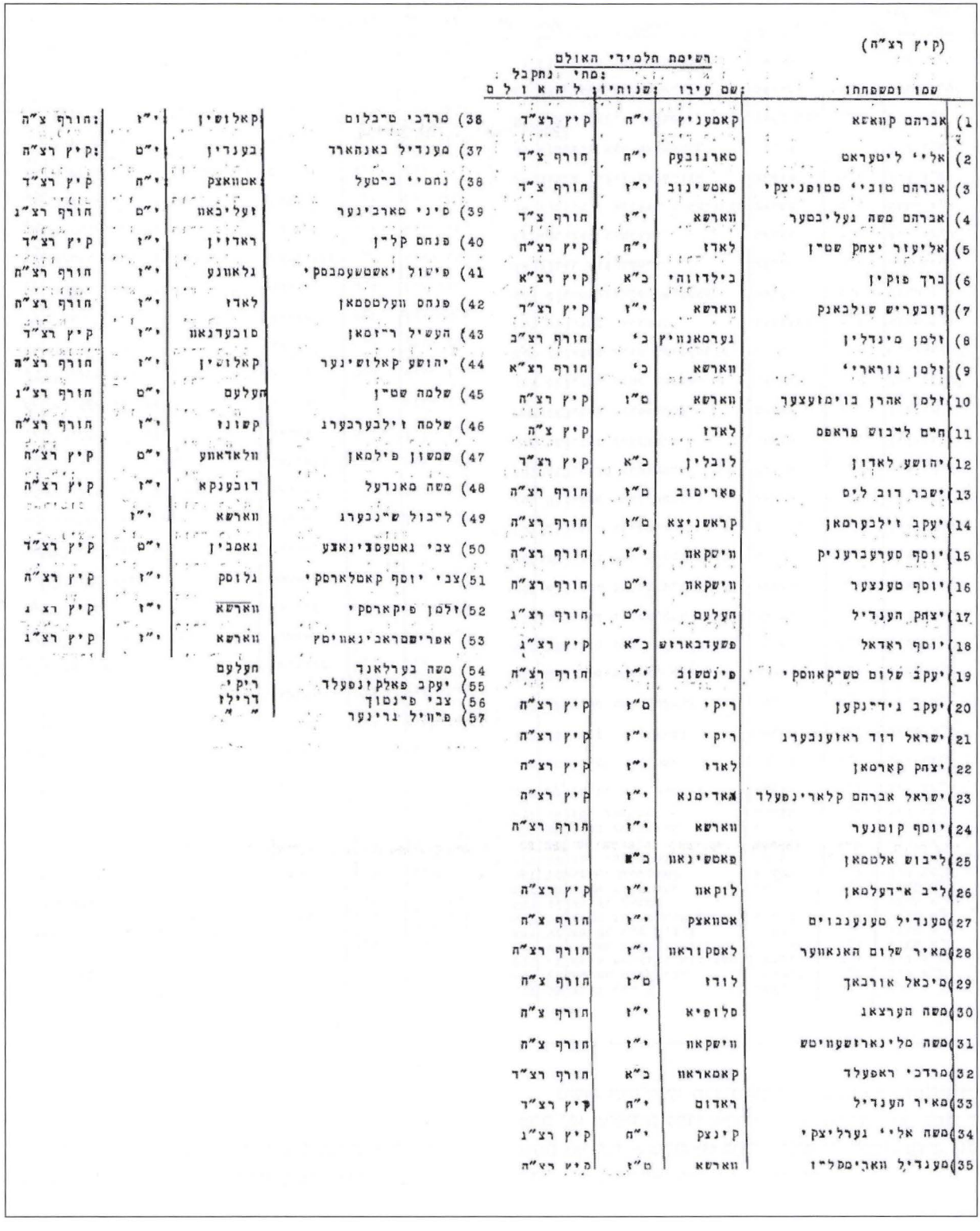

(קיץ רצ"ה)

רשימת תלמידי האולם

	שמו ומשפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל לתלמוד האולם		
1)	אברהם קוואשא	קאמענץ	י"ח	קיץ רצ"ד	38) סרדכי ט"בלום	קאלושין י"ז חורף צ"ה
2)	אל"י ליטעראט	סארנובקע	י"ח	חורף צ"ד	37) מענדיל באנמארד	בעגדין י"ט קיץ רצ"ה
3)	אברהם טובי' סטופניצקי	פאטשינוב	י"ז	חורף צ"ד	38) נחמ"י ביטעל	אטוואצק י"ח קיץ רצ"ד
4)	אברהם משה נעליבסער	וואַרשא	י"ח	חורף צ"ד	39) סיני פארבינער	זעליכאוו י"ם חורף רצ"ג
5)	אליעזר יצחק שטיין	לאדז	י"ח	קיץ רצ"ה	40) פנחס קליין	ראדזין י"ז קיץ רצ"ד
6)	ברך פוקין	בילדזוהי	כ"א	קיץ רצ"א	41) פישול יאשטשעמבסקי	גלאוונע י"ז חורף רצ"ה
7)	דובערים שולבאנק	וואַרשא	י"ז	קיץ רצ"ד	42) פנחס וועלטסמאן	לאדז י"ז חורף רצ"ה
8)	זלמן סינדלין	נעריאנוויץ	כ'	חורף רצ"ב	43) העשיל ר"זמאן	סוכעדנאוו י"ז קיץ רצ"ד
9)	זלמן גוראר"י	וואַרשא	כ'	חורף רצ"א	44) יהושע קאלושינער	קאלושין י"ז חורף רצ"ה
10)	זלמן אהרן בוימזעצער	וואַרשא	ט"ז	קיץ רצ"ה	45) שלמה שטיין	העלעם י"ם חורף רצ"ג
11)	חיים לייבוש פראפס	לאדז		קיץ צ"ה	46) שלמה זילבערבערג	קשונז י"ז חורף רצ"ה
12)	יהושע לאדזין	לובלין	כ"א	קיץ רצ"ד	47) שמשון פילמאן	וולאדאוועע י"ם קיץ רצ"ה
13)	ישכר דוב ליס	פארישוב	ט"ז	חורף רצ"ה	48) משה מאנדעל	דובענקא י"ז קיץ רצ"ה
14)	יעקב זילבערמאן	קראשניצא	ט"ז	חורף רצ"ה	49) לייבול שיינבערג	וואַרשא י"ז
15)	יוסף סערעברעניץ	וויסקאוו	י"ז	חורף רצ"ה	50) צבי נאטעסזיינאצע	נאסבין י"ם קיץ רצ"ד
16)	יוסף סענצער	וויסקאוו	י"ם	חורף רצ"ה	51) צבי יוסף קאסלארסקי	גלוסק י"ז קיץ רצ"ה
17)	יצחק העגדיל	העלעם	י"ם	חורף רצ"ג	52) זלמן פיקארסקי	וואַרשא י"ז קיץ רצ"ג
18)	יוסף ראדאל	פשעדבארזש	כ"א	קיץ רצ"ג	53) אפרים סראבינאוויטש	וואַרשא י"ז קיץ רצ"ג
19)	יעקב שלום טשקאוסקי	פינסשוב	י"ז	חורף רצ"ה	54) משה בערלאנד	העלעם
20)	יעקב גידינקען	ריקי	ט"ז	קיץ רצ"ה	55) יעקב פאלקזנפעלד	ריקי
21)	ישראל דוד ראזענבערג	ריקי	י"ז	קיץ רצ"ה	56) צבי פ"נטוך	דרילז
22)	יצחק קארמאן	לאדז	י"ז	קיץ רצ"ה	57) פ"וויל גרינער	" "
23)	ישראל אברהם קלארינפעלד	אדימנא	י"ז	קיץ רצ"ה		
24)	יוסף קוטנער	וואַרשא	י"ז	חורף רצ"ה		
25)	לייבוש אלטמאן	פאטשינאו	כ"ם			
26)	לייב א"דעלמאן	לוקאוו	י"ז	קיץ רצ"ה		
27)	מענדיל סענענבוים	אסטאצק	י"ז	חורף צ"ה		
28)	מאיר שלום האנאוער	לאסקוראוו	י"ז	חורף רצ"ה		
29)	מיכאל אורבאך	לודז	ט"ז	חורף צ"ה		
30)	משה הערצאג	סלופיא	י"ז	חורף צ"ה		
31)	משה סלינארזשעווסקי	וויסקאוו	י"ז	חורף צ"ה		
32)	סרדכי ראפעלד	קאסאראוו	כ"א	חורף רצ"ד		
33)	מאיר העגדיל	ראדום	י"ח	קיץ רצ"ד		
34)	משה אל"י נערליצקי	קינצק	י"ח	קיץ רצ"ג		
35)	מענדיל וואהימפל"ז	וואַרשא	ט"ז	קיץ רצ"ה		

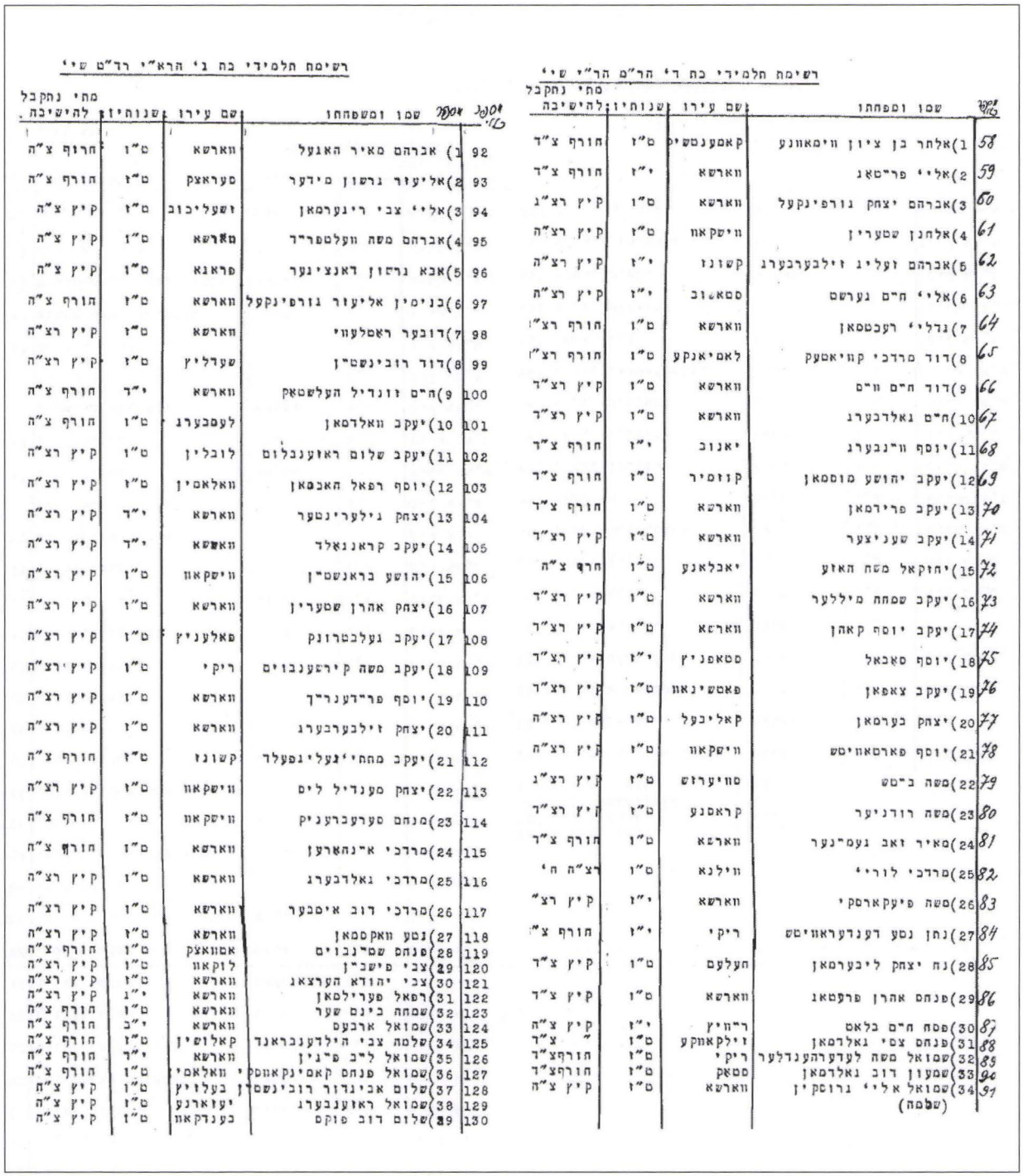

רשימת תלמידי כת ד' הר"מ הר"י שי'

מספר	שמו ומשפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל להישיבה
58	1)אלתר בן ציון ווימאוונע	קאמענטשיק	ט"ז	חורף צ"ד
59	2)אלי' פר"טאג	ווארשא	י"ז	חורף צ"ד
60	3)אברהם יצחק גורפינקעל	ווארשא	ט"ו	קיץ רצ"ג
61	4)אלחנן שטערין	ווישקאוו	ט"ז	קיץ רצ"ה
62	5)אברהם זעליג זילבערבערג	קשונז	י"ז	קיץ רצ"ה
63	6)אלי' ח"ם נערשט	סטאשוב	י"ז	קיץ רצ"ה
64	7)גדלי' רעכטמאן	ווארשא	ט"ו	חורף רצ"ו
65	8)דוד מרדכי קוויאטעק	לאמיאנקע	ט"ו	חורף רצ"ו
66	9)דוד ח"ם וו"ם	ווארשא	ט"ו	קיץ רצ"ד
67	10)ח"ם גאלדבערג	ווארשא	ט"ו	קיץ רצ"ד
68	11)יוסף וו"נבערג	יאנוב	י"ז	חורף צ"ד
69	12)יעקב יהושע מוסמאן	קוזמיר	ט"ז	חורף צ"ד
70	13)יעקב פרידמאן	ווארשא	ט"ו	חורף צ"ד
71	14)יעקב שעניצער	ווארשא	ט"ז	קיץ רצ"ד
72	15)יחזקאל משה האזע	יאבלאנע	ט"ו	חרף צ"ה
73	16)יעקב שמחה מיללער	ווארשא	ט"ו	קיץ רצ"ד
74	17)יעקב יוסף קאהן	ווארשא	ט"ז	קיץ רצ"ד
75	18)יוסף סאבאל	סטאפניץ	י"ז	קיץ רצ"ד
76	19)יעקב צאפאן	פאטשינאוו	ט"ז	קיץ רצ"ד
77	20)יצחק בערמאן	קאליבעל	ט"ו	קיץ רצ"ה
78	21)יוסף פארטאוויטש	ווישקאוו	ט"ז	קיץ רצ"ה
79	22)משה ב"טש	סוויערזש	ט"ז	קיץ רצ"ג
80	23)משה רודניער	קראסנע	ט"ז	קיץ רצ"ד
81	24)מאיר זאב נעמ"נער	ווארשא	ט"ו	חורף צ"ד
82	25)מרדכי לורי'	ווילנא	ט"ו	רצ"ה ח'
83	26)משה פיעקארסקי	ווארשא	י"ז	קיץ רצ"
84	27)נתן נטע דענדעראוויטש	ריקי	י"ז	חורף צ"
85	28)נח יצחק ליבערמאן	העלעם	ט"ו	קיץ צ"ד
86	29)פנחס אהרן פרעטאג	ווארשא	ט"ו	קיץ צ"ד
87	30)פסח ח"ם בלאט	ר"וויץ	י"ז	קיץ צ"ה
88	31)פנחס צסי גאלדמאן	זילקאוקע	ט"ז	" צ"ד
89	32)שמואל משה לעדערהענדלער	ריקי	ט"ז	חורף צ"ד
90	33)שמעון דוב גאלדמאן	סטאק	ט"ז	חורף צ"ד
91	34)שמואל אלי' גרוסקין (שלמה)	ווארשא	ט"ז	קיץ צ"ה

רשימת תלמידי כת ג' הרא"י רד"ט שי'

מספר	שמו ומשפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל להישיבה
92	1) אברהם מאיר האגעל	ווארשא	ט"ו	חרוף צ"ה
93	2)אליעזר גרשון מידער	סעראצק	ט"ז	חורף צ"ה
94	3)אלי' צבי ריגערמאן	זשעליכוב	ט"ז	קיץ צ"ה
95	4)אברהם משה וועלטפר"ד	ווארשא	ט"ו	קיץ צ"ה
96	5)אבא גרשון דאנציגער	פראגא	ט"ו	קיץ צ"ה
97	6)בנימין אליעזר גורפינקעל	ווארשא	ט"ז	חורף צ"ה
98	7)דובער ראטלעווי	ווארשא	ט"ז	קיץ רצ"ה
99	8)דוד רובינשט"ן	שעדליץ	ט"ז	קיץ רצ"ה
100	9)ח"ם זונדיל העלשטאק	ווארשא	י"ד	חורף צ"ה
101	10)יעקב וואלדמאן	לעסבערג	ט"ו	חורף צ"ה
102	11)יעקב שלום ראזענבלום	לובלין	ט"ו	קיץ רצ"ה
103	12)יוסף רפאל האכמאן	וואלאמין	ט"ז	קיץ רצ"ה
104	13)יצחק גילערינטער	ווארשא	י"ד	קיץ רצ"ה
105	14)יעקב קראנגאלד	ווארשא	י"ד	קיץ רצ"ה
106	15)יהושע בראנשט"ן	ווישקאוו	ט"ו	קיץ רצ"ה
107	16)יצחק אהרן שטערין	ווארשא	ט"ו	קיץ רצ"ה
108	17)יעקב געלבטרונק	פאלעניץ	ט"ז	קיץ רצ"ה
109	18)יעקב משה קירשענבוים	ריקי	ט"ו	קיץ רצ"ה
110	19)יוסף פר"דענר"ך	ווארשא	ט"ו	קיץ רצ"ה
111	20)יצחק זילבערבערג	ווארשא	ט"ז	קיץ רצ"ה
112	21)יעקב מחתי' געליגפעלד	קשונז	ט"ז	חורף צ"ה
113	22)יצחק מענדיל ליס	ווישקאוו	ט"ז	קיץ רצ"ה
114	23)מנחם סערעבערעניק	ווישקאוו	ט"ז	חורף צ"ה
115	24)מרדכי א"נהארען	ווארשא	ט"ו	חורף צ"ה
116	25)מרדכי גאלדבערג	ווארשא	ט"ו	קיץ רצ"ה
117	26)מרדכי דוב איסבער	ווארשא	ט"ו	קיץ רצ"ה
118	27)נטע וואקסמאן	ווארשא	ט"ז	קיץ רצ"ה
119	28)פנחס שט"נבוים	אטוואצק	ט"ו	חורף צ"ה
120	29)צבי פישב"ן	לוקאוו	ט"ו	קיץ רצ"ה
121	30)צבי יהודא הערצאג	ווארשא	ט"ז	קיץ רצ"ה
122	31)רפאל פערילמאן	ווארשא	י"ג	קיץ רצ"ה
123	32)שמחה בינם שער	ווארשא	ט"ו	חורף צ"ה
124	33)שמואל ארבעס	ווארשא	י"ב	חורף צ"ה
125	34)שלמה צבי הילדענבראנד	קאלושין	ט"ז	חורף צ"ה
126	35)שמואל ל"ב פ"גין	ווארשא	י"ד	חורף צ"ה
127	36)שמואל פנחס קאמינקאווסקי	וואלאמין	ט"ו	חורף צ"ה
128	37)שלום אביגדור רובינשטין	בעלזיץ	ט"ו	קיץ צ"ה
129	38)שמואל ראזענבערג	יעזארנע	ט"ז	קיץ צ"ה
130	39)שלום דוב פוקס	בענדקאוו	ט"ו	קיץ צ"ה

* * *

סיכום כולל על מספר התלמידים, משנת תרפ"ה ואילך, נדפס בלוח שנה שהוציאה לאור הישיבה לשנת תרצ"ו:

משנת תרפ"ה עד תרצ"ה עברו בהישיבה 1,156 תלמידים, מהם 127 תלמידים למדו משך 8 שנים בהישיבה, 142 למדו 7 שנים, 163 למדו 6 שנים, 185 למדו 5 שנים, 197 למדו 4 שנים, 213 למדו 3 שנים, והשאר למדו 2 שנים ופחות.

פרק לב
שנת תרצ"ו

בקיץ תרצ"ה העתיק רבינו את מקום מגורו, מווארשא לעיירה אטוואצק הסמוכה, כדלעיל סוף פרק טז, ויחד אתו העתיקה לשם גם הישיבה המרכזית תומכי תמימים[231], בבנין בעל 3 קומות, ברחוב סלאָוואַצקעגאָ מספר 1.

מכותרות נייר המכתבים של הישיבה נראה, שבתחלה חשבו שהעתקת הישיבה לאטוואצק היא רק זמנית. ואח"כ שינו את נייר המכתבים, והשמיטו ממנה את המילה "זמני".

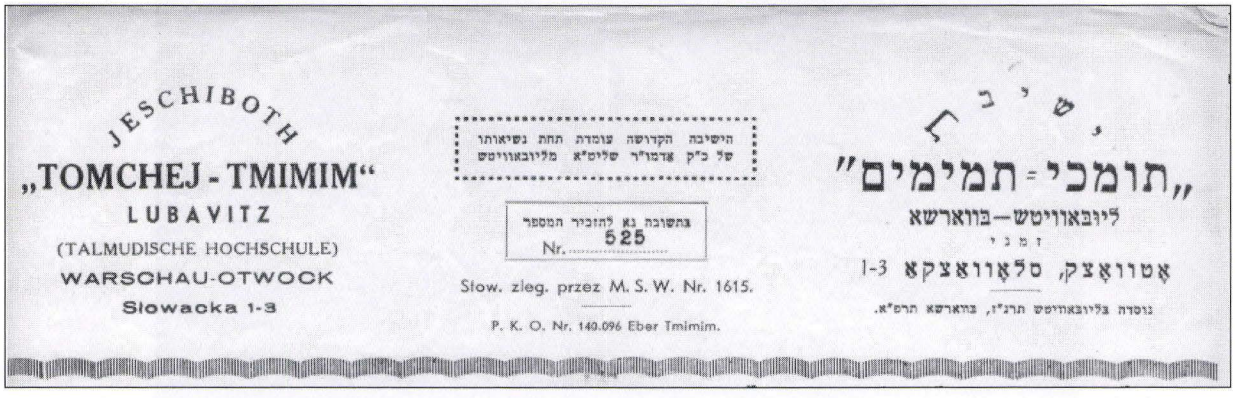

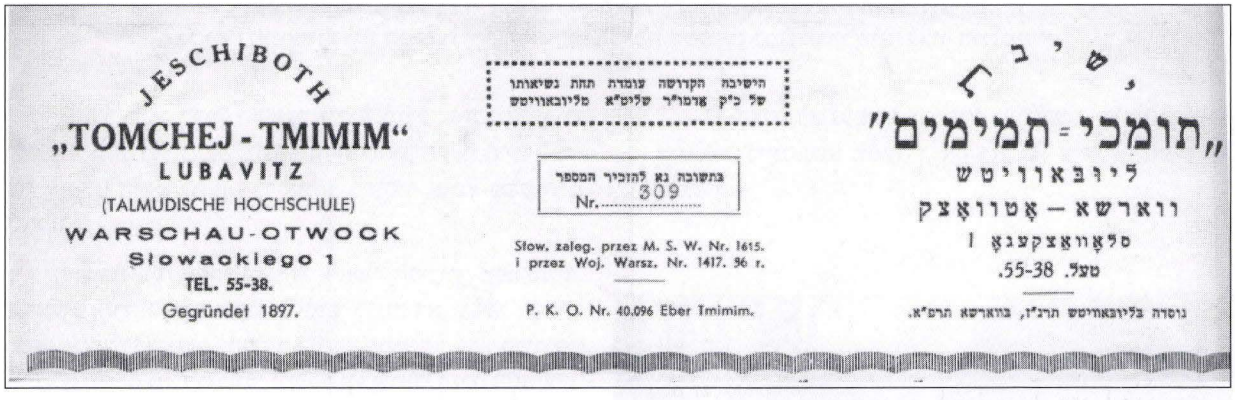

כותרות נייר המכתבים של הישיבה במקומה החדש

על כל זאת מסופר בהתמים ח"ב (קלו [230]):

הישיבה המרכזית "תומכי תמימים" דליובאוויטש, שמקום משכנה היתה עד כה בווארשא, העתיקה מגורה בתחלת שנה זו לעיר אוטבוצק. סיבת ההעתקה היתה לרגלי המעון שדרה בה הישיבה בווארשא רחוב סאפיעזינסקא 17, שהי' מצער ובלתי מתאים בכמה פרטים, לפי ערך גודל כמותה של הישיבה. לבד זאת מצאו מנהלי הישיבה את העיר אוטבוצק - נאות דשא סמוך לווארשא - למקום יותר מוכשר עבור התלמידים בפרט, והנהגת הישיבה בכלל.

הישיבה נמצאת כעת באוטבוצק רחוב סלאוואצקי 3-1, מקום שם שכרו מנהלי הישיבה בנין מפואר בן הרבה עשרות חדרים מרווחים, שמתחלק לשלשה מדורים, מדור מיוחד בשביל חדרי הלימוד, בית מלון עבור התלמידים, ובית המזנון[232].

231. כבר לפני זה, בשנת תרפ"ו, יסד מוה"ר מאיר בליזינסקי סניף מהישיבה באטוואצק, והתקיימה יותר משנה, כדלקמן פרק לט.

232. פנימיה וחדר אוכל.

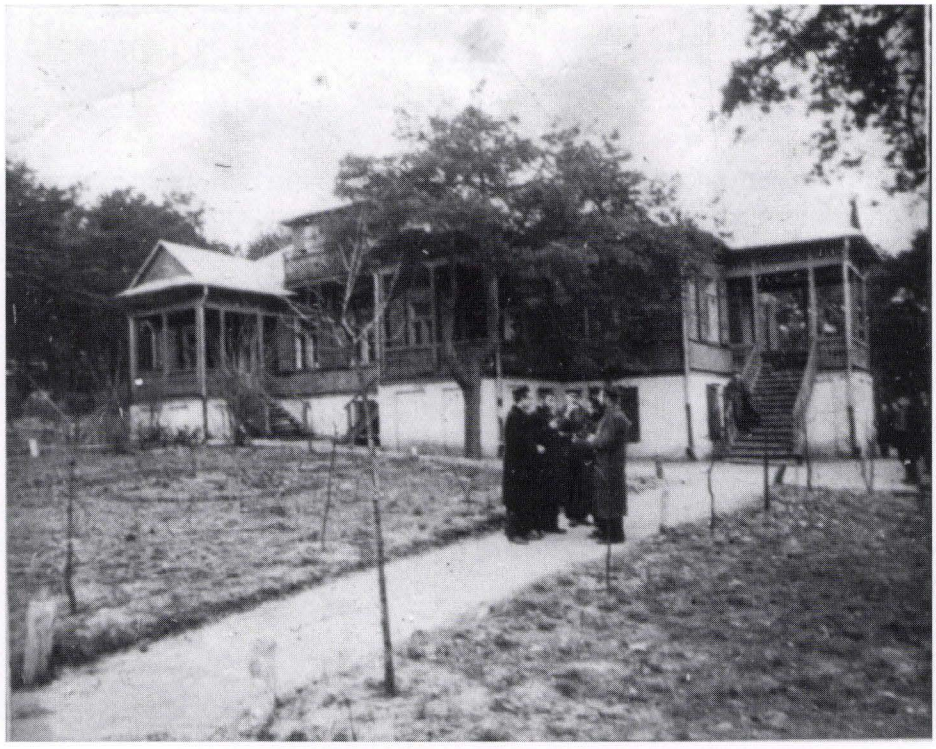

בנין הישיבה. מימין למדו התלמידים הצעירים; משמאל התלמידים המבוגרים.
בקומה התחתונה היו המטבח וחדר האוכל; בקומה העליונה כמה חדרי שינה עבור התלמידים

מסביב סביב לבנין הישיבה נמצא מגרש רחב, וסמוך לו יער טוב, והתלמידים בשעות המנוחה שואפים רוח חיים ואויר צח, שגורם הרבה לחיזוק בריאותם, להוסיף אומץ בשקידתם בלימודם.

הישיבה מתנהלת על ידי ראשי ישיבות מפורסמים, ובראשם הרה"ג המפורסם התמים ר' יהודא עבער המנהל ומפקח על לימודי נגלה, והרה"ח המצוין התמים ר' ברוך פרידמאן הממלא משרת משגיח רוחני ומפקח על לימודי תורת החסידות.

התלמידים שוקדים בלימודם באופן מפליא, ומשגשגים ועולים בתלמודם ויראתם בהצטיינות יתירה.

את בניני הישיבה והפנימיה תיאר ה"ר אברהם יצחק גארפינקל, ברשימתו (כפר חב"ד 328 ע' 73):

הישיבה נמצאה בבניין גדול של שלוש קומות, מעוטר באילנות ועצים, האויר היה צח, והריח הטוב של הפרחים מילא את כל האופק. בבניין עצמו היה אולם גדול ללימודים ובית-מדרש, מטבח וחדרי אוכל. בקומה העליונה היו חדרי לינה מרווחים.

פרט לבניין זה היו ברשותה של הישיבה עוד כמה בניינים קטנים שנשכרו לחדרי לינה עבור התלמידים.

בלוח הישיבה לשנת תרח"צ נתפרש יותר אודות בניני הישיבה:

די ישיבה דא געפינט זיך אין 4 געביידעס, סלאוואצקעגא גאס 3-1, ריימאנטא נומער 1, און א1, און ציילט צוזאמען 34 צימערן.

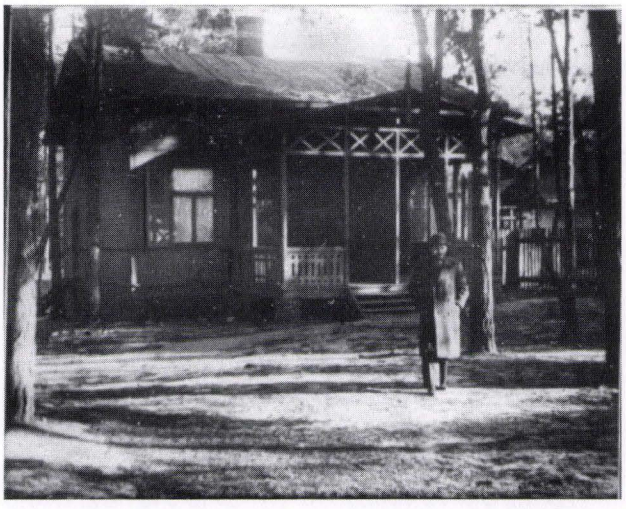

אחד הבתים ששימש לפנימיה עבור הישיבה

בחב"ד בולעטין גליון מ"ח תרצ"ו נמסרה סיבה נוספת, להעברת הישיבה מווארשא לאטוואצק:

די גרעסטע פון די וועלט בארימטע ליובאוויטשער ישיבות תומכי תמימים, וועלכע געפינט זיך אין ווארשא, האט געמופט אין אטוואצק, א פארשטעדטיל פון ווארשא. די אורזאכע איז ווייל דער רבי שליט"א מוז צוליב זיין געזונט זיך געפינען אין אטוואצק, און אזוי ווי דער רבי וויל אכטונג געבען אף דער גייסטיגע פירונג פון דער ישיבה, פאדערט דאס אז די ישיבה זאל זיך געפינען לעבען דעם רבי'ן שליט"א.

על סיבה נוספת סיפר התלמיד ה"ר יצחק מענדל ליס (כפר חב"ד גליון 781 ע' 31):

ה"ר יצחק מענדל ליס

משום שבפולין היתה עניות גדולה, ולכן בחורים רבים הלכו לישון בבתי-עסק וחנויות ברחבי ורשה, ותמורת השמירה היו מקבלים מעט פרוטות. באותם ימים העדיפו בעלי החנויות בוורשא לאפשר לבחורי הישיבה לישון בחנויותיהם, כדי שלא יגנבו מהסחורה. זו בעצם היתה עזרה לבחורי ישיבה מעוטי יכולת, כי השכר שקיבלו היה עיקר מחייתם.

כך סיפר גם התלמיד ה"ר ישראל פודלוביץ (כפר חב"ד 1354 ע' 14):

כדי לשפר את מזוני, עשיתי מה שתלמידי הישיבה עשו, עבדתי בלילות כשומר לילה בבית עסק. רבים מהתלמידים עשו את זה. משכורתי הייתה עשר זלוטות בחודש, ובהן רכשתי לחמניות ודגים מעושנים. בשבת סעדתי אצל מארחים שונים, לדוגמה משפחת שמוטקין. בחצר שלהם בנו בית כנסת ושם היתה המכינה.

גם התלמיד ה"ר שמעון גולדמן סיפר בזיכרונותיו על אותה הנהגה (כפר חב"ד 745 ע' 34):

גם לי היו שתי חנויות כאלו שנתנו לי מקום לינה, ובד בבד סיפקו לי פרנסה. חנות אחת בה לנתי היתה חנות לפירות וירקות ... העסק השני בו לנתי כ"שומר" היה בית מסחר לתה.

ועוד סיפר שם (גליון 746 ע' 57):

בעוד שכל הישיבות התירו לתלמידיהן ללון בחנויות, ההנהלה של ישיבת ליובאויטש אסרה את הדבר.

בוקר אחד בתקופה הראשונה ללימודיי במכינה של תומכי תמימים בוורשה, כאשר (בסתר, ללא אישור ההנהלה של ישיבת ליובאוויטש) לנתי בבית-העסק של ר' נטע שיינברג, קרה פעם שר' נטע איחר לפתוח את החנות ... אחרתי מעט לשעת התחלת הסדר (ב-9 בבוקר), אבל זה היה מספיק כדי שהנהלת הישיבה תגלה שאני לן בחנות. המנהל הרב שניאור זלמן גוראר' קנס אותי על האיחור רק בכמה פרוטות, אבל הסוד התגלה, ומאז הפסקתי ללון בחנות.

סיים התלמיד ה"ר יצחק מענדל ליס בזיכרונותיו שם:

הרבי הריי"צ "לא אהב את זה" בלשון המעטה, והתבטא שהוא לא רוצה "אז די קינדער" (בהתכוונו לתלמידים) יהיו שומרי לילה.

מכיון שבאוטווצק לא היו כל כך הרבה חנויות כמו בוורשא הבירה, גם הנושא של לינת השומרים לא היה כה מקובל.

התפתחות הישיבה באטוואצק

על מצב הישיבה בימים אלו אנו קוראים באגרת הר"מ הראשי והמנהל ר"י עבער מי"ח טבת תרצ"ו, אל החסיד ר"ל הורוויץ בבוסטון (מבוא לאגרות-קודש ח"ג ע' 26):

בטח כבר ידוע לו שעל החורף ההוה העתקנו חלק גדול מישיבתינו לאטוואצק, שכרנו דירה נאה ומהודרה בכל הנוחיות, יער גדול וטוב - בסביבה היותר טובה שבאטווצק, פה נמצאים הקיבוץ - ושני הכיתות הגדולות (שני הכיתות הקטנות[233] נשארו בווארשא בתור מחלקה מישיבתינו), ות"ל מאות תלמידינו היקרים שוקדים על לימודם יומם ולילה ממש, ועולים בשליבות סולם אלקים מעלה.

כ"ק אדמו"ר שליט"א השתעשע הרבה את התלמידים הקשישים וקבל רוב נחת ועונג מהם. כן גם הרה"ח הר"י מתמיד[234] השתעשע אתם מהחל הערב עד עלות הבקר. ואין אנו מגזימים כלל שמהוללים ומשובחים המה מאות תלמידינו היקרים שי' בפי כל רואיהם, ובפה מלא אנו יכולים לאמר כי אי"ה יהיו לגאון ולתפארת עם ישראל סבא בתורתם והנהגתם המצוינה.

אחת רק מדאיב לנו, שלרגלי ההעתקה והתיקונים שונים שהוכרחנו לעשות בדירה החדשה, התגדלה והתרבה ההוצאה, וההכנסה מתצמצמת מיום ליום, ה' ירחם עלינו וישלח לנו את עזרתו מקודש הקדשים, וירים קרן אחב"י וקרן התורה בגו"ר, כי אמנם כבר קצר כח הסבל של הנהלת הישיבה.

ובאגרת י"ח אייר תרצ"ו להנ"ל:

זה שלשה שבועות אשר סדר הלימודים כבר הותחלו, אחרי אשר ביגיעה רבה עלה בידינו לסדר ישיבתינו לזמן הקיץ ההוה, ות"ל מאות תלמידינו לומדים בשקידה עצומה ועולים בשליבות סולם אלקים מעלה מעלה.

על הקיץ ההוה הוא הפעם הראשון מיום הוסדה ישיבתינו הק', שנתנו מודעה בהעתונים שלא יתקבלו שום תלמידים חדשים, ומבלי הבט על זה באו עשרות עשרות תלמידים מאפסי מדינתינו - וגם אחדים מחו"ל, התבקשו והתחננו אצלינו שנספחם אל ישיבתינו הק', ולמרות אדיר חפצינו אי

---

233. הן כתות המכינה, שאודותה יסופר לקמן פרק לו.

234. תיאור ביקורו – לקמן בתיאורו של הרא"י גארפינקל.

אפשר הי' לנו לקבלם, כי גם בלאו הכי מתגדל מספר התלמידים (מעלי' פנימית), היינו מאלו התלמידים שכבר גמרו חוק לימודם בהסניפים שלנו, ואותם אנו מוכרחים לקבל, כי כתלמידים מישיבתינו נחשבים.

לכ"ק אדמו"ר שליט"א הי' רוב צער מזה שהוכרחנו לתת מודעה בהעתונים שלא נקבל שום תלמידים חדשים, כי הרבה פנו אליו ישר בבקשה ותחנון שישפיע על ועד הישיבה שנספחם אל ישיבתינו, וחבל לו על הבחורי חמד בעלי כשרון רב.

הרבה תלמידים נכנסים אל הסניפים[235] אך ורק בכדי שיוכלו אחר כך להכנס אל הישיבה, כי אין אנו מגזימים כלל, שבה בשעה אשר הרבה ישיבות גדולות ירדו בעת האחרון מדרגא לדרגא ומונים כהיום רק עשרות תלמידים, עולה שם הישיבה ומתעלה - וקשה לעצור זרם התלמידים החדשים הרוצים להכנס אל ישיבתינו. ואם כי באמת הי' צריכים להיות ששים ושמחים מעילוי רוחני נשגב ונעלה כזה, אך מה לעשות שלעומת התפתחותה הכבירה ברוחניות יורד מצב הגשמי מטה מטה הל"ת.

כבר אין אנו מדברים ע"ד הסניפים הלוחמים יותר מכפי אפשרותם להחזיק הלאה קיומן, ופונים אלינו המרכז בכל לשון של קריאה ותחנון להצילם.

ה"ר דובער גארפינקל מקורניץ

בשנת תרצ"ו הגיע לאטוואצק הרב דובער קורניצער (גארפינקל), שנמלט מרוסיא, ומיד נתמנה על ידי רבינו למשגיח ובוחן כללי של הישיבה בנגלה ובדא"ח.

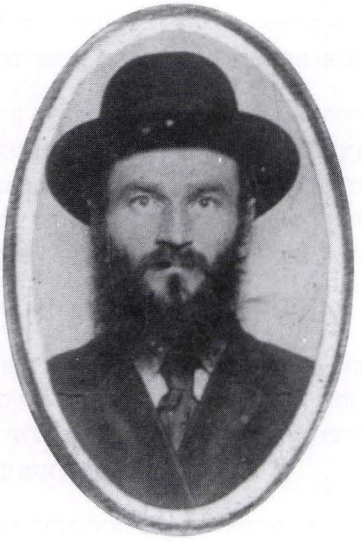

ה"ר דובער גארפינקל מקורניץ

אודותיו סיפר התלמיד מוהרא"י גרפינקל בזכרונותיו (כפר חב"ד גליון 328 ע' 75):

235. ראה אודותם לקמן פרק לח ואילך.

הוא היה טיפוס מיוחד ומופלא, בקי נפלא בנגלה ובדא"ח, ואמרו עליו שהוא זוכר את כל הש"ס בעל פה. כמה פעמים ראינו אותו משוחח עם הר"מ בנגלה, והיה מצטט את הגמרא והתוס' בעל פה, מבלי לעיין כלל בפנים.

בנוסף לכך היה מחונן בכשרון של הסברה והבנה באופן יוצא מן הכלל. מדבר היה בשפה ברורה מאוד, והיו מרגישים תענוג מיוחד כאשר שמעו את דבריו.

מיד עם התמנותו קנה את לב התלמידים; היה מעורב עם כל אחד, ופוגש את כל אחד מהם בבת צחוק ובמילתא דבדיחותא.

נוהג היה לבוא באמצע הסדרים לבית-המדרש, ולעבור ליד השולחנות על יושביהם; לטפוח על כתפי התלמידים ולעוררם בקול נעים: "לעבעדיגער, לעבעדיגער". הוא הכניס חיות מיוחדת בלימוד נגלה ובלימוד חסידות.

לפי סידורו, בכל ערב שבת בין מנחה לקבלת-שבת היה חוזר תלמיד אחד לפני בני החבורה שלו מאמר דא"ח בעל פה. ומה נהדר היה המחזה, כאשר החבורות היו מתפצלות בתוך היער מסביב לישיבה ומתיישבות ליד השולחנות הקבועים בין העצים הגבוהים. כל בני חבורה לעצמם היו פוצחים את פיהם בניגון של דביקות, ולאחר מכן נשמע קולו של תלמיד צעיר החוזר בהתרגשות מאמר דא"ח בע"פ, כאשר חבריו מתעמקים בדבר ההשכלה או בדבר העבודה שבו. לאחר מכן נכנסו כולם לתפילות קבלת-שבת מתוך התרוממות הנפש. היה זה הרגש של מעין עולם-הבא וגן עדן בפועל ממש.

כן היה דרכו של ר' דובער קורניצער לבוא אל ה"זאל" בעת לימוד החסידות, להזמין בחורים אחדים אל שולחנו ולשוחח אתם בעניין מסוים של חסידות שלמדו בו[236].

* * *

תקופת זוהר זו של הישיבה באטוואצק, התייקמה במשך 4 שנים, תרצ"ו-ט. על משגיחים נוספים ששימשו בישיבה בחלק מתקופה זו, מספרים התלמידים ברשימתם:

משגיח בבית המדרש היה הרב מרדכי מנטליק. ומשגיחי הכתות היו ר' יעקב פולקנפלד, ר' יוסף ראדאל ור' מאיר גלאזמן.

התוועדויות וביקורי החסידים

סיפר התלמיד ה"ר אברהם יצחק גארפינקל (כפר חב"ד גליון 328 ע' 74):

תלמידי תומכי תמימים באטוואצק היו מאושרים ביותר, היו להם הזדמנויות רבות להכיר רבים מזקני חב"ד מכל הארצות, ולהתבשם מתורתם ויראתם. מזמן לזמן באו להסתופף בצלו של כ"ק אדמו"ר נ"ע חסידים מריגה, כמו ר' מרדכי חפץ וכדומה; מארצות-הברית, כמו הרב ג'ייקאבסאן; מקאוונא, כמו ר' לייב דוקשיצער; וכן אלה שהגיעו זה עתה מרוסיה, כמו הרב לעוויטין

236. על שנתו האחרונה בישיבה בגיטו ראדום, ראה לקמן פרק סא.

ועוד. כן היו זקני החסידים מתוועדים עם התמימים לאחר שהתבקשו לכך על ידי רבינו.

הנאה מיוחדת נגרמה לתלמידים מביקורו של החסיד המפורסם ר' יצחק מתמיד[237] ז"ל. דרכו היה לשהות באטוואצק משך זמן של ב' או ג' שבועות, והתלמידים אהבו לשמשו ולהיות קרובים אצלו ככל האפשר, היות וכל דבריו היו מתובלים בדברי תורה וסיפורים מצדיקים וחסידים.

התלמידים שהצטיינו בהתמדתם והתנהגותם היו מקבלים פרס מיוחד - רשות להכנס לחדרו של הרבי בעת אמירת דא"ח בשבת-קודש. כידוע, לא הרשו לכולם להכנס אל הרבי בעת אמירת דא"ח עקב חלישותו, אבל במועדים וביומי דפגרא, הורשו כולם להכנס. כן היו כמה התוועדויות ביומי דפגרא שהתקיימו באולם הישיבה, אזי היה הרבי סועד עם כולם ומתוועד יחד עם כל החסידים והתלמידים.

אחת מהתוועדויות אלו מזכיר רבינו באגרת שכתב לכ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, בכ"ה ניסן תרח"צ (חט"ו אגרת ה'תרכד):

בימים הראשונים לא אמרתי דברי חסידות, אבל ת"ל ישבנו בנועם בעת הסדרים שלא במהירות, גם בליל א', וגם בעת הסעודות דיו"ט, שבאו תלמידי התמימים ומוריהם יחיו, ות"ל שעות ארוכות התענגנו על טוב הוי' בזכרונות ימי קדם.

גם כ"ק אדמו"ר זי"ע, כשהי' בא לשהות אצל כ"ק חותנו רבינו, הי' מתוועד עם התלמידים. דבריו בהתוועדויות אלו נדפסו בסדרת ה"רשימות"[238].

ביקורי רבנים בישיבה

ידוע לנו לפחות אודות שני ביקורי רבנים בישיבה בקיץ תרצ"ו, וההתרשמות שלהם[239].

הראשון הוא הרב דוד מאיר (הרד"מ) רבינוביץ מבוסטון, שנסע בקיץ תרצ"ו לארה"ק[240], ועצר בדרכו אצל רבינו באטוואצק, וביקר גם בישיבה.

את הביקור הזה תיאר ראש הישיבה ה"ר יהודה עבער, במכתבו אל ה"ר אברהם זיסקינד, בכ"ט תמוז תרצ"ו:

בשבוע העברה בקר את ישיבתינו הק' ידידנו הרה"ח מוה"ר דוד מאיר ראבינאוויץ שי' מבאסטאן, יחד עם בנו פרץ שי', ועוד אחדים מאה"ב הנוסעים לא"י, ואין אנו מגזימים כלל, רק כשנכנס הרב ראבינאוויץ אל האולם (אי' שלומדים התלמידים הקשישים במספר בערך 70 תלמידים כ"י), צעד עד כתלי הישיבה, ושם ישב בהתעלפות ממש - מרוב התרגשות, שעה קלה לא הוציא הגה מפיו מגודל התרגשות, אחר כך נכנס אל ב' הכיתות, וישב שם כשעה, והי' עוד כמה שעות בהישיבה ... קודם נסיעתו עשינו איזה מסיבה מאנ"ש לברך ולהתברך בברכת פרידה ... עמד הרב ראבינאוויץ שי' על רגליו וצוח ככרוכי' ממש, בטלנים שכמוכם, מה אתם מחשים, האם יודעים אתם ערך האבנים טובים ומרגליות שיש לכם, מעולם לא שערתי שיש ישיבת תומכי תמימים באופן נעלה כזה.

השני הוא הרב יחזקאל אברמסקי (בעל חזון יחזקאל על התוספתא). שאודות ביקורו בישיבה בשנת תרצ"ו, הוא סיפר במכתב תמיכה עבור הישיבה, שכתב בל"ג בעומר תרצ"ז:

אינו דומה שמיעה לראי', בעברי אשתקד דרך פולין, סרתי ביחוד אל הישיבה "תומכי תמימים", ומצאתי בה כמאתים בחורי חמד המסתופפים בתורה ושוקדים שם על התורה ויראת ד', וכל מחסורם ומשאלותם מקופת הישיבה.

בשם ד' הנני מבקש את כל אחד ואחד שיהי' נמנה בקביעות על תומכי הישיבה הקדושה הזאת. ובשכר זה יתברך בכל טוב מאת ד' נותן התורה.

הכותב למען התורה ולומדי'

יחזקאל אברמסקי, דיין בבד"צ לונדון והמדינה

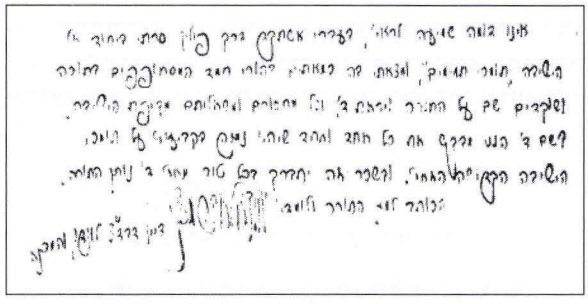

מכתב ה"ר יחזקאל אברמסקי אודות הישיבה

הלימודים בישיבה

התלמיד ה"ר יצחק מענדל ליס, סיפר על הלימודים בישיבה (כפר חב"ד גליון 780 ע' 99):

התלמידים הללו הגיעו לישיבת ליובאוויטש אף שהיו ישיבות נוספות ממבחר חצרות אדמו"רים, מפני של"תומכי תמימים" היה שם טוב באופן מיוחד.

נערים אלו הגיעו לליובאוויטש והחלו ללמוד ברצינות תורת חסידות חב"ד. לא אומר שבסופו של דבר כולם נהיו לחסידי חב"ד, אני מכיר כאן בארץ-ישראל כמה יהודים טובים שלמדו בתות"ל בוורשא ולא נהיו חסידי חב"ד. אולם היו רבים אחרים שהפכו לחסידי חב"ד.

על מצב הלימודים והתלמידים בישיבה בתקופה

---

237. בתחלת שנת תרצ"ו, כדלעיל במכתב ראש הישיבה הר"י עבער.

238. כדלעיל סוף פרק כז.

239. בפרסומים שונים של הישיבה נדפסו מכתבי תהלת הישיבה של אנשי שם, ורשימה ארוכה של אדמו"רים התומכים בישיבה.

240. ראה זכרון לבני ישראל ע' רח.

קבוצת תלמידים באטוואצק, ח"י טבת תרצ"ו.
עומדים מימין לשמאל: ה"ר נטע דענדעראוויטש מריקא, וה"ר אברהם יצחק גארפינקעל מווארשא.
היושבים: ה"ר משה בייטש מסוויעריש, וה"ר משה רודניער מקראסנע

זו, סיפר התלמיד ה"ר משה בייטש (כפר חב"ד גליון 828 ע' 45):

הלימודים בישיבה היו ברמה גבוהה מאד, והישיבה הוציאה מתוכה למדנים מופלגים, תלמידי חכמים מצויינים. אמנה כאן אחדים מהם, שלמדו בישיבה בתקופתי, ואני זוכר אותם ברגע זה:

ר' מרדכי מענטליק ז"ל.

ר' אפרים שפירא[241] הי"ד - שנודע כלמדן מופלג.

ר' אברהם גיטעליס[242] (מאצ'יעס), שלמד תקופה מסויימת בישיבת מיר, אבל בזמני למד ב"תומכי תמימים".

ר' העשיל רייזמן[243] (כיום ראש כולל בתל אביב), למדן עצום, שאת רוב תורתו קיבל בוודאי מר' יהודה עבער (ואחר כך למד בישיבתו של ר' צבי גליק, חתנו של הגאון ר' חיים מבריסק, שמשכנה היה ברחוב גענשא 45).

ר' אביגדור רוטנברג[244].

ר' אפרים אונגר[245], שהיה לחתנו של האדמו"ר מרישא[246] והתגורר בחעלם.

התאומים מאיר וחיים-דוד גלזמן[247] (האחרון היה מגיד שיעור בישיבה, לאחר שעברה לאוטבוצק, ואמר שיעורים הן בנגלה והן בחסידות), ועוד.

דמות למדנית נוספת שבלטה בישיבה היה ר' לייבוש שפיץ. הוא הגיע מלובלין[248] ולמד תקופה ארוכה ב"תומכי תמימים" בוורשא. בשלב מסויים, שלח אותו הרבי הריי"צ לכהן כראש ישיבה בסניף ישיבת "תומכי תמימים" בווילנה[249].

בתקופת אוטבוצק היתה פריחה משמעותית לישיבת "תומכי תמימים" ושמה יצא לשם ולתהילה ברחבי פולין כישיבה מעולה. מדי יום למדו כשעתיים חסידות, ובליל שישי הוארך סדר החסידות בשעה נוספת.

מספר התלמידים ב"זאל" היה קרוב למאה, ומספר התלמידים ב"כיתות" היה גדול מכך. אני משער שמספר כל התלמידים עלה על מאתיים.

241. דלעיל פרק כא – ברשימת התלמידים מספר לז, ופרק כב – ברשימת התלמידים מספר לו, ופרק כו – ברשימת התלמידים מספר א, ופרק כז – ברשימת התלמידים מספר ג.

242. דלעיל פרק כא – ברשימת התלמידים שסיימו לימודיהם מספר טז, ופרק כב – ברשימת התלמידים מספר י.

243. ראה אודותיו לקמן פרק לו.

244. דלעיל פרק כו – ברשימת התלמידים מספר יד, ופרק כז – ברשימת התלמידים מספר ו.

245. דלעיל פרק כו – ברשימת התלמידים מספר כד, ופרק כז – ברשימת התלמידים מספר ט.

246. רבי אלעזר רובין מרישא.

247. דלעיל פרק כא, ברשימת התלמידים שסיימו לימודיהם מספר טו, ופרק כב, ברשימת התלמידים מספר יב-ג, ופרק כו, ברשימת התלמידים מספר ה.

248. בקיץ תרפ"ה, כדלעיל פרק כא, ברשימת התלמידים מספר כד.

249. כדלקמן פרק מ.

אחד מתלמידי ה"כיתות" הצעירים הי' ה"ר שמואל צבי פוקס, שהגיע ללמוד באטוואצק מיד אחרי הבר-מצוה שלו, בשלהי אלול תרצ"ה. הוא סיפר על כך בזיכרונותיו (כפר-חב"ד 592 ע' 15):

בישיבה באטוואצק היו אז שתי כיתות לפני ה"זאל", ואני הוכנסתי מיד לכיתה הראשונה. סדר הלימוד באותן כיתות היה, שביום למדו נגלה ובלילה למדו תניא. בבוקר לא היה סדר חסידות.

למדתי שם עד סוף תרצ"ט, זאת-אומרת עד התחלת המלחמה. ואחת החוויות המרכזיות בחיי באותה תקופה היתה, שהייתי במחיצת הרבי נ"ע בחגי תשרי בשנת תרצ"ו.

הרבי גר בקצה אחד של העיר והישיבה היתה בקצה השני, כך שתמיד היה קצת קשה לבוא מהישיבה לרבי.

באמצע השנה הרבי היה מתפלל לעצמו ובחורים בכלל לא היו מגיעים, מאחר שהרבי גר כפי שכבר הזכרתי בקצה השני של העיר. גם לשבתות לא היינו מגיעים, כי סדרי הלימודים בישיבה כללו גם שבתות.

ה"ר שמואל צבי פוקס

המשפיעים היו ר' ברוך פרידמן ור' בערל קורניצר. גם הוא הגיע בתרצ"ו, וכשנכנס לעניינים לקח לידיו את כל הישיבה ונעשה אחראי כללי על כל העניינים הרוחניים, הן על נגלה והן על חסידות.

מכל האמור לעיל יש ללמוד הרבה על אפשריות התפתחות ישיבת תומכי תמימים בווארשא-אטוואצק, לולי עלה הכורת על הישיבה, בימי המלחמה, וכדלקמן.

פרק לג
שנת תרצ"ז

תמונת מחזור – תרצ"ז

בתחלת שנת תרצ"ז נערכה תמונת מחזור של כל אחד מתלמידי הישיבה, הן אלו שבאולם והכתות והן אלו שב"מכינה" בווארשא, וכן כל אחד מחברי צוות הישיבה.

אין תאריך לתמונה הזאת, אמנם בנוסף לתמונה הרגילה, שישנה בארכיון בכמה עותקים, יש עוד עותק מהתמונה, שהתמונות הקטנות מסודרות בה בגרפיקה אחרת, כנדפס ב"מבית הגנזים" ע' רסח; ובתמונה השניה הזאת נדפס בשוליה שהיא משנת תרצ"ז.

לפי ההשוואה עם תמונות אביב תרח"צ, שבפרק הבא, נראה שהתמונות שלפנינו צולמו בתחלת שנת תרצ"ז.

בתמונה הזו מופיעות גם תמונות בניני הישיבה באטוואצק, שנכנסו אליה בתחלת שנת תרצ"ז.

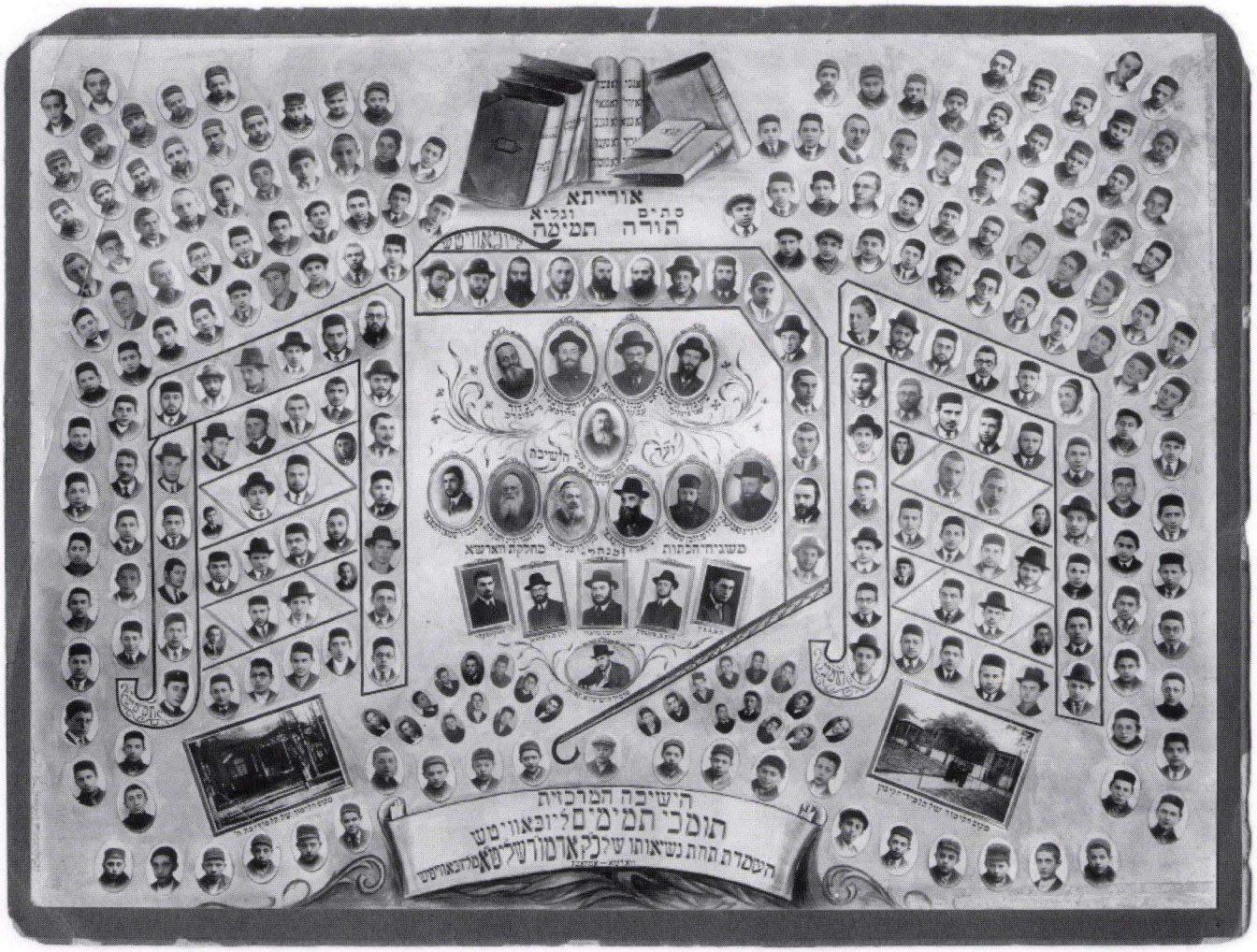

תמונת מחזור – תרצ"ז

רשימת תלמידי התמימים

בתחלת קיץ תרצ"ז, כתב כ"ק אדמו"ר זי"ע, אל כ"ק חותנו רבינו (חט"ו נספח לאגרת ה'תרלד):

בתור הערה והצעה[250]...

היות שבקיץ שנה זו ימלאו ארבעים שנה מהתיסדות ישיבת תו"ת ... זה מכבר שקו"ט אודות הו"ל רשימת תלמידי תו"ת במשך כל הזמן. ומהנכון שיופיע לאור לחג יובל הנ"ל...

נודעתי מש"ב הרש"ז ש"ס שי', שכבר הו"ל רשימה כזו ג"פ: בשנות הסמ"ך, ברוסטוב, ובלנינגרד (העקטאגראפי), אלא שאינו יודע איפוא הם נמצאים והיכן צריך לחפשם.

ובכל אופן אם ברצון להו"ל לסוף קיץ הבע"ל, הכנת החומר דרוש להתחיל תיכף, ואפשר צריך לפנות במכתבים לרוסיא, ארצה"ב ולהתמימים שבארה"ק...

להו"ל חוב' י"ב תמוז הבע"ל ד"התמים" לא יאוחר מזמן הנ"ל, עם חומר מיוחד ומוקדש ... חג היובל הנ"ל.

הרשימה הנזכרת שנדפסה "בשנות הסמ"ך", היא כנראה רשימת בוגרי הישיבה שנדפסה בי"ד טבת עת"ר, וחזרה ונדפסה ב"מבית הגנזים" ע' עא.

הרשימה הנזכרת שנדפסה בתקופת רוסטוב – לנינגרד, היא כנראה זו שהוכנה על פי הוראת רבינו בח"י שבט תרפ"ד, אל הרש"ז הבלין (ח"א אגרת קעז):

הנני מסגיר לך נוסח הודעה ... כל הבחורים והאברכים שי' אשר למדו בהחדרים וישיבות של מוסד תומכי תמימים וכל סניפי' בליובאוויטש, זעמבין, קובליץ, האראדישץ, שצעדרין, ראמען, חערסאן, בחברון ת"ו, בקרעמענטשוג, פאלטאווא, ווארשא, כותאיס (גרוזי' וסניפי'), נעויל, בירושלים תובב"א, משנת תרנ"ז עד תרפ"ד, מתבקשים להודיע ... א) שמותם וכינויהם עם אדרעססא ברורה, ב) באיזה מקום וזמן למדו, ג) מצבם ומעשיהם רב, שו"ב, מלמד, סוחר או עזר בית המסחר.

ב"מבית הגנזים" שם כתבתי אודותה:

שאלתי אצל הרב מוהרז"ש ע"ה דוואראקין, אם ידועות לו תוצאות הנסיון ההוא. והשיב לי, שזכור לו **בבירור**, שבאותה שעה הכינו רשימה כזאת והדפיסוה בפורמט מימיוגרף. אמנם חפשתי בכל מקום אפשרי ולא מצאתי טופס מאותה רשימה.

שוב הורה רבינו בשנת תרצ"א, להכין רשימת בוגרי הישיבות בפולין, כדלעיל פרק כז. אמנם כנראה היא לא היתה מיועדת להדפסה, כאמור לעיל שם.

לא ידוע לנו על עריכת והדפסת רשימה כזו בשנת תרצ"ז. אמנם על פי החומר שהגיע לידי קה"ת – עד שנת תנש"א, ערך אז ה"ר יצחק גנזבורג את "ספר התמימים" (של כל הישיבות). ושם ח"א ע' רעז-רצז נדפסה רשימת התלמידים בישיבות תומכי תמימים בפולין – לפי המסמכים שהגיעו עד אז, ולפי מה שסיפרו התלמידים שחיו באותה שעה.

כעת שהגיעו לידינו רשימות התלמידים משנת תרפ"ה ואילך, וגם רשימת הבוגרים שסיימו את הישיבה לפני תרפ"ה, מושלמת כאן הרשימה של התלמידים, עם הפרטים הידועים לנו אודותם.

בסך הכל כוללות הרשימות שבידינו לערך 1200 תלמידים. השערתינו היא שחסרים לנו עוד כאלף תלמידים שלמדו בישיבה המרכזית בווארשא-אטוואצק[251], ועוד כאלף תלמידים שלמדו בסניפים שברחבי פולין, ליטא ולטביא[252].

כמאתיים מכלל התלמידים האלה, שרדו את המלחמה. השאר ניספו בשואה, הי"ד.

הקדשת "התמים" לנושא תומכי תמימים

בקשר להקדשת חוברת "התמים" של י"ב תמוז תרצ"ז לתולדות הישיבה תומכי תמימים[253], שהציע כ"ק אדמו"ר זי"ע באותה אגרת, הוקדשה החוברת השביעית של התמים ליובל 40 שנה ליסוד תומכי תמימים בתרנ"ז[254]. ושם ([שעג] קט):

בקשר עם "היובל שנת-ארבעים" של הישיבה הק' "תומכי תמימים" יצ"ו, הננו מתחילים לפרסם שורת מאמרים אודות יסוד הישיבה הק', מטרתה, התפתחותה ושכלולה מיום הוסדה עד היום.

בקובצנו הלז אנו נותנים סקירה כללית על התפתחותה של הישיבה, ואי"ה בקובצים הבאים נמשיך לפרסם מכתבים ומאמרים שונים שיתנו להקוראים מושג ידוע מתוכנה הפנימי של הישיבה רבת הערך הלזו ומורם פסגת מעלתה.

שם מסופר גם על יסודה בשנת תרפ"א בווארשא, ועל העברת הישיבה בשנת תרצ"ו לאטוואצק:

---

250. באותה אגרת מציע גם הצעות בקשר ליובל העשר שנים לגאולת רבינו ממאסרו, בי"ב תמוז תרפ"ז.

251. ראה לעיל סוף פרק כא, אשר משנת תרפ"ה עד תרצ"ה למדו בישיבה בווארשא 1,156 תלמידים.
הרשימות שהגיעו לידינו מתלמידי הישיבה בווארשא-אטוואצק הן רק מהשנים תרפ"ה, תרפ"ו, תרפ"ז, תר"צ, תרצ"א, תרצ"ג, תרצ"ד, תרצ"ה, תרח"צ.

252. רק מעטים מתלמידי הסניפים בשאר העיירות נכללו ברשימה שלפנינו. ובעיקר הם התלמידים שלמדו בסניף ווילנא (שהגיעה לידינו רשימת תלמידיו משנת תרצ"א, תרצ"ו, ת"ש), ובסניף לאדז (שהגיעה לידינו רשימת תלמידיו מהשנים תרצ"א-ב).

253. גם לוח הישיבה לשנת תרח"צ הוקדש ליובל ארבעים שנה מהתייסדות הישיבה, ובו סקירה ארוכה על הישיבה.

254. וגם ליובל העשר שנים לגאולת רבינו ממאסרו, בי"ב תמוז תרפ"ז.

ישיבת תומכי תמימים בווארשא-אטוואצק

בשנת תרצ"ו עברה הישיבה הק' המרכזית (עם התלמידים הקשישים) לאטוואצק (בווארשא נשארו ג' כתות הקטנות). אטוואצק הוא נאות דשא ומקום מרפא ידוע סמוך לעיר הבירה, ופה נמצאים ברשות הישיבה המרכזית בתים אחדים (בני הרבה חדרים) העומדים בתוך יער ארזים גדול ומבריא. מאליו מובן שהאויר הטוב והצח, המנוחה והשקט מסביב, הרחק משאון עיר הבירה, הכניסו את חיים חדשים להישיבה, עודדו את רוח התלמידים והשפיעו עליהם לטוב, הן על מצב בריאותם והן על מהלך לימודם.

קבוצת תלמידים – בשנת תרצ"ז לערך
שורה אמצעית, מימין: הרימ"מ טננבוים, הרצ"י קוטלרסקי, ?, ?, ? , ?, הרמ"א גערליצקי, ?
שורה שניה מלמטה, מימין: ?, ?, הר"פ קליין, ?, ?, הר"י בורנשטיין, ?

פרק לד
שנת תרח"צ

את סקירת השנה תרח"צ נתחיל עם מכתב תמיכה שכתבו "חברי ועד הרבנים לעדת ווארשא" עבור הישיבה, בי' כסלו תרח"צ[255], ובו כותבים בין השאר:

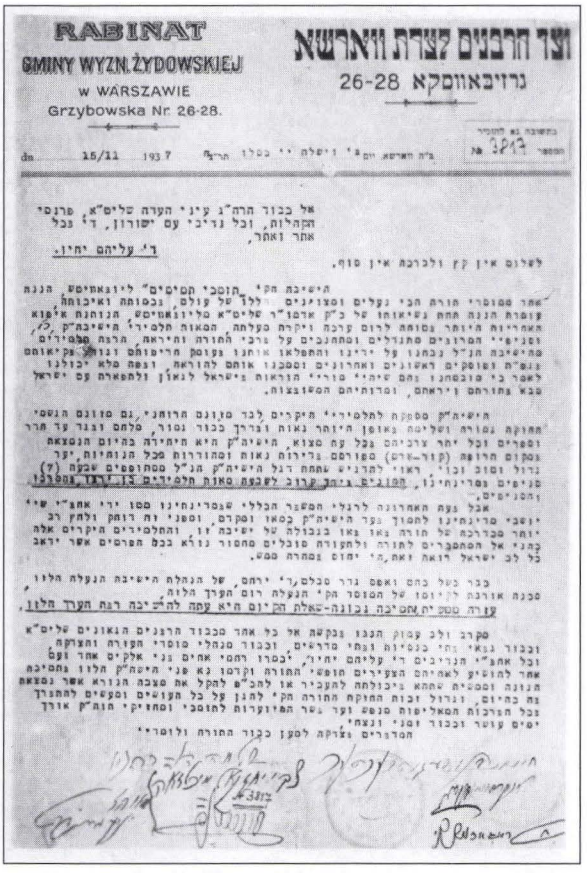

RABINAT
GMINY WYZN. ŻYDOWSKIEJ
w WARSZAWIE
Grzybowska Nr. 26-28.

ועד הרבנים לעדת ווארשא
גרזיבאווסקא 26-28

dn 15/11 1937

הישיבה הק' "תומכי תמימים" ליובאוויטש, הננה אחד ממוסדי תורה הכי נעלים ומצוינים בחללו של עולם, בכמותה ואיכותה. עומדת הננה תחת נשיאותו של כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש, הנותנת איפא האחריות היותר בטוחה לרום ערכה ויקרת מעלתה. המאות תלמידי הישיבה הק', כ"י, וסניפי' המרובים מתגדלים ומתחנכים על ברכי התורה והיראה. הרבה תלמידים מהישיבה הנ"ל נבחנו על ידינו והתפלאו אותנו בעומק חריפותם וגדול בקיאותם בגפ"ת ופוסקים ראשונים ואחרונים, וסמכנו אותם להוראה[256], ובפה מלא יכולנו לאמר כי מובטחנו בהם שיהי' מורי' הוראות בישראל לגאון ולתפארת עם ישראל סבא בתורתם ויראתם, ומדותיהם המשבצות.

...ראוי להדגיש שתחת דגל הישיבה"ק הנ"ל מסתופפים שבעה (7) סניפים במדינתינו[257], המונים ביחד קרוב לשבעה מאות תלמידים כן ירבו, בהמרכז והסניפים.

בין החותמים על המכתב תמיכה הזה מופיעים, הרבנים הגאונים:

אברהם יהושע גוטרעכטער

אברהם וויינבערג

שלמה דוד כהנא

צבי יחזקאל מיכלזאהן

מכתב בסגנון דומה נכתב על ידם גם ביום א' פר' האזינו תרצ"ז, בחתימת חלק מהרבנים.

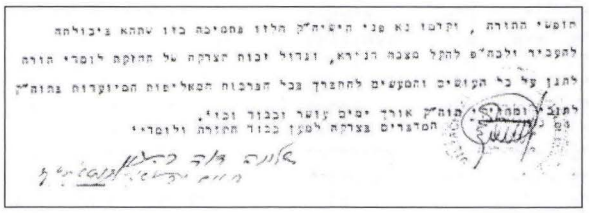

השתתפות בהתוועדויות רבינו

כבר סופר לעיל פרק ל ופרק לב, אודות השתתפות התלמידים בהתוועדויות רבינו, והאוירה המיוחדת שהכניסו התוועדויות אלו לתלמידי הישיבה.

כך נמשך כמובן גם בשנים הבאות. אמנם בשנים האלו חלוש הי' רבינו בבריאותו, והי' מרבה בנסיעות לרופאים ולסנטוריום. וכשהי' שוהה באטוואצק והי' מתאמץ להתוועד כרגיל, היו מגבילים את מספר התלמידים המורשים לבוא להתוועדויות אלו.

במכתב שכתב המזכיר הר"י פייגין, אל גיסו ה"ר שלום פויזנר, בט"ו שבט תרח"צ, הוא סכם:

מהנעשה אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א, הנה בכלל ב"ה עד י"ט כסלו אמר בכל ש"ק חסידות כדרכו בקדש, ורק הי' אומר בפני אנשים מספר כעשרים או שלשים בערך, והיו מתחלפים מתלמידי הישיבה בכל ש"ק...

אמנם עם זה עוד בתחלת חדש כסלו אמר לי כי מרגיש נחיצות נסיעתו להסנטאריום לחדש ההתעסקות ברפואות.

---

255. תצלום מוקטן נדפס בלוח הישיבה לשנת תרצ"ט.

256. כדלעיל פרק כו.

257. כדלקמן פרק לח.

רשימת התלמידים – חורף תרח"צ

בארכיון הספריה נשמרה רשימת התלמידים ורמת לימודיהם[258], באולם הגדול ובשני השיעורים שבאטוואצק, שנמסרה לרבינו בחורף תרח"צ; רשימת תלמידי האולם – 95 תלמידים, ורשימת תלמידי הכתות – 74 תלמידים, ובהמשך אליה – רשימת 55 תלמידי המכינות בווארשא באותה שעה.

תצלום רשימת תלמידי האולם והכתות באה כאן, ואילו רשימת תלמידי המכינות – לקמן פרק לו.

ב"ה רשימת חורף תצר"ח,

רשימת תלמידי האולם.

מספר	שמו ומשפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל
1	אברהם ט.סטופניצקי	פאצאנאוו	כ'	חורף צ"ד
2	אברהם קוואשא	קאמעניץ	י"ט	קיץ צ"ד
3	אברהם קירשענצוויג	טאמאשאוו	י"ט	חורף צ"ו
4	אלעזר שטיינמאן	שידלוצי	י"ז	" צ"ח
5	אלי' ליטעראט	טרגובעק	כ'	חורף צ"ד
6	גרשון חאנאוויטש	גלובקע	י"ז	" צ"ח
7	גדלי' רעכטמאן	וארשא	י"ח	" צ"ו
8	דובער גוראר'	אטוואצק	ט"ו	קיץ צ"ז
9	דובעריש שולבאנק	וארשא	י"ט	" צ"ד
10	דוד מאשקאוויטש	ראציאנז	י"ז	חורף צ"ח
11	העניך גערטנער	בוסק	י"ז	" צ"ז
12	וואלף גרינגלאס	לאדז	כ'	קיץ צ"ז
13	זלמן פ.בזעזינסקי	צעבאנאוו	י"ז	חורף צ"ז
14	זאלקע קאזעניץ	דאקשיץ	ט"ז	" צ"ח
15	חיים י.בליקזילבער	מאגנושעוו	י"ט	קיץ צ"ז
16	חיים פסח בלאט	רייוויץ	י"ח	" "
17	חיים ט.קאזלאוויטש	סוויר	י"ז	" "
18	חיים גאלדבערג	וארשא	ט"ז	חורף "
19	חיים מאיר בוקערט	חמלניק	י"ז	" "
20	יוסף ראדאל	פשדבורזש	כ"ג	קיץ צ"ג
21	יעקב ש. צייקאוסקי	פינטשוב	י"ט	חורף צ"ח
22	יצחק פינקאוויטש	ריגא		" צ"ח
23	יצחק הענדיל	חעלם	כ'	" צ"ג
24	יוסף ווינבערג	יאנוב	כ'	" צ"ו
25	יעקב פרידמאן	אטוואצק	י"ז	קיץ צ"ו
26	יהושע קאלושינער	קאלושין	כ'	חורף צ"ח
27	יוסף טענציא	ווישקאוו	כ"ב	קיץ צ"ד
28	יעקב יהושע מוסמאן	קוזמיר	י"ז	" צ"ו
29	יוסף סאבאל	סטאפניץ	י"ט	" "
30	יוסף פארטאוויץ	וישקאוו	י"ח	" "
31	יצק מענדיל ליס	ווישקאוו	י"ח	חורף צ"ח
32	יעקב לייב מרקאוויטש	וארשא	י"ח	" צ"ז
33	יעקב מ.קירשענבוים	ריקי	י"ז	" צ"ח
34	יעקב מלאטעק	וארשא	י"ח	קיץ צ"ח
35	ישראל ד.ראזינבערג	ריקי	י"ט	" "
36	יחזקאל שפיעוואק	גאמבין	ט"ז	חורף צ"ח
37	יהושע בראנשטין	ווישקאוו	י"ח	קיץ צ"ז
38	ישעי' מאנדרי	ווישקאוו	י"ט	חורף צ"ח
39	יעקב י. גאלדבערג	ראדאם	ט"ז	קיץ צ"ז
40	יעקב גידאסקין	ריקי	י"ח	" צ"ח
41	יוסף באריגשטין	יאבלאנע	כ"א	חורף צ"ח
42	ישראל ליכטענשטין	קונסק	י"ז	" צ"ח
43	יוסף ווידאוונסקי	בוסק	י"ז	" "
44	יצחק קארמאן	לאמאזי	כ'	" צ"ה
45	יהושע ראזען	חעלם	י"ז	" צ"ח
46	לייביש אלטמאן	פאצאנאוו	כ"ג	קיץ צ"ג
47	לייביל איידעלמאן	לוקאוו	י"ט	חורף צ"ה
48	לייביל קראמער	חעלם	כ'	" "
49	משה בערלאנט	חעלם	כ"ב	קיץ צ"ג
50	מאיר הענדיל	ראדאם	כ'	" צ"ה
51	משה א. גערליצקי	קונסק	כ"ב	" צ"ד
52	מענדיל טענעבוים	אטוואצק	כ'	" צ"ה
53	משה פעדער	לאדז	י"ח	" צ"ז
54	מרדכי טייבלום	קאלושין	כ'	חורף צ"ח
55	משה בייטש	סוויערזש	כ'	קיץ צ"ו
56	משה רובין	סלאנים	י"ט	קיץ צ"ו
57	מענדיל ווארעמקליין	וואשא	י"ט	" צ"ח
58	מרדכי ראהפעלד	קאמרוי	כ"ב	" צ"ד
59	מרדכי לוריא	ווילנא	י"ט	חורף צ"ז
60	מרדכי איינהארן	וארשא	י"ז	קיץ צ"ז
61	מרדכי חרושציעל	שעניצא	י"ז	חורף צ"ח
62	משה חיים שפירא	בלענדאוו	י"ט	" צ"ז
63	מענדיל בורשטין	ציכנוצי	י"ז	" צ"ח
64	מרדכי גאלדבערג	וארשא	ט"ז	קיץ צ"ז
65	משה פרוימאן	זשעליכאוו	י"ז	חורף צ"ח
66	נח י. ליבערמאן	חעלם	י"ח	קיץ צ"ו
67	סיני טארבינער	זשעליכאוו	כ"ב	חורף צ"ג
68	פישיל יאסטשעמבסקי	פגלאוונא	כ'	" צ"ה
69	פסח ראבינאוויטש	ווילנא	י"ז	" צ"ח
70	צבי קאטלארסקי	גלוסק	כ'	קיץ צ"ה
71	קלמן גראשעפס	פאצאנאוו	י"ט	חורף צ"ח
72	שלמה דוב אשעראוו	ריגא	י"ז	" צ"ז
73	שמואל ארבעס	וארשא	ט"ז	קיץ צ"ז
74	שמשון פילמאן	וולאדאוואא	י"ט	" צ"ח
75	שלמה זלמן רייך	קראקא	כ'	" צ"ז
76	שלמה מ. אייזינבערג	קונסק	כ"ב	" צ"ג
77	שלמה זילבעבערג	פקשונז	כ'	" צ"ה
78	שמואל שטין	וויאזון	כ"ב	חורף צ"ב
79	שמואל דוד רייטשיק	מלאוואא	י"ח	קיץ צ"ז
80	שמואל צבי פוקס	דיסנא	י"ז	" "
81	שלם דוב פוקס	בענדקאוו	י"ח	חורף צ"ח
82	שלמה הוכלערער	וויסלאוויץ	י"ז	" "
83	שמעון אשעראוו	ריגא	ט"ז	" "
84	שרגא י" בארענשטין	סוכעדניאוו	י"ז	" "
85	שניאור זלמן דובין	ריגא	כ"ב	קיץ צ"ז
86	שמואל לייב גראסבערג	סטאפניץ	י"ח	חורף צ"ח
87	שמואל פ. קאמינקוסקי	וולאמין	י"ז	קיץ צ"ז
88	שמואל משה לדרהנדלר	ריקי	י"ז	" צ"ו
89	שמואל לייב פייגין	אטוואצק	ט"ז	" צ"ז
90	שרגא פייוויש שרינער	סדרילזש	כ"ב	" צ"ג
91	ליפא האנדעלסמאן	אטוואצק	י"ז	" צ"ז
92	צבי אסהרזאהן	פאלעניץ	ל"ז	חורף צ"ח
93	ישראל יעקב שטערינפעלד	אטוואצק	ו"ט	" 3"1
94	יעקב טייבלום	אטוואצק	י"א	" 53
95	יצחק וויזיל	אטוואצק	כ"א	" 3"1

258. בתצלום שלפנינו נעתקו רק הפרטים העקריים של התלמידים.

כ"ח רשימה חורף תצ"ח

רשימת תלמידי כת הר"מ תרי"ע שי'

מספר	שמו ומשפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל
96	1 אברהם רובינשטין	וואשא	ס"ז	חורף צ"ד
97	2 אהרן מרדכי אורמאן	מינסק	ס"ז	" צ"ו
98	3 אפרים ד.בוימלנרין	סלופיא	ס"ז	" צ"ח
99	4 אלעזר קלעפיש	וואַרשא	ס"ו	קיץ צ"ו
100	5 בונם בובבינדער	שידלוצי	ס"ו	חורף צ"ח
101	6 בנציון שעכטער	חעלם	ס"ו	קיץ צ"ו
102	7 בונם יוסטמאן	וואַרשא	ס"ז	חורף צ"ז
103	8 דוד אלפערס	שידלוצי	ס"ז	" "
104	9 חיים יהושע נעלדמאן	פראסקאל	ס"ז	" "
105	10 חיים פנחס ראזען	פאלענין	ס"ו	קיץ צ"ז
106	11 חנן מארדקאוויטש	סטאפנין	ס"ז	" צ"ו
107	12 יוחנן אלי' כטרמאן	קאמרוב	ס"ז	" "
108	13 יצחק שטולמאן	ביבאוא	ס"ז	" "
109	14 יוסף באנק	בראסלאוו	ס"ז	חורף צ"ח
110	15 יעקב אידעלשטין	דובינסקא	ס"ז	קיץ צ"ו
111	16 ישראל דוד ליבטשטין	דעמבלין	ס"ז	" "
112	17 ישע' ניסעלים	קאזעל	ס"ז	" צ"ו
113	18 יעקב ליבערמאן	חמעלניק	ס"ז	" "
114	19 יעקב בערמאן	דובינסקא	ס"ו	" "
115	20 ישראל צבי אקאוויס	קונסק	ס"ז	חורף צ"ח
116	21 ישראל טאב	פאלענין	ס"ד	קיץ צ"ז
117	22 יונא כוציון קאנסקער	אסטאצק	ס"ז	" צ"ו
118	23 ליבזיל מלינארזשעוויטש	וויסקאוו	ס"ו	חורף צ"ח
119	24 ליבזיל ליפשיץ	קונסק	ס"ז	" צ"ז
120	25 מאיר נליקסמאן	קאמיק	ס"ז	" "
121	26 משה בישבערג	וואַרשא	ס"ז	קיץ צ"ו
122	27 מכאל ראכעם	ראציאנז	ס"ז	חורף צ"ז
123	28 נשע מאנדעלמלעך	וואַרשא	ס"ז	" צ"ו
124	29 נתן גוראר'	וואַרשא	ס"ו	חורף צ"ח
125	30 סיזיל קאהן	לאדז	ס"ז	" "
126	31 צבי לאנדוי	נארתאלין	ס"ז	" צ"ו
127	32 צבי רובין	סלאנים	ס"ז	קיץ צ"ז
128	33 שלמה מעהר	חעלם	ס"ז	חורף צ"ז
129	34 שלום דוב ראבינוויטש	וילנא	ס"ז	" צ"ח

מספר	שמו ומשפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל
130	1 אברהם ראסקאפף	וואַרשא	ס"ו	קיץ צ"ז
131	2 ארון הימעלשטין	סאריאאל	ס"ו	חורף צ"ח
132	3 אהרן מילנער	וואַרשא	ס"ז	" "
133	4 אברהם ראיעקטסקי	פאצאנאל	ס"ז	" "
134	5 איזיק ליאס	חעלם	ס"ז	קיץ צ"ז
135	6 אלחר ציטרינבוים	פאצאנאל	ס"ז	" "
136	7 אברהם שאפירא	סוכדניאל	ס"ד	" "
137	8 זעליג דוד זילברמן	סלאנים	ס"ד	חורף צ"ח
138	9 חיים שעכטער	מחעלם	ס"ו	בקיץ צ"ז
139	10 חיים מילער	מינסק	ס"ו	" "
140	11 יצחק סטאקינע	אסטאצק	ס"ו	חורף צ"ח
141	12 יהושע בורוך כ"ץ	קונסק	ס"ו	" "
142	13 יוסף שטארק	אסטאצק	ס"ד	" "
143	14 ישע' צעטרין	חעלם	ס"ו	" "
144	15 יצחק ברוך טטרמן	קאזוב	ס"ו	בקיץ צ"ז
145	16 יוסף נימן זילברג	אסטאצק	ס"ו	בחורף צ"ח
146	17 יעקב סטאוויצקי	וואַרשא	ס"ו	קיץ צ"ז
147	18 יוסף כ"ץ	חעלם	ס"ו	חורף צ"ח
148	19 יחזקאל לאנדוי	שוכינקא	ס"ו	" "
149	20 יחזקאל מאסטאוויץ	אסטאצק	ס"ו	" "
150	21 משה כ"ץ	דובינקא	ס"ו	" "
151	22 משה נ"ער	?	ס"ו	" "
152	23 משה אלביק	דעמבלין	ס"ו	" "
153	24 משה אהרן כשטניק	אסטאצק	ס"ד	" "
154	25 משה בערמאן	סלאנים	ס"ו	" "
155	26 משה שפילער	פאצאנאל	ס"ז	" "
156	27 נחמן מאנעלי	לאדז	ס"ז	קיץ צ"ז
157	28 סלסיאל אכפיער	שוידער	ס"ו	חורף צ"ח
158	29 פיזיל ראטשטין	מחעלם	ס"ו	" "
159	30 פנחס בערעוושטין	דובינקא	ס"ו	" "
160	31 צבי העגדיל	חעלם	ס"ד	" "
161	32 צמי ליאקס	חעלם	ס"ו	קיץ צ"ז
162	33 שמחה בונם מקוש	וואַרשא	ס"ד	" "
163	34 שלום שמאסקין	וואַרשא	ס"ו	חורף צ"ח
164	35 שלמה נעצמאן	חעלם	ס"ו	" "
165	36 שלום גרינבערג	חעלם	ס"ו	" "
166	37 שמעון קאלושינער	מקאלושין	ס"ו	קיץ צ"ז
167	38 שמואל מ.קרינסמן	וואַרשא	ס"ו	חורף צ"ח
168	39 שלום ראזענמוטער	לאדז	ס"ו	" "
169	40 שלמה מעסינגער	חצלמענקא	ס"ו	" "

קבלת תלמידים בישיבה

זאת היא רשימת התלמידים האחרונה של תלמידי הישיבה באטוואצק. אמנם הגיעו לידינו ידיעות פרטיות אודות תלמידים חדשים שהתקבלו אחר כך, במשך קיץ תרח"צ, ובמשך שנת תרצ"ט.

ובתור דוגמה, נביא כאן מכתבו של הרא"מ געלערשטיין מבריסק, שכתב אל מזכיר הישיבה ה"ר יוסף אברהם קגן, בה' לפר' קדושים (ד' אייר) תרח"צ:

בשבוע העברה כתבנו מכתב עקספרעס להרב ר' יהודא עבער, אודות תלמיד ושמו פרעגער מבריסק, שברצונו לנסוע לאטוואצק ללמוד בישיבת תומכי תמימים, ולפלא הדבר שעד היום לא קבלנו שום תשובה על זה. אי לזאת אבקשו להתענין בדבר זה, ולהודיעני בפאסט החוזרת, כי הוא תלמיד מופלג ומושלם במעלות טובות, בעל כשרון, וראוי להתקבל. אם יסדר את זה אהי' לו אסיר תודה.

התלמיד מנחם נחום פרעגער אמנם התקבל אז לישיבה, למד באטוואצק עד תחלת המלחמה בשלהי תרצ"ט, אח"כ ברח לווילנא ולמד שם בתו"ת בשנת ת"ש, ובשנת תש"א ניצל עם קבוצת התלמידים, ליפאן ושנגהאי, ואחרי המלחמה הגיע עם כל הקבוצה לארה"ב, והתיישב בנ.י. – כדלקמן פרק נד ואילך. נפטר בשנת תשמ"א.

הפנימיה במלון געלבפיש

ככל שגדלה הישיבה, הוזקקו להשיג מקומות נוספים ללינת התלמידים.

חלק מהתלמידים ישן בפענסאנאט (מלון) של געלבפיש, שהי' קצת מרוחק מבית המדרש, וסמוך יותר לבית רבינו באטוואצק.

לפנינו תמונה מהמלון, כאשר כמה מתלמידים יושבים בחצר ומעיינים בסוגיא. במרכז יושב התלמיד ה"ר יוסף ראדאל. בצד עומדים שני אנשים ומשוחחים.

התמונה הזאת נשלחה אל ה"ר משה פנחס כץ, שנסע בקיץ תרצ"ט לארה"ב, כדלקמן. מאחורי התמונה נכתב:

ב"ה מנחת זכרון

לכבוד ידידי הת' ויפה המעלה הרה"ח והרה"ג מהור"ר משה פנחס כ"ץ שי'

י' מנ"א צ"ט אטוואצק "תומכי תמימים"

ידידך לנצח

[חתימה לא ברורה]

תלמידים לומדים אצל הפנימיה במלון געלבפיש. במרכז – ה"ר יוסף ראדאל

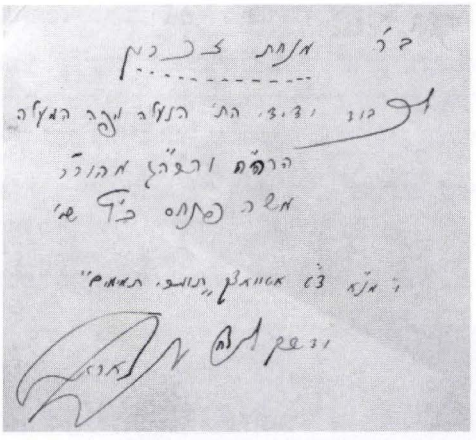

השתדלות קניית הבנין

בתחלת תשרי תרח"צ הזדמנה אפשרות לרכוש את כל הבנין הזה עבור הישיבה. הבנין עלה הון רב, שלא לפי ערך האפשרויות של רבינו. ורבינו החליט לערוך מגבית מיוחדת לצורך זה, בין אנ"ש בארה"ב וארה"ק.

המכתבים הראשונים בנושא זה, שנכתבו בתחלת חודש תשרי תרח"צ, לא הגיעו לידינו, אמנם הגיעה לידינו אגרת המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, שכתב אל ראשי קהלת חב"ד בתל אביב, בכ"ח תשרי תרח"צ (ח"ד נספח לאגרת תתקנג):

אם כי הודעתי להם מכללות ההחלטה, בכל זה, להיות כי ענינים כמו אלו דורשים זריזות יתירה, וע"כ אכפול הדברים.

מסבות שונות החליט כ"ק אדמו"ר שליט"א כי בהכרח לקנות בנין עבור ישיבת תומכי תמימים אשר באטוואצק, וגם מזדמן בנין המתאים לתנאי הישיבה בגשמיות וברוחניות.

אמנם ההזדמנות הטובה הנ"ל דורשת לעשות ולגמור הקנין במשך זמן קצר, אשר מוכרח לזה חלק ממשי מהסכום הדרוש עבור כל הבנין, אשר זה מוכרח ליתן במזומן תיכף. וע"כ יצא כ"ק אדמו"ר שליט"א מגדרו, אשר מעולם לא נהג כן, ובעצמו הערין את התמימים ויחידים מאנ"ש בתור חברים מיסדים בסכומים קבועים.

שוב כתב על כך רבינו, אל יו"ר אגודת חסידי חב"ד בארה"ב, ר' חיים שניאור זלמן קרעמער, בי"ב מ"ח (ח"ד אגרת תתקנג):

זה יותר מחדש ימים אשר לסבות שונות החלטתי כי בהכרח לקנות בית וחצר עבור ישיבת תומכי תמימים יצ"ו, וב"ה כי מזדמן ענין המתאים לתנאי הישיבה בגשמיות וברוחניות.

הדיון הי' גם בקשר לבית עבור רבינו ועבור הספריה, שיהי' בסמיכות לישיבה. בג' שבט תרח"ץ כתב על כך רבינו אל הר"י דזייקאבסאן (חי"ד אגרת ה'רנא):

אודות קנין בנין בית-דירה עבורנו, נחוץ הדבר במאד, הן בהנוגע לבריאות והן בהנוגע לפנימיות הענינים. אבל בתנאי שיהי' בסמוך להישיבה, היינו חצר אצל חצר, כי הלא רק בגלל הישיבה העתקתי מגורי מריגא לפולין. ואם היו אחדים מאנ"ש שי' מתענינים בזה בהתענינות הראוי', בטח כבר הי' בית עבורנו, ועבור הספרים[259] כנדרש, ואם ישנה התעוררות כזו יעזרם השי"ת בגו"ר.

מחמת הגבלות חוקי פולין באותה תקופה, היו נשלחים כל כספי התמיכה לרבינו (הן למעמד והן לתמיכת הישיבה), על ידי כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע בפריז[260].

על כן כתב לו רבינו בכ"ג שבט תרח"צ (חט"ו אגרת ה'תריט):

אתענין לדעת אם אפשר לקנות בבאנק מחאה על זלאטעס, או להעבירו על הקאנטא שלי בוארשא סכום של עשרת אלפים זלאט, האם יעלה הקורס של הזלאט בזול יותר מכמו שהנני מקבל בוארשא בהבאנק, וכ"ז הוא רק שאלה ואינו נוגע לפועל ממש עדיין, וכאשר יודרש אז אכתוב לו. בס"ה יהי' נדרש לי לשלם סכום הנ"ל - שנכנס אלי באטואצק במשך הזמן - על בנין הישיבה.

השגת סכום גדול זה עבור קניית הבנין היתה יותר מהיכולת, והתוכנית נדחתה עד הקיץ. בט' תמוז תרח"ץ כתב המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, אל מנהל אגודת חסידי חב"ד בארה"ב, ה"ר ישראל דזייקאבסאן:

אחרי הדומי' הארוכה בדבר קניית החצר והבית עבור תומכי תמימים, ביחד עם כ"ק אדמו"ר שליט"א, אשר לסבות שונות נפסק הדבור בזה, הנה על פי רצון כ"ק נתחדש הדבור בזה לקרב הדבר לפועל לקנות.

שוב כתב על כך רבינו אל הר"י דזייקאבסאן, בי"ט תמוז (חי"ד אגרת ה'רנד):

אחר ההחלט להתקרב דבר קנין החצר והבית עבור הישיבה תומכי תמימים יצ"ו, הנה המניעה היא לע"ע, אשר חסר תקנון אגודת חב"ד מאושר מהממשלה דארצוה"ב, וגם מהקונסול הפולני בניואורק, שאז יהי' באפשרי לקנות בעזה"י הבנין על שם אגודת חב"ד, וכפי שכתב בזה בפרטיות ידידי הרר"י שי' פייגין.

אודות התקנון הזה, ותוכנית קניית הבנין על שם אגודת חב"ד בארה"ב, יסופר לקמן פרק עב.

השתדלות שכירת הבנין

האמצעים היו מדאי דלים בתקופה ההיא, ולא התאפשרה רכישת הבנין עבור הישיבה. אז עלה רעיון שכירת הבנין עבור הישיבה, לתקופה של שנתיים ויותר.

בט"ו אייר תרצ"ט, כתב רבינו אל כ"ק חתנו אדמו"ר

---

259. הספריה.

260. ראה חט"ו אגרת ה'תקסג, ובהנסמן בהערות שם.

זי"ע, אודות אפשריות לשכור בנין עבור הישיבה[261] (חט"ו אגרת ה'תרסח):

יש תקוה טובה בעזה"י לשכור בית דירה מרווחה בחצר הסמוך לבית דירתנו, והוא הפאנסיאן של געלבפיש, שיש שם כארבעים חדרים ואולמים גדולים ומרווחים.

ובהכרח לשכור זאת על משך כשתי שנים ויותר, בשכירות של שמונה אלפים זהובים לשנה, ולפרוע השכירות למפרע בעד כל הזמן, שעולה קרוב לשמונה עשר אלפים זהובים, ובזה יהיו שני אלפים שטרות וששה אלפים מזומנים, אשר צריכים לשלמם מהאוסף של רמ"ד[262] שי' אשר אסף ונדב בשביל תומכי תמימים יצ"ו.

ויתן השי"ת אשר הדירה החדשה של הישיבה תהי' להצלחה, אשר התלמידים שי' יהיו בריאים וחזקים ויצליחו בלימודם ויהיו יראי אלקים וחסידים והמנהלים משפיעים ומשגיחים והמנדבים יחי' יצליחו בגשמיות וברוחניות.

אמנם כעבור חדשים אחדים פרצה המלחמה ונתפזרה הישיבה, וכל התוכניות שבתו.

נישואי הר"מ מענטליק והרמ"פ כץ

לערך[263] בשנת תר"פ הגיע לארה"ב החסיד ר' דוד שטאקהאמער, עם זוגתו ושלושת בנותיו, והתיישב בנוארק, שבמדינת ניו דזשערסי.

כשהגיעה לפרקה בתו הבכירה, מרת פעשא, שפך נפשו לפני רבינו, אשר כאן בארה"ב אין למצוא בחור חסידי שיתאים לה.

רבינו עודד את המשפיע ה"ר שלמה זלמן הבלין שישתדל למצוא עבורה בחור חסידי המתאים, בין תלמידי תורת אמת בירושלים.

הרש"ז הציע הצעה זו אל התלמיד ה"ר אברהם זושא זיסקינד[264], רבינו יעץ לו לנסוע לארה"ב ולהפגש אתה[265],

ועוד באותה שנה הגיע ה"ר אברהם זיסקינד לארה"ב.

אחר שנישאו הוא שימש בתור שו"ב בנ.י. והרבה לעסוק בהלכה וחסידות. באגרות קודש של כ"ק אדמו"ר זי"ע, יש כמה דיונים אתו בשו"ע אדמו"ר הזקן ובחסידות.

בשנים האחרונות הי' ראש כולל אברכים שעל ידי מזכירות כ"ק אדמו"ר זי"ע.

נפטר בנ.י. בר"ח ניסן תשכ"ז[266].

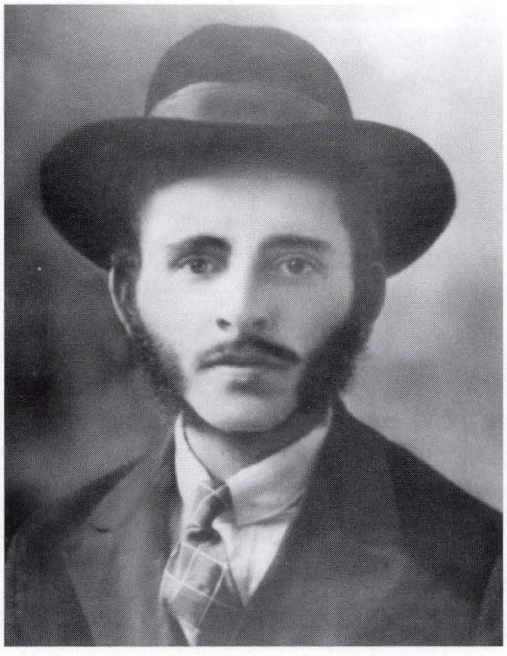

ה"ר אברהם זיסקינד

* * *

בשנים תרצ"ו-ח הגיעו שתי הבנות הצעירות לפרקן, וה"ר אברהם זיסקינד השתדל לשדך אחת מהן אל ה"ר משה פנחס כץ. ואף השתדל לסדר עבורו ניירות כניסה לארה"ב.

הגיע לידינו מכתב שכתב ראש הישיבה ה"ר יהודה עבער אל ה"ר אברהם זיסקינד, בכ"ט תמוז תרצ"ו:

הננו ממהרים לענות לכת"ר ע"ד תלמידנו משה פנחס כץ שי'. אנחנו עדיין משתדלים בכל האפשרי, ועוד יותר מכפי אפשרותינו ... בכלל הלא הוא איש צעיר, וגם המדוברת צעירה, ואם צריכים לחכות חודש או יותר אין בזה כלל.

---

261. ראה לקמן ריש פרק סג, שבאותה שעה כבר עסק רבינו בתוכניות ההעתקה מפולין לארה"ב.

262. ר' מרדכי דובין.

263. כמה מהפרטים הבאים לקמן – ע"פ סיפור נכדו ה"ר זאב יחזקאל הכהן כץ.

264. נולד בווארשא בשנת תרס"ו. למד בתומכי תמימים בווארשא בשנים תרפ"ב – תרפ"ו (כדלעיל פרק יז). בחורף תרפ"ו אף לימד תניא לצעירים (כדלעיל פרק כב). אחר כך נסע ללמוד בתורת אמת בירושלים, מקץ תרפ"ו עד שנת תר"צ.
הנסיעה לארה"ק היתה ע"פ הוראת רבינו, מחמת קשיים שהיו לו בהשגת פטור מגיוס לצבא הפולני. הוראה דומה קיבלו התלמידים ה"ר משה יהודה רייכמן וה"ר גדול צונץ.

265. בו' טבת תרפ"ט כתב רבינו אל ה"ר שלמה זלמן הבלין:
במענה על מכתבו מו' כסלו על אודות ההצעה עבור התלמיד מר אברהם שי' זיסקינד, נכונה היא, והשי"ת יהי' בעזרו בגו"ר.
ובאחת מרשימות התלמידים שבארכיון, רשום אחיו ה"ר לייבל זיסקינד, ואצלו נרשם:
אחיו הגדול [ה"ר אברהם זושא] למד מכבר בישיבתינו, ואחר כך נסע לארה"ק, ואחר כך על פי פקודת כ"ק לארה"ב.

266. באותו בוקר התפלל במנין של הישיבה ב770, באמצע הלל לא הרגיש טוב, עזרתי לו להתיישב. גם הד"ר זעליגסון התפלל באותו מנין, והוא ניגש מיד לטפל בו, אך מיד התחיל לגסוס, וכעבור כמה דקות החזיר את נשמתו בטהרה.

בחורף תרח"צ הי' בארה"ב השד"ר ה"ר מרדכי חפץ[267]. כשחזר לאירופה, בתחלת הקיץ, שלח אתו הר"ד שטאקהאמער את שתי בנותיו. שם השתדכו עם שנים מבחירי התלמידים, מרת גיטל השתדכה עם ה"ר מרדכי מענטליק, ומרת מינדל – עם ה"ר משה פנחס הכהן כץ.

ה"ר מרדכי מענטליק נולד במינסק בי"ט מ"ח תרע"ג. למד בתומכי תמימים בווארשא משנת תרפ"ה ואילך. כשהיתה תוכנית העברת תלמידי ה"אולם" מווארשא לריגא, בקיץ תרצ"א, נבחר גם הוא לנסוע לריגא, כדלעיל פרק כז. בשנת תרצ"ד התמנה כר"מ במכינה, כדלקמן פרק לו. אחר כך הי' משגיח בבית המדרש באטוואצק, כדלעיל פרק הקודם.

ה"ר משה פנחס כץ נולד בקינצק, פולין, בשנת תרע"ג. למד בתומכי תמימים בווארשא בשנים תרפ"ה – תרצ"ג. ר"מ במכינה בווארשא, ועוסק במשרד הישיבה משנת תרצ"ג ואילך, כדלעיל פרק כט.

ה"ר משה פנחס כץ

באסרו חג השבועות התקיימה חתונתו של הר"מ מענטליק. השתתפו בחתונה ובסעודת השבע ברכות, גם ראש הישיבה ומזכיריו של רבינו.

שבע ברכות להרב מרדכי מענטליק – סיון תרח"צ
לשמאלו יושבים: המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין. חבר ההנהלה ה"ר שרגא פייביש זלמנוב. ראש הישיבה ה"ר יהודה עבער. המזכיר ה"ר משה ליב רוטשטיין.

267. ראה תולדות חב"ד בארה"ב פרק לב.

בט"ו סיון התקיימה חתונתו של הרמ"פ כץ, בבנין שבה גר רבינו באטוואצק – רח' פרוסא 6, כאמור בהזמנה.

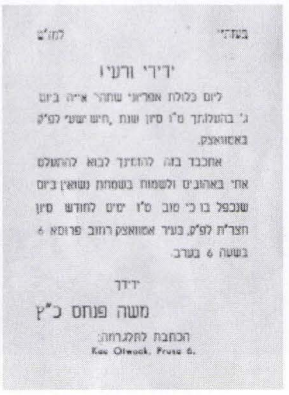

הזמנה לחתונה

וגם כאן השתתפו בחתונה ובשבע ברכות, גם ראש הישיבה והמזכירים, וחבריו הקרובים של החתן.

אחרי החתונה הוצרכו להשתדל להשיג אשרות כניסה לשני החתנים, להתיישב בארה"ב.

בי"ח מנ"א כתב רבינו אל ה"ר ישראל דזייקאבסאן, מנהל אגודת חב"ד בארצות הברית (ח"ד אגרת א'נה. תצלומו בזכרון לבני ישראל ע' רמח):

אודות ידידנו הר"ד[268] שי' שו"ב, נחוץ במאד מצד האהבה פנימית, להשתדל בזה לטובת שניהם, כי באמת ידידנו הר"ד שי' הנ"ל איש יקר הוא בפנימיותו, והוא מקום טוב עבור בן תורה.

בזה הורה לו רבינו להשתדל לעזור לו בהשגת אשרות כניסה לארה"ב עבור שני חתניו, כדי שיתיישבו בסמיכות לו, כי "הוא מקום טוב עבור בן תורה".

בשלהי הקיץ חזרו שתי הנשים לארה"ב, כדי להשתדל להשיג אישורי כניסה לבעליהן.

בתשרי כתבו אל רבינו כי הן מתגעגעות לאוירה החמה היהודית חסידית שראו באטוואצק. והרבי השיב להן (ח"ד אגרת א'עה; בתרגום מאידיש):

אתן כותבות שהנכן מתגעגעות לסביבה העדינה החמה יהודית וחסידית ידידותית ... הגעגועים שלכן צריכה להתבטא בפעילות, לבנות בעזהי"ת סביבה דומה באיזורכן, סביבה חמה יהודית חסידית ידידותית.

יושבים מימין לשמאל:

ה"ר שלמה צילך (מנהל המטבח); ה"ר נחמי' ברלין מבריסק; ה"ר מרדכי מענטליק; המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין; החתן ה"ר משה פנחס כץ; ראש הישיבה הרב יהודה עבער; (?); ה"ר שניאור זלמן דובער דובין; מזכיר הישיבה ה"ר יוסף אברהם קאגאן.

התמימים העומדים מימין לשמאל:

ה"ר יהושע ברוך כץ (אחיו של החתן); ה"ר מרדכי איינהארן; משה בערלאנד; לייבל קרעמער; אברהם (ב"ר דוד) טייבלום; טובי' סטופניצקי; לייבוש אלטמאן; צבי יוסף קוטלרסקי; יצחק הענדל; יוסף וויינבערג; מאיר הענדל מראדום.

---

268. ה"ר דוד שטאקהאמר, חותנם של הר"מ מענטליק ושל הרמ"פ כץ.

השגת אישורי הכניסה לבעליהן נמשכו הרבה יותר מהמתוכנן. על הקשיים בקבלתן יעיד מכתבו של הרמ"פ כץ, אל ה"ר יוסף אברהם קגן, מי"א אדר תרצ"ט:

והשי"ת יעזור לנו מהרה ויוליכנו למחוז חפצינו, ומדמים אנו אפשר נבשר לך בשו"ט. הייתי בשבוע העברה בהקאנסולאט, בצירוף תלמיד הישיבה מאה"ב[269], ואפשר על האזרח שלהם יביטו בעין יפה, והבטיח ליתן תשובה בקרוב, ומחכים אנו עליו בכל יום, והקב"ה ברחמיו המרובים יחוס עלינו, כי אין לשער גודל התוחלת ממושכה לישב ולצפות על הנושא מכתבים, אפשר היום, מחר.

ובשולי אותו מכתב מוסיף ה"ר מרדכי מענטליק:

ואי"ה בשבוע הבע"ל, כשיהי' מענה מהקאנסול, אכתוב לך מכתב.

ה"ר משה פנחס כץ נסע לארה"ב באייר תרצ"ט. בז' אייר כתב המזכיר ניסן מינדל אל ה"ר יוסף אברהם קגן (ללונדון):

בטח ידוע לכ' כי ידידינו ר' משה פנחס שי' נוסע היום ללונדון בד[ר]כו לאה"ב. תהא דרכו צלחה.

ובכ"ג אייר כתב ה"ר מענטליק אל ה"ר יוסף אברהם קגן:

ראשית אודיעך, שקבלתי תלגרמה ביום ג', שגיסי רמ"פ שי', בא לשלום ביתו, ת"ל בעד זה.

ה"ר מרדכי מענטליק קיבל את הויזה בתחלת אלול תרצ"ט, והגיע לארה"ב בתשרי ת"ש.

באדר"ח אלול כתב המזכיר ה"ר משה ליב רוטשטיין, אל ה"ר יוסף אברהם קגן:

ר"מ מענטליק יקבל הוויזה בפועל מחר אי"ה.

לפני הנסיעה של הר"ר משה פנחס כץ לארה"ב אורגנה בישיבה מסיבת צאתכם לשלום.

יושבים מימין לשמאל:
ה"ר שלמה משה אייזענבערג; ה"ר יעקב פלקינפעלד; ה"ר מאיר גלזמאן; ה"ר מרדכי מענטליק; המשפיע ה"ר ברוך פרידמן; ה"ר משה פנחס כץ; המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין; המזכיר ה"ר משה ליב רוטשטיין; ה"ר שלמה זלמן העכט; ה"ר יוסף ראדאל.
עומדים מימין לשמאל: ה"ר דובער ליווי; ה"ר אברהם בארנצקי; ה"ר משה בערלאנד; ה"ר אברהם (ב"ר דוד) טייבלום; המזכיר ר' ניסן מינדל; אווישקאווע; ה"ר שלמה זילבערבערג; ה"ר שלמה צילך

269. בנסיעת הרמ"פ כץ לשגרירות, הוא לקח אתו אזרח אמריקאי [כנראה הרש"ז העכט שבפרק הבא], ללוותו.

אחרי שהסתדר הרמ"פ כץ בנוארק, בח"י סיון תרצ"ט, כתב סקירה על המצב אל המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין. בב' תמוז השיב לו המזכיר:

נהניתי לקרא מכתבך מיום ח"י סיון, רואה הנני כבר באת לידי סדר פנימי בכחות הפנימיים, וגם רואה הנני בך גם זריזות פנימי צו פאסין זיך לידי סדרי החיים החדשים.

אמנם ראוי לעורר אותך על ענין אחד ... ניט פארגעסין אף רגע ועד מי איז, אז מען איז א תמים, מען דארף האבין א קביעות ללמוד חסידות בכל יום ממש.

כשהגיע רבינו לנ.י. ופתח בה את הישיבה תומכי תמימים, התקבל הר"מ מענטליק כר"מ ראשי בישיבה, והרמ"פ כץ התקבל לניהול משרד הישיבה. בזה עסקו כל ימיהם.

בתחלה נשארו שניהם לגור בנוארק, ומשם היו באים כל יום לנ.י. לעבודתם. שם, בנוארק, אף יסדו בשנת תש"ב את הישיבה אחי תמימים[270]. ובשנת תש"ו עברו לגור בנ.י.

הר"מ מענטליק הוא מחבר ספר אמרי מרדכי. חבר הנהלת אגודת חסידי חב"ד. נפטר בנ.י. בכ"ה תשרי תשמ"ח.

הרמ"פ כץ הי' גבאי בביכנ"ס 770. חבר הנהלת אגודת חסידי חב"ד; ועד המסדר; ועד להפצת חסידות; ועד המעמד; ועד קופת בחורים. נפטר בנ.י. בבדר"ח אד"ש תשמ"ו.

* * *

כבר סופר לעיל, שאחרי נסיעת הרמ"פ כץ לארה"ב, שלחו לו חבריו תמונה, מי' מנ"א תרצ"ט, בה נראים כמה מהתלמידים מעיינים בסוגיא, בחצר המלון של געלבפיש, שהיו בה גם חדרי שינה עבוד התלמידים.

המדובר הוא – לערך חודש אחד לפני פרוץ המלחמה, ואפשר שזוהי התמונה האחרונה של תלמידי הישיבה לומדים באטוואצק. ניתן כאן קטע מוגדל של תמונה זו, בו נראים התלמידים העוסקים בעיון בסוגיא.

התלמידים עוסקים בלימוד, ביו"ד מנ"א תרצ"ט

270. ראה תולדות חב"ד בארה"ב ע' רלח ואילך.

פרק לה
שנת תרצ"ט

בפתיחת הפרק הזה נביא את הסיכום הכללי של מספר תלמידי הישיבה, אשר למדו בשנה הזאת בישיבה המרכזית באטוואצק, במכינה שבווארשא, ובסניפים שבעיירות שונות, כדלקמן פרק לח ואילך, מתוך מכתב הנהלת הישיבה בז' תשרי תרצ"ט:

הישיבה אשר שמה הט' כבר ת"ל ידוע ומפורסם למדי בכל קצוי תבל לשם תהלה ותפארת, בהעמדת אלפי תלמידים גדולי תורה ויראה המשובצים במדות טובות ונעלות, תחת דגל מרכז הישיבה וריבוי סניפי', מסתופפים יותר משבעה מאות תלמידים כ"י, המתחנכים ומ[ת]כלכלים על ידי ישיבתינו הקדושה בדרך כבוד ובאופן היותר נאות.

בלוחות הישיבה לשנים תרצ"ז-ט, נדפסה רשימת חברי ועד ההנהלה[271]:

ה"ר ישראל קאמיען.

ה"ר וואלף מינץ.

ה"ר יצחק זעמצאוו.

ה"ר דובער נחום גורעוויץ.

ה"ר אברהם קאצנעלסאהן.

הרה"ג ראובן סג"ל זעהמאן אבד"ק אטוואצק[272].

הרה"ג אליעזר דובעריש יאנאווסקי רב באטוואצק.

ה"ר דובעריש בורשטיין.

ה"ר חיים קעניגסבערג.

ה"ר בנימין קאהן.

חדב"נ ה"ר שמרי' גוראר' (הרש"ג)

כבר סופר לעיל פרק כז, שבשנת תרצ"א מונה הרש"ג לתקופה קצרה, לעסוק בניהול הישיבה. אמנם בשנים הבאות לא מצאנו אותו עוסק בישיבה – עד שנת תרצ"ט, שמהשנה הזאת הגיעו לידינו כמה מכתבים ממנו, על נייר מכתבים מהישיבה, בה נאמר שהוא נשיא ועד הפועל.

לקמן יובא מה שכתב הר"י עבער אודותיו בתחלת שנת תרצ"ט:

הרש"ג שי' - שבזמנים האחרונים התחיל לדבר עם התלמידים בדא"ח.

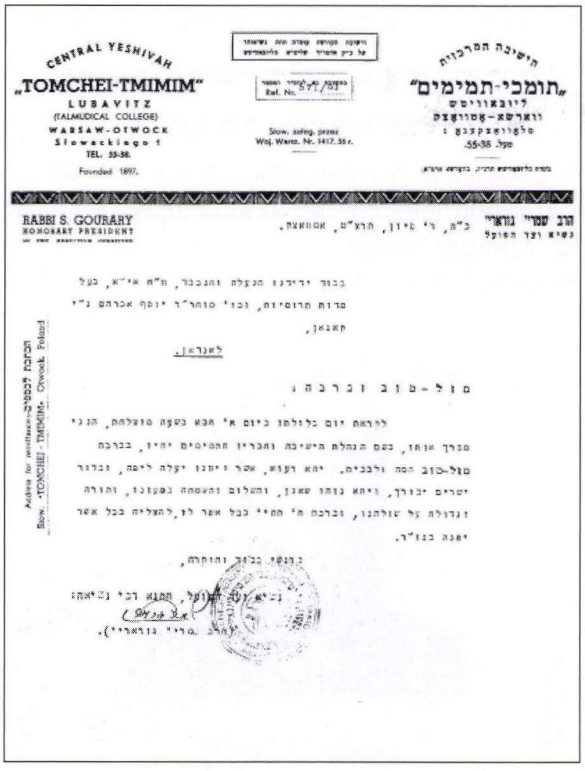
CENTRAL YESHIVAH
„TOMCHEI-TMIMIM"
LUBAVITZ
(TALMUDICAL COLLEGE)
WARSAW-OTWOCK
Slowackiego 1
TEL. 55-36.
Founded 1897.

הישיבה המרכזית
„תומכי-תמימים"
ליובאוויטש
וואַרשא-אָטוואָצק
סלאָוואַצקעגא 1
טעל. 55-36

RABBI S. GOURARY
HONORARY PRESIDENT

תכתה Address for remittances: תכתה
Stow. „TOMCHEI - TMIMIM". Otwock. Poland

וביו"א אדר תרצ"ט, כתב ה"ר משה פנחס כץ, אל ה"ר יוסף אברהם קגן:

חדשות מהישיבה אין לי מה לכתוב לך. הרש"ג מיום ליום נוטל חלק בכל עבודות הישיבה, והיום כל הוצאות על פיו.

קבוצות תלמידים שבאו מארה"ב

במשך שנת תרצ"ט באו שלושה קבוצות קטנות מארה"ב ללמוד בישיבה באטוואצק.

אלו הם חברי "אחי תמימים", מתלמידיו של החסיד ה"ר ישראל דייזקאבסאן, מנהל אגודת חב"ד בארה"ב, שלמד אתם חסידות במשך השנים[273], והוא אף ארגן את נסיעתם ללמוד בישיבה באטוואצק, בהתאם להוראת רבינו אליו, ביו"ב כסלו תרצ"ט (ח"ד אגרת א'פב):

להשתדל לשלוח תלמידים מאחי התמימים לישיבת תומכי תמימים באטוואצק, ובעזה"י יהי' זה פתח ליסוד ישיבה במדינתם ברוחה של תומכי תמימים.

וכבר בשלהי תרצ"ז הוחלט להשתדל לשלוח קבוצת

271. רשימת חברי ועד ההנהלה בשנת תרפ"ח – ראה לעיל פרק כד, ובשנת תרצ"ג – לעיל פרק כט.

272. מחב"ס יחי ראובן (ווארשא, תרצ"ז).

273. כמסופר בתולדות חב"ד בארה"ב פרק כט.

תלמידים מארה"ב לישיבה באטוואצק, כנזכר בתקנון אגודת חב"ד, עם הוספות ע"פ דברי רבינו אל הר"י דזייקאבסאן במנ"א תרצ"ז (ח"ד ע' קט):

יד. השתדלות להביא תמימים מאירופא לארה"ב וקנדה, ושיסעו תלמידים מארה"ב לתומכי תמימים.

אלא שהבאת תוכנית זו לפועל נמשכה שנה ויותר.

נסיעת ה"ר שלמה זלמן העכט

הנוסעים ראשונה, בשלהי שנת תרח"צ, היו חתנו ה"ר שלמה זלמן העכט, שנסע עם זוגתו מיד לאחר החתונה, כדי ללמוד במשך זמן בישיבת תומכי תמימים באטוואצק. על כך סיפר הר"י דזייקאבסאן ברשימתו (זכרון לבני ישראל פרק לז):

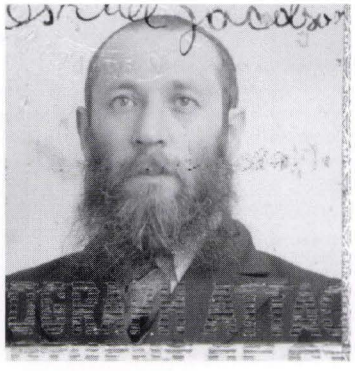

ה"ר ישראל דזייקאבסאן

עפ"י הסכמת כ"ק אדמו"ר נבג"מ הי' המדובר, אשר תיכף אחרי עבור שבעת ימי המשתה (אחרי חתונתם ביום ג' אלול תרח"צ) נסעו חתני (ובתי) שיחיו ללמוד בתומכי תמימים ליובאוויטש באטוואצק.

ה"ר שלמה זלמן העכט

הנסיעה היתה ברוב פאר, ובאו ללוותם הרבה מהתלמידים והמשפחות.

בו' אלול תרח"צ כתב לו המזכיר מוהר"י פייגין, אודות נסיעת חתנו ובתו (זכרון לבני ישראל שם):

בדבר שכתבת כי בדעתך שיבואו הנה, אי"ה מצדי, כל האפשרי באופני קירוב לא יחסר, ואשתדל לפעול על הנהלת הישיבה שישימו אליו לב ביחוד.

ובי"ב תשרי כתב לו שוב:

דבר בתך וחתנך שי' שבאו, בטח כתבו לך כי מצדנו כל האפשרי לעזור להם עזרנו להם בימים הראשונים. להיות כי הי' ערב יום טוב נכנסו לפענסינאט[274] ... אמנם כ"ק אדמו"ר שליט"א אמר לי בדבורו אודותם, כי ראוי הי' שיקחו דירה, וזה טוב עבורם בגשמיות וברוחניות.

ובכ"ו תשרי:

כבר הודעתיך כי על פי עצת כ"ק הסכימו לשכור דירה ולסדר עצמם בפני עצמם, לא בפענסיאנאט. ושכרו דירה בהחצר שהנני דר בו, גם הרבנית[275], גם מר דובין[276]. אשר בזמן הראשון ודאי טוב הדבר אשר לא תהי' גלמודה בעת שיהי' בעלה בהישיבה, ובכלל גם בהחנוך לנהל סידור הבית בזמן הראשון טוב שתהי' בקרוב עם הנ"ל.

הוא למד בישיבה במשך כל השנה תרצ"ט, ובשבעה עשר בתמוז כתב המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, אל חותנו ה"ר ישראל דזייקאבסאן:

בהנוגע לחתנך יחי', ודאי כי נוגע לו רחוק המקום[277], הגם כי בהנוגע להלימוד נסתדר כעת כרצונך, בהלכו לשם מבוקר השכם, גם לומד חסידות שם ומתפלל, בהנוגע לגשמיות אין מסודר כל כך רחוק מקום בזה.

נסיעת התלמידים ברנצקי – ליווי

עוד המשיך לספר מוהר"י דזייקאבסאן, אודות נסיעת עוד שנים מתלמידיו:

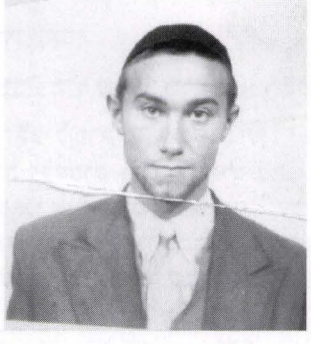

ה"ר אברהם ברנצקי

274. מלון.

275. שטערנא שרה, אם רבינו ואשת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

276. ה"ר זלמן דובער, בה"ר מרדכי דובין, שגם הוא למד אז בישיבה – אחרי נישואיו בשנת תרצ"ו, כדלעיל פרק יג.

277. זה שדירתו רחוקה מבנין הישיבה.

גם התמים הר"ר אברהם מנחם מענדל נ"י בארנעצקי התעורר אז ברצון לנסוע ללמוד בתות"ל באטוואצק.

בין התלמידים שהתקרבו אז אל קבוצת אחי-תמימים הי' הרב ר' דובער נ"י ליווי. הוא יליד אמריקה, משפחתו דרו בעיר ברידזשפארט, אמו היתה בת אחותו של הרב ר' אברהם דוב לוין שהי' נקרא המלאך ... וגילה לי חשקו לנסוע ללמוד בתות"ל באטוואצק.

ה"ר דובער ליווי

מובן שהסכמתי על זה, אבל ראשית הי' צריך לדאוג אודות מעות לשלם עבור כרטיס הנסיעה. הצעתי לו שילך לבקר בבתי כנסת, ואתן לו מכתב, או שאדבר עם הרב או המיודעים לי מהבע"ב, לעזור לו בזה.

גם הי' צריך לעזוב את הישיבה תורה ודעת, ולא הי' מקום לאש"ל, ולקחתיו לביתי.

הזמן התקרב לנסוע ואסף סכום קטן, והצטער מאד איך יוכל לשלם עבור הכרטיס; אך אני הבטחתי לו שיסע, וגם עודדתי אותו שיסע.

תיכף אחר חג הסוכות, לערך בפרשת לך תרצ"ט, נסעו שניהם ללמוד בתות"ל באטוואצק, עם האני' קווין מערי. אני נתתי לו את דמי הנסיעה היתרים.

נסיעה זו גרמה הרמת רוח אצל התלמידים כאן.

אודות רצונם זה כתב, ביום ג' ז' מ"ח תרצ"ט, אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

אי"ה ביום ו' הבע"ל נוסעים שני תלמידים ללמוד בתו"ת בשעטומו"צ ת"ל. הא' הוא אברהם מנחם מענדל ברנצקי, הוא יקר פנימי ויש לו חוש ביגיעה ועבודה ת"ל, והשני דובער ליווי, בן יז שנה, בעל כשרונות נעלים, בן בת אחותו של אברהם דוב ע"ה ונתחנך אצלו, וזה כירחים אחדים שבא ונתקרב אלינו, ויכולים לעשותו כלי מפואר בעזהי"ת.

בהגיעם לאטוואצק כתב לו הר"י פייגין, בי"ז מ"ח תרצ"ט:

היום באו פתאום שנים התלמידים מאחי התמימים ... היית צריך לבוא בכתובים להנהלת תומכי תמימים ... דבר סידור הגשמי, אשר צריכים להבין כי בני אמעריקע אינם כלים לסידור כזה של כל בני הישיבה במצב ההוה, וגם ברוחניות צריכים שימת לב להם ביחוד.

ביום ועש"ק פר' חיי שרה כתב התלמיד ר' אברהם בארנעצקי אל מהר"י דזייקאבסאן:

איך בין אנגעקומען קיין אטוואצק לעצטען פרייטאג, ווייל מיר האבען זיך ניט אפגעשטעלט אין פאריז. מיר האבען גלייך געזומען די באהן כדי צו קומען אויף שבת צום רבי'ן שליט"א. מיר האבען ניט געשיגט קיין טעלעגראמע פון פאריז צו שלמה זלמן[278] שיחי', ווייל עס איז ניט געווען קיין צייט. זיינען מיר דא אנגעקומען אומערוואַרטעט...

דאנערשטיג אוועק בין איך אריין צום רבי'ן שליט"א, איך האב זיך געפיהלט אזוי גליקליך שטענדיג ביים רבי'ן...

יעצט וועל איך זיך צוגרייטען לכבוד שבת און הערען דעם רבי'נס מאמר.

פון אייער תלמיד אברהם וואס איז מקושר צו אייך בכל לב ונפש.

במכתב מפורט יותר, סיפר לו ראש הישיבה מוהר"י עבער ביום ועש"ק ויחי, אודות שלשת הבאים ללמוד באטוואצק:

הנה מיום בוא חתנו שי' הנני מתעניין בפרטי מצב לימודיו, וסידרתי אותו בחבר טוב בנגלה, היינו עם א' מהתלמידים הקשישים ה' שמואל שטיין שי', אשר הוא נחשב מה"לומדים" של ישיבתינו, וכפי שהנני יודע הנה חתנו שי' נהנה ממנו. וכבר למדו מפרק גיד הנשה הנוגע להוראה, ופרק כל הבשר ב' פעמים עם הרא"ש, לבד מה שלומד גמ' לגירסא, ושו"ע או"ח באר היטב, ובשבוע זו כבר התחילו ללמוד בשר בחלב.

והנני מדבר עם חתנו שי' לפרקים קרובים, גם בשבוע זו דיברתי עמו בארוכה בהגמרא שלמד, ובדרך כלל הנה חתנו שי' מסור ונתון אל הלימוד ושומר הזמן, ואם שאין לו חוש גדול כל כך בעיון, אולם הוא מבין בטוב מה שלומד ויש לו כח ההסבר, וכל דבר שאומר זאגט ער דאס ריין און קלאר, והנני מקוה לה' שיעשה חיל ויצליח בלימודו.

ובהנוגע לדא"ח הנה סדר אותו הרד"ק[279] שי' בחברותא עם אחד מהתלמידים הבחירים של ישיבתינו ה' מענדיל טענענבוים, אשר בטח כ' שי' זוכר אותו, והנני יודע אשר כ"ק אדמו"ר שליט"א האלט פון איהם שטארק, וגם הרש"ג שי' - שבזמנים האחרונים התחיל לדבר עם התלמידים בדא"ח - אומר אשר ה' מענדיל שי' נראה לו כמעט יותר מכל התלמידים שי', וגודל תקותי לה' אשר יעשה חיל בכל הענינים, וכ' שי' יקבל ממנו רוב נחת.

---

278. העכט.

279. הר"ר דובער קורניצער.

בהנוגע לשאר התלמידים מאה"ב, הנה לדאבונינו כמעט שלא התחילו ללמוד, כי בערך ב' שבועות מזמן ביאתם נחלו על גריפע, והחום ירד ועוד הפעם עלה, וכמו כן הי' איזה פעמים. והנה ה' דובער[280] שי' ת"ל חזר לאיתנו ומסתמא ביום א' הבע"ל יבוא אל הלימוד, אולם ה' אברהם[281] שי' הנה בשבוע זו הי' לו חום גדול לערך 39, ואם שאתמול כבר ירד החום עד 37, אולם הוא צריך עדיין זהירות יתירה, כי הגריפע מתפשטת כעת ביותר במדינתינו. והננו חושבים שכשירד החום לגמרי לסדרו על שבועות אחדות בפענסיאנאט כי נתחלש מהחום. בכל אופן הננו משתדלים להטיב מצבם בכל האפשרי.

וביום ועש"ק וארא, כתב לו התלמיד מוה"ר דובער ליווי:

קודם כל צריך להקדים, אז בכלל בין שטארק צופרידען הן בגשמיות והן ברוחניות, אצינד בין איך זייער גוט איינגעארדענט. דער ראש הישיבה האט אויסגעקליבען א זייער שיינער צימער פאר אונז ביידער, מיט אברהם, וואס דער ישיבה האט אליין געדונגען...

וועו איך בין ערשט געקומען בין איך אריין אויף יחידות, האט דער רבי שליט"א מיר נעכגעפרעגט זאך, און ער האט מיר געזאגט אז דערווויילע זאל איך לערנען כסדר הישיבה הן בנגלה והן בחסידות. וועו איך בין אריינגעגיינגען האב איך זיך ממש פערגעסען.

וועו איך בין אריין אין דער ישיבה האט מען אויסגעקליבען צוויי שותפים פון די עלטערע בחורים אין זאל. ר' בער[282] האט מיר קודם אויסגעהערט חסידות, און דער ראש הישיבה[283] האט מיר אויסגעהערט גמרא, און זיי האבען געזאגט איך וועל קענען לערנען אין קיבוץ.

גמרא לערן איך קידושין און פסחים גלייך מיט אלעמען, איינער פון די בעסטע בחורים פון זאל האבען זיי מיר געגעבען פאר גמרא. פאר חסידות האבען זיי מיר געגעבען א געשמאקער בחור, און איך לערן אין די צוויי לעצטע כתות. איך לערן תרס"ה מיט ר' ברוך[284] דער משפיע, ס"ו[285] מיט ר' בער, דאס הייסט מיר הערען פון זיי...

אייער איידעם ר' שלמה זלמן שי' זעה [איך] אלע טאג און איך בין שטארק צופרידען פון איהם...

פרישת שלום לאחי התמימים ולכל חברי, איך האב נאך א סאך א סאך צו שרייבען וועגען די פערבריינגענס פון די ישיבה און פון י"ט כסלו. מסתמא שלמה זלמן וועט דאס אלעס

280. ליווי.

281. בארנעצקי.

282. קורניצער.

283. מוהר"י עבער.

284. פרידמן.

285. המשך המאמרים תרס"ו.

שרייבען, און פשוט די צייט ערלויבט נישט.

נסיעת הקבוצה השלישית

באותה שעה שהגיעו שלושת התלמידים האלו ללמוד בישיבת תומכי תמימים באטוואצק, כתב רבינו אל מוהר"י דזייקאבסאן, בי"ב כסלו תרצ"ט, אודות משלוח קבוצה נוספת (ח"ד אגרת א'פב):

להשתדל לשלוח תלמידים מאחי התמימים לישיבת תומכי תמימים באטוואצק, ובעזה"י יהי' זה פתח ליסוד ישיבה במדינתם ברוחה של תומכי תמימים.

ההכנות לנסיעת קבוצה נוספת נמשכה כחצי שנה. בט' אדר כתב לרבינו על פרטי התוכנית, ורבינו השיב לו בכ"ח אדר (חי"ד אגרת ה'רנח):

במענה על מכתבו מט' לחדש זה, הנה אודות התלמידים שי' הרוצים לבא ללמוד בישיבת תומכי-תמימים יצ"ו באטוואצק, כבד לי עכשיו להשיב על זה, ואשיב אי"ה בעתו ובזמנו.

בד' תמוז כתב המזכיר מוהר"י פייגין אל עמיתו מוהר"י דזייקאבסאן (תולדות חב"ד בארצות הברית ע' קמד):

אמר לי כ"ק אדמו"ר שליט"א ... דבר הנסיעה של אחדים מהתלמידים, אשר כבודו חשב במכתבו חמשה תלמידים, ובמכתב כ"ק מזכיר מספר כפול ... על משך שנתיים.

בב' מנחם-אב, כתב מוהר"י דזייקאבסאן אל הרי"ל הורוויץ מבוסטון (תולדות חב"ד בארצות הברית שם):

הנני לבשרו שאי"ה ביום ו' פרשת עקב י"ט מנ"א אני נוסע צלחה לכ"ק אדמו"ר שליט"א לאטוואצק, עם אחדים מתלמידי יחיו.

אך לפועל נדחתה הנסיעה לכמה ימים, וביו"ט מנ"א כתב על כך מוהר"י דזייקאבסאן אל מר י. קרעמער למאנטיסעלא (זכרון לבני ישראל ע' רכ):

איך וויל נעמען דיזע געלעגענהייט צו לאזען אייך וויסען אז אי"ה דיזען דינסטאג, כ"ג מנחם אב, 8טן אוגוסט, אום 11 אוהר פריה, וועל איך פאהרען מיט דער שיף איל דע פראנס, נאך יוראפ, כדי צו באזוכען דעם ליובאוויטשער רבי'ן שליט"א און די ליובאוויטשער ישיבות תומכי תמימים.

יחד אתו נסעה קבוצה נוספת של תלמידי אחי תמימים, על מנת ללמוד בישיבת תומכי תמימים באטוואצק, במשך שנתיים, הרי הם: א) ה"ר מרדכי דוב אלטיין. ב) ה"ר מאיר גרינברג. ג) ה"ר אברהם דובער העכט. ד) ה"ר יצחק קאלאדני. ה) ה"ר זרח גורדון. ו) ה"ר מרדכי פישר.

כשיצאה הקבוצה הזאת, עם הר"י דזייקאבסאן, בדרכם לאטוואצק, דרך פריז, הודיע זאת רבינו במכתבו שכתב אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, בכ"ו מנ"א (חט"ו אגרת ה'תרעו):

הרב ריי"ד שי' נסע ביום ג' העבר עם ... ששה תלמידים שי' הבאים ללמוד בתומכי תמימים.

ובאדר"ח אלול כתב המזכיר ה"ר משה ליב רוטשטיין, אל ה"ר יוסף אברהם קגן:

וכפי השמועה, הנה מחר (ד' שופטים) יבוא לכאן הרב דזייקאבסאן ושמונה או יותר תלמידים עמדו.

אודות הנסיעה הזאת סיפר התלמיד ה"ר מאיר גרינברג:

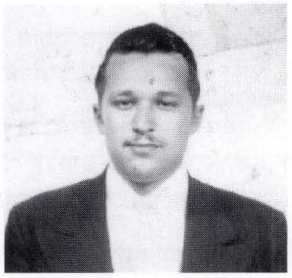

ה"ר מאיר גרינברג

בערך כ"ג מנ"א תרצ"ט יצאנו באניית איל דע פראנס צרפתית גדולה מאד, הגענו לצרפת, משם ברכבת לפריז. נכנסנו לר' זלמן שניאורסאהן לסעוד.

בפריז קיבל פנינו כ"ק אדמו"ר שליט"א [זי"ע]. נכנס לרכבת אתנו, והתחיל לדבר אתנו [אתנו הי' גם הר"י דזייקאבסאן, אלא שחזר מיד לארה"ב]. לבסוף אמר: עד כאן. אסיים פעם אחרת

[ואכן סיים כשבא לארה"ב, וציוה לו אדמו"ר להתוועד. ביקש שישאלוהו קושיה, ויגידו שמם ושם אמם, ודיבר כ-6 שעות, ולבסוף אמר: ובזה יובן מה שהתחלנו בפריז...[286]].

הרבי שלח על ידי תרופות מיוחדות עבור הרבי[287] [באטוואצק].

הרכבת נסעה צרפת, בלגי', גרמני', פולני'.

הגענו בר"ח אלול לאטוואצק.

ר' שמואל דוד רייצ'יק הי' הראשון שהתחיל לדבר אתנו בלימוד.

אז הכרתי את הרב מענטליק, שמיד נסע לארה"ב אחרי חתונתו[288]. הוא הי' חוזר, משנהו הרי"מ טננבוים, ועוזרו הר"י ווינבערג.

הבוחן הכללי הי' ר' בערל קורניצער. דיבר אתנו בלימוד. שאלנו שאלה במסכת אחת, ותירץ ושילב מכמה מסכתות, על פי מה שאמרתי לו ממה שלמדתי. גם דיבר אתנו בדא"ח.

נכנסתי ליחידות ושאלני מה המסכתות שלמדתי מהבר מצוה [כי הייתי ביחידות כאן בארה"ב[289]].

גם הר"י עבער דיבר אתנו בלימוד. הראתי לו דברי תורה שנדפס ממני ב"המסילה", ונהנה. שמעתי ממנו שני שיעורים בשו"ע אדמו"ר הזקן בקונטרס אחרון הל' פסח[290], בענין חמץ שאינו ברשותו ועשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו.

תוכנית הנסיעה לשני תלמידים נוספים

היו צריכים לנסוע אתם גם התלמידים ה"ר מנחם מענדל פלדמן וה"ר שלום דובער גורדון, אך מסיבות נתעכבה נסיעתם. בכ"ח מנ"א כתב על כך מוה"ר יוחנן גורדון אל מוהר"י דזייקאבסאן (תולדות חב"ד בארצות הברית ע' קמה):

על דבר בני שלום דובער שי', הייתי אצל רוזנטל והוא הי' בהאפיס שנותנים הפאספארטין, ואמרו לו, כאשר ביום 29 אוגוסט שהוא ג' תבא, יתמלא לו ה' שנים[291], יבא לשם ביום הנ"ל בבקר, ובמשך שני שעות על ידי הטעלעפאן יוגמר הפאספארט שלו, ויוכל ליסע למחר ביום ב' ... על דבר פעלדמאן, איני יודע אם יסע עם שלום דוב ביחד או קודם.

אך לפועל לא הספיקו לנסוע, שבנתיים פרצה המלחמה, וכדלקמן.

בהגיעם לאטוואצק

כשהגיע מוהר"י דזייקאבסאן לאטוואצק, עם קבוצת ששת התלמידים הנוספים, זכו לשמוע מאמר מרבינו, ואחר כך נכנסו ליחידות.

אודות המאמר סיפר ה"ר אברהם דוב העכט ביומנו (התמים (נ.י.) 19 ע' 52):

הפעם הראשון שנכנסנו לכ"ק אדמו"ר שליט"א הי' שני ימים אחר בואינו, וזה הי' ביום שישי ג' אלול ש"ק פר' שופטים ושוטרים. ובאותו השבוע הי' קבוע שיסע הר"ר מרדכי מענטליק, החוזר הראשון, לאמריקא. וגם הי' יו"ט מעט שבא הר"ר ישראל דזייקאבסאן שליט"א, וגם אנו האחרים יחי' מאמריקא. וחזר המאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך. וזה הי' בשעה החמישית או החמישית וחצי. ואחר כך חזר ר' מרדכי מענטליק יחי' את המאמר.

ובלילה הי' פארבריינגען בביתו של אחי היקר ר' שלמה

---

286. ראה קובץ כ"ח סיון – יובל שנים ע' 20.

287. בהגיע התרופות לרבינו, כתב אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, בעש"ק שופטים תרצ"ט (חט"ר אגרת ה'תרעז): הרי"ד שי' מסר לנו פ"ש מאתך, כן נתקבלו הרפואות.

288. ראה פרק הקודם.

289. כמסופר בזכרון לבני ישראל ע' קנו.

290. סי' תלה. ביאורו של הר"י עבער לקו"א זה נדפס אח"כ בספרו שערי יהודה ב"ק ע' עד ואילך.

291. מאז הגיע לארה"ב.

זלמן יחי', והי' ב"ה טוב מאד. הר"ר יחזקאל פייגין יחי' הי' המדבר הראשון, ודיבר אודות מעלת הישיבה וענין כ"ק אדמו"ר שליט"א.

ואת היחידות אצל רבינו, תיאר הר"י דזייקאבסאן בזיכרונותיו (זכרון לבני ישראל ע' רכו):

היחידות שלהם הראשונה (שאליה הכינו את עצמם הכנה רוחנית במשך זמן, כי החסידות שלמדו נתנה להם הבנה עמוקה שהיחידות הזאת היא לא דבר קטן עבורם).

כשהוא בא לאטוואצק הוא הביא אתו כמה מאות מכתבים, מאנשים בארה"ב לרבינו. במשך ימי שהותו אצל רבינו, השיב רבינו על כל המכתבים שהביא, ומסר בידיו את המענות, כדי למסור לשואלים.

על כל אלו כתב רבינו באותו יום אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע (חט"ו אגרת ה'תרעח):

מאז שבא הרי"ד שי' עד היום הייתי טרוד במאד, והייתי צריך לענות על איזה מאות מכתבים שהביא, ולא הי' זמן לכתוב, גם עתה אין ביכולתי לכתוב ענין מסודר כ"א פ"ש כללי, וכאשר אנפש במעט אז אכתוב מענה על סדר מכתביו אי"ה. ומ"ש אשר צריך ליתן להרר"י שי' דזייקובסאהן שני מאות אכסמפליארין מספרי הרב סימפסאן[292], בודאי צריך לעשות כן.

התחלת המלחמה ונסיעתם לריגא

אמנם התלמידים לא הספיקו להיות זמן רב באטוואצק, וכעבור ימים אחדים התחילו השמועות אודות המלחמה, אז שאל מוהר"י דזייקאבסאן אצל רבינו, אודות התלמידים, כמסופר ברשימתו של התלמיד מוה"ר יוסף ווינברג (שמועות וסיפורים ח"ג ע' 118):

להרב ישראל דייזקאבסאן, ששאל מה יענה להורי קבוצת תלמידים שהביא מארה"ב, ענה הרבי, שראשית כל מה שיהא עם כל התלמידים יהי' גם עמהם, שנית שהם אזרחים אמריקאיים, יוכלו תמיד לברוח לריגא.

יחידות זו היתה ביום ג' י"ד אלול[293], לפני יציאתו חזרה מפולין לארה"ב.

ביום ו' י"ז אלול התחילה המלחמה, ורבינו אמר להם, שעוד לפני שבת עליהם לנסוע לווארשא, ומשם להמשיך לריגא[294], וללמוד שם עד יעבור זעם.

לפני היציאה לווארשא נכנסו ליחידות אל רבינו, שאמר להם (יומן ה"ר אברהם העכט. התמים (נ.י.) 20 ע' 47):

אני חושב שתסעו עכשיו לוורשה ... אני שולח אתכם

צאתכם לשלום להי"ר ישראל דזייקאבסאן
לידו עומדים הר"י עבער, הר"ב פרידמן והר"ד מקורניץ מאחוריו – חלק מהתלמידים

292. הוראת רבינו, שכ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע ימסור להר"י דזייקאבסאן 200 דולרים אמריקאים (ששם גר הרב סימפסאן), מקופת רבינו השמורה אצלו בפריז. ומיראת הצנזורה נכתב כך.

293. ראה ח"ד סוף אגרת א'קל בשוה"ג.

294. שמועות וסיפורים שם ע' 119.

לחסידים שלי בריגא, אבל שיהי' בלי בלבול ובלי התרגשות. ר' מרדכי חפץ יסדר עבורכם את הלימודים בנגלה ובחסידות.

ובמכתבו של התלמיד ה"ר מרדכי פישר, אל הרב שמואל לויטין, לנ.י. (תולדות חב"ד בארה"ב שם):

כ"ק אדמו"ר שליט"א שלח אותנו לריגא, ואמר לנו קודם נסיעתינו מאטוואצק לריגא, שפה בריגא "יסדר לנו מרדכי חפץ בנגלה ובחסידות" [בזה הלשון], וברך אותנו בגמר כתיבה טובה, ואמר "שהשי"ת זאל העלפין אז מיר זאלין זיך זעהן געזונטער-הייט". והסביר לנו שגם זה מה שנפרע סדרנו בלימוד הוא מעשה שטן, דכיון שראה השטן שדחפנו וגברנו על כל הנסיונות עד הנה, לכן הולך הוא הלאה לנגדנו, וכי שצריכים אנו להתגבר וכו'.

מיד נסעו התלמידים מאטוואצק לווארשא, ושם שבתו. סיפר על כך התלמיד ה"ר מאיר גרינברג:

בשעה 7 בבוקר יום ששי י"ז אלול שמעתי רעש ממטוסים, והתחיל ההתפוצצות.

הרבי שלחנו לריגא, ואמר אל תבהלו, כל פצצה יש לה כתובת שלה, לא לכם מתכוונים.

אח"כ קראני הרבי ומסר לי שליחות, ראשית לווארשא, להכנס לבעזפאלאוו, ויענקל גוראר'. ושליחות לדובין בריגא, שיבקש שלטביא תבקש רשיון עבור הרבי, כי הרבי הוא אזרח לטביא.

הגענו לורשה בטקסי לקונסולי' האמריקאית, והי' צורר יהודים. אמר לנו שנחפש מלון. בורשה הי' עירוב והתרנו לטלטל שם. הג'וינט שהי' בקומה עליונה עזר לנו בסבר פנים יפות מאד, נתן לנו במה לטלטל החפצים.

הגענו למלון גדול, רצו שנחתום, לא רצינו לחתום, כי זה שבת.

ביום א' נסעו משם לריגא, ומיד כשהגיעו לריגא, ביום ב' כ אלול, בישרו על כך במברק אל אגודת חב"ד בנ.י. (תולדות חב"ד בארצות הברית ע' קמה):

Riga Sept. 4 1939

Agudas Chabad

Arrived safely riga out of danger. Rabbi well otwock.

Three Hects, Barnetzky, Levy, Kolodny, Gordon, Greenberg, Fisher, Altein.

[תרגום

הגענו בשלום לריגא, מחוץ לסכנה. הרבי בשלום באטוואצק.

שלושת העכט, ברנצקי, ליווי, קלאדני, גורדון, גרינברג, פישר, אלטיין]

שם נשארו ללמוד עד אמצע תשרי, כמסופר בהמשך מכתבו הנ"ל של התלמיד מרדכי פישר:

להיות שאמר לנו כ"ק אדמו"ר כל דברי הנ"ל, ועדיין לא שמענו מכ"ק אדמו"ר שליט"א שניסע לאמריקה, ולהיות שגם אנו רוצים במאד להשאר פה כל מה שאנו יכולים, כדי למלא את תפקידנו במה שבאנו פה לכתחלה, לכן, אין החסידים פה מצווים עלינו לנסוע, אלא שאם נרצה לנסוע, יעשו כל מה שביכולתם לעזור לנו לנסוע. ואם אנו נפסוק להשאר, יעשו כל מה שביכולתם שאנו נישאר פה, ושלא יחסר לנו שום דבר. ולכן החלטנו (חוץ מזרח[295]) להשאר כאן לכל הפחות אחר סוכות, ועד לאחר חג הסוכות הבע"ל נסדר לנו סדר בנגלה, והרה"ח ירא ה' ר' יצחק מתמיד ילמוד אתנו בלקוטי תורה, ובערבית ילמוד אתנו חסיד אחר פרק תניא. והשי"ת יעזור לנו שנוכל להישאר פה במנוחה ובשקט.

וכך סיפר התלמיד ה"ר מאיר גרינברג:

ר' איצ'ע מתמיד הי' מלמד אותנו דא"ח.

מקום מגורי הי' אצל הר"י מתמיד, ששכר אצל מישהו, ור' מרדכי דובין הי' משלם.

את תקופת שהותם בריגא מסכם החסיד ר' אלי' חיים אלטהויז, במכתבו שכתב ביו"ד כסלו, אל מוהר"י דזייקאבסאן (זכרון לבני ישראל ע' רכה):

זה כבר לבי מלא רגש טוב, מהבחורי טוב וחמד, התמימים היקרים מארה"ב אשר היו במחנינו בבואם מאטוואצק, ומרוב ההתרגשות לא אוכל להתאפק לא לספר בשבחם של התמימים הנ"ל שי', ולגלות לכת"ר את הרושם הטוב אשר נשאר במחנינו פה. כי בטח הרבה הרבה עבד ויגע כת"ר בחנוכם הטוב, ופעלו הטוב נראה וניכר ב"ה בהנפעל בכל מעשיהם, ובקיצור נמרץ אומר מקרב ולב עמוק, "אשריך ישראל שזכית לגדל פירות כאלו", שכרך הרבה מאד.

בהימים המועטים הספורים אשר הי' במחנינו פה, ממש קדשו את שמו ית', כל אחד ואחד הן מאנ"ש והן אחרים - עולמ'שע אידן - אשר ראה אותם והסתכל בהנהגתם ומעשיהם הטובים, ראו כן תמהו, וברוב תמהון שאל את חברו האם באמת מסוגלת היא אמעריקא עדיין לגידולי פירות הללו.

לא אגזים אם אומר כי על ידם נתגדל ונתקדש שמו של עטרת תפארת ראשינו כ"ק אדמו"ר שליט"א, בראותינו את רוב גודל תוקף התקשרותם לאילנא דחיי עד מסירות נפש ממש. אין בכח עטי לתאר לפני כת"ר אף מקצת מן המקצת את העדר רצונם לעזוב את יעוראפא, הארץ אשר בה נמצא כ"ק אדמו"ר שליט"א עם כל המקושרים אליו שליט"א, גם קשה הי' פרידתם אפי' מפה מחנינו ריגה.

אנחנו אנ"ש דפה נתקשרנו אתם בעבותות אהבה, ואחרי

---

295. גורדון, שנסע מיד אז לשטוקהולם, בדרכו חזרה לנ.י. וכדלקמן.

פרידתם מאתנו יש לנו רק געגועים אחריהם. ומי יתן והי' קיבוץ גליות אשר איש את רעהו ידברו, ונזכה להתראות עוד אתם בשובע שמחות, בהיכל כ"ק אדמו"ר שליט"א בקרוב ממש.

נסיעתם מריגא לשטוקהולם

בהושענא רבה כתב הר"י דזייקאבסאן, אל ה"ר שמואל לויטין (זכרון לבני ישראל ע' רכה):

שלחנו היום טלגראם לדובין להודיע מה נשמע, כי זה שלשה ימים שלא שמענו דבר. זרח גורדון בא לשטאקהאלם ונוסע הביתה. ולפי הנראה ממכתבי התלמידים הי' דעת כ"ק אדמו"ר שליט"א, בעת שקיבלו ממנו ברכת הפרידה, ביום ו' שהתחילה המלחמה, שהתלמידים יתעכבו בריגא עד אשר יצוה להם מה לעשות.

הסיבה שלא שמע מהם במשך שלשה ימים, כי בחוה"מ החליטו כולם לחזור לנ.י.

במוצאי שבת חוה"מ סוכות יצאו בספינה מריגא לנורבגיה. משם נסעו ברכבת לשטוקהולם, שבדיה.

בשטוקהולם, בדרכם חזרה לנ.י.
הראמ"מ בארנעצקי והר"י קאלאדני

בשטוקהולם פגשם הרב ישראל זובער, וסידר להם אש"ל ומקום לימודים בבית הכנסת.

הרב ישראל זובער

* * *

באותה שעה ישב רבינו במצור ווארשא (עד תחלת טבת), ולא ידע מה עלה בסופה של נסיעה זו של התלמידים. על כך כתב להם בי"ד טבת ת"ש, אחר שניצל מווארשא לריגא (ח"ה אגרת א'קלח):

בעת ישבי במצור דאגתי עליהם, וכמה פעמים שאלתי את הקונסול האמריקני בווארשא אם יש איזה ידיעה מהם, כי קיוויתי אשר בודאי ישתדלו להודיענו על ידי הקונסול משלומם, להרגיעני ולעודד את לבבי הנשבר והנדכה מצרותיהן של ישראל, יחוס השי"ת וירחם עליהם ... ורק בבואי לריגא נודעתי שבאו לביתם בשלום, והודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו.

חזרתם לניו-יארק

כאמור לעיל, החליט התלמיד ה"ר זרח גורדון, לחזור מיד לנ.י. הוא נסע, יחד עם ה"ר שלמה זלמן העכט וזוגתו, דרך שטאקהולם. ביום ב' יט תשרי, חוה"מ סוכות, הגיעו לשטאקהולם, ובו ביום כתב אל מוהר"י דזייקאבסאן (זכרון לבני ישראל ע' רכה):

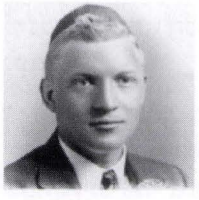

התלמיד
ה"ר זרח גורדון

מיר זענען היינט געקומען בחיים ושלום נאך שטאקהאלם, נאך זעהר א שוועכע שיף רייזע וועלכע האט געדויערט בערך 36 שעה. מיר קלערן אפצופארן קיין ניו יארק...

שלמה גיט איבער אז ער וועט אין גיכען שרייבען. ער איז פשוט איצט צופיעל אויסגעמאטערט פון וועג (מיר האבען אלע געהאט זייער א שווערע רייזע פון ריגא אהער).

אחריהם באה לשטוקהולם קבוצת שבעת התלמידים הנשארים.

אחרי שהייה של כמה שבועות בשטוקהולם יצאו משם באניה לנ.י. – שהגיעה בשלום בכ"ב מר-חשון[296].

* * *

ואודות תלמידי הישיבה שנשארו אז בווארשא ובאטוואצק – לקמן פרק נד.

---

296. "בן שמונים שנה" (שבסופו – זכרונותיו של מוה"ר אברהם דובער העכט, באנגלית), ע' 50.

פרק לו
המכינה בווארשא

החלטת יסוד המכינה

בשנת תרצ"ב נוסדה בישיבה מחלקת "מכינה" לתלמידים צעירים יותר.

עד עתה היו בישיבה ב' שיעורים, לתלמידים בגיל 14-17, וה"אולם" למבוגרים יותר הלומדים בפני עצמם. כעת נוספה גם "מכינה" לתלמידים בגיל בר מצוה או פחות.

כבר סופר לעיל פרק כח, שאחרי רוב הדיונים במשך קיץ תרצ"א, הנה בתשרי תרצ"ב הוחלט שהישיבה המרכזית תישאר בווארשא, בהוספות מחלקת ה"מכינה" לתלמידים צעירים יותר.

בארכיון נמצא מכתב שכתב ה"ר אברהם יהודה פוקס מבענדיקאוו, אל חבר ההנהלה ה"ר שניאור זלמן שמוטקין, בא' תולדות כ"ח מ"ח:

יש לי עלם אשר בטוח אני, באם הי' בעיר גדולה ולמד בישיבתינו ונתגדל בדרכינו, אז הי' העלם הזה לפרי מעלה. גם יש בפה עלם אחד בן י"ג שנים בן השו"ב שלנו, אשר הוא בר הבנה בלימוד בטוב.

בעת הייתי בר"ה באטוואצק דברתי עם ידידינו פייבל[297], ואמר לי כי יש ספק לעזוב את כל הישיבה, באם מרן הקדוש שליט"א יעזוב אותנו מפולין[298].

אך עתה כאשר שמעתי שישיבתינו היא במדרגתה, ועוד יש לה סניף גם כן להתקבל תלמידים כאלו. באתי במכתבי אליו, וגם להאנשים העוסקים בה, ואקרא בקול צורח, אתם קצינים העוסקים בזה, תרחמו עלינו, והשם ירחם עליכם. ואליכם לבבי פונה היום, שתראו להשתדל לעשות מה, עבור השני נערים האלו להתקבל בישיבתינו.

ראש הישיבה ה"ר יהודה עבער, שלח את המכתב הנ"ל אל רבינו, וכתב אודותיו:

הנני מצרף בזה מכתב מאחד התמימים שי' לרש"ז שמאטקין, שמתאונן ע"ד בנו, שבעירו אין לו מקום ללמוד, וכמו"כ כותב אודות בן השו"ב דשם. כפי הנראה הם ראויים להמכינה. אבל בוודאי לא יהי' להם איפוא לאכול. אולי כדאי בפעם הזה לצאת חוץ לגדר ולקבלם להמכינה, וליתן להם אוכל בבית התבשיל הכללי, כי בזמן הזה הוא רק שאלה אודותם בפרט, כי יותר מסתמא לא יבואו תלמידים חדשים מעיירות הסמוכות להתקבל.

העלם הזה, בנו של הרב בבענדקאוו, הוא התמים ה"ר שלום דובער פוקס, אשר לפועל לא התקבל אז למכינה בווארשא, כי אם נשלח ללמוד בסניף תומכי תמימים בלאדז.

בלאדז למד בשנים תרצ"ב-ד, ואח"כ התקבל ללמוד בישיבה בווארשא-אטוואצק, בשנים תרצ"ה-ח.

יסוד המכינה בשנת תרצ"ב

הידיעה הראשונה שהגיעה לידינו מהתייסדות המכינה היא, בדיווח שכתב ראש הישיבה ה"ר יהודה עבער אל רבינו, ביום א' כ"ח מ"ח תרצ"ב:

על דבר התייסדות המכינה, הנה ביום א' וירא כבר הותחל הלימוד בפועל בע"ה, לעת עתה ישנם רק י'-י"א. הסיבה למיעוט התלמידים - מפני שנודע הדבר באיחור זמן ביותר, אשר כבר הסתדר כל אחד באיזה אופן שהוא. יתכן שיתוספו עוד איזה תלמידים, אך אם בהזמן הזה יהי' הענין בפועל, יש לקוות שעל הזמן החדש הבע"ל בוודאי יתוספו הרבה תלמידים בע"ה.

בכ' כסלו דיווח שוב:

ביום ו' ויצא הייתי בהמכינה, ובחנתי כל התלמידים שי' דשם, שהם כעת במספר י"ג כ"י. ובדרך כלל ידעו לפי ערכם. והנני מצרף בזה רשימה פרטית מהם ... סדרתי אשר ה"ר משה חיים שי' ילמוד עמהם תניא ב' פעמים בשבוע, ובשבוע העבר כבר התחיל הלימוד. אפשר כדאי שילמדו תניא בכל יום.

ובג' טבת:

בשבוע העבר התחיל ללמוד תניא בהמכינה בכל יום, והתלמידים שבעים רצון ממנו, כי הוא מסביר להם לפי ערך בטוב.

לא נתפרש כאן מי הי' המגיד שיעור במכינה בשנה זו. אבל ממכתבו של ראש הישיבה הר"י עבער בתחלת שנת תרצ"ג (שיועתק לקמן), נראה שבשנה הראשונה חילקו את המכינה לשתי כתות, ובשניהם הי' המגיד שיעור ה"ר משה מאירוביץ. ותניא למד אתם ה"ר משה חיים[299].

לא הגיעה לידינו רשימת התלמידים במכינה בשנת תרצ"ב; אמנם ברשימת תלמידי השיעור של שנת תרצ"ג[300], דלעיל פרק כט, רשום על כ-30 מהתלמידים, שהם נתקבלו לשיעור בשנת תרצ"ג — "מהמכינה", היינו שלמדו לפני כן במכינה.

297. חבר ההנהלה הרש"פ זלמנוב.

298. היינו שתלמידי ה"אולם" יעברו לריגא, אשר שם גר רבינו.

299. לא הצלחתי לברר את שם משפחתו.

300. בין זו של חורף תרצ"ג, ובין זו של קיץ תרצ"ג.

שנת תרצ"ג

בתחלת תרצ"ג התקבל ה"ר שניאור זלמן גוראריי[301] למגיד שיעור בכתה העליונה של המכינה[302]. וכך כתב הר"י עבער לרבינו, בז' מ"ח תרצ"ג:

בדזיקא סדרתי אשר עם הקטנה ילמוד ה' משה מאירוביץ כמקדם, כי קשה לו לומר ב' שיעורים ... וה' זלמן גוראריי שי' ילמוד עם הגדולה, כי גם לו קשה לומר ב' שיעורים. בב' הכתות של דזיקא כבר ישנם בערך נ' בע"ה.

והכוונה היא לבית הכנסת אגודת חב"ד ברחוב דזיקא מספר 8 (כמסופר לעיל פרק יד), שבה התקיימה המכינה.

לקמן בהמשך יובאו כמה מקומות שבהם נזכרת המכינה בבית הכנסת אגודת חב"ד ברחוב זאמענהאף מספר 8. ואפשר שהיא כתובת אחת, שהיו לה שני שמות: א) דזיקא. ב) זאמענהאף.

* * *

מהשנה הזאת הגיעו לידינו רשימת התלמידים מהחורף, ורשימת התלמידים מהקיץ.

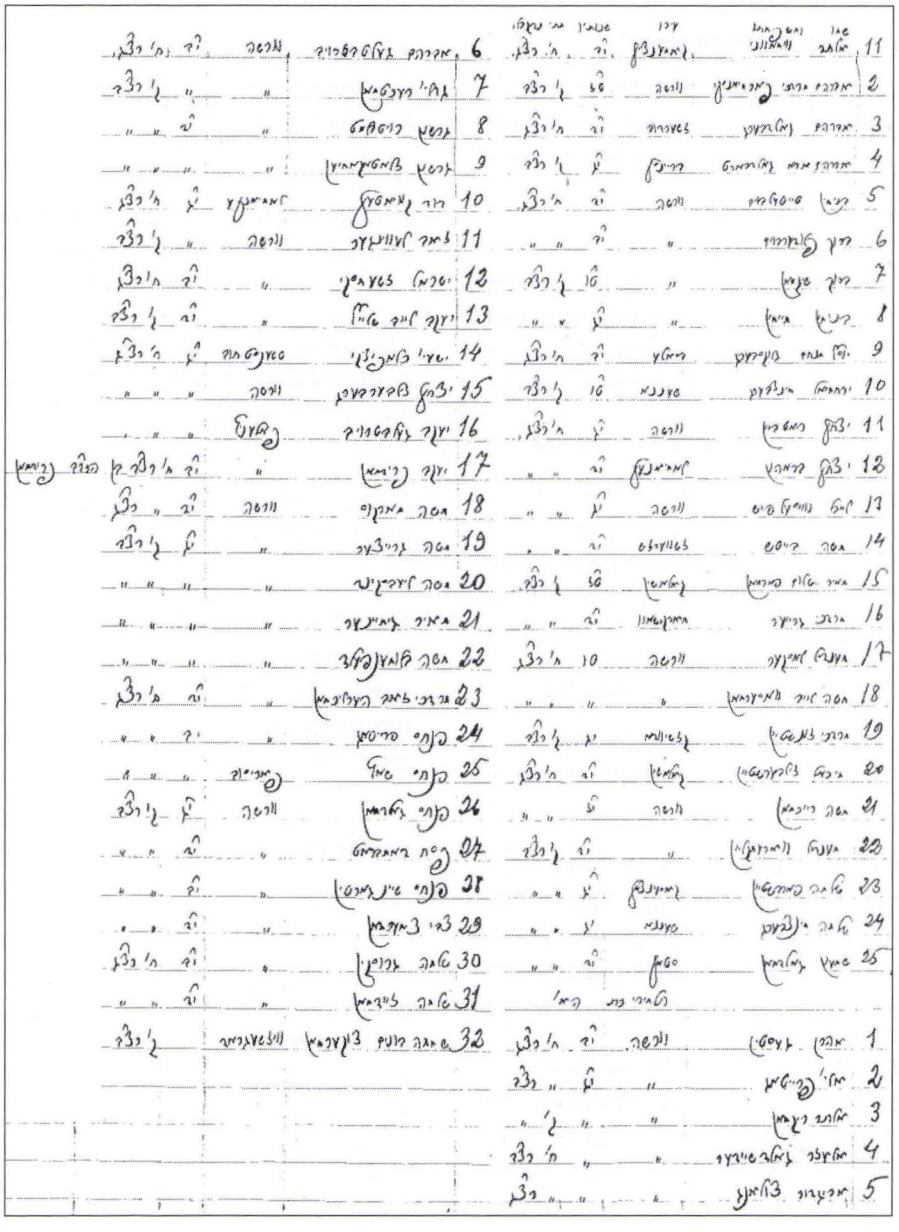

301. אודותיו – לעיל פרק כב.

302. היתה אז סברא, למנותו גם כר"מ על אחד מהשיעורים בישיבה, כדלעיל פרק כט.

(קיץ צ"ג.)

כת א' מהמכינה זאמענהאף 8.

	שמו-שם אביו- הכינוי	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל
1	אהרן בר' ח"ם צבי שמולעוויטש	מקינסק	י"ד	קיץ צ"ג
2	פנחס " שלום ז"ל שאץ	פוריסאוו	י"ב	חורף "
3	ח"ם יהודא בר' משה גזעוואטש	קאלושין	י"ד	קיץ "
4	יהושע ח"ם בר' שלמה יצחק	" "	י"ד	" "
5	משה שלמה בר' יעקב יצחק אשלאק	זיעליחאוו	י"ד	" "
6	נטע בר' יוסף דוד וואקסמאן	ווארשאה	י"ד	" "
7	שלמה בר' ישעי' דאמבראד	ווארשאה	י"ב	" "
8	משה בר' אשר יצחק ליעבסקינד	ווארשא	י"ג	קיץ צ"ב
9	יעקב ארי' בר' ישראל של"ף	ווארשא	ט"ו	" "
10	אלחר בר' פנחס בריקמאן	ווארשא	י"ד	" "
11	מנחם בר' העשיל גאלדסאבעל	פאלעניץ	י"ד	קיץ צ"ג
12	יעקב בר' צבי געלבטרונג	פאלעניץ	י"ג	חורף צ"ג
13	מרדכי בר' יעקב יונה ערליכמאן	ווארשא	י"ד	" "
14	יצחק בר' דוד מ"איראוויטש	ווארשא	י"ד	קיץ צ"ג
15	יעקב שמחה בר' חנוך העניך ז"ל	ווארשא	י"ג	" "
16	ח"ם בר' יעקב גאלדבערג	ווארשא	י"ג	" "
17	יעקב משה בר' מנחם קערשינבוים	ריקע	י"ג	" "
18	משה בר' אנשיל דראנזיק	ווארשא	י"ב	" "
19	יצחק בר' ח"ם יוסף זילבערבערג	ווארשא	י"ב	חורף צ"ג
20	משה אלי' בר' ד"צ מארקעס ז"ל	ווארשא	י"ד	קיץ צ"ב
21	זאב בר' לוי גאדיל לעווינגער	ז"ל ווארשא	י"ג	" "
22	משה בר' אברהם פיעקארסקי	קאלושין	י"ד	" " צ"ג
23	יצחק מענדיל בר' א"מ ליס ז"ל	וויסקאוו	י"ד	" "
24	אביגדור בר' אשר צולאנג	ווארשא	י"ד	" "
25	שמואל בר' א"א פארסאנסקי	סאקאלוב	ט"ז	חורף צ"ג
26	אברהם מענדיל בר' ארי'עפשטיין	קינצק	ט"ז	קיץ צ"ג
27	שמחה בר' אברהם נח ראזינבערג	ווארשא	י"ג	" "
28	גרשון מאיר בר' יואל בידערמאן	לוקאוו	י"ג	" "

כת ב' מהמכינה זאמענהאף 8.

	שמו-שם אביו- הכינוי	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל
1)	נתן נטע בר' יעקב סענדעראוויטש	ריקע	ט"ו	קיץ צ"ג
2)	שמואל משה בר' אלימלך לעדרהנדלער	ריקע	י"ג	קיץ צ"ג
3)	אלי' בר' אברהם פר"טאג	ווארשא	ט"ו	חורף צ"ב
4)	משה בר' אהרן יואל ב"טש	סוועדש	ט"ו	חורף צ"ג
5)	אלחר בר' ח"ם מרדכי וויטאוני	קאמעניץ	י"ג	חורף צ"ג
6)	שלמה בר' שמואל יוסף ז"דמאן	ווארשא	י"ד	" "
7)	שלמה בר' משה מרדכי גרוסקין	ווארשא	י"ג	" "
8)	דוד בר' יעקב יצחק קוויאטעק	לאמיאנק	י"ג	" "
9)	ל"בול בר' יוסף נחמי' פלינקער	ווארשא	י"ד	קיץ צ"ב
10)	יעקב בר' ברוך פרידמאן (המשפיע)	פאלעניץ	י"ב	חורף צ"ב
11)	ישראל בר' פ"וויל זיעמסקי	ווארשא	י"ג	קיץ צ"ב
12)	אשר בר' ח"ם יעקב קינדער"ך	ווארשא	י"ד	חורף צ"ג
13)	אליעזר בר' נתן דוד גאלדש"דער	ווארשא	ט"ו	קיץ צ"ב
14)	גדלי' בר' צבי רעכטמאן	ווארשא	י"ג	" "
15)	מאיר בר' נעמ"נער	ווארשא	י"ג	" "
16)	מאיר שלום בר' דוד יהודא וואלף	ווארשא	י"א	קיץ צ"ג
17)	פנחס בר' ישראל גאלדמאן	ווארשא	י"ד	קיץ צ"ב
18)	שלמה בר' רשאל אזיאל	ווארשא	י"ג	קיץ צ"ג
19)	משה אש בר' אשר גר"צער	ווארשא	י"ג	קיץ צ"ב
20)	פסח בר' ישעי' דאמבראד	ווארשא	י"ד	" "
21)	משה ל"ב בר' ח"ם שמואל ז"לוואסערמאן	ווארשא	ט"ו	חורף צ"ג
22)	שמעון בר' שלמה גאלדמאן	סטאק	ט"ו	קיץ צ"ב
23)	שמואל בר' ברוך מרדכי טשארנע	ווארשא	ט"ו	קיץ צ"ג
24)	פנחס בר' אברהם פר"טאג	ווארשא	י"ב	חורף צ"ג

שנת תרצ"ד

בשנת תרצ"ד נוספה כתה שלישית למכינה, ונתחלקו לשני מקומות לימוד: כתה א למדה בטוואדרא, וכתות ב-ג למדו בזאמענהאף.

אודות שתי המחלקות האלו דיווח ראש הישיבה הר"י עבער לרבינו, בז' טבת תרצ"ד:

הנני מצרף בזה הרשימות ... ומכינת זאמענהאף ומכינת טוואדרא ... בהמכינה נתמעט קצת לגבי הזמנים הקודמים. יתכן שהסיבה היא מפני שבהזמנים הקודמים לא בירדו כל כך בעת הקבלה, וכעת התחילו לדקדק יותר על איכות מהות התלמיד ... ויש לקוות שעל הזמן הבע"ל יתגדל מכינת טוואדרא.

ברשימה הניתנת בזה נתפרשה הכתובת של המחלקה החדשה: פראסטע 10.

(חורף תרצ"ד.)

רשימת התלמידים מהמכינה פראסטע 10. כת א'

שם ושפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל
1) מנחם קלעפיש	וואַרשא	י"ד	חורף צ"ד
2) חיים בערנמאן	וואַרשא	ט"ו	" "
3) ישעי' נטע פוקס	וואַרשא	י"ד	" "
4) זאב געלבלום	וואַרשא	י"ד	" "
5) ישעי' ווייסעלפיש	וואַרשא	י"ד	" "
6) אלחנן ווייס	וואַרשא	י"ד	" "
7) מרדכי מנחם אלבערט	וואַרשא	ט"ו	" "

רשימת התלמידים מהמכינה זאמענהאף 8. כת ב'

שם ושפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל
1) יצחק געלערינטער	וואַרשא	י"ד	חורף צ"ד
2) חיים זונדיל העלשטפ	וואַרשא	י"ג	" "
3) מרדכי נאלדבערג	וואַרשא	י"ג	" "
4) י"א דוד שטערין	וואַרשא	י"ג	" "
5) יעקב קובאץ	וואַרשא	י"ג	" "
6) יעקב וואלדמאן	לעמבערג	י"ד	" "
7) דוד פירשט	וואלאמין	י"א	" "
8) צבי פישבין לוקאש	לוקאש	י"ג	" "
9) יצחק מענדיל לים	וויסקאש	ט"ו	קיץ תרצ"ג
10) משה כוואט	וויסקאש	י"ג	חורף תרצ"ד
11) ישראל בורשטין	וואַרשא	י"ג	" "
12) משה וואקסמאן	וואַרשא	י"ד	" "
13) צבי לאנדע	נאוואלין	ט"ו	" "
14) שלמה צבי וואַרשטיין	וואַרשא	ט"ז	" "
15) נטע וואקסמאן	וואַרשא	ט"ו	קיץ תרצ"ג
16) זאב לעווינגער	וואַרשא	י"ג	קיץ תרצ"ג
17) יצחק מאיראוויטש	וואַרשא	י"ד	" "
18) יעקב געלבטרונג	פאלענין	י"ד	חורף תרצ"ג
19) צבי פרידמאן	וואַרשא	י"ג	חורף צ"ד
20) מענדיל גרינבלאט	אטוואצק	י"ד	" "
21) ישעי' ווייסבלאט	קינצק	ט"ו	חורף צ"ד
22) נטע מאנדעלסילך	סאוולאוו	י"ב	" "
23) שלמה זלמן פאקאוויטש	דראבניץ	י"ד	" "
24) משה יצחק ווילדענבערג	קאזניץ		חורף צ"ד

רשימת התלמידים מהמכינה זאמענהאף 8, כת ג'

שם ושפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל
1) בנימין נאראפינקעל	וואַרשא	י"ד	חורף צ"ד
2) חיים נאלדבערג	וואַרשא	י"ד	קיץ צ"ג (זכות א)
3) ישראל ליכטענשטיין	קינסק	י"ד	חורף צ"ד
4) יוסף סאבאל	סטאפניץ	ט"ז	חורף צ"ד
5) יעקב קאהן	וואַרשא	ט"ו	חורף צ"ד
6) יעקב שמחה מילער	וואַרשא	י"ג	קיץ צ"ג (זכות א)
7) ליבול פלינקער	וואַרשא	ט"ו	קיץ צ"ב (זכות א)
8) מרדכי ערליכמאן	וואַרשא	ט"ו	קיץ צ"ג (זכות א)
9) משה קראנשטעק	וואַרשא	י"ג	קיץ צ"ג
10) משה פיעקארסקי	קאלושין	י"ד	קיץ צ"ג
11) משה גרייצער	וואַרשא	י"ד	קיץ צ"ב
12) מנחם סערעבניק	וויסקאוו	ט"ו	חורף צ"ד
13) משה אהרן וואנסאוער	וואַרשא	י"ד	חורף צ"ד
14) פנחס פרידיג	וואַרשא	י"ב	חורף צ"ג
15) שלמה הילדעסבראנד	קאלושין	י"ד	חורף צ"ד
16) שמואל ארבעס	וואַרשא	י"א	חורף צ"ד
17) שמחה בינם שער	וואַרשא	י"ג	חורף צ"ד
18) נח יצחק ליבערמאן	חעלעם	י"ד	חורף צ"ד
19) יעקב זעליגפעלד	קשונז	י"ד	חורף צ"ד

ואפשר שהיא כתובת אחת, שהיו לה שני שמות: א) טווארדא. ב) פראסטע.

* * *

באותה שנה התקבל ה"ר מרדכי מענטליק למגיד שיעור בכתה הראשונה. אודותיו דיווח ראש הישיבה הר"י עבער לרבינו, בט"ז מנ"א תרצ"ד:

בהנוגע להכתה הקטנה של המכינה ... ה' מרדכי שי' לומד ומסביר בכי טוב ביותר.

כעבור שנתיים, בראשית תרצ"ו, מסר הרש"ז גוראר' את תמונתו אל הר"מ מענטליק, כמזכרת מתקופת ניהולם יחד את המכינה. ומעבר לתמונה כתב לו:

ב"ה

לידידי וחברי הנכבד מר מרדכי נ"י

לזכרון עת היותינו יחדיו

ורשה, ז' מרחשון תרצ"ו

שניאור זלמן גוראר'

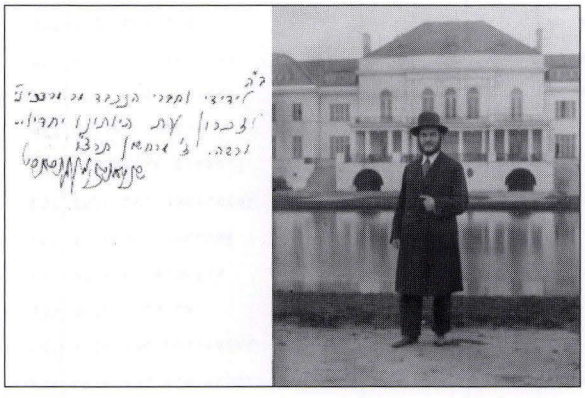

ה"ר שניאור זלמן גוראר', עם הכיתוב שמאחורי התמונה

שנת תרצ"ה

בדיווח שכתב ראש הישיבה הר"י עבער לרבינו, בכ"ט מ"ח תרצ"ה, הוא סיפר על מצב הלימודים והכתות במכינה:

ת"ל אשר בזמן הזה הוטב מצב הרוחני של הישיבה, בכמות וגם באיכות. מספר התלמדים ... בכתת ה' זלמן גוראר' - כ"ג, בזאמענהאף 8 - קרוב לששים, ואי"ה בקרוב נכין רשימות פרטיות מכל המחלקות.

ובכ"ו טבת:

רצוף בזה הרשימות מתלמידי האולם, הכתות, והסניפים.

רשימת תלמידי האולם והכתות – לעיל פרק לא. וכאן בא תצלום רשימת תלמידי שלושת כתות המכינה, של ה"ר שניאור זלמן גוראר', של ה"ר מרדכי מענטליק ושל ה"ר מאיר גלאזמאן, הממוספרים 122 – 197.

(פראנצישקאנער 30)

(הורף רצ"ה) רשימת המכינה כת ג' של הרא"י רז"ג שי'

	אינדקס	שמו ומשפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל להמכינה
1)	122	יוסף שלום ראזנבלום	לובלין	ט"ו	קיץ צ"ד
2)	123	מרדכי גאלדבערג	וארשא	י"ד	הורף צ"ד
3)	124	שלום רובינשט"ן	בעלזיץ	ט"ו	קיץ צ"ד
4)	125	יוסף האכמאן	וואלאמין	ט"ו	הורף צ"ה
5)	126	רפאל פערילמאן	וארשא	י"ב	הורף צ"ה
6)	127	ח"ם צבי זאק	ביאלע	י"ד	הורף צ"ה
7)	128	צבי פישב"ן	לוקאוו	י"ד	הורף צ"ד
8)	129	יצחק גילרנטר	וארשא	י"ג	הורף צ"ד
9)	130	אלי' ריגערמאן	זעליכוב	ט"ז	הורף צ"ה
10)	131	יעקב קראנגאלד	וארשא	י"ג	הורף צ"ה
11)	132	מרדכי דוב אימבערג	וארשא	ט"ז	הורף צ"ה
12)	133	יהושע כראנשט"ן	וויסקוב	ט"ו	הורף צ"ה
13)	134	יצחק אהרן שטערין	וארשא	י"ד	קיץ צ"ג
14)	135	נטע וואקסמאן	וארשא	ט"ז	קיץ צ"ג
15)	136	יעקב געלבטרזנק	פאלעניץ	ט"ז	קיץ צ"ג
16)	137	ח"ם גאלדצימער	יעזמרנע	ט"ו	הורף צ"ה
17)	138	יעקב משה קירשנבוים	ריקי	ט"ו	הורף צ"ה
18)	139	ישראל מארגינשטערין	בעלזיץ	ט"ז	הורף צ"ה
19)	140	אברהם ראזינבערג	קאלושין	י"ד	בינוני
20)	141	ח"ם זאב גוטקינד	פאריסוב	ט"ו	הורף צ"ה
21)	142	בנימין מאנדעל	וארשא	י"ד	הורף צ"ה

רשימת המכינה כת ב' של הרא"י רמ"ם שי' (זאמענהאף 8)

	אינדקס	שמו ומשפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל להמכינה
1)	143	אהרן מרדכי אורמאן	מינסק	י"ד	קיץ צ"ד
2)	144	אברהם קל"נהענדלער	פעלעם	י"ד	הורף צ"ה
3)	145	אפרים גראספערשטנד	וארשא	י"ד	הורף צ"ה
4)	146	אליעזר קאהן	וארשא	י"ד	הורף צ"ה
5)	147	זאב מיעדאוניק	ליקוויץ	י"ד	הורף צ"ה
6)	148	יצחק מענדיל ליס	וויסקאוו	ט"ז	קיץ צ"ג
7)	149	יעקב קובאץ	וארשא	ט"ו	הורף צ"ד
8)	150	יצחק מאיראוויטש	וארשא	ט"ז	קיץ צ"ג
9)	151	יעקב מלאטעק	פאריסאוו	י"ד	הורף צ"ה
10)	152	יודא עלבינגער	וארשא	ט"ז	הורף צ"ה
11)	153	לעמיל געליבטער	וארשא	י"ד	הורף צ"ה
12)	154	משה בוואט	וויסקאוו	ט"ז	הורף צ"ד
13)	155	מענדיל בורשט"ן	טשבנאוצע	ט"ז	הורף צ"ד
14)	156	משה הורוויץ	וארשא	ט"ז	הורף צ"ה
15)	157	משה גושעביען	וארשא	י"ד	הורף צ"ה
16)	158	משה מילבערג	וארשא	י"ד	הורף צ"ה
17)	159	מרדכי גאלדוואג	וארשא	ט"ז	הורף צ"ה
18)	160	מענדיל ד"טעלבוים	וארשא	י"ד	הורף צ"ה
19)	161	משה ארזשעך	סטאפניץ	ט"ז	הורף צ"ה
20)	162	נחמי' האכגלאבער	וארשא	י"ד	הורף צ"ה
21)	163	פנחס אסטשעגוב	רמבערטוב	י"ב	הורף צ"ה
22)	164	עקיבא מאיר שפאבער	לוקאוו	ט"ו	הורף צ"ה
23)	165	צבי לאנדא	גארוואלין	ט"ו	הורף צ"ד
24)	166	שמואל ל"ב גראסבערג	סטאפניץ	ט"ז	הורף צ"ה
25)	167	יצחק שטולמאן	בעבאוו	ט"ו	הורף צ"ה
26)	168	מרדכי נחת	וארשא	י"ד	הורף צ"ה

רשימת המכינה בה א'של הרא"י רמ"ג שי' (זאמענהאף 8)

	שמו ומשפחתו	שנותיו	שם עירו	מתי נתקבל להמכינה
1) 169	אליעזר סמאמפעל	י"ב	ווארשא	קיץ צ"ד
2) 170	אפרים פר"בוים	י"ד	ווארשא	חורף צ"ד
3) 171	אברהם רובינשט"ן	י"ד	ווארשא	חורף צ"ד
4) 172	אליעזר קלעפפיש	י"ב	ווארשא	חורף צ"ה
5) 173	אלתר האמבורג	י"ב	ווארשא	חורף צ"ה
6) 174	בנימין האכגלאבער	י"ג	ווארשא	חורף צ"ה
7) 175	אלתר ציטרינבוים	י"ד	פאצאנוב	חורף צ"ה
8) 176	בנימים מלינעק	י"ד	ווארשא	חורף צ"ה
9) 177	דוד ריבשטאק	י"ד	ווארשא	קיץ צ"ד
10) 178	הירש בידערמאן	י"ג	ווארשא	חורף צ"ה
11) 179	זאב ווימקע	י"ד	ווארשא	חורף צ"ה
12) 180	זלמן ל"ב מער	י"ב	קינסק	חורף צ"ה
13) 181	ח"ם ו"גער	י"ג	ווארשא	חורף צ"ה
14) 182	ישראל מילבערג	י"ג	ווארשא	חורף צ"ה
15) 183	יעקב יצחק נאוויצקי	י"ב	מראזעס	חורף צ"ה
16) 184	ל"בול ליפשיץ	י"ד	קינסק	קיץ צ"ד
17) 185	ל"בול שטערין	י"ד	ווארשא	קיץ צ"ד
18) 186	ל"בול מלינארזעוויטש	י"ד	ווישקאוו	חורף צ"ה
19) 187	משה בישפערג	י"ג	ווארשא	קיץ צ"ד
20) 188	משה כץ	י"ד	ווארשא	קיץ צ"ד
21) 189	מאיר גליקסמאן	י"ד	קאקין	קיץ רצ"ד
22) 190	משה פנחס פ"גענבוים	י"ג	ווארשא	חורף צ"ה
23) 191	נתן גוראר'	י"ג	ווארשא	חורף צ"ה
24) 192	נטע מאנדעלמילך	י"ד	ווארשא	קיץ צ"ג
25) 193	פנחס נתן פישמאן	י"ד	ווארשא	חורף צ"ה
26) 194	קויפמאן וו"ם	י"א	ווארשא	חורף צ"ה
27) 195	שמחה פינקעלשט"ן	י"ד	ווארשא	חורף צ"ה
28) 196	שלמה הימעלפארב	ט"ז	מארדי	חורף צ"ה
29) 197	שלום שמאטקין	י"ב	ווארשא	חורף צ"ה

ברשימה זו נתפרש, ששתי כתות למדו בזאמענהאף 8, וכתה השלישית בפראנציסקאנער 30. ואפשר שבינתיים עברה כתה זו מרחוב פראסטע 10 (טווארדא) אל פראנציסקאני 30; אשר בו למדה הישיבה הגדולה בשנים תרפ"א-ב, כדלעיל פרק יז ופרק יח.

* * *

גם בקיץ תרצ"ה נערכה רשימת התלמידים במכינה. לעיל פרק לא נדפסה רשימת תלמידי האולם והכתות, וכאן בא תצלום רשימת תלמידי כתות המכינה, הממוספרים 131 – 190.

ברשימה זו נתפרשו רק שני הכתות, של ה"ר שניאור זלמן גוראר' ושל ה"ר מרדכי מענטליק. ואפשר שהכתה השלישית הנ"ל נתבטלה בתחלת הקיץ.

ב"ה, (קיץ רצ"ה)

רשימת תלמידי המחלקה בה ב' של הרז"ג

	שמו ומשפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל להישיבה
131	1) אברהם קל"נהענדלער	פעלעם	ט"ו	חורף צ"ה
132	2) אליעזר קאהן	ווארשא	ט"ו	חורף צ"ה
133	3) אהרן מרדבי אורמאן	שעדליץ	י"ד	קיץ צ"ד
134	4) אברהם יעקב ראזינבערג	קאלושין	ט"ו	חורף צ"ה
135	5) בנימין מאנדעלבוים	ווארשא	ט"ו	חורץ צ"ה
136	7) אברהם אלי' בורשט"ן	גארוואלין	ט"ז	קיץ צ"ה
137	8) הירש געלפיש	ווארשא	ט"ו	קיץ צ"ה
138	8) ה"ם צבי זאק	ביאלע	י"ד	חורף צ"ה
139	9) ה"ם דוב וויסאצקי	ווארשא	ט"ו	קיץ צ"ה
140	10) יצחק שטולמאן	סיבאווע	ט"ו	חורף צ"ה
141	11) יצחק מאיראוויטש	ווארשא	ט"ז	קיץ צ"ג
142	12) יעקב שלמה ליבמאן	ווארשא	י"ד	קיץ צ"ה
143	13) זאב מיאדאווניק	ווארשא	ט"ו	חורף צ"ה
144	14) יחזקאל ספיעוואק	גאמבין	י"ד	קיץ צ"ה
145	15) מעמיל געליבטער	ווארשא	י"ד	חורף צ"ה
146	16) משה כוואט	ווישקאוו	ט"ז	קיץ צ"ג
147	17) מרדבי נחת	ווארשא	י"ג	חורף צ"ה
148	18) מרדבי גאלדוואג	ווארשא	ט"ו	חורף צ"ה
149	19) משה האבערגריץ	ווארשא	ט"ו	חורף צ"ה
150	20) משה גאטליב	תעלעם	י"ד	קיץ צ"ה
151	21) מענדיל בורשט"ן	צעכאנאווצע	ט"ו	קיץ צ"ד
152	22) נחמי' האכגלאבער	ווארשא	י"ד	חורף צ"ה
153	23) נפתלי גאלדהאק	איוואנסק	י"ד	קיץ צ"ה
154	24) פנחס אסטשעגא	רעמבערטוב	י"ב	חורף צ"ה
155	25) צבי לאנדא	גארוואלין	ט"ז	קיץ צ"ד
156	26) שמואל ראזינפעלד	תעלעם	י"ד	קיץ צ"ה
157	27) שמואל ל"ב גראסבערג	סטאפניץ	י"ז	חורף צ"ה
158	28) שלמה מ"ער	תעלעם	ט"ו	קיץ צ"ה
159	29) יעקב קובאץ	ווארשא	ט"ו	קיץ צ"ד
160	30) אברהם הירש וואלאנאוו	ווארשא	ט"ז	קיץ צ"ה
161	31) יוחנן אלי' וואסערמאן	קאמארוב	י"ד	קיץ צ"ה
162	32) אלחנן מארדקאוויטש	סטאפניץ	ט"ו	קיץ צ"ה

שנת תרצ"ו

בשעה שתלמידי האולם הגדול עברו מווארשא לאטוואצק, בתחלת שנת תרצ"ו, כמסופר לעיל פרק לב, נשארה בווארשא מחלקת המכינה, כמסופר בהתמים ח"ב (קלו [230]):

המכינה של הישיבה שלומדים בה קרוב לששים תלמידים כ"י, ומתחלקת לב' כתות, נשארה לעת-עתה בווארשא, ונמצאת בביהכנ"ס אגודת-חב"ד, רחוב זאמענהאף 8. המכינה מתנהלת על ידי התלמידים הקשישים של הישיבה, התמימים הרב שניאור זלמן גוראר' שי' והר' משה פנחס נ"י כץ.

אמנם במשך השנה נוספה כתה שלישית, ואז עברה המכינה מרחוב זאמענהאף, אל הבנין של הרש"ז שמוטקין, אשר ברחוב מוראנאווסקי מספר 32, כאמור בלוח השנה שיצא לאור על ידי הישיבה לקראת שנת תרצ"ז:

בתחלת שנת רצ"ו העתקנו הישיבה, היינו הקיבוץ (התלמידים הלומדים בפני עצמם) וב' כיתות הגדולות לאטוואצק. חלק גדול מהישיבה, היינו ג' הכיתות הקטנות נשארו בווארשא בתור מחלקה מישיבתינו, במעון אחר על רחוב מוראנאווסקא 32.

ונתפרש הדבר ברשימת התלמידים:

בווארשה עצמה נפתחה מכינה בבית כנסת חב"ד שברחוב דזיקא 8. לאחר שנים עברה למורנובסקה 32, לבית שהיה שייך למשפחת שמוטקין.

וכן בתיאורו של התלמיד ה"ר ישראל פודלוביץ (כפר חב"ד 1354 ע' 14):

משפחת שמוטקין, בחצר שלהם בנו בית כנסת, ושם היתה המכינה.

הכתה השלישית נזכרת גם בהתמים חוב' ז (קי [746]):

בווארשא נשארו ג' כתות הקטנות.

* * *

בכ"ה שבט תרצ"ו התוועד רבינו עם תלמידי הישיבה, לרגל הבר-מצוה של נכדו שלום דובער גוראר'.

השיחות שנאמרו בהתוועדות זו נדפסו בלקוטי דבורים ח"ב רה, א ואילך.

בדיווח בעיתונות נמסר, שהבר מצוה התקיים באולם הישיבה באטוואצק, ואשר הגיעו אליו אורחים רבים מפולין, ריגא, ווינה ועוד.

רשימת בת א' מהמחלקה של הרמ"מ שי'

	שמו ומשפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל להמחלקה
163	1)אליעזר קלעפיש	וואַרשא	י"ג	חורף צ"ה
164	2)אברהם רובינשט"ן	וואַרשא	י"ד	קיץ צ"ד
165	3)אלישע סטאמפעל	וואַרשא	י"ג	קיץ צ"ד
166	4)אהרן בינום	וואַרשא	י"ד	קיץ צ"ה
167	5)אברהם ראסקאף	וואַרשא	י"ב	קיץ צ"ה
168	6)אלחר ציטרינבוים	פאטשינוב	ט"ו	חורף צ"ה
169	7)בנימין נ"ערמאן	הענריקוב	י"ג	קיץ צ"ה
170	8)דוד ריבטשאק	וואַרשא	י"ג	קיץ צ"ד
171	9)זאב וואדקע	וואַרשא	י"ד	חורף צ"ה
172	10)ישראל רובינשט"ן	מארקישוב	י"ג	קיץ צ"ה
173	11)ישראל משה ליפשיץ	וואַרשא	י"ג	קיץ צ"ה
174	12)יצחק קובאץ	וואַרשא	י"ג	קיץ צ"ה
175	13)ישעיי בוימזעצער	וואַרשא	י"ג	קיץ צ"ה
176	14)והושע דוד מ"סטער	וואַרשא	י"ד	קיץ צ"ה
177	15) ל"ב ליפשיץ	קינסק	ט"ו	קיץ צ"ד
178	16)ל"ב מלינארזעוויטש	וויסקאוו	י"ג	חורף צ"ה
179	17)משה בישבערג	וואַרשא	י"ד	קיץ צ"ד
180	18)משה בץ	וואַרשא	י"ד	קיץ צ"ד
181	19)מאיר גליקסמאן	טשענסטיכוב	י"ד	קיץ צ"ד
182	20)משה פנחס פ"גענבוים	וואַרשא	י"ד	חורף צ"ה
183	21)משה בץ	דובענקא	י"ג	קיץ צ"ה
184	22)משה נ"ער	דובענקא	י"ג	קיץ צ"ה
185	23)מרדבי יעקב האספעלד	וואַרשא	י"ג	קיץ צ"ה
186	24)נטע מאנדילמילך	טארלע	י"ג	חורף צ"ד
187	25)פנחס נתן פישמאן	וואַרשא	י"ד	קיץ צ"ד
188	26) קויפמאן מ"ס	וואַרשא	י"ג	חורף צ"ה
189	27) שמחה פינקעלשט"ן	וואַרשא	י"ד	חורף צ"ה
190	28) שלום דובער שמאסקין	וואַרשא	י"ב	חורף צ"ה

חגיגת הבר-מצוה, כשבמרכז יושבים משמאל לימין: חדב"נ הרש"ג – אבי הבר-מצוה. רבינו. חתן הבר-מצוה. המזכיר הר"י פייגין.
התלמידים והר"מים יושבים ליד השלחנות. בפינה השמאלית (עם המגבעת) – הרש"ז גוראר'. במרכז (גבוה מהאחרים) – הרי"ה רייזמן. בשלחן האמצעי הרביעי לשמאל – הר"י ראדאל

שנת תרצ"ז

על הדיווח של הרש"ז גוראר' ממצב הלימודים בישיבה, השיב לו רבינו, בכ"ד מ"ח תרצ"ז (חי"א אגרת ד'קע):

במענה על מכתבו המודיע מסדר הנהגת המכינה דישיבת תומכי תמימים דליובאוויטש בווארשא יע"א אשר תחת הנהגתו, נהניתי לשמוע מטיב ההנהגה והלימוד, השי"ת יחזק את לב התלמידים שי' אשר ישקדו ויתמידו בלימודם ויהיו יראי אלקים חסידים ולומדים. השי"ת יעזרהו להסתדר בסדר חיים מאושרים באהלה של תורה ויצליחהו בכל המצטרך לו בגו"ר.

באותו חורף שהה רבינו לרפואתו בסנטריום בפערכטאלדסדארף שאצל ווין. הרש"ז גוראר' כתב לרבינו הצעה אודות הוספת כתה במכינה, וביו"ח אדר תרצ"ז השיב לו רבינו (חי"א אגרת ד'קעה):

אודות הוספת כתה וחדרים, נדבר בעזהש"י בבואי צלחה.

הרש"ז גוראר' נותן שיעור

שנת תרח"צ

גם בשנת תרח"צ נערכה רשימת התלמידים שבמכינה.

לעיל פרק לד נדפסה רשימת תלמידי האולם והכתות, וכאן בא תצלום רשימת תלמידי כתות המכינה, הממוספרים 170-224.

נזכרו כאן רק שתי כתות, האחת היא של ה"ר שניאור זלמן גוראר׳, והשני׳ – לא נזכר בה שם המגיד שיעור.

לפי הידוע לנו ממקורות אחרים לימד אותם אז ה"ר העשל רייזמן, כדלקמן בסמוך.

ב"ה, רשימת חורף צ"ח,

תלמידי מחלקת ווארשא כת השז"ג שי'

מספר		שמו ומשפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל
170	1	אהרן שפ"ן	רעמברטוב	י"ג	חורף צ"ז
171	2	אליעזר באדנוש	וואלאמין	י"ד	קיץ צ"ז
172	3	אברהם ח.פערעלמוטער	צעכאנאוו	י"ג	" "
173	4	אביגדור הערמעלין	ווארשא	י"ד	חורף צ"ז
174	5	אברהם קאנוט	שעניצא	י"א	" "
175	6	אברהם י.בזעזינסקי	צעכאנאוו	י"ג	" "
176	7	יצחק דוד קאמינסקי	וואלאמין	ט"ו	" צ"ח
177	8	אהרן משה קאנוט	ווארשא	ט"ו	" "
178	9	אברהם צבי אשבערג	ביכאווי	ט"ז	" "
179	10	זינוויל וועכטער	טארבין	ט"ז	קיץ צ"ז
180	11	ישראל י. בורשטין	ווארשא	ט"ו	" צ"ו
181	12	יצחק יהודא הערמאן	ווארשא	ט"ו	חורף צ"ז
182	13	יוסף געזונדהיט	ווארשא	ט"ו	" צ"ו
183	14	יעקב צבי גרינבלאט	רייוויץ	ט"ז	" צ"ז
184	15	ליב ווינבערג	זשעליכאוו	י"ג	קיץ צ"ז
185	16	ישראל מ.פאדליעוויץ	צעכאנאוו	ט"ו	חורף צ"ז
186	17	יחיאל חיים נייבערג	שידלאוויצי	י"ד	" צ"ח
187	18	חיים אשר צווערנבוים	סאכילאוו	ט"ז	" צ"ז
188	19	יחזקאל אספראוויעצקי	שידלאוויצי	ט"ו	" צ"ח
189	20	מענדיל פראגער	ווארשא	י"ד	קיץ צ"ו
190	21	מכאל הייבלום	ווארשא	י"ד	חורף צ"ז
191	22	אחמן טשארני	ווארשא	י"ד	" "
192	23	קלמן זשעלאזניק	ווארשא	ט"ו	קיץ צ"ז
193	24	שמחה ב. שצעצינער	ווארשא	ט"ו	חורף צ"ז
194	25	יצחק יעקב שפירא	וואלאמין	ט"ו	" צ"ח
195	26	יוסף צבי בריטער	ווארשא	י"ד	" "
196	27	אלימלך ראמער	ווארשא	י"ד	" "
197	28	ישראל נעוויס	ווארשא	ט"ו	קיץ צ"ו
198	29	דוד כ"ץ	חעלם	י"ד	

תלמידי מחלקת ווארשא כת ה"ר שי'

מספר		שמו ומשפחתו	שם עירו	שנותיו	מתי נתקבל
199	1	אורי' שיפקא	ווארשא	י"ג	חורף צ"ח
200	2	אברהם שליטערמאן	רעמבערטאוו	ט"ו	" "
201	3	אברהם י.ראטערמאן	סאכילאוו	י"ד	" "
202	4	ארי' זאב דאמליך	אטוואצק	ט"ו	" "
203	5	ברוך טענציא	רעמברטאוו	י"ג	" "
204	6	זעלינ נאגעלמאן	רעמברטאוו	י"ג	" "
205	7	חיים טורעק	רעמברטאוו	י"ג	" "
206	8	חיים יצחק ערדבוים	ווארשא	י"ד	קיץ צ"ז
207	9	יוסף ראזינבערג	קוזמיר	ט"ו	" "
208	10	ישראל קופערמאן	סאכילאוו	ט"ו	" "
209	11	יצחק צבי מילער	חעלם	ט"ו	" "
210	12	יצחק לאנדע	גארוואלין	ט"ו	" "
211	13	יעקב א. רעטמאן	סאלעץ	י"ג	חורף צ"ח
212	14	אלי' קאצי	אטוואצק	י"ב	" "
213	15	יעקב יצחק ראט	רעמברטאוו	י"ג	" "
214	16	מרדכי לאסקי	ווארשא	י"ג	" "
215	17	משה בארענשטיין	יאבלאנע	ט"ו	קיץ צ"ז
216	18	מתתי' קארנבליט	ווארשא	י"ג	" "
217	19	מאיר חיים לעווינגער	ווארשא	י"ג	חורף צ"ח
218	20	מרדכי הערמאן	ווארשא	ט"ו	" "
219	21	משה ש.פיינענבוים	קאמינקע	י"ד	" "
220	22	פנחס בענעט	טאלאמין	ט"ו	" "
221	23	פנחס מ. מארקאוויטש	ווארשא	ט"ו	קיץ צ"ז
222	24	נח טענעבוים	רמברטאוו	ט"ו	חורף צ"ח
223	25	ראובן קארנבליט	ווארשא	י"ג	" "
224	26	שלום אהרן שמטקין	ווארשא	י"ג	קיץ צ"ז

הר"מים ומשגיחים במכינה

בשנת תרצ"ו הכינו תמונת מחזור של כל התלמידים, הן אלו שבאולם הגדול באטוואצק, והן אלו שבמכינה בווארשא – ובראשם, תמונת משגיחי הכתות.

משגיחי הכתות ומנהלי מחלקת ווארשא: ה' מ. פ. כץ. הרב מ. מענטליק. הרב ש. ז. גוראר. הרב מ. גלאזמאן. ה' י. פאלקינפעלד.

אודות "משגיחי הכתות", הר"מ מענטליק, הר"מ גלאזמאן והר"י פאלקינפעלד, כבר סופר לעיל בפרק לב. מנהלי ה"מכינה" שבווארשא, הרש"ז גוראר' והרמ"פ כץ, כבר נזכרו לעיל בפרק זה.

באביב תרצ"ז נוסף לצוות המכינה ה"ר יהושע העשל רייזמן, כנזכר ברשימת התלמידים:

בראש המכינה, עמד הרב ר' זלמן גוראר'. מגידי שיעור בכתות, מלבדו, היו בין היתר, בתקופות שונות, הרב מרדכי מנטליק, ר' משה פנחס כץ, ור' העשל רייזמן. מגידי השיעור היו גם מלמדים תניא בכיתותיהם.

ה"ר יהושע העשל רייזמן

ה"ר העשיל רייזמן

ה"ר יהושע העשיל רייזמן נולד בא' דר"ח תמוז תרע"ח בעיירה ווידיסלוב, ובשנת תרפ"ב עברו הוריו לגור בסוכאדניעוו, אשר משם הגיע ללמוד במכינה של הישיבה תומכי תמימים בווארשא, אחרי הבר-מצוה, בשנת תרצ"ב. ובשנת תרצ"ג עלה לשיעור הראשון של הישיבה.

ברשימת התלמידים של חורף תרצ"ג, דלעיל פרק כט, כתה ב מספר 9, רשום:

העשיל רייזמאן, סוכאדניעוו, [שנותיו] ט"ו, [נתקבל להישיבה] חורף רצ"ג, מהמכינה.

בקיץ תרצ"ג עלה לשיעור של ה"ר יהודה עבער, וברשימת התלמידים של הקיץ (כתת הר"י עבער מספר 6):

העשל רייזמאן, סוכעדנאוו, [שנותיו] ט"ו, [נתקבל] חורף צ"ג, מהמכינה.

בקיץ תרצ"ד נתקבל ללמוד בהאולם, כנזכר ברשימת התלמידים של חורף תרצ"ה ושל קיץ תרצ"ה.

אחרי שלמד 3 שנים בהאולם, התמנה באביב תרצ"ז, להיות מגיד שיעור במכינה. על כך הוא מספר בזיכרונותיו (כפר חב"ד גליון 1311 ע' 61):

לאחר מכן [בימי הפסח תרצ"ז] נקראתי לשמש ר"מ ב"מכינה" בוורשה. הייתי אז כבן שמונה-עשרה.

עוד סיפר (בתולדותיו שב"עיונים בתעניות" ע' לב):

ה"ר יצחק הענדל

בשנה ראשונה שבה לימדתי בווארשא היה הג"ר זלמן גוראר' הר"מ של הכיתה הגבוהה, ואני הייתי ר"מ בכיתה הנמוכה. בשנה שלאחריה ר' זלמן עזב את הישיבה[303], ואני תפסתי את מקומו בכיתה הגבוהה, כשאת מקומי בכיתה הנמוכה תפס חברי ר' יצחק הענדל.

אחד מהתלמידים שהתקבלו ללמוד ב"מכינה", בשנת תרח"צ, היה ה"ר שמעון גולדמן, שסיפר בזיכרונותיו (כפר חב"ד 745 ע' 34):

303. היינו בקיץ תרח"צ, כי ברשימת התלמידים של חורף תרח"צ, רשום הרש"ז גוראר' בראשה. ואפשר זוהי כוונת רבינו, שכתב אליו בז' תמוז תרח"צ (זכרון הרש"ז גוראר'):
אתעניין לדעת איך הוא הסדר עתה בחול, ואיך הוא הסדר בשבת, כן מי לומד השיעור גמרא שהי' לומד.

המחלקה בוורשה שימשה כ"מכינה" לבחורים צעירים שממנה היו עוברים מאוחר יותר לישיבה המרכזית.

הישיבה שכנה ליד בית הכנסת החב"די של ורשה ברחוב מאראנובסקע 32.

מגידי השיעורים בשתי הכתות היו הרה"ח ר' העשיל רייזמאן (כיום בתל-אביב[304]), שהיה ראש-הישיבה, והרה"ח ר' שניאור זלמן גוראריה (כיום בניו-יורק[305]) שהיה המנהל.

בישיבה לא היתה פנימיה משלה, אבל היה מעין מטבח, ובו היו מגישים לתלמידים ארוחה אחת ביום בלבד, ארוחת צהרים או ערב.

לא היה קל להתקבל לישיבה. כשבאתי לפני הרב גוראריה וביקשתי להתקבל לישיבה הוא הורה לי לבוא לביתו למחרת בשעה שתיים אחר הצהרים.

ר' זלמן ישב ליד השולחן יחד עם ראש הישיבה הרב רייזמאן, שאמור היה לבחון אותי, אם כי למעשה ההחלטות היו נתונות בידי הרב גוראריה. כך או כך, לאחר ה"ראיון" הזה התבשרתי שאני מתקבל לישיבה.

* * *

כשהתחילה המלחמה נשאר ה"ר העשל רייזמן בעירו סוכעדניאוו, כנזכר ב"רשימה מאנשים בנאצי פוילין" דלקמן פרק סו מספר 76.

הוא נזכר גם ברשימת התלמידים שבפולין הכבושה (כדי לשלוח להם עזר), דלקמן סוף פרק נז מספר 3. והוא בין הניצולים ששרד את המלחמה, כדלקמן פרק סב.

נפטר בעשרה בטבת תשס"ט. ראשי פרקים מתולדותיו — בראש הס' "עיונים בתעניות".

קבוצות תלמידים צעירים

304. נפטר בעשרה בטבת תשס"ט.

305. נפטר בא' דר"ה תשס"ד.

פרק לז
איגוד תלמידי התמימים

כבר בשנת תרצ"א ביקש רבינו להכין רשימה מהתלמידים בוגרי ישיבת תומכי תמימים בווארשא במשך השנים, כדלעיל פרק כז[306].

אגודה כזאת נוסדה כבר בליובאוויטש בשנת עת"ר, כמסופר בתולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק קז. ושם נתפרשה מטרתה:

מטרת המוסד הזה קדש הוא, והוא שהתלמיד החפץ בחיים, הנה גם בעת יצאו מכותלי בית המדרש יהיו דרכיו ועניניו מתאימים למטרת המפעל הזה, אשר מטרתו ידוע ומפורסם ... להגן על התלמידים הגומרים חק למודם בבית הלמוד "תומכי-תמימים" להשיג בשבילם משרות: רבנות, שו"ב וכו'. בשביל אלה הבוחרים בעסק ובמסחר, להמציא משרות בבתי מסחר וכדומה. לתת כח לחברי האגודה להשפיע בענינים המוסדיים איש איש במקומו ובעירו.

בשנת תרצ"ד נוסד "איגוד תלמידי התמימים", שבראשו עמד ה"ר שניאור זלמן גוראר'[307]**, ובשנת תרצ"ה התחיל איגוד זה להו"ל את קובץ "התמים".**

כשעלה בדעת התלמידים לייסד "איגוד" זה, כתבו על כך לרבינו, שהשיבם בכ"ח אייר תרצ"ד (ח"ג אגרת תשכ):

ראיתי כל האמור על אדות איגוד התלמידים התמימים שי', ונהניתי במאד מהתעוררותם הטובה באהבת-רעים שהיא אחת מיסודי ישיבת תומכי תמימים יצ"ו.

ובזה הנני נותן להם את ברכתי כי פועל ידם ירצה ה', ועל ידם הנני שולח פרישת שלום לכל החברים הנעימים תלמידי התמימים שיחיו.

בהתאם למענה זה, נוסדה מיד החברה, עם ועד זמני, ועם משרד ברחוב מוראנאווסקא 7/9 וו. 6 – שהיא כתובת בית המדרש של רבינו בווארשא.

ומיד פנו במכתב כללי אל התמימים (כרם חב"ד 3 ע' 228):

הננו בזה להודיע לאחינו התמימים שי', חניכי מוסד תומכי תמימים יצ"ו, כי ת"ל ובע"ה נתיסד חברת "איגוד תלמידי התמימים" ... עם ועד המרכזי (לע"ע נבחר הועד מחברי התמימים דווארשא בתור ועד זמני, ובעזה"י כשתתרחב החברה ויכנסו בה כל תלמידי התמימים, ובהזדמנות טובה יתראו פנים אל פנים רוב החברים אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א, אז יוקבעו תקנות קבועות להחברה, ויובחר ועד עפ"י בחירת רוב חברי החברה), אשר מטרתו יהי' לעמוד על המשמר לעורר את תלמידי התמימים בכל מקומות מושבותיהם, שיתעוררו בהרגש הפנימי שרכשו להם במשך עת שבתם בשבת תחכמוני תומכי תמימים, ויביאו את אוצרם הטוב מכח אל הפועל, הן בהנוגע לעצמם ולהנהגת ביתם, והן בהנוגע להזולת, ולקרבם לאור החסידות כפי הכוונה פנימית שסללו לנו רבותינו הקדושים להשלים רצון העליון ית'...

רצוף בזה שולחים הננו את תקנות החברה אשר ממנו תדעו ותכירו פרטי העבודה של חבורתינו, וגם הצהרה שיועיל לחתום עלי' ולשלוח בהקדם על הכתבת האמורה למטה ... ובטוחים אנחנו אשר תמלאו חובתם הזו בהקדם לטובת התפתחות החברה והצלחתה, ויהי נועם ד' עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו וכו'.

בכבוד רב וברכת חבירים תמימים

יו"ר הועד - שמרי' גוראר'

שרגא פייוויש זאלמאנאוו

שניאור זלמן שמאטקין

יחיאל צבי גוראר'

מזכיר - משה פ. כץ

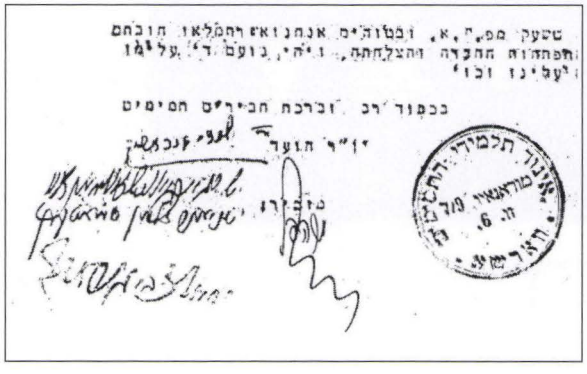

סיום מכתב ועד איגוד תלמידי התמימים

יחד עם המכתב הזה נשלח גם תקנון חברת "איגוד תלמידי התמימים" (נדפס בכרם חב"ד 3 ע' 230), וכן טופס רישום שכל חבר צריך למלאות (נדפס שם ע' 323).

בכ"ד מנ"א תרצ"ד כתב רבינו אל ה"ר שניאור זלמן גוראר' (חי"א אגרת ד'ג):

במענה על מכתבו, נהניתי מתהלוכות עניני האיגוד, ופועל ידם ירצה השם יתברך שיבא התועלת הנרצה בהרבצת תורה ויראת שמים ולימוד תורת החסידות.

---

306. ראה גם לעיל פרק לג.

307. אודותיו לעיל פרק כב.

טוב הדבר שמתקבץ חומר בשביל ירחון[308], ויתן השם יתברך ויבא מהכח אל פועל טוב, ואין טוב אלא תורה תמימה נגלה ודא"ח.

וביתר פירוט אודות מטרת האיגוד, כתב בכ"ב אלול (ח"ג אגרת תשלה):

נהניתי לקרא מכתב חבר הועד ההנהלה הר"ז[309] שי' אשר כבר נגשו לעבודה של פועל לשלוח מכתבי התעוררות וקונטרסי דא"ח לכל החברים שי'.

ובבקשה לערוך רשימה מפורטת מהחברים התלמידים התמימים שי' למקומותיהם ובאופן האפשרי גם ממצבם למען לסדר בעזה"י עבודה פורי'.

באיגוד התמימים רואה אני תועלת גדולה כפולה ומשולשת ... לבד ענינם הפרטי של חסידי חב"ד ותלמידי התמימים, ה' עליהם יחיו, ליסד קביעות שעורי לימוד החסידות ברבים וההתעסקות בהרבצת החסידות, הנה עוד זאת עליהם - על התלמידים התמימים יחיו - כל אחד במקומו - לעמוד בשורה הראשונה בין העוסקים בהרבצת תורה וחזוק היהדות ולקחת חלק בראש כל עבודה ופועל טוב...

וזאת היא עבודת ועד מרכז איגוד התמימים לעורר את החברים שי' לעמוד בשורה הראשונה של עבודה ותעמולה בהרבצת תורה, וסיוע לכל העוסקים בהחזקת היהדות, ולהשתתף עמהם מבלי התחשב עם הבדל מפלגה ושאיפה, כי כלנו כאחד לבבנו תמים עם ה' להגדיל תורה ולהאדירה ולהרים קרנם של אחב"י שי' וקרן התורה והעבודה.

ועידת היסוד

בתחלת חודש תשרי תרצ"ה, כאשר אברכים רבים הגיעו לחודש החגים להסתופף בצל קדשו של רבינו בווארשא, התקיימה הועידה הראשונה של הועד, בג' תשרי תרצ"ה. אודותה מסופר ב"התמים" ח"א ([מב] פא):

יש לך דברים רגילים ופשוטים מובנים במושכל ראשון ... וגם מטרת איגוד התמימים אינה דורשת ביאור והסבר ... שמטרתה לחבר ולאגד את כל חניכי ותלמיד תומכי תמימים יצ"ו לחטיבה אחת ... עלינו לעמוד בשורה ראשונה של עבודה ותעמולה בהרבצת התורה ולהשתתף עם כל העוסקים בהחזקת היהדות, כל אחד מאתנו צריך לזכור כי הוא פנס אור במקומו להאיר אור התורה על פי דרכי החסידות.

לבד הענינים הרוחניים מתעניין האיגוד גם במצבם החומרי של החברים לבוא לעזר ולסעד בהמצאת משרות שונות והדומה ... ובעזר כל החברים תמימים לדעה נוכל בעזה"י לעשות ולפעול הרבה להשלים הכונה פנימית של תורת החסידות...

על הועידה היסודית של איגוד תלמידי התמימים שהתקיימה ביום ג' תשרי תרצ"ה בבית המדרש של כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש (ורשה, מוראנאווסקי 7/9), אשר השתתפו בה כמאה תמימים שי' מהמדינה וחו"ל, נבחר ועד הנהגה של האיגוד ונכנסו בה מנכבדי התמימים, ה"ה:

יו"ר הרב ר' שמרי' גוראר' (חתן כ"ק אדמו"ר שליט"א)

ר' שרגא פייוויש זלמנוב

ר' יחיאל צבי גוראר'

ר' שניאור זלמן שמאטקין

הרב יחזקאל פייגין (מזכיר כ"ק אדמו"ר שליט"א)

הרב ברוך פרידמאן (משפיע דישיבת "תומכי תמימים" בורשה)

הרב מנחם מענדיל ראזענמוטער (מנהל ישיבת תומכי תמימים בלודז)

ר' שמואל שמאטקין

ר' ישראל קאמען

ר' שמואל זלמנוב

הת' מאיר גלאזמאן

הת' מרדכי מענטליק

מנהל הרב שניאור זלמן גוראר'

מזכיר הת' משה פנחס כץ

איגוד תלמידי התמימים בלאדז

כאמור לעיל, אחד מחברי הועד הי' הרמ"מ ראזענמוטער, מנהל ישיבת תומכי תמימים בלאדז[310].

בהתאם לזה נוסד סניף של האיגוד גם בלאדז. בב' כסלו תרצ"ז כתב אליהם רבינו (ח"ד אגרת תתעו):

במענה על מכתבם מיום כ"ז לחודש העבר, המודיע כי יסדו במחנם הט' איגוד תלמידי התמימים, בכוונה טובה לחזק הקביעות עתים לתורה ברבים, ולקבוע שיעורי לימוד דא"ח ברבים. נהנתי במאוד, ויישר חילם, ובזה הנני לברכם כי יצליחו בעבודתם עבודת הקודש.

יפרשו גיני בשלום הלומדים שיחיו ויגידו להם ברכתי, כי יעזר להם השי"ת בהמצטרך להם בגו"ר.

ואתם חברי איגוד תלמידי התמימים הושלבו כולכם כאחד באהבה וחיבה להביא מטרת האיגוד בעזרת אחים ובהרבצת דא"ח מהכח אל הפועל טוב, ובגלל זאת תתברכו אתם ביתכם וכל אשר לכם בכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר.

---

308. התמים, שאודותיו יסופר לקמן.

309. ה"ר שניאור זלמן גוראר'.

310. ראה לקמן פרק מא.

קובץ "התמים"

אחת הדרכים לחזק את מטרות "איגוד תלמידי התמימים" היא ההוצאה לאור של קובץ התמים, שבענין זה כתב להם רבינו בה' אייר תרצ"ה (ח"ג אגרת תשמח):

במענה על הצעתם, אשר איגוד תלמידי התמימים יוציא מזמן לזמן לאור קובץ בשם "התמים" בשש מערכות, א. אגרות-קדש. ב. שערי חסידות. ג. שערי-תורה. ד. דברי ימי החסידים. ה. שלום-אחים. ו. שונות. הצעתם נכונה במאד...

בטח יעזרו להם תלמידי הישיבות תומכי-תמימים, תורת אמת יצ"ו, רבני אנ"ש ואנ"ש שי' במשלוח באורים בד"ת ודא"ח ואיש את רעהו ידברו ויודיעו על ידו מהקביעות עתים לתורה, וכל דבר המענין בזכרונות ימי קדם.

ואני תפלה אשר מפעלם זה יביא בעזרתו ית' רב טוב באור כי טוב, ויחיש השי"ת את גאולתנו ופדות נפשנו ויקבץ פזורנו בחסד וברחמים ע"י גו"צ בב"א.

קובץ התמים יצא לאור, כאמור על השער:

יוצא לאור מזמן לזמן ע"י איגוד תלמידי התמימים,

בעריכת הרב ר' יחזקאל פייגין (שערי חסידות).

הרב ר' יהודה עבער (שערי תורה).

עורך כללי הר' שמואל זלמנוב.

בהשתדלותו[311] של מנהל האיגוד הרב שניאור זלמן גוראר'.

אמנם הם היו בעיקר העורכים הרשמיים, עורכי המדורים שערי חסידות ושערי תורה בלבד. העורך היחיד והבלתי רשמי של המדורים אגרות-קדש, ודברי ימי החסידים, הי' כ"ק אדמו"ר זי"ע. והיינו שהם היו נכתבים בחלקם על ידי רבינו, שהי' שולחם אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע (שהי' גר באותה תקופה בפריז) לעבור עליהם, להגיה ולהעיר עליהם. אז הי' שולחם חזרה לרבינו, עם הערותיו. ורבינו הי' מוסרם אל הממונה על ההו"ל וההדפסה, ה"ר שניאור זלמן גוראר'.[312]

את העובדה הזאת הזכיר רבינו במכתב שכתב אל בתו הרבנית, בכ"ב סיון תרצ"ה (חט"ו אגרת ה'תקנה):

בעזה"י דורך דער ארבעט און אינטערעס מאישך הנכבד חתני יקירי וחביבי הרב שי' ועהט אין געכין גידרוקט ווערין זייער א ויכטיקער זשורנאל מיט דעם נאמען "התמים", רעדאקטארין אויף פאפיר ועהלין זאיין אנדערע, אבער די גאנצע ארבעט איז זיינע. אן עין הרע גאר גאר א ויכטיקער יונגערמאן.

כ"ק אדמו"ר זי"ע

[תרגום

בעזה"י על ידי עבודתו והתמסרותו של אישך הנכבד חתני יקירי וחביבי הרב שי', יודפס בקרוב כתב עת חשוב מאד בשם "התמים". העורכים על הנייר יהיו אחרים, אבל כל העבודה היא שלו. אברך חשוב מאוד מאוד בלי עין הרע].

החוברת הראשונה נדפסה בשלהי מנ"א תרצ"ה, ובכ' מנ"א כתב רבינו אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע (חט"ו אגרת ה'תקנח):

קובץ התמים כבר נגמר והוכן לדפוס, ובעוד ימים אחדים יוגמר הדפסתו.

בט' כסלו תרצ"ו כתב לו (חט"ו אגרת ה'תקסו):

היום מסרתי להמערכת התמים כל החומר לחוברת השני'.

והולך ומונה את כל פרטי החומר שמסר להם. ובי"ג כסלו כתב לו (חט"ו אגרת ה'תקסז):

הנני שולח בזה העתק רשימת ... אליך לבקורת, ובטח תמהר בזה ככל האפשרי, כי כבר עסוקים בזה.

ושוב כתב לו בנר ה' דחנוכה (חט"ו אגרת ה'תקסח):

בדבר קובץ התמים ... הנני מסגיר בזה העתקה, ואם יהי' אצלו [הגהות] יואיל לכתוב על נייר, ויעשה סימנים בהעמודים והשיטות.

ושוב כתב לו במשך החורף (חט"ו אגרת ה'תקעא):

בזה הנני שולח העתק מאמר ... בשביל התמים הבע"ל, ובבקשה לבקרו, ואת ההגהות וההערכות לכתוב בנייר בפ"ע

---

311. כלומר – האחראי על ההוצאה לאור.

312. ראה אגרות קודש חי"א אגרות ד'קסז. ד'קעב. ד'קעד. ד'קעו. ד'קפ. ד'קפא. ד'קפג. ד'קפה-ו.

ולסמן העמוד והשטה. כן הנני שולח ... ובבקשה להגיה להאיר ולהעיר ולשלוח בהקדם האפשרי.

אלו הם דוגמאות אחדות מחורף תרצ״ו, ועד״ז הוא בכל המשך הופעת הקובץ[313], ועד לפרוץ המלחמה בשלהי תרצ״ט, כשהופעת הקובץ נפסקה.

גם כאשר האחראי ה״ר שניאור זלמן גוראר׳ שאל אצל רבינו באיזה אופן לסדר משהו בקובץ הזה, השיב לו רבינו, בכ״ב אדר תרצ״ז (חי״א אגרת ד׳קעו):

חתני הרב רממ״ש שליט״א, הנהו בפאריז, ובטח יענה לו על שאלתו.

ומיד הודיע על כך רבינו אל כ״ק חתנו אדמו״ר זי״ע, בי״ב אדר (חט״ו אגרת ה׳תקפו):

עניתי, את זה ישאלו את חתני הרה״ג הרמ״מ שליט״א שניאורסאהן, ויעשו כהוראתו.

---

313. כנדפס באג״ק חט״ו.

ההוצאה לאור של השיחות והמאמרים

בנוסף להו״ל של קובץ התמים, התעסק האיגוד, והעומד בראשו הרש״ז גוראר׳, גם בהו״ל של השיחות, בסדרת ״לקוטי דבורים״.

בסוף התמים חוב׳ ו (שנדפסה בשלהי תרצ״ז) נדפסה מודעה מטעם האיגוד, ובה מודיעים, שהם הוציאו לאור שיחות מליקוט ח עד יט, מגילת י״ט כסלו, וקובץ אמירת תהלים.

במודעה שבסוף חוב׳ ז (שנדפסה בחורף תרצ״ט) מספרים על פעילותם:

הדפסת מאמרים, שיחות ולקוטי דיבורים, הוצאת הקובץ ״התמים״, והמצאתם לכל מקום ומקום הדורשים זאת, וכן השתדלות שונות בעניני משרות להחברים, כמו משרות רבנות, שו״ב, מסחר ומלאכה והדומה, הציע כ״ק אדמו״ר שליט״א, להרחיב חוג הפעולות ולארגן גם ״איגוד עולמי של חסידי חב״ד והתמימים נוסח האר״י״, והואיל לבקש את כבוד חתנו הרב ר׳ שמר׳ שליט״א גוראר׳, אשר יקבל עליו להיות נשיא ועד הפועל של איגוד העולמי הזה, אשר מרכזו באטוואצק.

הסניפים בעיירות

פרק לח
סקירות וסיכום על הסניפים

בנוסף לישיבה המרכזית בווארשא-אטוואצק, נוסדו יותר מעשרה סניפים, בעיירות שונות ברחבי מדינות פולין, ליטא ולטביא, במשך השנים תרפ"ו-תרצ"ט. הם שימשו כמכינות לישיבה הגדולה בווארשא-אטוואצק.

בשנת תרפ"ו נוסד סניף באטוואצק (שהתקיים רק שנה אחת).

בשנת תרפ"ז נוסד סניף בווילנא.

בשנת תרפ"ט נוסד סניף נוסף בלאדז.

בשנת תר"ץ נוסד סניף נוסף בחמעלניק.

בשנת תרצ"ב נוסדו סניפים נוספים בפאציאנאוו ובריגא ובקאוועל ובבאראנאוויץ (שלושה האחרונים התקיימו רק שנה אחת).

בשנת תרצ"ה נוסדו סניפים נוספים בגלובאקא ובראציאנז.

בשנת תרצ"ו נוסד סניף נוסף בחעלם.

בשנת תרצ"ז נוסד סניף נוסף בדאנקרא, שבלטביא.

בשנת תרח"צ נוסדו סניפים נוספים בקאלושין, לענטשנא וסטאפניץ.

בשנת תרצ"ט נוסד סניף נוסף בליוועגהאף (ליואני), שבלטביא. בתחלת תש"א התאחדו הסניפים בליוועגהאף ובדאנקרא, ועברו לריגא.

ניהול הסניפים

במכתב שכתב המזכיר הרב יחזקאל פייגין, אל הרב ישראל דזייקאבסאן, בי"ח שבט תרצ"ה, הוא סיכם את דרך ניהול הישיבה המרכזית ודרך ניהול הסניפים:

בכלל הסדר הוא כן, אשר הישיבה דוורשא, היינו הקיבוץ ועוד שני כתות השיעורים, מתנהלים בחשבון מיוחד, על ההכנס[ה] ה[מ]תקבלת ישר אליהם.

ושארי הכתות, ארבעה בוורשא, וישיבה קטנה בווילנא ג' כתות, בלודז ב' כתות, ובפאציאנאו, הראשי ישיבות ועוד איזה עזר, זהו על חשבון כ"ק. וזה הוא מההכנסה הנכנסת ישר לכ"ק על חשבון תומכי תמימים.

ונוסף לזה, הנה איזה פעמים בשנה, בעת דוחק גדול בתומכי תמימים, נכנס הר' יהודא עבער לכ"ק, וכשמצייר כי הישיבה עלולה ח"ו להסגר, הנה בהכרח נותן כ"ק.

ובכ"ה תמוז תרח"ץ כתב לו על האפשרויות בזה:

דבר ישיבות קטנות בפוילין, אשר כפי המצב בהוה, הנה בכלל אין שום עיר שיהי' מסודר שם ענין החינוך היהודי (לבד בני תרבות, שלהם בתי ספר של החפשים). והנה לבד אשר אנו מצדנו צריכים להתענין בזה, ויש בזה ענין גדול, אשר בסכומים לא גדולים היו יכולים ליסד בפוילין כעת ישיבות קטנות (בפוילין), אשר אפשר רק בהחזקת הראשי ישיבות, היו יכולים להרבות כאלו ... וכפי שהורה כבר הנסיון באיזה מקומות שיש מכינות תומכי תמימים. ובמשך הזמן הי' נראה מזה בעזה"י גדולות.

רשימת הסניפים

את רשימת הסניפים בשנת תרצ"ה סיכמו ב"התמים" ח"א ([מו] פט) תמוז תרצ"ה:

במשך העת נוסדו סניפים להישיבה בערי השדה כמו ווילנא, גלובאקא, לאדז, חמעלניק, פאצאנאוו ועוד.

ובלוח הישיבה לשנת תרצ"ז:

סניפים בכל המדינה (שישנם היום שמונה במספרם) בערים אלו, ווילנא, לאדז, חמעלניק, פאטשינאוו, סטאפניץ, ראציאנז, גלעמבאקא, חעלעם (סניף זה סדרנו בקיץ תרצ"ו).

באגרת שכתב רבינו בכ"ח ניסן תרצ"ז (חי"ז אגרת ו'תכ):

בהערים ורשא, אטואצק, לודז, וילנא, גלובאקא, חעלם, חמיעלניק, פאטשינוב.

סיכום רשימת הסניפים בשנת תרצ"ז, ב"סקירה כללית על התפתחות הישיבה הק' 'תומכי תמימים' ליובאוויטש" (התמים ח"ז (קט [שעג]), תמוז תרצ"ז):

כהיום עומדת תחת חסותה של הישיבה המרכזית באטוואצק-ווארשא עוד שבע מחלקות בערים שונות. ומספר התלמידים בישיבה המרכזית וסניפיה מגיע להרבה מאות כ"י, תלמידי חמד, בעלי כשרון, יראים ושלמים, אשר כל רואיהם יכירום לזרע ברך ה'.

את מספר הסניפים בראשית שנת תרח"צ הזכירו חברי ועד הרבנים לעדת ווארשא, במכתב תמיכתם מי' כסלו תרח"צ[1]:

ראוי להדגיש שתחת דגל הישיבה"ק הנ"ל מסתופפים

---

1. ראה לעיל פרק לד.

שבעה (7) סניפים במדינתינו, המונים ביחד קרוב לשבעה מאות תלמידים כן ירבו, בהמרכז והסניפים.

את רשימת הסניפים בשנת תרח"ץ סיכם ה"ועד להחזקת ישיבות תומכי תמימים דליובאוויטש" שנוסד בארה"ב (באגרת ט"ז אלול תרח"ץ):

די ליובאוויטשער ישיבות תומכי תמימים געפינען זיך אין ווארשא, אטוואצק, ווילנא, לאדז, כמעלניק, פאטשאנאוו, ראציאנף, גלעמבאקע, סטאפניץ און כלעם.

בי"ח תמוז תרח"ץ כתב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע (ח"ד אגרת א'מב):

בעמל רב הנני מנהל את הישיבות בלודז ובווילנא, והישיבות קטנות בערי השדה.

ובלוח השנה לשנת תרצ"ט, שיצאה לאור על ידי הישיבה:

וועלכע ציילען שוין היינט 9 אפטיילונגען אין פאלגענדע שטעדט:

ווילנא, לאדז, חמעלניק, פאטשינאוו, סטאפניץ, גלעמבאקע, חעלעם, לענטשנע, קאלושין, דאנקערע (לעטלאנד).

ובדיווח של המזכיר מוה"ר משה ליב רוטשטיין (חוברת "ישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש", ח"י אלול תש"ב):

אין די שטעדט לאדז, ווילנא, כעלם, [פ]אטשינאוו, כמעלניק, גלובאקע, קאלושין, און נאך אנדערע.

את הסניפים האלו הזכיר רבינו בי"ד טבת ת"ש (ח"ה אגרת א'קלו):

בעמל רב והוצאה מרובה עלה בידי בעזה"י להעתיק לליטא חלק מהישיבה המרכזית שלי תומכי תמימים באטוואצק, וחלק מאת המחלקות **בווארשא, לאדז, קאלושין, חעלם ועוד.** וחלק גדול עוד נשאר בפולין.

באותה שעה התחילה המלחמה, וקרסו כל הסניפים בפולין, והתלמידים נצטוו לעבור לווילנא, ומשם הצליחו להציל קבוצה של 38 תלמידים, כדלקמן פרק נז.

בהמשך לזה כתב רבינו אל התלמידים, בג' אדר ראשון ת"ש (ח"ה אגרת א'קנג):

וצריכים לזרז גם אותם שלמדו בהכתות ובישיבות קטנות, כמו **בחעלם** ושארי מקומות, שיבואו לתומכי תמימים [שבווילנא], וכן להתלמידים דתומכי תמימים **שבלאדז.** ובבקשה להודיעני מכל הידיעות שיקבלו בנידון זה.

* * *

רשימת ומספר התלמידים שבסניפים אלו, נדפסה בהפרדס (תש"ב חוב' ג ע' 10):

קודם פרוץ המלחמה בפולין היתה רשת של ישיבות תומכי-תמימים ליובאוויטש במדינת פולין, ליטע ולטביא ... מספר התלמידים:

הישיבה המרכזית באטוואצק	450
הישיבה בווארשא	250
הישיבה לאדז	150
הישיבה כעלעם	100
הישיבה לענטשנע	75
הישיבה פאצינאוו	50
הישיבה ווילנא	75
הישיבה קאלושין	50
הישיבה גלובאקע	60
הישיבה ליוועניהאף	80
הישיבה דאנקערע	100

ושוב נזכרת בהפרדס (תש"י חוב' ח ע' 35):

נוסדו סניפים בכמה ערים, כגון לאדז, קאלושין, לנטשנא, פאטשינוב, כלם, ועוד.

פרק לט
הסניף באטוואצק

מכינה זו נוסדה בשנת תרפ"ו, והתקיימה עד תחלת קיץ תרפ"ז.

אודותה סיפר מייסד המכינה הזאת, ה"ר מאיר בליזינסקי, במכתבו שכתב בי"ג שבט תשל"ז, לנכדו הר"ש העבער[2]:

התחתנתי בר"ח ניסן תרפ"ו, באותו היום שנהייתי בן תשע עשרה.

באתי לאוטווצק, עיר חדשה שלא הכרתי הרבה אנשים בה, אבל הי' שם חבר שלי מישיבה, שהתחתן שנה לפני, שמו הי' שלמה צילעך[3].

ה"ר שלמה צילעך

עוד בשבעת ימי המשתה אמרתי לחברי זה, שאני לא באתי לאוטווצק רק לשאוף האויר הצח שלה (אף שהייתי חולני, והצטרכתי מאד האויר שלה), אלא אני רואה מחובתי להקים ישיבה באוטווצק, ובקשתי את עזרתו בזה.

והוא סיפר לי שיש בעיר בחור אחד, מאלו שחזרו מרוסי' (שמו הי' נפתלי צוקר), וברוסי' הכיר אנשי חב"ד ונעשה אוהד לחב"ד (כי במלחמת עולם הראשונה הרוסים גרשו הרבה יהודים מפולין לרוסי', ואחרי המהפיכה ברוסי' חזרו לפולני'), והבחור הזה אסף כמה נערים מהעיר ולומד אתם והם משלמים לו.

עלה בדעתי שזה יכול להיות גרעין להקים ישיבה. בקשתי אותו שישלח לי את הבחור הזה. כשבא אלי אמרתי לו כוונתי, ושאני מוכן לשלם לו משכורת שיצא יותר משאסף מהתלמידים, ואני רוצה להוסיף עוד שתי כתות, אחת גבוהה מכיתתו, וכתה אחת נמוכה מכיתתו, ואני מוכן לעמוד בכל הוצאות הישיבה, ואני אנהל אותה לפי רוח חב"ד, דהיינו שעם הכיתות הגבוהות ללמוד גם תניא וחסידות, ועל כן צריכים לפרסם בעיר וסמוכותיה שיבואו תלמידים להרשם בכתות הנ"ל. וכך הי', שתיכף אחרי חג הפסח תרפ"ו נפתחה הישיבה בת שלשה כתות באוטווצק בבית המדרש רינדורף.

בכתה הגבוהה היו נערים בני שש עשרה בערך, למד אתם [ר' נחום] אביו של ר' ישראל איידלמן (סגן ראש העיר של פתח תקוה עתה, ושבנו[4] הוא תמים ולמד אצלינו), והוא בעצמו גם כן למד בכתה זו, והאמצעית שבגיל 14 למד אתם הבחור הנ"ל, ובכתה הנמוכה שבגיל 13 למד אתם חברי הנ"ל ר' שלמה צילעך. ואני בכל ערב למדתי תניא עם הכתה הגבוהה, והייתה מאוכלסת עם בעלי כשרונות בערך.

מצבי אז, הי' לי נדוני' כשלש מאות $ בערך, שבתקופה ההיא הי' סכום ניכר בערך, וגם הייתי סמוך על שלחן חותני שנה תמימה, וגם אז לא חשבתי משום דבר בעולם אלא רק איך למלאות תפקידי בתור תמים, שהיא הפצת מעיינות החסידות בעולם.

המצב הכספי הי' שבערך חצי ההוצאות נכנס מתשלומים של התלמידים, וחצי השני נסעתי לורשה להנהלת תו"ת בורשה, והודעתי להם שהקימותי ישיבה באטווצק, ובקשתי מהם שהם יכסו לי החסר לי לתקציב, והם הבטיחו לי וקיימו, אבל בינתיים הצטרכתי לכסות מכיסי.

וכך התנהלה הישיבה על מי מנוחות. אבל עלה בדעתי, למה לא לשתף את אנשי העיר בענין? ושהם ישתתפו גם בהוצאות. על כן בקשתי את הבחור הנ"ל שימסור לי רשימה של נכבדי העיר, והזמנתי אותם לאסיפה והסברתי להם שצריכים להקים וועד שיחשוב על ענינים כספיים של הישיבה.

עוד ממשיך לספר שם על הקשיים שהיו במשך הקיץ, ואשר נסע לווארשא לדון בזה עם הנהלת הישיבה תומכי תמימים:

ונסעתי לורשה והודעתי להנהלת תומכי תמימים, ובאו לשבת אחד בחודש אלול, ר' פייבל זלמנוב ור' זלמן שמוקטין ור' צבי גוראר'י הי"ד לאוטווצק, וקראו לשלשת המלמדים, והודיעו להם שמעתה נקראת הישיבה ישיבת תומכי תמימים באוטווצק ... ואתי דברו על התוכניות להבא, דהיינו שרוצים להרחיב את הישיבה גם בתלמידים מחוץ למקום, ורוצים לשלוח כעשרים תלמידים מחוץ למקום[5], ושעלי לדאוג להם למקום לינה ולאוכל ושאני אהי' המנהל הגשמי כנ"ל...

ואז שלחו בתור משפיע את ר' חיים מאיר ליס[6], מהתמימים הניכרים של לובביץ. ואני נשארתי מנהל הגשמי, והיינו תשלום המשכורות ודאגה לתלמידים למקומות לינה ואוכל.

---

2. ראה גם כפר חב"ד 326 ע' 21. ספר התמימים ח"א ע' ער.

3. כדלעיל פרק יז. בט' מ"ח תרפ"ט כתב לו רבינו (חט"ז אגרת ה'תתקעז) אודות השפעה בדרך קירוב לחזק לימוד החסידות. כשעברה הישיבה לאטוואצק, כדלעיל פרק לב, הוא שימש בה כמנהל המטבח. הוא נשאר באטוואצק כשהתחילה המלחמה, והוא נזכר ב"רשימת אנ"ש והתמימים הדרים בנאצי פוילין", דלקמן פרק סו מספר 45, וב"רשימה מאנשים בנאצי פוילין" דלקמן שם מספר 18.

4. ה"ר שלמה.

5. היינו לפתוח פנימיה ל-20 בחורים מעיירות אחרות.

6. שהי' באותה שעה אחד המשפיעים בישיבה בווארשא, כדלעיל פרק כא.

למקומות לינה קבלתי מוועד הקהילה באוטווצק בנין שהי' שייך לוועד הקהילה ושם סדרתי מטות. ואוכל סדרתי שיאכלו אצל בעלי בתים, זה שקוראים "טעג", ז"א כל בעל בית נתן יום בשבוע לאכול לבחור. וכך נמשך עד לפני הפסח תרפ"ז.

ובאותו הזמן חל משבר בכל הישיבות בפולני', כי עד התקופה הזאת הי' בארה"ב חברה בשם רעליף[7], שענינו הי' לדאוג לישיבות בפולני' שהייתה חרבה אחרי מלחמת עולם הראשונה, אבל בשנת תרפ"ז החברה הזו לא נתנה תמיכה לישיבות, בטענה שפולני' כבר עומדת על רגלי', ויכולה יהדות פולני' להחזיק בישיבות בכוחות עצמה.

ועתה נתברר לי שישיבת תומכי תמימים, לא רק שלא מקבלת בעד הישיבה שלי, אלא יש לה דוחק גדול גם בישיבה שלה, ואמרו בורשה שאין ברירה ומוכרחים לסגור את הישיבה שלי.

אבל אדם חס על מעשי ידיו, ואני לא יכולתי להסכים לזה. ואחרי צעקות ומריבות ותחנונים קבלתי מהם הבטחה לתקציב קטן מאד, ולפי התקציב הזה לא הי' ברירה אלא להקטין את הישיבה רק לשתי כתות, במקום השלושה, וגם לשני המלמדים גם כן להוריד ממשכורתם.

וכשבאתי ומסרתי למלמדים המצב, ברור שזה גרם התמרמרות גדולה אצלם. ומה גם שאז נגמרה השנה שהייתי סמוך על שולחן חותני, והצטרכתי להתחיל לדאוג לפרנסתי, והתחלתי לראות שזה לגמרי לא קל, וראיתי שבמצב הזה לא אוכל לעמוד. ומשכתי את ידי מזה. ולא הי' ישיבה באוטווצק בכלל עד שנת תרצ"ו, שתומכי תמימים עבר לאוטווצק[8].

* * *

כבר נזכר לעיל, שאחד מהתלמידים בישיבה הזאת הי' ה"ר ישראל איידלמן (שהי' אחר כך לסגן ראש העיר פתח תקוה).

עוד אחד מהתלמידים בישיבה הזאת הי' מר יחיאל הדני (שהי' אחר כך למזכיר לשכתו של בן-גוריון), המספר בזיכרונותיו (כפר חב"ד 769 ע' 41):

ישיבת תומכי תמימים באוטווצק היתה אז בראשית דרכה, ומספר תלמידיה לא עלה על שני מניינים. מדי יום למדו בבית-המדרש עד שעות הערב, ואלתרו את סעודות היום בכחות עצמם, בדרך-כלל בבתי יהודים בעיר.

7. סענטראל רעליף.
8. כדלעיל פרק לב.

נסיון נוסף בשנת תרצ"ג

אף שהסניף של ישיבת תומכי תמימים נסגר באביב תרפ"ז, התקיימה שם ישיבה קטנה מקומית גם בשנים הבאות; אודותה דיווח ראש הישיבה הר"י עבער אל רבינו, בי"ב סיון תרצ"ג:

באטוואצק ישנה ציור ישיבה קטנה מל"ה תלמידים בערך, שכמעט כולם הם מהעיר גופא.

עד עתה הי' מחזק אותה הגביר הידוע ר' שלמה גאלדבערג[9] ז"ל, היינו שהוא הי' משלם לב' המלמדים (אחד מהם הוא ר' אברהם אבא שי', שכמדומה כ"ק אדמו"ר שליט"א מכירו בטוב. והב' הוא ר' נחום[10], מחסידי ראדזין, כנראה איש חלק), לכל אחד 200 זהובים לחודש.

לבד זה הי' הגביר הנ"ל מחזיק כולל מאברכי ישיבת מיר, במספר י' אברכים, שכמדומה שילם לכל אחד $25 לחודש.

כעת לאחר פטירתו אומרים היורשים, שכפי צוואתו עליהם ליתן רק 400 זהובים לחודש בס"ה...

והנה מלמדי המכינה הנ"ל כששמעו מהר"מ ר' דוד[11] שי', שישנו איזה סברא לייסד עוד מכינה באטוואצק, היו אצלי אתמול, ואמרו לי שלייסד בפני עצמו יקלקל זה להישיבה שלהם, אשר מזה כל מקור פרנסתם. רק הם מסכימים שנתאגד יחד, וכל ההשפעה רוחניות יהי' משלנו (וכבר הי' זמן כזה, שהישיבה דשם הי' בציור סניף ישיבת תומכי תמימים דוורשה). ורק על דבר השם, אם שעיקר השם יהי' תומכי-תמימים, מכל מקום יהי' צריך להיות איזה רמז משם שלמה, בכדי שבני גלדברג יתנו הסכום הנ"ל, ואז בדעתם שהיו משיגים עזרה ממשית מהעיר גופא.

ועל כן, אם בדעת כ"ק אדמו"ר שליט"א לייסד עוד מכינה אחת[12], הי' לכאורה זה הצעה נכונה (היינו שלבד ב' הכתות שלהם יהי' עוד כת ג' גדולה משלהם, שעמה הי' לומד האיש שלנו, וגם הי' מנהל ומשגיח גם על ב' הכתות שלהם), כי יתכן אשר שם במשך הזמן הי' מתכונן בע"ה מכינה גדולה.

אמנם יותר לא מצאנו הזכרות למחלקה זו, ונראה שהדבר לא בא אז לידי פועל.

9. אודותיו ואודות הכולל, ראה ס' זכרון אוטבוצק ע' 177-179.
10. כנראה, איידלמן, הנ"ל.
11. טייבלום.
12. בנוסף למכינה שנוסדה בווארשא בשנת תרצ"ב, כדלעיל פרק לו.

פרק מ
הסניף בווילנא

יסוד הישיבה בשנת תרפ"ז

כך נוסדה הישיבה בווילנא, בחודש ניסן תרפ"ז:

כבר סופר לעיל פרק ו, אודות בית הכנסת אפאטאוו של חסידי חב"ד אשר בווילנא.

בתחלת חודש ניסן תרפ"ז התעוררו אנ"ש בווילנא לייסד את הישיבה בבית הכנסת הזה.

"ביום י"ג לחדש ניסן, הילולא דכ"ק אדמו"ר הצמח צדק זי"ע נבג"מ", הם כתבו על כך[13] אל רבינו, שגר באותה תקופה בלנינגרד:

הנה אנחנו אלה פה שרידי אנ"ש, בשם כל קהל עדתנו דפה ווילנא, באים לפני כ"ק הפעם בדבר ענין נכבד, והוא, שבאלו הימים נתעורר בנו רעיון ק' ורוח ד' לבשה את אנ"ש דפה, להקים עולה של תורה התמימה ליסד ולכונן בפה ווילנא ישיבה תומכי תמימים ליובאוויטש, כעין זו שבוורשא. ואם כי בכמותה תהי' ראשיתה מצער (בערך כ"ה תלמידים), אך באיכותה נקוה בעזרת השם שתשגא מאד ... ובזה אשר נאחד את לבב אנ"ש בעבודת הקודש הלזו תקותנו שירום קרננו בכבוד בעזה"ש.

כל זה העיר את לבבנו, וגם השד"ר מוואַרשא ה"ר ר' לעמיל[14] נ"י, בהיותו פה דרך מסעו, הי' בעזרנו, והתאספנו אספות מקהל עדת אנ"ש, ומה גדלה שמחתנו כי כולם בצוותא חדא הסכימו

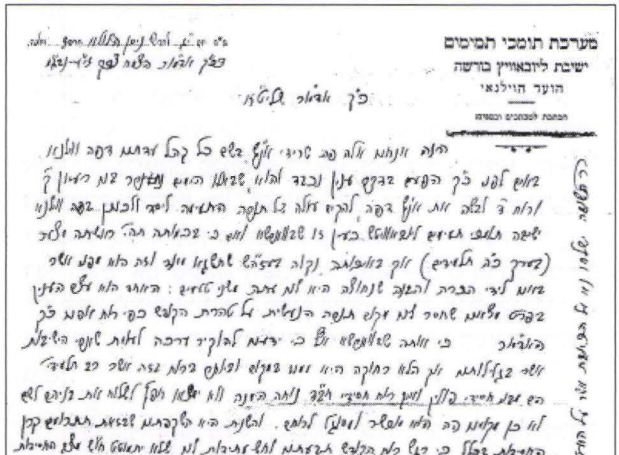

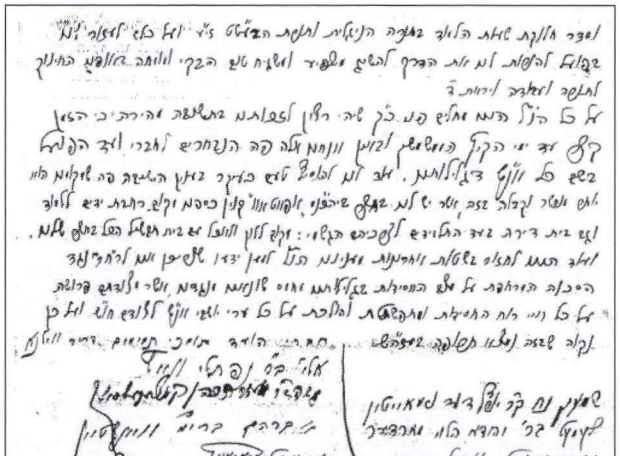

מכתב אנ"ש בווילנא לרבינו

---

13. את המכתב הם כתבו על נייר המכתבים של "הועד הוילנאי" עבור הישיבה בוואַרשא.

14. מאַרדער. למד בליובאוויטש משנת תרע"א ואילך. בתחלת תרפ"ב נשא את בתו של ה"ר יהושע אלי' וואַלאַסאוו (ראה זכרון לבני ישראל ע' עג) והתיישב בחרקוב (ראה חי"ג אגרת ד'תרמט). בשנת תרפ"ד נשלח ע"י רבינו כשד"ר בעיירות וואַלין (ראה ח"א אגרת קעא). ואחר כך נתמנה לרב בקאַלקי, שבוואַהלין מחוז לויצקא (ראה זכרון לבני ישראל שם). לשם כתב אליו רבינו בי"א אייר תרפ"ח (חט"ז אגרת ה'תתעח), בקשר להנהגתו בסדרי הלימוד בעצמו וברבים, עבודת התפלה וכו'. במסגרת שד"רותו זאת הגיע בשנת תרפ"ז לווילנא, ושם סיכמו על פתיחת הישיבה תומכי תמימים.

והחליטו ליסד הישיבה הק' הלזו ... שכל הנהגתה תהי' תחת הנהגת כ"ק, ורוח כ"ק יהי' הרוח חיים באופני הישיבה הלזו.

ובזה הננו באים לבקש מכ"ק הסכמה וברכה שחפץ ד' בידינו יצליח, להתחיל ולגמור בכי טוב, ולנחנו בעצתם הק' שתהי' לנו לעינים על דרך הקודש הלזה באיזו תלמידים לבחור, וסדר חלוקת שעות הלימוד בתורה הנגלית ותורת הבעש"ט זי"ע, ועל כלם לעזור לנו בפועל להורות לנו את הדרך להשיג משפיע ומשגיח טוב הבקי ומומחה באופני החינוך לתורה ועבודה ויראת ד'.

... יש לנו בחצר בית הכנסת "אפאטאוו" קנין כספנו, מקום רחבת ידים ללמוד, וגם בית דירה בעד התלמידים לצרכיהם הגשמי, מקום ללון ולאכול עם בית התבשיל, הכל בחצר שלנו ... נקוה שבזה נמצא תרופה בעזה"ש.

חברי הועד תומכי תמימים דעיר ווילנא

אלי' ב"ר נפתלי ווייץ
משה ב"ר אלעזר הכהן קאצענעלסאן
אברהם ברי"מ ווינשטיין
אשר אנשיל אראנאוויץ[15]
חיים יהושע ב"ר שמואל קאפעליאוויץ
י. ל. פריידין[16]
אברהם רודניק
מנחם מענדל ב"ר מרדכי לעווין
יצחק בר"י וואימאן
יקותיאל ב"ר שניאור זלמן לעווין
יצחק ב"ר ברוך זעליג מינקאוו
זאב ב"ר אליקים הלוי עפשטיין
שמעון נח ב"ר יוסף דוד נימאייטין[17]
לעמיל ב"ר יהודה הלוי מארדער
מנחם מענדל ב"ר אליעזר ימין
מנחם מאיר ב"ר אברהם לוריא
מרדכי ליב גראסביין

בכ"ז ניסן השיב להם רבינו (ח"א אגרת שכג):

במענה על מכתבם מי"ג לחודש זה על אודות ההתעוררות ליסד במחנם הט' ישיבה ברוח ושם תומכי-תמימים דליובאוויטש אשר בעי"ת וילנא יע"א.

שמחתי על ההתעוררות, וטוב טוב הדבר במאד מאד ויגדיל תורה ויאדיר, ובלי שום ספק אשר במשך זמן קצר יתאספו תלמידים טובים מכל הגלילות הסמוכים אליהם אשר במדינתם.

אמנם דרוש אשר המנהל יהי' אחד מהתלמידים התמימים שי', היודע ומכיר היטב ברוחה של תומכי-תמימים, ואשר יתן וימסור עצמו על קבלת התלמידים הבאים, ולהשגיח היטב על אופן לימודם והנהגתם בעין פקיחא ובחזק יד.

15. ראה אודותיו לעיל פרק ו.
16. ראה אודותיו לעיל פרק ח.
17. ראה אודותיו לעיל פרק ז.

* * *

מיד נפתחה הישיבה, ובה' סיון כתבו לרבינו, על נייר המכתבים שהדפיסו עבור הישיבה:

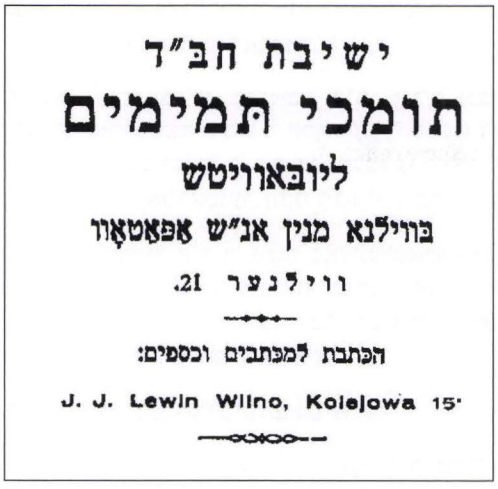
ישיבת חב"ד
תומכי תמימים
ליובאוויטש
בווילנא מנין אנ"ש אפאטאוו
ווילנער 21.
הכתבת למכתבים וכספים:
J. J. Lewin Wilno, Kolejowa 15.

כותרת נייר המכתבים של הישיבה

מכתב כ"ק זכינו לקבל בחיבת הקודש בשעתו, ומאד גדלה שמחת נפשנו בכפלים, בזה אשר מעשה ידינו בבניינה של ישיבתינו הקדושה עלתה לרצון לפני כ"ק, ולברכנו לחפץ ד' בידינו יצליח.

ועוד כי ראינו שהבטחת כ"ק מתקיימת בנו, כי בו בפרק התחילו לעוף אלינו תלמידים בני אנ"ש מערי הגליל יום יום, עד כי במשך הזמן נקבצו יותר מעשרים (כן ירבו) מערי דיסנא, דאקשיץ, פאסטאוו, קורעניץ[18] ועוד[19]...

מצאנו איש טוב וישר י"א באמת ה"ה הר' ר' זאב סגל, רב בפה נאוואגראדק[20]. והוא בימי נעוריו, בשעת קנייתינו את חצר ביהכנ"ס שלנו[21] (מקום הישיבה עתה) למד שם. ועתה הוא נעשה גדול בתורה ובקי ומומחה לאותו דבר, בהיותו כבר ר"מ בגראדנא[22] ועוד.

ביום א' בחוקותי ערכנו את ההתחלה אשר נקראו לבא כל אנ"ש דפה ... התלמידים בני י"ג עד ט"ו נחלקו לשתי כתות, הנמוכה לגמרא עם תוס' אחדים, והגבוה עם כל התוספות.

18. משם הגיע אז התלמיד ה"ר יצחק דובער אושפאל מקורניץ, מהתלמידים הראשונים בווילנא, ומתחלת שנת תרצ"ה – עמד בראש הישיבה, כדלקמן בהמשך הפרק.
חלק מהמסופר לקמן, אודות השנים הראשונות של הישיבה תומכי תמימים בווילנא, הוא ממה שהוא סיפר.
19. העיירות האלו הן מערי הגבול עם רוסיא הלבנה, שבתקופה זו נספחו לליטא – בחלק שתחת שלטון פולין, כדלעיל ריש פרק ט.
20. בבית הכנסת נאווגראדק שבווילנא, דלעיל פרק ו.
21. בשנת תרס"ט, כדלעיל פרק ו.
22. ר"מ בישיבת הג"ר שמעון שקאפ בגרודנא.

אך בהנוגע למשפיע בדא"ח ומשגיח טוב ... גמרנו למנות לעת עתה על משרה זו את התלמיד מישיבת תומכי תמימים מאז, הבחור התם וישר וירא אלקים מרדכי ליב גראסביין[23] ... בקשתינו מכ"ק לערות רוח ממרום כ"ק במכתבים, וזה יהי' לנו לעינים על הדרך נלך בו, ותקות ד' תהי' במעוזנו כי נצליח בדרך הקודש הלזו כפי רוח אפנו כ"ק אדמו"ר.

המנהלים ומתעסקים בהישיבה ה"ה, היו"ר נכבד ר' מענדיל בר"מ, אחי הנכבד הידוע ר' יוסף לעווין[24] המנוח ז"ל. ר' ליב פריידין, אחי הרב העובד ר' שמואל וויעטקער ז"ל. ר' זלמן זעליקסאהן, ור' שמואל ראטנער, נתיני ריגא דרים פה.

חברי ועד הפועל ה"ה ר' משה קאצינעלסאהן, מתושבי פאלצק מלפנים, אך עוסק באמונה שלמה. ואנחנו הח"מ אלי' ווייץ חתן החסיד ר' משה יצחק בליום מווארשא. אנשיל אראנאוויץ. חיים יהושע קאפעליאוויטץ.

המתאבקים בעפר רגלי כ"ק הבאים עה"ח

אלי' ב"ר נפתלי ווייץ

אשר אנשיל בן נחמה אראנאוויץ

חיים יהשוע ב"ר שמואל קאפעליאוויץ

מענה רבינו למכתב זה כבר לא הגיע לידינו. בט"ו סיון נאסר רבינו בפטרבורג, ואחר כך נשלח לגלות, ואחר כך נגאל, והתחילה ההשתדלות להצילו מרוסיא – עד שהגיע לריגא, בשלהי תשרי תרפ"ח.

* * *

בשנת תשמ"ח ראיין ה"ר שמואל העבער כמה מתלמידי הישיבה בווילנא, וליקט איזה רשימות מהם, אחר כך מסר את רשימותיהם אל ה"ר טוביה פרשל, שעיבד מתוכם מאמר על הישיבה, שפורסם בכפר חב"ד 389 ע' 12 ואילך ("מתוך יומן אישי"). שם מסופר על פתיחת הישיבה:

לאחר שקיבלו את הסכמתו וברכתו של הרבי הריי"ץ נ"ע - ששהה אז בלנינגרד - החלו בהכנות לייסוד הישיבה. תחילה נשלחו מכתבים לרבנים החסידיים של ערי-השדה הסמוכות לווילנא, בהן: פאסטאוו, גלובאקע, קורעניץ, קריוויץ, דאקשיץ, דענילעביץ, גערמאנעביץ, ודאלהינב[25], ועוד עיירות קטנות.

מהמקומות הללו התקבצו, בשלב ראשון, שלושה-עשר תלמידים בני 15-14.

מעמד הפתיחה של הישיבה החדשה היה מפואר ורווי רגשות. קהל גדול, שכלל את כל מתפללי בית-הכנסת החב"די הגדול "אפאטאוו" ואת מתפללי בית-הכנסת החב"די "קירזנער", התאסף בראש-חודש אייר במקום שיועד לישיבה בבית המדרש "אפאטאוו" ברחוב וילנער 21. למעמד המרשים תרמו לא-מעט גם כל גדולי הרבנים בעיר, ובראשם הגאון המפורסם, מגיד-מישרים של העיר וילנא, רבי מנחם קאסאווסקי זצ"ל...

הלימודים בישיבה נפתחו במסכת גיטין, והר"מ הראשון היה הגאון רבי זאב סגל הי"ד...

המשגיח הרוחני הראשון בישיבה היה הרה"ת רבי מרדכי ליב גרוסבאום ז"ל ... לאחר שנאלץ לעזוב את הישיבה, מסיבות אישיות, מילא את מקומו החסיד רבי יעקב הוכמן מדאקשיץ[26] הי"ד, מותיקי ה"תמימים" בליובאוויטש...

ראוי להזכיר כאן את שמו של אחד מחשובי חסידי חב"ד בווילנא, איש יקר-ערך ובעל מידות תרומיות, רבי אברהם רודניק[27], שנמנה עם מתפללי בית-הכנסת "אפאטאוו". כשנודע לו כי קצת מתלמידי הישיבה ממשיכים בשעות המאוחרות מדי לילה את לימודיהם, בבית הכנסת הגר"א, לא חסך שום טירחה - אף שהיה זקן ושבע-ימים, ודירתו היתה רחוקה מאוד מבית-הכנסת הגר"א - והיה מגיע כל לילה לבית-הכנסת זה כשבאמתחתו פירות ושאר דברי מתיקה כדי להחיות את התלמידים במה שיכול. לאחר החלוקה היה יושב מרחוק בבית-המדרש ומתענג בהביטו על התלמידים בעת לימודם...

בימי החורף היו מתקיימים הלימודים בבית-הכנסת הקטן, המאוחד עם בית-המדרש הגדול, ובימי הקיץ היו לומדים בבית-המדרש הגדול, ששם יכלו למצוא מחסה מפני החום. השיעורים ניתנו בשני בתי-המדרש ובעזרת הנשים שמעל בית-הכנסת.

הפנימיה הראשונה היתה ברחוב נאוואגראדסקי, והיא היתה מרוחקת מאוד ממקום הלימודים ומחדר-האוכל שהיו בבית-הכנסת "אפאטאוו" ... לאחר כשנה בערך, העבירו את הפנימיה לרחוב אנטאקאובער הסמוך לנהר ווילייא שעל יד הגשר הירוק. הפנימיה החדשה - שניתנה לישיבה על-ידי ועד הקהלה - היתה מרווחת יותר ומאוררת יותר.

* * *

לעיל הובאה רשימת מייסדי הישיבה וחברי ועד ההנהלה.

שמות כמה מחברי ההנהלה, נזכרים בהתמים ח"ב (קלד [228]):

---

23. אחר כך נשא את אחותו של הרי"ד אושפאל הנ"ל, כנזכר ברשימת התלמידים של שנת תר"ץ, דלעיל פרק כו, מספר כז.

24. הנזכר פעמים רבות באג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ד. וראה שם ח"ב אגרת רל (כ"ג תמוז תרס"ט): "החלטתי לשלוח מכתבים ליחידים, ולמקומות אחדים אל הרב, לאסוף ע"ז, ויושלחו המעות להג' ר' יוסף לעוין שי'". ובח"ד אגרת א'כט: "את נדבתו ישלח לגזבר הועד הג' הנכבד ר' יוסף לעוין בווילנא".

25. הרבנים של העיירות: פאסטוב – הרמ"מ קופערשטאך. גלובאקא – ה"ר זונדל ראבינזאן. קורענץ – הרש"א אושפאל. דאקשיץ – הרא"ל שיינין. דאלהינוב – ה"ר גדלי' ווילנסקי. כדלעיל פרק ח.
שמות התלמידים שבאו מעיירות אלו – לקמן ברשימות התלמידים שבהמשך הפרק.

26. ראה לשמע אוזן ע' רנה. על השתדלות הצלתו מריגא לארה"ב, בקיץ ת"ש, ראה לקמן פרק סה.

27. אחד מחברי ההנהלה, הנזכר לעיל.

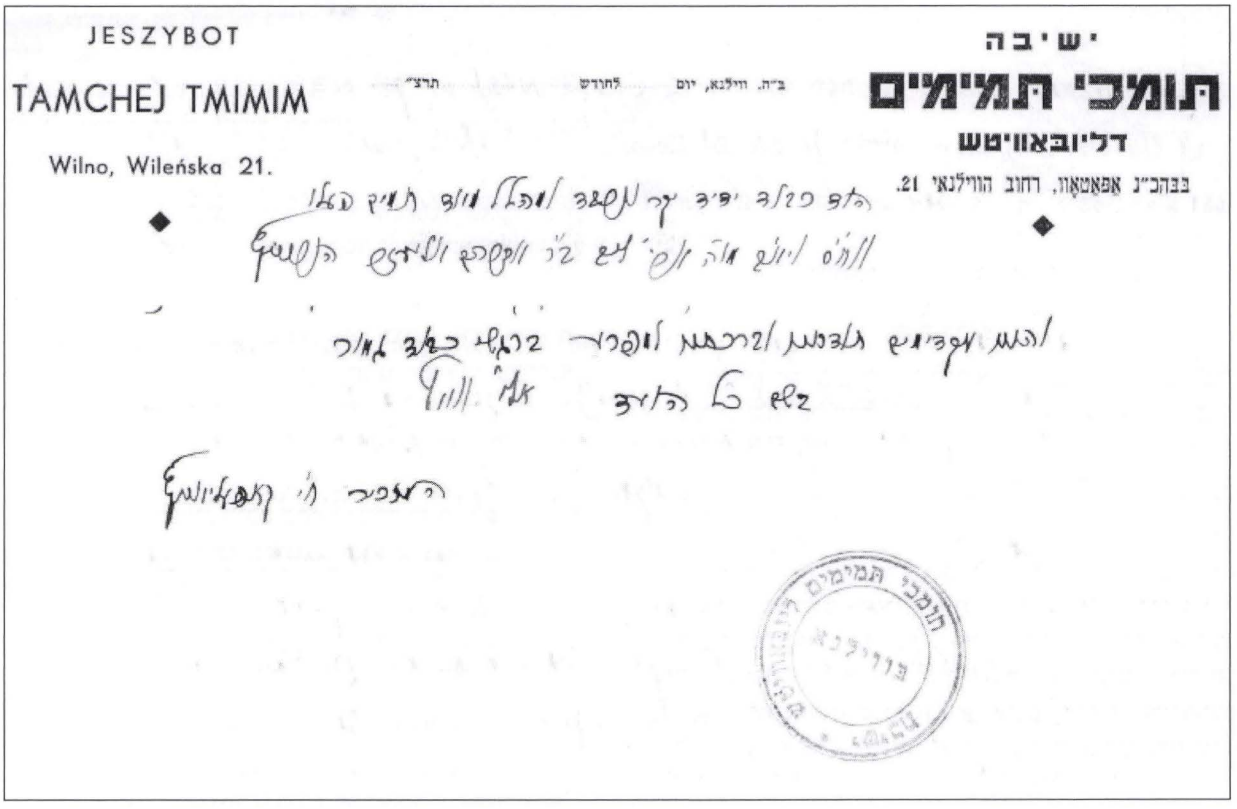
JESZYBOT
TAMCHEJ TMIMIM
Wilno, Wileńska 21.
ישיבה
תומכי תמימים
דליובאוויטש
בבהכ"נ אפאטאוו, רחוב הווילנאי 21.

מכתב הנהלת הישיבה

ועל טוב יזכרו כאן לברכה שמות חברי הועד, אשר שבקו חיים לכל חי בעד מפעלם לטובת ישיבתנו.

ה"ה הרב ר' שניאור זלמן ב"ר אברהם אבא זעליקסאן. נפטר כ"ה שבט תר"ץ.

ר' משה ב"ר אליעזר הכהן קאצענעלסאן. נפטר ב' ניסן תרפ"ט.

ר' חיים ב"ר יהודא שפריירעגן, נפטר כ"ה כסליו תרצ"ג.

אודות פעילותו של ה"ר שניאור זלמן זעליגסון סיפר אחד מתלמידי הישיבה, ה"ר משה דרייזין (תולדות ר' אברהם הרופא ע' 39):

למדתי בישיבת תומכי תמימים בווילנא, ברחוב ווילנער 21, שם גר גם ... הרה"ח ר' זלמן זעלגסאן. ר"ז התפלל בבנין הישיבה, לפני שנתייסדה הישיבה ... והי' ממייסדי הישיבה בווילנא. אח"כ הי' ג"כ מבוחני התלמידים ומתומכי הישיבה.

שנת תרפ"ח

בחורף תרפ"ח, כשנסע רבינו ברכבת שעצרה בווילנא, נפגש עם ראש הישיבה והמשפיע. סיפר על כך התלמיד ה"ר יעקב לוין (התמים (נ.י.) 24 ע' 62):

בסוף חודש תשרי תרפ"ח, כשיצא אדמו"ר הריי"צ מרוסיה לכיוון לטביה[28], עברה הרכבת דרך וילנה. אנו, הבחורים, יחד עם ההנהלה, יצאנו לכיוון תחנת הרכבת וחיכינו בקוצר-רוח לבואו של הרבי.

כשהגיעה הרכבת ונעצרה בתחנה, יצא הרבי אל מדריגות הקרון, ודיבר עם ראש הישיבה והמשפיע. הזמן הקצר בו שהתה הרכבת בווילנה לא איפשר להתעכב יותר. כעבור זמן קצר ביותר המשיך הרבי במסעו לכיוון לטביה.

* * *

באמצע חורף תרפ"ח, כתבו מנהלי הישיבה אל רבינו, להזמינו לביקור בישיבה, כדלעיל פרק ט, ובו סיפרו גם על התפתחות הישיבה בזמן הזה:

מצב הרוחני של ישיבתינו ת"ל טוב, מהתלמידים תמימים הננו שבעי רצון, הן בהתמדתם והן בידיעתם ובקיאותם בכל אשר ילמדו. ועתה רואים אנו בחוש, עד כמה הישיבה נחוצה בגלילותינו, ומבלעדה אין לבני אנ"ש דגלילותינו שום מקום

---

28. מסתבר שטעה בזכרונו, שהרי הרכבת מפטרבורג לריגא אינה עוברת באיזור ווילנא.
יותר מסתבר שהיה זה בנסיעה מריגא לווארשא בשלהי שבט תרפ"ח, כנזכר ביומנו של רבינו (המועתק לעיל פרק יד):
הנני נוסע לוארשא ... בשעה 12 לילה בוילנא.

תורה להתחנך על דרך החסידות, כי לווארשא אינם יכולים לשלוח את בניהם מרחוק מקום, ומקומנו פה הוא יותר מסוגל ומוכשר למקום תורה התמימה, בהיותו בגלילות אנ"ש חסידי חב"ד[29]. ואם ראשיתו מצער, תקותינו חזקה שאחריתו ישגא מאד בעזה"ש, ומכירים אנו את החוב קדוש בהחזקתה.

אך זאת חסר למצבה הרוחני, את זה אשר שאלנו מכ"ק מכבר, איש הגון אשר יהי' ראוי ומוכשר לראש ישיבה ומשפיע בדא"ח ומשגיח יחד.

אחרי ביקור רבינו בווארשא, בימי אדר תרפ"ח, כדלעיל פרק יד ופרק כד, בא רבינו לביקור בווילנא, כדלעיל פרק ט[30].

* * *

בג' אייר תרפ"ח, סיכם המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין את התפתחותה של הישיבה בשנה הראשונה, במכתב אל ה"ר ישראל דזייקאבסאן:

כעת מסתדר ת"ל ישיבה בווילנא בשם תומכי תמימים. בזמן העבר הי' מספר כ"ח תלמידים, ובקיץ הזה חושבים בעזה"י להוסיף.

שנת תרפ"ט

על הישיבה בשנת תרפ"ט יש ללמוד מתוך מכתב שכתבו חברי ההנהלה, בד' ניסן תרפ"ט (תיק ועד הישיבות שבארכיון ייוו"א):

די ישיבה "תומכי תמימים" וועלכע עקזעסטירט דא אין ווילנא, אין אפאטאוס שול, וואו עס לערנען א גרויסער צאל ארעמע קינדער, וועלכע עס ווערען בעזארגט מיט אלע זייערע הצטרכותן ... געפינט זיך איצטער אין זייער א קריטישן מצב...

מיר מוזן מאכן אויפמערקזאם, אז טראץ דעם וואס די ישיבה געפינט זיך אין אפאטאווס שול, וועלכע טראגט דעם נאמען חסידישע, לערנען דארטן תלמידים אן אונטערשייד פון ריכטונג.

מיר בעטן נעמען דאס אלץ אין אכט און ערפילן אונזער בקשה.

מיט דרך ארץ, די חברים פון ועד

אלי' ווייץ
זאב עפשטיין
אנשיל אראנאוויץ
יצחק לואייעב
יצחק מינקאוו
המזכיר י' קאפעליאויץ
אברהם רודניק

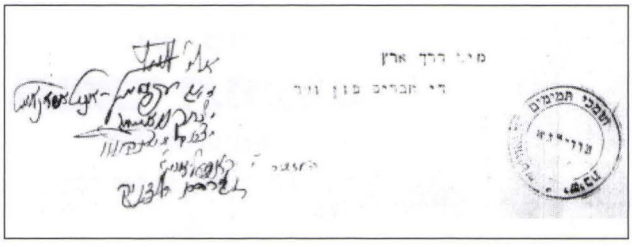

סיום מכתב הנהלת הישיבה

שנת תר"צ

בחורף תר"צ ביקר בה ה"ר ארי' לייב שיינין, רבה של דוקשיץ, ובחן את התלמידים. בכ"ג שבט כתבו על כך חברי ההנהלה אל רבינו:

התלמידים התמימים שוקדים על התורה ונגלית ובדא"ח בחשק נמרץ, ואור התורה והחסידות הולך ואור במקום הזה, כאשר יעיד על זה עתה הר"ר ליב שיינין שליט"א, אשר בחן את התלמידים בתורתם ובעבודתם והליכותיהם, וראה את האור כי טוב על צד היותר טוב, עד כי לקח את לבבו בחיבת הקודש, להאיץ בנו להגדיל תורה ולהוסיף עוד על החמש מחלקות, מחלקה גבוה יותר, היינו קיבוץ בעד אלו הבחורי חמד היוצאים ללמוד לעצמם, שלא יצטרכו לנוד למקומות אחרים, ולא יפוג מהם רוח החסידות היקר לו ולנו, וזה כל מגמת לבבנו.

ובג' ניסן תר"צ כתב להם רבינו (חי"ג אגרת ד'תרצו):

בבקשה לשלוח לי רשימת התלמידים שי' לשמותיהם, מולדתיהם, שמות אבותיהם ומלאכתם, מקום מגוריהם, כמה זמן לומדים בהמוסד, מהות כשרונותיו ואופן לימודי ובאיזה מחלקה, ומה חושב ועד ההנהגה אודותו על זמן הבע"ל.

ואחרי חג הפסח שלח רבינו את ה"ר יהודה עבער (שיצא אז מרוסיא לריגא), לבחון את התלמידים בווארשא ובווילנא, כדלעיל פרק כו.

* * *

על תקציב הישיבה מסופר בהתמים ח"ב (קלד [228]):

מקור הספקת הישיבה הוא תשלומי חודש ונדבות מאנ"ש במחנינו ווילנא והגליל.

גם הגאון הרב ר' חיים עוזר גראדזענסקי שליט"א הכיר יקר ערך הישיבה וקצב לה תקציב חדשי מקופת ועד הישיבות.

ובג' ניסן תר"צ כתב רבינו אל הגאון ר' חיים עוזר (חי"ג אגרת ד'תרצז):

ועד ישיבת תומכי תמימים דליובאוויטש בוילנא יע"א הודיעה לי מזמן לזמן את היחס המעולה של כת"ר שליט"א אל המוסד המשובח יצ"ו, והתמיכה מועד הישיבות בסך כ"ה שקלים לחדש. ואף כי מצער הוא, אבל מאד התענגתי על הרוח חיבה השוררת בהנהגה זו, ומקרב לבי הודיתי לכת"ר שליט"א על זה ... ובזה הנני פונה בבקשתי לכת"ר ידי"נ שליט"א להשתדל עבור

---

29. היינו כי גליל ווילנא סמוכה לכמה עיירות אנ"ש שאצל גבול רוסיא הלבנה, שבתקופה זו נספחו לליטא.

30. על ביקורים נוספים של רבינו בישיבה בווילנא, ראה לעיל פרק ט.

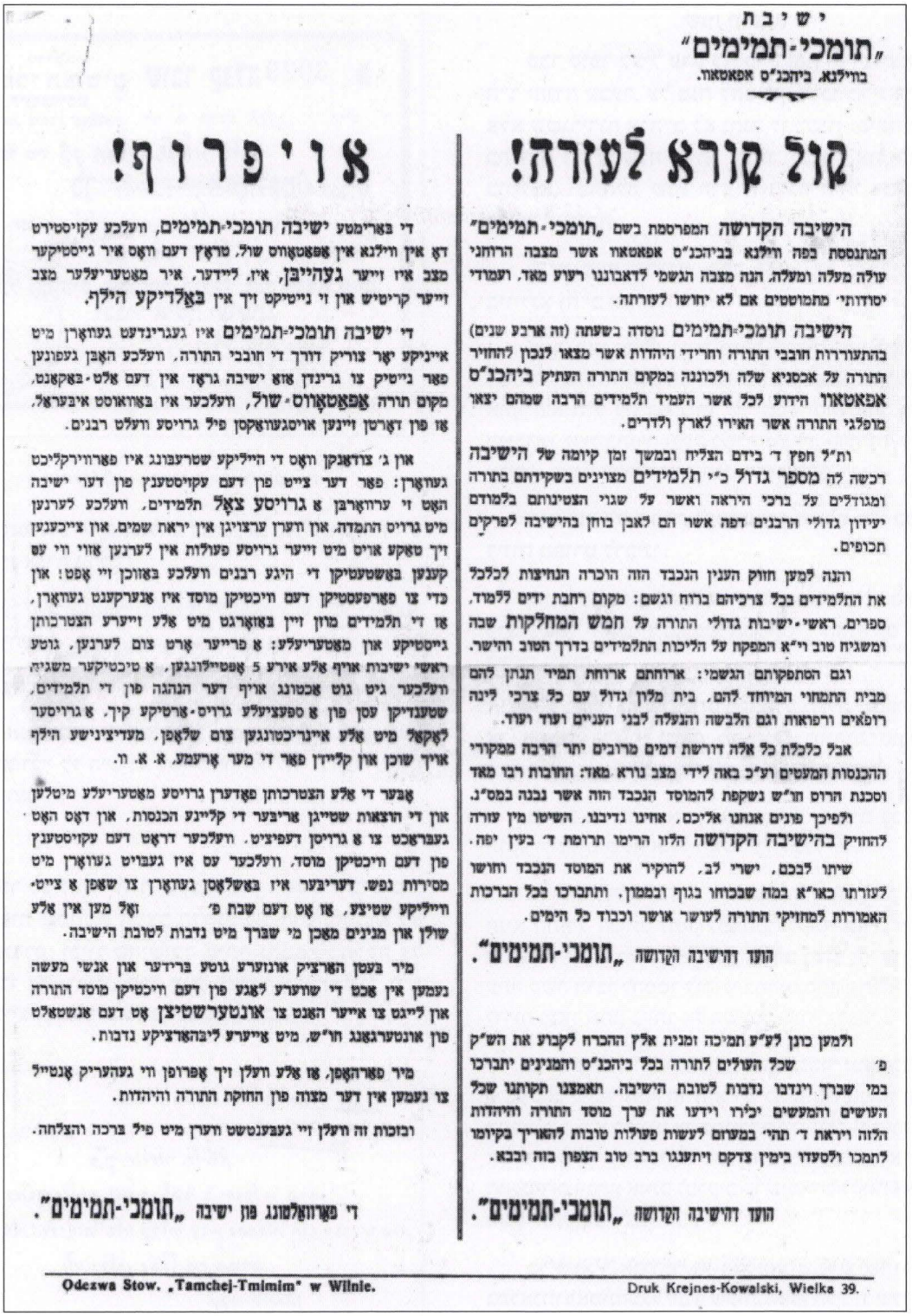

י ש י ב ת
„תומכי-תמימים"
בווילנא. ביהכנ"ס אפאטאו.

קול קורא לעזרה!

הישיבה הקדושה המפרסמת בשם „תומכי-תמימים" המתנוססת בפה וילנא בביהכנ"ס אפאטאו אשר מצבה הרוחני עולה מעלה ומעלה, הנה מצבה הגשמי לדאבוננו רעוע מאד, ועמודי יסודותי מתמוטטים אם לא יחושו לעזרתה.

הישיבה תומכי-תמימים נוסדה בשעתה (זה ארבע שנים) בהתעוררות חובבי התורה וחרידי היהדות אשר מצאו לנכון להחזיר התורה על אכסניא שלה ולכוננה במקום התורה העתיק **ביהכנ"ס אפאטאו** הידוע לכל אשר העמיד תלמידים הרבה שמהם יצאו מופלגי התורה אשר האירו לארץ ולדרים.

ות"ל חפץ ד' בידם הצליח ובמשך זמן קיומה של **הישיבה** רכשה לה **מספר גדול** כ"י **תלמידים** מצוינים בשקידתם בתורה ומגודלים על ברכי היראה ואשר על שגיי הצטיינותם בלמודם יעידון גדולי הרבנים דפה אשר הם לאבן בוחן בהישיבה לפרקים תכופים.

והנה למען חזוק הענין הנכבד הזה הוכרה הנחיצות לכלכל את התלמידים בכל צרכיהם ברוח וגשם: מקום רחבת ידים ללמוד, ספרים, ראשי-ישיבות גדולי התורה על **חמש המחלקות** שבה ומשגיח טוב ויא"א המפקח על הליכות התלמידים בדרך הטוב והישר.

וגם הוספקותם הגשמי: ארוחתם ארוחת תמיד תנתן להם מבית התמחוי המיוחד להם, בית מלון גדול עם כל צרכי לינה רופאים ורפואות וגם הלבשה והנעלה לבני העניים ועוד ועוד.

אבל כלכלת כל אלה דורשת דמים מרובים יתר הרבה ממקורי ההכנסות המעטים ועכ"ב באה לידי מצב נורא מאד: החובות רבו מאד וסכנת הרוס חס"ש נשקפת להמוסד הנכבד הזה אשר נבנה במס"נ.

ולפיכך פונים אנחנו אליכם, אחינו נדיבנו, השיטו מין עזרה להחזיק **בהישיבה הקדושה** הלזו הרימו תרומת ד' בעין יפה.

שיתו לבכם, ישרי לב, להוקיר את המוסד הנכבד וחושו לעזרתו כאו"א במה שבכוחו בגוף ובממון. ותתברכו בכל הברכות האמורות למחויקי התורה לעושר אושר וכבוד כל הימים.

הועד דהישיבה הקדושה **„תומכי-תמימים".**

ולמען כונן לע"ע תמיכה זמנית אלץ ההכרח לקבוע את הס"ק ס' שכל העולים לתורה בכל ביהכנ"ס והמנינים יתברכו במי שברך וינדבו נדבות לטובת הישיבה. תאמצנו תקותנו שכל העושים והמעשים יכירו וידעו את ערך מוסד התורה והיהדות הלזה ויראת ד' תהי' במערם לעשות פעולות טובות להאריך בקיומו לתמכו ולסעדו בימין צדקם ויתענגו ברב טוב הצפון בזה ובבא.

הועד דהישיבה הקדושה **„תומכי-תמימים".**

אויפרוף!

די בארימטע **ישיבה תומכי-תמימים**, וועלכע עקזיסטירט דא אין וילנא אין **אפאטאוס שול**, טוען דעם וואס איר גייסטיקער מצב איז זייער **געהיבן**, איז, ליידער, איר מאטעריעלער מצב זייער קריטיש און זי נייטיקט זיך אין **באלדיקע הילף**.

די **ישיבה תומכי-תמימים** איז געגרינדעט געווארן מיט אייניקע יאר צוריק דזרך די חובבי התורה, וועלכע האבן געפונען פאר נייטיק צו גרינדן אזא ישיבה גראד אין דעם אלט-באקאנט מקום תורה **אפאטאוס-שול**, וועלכער איז באוואוסט אינערא, אז פון דארטן זיינען אויסגעוואקסן פיל גרויסע וועלט רבנים.

און ג' צודאנקן וואס די הילפיקע שטרעבונג איז פארווירקליכט געווארן: פאר דער צייט פון דעם עקזיסטענץ פון דער ישיבה האט זי ערווארבן א **גרויסע צאל** תלמידים, וועלכע לערנען מיט גרויס התמדה, און וועלן ערציגן אין יראת שמים. און צייכענען זיך טאקע אויס מיט זייער גרויסע פעולות אין לערנען אזוי וויי עס קענען באשטעטיקן די היגע רבנים וועלכע באזוכן זיי אפט: און כדי צו פארפעסטיקן דעם ויכטיקן מוסד איז אנערקענט געווארן, אז די תלמידים מוזן זיין באזארגט מיט אלע זייערע הצטרכותן גייסטיקע און מאטעריעלע: א פרייער ארט צום לערנען, גוטע ראשי ישיבות אויף אלע אירע 5 אפטיילונגען, א טיכטיקער משגיח, וועלכער גיט גוט אכטונג אויף דער הנהגה פון די תלמידים, שטענדיקן עסן פון א ספעציעלע גרויס-פארטיקע קיך, א גרויסער לאקאל מיט אלע איינריכטונגען צום שלאפן, מעדיצינישע הילף אויף שוכן און קליידן פאר די מער ארעמע, א. א. ו.

אבער די אלע הצטרכותן פאדערן גרויסע מאטעריעלע מיטלען און די הוצאות שטייגן אריבער די קליינע הכנסות, און דאס האט געבראכט צו א גרויסן דעפיצים. וועלכער דראט דעם עקזיסטענץ פון דעם ויכטיקן מוסד, וועלכער עס איז געווים געווארן מיט מסירות נפש. דעריבער איז **באשלאסן** געווארן צו שאפן א צייט-ווייליקע שטיצע, אז אט דעם שבת פ' **זאל** מען אין אלע שולן און מנינים מאכן מי שברך מיט נדבות לטובת הישיבה.

מיר בעטן הארציק אונזערע גוטע בריידער און אנשי מעשה נעמען אין אכט די שווערע לאגע פון דעם ויכטיקן מוסד התורה און לייגט צו אייער האנט צו **אונטערשטיצן** אט דעם אנשטאלט פון אונטערגאנג חו"ש, מיט צייערע ליבהארציקע נדבות.

מיר פארהאפן, אז אלע וועלן זיך אפרופן וויי געהעריק אנטייל צו נעמען אין דער מצוה פון החזקת התורה והיהדות.

ובזכות זה וועלן זיי געבענטשט ווערן מיט פיל ברכה והצלחה.

די פארוואלטונג פון ישיבה **„תומכי-תמימים".**

Odezwa Stow. „Tamchej-Tmimim" w Wilnie. Druk Krejnes-Kowalski, Wielka 39.

קול-קורא לעזרה – משנת תרצ"א

הישיבה הנ"ל, כי ועד הישיבות תקציב סך של חמשים שקלים לחדש, ותקוותי חזקה אשר כת"ר שליט"א ימלא בקשתי זו.

כל זה הוא בנוסף לתמיכה חדשית ששלח להם רבינו מריגא. כך מוצאים אנו, אשר בד' תמוז תר"ץ אישרה ההנהלה קבלת $100 מרבינו עבור חודש סיון.

ישיבת
תומכי תמימים שובר קבלה 3029 №
ליובאוויטש
בווילנא, ביהכ"נ אפאטאווי. יום ד לחודש תר"צ
נתקבל מה' לק אדמס שליטו ולאטע סך מאה דאלאר
בעד חודש סיון תר"צ
וכל המחזיק בהמפעל הנכבד הזה ימצא חיים
וכבוד אושר ועושר

שובר קבלה – תמיכת רבינו לישיבה

ובז' תמוז תר"ץ כתב להם רבינו, אודות תשלום חודש תמוז (חי"ז אגרת ו'רסב):

אל ועד ישיבת תומכי תמימים דליובאוויטש אשר בווילנא, ה' עליהם יחיו

שלום וברכה!

בזה אני מסגיר המחאה על סך תשעים דאלאר, זהו התקציב החדשי על הישיבה בסך מאה דאללאר, בניכוי עשרה על חשבון הגמ"ח.

* * *

כאמור לעיל, הי' ה"ר יעקב הוכמן המשפיע בישיבה, והיו תקופות שמחמת המצב הדחוק של הישיבה הוא לא קיבל משכורת. וכיון שהישיבה היתה נתמכת בחלקה על ידי משרדו של רבינו, הוא פנה בנושא אל המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, והודיע על כך גם אל רבינו.

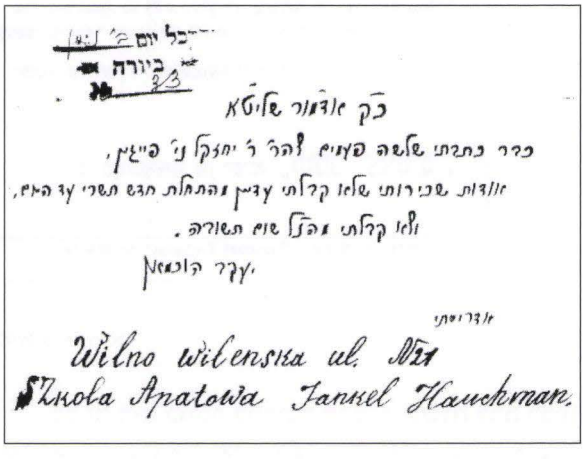
Wilno wileńska ul. 23
Szkoła Apatowa Jankiel Hauchman

מכתב ה"ר יעקב הוכמן לרבינו

שנת תרצ"א

כבר סופר לעיל פרק כו, כי בשנת תר"צ יצא מרוסיא ה"ר יהודה עבער, על מנת להמשיך דרכו מריגא לארה"ב, אלא ששגרירות ארה"ב לא נתנה לו רשיון נסיעה לארה"ב. בתחלת הקיץ שלח אותו רבינו לבחון את התלמידים בווילנא, ובתחלת שנת תרצ"א מינה אותו רבינו לעמוד בראש הישיבה.

בי"ט מ"ח תרצ"א, כתב רבינו אל הנהלת הישיבה בווילנא (ח"ב אגרת תצח):

עתה הנני שולח בתור מנהל הישיבה בווילנא את אחד ממנהלי המוסד תומכי תמימים יצ"ו במדינתנו, אשר ת"ל הצלנו אותו ובא ת"ל עם בני ביתו שי' לפה, והוא אחד מתלמידינו הנכבדים, גדול בתורה ובעל כשרון מצויין, הרה"ג ר' יהודה שי' עבער ... עודנו צעיר לימים, ואברך כדרז"ל[31].

הוא נסע לשם מיד, ובמוצש"ק וישלח ט"ז כסלו, כתב דיווח מפורט לרבינו:

לאחר בחינת כל התלמידים שי', הנני שולח בזה רשימה פרטי' מכל התלמידים, כשרונותיהם[32], התמדתם והנהגתם ביראת שמים...

ת"ל כמעט כולם לומדים בהתמדה גדולה, מסורים ונתונים אל הלימוד כדבעי, ורובם מתנהגים בהנהגה טובה וישרה מתאימה בדרך כלל לפי רוח ישיבת תומכי תמימים.

עסקם בדא"ח הוא מה ששומעים וחוזרים בכל יום פרק תניא, ולומדים שעה אחת לקוטי תורה בכל יום.

עד עתה עסק בזה הר"י הוכמאן שי'. ובשבוע העבר הנה תניא התחיל הכותב לומר לפניהם, ולקוטי תורה עדיין לומד עמהם הר"י, יען כי גם הוא לומד עמהם בטוב לפי ערך, ולי לעת עתה קשה הדבר להמסר לזה, כי במקום החדש הלזה, הנני צריך להיות מסור ונתון ביותר אל השיעור שיהי' כדבעי...

בדרך כלל הר"י הוכמאן שי' הוא מסור ונתון להתלמידים כדבעי, אך עיקר מסירתו הוא רק ההנהגה ויראת שמים של התלמידים, ולא בהנוגע אל התמדתם וידיעתם. ועד עתה לא בחן אותם כלל. אך כעת סדרנו שגם הוא יעסוק בהגמרא שעוסקים התלמידים ויבחון אותם לפרקים קרובים, ויש לקוות אשר במשך הזמן יתתקן גם זה....

הר"מ הג' ר' אברהם[33] שי' הוא מאנ"ש, איש ישר וחלק, עוסק במלאכתו באמונה בכל יום ו' שעות, ואופן הלימוד שלו בדרך כלל מתאים לפני התלמידים שלו...

---

31. ב"ר מקץ צ, ג. רש"י עה"פ מקץ מא, מג.
32. בתצלום שלפנינו באים רק הפרטים העקריים של התלמידים.
33. ברשימת התלמידים נתפרש שהר"מ ר' אברהם לימד שתי כתות. ואפשר שהוא הנזכר לקמן (ברשימת התלמידים): אברהם מאיליא.

[illegible]	[illegible]	שמו ובינויו	עירו	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	הערות
1	1	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
2	2	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	[illegible]	
3	3	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	[illegible]	
4	4	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	[illegible]	
5	5	[illegible]	"	[illegible]	"	"	[illegible]	
		הכתה הגדולה של הרה"ג [illegible]						
6	1	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	תאומים
7	2	[illegible]	"	"	"	"	"	
8	3	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	"	"	
9	4	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	[illegible]	
10	5	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	[illegible]	[illegible]
		הכתה הקטנה של הרה"ג [illegible]						
11	1	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
12	2	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	[illegible]	
13	3	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	[illegible]	
14	4	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	"	
15	5	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	"	[illegible]	
16	6	[illegible]	"	[illegible]	[illegible]	"	[illegible]	
17	7	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	[illegible]	
18	8	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
		הכתה הא' (הגדולה) של הרה"ג [illegible]						
19	1	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
20	2	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	[illegible]	[illegible]
21	3	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	[illegible]	
22	4	[illegible]	"	[illegible]	[illegible]	"	[illegible]	
23	5	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	"	[illegible]	
24	6	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	[illegible]	
25	7	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	[illegible]	[illegible]
26	8	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	[illegible]	
27	9	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	"	[illegible]	
28	10	[illegible]	[illegible]	"	"	"	"	

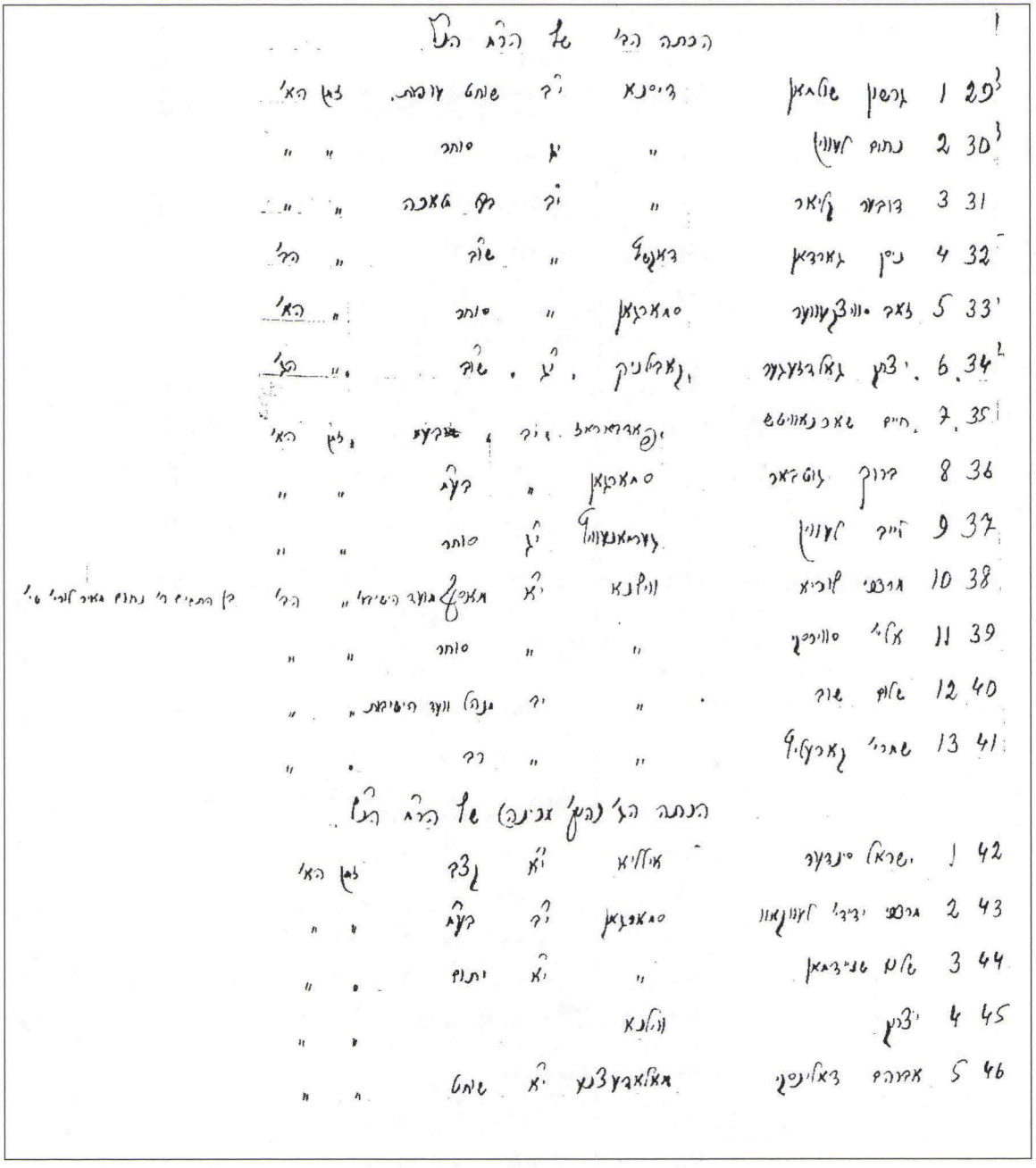

הייתי רוצה לידע חוות דעת כ"ק שליט"א על דבר העתקת בני ביתי שי' לכאן[34] ... ובאיזה אופן להסתדר בפה.

יהודא בן העני' תאמארע עבער

* * *

בווילנא שהה הר"י עבער במשך כל השנה; מלבד חודש ניסן, שאז חזר אל רבינו בריגא; וחודש אייר, שאז שלח אותו רבינו לבחון את התלמידים בישיבה בווארשא — כדלעיל פרק כז; ובלאדז — כדלקמן פרק מא.

אחר כך חזר לווילנא לבחון את התלמידים, ולסדר את סדר הלימודים.

בא' סיון דיווח לרבינו מווילנא:

ת"ל באתי לפה ביום א' במדבר בוקר, והתחלתי תיכף לסדר את הכתות, כי עדיין לא הי' מסודרים. והנני מסגיר בזה רשימה פרטית[35] מכל התלמידים כפי שנסתדרו עכשיו.

34. שעם הגיעם מרוסיא הסתדרו כולם בריגא, וכעת, אם יוחלט שהר"י עבער ישאר בקביעות בווילנא, יצטרך להביא לשם גם את בני ביתו.

35. בתצלום שלפנינו באים רק הפרטים העקריים של התלמידים.

ואם שנתמעט קצת מספר התלמידים לגבי כמו שהי' בימות החורף[36], אבל מכל מקום ציור הישיבה באיכות היא כעת נעלה יותר קצת, כי המכינה נתבטלה לגמרי, ואלו שמפני איזה סיבות לא באו הוא גם כן רק מהקטנים, כי מהגדולים (היינו מהכתה שלי, והגדולה של הרר"ז סגל שי') לא נחסר אף אחד. וכפי שמסרו לי, הנה הי' עוד הרבה תלמידים שרצו להתקבל בישיבתינו, אך מפני דוחק המצב הגשמי הי' מוכרחים להחזיר פניהם ריקם.

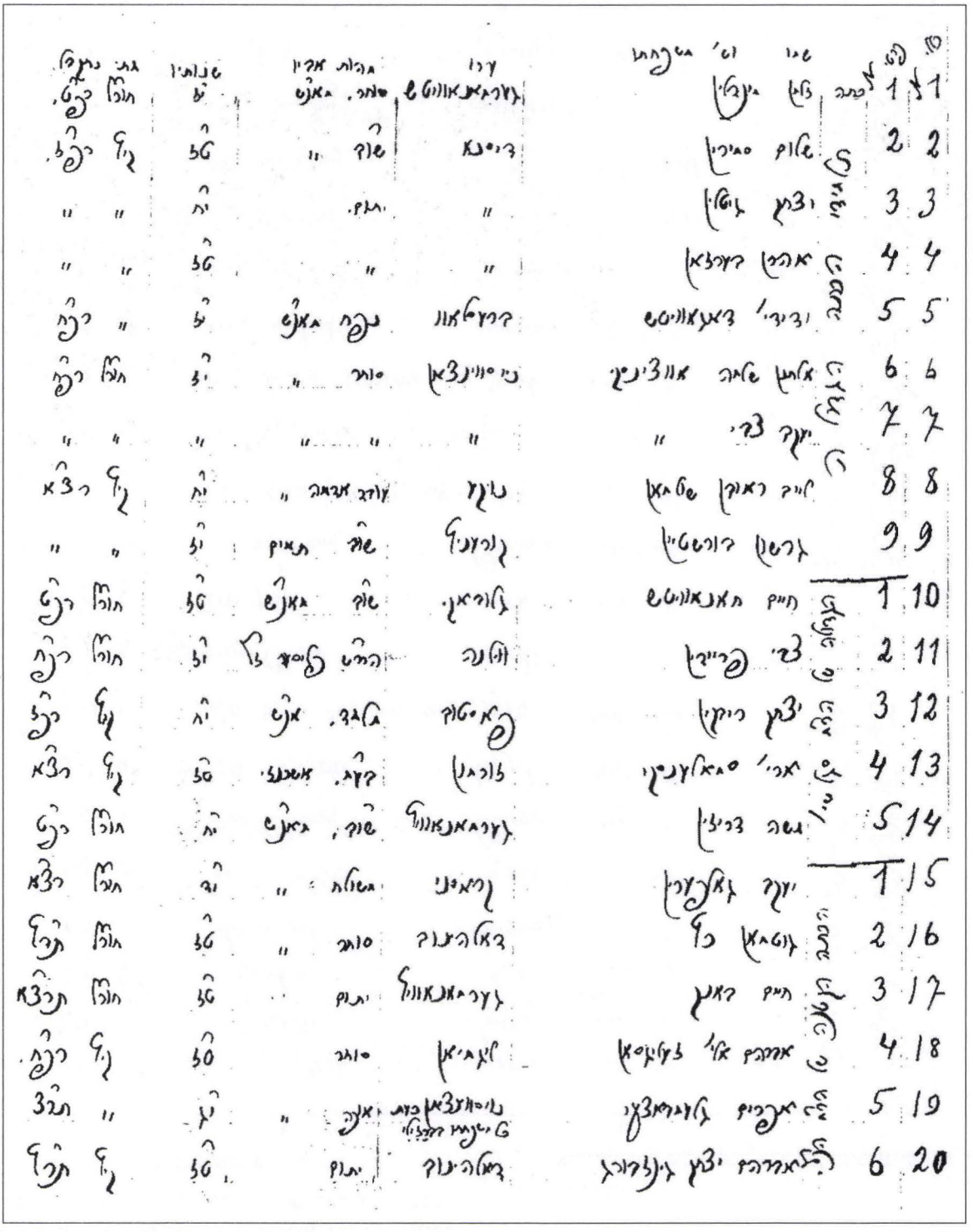

36. שברשימה הקודמת דלעיל נרשמו 46 תלמידים, וברשימה שלפנינו נרשמו רק 42.

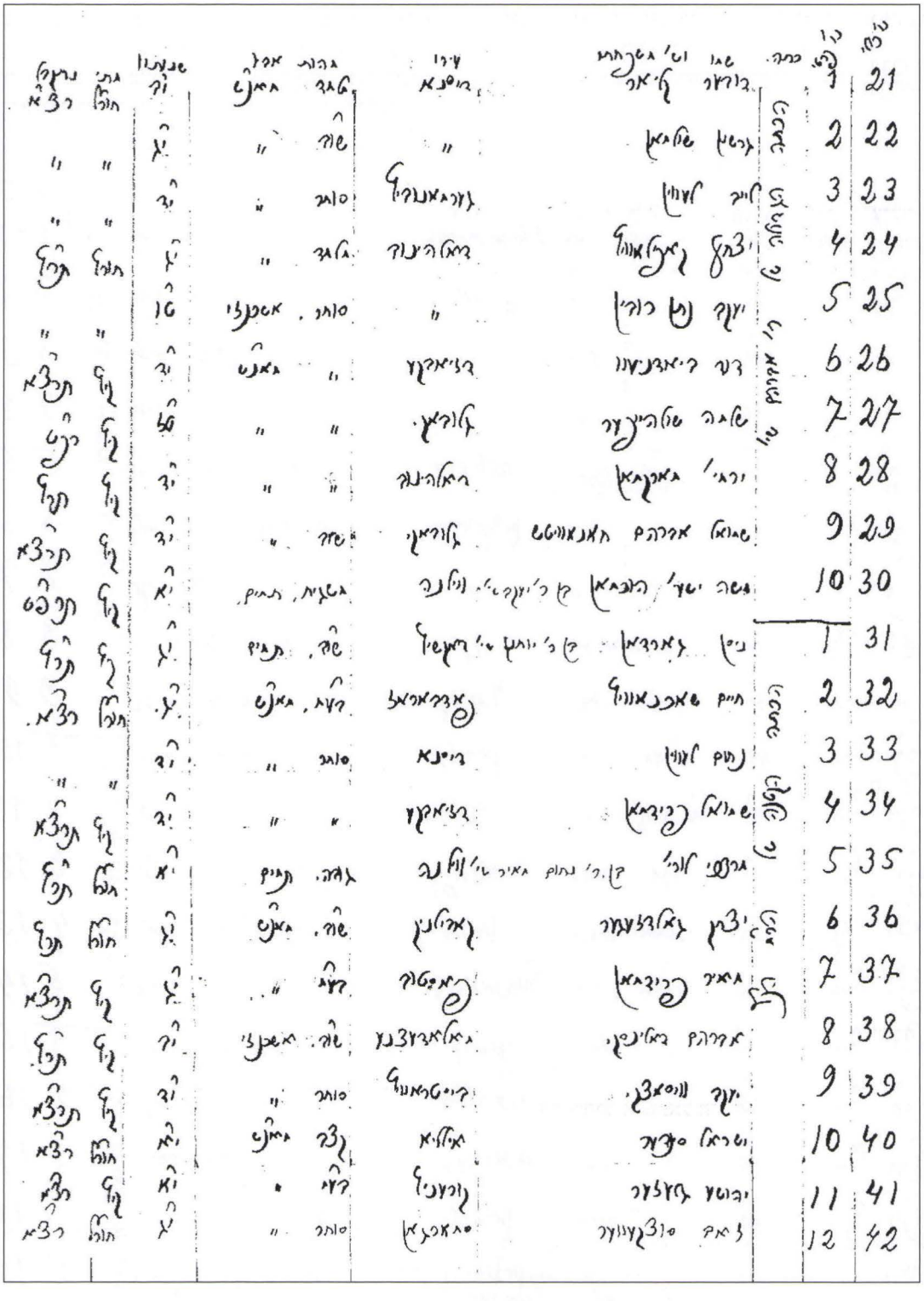

שנת תרצ"ב

בראשית שנת תרצ"ב מינה רבינו את ה"ר יהודה עבער לעמוד בראש הישיבה בוורשא, כדלעיל פרק כח. באותה שעה שלח רבינו את התלמיד ה"ר לייבוש שפין לעמוד בראש הישיבה בווילנא.

אודותיו כבר הובא לעיל פרק לב, מזיכרונותיו של ה"ר משה בייטש:

הוא הגיע מלובלין ולמד תקופה ארוכה ב"תומכי תמימים" בוורשא. בשלב מסויים, שלח אותו הרבי הריי"צ לכהן כראש ישיבה בסניף ישיבת "תומכי תמימים" בווילנה.

אחר כך עבר משם לריגא, ובכ"ט ניסן ת"ש[37] כתב רבינו אל האברך זלמן דובער דובין (חי"ג אגרת ד'תשסג):**

כתבתי אליך פעמים, שאלתי איך הוא סדר לימודך, כמה שעות ביום אתה לומד נגלה וכמה דא"ח, ועם מי אתה לומד, בטח עם ידידנו הרב שפיץ שי'.

אחרי המלחמה ניצל והגיע לארה"ב, ובמשך כמה שנים הי' ראש ישיבת אחי תמימים בנוארק, כמסופר בס' תולדות חב"ד בארה"ב ע' רמא.

* * *

כבר סופר לעיל פרק ט אודות הביקור שערך רבינו בווילנא בתחלת אלול תרצ"ב. בתום הביקור ביקש רבינו לבקר בישיבה. על כך סיפר ה"ר יצחק דובער אושפאל (ראה כפר חב"ד 389 ע' 17. התמים (נ.י.) כו ע' 62):

עם תום הביקור הודיע הרבי נ"ע כי ברצונו ללכת לבקר בישיבה. היתה שעת לילה מאוחרת מאד, אך התלמידים ישבו סביב שולחנות ארוכים כשגמרותיהם פתוחות והם לומדים כדרכם בהתמדה ובשקידה. כשנכנס הרבי לאולם בית הכנסת נעמדו מיד התלמידים וכל הנאספים על רגליהם, ובמקום השתררה דממה מוחלטת למשך דקות אחדות, כאשר כל אחד מהנוכחים משתדל שלא להסיר עיניו מתואר פניו הקדושות של הרבי. הרבי פנה אל התלמידים ואמר: "הקול קול יעקב, ברצוני לשמוע את קול התורה".

מיד החלו התלמידים ללמוד בקול רם, כאשר כל אותו זמן מתהלך הרבי לכאן ולכאן סביב השולחנות כשהוא מביט בעיניו הקדושות בפניו של כל אחד ואחד מהתלמידים. לאחר מכן העניק את ברכתו הקדושה לתלמידים ולכל הנאספים.

שנת תרצ"ד

אחד מהתלמידים הצעירים בישיבה, בשנת תרצ"ד, הי' ה"ר שמואל צבי פוקס מדיסנא, שסיפר על אותה תקופה (כפר חב"ד 592 ע' 14):

אבי רצה שאקבל חינוך חסידי, ובשנת תרצ"ד, כשהייתי בגיל 11-10, שלח אותי ללמוד בישיבת ליובאוויטש בווילנא.

הישיבה שלמדתי בה שכנה ב"אופאטאוו'ס שול", שהיה אחד מבתי-הכנסת של ליובאוויטש בווילנא, ונקרא כך על שמו של יהודה אפאטאוו, שקנה את החצר שבית-הכנסת שכן בה[38].

היתה זו ישיבה קטנה לבחורים צעירים עד גיל 14, כולם לפני או אחרי בר-מצוה. בתקופה שלמדתי בה, למדו בישיבה כ-80 בחורים, חלקם הקטן בנים של אנ"ש מתושבי העיר, ורובם מהעיירות בסביבה.

בווילנא למדתי שנתיים - בתרצ"ד ותרצ"ה - ונסעתי להמשך הלימודים בישיבת "תומכי-תמימים" באטוואצק.

בישיבות באירופה ה"זמן" היה מסתיים רק בחודש אלול, והגעתי לישיבה עוד לפני שה"זמן" הסתיים, ושם עשיתי את הבר-מצוה שלי.

* * *

כבר סופר לעיל, שעיקר עול ניהול הישיבה נפל על ה"ר אליהו ווייץ. בחורף תרצ"ד כתב אל רבינו, שהעול הזה קשה עליו ביותר ואין ביכלתו להמשיך לישא בעול לבדו. רבינו השיבו בי"ג ניסן (חי"ז אגרת ו'שסב):

התפטרותו מלהיות בתור מנהל הישיבה תומכי-תמימים דווילנא, לא אוכל להסכים על זה, אשר ידעתי כי יהי' זה ביטול המוסד ח"ו, והנני פונה במכתביי לכבוד אנ"ש שי' אשר יהיו בעזרתו בהשגת תמיכה להישיבה אשר תוכל להתנהל כפי צרכה.

ואל אנ"ש שבווילנא כתב באותו יום[39] (חי"ז אגרת ו'שסג):

מצטער הנני במאד על התייחסותם הקרה של אנ"ש שי' להמוסד הזה, והכל עמוס על כבוד ידידי וו"ח אי"א הרב מוה"ר אלי' שי' ווייץ, אשר עבודה גדולה ומרובה היא, ובפרט בעת הזאת אשר הכנסת הישיבה נתמעטה ונוגע בקיומו של המוסד כולו.

והנני בזה בגודל בקשתי אל אנ"ש שי', כי יואילו לסדר תמיכת הישיבה בסדר מסודר בשביל לבסס קיומה בעתיד, ולהיות לעזר לידידי הר"א שי' הנ"ל בכל עניני הישיבה. ובגלל זאת יברכם השי"ת בכל מילי דמיטב בגשמיות וברוחניות.

שנת תרצ"ה

מספרים התלמידים[40] (כפר חב"ד 389 ע' 18):

בשנת תרצ"ה, לאחר הימים הנוראים, קיבל הרה"ג הר"ר יצחק-דב אושפאל (מהעיר קורניץ) מכתב ממזכירות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, ובו נאמר לו, כי בפקודת הרבי עליו לנסוע מיד לווילנא ולקבל עליו משרת ר"מ ומנהל של ישיבת "תומכי-תמימים" בעיר.

אף שהרב אושפאל היה עדיין צעיר לימים - הוא בעצמו היא מתלמידיה הראשונים של הישיבה בווילנא - כבר נודעו ברבים למדנותו הגדולה, מידותיו הטובות וכושרו החינוכי.

כשהגיע לווילנא מצא בישיבה כשישים תלמידים, וניצבה בפניו משימה דחופה - להחזיר עטרה ליושנה ולהשיב את שמירת הזמן והסדרים בדקדקנות ואת המשמעת, שנתרופפה מעט מאז עזב הרב שפיץ את הישיבה.

---

37. אחרי שנסע משם רבינו לארה"ב, כדלקמן פרק סג.

38. כדלעיל פרק ו.

39. אגרת מיוחדת למתפללי בית הכנסת אפאטאוו, ואגרת מיוחדת למתפללי בית הכנסת קירזנער.

40. מסתבר שהבא לקמן הוא על פי סיפורו של הרב אושפאל; אף שלא נתפרש שם הדבר בפירוש.

התלמידים באותה תקופה התחלקו לשלוש כיתות[41]: את הצעירים תלמידי השיעור הראשון לימד הרב אברהם זי"ל מאיליא; את תלמידי השיעור השני לימד הרב אושפל, ואת תלמידי השיעור השלישי לימד הגאון רבי ישראל גוסטמן[42].

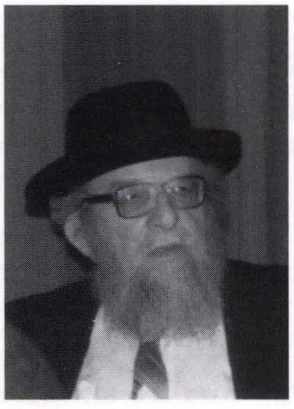

הג"ר ישראל גוסטמן

בתיק ועד הישיבות שבארכיון ייוו"א, נמצא מכתב שכתב המנהל ה"ר אלי' ווייץ, במנ"א תרצ"ה, ובו נזכר גם

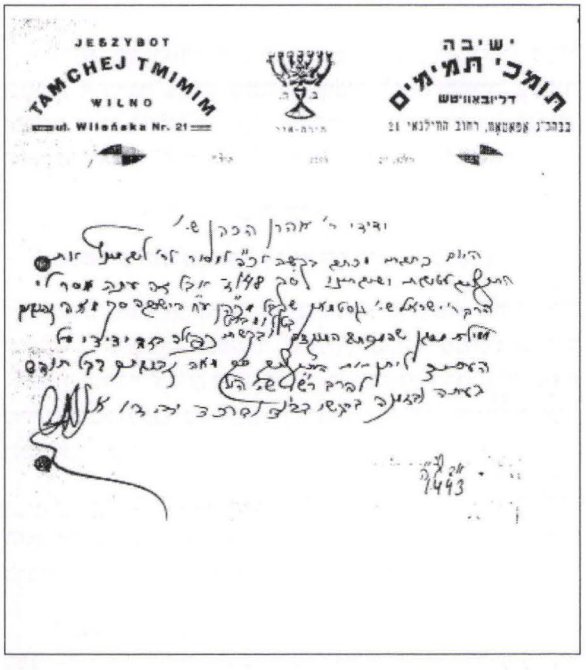

מהר"י גוסטמאן:

זה עתה מסר לי הרב ר' ישראל שי' גוסטמאן, שקיבל מכה"ן ע"ח הישיבה סך מאה זהובים.

בהתמים ח"ב (קלד [228]) מסכמים:

הישיבה נחלקת לארבע כתות מיום הוסדה עד היום הזה. להמחלקות נתמנו מצד הועד, בהסכמת אדמו"ר שליט"א, ראשי ישיבה מפורסמים.

שנת תרצ"ו

בספר התמימים ח"א ע' רפט מסופר, שהמשגיח בישיבה הי' ה"ר שניאור זלמן מינדלין מגרמנובין.

ה"ר שניאור זלמן מינדלין

ברשימות התלמידים שבמחלקת ווילנא (המובאת לעיל) משנת תרצ"א, רשום אודותיו, שהוא למד בישיבה בווילנא בשנים תרפ"ט-צ"א.

וברשימות תלמידי האולם שבשנים תרצ"ג-ה (לעיל פרקים כט-לא) רשום, שהוא למד באולם שבישיבה בווארשא בשנים תרצ"ב-ה.

אם כן מסתבר, שהתחיל בעבודת ההשגחה בווילנא לא לפני שנת תרצ"ו.

לפנינו תמונה איך שהוא יושב, יחד עם הרי"ד אושפאל, ומעבר לתמונה נרשם עליו, שהוא נלקח לצבא ונפל במלחמה.

הרש"ז מינדלין עם הרי"ד אושפאל

* * *

בכ"ד סיון תרצ"ו דיווח מנהל הישיבה הרי"ד אושפאל, אל ועד הישיבות בווילנא, שיש בישיבה שלושה כתות, שבהם שלושים ושלשה תלמידים. במחלקה א — 15

41. אחד מהתלמידים שלמדו בשנה זו בתו"ת בווילנא, הי' ה"ר נחום פרצוביץ (ראה כפר חב"ד גליון 271 ע' 41. וראה גם לקמן אצל רשימת תלמידי תרצ"ו, התלמיד שלמה פרצוביץ).

42. המשיך בזה גם בתקופת המלחמה, בשנים ת"ש-תש"א, כדלקמן פרק נו. אחרי המלחמה הגיע לארה"ב, ובמשך כמה שנים הי' ראש הישיבה תומכי תמימים בנ.י.

תלמידים, במחלקה ב – 7 תלמידים, ובמחלקה ג – 11 תלמידים.

7 מהתלמידים הם תושבי ווילנא, ו-26 הם מעיירות אחרות.

ובמצורף לדיווח זה באה רשימת התלמידים ושנותיהם, שנרשמה למחרת, בתאריך כ"ה סיון.

* * *

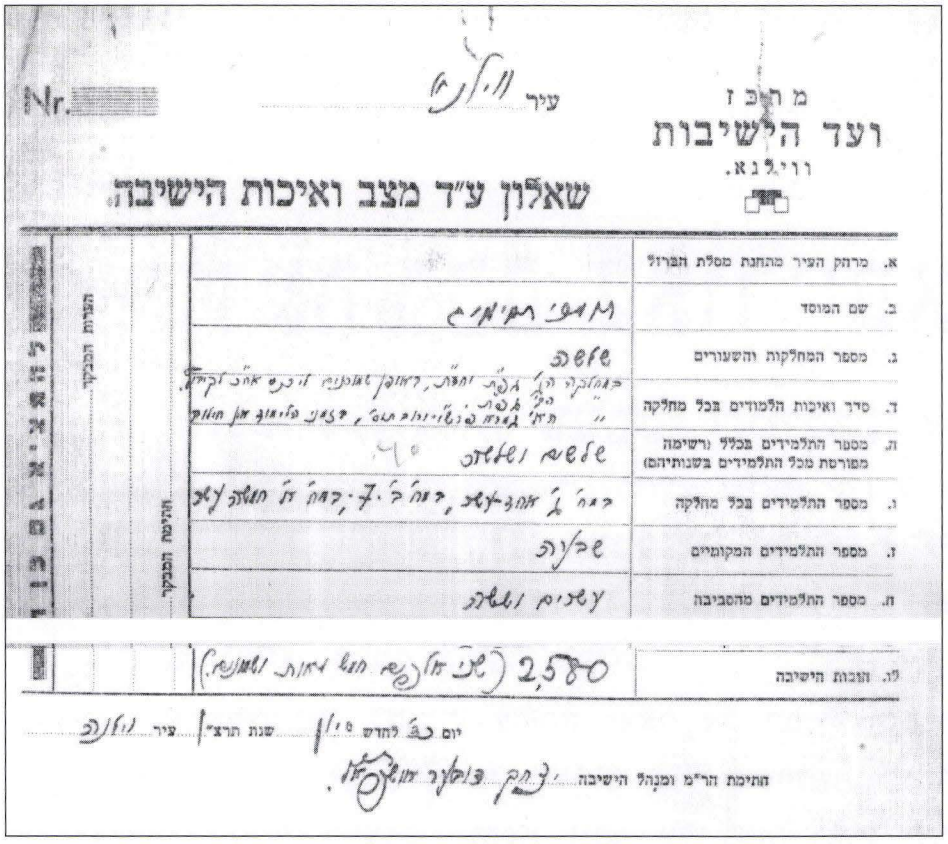

Nr.

עיר ווילנא

מ ר כ ז
ועד הישיבות
ווילנא.

שאלון ע"ד מצב ואיכות הישיבה.

א. מרחק העיר מתחנת מסלת הברזל	
ב. שם המוסד	[illegible]
ג. מספר המחלקות והשעורים	שלשה
ד. סדר ואיכות הלמודים בכל מחלקה	[illegible]
ה. מספר התלמידים בכלל (רשימה מפורטת מכל התלמידים בשנותיהם)	שלשים ושלשה
ו. מספר התלמידים בכל מחלקה	[illegible]
ז. מספר התלמידים המקומיים	שבעה
ח. מספר התלמידים מהסביבה	עשרים ושלשה
ט. הוצאות הישיבה	2,580 ([illegible])

יום כ"ה לחדש סיון שנת תרצ"ו עיר ווילנא

חתימת הר"מ ומנהל הישיבה יצחק [illegible]

דיווח
לועד מרכז
הישיבות

רשימת התלמידים

מחלקה ג'	שנותיהם	מחלקה ב'	שנותיהם	מחלקה א'	שנותיהם
יעקב ווילנא	16	צב צינעס	14	[illegible]	12
יוסף [illegible]	16	צבי [illegible]	12	[illegible]	12
יעקב [illegible]	15	צבי [illegible]	12	[illegible]	12
יצחק [illegible]	15	[illegible]	13	[illegible]	12
יוסף [illegible]	16	[illegible]	11	[illegible]	14
יעקב [illegible]	14	צבי [illegible]	14	[illegible]	14
חיים [illegible]	15	[illegible]	13	[illegible]	14
צבי [illegible]	15			חיים [illegible]	14
יצחק [illegible]	15			[illegible]	13
[illegible]	15			[illegible]	14
[illegible]	14			[illegible]	14
				[illegible]	13
				[illegible]	13
				[illegible]	12
				חיים [illegible]	13

כ"ה סיון תרצ"ו

אחד מהתלמידים שברשימה הזאת הוא ה"ר גרשון חאנאוויץ, שסיפר על אותה תקופה:

התקבלתי לישיבה בווילנא, מיד אחרי חג הפסח [תרצ"ו], אחרי הבר מצוה שלי.

במשך השנה הי' המגיד שיעור הרב גוסטמאן, והמשגיח הי' הרב אושפאל, שהוא גם הי' המגיד שיעור לחסידות.

מודעה מטעם הישיבה – על יסוד הקיבוץ

מודעה רבה לאורייתא.

הועד דהישיבה הידועה „**תומכי תמימים**" אשר בפה ווילנא (בביהכנ"ס אפאטאוו) מודיע שלזמן קיץ הבע"ל **מתקבלים תלמידים** הגונים לכל מחלקות הישיבה הגבוהות והנמוכות אשר מדרגת למודם מתחלת מן התחלת קריאת גמרא בעצמם ולמעלה מעלה.

וביחוד נתן להודיע שעתה יצאה אל הפועל מטרתנו הקדומה ליסד **קבוץ** של בחורים בעלי כשרונות היכולים ללמוד גפ"ת בעצמם; וכעת נוסד על בסיס נאמן ונמנה עליהם ר"מ גדול בתורה מצוין, אשר יגיד לפניהם חד"ת פעמים בשבוע.

וע"כ אלו הבחורים בעלי הכשרונות הראוים להקבוץ יכולים לבוא ויתפרנסו באש"ל ובשארי צרכיהם ע"צ היותר נעלה, גם מקום למודם יהי' במקום מיוחד.

כמובן ידעו, שכל מי שיבוא להסתפח להישיבה עליו להביא מכתב תעודה על למודו והנהגתו.

ועד הישיבה „**תומכי תמימים**".

למען זכות את הרבים מתבקשים להדביק את המודעה לכותלי כל ביהמ"ד דמחנם.

Odezwa Jeszybot „Tamchej-Tmimim" w Wilnie.

Druk Krejnes-Kowalski. Wilno Wielka 39.

ה"ר יצחק דובער אושפאל

כבר נזכר לעיל שהוא הי' מתלמידיה הראשונים של הישיבה.

אביו הי' רבה של קורנית[43], ומשם הגיע ללמוד בישיבה בווילנא באביב תרפ"ז[44].

בכרטיס ספר החסידים (תשכ"ג) הוא כתב, שנולד בשווינציאן בשנת תרע"א, ולמד משנת תרפ"ד ואילך "בישיבת רקוב, וישיבת סטולין, ר' מיליס בווילנא, טרם ישיבת תומכי תמימים בווילנא", ואחר כך למד ב"תומכי תמימים בווילנא, תומכי תמימים בורשה" – עד שנת תרצ"ג.

ברשימת התלמידים בווארשא – מחורף תר"ץ, דלעיל פרק כו:

נתקבל חשון תר"צ להאולם. למד מקודם בתו"ת בווילנא. לומד בעיון, וכן בדא"ח. מקבל בטוב מתדבק לזה. שומע. שומר הזמן ומתמיד.

והיינו שהוא למד בתו"ת בווילנא בשנים תרפ"ז-ט, ואח"כ למד בתו"ת בווארשא בשנים תר"צ-תרצ"ג.

כשהיתה תוכנית העברת תלמידי ה"אולם" מווארשא לריגא, בקיץ תרצ"א, נבחר גם הוא לנסוע לריגא, כדלעיל פרק כז.

באביב תרצ"ד הי' דיון אודות פתיחת סניף מהישיבה תומכי תמימים בעיר בראסלאוו, כדלקמן פרק מה, ורבינו כתב לו בכ"ז ניסן (חי"ז אגרת ו'שסה):

בין ההצעות את מי למנות בתור ראש ישיבה ומחנך במוסד זה, מציעים גם אותו. יודיע איפוא בהקדם האם יכול הוא לקבל על עצמו משרה זו.

לפועל לא באה תוכנית פתיחת הסניף בבראסלאוו, ובתחלת שנת תרצ"ה נשלח לעמוד בראש ישיבת תומכי תמימים בווילנא, כמובא לעיל.

בפרוץ מלחמת העולם השני' – אלול תרצ"ט – נסגרה הישיבה ותלמידיה נשלחו כל אחד לביתו. והרב אושפאל חזר לביתו בקורנית. אלא שלאחר זמן קצר נפתחה הישיבה מחדש, בתור מקום מקלט לתלמידי הישיבה בווארשא, וגם הוא חזר לשם לעמוד בראש הישיבה, כדלקמן פרק נד.

ה"ר יצחק דובער אושפאל

על הצלתו לארה"ב בעת המלחמה – ראה לקמן פרק סה.

כשהגיעו רבינו לארה"ב בשלהי חורף ת"ש, ופתח בנ.י. את הישיבה תומכי תמימים, התמנה לר"מ ומחנך, בה כיהן כל ימיו.

משנת תשט"ז – רבו של בית הכנסת אנשי ליובאוויטש דבארא פארק.

הי' מנהל חברה קדישא שעל ידי אגודת חב"ד, ובמסגרת זו חיבר את ספרו "דרכי חסד".

נפטר בנ.י. בי"ב אדר תשמ"ג.

---

43. כדלעיל פרק ח.

44. כדלעיל בתחלת הפרק.

פרק מא
הסניף בלאדז

יסוד הסניף בשנת תרפ"ט

בכותרת נייר המכתבים של הישיבה, נתפרש תאריך יסוד הסניף בלאדז:

ישיבת תומכי-תמימים ליובאוויטש, לאדז, נוסדה י"ז אלול תרפ"ט.

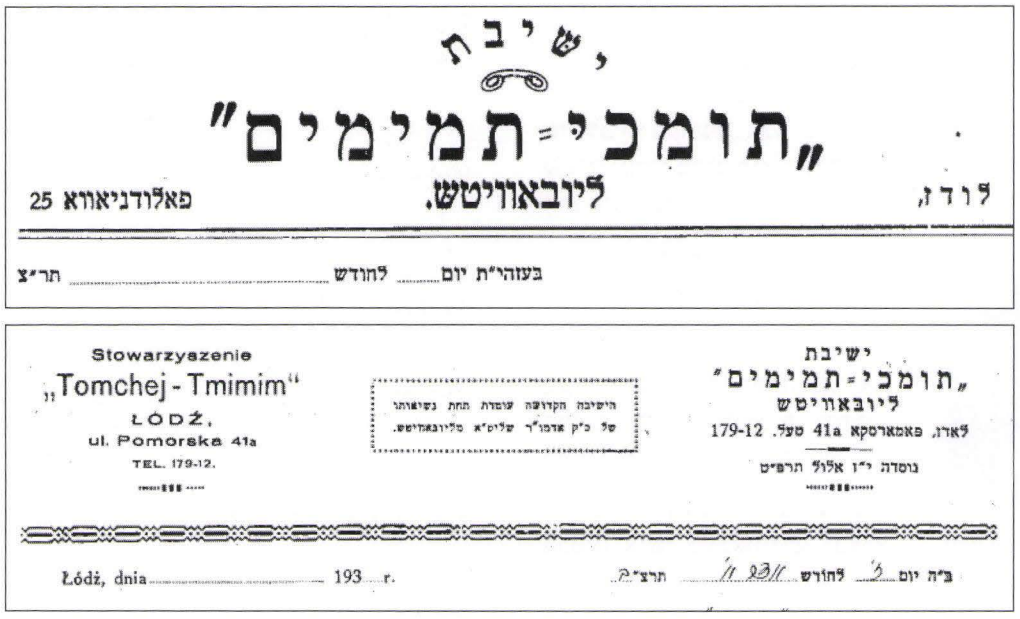
ישיבה
„תומכי-תמימים"
ליובאוויטש.
לודז, פאלודניאווא 25
בעזהי"ת יום ..... לחודש ..... תר"צ

Stowarzyszenie
„Tomchej - Tmimim"
ŁÓDŹ,
ul. Pomorska 41a
TEL. 179-12.

הישיבה הקדושה עומדת תחת נשיאותו
של כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש.

ישיבת
„תומכי-תמימים"
ליובאוויטש
לאדז, פאמארסקא 41a טעל. 179-12
נוסדה י"ו אלול תרפ"ט

Łódź, dnia ..... 193 .. r.
ב"ה יום ... לחודש ... תרצ"ק

כותרות נייר המכתבים של הישיבה

הכתובת הראשונה (אלול תרפ"ט – טבת תרצ"ב) היא: פאלודניאווא 25.

והשניה (שבט תרצ"ב ואילך): פאמארסקא 41a.

יו"ר הישיבה הי' הרה"ג ר' זלמן שניאורסאהן[45], והמנהל – בנו הרה"ח ר' דובער יצחק[46].

פרטים על הסניף הזה בשנת תר"צ לא הגיעו לידינו; מלבד נייר המכתבים של הישיבה – משנה זו.

שנת תרצ"א

ההזכרה הראשונה של הסניף הזה שהגיעה לידינו, היא באגרת שכתב רבינו בי"ט מרחשון תרצ"א, אל התלמידים התמימים (ח"ב אגרת תצח):

ענג גדול הי' לי לקרוא ההרצאות ודו"ח הישיבות בוואַרשא, ווילנא ולאדז, מה שלמדו במשך הזמן אשר נסעתי[47] בכלל, ובקיץ העבר בפרט.

אודות צוות הישיבה בשנים הראשונות סיפר התלמיד ה"ר משה אלי' געלריצקי (ס' התמימים ח"א ע' ערב):

ראש הישיבה בהתחלה היה אחד מחסידי קוצק, למדן מופלג. המשפיע הראשון משנת תרפ"ט עד תרצ"ב[48] הי' הרה"ח התמים ר' ברוך פרידמן. המשגיח הי' ר' טובי' בוקצין, היום בניו יארק.

רבינו התחייב אז לתמוך בישיבה בתמיכה חודשית, כנזכר באגרת שכתב בז' מנ"א תרצ"א (חי"ז אגרת ו'רצ):

אל הנהלת מערכת תומכי תמימים דליובאוויטש אשר בעי"ת לאדז זיע"א

שלום וברכה!

בזה הנני מצרף שני טשעקען, אחד על סך 25 דאללאר, על חשבון ההבטחה עבור החזקת הישיבה, והשני על סך 25 דאללאר, על חשבון משכורתו של הרה"ג ר' ברוך שי' פרידמן, וייטיבו נא למסרו לו, ובבקשה לאשר מיד קבלתם.

---

45. רשימת הרמ"ז גרינגלאס אודותיו נדפסה בכפר חב"ד גליונות 117-118.

46. חידו"ת ממנו – בהתמים ח"א (ס [62]).

47. לארה"ב, משלהי תרפ"ט עד תמוז תר"צ (כמסופר בארוכה בתולדות חב"ד בארה"ב פרקים ח-כ).

48. היינו משלהי תרפ"ט עד תחלת תרצ"ב, כדלעיל פרק כח, שבתחלת תרצ"ב כבר הי' בוואַרשא. אודותיו – לעיל פרק כא.

* * *

בחדש אייר שלח רבינו את הר״י עבער לבחון את התלמידים, ולסדר את סדר הלימודים, בישיבה בווארשא[49], בלאדז ובווילנא[50].

בכ״ב אייר הוא דיווח לרבינו (מווארשא) אודות הישיבה בלאדז:

באתי ללודז ביום ב׳ בוקר, והייתי שם עד יום ד׳ בערב.

בחנתי בע״ה כל התלמידים דשם, במספר נ״ב - כן ירבו - ולוטה בזה רשימה מפורטה משמותיהם וכשרונותיהם[51] כו׳.

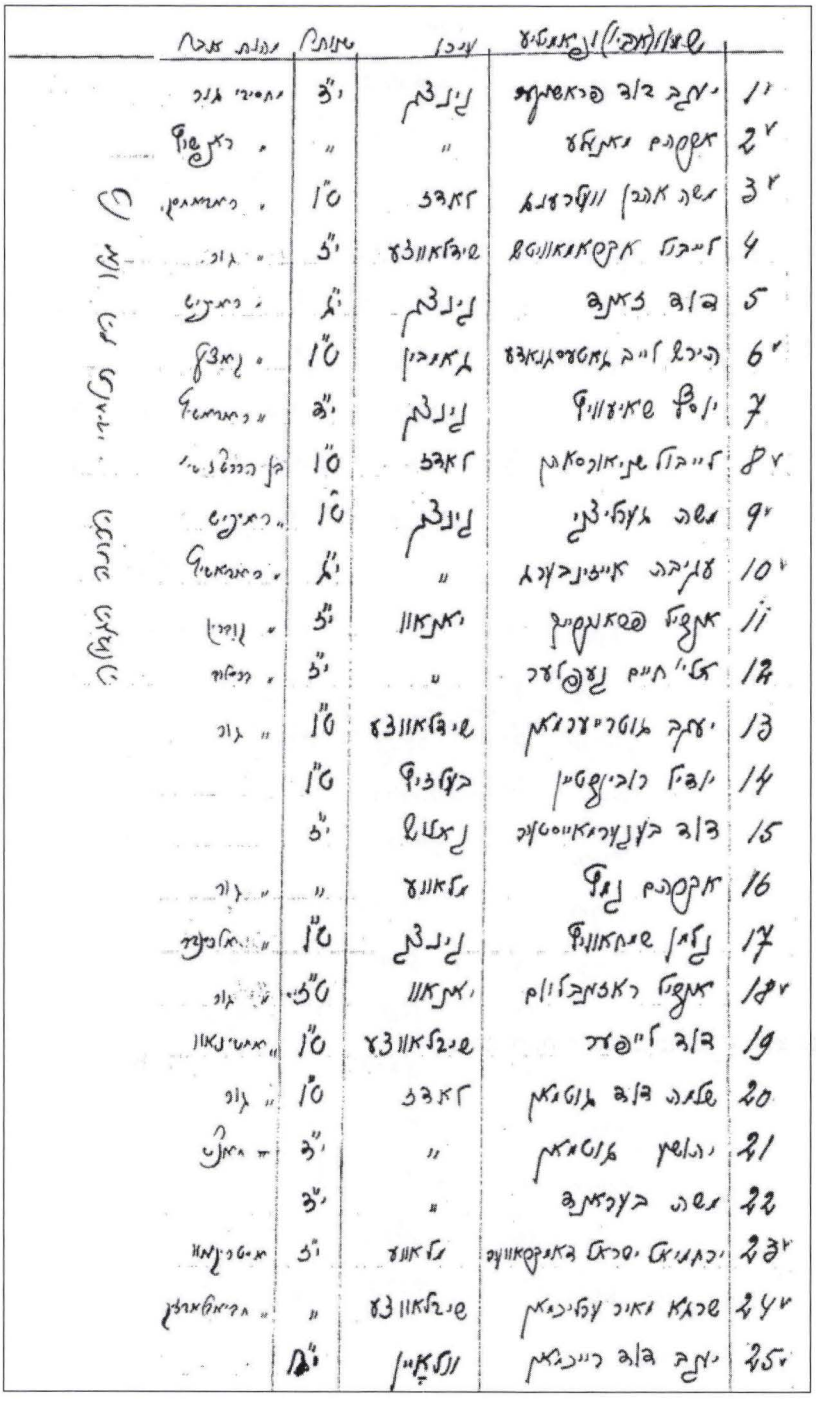

49. כדלעיל פרק כו.

50. כדלעיל פרק הקודם.

51. בתצלום שלפנינו באים רק הפרטים העקריים של התלמידים.

	שם משפחה ושם	עיר	מחוז	מקצוע	הערות
25	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
26	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
27	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
28	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
29	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
30	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
31	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
32	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
33	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
34	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
35	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
36	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
37	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
38	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
39	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
40	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
41	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
42	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
43	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
44	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
45	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
46	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
47	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
48	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
49	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
50	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
51	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
52	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

רשימת חברי חב"ד בעיר [illegible]

על דבר התמדתם והנהגתם אי אפשר לכתוב מאומה עדיין, מפני שרובם הם חדשים שנתקבלו בהקיץ הזה, כי בהחורף העבר הי' מפני סיבות שונות רק לערך כ"ב, וכעת נמצאים מהם רק לערך י"ז-י"ח, ולזאת עדיין קשה לידע בפרטיות התמדתו של כל אחד. אך בדרך כלל כולם הם שומרים הזמן ולומדים בכי-טוב, וכמו כן הנהגתם ישרה לפי ערך מהותם ושנותיהם.

על דבר כללות הסדר דשם, הנה נמצא אצלם ב' כתות, גדולה וקטנה ... עם הגדולה לומד ר' ברוך[52] שי' בבוקר משעה ז' עד שעה ח' לקוטי תורה, מח' עד ט' וחצי תפלה וארוחת הבוקר, אחר כך מתעסקים בלימוד הגמרא, ומשעה י"א עד שעה ב' לומד עמהם כעת ר"מ, אברך מחסידי קאצק שקבלוהו בהקיץ הזה. תפלת המנחה וארוחת הצהרים עד שעה ד', ואחר כך חוזרים השיעור עד שעה ח' תחת השגחת הר"מ שלהם. ומשעה ח' לומדים תניא עם ר' ברוך שי', ובשעה ט' מתפללים מעריב.

עם הכתה הקטנה לומד השיעור ר' ברוך שי', וכל היום משגיח עליהם בחור אחד שלמד זמן מה בתומכי תמימים דוורשה, והשגחתו היא טובה לפי ערכם...

בדרך כלל כללות המקום הוא מסוגל מאד לישיבה, כי ישנם שם הרבה מאחב"י היראים וחרדים לדבר ה' ורוצים וחפצים באמת שבניהם יתחנכו בהישיבות ויהי' יראי אלקים, ויכולים לאסוף שם הרבה תלמידים בעלי כשרונות, כי אך בהקיץ הזה נתקבלו רק לערך ל"ה תלמידים חדשים[53], ואומרים שהי' הרבה יותר אשר פנו בבקשה שיקבלום בהישיבה, אבל מפני דוחק מצב הגשמי אי אפשר להם לקבל יותר.

ובאמת גם מספר זה הוא שלא לפי ערך כחותם כלל, כי אין להם שום הכנסה יסודית, ורק מה שמשיגים מהעיר לודז בעצמה וקצת מהסביבה. בהעיר ישנם עוד ו' ישיבות (קטנות) של האדמו"רי פולין, ואנ"ש בה מעט מזעיר, וממילא ההכנסה אינה כלל לפי ערך ההוצאה. ורק הודות להמסירה ונתינה של בני הרש"ז שניאורסאהן שי', וביותר הגדול כמר דוב שי', אשר מסור ונתון לזה בכל לבו ונפשו, ומזילים הרבה סכומים מכיסם לטובת הישיבה (ובהעלמה מהוריהם שי') מתנהלת הישיבה בדוחק. אבל קשה מאד לקוות אשר במצב כזה יהי' היכולת להגדיל הישיבה, והלוואי יתן ה' שתוכל להתקיים בציורה ההווה. ולו אם הי' אמצעים ברוח הי' יכולים לייסד בגלילות אלו במשך זמן קטן ישיבה גדולה עם הרבה תלמידים, כי כללות המקום הוא מסוגל מאד לזה.

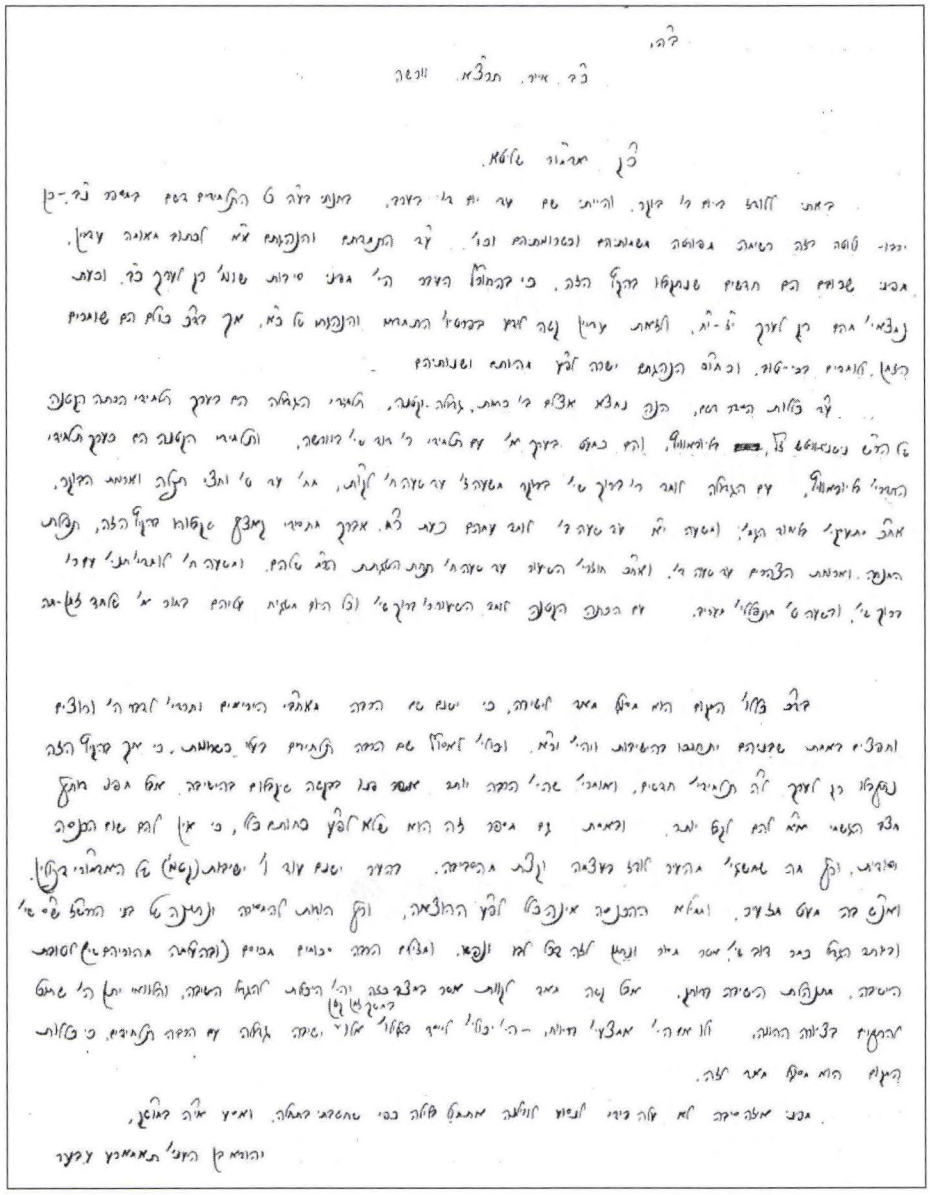

52. פרידמן הנ"ל.

53. אשר ביחד עם 17 התלמידים שלמדו גם בחורף תרצ"א, הם 52 תלמידים, כנ"ל.

* * *

באמצע תמוז ביקר רבינו בישיבה בווארשא, וגם חלק מתלמידי לאדז באו אז לווארשא, ונכנסו ליחידות, כמסופר לעיל פרק כז. וזאת היא כוונת רבינו בכתבו באגרת ה' מנ"א תרצ"א (ח"ב אגרת תקלט):

ביום ט' תמוז עזבתי את ריגא, ויצאתי לוורשא, לבקר את שלש הישיבות, בוורשא ווילנא ולאדז, אשר תחת הנהלתי, ורק זה עתה באתי לפה.

בי"ד מנ"א תרצ"א כתב רבינו אל ראש הישיבה הגאון החסיד ר' יהודה עבער (ח"ב אגרת תרלו, וח"ג אגרת עתר):

צריכים לחשוב ([ס]ראצנע[54]) מה יהי' עם לודז. המקום מוכשר ומסוגל מאד, דירה יש, וגם עסקנים ישנם ... כפי ששמעתי מש"ס הצעיר[55], מוכנים המה למסור הדבר כדרוש ... ואפשר הי' כדאי אשר אתה תקח לך מועד על איזה ימים להיות בלודז, און ארום זעהען זיך אויפין ארט.

וזאת לדעת, אשר בלודז כוונתי שיהי' רק שיעורים ולא אולם של שיעור גדול, או לומדים בעצמם, אשר זה צריך להיות רק במקום אחד בווארשא, כפי שדברנו בזה בארוכה.

שנות תרצ"ב-ג

למעשה שלח לשם רבינו, בתחלת שנת תרצ"ב, את ה"ר יצחק ארי' מאנדעלבוים[56] לעמוד בראש הישיבה. הוא הגיע ללודז ביום א' פר' נח, ודיווח אל רבינו בעש"ק פר' נח:

באתי ללודז ביום א' בלילה שבוע זה, ולמחר ביום ב' התחלנו לסדר את התלמידים. נתקבלו תלמידים חדשים אחר בחינה טובה לשני הכתות, וגם נבחנו הרבה מהתלמידים הישנים, ולפי השערתי הם רובם בעלי כשרונות טובים, ואחדים מהם מצוינים ביותר, שיש לקוות מהן, בע"ה, גדולות. ומספר תלמידי-הישיבה יהי' ... יותר מארבעים כ"י.

אולם דוחק המקום מפריע כל הענין והסדר. מוכרחים הם לאכול באותו אולם עצמו שלומדים ארוחת בקר וערב ... לבד זאת אין מקום בשעה שלומדים עם כת אחת, להשניה, באותו אולם, כי מפריעה אמירת השיעור. ובהשטיבעל

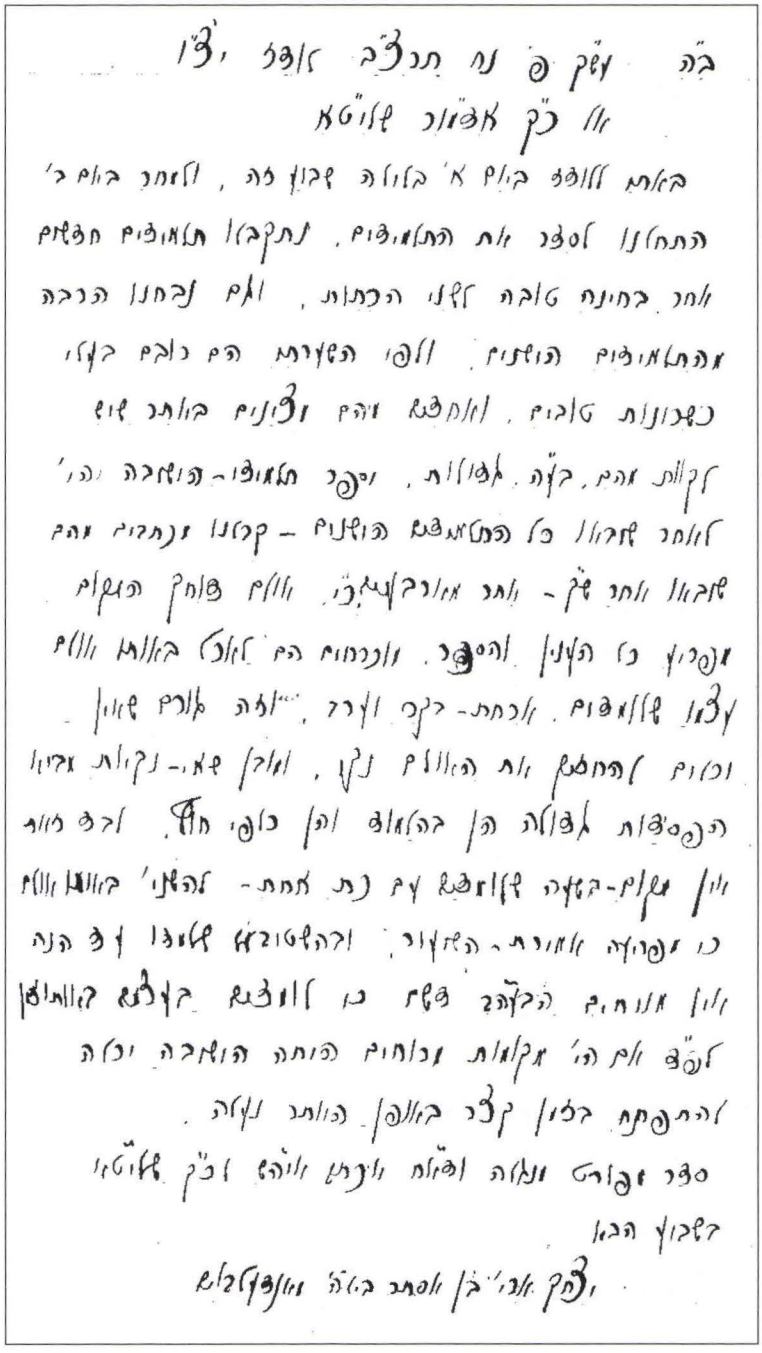

דיווח הר"י יצחק ארי' מנדלבוים לרבינו

שלמדו עד הנה אין מניחים הבעה"ב דשם, כי לומדים בעצמם באותו זמן. לפי דעתי אם הי' מקומות מרווחים היתה הישיבה יכולה להתפתח בזמן קצר באופן היותר נעלה.

הוא גם צירף למכתב את רשימת התלמידים[57].

---

54. דחוף.

55. ה"ר דובער יצחק שניאורסאהן.

56. אודותיו – לעיל פרק ח.

57. בתצלום שלפנינו באים רק הפרטים העקריים של התלמידים.

רשימת התלמידים

* * *

באופן רשמי הי' אמור הרב מאנדעלבוים להיות הר"מ, ואילו בני מהרש"ז שניאורסאהן[58] היו אמורים לומר שיעורים בדא"ח, וגם להיות אחראים על התקציב. אמנם לרוב טרדתם בעסקם נפל הכל על ראש הרב מאנדלבוים. וכן השתדל לזרז רכישת בנין גדול יותר עבור הישיבה, כפי שהוא דיווח כל זאת לרבינו במכתביו.

ח' כסלו:

מצב ישיבתינו הק' איום מאד, ההכנסה היא מעט מזעיר לפי ערך ההוצאה הגדולה, כפי הנראה הם נותנים בני הרה"ג ר' ש"ז נ"י הרבה מכיסם. הם טרודים מאד בעסקם ואין להם פנאי לדאוג על זה שתהי' הכנסה. כמה פעמים אין להם פנאי לבוא ללמוד דא"ח, ואני מוכרח למלא מקומם כדי לשמר סדר הישיבה.

מהישיבה אני ב"ה מאד שבע רצון, רובם מתמידים חוזרים הרבה פעמים על לימודם וזוכרים מה שלומדים, וגם בדא"ח הם מצטיינים. בם ב"ה בעלי נימוס ודרך ארץ. ישיבתינו קנתה לה שם בין כל הישיבות דפה.

כ"ז כסלו:

היום הי' אצלנו[59] באולם הישיבה, וסיפר לנו שכעת מנקים את האולם[60], וגם כבר קנה כלי בית תבשיל, ואחד נתן לו נדבה כמה כלים הנצרכים בעד הישיבה ... והוא חושב - אמר לנו - להיות מסודר בע"ה בהישיבה בשבוע הבא.

אתמול אמרתי דרוש גדול - בבית הכנסת גדולה - שהי' מעורב עם כמה מאמרי דא"ח לפני כמה מאות אנשים, אספנו מעט כסף בעד הישיבה. תקותינו שבעזר השם בפעם השני' יהיו כפלים.

אדר"ח טבת:

אתמול הייתי שם[61], וראיתי שמנקים ומכינים הכל, וכפי שאומר מר רומקאווסקי נ"י, נוכל להיות מסודרים בע"ה על ש"ק פ' וישב...

מצב ישיבתינו הק' בגשמיות איום מאד ... בעת האחרונה הוכרחתי להתערב הרבה בעניני גשמיות. בכל ש"ק הלכתי לדרוש בבהח"ס[62] שונים, ונאסף מעט מזעיר.

בכל זאת תלמידינו שי' לומדים בשקידה עצומה וחוזרים הרבה על לימוד. בכל [שבוע] לומדים ג' דפים גפ"ת, ואני בוחנם. וגם שני דפים חוזרים על הישנים, וגם זה אני בוחנם.

יש מהתלמידים שי' שלומדים איזה זמנים בישיבתינו הק', ותובעים שנלמוד עמהם חסידות בענינים עמוקים יותר, ולא יכלנו עד הנה למלאות מבוקשם, כי הם טרודים מאד בעסקיהם. אני מקוה שבע"ה בדירה החדשה נוכל להת[מס]ר בכל כוחותינו לעבודה רוחניות ונוכל למלאות מבוקשם גם בזה.

ישיבת

תומכי-תמימים ליובאוויטש

לודז, פאמארסקא 41a

סדר-היום

מחלקה א'		מחלקה ב'		מחלקה ג'	
קימה	6	קימה	6	קימה	6
חזרת השיעור	7	חזרת לקו"ת	7	לימוד דא"ח	7
תפלה בצבור	8	תפלה בצבור	8	תפלה בצבור	8
ארחת-שחרית	9	ארחת-שחרית	9	ארחת שחרית	9
לימוד שיעור	9.45	לימוד עצמי	9.45	לימוד שיעור	9.45
חזרת השיעור	12.30	ש"ץ	1.30	חזרת השיעור	12.30
ת"ג"ך	1.30	ארחת-הצהרים	2	ש"ץ אומר"ר	1.30
ארחת הצהרים	2	לימוד שיעור	3.30	ארחת-הצהרים	2
לימוד עצמי	3.30	חזרת-השיעור	6	לימוד עצמי	3.30
ש"ץ	7	תפלה מנחה בצבור	7	תפלת מנחה בצבור	7
תפלת מנחה	7.30	לימוד תניא	7.15	לימוד תניא	7.15
לימוד תניא וחזרה	7.45	לקו"ת	8	לקו"ת	8
תפלה ערבית בצבור	8.45	תפלת ערבית בצבור	8.45	תפלת ערבית בצבור	8.45
ארחת הערב	9	ארחת הערב	9	ארחת הערב	9
שינה	11	שינה	11	שינה	11
יום ה'		יום ה'		יום ה'	
חזרה כל היום השעורים מהשבוע.		חזרה כל היום השעורים מהשבוע.			
עש"ק		עש"ק		עש"ק	
הסדר כמו בכ"י עם שינוים אלו		הסדר כמו בכ"י עם שינוים אלו		הסדר כמו בכ"י עם שינוים אלו	
בחינה	9.45	חזרת השיעורים	9.45	בחינה	9.45
לימוד פרשת השבוע	11.45	בחינה	11.45	חזרת השיעורים	11.45
ש"ק		ש"ק		ש"ק	
הסדר כמו בכ"י עם שינוים אלו		הסדר כמו בכ"י עם שינוים אלו		הסדר כמו בכ"י עם שינוים אלו	
לימוד עצמי	7	לימוד דא"ח	7	לימוד דא"ח	7
תפלה	9	תפלה	9	תפלה	9
לימוד עצמי	4	פלפול	4	פלפול	4

התלמידים מחויבים לשמור הסדר הנ"ל בדיוק וכל מי שיעבור ע"ז יתרחק מהישיבה

הנהלת הישיבה.

מודעת סדר היום של הישיבה

בסוף נכנסו לבנין החדש ברחוב פאמארסקא. אז גם הדפיסו את סדר היום של הישיבה על גליון בודד, שבראשו מופיעה הכתובת החדשה:

ישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש

לודז פאמארסקא 41a

ולאותה שעה כבר היו 3 כתות בישיבה.

---

58. ה"ר דובער יצחק, ה"ר יהושע יעקב, ולייבל. השלישי הי' עדיין צעיר ולמד בתקופה זו בישיבה, כרשום ברשימה הנ"ל.
59. יו"ר ועד ההנהלה מר מרדכי חיים רומקאווסקי, דלקמן. בעת המלחמה הי' ראש היודנראט בגיטו לאדז.
60. החדש עבור הישיבה.
61. בבית החדש שהישיבה תעבור לשם.
62. בבתי החסידים, שטיבלאך.

על המעבר לבנין החדש, מספר התלמיד ה״ר אפרים בוים (בוימלגרין)[63], במכתבו מיום א׳ ויצא תשנ״ב (התמים (נ.י.) 28 ע׳ 82):

החדרים במקום הזה היו גדולים ומודרנים, הי׳ מים חמים וגם בתי מרחץ מודרנים, וגם החום הי׳ צענטראל בהייצונג [חימום מרכזי].

הבנין הי׳ בנין גדול, כמו חמישים משפחות גרו, והיו מהם הרבה משפחות חסידים, והיו שכנים טובים להישיבה ולהבחורים.

מספר התלמידים, הי׳ כמו מאה תלמידים בשלוש כתות, ואחר כך הי׳ שני כתות.

* * *

הר״י מנדלבוים הי׳ מדווח לרבינו על כל פרטי הישיבה תמידים כסדרם, וכן דיווחו לרבינו חברי ועד הנהלת הישיבה, האחים ה״ר דובער יצחק וה״ר יהושע יעקב שניאורסאהן, וה״ר אליעזר ברנשטיין.

בשלהי אד״ר נסע רבינו לבקר את אנ״ש בעיירות גלובאקא-פסטוב שבגליל ווילנא, כדלעיל פרק ט. ולפני הנסיעה לשם כתב להם רבינו (חי״א טיוטה לאגרות ד׳קצז-ט), אודות התקציב החדשי שהוא שולח להם, אודות הקדשת הבנין החדש על שם בנו של התורם ה״ר אלחנן שטיינשניידר, אודות הרישום החוקי של הישיבה במועצת העיר, וגם אודות בחינת התלמידים (שם טיוטה לאגרת ד׳קצח):

בטח אראה להשתדל לשלוח בוחן. אין צריכים להפריע שהר״י מר מנדלבוים לבחון התלמידים, רק שהתלמידים צריכים לדעת שיהי׳ עוד בחינות געגנעראלנע, שיבוא בוחן.

וכשעבר משך זמן בלי קבלת דיווח, כתב לו רבינו בג׳ אדר שני תרצ״ב (חי״א אגרת ד׳רא):

מתפלא מאד שבמשך שנסעתי ובאתי[64], אין לי שום ידיעה ממצב הענינים [ב]ישיבה בלאדז, ואיך פעלו מכתבי, ומצב הענינים בהוה.

שנות תרצ״ד-ו

על התקופה הזאת מספרים התלמידים ה״ר מנחם זאב הלוי גרינגלאס וה״ר משה אליהו גרליצקי:

ראש הישיבה היה בתחלה אחד מחסידי קוצק למדן מופלג.

ובשנת תרצ״ד מונה הרה״ג ר׳ מנחם מענדל רוזנמוטער הי״ד[65] (חתנו של הרה״ח ר׳ דובער משה שמוטקין מוואַרשא).

אף שהי׳ מסור לעבודתו יום ולילה, לא רצה לקבל שכר, והתפרנס מבית חרושת לנרות שהיה לו מכבר. מספרים שכאשר שמע זאת הרבי נ״ע, לא היה מרוצה מזה, ואמר: אסיא דאסיא במגן מגן שויא[66].

כבר סופר לעיל, כי בחורף תרצ״ב תמך מר רומקאווסקי בישיבה. אחר כך התמנה ה״ר אלחנן שטיינשניידער ליו״ר ועד הישיבה, ורבינו כתב לו בזה בשלהי ניסן תרצ״ד (חי״א אגרת ד׳שמה), ומסיים:

בנידון פרטי עניני הישיבה, הי׳ אצלי המנהל וראש ישיבה תלמידינו היקר והנעלה הר״ר וו״ח אי״א מוה״ר מנחם מענדל ראזענמוטער, אשר עמו דברתי כל הפרטים.

עוד מספר ה״ר אפרים בוימלגרין, במכתבו הנ״ל:

הר״מ הי׳ הרב החסיד והלמדן ר׳ מ״מ ראזענמוטער, הי׳ לומד בליובאוויטש, והי׳ גיס של הרב ר׳ שניאור זלמן שמוטקין מוואַרשא. הי׳ ש״ץ אצל כ״ק זצ״ל בר״ה או יום כפורים. הי׳ בעל עסק והי׳ לו בית חרושת של נרות, עם כל זה הי׳ נותן שיעור בגפ״ת בכל יום בישיבה, ובשבת התוועד עם התלמידים בשלש סעודות בחזרת מאמרים ובסיפורי מעשי צדיקים. עמלו בישיבה הי׳ אין לשער.

הר״מ השני הי׳ הרב נח יצחק מורדקובסקי. הי׳ לומד עם הכתה הב׳. יש ממנו חידושי תורה בהתמים חלק א׳, הי״ד.

ועם הכתה הג׳ הי׳ לומד הרב חיים [דוד] גלזמן, מתלמידי וואַרשא[67] (מסטאפניץ). הי׳ למדן גדול, הי״ד.

הרב דובער יצחק [שניאורסאהן] הי׳ המשפיע, ולומד תניא וליקוטי תורה, ומתוועד עם התלמידים ביומי דפגרא, הי״ד.

אחר זמן הי׳ משגיח הישיבה הרב התמים קלמן מינקאווסקי[68], וגם מגיד שיעור. הי׳ חתן של הרב ר׳ שניאור זלמן שניאורסאן. חידושי תורה שלו בהתמים חלק א׳, הי״ד.

גם הרב משה אלי׳ ליס[69] הי׳ משגיח ומגיד שיעור, והי׳ מאברכים מצויינים בליובאוויטש.

---

63. שלמד בישיבה בשנים הבאות, כדלקמן.
כשהתחילה המלחמה הוא נשאר באסטראוויעץ, כנזכר ב״רשימה מאנשים בנאצי פוילין״ דלקמן פרק סו מספר 118. הוא נזכר גם ברשימת התלמידים שבפולין הכבושה (כדי לשלוח להם עזר), דלעיל סוף פרק נה מספר 30.

64. לבקר את אנ״ש בגליל ווילנא, בשלהי אד״ר תרצ״ב, כדלעיל פרק ט.

65. ראה לעיל פרק לז, שמכנים אותו בתשרי תרצ״ה: מנהל ישיבת תומכי תמימים בלודז.

66. ב״ק פה, א.

67. דלעיל פרק כב, ברשימת התלמידים מספר יב, ופרק כז ברשימת התלמידים מספר 38.

68. דלעיל פרק כב ברשימת התלמידים מספר צב, ופרק כו ברשימת התלמידים מספר יג, ופרק כז ברשימת התלמידים מספר לה, שם רשום שהוא מפיעטקאוויץ אצל חמעלניק. נולד באלול תרע״א, ונתקבל בתומכי תמימים בקיץ תרפ״ו.

69. אודותיו – לקמן פרק נט. וכאן אוצ״ל: משה אליהו גערליצקי (ראה לקמן).

ואודות התלמידים שלמדו בסניף הזה, מוסיף לספר (התמים (נ.י.) 28 ע' 83):

שמות התלמידים שלמדו בלאדזש, ומהם שלמדו אח"כ באטוואצק:

אברהם [קי]רשנצייג, טמשוב - לודזש - אטווצק.

הרב זאב גרינגלאס, לודזש - לודזש - אטווצק.

הרב חיים הבר, לודזש - לודזש - אטווצק.

יצחק נרמן, לאמזא - לודזש - אטווצק.

הרב משה נדר, לאמזא - לודזש - אטווצק.

פישל יסטמשסקי, גלוונא - לודזש - אטווצק.

הרב שלמה זילברברג, [ק]שינז - לודזש - אטווצק.

הירש לייב גאמבינער, גאוודין - לודזש - אטווצק.

אפרים דוד בוימלגרין (בוים), גאוודין, סליפיע חדש, עכשיו בס. פרנציסקא - לודזש - אטווצק.

יצחק יעקב בוימלגרין (בוים), גאוודין - לודזש - אטווצק.

ישראל צבי אקוויטש, קינצק - לודזש - אטווצק.

אהרן בלומנפלד, לודזש - לודזש - אטווצק.

יצחק מאיר וויעטשניק, וויעזשבניק - לודזש - אטווצק.

שו"ב משה אפרים הרצוג, סליפיע חדש - לודזש - אטווצק.

ישעי' שוורץ, בוזשידין - לודזש - בן הרב.

זעליג ערלין, סליפיע חדש - לודזש.

אברהם יצחק רוזנברג, אסטרווצע - לודזש.

שלמה בוקשטיין, אסטרווצע - לודזש.

שני אחים רזנמוטער, בני אחים של הר"מ הנ"ל רמ"מ רזנמוטר.

יונתן [באלטער] נמצא בטאראנטא, מאסטרווצע - לודזש.

עוד מספר על תלמידים שלמדו בלאדז ואטוואצק (כפר חב"ד גליון 926 ע' 61):

משה אפרים הערציג, ב"ר דובער, מסליפיע.

יצחק נפתלי הערציג, ב"ר דובער, מסליפיע.

יצחק מאיר וויעטשניק, מסטארנאוויץ, נולד בשנת תר"פ.

שנות תרצ"ח-ט

בשנים תרצ"ח-תרצ"ט נוהלה המחלקה הזאת על ידי ה"ר משה אליהו גערליצקי.

סקירתו על הישיבה נדפסה בספר התמימים ח"א ע' ערב.

ה"ר משה אלי' גערליצקי

פרק מב
הסניף בחמעלניק

הסניף בחמעלניק נוסד בחורף תר״ץ, כמסופר בהתמים ח״א ([מו] פט):

האברך התמים הנעלה תלמיד ישיבת תומכי תמימים דוואַרשא מוה״ר יוסף נ״י גאלדשטיין[70] שו״ב בחמעלניק, מודיע לנו במכתבו מסדר התיסדות סניף ישיבת תומכי תמימים בחמעלניק והילוך התפתחותה.

בהיות התמים הנ״ל בשנת תר״ץ על ימים הנוראים אצל כ״ק אדמו״ר שליט״א, צוה עליו כ״ק אדמו״ר שליט״א ליסד סניף ישיבת תו״ת בחמעלניק, בשם ישיבת ״תורת אמת״. פקודת כ״ק אדמו״ר שליט״א שמרה נפשו, ובבוא הת׳ ר׳ יוסף נ״י חזרה לביתו, חפש ומצא לו חבר טוב לגשם הרעיון הנשגב, ה״ה הב׳ המופלג בתו״י מר אברהם נ״י זונשטיין, חבר לאיגוד התמימים, ובעזה״י עלתה בידם לקבץ חמשה עשר תלמידים בערך, ומינו תיכף ראַ״י שילמוד עמהם. מקום הלמוד הי׳ בבהמ״ד של העיר.

ה״ר יוסף גולדשטיין

משעה ההיא, היינו מחורף תר״ץ הלכה הישיבה והתרחבה והתפתחה לאט לאט בכמות ובאיכות, עד שכהיום לומדים כבר בהישיבה דחמעלניק לערך שבעים תלמידים כ״י מילידי העיר וגם מערי הסביבה. הישיבה מתנהלת על ידי שלשה ראשי ישיבה לומדים מופלגים, הלומדים עם התלמידים בארבע כתות, מהתחלת גמרא עד גפ״ת עם מפרשים בעיון.

המנהל הכללי של הישיבה הוא הת׳ ר׳ יוסף נ״י שו״ב, והעוזר על ידו הב׳ המופלג מר אברהם נ״י זונשטיין.

עם הכתות הגבוהות לומד השו״ב ר׳ יוסף נ״י מאמרי חסידות מהקונטרסים של כ״ק אדמו״ר שליט״א, והתלמידים שוקדים בלמודם במרץ וחיות.

בכל יומא דפגרא עורכים שיחות רעים והשו״ב ר׳ יוסף נ״י שוחה[71] לפני התלמידים מעניני דיומא בעניני חסידות ומעורר את התלמידים על למודם והנהגתם הישרה.

הישיבה נמצאה כעת במעון מיוחד רחבת ידים בת ארבעה חדרים גדולים ונהדרים, יש להם גם כן ספר תורה בהישיבה, והתלמידים מתפללים שמה בכל יום וכן בש״ק.

נבחר ועד מנכבדי העיר הדואגים לקיום הישיבה והספקתה הגשמית ה״ה:

החסיד הג׳ המפורסם ר׳ משה נ״י פיינגאלד.

מוה״ר דוד נ״י עהרענרייך.

מוה״ר יעקב הכהן נ״י פרידענסאהן.

מוה״ר ישראל נ״י וועקסלער.

מוה״ר אברהם נ״י שטראך.

מוה״ר משה נ״י פאסטערנאק.

ומוה״ר משה לייב נ״י פאסטאג.

התמים ר׳ יוסף שו״ב נ״י נבחר ליו״ר.

והב׳ מר אברהם נ״י זונשטיין למזכיר הועד.

התקציב של הישיבה עולה בערך חמש מאות זהובים לחודש, ההכנסות המה מתשלומי חדשית מבני העיר, קופסאות ונדבות זמנית, כן שלטון הקהלה הקציבה סך ידוע לשנה. ועם אחרי כל זה מצב הגשמי של הישיבה דחוק, אבל התקוה לה׳ שתתרומם מצבה ותעלה מעלה מעלה.

לבד הנהלת הישיבה, מתעסק ומשתדל חברנו התמים ר׳ יוסף שו״ב נ״י בקביעות שעורי למוד בין האברכים והצעירים בחמעלניק. בחורף העבר[72] יסד גם כן שעור למוד דא״ח ברבים בכל יום בערב, כמה מנינים צעירים ואברכים כ״י באו אל הלמוד, ובכל ש״ק בסעודת שלש סעודות מתאספים כל הצעירים להישיבה, והת׳ ר׳ יוסף נ״י חוזר לפניהם מאמר דא״ח, והרבה צעירים נתקרבו ללמוד תורת החסידות.

גם על גבי מצבתו של ה״ר יוסף גולדשטיין נתפרש, שהמחלקה בחמעלניק כונתה בשם ״תורת אמת״:

מראשוני תלמידי תומכי תמימים בוואַרשא. מסר נפשו ביסוד וניהול ישיבת תורת אמת בחמעלניק בשליחות כ״ק אדמו״ר מהריי״ץ נ״ע. יסד ישיבה בגיטו ראַדום.

---

70. דלעיל פרק כא, ברשימת התלמידים מספר ז, ופרק כב, ברשימת התלמידים מספר ה.

71. מלשון שיחה, משוחח.

72. תרצ״ה.

מצבת ה"ר יוסף גולדשטיין

בזיכרונותיו סיפר:

בהיותי אברך צעיר - מיד לאחר חתונתי - גרתי בחאמעלניק, ובעת ביקורי אצל כ"ק אדמו"ר בריגא, תשרי תר"צ, ציוה עלי לייסד סניף ישיבת תומכי תמימים בחאמעלניק, בשם ישיבת "תורת אמת".

מעניין הסיפור אודות שם הישיבה, כי אף שהשתדלתי לתת השם כפי שהורה אדמו"ר, כנ"ל, אך היו צריכים להיות רשומים כמוסד מוכר גם בממשלה, והי' כרוך זה בסכומים רבים, שלא הי' ביכלתינו. והיות ולפני שנים היתה ישיבה בעיר זו בשם "בית יוסף", והיתה מוכרת בעיני הממשל גם עתה, לאחר משך זמן שנסגרה, על כן הוסכם אצל אנשי הקהלה להמשיך שם הישיבה "בית יוסף". אך אני לא השלמתי כל כך עם זה, ובהיותי אצל אדמו"ר סיפרתי את הקשיים אודות השם, ואת הסכמת הקהלה, ואבקש חוות דעתו הקדושה. ויעני אדמו"ר שלא כדאי להתעכב על השם, והוסיף בחיוך לאמר: הלא גם שמך יוסף.

הלימודים בישיבה נמשכו בהתמדה ושקידה עד ר"ה ת"ש, מאז נכנסו כבר הגרמנים ימ"ש, ואסרו את הלימודים בישיבה. אלא שבכל זאת נשארו הרבה תלמידים, ולמדנו בצנעה בעזרת נשים שמעל הבית הכנסת, ועל אף כל הקשיים והסכנות נמשכו הלימודים עד סוף חורף תש"א.

בפורים תש"א באו שליחי הצורר לחפשני בביתי, אלא שלא מצאוני, כי הייתי אז בבית המדרש למטה, וכאשר נודע לי מזאת הבנתי שהי' כאן מסירה, אם אודות הישיבה או על שעדיין הייתי שוחט, אף שהי' אסור מטעם הממשל, עליתי לביתי, לקחתי רק התפילין בכיסי, נפרדתי מביתי, וברחתי מן העיר.

מעניין שבתוך השקית התפילין מונח הי' מכתב מאדמו"ר אלי משנת רצ"ג[73], ומרגיש אני שזכות המכתב היא שהצילני כו"כ פעמים ממות בטוח לכאורה, בהיותי בלאגערס וכו', ומכל משפחתי ורכושי נשאר לי רק מכתב זה שעבר אתי כל הגלגולים והצרות, ומכל החיפושים שעשו בי לעולם לא מצאוהו, כאילו הי' בבחינת אינו נראה.

לתועלת הרבים מוסר אני תצלום מהמכתב היקר הזה המעניין מאד גם בתוכנו.

מאז פורים תש"א נסגרה כליל הישיבה בחאמעלניק, וכמעט כולם נהרגו ונשרפו על קידוש השם יחד עם שאר יהודי העיר, יהא זכרם ברוך.

עוד סיפר בזיכרונותיו:

כאשר הגעתי לחמעלניק, כל בני העיר הלכו ללמוד בבתי הספר של העיר, ומיד החלטנו להקים ישיבה. הושבנו 4 מלמדים, ובין אלה הרב בוקיעט[74], מרדכי בריסקי[75], רבי שולזינגר[76], וכך התקיימה הישיבה עד תרצ"ט בפרוץ המלחמה.

שוב סיכם, ברשימתו שכתב בשנת תשכ"ג (עבור "ספר החסידים"):

בעת היותי בריגא אצל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ זצוקללה"ה נבג"מ, בשנת תר"[צ], צוה עלי לייסד ישיבת תומכי תמימים בחמעלניק. פקודת כ"ק אדמו"ר זצוקללה"ה שמרה נפשי, וביחד עם האברך המופלג בתו"י מו"ה אברהם ז"ל הי"ד, יסדנו ישיבה, אשר התפתחה והתרחבה בכמות ובאיכות.

ואחר איזה שנים יסדנו ג"כ חדר, מחומש רש"י עד גמרא עם פי' תוס', כמו סניף להישיבה הנ"ל.

הי' לנו ועד מנכבדי העיר, ואני הייתי המנהל הכללי, גם הפרינציפאל של הישיבה, גם למדתי דא"ח עם התלמידים. והודות לחותני הרה"ח מוה"ר יוחנן[77] ז"ל הי"ד, שו"ב, אשר סמכנו על שלחנו שנים מספר.

---

73. נדפס בח"ב אגרת תרכה.

74. ה"ר חיים מאיר. אודות בריחתו מחמעלניק לווילנא, והצלתו משם, ראה לקמן פרק נד ואילך.

75. ה"ר מרדכי מאיר. בפולין הי' שמו ברזיסקי, וכשניצל דרך וילנא (כדלקמן פרק נד ואילך) לארה"ב, החליף את שמו לבריסקי.
הוא נולד בשנת תרפ"ג, וא"כ מובן שאין הכוונה לומר שהוא למד בישיבה מיד עם יסודה, אלא אחר כך.

76. גרשון. ניצל ממאורעות המלחמה, ואחר כך התיישב בנ.י.

77. גרטנר.

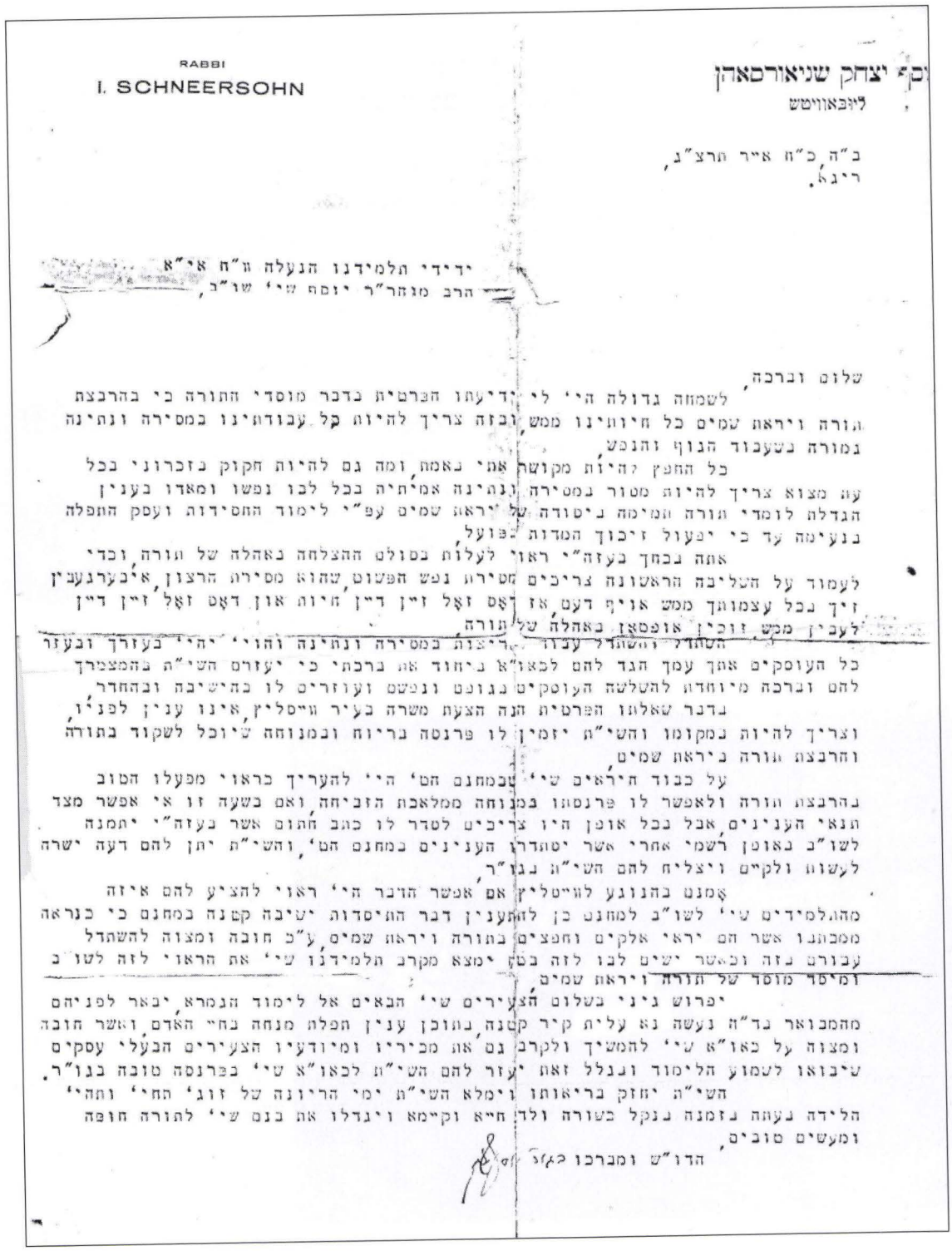

RABBI
I. SCHNEERSOHN

יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

ב"ה כ"ו איר תרצ"ג,
ריגא.

ידידי תלמידנו הנעלה ו"ח אי"א
הרב מנחר"ר יוסף שי' שו"ב,

שלום וברכה,

לשמחה גדולה היי לי בידיעתו הפרטית בדבר מוסדי התורה כי בהרבצת תורה ויראת שמים כל חיותינו ממש, ובזה צריך להיות קל עבודתינו במסירה ונתינה נמורה בשעבוד הגוף והנפש.

כל החפץ להיות מקושר אתי באמת ומה גם להיות חקוק בזכרוני בכל עת מצוא צריך להיות מטור במסירה ונתינה אמיתית בכל לבו נפשו ומאדו בענין הגדלת לומדי תורה המימה ביסודה של יראת שמים עפ"י לימוד החסידות ועסק התפלה בנעימה עד כי יפעול זיכוך המדות בפועל.

אתה נכחך בעזה"י ראוי לעלות בסולם ההצלחה באהלה של תורה וכדי לעמוד על השליבה הראשונה צריכים מסירת נפש הפשוט שהוא מסירת הרצון איבערגעבן זיך נכל עצמותך ממש אויף דעם אז דאס זאל זיין דיין חיות און דאס זאל זיין דיין לעבן ממש, זוכין אופטאן באהלה של תורה.

ההתדל והשתדל עבודת המסירה ונתינה והוי' יהי' בעזרך ובעזר כל העוסקים אתך עמך תגד להם לכאו"א ניחוד את ברכתי כי יעזרם הש"ת בהמצטרך להם וברכה מיוחדת להשלשה העוסקים בגופם ונפשם ועוזרים לו בהישיבה ובהחדר.

נדבר שאלתו הפרטית הנה הצעת משרה בעיר וויטעלין אינו ענין לפניו, וצריך להיות נמקומו והש"ת יזמין לו פרנסה בריוח ובמנוחה שיוכל לשקוד בתורה והרבצת תורה ויראת שמים.

על כבוד תיראים שי' בכמחנם חט' הי' להעריך כראוי מפעלו הטוב בהרבצת תורה ולאפשר לו פרנסתו במנוחה ממלאכת הזביחה ואם בשעה זו אי אפשר מצד תנאי הענינים, אבל בכל אופן היו צריכים לסדר לו כתב התום אשר בעזה"י יתמנה לשו"ב בפופן רשמי אחרי אשר יסתדרו הענינים בכמחנם חט', והש"ת יתן להם דעה ישרה לעשות ולקיים ויצליח להם השי"א נגו"ר.

אמנם בהנוגע לוויטליין אם אפשר הדבר הי' ראוי להציע להם איזה מהתלמידים שי' לשו"ב למחנם כן להתענין דבר התיסדות ישיבה קטנה במחנם כי כנראה ממכתבו אשר הם יראי אלקים וחפצים בתורה ויראת שמים ע"כ חובה ומצוה להשתדל עבורם בזה וכאשר ישים לבו לזה בטח ימצא מקרב תלמידנו שי' את הראוי לזה לשו"ב ומיסד מוסד של תורה ויראת שמים.

יפרוש גיני בשלום התצעירים שי' הבאים אל לימוד הגמרא יבאר לפניהם מהמבואר נד"ה נעשה נא עלית קיר קטנה נתוכן ענין תפלת מנחה בחי' האדם ואשר חובה ומצוה על כאו"א שי' להמשיך ולקרב גם את מכיריו ומיודעיו התצעירים הבעלי עסקים שיבואו לשמוע הלימוד ובגלל זאת יעזר להם הש"ת לכאו"א שי' בפרנסה טובה בגו"ר.

הש"ת יחזק בריאותו וימלא הש"ת ימי הריונה של זוג' תחי' ותהי' הלידה נעתה בזמנה בנקל בשורה ולד חיא וקיימא ויגדלו את בנם שי' לתורה חופה ומעשים טובים,

הד"ש ומברכו כאבו

מכתב רבינו אל ה"ר יוסף גולדשטיין

הישיבה התנהלה עד פרוץ המלחמה והשואה הנוראה (היל"ת), אשר כל התלמידים ביחד עם כל הקהלה הק' נהרגו על קידוש שמו יתב', ובחסדי השי"ת נמלטו שני תלמידים, ה"ר הר"מ של השיעור העליון בישיבת תו"ת הרה"ג והרה"ח מוה"ר חיים מאיר שי' בוקיעט, והר"מ הרה"ח מוה"ר מרדכי שי' ברזיסקי. ועוד שני תלמידים, ר' יחזקאל שי' פאסטאג, ור' גרשון שי' שולזינגער, בעלי עסק יר"ש.

פרק מג
הסניף בפאטשאנאוו

סניף זה נוסד בתחלת שנת תרצ"ב, כמסופר בהתמים ח"א (צ [92]):

ישנם פה אחדים מתלמידי התמימים שלמדו בישיבת תומכי תמימים בוואַרשא. מטעם התעוררות כ"ק אדמו"ר שליט"א נוסדה פה בתחלת שנת תרצ"ב ישיבה קטנה בתור סניף לישיבת תומכי תמימים בוואַרשא.

ה"ר משה אהרן מארגעל

מתחלה למדו רק כ"ה תלמידים בערך, אכן במשך העת נתרבו התלמידים. וכהיום לומדים בהישיבה הקטנה יותר משש תלמידים כ"י, הישיבה מתחלקת לחמשה מערכות מהתחלת גמרא עד למוד הגפ"ת עם קצת מפרשים.

הישיבה מתנהלת על ידי חברנו התמים הנעלה מוה"ר משה אהרן נ"י מארגעל[78], הוא לומד איזה שעורים עם התלמידים גפ"ת, ועם הכתה הגבוהה לומד גם כן מעט מאמרי חסידות חב"ד. הישיבה הולכת ומתפתחת בטוב בעזה"י.

התמימים מוה"ר משה אהרן מארגעל, נפתלי הערץ נ"י אלטמאן[79] ואלתר נ"י פיאסעק[80], קבעו גם כן שעור ללמוד החסידות ברבים ג' פעמים בשבוע ובליל ש"ק. בלמוד הדא"ח לוקחים חבל כשני מנינים צעירים ואברכים כ"י, ולומדים הקונטרסים של כ"ק אדמו"ר שליט"א בשקידה ובהתעניות מרובה.

בשלהי ניסן תרצ"ב כתב רבינו אל מהרמ"א מארגעל הנ"ל (חי"א אגרת ד' רמב):

מכתבו קבלתי במועדו, ובנידון הקיץ, לא ידעתי איך הוא חושב לסדר, אם יסתדר כמו שצריך להיות באמת, כפי שדברנו אז, שיהי' גם נערים יותר גדולים, לא לבד התחלת גמרא.

וביום ה' ז' טבת תרצ"ז, כתב הרמ"א מארגעל דיווח לרבינו:

באתי בזה להודיע שמצב הרוחני של המוסד נתרחב ב"ה בזמן הנוכחי, והתלמידים לומדים ב"ה יותר בשקידה. ונמצאים לערך ארבעים תלמידים כ"י, ונחלקים לג' כתות, עם בני כת א' וב' הנני לומד מס' ב"מ, התחלתי מן פרק השוכר את האומנים, רק עם בני כת ב' הנני לומד ג"כ פ[רש"י] תוס', ולעצמם לומדים מס' ב"ק פ[רק] א'. ועם בני כת ג' הננו לומדים מס' יבמות פ[רק] א', עם פ[רש"י] תוס' ומקצת מפרשים, ולעצמם לומדים מס' שבועות עם פ' תוס'. ובין מנחה למעריב הנני לומד לפניהם ש"ע. ובכל לילה אחר מעריב לומד האברך ר' יצחק פנחס (בן הה"צ מקינסק[81], אשר הי' על שבת תשובה תרצ"ה אצל כ"ק שליט"א) פרק תניא ברבים, לפני הבעלי בתים והצעירים ותלמידי כת ג', כי הוא מסביר להם יותר לפי דעתם. ובכל מוצש"ק, אשר אין זמן אז לקביעת שיעורים, הוא לומד שו"ע ברבים.

הסניף בפאצאנוב
ליד הדלת עומד המנהל הרמ"א מארגעל

78. דלעיל פרק כב ברשימת התלמידים מספר נו, שם רשום שהוא למד בתומכי תמימים בוואַרשא בשנים תרפ"ו-ז.

79. דלעיל פרק כא, ברשימת התלמידים מספר מח, שם רשום שהוא למד בתומכי תמימים בוואַרשא בשנים תרפ"ה-ו.

80. דלעיל פרק כא, ברשימת התלמידים מספר ב, שם רשום שהוא למד בתומכי תמימים בוואַרשא בשנים תרפ"ו-ז.

81. אולי רבי נתן דוד רבינוביץ, האדמו"ר מקינצק.

פרק מד
הסניף בריגא

כבר בתחלת שנת תרפ"ט התלונן רבינו על אשר אין בריגא ישיבה הראויה לשמה. וכך כתב בי' מ"ח תרפ"ט, אל הג"ר מנחם זעמבא (חט"ז אגרת ה'תתקעט):

במדינה זו שהנני יושב בה, מדינת לאטבי, הנה בעיר הבירה ריגא יע"א, אשר ת"ל קהל עדת ישורון, ד' עליהם יחיו, היא קהלה גדולה, כן ירבו, וישנם ת"ל הרבה בתי כנסיות ובתי מדרש ... ובכ"ז הנה אין אפילו חדר א' של תשב"ר שיהי' מסודר בסדר ישראל סבא. ישנה בפה ישיבה קטנה וצנומה. ובערי השדה אומרים אמור אשר ישנם הרבה בחורים טובים בעלי כשרון החפצים ללמוד, וללמוד בעיון, אבל מאפס מקום של לימוד הם הולכים בטל, ולבסוף נופלים ר"ל בידי זר, וכמה ידאב הלב על שמועה רעה כזו.

וכמה פעמים דברתי עם כבוד הרבנים שי' אשר באו אלי, והמה חלושים ורפוים מאפס האמצעים הדרושים לזה, ולדעתי מאפס מאגד ומסדר אשר יתן לבו ודעתו על זה, כי ברית כרותה לכל עבודה ופועל טוב שאינה חוזרת ריקם, ודבר זה תלוי בעובד בעל כשרון אשר יתן עצמו בכל לבו נפשו ומאדו.

ב"שלשלת היחס" שבריש "היום יום" נאמר אודות יציאת רבינו מרוסיא והתיישבותו בריגא: "מייסד שם ישיבה". אך לא נתפרשו פרטי הדברים.

כבר סופר לעיל פרק כז, כי בקיץ תרצ"א רצה רבינו להעביר את תלמידי האולם מווארשא לריגא, ואשר תוכנית זו לא באה לפועל.

מכל מקום נוסד אז סניף מהישיבה בריגא. ועל כך כתב המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, אל הרא"א אקסלרוד, בכ' אלול תרצ"א:

כעת נעשה התעוררות פה בריגא, ורוצים לייסד ישיבת תומכי תמימים, אך שישאר פה[82], ואי"ה במשך החדש יתברר.

שוב כתב אל ה"ר ישראל דזייקאבסאן, בכ"ג מ"ח תרצ"ב:

בין כה וכה נתעוררו אנ"ש דריגא, וגם אנ"ש דליטא, ליסד פה בריגא ישיבת תומכי תמימים, וכבר באים ב"ה תלמידים מישיבות הליטאים, אלו אשר גזע חסידים מוצאם.

ובמכתב נוסף כתב (כפר חב"ד 338 ע' 29):

בין כה וכה נתעוררו אנ"ש דריגא ובכל מדינת לאטויא וליטא, לייסד ישיבת תומכי תמימים פה, וכבר התחילו לפעול.

באו ב"ה תלמידים וגם משפיעים הראויים, ובדעתם של אנ"ש דריגא אשר על ידי התייסדות הישיבה יפעלו אצל כ"ק אשר לא יעזוב מדינתם.

כי באמת אחד מהטעמים העיקריים בדבר ההחלטה הוא, אשר אמר אשר אינו יכול לישב עוד בלא סביבה של תורה, ובפולין הלא ישנה שם זה יותר מעשר שנים ישיבתנו הגדולה ב"ה עם הרבה תלמידים.

איך יפול הדבר, אם יפעלו בזה שינוי בההחלטה כבד להגיד.

שוב כתב בי"ז שבט אל ה"ר ישראל דזייקאבסאן:

הישיבה בפה ב"ה מתקרבת מיום ליום לציורה הפנימי של תומכי תמימים, ויכולים לקוות מהם רוב טוב.

בד' שבט כתב רבינו אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע (חט"ו אגרת ה'תפב):

התלמידים שי' שבאו ובאים ת"ל שוקדים בלימודם בנגלה ובדא"ח. השי"ת יצליח להם שיהיו לומדים ויר"ש וחסידים.

מהרא"י שי' אינני נהנה, כי רבו המים על היין, עס איז סְיטָעָר[83]. מקוים כי יבוא אברך (בחור) טוב שמהללים אותו ללמדן גדול, גם ירא שמים.

בעיתון "אונזער שטימע" גליון 46 (כ"ח אייר תרצ"ב) הופיעה כותרת "טאוריקער עילוי הרה"ג מרדכי פאגרעמאנטסקי אין ריגא!", ובגוף הידיעה:

דער גרעסטער עלוי וועלכע די ישיבות האבן ארויסגעגעבן זינט נאך די מלחמה יארן ... זיין קומען אין ריגע שטייט אין צוזאמענהאנג מיט דעם וואקאנטן ראש ישיבה פאסטן אין דער ריגער ישיבה פון אדמו"ר דליובאוויטש שליט"א, אף וועלכן ער איז איינגעלאדן געווארן.

ובגליון י"ח תמוז תרצ"ב נדפסו מודעות ברכת מז"ט "להתמנותו לר"מ בישיבה "תומכי תמימים" בריגא, מיסודו של הרבי מלובאוויטץ שליט"א", בחתימת כעשרים מידידיו תלמידי ישיבת טעלז.

בספר יהדות לטביה (ת"א תשי"ג) ע' 383 בשוה"ג:

מראשי ישיבת תו"ת בריגא היו 2 אדירי התורה הר"ר יצחק טבריסקי הרב ממונשטירשצינא, רבה הראשון של מגדיאל, והר"ר מרדכי פוגרמנסקי.

ובהנאמן (שבט תש"י):

---

82. היינו אם רבינו יסכים להשאר בריגא, ולא יעתיק מריגא לווארשא. ראה לעיל פרק טז.

83. דליל.

במוצאי שבת כ"ה שבט נסתלק הרב ר' מרדכי פוגרומנסקי ז"ל במונטרי שוויצריה ... כבן 46 היה במותו.

נולד בעיירה ע"י סברוג בליטא. שימש בתור ראש ישיבה בישיבת חב"ד - ליובאוויטש בריגא.

ב"כפר חב"ד" 899 ע' 74 נדפסה חותמת מהישיבה הזאת, שנמצאה על גבי ספרים בריגא, ועליה נאמר: "ישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש בריגא".

חותמת הישיבה

אחד מתלמידי הישיבה, ה"ר יעקב גלעזער, נזכר בדיווח ה"ר יהושע אייזיק בארוך אל רבינו, על התוועדות י"ט כסלו תרצ"ד, בפאנאוועזש:

גם במנין הישן דאנ"ש סדרו את החג כהוגן, שם חזר מאמר דא"ח הבחור מר יעקב גלעזער, אחד מתלמידי הקיבוץ דפה, שלמד אצל אדמו"ר שליט"א בריגא.

ישיבה זו התקיימה לפחות עד אחרי תשרי תרצ"ג. ברשימות חוב' טו מופיעה רשימה ארוכה, שבראשה:

שמחת בי[ת] הש[ואבה] צ"ג ריגא, באולם הישיבה (מקצתו).

היינו שבישיבה אמר רק מקצת מתוך הרשימה הארוכה. ועוד נזכר בתורת מנחם רשימת היומן (ע' רסו):

בוקר ד' דחול-המועד ספרתי, על פי שאלתו, ראשי פרקים ממה שאמרתי באולם הישיבה.

אמנם בתחלת החורף נסגר סניף זה בריגא. בעיתון אוונט פאסט (9 נובמבר 1932) נאמר "זיך פארמאכט די ישיבה פון ליובאוויטשער רבי אין ריגא",

שנות תרצ"ד-ה

בשנים תרצ"ד-ה לא מצאנו נזכר סניף זה בריגא; כי אם חדר לילדי אנ"ש עם שתי כתות. אמנם עדיין היו נסיונות לפתוח את הישיבה מחדש.

בחודש כסלו תרצ"ד כתב רבינו אל ה"ר אלי' חיים אלטהויז (חי"א אגרת ד'שיא):

נהניתי לשמוע מהסדר, קביעות השיעורים אשר קבעו במנין אשר יסדו, ומהתיסדות החדרים.

ולאנ"ש (שם אגרת ד'שיב):

הי' לי לעונג גדול לשמוע התעוררותם ליסד חדר בחנוך הטוב על טהרת הקדש כמו שהי' מימים ימימה. ובבקשה למסור ברכתי להאבות והאמהות של הילדים הלומדים בחדר הזה.

בארכיון הספריה נמצא "פרטי-כל" מאסיפת אנ"ש, שהתקיימה בי"ב טבת תרצ"ה[84], ודנה אודות פתיחת ישיבת תומכי תמימים בריגא, בנוסף לחדר הנ"ל:

עפ"י הדברים שהיו בסעודת מלוה מלכה במוצש"ק פ' ויגש, בבית מר חסקינד[85], נקראה אסיפה מאנ"ש באור ליום ג' ויחי. אל האסיפה באו במספר ט"ו איש.

נבחר ליו"ר ה' אלטהוז. למזכיר ה' כהן[86].

...נתקבל מכל חברי האסיפה בדעה אחת, והוחלט, כי ישיבת תומכי תמימים צריכה ונחוצה בעיר ריגא ... הוחלט כי שני החדרים אשר נוסדו מאנ"ש (בהם ט"ז תלמידים יחיו) והישיבה הם ענין אחד, ונכנסים תחת שם תומכי תמימים ... ה. חאסקינד, עפ"י חשבון ההכנסה שת"י עד היום, מחליט שאמצעים גשמיים להתיסדות ישיבה אפשר להשיג ע"י חיזוק תשלום חדשי מחברים אשר ירצו לבוא לעזר, וע"י השתדלות אצל מר דובין, שיתן העזר שנתן על הישיבה שהיתה מקודם[87]...

הוסכם להציע לפני הרב מנעוול[88] שיקבל על עצמו הנהגת הישיבה, אשר בכללה יחשבו גם החדרים.

הרב מנעוול משיב, כי כל המו"מ שהי' עמו ע"ד התיסדות ישיבת תומכי תמימים במשך זמן בואו, הי' באופן שהנהגת הישיבה תהי' תחת יד ועד אשר יהי' נבחר לזה, והרב מנעוול יחשב רק כראש ישיבה ללימוד נגלה ודא"ח...

הרב מדריבין[89] מביע דעתו, שצריכים לבקש מהתומכי תמימים דווארשא, שישלחו בחורים אחדים מווארשא, אותם שימצאו אותם ראוים לשלחם הנה, ואינם מתקבלים בהתו"ת דשם מחוסר אמצעים.

לא ידוע לנו על ישיבת תומכי תמימים בריגא בשנת תרצ"ה ואילך, ואפשר שתוכנית זו לא באה לפועל.

---

84. בפרטי-כל זה נזכר רק שהאספה התקיימה ביום ג' פר' ויחי, ולא נתפרשה השנה. אמנם א) החדרים הנזכרים לקמן נוסדו בחורף תרצ"ד, וכאן נראה שהם כבר קיימים משך זמן. ב) הרב ר' רפאל הכהן דלקמן, יצא מרוסיא והתיישב בריגא בחורף תרצ"ד (ראה חי"א אגרת ד'שכ), וכאן נראה שהוא כבר שם משך זמן. ג) "התומכי תמימים דווארשא" הנזכרת לקמן, התקיימה בווארשא עד שלהי תרצ"ה, שאז עברה לאטוואצק. וא"כ מסתבר שהאספה התקיימה בי"ב טבת תרצ"ה.

85. ה"ר דובער חסקינד, שנראה לקמן, שהוא הי' עד עתה מנהל החדרים.

86. הרב רפאל הכהן, שיצא מרוסיא בראשית שנת תרצ"ד, והתיישב בריגא.

87. בשנת תרצ"ב, כנ"ל.

88. הוא הרב רפאל הכהן הנ"ל.

89. ה"ר אברהם אלי' אשעראוו.

שנת תרצ"ט

שוב הי' דיון בקיץ תרצ"ט, אודות פתיחת סניף אחי תמימים בעיר, ואז כתב רבינו אל ה"ר שניאור זלמן גוראריי, בי"א אייר (זכרון הרש"ז גוראריי ע' סח):

דבר סידור אחי תמימים[90] הוא דבר טוב נעלה ונכבד במאד, וטוב הדבר שהתענין בזה ויכניס א"ע בזה להעמידו ולכוננו על בסיס נכון בעזה"י. ובדבר מכתב התעוררות בזה, הנה לאחר אשר בעזה"י יסודר הדבר ויודיעני בפרטיות אי"ה אכתוב בזה.

וכעבור חודש, בי"א סיון (חי"א אגרת ד'קצד):

במענה על מכתבו אודות התייסדות אחי תמימים צריכים תחלה לסדר תכנית עבודה וסדר מיוחד, ואז אפשר אי"ה לסדר דבר זה. ובודאי כי ידי"נ הרה"ח הר"י שי' הלוי[91] יעזור בעת הפנוי בזה, אבל בלא התלבשות, ויסדר הדבר, והשי"ת יהי' בעזרו בגו"ר.

ובז' מנ"א (זכרון הרש"ז גוראריי ע' ע):

נהניתי לשמוע כי נתייסד האחי תמימים, ויתן השי"ת שיהי' בהצלחה בגשם וברוח.

שנת תש"א

בתשרי תש"א התאחדו אתם גם תלמידי הסניפים שנוסדו בדאנקרא (גאסטיני) ובליוועניהאף (ליוואני), וכדלקמן פרק נ.

---

90. שם פרשתי בשוה"ג שהכוונה לעיירה לוקאטש, ומסתבר יותר שמדובר בעיר ריגא, שבה שהה הרש"ז גוראריי בקיץ תרצ"ט, לצורך השגת ניירות כניסה לארה"ב.

91. ה"ר יצחק הורביץ (מתמיד) מריגא.

פרק מה
הסניף בקאווּעל

הסניף בקאווּעל, שבאיזור וואהלין, נוסד בתחלת שנת תרצ"ב, וההכנות ליסודו התחילו כבר בחדש תמוז תרצ"א.

כבר נזכר לעיל פרק ט, שבתקופה שלפנינו כללה מדינת פולין גם את איזור וואהלין, שהוא החלק המערבי של אוקראינא.

זה נתן את האפשרות לרבינו, לבקר באיזור זה, כדלעיל שם, וכן לשלוח לשם שלוחים להשתדל לפתוח שם סניף מישיבת תומכי תמימים.

נסקור בזה את שליחותו של התלמיד ה"ר שניאור זלמן גוראריי[92], שנשלח בקיץ תרצ"א לקאווּעל וסמוכותיה, להשתדל לפתוח שם סניף לישיבה.

ההתכתבות שלו עם רבינו, נדפסה בס' זכרון הרש"ז גוראריי (נ.י. תשס"ד), שמשם נעתיק את הקטעים הקשורים לנושא שלפנינו, וכן נוסיף איזה קטעים מהארכיון:

עם יציאתו לשליחות זאת, בכ"ד תמוז תרצ"א, כתב רבינו אל אנ"ש בוואהלין (חי"א אגרת ג'תתנח):

בזה הנה מלאתי ידי תלמידנו החשוב הנעלה והכי נכבד הר' מו"ה שניאור זלמן שי' לנסוע לגליל ואהלין לראות ולהתראות עם ידידינו אנ"ש ד' עליהם יחיו, לבקר בהבתי כנסיות ולעורר ע"ד קביעות עתים לתורה בסדר מסודר בנגלה ובדא"ח, ולהתייעץ ע"ד התייסדות ישיבה ברוחה של ישיבת תומכי תמימים יצ"ו כפי אשר מסרתי לו בעל פה בפרטיות.

ובזה הנני לבקשם, לקרבו בכל מיני קירוב ולהיות בעזרו בכל מיני עזר בגשמיות וברוחניות להביא בעזרתו יתברך התייסדות הישיבה מהכח אל הפועל.

הביקור בקאווּעל

במוצש"ק עקב תרצ"א, דיווח הרש"ז גוראריי אל רבינו, אודות אפשריות פתיחת סניף בעיר קאווּעל:

אודות התייסדות ישיבה, לכתחלה כל השומע לי שחק ואמר שאין בפה מי שילמוד, ובכלל אין בפה המקום, היות שהי' בפה ישיבה דנוואַרדאק הנק' מוסרניקעס, והעתיקו ללודמיר כי אין בפה המקום. גם הרב דפה אשר הוא מגזע אדמו"רי טריסק, פאמיליע שלו טוויערסקי, אמר לי כן.

אחר כך כשנתודע להם ונתיישב אצלם כי אין מבקשים מכולם מעות כי לא יוצרך לזה, כי יהי' רק בני העיר, ואם מהגליל יאכלו אצל בעה"ב, והלימוד יהי' בביהמ"ד שלנו, וגם עבורי לא יוצרך מעות מהעיר, נתיישב אצלם הענין יותר, ואדרבה נתנו תקוות שיהי' תלמידים ויוכל לבוא הדבר לידי פועל.

ואי"ה למחר יהי' אסיפה בבית הרב הנ"ל, על האסיפה יקראו אנשים חשובים. או בכלל מי ששייך לעניני ציבורי, מאיזה מנינים, למען יהי' בהסכם כולם, וכל אחד אדרבה ישתדל, ועכ"פ לא יחליש בהמנין שלו למען לשלוח תלמידים, ואחר כך יקבעו מודעות בכל המנינים. על האסיפה בקש אותי הרב שלא אהי', הטעם שלו לא הגיד לי...

והנה היות שאסע אי"ה על ש"ק ללודמיר ומשם ללוקאשץ, כפקודת כ"ק, ואם יהי' שם בחורים שיודעים מעט בלימוד הגמרא, ויחפצו לבוא עתה, אזי אקוה לייסד עתה ישיבה מאלו שיבואו.

על כך השיבו רבינו בכ"ב מנ"א תרצ"א (חי"א אגרת ג'תתס):

מכתבו קבלתי, ומתעכב אני להשיב עליו בנדון מהות התלמידים עד אחר שיבקר את לוקאטש ולאדמיר ויכתוב לי בפרטות משם.

הסברא נותנת שהיו צריכים לקבץ בכל מקום אפילו נערים של התחלת גמרא גם כן, והישיבה תהי' מאלו שיכולים ללמוד היטב גמרא, אבל איני חפץ עדיין לומר החלטה בזה עד אשר יברר המצ[ב] במקומות הנ"ל.

ובכ"ב מנ"א דיווח שוב הרש"ז גוראריי:

הנה על דבר התייסדות ישיבה בפה הי' אסיפה בבית הרב דפה ביום א', ואחרי אשר הסבירו להם כי אין מבקשים מעות הסכימו, והרבה עוד חפצים שיהי' ישיבה, ואקוה שיכול לבוא הדבר לידי פועל.

ועל דבר תלמידים, אף שמפה נערים יותר גדולים שיוכלו ללמוד עמם כל התוספות, ישנם רק אחדים, כי אם המתחילים בכלל ללמוד גמרא בערך זה. אך היות שאסע אי"ה למחר ללודמיר להיות שם בש"ק, ואחר כך על ש"ק הבא ללוקאשץ, הייתי יכול אפשר להביא עמי משם נערים יותר גדולים, איזה, למען ביחד עם מפה, יהי' שייך לקרוא על זה שם ישיבה.

הביקור בלודמיר

בכ"ו מנ"א דיווח הרש"ז גוראריי מלודמיר:

באתי לפה לשלום בעהשי"ת יום ה', בבואי הי' בדעתי כי אודות ישיבה בפה כמעט מופרך היות שיש בפה ישיבה מהמוסרניקעס. אך עכ"פ שאלתי שאולי אפשר לעשות, ונתודע לי היות שכל העיר אינם חפצים בהישיבה שיש, באמרם כי אין שם סדר ועוד חסרונות, וכאשר התחלתי לדבר אודות לעשות

---

92. אודותיו – לעיל פרק כב.

ישיבה תומכי תמימים, הכל חפצים בזה, והעיקר חסידי ראדזין דפה הם חפצים במאד. גם האדמו"ר מראדזין[93] בא ביום עש"ק לפה על שבוע, וג"כ חפץ בזה, ומצוה להם לסייע בכל מה דאפשר. גם מאנ"ש הי' אסיפה וג"כ חפצים בזה.

כעבור יומיים, בכ"ח מנ"א, כתבו לרבינו באותו תוכן, גם "הגבאים מבית התפלה חב"ד פה לאדמיר":

סיום מכתב קהלת חב"ד בלודמיר לרבינו

בדבר השד"ר אשר נשלח אצלינו אם באפשר להתיסד ישיבת תומכי תמימים בעירנו ... כאשר בא השד"ר לעירינו ודיבר בפרט לאנ"ש אודות התייסדות הישיבה תומכי תמימים, למחרת היה הדבר נתפרסם בכל העיר. החסידים מן כל בתי תפלה ששו ושמחו בשמעם בשורה טובה כזו. הבעלי בתים אמרו שיתנו תמיכה לאכילת ימים וגם שאר דברים, בחורים באו ושאלו אימת יתחיל הישיבה ללמוד.

רק השאלה אצלנו אחת, יראים אנו בעד הישיבה בית יוסף (הנק' נוורדק), כי יודעים אנו מקודם, אם יהי' ישיבת תומכי תמימים הרי תיכף יתפרד הישיבה נוורדק ... הרבנים וכל בתי החסידים אצלינו ומשתוקקים ומבקשים שישתדלו אצל אדמו"ר שליט"א שיקבע הישיבה בעירנו ... וגם הפרווינץ שלנו יש תלמידים ירא ד' אשר משתוקקים לשמוע אזנים כי יתייסד ישיבת תומכי תמימים. עתה מבטלים אנו דעתינו על דעת אדמו"ר שליט"א כאשר יסכימו כן נעשה.

בבדר"ח אלול השיב רבינו לרש"ז (חי"א אגרת ג'תתסב):

מטרת נסיעתו היתה כדי לבקר את הגליל הזה ולהכיר מצב אנ"ש שי' שמה, ולברר באיזה מקום בגליל ההוא נוח יותר ליסד ישיבת תו"ת בעזה"י, ואשר ע"כ הוא צריך לברר כל הפרטים בענין התלמידים שי' הן הגדולים והן הקטנים, וכן מצב הישיבות שכבר ישנם שם, ואין כוונתי ח"ו בשו"א להפריע לאיזה ישיבה שהיא הקיימת מכבר, או להתחרות עם איזה ישיבה שתהי', וחפץ אני להזהר מזה ככל האפשר. ובחרתי הזמן לזה עכשיו, כדי שלהתחלת הזמן יהיו כבר ידיעות מפורטות מזה. מקאווע ולאדמיר כבר כתב, ובטח יכתוב גם מלוקאטש ושאר ערי הסביבה, וההחלטה תהי' אי"ה על ר"ה הבע"ל או בין כסא לעשור.

93. אדמו"ר רבי שמואל שלמה ליינר מראדזין.

וכעין זה כתב באותו יום לאנ"ש בלודמיר (חי"ז אגרת ו'ש):

במענה על מכתב הגבאים מבית התפלה חב"ד בשם אנ"ש שי' על אדות התיסדות הישיבה במחנם, הנה מטרת שילוח הציר תלמידנו החשוב והכי נעלה הרב מוה"ר שניאור זלמן שי' היתה לבקר את ידידינו אנ"ש שי' ומוסדות התורה שבערי וואהלין ולקבץ ידיעות פרטיות איזה מקום מתאים ביותר ליסד שם ישיבת תו"ת, ולא היתה כוונתי חלילה לנגוע באיזה ישיבה שתהי' הקימת מכבר, וכל עבודתינו היא רק להגדיל תורה ולהאדירה.

הביקור בלוקאטש

שוב דיווח הרש"ז מלוקאטש, באור לה' אלול:

בש"ק הייתי בלוקאץ, וחזרתי שם דא"ח בליל ש"ק ואחר התפלה בבקר בש"ק ולשלש סעודות ... אודות ישיבה שם דברתי רק מעט מעט, היות שהעיר הוא קטנה, גם באַן אין הולך לשם, ולאכול אצל בעה"ב צריכים הרבה בעה"ב[94]. אם הי' שם תמים אחד או אברך שלמד בתו"ת הי' יכול לפעול לעורר אותם. וחשבתי היות שמישיבתינו איזה בחורים חפצים ללמוד אומנות שו"ב, ובקאנגרעס פוילין קשה להם ללמוד, אפשר שיהי' סברא שילמדו בלודמיר ובלוקאץ, ויהי' טובה גם להאנ"ש.

ובאור ליום ז' אלול, סיכם הרש"ז גוראר' לפני רבינו, אודות אפשריות פתיחת סניף בעיירות וואהלין:

אודות התייסדות ישיבה, אחת היא בכל הערים מאלו שתהי' ... אין מהעיר תלמידים שיהי' שייך מהם לקרוא שם ישיבה כי אם אחדים, ועל ישיבה אפי' לא גדולה צריך להיות באופן שיבואו מהגליל, אך אקוה אי"ה שיבואו, ומזה לא הי' מניעה.

פתיחת הסניף בקאווע

אין לנו ידיעות ברורות אודות הישיבה שנפתחה אז באיזור זה, אמנם בשלהי מנ"א תרצ"ב ביקר רבינו את אנ"ש בעיר לודמיר (הסמוכה לקאווע), כדלעיל פרק ט, וימים אחדים לפני הביקור (י"ז מנ"א) נדפסה ידיעה על כך בעיתון "וואלינער צייטונג", בה מספרים, כי אנ"ש בקאווע ביקשו שרבינו יבקר בעירם, אשר שם נמצאת הישיבה תומכי תמימים:

האט קאווע געטענה'ט, אז דער רבי מוז דורכאויס באזוכן קאווע, וואו ס'איז פאראן א ישיבה "תומכי-תמימים" וועלכע שטייט אונטער דער השגחה פון רבין א.א.וו.

ברשימת תלמידי הישיבה בוואַרשא בשנים תרצ"ג-ד, נרשם אצל חלקם (ראה בצילומים דלעיל פרק כט-ל), שהם הגיעו ללמוד בשיעורים של הישיבה – מהמכינה שבוואַרשא, או מהסניפים שבערי השדה, בווילנא, בלאדז, בקאווע ובבאראנאוויץ.

94. כדי לסדר שתלמידי הישיבה יאכלו "ימים" אצל הבעלי בתים שבעיר, הי' זקוק לזה שיגורו הרבה בעלי בתים בעיר.

על כמה מהתלמידים נרשם שהגיעו מהסניף בקאווֹעל: א) מענדל וואקסמאן. ב) אברהם רייפער. ג) נטע ראזענבוים.

גם ה"ר אברהם יצחק קארנבליט כתב (בשנת תשכ"ג, בכרטיס "ספר החסידים"), שהוא למד בתו"ת סניף קאווֹעל בשנת תרצ"ב.

נראה שלא התקיים סניף זה זמן רב, אלא בשנים תרצ"ב-ג. בשנים הבאות לא נזכר סניף זה במקורות שהגיעו לידינו.

הסניף בבאראנאוויץ

לא ראינו את הסניף הזה נזכר במקורות אחרים, ולכן לא הקדשנו לו פרק מיוחד; ורק הזכרנו זאת כאן, כנספח לסניף קאווֹעל, וכנזכר לעיל, מהרשום אצל כמה תלמידים, שהתקבלו בשיעורים של הישיבה בווארשא בשנים תרצ"ב-ג, מהסניף בבאראנאוויץ: א) יצחק קאפלאן. ב) שמואל שטיין.

נראה מכך שהתקיים שם סניף בשנים תרצ"א-ב.

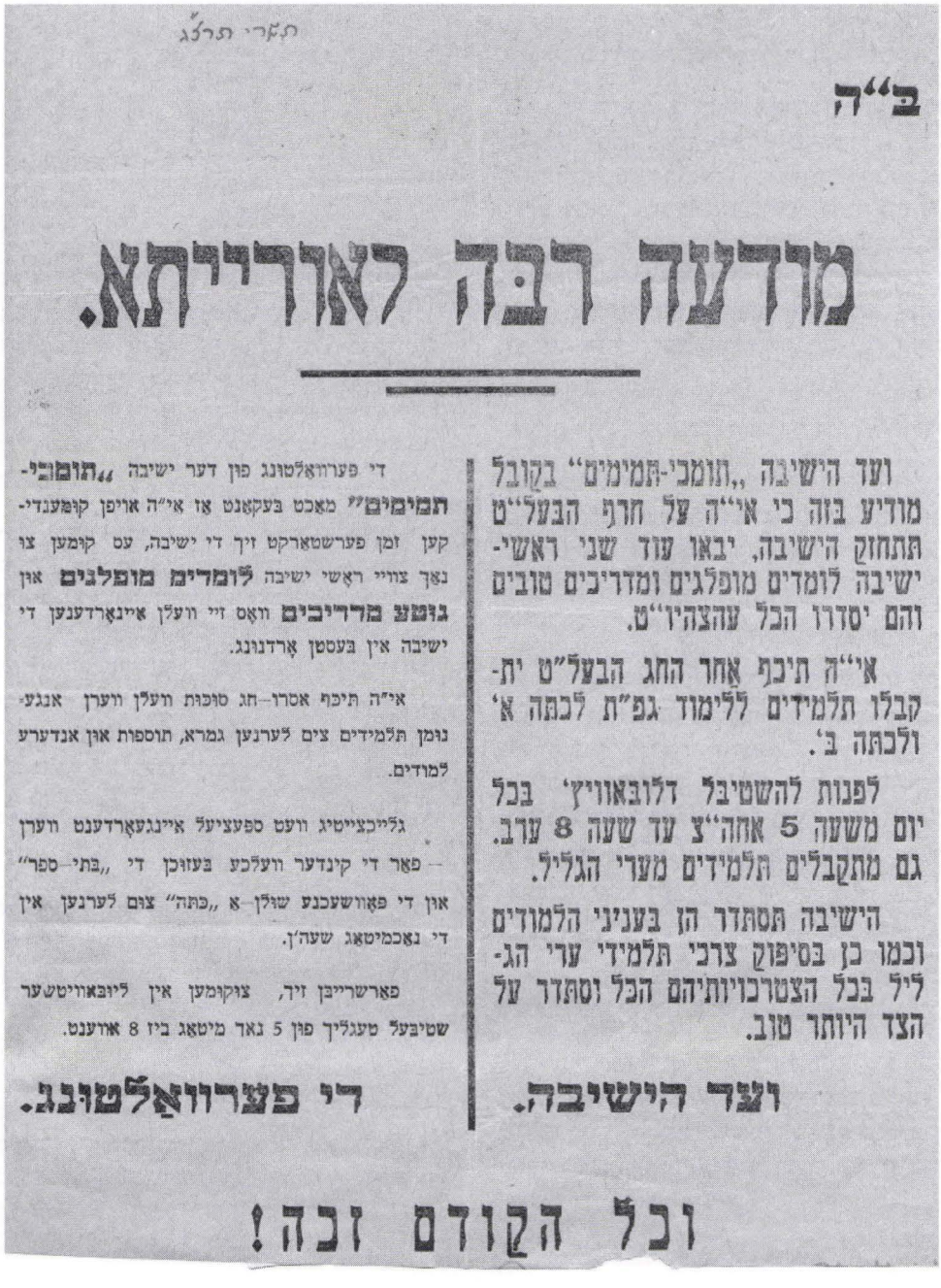

תשרי תרצ"ג

ב"ה

מדעה רבה לאורייתא.

ועד הישיבה „תומכי-תמימים" בקובל מודיע בזה כי א"ה על חרף הבעל"ט תתחזק הישיבה, יבאו עוד שני ראשי-ישיבה לומדים מופלגים ומדריכים טובים והם יסדרו הכל עהצהי"ט.

א"ה תיכף אחר החג הבעל"ט יתקבלו תלמידים ללימוד גפ"ת לכתה א' ולכתה ב'.

לפנות להשטיבל דלובאוויץ' בכל יום משעה 5 אחה"צ עד שעה 8 ערב. גם מתקבלים תלמידים מערי הגליל.

הישיבה תסתדר הן בעניני הלמודים וכמו כן בסיפוק צרכי תלמידי ערי הגליל בכל הצטרכויותיהם הכל וסתדר על הצד היותר טוב.

ועד הישיבה.

די פערוואלטונג פון דער ישיבה „תומכי-תמימים" מאכט בעקאנט אז א"ה אריפן קומענדיקן זמן פערשטארקט זיך די ישיבה, עס קומען צו נאך צוויי ראשי ישיבה לומדים מופלגים אין גוטע מדריבים וואס זיי ווילן איינארדענען די ישיבה אין בעסטן אָרדנונג.

א"ה תיכף אסרו-חג סוכות ווילן ווערן אנגענומן תלמידים צים לערנען גמרא, תוספות און אנדערע למודים.

גלייכצייטיג ווערט ספעציעל איינגעארדענט ווערן — פאר די קינדער ווילכע בעזוכן די „בתי-ספר" און די פאוושעכנע שוין-א „כתה" צום לערנען אין די נאכמיטאג שעה'ן.

פארשרייבן זיך, צוקומען אין ליובאוויטשער שטיבעל טעגליך פון 5 נאך מיטאג ביז 8 אווענט.

די פערוואלטונג.

וכל הקודם זכה!

מודעה לקראת תחלת הלימודים בשנת תרצ"ג. למעלה בכתי"ק: "תשרי תרצ"ג"

פרק מו
הסניף בגלובאקע

החלטת יסודו בשנת תרצ"ד

כבר סופר לעיל פרק ט, אודות ביקור רבינו בגלובאקא, בקיץ תרצ"ד.

במהלך אותו ביקור הוחלט על יסוד הסניף הזה, כנזכר בדיווח המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, מהביקור (לקוטי דבורים ח"ב שנט, א):

ביום ב' פרשת חקת בעזוכט דער רבי שליט"א דעם חסידישען רב הרה"ג הרמ"מ שי' קופערשטאך, וואו עס זענען אנוועזענד אויך די גבאים פון די חסידישע בתי-מדרשים ובעלי בתים חשובי העיר.

די אנוועזענדע בעדאנקען דעם רבי'ן שליט"א פאר דעם גרויסען כבוד און זכות מיט וועלכען דער רבי שליט"א האט זיי בעהרט דורך זיין בעזוך אין גלובאקע, און זענען מודיע דעם רבי'ן שליט"א, פון זייער החלטה, אז לזכרון טוב ווערט נוסד אין גלובאקע א ישיבה ברוחה של תומכי תמימים דליובאוויטש.

ביתר פרטים סיפר על אותו אירוע הרב ירמי' אלאי, במכתבו מב' שלח תשל"ח, אל הר"ש העבער:

לפני עזבו את העיר ביקר ביקור של כבוד בבית הרב קופערשטאך ז"ל, הרב של החסידים דמתא. ישב שם כרבע שעה, שתה לחיים, ואני עמדתי על ידו.

הי' שם במעמד גם אחד מהבעלי בתים מאנ"ש, איש ישר ובר לבב, בעל חנות של מאנופאקטור, שמו ר' אלתר כהן הי"ד, חשוך בנים ר"ל, ואמר בקול רם "פאר דעם כבוד וואס דער רבי האט אונז אנגעטאן צו קומען צו אונז, זיינען מיר זיך מתחייב צו מאכן א ישיבה אין גלובאקע".

וענה כ"ק נ"ע "אט דאס איז גירעדט, אט דאס איז גירעדט" (פעמיים).

כפי שאני זוכר לא נתייסדה הישיבה עד הקיץ שבשנה הבאה, היינו בקיץ שנת תרצ"ה, אחרי שהרב קופערשטאך ז"ל עזב לארץ ישראל, ונתמנה לדיין בבית הדין דחיפה, והרב ר' יצחק מנדלבוים הי"ד, תלמיד ישיבת תומכי תמימים בווארשא נתמנה לרב העיר של החסידים[95].

יסודו בשנת תרצ"ה

על יסוד הסניף הזה מסופר בהתמים ח"ד ([רי] פט):

ידידינו הנכבד וו"ח אי"א מוה"ר בן ציון חאנאוויטש שו"ב דגלובאקע מודיע אותנו במכתבו מסדר התיסדות סניף ישיבת תו"ת במחנו והילוך התפתחותו.

בעת בקורו של כ"ק אדמו"ר שליט"א בגלובאקע בשנת תרצ"ד עורר את ידידינו אנ"ש דשם שיתעסקו בדבר יסוד במחנם סניף מישיבת תומכי תמימים שיתנהג באותו הרוח המיוחד של "תומכי תמימים". דברי כ"ק אדמו"ר שליט"א עשו פרי וידידינו הנעלה העסקן ואוהב תורה הוו"ח מוה"ר אלתר בן ציון כהן קבל על עצמו להביא הענין הנשגב הזה מהכח אל הפועל. ות"ל בהשתדלותו ובעזרת ידידינו אנ"ש, הנה למרות כל המניעות והעיכובים שהיו על הדרך, עלה בידם בעזה"י ליסד ישיבה קטנה בתור סניף לישיבת תומכי תמימים המרכזית בווארשא-אטוואצק.

הישיבה הזו נחלקת לשלש כתות, מהתחלת גמרא עד גפ"ת בעיון, ומתנהלת ע"י ר"מ מפורסם שנתמנה בהסכמת כ"ק אדמו"ר שליט"א.

לבד סדר הקבוע בלימוד גפ"ת, קיצור שו"ע וחומש עם פרש"י, לומדים עם התלמידים בכל יום גם פרק תניא למען להכניס בלב התלמידים יראת שמים ודרכי והנהגי החסידות. למטרה זו גם כן עורכים לפעמים ביומא דפגרא וכדומה התועדות הנק' "פארבריינגען", מספרים אז לפני התלמידים סיפורי מעשיות של צדיקים ומסבירים להם ענינה של החסידות ומעוררים אותם להתנהג ביראת שמים ודרך ארץ, להתרגל במדות טובות ולהיות בדיבוק חברים באהבה ואחוה כדרכי והנהגי החסידים.

מקום הישיבה הוא בביהכ"נ הגדול הנק' "מנין שטארשעלער".

התלמידים מערי השדה מסודרים על ידי ועד הישיבה באש"ל בדרך כבוד גמור כראוי לבני תורה.

מקור הספקת הישיבה הוא מתשלומי-חודש מאנ"ש דגלובאקע וכן מנדבות זמניות שונות. אמנם אחר כל זה נמצאת הישיבה במצב דחוק ודפיציט.

בעירם גלובאקע - מודיע אותנו הלאה ידידינו רב"צ שו"ב הנ"ל - ישנה גם כן קביעות ללימוד דא"ח ברבים. הקביעות נתחזקה עוד יותר מעת בוא לעירם הרה"ג הוו"ח התמים המצוין מוהר"ר יצחק ארי' מאנדילבוים, אשר לומד עם ידידינו אנ"ש בכל ש"ק ערבית מאמרי חסידות בפנים, בש"ק בבקר לימוד פרק תניא לפני עדה גדולה כ"י, וכן בש"ק בעלות המנחה חוזר הרה"ג הנ"ל מאמר חסידות בעל פה. כן מפעם לפעם מתאספים אנ"ש להתועדות ומתעוררים ומתחזקים בקביעות עתים לתורה והנהגה ביר"ש ודרכי החסידות.

שנת תרצ"ו

לא נזכר כאן מי הי' ראש הישיבה באותו קיץ, אמנם

---

95. כדלעיל פרק ח.

לקראת זמן הלימודים החדש, בתחלת שנת תרצ"ו, נתקבל לראש הישיבה הרב ירמי' אלאי הנ"ל. על כך לומדים אנו מתוך מכתב ההזמנה שכתב לו הרב יצחק ארי' הלוי מאנדעלבוים, בד' לפר' בראשית תרצ"ו:

בזה הנני לבקשו לבא על ש"ק למחננו הט', לתועלת כל הענין נותן ההכרח ביאתו לפה.

ישתדל כת"ר להשפיע על התלמידים שי' שלמדו פה בקיץ העבר שיבואו לישיבתנו הק'.

ובזה אשאר ידידו הדו"ש והצלחתו

הרב יצחק ארי' הלוי מאנדעלבוים החופ"ק

נ.ב.

בעת כתבי מכתבי הנוכחי שלח לי ר' אלתר שי' כהן להגיד, שאזכירו מאד שיבא אם אפשר מחר איה"ש, ולא יאוחר עש"ק, כי בביאתו תלוי' כל קיום ישיבתינו.

בעת שאין כת"ר פה מפרסמים הצד שכנגד שבטלה ישיבתנו הק' ח"ו, על כן למען השם, לבא מחר אם אפשר, בכל אופן על ש"ק.

הנ"ל

כבר יש לנו תלמידים מעט, ועם ביאתו לפה יתוספו איה"ש.

הנ"ל

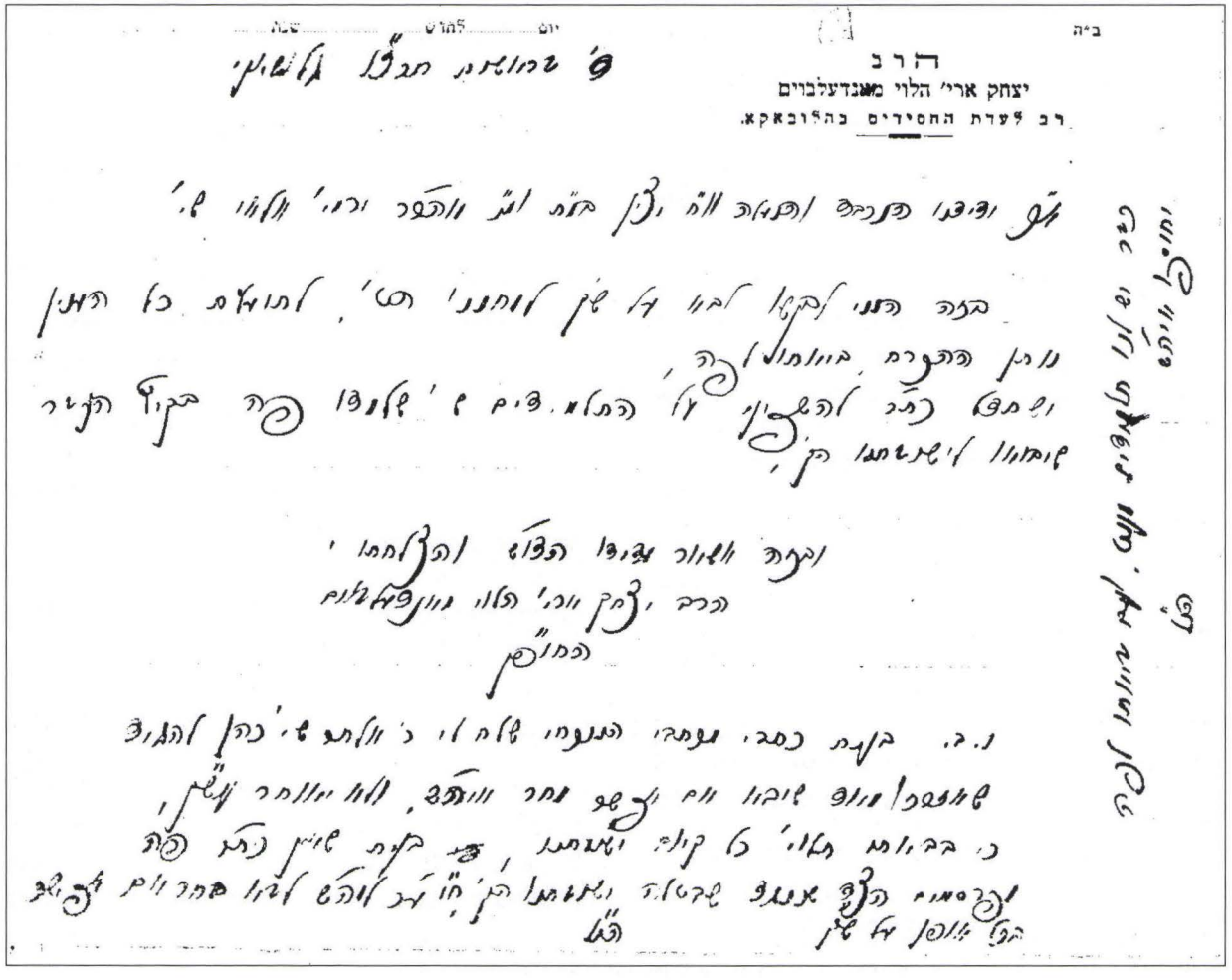

הזמנת הרי"א מנדלבוים להרי"י אלאי לפתיחת הישיבה

עוד סיפר הר"י אלאי בהמשך אותו מכתב (משנת תשל"ח):

מי הי' ראש הישיבה, עד שאני נתמניתי בפקודת כ"ק אדמו"ר נ"ע, אינני זוכר. כמדומה שהרב מנדלבוים לבדו ניהל את הישיבה, אולי בסיוע איזו מלמדים.

שימשתי שם רק זמן קצר, כמה חדשים, והשתדלתי להעמיד את הישיבה על מכונה, עד שנקראתי פתאום לקבל את משרת שו"ב בדרויא ... כמובן שלא עזבתי את הישיבה בלי רשות מכ"ק אדמו"ר נ"ע, ורק אחרי שמצאתי ממלא מקום הגון, והוא הי' חברי היקר הרב ר' בנימין אסתרין הי"ד, יליד שארקיישצענע (או כמו שהי' נקרא בפולנית שארקאוושציזנע), גם כן מגזע אנ"ש, ולמד בישיבת מיר יחד עמדי.

סדר הלימודים ותוכן הלימודים קשה לזכור אחרי שעברו 43 שנה מאז שהייתי שם. היו כשלושים תלמידים, חלק מהם למדו כל היום וחלק חצי היום. אני הייתי עסוק עמהם כל היום. בליל ש"ק אחרי סעודת ליל שבת היינו מתאספים ולמדתי עמהם פרשת השבוע, והיינו מתוועדים קצת בסיפורי חסידים, ובחזרת שיחות קדש מכ"ק אדמו"ר נ"ע.

לפני התחלת הלימודים בישיבה, בתחלת שנת תרצ"ו, נדפסו בעיתוני העיר (גלובאקער וואך; גלובאקער לעבן) מודעה, וסקירה:

ב"ה.

מודעה

דערמיט ווערט געמאלדן, אז אין דער ישיבה ה"ק „תומכי תמימים" אין גלובאקע, וועלכע שטייט תחת נשיאותו הכביד של מרן ר"ק אדמו"ר שליט"א מליבאוויטש איז אויף דעם קומענדיקן זמן אנגאזשירט געווארן אלס ראש ומנהל ישיבת האברך המצוין הרה"ג ר' ירמי' אלאי ש"י וועלכער איז באקאנט מיט זיין זעלטענער הסברה און אויסגעצייכנטע פעאיקייטן אויף מדריך צו זיין תלמידים אין תורה ויר"ש גייסט.

די ישיבה האט די מעגלעכקייט אויף דעם קומענדיקן ווינטער צו פארגרעסערן די צאל תלמידים וועלכע וועלן באקומען פולע אויסהאלטונג מיט סטאנציע.

ס'ווערן אנגענומען תלמידים אין אלע 3 שיעורים. אויך איז געגרינדעט געווארן ביי דער ישיבה א מכינה ווו ס'וועט ווערן געלערנט מיט קינדער תנ"ך און התחלת גמרא.

איינשרייבונגען קומען פאר פון באלד נאך יו"ט ביים חסידישן רב הרה"ג ר' יצחק ארי' מאנדלבוים שליטא.

ועד הפועל

א פייערלעכע התחלת הלימודים אין דער ישיבה „תומכי תמימים" אין גלובאקע

דינסטיק ב חשון (29/X) 6 אז. אוונט איז פארגעקומען אין דער היגער ישיבה „תומכי תמימים", וועלכע שטייט אונטער דער גייסטלעכער אנפירונג פון לוובאוויטשער רבין שליט"א א פייערלעכע ערעפענונג פון ד' לימודים אויפן קומענדיקן זמן. ס'איז געווען פארזאמלט א גרויסער עולם, צווישן זיי די נכבדי העיר. דער ראש מתיבתא הרה"ג ר' ירמי' אלאי שי' חויבט אן די ערשטע משנה פון המנוח (מס'בבא קמא) אין א לייכטע פארשטענדלעכע שפראך פאר די תלמידים, פון וועלכער ער גייט איבער אין א טיפן לומדישן פלפול ווו סוויזט זיך באזונדערס ארויס זיין גלענצנדער כ"ח הסברה און געבן צו פארשטיין די טיפסטע ענינם מיט דער לייכטסטער שפראך. נאך אים טרעט ארויס דער חשובער היגער חסידישער רב הרה"ג ר' יצחק ארי' מאנדלבוים שליט"א מיט א גייסטרייכן דרוש אין דעם ענין פון לימוד און החזקת התורה. ביים היינטיקן טאג — רופט ער אויס צווישן אנד. — זיין אויף דער יידישער גאס הערשט סיי א מבול און סיי א דור הפלגה, איז די איינציקע רעטונג אריינצונעמען די טהורים אין דער תיבה, צווישן די כותלי בית המדרש, וועלכע איז די איינציקע רעטונגס שיף אויף ניט אפגעווישט צו ווערן דורך די מבול שטראמען, וועלכע פליסן אזוי אומו חמנותדיק אויף דער יידישער גאס. ער ווענדעט זיך צום סוף מיט א הייסן אפעל צו שיקן די קינדער אין ישיבה און צו שטיצן די ישיבה מיט אלעם מעגלעכסטן. זיין דרוש וועלכער איז געווען געפלאכטן מיט פיל מאמרי חז"ל לאזט איבער א טיפן רושם אויף אלע פארזאמלטע. דער עולם פארברענגט ווייטער געמיטלעך ביי א גלעזל משקה און חסידישע נגוגים, און די פייערונג ווערט געשלאסן אונטער א באגייסטערטן רושם פון אלע אנוועזנדע אויף דער שמחת של מצוה.

ידיעות בעיתון המקומי על פתיחת הישיבה

פרק מז
הסניף בראציאנז

הסניף הזה נזכר לראשונה בהתמים תמוז תרצ"ה (ח"א [מז] צא):

הרב התמים המופלג בתורה ויראה תלמיד ישיבת תומכי תמימים דוואַרשא מר אברהם נ"י גיטעליס[96], ר"מ של סניף ישיבת תומכי תמימים בראציאנז.

ובלוח הישיבה לשנת תרצ"ז:

סניפים ... בערים אלו ... ראציאנז.

שוב נזכר סניף זה במכתב "ועד להחזקת ישיבות תומכי תמימים דליובאוויטש" בארה"ב (בתאריך ט"ז אלול תרח"ץ):

די ליובאוויטשער ישיבות תומכי תמימים געפינען זיך אין וואַרשא ... ראציאנ[ז]...

חוץ מידיעות אלו לא נודע לנו פרטים אודות סניף זה.

ברשימת הסניפים שבלוח הישיבה לשנת תרצ"ט לא נזכר סניף זה. כנראה נסגר בשלהי קיץ תרח"צ.

96. דלעיל פרק כא, ברשימת התלמידים מספר טז, ופרק כב, ברשימת התלמידים מספר י', שם רשום שהוא למד בתומכי תמימים בוואַרשא בשנים תרפ"ה-ו.

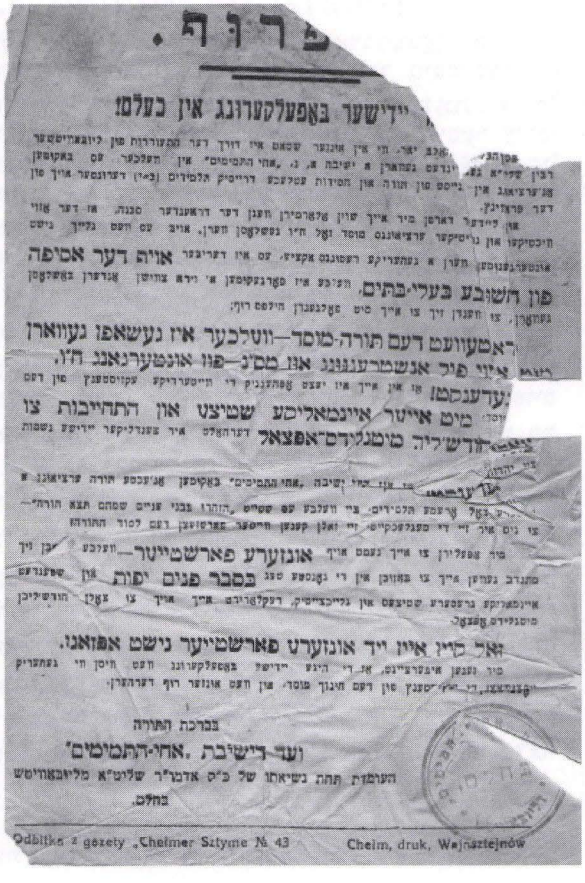

מודעה מטעם הישיבה בחעלם

Nr. 31

תעודת
הצטיינות

של התל'

כת

מעיר

תלמיד ישיבת
אחי-התמימים
ליובאוויטש
כעיר חוב.

תעודת הצטיינות מישיבת חעלם

פרק מח
הסניף בחעלם

על תחלת הפעילות בחעלם, מסופר בהתמים ח"א (צ [92]), מתמוז תרצ"ה:

ישנם פה קבוץ מהרבה תמימים תלמידי ישיבת תומכי תמימים בווארשא, מתעסקים ומשתדלים הרבה בהרבצת תורה בכלל ובקביעות שעורים בין הצעירים בפרט. יסדו גם כן שיעור ללימוד החסידות, וכל חברי צעירי אגו"י במספר איזה מנינים, ובראשם הב' המופלגים מר צבי נ"י גראדזיצקי ומר העשיל נ"י באש, לוקחים חבל בלמוד הדא"ח. העסקן הראשי בקביעות השעורים הוא חברנו התמים תלמיד ישיבת תו"ת דווארשא מוה"ר יעקב יצחק נ"י ראזענבוים[97].

ועל יסוד סניף זה בתחלת קיץ תרצ"ו, מסופר בהתמים ח"ד (צ [420]):

מודיעים אתנו מחעלם, כי בהשתדלות ידידינו התמים וו"ח מוה"ר יעקב יצחק ראזינבוים, ובהשתתפות ידידינו התמים המצוין מו"ה בן ציון מיסטפליג[98] נתיסדה בעירם ישיבה קטנה בשם "אחי התמימים" בתור סניף לישיבת תומכי תמימים בווארשא-אטוואצק.

בישיבה זו לומדים כעת בערך ארבעים תלמידים כ"י, רוב התלמידים הם מהעיר, ויש ביניהם גם כן מערי השדה, והר"מ הם התמימים הנעלים מופלגי תורה ויר"ש מו"ה אברהם גאלדמאן ומו"ה שלמה חיים מאגער.

על הספקת הישיבה ומחסורה הגשמי דואג ועד מיוחד מאנשים חשובים מהעיר, המאספים תשלומי חודש ונדבות זמניות ומכלכלים כל עניני הישיבה.

* * *

חברי הנהלת הישיבה היו התלמידים ה"ר יצחק יעקב ראזנבוים – יו"ר, וה"ר אברהם יצחק קורנבליט – מזכיר, זה האחרון סיפר אודות הישיבה, פתיחתה וניהולה:

על חג הפסח תרצ"ו באו הביתה הרבה תלמידים מישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש באטוואצק, ואחר החג במוצש"ק הי' התוועדות בביתו של הב' התמים משה בערלאנד[99] הי"ד, בהתוועדות זו הוחלט לייסד בעיר חעלם ישיבה סניף מישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש באטוואצק, והישיבה תהי' נקראת בשם "ישיבת אחי תמימים ליובאוויטש".

ליו"ר של ועד הישיבה נבחר הרה"ח התמים ר' יעקב יצחק ראזענבוים הי"ד, ולמנהל הישיבה ומזכירה נבחר יבלח"ט כותב הטורים האלה.

שלחנו תיכף מכתב לכ"ק מרן אדמו"ר הרה"ק ריי"צ זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, וקיבלנו מכתב תשובת קדשו שקיבל בשמחה את מכתבנו, והוא מאשר את כל שמונת סעיפי הפרטי-כל שצרפנו למכתבנו, ונתן ברכת קדשו להצלחה.

הדפסנו מודעות מהתייסדות הישיבה של ב' כתות, ושלחנו לכל הרבנים וראשי הקהלות של כל עירי הסביבה, שמקבלים תלמידים שיכולים ללמוד בפני עצמם גפ"ת, וצריכים להביא מכתב המלצה מרב העיר, ויסתדרו באש"ל.

בעזה"ת

מעלדונג

דערמיט מעלדן מיר, דאס צום נייעם זמן-הלמוד איז אונזער ישיבה פילפאך פארגרעסערט געוואָרן, עס איז ספעציעל

אנגאזשירט געוואָרן א ראש-הישיבה

פון דער באוודמטער וועלט-באריממטער ליובאוויטשער ישיבה „תומכי-תמימים" איז אטוואצק.

די ישיבה באשטייט פון צוויי מחלקות און זינטער א שטרענגער השגחה באקומען די תלמידים אן'ערציהונג אין גייסט פון תורה און חסידות, און נאכן ענדיקן אונזער ישיבה, ווערן די תלמידים אנגענומען אין דער ליובאוויטשער ישיבה אין אטוואצק

די איינשרייבונגען אין בידע מחלקות הויבן זיך או א' פ' נח ביז ר"ח חשון טעגליך אין לעווינטאווער שטיבל (Hospitalska 4)

פון 9 פרי ביז 1 נ. מ. א'ן פון 3-6 אווענט

אלע געווענטע תלמידים מוזן זיך אויפסניי איינשרייבן.

ועד דישיבת „אחי-התמימים"

העומדת תחת נשיאתו של כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש בחלם

מודעה מטעם הישיבה – כנראה משנת תרצ"ז

---

97. דלעיל פרק כא, ברשימת התלמידים מספר יב, שם רשום שהוא למד בתומכי תמימים בווארשא בשנים תרפ"ג-ו.

98. דלעיל פרק כא, ברשימת התלמידים מספר ל, שם רשום שהוא למד בתומכי תמימים בווארשא בשנת תרפ"ה.

99. בשנים תרצ"ג-ט למד בישיבה בווארשא-אטוואצק, כדלעיל פרקים כט-לד.

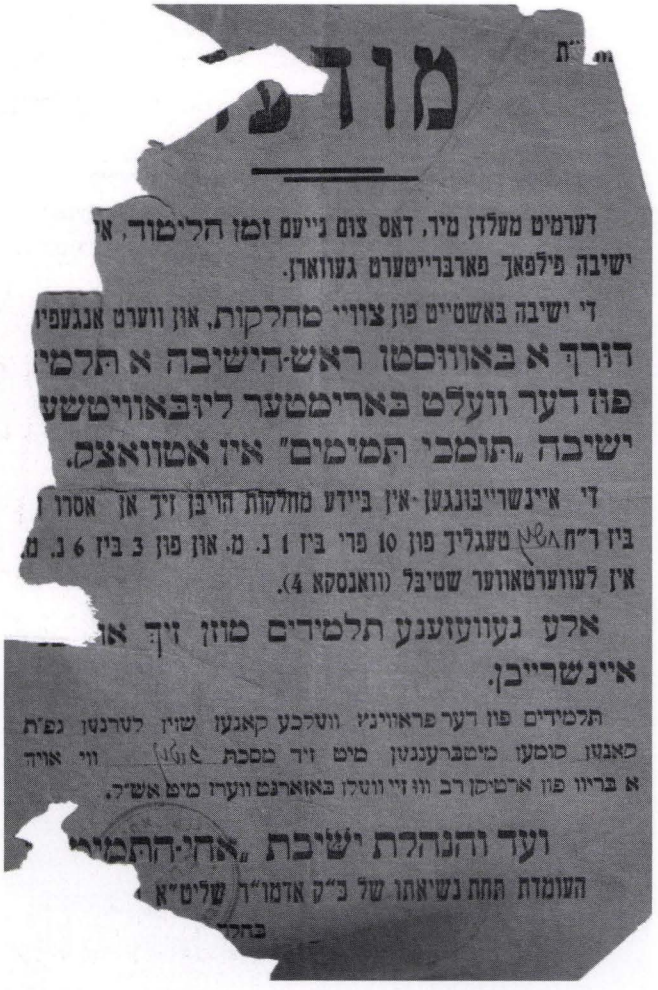
מודעה מטעם הישיבה – כנראה משנת תרח"צ

בזמן הראשון, קיץ תרצ"ו, היו בערך כ40 תלמידים, רובם מתושבי העיר. הר"מ בכתה א' הי' התמים אברהם גאלדמאן הי"ד, ובכתה ב' הרה"ח התמים ר' פתחי' מעלער[100] הי"ד (הי' מייסד אחר כך ישיבת אחי תמימים ליובאוויטש בלענטשנא, והי' גם כן הר"מ שלה). ובחורף תרצ"ז וגם בקיץ תרצ"ז הי' הר"מ בכתה הא' התמים שלמה חיים מאגער הי"ד. ובמחלקה הב' הי' הר"מ יבלח"ט הרה"ח התמים ר' פנחס קליין[101] שי', כהיום במאנטרעאל שו"ב.

התלמיד
ה"ר פנחס קליין

כדאי לציין שהרה"ח ר' פנחס קליין שי' הי' הר"מ בכתה ב' כל משך זמן קיומה של הישיבה, מלבד ג' זמנים, מפני סבות אישיות. במשך אותו הזמן, הי' הר"מ בכתה הב' הרב ר' מאיר גלאזמאן[102] הי"ד, כחצי שנה, ואחריו התמים יעקב פאלקינפעלד הי"ד, הנקרא "יעקיל ריקער" או יעקיל פוריסאווער"[103], והר"מ בכתה א' הי' התמים שלמה שטיין[104] הי"ד.

ה"ר
שלמה שטיין

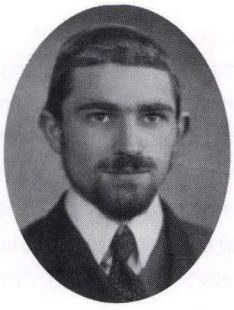
התלמיד ה"ר יעקב
פולקינפעלד

עבור כל התלמידים שבאו מערי השדה סדרו מקומות לינה וסעודות אצל בעה"ב מהעיר. הבעה"ב מהעיר היו תומכים בישיבה בדמי חדשי, והגובה הי' ר' זאב ליברמן ז"ל (נפטר אחר המלחמה בארה"ק).

כמו כן היתה הישיבה המרכזית באטוואצק תומכת ושולחת בכל חדש סכום הגון עבור שכירות המלמדים והמנהל.

הישיבה נתפרסמה בשמה הטוב בלימודיה וביראת שמים, ומכל הסביבה באו תלמידים ללמוד בהישיבה בחעלם. התלמידים למדו בהתמדה גדולה נגלה, וגם ספר התניא, ונתחנכו לתורה וליראת שמים טהורה ברוח חסידותי.

מזמן לזמן נתרבו התלמידים, והמקום לא הי' מתאים עוד. ואשר על כן החלטנו שבא העת לבנות בנין עבור הישיבה עם בית התבשיל ומקום לינה.

ובשנת תרצ"ט השתדלתי אצל הקהלה ונתנו לנו מגרש ומקום לבנות הבנין. כמו כן השתדלתי אצל מנהלה של קרן התורה של אגודת ישראל ד"ר שמואל דייטשלענדער הי"ד,

100. דלעיל פרק כא, ברשימת התלמידים מספר יג, ופרק כג ברשימת התלמידים מספר ד, ושם רשום שהוא למד בתומכי תמימים בווארשא מקיץ תרפ"ד.

101. עבר את מאורעות המלחמה וניצל, כדלקמן פרק סב.

102. דלעיל פרק כא, ברשימת התלמידים מספר טו, ופרק כב, ברשימת התלמידים מספר יג, ופרק כו, ברשימת התלמידים מספר ה, ושם רשום שהוא למד בתומכי תמימים בווארשא מקיץ תרפ"ג ואילך.
על הישיבה שיסד בגיטו ראדום – ראה לקמן פרק סא.

103. דלעיל פרק כט, ברשימת תלמידי האולם מספר 27, ופרק ל, ברשימת התלמידים מספר 30, ופרק לא (קיץ תרצ"ה) ברשימת התלמידים מספר 55, ושם רשום שהוא מהעיר ריקא, ונתקבל להאולם (הקיבוץ) בחורף תרצ"ג. הרי שלמד בישיבה בשנים תרצ"ג-ה. אח"כ שימש כר"מ במכינה כדלעיל פרק לו, ובסניף בחעלם, כמסופר כאן.
בי"ט כסלו תש"א הי' אמור להשתתף בגיטו ראדום, באסיפות יסוד לישיבה שהתקיימה בגיטו זה, כדלקמן פרק סא.

104. דלעיל פרק כו, ברשימת התלמידים מספר נב, ושם רשום שהוא למד בתומכי תמימים בווארשא מקיץ תר"צ.

וקיבלנו סכום הגון עבור קרן הבנין. אך בוטלו כל התכניות בפרוץ המלחמה ורוב תושבי העיר נהרגו על קידוש השם.

* * *

נזכר לעיל, אשר בנוסף למה שאספו חברי הועד, הי' שולח להם רבינו תמיכה חדשית להחזקת הישיבה.

בכ"ב כסלו תרצ"ז, אישרו מנהלי הישיבה, התלמידים ה"ר יצחק יעקב ראזינבוים וה"ר אברהם יצחק קורנבליט, את קבלת התמיכה הזאת שקיבלו ע"י רבינו, וסיפרו על התוועדות י"ט כסלו בישיבה:

ב"ה יום א' פ' מקץ כ"ב כסלו תרצ"ז כעלם יצ"ו

אל כ"ק אדמו"ר שליט"א

המעות כ"ה ז' בעד חודש כסלו לנכון השגנו, ואין לנו מילים לתאר גודל השמחה שהי' אצלינו - הכרת טובה לכ"ק א"ש, כי לא הי' לנו מבוא אחר לע"ע לשלם להר"מ בעד שני שבועות האחרונים, כי אם על המעות של כ"ק א"ש, ובטחונינו שלהבא יראה גם כן כ"ק א"ש שהמעות ישלח לנו בזמנם, כדי שלא יהי' עיכוב בעבודתנו.

ועתה נודיע לכ"ק אדמו"ר שליט"א מההתוועדות חג גאולתינו ופדות נפשינו כפי בקשת כ"ק אדמו"ר שליט"א:

הסדר התחיל בשעה 7 בערב, בשתיית משקה, און מהאט פארבראכט עם התלמידים עד שעה 9, והי' חברי הועד וכל התלמידים וגם איזה אברכים חשובים.

אחר זה קרינו המכתב כללי של כ"ק אדמו"ר שליט"א[105], ואת פרשת חג הגאולה, ועשתה רושם חזק על התלמידים והשומעים. אחר זה התחיל הסעודה, ובאמצע הסעודה למדנו המאמר "עשרה שיושבים ועוסקים בתורה כו', י"ב תמוז תרפ"ח[106], וגודל השמחה והתענוג של המתועדים והתלמידים יחי' אין לשער. יתן השי"ת שהישיבה "אחי-התמימים" יעלה מעלה מעלה עד רום המעלות בנגלה ובדא"ח.

במכתב הקודם הי' בקשתינו מכ"ק א"ש להודיע לנו אודות לימוד התניא עם המחלקה הב', ועדיין לא השגנו תשובה על זה.

בכבוד הראוי ובברכת התורה בשם הועד דישיבת "אחי-התמימים" דליובאוויטש בחלם

יו"ר הועד - יצחק יעקב ראזינבוים

מזכיר הועד - אברהם יצחק קארנבליט

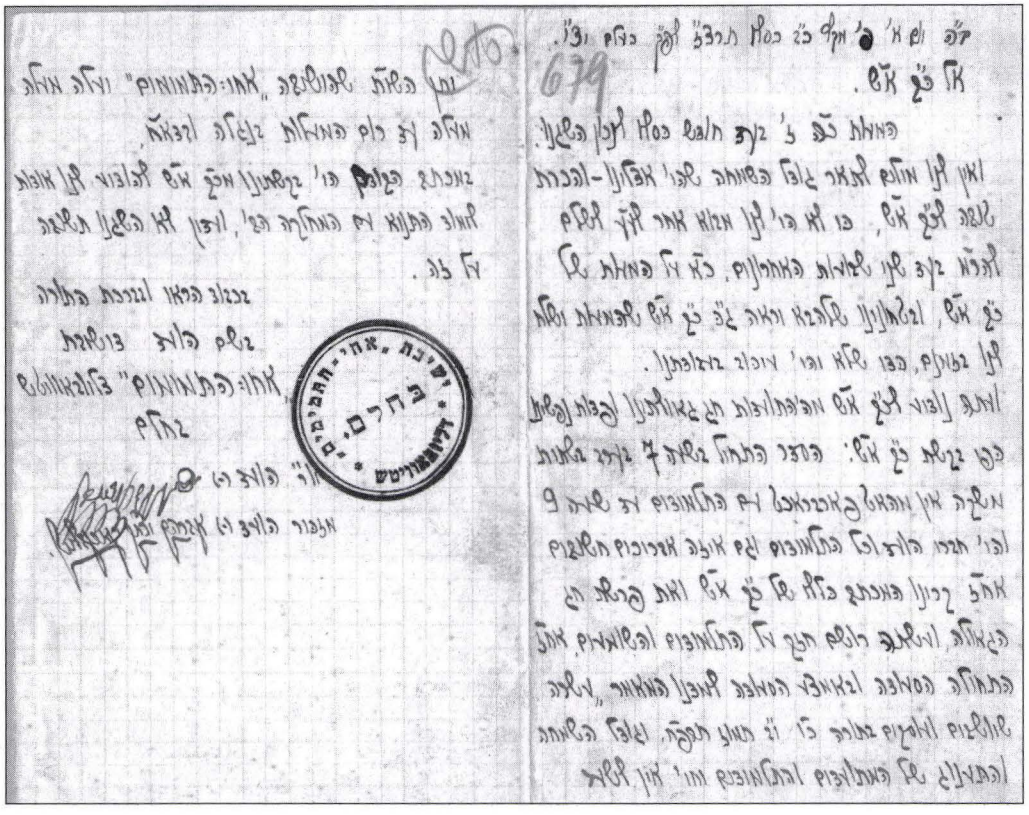

מכתב חברי ההנהלה אל רבינו

---

105. ח"ד אגרת תתעה.

106. ס' המאמרים תרפ"ח ע' קמח.

פרק מט
הסניף בקאלושין

כבר נזכרו לעיל פרק לח, רשימות שונות של סניפי הישיבה בעיירות, שבהם נזכר גם הסניף בקאלושין. כמו כן הובא שם מה שכתב רבינו, בי״ד כסלו ת״ש: ״בעמל רב והוצאה מרובה עלה בידי בעזה״י להעתיק לליטא חלק ... מאת המחלקות בווארשא, לאדז, קאלושין, חעלם ועוד״. וכן הדיווח שנדפס בהפרדס, כי בסניף בקאלושין למדו 60 תלמידים.

הישיבה הזאת נוסדה בשנת תרח״ץ. בקיץ תרצ״ט למד במחלקה זו התלמיד ה״ר שמעון גולדמן, שסיפר בזיכרונותיו (כפר חב״ד 617 ע׳ 40):

כשמלאו לי 13 ונעשיתי בר-מצוה, למדתי בישיבת ליובאוויטש בעיירה קאלושין הסמוכה לשעדליץ[107], שמנהלה היה הרה״ח ר׳ לייב קרעמער (היום[108] מנהל ישיבת ״תומכי תמימים״ במונטריאל).

ה״ר ארי׳ ליב קרעמער

ועוד סיפר בזיכרונותיו (שם 746 ע׳ 57):

המגיד-שיעור בישיבה היה, ככל שאני זוכר, בנו של הדיין מקאלושין. הוא היה אברך יקר בעל מזג טוב ובעל מידות טובות, למדן מופלג ואברך חסידי.

באותה שעה למדו בישיבה מסכת פסחים, ואנחנו התלמידים אהבנו לשוחח עמו בלימוד, לשאול אותו פשט ולשאת ולתת אתו. הדיבור אתו בלימוד הסב לנו עונג רב.

המזון שלנו בימי לימודיי בישיבת ליובאוויטש בקאלושין היה מבוסס על אכילת ״ימים״ (כפי שנהגו אז התלמידים של שאר הישיבות).

ועל פיזור הישיבה בימי המלחמה המשיך לספר (שם 748 ע׳ 35):

בשבוע הראשון לפרוץ המלחמה, ישיבת ליבאוויטש בקאלושין שבה למדתי היתה עדיין פעילה ... המשיכה לשמור על סדר הלימוד. כעבור שבוע התברר שהצבא הגרמני מתקדם בצעדי-ענק, ואז הרב קרעמער ושאר חברי ההנהלה הכירו בעובדה שהשעה הוא שעת חירום, ומדובר במלחמה שלא תימשך רק שעה אחת או יום אחד.

מאחר שבישיבה היו נערים מערים שונות, וההנהלה לא מסוגלת לשאת באחריות לגורלם, הוחלט לפזר את הישיבה ולהורות לתלמידים בני הערים האחרות לנסוע לבית הוריהם. בין אלו הייתי גם אני, ושמתי פעמיי הביתה לשעדליץ, אל הורי, אחיי ואחיותי.

---

107. מקום מולדתו של הר״ש גולדמן.

108. בשעת פרסום זכרונות אלו, בשנת תשנ״ד. ועד לפטירתו בשנת תש״ס.

פרק נ
הסניפים בדאנקרא וליוועננהאף

הסניף בדאנקרא

כבר נזכר לעיל פרק מד, אודות הסניף בעיר ריגא שבלטביא, שנוסד בשנת תרצ״ב, ואשר התקיים – רק בשנת תרצ״ב, ואשר חזר ונפתח בשנת תרצ״ט.

בשנים תרצ״ו-ח, נוסד סניף נוסף מהישיבה תומכי תמימים בעיירה דאנקרא שבלטביא, שנקראת גם: גאסטיני:

כבר בשנת תרצ״ו נוסדה בעיר ישיבת חב״ד, אחרי פטירת הגאון הרוגוטשובי, ונקראה על שמו ״זכרון יוסף״[109].

הישיבה התנהלה ע״י רב העיר ה״ר ישעי׳ חנוך ברכהן (או ברכהמן).

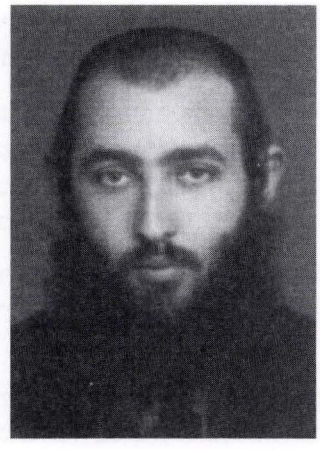

ה״ר ישעי׳ חנוך ברכהן (ברכהמן)

חותמות ה״ר ישעי׳ חנוך ברכהן, והישיבה בגאסטיני

ב״לטביה בתי כנסת ורבנים״ (ריגא תשס״ה) ע׳ 224 כותבים, שהוא נולד בשנת עדר״ת בליוואני[110], ואשר היה רבה של גוסטיני מ-11 בינואר 1935 (כ״ו טבת תרצ״ה).

ושם ע׳ 71 מסופר שבעיירה היו שני בתי כנסת חסידיים ושנים למתנגדים.

* * *

עדיין לא נזכר כאן הקשר בין הישיבה הזאת לבין רשת הישיבות תומכי תמימים.

בח׳ אלול תרצ״ז כתב רבינו אל הרב רפאל הכהן, רב קהלת חב״ד בריגא, וחותנו של הרב ברכהן הנ״ל (ח״ד אגרת תתקמ):

אודות ישיבת דנקרא, בודאי מוכרח הדבר להביא תלמידים מליטא, אשר בזה, בעזה״י, יעוררו רגשי חבת התורה גם בנוער הלעטלאנדי.

כעבור חצי שנה, בג׳ שבט תרח״ץ, כתב רבינו אל החסיד ר׳ אלי׳ חיים אלטהויז מריגא (ח״ד אגרת תתקעה):

תודה רבה עבור בשורת המתנה בשביל מכינת תומכי תמימים בדאנקרא, מאת הגביר וועסטערמאן שי׳, על ידי השתדלותו של ידידינו היקר באנשים, שר החסד, בעל מדות תרומיות וו״ח אי״א ה״ר מרדכי דובין שי׳.

הישיבה קטנה בליוועננהאף

אין לנו תאריך מדויק לפתיחת הסניף בליוועננהאף (ליוואני). אמנם כבר לפני זה יסד רבינו ישיבה קטנה בעיר, ועוד לפני כן השתדל רבינו להרחיב את שיעורי הלימוד לצעירים – בשם תפארת בחורים, וחברת יבנה:

בחורף תרצ״א ביקש רבה של העיר ה״ר אברהם בנימין טייץ, אצל רבינו, שישלח לשם מי שילמד עם הצעירים. רבינו חשב לשלוח לשם את ה״ר יעקב לנדא[111], וכתב אליו בו׳ טבת תרצ״א (ח״ב אגרת תקטז):

יש מחשבה אודות עיר ליוועננהאף, אשר נחוץ שם בשביל תפארת בחורים, אחד שילמוד עמהם ולסדרם. ובזה נפלאת היא העיר ליוועננהאף משארי העירות, שהם נשמעים, ואפילו הבע״ב מתאספים ורוצים לשמוע בלימודים, והרה״ג טייץ שי׳ הוא איש נכבד, רק שבעצמו איננו איש דברים, וחפץ מאד שיבא מי שהוא שיוכל לדבר ולהשפיע.

---

109. ראה כפר חב״ד 897 ע׳ 50.

110. תמונתו בצעירותו, ב״יהדות לטביה״ ע׳ 374.

111. ראה אודותיו לעיל פרק י׳.

באותה שנה התחיל בנו ה"ר פנחס מרדכי טייץ להתכתב עם רבינו (ראה ח"ב אגרת תקלד), ובחודש סיון ביקר אצל רבינו בריגא (ראה חט"ו אגרת ה'תעח), וסיפר אודות הלימודים עם הצעירים, שהתאגדו בחברת "יבנה". בכ' סיון כתב רבינו, אל חברה "יבנה" אשר בעי"ת ליוועניהאף יע"א (חי"ז אגרת ו'רפט):

שמחתי מאד לשמע מאת ידידי הנכבד והנעלה מר מרדכי פנחס שי' טייץ מהתיסדות חברת "יבנה", במטרה לאגד את הצעירים ללמוד תנ"ך, קשו"ע משניות ואגדה, ולעורר בהם הרגש פנימי בשמירת התורה והמצות. והנני בזה לברכם כי יהי' השי"ת בעזרם ואגודתם תתרחב ותתעלה ויתרבה מספר החברים, ויהיו למופת בקרב צעירי אחב"י, ה' עליהם יחיו, וישפיע השי"ת לכל אחד ואחד מהחברים בתוך כלל אחב"י שי' שפעת חיים וברכה מרובה בכל מעשיהם.

בחודש תמוז נסע רבינו מריגא לווארשא, כדלעיל פרק טו. יחד אתו נסע ברכבת הרמ"פ טייץ, ואז הציע לו רבינו להרחיב את הלימודים בחברת יבנה, ולהשתדל גם לפתוח ישיבה בעיירה (ראיון שנתן לכפר חב"ד 156 ע' 16. ימי מלך ח"א ע' 343).

שוב כתב לו רבינו בכ"ז מנ"א (חי"ז אגרת ו'רצט):

מעת נסעי מריגא, מהתחלת תמוז העבר, לא שמעתי ממנו כלום, רק מרחוק ממקומות שונים שמעתי מהנעשה בליוועניהאף וקרייצבורג, והייתי חפץ לדעת יותר בפרטות מהנעשה, ובבקשה לכתוב לי הכל בפרטות.

בכ"ה ניסן תרצ"ב, כתב אליו רבינו, הן אודות הרחבת המוסד "יבנה" והן אודות פתיחת הישיבה בליוועניהאף[112]:

מכתבו מחוהמ"פ נכון הגיעני, ושמחתי מאד מזה שכותב בדבר מצב העניינים, וימים אלו הי' אצלי ידידנו מר חאדאקאוו[113] שי', ודברתי עמו אשר הי' נחוץ לאחוז הצעדים בהנוגע לחיזוק מוסדות תפארת בחורים (יבנה)...

נהניתי מאד מהידיעה דבר האפשרות ליסד ישיבה קטנה במחנו, והנני חושב אשר היו נגשים ליסד בפועל ממש, היתה ההוצאה נמצאת, הן מהעיר והן מהסביבה, ובעינינים כאלו מוכרח תמיד להיות הצעד הראשון באופן של מסירות נפש ובעבודה בכחות חזקים.

הוא אמנם יסד שם את הישיבה, ואז כתב רבינו אל קהלת ליוועניהאף (חי"ז אגרת ו'שכו):

שמחתי לשמוע מהתעוררותם הטובה לייסד ישיבה במחנם הט', והצעירים שיחיו המעוררים והמשתדלים בזה, ובחזוק מוסדי הלימוד והיהדות ראוים לברכה בגו"ר.

ובזה הנני פונה אל כבוד הרה"ג[114] שליט"א וכל הקהל הקדוש יצ"ו כי יתחזקו בהחזקת הישיבה אשר בגללה יתברכו ברוב טוב, ויהי' נועם ד' עליהם בגו"ר.

וכעבור איזה ימים כתב אל הרפ"מ טייץ (חי"א אגרת ד'רמח):

מכתבו נתקבל מי' לחודש זה[115], ושמח מאד שב"ה יש ז"ך תלמידים. והשי"ת יצליח והישיבה תתפתח.

כמו כן מספר על פתיחת הישיבה הזאת, ה"ר אברהם גודין מריגא (ראה בטאון חב"ד 33. ימי מלך שם).

למעשה הוא החזיק את הישיבה רק שנה אחת לערך, כי בשנת תרצ"ד נסע לארה"ב בשליחות ישיבת טעלז, ושם התחתן, והתמנה לרבה של עליזאבעט בניו-דזערסי.

יסוד סניף תומכי תמימים

לערך בשנת תרצ"ט יסד רבינו שם את הסניף מישיבת תומכי תמימים. ישיבה זו נזכרת באגרותיו של רבינו ושל ה"ר ישעי' חנוך ברכהן, כדלקמן.

אחרי שהמלחמה התחילה, ואחרי שרבינו הגיע לארה"ב, מצא רבינו דרך להעביר 1200 דולר אל החסיד ר' מרדכי חפץ בריגא, ובאדר"ח אייר ת"ש, כתב לו איך לחלק המעות (חי"ב אגרת ד'שצא):

להרב ברכהן שי' הבטחתי מאה לאט לחודש בשביל ישיבת דאנקרא, וחמשים לחדש, מניסן ואילך, בשביל ישיבת ליוועניהאף.

הרב ישעי' חנוך ברכהן ניהל את שתי הסניפים האלו בלטביא, ובערב חג השבועות ת"ש, דיווח אודותם לרבינו, ואף אישר בסופו את קבלת התמיכה $50 עבור הישיבה בליוואני:

אודיע על דבר מצב הישיבות, כי ת"ל עלה בידינו, אחרי עמל ויגיעה רבה, ליסד הישיבה קטנה בליוואני, ושמה נסעו הת' מר צבי כהן[116] ומר שלום בער אשעראוו[117] שי'. תלמידים נתאספו שמה מריגא ומסביבות.

בעיר פרייל לא הי' בידינו לייסד, כי לא הי' מי שיסע, וסיבת הכסף, כי אין לנו.

ומהועד מאומה לא יצאה, כי כל אחד סילק את עצמו.

---

112. האגרת נדפס בחי"א אגרת ד'רמד – מתוך רשימת המזכיר, שהכתיב אותו רבינו, בלי תאריך מדוייק. עתה הגיע לידינו תצלום האגרת המושלמת וחתומה, בתאריך כ"ה ניסן.

113. ה"ר חיים מרדכי אייזיק, שהי' אחר כך למזכיר רבותינו.

114. הרב אברהם בנימין טייץ הנ"ל.

115. אייר תרצ"ב.

116. התלמיד צבי הירש, בהרב רפאל כהן מריגא, וגיסו של הכותב.

117. ב"ר אברהם אלי' אשעראוו מריגא.

ונסינו לעשות ועד אחר, מהאנשים האלו, הרה"ח ר"י גורויץ[118] שליט"א, רא"ח אלטהויז, ר' זלמן דובין, ר' יעקב גורויץ, ור' מרדכי פינסאן. רק לפועל עוד לא ראינו ברכה, וכמעט שאבדתי התקוה עליהם, ולא ידעתי מה לעשות.

ההוצאה בליוואני נתגדל מאד, ובאופן אחר אי אפשר בהחלט...

עתה על דבר מצב הישיבה בדאנקראַ, הר"י הימלשטיין[119] התיישב כבר עם ביתו ת"ל. עצם הישיבה נסתדרה בזמן הזה בציור נכון. שבעה תלמידים מהשיעור עברו ללמוד בפני עצמם בקיבוץ, ולכן עתה מספר התלמידים כ"י עולה למנין וחצי. כמספר הזה נמצא בשיעורים. קטנים של התחלת גמרא לעת עתה אצלינו בכלל אין, כי גם בשיעור הקטן המ[ה] לומדים גמרא עם כל התוס'. דא"ח לומדים בזמן המוגבל ג' שעות ביום, והמ[ה] מחולקים בב' כיתות, קיבוץ הישיש והקיבוץ הצעיר. הצעירים לומדים לקוטי תורה והישישים דרך מצותך. בכל ש"ק אחד מהתלמידים חוזר מאמר דא"ח...

עתה בדבר מצבה הגשמי, אין מילה בלשוני, ופשוט איני יודע איך יתנהל על להבא, כי אין תומך ומחזיק ומתעסק, כשאני וגם הר"מ דובין נ"י, ששנתיים החזיק בחלק ראוי, והי' לתמיכה הגונה, אף שגם על זה לא הספיק לנו, און מיר האבן זיך גימאטערט יותר מכ[חתי]נו, מכל מקום הי' לתמיכה בעת צרה. ועתה בהתחלת הזמן סילק את עצמו גם מזה, מה לעשות ...

אפנה להוד כ"ק, אף שאיני יודע אם בידו זאת להשתדל לטובתנו, שלא יתמוטט ח"ו בנין תורה היחידי במדינתנו, במקום שלומדים תורה וחסידות...

סך של 50 ספרים[120] מר"מ חפץ יחי' קבלתי על חשבון ליוואני.

רבינו השיבו בה' תמוז (חי"ב אגרת ד'תכו):

במענה על מכתבו, נהניתי במאד לשמוע משלומו ומשלום התלמידים שי' בדאנקרא וליוואני. יפרוש גיני בשלומם הטוב ויגיד להם ברכתי שיחזק השי"ת בריאותם ויצליחו בלימודם ויהיו יראי אלקים חסידים ולומדים, ולרגלם יתברכו הוריהם יחיו וכל העוזרים ותומכים בידם. יפרוש גיני בשלום המורים ומדריכים ידידיי יחיו, וימסור להם את ברכתי שיהא השי"ת בעזרם בגו"ר.

אחד מהתלמידים באותה שעה הי' התלמיד שמואל ליב, בנו של המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, אשר כתב על כך ברמז אל רבינו, בכ"ח מנ"א:

אונזער זון ש' ארי' ליב איז שוין א פאר חדשים געווען צו גאסט בא רפאלס איידים.

עוד אחד מהתלמידים בסניף זה, הי' ה"ר נטע ברכהן, אחיו של ראש הישיבה ה"ר ישעי' חנוך הנ"ל.

ב"לטביה בתי כנסת ורבנים" (ריגא תשס"ה) ע' 229

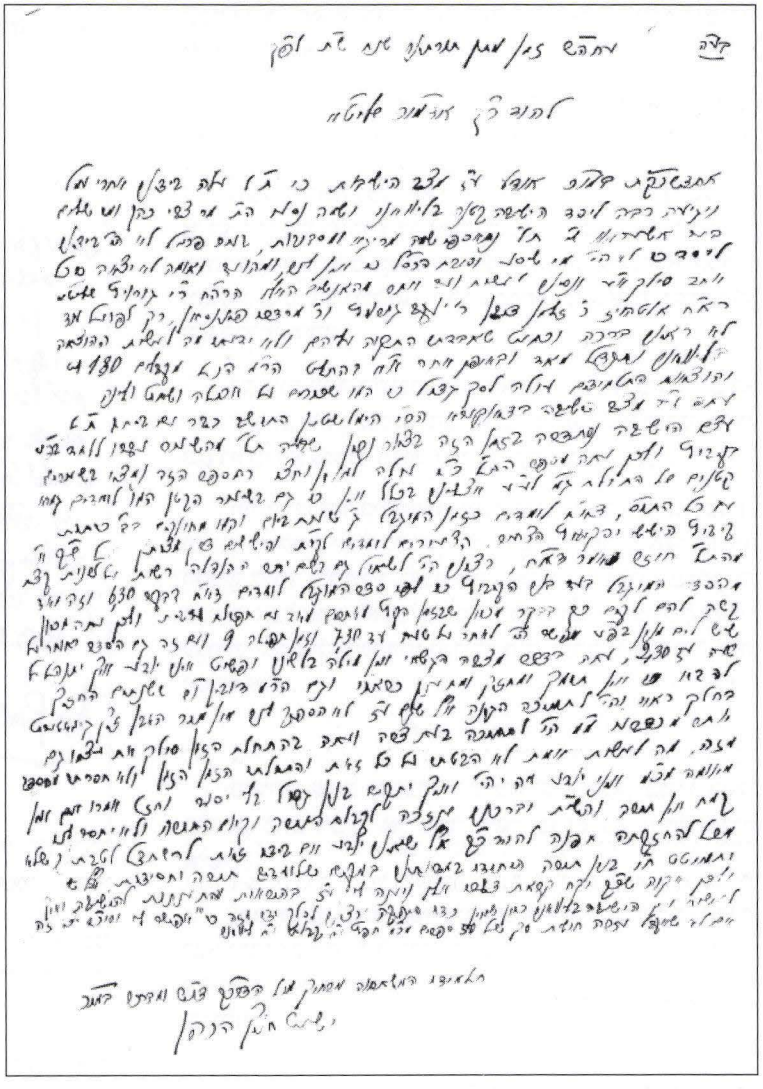

דיווח ה"ר ישעי' חנוך ברכהמן לרבינו

---

118. ה"ר יצחק גורבין (מתמיד).

119. הי' מנהל החדרים בליובאוויטש. כשעברה הישיבה לקרעמענטשוג, בשנת תרע"ח, גם הוא עבר לשם, ואחר כך ניהל את המחלקות בפולוצק, האמיל וחרסון, כמסופר בתולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית פרקים נו; סט; עו. בשנת תרצ"ג היגר מרוסיא לריגא, וכשנוסד הסניף מישיבת תומכי תמימים בעיירה דאנקרא שבלטביה, הוא עמד בראשה, ושם נספה בשואה, הי"ד

120. הם דולרים, ונכתב בהסוואה.

כותבים, שראש הישיבה בדאנקרא היה ה"ר הלל הורביץ, בנו של ה"ר יצחק מתמיד, וגיסו של ה"ר ישעי' חנוך ברכהן (שניהם היו חתני ה"ר רפאל כהן הנ"ל), כדלעיל פרק יג.

איחוד שלושת הסניפים בריגא

בתחלת תשרי תש"א נעשה המצב בדאנקרא קשה מנשוא, ואז עברה הישיבה לריגא, ובזה התאחדו שני הסניפים האלו, עם הסניף שנפתח בשנת תרצ"ט בריגא, כדלעיל סוף פרק מד.

סיפר על כך ה"ר ישעי' חנוך ברכהן, במכתבו שכתב לרבינו, בו' תשרי תש"א (מוסווה, מיראת הצנזורה):

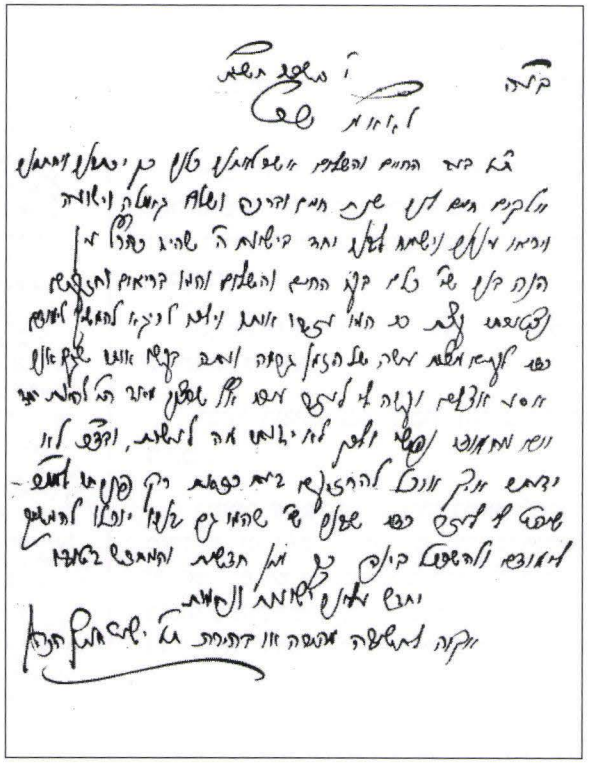

דיווח ה"ר ישעי' חנוך ברכהמן לרבינו

ת"ל בעד החיים והשלום אשר אותנו כלנו, כן יכתבנו ויחתמנו אלקים חיים לנו שנת חיים וברכה ושלום גאולה וישועה, ויראו עינינו וישמח לבנו יחד בישועת ה' שהיא כהרף עין.

הנה בני[121] שי' כלם בקו החיים והשלום, והמ[ה] בריאים וחזקים. נצטערתי קצת, כי המ[ה] עזבו אותי וילכו לריגא להמשיך לימודם, כדי לקיים מצות עשה של הזמן גרמה, ועתה בקשו אותי שגם אני אסע אצלם, וקשה לי לעזב עירי, אף שרצוני מאד הי' להיות יחד [ע]ם מחמודי נפשי, ולכן לא ידעתי מה לעשות.

ובד"כ לא ידעתי איך אוכל להחזיקם בעת כזאת, רק פניתי למו"ר שיהי' לי לעזר, כדי שבני שי', שהמ[ה] גם בניו, יוכלו להמשיך לימודם ולהשכיל בינה.

כך אין חדשות, והמחדש בטובו יחדש עלינו ישועות ונחמות.

אקוה לתשובה מהירה או בהירה, תל[מידו]

ישעי' חנוך הכהן

שוב דיווח ביי"ח מ"ח תש"א, אודות בן הנולד לו, ונקרא שמו מאיר יהודה, ומוסיף לספר על תלמידי הישיבה שעברו לריגא:

על דבר יתר בני, הודעתי שהמ[ה] לומדים עתה בריגא, ונסתדרו היטב בלימודם, ורק עלי להחזיקם.

אשר בתחלה בכלל לא רציתי להסכים על זה, מב' טעמים, א' דאם כן עלי לעקר דירתי מעירי ... ב' מי יכול לקבל על עצמו להחזיק בנים גדולים בזמן הזה, ואפילו קטנים, אף כי לא יחסר לי מאומה, מ"מ עול גדול הוא יותר מכחתי. וזה שאלתי עצתו בזה, ולא קבלתי מענה.

רק לעת עתה התגברו אהבת אב על בניו, כי מים רבים לא יוכלו לכבות, ולא עזבתים, והנני תומך אותם כראוי כברכת ה' לי, וגם דירתי לא עקרתי משם, ולעתים קרובים אני שב[122].

ועתה יש לי תקוה טובה, אשר ה' בחסדו הגדול לא יעזבני, ובני שי' היקרים יוכלו להמשיך לימודם בלי מפריע, עתה שנתנה החפש ללמד ולהשכיל כרצון איש ואיש[123] ... בפרט שעתה כל עבודתי אצל אחד, לא בב' מקומות כמו קודם[124] ... אוכל להמשיך עבודתי ולהחזיק משפחתי הגדולה ת"ל, ועתה נולד ל"ה[125], ועוד יתוסף אי"ה.

* * *

באותה שעה שעברו התלמידים לריגא, בט"ו כסלו תש"א, כתב רבינו אל ה"ר משה פנחס כץ (ח"ה אגרת א'שי):

נחוץ הדבר לסדר אשר בכל שבוע ושבוע, תמידים כסדרם, לבא בכתובים עם התלמידים שי' בווילנא ריגא ופולין, ולהודיעם מהנעשה כאן, ולבקשם להודיע מהנעשה אתם בגשמיות וברוחניות.

---

121. הם התלמידים, הנקראים בנים.

122. שמחמת אהבתו לתלמידים שעברו לריגא, גם הוא נוסע אליהם לשם ללמדם ולתומכם, ומזמן לזמן חוזר לעירו דאנקרא.

123. שאף שריגא היא כעת תחת שלטון רוסי, מכל מקום אין הם גוזרים גזירות לסגור את הישיבות (כפי שעשו ברוסיא עצמה).

124. שאחרי שעברו התלמידים לריגא, הן מדאנקרא והן מליובאוויטש, הרי כל התלמידים הם במקום אחד, בריגא.

125. שאחרי שעברו לריגא, לומדים בישיבה ל"ה תלמידים.

ובאגרת ד׳ ניסן תש״א כתב רבינו (ח״ה אגרת א׳שצב):

היתה לנו ישיבה גדולה בעיר דאנקרא.

* * *

רשימה מלאה של תלמידי שלושת הסניפים האלו שבלטביא, ריגא דאנקרא וליוועענהאף, לא הגיעה לידינו.

אמנם בתחלת שנת תש״א הצליח רבינו להשיג 127 ויזות לארה״ב, עבור מבחר התלמידים בישיבות תומכי תמימים באירופה הכבושה; חלק מהם – עבור תלמידי הישיבה בלטביא, כדלקמן פרק נז.

אלא שהם לא הורשו לעזוב את אירופה, ורובם ככולם ניספו בשואה, הי״ד.

בערב תשעה באב תש״א, נהרגו יהודי דאנקרא (גוסטיני) על ידי הנאצים ימ״ש (״השמדת יהודים בלטביה״ ע׳ 198).

לרבינו לא נודעו פרטי הדברים, והוא שואל אודותם בהסוואה, בכ״ג אדר שני תש״ג (חי״ד אגרת ה׳שו):

זוכט זיינע בעקאנטע ... חאטשען [הימלשטיין] דאנקרע, און רפאל׳ס איידעם [ה״ר ישעי׳ חנוך ברכהן].

פרק נא
הסניף בלענטשנא

את הסניף בלענטשנא ייסד התלמיד ה״ר פתחי׳ מעלער, כמסופר לעיל פרק מח (ברשימת הרא״י קורנבליט אודות סניף חעלם):

הרה״ח התמים ר׳ פתחי׳ מעלער הי״ד (הי׳ מייסד אחר כך [- היינו אחרי שנת תרצ״ו] ישיבת אחי תמימים ליובאוויטש בלענטשנא, והי׳ גם כן הר״מ שלה).

ה״ר פתחי׳ מעלער למד בישיבת תומכי תמימים בווארשא מקיץ תרפ״ד ואילך, כנזכר ברשימת התלמידים דלעיל פרק כא מספר יג, ופרק כג מספר ד.

סניף זה נזכר גם בלוח השנה של הישיבה לשנת תרצ״ט:

אין פאלגענדע שטעדט: ... לענטשנע.

וברשימת הסניפים שנדפסה בהפרדס (הועתקה לעיל פרק לח):

הישיבה לענטשנע - 75 [תלמידים].

יותר מזה לא ידוע לנו אודות סניף זה.

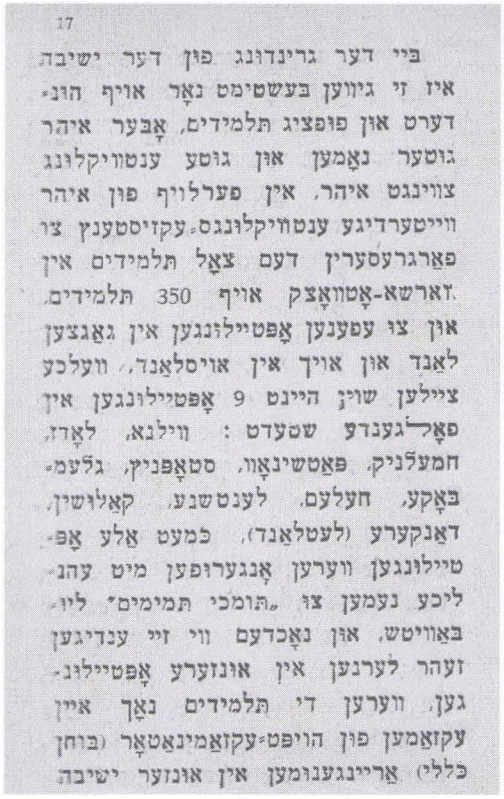

17

בײַ דער גרינדונג פון דער ישיבה
איז זי גיווען בעשטימט נאָר אויף הונ־
דערט און פופציג תלמידים, אָבער איהר
גוטער נאָמען און גוטע ענטוויקלונג
צווינגט איהר, אין פערלויף פון איהר
וויטערדיגע ענטוויקלונגס־עקזיסטענץ צו
פאַרגרעסערין דעם צאָל תלמידים אין
זאַרשא־אָטוואָצק אויף 350 תלמידים.
און צו עפענען אַפטיילונגען אין גאַנצען
לאַנד און אויך אין אויסלאַנד, וועלכע
ציילען שוין היינט 9 אָפטיילונגען אין
פאָלגענדע שטעדט: ווילנא, לאָדז,
חמעלניק, פאַטשינאָוו, סטאָפּניץ, גלעמ־
בּאָקע, חעלעם, לענטשנע, קאָלושין,
דאַנקערע (לעטלאַנד), כמעט אַלע אָפּ־
טיילונגען ווערען אָנגעריפען מיט עהנ־
ליכע נעמען צו „תומכי תמימים" ליו־
באַוויטש, און נאָכדעם ווי זיי ענדיגען
זעהר לערנען אין אונזערע אָפּטיילונ־
גען, ווערען די תלמידים נאָך איין
עקזאַמען פון הויפט־עקזאַמינאַטאָר (בוחן
כללי) אַריינגענומען אין אונזער ישיבה

רשימת הסניפים בשלהי שנת תרח״צ
מתוך לוח הישיבה לשנת תרצ״ט
בהם נזכרים הסניפים בלענטשנא וסטאפניץ

פרק נב
הסניף בסטאפניץ

סניף זה התקיים בשנים תרצ״ו-ט, ונזכר בלוח הישיבה לשנת תרצ״ז:

בערים אלו ... סטאפניץ.

ובמכתב ״ועד להחזקת ישיבות תומכי תמימים דליובאוויטש״ בארה״ב (בתאריך ט״ז אלול תרח״ץ):

די ליובאוויטשער ישיבות תומכי תמימים געפינען זיך אין ווארשא ... סטאפניץ.

ובלוח השנה של הישיבה לשנת תרצ״ט:

אין פאלגענדע שטעדט: ... סטאפניץ.

לא ידועים לנו פרטים נוספים על סניף זה.

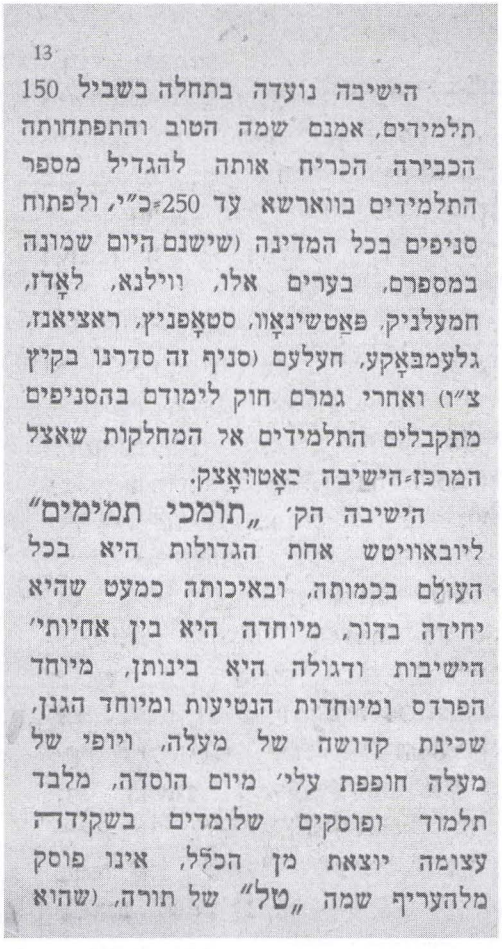

13

הישיבה נועדה בתחלה בשביל 150 תלמידים, אמנם שמה הטוב והתפתחותה הכבירה הכריח אותה להגדיל מספר התלמידים בווארשא עד 250=כ״י, ולפתוח סניפים בכל המדינה (שישנם היום שמונה במספרם, בערים אלו, ווילנא, לאָדז, חמעלניק, פּאַטשינאָוו, סטאָפּניץ, ראציאנז, גלעמבּאָקע, חעלעם (סניף זה סדרנו בקיץ צ״ו) ואחרי גמרם חוק לימודם בהסניפים מתקבלים התלמידים אל המחלקות שאצל המרכז=הישיבה באָטוואָצק.

הישיבה הק׳ „תומכי תמימים״ ליובאוויטש אחת הגדולות היא בכל העולם בכמותה, ובאיכותה כמעט שהיא יחידה בדור, מיוחדה היא בין אחיותי׳ הישיבות ודגולה היא בינותן, מיוחד הפרדס ומיוחדות הנטיעות ומיוחד הגנן, שכינת קדושה של מעלה, ויופי של מעלה חופפת עלי׳ מיום הוסדה, מלבד תלמוד ופוסקים שלומדים בשקידה״ עצומה יוצאת מן הכלל, אינו פוסק מלהעריף שמה „טל״ של תורה, (שהוא

רשימת הסניפים בשלהי שנת תרצ״ו
מתוך לוח הישיבה לשנת תרצ״ז
בה נזכר הסניף בסטאפניץ

פרק נג
נסיון פתיחת סניפים נוספים

כבר סופר לעיל פרקים מ-מב, שבמשך השנים תרפ"ז-תר"צ נפתחו הסניפים בעיירות ווילנא, לאדז וחמעלניק.

בקיץ תרצ"א, ביקר רבינו בווארשא, כדלעיל פרק יד, ואז שוחח עם כמה מבחירי התלמידים, לנסוע לעיירות שונות ברחבי פולין – וואלין, לברר באיזה מקומות אפשר לפתוח סניפים נוספים.

בין אלו שנשלחו אז, הם ה"ר שניאור זלמן גוראר', ה"ר יוסף גולדשטיין, ה"ר מאיר גלזמן וה"ר יצחק מנדלבוים.

השיחה אתם היתה באמצע חודש תמוז, ובאמצע חודש מנ"א דיווח כל אחד מהם מפעילותו, ורבינו השיב להם, וכדלקמן.

על נסיעותיו של הרש"ז גוראר' כבר סופר לעיל פרק מה, כאן יסופר על שאר הנסיונות לפתוח סניפים בעיירות.

נסיון פתיחת סניף במאציוב

בחודש מנ"א תרצ"א כתב התלמיד ה"ר יצחק מנדלבוים[126] לרבינו (חי"א אגרת ג'תתס):

קבלתי מכתב מעירנו מציוב, מאברך אחד, תלמיד ישיבתנו הק' שכותב לי, היות ששמע שברצון כ"ק שליט"א ליסד ישיבה בסביבתנו בוואהלין, ובעירנו זה לא כבר נגמר הבנין מפואר על ישיבה, שגביר אחד מנויארק יליד עירנו בנהו לזכרון שם בת שמתה בימי עלומי' ר"ל, שהוצאותיו עלו לכמה אלפים ד', בעל קומה אחת שיש בו מקום גם על בית מלון[127], בית תבשיל וגם דירות בשביל הראשי ישיבות ומנהלים, ובעל הבנין מבטיח לתמך קצת את הישיבה שתתיסד שם. כפי שאומרים הוא עשיר גדול, הוא התנדב כ"פ סכומים גדולים על חברות שונות מעירנו, ע"כ יש לקוות שיתמך את הישיבה בתמיכה ממשית, ע"כ מבקש ממני לכתוב זאת לכ"ק שליט"א, ואפשר יהי' ברצון כ"ק שליט"א לייסד שם ישיבה.

בעירנו אין מהנוער שילמוד בבית המדרש כל היום, רק שלשה תלמידנו שלמדו בישיבתינו, שני אברכים ובחור אחד שלמד בישיבתינו יותר משתי שנים, ואחר כך למד בקאמענעץ בישיבת ר' ברוך דוב שי', וכעת הוא לומד בעירנו, והם מקושרים לחסידות ויש לקוות מאתם תמיכה גדולה.

על כך השיבו רבינו, בכ"ב מנ"א (זכרון הרש"ז גוראר' ע' י):

מכתבו קבלתי ושמחתי מאד לשמע הידיעה דבר הבנין שבעיר מציוב, וכתבתי אל התלמיד מר זלמן שי' גוראר' שיסע להתם לברר הדבר על אתר. והוא הי' צריך מצדו לבא בכתובים עם אלו שכתבו לו בנדון זה כדי לקרב הדבר. והי' נחוץ להביא לידי זה אשר בעל הבנין יכתוב לי מכתב בהצעה בנדון זה, ואז הייתי שולח אחד להתדבר בנדון זה, כי לאחר שאדע פרטי הדברים בזה הנני מקוה להשי"ת שאפשר יהי' לסדר הדברים.

ובאותו יום כתב רבינו אל הרש"ז גוראר' (שם):

הייתי חפץ אשר יסע לשם ויראה הבנינים ויכתוב לי בפרטו', והדבר צ"ל בחשאי שלא ימצאו עוד קופצים על זה.

ובה' אלול השיב הרש"ז (שם ע' כג):

הייתי היום במאציעוו ... ובהגיע להם המכתב מיצחק בהעתק המכתב שכתב כ"ק לו, קראו אסיפה מהועד ביום הראשון דשבוע זו, והם עוסקים בדבר זה ... הלכתי לראות הבנין, והנה הבנין הוא בעל קומה אחת, בהמדור התחתון הוא כמו שציירתי ... זאת הוא צורת הבית, לא יכולתי לעשות כעת פלאן או פאטאגראפיע, כי העיר קטנה במאד והי' נתפרסם, כי בחור בזקן כשבא לעיר תיכף מתיידע ... שמעתי כי בימים אלו ישלחו מכתב לכ"ק.

אחרי אסיפת הועד הנזכרת, הם אמנם כתבו אל רבינו בז' אלול (רב העיר הרב שלום שכנא טשערניאק[128], סגנו הרב יוסף לאשטשיווער, ושבעת חברי הועד):

הננו בזה אנחנו הח"מ הבע"ב מהועד הנקרא בשם "ישיבת תלמוד תורה" דעיר מאציוב (פלך וואלין), להציע לפני כקרו"ת ענין חשוב ונעלה.

היות כאשר שמענו שאדמו"ר רוצה לייסד ישיבה גדולה בחלק וואלין שתהי' לשם ולתפארת בכל קצוי המדינה, והנה בעירנו נמצא עומד מוכן ומשוכלל בנין מפואר בבית-חומה של אבנים המכיל שני אטאשזין, קומה המתאימם עבור ישיבה גדולה וישיבה...

בעל-הבנין רצה דוקא לגמור על כל הבנין עם כל החדרים בתכלית השלימות, אלא שאנחנו הועד מהבנין עכבו אותו מלגמור בכדי שלא יעמוד ריקם ולא ישלטו בו ידי זרים לתוה"ק, דהחפשים ממין הידוע ארבו על הבנין הנ"ל לעשות שם בתי ספר לפי רוחם, ועל כן הוחלט בינינו מלגמור חלק העליון עד שיזדמן לנו ה' ישיבה חשובה.

אמנם כן גם מהיום יכולים אנחנו ליתן בשם לאדמו"ר חדר

---

126. אודותיו – לעיל פרק ח.

127. פנימיה לישיבה.

128. מחב"ס משמרת שלום (ווארשא תרנ"ה), וחיים וברכה למשמרת שלום (ווארשא תרס"ג).

גדול ומהודר לתקן שם ישיבה עבור שלושים איש ... לזה אנו פונים לאדמו"ר בהצעה הנ"ל להתעניין בכל זה...

* * *

נושא פתיחת ישיבה במאציוב עלה שוב בתשרי תרצ"ד. בג' דחוהמ"ס כתב ה"ר יצחק ארי' מאנדעלבוים לרבינו:

היות שהחדר בשם "יסודי-התורה" מעירנו, ומכל עיירות הסמוכים, הם באופן שבהמחלקה היותר גדולה לומדים רק התחלת גפ"ת, ואין אפשרות להתלמידים להמשיך למודם, ויציאתם החוצה טרם שנשרשו בלמוד תורתנו הק' מולכת אותם ח"ו למקום שזר לגמרי לרוח התורה והיהדות, ונמצא שח"ו ללא תועלת חינוכם בהחדר, בעת שאין מקום להכניסם אחר יציאתם מהחדר, על כן נותן בהכרח ליסד ישיבה, ותשמש לכל עיירות הסמוכות לעירנו בתור מקום שמכניס התלמידים לאחר גמרתם חדרהם, ונותן להם אפשרות להשתלם בתורתנו הק' ויראת-שמים ... בעירנו אני מקבל עלי בל"נ בע"ה, תיכף בבואי הביתה אי"ה, ליסד ישיבה מהתלמידים, רק מעירנו, וללמוד עמהם שיעור גפ"ת ודא"ח בכל יום.

אמנם לא ראינו המשך לתוכנית זו, ובשנת תרצ"ה נשלח על ידי רבינו בתור רב לקהלת חב"ד בגלובאקא, כדלעיל פרק ח ופרק מו.

השליחות לקראקא

בקיץ תרצ"א נשלח התלמיד ה"ר יצחק מאנדלבוים למשך זמן לקראקא, וכשחזר דיווח לרבינו, ועל כך השיב לו רבינו בט"ו מנ"א:

כפי שסיפר לי, אשר בהיותו בקראקא נתודע אל איזה בחורים ובא עמהם בחליפות כתובים, הייתי חפץ לדעת בפרטיות יותר מהם, אם יודע שמותיהם ואם יש לו אדרעסות אליהם, ואם בא עמהם בכתובים בזמן האחרון.

כעבור שבוע, בכ"ב מנ"א, כתב רבינו אל התלמיד ה"ר יוסף גולדשטיין (חי"ז אגרת ו'רצד):

בהיותי בווארשא דברנו אדות איזה עיירות שבסביבתו אשר שם נמצאים תלמידי ישיבת תומכי תמימים, שנחוץ לחזקם ולתת להם היכולת לקבץ נערים ללמוד, ובכלל דברתי אתו אז בנדון הגליל שלו, והייתי חפץ לדעת אם עשה בזה איזה דבר. כמדומה לי שהוא לא רחוק מקראקא, והייתי חפץ לדעת אם מזדמן לו להיות לפעמים בקראקא, ואם יהי' אפשר לו מצד הזמן לקבל עליו איזה שליחות לקראקא על שנים שלשה שבועות.

בשלהי קיץ תרצ"ג נשלח התלמיד ה"ר מרדכי מענטליק למשך זמן לקראקא, ולפני כן, בי"ד מנ"א תרצ"ג, כתב רבינו אל ראש הישיבה ה"ר יהודה עבער (ח"ג אגרת עתר):

אם הי' חפץ לנסוע לקראקא על משך איזה שבועות, היינו מסוף שבוע זו או תחלת שבוע הבע"ל, עד ר"ה הבע"ל, ושם יש אגודת אברכים הלומדים דא"ח פעמים בשבוע, שם ידידנו ר' מיכאל שי' זעליגסאן ... הייתי לוקח על עצמי הוצאה עד מאה זלאט בעד משך זה. ואם יש לך המסוגל לזה מהר להודיעני, כי בחפצי להתחיל שם בעבודה של תעמולה. ויש לי בעזה"י תקוה טובה כי נצליח בשם, ובלי ספק אשר יביא תועלת רב.

עדיין לא סוכם מי הוא הנוסע, אבל בכ"ג מנ"א כתב רבינו שוב אל הר"י עבער (ח"ג אגרת תרפד):

ע"ד קראקא ... הייתי מכריע יותר להתלמיד מר מרדכי שי' ... ואם מוסכם הוא על הנסיעה הנני מסכים שיעלה עד 125 זלט.

שתי הנסיעות האלו לקראקא נזכרות במכתב שכתבו התלמידים בהגיעם לשנגהאי (כדלקמן פרק נט), בח"י אלול תש"א:

ישנו כאן אברך אחד מקראקא, שמו צבי אייזינבערג, מקודם הי' בקאבע, וכב' חדשים הוא כאן. בקראקא למד יחד בחבורה דא"ח. ה"ר מענטליק והרב ר"י מאנדילבוים למדו עמהם אז.

השליחות ללבוב

באותה שעה שלח רבינו את התלמיד ה"ר מאיר גלזמן[129], לבקר את הישיבות בלבוב וסמוכותיה.

בט"ו מנ"א תרצ"א כתב לו רבינו (חי"ז אגרת ו'רצא):

תמול קבלתי מכתבו הראשון מי"ב לח"ז, ובכללות נהניתי מדבריו על אדות הישיבה "מחזיקי לומדי תורה", והעיקר שרואה אני שמבין לפי ערך מה היתה כוונתי בנסיעתו ... כוונתי אמנם לא היתה רק ישיבת מחזיקי לומדי תורה בלבד, כי העיר הלא גדולה, ובודאי יש שם ת"ח או ישיבות או שלומדים בשטיבלעך, ואני חפץ שיבקרם את כולם, ואם ימצא באיזה שטיבלעך שלומדים ירשום אצלו, ואפשר יתודע עם איזה מהלומדים שיוכל אח"כ לבא בכתובים עמהם, ואני חושב אשר אם ישב שם עוד כשבוע די ומספיק שיוכל לבא אח"כ בכתובים עמהם. כן הנני חפץ אשר יחקור בנדון הסביבה, הערים והעירות שבסביבות למברג, ואם יש שם איזה ישיבות יבקרם ג"כ.

בירורים נוספים

בשנת תרצ"א עמד ה"ר יהודה עבער בראש הישיבה תומכי תמימים בווילנא, כדלעיל פרק מ. בט"ו מנ"א תרצ"א כתב אליו רבינו (חי"ז אגרת ו'רצג)

עוד בחורף העבר כתבתי לו בקשתי שיתענין לדעת בנדון הישיבות שבליטא הפולנית, שהייתי חפץ לדעת אותן לשמותיהם למקומותיהן ומספר התלמידים בכל אחת לפי ערך, ואני חושב אשר בווילנא לא קשה הדבר לברר, ואשר ע"כ אני מבקשו בזה עוד הפעם לברר הדבר ולכתוב לי.

וכעבור שבוע, בכ"ב מנ"א, כתב אל התלמיד ה"ר

---

129. ראה אודותיו – לעיל פרק כא, ברשימת התלמידים מספר טו.

יצחק מנדלבוים (חי"ז אגרת ו'רצה):

בטח זוכר מה שדברנו בעת התראותינו אשר הייתי חפץ שהתלמידים הגדולים שלמדו בישיבת תומכי תמימים, אלו שאפשר שיצא מהם תועלת להרבצת התורה, הייתי חפץ לתת להם מקומות לעבודה, מי לר"מ, מי למשגיח מי למדריך, והייתי חפץ לבקשו אשר יכתוב לי בפרטות מאלו התלמידים שלמדו במשך זמן היותו בהישיבה, מה שיודע מכל אחד, ועם מי הוא בא בכתובים.

קיץ תרצ"ב

כשהגיע קיץ תרצ"ב שוב עלה לדיון נושא שליחות זו בין התלמידים הקשישים. וכך כתב אל ראש הישיבה ה"ר יהודה עבער (חי"א טיוטה לאגרת ד'רמז):

חפץ מאד לכל הפחות להשתמש את כל אחד ... ומאיר גלזמן ... שיקח ליסד ישיבות קטנות או גדולה ... בהנוגע לישיבות העולמיות[130], לראות שתלמידים יבקרום, כוונתי להכניס בהם קצת אור. אם יש לי בתלמידינו [אחד שיוכל לנסוע כמו מה שנסע] מר זלמן [גוראר'] ... חפץ לחשוב בדבר מאיר [גלזמן] ... בנדון [יצחק דובער] אושפאל, מה מצבו ומה חושב בעתיד. ומה עם אלי' גיטלין.

נסיון פתיחת סניף בבראסלאוו

בחורף תרצ"ד כתב החסיד ר' אליהו ווייץ, מנהלה של הישיבה בווילנא, אל רבינו, הצעת פתיחת מחלקה נוספת בעיר בראסלאוו (הליטאית). ורבינו משיבו בי"ג ניסן (חי"ז אגרת ו'שסב):

על דבר הצעת התייסדות ישיבה קטנה בעי"ת בראסלאוו יע"א, ושכבודו שי' מציע לשלוח לשם בתור ר"מ את ידידנו ... טוב לשלוח את אחד מתלמידינו, אשר יתאים יותר, וגם ההוצאה תהי' קטנה, וגם חפצי לשמוע הצעתו מענין ההוצאה הדרושה לזה.

ובאותו יום כתב רבינו אל ר' שניאור אראן מבראסלאוו (חי"ז אגרת ו'שסד):

התיסדות ישיבה קטנה בגלילם, אשר תהי' ברוחה של הישיבות תומכי-תמימים דרוש ונחוץ הוא ביותר, ומחנם הטהור הוא מקום מתאים לזה, והנני מעורר את כבודו שי' על הדבר הזה, ובבקשה לעורר את אנ"ש שי' אשר דבר יבוא מהכח אל הפועל טוב בזמן הכי מוקדם, ודברי פרטי עניני ההתייסדות בעזה"י, יבוא נא בכתובים את ידידי וו"ח אי"א הרב מוה"ר אלי' שי' ווייץ בווילנא.

כשהר"ש אראן השיב בחיוב, כתב לו רבינו שוב בכ"ו ניסן (חי"ז אגרת ו'שסו):

מכתבו קבלתי. נהניתי מכללות החלטתם דבר התייסדות מערכת ישיבת תומכי-תמימים במחנם הטהור, ובשבוע הבע"ל אודיע אי"ה את מי שאשלח בתור ראש הישיבה ומדריך.

ובאותו יום כתב רבינו אל התלמיד ה"ר יצחק דובער אושפאל מקורניץ[131] (חי"ז אגרת ו'שסה):

ניגשים הננו בעזה"י לייסד מערכת ישיבת תומכי תמימים בעי"ת בראסלאוו יע"א, ובין ההצעות את מי למנות בתור ראש ישיבה ומחנך במוסד זה מציעים גם אותו. יודיע איפוא בהקדם האם יכול הוא לקבל על עצמו משרה זו.

יותר לא שמענו אודות מחלקה זו. כנראה לא באה תוכנית זו לפועל.

כעבור כמה חדשים נשלח הרב אושפאל לנהל את הישיבה בווילנא, כדלעיל פרק מ.

---

130. הכלליות, שאינם מחב"ד.

131. אודותיו – לעיל פרק מ.

בתקופת המלחמה

פרק נד
בריחת התלמידים לווילנא

בעת פריצת המלחמה

סיפר התלמיד ה״ר אברהם יצחק גארפינקל (כפר חב״ד 329 ע׳ 32):

אור ליום שישי, [י״ז] אלול, [לרגל] יום התייסדות הישיבה, התוועד הרב דב[1] עם התלמידים במשך כל הלילה, ובהשכמת הבוקר הלכו התלמידים לטבול (היה זה מהלך של חצי שעה מהישיבה עד לבית הטבילה). כשיצאו מהמקוה, כבר שמעו קול פצצה.

הם לא רצו להאמין כי אלה הם אמנם פצצות ממטוסי האויב הגרמני, וחשבו כי אלה הם נסיונות ותרגילים מצד המטוסים הפולניים, כדי ללמד את האזרחים איך להתנהג בשעת חירום. אך באמצע הדרך נודע על האמת בכל נוראותיה, כי כמה פצצות נפלו בשכונת היהודים בעיר, בניינים קרסו ונהרסו וכי ישנם הרבה הרוגים ופצועים ל״ע. הקול נשמע בעיר, כי המלחמה כבר החלה.

במשך יום שישי ושבת נודע, כי השונא ימ״ש כבר כבש חלק גדול מפולין; כי הולך הוא וכובש במהירות הבזק, וזורע מוות וכליון בכל עיר וכפר - למרות שבריטניה וצרפת כבר הכריזו מלחמה נגד הגרמנים ימ״ש.

כולם היו נפחדים, רועדים ומבוהלים - פרט להרבי עצמו, אשר פניו הביעו רוח של רגיעה ומנוחה, ועובדא זו הרגיעה את כל הקרובים אליו.

בכל זאת ציווה הרבי, כי התלמידים מארצות-הברית יבקשו דרך לצאת מפולין, עם הדיפלומטים ואזרחי חוץ-לארץ, גם התלמידים הרוצים ללכת לבית הוריהם יקבלו את הרשות והסיוע לכך. הר״מ, ר״י עבער, נתן לכל אחד כסף להוצאות הדרך.

חלק גדול מהתלמידים יצאו לוורשה עיר הבירה, בקוותם ששם לא יבוא השונא במהירות כה רבה, ושם תהיה גם האפשרות להמלט מהפצצות. ביום שלישי בא גם הרבי עם משפחתו ומקורביו לוורשה.

התלמידים שנשארו באטוואצק

כבר סיפרנו לעיל פרק לה, אודות התלמידים שבאו לישיבה מארה״ב, שמיד עם פרוץ המלחמה, בי״ז באלול, הורה להם רבינו לברוח לווארשא, ומשם לריגא, ומשם לשטוקהולם, ומשם חזרו לארה״ב.

לקמן פרק סג יסופר איך שרבינו עם בני ביתו נסעו לווארשא, ושם היו תחת מטר ההפצצות של הגרמנים במשך ארבעה חדשים, עד שניצלו לריגא בה׳ טבת, ובשלהי אד״ר יצאו משם לשטוקהולם, ומשם לארה״ב.

אמנם שאר תלמידי הישיבה באטוואצק, חלקם ברחו לביתם, חלקם ברחו לווארשא ושם חיו במחבוא, וחלקם[2] נשארו בינתיים באטוואצק; עד אשר באמצע חודש כסלו, הורה רבינו לכל התלמידים להשתדל לברוח לווילנא, כדלקמן.

אחד מאלו שנשארו באטוואצק הי׳ התלמיד ה״ר מנחם זאב גרינגלאס, שסיפר על אותה תקופה:

בתחלת פרוץ מלחמת עולם השני׳ כשהיינו באטוואצק, והרבה בחורים כבר עזבו הישיבה, אבל היינו כחמשה עשרה בחורים שעדיין נשארו ... כיון שאטוואצק הי׳ אזור רגוע לא הי׳ שם שום מחנה צבא וכיו״ב וכמעט ולא ראו שם צבא הגרמני (הנאצים ימ״ש רצו להתחיל עם ווארשא וכו׳) ... ונשארתי שם עד לערך אמצע כסלו הת״ש.

אחרי שהגיע לווילנא, ואחרי שרבינו הגיע לריגא, כתב לרבינו בי״ט אד״ר ת״ש:

הנני בזה להזכיר לפני כ״ק את אלו אשר פעלו לטובה לעזור להתלמידים דתומכי תמימים שנשארו באטוואצק בימי המלחמה, היינו בימי חודש תשרי, והחיו את נפשינו ממש ממתי הרעב.

ה״ה האדמו״ר רבי עזריאל מאיר אייגר שליט״א מלובלין, והאדמו״ר מפאריסאוו[3] שליט״א, שפעלו אצל מקושריהם שיאכלו שמה מתלמידינו.

הרה״צ מהור״ר ר׳ יעקב בינום שליט״א דאנציגער (אחי אדמו״ר מאלכסנדר), שאסף כמה פעמים אצל שכניו כסף בעדנו, וגם בעצמו נדב נדבות הגונות, אע״פ שלא הי׳ לו בריוח.

הרה״ג מוה״ר ר׳ יחיאל ישעי׳ ווינבערג שליט״א אבדק״ק יענדרזשוו פלך קיעלץ (דר באטוואצק בשכינות ישיבתינו), שאסף כמה פעמים כסף אצל שכינו, וגם אצלו אכלו במשך חדשים תשרי חשון וחצי כסלו בכ״י שני תלמידים שני פעמים בכ״י.

---

1. המשגיח ה״ר דובער גארפינקל מקורנין.

2. להלן יובא מדבריו של ה״ר מנחם זאב גרינגלאס: כחמשה עשרה ... קרוב לשלושים שנשארו באוטווצק.

3. רבי מאיר שלום רבינוביץ, ממלא מקום אביו אדמו״ר רבי יהושע אשר מפאריסאוו, שנפטר באטוואצק בי״ט תשרי תרח״צ.

האחים יעקב יצחק ויוסף מאסטאוויטש.

ש"ב ה"ר דובער גרינגלאס.

האופה ר' צבי דאמלין.

בזכות זה יעזור להם השי"ת וישמרם מכל צער ונזק ויוציאם מהמיצר אל המרחב.

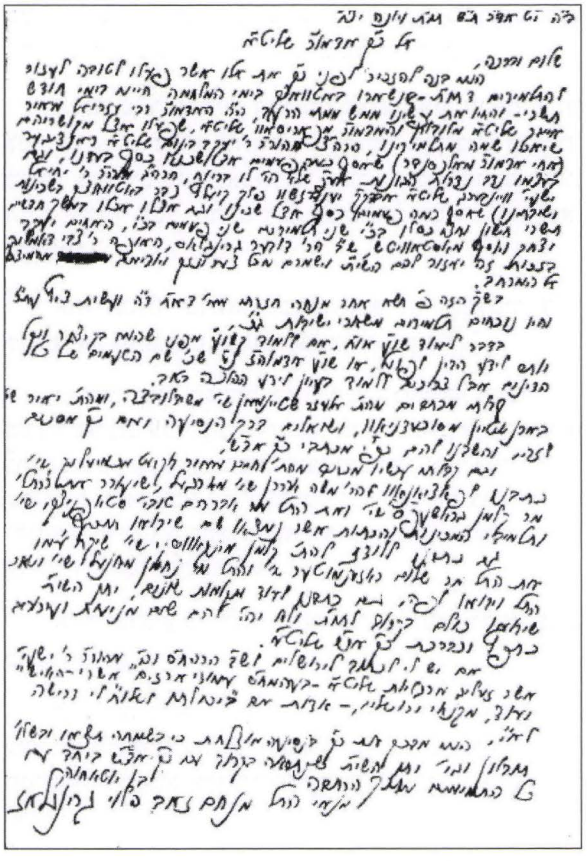

דיווח ה"ר מנחם זאב גרינגלאס לרבינו

בריחת תלמידים לווילנא

כבר סיפרנו לעיל פרק מ אודות סניף הישיבה תומכי תמימים בווילנא. כשהתחילה המלחמה התפזרו תלמידי הסניף בווילנא לביתם, והעומד בראש הישיבה, ה"ר יצחק דובער אושפאל, ברח לביתו בקורניץ. על כך סיפר (כפר חב"ד 389 ע' 16):

עם פרוץ המלחמה נסעתי לבית הוריי בעיירה קורניץ ... בינתיים נכבשה קורניץ על ידי הרוסים ואילו וילנא נשארה בתחום ליטא העצמאית, כך שחציית הגבול היתה כרוכה בסכנת נפשות.

בחודש טבת שנת ת"ש, בא מווילנא אחד מתלמידיי, יוסף קמינצקי, בנו של הרב מבאדסלאב (עיירה הסמוכה לקורניץ) ... אמר לי שבא כשליח מיוחד מווילנא כדי להצילני, שכן נודע להם כי אצל הגאון ר' חיים עוזר שמורים עבורי כסף וויזה לארה"ב.

עוד המשיך הרב אושפאל לספר על כל התלאות שהיו להם בדרך, בעת הברחת הגבול, עד שסוף סוף הגיעו לווילנא, ובאותו יום שעבר את הגבול והגיע לליטא, רשם על ספר המשניות שלקח עמו מקורניץ לווילנא:

ב"ה איווישאק פלך וילנא - למזכרת.

אור ליום ג' ז' טבת שנת תרנ"ן שעה 4 בבקר עברתי הגבול בשעה מוצלחת, הסכנה הגדולה היתה מרחפת על ראשי.

* * *

אחד מהתלמידים הראשונים, שברח והגיע אז לווילנא, ה"ר שמואל צבי פוקס, סיפר בזיכרונותיו (כפר-חב"ד 592 ע' 16):

בתרצ"ט החלה המלחמה והגרמנים נכנסו. בתשרי אותה שנה הייתי עדיין באטוואצק, וראיתי את הגרמנים נכנסים לעיר, אחר-כך ברחנו.

הלכנו ברגל עד עיירה ליד בריסק, ושם עברנו את הגבול לרוסיה[4]. רציתי להמשיך מבריסק ישר הביתה[5], אבל מסיבה כלשהי נשארנו לבסוף בשבת בווילנא. ובדיוק באותה שבת מסרה רוסיה את וילנא לליטא, שהיתה מדינה נייטרלית - וכך נתקעתי שם ולא יכולתי לנסוע הבית.

לליטא הגעתי בחשוון ת"ש, ובטבת תש"א נסענו משם ליפאן.

באותה שנה למדנו בווילנא כ-30-40 תלמידים מהישיבה באטוואצק.

הישיבה שכנה באותו "אפאטאוו'ס שול", שבו למדתי מספר שנים קודם לכן[6].

עוד אחד מראשוני התלמידים שהגיע לווילנא, ה"ר שמעון גולדמן, סיפר בזיכרונותיו (כפר חב"ד 750 ע' 53):

אחרי כמה ימים שעשיתי במקום [לולענץ], התקבלה הידיעה שרוסיה החליטה למסור את העיר וילנא שהיתה בשליטתה לידי ליטא ... ואז נודע לנו שבווילנא קיימת ישיבה נוספת - ישיבת ליובאוויטש, שכמו ישיבת מיילעס[7] פועלת בעיר עוד לפני פרוץ המלחמה.

באופן טבעי הרגשנו שבישיבת ליובאוויטש יהיה לנו נעים יותר, בעיקר בשל העובדה שזו ישיבה חסידית, ואנחנו, הבחורים מפולין, היינו כולנו מבתים חסידיים, אף כי לא חב"דיים, אבל בכל-זאת חסידיים.

---

4. הגבול שבין פולין המערבית הכבושה בידי הגרמנים, לבין פולין המזרחית הכבושה בידי הרוסים, כדלקמן בסמוך.

5. דיסנא.

6. בשנים תרצ"ד-ה, כדלעיל פרק מ.

7. על יסוד הישיבה בבית המדרש שבחצר ר' מיילא, בשנת תקצ"א, ראה "עיר ווילנא" ע' 119.

אני ושלושה בחורים מתוך הקבוצה, החלטנו אפוא שאנחנו עוברים לישיבת ליובאוויטש. מבחינתי המעבר היה טבעי, שהרי לפני המלחמה כבר למדתי בישיבות ליובאוויטש[8].

הוראת רבינו לתלמידים לברוח לווילנא

בימים הראשונים של חודש כסלו, הורה רבינו לתלמידים הנמצאים בווארשא, לברוח משם לווילנא, ולהסתדר בישיבת תומכי תמימים שם.

לצורך זה צריך היה התלמיד להבריח שני גבולות:

אחרי הסכם ריבנטרופ-מולוטוב, על חלוקת פולין בין רוסיא לגרמניה, כבשה גרמניה את חלקה המערבי של פולין, ורוסיא – את חלקה המזרחי. וכדי להגיע מווארשא לווילנא הי' צריך להבריח תחלה את הגבול שבין פולין המערבית שתחת הכיבוש הגרמני, לפולין המזרחית שתחת הכיבוש הרוסי, ואחר כך להבריח משם את הגבול שבין פולין המזרחית שתחת הכיבוש הרוסי, לבין וילנא שתחת ממשל ליטא.

על כל הנ"ל סיפר התלמיד ה"ר אברהם יצחק גארפינקל (כפר חב"ד 329 ע' 33):

אני וחברי גרנו בורשה, והיה לנו סדר קבוע ללמוד בצוותא במקום סתר. כך עברו עלינו כמה שבועות, עד שנולד בנו הספק, אם כדאי להמשיך ולשבת פה עד יעבור זעם, או לברוח...

באמצע חודש כסלו באנו אל ביתו של הרבי, ומיד נתקבלנו על ידי חדב"נ הרש"ג שליט"א, אשר שמח מאוד לקראתנו. הוא הודיע לנו, שזה עתה הגיעה להם בשורה טובה כי הרוסים הסכימו להחזיר את מחוז וילנא למדינת ליטא ... הרבי היה מעוניין מאוד שתלמידי תומכי תמימים יברחו מפולין ויעברו לוילנא, לכונן שם את הישיבה מחדש.

בו-ביום נתקבלנו ליחידות אצל הרבי. פניו היו מאירות ושמחות, ונתן לי את ברכתו שאצליח להגיע לשם בשלום, ולסייע לכונן את הישיבה כפי שהיתה.

הרבי שאל אותנו אם מוכנים אנו לברוח ולעבור את שני הגבולות, הגבול שבין גרמניה ורוסיה, והגבול שבין רוסיא לל[יט]א. כן בקשני להודיע לכל מי שאפגוש בדרך, כי רוצה הוא בכל התוקף שכולם יברחו מכאן, אך לא להשאר תחת שלטון הקומוניסטים, אלא לברוח לוילנא, למדינת ליטא. כן אמר, כי ילווה את הכסף הדרוש לכיסוי הוצאות הדרך בשביל כל התלמידים. הוא גם הוסיף, כי אין להתמהמה בכל זאת, היות ובכל יום עלולים להיות שינויים במצב.

הסכמתי לברוח מיד למחרת. הרב גוראר[9] נתן לי מאה זלאטעס, וגם הוסיף לי עוד חמישים, כדי אוכל לקחת עמי את אחי המבוגר ממני, כי בלעדיו לא ירשו לי ההורים לברוח. לקחתי מהרבי את ברכת-הפרידה. גם נמסרה לי ממשפחת הרבי שליחות מיוחדת אל החסידים בוילנא, למסור לחסידים בארצות-הברית אודות מציאת דרך הצלה לבית הרבי, וכן על אופן היציאה שדרכו רוצה הרבי לצאת.

בדרך פגשתי את אחד מתלמידי הישיבה, מסרתי לו מה ששמעתי בבית הרבי, והדבר נתפשט אחר כך בין האחרים. כך באו עוד עשרות תלמידים שקיבלו עזרה כספית, וכך ניצלו ת"ל.

תלאות רבות וקשות עברו עלינו ליד הגבול, שם נאסרנו לימים אחדים, ועוד תלאות. אך בסופו של דבר הצלחנו, בע"ה, והגענו לעבר השני, אל העיר הראשונה שהיתה תחת שלטונה של ממשלת ליטא.

אחרי כמה ימים הגעתי לוילנה, לבית הכנסת המפואר של חסידי חב"ד, שהיה מפורסם תחת השם - "אפאטאוו'ס קלויז".

כאשר[10] הגעתי לווילנה, מצאתי שם כחמישה-עשר תלמידים שהגיעו לכאן בדרכים שונות [מ]ביאליסטוק. כי בפרשת הדרכים נתפרדו בחשכת הלילה בעת שניסינו לעבור את הגבול מרוסיה לליטא. אני נפלתי אז מהגשר לתוך אמת-המים שחצה את הגבול, והחיילים לא הרגישו בי. יצאתי בע"ה מן המים בשלום, והצלחתי לעבור את הגבול ולהגיע לביתו של איש יהודי בליטא, בטרם הצליחו השוטרים לפגוע בי.

מיום ליום הגיעו עוד ועוד תלמידים מאטוואצק, אשר קיבלו תמיכה מבית הרבי כדי לברוח לוילנה.

שעות ארוכות ישבנו יחד, מדי לילה אחר הסדרים, וכל אחד מאתנו סיפר על התלאות שעברו עליו מאז פרוץ המלחמה, ועל הנסים והנפלאות שאירעו בדרך עדי הגיעו עד כה.

וכן נתן רבינו סכום מסוים, לכל אחד מהתלמידים שנשארו עדיין באטוואצק, כמובא לעיל. אחד מאלו שנשארו אז באטוואצק, ה"ר מנחם זאב גרינגלאס, סיפר על כך בזיכרונותיו:

ה"ר מנחם זאב גרינגלאס

ידענו שבקרוב צריכים לעבור את הגבול, לצאת את פולין לכיוון וילנא. היה זה בכסלו בשנת ת"ש, בשעת כיבוש ווארשא ... הרבי הריי"צ לווה כסף מאיזשהו מקום, ונתן לכל הבחורים (קרוב

8. במכינה בווארשא, כדלעיל פרק לו.

9. חדב"נ הרש"ג.

10. מכאן ואילך נדפס בזכרונותיו בכפר חב"ד 334 ע' 32.

לשלושים שנשארו באוטווצק) 150 זלאטי (סכום מכובד באותם ימים) בכדי שנעבור הגבול לווילנא.

שמענו אז שישנו האפשרות לעבור הגבול, בדרך לא דרך, לווילנא שהי' אז תחת ממשלת ליטא, והי' אז שקט וכו' - ישיבות כמו מיר וקלעצק הגיעו עד ווילנא - והרבי נתן הכסף כיון שלפעמים צריכים עבור המורה דרך או לשחד וכו'.

אודות התלמידים הראשונים שהגיעו לווילנא, הודיע המזכיר ר' חיים ליברמן (שהי' באותה שעה בריגא[11]), אל ה"ר ישראל דזייקאבסאן, במכתב שכתב לו בי' כסלו ת"ש:

כעשרים בחורים מהישיבה באטוואצק הלכו רגלי והגיעו ב"ה לווילנא.

ה"ר צבי יוסף קוטרלסקי

הוראה זו התפשטה מיד אל התלמידים הנפוצים ברחבי פולין, ועד לביאליסטוק שבצפון מזרח פולין. וכך סיפר התלמיד ה"ר צבי יוסף קוטלרסקי:

בישיבת "תומכי תמימים" למדתי משנת תרצ"ד עד שנת תרצ"ח - כאשר נלקחתי בכח לצבא הפולני.

לפני המלחמה העבירו אותנו עד לגבול הגרמני, לא הרחק מהעיר ראדומסק.

זכורני, כאשר לפנות בוקר של אותו היום בו פרצה המלחמה, שלחו אותי אל הרופא הויטנארי לבדוק את הסוס שלי. כאשר חזרתי ליחידה שלי, לא היה כבר שום זכר לא ליחידה ולא לבסיס, כל העיירה שעל יד הגבול היתה מופצצת, הרוסה ועולה בלהבות, ולא ידעתי לאן לפנות.

בדרכי חזרה מהצבא, נפגשתי עם כמה מהבחורים שלנו שהיו בביאליסטוק ... סיפרו לנו כי הבחורים שלנו נוסעים לווילנא. וילנא היתה כבר שייכת לליטא ... הצטרפתי עם הבחורים בדרכם לווילנא.

הוא סיפר על כל התלאות שהיו להם בדרך הברחת הגבול, המעצרים של משמר הגבול והחקירות, ועד שבסוף הגיעו לווילנא, בחודש טבת. וסיים:

כאן, בווילנא, נכנסתי מיד ללמוד בישיבת "תומכי תמימים", שבהנהלת הרב החסיד רבי יצחק דוב אושפאל ז"ל, והייתי שם כשנה, יחד עם כשלשים וחמשת התמימים.

ה"ר שמואל דוד רייטשיק

אחד מהתלמידים שהיו אז בווארשא, ואחרי ברכת הפרידה מרבינו באור לי"ח כסלו, יצא לדרכו להברחת הגבולות, הוא ה"ר שמואל דוד רייטשיק.

אחרי רוב טלטולים הגיע לווילנא בכ"ט טבת, והסתדר בלימודים בישיבה. ובמוצש"ק פר' תשא, ט"ו אד"ר, הוא כתב דיווח מפורט לרבינו:

בזה אוכל להודיע לכ"ק אד"ש, על גודל הטוב והחסד שעשה ה' עמדי, כי ב"ה אחר כמה הרפתקאות וטלטולים שונים באתי בחזרה לתו"ת דפה בליל כ"ט טבת.

סדר נסיעתי היה כך. אחר ברכת פרידה מכ"ק אד"ש, בליל י"ח כסלו, היינו עוד בפראגא[12], עד מחרת. בליל י"ט כסלו התוועדנו יחד, ואחרי ההתוועדות נסענו יחד לשעדלעץ, וב"ה כי אחר כמה מניעות ועיכובים עברנו הגבול[13] בליל כ"ו כסלו. ובליל כ"ט כסלו באנו לסלאנים.

ובליל ל' כסלו התוועדנו יחד עם הת' שמואל זילבערמאן. והנה הוא התעניין הרבה מאוד אתנו, ואסף סכום גדול מעות בעדינו.

(באותו זמן שהיינו שם עסק גם כן מאוד אודות המקוה דשם, שסגרו הבאלשעוויקות ימ"ש[14], וב"ה כי פעולתו יחד עם האב"ד דשם עשת[ה] פעולה, ובעת שנסענו משם כבר הבטיחו לו שיפתחו בחזרה).

ואחר שקבלנו צידה לדרך נסענו בליל ג' טבת ללידא. ובליל ח' טבת נסענו יחד עם התל' משה בערמאן וזעליג דוד זילבערמאן מסלאנים לאשמינא.

ולהיות כי במשך הזמן פסלה הממשלה דשם המעות הפולניות, נסעתי בליל י"ד טבת לגלובאקא. והנה הרב דשם הת' יצחק מאנדעלבוים[15] שי' התענין מאוד בזה, ואסף סכום נכון מעות. והנה גם הוא חפצו ורצונו לבוא לכאן, רק שאינו יודע מה לעשות, כי מרגיש עצמו בעל אחראי בעד העיר, ואיך יכול לעזוב את העיר.

ולהיות שהיה בקשה לעבור את הגבול בסביבות אשמינא, נסענו אני והתל' מענדעל טענענבוים, בליל ט"ו טבת, לפאסטאוו, והיינו שם בש"ק אצל הרב דשם[16]. והנה התל' מענדעל טענענבוים חזר מאמר דא"ח. והנה גם הרב דשם אסף מעות מה בעדינו. ומשם נסענו להאדוצושקא, והיינו שם אצל הח' הערשעל קורלאנטשוק שי'.

ומשם נסענו בכ' טבת לשוועניציאן, והיינו שם בביה"ח[17]. והנה הח' מנחם מענדל בערלין שו"ב דשם, התעניין אתנו, וב"ה כי אחר כמה הרפתקאות עברנו הגבול[18] בליל כ"ח טבת, ובליל כ"ט באנו לפה.

---

11. כדלקמן ריש פרק סג וריש פרק סה.

12. עיירה הסמוכה לווארשא.

13. שבין פולין הכבושה על ידי הנאצים לבין פולין הכבושה על ידי הרוסים.

14. אחרי שכבשה רוסיא את החלק המזרחי של פולין.

15. כדלעיל פרק ח.

16. ה"ר יהודה ליב פריידין, כדלעיל פרק ח.

17. בית החסידים, שטיבל.

18. שבין פולין הרוסית לבין ליטא.

מכתב הרש"ד רייטשיק לרבינו

וב"ה כי מצאנו בפה כמה תלמידים מאטוואצק, והישיבה כבר נסתדרה במקצת. וב"ה כי כהיום הישיבה כבר נסתדרה בסדר מסודר ברוחניות וגשמיות. וגם כבר ניכר פעולתה והרושם שעשתה על שאר הישיבות, וכמה תלמידים מהישיבות שנתגלה להם עולם חדש, באים בכל יום בלילה ללמוד דא"ח, ובש"ק בעת חזרת דא"ח יש עולם גדול מהישיבות. ואנו מקוים כי במשך הזמן תעמוד הישיבה באותה המעמד ומצב שהיתה באטואצק בפרט, ובכלל באותה גובהה הראוי לה. יתן ה' שמהיום והלאה תומכי תמימים יתקיים לנצח, ולא יפסק עד ביאת הגואל בקרוב ממש.

בשבת פ' תרומה התוועד הרמ"ל[19], ודיבר הרבה אודות שמירת הזמן ואודות תעודתינו בתור שארית הפליטה מתומכי תמימים.

בשבת קודש פ' תצוה היה אצלנו אורח חשוב הח' פנחס מינץ מקאוונא, וסעד יחד אתנו בסעודת שבת, וסיפר כמה סיפורים, ובליל יום ב' התוועד.

ובש"ק העבר התוועדו הרמ"ל והרב ר' שמואל זאלמאנאוו[20] בליל ש"ק, וגם היום בשעת הסעודה.

יתן ה' שאהי' תמים כפי הכוונה האמתית, ושאצליח בלימוד הנגלה והדא"ח, ושלא יהיה לי שום מניעות ועיכובים לעסוק בתורה ועבודה, ושאשמע בשו"ט מאת אבי מורי בתוכ"י.

על כך השיבו רבינו, בכ"ה אד"ר (חי"ד אגרת ה'רסא*):

במענה על מכתבו המודיע שבא ת"ל בשלום לישיבת תו"ת, הנני מברכו בברכה, בברכת ברוך הבא, ובטח קרא את מכתבי להתלמידים[21] ומקיים ככל האמור בו. והשי"ת יעזר לו להצליח בלימודו ויהי' יר"ש חסיד ולמדן.

* * *

אודות הגעתו של התלמיד ה"ר שמואל דוד רייטשיק וחבריו לווילנא, סיפר גם התלמיד ה"ר שמעון גולדמן בזיכרונותיו (כפר חב"ד 751 ע' 49):

זכורים לי הימים בהם הגיעו התמימים הרב ר' יוסף מנחם מענדל טנענבוים ז"ל ויבלח"ט הרב ר' שמואל דוד רייטשיק והרב ר' זאב גרינגלאס שליט"א. הרב טנענבוים היה מספר כי כאשר הקבוצה היתה צריכה לעבור את הגבול, הרב רייטשיק איבד לפתע את הקשר עם הקבוצה, ואז, תוך שהם צועדים בחשכת הלילה, החל לקרוא בקול "מענדל, מענדל" כשכוונתו לרב טנענבוים ... חודש הקשר ובסופו של דבר הם עברו את הגבול ביחד.

ה"ר יוסף מנחם
מענדל טנענבוים

ה"ר מנחם שמואל
דוד רייטשיק

בכ"ח טבת, סיכם המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, במכתבו אל ה"ר משה זלמן פייגלין באוסטרליה:

בדבר מצב ישיבתינו הקדושה, הנה האמת הוא, כי במדינת פולין אי אפשר הי' להחזיקה עוד, כי הנגישות על התלמידים הם יותר מדאי, ועל כן הוכרחו להעתיקם למדינת ליטא, וחלק התלמידים כבר עלה ב"ה להעתיקם. כמובן עולה זה בקשיים גדולים ביותר, כי מובן אשר ההעברה היא ע"ד האמור כבוד אלקים[22], ועושים תעמולה בזה להביא הדבר לפועל בעזה"י.

אחרי הצלת רבינו לריגא

כאשר הגיעו שלשת התלמידים האלו לווילנא, בכ"ט טבת ת"ש, כבר הי' רבינו בריגא; כדלקמן פרק סג, שרבינו ניצל מווארשא והגיע לריגא, בה' טבת ת"ש.

מיד כשהגיעו שלושה אלו לווילנא, דיווח על כך הרמ"ז גרינגלאס אל רבינו, ורבינו השיב לו בח' שבט (ח"ה אגרת א'קמז):

במענה על מכתבו ממוצש"ק העבר, הנני לברך אותו ואת התלמידים הנעלים מר מנחם מענדל שי' טענענבוים ומר שמואל דוד שי' בברכת ברוכים הבאים, ברוך יהי' בואכם עם אחיכם תלמידינו היקרים לשקוד בתורה ועבודה בשמירת הזמן ובהתמדה גדולה...

בטח כבר כתבתם לתלמידנו אחיהם יחיו שנשארו עדיין במקומות שונים אשר ימהרו לבוא ולא יהיו להם שום מניעות ועיכובים ויתחזקו בבטחונם בהשי"ת שיהי' בעזרם ויצליח דרכם ויבואו לשקוד בתורה ועבודה.

שילחו לי רשימה מפורטת למי כתבו, וירבו לכתוב לעורר אותם כי הזמן יקר במאד.

האגרת נדפסה באגרות-קודש ח"ה אגרת א'קמז, ולא נתפרש שם הנמען; אמנם מסופר אודותה בזיכרונותיו של הרמ"ז גרינגלאס:

---

19. המזכיר ה"ר משה ליב רוטשטיין, שברח גם הוא ואשתו מפולין, והגיע לווילנא, ובחדש אלול ת"ש יצא בדרכו משם (דרך רוסיא ויפאן) לארה"ב, כדלקמן פרק סה.

20. אשר גם הוא ברח עם אשתו מפולין לווילנא, ויחד עם הרמ"ל נסע לארה"ב באלול ת"ש, כדלקמן שם.

21. שבח"ה אגרות א'קמא. א'קמז. א'קנג. ועוד.

22. הסתר דבר (משלי כה, ב).

לאחרי שבעזה"י הגענו לווילנא קבלתי מכתב מרבינו שהי' כבר בריגא, ובו כתוב בקשה נפשית - לכתוב לכל התלמידים בפולין שביכולתי, שיסעו מיד לווילנא.

במוצש"ק פר' תשא, ט"ו אד"ר, אחרי שהגיע המכתב הנזכר של רבינו אל הרמ"ז גרינגלאס, דיווח התלמיד ה"ר שמואל דוד רייטשיק אל רבינו:

כתבתי מכתבים להתל' נח יצחק ליבערמאן[23], זלמן פייויל בזשעזשינסקי, יעקב לייב מארקאוויטץ, האחים גאלדבערג[24]. ומהתל' נח יצחק קבלתי תשובה שהוא בקו הבריאות, ולפי הנראה, להיות שכתבתי לו ברמיזה, לא הבין כהוגן, על כן כתבתי לו שנית יותר מפורש.

אצל הגבול נמצאים התלמידים באשמינא, התלמיד שלמה משה אייזענבערג, יוסף סאבאל, יעקב פרידמאן, בן ציון שעכטער, מאיר גלוקסמאן (כבר שלחנו להם מעות). בלידא נמצאים התל' לייבול קראמער, נחמן קראנענבערג. ובשוועניציאן נמצא התל' חיים טובי' קאזלאוויטש, וגם התל' מאיר הענדיל נסע להגבול דרוסיא[25].

גם קבלנו מכתב מהר"מ[26] שי' המודיע, כי התל' שמואל ארבעס ונטע מאנדעלמילך נסעו להגבול, יתן ה' שיבאו בקרוב ממש בשלום בלי שום מכשול.

עתה נתעורר אצלינו הצעה, אפשר יסע אחד מאתנו על עבר הגבול, ויראה שאותם שנמצאים שם אצל הגבול, ובכלל כל התלמידים הנמצאים, יבואו למחנינו. ובפרט שיראה שהחסיד הת' חיים מאיר ליס[27] יבוא לכאן, שנצרך לנו בהישיבה, בפרט עתה שהרב ר' שמואל זאלמאנאוו שי' נוסע מאתנו[28]. רק שאין אנו יודעים מה לעשות, כי הרי התל' יצחק מענדל גלוקסאהן[29] היה כאן ועבר חזרה הגבול בשביל ענינים כאלו[30], ועד היום לא היה ממנו שום ידיעה[31].

התל' מנחם שמואל דוד רייטשיק

לערך באותם הימים רשם המזכיר ה"ר משה ליב רוטשטיין את רשימת התלמידים שבישיבה, כדלקמן בסמוך, ומוסיף בסופה:

ובמשך החדשים כבר עברו תלמידים שונים שבאו והלכו להם.

ועוד בדרך מתלמידי אטוואצק בחבל רוסיא החדשה, נחמן קראנענבערג - ווישקוב. שלמה משה אייזענבערג - קינסק. יצחק מענדל ליס - ווישקוב (תפוס עדיין). מאיר גלאזמאן - סטאפניץ.

כעבור ימים אחדים, בי"ט אד"ר, דיווח ה"ר מנחם זאב גרינגלאס לרבינו:

קבלתי מכתבים מהת' אלעזר שטיינמאן שי' משידלובצה, ומהת' יאיר שי' בארנשטיין מסוכעדניאוו, ושואלים דרך הנסיעה, ואם כ"ק מסכים לזה, והשבנו להם כפי מכתבי כ"ק אד"ש.

וגם קבלתי עכשיו מכתב מהת' חיים מאיר בוקיעט מכמיעלניק שי'.

כתבנו לפאציאנאוו להר' משה אהרן שי' מארגעל, שיעורר את התל' מר קלמן גראשעפס שי', ואת התל' מר אברהם טובי' סטאפניצקי שי', ותלמידי המכינות והכתות אשר נמצאו שם, שיבואו תיכף.

גם כתבנו ללודז להת' קלמן מינקאווסקי שי', שיקח עמו את התל' מר שלום ראזענמוטער שי', והתל' מר נחמן מאנעל שי', ושאר התלמידים, ויבואו לפה.

גם כתבנו לעוד מקומות שונים. יתן השי"ת שיבואו כולם בקרוב לתומכי תמימים, ולא יהי' להם שום מניעות ועיכובים כחפץ וכברכת כ"ק אד"ש שליט"א.

ה"ר חיים מאיר בוקיעט

את כל הנ"ל סיכם התלמיד ה"ר מנחם זאב גרינגלאס בזכרונותיו:

כתבתי הרבה מכתבים להתלמידים שידעתי כתובתם, ומהם התמים חיים מאיר בוקיעט בחמילענק, חיים מאיר בוקיעט הי' בן יחיד, והי' קשה להוריו להרשהו ללכת, אבל הרי כך צוה רבינו, ונסע והגיע אלינו בווילנא, כמעט כל אלו שנשארו בפולין נהרגו על ידי הנאצים ימ"ש.

אודות בריחתו של הרח"מ בוקיעט מחמעלניק לווילנא, סיפר התלמיד ה"ר יוסף גולדשטיין, מנהל הסניף מישיבת תומכי תמימים בחמעלניק:

בחורף ת"ש הגיעני גלוי' כתובה בפולנית בידי הבחור התמים [צבי] יוסף קוטלרסקי מווילנא (כעת[32] מזכיר ישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש בברוקלין), בו כותב שהסבא מבקש שכל נכדיו יבואו לווילנא. הבנתי מיד שהכוונה לאדמו"ר, ואכן התחלתי לשדל תלמידים לנסוע לווילנא.

---

23. כשהתחילה המלחמה הוא נשאר בחעלם, כנזכר ב"רשימת אנ"ש והתמימים שי' הדרים בנאצי פוילין" דלקמן פרק סו מספר 47.

24. חיים ומרדכי, ב"ר יעקב מווארשא.

25. לפועל לא הצליח לעבור לליטא, וחזר לראדום, ושם בגיטו הקים את הישיבה, כדלקמן פרק סא.

26. הר"י עבער, שכתב להם מווארשא.

27. שבמשך תקופה היה משגיח בישיבה בווארשא, כדלעיל פרק כא.

28. לפועל נסע בחודש אלול, כנ"ל.

29. הוא התלמיד ה"ר יצחק מענדל ליס (בנו של ה"ר חיים מאיר ליס הנ"ל).

30. שרצה להביא עוד תלמידים לווילנא, ולפועל לא הצליח לבוא חזרה לווילנא, כי בשעה זו סגרו הליטאים את הגבול באופן שאי אפשר הי' להבריחו יותר, כדלקמן.

31. למעשה הוא ברח לרוסיא, ואחרי המלחמה יצא מרוסיא ועלה לארה"ק והתיישב בכפר חב"ד.

32. הרשימה נכתבה לערך בשנת תש"מ.

מעניינת אפיזודה אחת עם הבחור חיים מאיר בוקיעט תושב חמעלניק. הוא למד בתומכי תמימים אטוואצק, וכאשר פרצה המלחמה חזר לביתו. הי' בן יחיד להוריו, ועל כן, אף שהוא ואביו הסכימו לנסיעה, עדיין היתה הבעי' לקבל הסכמת אמו, עד שהוחלט אצלנו להעלים ממנה, ולומר שנוסע לקרבת מקום וכו'.

הבחור הצליח לעזוב את העיר, ועל ידי הרפתקאות רבות הגיע לווילנא, שהיתה אז מקום מבטח לפי ערך.

זכורני שבסוף חורף תש"א בעצומם של ימי הרדיפות, הגזירות והעינויים שסבלנו מן הצורר הגרמני, קבלה אמו של הבחור חבילה קטנה מבנה, וכותב שנמצא במקום מבטחים קרוב ליפאן. אין לתאר ולשער שמחתה ואושר פניה במה שבנה יחידה לא נמצא אתם בסבלותם והינו במקום מבטח[33], לא הפסיקה להודותינו על הטובה שגמלתי' וכו'.

הבחור הנ"ל הגיע סוף סוף לארה"ב, על ידי השתדלות האדמו"ר, וכעת משרת כר"מ בישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש בברוקלין.

* * *

עוד אחד מהתלמידים שהגיעו במשך החורף ללמוד בישיבה, התלמיד דוד בעלזיצקי, כתב אל רבינו בריגא:

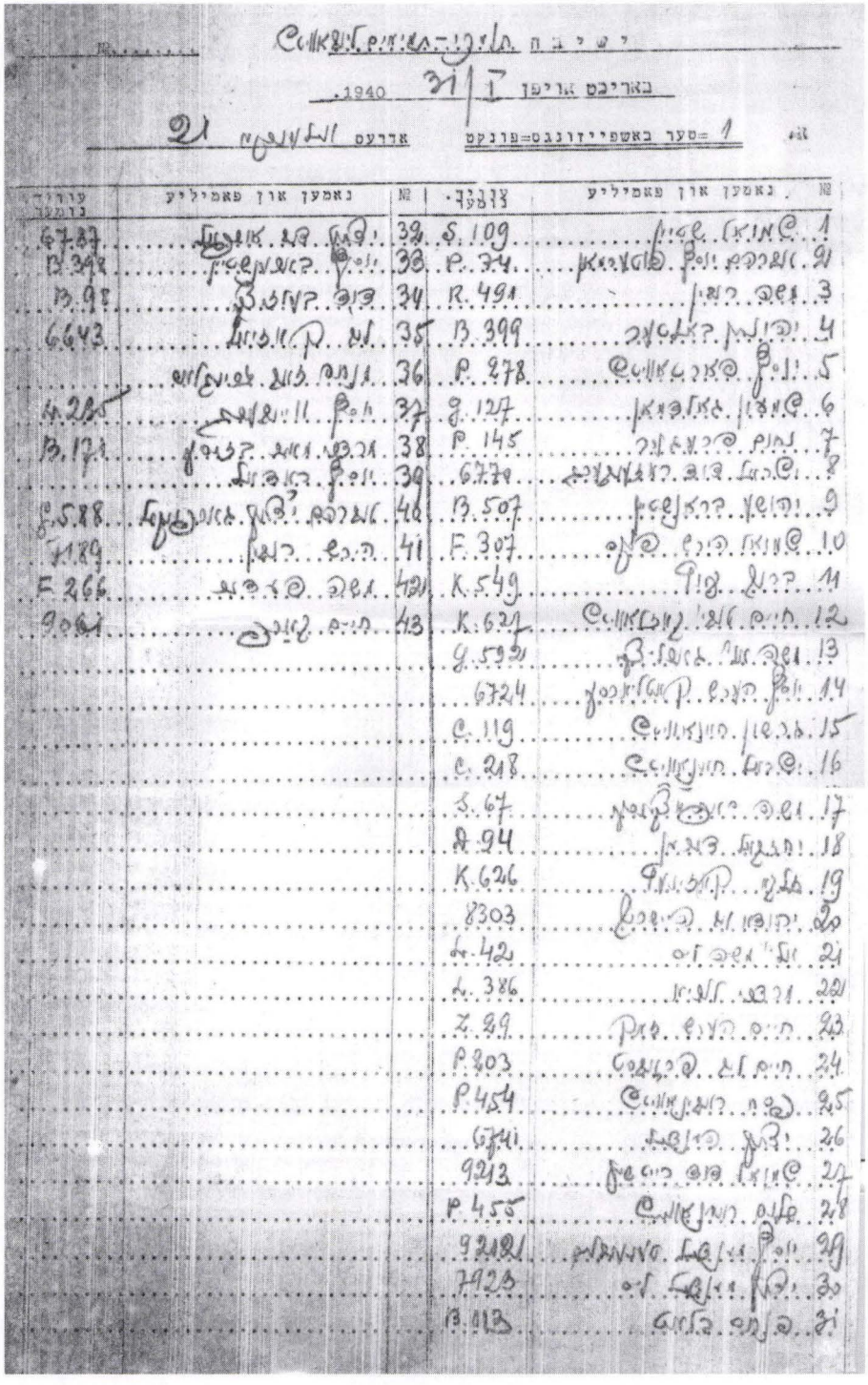

רשימת התלמידים – חורף ת"ש

בזה הנני להודיע אל כ"ק אדמו"ר שליט"א, כי באתי בשלום אל ישיבת תו"ת בעי"ת וילנא, ולומד הנני בהשיעור של הכתה. עיר מגורי הוא באטוואצק, ואבותי נשארו שם ... עד כאן הי'

פרנסתם מכביסת לבנים של תלמידי ישיבת תו"ת באטוואצק.

רשימת התלמידים בווילנא

בארכיון נמצא תצלום רשימת התלמידים שלמדו בישיבה ב31 לינואר 1940 (כ"א שבט ה'ת"ש), ורשומים בו 43 תלמידים.

33. ראה "רשימה מאנשים בנאצי פוילין" דלקמן פרק סו מספר 12, שהם היו ברשימת מקבלי התמיכה מרבינו – כשהתחילה המלחמה.

עוד נמצאת רשימה מפורטת של 35 תלמידים, בארכיון המזכיר ה״ר משה ליב רוטשטיין שבספריה, בה רשום גם מקום מוצאם, גילם, ומתי הגיעו לווילנא, ואלו שעדיין על הגבול.

רשימת התלמידים

רוב התלמידים שברשימה הזאת ניצלו אחר כך דרך רוסיא יפאן וסין, אבל לא כולם.

התקציב להצלת התלמידים

אודות החלטתו של רבינו, לא לשקוט ולא לנוח עד שיציל את תלמידי ישיבת "תומכי תמימים", הוא סיפר במכתב כללי מחודש ניסן ת"ש (ח"ה אגרת א'קפא):

אין יענע גרויזאמע שטונדען, ווען איך מיט מיינע הונדערטע תלמידים פון מיינע ישיבות "תומכי-תמימים ליובאוויטש", האבען זיך געפונען אין ווארשע אונטער א האגעל פון באמבעס און קוילען, אויסגעשטעלט צו די גרעסטע סכנות נפשות, און צוזעהענדיק די שרעקלעכע גרוילען, צרות און ליידען, און טאג-טעגלאכע לעבענס געפאר, האב איך זיך געשטעלט אלס מיין לעבענס אויפגאבע, אז ווען השי"ת וועט מיר העלפען ארויסצוראטעווען זיך פון דארטען, וועל איך ניט רועהן ביז איך וועל טאן אלעס וואס איך וועל קענען צו מציל זיין די ליעבע טייערע תלמידי חכמים, גדולי תורה ויראה, וועלכע זיינען פארבליעבען דארטען.

בהגיע רבינו לריגא, כתב לר"י דזייקאבסאן בי"ד טבת (ח"ה אגרת א'קלג):

בדבר הישיבה כותב חתני הרש"ג שי', וצריכים השתדלות והתעסקות לעשות תעמולה גדולה לקבץ אותו הסכום הדרוש לסילוק החובות שהוצאתי במשך ארבעת החדשים הללו, ועל העתקת חלק התלמידים שי' לליטא, וחלק שעוד צריכים להעתיק, ובשביל ההוצאות עדיין לא העתיקום, וההוצאות להחזיקה בליטא - נוסף על ההוצאה באטוואצק ווארשא ולודז, ובטח ימלא הכל בדיוק כפי אשר כתב לו חתני הר"ש שי'.

ובאותו יום כתב להרב ד"ר יונג (ח"ה אגרת א'קלו):

בעמל רב ובהוצאה מרובה עלה בידי בעזה"י להעתיק לליטא חלק מהישיבה המרכזית שלי תומכי תמימים באטוואצק, וחלק מאת המחלקות בווארשא, לאדז, קאלושין, חעלם ועוד, וחלק גדול עוד נשאר בפולין מחוסר אמצעים אצלי להעתיקם, והתלמידים שי' הם שם בסכנה גדולה, יחוס השי"ת וירחם עליהם ויתן לי היכולת להביאם בקרוב ממש לליטא צלחה.

פניתי על ידי חתני הרב ר"ש שי' גורארי' אל הדזאינט באיראפא בבקשת עזר על העתקת הישיבות שלי מפולין לליטא בסך ארבעת אלפים דוללר, כן פניתי בנדון זה בתלגרמה אל הדזאינט בנויארק, ובזה הנני פונה לידידי שי' אשר יואיל נא לתמוך את בקשתי האמורה שתתמלא בהקדם האפשרי.

יחד עם זאת כתב מברק, אל הר"י דזייקאבסאן והר"ש לויטין, בכ"ו שבט (תרגום מאנגלית):

פניתי במברק לטרופר, לתת עזר לחג הפסח 5000. להוצאות הצלת 200 מתלמידי הישיבה 4000. ולהוצאות הצלת 6 רבנים ובני ביתם לארה"ב 5143. קבלתי מענה מטרופר, השקפתו לדחות מילוי בקשה זו, והוסיף שמחכה להחלטת נ.י. בזה. נא להיפגש דחוף עם רוזין, לדרוש מאתו להשפיע על הדזוינט לתמוך שלושת בקשות הנ"ל במילואן. תתאמצו תעשו כל אשר ביכלתכם. גם תבקשו את עזרתו של קרעמער והרב יונג בשמי. הודיעו במברק התוצאות.

שניאורסאהן

מברק רבינו

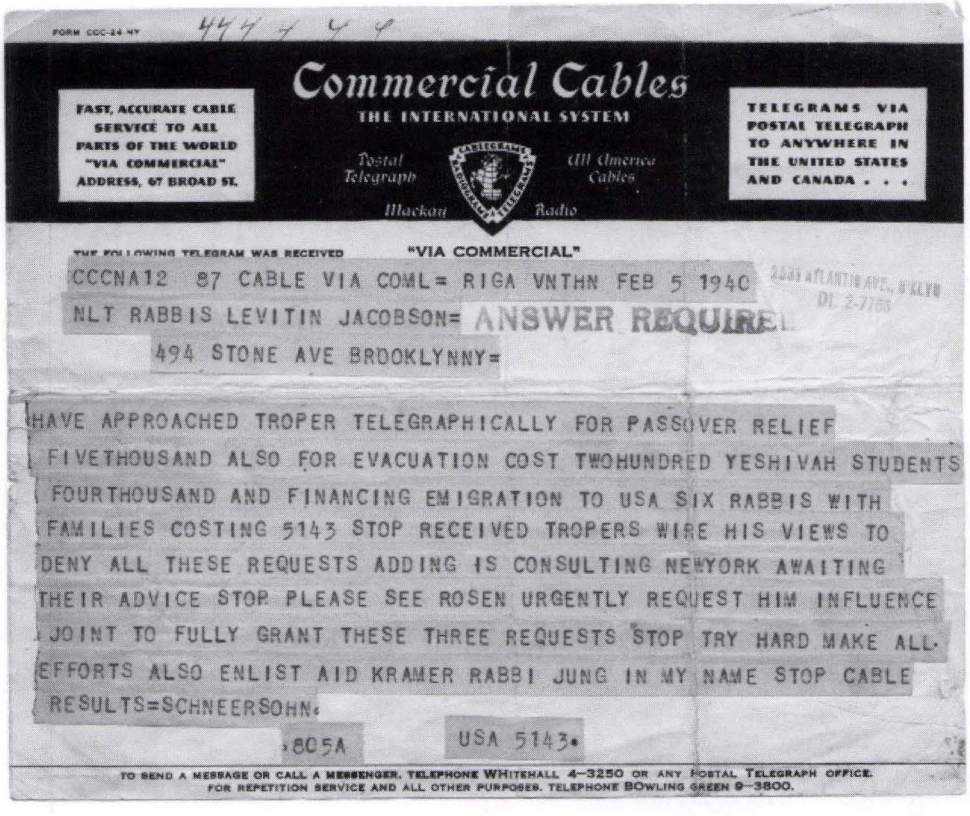

FORM CCC-24-NY 44744

Commercial Cables
THE INTERNATIONAL SYSTEM

FAST, ACCURATE CABLE SERVICE TO ALL PARTS OF THE WORLD "VIA COMMERCIAL" ADDRESS, 67 BROAD ST.

Postal Telegraph · All America Cables · Mackay Radio

TELEGRAMS VIA POSTAL TELEGRAPH TO ANYWHERE IN THE UNITED STATES AND CANADA . . .

THE FOLLOWING TELEGRAM WAS RECEIVED "VIA COMMERCIAL"

CCCNA12 87 CABLE VIA COML= RIGA VNTHN FEB 5 1940

NLT RABBIS LEVITIN JACOBSON= ANSWER REQUIRED

494 STONE AVE BROOKLYNNY=

HAVE APPROACHED TROPER TELEGRAPHICALLY FOR PASSOVER RELIEF FIVETHOUSAND ALSO FOR EVACUATION COST TWOHUNDRED YESHIVAH STUDENTS FOURTHOUSAND AND FINANCING EMIGRATION TO USA SIX RABBIS WITH FAMILIES COSTING 5143 STOP RECEIVED TROPERS WIRE HIS VIEWS TO DENY ALL THESE REQUESTS ADDING IS CONSULTING NEWYORK AWAITING THEIR ADVICE STOP PLEASE SEE ROSEN URGENTLY REQUEST HIM INFLUENCE JOINT TO FULLY GRANT THESE THREE REQUESTS STOP TRY HARD MAKE ALL EFFORTS ALSO ENLIST AID KRAMER RABBI JUNG IN MY NAME STOP CABLE RESULTS=SCHNEERSOHN

805A USA 5143

TO SEND A MESSAGE OR CALL A MESSENGER, TELEPHONE WHITEHALL 4-3250 OR ANY POSTAL TELEGRAPH OFFICE. FOR REPETITION SERVICE AND ALL OTHER PURPOSES, TELEPHONE BOWLING GREEN 9-3800.

פרק נה
אחרי סגירת הגבולות

גם בחודש אדר ראשון, ועד לנסיעת רבינו מריגא לנ.י. המשיך רבינו לעודד ולתמוך בבריחת התלמידים מעיירות פולין לווילנא. וכך כתב אל אחד התלמידים, בג׳ אדר ראשון (ח״ה אגרת א׳קנג):

יעזר השי״ת להתלמידים הנזכרים במכתבו שיבואו בקרוב אל הישיבה ויצליחו בלימוד ובעבודה. וצריכים לזרזם שימהרו לבא. ומהראוי שכל אחד מהתלמידים יכתוב לחבירו לעוררם ולזרזם שיבואו, ואיש את רעהו יעזרו לחפש ולמצא את אלו שאין ידוע מקומם, ולדבר על לב אלו הנמנעים לבא מפני סיבות שונות, שיחוסו על נפשם ויעמדו נגד כל המניעות ועיכובים ויבואו אל הישיבה. וצריכים לזרז גם אותם שלמדו בהכתות ובישיבות קטנות, כמו בחעלם ושארי מקומות שיבואו לתומכי תמימים, וכן להתלמידים דתומכי תמימים שבלאדז. ובבקשה להודיעני מכל הידיעות שיקבלו בנידון זה.

אלא שבאותה שעה נסגר הגבול שבין פולין הרוסית לבין ליטא. סיפר על כך התלמיד ה״ר אברהם יצחק גארפינקל (כפר חב״ד 334 ע׳ 33):

במכתבים שהיו מגיעים, היה הרבי מצווה עלינו להשתדל ולעשות את כל האפשר שיותר ויותר תלמידים יברחו מארצות הדמים. כן ביקש מאתנו להודיע, שכל אחד מבני ישראל אשר היכולת בידו לברוח משם - יחוס על נפשו וחייו, ויברח.

כל אחד מאתנו כתב כן למשפחתו, לעשות את כל אשר בידם ולברוח. כך עלה בידינו לפעול, כי הרבה תלמידים מאוטוואצק ברחו מפולין הגרמנית לפולין הרוסית, ומשם הגיעו עד גבול ליטא.

אולם, להכנס לוילנא עצמה היה כמעט בלתי אפשר, כי הליטאים הכבידו מאוד את שמירתם על הגבול שבינם לבין רוסיה. הם הקימו גדר חשמלית במעבר הגבול, וכן הציבו שוטרים מלווים בכלבים על כל צעד.

אולם למרות הקשיים העצומים, עלה בידינו להביא לוילנה ארבעה תלמידים, לאחר תשלום סכום גדול לגוי אחד אשר הסתכן להבריחם את הגבול. גוי זה נתפס אחר-כך על ידי הרוסים, אשר גזרו עליו משפט מוות. שאר התלמידים נשארו מעבר לגבול.

בי׳ אד״ש כתב על כך התלמיד ה״ר מנחם זאב גרינגלאס לרבינו:

קבלתי מכתבים מאחיי התלמידים התמימים שי׳ מר יחזקאל שפיוורואך[34] מקאמבין, המודיע שיש לו מניעות גדולות לבוא הנה. וגם מבקש לעורר רחמים רבים עבורו יחזקאל בן רחל.

מר יצחק שטולמאן מביכאווע גם מבקש לעורר רחמים רבים ממקור הרחמים והחסדים האמיתיים עבורו.

את הקשיים האלו בסגירת הגבול, מרמז רבינו, כשהגיע לנ.י. וכתב לכמה תומכים, בי״ז אדר שני (חי״ב אגרת ד׳שסב):

דער צושטאנד פון מיינע ישיבות אין יוראפ איז זייער א שווערער, א טייל פון זיי זיינען יעצט אין ווילנא, א טייל זיינען נאך אין פולין, פון וואנען מען מוז זיי אריבער נעמען.

כיבוש ליטא על ידי הרוסים

בימי חג השבועות כבשו הרוסים גם את ליטא, ושוב נהי׳ מסובך יותר להבריח את הגבול מפולין (הכבושה על ידי הרוסים), אל ווילנא (הכבושה אף היא על ידי הרוסים), כדלקמן.

את פרטי הדברים כתבו התלמידים מווילנא אל רבינו בי״ט תמוז, במכתב מוסווה [המועתק בזה, בתוספת פיענוח בין חצאי רבוע]:

קודם חגה״ש עשינו חוזה עם שני סוחרים [שעוזרים לתלמידים להבריח את הגבול מפולין הרוסית לווילנא], א׳ מהם הי׳ סוחר טוב מאד, אבל מפני שבאלו הימים נתהווה הרעש כו׳ [כיבוש ליטא על ידי הרוסים], על כן לא רצה להביא הסחורה, באמרו שכמה סוחרים באים חזרה בלי סחורה מחמת שהמוכרים אינם רוצים למכור, כי איזה תועלת יהי׳ מזה, שהלא סוף סוף הסחורה תישאר בידי בעלים הראשונים [שהרי גם ווילנא, כמו פולין, הם תחת שלטון רוסיה].

והשני הלך והביא פתקא מהמוכר שלנו [התלמיד שהי׳ מיועד לבוא מפולין לווילנא] שאין רוצה למכור [להבריח את הגבול לווילנא] מטעם הנ״ל. תלמידים אחדים [בווילנא] הכירו את הכתב שהוא מאחד המוכרים שלנו, ושלחנו להם מברקה אם בדעתם עוד למכור הסחורה אם לאו, אבל תשובה לא השגנו. כפי הנראה לא הגיעה לידם המברקה. ע״כ כבר היינו נמנעים מלהשתדל בזה.

אבל זה כשני שבועות שקבלנו מכתב גלוי מהתלמיד שלמה משה אייזנברג, אשר התלמיד שמואל ארביס ואברהם ראיעווסקי יושבים בפענסיאנאט [במלון, כלומר במאסר], ואח״כ קבלנו ידיעה שגם שרגא מלאדז יושב בפענסיאנאט. גם מהתלמיד ישראל ראצער רצו לבקש בפענסיאנאט (הוא הי׳ אז אצל הרב שיינין [בדאקשיץ]), ונסע משם לר׳ משה הכהן געלערשטיין [חפשו אותו כדי לאסרו, וברח], ונמצא כהיום שם. כפי הנראה שם כהיום הנם במנוחה, אבל מאד מתיראים המה

---

34. ה״ר יחזקאל ספיוואק מגאמבין.

שלא ישלחום אל ארץ מולדת כ"ק רבותינו הק' זצוקללה"ה [לסיביר שברוסיה], כי את כל הפליטים שולחים שמה.

על כן כתבו שנראה טוב להשתדל עבורם [לעזור להם לברוח משם לווילנא]. ובהיות כי כהיום עוד קשה יותר מאז [שהמשטרה שומרת יותר על הגבולות], וגם המחיר הוא ביוקר גדול, על כן שאלנו את ה"ר יהודה עבער [שהי' באותה שעה בריגא]. ואחר הישוב שם עם אנ"ש נחלט אצלו להשתדל, והתחלנו שוב להשתדל בזה. אבל להיות כי קשה הדבר כהיום, והמחיר הוא ביוקר גדול, ואפשר כי מחמת השידוך שלנו עם אבי אברהם קוואשא [הכיבוש של ליטא על ידי רוסיה] יתבטלו ההגבלות לגמרי [שיהי' אפשר לנסוע בחפשיות בין פולין, בחלק הכבוש על ידי הרוסים, ובין ליטא הכבושה על ידי הרוסים], ועכ"פ יהא בנקל יותר, על כן הננו מוכרחים לחכות עדיין. השידוך [כיבוש ליטא] כבר בגמר, אבל מה יהי' עם ההגבלות עדיין אין ידוע.

הרב [יצחק] מאנדעלבאוים כותב בכל פעם ומבקש עוד עבורם [תמיכת התלמידים שנמצאים באיזור גלובאקא, היא פולין הכבושה על ידי הרוסים] ועבורו, ושלחנו להם אלף זוז. התלמידים הנמצאים אצל החסיד זילבערמאן [סלונים] לומדים כל היום הסוגיא דרפת בקר [חיים במחבוא מפחד מאסרים], ואת התלמיד משה בארינשטיין, אחי יוסף בארינשטיין, כבר רצו לשלוח שמה [לסיביר], רק בכה לפניהם והניחו אותו.

ועד עזרת אחים

זה עתה קודם שלחנו המכתב קבלנו מכתב מא' תלמידינו הנמצאים במחוז מאנדילבוים [גלובאקא], ובו הוא כותב בפירוש: היות שזה ארבעה חדשים עשו [ממשל רוסיה] רשימה מאותם החפצים ליסע ללוריא או לביתם חזרה [לפולין, ולא לקבל אזרחות רוסיה], והבטיחו לאפשר להם נסיעה זאת, באופן שיוכלו לנסוע שמה בלי קישויים בדרך הישר. אחינו הנמצאים שם הרשימו עצמם וכעת תופשים את הנרשמים ומושיבים אותם בפנסיון [במאסר], ולזאת הוא כותב שהוא לומד כעת הסוגיא דרפת בקר [מתחבא מפחד מאסרים], וכפי הנראה שגם התלמיד שמואל ארביס ואברהם ראיעווסקי ושרגא ראצער סובלים מהענין הזה.

ידיעות מהתלמידים אל רבינו

במשך כל התקופה הזאת, ועד אמצע חורף תש"א, התאמץ רבינו לקבל ידיעות מהתלמידים, הן אלו שהגיעו לווילנא, והן אלו שנשארו עדיין בפולין, והן אלו שלמדו בריגא.

וכך כתב אל ה"ר משה פנחס כץ, בט"ו כסלו תש"א (ח"ה אגרת א'שי):

נחוץ הדבר לסדר אשר בכל שבוע ושבוע, תמידים כסדרם, לבא בכתובים עם התלמידים שי' בווילנא ריגא ופולין, ולהודיעם מהנעשה כאן, ולבקשם להודיע מהנעשה אתם בגשמיות וברוחניות, ובאופן כזה יכול להיות קשר בינינו.

אלא שבאותה שעה הלך ונפסק קשר המכתבים בין אירופה לבין ארה"ב.

בני ביתו של הרא"מ ליס

בין אלו שברחו מפולין לווילנא הי' ה"ר אלי' משה ליס, ששימש כמשגיח בישיבה, כדלקמן פרק הבא.

זוגתו גאלדא, בנותיו רחל מרים ובלומא, נשארו בביאלא[35].

במשך השנה השתדל הרא"מ להביא את אשתו ובנותיו לווילנא, וכך עד תחלת תש"א. ועל כך כתב לרבינו, בז' דעשי"ת תש"א (בשולי מכתבו של התלמיד ה"ר מנחם זאב גרינגלאס):

בזה הנני להודיע לכ"ק אדמו"ר שליט"א, שבשבוע העברה קבלתי מכתב מזוג' תחי', שרשמה עצמה לבוא הנה. יתן ד' שתהי' בהצלחה, כי ירא אנכי שלא יהי' זה ח"ו כמו אצל אחי הת' חיים מאיר שי'.

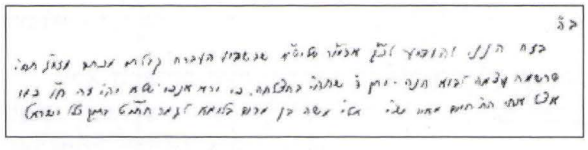

מכתב ה"ר אלי' משה ליס לרבינו

והכוונה היא, כיון שבאותה שעה היתה ליטא תחת שלטון רוסיא, והרי בתחלת המלחמה ברחו רבים מפולין לרוסיא, וממשל רוסיא שלח אותם לסיביר, וביניהם הי' גם ה"ר חיים מאיר ליס, אחיו הגדול של הרא"מ ליס. ואם כן יש לחשוש שלא יעשו כן גם לזוגתו ובניו, כשיבואו מפולין לליטא.

לפועל נשארו בפולין, וכל הזמן השתדל לשלוח להם עזר. וגם אחרי שניצל מווילנא לשנגהאי, כדלקמן פרק נט, השתדל לעזור להם כפי היכולת. עד אשר בי"ד מ"ח תש"ב כתב לרבינו:

במכתבי הקודם בקשתי, והנני מבקש עוד, אם אפשר להודע מזוג' ובני' יחי', ולסייעם עם במה דאפשר, כי אני מכאן אי אפשר לעשות כלום, וזה יותר מעשרה חדשים שאין לי שום ידיעה מהם.

ורבינו השיבו (ח"ו אגרת א'תרד):

נהניתי לשמוע משלומו, והשי"ת יעזר לו לקבל ידיעה טובה מב"ב יחיו.

לבסוף הם ניספו בשואה, הי"ד, והוא ניצל בגפו, והגיע עם התלמידים לארה"ב.

---

35. כנזכר ב"רשימת אנ"ש והתמימים שי' הדרים בנאצי פוילין" דלקמן פרק סו מספר 95, וב"רשימה מאנשים בנאצי פוילין" דלקמן שם מספר 155.

פרק נו
הישיבה בווילנא בתקופת המלחמה

רבינו מעודד הלימודים בישיבה

אחרי שרבינו ניצל מווארשא והגיע לריגא, בה׳ טבת ת״ש, כתב להם בכ׳ טבת (ח״ה אגרת א׳קמא):

נהניתי לשמוע על ידי ידידי הנכבדים הרב הר״ש שי׳ זאלמאנאוו ורמ״ל שי׳ ראדשטיין, מההסתדרות הטובה שנסתדרתם לשעה בעי״ת ווילנא ע״א. ובזה הנני פונה אליכם אשר כל אחד מהתלמידים יבין את מצב הישיבה בהוה, שהוא מצב של העברה והתכוננות.

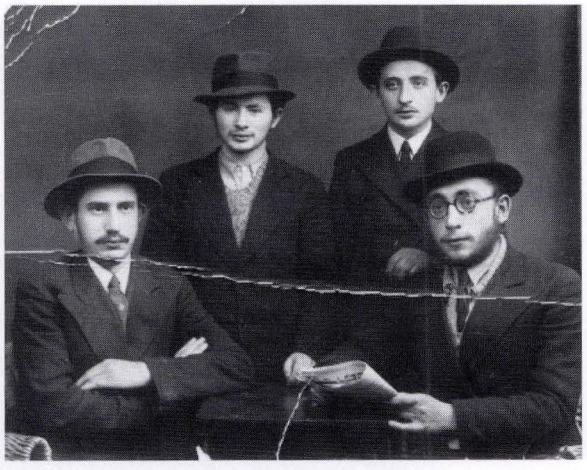

קבוצת תלמידים בווילנא ה׳ת״ש, מימין לשמאל: אברהם יצחק גרפינקל, יוסף בארענשטיין, משה פעדער, שמואל דוד רייטשיק

ובכ״ה שבט כתב אל התלמידים יוסף הכהן [בורנשטיין, או פורטוביטש], מנחם זאב גרינגלאס ואברהם יצחק גרפינקל (חי״ב אגרת ד׳שנב):

ה״ר יוסף הכהן פורטוביץ

ה״ר יוסף הכהן בורנשטיין

נהניתי לשמוע מזה שהישיבה הולכת בעזה״י ומסתדרת, ומתאמצים לקיים דברי מכתבי, אבל אינה ניכרת אותה הפעולה שהיתה צריכה להיות ניכרת. אשר על כן הנני מבקשם ומעוררם להתעורר בשקידה בלימוד ובעבודה שבלב, והשי״ת יהי׳ בעזרם בגו״ר.

וכעין זה הי׳ מאשר ומברך ומעודד כל תלמיד שהודיע שהצליח לעזוב את פולין ולהגיע לישיבה בווילנא[36], וללמוד שם בשקידה והתמדה.

* * *

בשלהי אדר ראשון יצא רבינו, עם בני ביתו ומזכיריו (הר״ח ליברמן, הרחמ״א חדקוב והר״נ מינדל), לארה״ב. עם יציאתו כתב בכ״ז אדר ראשון אל התלמידים בווילנא (ח״ה אגרת א׳קסג):

הנני בדרך נסיעתי לארצות הברית צלחה, והנני נוסע בתקוה אשר התלמידים בכלל, והתלמידים הקשישים בפרט, לוקחים על עצמם האחריות מכל עניני הישיבה, הן בהנוגע ללימוד הנגלה והדא״ח והן בעבודה שבלב והתועדות, ובכלל שתתנהג הישיבה ברוחה של תומכי תמימים, כמו שהיתה באטוואצק. והנני מקוה אשר כל אחד ישתדל לעבוד יתר מכפי כחו, להתאים הלימוד והעבודה להכוונה הפנימית.

סדר הלימודים בישיבה

אודות סדר הלימודים בישיבה רשם המזכיר ה״ר משה ליב רוטשטיין, בסוף רשימת התלמידים שהובאה לעיל פרק נד:

הראש ישיבה הוא הרב משניפישאק[37], אברך למדן ונוח לחסידים, ומשנהו מגיד שיעור להקטנים, והר׳ אלי׳ משה ליס משגיח, ומגיד תניא לפניהם, והר״ש זלמנוב לפרקים אומר תניא ולומד לפני הגדולים דא״ח מכתבים.

עוד סיפר התלמיד ה״ר אברהם יצחק גארפינקל (כפר חב״ד 334 ע׳ 32):

ישיבת תומכי תמימים התנהלה בכל תוקפה. למדנו מסכת ב״ק, והרב גוסטמן הגיד בפנינו שיעורים מעמיקים (שיעוריו היו קרובים לדרך ההגיון בה התרגלנו לשמוע מהראש-ישיבה שלנו, הרב יהודה עבער ז״ל).

הרב זלמנוב שימש בתור משפיע, ולמד תניא בכל יום.

היו לנו סדרים בנגלה ובחסידות, בדיוק כפי הסדר שהיה לנו באוטווצק.

---

36. ראה ח״ה אגרת א׳קנ-א׳קנב. א׳קס.

37. הוא הרב ישראל גוסטמן, שהי׳ כנראה רבו של בית הכנסת שניפישאק בווילנא. והוא הי׳ ר״מ בסניף בווילנא – גם בשנים הקודמות, כדלעיל פרק מ.

קבוצת תלמידי הישיבה
לומדים בווילנא.
העומד הוא המשגיח
ה"ר אלי' משה ליס
לשמאלו יושבים: פנחס בלאט;
נחום פראגער; יוסף ווינברג;
יוסף ראדאל; שמואל צבי פוקס

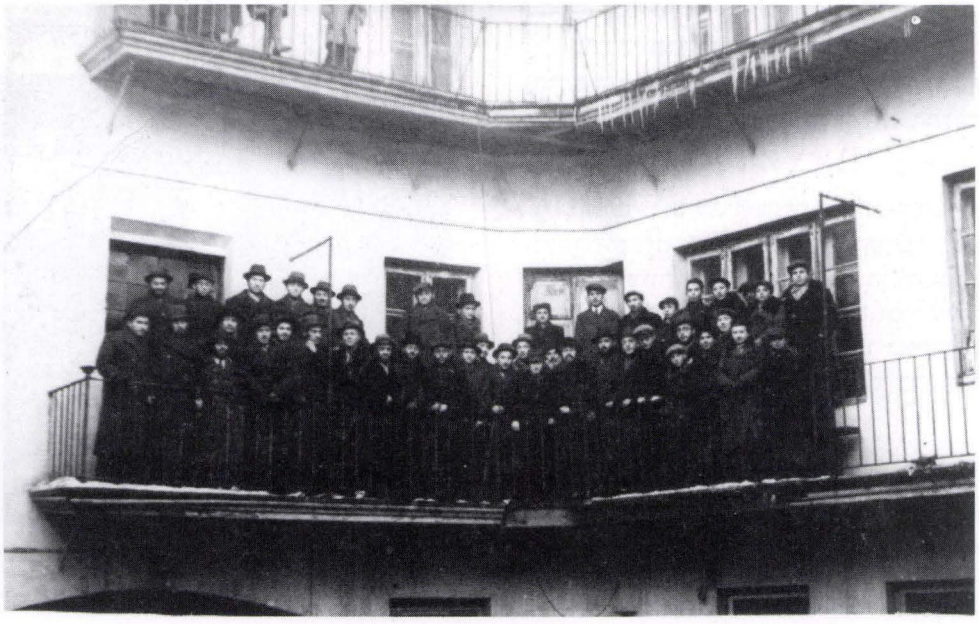

תלמידי והנהלת הישיבה עומדים על המרפסת.
בשורה ראשונה, מימין לשמאל: ?; ?; ?; ?; משה פעדער; ?; ?; חיים מאיר בוקיעט; שמואל זלמנוב; משה ליב רוטשטיין; ?; ?; ?; יוסף בורנשטיין; שמואל דוד רייטשיק; מרדכי לוריא; ?; יצחק דובער אושפאל; חיים ליב פראפס; זאב גרינגלאס; ?; ?; משה אלי' גערליצקי; אליהו משה ליס; שמואל שטיין; יוסף ווינברג; יוסף מנחם מענדל טננבוים
בשורה העליונה משמאל לימין: יוסף ראדאל; יהושע ברונשטיין; גרשון חנוביץ; ישראל דוד ראזנבערג; ?; ?; נחום פרעגער
תאריך התמונה: פברואר 1940 26 (י"ז אד"ר ת"ש)

הרב ראדשטיין היה המנהל הכספי, ופרט לאוכל, לינה והלבשה - היינו מקבלים גם סכומי כסף להצטרכויותינו השונות.

גדולי החסידים, אשר היו מפורסמים גם באוטווצק, ושמשו בתור רבנים לקהילות בליטא, באו אף הם לישיבה, והיו מתוועדים עם התלמידים, אמרו לפניהם דברי חסידות וסיפורים שהיו יקרים מפז, כמו הרה"ח ר' לייב דאקשיצער[38], הרה"ח ר' ישראל-נח קופשיקער[39], ועוד.

אחד מהתלמידים הצעירים יותר בישיבה, ה"ר שמעון גולדמן, סיפר על הלימודים בישיבה (כפר חב"ד 750 ע' 53):

המנהלים וראשי הישיבה היו הרמ"ל - החסיד הידוע ר' משה לייב ראדשטיין, החסיד הידוע הרב שמואל זלמנוב, והרב החסיד הידוע הרב יצחק דובער אושפאל, זכר כולם לברכה.

הרב אושפאל התגורר בסמוך לישיבה והיה מנהל הישיבה עוד בימים שלפני המלחמה, ואילו הרמ"ל והרב זלמנוב נמלטו מפולין וברחו מוורשה-אטוואצק לווילנא, וכמדומני שבאותה שעה שלושתם המתינו לאשרות הגירה לארה"ב[40].

38. שיינין, רבה של דאקשין.

39. חצקביץ, רבה של קופישוק.

40. ניצלו והגיעו ביחד לארה"ק בתשרי תש"א, כדלקמן פרק סד.

הרב אושפאל עם קבוצה מהתלמידים בווילנא
היושבים מימין לשמאל: ה״ר חיים לייבוש פראבסט; ה״ר יוסף מנחם מענדל טננבוים; ה״ר יצחק דובער אושפאל; ה״ר יוסף ראדל; ה״ר יוסף פרטוביץ.
העומדים: ה״ר מנחם זאב גרינגלאס; ה״ר יוסף ווייגבערג; ה״ר משה אליהו גערליצקי

הרב אושפאל עם קבוצה מהתלמידים

קבוצת תלמידים עם חברי ההנהלה

קבוצת תלמידים עם חברי ההנהלה

קבוצת תלמידים עם חברי ההנהלה

שורה ראשונה מימין לשמאל: ?; זאב גרינגלס; יצחק הענדל; פנחס בלאט; שמואל שטיין; יוסף ראדאל.

שורה שניה: מרדכי לוריא; שמואל צבי פוקס; ? משה אליהו גערליצקי; אלי' משה ליס; שמואל זלמנוב; משה ליב רוטשטיין; חיים ליב פראפס; ?; ?

שורה שלישית: ?; ארי' ליב קרעמער?; נחום פרעגער; יוסף בורנשטיין; ישראל דוד ראזנבערג; ?; יצחק דובער אושפאל; יוסף פארטאוויטש; יוסף ווינבערג; שמואל דוד רייטשיק

הילדים בשורה עליונה לא מוכרים; מלבד גרשון חנוביץ בפינה השמאלית – אחד לפני אחרון

תאריך התמונות: פברואר 26 1940 (י"ז אד"ר ת"ש)

תמונות-
פספורט של
21 תלמידים
שהצטלמו
כשהגיעו
לווילנא.

מימין לשמאל: יוסף וויינבערג; אברהם יצחק גארפינקל;
יוסף ראדאל; ישראל דוד ראזנבערג; יהושע ברונשטיין;
צבי יוסף קוטלרסקי; יוסף פארטאוויטש; שמואל
צבי פוקס; משה אליהו גערליצקי?; שמואל שטיין;
גרשון חנוביץ; נחום פרעגער; משה פעדער; שמואל
דוד רייטשיק; ישראל חנוביץ; שמעון גולדמן; יהונתן
באלטער; ?; ?; מרדכי מאיר בריסקי; ?

לאט לאט הלך וגדל מספר התלמידים של ישיבת ליובאוויטש בווילנא, במיוחד כאשר קבוצות-קבוצות מתלמידי הישיבה המרכזית של ליובאוויטש באטוואצק התחילו להגיע למקום.

כיתת התלמידים הצעירים

עוד סיפר ה"ר שמעון גולדמן (כפר חב"ד 751 ע' 49):

מינו ראש-ישיבה מיוחד, תלמיד-חכם מופלג, תלמיד ישיבת גרודנא, ר' זלמן שמו, עבור הבחורים הצעירים. בנוסף לרב גוסטמאן, שהיה מרצה שיעורים בפני הבחורים המבוגרים.

ר' זלמן היה ידידו ורעו של הרב גוסטמאן, והיה חתן אחיו של הגאון המפורסם ר' ברוך בער מקמיניץ (האח, חותנו של ר' זלמן, היה שוחט בוילנא).

לשיעוריו של ר' זלמן בפני הבחורים הצעירים יצא שם טוב, ואפילו המשגיחים וראשי הישיבות בישיבות הליטאיות היו שולחים את בניהם הצעירים ללמוד בישיבה[41], למרות שהי' ידוע שזו ישיבה חסידית חב"דית מובהקת.

המשגיח על הבחורים הצעירים היה הרה"ח ר' אלי' משה ליס[42] ז"ל, והוא למד אתנו תניא ולקוטי תורה. בנוסף ללימוד הירבה לשוחח ולהתוועד עמנו. הדברים היו יוצאים מן הלב, וממילא נכנסו אל הלב ופעלו את פעולתם. וכך שלב אחר שלב התקרבנו יותר ויותר לעולמה של ליובאוויטש.

תלמידים נוספים

אחרי שהסתדרה הישיבה, המשיכו לבוא אליה תלמידים נוספים, מהעיירות בליטא.

על אחדים מהם דיווח התלמיד ה"ר מנחם זאב גרינגלאס אל רבינו, בז' דעשי"ת תש"א:

לימי הסליחות בא למחנינו ידי"נ הב' יהודא ליב בהרה"ת ר' פנחס שי' מינץ, ועשיתי עמו קביעות ללימוד דא"ח, וכבר למדתי ג' מאמרים א) תקעו ש"פ נצבים רצ"ז, ב) תקעו ליל ב' דר"ה צ"ח, וכבוד מלכותך יום ב' דר"ה צ"ח. ועתה אני מתחיל ללמוד אתו בס' דרך מצותיך להצ"צ נ"ע המא' לרוקע הארץ. והוא חוזר עליהם כמה פעמים. וגם הננו לומדים מס' מכות ביחד...

ואתמול בא ה' צבי מערקין שי', והביא אתו בנו מר ראובן שי', ו[סי]דרתי את הת' מר משה שי' פעדער שילמוד אתו, ולמד אתו בלקו"ת בפ' ואתחנן המאמ' וידעת הא', והת' יוסף וויינבערג למד אתו פרק אחד תניא.

ניהול הישיבה

כאמור לעיל התנהלה הישיבה ע"י ה"ר משה לייב ראדשטיין, ה"ר שמואל זלמנוב וה"ר יצחק דובער אושפאל.

הרמ"ל רוטשטיין אף ניהל את חשבון ההכנות וההוצאות של הישיבה.

בחשבונות אלו רשומים ההכנסות וההוצאות שעל ידי הרמ"ל בעצמו, ואלו שעל ידי הרא"מ ליס, הרמ"א גערליצקי, הר"ש שמערקאוויטש, והר"י מינקוב.

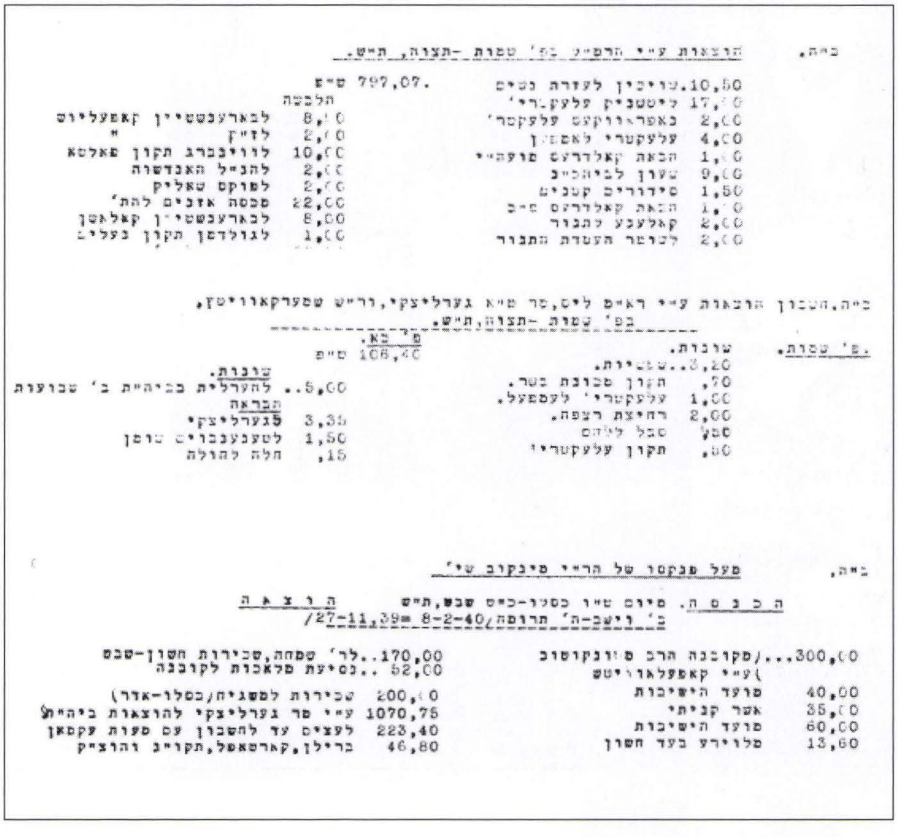

ב"ה. הוצאות ע"י הרמ"ל בפ' שמות -תצוה, ת"ש.

10,50	שויכין לעזרת נשים	797,07.	ש"פ
17,00	ליטשניק עלעקטרי'		הלבשה
2,00	כאפראווקעס עלעקטר'	8,00	לבארענשטיין קאפעליוש
4,00	עלעקטרי לאמפען	2,00	לז"ק "
1,00	הבאת קאלדרעס פועה"י	10,00	לווינבערג תקון פאלטא
9,00	שעון לביהכ"נ	2,00	להנ"ל האנדשוה
1,50	סידורים קטנים	2,00	לפוקס שאליק
1,00	הבאת קאלדרעס פ"ב	22,00	מכסה אזנים להת'
2,00	קאלענע לתנור	8,00	לבארענשטיין קאלאשן
2,00	לשומר העטדת התנור	1,00	לגולדמן תקון נעלים

ב"ה. חשבון הוצאות ע"י ראה"מ ליס, הר"ש גערליצקי, ור"ש שמערקאוויטש, בפ' שמות -תצוה, ת"ש.

		פ' בא.	
		106,40	ש"פ
			שונות.
		5,00	להערלית בביה"ת ב' שבועות
			הבראה
		3,35	לגערליצקי
		1,50	לטענענבויים טומן
		,15	חלה להולה

			שונות.
3,20	שמשיות.		
,70	תקון מכונת בשר.		
1,00	עלעקטרי' לעספעל.		
2,00	רחיצת רצפה.		
5,00	סבל ללחם		
,50	תקון עלעקטרי'		

ב"ה. מעל פנקסו של הר"י מינקוב שי'

			הוצאה
			ב' וישב-ה' תרומה/27-11,39= 8-2-40
300,00	מקובנה הרב מיונקוטוב	170,00	לר' שמחה, שכירות חשון-שבט
	ע"י קאפעלאוויטש	52,00	נסיעת מלאכות לקובנה
40,00	מועד הישיבות	200,00	שכירות למשגיח/כסלו-אדר)
35,00	אשר קניתי	1070,75	ע"י מר גערליצקי להוצאות ביה"ת
60,00	מועד הישיבות	223,40	לעצים עד לחשבון עם מעות עקמאן
13,60	מלוירע בעד חשון	46,80	ברילן, קארטאפל, תקו"נ והוצ"ק

רשימות חשבונות של הוצאות והכנסות הישיבה

מחמת ריבוי צרכי הישיבה והתלמידים הפליטים, התחלקה העבודה בין כמה מהתלמידים עצמם, אחד מהם הי' התלמיד ה"ר צבי יוסף קוטלרסקי.

41. ברשימת התלמידים שבישיבה (דלעיל פרק נד) רשומים: חיים גראזאווסקי מקאמיניץ; אברהם לייבאוויטש מקאמיניץ; יהושע לייבאוויטש מקאמיניץ, והם נכדי הרה"ג ר' ברוך דוב ז"ל מקאמיניץ.

42. אודותיו – לקמן פרק נט.

חלק מתמיכת צרכי התלמידים היתה באה אז על ידי ה"פלטים קאמיטעט", אשר אצלם נרשם כל אחד מהתלמידים.

בי"ג סיון ת"ש[43] כתב הרצ"י קוטלרסקי אל ה"פלטים קאמיטעט", בבקשה לרשום גם את ארבעת התלמידים:

ה"ר ארי' ליב קרעמער.

ה"ר שלמה האכלער.

ה"ר חיים מאיר בוקיעט.

ה"ר שמואל משה לעדערהענדלער.

בכותרת נייר המכתבים נאמר:

התלמידים הפלטים בווילנא, תחת הנהלת הרבנים משה ליב ראדשטיין ושמואל זלמנוב.

ועל המכתב עצמו חתם:

המנהל צבי יוסף קוטלרסקי.

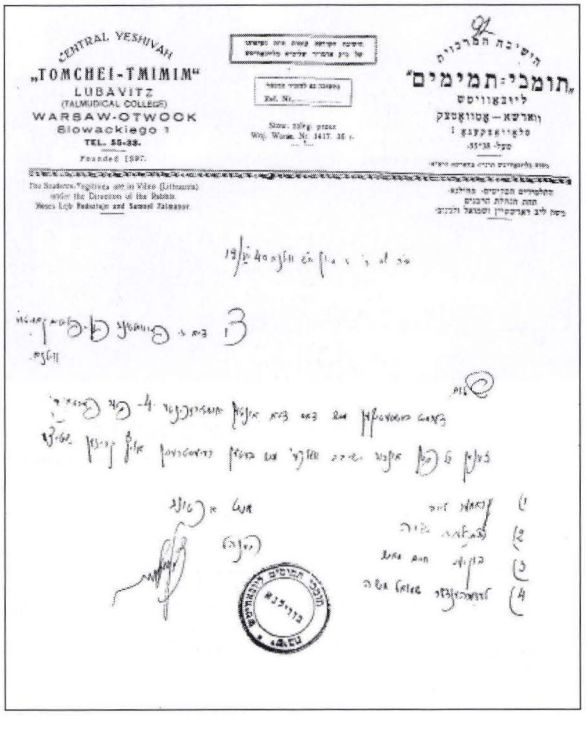
CENTRAL YESHIVAH
„TOMCHEI-TMIMIM"
LUBAVITZ
(TALMUDICAL COLLEGE)
WARSAW-OTWOCK
Slowackiego 1
TEL. 55-33.
Founded 1897.

הישיבה המרכזית
„תומכי-תמימים"
ליובאוויטש
וארשא-אטוואטצק
סלאוואצקענא 1
טעל. 55-33.

The Students-Fugitives are in Vilno (Lithuania) under the Direction of the Rabbis Moses Lejb Rudnitzer and Samuel Zalmanov.

מכתב הרצ"י קוטלרסקי אל ה"פליטים קאמיטעט"

43. התאריך המלא הכתוב הוא: יום ד' [י"]ג סיון ת"ש ווילנא VI/19 40.

המשפיע ה"ר יהושע אייזיק בארוך

בתור משפיע בישיבה מינה רבינו את ה"ר יהושע אייזיק בארוך[44]. סיפר על כך התלמיד ה"ר אברהם יצחק גארפינקל (כפר חב"ד 334 ע' 32):

בחודש טבת ת"ש, קיבלנו את הידיעה המשמחת, כי הרבי נ"ע עזב את פולין עם כל משפחתו והגיע בשלום, דרך ברלין וליטא, לריגא[45]. לכאן הגיע יחד עם כל בני משפחתו, ובתוכם גם מגדולי החסידים, כמו הר"מ שלנו הר"י עבער ז"ל[46].

אחדים מחסידי קאוונא, היתה להם ההזדמנות להתראות פנים אל פנים עם הרבי, בעת שעצרה הרכבת בתחנתה בליטא[47], בתוכם הרה"ח הרב יהושע-אייזיק ז"ל בארוך. הוא קיבל מכתב מהרבי לקהל החסידים ואנ"ש של המדינה, וכן דרישת שלום מיוחדת לכל התלמידים. הרבי הביע את רצונו שיקבל את תפקיד המשפיע לישיבת תומכי תמימים דוילנה.

אמר ועשה. הוא הגיע מיד לוילנה, ומסר לנו על בקשת הרבי. היינו שבעי-רצון מאד כי אישיות נעלה זה יהי' לנו למשפיע קבוע. הוא גם העביר את משפחתו לוילנה, והתחיל בעבודתו הקדושה ברוב מרץ וחיות.

עליו אפשר לומר, שאם מישהו רצה לראות דגם חי של תלמיד תומכי תמימים, אשר יתאים לכינוי הנעלה "תמים" - היה זה הרב יהושע-אייזיק נ"ע. הוא היה "תמים" במלוא מובן המלה - תמים במעשיו, תמים בדעותיו ובדרכיו (הוא למד בליובאוויטש וברוסטוב). התקשרותו אל הרבי היתה בלי גבול, וכל תכליתו בחיים היתה למלא את השליחות שהוטלה עליו על-ידי הרבי.

תחילה התמנה למשפיע לחסידי קאוונא, שם היה מורה לתלמידים ומורה לחסידים. לא היה איש בקאוונע, בין חסידים ובין מתנגדים, או סתם אנשים, שלא הכיר את האיש המופלא הזה. היה אהוב ואוהב לכל, שפל ונכנע לכל אחד אשר בשם ישראל יכונה.

עם בואו אצלנו היה מתפלל אתנו ביחד, ותפילותיו היו בדביקות ובחיות מרובה, אשר עשו רושם על כולנו.

סועד היה אתנו יחד בארוחת הבוקר והצהרים, וכל סעודה היתה להתוועדות חסידית.

ועוד סיפר התלמיד ה"ר שמעון גולדמן (כפר חב"ד 752 ע' 54):

המשפיע שלנו בווילנא החסיד ר' יהושע אייזיק ברוך

44. אודותיו – לעיל פרק ז.

45. כדלקמן פרק סג.

46. ראה לקמן פרק סה.

47. כדלקמן פרק סג, שאחר שהצילו את רבינו ובני ביתו מווארשא לברלין, באו אליהם מהקונסוליה הלטווית ולקחום מברלין לריגא, ועצרו בדרך בקאוונא, כמסופר ע"י הר"י וויינברג, בכפר חב"ד גליון 897 ע' 43. על פי האמור כאן, נסעו ברכבת לריגא – דרך קאוונא שבליטא.

מקאוונא ... "תמים" במלא מובן המילה, "תמים" שלא ידע מה הם חיים אחרים. תמים באמת לאמיתו בלי מליצות, שכ"ק אדמו"ר מהוריי"צ נ"ע שלח אותו להיות המשפיע של הבחורים בווילנא.

כשר' יהושע אייזיק התוועד עם הבחורים, הדברים שלו עשו רושם עצום. אחרי כל התוועדות קמנו בהחלטה שהמצב הרוחני הנוכחי לא מספק ומוכרחים להשתפר.

לפני הנסיעה של הרבי הריי"צ נ"ע לארה"ב, בחורף שנת ת"ש, ר' יהושע אייזיק נסע במיוחד מווילנא לריגא, כדי להתראות עם הרבי לפני הפרידה, ואז הרב איחל לו: "השי"ת יעזור שנזכה להתראות עם משיח".

האיחול הזה מאד הדאיג את ר' יהושע אייזיק, ולבו ניבא לו עתיד לא-טוב. אם הרבי מאחל שנזכה להתראות עם משיח, משמע שעד ביאת המשיח לא נזכה להתראות עם הרבי. ומרגלא בפומיה בכל התוועדות - "רצוננו לראות את מלכנו".

במשך השנים הי' הריי"א בארוך מדווח לרבינו בפרטיות, על שיעורי דא"ח והתוועדויות של אנ"ש בליטא, כדלעיל פרק ז. בתקופה שלפנינו דיווח גם על מצב התלמידים הלומדים בישיבה בווילנא.

בדיווח שכתב לרבינו בעש"ק במדבר, כ"ג אייר ת"ש, הוא דיווח:

בש"ק העבר[48] עשינו בע"ה קידושא רבא לכבוד האורחים החשובים שבאו ת"ל, תלמידים יקרים, ונמשך ההתועדות עד לפנות ערב, ואכלנו הסעודה שני' בתור סעודה ג'. אחר ההתועדות הלכנו ריקוד משך זמן, ות"ל ההתועדות עשה רושם, והי' ניכר למחר בקר בלימוד דא"ח שהקטנים עם הגדולים באו בדיוק חצי השמינית ולמדו בשקידה.

בל"ג בעומר התועדנו גם כן, שלחתי שליח אחד מהתלמידים הקשישים שיבקש מהמנין דקערזנער[49] בש"ק בתפלת השחר להודיעם שנתועד בל"ג בעומר ויכריזו על הבימה, וכן החוזר התלמיד מר זעליג גלאס[50] הודיעו בסעודה ג' עוד פעם, וכן פה במנין אפאטאוו, בקשנו להשמש שיכריז שיבאו לההתועדות, ות"ל הי' מאנ"ש דאפאטאוו יותר ממנין, ומאנ"ש דקעזנער גם כן קרוב למנין או יותר, והי' שבעי רצון מאד. בעת ההתועדות חזרתי המאמר ד"ה אין הקב"ה בא בטרוניא וכו' מכ"ק אדמו"ר נ"ע.

דברתי הרבה בההתועדות דפסח שני ול"ג בעומר מש"ק העבר אודות שמירת הסדר בדא"ח ונגלה, מקטן ועד גדול.

על דא"ח הנני משגיח בעצמי, ועל נגלה סדרתי בע"ה שבכל יום יהי' ממונה תלמיד א' מקיבוץ גדול שישנם ת"ל כעת כ"ו תלמידים, יהי' לפי החשבון א' לחדש[51].

ורבינו השיב לו בי"ד סיון (חי"ב אגרת ד'תח):

במענה על מכתבו הארוך והמפורט אודות תלמידי ישיבת תומכי תמימים בווילנא, ואודות אנ"ש שי' בליטא, נהניתי מאד מפרטיות הידיעה. ובטח כשיקבל עוד מכתבים מאנ"ש שי', יודיעני. ויואיל לפרוש גיני בשלום אנ"ש שי' ובשלום התלמידים שי', ולמסור להם את ברכתי שיהא השי"ת בעזרם בגשמיות וברוחניות.

את אשר סידר בהישיבה טוב הוא מאד.

שוב דיווח בעש"ק מברכים תמוז ת"ש:

ת"ל לומדים בשקידה נגלה ודא"ח, והתפלה במתינות, כל אחד עומד על מקומו מתחלת התפלה עד סופה, וישנם מהתלמידים הקשישים שמאריכים בתפלה. ת"ל בעד החסד הגדול מהשי"ת שנתן לי חן בעיני התלמידים ות"ל דברי נשמעים.

התלמידים היושבים (מימין): ה"ר מרדכי בריסקי; ה"ר יוסף בורנשטיין; ה"ר חיים מאיר בוקיעט; ה"ר ישראל ראצער

שוב דיווח בח"י תמוז:

כעת אודיע לכ"ק שנתעוררו התמימים מר יוסף ווינבערג[52] וגרשון חאנאוויץ ומשה אלי' גערליצקי ללמוד אומנות שחיטות עופות, באמרם שכעת הוא דבר הנחוץ ואין צריכים על זה זמן רב להתלמד כי אם כשישה שבועות, ונותנים על זה שני שעות בכל יום על השחזת הסכין. נתתי להם רשות על זה...

ומר מנחם זאב גרינגלאס[53] שי' ומר חיים לייב פראפס

48. פר' בחקותי, ערב ל"ג בעומר.

49. אנ"ש שבבית הכנסת קירזנער שבווילנא, כדלעיל פרק ו.

50. לפני זה שם מספר: והנני להודיע לכ"ק שפעלתי אצל התלמיד החשוב מר זעליג גלאס שי', שילמוד בכל עש"ק אחר מנחה קודם קבלת שבת פרק תניא במנין דקערזנער.

51. שכל תלמיד יהי' אחראי על שמירת הסדרים בישיבה – יום אחד בחודש.

52. ראה ח"ו אגרת א'תתטו – אליו.

53. ראה ח"ו אגרת א'תרז – אליו.

התעוררו ללמוד מלאכת הכתיבה סת"ם[54], צריכים על זה ד' שבועות, ג' שעות בכל יום, ואמרתי להם שיקחו מעט מהג' שעות מבין הסדרים, היינו מסעודת הצהרים.

ומר צבי פוקס התעורר להתלמד מילה, זה לקח מעט זמן, ג' פעמים בשבוע לערך או פחות, ושעה וחצי לערך כל פעם, ונתתי להם גם כן רשות מטעם הנ"ל.

ת"ל הסדר בהישיבה תומכי תמימים כמקדם, לומדים נגלה ודא"ח בשקידה, וישנם מהתלמידים הקשישים שמתעסקים בעבודה שבלב.

ביו"ז מנ"א השיב לו רבינו (חי"ג אגרת ד'תשפ):

נכון מאוד לימוד שחיטה של מר יוסף ומר גרשון שיחי', ולימוד הכתיבה של מר מנחם זאב ומר חיים ליב יחיו, ואם עוד מי מהבנים[55] יתעוררו בלימודים כאלו, או גם מלאכת יד, כי לפי המצב בהוה נכון הדבר שיתיישבו ביניהם לסדר ארטעל של עובדים במלאכת יד בשביל הבנים יחיו בכתות שונות, והשי"ת יהי' בעזרם בגו"ר.

שוב דיווח אל רבינו, בכ"ד תמוז:

מכתב כ"ק מי"ד סיון קבלתי לנכון ביום ג' שבוע העברה. היום הנ"ל הי' אצלנו יום שמחה, צהבו פניהם של כל התלמידים, נתתי משקה והתועדנו אחר תפלת ערבית כמעט כל הלילה...

הנני להודיע לכ"ק, שהת' מר יוסף ראדאל הציע, שבסדר הב' של לימוד הנגלה, ילמוד אחד מהתלמידים הקשישים עם אחד מתלמידי הקיבוץ קטן, וזה יפעול חיזוק בתלמידי הקיבוץ קטן, וקבלתי את הצעתו, ות"ל פעלתי בהשאר שיקבלו את ההצעה, ות"ל באה לידי פועל.

באותו מכתב כתב בהסוואה גם על מעות תמיכה עבור הישיבה:

ר' פסח רוך הנ"ל שלח אלי ספר פירוש על הרמבה"ן ז"ל דפוס שלנו מחזיק ר' דפים, ובהיות בנו ישכר פה, שאל ממני אם קבלתי את הספר, אמרתי לו שקבלתי אותו אך קשה לי ללמוד אותו, אמר לי שאלמוד אותו עם התלמידים דתומכי תמימים לעת עתה, ושאכתוב לכ"ק, ושכ"ק יבאר. ונתתי את הספר לתומכי תמימים.

כן הרי"ז גאלדמאן שו"ב דוילקאמיר שלח גם כן ספר פירוש על רמבה"ן ז"ל, מחזיק נ"א דפים, דפוס הנ"ל, ונתתי להתלמידים ללמוד, וביאורו אבקש מכ"ק לבארו, כי אי אפשר לי לבארו.

ופירוש הדברים הוא: רבינו הורה להר"פ רוך ולהרי"ז גאלדמאן, שהמעות שאספו בעבר עבור כולל חב"ד (קופת רבינו מאיר בעל הנס), ימסרו להרי"א בארוך עבור החזקת הישיבה בווילנא, וכי רבינו ימסור את תמורת הסכום הזה לקופת כולל חב"ד בארה"ק.

במכתבו זה הוא מאשר את קבלת ה-200 ו-51 שקלים במעות ליטא, על מנת שרבינו ימסור שווי סכום זה לכולל חב"ד.

ובכ"ה מנ"א ת"ש, השיב לו על זה רבינו (ח"ה אגרת א'רכה):

בדבר פירוש הרמב"ן טוב הדבר, אלא שאיני יודע עדיין הנוטריקון בחילופי אתוון, וכשיתברר לי הנוטריקון אז יקל לי בעזה"י להבין פירושו, לכותבו ולסדרו לדפוס. וכמה פירושים שיש לכם על ספר הרמב"ן וכן ספרי הכת"י תו"א של הר"א מבירז יוכלו לכתוב לי ואפרשם בעזה"י...

בבקשה לכתוב לי בכל שבוע משלום הקרובים והבנים שי'.

ופירוש הדברים הוא, שישתמש במעות אלו לתמיכת הישיבה בווילנא, וכשידע רבינו את מחיר החלפת מעות ליטאיות, אזי יצוה למסור את תמורת הסכום הזה לכולל חב"ד, במעות ארה"ק. וכן ימסור את תמורת הסכום שאסף עבור ישיבת תורת אמת, ה"ר אברהם לעוויטאן מבירז[56].

אחר כך מבקשו רבינו לכתוב לו בכל שבוע משלום אנ"ש [הקרובים] והתמימים [הבנים].

במכתב ח' מנחם-אב דיווח:

הנני להודיע לכ"ק, שידידנו ר' פנחס מינץ שי' שלח את בנו מר שלום דובער[57] שי' ללמוד פה בתומכי תמימים, בהכתה הקטנה, והנני מבקש ברכת כ"ק בזה שיהי' בהצלחה.

ה"ר יהושע אייזיק בארוך נספה בשואה בקאוונא, בט' מ"ח תש"ב, הי"ד.

איגוד התלמידים מגזע החסידים

באותה שעה נתאספו לווילנא תלמידי ישיבות רבות, מרחבי פולין. כל קבוצה מצאה לעצמה פינה באחד מבתי הכנסת שבו נאספו ללמוד.

כדי להקל ולעודד את עצמם, יסדו התלמידים לעצמם "איגוד התלמידים מגזע החסידים". כשכתבו על כך אל רבינו, השיב להם בי"א אד"ר (ח"ה אגרת א'קנה):

במענה על מכתבם מיום ד' לחדש זה, אשר נתעוררו ליסד איגוד התלמידים מגזע החסידים אשר בישיבות קאמעניץ, קלעצק, פינסק, ביאליסטאק, לאמזא, אסטראוו-ברייסק, ישיבת חכמי לובלין, תומכי תמימים, וסלונים-חסידים, וגם התקינו תקנות כלליות, וגם בחרו בועד רוחני ועד הפועל, הוא דבר טוב מאוד.

---

54. לימים סיפר הרמ"ז גרינגלאס: בווילנא היה יהודי זקן שהיה סופר סת"ם ולימד אותי ספרות, והוא ראה הצ"צ כשעבר הצ"צ ליד העיר דרויא.

55. מהתלמידים.

56. ראה אודותיו לעיל סוף פרק ד, וש"נ.

57. אחר כך בימי הסליחות, בא גם אחיו יהודה לייב ללמוד בישיבה בווילנא, כדלעיל.

והכל תלוי בזה עד כמה יהי' הועד הרוחני מסור ונתון לזה, לעורר מזמן לזמן את ועד מקומי בכל ישיבה לשמור את הזמני קביעות הלימודים וההתועדות, ועד כמה יהי' פועל ועובד להוציא לפועל את התקנות שהתקינו ולהתדבר עם שארי הישיבות, שבלי ספק גם תלמידים גזע החסידים משארי הישיבות ישתתפו ויכנסו בחפץ לב באיגוד הלזה.

והשי"ת יעזור להם ויצליחו בעבודתם ופועל ידם ירצה ה', ויביאו תוצאות טובות בחיזוק לימוד התורה ביראת שמים וקיום המצות בהידור כהוראת תורת החסידות.

בבקשה לכתוב לי מזמן לזמן ממצב עבודתם ופעולותיהם, ומה שיהי' בידי לעזור להם בודאי אעזור.

ובט' ניסן (חי"ג אגרת ד'תשנט):

נהניתי לשמוע משלום התלמידים שי' ומסדרי הכינוס שהם מסדרים מזמן לזמן, ואתעניין לדעת נושאי השיחות דיבורים ונאומים בעת התוועדותם.

בטח עורכים הם פרטי כל מכינוסיהם ואסיפותיהם - ואם אין עדיין כזאת נחוץ אשר יסדרו על להבא בסדר נכון - אשר במדה האפשרית יואילו לשלוח לי העתק. כן רשימת התלמידים בכל ישיבה וישיבה, והתקנות היסודית ואת אשר הוסיפו.

אודות הגמ"ח מאה וחמשים לאט, הנני כותב עתה לידידי הנכבד וו"ח אי"א מוהר"א שי' כהנר בעיר קאוונא. כן הנני מעמיד ברשותו של התלמיד החשוב והכי נעלה וו"ח אי"א מו"ה אברהם צבי שי' סגל, מנהל האיגוד, סך מאה לאט לחדש, במשך ארבעה חדשים ניסן-תמוז - נוסף על המאה וחמשים הנ"ל - לצרכי הנהלת האיגוד, בשילוח מעורר מארגן ומסדר בין תלמידי שאר הישיבות שי' והשי"ת יהי' בעזרם בגו"ר.

התלמיד ה"ר אברהם צבי סגל (או כפי שהי' נקרא גם "לנדא", וגם "פאלמאן") הי' מנהל האיגוד, ואודותיו סיפר התלמיד ה"ר אברהם יצחק גארפינקל (כפר חב"ד 334 ע' 33):

אז גם נתייסד איגוד תלמידי הישיבות מזרע החסידים, אשר היו מתאספים מזמן לזמן במטרה להפיץ את לימוד ודרכי החסידות.

מנהל האיגוד היה הרב אברהם-צבי פאלמאן, שהיה תלמיד בישיבת פינסק. הוא נעשה לתלמיד בישיבתנו, והצטרף יחד אתנו בנסיעתנו לאמריקה.

בי"ג ניסן כתב לו רבינו (חי"ג אגרת ד'תשסב):

בדבר שאלתו אודות התשוקה והכוסף לישיבה שלומדים חסידות ומתנהגים ברוח החסידות, צריך להודות לה' כי טוב על אשר האיר את בינתו והעיר את לבבו בכוסף כזה, והזמין לו האפשרות למלאות חפצו זה בישיבת תומכי תמימים יצ"ו. והשי"ת ימלא משאלות לבבו שיהי' יר"ש חסיד ולמדן, ויסתדר באהלה של תורה ועבודה ויצליח בלימודיו ובעבודת בירור ותיקון המדות ובקיום המצות מעשיות בחיות ובהרגש פנימי ברוח החסידות.

אמנם היו לו קשיים בזה, ונמשך הדבר עד י"ב תמוז, כמסופר במכתבו של המשפיע ה"ר יהושע אייזיק בארוך אל רבינו, בח"י תמוז ת"ש:

מר אברהם צבי סג"ל לאנדא, שלמד בישיבה פינסק ... וכתב מכבר לכ"ק שחפץ ללמוד בתו"ת, ושאל מכ"ק ע"ז, והסכים כ"ק ע"ז, אך מחמת החוקים דפלסים מהמשל' הקודמת (?) לא נתנו לו להביא לידי פועל, וכעת הוקל הענין הזה, ובא על י"ב תמוז, על מנת להשאר תלמיד בתומכי תמימים.

ובי"ז בתמוז כתב הרא"צ לנדא אל רבינו:

הנני בזה להודיע מבואי תה"ל לישיבת תומכי תמימים בשעטומו"צ ביום י"א תמוז.

אחר כך המשיך לדווח על סדרי לימוד החסידות שארגן בישיבת פינסק ועוד.

* * *

בי"ט סיון כתב לו רבינו אודות איגוד תלמידי הישיבות (ח"ה אגרת א'רג):

מזמן לזמן יכתוב לי מהנעשה אתו עמו, ועם חבריו התלמידים יחיו מהאיגוד, וגם שאינם מהאיגוד. ולכולם כאחד יעזר השי"ת שיצליחו בלימודם, ויהיו יראי אלקים ויתרחב גבולם של בני תורה, להאיר את חשכת העולם באור תורה ויראת שמים.

וביום ועש"ק מטות, כ' תמוז, כתב אל רבינו:

הנה היות שכמה ישיבות מתאוננים על חוסר ספרי חסידות, ומבקשים לשלוח להם ס' התניא ומאמרי כ"ק, ובישיבת תומכי תמימים נמצא ספרי התניא השייכים לכ"ק מהוצאת "ראם", על כן בקשתינו בזה בדרך אפשר להואיל נא לנדב איזה סכום ספרים על איגודינו, וגם לשלוח לנו - כל עוד שאפשר זאת - מאמרים ושיחות.

אתמול בא מכתב מישיבת קאמיניץ, ומבקשים שנשתדל להשיג מכ"ק מכתב התעוררות וחיזוק לחברי האיגוד בשייכות עם מצב ההוה.

בישיבת ביאליסטאק הנמצא בבירדז לומדים ג' בחורים בכל יום חסידות, אצל התמים ר' אברהם לווינטאן[58] שי'. בש"ק בלק הי' הנ"ל בווילקאמיר, וחזר חסידות ב' פעמים במנין ליובאוויטש, והי' בערך כ' מתלמידי ישיבת פינסק הנמצאת שם.

בינתיים קיבלו מכתב עידוד גם מהאדמו"ר רבי שמעון שלום קאליש מאמשינוב, המתחיל:

מאד ערבה עלי השמועה טוב כי לבכם ער לעשות איגוד

58. ראה לעיל סוף פרק ד, וש"נ.

החסידות ביניכם, בכוונה רצוי' להתנהג בכל ענינים עפ"י ההוראה שהורו לנו רבותינו הק' זלה"ה.

וכן מהאדמו"ר רבי שאול ידידי' אלעזר טאוב ממאדזיץ, המתחיל:

לקראת משאלתכם להביע לכם דעתי בדבר התיסדות על ידכם איגוד לתלמידי הישיבות מגזע החסידים. בודאי בעתים הללו עת אשר קיבוץ היהודי הכי גדול נשבר לרסיסים, ואתו עמו בנין החסידות, אשר אבן פינתו ויסודו הונח על ידי הבעש"ט, והוקם על ע"י הבאים אחריו דור דור ודורשיו, תפקיד גדול איפוא על פליטת בית ישראל מגזע החסידים והנוהים אחרי הלוכה בקודש להתאזר חיל לשמור על אוצר הקנינים וערכים הרוחניים אשר רכשה לה החסידות בכל כך מס"נ.

ובב' מנ"א הוא דיווח לרבינו:

הננו שולחים בזה העתק מכתביהם של האדמו"ר מאמשינאוו וממאד[זיץ] שליט"א.

ביום ב' כג תמוז התקיימה אסיפת ועד הרוחני של האיגוד, ובח' מנ"א דיווח המזכיר ה"ר אברהם צבי לנדא:

הננו בזה להודיע אשר ביום ב' מסעי התקיים אסיפה מועד הרוחני שאצל המרכז, ואחרי משא ומתן הוסכם להנהיג אצל כל החברים לחזור בכל התוועדות מאמר חסידות בע"פ מהמאמרים הנדפסים בספרי תלמידי הבעש"ט והמגיד נ"ע.

הצענו החלטה זו להישיבות, וכבר קבלנו מכתב מישיבת קלעצק, שבו מודיעים אודות התוועדותם בר"ח אב, והחליטו להתוועד בכל ר"ח, ובחודש זה להתוועד גם בט"ו באב, ועל כאו"א לומר איזה דיבור או הערה בחסידות, או ממאמרי גדולי מנהיגי החסידות נ"ע.

נחוץ להקדים שהחברים דשם הם מג' דרכים שונים, קארלין, סלאנים, פוילין, וכ"א מהג' חבורות הנ"ל עורכת סעודה ג' דש"ק בפני עצמה באופן מיוחד. חסידי קארלין יש להם סדר להוועד במוצש"ק ולספר סיפורים מצדיקים נ"ע, והם בערך ט"ו תלמידים ושומרים כל מנהגיהם בדיוק. מג' הנ"ל, הנה חסידי פולין נמשכים יותר לחסידות חב"ד.

שליחות הרמ"ז גרינגלס

במסגרת פעילות זו, שלח המשפיע ה"ר יהושע אייזיק בארוך, את התלמיד ה"ר מנחם זאב גרינגלאס, לביקור בישיבה בטעלז, באמצע אלול ת"ש.

המטרה העיקרית של נסיעתו היתה כדי לסדר שם תלמיד יתום צעיר ומתמיד, אבל בהיותו שם למד והתוועד כמה פעמים עם התלמידים מגזע החסידים.

על כל זאת דיווח לרבינו, בז' דעשי"ת תש"א, אחרי חזרתו לישיבה בווילנא:

הנני להודיע לכ"ק כי ביום ט"ו אלול נסעתי לטעלז ל[ס]דר שם בהישיבה - בפקודת המשפיע הרי"א שי' - תלמיד אחד יתום בעל כשרון נעלה ללמוד שם, ובעזרת הר' צבי מערקין ובניו שי', ויהודא ליב שי' מינץ, ועוד אחדים מגזע אנ"ש, [סי]דרתי את הנער עצהיו"ט, ובעזה"י יש לי ידיעות שהוא מתמיד בלימודו, וכולם שבעים עונג מלימודו ומהנהגותיו.

דברתי עם התלמידים ומגזע אנ"ש שי', ואמרתי להם דברי כ"ק, ועוררתי אותם ללימוד דא"ח בכלל ולההנהגה עפ"י חסידות בפרט.

ביום ה' ט"ז אלול בערב אחר הסדר בהישיבה, באו כמנין ויותר תלמידים מגזע אנ"ש, ומגזע חסידי פולין, על האכסני' שלי, ולמדתי עבורם פכ"ט בתניא כשעה ויותר, והסברתי להם עפ"י עניני עבודה המבוארים בדא"ח.

ביום ש"ק ח"י אלול אחר תפלת המנחה, הכין הר' צבי מערקין שי' התוועדות, ובאו קרוב לשלשה מנינים תלמידים, גם הי' נוכח חתנו הר' לייבל שי' בהרה"ג ר' אלחנן וסרמן שליט"א, ודברתי עבורם אודות הענין דח"י אלול יום הולדת והתגלות מורנו הבעש"ט נ"ע, ואודות החידוש אשר חידש הבעש"ט בכלל, ואשר ביארו לנו כ"ק רבותינו הק' בפרט, ונגנו איזה ניגונים חב"דים, וגם הניגון של רבנו הגדול נבג"מ זי"ע. ואח"כ חזרתי המא' יו"ט של ר"ה רס"ו, בעיקר הענין דתשובה באה מצד הריחוק, עם ההסבר מהמא' דיו"ט של ר"ה רצ"ב.

ותיכף במוצש"ק נסעתי בחזרה לווילנא. וקודם נסיעתי דברתי עם התלמידים מגזע אנ"ש אודות ההתעוררות ללימוד דא"ח וכו', והתאוננו לפני שחסר להם מעורר, ודברתי לפניהם דברי התחזקות. ובדרך כלל היו מאד שבעים עונג מביקורי.

לימי הסליחות בא למחנינו ידי"נ הב' יהודא ליב בהרה"ת ר' פנחס שי' מינץ ... דברנו בינינו, לייבל ואני, אודות התלמידים מגזע אנ"ש בטעלז, והחלטנו לכתוב לאחדים שיבואו לכאן על הימים טובים, ובשבוע העברה בא התל' מר משה טאבאקין מבירזש, ו[סי]דרתי אותו בגשמיות עצהיו"ט, ודא"ח לומד אתו הת' מר יוסף פארטאוויטש שי', וכבר למד אתו ג' פרקים תניא, ומצות תגלחת מצורע בדרך מצותיך, והתחיל ללמוד ת"ר נר חנוכה מ"ג. והתל' הנ"ל לומד בשקידה עצומה, ומייגע מוחו להבין הענינים.

כיבוש ליטא על ידי הרוסים

מספר התלמיד ה"ר אברהם יצחק גארפינקל (כפר חב"ד 334 ע' 33):

כך התנהל הכל כשורה, עד היום הראשון של חג-השבועות. ויהי בחצי הלילה, ליל חג השבועות, בעת אמירת תיקון ליל שבועות, הגיע לאוזנינו קול שעטת שרשרותיהם הכבדות של הטנקים הכבדים של צבא רוסיה, שנסעו ברחוב הראשי אשר ממול שער בית הכנסת של ישיבתנו.

היו אלה גייסות הצבא הרוסי, אשר כבשו את כל ארצות הבאלטים, בתוכם ליטא, לעטלאנד ואסטוניה, ממשלותיהן של הארצות הללו נסוגו מכבר, והקומוניסטים ערכו מצעדים צבאיים

ושרו שירי-שבח לממשלתם אשר הואילה ברוב חסדה לכבוש את הארצות הללו ולשחררן מעול הפאשיסטים.

המדינה לבשה מיד פנים אחרות. פחד ורעד נפל על פני כל, וכל אחד חשש לפתוח את פיו. החנויות התרוקנו מסחורותיהן, וקשה היה להשיג גם מצרכים חיוניים ביותר, על-אף הבטחת הרוסים שיש להם הכל, וכי הכל יבוא בשלום.

ביותר הורגש הדיכאון אצל בני-תורה, וכל אחד הרהר מאין יבוא עזרנו. ידוע היה היטב, כי להמשיך ללמוד בישיבה תחת השלטון הרוסי, הרי זה דבר בלתי אפשרי, ולכן יש לברוח בכל ההקדם. אבל - לאן?!

היתה זאת השאלה הקשה ביותר - לאן! כל מדינות האיזור, ליטא לטביא ואסטוניה, היו כבושות על-ידי הרוסים; הצבא הגרמני כבר השתלט כמעט על אירופה כולה, ולאן נוכל לברוח?

לאושרנו, לא הכבידו הרוסים מיד את עולם הכבד על האזרחים. הם אימצו לעצמם את השיטה שלא להפוך את הקערה על פיה מיד; לא סגרו את הישיבות לאלתר, אלא הרשו לג'וינט להמשיך ולתמוך בידי הפלטים היהודים. כן עודדו את הסוחרים לפתוח את חנויותיהם ולמכור את סחורתם.

בערב ש"ק פרשת שלח, כתב על כך רבינו אל הרב ד"ר יאנג (חי"ד אגרת ח'רפו):

בשבוע זה קבלתי מברקות מווילנא וריגא, המודיעות כי, למרות כניסת החיל הסוביעטי למדינות ליטא ולטביא, לא נשתנה המצב ביחס לישיבות, וקיומן לא נפגע, ושלום להם ולתלמידינו היקרים שי'.

פרק נז
ההצלה דרך רוסיא ליפאן

נסיונות הצלה

מיד כשניצל רבינו מווארשא לריגא, ב׳ טבת ת״ש, התחיל להתעסק בהצלת התלמידים מווילנא לארה״ב.

בי״ד טבת כתב אל ה״ר ישראל דזייקאבסאן, מנהל אגודת חב״ד בארה״ב (ח״ה אגרת א׳קלג):

באחת התלגרמות כתבתי על אודות נחיצות העתקת חמשים תלמידים שי׳ למדינתם הט׳ יע״א, ובבקשה לעשות בזה כפי אשר ימצאו לנכון לטובת הענין שיבא מהכח אל הפועל הטוב בזריזות ובהקדם היותר אפשרי[59], ויכתבו לי מה שיעשו בזה, ואכפול בקשתי כי נוגע הדבר בעומק פנימיות היסוד של ישיבת תומכי תמימים יצ״ו במדינתם הטובה.

אמנם ההשתדלות להציל את התלמידים ולהביאם ישיר לארה״ב היתה מאד מסובכת, שהרי לא היתה שום דרך להביא מספר גדול של תלמידים מווילנא לארה״ב, דרך הים האנטלנטי.

נסיונות הצלה לארה״ק

באותה שעה פנה רבינו בבקשה אל הרב הראשי ה״ר יצחק אייזיק הרצוג, להקציב מספר חשוב של ויזות לארה״ק[60]. הרב הרצוג חשב שהוא עבור משפחת רבינו, והקציב לו חמש ויזות. אמנם רבינו הבהיר לו בכ״א טבת (חי״ב אגרת ד׳שנ):

בזה הנני לתת את תודתי לכבוד ידידי בעד השתדלותו הטובה דבר השגת לכל הפחות חמשה סרטיפיקטים להעמידם ברשותי לחלקם בין אלו העומדים בסכנה ממש ה״י.

מתשובת כת״ר שקבלתי נראה אשר כבוד ידידי חשב אשר הסרטיפיקטים דרושים עבורי ועבור משפחתי, ולכן השבתי בתלגרמה כי אינם בשבילי רק בשביל אחרים הנמצאים במצב רע ומסוכן. ולפי שהייתי שמה וידוע לי המצב על אתר, ראוי הי׳ להעמיד ברשותי מספר גדול יותר. ורק בידעי הקושי שבזה תפסתי מספר היותר מועט, והנני מחכה על זה בכליון עינים.

באסרו חג הפסח כתב רבינו להגאון ה״ר חיים עוזר (חי״ד אגרת ה׳רעו):

הנה שמעתי שמועה טובה אשר ידידי כת״ר שליט״א יקבל בקרוב מספר סרטיפיקטים בעד תלמידי הישיבות, על פי השתדלות הרב הראשי הערצאג שליט״א.

ובאשר חלוקת הסרטיפיקטים תעשה על ידי ועד מיוחד תחת נשיאותו, הנני בזה לפנות בבקשה גדולה אל כהדר״ג שליט״א אשר יאבה נא להקציב לכה״פ מאה סרטיפיקטים עבור תלמידי הישיבות דליובאוויטש והר״מים שלהם.

בבדר״ח אייר ת״ש כתב רבינו, אל הרב הראשי ה״ר יצחק אייזיק הרצוג, באותו ענין (ח״ה אגרת א׳קפז):

הנני מקוה אשר בהסרטיפיקטים שישלח כבוד ידי״נ עבור תלמידי הישיבות בפולין, הנה מספר ידוע יעמיד כבוד ידי״נ ברשותי למען תלמידיי יחיו שעודם בפולין, ואשר כבר ניצולו בעזה״י משם. והנני אומר תודתי וברכתי למפרע.

ובאותו יום כתב להה״ר חנוך הענדיל הבלין בארה״ק (ח״ה אגרת א׳קפו):

על אודות הסרטיפיקטים עבור תלמידי הישיבות, כתבתי לידידי הרה״ג הרח״ע שליט״א.

אמנם ידידי הרה״ג הרצוג שליט״א, גם [אם] אינו מתערב בחלוקת הסרטיפיקטים, ראוי לו לכתוב להרה״ג הגרח״ע שליט״א, בעת שלוחם, שמספר ידוע - כמאה או שבעים וחמשה - הוא מעמיד ברשותי.

אחר כך התברר שדרך זו לא הועילה לתלמידי הישיבות בווילנא; מלבד מספר מוגבל של גדולי הרבנים.

נסיונות הצלה דרך יפאן

אז פנה רבינו אל הרב מאיר אשכנזי, רבה של שאנגהאי, אודות אפשריות הצלת התלמידים והבאתם לארה״ב, על ידי ויזות-מעבר, דרך שאנגהאי שבסין. בכ״ז סיון הוא כתב לו (ח״ה אגרת א׳ריא):

עלה בדעתי אשר אולי אפשר יוכלו לנסוע דרך רוסיא ומדינתם. והנני בזה לבקשו, אשר כאשר יקבל שמות התלמידים יחיו ישתדל להשיג עבורם טראנזיט וויזות, והשי״ת יעזרנו לסדר את התלמידים שיחיו, ולראות בטוב ישראל והרמת קרנם בגשמיות וברוחניות.

וכך סיפר התלמיד ה״ר אברהם יצחק גארפינקל (כפר חב״ד 334 ע׳ 34):

באופן בלתי-צפוי כלל נפתחו לפתע דלת וצוהר בתוך החשיכה.

בין תלמידי ישיבת מיר היו כמה בחורים מהולנד. כאשר הועלתה השאלה לאן לברוח, מיהרו הללו אל הקונסול ההולנדי בקובנא, בירת ליטא, ושאלו בעצתו. הלה ייעץ להם לנסוע לקורסיקה ההודית, שהיתה אז שייכת להולנד (כיום, תחת שלטונות סין).

---

59. אודות השגת ויזות אמריקאיות עבור התלמידים יסופר לקמן.

60. על פרטי הדברים, של נסיונות ההצלה לארה״ק, ראה ״גיבורי החי״ל״ ח״א פרק ג.

האדמו"ר רבי שמעון שלום קאליש מאמשינוב

כאן התעוררה שאלת המעבר, היות והיו יכולים להגיע לשם רק דרך יפאן. אם כך, היה צורך דחוף לקבל ויזות מהקונסול היפאני להיכנס ליפאן, ומשם לנסוע לקורסיקה ההולנדית.

יעץ להם הקונסול ההולנדי לפנות אל הקונסול היפאני, לשם קבלת אשרות-מעבר, ואילו הוא יצייד אותם בויזות הולנדיות לשם שהותם בקורסיקה[61].

עשו הללו כעצתו ומיהרו אל הקונסול היפאני בקובנא. קונסול זה היה איש הגון מאוד, ונתן להם מיד אשרות-מעבר ליפאן[62].

כאשר באו וסיפרו על כך להאדמו"ר מאמשינוב, הרה"צ רבי שמעון זצוק"ל, נענה ואמר: אם כך, הרי באפשרותו של הקונסול לתת לכם ויזות, לנסוע משם גם לארצות-הברית![63]

חזרו, איפוא, אל הקונסול לבקש ויזות ליפאן, ומשם יסעו לארצות-הברית. הקונסול נתן להם מיד אישורים ליפאן, לתקופה של עשרה ימים, ובימים אלה יהיה עליהם להשיג ויזות לארצות-הברית.

מכיון שכך, יעץ הרבי מאמשינוב גם לשאר התלמידים לעשות כמוהם ולבקש מהקונסול אישורי-מעבר ליפאן.

אנו, תלמידי "תומכי-תמימים", שלחנו מיד מברק אל הרבי נ"ע, לשאול בעצתו. הרבי הודיע לנו מיד, לשמוע בעצתו של הרבי מאמשינוב ולנהוג לפיה.

[האדמו"ר מאמשינוב, אשר גם הוא היה אז יחד עם משפחתו בין הפליטים בוילנה, היה ידיד גדול לישיבתנו ולכ"ק הרבי נ"ע. גם מקום מגורו היה באוטווצק ועמד בקשר הדוק עם הישיבה והרבי. רבים מתלמידי ישיבתנו היו אף הם מגזע חסידי אמשינוב].

מיהרנו אל הקונסול בקובנא, אשר נתן גם לנו את הויזות המבוקשות. כמונו עשו שאר הבחורים שהיו שם.

הקונסול קיבל את כל אלה שבאו לפניו בסבר פנים יפות, ואמר, כי מוכן הוא לאשר ויזות לכל דורש ומבקש, אלא שהוא טרוד כעת מאוד, מאחר שקיבל הודעה שבעוד ימים אחדים עליו לסגור את הקונסוליה.

---

61. פרטי הדברים, ראה "גיבורי החי"ל" ח"א פרק ד (ע' 164 – 171).

62. פרטי הדברים, ראה שם ע' 184 – 188.

63. היינו בנוסף לתלמידים שהשיגו ויזות לקורסיקה ההולנדית, יפנו אליו גם התלמידים שהשיגו ויזות לארה"ב, שיתן גם להם אשרות-מעבר ליפאן. וכן עשו תלמידי ישיבת תומכי תמימים, שרבינו השיג עבורם ויזות לארה"ב, וכדלקמן.
גם עבור האדמו"ר מאמשינאוו ובני ביתו השיג רבינו ויזות לארה"ב, כנזכר ברשימה הראשונה של מקבלי הויזות, דלקמן פרק סו מספר 11.

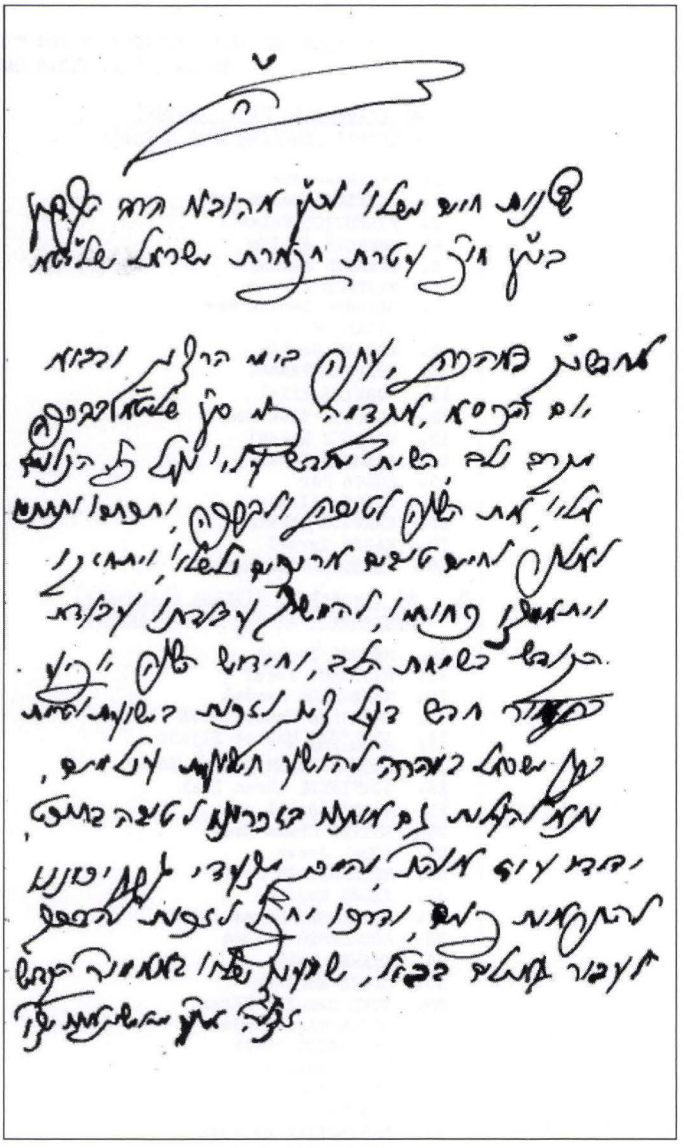

ברכת שנה טובה מהאדמו״ר מאמשינוב לרבינו
בשלהי אלול ת״ש – מווילנא לנ.י.

ליטא הפסיקה אז להיות עצמאית[64], והיא מהווה כבר חלק מרוסיה הגדולה, אך היות וישנו קונסול יפאני במוסקבה, לכן עליו לארוז את מזוודותיו ולהתכונן לדרך. אולם - הטעים הקונסול - מוכן הוא למסור את חותמתו לאחד מבני התורה, ויוכל להחתים בחותמת שלו את כל הפספורטים המבוקשים!

כך קיבלנו אנו ועוד מאות בני תורה ופליטים, ויזות יפאניות, והגשנו בקשות לממשלה להרשות לנו לעזוב את המדינה.

עברו חודשים ולא שמענו כל ידיעה מהשלטונות. אחרי

השגריר היפאני מר ציונה סוגיהארא
שהנפיק את ויזות המעבר ליפאן

שמחת-תורה[65] פורסם בעיתונים, שכל אלה שבידם ויזות לארצות אחרות, או טראנזיט-ויזות, יורשו לעזוב את רוסיה, אבל עליהם לשלם בדולארים אמריקאיים תמורת הרשיון ועבור כרטיסי הנסיעה ברכבת הטראנס-סיבירית, מוסקבה-ולדיווסטוק.

רבים פחדו לתת אמון בדבריהם, בחשש כי אין זו אלא ערמה מצדם לצוד אותנו ברשתם, ולהעבירנו לסיביר. אולם, כאשר הגיע המועד, החלו לקרוא בכל פעם קבוצה אחרת אל משרדי המשטרה החשאית, ואחרי שאלות וחקירות קיבלו רשיון ותאריך מדוייק בו יוכלו לעזוב את רוסיה. כן היה עליהם לשלם את הכסף ולהיות מוכנים לנסיעה באותו יום.

השגת ויזות לארה״ב

כדי לאפשר את הנסיעה מווילנא דרך רוסיא ויפאן, היו זקוקים לויזות לארה״ב. בט״ז אלול ת״ש כתב רבינו אל ה״ר יעקב כץ (חי״ד אגרת ה׳רצו):

ת״ל השגנו שנים וחמשים רשיונות עבור תלמידי יחיו, וארבעים ושבעה רשיונות כניסה עבור רבנים ובני ביתם יחיו וראשי ישיבות[66].

64. כדלעיל פרק הקודם, שבימי חג השבועות ת״ש כבשה רוסיא את ליטא ולטביא.

65. תש״א.

66. אודות 47 הויזות שקיבל רבינו עבור אנ״ש באירופה, יסופר לקמן פרק סו.

LIST OF SELECTED BEST STUDENTS OF THE "TOMCHE TMIMIM" YESHIVOTH IN EUROPE
WHOSE U.S.A. VISAS HAVE BEEN ISSUED.

		Date & Place of Birth:	
A.	At present in Riga (Latvia) Address: Marijas iela #25-13.		
1.	KVASA Abrams	1918	Sov. Union
2.	GURVICS Sholim Ber	1920	Riga
3.	PINKOVICS Faive	1917	"
4.	OSEROVS Sholim	1920	Soviet Union
5.	OSEROVS Simons	1923	do.
6.	BLINERS Jakobs	1922	do.
7.	BLINERS Sholim Ber	1924	do.
8.	KAGANS Hirsh	1918	do.
9.	KAGANS Sholim	1924	do.
10.	GURVICS Samuel	1919	do.
11.	GURVICS Milel	1914	do.
12.	GURVICS Elchonon	1917	Riga
13.	OSEROVS Mendel		
14.	BARKMAN Natan	1923	Latvia
15.	KURCS Ber	1923	do.
16.	PRASS Zelik	1924	do.
17.	KRAVICS Abrams	1923	do.
18.	KAGAN Israel	1927	Sov. Union
19.	TELESCHEWSKY Moses	1927	do.
B.	At present in Vilnius (Lihuania) Address: Vilnius #21, Vilnius.		
20.	HENDEL Icchok	1917	Poland
21.	WAJNBERG Josef	1917	do.
22.	TENENBAUM Mendel	1917	do.
23.	GRYNGLAS Mendel Wolf	1917	do.
24.	GERLICKI Moszek Eljasz	1915	do.
25.	LEDERHENDLER Szmuel Mosze	1920	do.
26.	GORFINKEL Abram Izak	1921	do.
27.	SZTAIN Szmul	1914	do.
28.	BUKIET Chaim Meer	1919	do.
29.	RODAL Josek	1914	do.
30.	ROZENSZTAJN Josef	1916	do.
31.	FEDER Mojsze	1920	do.
32.	KOTLARSKI Hersz Josef	1915	do.
33.	HOCHLERER Szloma	1920	do.
34.	KRAMER Leib	1918	do.
35.	LURJE Morduch	1919	do.
36.	FUKS Szmuila Hirsz	1921	do.
37.	BRONSZTAJN Szyja	1919	do.
38.	PORTOWICZ Josek	1920	do.
39.	RUBIN Mowsza	1919	do.
40.	RUBIN Hirsz	1921	do.
41.	SZMOTKIN Szolim	1922	do.
42.	RABINOWICZ Pejsach	1919	do.
43.	RABINOWICZ Szolim	1920	Poland
44.	PREGER Nochim	1922	do.
45.	CHANOWICZ Gerszon	1919	do.
46.	KAC Szyja Boruch	1923	do.
47.	GLAS Zelik	1913	do.
48.	PROP Chaim Leibusz	1916	do.
49.	ROZENBERG Israel David	1919	do.
50.	PUTERMAN Abram Josef		do.
51.	LEVITIN Szolim	1922	Lithuania
52.	RAJCZYK Szmul David	1918	Poland

רשימת 52 התלמידים שניתנו עבורם ויזות

דרכי הפעולה בהנ"ל לא נמסרו לנו בפרטיות, אך הן נרמזות בקול קריאה לעזרה (ח"ה אגרת א'קפא), שפנה בו רבינו "לאהובי אחי בנ"י שבארה"ב" בחודש ניסן ת"ש, ובו כתב בין השאר:

בעפאר איך בין ארויסגעפארן פון איראפע, האב איך ב"ה געקראגען אפיציעלע הבטחות. וועלכע איך קען ניט פארעפנטלעכען, וועלכע גיבען מיר די מעגליכקייט בעזהשי"ת ארויסצוראטעווען די דאזיגע תלמידים, פריער ברייגען זיי אין די נייטראלע לענדער און נאכדעם א טייל קיין ארץ-ישראל און א טייל קיין אמעריקע.

את הויזות האלו לא יכלו לקבל בשגרירות ארה"ב בליטא, מסיבות המלחמה.

לכן השיבו ממשרד הפנים בוואשינגטון, אל רבינו, ב31 באוקטובר (כ"ט תשרי תש"א), שהם העבירו את רשימת השמות המאושרים לקבלת ויזות, אל שגרירות ארה"ב במוסקבה; שאותם יוכלו התלמידים לקבל בדרכם ליפאן דרך מוסקבא.

וכן העבירו את רשימת השמות המאושרים לקבלת ויזות, אל שגרירות ארה"ב בטוקיו, יפאן; שאותם יוכלו לקבל בטוקיו, במקרה שלא יצליחו לקבלם במוסקבא:

The list of names was sent to Moscow. Copies of those names were also sent to Tokyo, in the thought that persons arriving in Moscow might get out ... they will find their names at Tokyo.

השגת כרטיסי נסיעה דרך רוסיא – יפאן

אמנם זה לא הספיק, כי התלמידים לא היה להם שום מקור לתשלום עבור הויזות ועבור כרטיסי הנסיעה. והם כתבו על כך לרבינו.

באותה שעה (אלול ת"ש) כתב רבינו במכתב כללי (ח"ה אגרת א'רלז):

א דאנק השי"ת האבען מיר מצליח געווען מיט אונזער וועגדונג צו דער אמעריקאנער רעגירונג, און צוויי און פופציג וויזעס זיינען טעלעגראפיש ארויסגעשיקט געווארען צו די קאנסולס אין אייראפע פאר די בעסטע און אויסגעצייכענטע אין תורה ויראה, און מער הילפלאזע, פון מיינע תלמידים פון די ישיבות "תומכי תמימים"...

איך בין זיכער, אז יעדער אייניציגער איד, אן אונטערשייד, וועט פיהלען זיין גרוסען און הייליגען חוב צו באטייליגען זיך ווי אמשנעלסטען אין דער דאזיגער פדיון שבויים אקציע.

ובד' מ"ח תש"א כתב אל הרב דוד מאיר רבינוביץ בבוסטון (ח"ה אגרת א'ערב):

הנה הגיעה לידי מברקה מאת תלמידי היקרים יחיו מווילנא, בה מודיעים לי, כי כל אחד מתלמידינו קיבל מכתב מהקונסול האמריקני במוסקבה, לבוא לקבל את הויזה שלו, ומתחננים הם כי נשלח להם תיכף הוצאות הנסיעה והשיפס-קארטען, כדי שיוכלו לצאת לדרכם צלחה מיד.

ובכן הגיע השעה שקיוינו לה, עת שתלמידנו היקרים יחיו מקבלים הויזות שלהם בידם, והרשות בידם לבוא לארץ זו.

אמנם לא בויזות לבד יוכלו תלמידנו היקרים יחיו לבוא לכאן, כי אמצעי כסף הגונים דרושים מיד כדי להביא אותם הנה, ושעת נסיון היא לכל אנ"ש יחיו, להראות מסירת נפש ממש על מצות פדיון שבוים והצלת תלמידינו היקרים יחיו, כי דחוף הענין מאד מאד.

למותר דבר התעוררות לכתה"ר שי', אבל בקשתי לפניו להשתדל בכל עוז להמציא סכום הגון במחנו בשעה מכרעת כזו, כדי אשר בעזר השי"ת נוכל להרבות מספר הנפשות להצילם מצרה ושבי' ר"ל, ולהביאם את המנוחה.

ובט"ז מ"ח תש"א כתב לו שוב (ח"ה אגרת א'רפא):

ידעתי שידיד נפשי עושה יתר מכפי כחו הכספי וכחו הגופני, והשי"ת יחזקהו ויאמצהו בגשם וברוח, ויתן לו אריכות ימים ושנים. ומה אוכל לעשות, כי מכל עבר ופינה פונים אלי, ועלי בעזה"י לענות להם.

בריאותי חלושה - איזה שבועות ל"ע הייתי לא בקו הבריאות - נוסף על עניני חלישותי, והנני עובד ביגיעה גדולה ועבודה של צער ועגמת נפש ... והוכרחתי לשלוח סכום נכון בשביל הוצאת נסיעת התלמידים שי'. ופניתי במכתבים - שלא לרצוני, ורק מפני ההכרח - לידידיי לבקשם לעזור בעבודת הקדש. והשי"ת יזכנו להתבשר בשורות טובות בגו"ר.

וכן כתב בא' פר' תולדות תש"א, אל מר משה שטארקשטיין בדטרויט (ח"ה אגרת א'רצ):

הנני פונה בבקשה גדולה אל מע"כ שי', למען תלמידי ישיבותי "תומכי-תמימים" ליובאוויטש אשר באירופה, אשר לעזרתם והצלתם יסדתי את קרן פדיון שבויים.

ת"ל כי עלה בידי לפעול מספר הגון של וויזות בעד מבחר תלמידי, ולפני ימים אחדים קבלתי מברקה מהם כי נתבקשו להופיע אצל הקונסול האמריקני במוסקבה, בקשר עם הוויזות שלהם. ובכן בעוד ימים אחדים אי"ה יוכלו לצאת לדרכם צלחה לבוא אל המנוחה ולהנצל מן המיצר אל המרחב.

כדי לאפשר נסיעתם לארה"ב צריך, כמובן, לשלוח להם דמי ההוצאות וגם שיפסקארטען. וכדאי רק להזכיר, כי ההוצאות עולות ל$430 לערך בעד כל חד וחד. והננו משתדלים להציל בעזר השי"ת לכה"פ חמשים מן המצויינים שבתלמידים, לע"ע, ודעת לנבון נקל, כי סכומים הגונים דרושים לזה.

מאליו מובן כמו כן כי הענין דחוף ביותר ואשר אי אפשר להתמהמה, והוא ענין של פיקוח נפש ופדיון שבויים של תלמידי חכמים, גדולי תורה ויראה, מיטב כרם ישראל.

ביום ב', אדר"ח טבת, כתבו התלמידים מברק למשרד רבינו בנ.י.:

אפגעגעבען פוילשע פעסער צו ויזירונג (צו באקומען די ויזעס). האפענטליך באקומען מיר די ארויספאר ווייזעס דעם פינפטען. לויט לעצטען צאל-טאריף פעראדנונג מוז אלעס אין דאלארען געצאלט ווערען, 118 באן-בילעט, און נאך 50 אנדערע אומבאדינגטע קאסטען. מ'קען איינצאלען אין גאסודארסטוועני באנק. ווארט אויף געוויערעס.

בני אד"ש

[תרגום

מסרנו פספורטים פולנים שלנו, כדי לקבל ויזות. מקוים לקבל הויזות בחמישי לחודש [ו' טבת]. לפי המחיר האחרון חייבים לשלם הכל בדולרים, 118 דולר לכרטיס רכבת, ועוד 50 להוצאות הכרחיות. אפשר להפקיד בבנק הממשלתי. מחכים למענה מפורט.

בני אד"ש]

וביום ד', ב' טבת שלחו עוד מברק:

באקומען ערלויבניש, גילטיק 4 טעג, אויב ניט דעם מאל דאן קיינמאל. וועז די טעלעגראם קומט מוזט איר זאפארט איינאצאלען גאוסד. באנק פאר אלע פעהלענדע. ענטפערט זאפארט, בנוגע אונזער בקשה פאלמאן ספעציעלע באטראכטונג.

רחמים תמימים

[תרגום

התקבל האישור. בתוקף 4 ימים. אם לא כעת - לעולם לא. כשהמברק מגיע מוכרחים להפקיד לבנק הממשלתי לכל החסרים. השיבו לנו בקשר לבקשתינו אודות פאלמאן[67] התחשבות מיוחדת.

רחמים תמימים]

באותו יום כתב חדב"נ הרש"ג, אל מנהל אגו"ח בשיקגו הרמ"ל רוטשטיין:

מתלמידנו שי' בווילנא הננו מקבלים מברקות כמעט בכל יום, כפי הנראה יסעו משם בעוד ימים.

וביו"ד טבת תש"א כתב רבינו אל ה"ר יעקב שעכטער בפיטסבורג (ח"ה אגרת א'שלד):

בה בשעה שהננו מצטערים על אשר אין בקופת פדיון שבוים הסכומים הנחוצים לשלוח להוצאות התלמידים שי', אשר ת"ל יש להם כבר הוויזעס ועומדים הכן לנסוע, והננו מחפשים להשיג לכל הפחות גמ"ח לשעה למען לשלוח להם על ידי קייבעל, כי אם ח"ו לא נשלח במשך ארבעה ימים את הסכום הדרוש להם להוצאות הנסיעה במסילת הברזל וכרטיסי אני', אזי יאבדו ח"ו זכות היציאה משם.

ובשבוע שעברה הוכרחנו לשלוח - נוסף על שילוחים הקודמים - עוד חמשה אלפים וארבעים שקל. ותמול קבלנו קייבעל לשלוח עוד שני כרטיסי אני', שעולים יחד עם עוד הוצאות שונות לארבע מאות שקל, וכסף אין.

הנה בשעה ההיא באה אלינו נדבת הנשים עדינות, ליידיס אוקזילערי ליובאוויטש דמחנם הט', ה' עליהן יחיו. תודה וברכה לו עבור גדול התעסקותו במצוה כפולה ומשולשת, אשר כל אחת מהם שכרה בצדה בבני חיי ומזוני רויחא.

על כל הנ"ל סיפר רבינו באותו יום אל ה"ר בנימין דיסין בשיקגו, ומוסיף (ח"ה אגרת א'שלה):

ות"ל אשר ביום הששי שלחנו הסכום חמשה אלפים וארבעים שקלים, ות"ל כבר התבשרנו מאחדים שכבר נסעו והשאר נוסעים. ועתה הנה תמול קבלנו תלגרמה לשלוח עוד שני שיפסקארטן והוצאות עבור שני תלמידים שי', העולה כארבע מאות שקלים, ואין עצה אי' איפה להשיג זאת ... עוד זאת עלינו לכלכל את כל התלמידים שי' אשר בליטא ופולין - דרך ליטא - ובלטביא, אשר במשך העשרה חדשים שהנני פה שלחתי להם כמה אלפים.

ובאותו תוכן כתב בעוד כמה אגרות (ח"ה אגרות א'שלו. א'שמב). וסיכם ביו"ז טבת, אל המזכיר הרמ"ל רוטשטיין:

בהנוגע לפדיון שבויים, הלא מוכרח הדבר לעשות מגבית עכשו, כי בסך חמשה אלפים וארבעים ששלחנו עבור הוצאות התלמידים שי', הוכרחתי ללוות שלשה אלפים וחמש מאות, וכעת שלחו עוד אלף ושבע מאות, והנני מושקע בחובות, ועוד יש כמה תביעות מכאן ומשם, אלע מאנען, והצדק עם כל אחד, כי כל אחד עושה חשבון הקרוב אליו. כמה מיני תביעות ישנן, וכולן צודקות באמת, תובעים איך אפשר הדבר אשר הקרובים ביותר גועים ברעב ואין שולחים להם חבילות. והתלמידים הנמצאים שם צריכים לשלוח להם על מחיתם. והסך אלף שקל שבקיץ העבר כבר שלמתי להרמ"ח[68] שי' שו"ב עבור התלמידים שי' ... שלמתי פה ובאה"ק בדאללארים.

קבוצה נוספת של אישורי ויזות

כאמור לעיל, התקבלו 52 הויזות לארה"ב, כבר בחודש אלול ת"ש. ברשימה זו היו בעיקר תלמידי האולם של הישיבה תומכי תמימים.

אמנם יחד עמם ניצלו לווילנא גם מספר מסויים מהתלמידים הצעירים. גם הם התחננו שיצילו אותם דרך יפאן. רבינו התחיל להשתדל להשיג גם עבורם ויזות לארה"ב.

בב' טבת, נר ח' דחנוכה, כתב חדב"נ הרש"ג, אל מנהל אגו"ח בשיקגו הרמ"ל רוטשטיין:

באחרונה באו בבקשה, אשר יש שם גם עשרה מהצעירים, אשר באפשרם שיסעו ליאפאן, הגם שאין להם עוד הויזות לאה"ב, כי קבלו רשיון ע"ז, ובתוכם גם האחים חאנאוויטש[69], ושאלו אם ניתן להם על הוצאות הנסיעה, והשבנו להם לחיוב, היינו שניתן להם על הוצאות ליאפאן, ותקותינו אשר הרשימה השני' שעשינו עבור אנ"ש והתלמידים שי' ג"כ יעבור לטוב, ויקבלו כלם הויזות.

ברשימה השני' הזאת נרשמו 75 תלמידים הנמצאים באירופה.

17 מהם נמצאים בלטביה, 23 מהם – בליטא העצמאית, ו-35 מהם – בפולין הכבושה על ידי רוסיא.

---

67. התלמיד ה"ר אברהם-צבי פאלמאן [לנדא], מישיבת פינסק, שנכנס בווילנא לישיבתנו, והצטרף עם התמימים בנסיעתם, כדלעיל פרק נו. וביקשו הוצאות הנסיעה גם עבורו.

68. לה"ר מרדכי חפץ.

69. אחייני הנמען – הרמ"ל רוטשטיין.

Total 52
Students 75
127

LIST OF STUDENTS OF THE "TOMCHE TMIMIM" COLLEGES IN EUROPE

FOR WHOM U. S. A. VISAS HAVE BEEN APPROVED

A. Students now in Riga, c/o Skoblo, Markela iela 1/1, Riga, Latvia

	Name	Date & Place of Birth	
1.	BERENSTAM Jankeles	1925	Latvia
2.	EDELMANIS Chaim Israel	1924	"
3.	ELFIRS Bers	1918	"
4.	FINKELSTEIN Icik	1925	"
5.	GIRSOVICS Jakobs Josifs	1925	Lithuania
6.	GURVICS Meiers	1925	Latvia
7.	KARAHIMSKI Berels	1923	"
8.	KRAMNIKOVS Abrams	1925	"
9.	MAGIDSONS Jankels	1927	"
10.	MARKOVICS Aba	1925	"
11.	PATIS Benjamin	1927	"
12.	PIZOVS Abrams	1925	"
13.	PSAVKA Elijas	1925	"
14.	RESNIKS Movsa Osher	1925	"
15.	SERLINGS Rafal	1925	"
16.	SPUNGIN Faivels	1927	"
17.	VINTERS Simons	1925	"

B. Students now in Vilnius, Vilnius g. 21, Vilnius, Lithuania

1.	BLATT Pinchus Mordchai	1922	Poland
2.	BRUSTEIN Gershon	1915	"
3.	BRZYSKI Mordka Majer	1923	"
4.	BALTER Jonas	1923	"
5.	CHANOWICZ Israel	1925	"
6.	CHANOWICZ Szmula	1917	"
7.	DEREN Chadekel	1925	"
8.	FALMAN Abraham Hersz	1918	"
9.	GOLDMAN Shymon	1925	"
10.	KAC Boruch	1927	"
11.	KARP Chaim Hersz	1928	"
12.	LANDAU Abraham Hersz	1918	"
13.	MINC Lejb	1920	"
14.	MINC Mowsza Nochum	1922	"
15.	PELEC Aba Michel	1925	"
16.	SAPOCINSKI Mowsza	1923	"
17.	SZERMAN Mowsza Mendel	1925	"
18.	ZAK Chaim Hersz	1921	"
19.	GRISAS Mausa	1918	Address: Rab. Sem. Telsiai,
20.	GUTNICK Chaim	1921	" c/o Bloch, Daukante, Telsiai
21.	KANAREK Israel Elik	1917	" Rabbinical Sem., Kedainiai
22.	KANAREK Josef	1920	ditto
23.	CHANOWICZ Fruma	1913	Poland. Vilnius g. 21, Vilnius

רשימת 75 התלמידים שניתנו עבורם ויזות

(continued) # 2

C. Students in Soviet - held Poland: c/o Mandelbaum, K. Marks 17, Glubokeje.

1.	AIZENBERG Szloma Mosze	1915	Poland
2.	ARBIS Szmul	1922	"
3.	BAJER Mosze	1917	"
4.	BORENSZTEJN Moszek		"
5.	BREZINSKI Moszek		"
6.	CIPIK Chaskiel		"
7.	EDELMAN Lejb	1919	"
8.	FRIDMAN Jankel	1920	"
9.	FUTLIK Zalman Aron	1912	"
10.	GLAZMAN Majer	1910	"
11.	GINSBURG Aron	1927	"
12.	GLAZ Sznejer	1911	"
13.	GRUSZEPS Kalman	1919	"
14.	GLIKSMAN Majer	1920	"
15.	KAC Szyja Boruch	1922	"
16.	KRONENBERG Nachman	1920	"
17.	KOZLOWICZ Chaim	1922	"
18.	KAZENITZ Zalken	1922	"
19.	KOPOLOWICZ Icek	1925	"
20.	POTOCKI Aron	1923	"
21.	POTOCKI Bencjon	1914	"
22.	PREGER Szaja Lejb	1919	"
23.	CHADOS Idel	1920	"
24.	RADCA Israel	1919	"
25.	RATNER Lejb		
26.	RAJEWSKI Abram	1919	"
27.	ROHFELD Morduch	1914	"
28.	ROHTER Szraga	1910	"
29.	SOBOL Josef	1918	"
30.	SHECHTER Bencjon	1920	"
31.	SZNEJERSOHN Lejb	1919	"
32.	TORBINER Syna	1916	"
33.	TENCA Josef	1915	"
34.	HENDEL Icchok Majer	1917	"
35.	BESERMAN Jochanon		

Note: Many of the above, now at Vilnius 21, Vilnius, Lithuania

To date, Jan. 28, 1941, the first party of students, numbering 30 are already on their way to the U. S. A., the remaining are to follow any day.

כעבור חודש, בשלהי טבת, התקבל אישור הויזות של הרשימה השניה. הרשימה שוכפלה במימיוגרף, ובשולי הרשימה הזאת:

To date, Jan. 28 1941, the first party of students, numbering 30, are already on their way to the U. S. A., the remaining are to follow any day.

[תרגום:

נכון להיום, 28 בינואר 1941 [כ"ט טבת תש"א], הקבוצה הראשונה של 30 תלמידים, כבר יצאו לדרכם לארה"ב. הנשארים ייצאו בעקבותיהם בהקדם].

עזרה לתלמידים שנשארו בפולין הנאצית

כאמור לעיל, היתה השתדלות זו להשיג ויזות עבור התלמידים הנמצאים בליטא, לטביא ופולין הרוסית. לא היתה שום דרך להשיג ויזות עבור התלמידים שנשארו בפולין הנאצית.

לקמן פרק סו יסופר על העזרה שהשתדל רבינו לשלוח לאנ״ש בפולין הכבושה, הן במעות והן בחבילות מזון. כמו כן השתדל לשלוח עזרה גם לתלמידי הישיבה שנשארו בפולין.

וכך כתב רבינו אל ה״ר בנימין דיסין בשיקגו, בי״ד טבת תש״א (ח״ה אגרת א׳שלה):

עלינו לכלכל את כל התלמידים שי׳ אשר בליטא ופולין - דרך ליטא - ובלטביא, אשר במשך העשרה חדשים שהנני פה שלחתי להם כמה אלפים.

בארכיון נמצאת רשימה של 51 מתלמידי הישיבה שנשארו בפולין הנאצית, כדי להשיג עזרה עבורם, ובראשה רשום:

Addresses of Students of the Tomche Tmimim now in Nazi Poland.

[תרגום: כתובות תלמידי תומכי תמימים שהם כעת בפולין הנאצית].

ADDRESSES OF STUDENTS OF THE TOMCHE TMIMIM NOW IN NAZI POLAND

1.	Maier Hendel	Radom	Walowa 17
2.	Mojze Berland	Chelm Lub.	Oblonska 16
3.	Heszel Rajzman	XXXXXXX Suchedniow	(Kielcer gebit)
4.	Szlojmo Sztein	Chelm Lub.	Pierackiego 75
5.	Abr. Tobja Stopnicki	Pacianow	(Kielce gebit)
6.	Pinchos Klein	Radzyn Podl.	Szkolna 12
7.	Fiszel Jastrzembski	Glowno	b/ Lodz
8.	Szloma Zylberberg	Książe Wielki	p. Miechow
9.	Berik Szulbank	Warschau	Zamenhof 21 ?
10.	Chaim Mordka Teiblum	Kalusin	Pilsudskiego 17
11.	N. I. Liberman	Chelm Lub.	Hurubieszowska 41
12.	Jankiel Gedanken	Ryki	p. Pulowski
13.	Abram Kirszencweig	Tomaszow Maz.	
14.	Jakow Szulim Czajkowski	Kielce	Przedmieszcze 25
15.	Elja Lublinski	Koniskie	
16.	Szyja Luden	Lublin	Lubartowska 21
17.	Chemja Bajtel	Warszawa	Mirowska 9
18.	Icek Korman	Lomazy Padl.	
19.	Szymszon Pilman	Wlodowa	
20.	Jakow Szyja Musman	Kazimierz Pulawski	
21.	Chaskiel Spiewsk	Gąbin	Garbarska 13
22.	Icek Sztulman	Bychowa	Z. Lubelska
23.	Sz. Pinkus Kaminkowski	Wolomin	Mila 1 a
24.	Abram Rubinsztein	Warschau	Sierakowska 6/43
25.	Binem Buchbinder	Szydlowiec Kiel	3 Maja 20
26.	Luzer Sztainman	Szydlowice Kil	Radomska 64
27.	D. Lichtensztein	Konskie	Kilinskiego 5
28.	Goldberg Brothers (Chaim i Mordka)	Warschau	Pawia 18
29.	M. Borensztein (Juer)	Suchedniow Kiel.	Handlowa 63
30.	Golda Bojmelgrin (Efroim)	Ostrowiec Kiel.	Sienienska 42

31.	I. M. Wietsznik	Wiensbruik	Wysoka 12
32.	Icchok Eli Gigenbok	W - wa	Pawia 39
33.	Jankiel Folkinfeld	Gniewieszew	
34.	Jankiel Goldberg	W - wa	Majzelsa 6
35.	Szmul Gurewicz	W - wa	Nalewki 7
36.	Israel "	"	" "
37.	Abraham Henoch Kopelewicz	W - wa	Nalevki 35/65
38.	Jakob Krajkerman	W - wa	Franciszkawski 5
39.	Efram Koflal	W - wa	Mila 40
40.	Josef Szmotkin	W - wa	Rynkova 3/59
41.	Alter Smolanz	W - wa	Sapiezynska 17
42.	Abraham Szmotkin	W - wa	Gysia 12
43/	Jankiel Leib Markowicz	W -wa	Nowolopki 47/33
44.	Pinchus Mordka Markowicz	W-wa	" "
45.	Eli Literat	W - wa	S - to Jerska 34/20
46.	David Moszkowicz	W - wa	Pawia 18/9
47.	Zelman Fajbus Brzezinski	W - wa	Franciskawsza 29/132
48.	Luzer Klepfisz	W - wa	Mila 27/32
49.	Mendel Szmotkin	W - wa	Rymkowa 3/59
50.	Szloma Kogut	W - wa	Muranowska 16
51.	Mowsza Majerowicz	W - wa	Nalewki 47

יציאת התלמידים מווילנא לרוסיא

כאמור לעיל, הנה במשך חודש טבת תש"א יצאו כ-30 תלמידים מווילנא לרוסיא, בדרכם ליפאן. ובמשך חודש שבט יצאו עוד 8 — בדרכם ליפאן.

את כל ההוצאות האלו, עבור סידור הויזות וכרטיסי הנסיעה ושאר הוצאות הנסיעות הללו, שלח להם רבינו מנ.י.

לקמן פרק סה יסופר, איך שהמזכיר ה"ר משה ליב רוטשטיין ניצל מאירופה והגיע לארה"ב בחודש תשרי תש"א, ומיד מינהו רבינו לעמוד בראש אגודת חסידי חב"ד בשיקגו. והוא התעסק במגבית פדיון שבוים זו, ע"י אנ"ש בשיקגו.

המתעסק העיקרי במשרדו של רבינו בנ.י. הי' חדב"נ הרש"ג, שהרבה להתכתב בזה עם הרמ"ל, ולדווח לו כל כמה ימים על ההתפתחויות.

מתוך התכתבות זו נעתיק את השתלשלות השגת הויזות, נסיעת הקבוצות מווילנא למוסקבה, משם לוולאדיוואסטאק, ומשם לקאבע שביפאן. וכך כתב לו בו' טבת:

באחרונה קבלנו מברקה מתלמידינו שי', אשר ת"ל קבלו הרשיון לעזוב את ווילנא, והזמן שנתנו לעזוב היא קצר מאד. אולם יצאו בגזירה חדשה, אשר הטיקעטס מווילנא עד יאקאהאמא[70] צריכים לשלם בדאללארען להבנק שלהם, ודורשים עבור כל אחד ואחד סכום של $168.00. מובן הדבר

70. שביפאן.

למע"כ שי' עד כמה הידיעה הזאת העציבה אותנו, ואבודי עצות אנו בפועל ממש.

י"ג טבת:

החדשות מהתלמידים שי', הנה קבלנו מברקה ביום ועש"ק העבר ממאסקווא, ששלשה תלמידים ב"ה על הדרך לוולאדאוויסטאק, ושאר ה-27 תלמידים שבאים עתה הנה יסעו מווילנא עד יום 19 יאנואר[71], כן מודיעים במברקה.

כן תלמיד[ם] שהי' אצל שיינין[72] באו בעזר השי"ת לווילנא. וכן עשרה תלמידים הצעירים[73], ובתוכם גם קרוביו האחים חאנאוויטש, השיגו הטראנזיט[74], ומבקשים מאתנו שנשלח להם על הוצאות הנסיעה. וכן מתקבל אצלינו בכל יום כמה מברקות מתלמידי יח"ל, מתלמידי קאמעניץ, ומאנ"ש ומהתלמידים, מכל אחד ואחד ומקבוצות תלמידים, והרחמנות עליהם גדולה למאד.

באחרונה ע"י החוק החדש הוצרכנו לסלק בהקוק[75] עבור 30 תלמידים, עבור כל אחד ואחד סכום של $168.00 הוצאות מווילנא ליאקאהאמא. וזה נוסף על הכסף ששלחנו להם זה כבר. והאמת אגיד לו שלוינו על זה מאת ידידינו אנ"ש שי' בפה, ועתה צריכים לקנות עוד שיפס קארטען עבור הנשארים, ולאפשר גם להעשרה הצעירים שיוכלו לעזוב את ווילנא, והקופה ריקה בפועל ממש.

על הגזירה החדשה הזאת כתב רבינו, בי"ד טבת, אל ה"ר בנימין דיסין (ח"ה אגרת א'שלה):

בשני לחדש זה, כאשר כבר שלמנו ת"ל כל ההוצאה הדרושה לביאתם של שלשים תלמידים שי', והיו נכונים לנסיעה קבלנו פתאום ידיעה תלגראפית, אשר אין נותנים להם לנסוע, עד אשר ישלמו במשך שלשה ימים חמשה אלפים וארבעים שקלים, ועלינו לשלוח תומ"י לבאנק הממשלה שבמאסקווא.

ועל נסיעת התלמידים הראשונים, כתב רבינו אל המשפיע ה"ר יהושע אייזיק בארוך, בט"ז טבת (ח"ה אגרת א'שלז):

ת"ל נתבשרנו מנסיעת השלשה, ומדוע לא נסעו גם השאר, הלוא טוב הי' שיסעו ולא יתעכבו, והשי"ת יצליח דרכם ויבאו צלחה לפה, ויעזר להשאר בהדרוש להם בגו"ר.

למחרת בי"ז טבת, כתב על כך המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, אל ה"ר ירחמיאל בנימינסון:

קבלנו ויזות אמריקניות בעד תלמידי תומכי תמימים שבווילנא, ובקרוב יבא לע"ע שלשים לכאן. איזה מהם כבר יצאו לדרכם (דרך רוסיא), והשאר מוכנים לצאת בקרוב.

בכ"ב טבת כתב הרש"ג אל הרמ"ל רוטשטיין:

הנני בזה לבשרו שת"ל בן גיסו מוה"ר גרשון חאנאוויטש שי', כבר נסע מווילנא, ביחד עם עוד חמשה תלמידים. ושאר התלמידים שי' נוסעים אי"ה עד סוף חודש הזה.

משמואל ופרומה חאנאוויטש נתקבל ג"כ מברקה, שנוסעים בשבוע הזאת מווילנא, ומבקשים לשלם עבורם בסכום של $14.00 עבור כאו"א עבור הוצאות מוולאדאוויסטאק לטאקיא.

ובכ"ד טבת כתב רבינו (שם אגרת א'שנט):

ת"ל התבשרתי מקבוצת תלמידים שהם כבר באמצע הדרך, והשאר מתכוננים לנסוע, כי כשלשים תלמידים יחיו שכבר שלמנו עבורם כל ההוצאות נוסעים, והשאר מחכים על הוצאות. וכסף אין גם לפרוע הגמ"ח שלויתי להשילוח העבר, ומה גם למה שצריכים לשלוח עתה, ולה' הישועה.

באותו יום כתב הרש"ג אל הרמ"ל רוטשטיין:

הנני להודיעו, אשר לבד השלשים הראשונים שנוסעים, ומהם כבר על הדרך, והנשארים יסעו עד סוף חודש הזה - כן הודיעו במברקה - הזמנו בשבוע הזאת עוד עבור שלשים תלמידים, ועבור שמונה רבנים וראשי ישיבות ובני ביתם מן ווילנא עד נויארק.

בידענו שזמן שניתן להם לעזור את ווילנא היא קצר מאד, ואינו ידוע אם אח"כ יתנו הרשיון לנסוע משם, בשביל זה הוכרחנו לאזור כל הכחות, ולוינו ע"ז סכום של עשרה אלפים דאללאר, כדי להזמין עבור אלו הל"ח העודפים, כדי שיוכלו ג"כ ליסע, ולא ישארו שם תחת ממשלת האדומים[76] לחרפה וליהרג ולאבדון רח"ל.

בב' שבט דיווח לו שוב:

הנני לבשרו ראשית, שבן גיסו גרשון[77] שי', כבר בא לוולאדאוויסטאק, בצירוף עוד תלמידי ישיבתינו שי', ומחר ביום 31 ליאנואר, נוסעים מוולאדאוויסטאק ליאפאן, ויעזור השי"ת ויצליחו בכל אשר יפנו ויבואו לשלום מהרה אצלינו.

* * *

בחודש שבט תש"א כתב חדב"נ ה"ר שמרי' גוראר' (הרש"ג), מנהל ישיבת תומכי תמימים בארה"ב, מכתב חוזר אודות הישיבה, ובסופו:

בקרוב ווערט ערווארטעט אויך א גרויסע צאהל תלמידים פון אונזערע ישיבות פון אייראפע, וועלכע זיינען שוין ב"ה אויפין וועג קיין אמעריקא; דאס זיינען די בעסטע תלמידים

71. כ' טבת תש"א.
72. ה"ר ארי' ליב שיינין, רבה של דאקשיץ (גם היא בליטא).
73. שגם עבורם השתדלו להשיג ויזות, ברשימה השניה כנ"ל.
74. רשיון מעבר דרך יפאן לארה"ב.
75. חברת הנסיעות קוק.
76. היא ממשלת רוסיא, שכבשה את ליטא בקיץ ת"ש.
77. חאנאוויטש.

פון די וועלט בארימטע ליובאוויטשער מוסדות מיט זעלטענע פייהיגקייטען וואס וועט אי"ה אוועקשטעלען אונזער מוסד אויף דער העכסטער מדרגה לגאון ולתפארת עם ישראל סבא!

[תרגום:

מצפים אנו בקרוב למספר גדול של תלמידי ישיבותינו באירופה, אשר הם ב"ה כבר בדרכם לאמריקה. אלו הם מבחר התלמידים של מוסדות ליובאוויטש המפורסמים, בעלי כשרונות נדירים, אשר אי"ה יעמידו את המוסד שלנו בדרגה הכי עליונה, לגאון ולתפארת עם ישראל סבא]

ועל התוצאות סיפר התלמיד ה"ר אברהם יצחק גארפינקל:

ועד פדיון שבויים, שנוסד באמריקה על ידי הרבי, שילם בעד כל אחד מאתנו מאתיים דולר, ולאחר שקיבלנו מברק שהכל מסודר - התחלנו בנסיעתנו הארוכה, לאורך רוסיה וסיביר, עד ליפאן (המשפיע[78] ובני משפחתו לא הורשו, למרבית הצער, לעזוב, בגלל היותו אזרח ליטאי[79]). כן קיבלנו סכום מסוים להלבשה ולכל הדרוש לדרך.

למעשה נסעו בסך הכל 38 תלמידים, רובם מהרשימה הראשונה, וחלקם מהרשימה השניה, וכדלקמן פרק הבא.

שאר התלמידים נחסמה עליהם הדרך, ולא הצליחו להגיע לווילנא, או שלא הורשו לנסוע משם ליפאן.

הויזות האמריקאיות במוסקבה

נזכרה לעיל העובדה, שאת הויזות האמריקאיות היו אמורים לקבל בשגרירות ארה"ב במוסקבא. סיפר על כך התלמיד ה"ר צבי יוסף קוטלרסקי:

מוילנא הגענו למוסקבה, שם התאכסנו על חשבון מארגני הנסיעה, במלון מפואר. כאן, במוסקבה, היתה מותרת לנו השהייה לשלשה ימים בלבד. לפי התוכנית היינו צריכים לקבל את הויזות לארצות הברית אצל השגריר האמריקאי במוסקבה.

כאשר באנו אל השגרירות האמריקאית לקבל את הויזות, שאל אותנו השגריר, כמה נמנים אנשי קבוצתנו. אמרנו לו, כי הקבוצה מונה קרוב לארבעים איש. בדרך כלל יצאו מוילנא ליפאן קבוצות קטנות, כדי למנוע תשומת לב מיוחדת, אנו היינו הקבוצה הראשונה שהגענו למוסקבה.

השגריר האמריקאי במוסקבה, אשר כמעט ולא נתקל בכמות ניכרת של בקשות ואישורי ויזות לארצו - ביחוד במדינה זו ממנה אין יוצא ואין בא - היה במבוכה, ואמר לנו, כי בשלשת ימי שהותנו במוסקבה לא יספיק לאשר לנו הויזות. הוא יעץ לנו, אפוא, לקבל את הויזות אצל השגריר האמריקאי ביפאן, מאחר ובלאו-הכי אנו נוסעים כעת ליפאן בדרכנו לארצות הברית.

---

78. ה"ר יהושע אייזיק באריך.

79. כדלקמן פרק סו.

בראותינו כי לא נוכל לקבל אצלו את הויזות, נאלצנו להמשיך בדרכנו עד וולדיווסטוק אשר בעומק סיביר, ומשם ליפאן.

הפגישה עם אנ"ש במוסקבה

על הקורה אותם בתחנת מוסקבה, סיפר התלמיד ה"ר אברהם יצחק גארפינקל:

הגענו למוסקבה, שם אמורים היינו לעלות על הרכבת הנוסעת עד ולדיווסטוק. בהיותנו במוסקבה, ביקרנו בבית-הכנסת היחיד שבעיר, והיתה לנו הזדמנות לבוא במגע עם יהודים. בעיניהם היה זה מוזר מאוד לראות יהודים עוזבים את רוסיה. הם לא האמינו כי הדבר יכול לקרות וכי בודאי עלילה היא. אחדים מהם היו יראים בכלל לדבר אתנו, וחסידי ליובאוויטש שפגשנו היו מדברים רק ברמז. הם רמזו לנו שלא נדבר עם כל אחד, בגלל הסכנה שבדבר, היות ולא על כל אחד אפשר לסמוך. אחדים מהם קיבלו מאתנו סידורים ומאמרי חסידות בצנעא.

הנסיעה מרוסיא ליפאן

המשיך לספר התלמיד ה"ר אברהם יצחק גארפינקל:

הרכבת המהירה מוסקבה-ולדיווסטוק עברה במרבית שטחה של רוסיה; נסעה לאורך כל מרחבי סיביר הענקית, עד שהגיעה לוולדיווסטוק. הנסיעה עצמה ארכה כשבועיים ימים ובוולדיווסטוק שהינו במלון שלושה ימים. לאחר מכן עלינו על אוניה הנוסעת ליפאן, ואחרי שני ימי הפלגה הגענו לאחד הנמלים ביפאן.

כאן, בנמל יפאן, קידמו את פנינו אנשי הקהילה היהודית הקטנה, אשר הביאו אותנו לעיר קאבע שביפאן.

ה"ר אברהם קוואש

אחד מבכירי התלמידים באטוואצק, שרבינו קיבל עבורו ויזה לארה"ב, הוא התלמיד ה"ר אברהם קוואש. הוא רשום ברשימה הראשונה של 52 הויזות, מספר 1.

אמנם הוא לא יכל לנסוע עם שאר התלמידים מווילנא ליפאן דרך רוסיא, כי הוא עצמו היה אזרח רוסי, שברח משם לפולין, כדי ללמוד בישיבה בווארשא-אטוואצק.

ה"ר אברהם קוואש

הוא נולד בקמינין-פודולסק שבאוקראינה, בר"ח כסלו תרע"ה. למד בילדותו בקיוב, ואחרי חג הפסח תרפ"ח נסע ללמוד בישיבת תומכי תמימים בוויטבסק, יחד עם אאמו"ר ז"ל, שסיפר על כך (זכרונותי פרק ח):

אתי הי' אברהמלע קוואש מקאמיניץ ... תיכף אחר חג הפסח תרפ"ח, באנו חזרה לקיוב, אני ואברהמלע קוואש ודוד גרין (גם כן מקאמיניץ), והחלטנו לנסוע לויטעבסק.

וכך באו יחד ללמוד בתומכי תמימים אשר בוויטבסק, למשך 3 שנים – מאביב תרפ"ח עד אביב תרצ"א.

אחרי שהבולשת הרוסית סגרה את הישיבה בוויטבסק, בשלהי חורף תרצ"א, ברחו קבוצת בחורים לגרוזיה, ולמדו שם עד חורף תרצ"ג. סיפר על כך אאמו"ר ז"ל (זכרונותי פרק יב):

היינו שם [בכותאיס שבגרוזיה]: ר' משה רובינסאהן, אברהם קוואש, יוסף גולדברג, מיכל רפופורט, ואני.

אחר כך הי' בגרוזיה מאסר של כמה מאנ"ש והתמימים בגרוזיה, באשמת נסיון הברחת הגבול מרוסיא, ושאר התלמידים ברחו משם.

התלמיד ה"ר אברהם קוואש חזר לביתו בקמיניץ פודולסק, ומשם הבריח את הגבול לפולין, בחורף תרצ"ג, ובסופו של דבר הצליח להגיע לווארשא, והתקבל בישיבה תומכי תמימים.

במשך יותר משש שנים (קיץ תרצ"ג – שלהי קיץ תרצ"ט) למד בישיבת תומכי תמימים בווארשא-אטוואצק. במשך התקופה הזו היה הוא איש הקשר בין התמימים שברוסיא ובין רבינו.

כאשר הגיע מכתבו של אאמו"ר אל רבינו, רשם עליו המזכיר ה"ר חיים ליברמן (זכרונותי ע' פח):

כעת נזדמן אצלי מר אברהם קוואש, ואמר לי שישראל יהודה הוא תמים הלומד והוא כעת במאלאחאווקא.

בשעה שנאסר התמים ה"ר משה רובינסון עם תלמידיו בברדיטשוב בי"ט כסלו תרח"צ, ונחקר על ידי הבולשת אודות הקשר שלו עם רבינו, השיב (מתוך תיק החקירה שבס' חסידים ואנשי אמת ע' 80):

עם שניאורסאהן זה יש לי קשר-מכתבים באמצעות מכר ותיק שלי המתגורר בפולין ושמו קוואשה.

גם בתיק החקירה של ה"ר שמאי ויגון, בעת מאסרו ברוסטוב בשנת תרצ"ה, סיפר על מכתב שקיבל מאברהם קוואש, ובו מועתקים דברי רבינו.

באסרו חג השבועות תרצ"ז כתב התלמיד ה"ר אברהם קוואש מכתב אל "עזרת תורה", ובו גולל את מאורעות הבריחה ותוצאותיה (תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית ע' שפז):

בהיות כי זה משך חמשה שנים שאני "אברהם קוואשא" נמלטתי מרוסיא ארץ הדמים, מבלי מצוא מקום תורה שם, לווארשא מדינת פולין.

הנה אחר כך תפסו את אבי שי' ר' "אהרן קוואשא", והושיבוהו בבית האסורים על ידי הג.פ.א. ימ"ש, בהתגולל עליו על דבר הסכמו בריחתי משם בפרט, ובכלל עבור התעסקותו בעניני היהדות בשם ... נשלח לגולה סיביר על חמשה שנים.

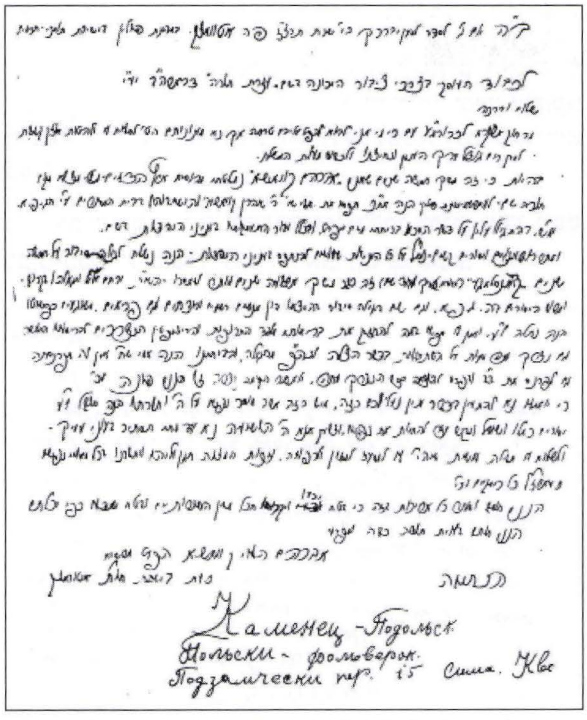

מכתב ה"ר אברהם קוואש לעזרת תורה

מחמת כל הנ"ל, הנה בעת בריחת התלמידים מווילנא ליפאן דרך רוסיא, לא היה הוא יכול לברוח יחד אתם; בפרט שבאותה שעה, חורף תש"א, כבר נכבשו ליטא ולטביא בידי הרוסים.

במוצש"ק חיי שרה, כ"ב מ"ח תש"א, הוא כתב על כך לרבינו, בסגנון מוסווה:

זה יותר מח' ימים שקבלתי מענה מהק[ונסול] אל שאלתי דבר הוי', ותוכנו, אשר אינו נותן תשובה ברורה עד שאהי' אצלו, והוא כע' בחינה, מאז אשר הנני רוצה להגיש להכין מפה הרשי[מה]. אך להיות אשר צריכים ליתן ח[שבון] מיום הולדי, עם כל הסבובים [גניבת הגבול מרוסיה לפולין], עד שבאתי הלום, וזה דבר קשה מאד, ואני בפרט, גדלה המבוכה בזה, ואיני יודע אם לגשת מפני זה בכלל לזה ... ועל כל זה הנני שואל עצתו הקדושה בזה.

ופירוש הדברים הוא: בקונסוליה השיבו לו שיבוא לשיחה, והיינו שבעת ביקורו בקונסוליה יעבור מבקש הויזה (הרשום ברשימת מקבלי הויזות) בחינה ובירור כללי על כל פרטיו, כולל העובדה שנולד ברוסיא והבריח את הגבול לפולין שלא כחק. וזה קשה מאד, שהרי הוא לא הגיע לכאן באופן חוקי. ולכן שואל אם בכלל כדאי להשתדל להשיג את הויזה הזאת, שבין כה לא יוכל להשתמש בה בנסיעה דרך רוסיא ליפאן.

ואחר כך המשיך וכתב:

זה בשבוע העברה בר"ח כסלו ימלאו לי כ"ו שנים[80] לאיוש"ט.

ואנא לעורר ר"ר ממקור הרחמים והחסדים האמיתיים עבורי אברהם שאול בן מרים סימא לחוס על נפשי ולחזקני בדעת חזק בה' אחד, ושייטיב השי"ת ימי ושנותיי בחיים נעימים בגו"ר.

את חתימתו הוא כתב באופן בלתי ברור, ולכן רשם רבינו בכתי"ק, בשולי הגליון: אברהם קוואשא.

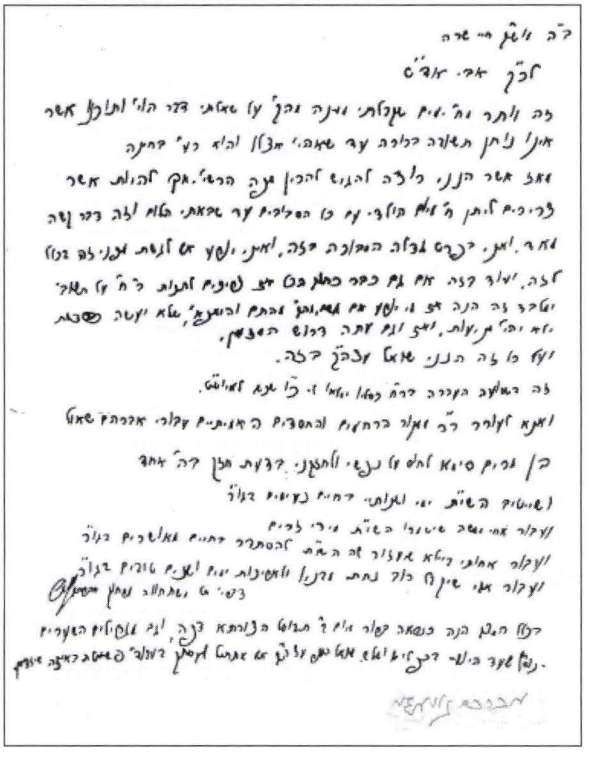

מכתב ה"ר אברהם קוואש לרבינו

ועל כך השיב לו רבינו בי"ב כסלו (חי"ז אגרת ו'תפד):

צריך להשתדל לעשות כל האפשר להכין עצמו, שבמשך זמן האפשרי יוכל לנסוע צלחה. ואם לעת עתה מוכרח הדבר להסתדר בענין עבודה, יעשה כן. והשי"ת יהי' בעזרו בגו"ר.

ופירוש הדברים הוא: אף שבנסיעה הזאת דרך רוסיא אין לו אפשרות, למרות זאת ישתדל להשיג את ניירות הויזה שלו לארה"ב, כדי שכאשר תיווצר אפשרות לנסוע – כבר תהי' הויזה בידיו. ובינתים, יסתדר בעבודה.

וכך עשה: ב"לטביה בתי כנסת ורבנים" (ע' 163 וע' 246) מסופר, שמ-7 בפברואר 1940 (כ"ח שבט ת"ש), שימש התלמיד ה"ר אברהם קוואש, כ"רב מתמחה" ברבנות בריגא.

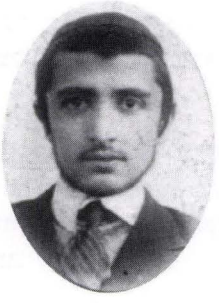

ה"ר אברהם קוואש

כך עד לכיבוש לטביא על ידי הנאצים ימ"ש, ובחדש כסלו תש"ב הוצאו היהודים שבה להורג, הי"ד.

---

80. היינו שנולד בר"ח כסלו תרע"ה. אמנם בכמה מקומות רשום שנולד בשנת תרע"ח, כנראה בשל זיוף ניירותיו הרשמיים.

פרק נח
תקופת קאבע שביפאן

בד׳ ניסן תש״א בישר רבינו (ח״ה אגרת א׳שצא):

ת״ל כבר קבלנו ידיעות מתלמידינו יחיו הנמצאים ביאפאן[81], וכבר יש להם ת״ל הוויזות, רק שמחכים על הסדר. והשי״ת יצליח דרכם ויבואו כשורה ויצליחו בלימודם ובירא שמים.

ובד׳ אייר (ח״ה אגרת א׳תלב):

ביאפאן נמצאים כעת כארבעים תלמידים, ומצפים לנסיעתם לארצה״ב. ומליטא ומלטביא מגיעים אלינו תחנונים ובקשות אין מספר למהר להצילם בעוד מועד, והננו עומדים אתם בקשר חליפות ידיעות תמידי[82].

ויזות מעבר לאנ״ש באירופה הכבושה

עם הגיעם ליפאן, השתדלו לעודד את אנ״ש באירופה הכבושה, שגם הם יבואו אליהם, עם ויזות מעבר לשנגהאי. בארכיון רייטשיק שמורה רשימת האנשים ששלחו להם ויזות מעבר:

רשימה מהאנשים שנשלח להם שנגהיי וויזעס.

1) הרב יחזקאל פייגען עם משפחתו

2) הרב יהודה עבער עם משפחתו

3) הרב מרדכי חפץ עם משפחתו

4) הרב רי״נ כאצקעוויטש עם משפחתו

5) הרב סענדער קהאנער עם משפחתו

6) ר׳ פנחס מינץ עם משפחתו

7) ר׳ פייוויל זיסמאן עם משפחתו

8) ר׳ אברהם לעוויטאן עם משפחתו

9) יוסף עפשטיין

10) פעלעץ[83]

11) גאר[84]

12) וועגרין יעקב

13) עפשטיין יוסף

14) משפחת ר׳ יהושע אייזיק

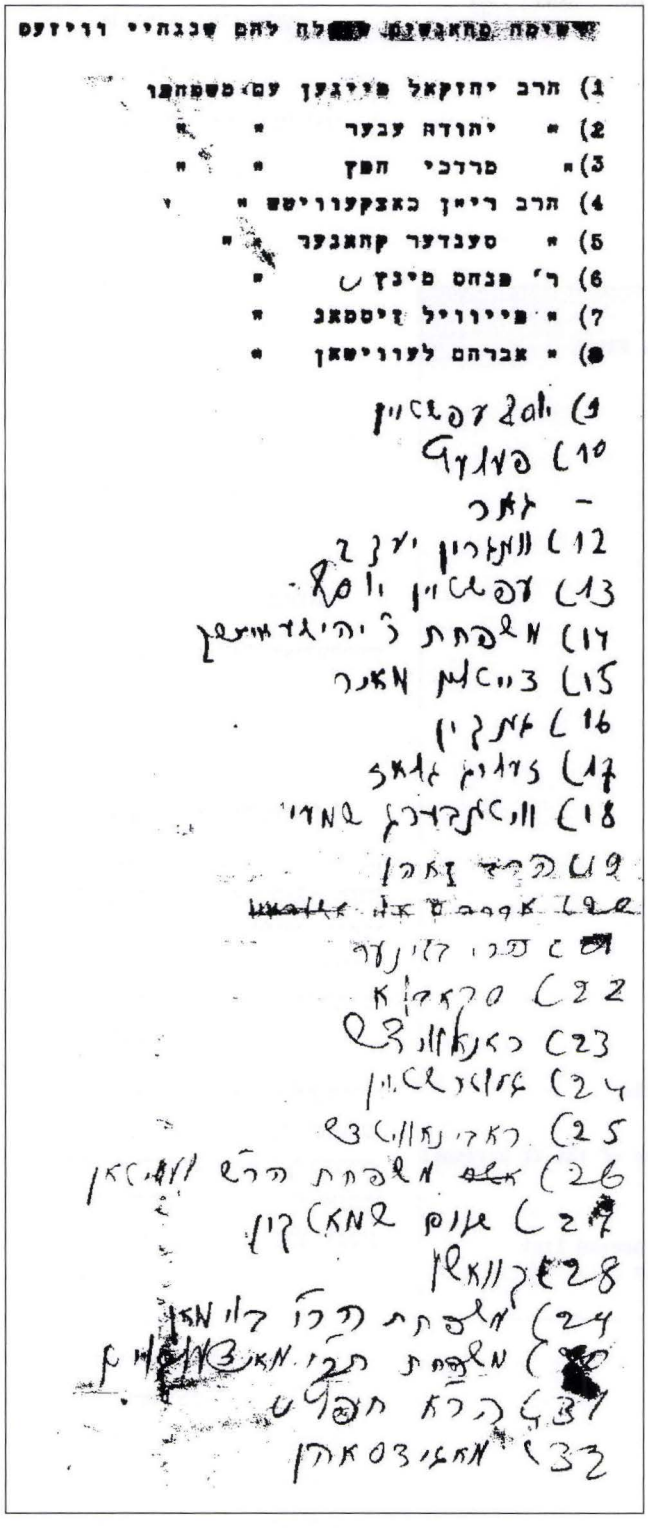

רשימה מהאנשים שנשלח להם שנגהיי וויזעס

---

81. על הסתדרות התלמידים בקאבע, ראה גם ס׳ ״גיבורי החי״ל״ פרק ט.

82. אמנם בתקופה הזאת כבר לא הרשו את יציאתם משם ליפאן. זמן קצר אחרי זה נכבשו ליטא ולטביא על ידי הנאצים, ימ״ש.

83. ה״ר ברוך אלי׳ מדווינסק.

84. ה״ר צבי הירש מריגא.

15) צייטלין מאיר

16) גענקין[85]

17) זעליג גלאז

18) וויטענבערג שמעי'

19) הרב קאהן[86]

20) אברהם אלי' אשעראוו

21) הר"י[87] בלינער

22) סקאבלא

23) כאנאווידש[88]

24) געלערשטיין

25) ראבינאוויטדש

26) משפחת הר"ש לעוויטאן[89]

27) שלום שמאטקין

28) קוואשע[90]

29) משפחת הר"י בוימאן

30) משפחת הר"י מאנדעלבוים

31) הר"א חפץ

32) מאגידסאהן.

בקשה לאישור הויזות

כבר נזכר לעיל פרק הקודם, שרבינו קיבל אישור ל-52 ויזות לארה"ב, עבור תלמידי תומכי תמימים. ואח"כ קיבל אישור ל-75 ויזות נוספות לארה"ב. ביחד 109 ויזות לארה"ב.

לא כל 109 התלמידים הגיעו לווילנא, ולא כל אלו שהגיעו לווילנא הצליחו להמשיך בדרכם. גם היו ביניהם כאלו שהם אזרחי רוסיא, ובמילא לא יכלו לנסוע ליפאן דרך רוסיא.

בסופו של דבר הגיעו 38 תלמידים ליפאן, רובם מהקבוצה הראשונה של 52 שמות, ואחדים מהקבוצה השניה.

בתחלה הגיעה לרבינו רשימת 34 התלמידים שהגיעו ליפאן. רבינו שלח את רשימתם למשרד הפנים, ובה מודיע, כי 28 הראשונים הם מהרשימה הראשונה, ועוד 5 הם מהרשימה השניה. ועוד אחד, שהוא ה"ר אלי' משה ליס[91], שהוא הי' כבר נשוי אז, והגיע ליפאן בגפו, והוא הי' על רשימה נוספת של 47 מאנ"ש, לקבל עבורם ויזות, כדלקמן פרק סו.

LIST OF STUDENTS OF THE TOMCHE TMIMIM COLLEGES
NOW IN YOKOHAMA, JAPAN, who are waiting for U. S. VISAS

1.	HENDEL Icchok	1917	Poland
2.	WAJNBERG Josef	1917	"
3.	TENENBAUM Josef Mendel	1917	"
4.	GRYNGLAS Mendel Wolf	1917	"
5.	GERLICKI Moszek Eljasz	1915	"
6.	LEDERHENDLER Szmul Mosze	1920	"
7.	GORFINKEL Abram Isak	1921	"
8.	SZTEJN Szmul	1914	"
9.	BUKIET Chaim Meer	1919	"
10.	RODAL JJosek	1914	"
11.	BORENSZTAJN Josef	1915	"
12.	FEDER Mojsze	1920	"
13.	KOTLARSKY Hersz Josef	1915	"
14.	HOCHLERER Szloma	1920	"
15.	KRAMER Lejb	1918	"
16.	BRONSZTAJN Szyja	1919	"
17.	RABINOWICZ Pejsach	1919	"
18.	GLAS Zelik	1918	"
19.	RAJCZYK Szmul David	1918	"
20.	LURJE Morduch	1919	"
21.	PREGER Nochim	1922	"
22.	PORTOWICZ Josek	1920	"
23.	RUBIN Mowsa	1919	"
24.	CHANOWICZ Gerszon	1919	"
25.	FUKS Szmuila Hirsz	1921	"
26.	PROPS Chaim Lejbush	1916	"
27.	RUBIN Hirsz	1921	"
28.	ROSENBERG Israel David	1919	"

These above 28 are from the first list of the 52 students

29.	LIS Elja Moshe	1909	Poland	(From the first list of the 47 persons)
30.	FALMAN Abraham Hersz	1918	)	
31.	BALTER Jonas	1923	)	
32.	CHANOWICZ Szmula	1917	)	These are from the second list
33.	CHANOWICZ Israel	1925	)	of the 74 students
34.	CHANOWICZ Fruma	1913	)	

רשימת 34 התלמידים שהגיעו ליפאן

85. ה"ר יוסף מוויזיזון.

86. הרב רפאל כהן מריגא.

87. כנראה צ"ל: הר"ש (ה"ר שמעון).

88. ה"ר בנציון חנובין מגלובאקא.

89. זוגתו ובניו של ה"ר שמואל לויטין.

90. ה"ר אברהם, שהי' בתקופה זו בריגא.

91. אודותיו – לקמן פרק הבא.

* * *

אחר כך הגיעה לרבינו הרשימה המלאה של 38 התלמידים שהגיעו ליפאן, ורבינו שלח מכתב אל משרד הפנים בוואשינגטון, עם רשימת 38 התלמידים, ובו מודיע שהוא מכיר את כל אחד מהתלמידים, שאינם מעורבים בשום נושא פוליטי, וכל ענינם הוא אך ורק בלימוד התורה.

ויזות לשנגהאי

בזה לא הסתפק רבינו, ובד׳ ניסן כתב אל הר״מ אשכנזי בשנגהאי (ח״ה אגרת א׳שצב):

הלא לא את כולם נוכל להביא לכאן, ובזה הנני מבקשו להשתדל להשיג וויזות עבור תלמידינו שבווילנא, ועוד באיזה מקומות בכיבוש רוסיא החדשה, וכן מריגא, כי ת״ל שם היתה לנו ישיבה גדולה בעיר דאנקרא, ואכפול בקשתי בזה ככל האפשרי.

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ
770 EASTERN PARKWAY
BROOKLYN, N. Y.
SLOCUM 6-2919

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

COPY

April 20, 1941.

Hon. A. M. Warren,
Chief, Visa Division,
State Department,
Washington, D. C.

Dear Mr. Warren:

I beg to assure you herewith that I personally know each one of the students enumerated below, who are at present in Japan, c/o Jewcom, Kobe, awaiting their United States visas:

1. Hendel, Icchok
2. Wajnberg, Josef
3. Tenenbaum, Josef Mendel
4. Grynglas, Mendel Wolf
5. Gerlicki, Moszek Eljasz
6. Lederhendler, Szmul Mosze
7. Gorfinkel, Abram Isak
8. Sztejn, Szmul
9. Bukiet, Chaim Meer
10. Rodal, Josek
11. Borensztajn, Josef
12. Feder, Mojsze
13. Kotlarski, Hersz Josef
14. Hochlerer, Szloma
15. Kramer, Lejb
16. Bronsztajn, Szyja
17. Rabinowicz, Pejsach
18. Rajczyk, Szmul Dawid
19. Lurje, Morduch
20. Preger, Nochim
21. Portowicz, Josek
22. Rubin, Mowsza
23. Chanowicz, Gerszon
24. Fuks, Szmuila Hirsz
25. Prope, Chaim Lejbusz
26. Rubin, Hirsz
27. Rosenberg, Israel Dawid
28. Lis, Elja Mosze
29. Falman, Abraham Herss
30. Goldman, Shymon
31. Brzyski, Modka Majer
32. Deren, Chadckel
33. Sapocinski, Mowsza
34. Blatt, Pinchus Mordchai
35. Balter, Jonas
36. Zak, Chaim Hersz
37. Chanowicz, Szmula
38. Chanowicz, Israel

I know each one of the above mentioned students from personal contact with them because they are divinity students from my Rabbinical Colleges "Tomche Tmimim" in Europe. I know them to be intensely religious, whose sole occupation is the study of the Talmud in preparation for the orthodox ministry of the Jewish religion. They have never engaged in any political activity whatsoever, nor do they intend to, and their sole aim in seeking admission to the United States is to be able to continue their religious studies in peace in the "Tomche Tmimim" College under my supervision here. I am absolutely sure that their ideas are in full accord with the Consitution of the United States, and I can fully guarantee that they will engage in no activity whatsoever that may be inimical or detrimental to the interests of our government.

Very truly yours,

Rabbi Joseph I. Schneersohn

RIS/MM

רשימת 38 התלמידים שהגיעו ליפאן

משלוח אפידייוויט

לפני נסיעתם לשגרירות האמריקאית ביפאן, הוזקקו לאפידייוויטס עבור כל אחד מהם, לידע שיש מי שיתמוך בהם בהגיעם לארה"ב. על כך כתב להם הרש"ג בי"ז סיון תש"א:

בנוגע להאפידייוויטס שלכם, הנה צריכים אתם לאמר להקאנסול ולהסביר לו שהלא אגו"ח לוקח אחריות בטוחת בעדכם, והאפידייוויט הוא רק דבר טפל. וגם שלחנו לכם אפידייוויטס טובים גם כן, כמו בעד התלמיד ח"צ זק, א"צ פאלמאן, מ. בזיסקי, פ"מ בלאט, האחים חאנאוויטש. ובאחרונה שלחנו אפידייוויטס טובים גם בעד הישישים, בעד מ"ז גרינגלאס, יוסף בארענשטיין, משה פעדער, צבי קאטלארסקי. ובעד שנים מאלו, בארענשטיין ופעדער, נשלח האפידייוויטס גם טעלעגראפיש. ובזה הננו שולחים להם הקאפיעס מאלו האפידייוויטס שכבר שלחנו בעד הישישים, והננו משתדלים להשיג עוד אפידייוויטס טובים בעד שאר התלמידים שי', וכשיהי' ברשותינו נשלח להם תומ"י.

ביטול הויזות לארה"ב

אמנם עם הגיעם לשגרירות האמריקאית ביפאן, נודע להם שממשל ארה"ב ביטל את הויזות המאושרים שהיו עבורם בשגרירות. סיפר על כך התלמיד ה"ר צבי יוסף קוטלרסקי:

כאן בקאבע, לא היתה שגרירות אמריקאית, ונאלצנו לנסוע - מרחק של כאלף מייל - עד טוקיו, בירת יפאן, שם היתה הקונסוליה האמריקאית.

כאן, בטוקיו, הגיש לנו השגריר האמריקאי טופס חדש, בו היה עלינו למלא את כל הפרטים האישיים של המבקש, כגון: שמו ושם משפחתו, שמות הוריו, מוצאיהם ומקומות מגוריהם, כן היו צריכים למלא פרטים מיוחדים אודות מקומות מגוריהם של שאר קרובי משפחתו.

אחדים מאתנו מילאו את הטופס, וכל שאר בני הקבוצה מילאו את פרטיהם בדומה לפרטים שמילאו הראשונים.

בתקופה ההיא יצא החוק מטעם ממשלת ארצות הברית, שכל מי שיש לו קרובי משפחה באחת ממדינות אירופה הכבושות, לא יוכל לקבל אשרת-כניסה לשטח ארצות הברית. השלטונות חששו, כי שלטונות הכיבוש הגרמנים או הרוסים עלולים ללחוץ על אזרחיהם לרגל עבורם בארצות הברית, ולכן אסרו עליהם הכניסה.

אנו שלא היה לנו כל מושג אודות החוק החדש, לא ידענו להזהר כלל. כך מלאנו בטפסים אלה את פרטיהם של כל קרובי המשפחה שלנו הנמצאים במדינות הכיבוש; הגשנו להם על טס של זהב, ובמשיכת-קולמוס אחת, את כל המניעים אשר לא ירצו לאשר לנו ויזות לארצות הברית.

וכל זאת, לאחר שכבר אושרו לנו בזמנו על ידי הסטייט-דפרטמנט כל הויזות; הם גם הודיעו במברק לשגריר האמריקאי במוסקבה את מספרי האישורים, והכל היה מוכן ומזומן לקבלת הויזות.

אך כנראה שמסבב הסיבות רצה אחרת, וכך נתקענו ביפאן ולא יכולנו לחשוב אודות נסיעה לארצות הברית. מה גם שאחרי תקופה קצרה בלבד נכנסה גם יפאן למלחמה נגד ארצות הברית, לצדם של הגרמנים.

כך ירדה במחי-יד כל תכנית הנסיעה לארצות הברית.

בארכיון המזכירות שמור דף "קיצור ממכתב התלמידים מקאבע, מיום ג' נשא, ח' תמוז תש"א", ובו נאמר:

א) הקאנסול ביאקאהאמא נותן הויזות לאלו שכחשו בקרוביהם (אבל בהמברקה שלהם מיום 2 דזשולי, כי הכל שייך לסטייט דעפארטמענט, נראה שזהו בטל).

ב) שואלים אם ישנו השמות, למשל ראדאל יקרא את עצמו באדאל והדומה, ולעשות בעדם אפידייוויטס חדשים אל שמות אלו, ואז אפשר יכחשו גם כן בקרוביהם.

גם שמור בארכיון המברק ששלחו ב-27 במאי (ר"ח סיון):

באלעס ביקר הקאנסול האמעריקאנער, והשיב שלא השיג כלום מוואשינגטון, והמצב כמקדם, תוצאות מהאפידייוויטס עדיין לא נודע. התלמיד גאלדמאן כפר בקרובים בהאפליקיישאן, וישיג הויזה. הקנדה ויזות לא באו עדיין.

בארכיון רייטשיק שמור המכתב שכתבו התלמידים אל חדב"נ הרש"ג, באמצע תמוז תש"א (ובו מספרים גם על נסיונו של ה"ר שמעון גולדמן לכפור בקרוביו שגרים בפולין):

מכתבו מיום ז' וי"ט סיון לנכון הגיענו ... מהאימיגראציה האמערקאנאית בהווה, בטח יודע כמ"ע שליט"א את המצב והשינוי החדשה שנתהווה דבר האפליקשען בוואשינגטאהן. והנה תלמידינו מר שמעון גאולדמאן כבר הניח חותם אצבעותיו על כל הניירות, וקבע לו יום של 7-טען[92] לקבל הויזה, ומצד הגזירה החדשה לא בא לו לפועל. ובטח ישתדלו בכל מה דאפשר, כי כבר הודיע זה ע"י "היצעם" במברקה. כן הי' בכאן גילוי מהקאנסול, כי הגזירה החדשה חלה ג"כ על אלו שיש להם המכתבים מטעם קרובים, כי לאחד שלח מכתב אשר בו הוא מודיע לו מהגזירה החדשה ואומר לו שיתחילו השתדלות בוואשינגטאהן. ואולי נכון שיתחילו להשתדל בזה מהאמערקאינער.

הצלת הרי"ג באלטער לארה"ק

מתוך רשימת 38 התלמידים שהגיעו ליפאן, וביקשו עבורם ויזות –

---

92. יב תמוז תש"א (יולי 7).

9 מהם הגיעו למונטריאל בתשרי תש״ב, כדלקמן.

27 מהם הגיעו לארה״ב בקיץ תש״ו, כדלקמן פרק ס.

התלמיד שמואל אברהם חנוביץ[93] – נפטר בגולה בשנגהאי, בט׳ אד״ש תש״ג.

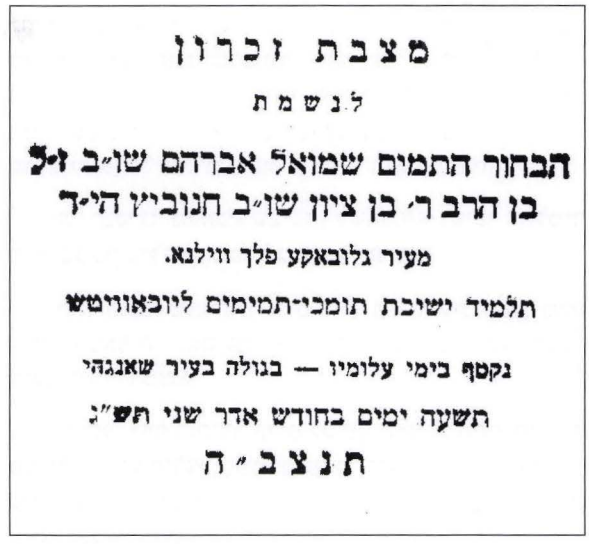
מצבת זכרון
לנשמת
התמים שמואל אברהם שו״ב זלה״ה
בן הרב ר׳ בן ציון שו״ב חנוביץ הי״ד
מעיר גלובאקע פלך ווילנא.
תלמיד ישיבת תומכי־תמימים ליובאוויטש
נקטף בימי עלומיו — בגולה בעיר שאנגהי
תשעה ימים בחודש אדר שני תש״ג
תנצב״ה

מצבת זכרון לתלמיד הרש״א חנוביץ

והתלמיד יהונתן גרשון באלטער, ניצל משם בקיץ תש״א, והגיע לארה״ק, שם למד בישיבת אחי תמימים בתל-אביב.

אחרי שהסתדר בלימודים בישיבה בתל-אביב, כתב דיווח לרבינו מהצלתו[94]:

אך הפעם אודה את ה׳ שבאתי בשלום, אחר טלטול רב.

בג׳ בסיון [ה]וכרחתי לעזוב את הישיבה ביפן בקובה. הענין בהכרח כתבתי לכ׳ שליט״א בהיותי בספינה.

התלמידי הישיבה לוו אותי בהספינה. נתפרדתי מאתם בברכת אהבה ואחוה מפנימית הלב, להתראות בקרוב אצל כ״ק אדמו״ר שליט״א. כשנתרחקה הספינה מהחוף [ה]רגשתי בעצמי כאב גדול וגעגועים הרבה לחברי הישיבה, אשר היתה קשורה בנפשי עוד מקודם כשלמדתי באטוואצק ... וגמרתי בלבי לקבץ את הכחות שקבלתי מהישיבה ומכ״ק אדמו״ר שליט״א, ולהגיע אל המטרה האמיתית להשלים הכונה עליונה. חזרתי כמה פעמים דא״ח בהספינה, ולמדתי כפי יכולתי, כי קשה.

ביום ד׳ לחדש תמוז באתי בשלום לעיר קיעפ[ט]אן אשר בדרום אפריקה, עשיתי שמה רק ימים אחדים, ופגשתי שמה אנ״ש, ויש גם כן שם בית הכנסת חב״ד, אבל מעטים הם אנ״ש.

הם קיבלו אותי בסבר פנים יפות, והחלטתי לחזור חסידות בשבת שמה בבית הכנסת, אבל רבות מחשבות בלב איש. ביום ד׳ יצתה משמה ספינה לארץ ישראל, ו[הו]כרחתי לעזוב ולנסוע ארצה. ונסעתי כארבע שבועות מחדש על הים, וכימים אחדים על היבשה ברכבת, וביום א׳ פר׳ עקב, תיכף הלכתי לישיבת ״אחי התמימים״ בפה תל אביב...

יהונתן גרשון בן פערל לאה
תל[מיד] ישיבת תומכי תמימים מאטוואצק

ורבינו השיבו (ח״ו אגרת א׳תקעח):

נהניתי במאד מזה שבנסיעתו בספינה חזר דא״ח ברבים...

יכתוב לי בפרטיות איך היתה נסיעתו, ואת מי מאנ״ש ראה ביאהאניסבורג, ואת מי פגש בדרך מסעו.

ישקוד בתורה ועבודה שבלב, והשי״ת יהא בעזרו ויהי׳ יר״ש חסיד ולמדן.

הסתדרות התלמידים בקאבע

כיון שהויזות לארה״ב התבטלו, הוכרחו התלמידים להסתדר בלימודיהם בקאבע שביפאן. סיפרו על כך התלמידים:

שכרנו דירה גדולה ומרווחה בת כמה חדרים. חדר גדול אחד יותר לאולם-לימודים, לבית המדרש וגם לחדר האוכל; חדר אחר - למטבח, וכל השאר לחדרי לינה.

מאכלינו היה בעיקר לחם מאורז, מעורב בחטים, וכן פירות, דגים וירקות מבושלים. התלמידים הכינו את התבשילים בעצמם, לפי סדר קבוע מראש - שני בחורים כל יום.

סדרי הלימודים היו כפי הרגיל במקומות אחרים: לימוד חסידות לפני התפלה, לימוד גמרא כל היום, ולימוד חסידות בערב.

לעתים תכופות היינו מקבלים מכתבים ודברי דפוס אחדים מארצות הברית, וכן ידיעות מעודדות על ההשתדלות המרובה להשיג עבורנו רשיון-כניסה לקנדה.

כך נאלצנו להשאר כתשעה חדשים ביפאן, כאשר לימוד התורה היה השעשוע שלנו. גם הצלחנו לשלוח חבילות של מיני בשמים ותבלין לפולניה, אשר היו לעזר כלשהו להורים בפולין.

ועל הישיבה והלימודים סיפר אחד מהתלמידים הצעירים, ה״ר שמעון גולדמן (כפר חב״ד 759 ע׳ 151):

---

93. בספר המאמרים תרצ״ט (קה״ת תשכ״ו) נאמר בהקדשה שבסוף הספר: התמים שמואל אברהם, נפטר בגולה בשנגהי, ט׳ אדר שני תש״ג, והוא שפרסם לראשונה (במימיוגראף) מאמרי ספר זה - באטוואצק, פולניא. באטוואצק הוא הדפיס את המאמרים האלו במימיוגרף, בגליונות נפרדים. אח״כ (אחרי פטירתו בשנגהאי) הדפיסוהו מחדש (כנראה בנ.י.) במהדורת צילום, הוסיפו לו גליון בתחלתו (הכולל שער, ״מצבת זכרון״ מעבר לשער, ומפתח) וכרכוהו. בשער של אותה הוצאה נאמר:
העתיקם התמים שמואל אברהם ז״ל חנוביץ מגלובאקע.

94. על מכתבו רשם אודותיו המזכיר ה״ר משה ליב רוטשטיין: הת׳ יונתן באלטער הנהו יליד אסטראווצע פולין, למד באטוואצק בתת״ל, הי׳ בווילנא, ונסע ביחד עם הת׳ לשנגהי, ומשם נסע לאה״ק ת״ו. נולד בשנת 1923.

בקומה העליונה התגורר האדמו"ר מאמשינוב רבי שמעו'לע קאליש זצוק"ל, וכיוון שאנחנו קבענו את בית מדרשנו בקומה הראשונה, האדמו"ר רבי שמעו'לע היה נוהג להתפלל עם הציבור ולשמוע קדושה, ברכו וקריאת התורה במניין שלנו.

בכל האיזור לא היה בנמצא לחם מקמח רגיל של חטים או קמח קטניות. הלחם היחיד שהיה בנמצא היה עשוי אורז, המאכל העיקרי באותן מדינות. והוא היה לבן וכמעט חלול. וגם את זה היה ניתן להשיג רק בעזרת כרטיסי זכאות מיוחדים.

בעיר לא היתה שחיטה יהודית מאורגנת, כך שלא אכלנו בשר בקר או עוף, והמזון העיקרי היה דגים, פירות וירקות.

לא היתה רצפה מאבן או מעץ, אלא ממחצלות קש. בנוסף לכך, לא זכור לי שראיתי ביפן מיטה. פרסו משהו על הקרקע וישנו. גם הישיבה היתה בעיקר על הרצפה, ולא על כסאות.

אנחנו מצידנו ניסינו לחיות כתמימים וחסידים גם בתנאי המקום המשונים.

ר' יחזקאל דערן ... ר' ישראל חנוביץ ואני היינו בין הבחורים הצעירים ביותר, והרב ר' זאב גרינגלאס, שהיה מהמבוגרים, למד אתנו את "שורש מצות התפלה" מ"דרך מצותיך" לאדמו"ר הצמח צדק.

הגיע ב' ניסן, ישבנו להתוועד. אמנם לא היו לנו שם כסאות ושולחנות, וגם לא מיטות, אבל ישבנו על הארץ והתוועדנו.

כשהגיע י"ב תמוז ארגנו התלמידים התוועדות כללית, עליה מדווחים במכתבם שכתבו אל הרש"ג באמצע תמוז תש"א:

את חג הגאולה של י"ב וי"ג תמוז חגגנו ברוב פאר לתהלה ותפארת. לבד ההתוועדות והסעודה בהישיבה, שהי' ג"כ הרבה מבני ישיבות אחרות, לבד זאת עשינו חגיגה מיוחדה, והזמננו את הקאמיטעט, רבנים חשובי הפליטים בני תורה, והי' ב"ה עולם גדול. ג' חדרי הישיבה מלאים מפה אל פה. הקאמיטעט הי' כולו, אחדים מהתל' ביארו החשיבות של חג של י"ב תמוז, חזרו דא"ח, והי' לשם ותפארת. כולם התפעלו בפו"מ מהמחזה הלזו הנהדרה, באמרם שלא דימו כלל שיהי' ביכולת בני ישיבה צעירים חסידים לעשות חגיגה נפלאה כזו. גם א' מהקאמיטעט דבר על החגיגה ממעלת היום (הוא מגזע אנ"ש, שמו לעווין יוחנן, הוא מהפליטים, וכמעט כי הוא מנהיג כללי [...] הקאמיטעט. נוסע לאמעריקא בחודש זה). גם האדמו"ר מאמשינאוו הי' על החגיגה, ודיבר איזה פעמים.

הגירוש מיפאן לשנגהאי

כך נמשך עד חודש אלול תש"א, שאז גירשה ממשלת יפאן את היהודים הפליטים, מיפאן לשנגהאי. על כך המשיך לספר התלמיד ה"ר צבי יוסף קוטלרסקי:

כאן, בקאבע אשר ביפאן, היינו תקופה של שבעה חדשים לערך (לקאבע הגענו בחודש אדר, והיינו שם עד חודש אלול), כאשר מפעם לפעם נאלצנו להאריך את תקופת שהותנו במדינה זו.

בתום שבעת החדשים הגיעה פקודה מטעם שלטונות יפאן, שעל כל הפליטים היהודים הנמצאים בעיר זו לעזוב מיד את תחומי המדינה. הם העבירו אותנו לשנחיי, אשר היתה באותם הימים עיר בין-לאומית, וגם מדינת יפאן היתה לה חלק בעיר זו.

פקודת הגירוש מיפאן הוצאה כחודשיים בטרם נכנסה יפאן למלחמה נגד ארצות-הברית[95]. מובן, כי אנו לא ידענו את הסיבה האמיתית לכך, אבל שלטונות יפאן, שכל תוכניות המלחמה כבר היו ערוכות בידיהם, עשו זאת חדשיים לפני התקפתם המפורסמת על צי ארצות הברית בפוירל-הארבר, וגירשה מתחומה אל כל האזרחים הזרים, ביחוד הפליטים היהודים.

על הנסיעה מקאבע שביפאן לשאנגהאי, סיפר התלמיד ה"ר שמעון גולדמן (כפר חב"ד 760 ע' 33):

היה זה, ככל שאני זוכר, ביום שישי בבוקר, עת הפלגנו מיפן לשנכאי באנייה[96]. הנסיעה לא היתה ארוכה, ועוד לפני השבת הגענו למחוז חפצנו.

לקראת סוף הנסיעה עלינו לסיפון האנייה, מתוך סקרנות טבעית להביט החוצה, ושמחנו מאוד לראות את הרב אשכנזי עומד בנמל, ועמו שתי בנותיו הצעירות, ממתין שהאנייה תחנה והוא יקבל את פנינו.

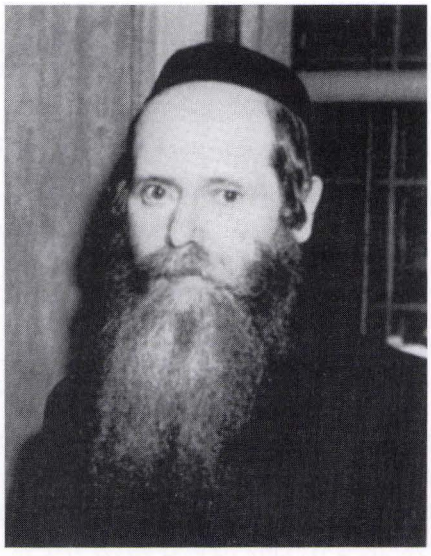

הרב מאיר אשכנזי, רבה של שנגהאי

על הגעת הקבוצה הראשונה לשנגהאי, בעש"ק פר' שופטים, ז אלול תש"א, דווח בעיתון "די יידישע שטימע פון ווייטן מזרח" (ער"ה תש"ב):

שבת צו נאכטס פר' שופטים זענען אנגעקומען פון קאבע

95. כדלקמן בפרק הבא.

96. ראה גם "גיבורי החי"ל" ח"ב ע' 27-37.

קיין שאנכיי 350 יידיש-פוילישע פליטים, צווישן זיי אויך די מירער ישיבה בראש מיט איר משגיח רוחני הרב הגאון ר' יחזקאל לעווענשטיין, און ראש ישיבה הרב הגאון ר' חיים שמואלעוויטש, ישיבת חכמי לובלין, ליובאוויטשער ישיבה, תלמידים פון טעלזער, קאמיניצער, קלעצקער, און ראדונער ישיבה, פיל רבנים און א גרעסערע צאל אגודיסטן.

ביים פּארט זענען די בני הישיבות געווארן עמפאנגען דורך א צפעציעלן קבלת-פנים קאמיטעט און אין אויטאס זענען זיי געווארן אפגעפירט אין די פארזיי באשטימטע ווויג-ערטער אין ... שולן און בתי מדרשים, וואו ס'האבען זיך שוין געפונען די פון פריער געקומענע בני הישיבות.

התלמידים הניצולים לקנדה

רבינו התחיל להשתדל מיד להשיג ויזות עבור התלמידים, לפאראגוויי וקנדה.

כבר במכתב התלמידים אל הרש"ג, באמצע תמוז, הם מספרים לו על דיוני הויזות לקנדה:

מהקאנאדישע יש בכאן חדשות הרבה, והוא האמבאסאדאר הפולני קרה אסיפה מפארשטעהערס[97] של ישיבות ורבנים, ומסר להם כי הוא רוצה להתחיל התעסקות לסדר את הבני תורה במקומות שונות של הקאלאניעי האנגליות, היותר ראוים לזה, וגם הבטיח להם שיהי' לו בערך 100 וויזעס קאנאדישע באלו שבועות, והוא רוצה אשר ימסרו לו רשימה מוחלטת מהקאמיטעט ומהוועד של אלו הפארשטעהערס, עם פלאן איך לסדר את הענין, היינו את מי לשלוח לקאנאדא, ומי לדרום אפריקא וכדומה ... יתן ד' גאולה ופדות לנפשותינו ונזכה להתראות בקרוב ממש.

בי"ב מנ"א תש"א דיווח הרש"ג אל הרמ"ל רוטשטיין:

בנוגע תלמידינו בקובע, כמובן אשר אין אנו יושבים בחיבוק ידים, ומשתדלים להשיג עבורם רשיונות הכניסה לאה"ב, ומאידך גיסא משתדלים אנו דבר השגת ויזות קנדיות עבורם.

ידועים לנו כל הגזירות וההצטרכויות של החוק החדש, והמצב הולך וגורע מיום ליום, והשי"ת יצליח כל עמלנו שלא יעלו לתוהו. הננו מצפים על הפורמולרים החדשים מהסטייט דעפארטמענט.

ובכ"ב מנ"א:

הנני בזה להודיע, שכעת הננו ממהרים להשיג פאראגוואיער ויזות בעד תלמידנו, שמוכרחים לעזוב את קאבע, והשגת ויזה לפאראגוואי עולה לסך 60.00$.

בכ"ג מנ"א הבריק רבינו לועדה היהודית שבקאבע יפאן (ח"ה אגרת א'תצח – תרגום מאנגלית):

בבקשה להשתדל לעכב עזיבת תלמידי תומכי תמימים לשאנגהאי, כי השגתי עבורם ויזות לפאראגוויי וקנדה, שעליהם לקבל בימים הקרובים.

ולמחרת פנה במברק לשגריר הפולני ביפאן (ח"ה אגרת א'תצט – תרגום מאנגלית):

בשמי ובשם אגודת חסידי חב"ד בארה"ב וקנדה, המציגים יותר מ-200 בתי-כנסת ו-150,000 חסידים, פונים אנו בזה, בכבוד הראוי, שיואיל בטובו לתת ויזות קנדיות ל-38 תלמידי תומכי תמימים, הנמצאים עתה ביפאן, שעבורם אנו ערבים ברוח ובתמיכה כספית.

ובו' אלול, פנה במברק אל הרב אברמסקי, ואל ד"ר שווארצבארט בלונדון (ח"ה אגרת א'תקיד-א'תקטו – תרגום מאנגלית):

39 מבחירי תלמידי ישיבתי תומכי תמימים אטוואצק, כלואים בקאבע תחת פיקוח ועדה היהודית, כלם אזרחי פולין. בבקשה לנצל את קשריך להשיג את הויזות הקנדיות עבורם. לפחות 10.

ההשתדלות בהשגת ויזות קנדיות המשיכה, ובסופו של דבר נתקבלו 9 ויזות עבור תלמידי ישיבתינו, בתוככי 80 פליטים שהרשתה להם ממשלת קנדה לבוא לקנדה.

סיכום חלוקת 80 הויזות שהתקבלו לקנדה, נדפס ב"הפרדס" (אלול תש"א):

ממשלת פולין בלונדון הצליחה למצא עזר בקנדה, שנתנו מספר ויזות לפליטי פוילין שיבאו לקנדה, בתוכם נמצא שמונים ויזות עבור תלמידי ישיבות ורבנים.

ישיבות מיר זכו על 44 ויזות.

קאמעניץ - 6.

קלעצק - 6.

חכמי לובלין - 6.

ראדין - 2.

טלז - 1.

חב"ד ליבאוויטש - 9.

ביאליסטאק - 2.

כולל קובנה - 2.

בתוכם גם אלמנת החפץ חיים זצ"ל, ובנה אהרן.

ועוד סיפר ה"ר אברהם יצחק גארפינקל (כפר חב"ד 335 ע' 31):

תשעת תלמידים מישיבתנו, אשר קיבלו ויזות לקנדה, הורשו להשאר עד שיסתיימו ההכנות לנסיעתם; ואילו אנו, שלושים התלמידים שנשארו מישיבתנו, יחד עם כמאתיים

---

97. נציגים.

וחמישים תלמידים מישיבת מיר, שלושים מישיבת חכמי לובלין, ועוד שלושים מישיבות אחרות, הועברו לשאנחיי.

בין יום הכפורים לסוכות הגיעו תשעת התלמידים המבוגרים מיפאן לשאנחיי, בדרכם לקנדה. הרב[98] ערך בביתו מסיבת קבלת-פנים וצאתכם-לשלום לכבודם. כך היתה להם ההזדמנות להכיר פנים אל פנים את הרב אשכנזי, ומאושרים היו לראות כי לא מפקירים את התלמידים הצעירים, שלא אלמן ישראל, וכי יש כאן אנשים בעלי לב שידאגו עבורם. למחרת יצאו באוניה שהפליגה למונטריאל שבקנדה.

באמת הגיעו 9 התלמידים האלו לשנגהאי כבר באמצע אלול, מספר ימים אחרי הגעת הקבוצה הראשונה לשנגהאי, הנזכרת לעיל. ובערב יום הכפורים הפליגו משנגהאי, בדרכם לקנדה.

בח"י אלול הם דיווחו לרבינו בפרטיות:

נודיע בזה לכ"ק, כי ת"ל באנו בשלום לשאנגהיי. כפי שהודענו על ידי מברקות, הנה בתחלה נסעו י"ז תלמדים, ואח"כ נסעו השאר, ובקאבע נשארו ד' תל'.

סבת הכרח נסיעתינו לשאנגהיי הי' מטעם הממשלה, ומובן הדבר אשר הבשורה שהננו מוכרחים ליסע לשאנגהיי לא עשתה לנו קורת רוח גדול, אבל בידענו כי נמצא כאן תמים מליובאוויטש, והוא עוד כאן המרא דאתרא, הנה לא נפל רוחנו כל כך.

הראשונים שנסעו היו התלמידים הצעירים, ורק אחדים מהתלמידים הקשישים, כי כל התלמידים שהיו בהרשימה הקאנאדאית הוכרחו להתעכב עוד בקאבע.

בבוא התלמידים הראשונים הנה התמים הרה"ח ר"מ אשכנזי קבל פניהם באהבה וחיבה גדולה כיאות, ומפני שהספינה באתה לשאנגהיי עש"ק לפני השקיעה, הנה כבר הי' מוכן עבור כל הת' שלנו, כמו"כ עבור שאר תלמידי הישיבות, אוכל על סעודת ש"ק, וב' תלמידים מהקשישים נסעו, יחד עם הר"מ מישיבת מיר, לבית הרב לשבות אצלו בש"ק, עפ"י בקשת הרב.

עוד סיפרו אודות גודל התמסרותו של הר"מ אשכנזי לקהלה, ואיך שכולם אוהבים אותו אהבת נפש והדרת הכבוד, וממאורעות הימים האחרונים:

בש"ק תצא[99] התועדנו אצלו עד עלות המנחה, אחר כך הלכנו אתו לבית הכנסת וסעדנו שלוש סעודות. הת' יצחק הענדל שיחי' חזר דא"ח בבית הכנסת (מסתמא יהי' כן בכל ש"ק לחזור שם דא"ח). אחר כך הלכנו לביתו והתועדנו שם עמו. הת' יוסף וויינבערג חזר באמצע ההתועדות דא"ח. הדיבור בההתועדות הי' בדרך כלל מענין ההתייסדות של תומכי תמימים יצ"ו בט"ו אלול נ"ז, ובשיחות קדש ובסיפורים שונים, ככה נמשך עד שעה 12, ורוב הת' הלכו להאכסני', אבל נשארו שם איזה מהת' הקשישים, וההתועדות נמשכה בדרך כלל עד עלות השחר. אחר כך בקש מאתנו במאד לבוא אצלו ביום ח"י אלול להתועד בביתו, ואי"ה היום יהי' ההתועדות, ויעזור השי"ת שיהי' בכן טוב מההתועדות שנחי' בהחיות של ח"י אלול.

אחר כך סיפרו על קשיי הסתדרות בשנגהאי, ועל מצב הויזות שלהם למונטריאל:

דבר מצב הויזות הקאנאדאים, הנה ציר מהאמבסאדר הפולני בא להקאמיטעט בקאבע, והחליף התעודות הפולנים שלנו (הסערטיפיקאטין) על תעודות חו"ל ממש, ובעת שאנחנו עזבנו את קאבע עדיין עסק בזה. עכשיו בא ידיעה מקאבע כי הויזות הם כבר על התעודות חו"ל, רק משתדלים להשיג טראנזיט האלענדו[100]...

יתן השי"ת כתיבה וחתימה טובה ונזכה להיות בקרוב ממש בצל כ"ק שליט"א לקבל יחד פני משיח צדקנו.

הת' המנהלים ישיבתנו תומכי תמימים בהוה

יצחק הכהן הענדל

יוסף וויינבערג

יוסף מענדל טענענבוים

יוסף ראדאל

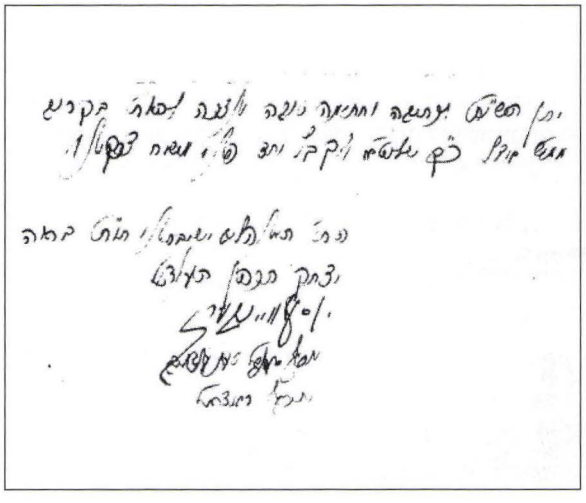

סיום דיווח התלמידים משנגהאי

תמונות התלמידים בשנגהאי

מדי עברם בשנגהאי, 9 התלמידים הנוסעים למונטריאל, הצטלמו באולם הישיבה, יחד עם ה"ר מאיר אשכנזי, ועם שאר התלמידים שהסתדרו בשנגהאי.

98. הרב מאיר אשכנזי, רבה של שנגהאי.

99. י"ד אלול.

100. הולנדיות.

ה״ר מאיר אשכנזי עם התלמידים

יושבים מימין: ה״ר שמואל צבי פוקס; ה״ר מרדכי לוריא; ה״ר שמואל דוד רייטשיק; ה״ר יוסף ראדאל; ה״ר אברהם יצחק גארפינקל; ה״ר יוסף ווייגברג; ה״ר שמואל שטיין; ה״ר שמואל משה לדרהנדלר; ר׳ משה חיים חנין; ר׳ ברוך שטיין; ה״ר מאיר אשכנזי; ה״ר חיים פלוטקין שו״ב; ה״ר משה אלי׳ גערליצקי; ה״ר יוסף מנחם מענדל טננבוים; ה״ר יצחק הענדל; ר׳ צבי אייזנברג; ה״ר צבי יוסף קוטלרסקי

עומדים מימין: ה״ר חיים צבי זאק; ה״ר יהושע ברונשטיין; ה״ר חיים לייב פראבסט; ה״ר ישראל חנוביץ; ה״ר משה חיים סאפאטשינסקי; ה״ר גרשון חנוביץ; ה״ר יחזקאל דערן; ה״ר משה פעדער; ה״ר ישראל דוד ראזנבערג; ה״ר נחום פרעגער; ה״ר חיים מאיר בוקיעט; ה״ר פנחס בלאט; ה״ר יוסף פורטוביטש; ה״ר יוסף בורנשטיין; ה״ר פסח רבינוביטש; ה״ר מרדכי בריסקי; ?; ה״ר שלמה האכלער; ה״ר ארי׳ ליב קרעמער; ה״ר משה רובין; ד״ר אברהם זעליגסאן; ה״ר שמעון גולדמן

ה״ר מאיר אשכנזי עם התלמידים על המרפסת

עומדים מימין: ?; ?; ?; ה״ר שמואל צבי פוקס; ה״ר יוסף בורנשטיין; ?; ה״ר יוסף ראדאל; ה״ר יצחק הענדל; ה״ר יוסף מנחם מענדל טננבוים; ה״ר מאיר אשכנזי; ה״ר ארי׳ ליב קרעמער; ה״ר יוסף ווייגברג; ה״ר צבי יוסף קוטלרסקי; ה״ר אליהו משה ליס; ה״ר משה אלי׳ גערליצקי; ה״ר מרדכי בריסקי; ה״ר משה פעדער.

שורה שניה – מימין: נחום פרעגער; ה״ר שמואל דוד רייטשיק; ה״ר יוסף פורטוביטש; ה״ר יהושע ברונשטיין; ?; ?; ה״ר אברהם יצחק גרפינקל; ה״ר מנחם זאב גרינגלאס; ה״ר משה רובין; ה״ר שמואל שטיין; ?; ה״ר שמעון גולדמן; ה״ר שלמה האכלער; ה״ר מרדכי לוריא.

ההפלגה למונטריאל

בעיתון "די יידישע שטימע פון ווייטן מזרח" (י"ד תשרי תש"ב):

פאריקן דינסטאג[101] איז אפגעפארן קיין קאנאדע ... תלמידים פון מירער ישיבה, פון "ישיבת חכמי לובלין", לובאוויטשער ישיבה, קלעצקער און ביאליסטאקער ישיבה ... מיר ווינטשן זיי אלע: צאתכם לשלום ובואכם לשלום.

נסיעת התלמידים למונטריאל היתה פתאומית, כנראה, שעל כך כתבו התלמידים הנשארים, אל התלמידים הנוסעים למונטריאל, בג' מ"ח:

נבוא עתה להשלים חפציכם להודיע לכם מכל העבר עלינו מאז פרידתכם מאתנו.

עגמת נפש לנו כמו לכם, שלא הי' זמן על ברכת הפרידה כיאות וכראוי, וגם לדבר בענינים עקרים הנוגעים להישיבה בגו"ר. אבל מסתמא כדבריכם השגחה פרטית היא והוראה שלא נפרדנו על זמן ארוך.

הסדר של עיוה"כ ויוה"כ עוברים עלינו באותה המנהגים והדרכים שהורגלנו והודרכנו בהם. יתן השי"ת שיביאו ה' ההמשכות והגילוים, בטוב הנראה והנגלה בשפע רב ובברכה מרובה, ונזכה בזו השנה להתגלות משיח צדקינו.

תחנת שיקגו

האניה לא נסעה ישיר לקנדה, כי אם לסאן פראנסיסקו שבארה"ב, ומשם נסעו ברכבת למונטריאל, דרך שיקגו, בשמירה מיוחדת, שלא ירדו מהרכבת בארה"ב. וכך סיפר ה"ר מנחם זאב גרינגלאס:

כיון שארה"ב פחדו שנרד באמצע הדרך, נסעו אתנו כמה פקידים כל הדרך עד הגבול של קאנאדא, והגענו צלחה למאנטרעאל בג' מרחשון ה'תש"ב. ומיד הגיע הר"י דזייקאבסאהן, ואחרי כשבוע הגיע הר"ש לוויטין מניו יארק, וכך התחיל הזריעה במדינה זו.

בעש"ק בראשית כ"ו תשרי תש"ב, כתב הרש"ג אל הרמ"ל רוטשטיין, יו"ר אגודת חב"ד בשיקגו:

במענה לשאלתו זמן ביאת התלמידים, הננו להשיב לו, כי הספינה נתאחרה בדרך, ואין ידוע לע"ע זמן בואה, ותיכף כשנתודע מזה נודיע למע"כ שי'.

ובכ"ט תשרי:

זה עתה קבלתי ידיעה כי תלמידנו שי' הגיעו לסען פראנציסקא צלחה, והיום בערב יסעו מסען פראנציסקא לקנדה, ויעברו דרך שיקאגא.

כפי הידיעה שקבלתי, יסעו בשמירה. וכדאי ונכון אשר כתה"ר שי' ישתדל שיהי' לו האפשרות להתראות עמהם, במרכבת הברזל, כי כפי ששמעתי לא ירשו להם לצאת העירה.

הם אמנם נפגשו בתחנת הרכבת, ולמחרת דיווח הרמ"ל רוטשטיין:

היום בוקר פגשנו את התלמידים שי' על התחנה, וגם לוויתים איזה תחנות. מהרכבת לא נתנו להם לצאת, אבל הרשו המלוים מטעה"מ לכנוס אליהם ולשוחח עמהם כאוות נפש, ולהיות עמהם. וניתן להם שלשה שקל לכ"א, וגם מזון ופירות לדרך. ונסיעת הרב פעלדמאן[102] עמהם היא טובת כולם ולו.

על התחנה פגשום גם רבני העיר ובע"ב - כי נסעו עוד תלמידים עמהם - אבל תלמידנו כל רואם יכירם כי הם זרע ברך ד', ועשו רושם גדול על הרבנים.

מראה פניהם ת"ל משביע רצון, כי לפי דבריהם בשאנכאיי טוב מאשר בקאבע בעניני אכילה ושתיה, וגם מלבושים טובים, ושביעת רצונם אין די תאר בכתב, מגודלי זקן ומלבושים ארוכים והטלית קטן מבחוץ, ובהנהגתם מקדשים שם שמים.

ובז' מ"ח השיב לו רבינו (חי"ז אגרת ו'תקו):

החייתני בפועל ממש בדבריך בהמצורף, ומרפה הוא לבריאותי החלושה יותר מכל סמי המרפא שבעולם, והשי"ת יעזרם להסתדר בסדר טוב במקום שהם, ויצליחו בלימודם ובעבודה שבלב, ולפעול ישועות באור תורה ועבודה, כפי אשר ההשגחה העליונה שהביאתם שמה העמיסה עליהם, לקרב ולהחיות את ידידינו אנ"ש יחיו, ולהפיח רוח חיים של תורה ויראת שמים באחב"י שי'.

בב' מ"ח תש"ב הגיעו תשעת התלמידים למונטריאל.

ובט"ז מ"ח הם כתבו אל הרמ"ל רוטשטיין:

תודה רבה וגם נלבבה הננו מביעים לכרומ"ע שי', עבור הקבלת פנים החמה שערכו עבורינו בעברינו דרך מחנם הט', ועבור תמיכתם הרמה בסך $25 שקבלנו מיד ידידנו הרה"ח רובינשטיין[103] שי', וגם עבור הצידה שהכינו עבורינו לדרך, דרכינו הלאה לפה מאנטרעאל. והננו להודיעם כעתה, כי ב"ה כבר נסתדרנו בשלום בכאן. ואף כי עפ"י פקודה מיוחדה מכ"ק אדמו"רינו שליט"א עלינו ליסד בכאן ישיבת "תומכי תמימים" דליבאוויטץ במאנטרעאל, באותו הסדר ובאותו הרוח כמו שהיתה ישיבתנו הק' בליובאוויץ ואטוואצק, והננו מקוים כי בעזרת השי"ת את תפקידו של כ"ק אד"ש נביא אל הפועל.

כשהגיעו למונטריאל אורגנה להם קבלת פנים, וה"ר ישראל דזייקאבסאן נשלח על ידי רבינו לקבלת הפנים. בעת קבלת הפנים הצטלמו יחד, ושלחו את התמונה אל

---

101. ערב יום הכפורים תש"ב.

102. ה"ר מנחם מענדל פעלדמן, שנשלח ע"י רבינו בקיץ תש"א, בתור רב לביהכ"נ נוסח אר"י בשיקגו.

103. ה"ר חיים צבי רובינשטיין, רבו של ביהכ"נ בני ראובן בשיקגו.

קבלת פני התלמידים שהגיעו למונטריאל. במרכז יושב ה״ר ישראל דזייקאבסאן

רבינו, וגם אל הרמ״ל רוטשטיין, אשר השיב אל התלמיד ה״ר יוסף ראדאל, בי״ג כסלו:

מכתבך וגם התמונות - שתים - נכון קבלתי, ומה גדלה שמחתי בראותי מראה פניכם ביחד עם הגדולים טובים, יעזרכם השי״ת. ובטח הלא שלחתם גם תמונות אלו לכ״ק אדמו״ר שליט״א, אשר תרב שמחתי מהנחת רוח אשר גרמתם בזה לעטרת ראשנו.

על הישיבה שיסדו במונטריאל – מיד עם הגיעם, מסופר ב״תולדות חב״ד בארה״ב״ פרק מא.

* * *

מיד עם הגעתם למונטריאל, התאמץ רבינו להשיג ויזות לקנדה – גם עבור שאר התלמידים שנשארו בשנגהאי, ובי׳ כסלו תש״ב כתב אל ה״ר שמואל לויטין – ששלח רבינו לפגוש את התלמידים שהגיעו למונטריאל (ח״ו אגרת א׳תרמה):

חתני הרב רש״ג שליט״א שלח לידי״נ, ולידידנו ר״י שי׳ אלבערט, את רשימת התלמידים שי׳ שבשאנחאי, בכדי להשיג עבורם וויזות, ולמותר להגיד שצריכים להניח כחות על זה, אשר ימלאו את כל הרשימה, בין השלש מאות וויזות שמבקשים.

אמנם ויזות אלו לא התקבלו, וכך נשארו התלמידים בשנגהאי – עד לסיום המלחמה, כדלקמן בשני הפרקים הבאים.

התלמידים מגיעים מיפן לשנגהאי. במרכז הולך ה״ר אברהם צבי לנדא

פרק נט
הישיבה בשנגהאי

בתי הכנסת שבשנגהאי

כדי להקל את הבנת המכתבים והמסמכים שיועתקו לפנינו, בתיאור מסעות התלמידים ממקום למקום בתוך העיר שנגהאי, נסקור כאן בקצרה את ארבעת בתי הכנסת שבעיר בתקופה שלפנינו, והאיזורים ששכנו בהם בתי הכנסת[104].

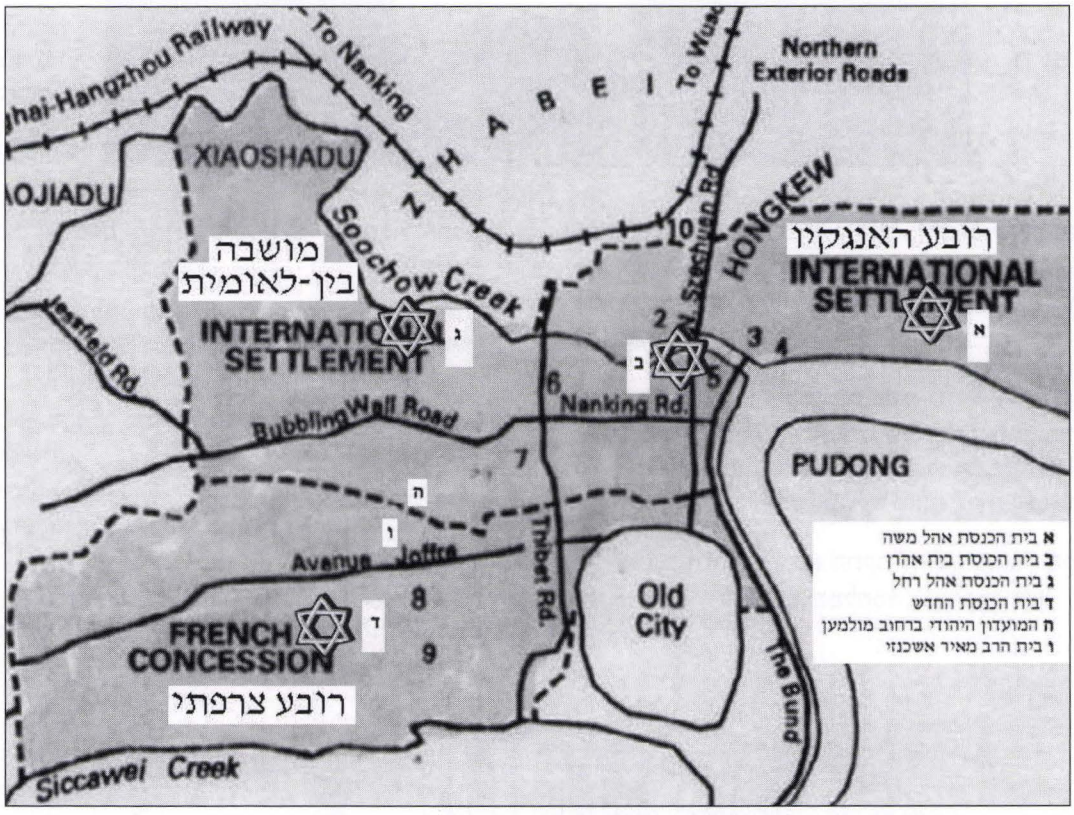

מפת שאנגהאי באותה תקופה

המפה שלפנינו היא מהתקופה שלפני מלחמת העולם השניה, שאפשר לראות בה את שלושת האיזורים שבעיר:

א) הרובע הסיני, שנקרא "האנגקיו" (Hongkew), בחלק העליון הימני של המפה. ובמפה שלפנינו נכלל רוב הרובע הזה בכלל המושבה הבין-לאומית (International Settlement).

ב) הרובע הבריטי, בחלק העליון השמאלי, שאותו הקציבה ממשלת סין למדינת אנגליה בשנת תר"ב (1842), ואחר כך צורפו לה עוד מדינות. במפה שלפנינו נכלל גם הרובע הזה בכלל המושבה הבין-לאומית.

ג) הרובע הצרפתי, שנקרא "פרענטש" (French Concession), בחלק התחתון השמאלי, שאותו החכירה ממשלת סין לצרפת בשנת תר"ט (1849).

* * *

בשלושה איזורים אלו היו קיימים בתקופה שלפנינו 4 בתי כנסת (בנוסף למועדון היהודי, ובנוסף לבית הרב):

א) אהל משה, ברובע האנגקיו, שנבנה בשנת תרפ"ז, על ידי העדה האשכנזית, גולי רוסיא[105].

---

104. תודות לשליח העיר שנגהאי, ה"ר שלום גרינברג, שעזר לי בהבהרת המפה והפרטים שלפנינו.

105. תיאור בית הכנסת הזה ניתן ב"גיבורי החי"ל" ח"ב ע' 201-203. ושם גם מופיעה הכתובת שלו (בעיתון ובכרטיס כניסה) בכמה שינויים: רחוב צ'אנג-יאנג 62; וואדד ראד 62; 1623 עוועניו ראוד.
בז' מ"ח תרפ"ט כתב להם רבינו (חט"ז אגרת ה'תתקסט):
על ידי כבוד מורם ורבם הרב הנודע והמפורסם לשם תהלה, משכיל על דבר

ב) בית אהרן, גם הוא ברובע האנגקיו (במושבה הבין לאומית[106]), שנבנה בין השנים תרפ"ד-ז, על ידי יהודי ספרדי[107].

ג) אהל רחל, ברובע הבריטי (אשר במושבה הבין-לאומית), שנבנה בשנת תר"פ, על ידי משפחת ששון מבגדד[108].

ד) בית הכנסת החדש, ברובע הצרפתי (פרענטש), שהסתיימה בנייתו בשנת ת"ש, על ידי העדה האשכנזית, גולי רוסיא.

ה) קיים היה בעיר גם מועדון יהודי, בדרומו של הרובע הבריטי (אשר במושבה הבין-לאומית), סמוך לרובע הצרפתי.

ו) רבה של העיר היה הרב מאיר אשכנזי. עם בניית בית הכנסת אהל משה, נתבקש לבוא לכהן בה כרב. אמנם ביתו היה ברובע הצרפתי, שהיא נסיעה של חצי שעה, או שעה, מביתו עד לבית הכנסת הזה. אחרי שנבנה בית הכנסת החדש ברובע הצרפתי, רגיל היה להתפלל בבית הכנסת זה, שהוא סמוך יותר לביתו[109].

* * *

כשהועברו מאות תלמידי הישיבות מיפאן לשנגהאי, באלול תש"א, הועמד בית הכנסת בית אהרן לכ-250 תלמידי ישיבת מיר, ובית הכנסת אהל משה (ששם התקיימה גם הישיבה המקומית) – לכ-100 תלמידי ישיבות תומכי תמימים; חכמי לובלין, ושאר הישיבות.

מחמת חוקים והגבלות שונים לא יכלו להסתדר שם,

טוב ובעל מדות תרומיות מחבב שומרי מצוה אי"א מוהר"ר מאיר שי' אשכנזי, התבשרתי אשר במחנם הטובה קבעו שיעורי לימוד במשניות, גמרא, ואגדה, ברבים. כן אשר ת"ל קנו להם מקום לבנין ביהכנ"ס. הנני בזה לברכם כי יהי' השי"ת בעזר עדתם הט' להשפיע להם שפעת חיים וברכה מרובה לבוא על המוגמר בכי טוב, וטוב יהי' להם ביתם זרעם וזרע זרעם, ד' עליהם יחיו, בכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר.

ואפשר שסיום הבניה נמשך עוד כמה שנים, כי בד' אייר תרצ"ב כתב רבינו אל הר"מ אשכנזי (חי"ז אגרת ו'שכה):

בזה הנני לבקשו להגיד ברכתי לכל אלו המשתתפים בקנין ובנין ביהכ"נ כי יהי' השם יתברך בעזרם ופועל ידם ירצה השם יתברך.

(ואפשר שהיתה זו כבר התחלת ההתארגנות לקנין ובנין בית הכנסת החדש (דלקמן סעיף ד), שנגמרה בנייתו בשנת ת"ש).

106. במכתב שכתב הרא"מ ליס לרבינו בי"ד מ"ח תש"ב, הוא מכנה את האיזור הזה: "בסעטעלמען, היינו בין אנקיו ופרענטש".

107. תיאור בית הכנסת הזה ניתן ב"גיבורי החי"ל" ח"ב ע' 49-52.

108. תיאור בית הכנסת הזה ניתן ב"גיבורי החי"ל" ח"ב ע' 52-56.

109. בעיתון "די יידישע שטימע פון ווייטן מזרח" (י"ד תשרי תש"ב): די היינטיקע ימים-נוראים האבן די רוסישע יידן אין שאנכיי געהאט די זכי' צו דאוונען אין דער ניי-אויפגעבויטער שול. אין ביידע טעג פון ראש-השנה און אויך יום-כפור, האט דער מרא-דאתרא הרב הגאון מוהר"מ אשכנזי שליט"א געערעדט מענינא דיומא.

ובי"א תשרי תש"ב, עברו לבנין המועדון היהודי שברחוב מולמאן 35[110] (העומד בדרום הרובע הבריטי) – סמוך לביתו של הרב אשכנזי (העומד בצפון הרובע הצרפתי).

אחר כך עברו תלמידי ישיבת חכמי לובלין לבית הכנסת אהל רחל, שברובע הבריטי.

כך נמשך עד אמצע שנת תש"ג, כאשר יפאן חייבה את כל היהודים הפליטים לעבור לגיטו שברובע האנגקיו, שבו נמצא בית הכנסת אהל משה הנזכר.

אז חזרו תלמידי כל הישיבות להתפלל בבית כנסת זה (אשר תלמידי תומכי תמימים השתכנו בו בשבועות הראשונים להגעתם לשנגהאי, כנ"ל).

הסתדרות התלמידים בשנגהאי

בח"י אלול תש"א, כתבו אל רבינו קשישי התלמידים (מבין אלו שנסעו למונטריאל, ונעצרו בדרכם בשנגהאי כנזכר לעיל), על המצב הכללי, ועל שלבי ההסתדרות הראשונה בשנגהאי:

דבר הסתדרותינו בכאן, הנה עד היום עדיין איננו מסודרים, מפני כי מאד קשה להשיג דירות בכאן בכלל, ומה גם מחמת החוק החדש ממשלת יאפאן, שלא להשכיר דירות לפליטים בגלילם, היינו בקאנצעסיע היאפאני[111], אשר עד עתה כל הפליטים נסתדרו בה. ובשביל זה גם כן איננו יכולים להשתמש עם הדירות שהכין עבורנו הרב התמים הנ"ל[112] זה כבר, כאשר הותחל הדיבור אודות שילוח לשאנגהיי, אצל ישיבת "המזרח הרחוק" מהפליטים שתחת הנהלתו.

ומבלי הביט על ההשתדלות הגדולה של הרב אשכנזי ומכיריו להשיג דירות, הנה עד היום לא עלה בידם דבר ממשי. אבל מקוים שבאלו הימים בע"ה ישיגו דירות.

לעת עתה הנה י"ז תלמידים שבאו תחלה ישנים בב' חדרים - לא גדולים, מהדירה של ישיבת מזרח הרחוק ... ושאר התלמידים ישנים בהדירה של התלמוד תורה.

בית התבשיל מיוחד אין לנו, רק אנו אוכלים יחד עם ישיבת מזרח הרחוק, ועוד איזה מישיבות שונים אוכלים בבית התבשיל הזה.

דבר סידור הישיבה בעתיד, אנחנו מצדנו היינו חפצים שיהי' לנו מקום לימוד מיוחד ובית התבשיל מיוחד ובית המלון מיוחד, מחמת שאיננו משתווים עם הישיבות האחרות בכל הפרטים, בסדר הלימוד הלא בוודאי איננו משתווים, וכמו כן

---

110. ראה לקמן בהמשך הפרק, במודעה אודות התוועדות י"ט כסלו תש"ב: "די ליובאוויטשער ישיבה אין שאנכיי ... אין לאקאל פון דער ישיבה מאולמען ראוד 35 (געווענענער יידישער קלוב)".

111. הרובע היפני הנקרא האנגקיו.

112. הרב מאיר אשכנזי. היינו הדירות ששכר עבורם ברובע האנגקיו – סמוך לבית הכנסת אהל משה.

בבית התבשיל בזמני האכילה, וכמו כן ההתירים שלהם והזהירות שלנו בכל דבר ודבר, באופן שמצדינו היינו חפצים להיות לגמרי במקום מיוחד. אבל מחמת הדוחק בהדירות, הנה כפי הנראה נהי' מוכרח להיות יחד בבית א' עם כל הישיבות, ועכ"פ עם שאר הישיבות - מלבד ישיבת מיר[113].

וזהו בהנוגע למקום לינה ומקום לבית התבשיל. ובהנוגע למקום לימוד, הנה מקום הלימוד יהי' בבתי כנסיות, וגם בזה כפי הנראה נהי' מוכרח ללמוד בבית הכנסת אחד. ואפילו באופן כזה היינו חפצים ללמוד בבית אחר באותו בית הכנסת[114]...

כל זה הוא מצדינו, אבל התמים הרה"ח אשכנזי, אם כי גם הוא אינו חפץ, וגם ירא מליגע אף מקוצו של יו"ד בסדר תומכי תמימים, בכל זה חושב הוא כל אלו כדאי ללמוד יחד, בחדר אחד עם שאר הישיבות הקטנות - מלבד ישיבת מיר, רק במקום מיוחד בחדר זה גופא, ואנחנו נשמור הסדר שלנו והם הסדר שלהם.

מחמת כל הקשיים האלו, עברו התלמידים, אחרי יום הכפורים תש"ב, לבנין המועדון היהודי ברובע הצרפתי; מלבד ה"ר אלי' משה ליס, שהוא נשאר בבית הכנסת אהל משה. על הסיבה לכך הוא כתב לרבינו, בי"ד מ"ח תש"ב:

בבית המדרש אהל-משה שהיתה אכסניא ראשונה שלנו, התחלתי לדרוש על הבימה ולחזור דא"ח לעוררם ולהזכירם שצריכים לחשוב אודות עצמם...

למחרת יום הכפורים, תלמידי הישיבות חלפו דירתם לגליל פרענטש, קרוב לדירת הרב שי', אשר זהו בערך שעה נסיעה עם אויטעס וטראנוויען מכאן גליל אנקיו.

בראותי שב"ה מצאתי חן בעיני המתפללים, ודברי עשו פרי, החלטתי להשאר כאן[115].

בהתאם להאמור לעיל, הנה כשעברו התלמידים למקום החדש ברחוב מולמען שליד הרובע הצרפתי, עברו אתם בתחלה גם תלמידי יח"ל, ועוד תלמידים מישיבות אחרות.

בפרטיות יותר סיפרו על כך התלמידים הנשארים, במכתבם אל תשעת התלמידים שנסעו למונטריאל, בג' מ"ח:

למחרת (מוצאי יוה"כ) יוצאים אנחנו מדירתינו מהאנקיא לדירת הקלוב בפרענדש, אנחנו ויח"ל ואיזה ממזרח הרחוק. תלמידי מיר נשארים על מקומם. בדעתם[116] לשכור עבורם בנין מיוחד, ושאנחנו נשלם להם עבור חלקם בהקלוב.

אנחנו שבזמן ההוא בס"ה כמאה איש בהקלוב, הרוחה לנו בחדר מיוחד לאוכל ובחדר לבית התפלה, ומנהיגים סדר בלימוד...

כבר נראה פועל טוב בשמירת הסדרים מכל אחד ואחד ובהתעסקות בלימוד [...] בנגלה ודא"ח, כה יתן ה' וכה יוסף להתאמץ ולהתגבר על דאגת העת אשר כהיום נתגרע מאד ה' ירחם וישמרנו מכל צער ונזק ח"ו ולהתעסק בלימוד ועבודה כחפץ כ"ק אד"ש ונזכה להגיע בקרוב למחוז חפצינו להתראות כולנו יחד את פני כ"ק אד"ש ולקבל ביחד פני משיח צדקינו.

אנחנו אחיכם דורשים שלומכם וטובתכם, בשם כל התלמידים, לאלתר לגאולה

אברהם יצחק גורפינקעל

[...]

יוסף בארנשטיין

שמואל דוד רייטשיק

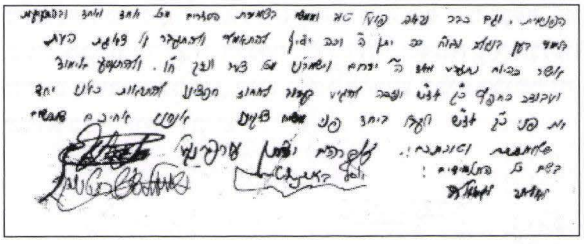

סיום מכתב התלמידים

בנושא זה סיפר גם התלמיד ה"ר שמעון גולדמן (כפר חב"ד 760 ע' 33):

באנו יחד עם קבוצה גדולה מתלמידי ישיבת מיר, שנסעו עם ראש הישיבה הגאון ר' חיים שמואלביץ, והמשגיח הרב ר' יחזקאל לוינשטיין, זכרם לברכה. הם היו רבים, כמה מאות בחורים, ואנחנו מעטים. בכל אופן, הקהילה המקומית דאגה לכולנו, כל בני הישיבות, לאכסניה מתאימה בבית הכנסת הספרדי הגדול, שם שהינו בתקופה הראשונה לבואינו.

בהמשך עברנו למועדון היהודי שהיה ברחוב דרך מולמן. היה זה בניין נאה עם חצר, ולמען בני הישיבות הוקמו בו בית-מדרש, חדר אוכל וגם חדרי שינה. פרט לנו היתה במקום גם ישיבת [חכמי] לובלין.

כל הימים שעשינו באותו בניין ברחוב דרך מולמן - הרב אשכנזי, זוגתו הרבנית ועוד בעלי-בתים, כמו ר' ברוך שטיין, מר חאנין[117] ואחרים, התעניינו בטובתינו ועזרו לנו. יהודי נוסף, ברוילובסקי[118] שמו, היה מסייע לבחורים ברכישת בגדים או נעליים.

במכתב שכתבו התלמידים שהגיעו למונטריאל, אל

113. שהיא הסתדרה בבית הכנסת בית אהרן כנ"ל.

114. בחדר אחר שבאותו בית כנסת.

115. וממשיך לספר על פעילותו בעיר, וכדלקמן.

116. של תלמידי יח"ל.

117. ר' משה חיים, כדלקמן.

118. ר' ארי' ליב, כדלקמן.

ה"ר משה ליב רוטשטיין, באור לנר ג' דחנוכה תש"ב, הם סיפרו על בנין הקלוב שנמסר לישיבה:

ואודת המצב בשאנכאיי, ב"ה כי ישנו להם ה[ק]לה פורתא, והוא כי הפליטים קאמיטעט, ע"י ההשתדלות של ידידינו הת' הרב אשכנזי, השכיר בעד כל בני הישיבות בית אחד, עם מגרש גדול ועם אילנות, בקיצור א פרעכטין בילדונג, פריער איז דארטין גיוועזין דער קלוב פון די רוסישע אידן ... הסתדרו שם כל הישיבות קטנות, ובתוכם ישיבתינו, חוץ מן ישיבת מיר, שהשתדלו אודות בית בסעטעלמען (אמריקאנער קאנצעסיע) ... והבית הוא לא רחוק מהרב אשכנזי, בקאנצעסיע הצרפתי.

בדיווח כללי, שכתבו התלמידים לרבינו בתום המלחמה, בג' פר' חיי שרה תש"ו, סיפרו על הישיבה בתקופה הקשה הזאת:

והננו בזה לתאר בפרטיות יותר כל העבר במצב הרוחני של הישיבה במשך הד' שנים היותינו בשנגהאי. בביאתנו לשנגהאי הי' חפצו של ידידנו הנעלה הרב ר"מ אשכנזי שליט"א שנסתדר ביחד עם ישיבת לובלין, ועוד קבוצות קטנות משאר ישיבות, באולם אחד ללימוד, רק שאנחנו נתנהג כפי סדרינו בהלימודים, בסברו שיבוא טובה מזה להיחידים משאר הישיבות ולנו לא יזיק זאת ... הוכרחנו להסתדר ביחד עם ישיבת לובלין, ועוד משאר ישיבות בבנין א'. החדרי לינה הי' מיוחדים לכל ישיבה בפני עצמה, והאולם לימוד ובית התבשיל הי' אחד.

אחר כך עברו תלמידי יח"ל לבית הכנסת אהל רחל, שברובע הבריטי, ואילו תלמידי התמימים נשארו ברחוב מולמען שברובע הצרפתי.

ה"ר מאיר אשכנזי

בדיווח התלמידים שכתבו לרבינו בח"י אלול תש"א, הם סיפרו על עזרתו המרובה של הרב אשכנזי, והוסיפו לכתוב אודותיו:

מהותו של התמים הרב אשכנזי בטח מכיר כ"ק היטב, ולמותר לכתוב מזה, אך אחת הננו יכולים להודיע לכ"ק, מה שיסב לכ"ק קורת רוח מיוחד, כי אהוב מאד הנהו אצל כל יהודי שאנגהיי, בלי הבדל אם עני או עשיר, חרדים או חפשים, אשכנזים או ספרדים, כולם אוהבים אותו אהבת נפש, ובהדרת הכבוד מיוחד מדברים אודותו.

שמענו מזה עוד בהיותנו בקאבע, ובבואנו לכאן ראינו כי לא לחנם הוא, כי עסקן נמרץ הוא לטובת הכלל כמו לטובת הפרט, ומהלך נגד רוחו של כל אחד ואחד, וכולם הם בני ביתו, תמיד הנהו טרוד ומוטרד בעניני הכלל, ומה גם כהיום שהנהו עסוק בסידור כל הישיבות והרבנים, הנה ממש אין לו אף רגע שלו, ומבלי הביט על חלישותו - ירפאהו השי"ת - הנה מהבקר עד הערב הנה הוא רץ לחפש דירות עבור הישיבות והרבנים.

מסירה ונתינה מיוחדה יש לו לטובת ישיבתינו תומכי תמימים, וכל ענין אף דבר קטן הנוגע לתומכי תמימים נוגע לו במאד מאד ויקר אצלו מכל יקר.

ודרך אגב מספרים גם על שאר העוזרים על ידם, הגרים בשנגהאי:

ישנו כאן אחד מגזע אנ"ש, שמו חאנין מנעוויל, אביו של מר חאנין מקאבע, הוא בעל הרגש חסידותי, וחי באור זכרונות ימי קדם, ועתה עם בואנו הוא אומר שמתחיל אצלו א פרישער לעבין, כי מתחיל לחיות מיט דעם אלטין לעבין. כמו כן השו"ב[119] מכאן מתייחס להאנ"ש, ואומר שחכה עלינו כל משך הזמן שהיינו בקאבע.

ופירטו שוב, במכתב שכתבו אל רבינו, בכ"ז מנ"א תש"ב:

הודות לה' שפגשנו כאן אחדים מאנ"ש יחי', המוסרים עצמם בחפץ רב לכל הענינים החסידותיים, ובעיקר הרב שליט"א, ר' חיים פלאטקין, ר' משה חיים חאנין, ור' ארי' ליב ברייללאווסקי יחי', ובעזרתם חוגגים אנו את החגים החסידותיים ברוב פאר והדר.

וכך סיפר התלמיד ה"ר אברהם יצחק גארפינקל (כפר חב"ד 335 ע' 31):

עם בואנו לשם היתה לנו הפתעה נעימה: בפנים יפות ומשמחות קיבלו אותנו הרב הראשי דמתא, הרב מאיר אשכנזי ז"ל, מתלמידי ליובאוויטש, יחד עם עוד מראשי הקהילה בעיר, כמו השוחט הרב פלאטקין ז"ל, מר חאנין ועוד, כולם מגזע חסידי ליובאוויטש. הם נתנו לנו את ההרגשה כי אין שאנחיי עיר הנידחת. אלפים מבני-ישראל מצאו בה את ביתם, וכי מרוצים הם מאוד שניתנה להם הזכות להציל ולעזור לפליטי חרב, בני תורה, מהישיבות הגדולות והמפוארות של פולין או ליטא.

הרב אשכנזי נחשב אצל הממשלה, ואצל כל היהודים שם, כרב העיר, וכולם רחשו לו דרך-ארץ ואהבה. הוא היה איש מורם מעם, למדן נפלא ובעל מידות תרומיות, איש החסד והמעש, עניו ושפל-רוח בפני כל אחד מישראל[120].

היינו מתוועדים אתו בביתו, בישיבה או בבית-הכנסת שלו, והיה מספר לנו סיפורים מעניינים מחייו ומזקני החסידים שהכיר בנעוריו.

בכל שבת, בשלוש-סעודות, חזר אחד התלמידים חסידות בבית-הכנסת שלו - בית הכנסת הגדול ביותר שבנו זה עתה בשכונת פרענטש, ואשר טרם חנכו אותו.

והיינו בבית הכנסת החדש שברובע פרענטש, בסמיכות לבית הרב אשכנזי, ולא רחוק מהישיבה שהתקיימה ברחוב מולמען, כמסופר לעיל.

עם תום המלחמה כתב רבינו, אל הרב אשכנזי, בכ"ה שבט תש"ו (ח"ט אגרת ב'תתמט):

---

119. ר' חיים פלאטקין, כדלקמן.

120. פרק שלם על הרב אשכנזי לוקט ב"גיבורי החי"ל" ח"ב ע' 160-172.

מתלמידי התמימים יחיו המתגוררים בשאנחאי, הגיעני דו"ח מפורט על מה שעבר עליהם מיום בואם שמה עד גמר המלחמה. ומה מאד שמח לבי לדעת מהדו"ח הנ"ל את כל הטובה אשר ידידי שי' פעל ועשה בעזה"י במסירות-נפש ממש לטובת בני תורה בכלל, ולטובת תלמידי התמימים בפרט בגשמיות וברוחניות. לפעלא טבא אומר יישר, זכרון מעשיו הטובים יכתבו לנצח וזכותם תעמוד לעד.

הלימודים בישיבה

סיפר התלמיד ה"ר אברהם יצחק גארפינקל (כפר חב"ד 335 ע' 32):

אחר שמחת-תורה התאספנו ובחרנו מאתנו ועד מיוחד, אשר תפקידו יהיה לפקח על הלימודים ולדאוג לצורכי התלמידים. החלטנו לחזק את סדרי הלימודים ולהוסיף חיות בלימודים.

כן הוחלט, כי הלימודים יתנהלו באותה מתכונת ובאותו סדר כפי שהיה נהוג באטווצק:

שעה ומחצה לפני התפילה, משעה 7.30 עד 9 - לימוד דא"ח;

בשעה 9 תפילת שחרית, ואחריה ארוחת-בוקר;

משעה 10.30 עד 2 - לימוד נגלה; משעה 2 עד 3.30 ארוחת-צהריים ולאחריה המשך הסדר בנגלה, כל אחד במה שלבו חפץ;

בשעה 7 תפילת מנחה ולימוד חסידות עד 9.30, ולאחר מכן תפילת מעריב.

התלמידים התפצלו לחברותות, ומינו משגיח מיוחד לפקח על סדרי הלימודים.

הוסכם, כי מי שייעדר מסדר שלם או יאחר לבוא, יקבל קנס - על-ידי ניכוי מהקצבתו השבועית שהיה מקבל מהוועד.

הרגשנו, כי ההשגחה הטילה עלינו להמשיך בקיומה של ישיבת תומכי תמימים, ועלינו להתנהג כראוי לתלמיד-תמים אשר שם זה נקרא עליו.

כל אלה מבני הישיבות שנמצאו בשאנחיי התפלאו לראות חבורה של בחורים צעירים, ללא ראש ומנהיג, ללא משגיח או משפיע, מתנהגים ביניהם לבין עצמם במשמעת גדולה כזו, ובאחדות של שלום ואהבה. גם ראשי ישיבת מיר הגדולה, הגר"ח שמואלביץ והגר"י לוינשטיין זצ"ל, הביעו התפעלותם על כך. ישיבתנו נודעה לשם ולתהילה, ורבים התקרבו לבוא אל ההתוועדויות שלנו, לשמוע מאמרי דא"ח ולהתעניין בנושא החסידות בכלל.

יצויין שכולנו, תלמידי ישיבת תומכי-תמימים, וכן שאר בני הישיבות שהיו בשאנחיי, למדנו בשקידה ובהתמדה בלתי רגילה. הרגשנו כולנו כי חיים אנו באי בודד, סגור ומבודד מכל העולם, וכי עלינו מוטלת אחריות כבדה להמשיך בלימוד תורה ושמירת מצותיה. הרגשנו אחריות מיוחדת בתור אודים מוצלים מאש תופת המלחמה, שארית פליטת עם ישראל מפולין ורוסיה הכבושה.

וכן סיפר התלמיד ה"ר שמעון גולדמן (כפר חב"ד 764 ע' 50):

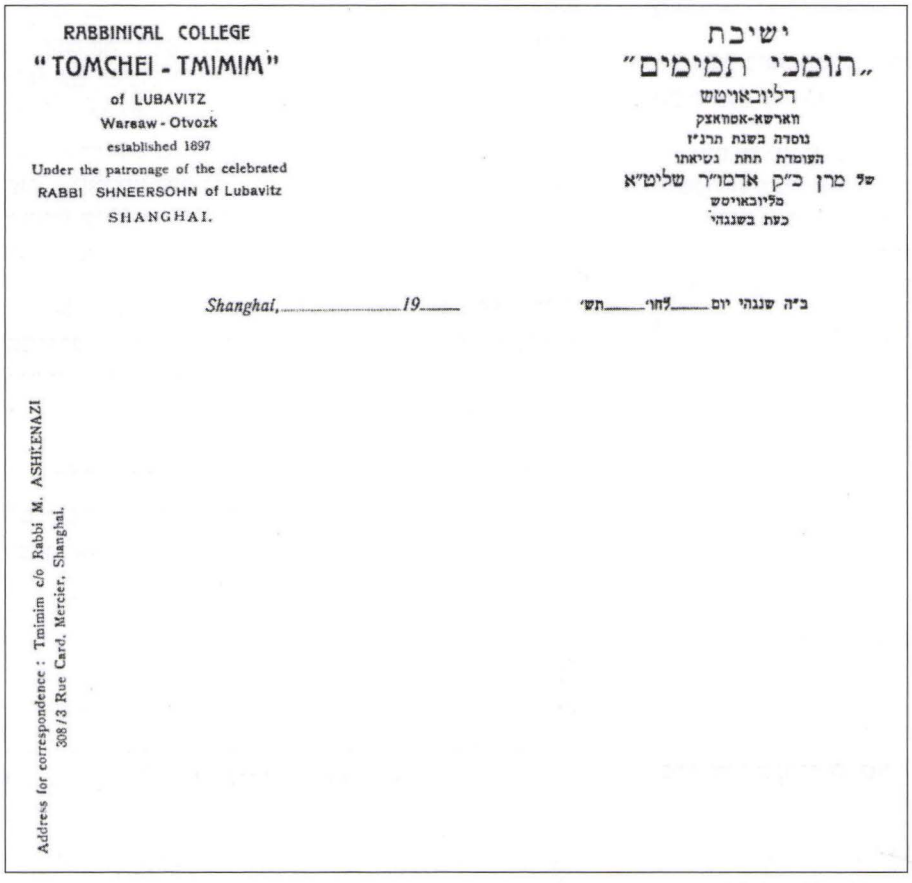

RABBINICAL COLLEGE
"TOMCHEI - TMIMIM"
of LUBAVITZ
Warsaw - Otvozk
established 1897
Under the patronage of the celebrated
RABBI SHNEERSOHN of Lubavitz
SHANGHAI.

ישיבת
„תומכי תמימים"
דליובאוויטש
וואַרשא-אסמאצק
נוסדה בשנת תרנ"ז
העומדת תחת נשיאותו
של מרן כ"ק אדמו"ר שליט"א
מליובאוויטש
כעת בשנגהי

Shanghai,..... 19....

ב"ה שנגהי יום ____ לחו' ____ תש'

Address for correspondence : Tmimim c/o Rabbi M. ASHKENAZI
308/3 Rue Card. Mercier, Shanghai.

כותרת נייר המכתבים של הישיבה

האווירה היתה בדיוק כמו באטווצק ובווילנא. מדי שבת חזר אחד הבחורים מאמר דא"ח, ולפני המאמר שרו ניגונים חסידיים לפי סדר. כלומר לא חזרו מדי שבוע על אותם ניגונים, אלא נעשה מאמץ לשיר כל פעם ניגונים אחרים. בינינו היה בחור בשם שלמה'לע הוכלער (כיום בטורונטו) שהיה בעל-מנגן גדול והיה בראש המנגנים.

בכ"ז מנ"א תש"ב כתבו התלמידים דיווח לרבינו:

הרבה סבלנו כשאפסו אמצעי הכסף - בימים הראשונים לפרוץ המלחמה, הי' ימים שלא הי' בהם אף לחם לשובע. אולם הסדרים לא רק שלא נתרופפו, אלא - ת"ל - אדרבא התגברו. הגיע לנו אז מכתב הוד כ"ק[121] אל אחינו שי' בקנדה[122], שעשה על כולנו רושם עמוק, והתעוררות מרובה הי' בין התלמידים, לחזק ולגבש את כל היקר והספון שזכינו לספוג בשבת תחכמוני, בתוך כותלי תומכי תמימים יע"א, ואף אנו נהגנו אז לחזור בכל סעודה וסעודה מסעודות ש"ק ויו"ט מאמר דא"ח, וכן הדבר נהוג מני אז, שבכל סעודה וסעודה תלמיד אחר חוזר, ומשארי השלחנות שעליהם יושבים תלמידי יח"ל ושארי הישיבות נגשים לשלחננו, עולם הגון, השומעים בהתעניינות מרובה חזרת המאמר. כמו כן יש הרבה תלמידים משארי הישיבות הלומדים תניא או מאמר דא"ח. ובכלל רוח חסידותי חב"די חופף על הכל בלי מתכוון.

הסדרים ת"ל מתנהגים כל העת בהקפם. בתחלת חורף, כפי שכבר כתבנו להוד כ"ק, התחלנו ללמוד ההמשך שמח תשמח תרנ"ז ... ובנגלה התחלנו ללמוד בחורף מס' כתובות, ועכשיו עומדים אנו בפ' הכותב.

אולם עכשיו, לצערנו הגדול, נתרופפו במעט הסדרים, עומדים אנו בחדשי קיץ הכי קשים, החום נורא במאד, זיעה מטפטפת בליטראות ממש מכל אחד ואחד, בלי עשה מאומה, יעזור השי"ת שלא יהי' לשום אחד נזק מזה...

ובטוחים אני שזכות הוד כ"ק אבותינו רבותינו הק' זצוקללה"ה וזכות הוד כ"ק שליט"א יעמד לנו להנצל מחבלי המשיח, ונזכה בקרוב להתראות עם הוד כ"ק שליט"א ולקבל ביחד פני משיח צדקנו.

בשם התלמידים

אברהם יצחק גארפינקעל

יוסף בארנשטיין

ישראל דוד ראזענבערג

משה פעדער

שמואל דוד רייטשיק

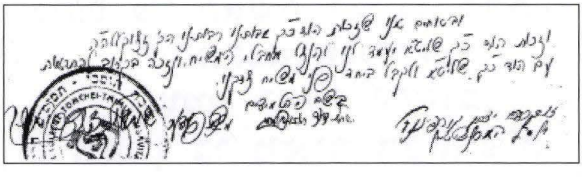

סיום הדיווח וחתימת התלמידים

שוב סיכמו התלמידים, במכתב שכתבו אל רבינו, בח"י אלול תש"ה:

בנגלה למדנו משך שנים הללו מסכתות כתובות, גיטין, בבא מציעא, בבא בתרא.

בדא"ח ההמשכים צאנה וראנה תר"ס, יו"ט של ר"ה נ"ט, שמח תשמח נ"ז, תקעו ס"א, זה היום ס"ב, בחדש השביעי ס"ג, וכל העם ס"ה, בשעה שהקדימו ע"ב וע"ג.

וכל ההמשכים הללו הדפסנו, אחדים על מכונת קאפיר, ואחדים על ידי פאטא. כן הדפסנו על ידי פאטא ספר התניא, וכל הליקוטי דיבורים עד שנת צ"ט, וספר פוקח עורים כפי שנדפס בניו יארק, וספר שערי תשובה.

ספר

לקוטי אמרים

חלק ראשון

הנקרא בשם

ספר של בינונים

מלוקט מפי ספרים וספו ספרים קדושי עליון נ"ע מיוסד על פסק כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו · לבאר היטב איך הוא קרוב מאד בדרך ארוכה וקצרה בעה"י.

ונתוסף בו אגרת התשובה מארט"ר נ"ע בדרך ארוכה וקצרה כולל כל ענייני התשובה גם אגרת הקודש אשר כתב בכתב יד הקדושה ולשטו המהור.

כל אלה ואבני יהגיו תמים סלמעלה עיר וקדיש משמיא נחית

הוא ניהו כ"ק אדמו"ר תנחל הגאון האלקי אור שלם מופת הדור נר ישראל ותפארתו קדוש ה' מכובד מרנא ורבנא שניאור זלמן נבג"מ.

ויהי רצון שהגאולה השלימה והתעלות מיד נשיא כנאמר מעלי"

בהוצאת

רעד הדזכת דא"ה

אזל ישיבת

תומכי תמימים דליובאוויטשי

שנגהאי

ספריית אגודת חסידי חב"ד
אהל יוסף יצחק
ליובאוויטש
U.S.A.

שער התניא שהדפיסו בשנגהאי

ובדיווח כללי, שכתבו התלמידים לרבינו בתום המלחמה, בג' פר' חיי שרה תש"ו, סיפרו על סדר הלימוד בישיבה בתקופה הקשה הזאת ששהו בשנגהאי:

חותמת הישיבה

---

121. ח"ו אגרת א'תקצג.

122. 9 התלמידים הניצולים למונטריאל, כמסופר בפרק הקודם.

ואנחנו עבדנו בכל מרץ כוחותנו להחזיק ישיבותנו בכל סדרי' והנהגותיה, ונשמור בדיוק כל סדרי הלימודים בנגלה ודא"ח בלימוד תניא ברבים, והשעות בדיוק כמו שהי' באטבוצק ווילנה. בחרנו בינינו ועד רוחני לפקח ולהשגיח על שמירת הזמנים ובהסדרת השותפים בלימוד. סדר התפלה הי' אצלינו במנין מיוחד בנוסחינו כפי הנהגותינו, ונשמרו כל התקנות והמנהגים בענין אמירת תהילים וחזרת דא"ח בע"פ והתוועדות.

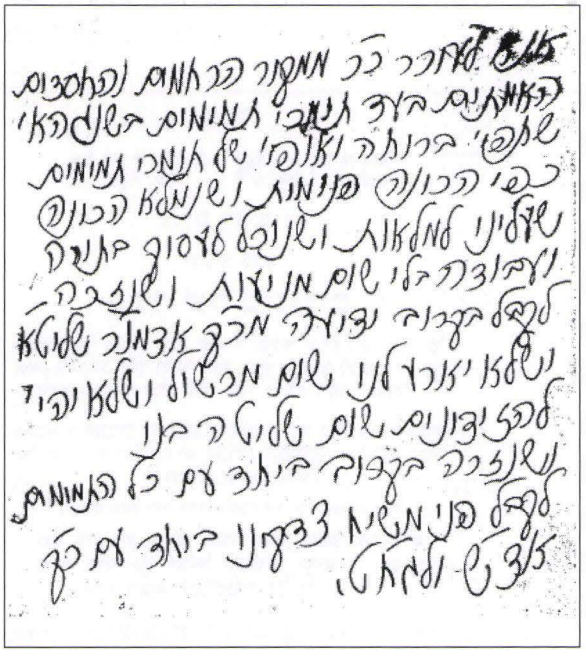

מחוסר קשרי דואר בין התלמידים לרבינו
הניחו את הפ"נ בין דפי התניא שלהם

סדר הלימוד הי' במסכת כתובות. הי' בדעתינו להדפיס ההמשך שמח תשמח רנ"ז, אבל לא עלה זאת אז בידנו, ובההכרח לא יכולנו לסדר לימוד ביחד ענין אחד.

הרב ר"מ אשכנזי שליט"א אמר כמה פעמים תניא עבורנו, והשתתף בכמה התוועדות אתנו. לא הי' ביכולתו להיות אצלינו בתכיפות מצד חלישות בריאותו, ישלח לו ה' רפו"ש, ומצד רוב טרדתו בעניני עבודת הכלל.

בקיץ תש"ב הי' הסדר בישיבה בנגלה חצי השני' דמס' כתובות, ובדא"ח ההמשך צאינה וראינה תר"ס.

ימים החמים מהקיץ בפה הם נוראים למאוד. ואנחנו שעוד לא הורגלנו כלל בחמימות כאלו הי' קשים מאוד לסבול. ביום שרפה החמה ובלילה רבו האדים ומלאו כל האויר וקשה הי' לנשימה כאילו לא הי' אויר כלל, וזיעה רבה יוצאת בלי הפסק כל היום וכל הלילה, וההכרח הי' לרחוץ בתכיפות במים קרים ולפעמים לשכב במטה, ולזאת לא הי' ביכולת להנהיג הסדר בשלימות כסדרי הישיבה.

בחדשי אלול ותשרי הנהגנו כפי אותם התקנות הנדפסים בהקריאה והקדושה מחודש חשון תש"א[123].

אחר חג הסוכות[124], באסיפת כל התלמידים, בהשתתפות הרב שליט"א, נתקבלו החלטות לרגלי זמן החדש, לחזק ביתר שאת ועז כל הסדרים, ונבחרו שלשה תל' לפקח ולהשגיח על כל הסדרים שיושמרו בדיוק.

בנגלה הסכמנו ללמוד מס' גיטין, ובדא"ח ההמשך של יו"ט של ר"ה תרנ"ט, שהדפסנו על ידי מכונת פאטא, בנדבת אשה אחת לזכר נשמת בעלה.

כתבי קודש
דרושי דא"ח
מכ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע
מליובאוויטש
משנות תרנ"ט-ס"א-ס"ב

יוצא לאור ע"י
ועד הרבפת ראה
אבל ישבת
תומכי תמימים דליובאוויטש
שנגהאי
ה' תשג

הספר הזה
נדפס ע"י האשה הנדיבה מרת
דאלגאפאלסקי שת"י
לזכר נשמת בעלה החשוב
ר' אהרן בר' מאיר הכהן ע"ה
שנפטר ביום י"ד מרחשון
תש"ב בשנגהי

הכתבי קודש שהדפיסו בשנגהאי, עם ההקדשה

123. ראה ח"ה שוה"ג לאגרת א'רלז. אגרת א'תקמב. חי"ב אגרת ד'תפב.

124. תש"ג.

ות"ל שההחלטות הובאו לפועל, וכל הזמן ההוא כמעט שלא נחסר אף אחד מתלמידים מהסדרים, וכולם למדו בשקידה ובהתמדה, ונחזר דא"ח בעל פה בכל הסעודות דש"ק כפי סדר התלמידים.

במכתב שכתב התלמיד ה"ר אברהם יצחק גארפינקל, בכ' טבת תש"ה, ל-9 התלמידים שניצלו למונטריאל, הוא סיפר על הלימודים בחורף תש"ה:

ועתה תדעו אחינו, שבעזהי"ת מתנהג ישיבתנו כל העת בכל סדרה ואופי', וביותר בשני שנים האחרונים, פה בגיטו, אשר בכל כחנו עבדנו להיות מסודרים בפני עצמנו, באולם ובית תבשיל מיוחד, תחת שם תומכי תמימים ליובאוויטש, ומתנהגת הישיבה בכל סדרי' לימודי' וזמני' כאשר הי' באוטבוצק, וכאשר התנהגנו בוילנא, באמירת תניא ברבים, בחזרת דא"ח, ובהתועדות, און דער עולם לערנט גישמאק, ומסודרים לשותפים[125].

בזמן ההוה הסדר בישיבה בנגלה במסכת בבא בתרא, ובדא"ח ההמשך ע"ב.

וחוגגים אנו כל היומי דפגרא, כמו י"ט כסליו וי"ב תמוז בפומבי ובאסיפת עם.

ה"ר שמואל דוד רייטשיק

בתקופה הזאת התעסק התלמיד ה"ר שמואל דוד רייטשיק בניהול הישיבה. הוא הזכיר זאת במכתבו הקצר שכתב אל רבינו, עם הגיעו לארה"ב בקיץ תש"ו (תשורה, רייטשיק, תשס"ה):

ברוך ה' שהציל אותי, ואחרי כל הרפתקאות שעברו, זכיתי לבא לכ"ק אדמו"ר שליט"א ולהסתופף בחצרות כ"ק.

הנני לומד בתומכי תמימים משנת תרצ"ו עד עתה, ומקיץ תרצ"ז למדתי בהזאל. בשאנ[ג]האי לא הי' ביכולתי לעסוק בלימוד הנגלה והדא"ח כראוי, כי תלמידי הישיבה העמיסו עלי עבודת והנהלת הישיבה.

גם כשהוצרכו לעבור לגיטו, השתדלו לקבל רשיון מיוחד עבור ה"ר שמואל דוד רייטשיק, שיוכל לצאת מהגיטו, לצרכי ניהול הישיבה, כדלקמן.

יפאן נכנסת למלחמה

על מאורעות שלהי כסלו תש"ב, סיפר התלמיד ה"ר אברהם יצחק גארפינקל (כפר חב"ד 335 ע' 32):

בי"ט כסלו, אור לכ' כסלו תש"[ב], התקיימה סעודה גדולה והתוועדות רבתי לרגל חג הגאולה, ואליה באו גם כאלה שהיו שייכים פעם לחב"ד. המשתתפים נזכרו בימי נעוריהם, כאשר יום י"ט בכסלו נחוג ברוב פאר והדר בעירם. כן השתתפו בהתוועדות זו באי-כח ונציגים מכל הישיבות, ביניהם ראש ישיבת מיר הגר"ח שמואלביץ. הרב אשכנזי ישב בראש השולחן ודרש מענינא דיומא; נקראה מגילת י"ט כסלו וחזרו מאמר דא"ח. הניגונים והריקודים, שנמשכו עד שעה מאוחרת בלילה, השאירו רושם על כל המשתתפים.

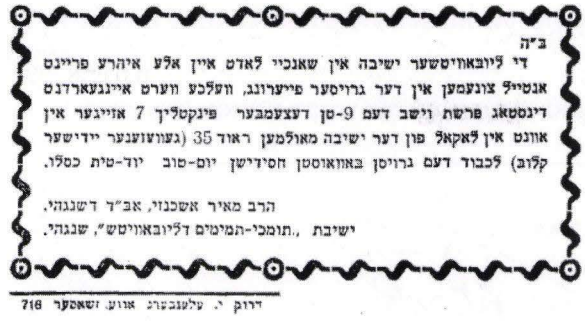
ב"ה
די ליובאוויטשער ישיבה אין שאנכיי לאדט איין אלע איהרע פריינט אנטייל צונעמען אין דער גרויסער פייערונג, וועלכע ווערט איינגעארדנט דינסטאג פרשת וישב דעם 9-טן דעצעמבער פינקטליך 7 אזייגער אין אוונט אין לאקאל פון דער ישיבה מאולמען ראוד 35 (געוועזענער יידישער קלוב) לכבוד דעם גרויסן באוואוסטן חסידישן יום-טוב יוד-טית כסלו.

הרב מאיר אשכנזי, אב"ד דשנגהי.
ישיבת „תומכי-תמימים דליובאוויטש", שנגהי.

דרוק י. עלענבערג אווע. זשאסער 716

הזמנה להתוועדות י"ט כסלו בישיבה

למחרת בבוקר, נדהמנו לשמוע על המהפיכה הפתאומית שאירעה אמש: היפאנים נכנסו למלחמה לצדם של הגרמנים, ועשו שמות בצי ארצות-הברית בפרל-הרבר, בהטביעם את כל אוניות הקרב ששהו בנמל זה.

כן הגיעו לאזנינו שמועות מבשרות רעה, שכל אזרחי אנגליה, צרפת וארצות-הברית ביפאן נלקחו מבתיהם באמצע הלילה ונשלחו למחנות ריכוז.

לאחר שהיפאנים כבשו את כל השכונות בשאנחיי, החל מאותו ערב נהפכה שאנחיי לעיר יפאנית וחדלה להיות עיר בינלאומית. החיילים היפאנים ממלאים את העיר, וכל אזרחי החוץ נבוכים. גם נפסק הקשר שהיה לנו עם בית האדמו"ר בניו-יורק, עם ועד פדיון שבויים ועם שאר היהודים בעולם הגדול.

הקב"ה זיכה אותנו באותם הימים בשני המאורות שגירשו את החושך שהחל להשתלט על כל הפליטים, וביחוד בני התורה, הלא המה: האדמו"ר הרב הצדיק רבי שמעון-שלום מאמשינאוו, והרב רבי מאיר אשכנזי זצ"ל. השניים היו מעודדים את רוחנו ומדברים על לבנו שה' לא יעזוב אותנו, וכמו שהיה עמנו והצילנו מפולין וליטא עד הנה - כן יעזור לנו גם להבא.

את הקשר בין תלמידי הישיבה לבין האדמו"ר מאמשינוב, רואים גם במכתב שכתב האדמו"ר מאמשינוב אל רבינו, עם תום המלחמה, באור לי"ז אד"ר תש"ו, וסיפר גם על הלימודים בישיבת תומכי תמימים:

ב"ה אור ב' תשא תש"ו שנגהי יצ"ו

שוי"ר[126] לכ"ק ידידי הרב הצדיק בוצינא קדישא תפארת ישראל שליט"א מליובאוויטש יצ"ו

אחדשכ"ק באהבה, אמנם כי כבר הגיעו אליו ידיעות מאתנו בכלל, אמרתי לבא בכתובים בעצמי לבשר טוב, איך שב"ה עבר

125. הלימוד בחברותות.

126. שלום וישע רב.

אלינו הכל בחסד וברחמים, ועד הנה עזרונו וכו', כה אל יעזבנו ואל יטשנו לנצח, ונזכה חיש מהר בכינוס נדחי ישראל ורפאות שבורי לב וחיבוש לעצבותנו בבנין ציון וירושלים. ואחפצה לדעת משלום כ"ק ובריאותו, השי"ת יחזקהו ויאמצהו במהרה...

ידידו אוהבו מחכה להתראות בישועות ונחמת כלל ישראל במהרה

שמעון שלו' באאמו"ר הקדוש זצל"ה זי"ע מאמשינאוו

ואודיע בזה, כי ישיבתכם התומכי תמימים בפה קהלתינו, ב"ה מתנהלת באופן טוב ומהודר ועוסקים בה הרבה בתורה ויראה טהורה, יוסיפו נצח.

ואני דו"ש כו' חתני' הרה"ח וו"ח ה"ר שמרי' וה"ר מנחם[127] יחיו בטוב.

הדו"ש באהבה

הנ"ל

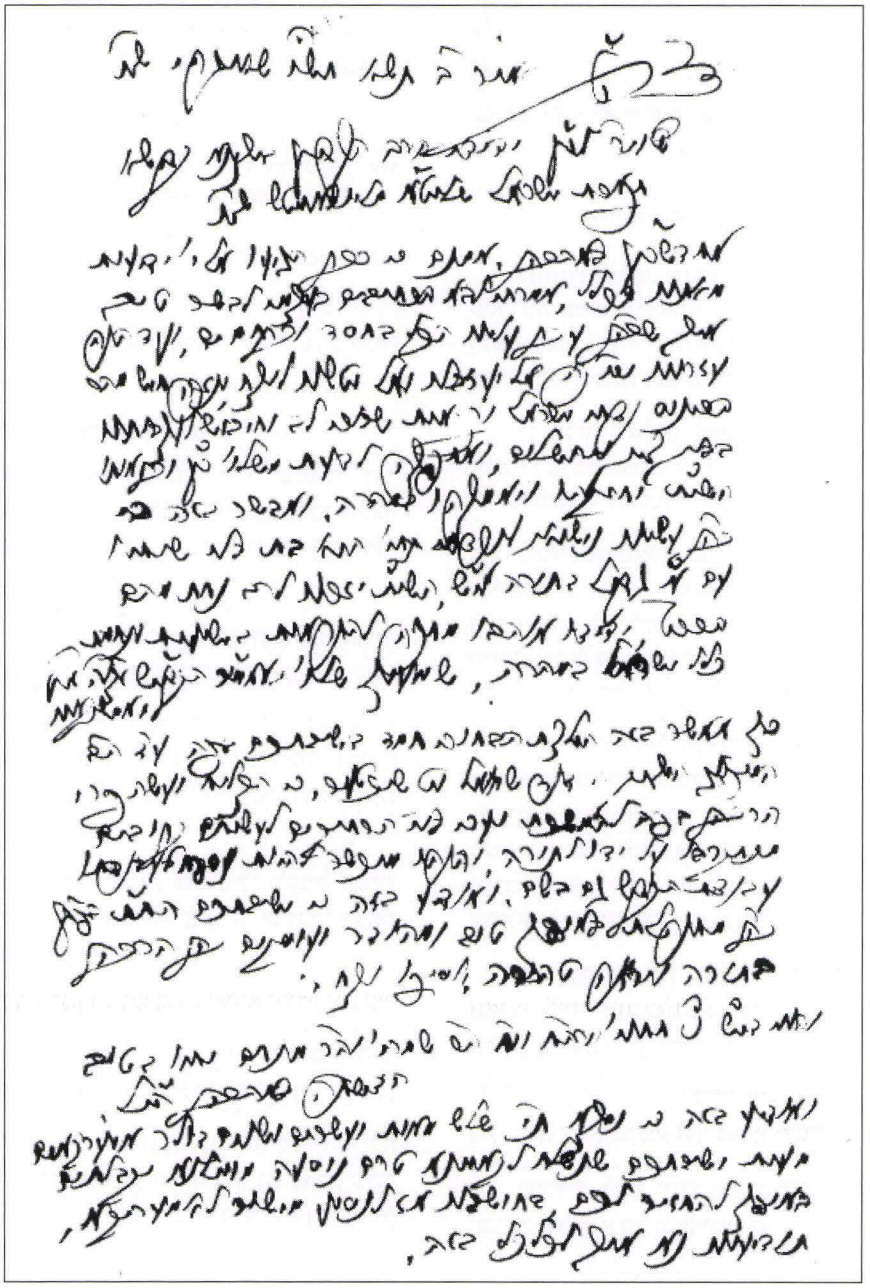

מכתב האדמו"ר מאמשינוב לרבינו

127. כ"ק אדמו"ר זי"ע, והרש"ג.

גם אחיינו, האדמו"ר רבי יצחק מאמשינוב, שהי' אחר כך בארה"ב, הוסיף וכתב באותו מכתב אל רבינו:

הנה בעת ביאתי לכאן הייתי ביחד עם ישיבת תת"ל, והי' לי סדר ללמוד פ' תניא, ועד זמן האחרון הי' לי תשוקה גדולה ורצון ללימוד זה.

גיטו שאנגהאי

כעבור שנה, באביב תש"ג, נבנה גיטו ברובע האנגקיו, וכל היהודים הפליטים הוכרחו לגור שם. על כך סיפר התלמיד ה"ר אברהם יצחק גארפינקל (כפר חב"ד 335 ע' 32):

אסיפות חשאיות התקיימו בין באי-כח ועד העיר, יהודים רוסים שלא נכלאו במחנות-הריכוז - ובין באי-כח הממשלה היפאנית, שנתמנו לפקח על כל הנוגע לקהילה היהודית בשאנחיי, כאשר הרב מאמשינאוו והרב ר"מ אשכנזי היו לראשי המדברים.

מראה קדשו והדרת-פניו של הרבי מאמשינאוו היה יוצא מן הכלל; שרים יפאנים היו מתפעלים ממנו, ומהם שרצו להיות מצולמים אתו. הוא היה איש פיקח מאוד ובעל לב מלא וגדוש באהבת-ישראל לכל אחד ואחד ממש. מקבל היה את כל אחד באהבה ובשמחה, והיה מוסר את נפשו לטובת כל ישראל בפועל ממש.

לנו לא גילו על המדובר באסיפות הללו, אבל מאחורי הפרגוד נודע לנו, כי המצב רציני עד מאוד: היפאנים נלחמים, יחד עם הנאצים והאיטלקים, נגד בעלות-הברית (ארה"ב, אנגליה, צרפת ועוד); וכי אותו צורר ימ"ש דורש משותפיו היפאנים החדשים לעשות ביהודיהם מה שהוא עצמו עושה בהם; כלומר, תחילה יעבירו את כל היהודים שבמדינתם לתוך גיטו, לאחר מכן יפתחו עבורם בתי-חרושת לעבודות כפייה, ומשם לגיא-ההריגה ר"ל.

היהודים מחו על כך בתוקף רב. על ידי שלמונים מרובים פעלו ראשי הקהילה אצל נציגי הממשלה, שכל האזרחים היהודים יורשו להישאר מחוץ לגיטו, וגם הפליטים שבתוך הגיטו יורשו לצאת מתחומי הגיטו לצורך גדול, או לעבודה, על ידי רשיון מיוחד.

כל אחד נאלץ היה לסמן על דש בגדיו שהוא יהודי, והורשה לצאת משם רק לשעות מסוימות ביום על-מנת לחזור בערב. מי שהקדים לצאת או איחר לבוא; נתפס ללא דש-ההיכר בבגדיו, או שנמצא משקר בדבריו - היה נענש בקנס כספי גבוה, במלקות ובמעצר בבית-הכלא.

השלטונות העבירו אותנו אל הגיטו בהאנקיו, שכונת הסינים, מקום שם כבר גרו הפליטים מגרמניה. הם הקימו גדרות מסביב לגיטו והפקידו משמרות של חיילים יפאנים יומם ולילה, לשמור על היהודים לבל ייצאו מתחומי הגיטו[128].

תחילה הכניסו אותנו בבנין גדול של בית-חרושת, שם היו חדרים גדולים בלי מחיצות, מלא יתושים וזבובים, ואי אפשר היה לישון בלילות עקב עקיצותיהם והחום המחניק.

אולם, כעבור זמן קצר השתדלנו, אנו ותלמידי ישיבות מיר ולובלין, ושכרנו דירות מהסינים; סידרנו אותן שיהיו מתאימות לבית-מדרש וחדרי לינה. כך החלה רוח התורה לפעום שוב בין בני התורה, וקול התורה נשמע ביתר שאת ועוז בגיטו האנקיו.

על המצב באותה שעה סיפר התלמיד ה"ר שמעון גולדמן (כפר חב"ד 761 ע' 52):

לתושבי הגטו היה אסור לצאת מחוץ לאזור מעבר לנקודת-תחום מסוימת. יציאה שלא ברשות היתה עבירה שכרוכה בקנס וכדי לצאת היה צורך באישור. הפקיד הממונה על האישורים היה יפני נמוך קומה בעל פנים לא-נאות, וכצפוי, בעל טבע לא-טוב. כשהוא היה רואה מולו יהודי מגרמניה, גבה קומה ובעל עור בהיר ושיער בלונדיני, הוא היה ממש יוצא מדעתו מרוב קנאה ושנאה. כאשר אותו רשע ימ"ש היה כועס על יהודי, הוא היה עולה על כיסא וסוטר ליהודי בפניו.

המצב היה קשה, אבל חשוב להבהיר עם זאת כי ה"גטו" הזה היה מקום שלאיש לא נשקפה בו סכנת חיים ח"ו, לא היה כל מחסור במזון, היו עסקים וחנויות גם בבעלות יהודים, וזכור לי שהיו גם חייטים יהודים. בסך-הכל גם בתנאים אלו רובע האנקיו היה עיירה יהודית. כשיצאו לרחוב היו פוגשים יהודים וההרגשה היתה שנמצאים בקהילה יהודית.

וכמו בתחנות אחרות בנדודים שלנו - גם במקום הזה ובתנאים האלו - אנחנו התמימים המשכנו לקיים חיי ישיבה תקינים, שמרנו על סדרי הישיבה ולמדנו.

הרב אשכנזי ז"ל שימש כראש הישיבה ואני עדיין זוכר את השיעורים ששמענו ממנו בפרקים 'שניים אוחזין' ו'אלו מציאות' במסכת בבא מציעא.

גם הרבנית המשיכה לדאוג לנו, מזמן לזמן היא היתה באה לרובע לראות מה נעשה אצלנו, לראות איך מתנהלת אספקת המזון ולמי חסר בגד וכד'. באותם ימים היינו רגילים לומר שכל ביקור של הרבנית אשכנזי גורם לכך שיהיה 'פריילעכער אויף'ן הארצן' (יותר 'טוב על הלב').

בדיווח כללי, שכתבו התלמידים לרבינו בתום המלחמה, בג' פר' חיי שרה תש"ו, הם סיפרו על תקופה זו, מעת כינון הגיטו בשלהי חורף תש"ג, ועד לסיום המלחמה בשלהי קיץ תש"ה:

בסוף ימי החורף תש"ג נודע הגזירה בפה בהגבלת תחום מושב (געטאה) בעד היהודים האשכנזים והפולנים בפה, שהי' [אמור] לבוא לפועל אחר חג הפסח. ויחד עם זה הגיעו הידיעות הנוראות ממצב אחינו בני ישראל באייראפי. מכל זה נשברה ונפלה רוחינו ונסתמו מוחנו ולבבינו. ועם כל זה נחגגו ימי הפורים וימי הפסח בשמחה רבה בהתעוררות פנימי בבטחון בהשם

---

128. על יסוד הגיטו הזה והסדרים בו, ראה "גיבורי החי"ל" ח"ב ע' 193 ואילך.

ABBI M. ASHKENAZI
308 R. Cardinal Mercier
SHANGHAI
TEL. 70992

הרב מאיר בה"ר שניאור זלמן
אשכנזי
חופ"ק שנגהאי

Shanghai, 29th April 1943

To The SACRA
Local

Dear Sirs,

In connection with the Proclamation of 18th Feb. concerning all Stateless Refugees residing in Shanghai, which also includes my Rabbinical College at 35 Moulmein Rd. I, as Dean, therefore kindly request the permission of two members representing the Colleges of Lubavitse and Lublin, Rabbis Rajczyk and Zytman, to remain outside the designated area in order to help in leading the College besides being a nessessity for the welfare of the Jewish Community in Shanghai,

I remain,
Yours faithfully,
Rabbi M. Ashkenazi

Rajczyk Szmul Dawig,
Sacra registration No8087.

Zytman Abram,
Sacra registration No,8026.

בקשה לרשיון מיוחד למנהל הישיבה ה"ר שמואל דוד רייטשיק, שיוכל לצאת וליכנס לגיטו, לצורך ניהול הישיבה

ששמרנו כל העת שישמרנו גם להלאה ויצילנו מחבלי המשיח ר"ל.

בקיץ הזה שנת תש"ג נחלשו הסדרים ביותר כמו בכל שארי הישיבות שבפה, בסבת הגעטא שהוכרחנו להסתדר בתחילה בגודאן אחד כל הישיבות ביחד, בערך מאה בחורים בחדר אחד, ובלי חדר ללמוד, וגם בלא בית התבשיל, וכה היינו איזה חדשים. אבל גם אז נשמרו מנהגנו כפי היכולת במנין מיוחד לתפילה ובחזרת דא"ח בעל פה, וכל אחד למד בפני עצמו.

בסוף הקיץ השגנו רשיון להסתדר כל אחד כפי חפצו, וכל הישיבות שכרו עצמם דירות בפני עצמם, וגם אנחנו, עם שהי' אצלינו המצב בגשמיות דחוק ביותר משאר הישיבות, עבדנו בכל מרץ כחותינו, והוצאנו כל כספנו שנמצא אז בידינו לתקן החסרון שנעשה בתחילה, מה שהסדרנו עם עוד בני ישיבות ביחד, שגרם חסרון גדול במצב הרוחני בהישיבה, ועלה בידינו לשכור דירה ביחוד לישיבתינו בחדר ללימוד ולמטבח וחדרים ללינה.

בחדשי אלול ותשרי הנהגנו כפי התקנות דשנת תש"א הנדפסים בהקריאה והקדושה.

באסיפת התלמידים אחר חה"ס[129] נחלט לחזק הסדרים בהישיבה, והוסכם ללמוד בנגלה מסכת בבא מציעא, הדפסנו על ידי מכונת פאטא בכרך א' המשכים שמח תשמח רנ"ז, והר סני עשן רס"ב, ובחודש השביעי ס"ג, וכל העם ס"ה, תקעו צ"ד, וקונטרס עץ החיים. ובזמן ההוא חורף תש"ד הסכמנו ללמוד ביחד בסדר הישיבה ההמשך שמח תשמח רנ"ז. הלימוד הי' ב"ה בהתמדה כל הזמן, ונשמרו בדיוק כל הסדרים והתקנות מכל התלמידים. נלמד תניא ברבים, וכמה בני תורה באו לשמוע הלימוד.

בקיץ תש"ד הי' סדר הלימוד בהישיבה בנגלה חצי השני' במסכת בבא מציעא, ובדא"ח ההמשך תקעו רס"א.

בימות החמים של הקיץ, הוחלשו הסדרים בהישיבה כמו בכל הישיבות בפה, בסבת החמימה הגדולה.

בחדשי אלול ותשרי הנהגנו כפי התקנות דתש"א כמו בשנים הקודמים. הרבה מהבני תורה התפללו אז בהימים הנוראים בהמנין שלנו, והתעוררו במאד מאופן וסדר העבודה בהימים הללו בישיבתנו, וביותר מסדר העבודה בימי השמחה של החג בהתוועדות וריקודים. גם כמה מהיהודים האשכנזים נתקרבו ליהדות, ובאו לראות בעבודת ימי החג והתעוררו בהתרגשות. וכן כמה מהנוער שבפה.

סדר הישיבה בחורף שנת תש"ה הי' בנגלה במס' בבא בתרא, ובדא"ח חלק גדול מהתלמידים למדו ההמשך בשעה שהקדימו שנת תרע"ב, שנמצאים אצלינו המאמרים עד פ' מקץ תער"ג, ונדפסו לכמה קאפיס על שרייב מאשין, והשאר למדו בשאר ההמשכים שהדפסנו מכבר, ונשמרו כל הסדרים בחשק ובהתמדה.

בקיץ תש"ה הי' הסדר בהישיבה בנגלה חצי השני' במס' בבא בתרא, ובדא"ח ההמשך תער"ב ע"ג.

בזמן ההוא הגיעו בפה הפחדים מפגעי הקרב למצב רציני ביותר, מערכות הקרב התקרבו למחנינו, ונעשה כל ההכנות בכל העיר לפארטיידיגונג נגד הלאנדונג[130], והי' הפחד ביותר כל העת שלא יבוא הלאנדונג, נוסף על הפחדים מפצצות האוירונות שנתגברו מזמן לזמן יותר ובתכיפות.

הפחד הי' ביותר בהגעטא שהקיפו אותנו הרשעים במיליטערישע אביעקטין מכל צד. ואלו הי' השבתה גדולה להסדרים בהישיבה, אשר בלילה לא הי' ביכולת לישן מחמת האלארמ'ם ואנגריפ'ן[131], ומחמת זה לא הי' יכולת להתנהג הסדרים בשלימות, נוסף על חמימת הקיץ שקשה ללמוד בהם.

בזמן ההוא נתגברה בפה הסכנה ביותר ל"ע שיום יום הי' בפה לופט אנגריפ'ן[132], גם בהגעטא נפלו פצצות מאוירונים הפילו חללים מהיהודים ר"ל. ת"ל שאנחנו וכן כל הבני תורה נצלנו בשלום. הרבה מהדרים בפה ברחו מחוץ לעיר, ולהפליטים לא הורשה אפי' לצאת חוץ להגעטא. דירת ישיבתנו היתה מוקפת מכל צד עם מיליטערישע אביעקט'ן ופאבריקען.

ובשביל זה בזמן האחרון לא היינו יכולים להיות כלל בהישיבה מפחד הסכנה, והוכרחנו בכל יום בבקר לעזוב הישיבה ולחפש מחסה תחת איזה בנין חזק, כי בכלל הבתים בהגעטא הם על אופן כינעזי נמוכים וחלושים ביותר, אשר גם לא הי' בכחם לסבול הלופט דרוק מבאמבעס[133] שנפלו, וכל העת השתדלנו לחפש לשכור דירה אחרת שיהי' רחוק קצת מאביעקט'ן ויהי' קרוב לאיזה שוץ קעלער[134], למען נוכל להנהיג הסדרים עד האלארמין[135], ומיד אחר האלארמין, אבל לא עלה בידינו.

ביום א' דר"ח אלול נתקיימה אסיפה מתלמידי ישיבתנו לקחת עצה איך מכל מקום לסדר הישיבה, שיתנהגו הסדרים עד ביאת האלארמין, ולהשתדל ביותר מרץ למצוא דירה.

ת"ל שמיד בלילה ההוא ליל ש"ק פר' שופטים נשמע הבשורה טובה בעיר אודות השלום, ונראה בגילוי הנס הגדול מהצלתינו הגדולה יתן ה' שנזכה להצלתינו בשלימות בקרוב להגיע למחוז חפצינו אצל כ"ק אד"ש ולקבל בקרוב את פני משיח צדקנו.

בחדשי אלול ותשרי הנהגנו כפי התקנות של תש"א. וימי החג שמע"צ ושמח"ת דשנה הזאת נחגגו בשמחה מיוחדת תחת רושם נס הגלוי וההצלה שעשה ה' אתנו, ותחת רושם שמחה הגדולה מהידיעה הטובה מכ"ק אד"ש, בחזרת דא"ח והתועדות וריקודים לרוב,

אחר החג באסיפת כל התלמידים נתקבלו החלטות לחזק כל הסדרים ביתר ועז ולהתכונן להתראות את פני כ"ק אד"ש בעזרת השי"ת, והוסכם ללמוד בנגלה מס' כתובות, ובדא"ח ההמשך תקעו תרצ"ד.

פעילות והתוועדויות

בדיווח כללי, שכתבו התלמידים לרבינו, בתום המלחמה, בג' פר' חיי שרה תש"ו, סיפרו:

בשנת תש"ב ... חג הגאולה י"ט-וכ' כסליו חגגנו ברוב פאר והדר ההתוועדות בליל י"ט כסליו, ובסעודה ביום י"ט כסליו בקרב נאספים מהשייכים לגזע החסידות ותל' הישיבות, בקריאת מגילת י"ט כסליו וחזרת דא"ח ודברי התעוררות וסיפורים וניגונים ורקודים. והביא התחזקות והתעודדות רוח בקרב כל, תחת השברון ועצבון רוח שהשתורר אז מסבת התפרצות הקרב במחנינו בח"י כסליו אז[136].

---

129. תש"ד.

130. הגנה נגד נחיתת הצבא.

131. אזעקות והפצצות.

132. הפצצות מטוסים.

133. לחץ אויר שנגרמו מההפצצות.

134. מרתף (מקלט) בטחון.

135. שיוכלו ללמוד עד לשמיעת האזעקות.

136. התקפת יפאן על פרל הארבור ב-7 בדצמבר 1941, שהביאה את הצטרפות ארצות הברית למלחמת העולם השנייה, כמובא לעיל.

אחר איזה שבועות השגנו מכתב מאחינו התמים זאב שי' גרינגלאז שנסע לקנדה, עם הודעות פרטית מהסתדרותם ועבודתם, והעתיק לנו מכתב קודש של כ"ק אד"ש לתומכי תמימים שבקנדה בתחילת ביאתם לשם[137], והביא התעוררות והתחזקות גדולה אצלינו וחיות חדש. ועל ההתוועדות אז שנערכה לכבוד זה באנו לידי החלטות להתחזק ביותר לשמור כל הסדרים והנהגות, והסתדר בינינו לחזור דא"ח בע"פ בש"ק בעת כל הסעודות במושב תלמידי שאר ישיבות, ולהתעסק כפי היכולת לקרב השייכים לגזע אנ"ש, ובהפצת רוח ההתעוררות לגאולה ולתשובה. הרבה מתלמידי שאר הישיבות נתעוררו ללימוד הדא"ח ובאו אל ההתוועדות.

הדפסנו על ידי מכונת-פאטא, בנדבת אחדים המתייחסים לגזע אנ"ש, כל הליקוטי דיבורים מצ"ג עד צ"ז, והפצנו אותם בקרב הבני תורה ואנ"ש, ונתקבלו אצל כולם בחבה ובשמחה יתירה. חלק גדול התנדבו לזה ר' חיים משה ברוך חאנין. ומר דוד ווילענסקי מגזע אנ"ש.

אחד מאתנו למד שיעור עין יעקב בכל יום בין מנחה למעריב בבית הכנסת הגדולה להיהודים הרוסים בפה[138]. וכמה פעמים חזר אחד מאתנו דא"ח בע"פ בבהכ"נ בש"ק בעת סעודת שלש-סעודות.

הג' קול קוראות מכ"ק אד"ש משנות ש"א אודות הגאולה[139] הדפסנו, ונחלקו לכל הבני תורה ולכל היהודים בפה ונדבקו בכל הבתי מדרשים בפה, ביום האחרון של חג הפסח. אז לפני הזכרת נשמות נאם תלמיד אחד מאתנו לפני קהל נאספים, בערך חמש מאות איש מהיהודים הרוסים בפה ונשים, והודיע מבשורתו הטובה של כ"ק אד"ש לכלל ישראל, וקול קריאתו לתשובה, ופעל בכללות רושם על כל הנאספים. אחר התפילה נתחלק הקול קורא הראשון - נדפס בעברית ואנגלית - לכל אחד מהנאספים, גם נתלה בכותלי הבתי מדרשים טראנספארמאנטן עם קריאת שונות קטעים מהקול קוראות, וקול המבשר נשמע בכל העיר.

התמים ר' אלי' משה ליס נ"י נעשה למנהל בהת"ת בפה עבור היהודים האשכנזים, ותחת הנהלתו עלתה למעלה ראש ובאו אלי' מאות תלמידים מילדי יהודי אשכנז. ומובן שהלימוד הי' כנהוג בארצותנו בפולין ורוסי', ונפעלה בזה גם השתנות הרוח בכללות יהודי האשכנזים והתקרבות ליהדות האמיתי. וכל זה מלבד ההשתדלות הפרטיות מהתלמידים עם אנשים פרטים לקרבם ולעודדם.

לולא הדוחק אז בישיבתנו, במצב הכספי גרוע יותר משארי ישיבות, היו הרבה בחורים שרצו להתנהג כסדרנו וללמוד דא"ח כמנהגינו.

גם שלחנו בתכיפות מכתבי התעוררות לאנ"ש בטיענטסין וחארבין[140], ושלחנו להם הקול קוראות ונדבקו בכותלי הבתי המדרש, וגם להם הגיע קול המבשר. מחארבין השגנו מכתבים חמים מידידנו הר"ר ר' אברהם קויפמאן יו"ר הקהלה ויו"ר ועד איגוד היהודים במזרח הרחוק. ממכתבינו אליו התעורר בזכרונות שונות מימי קדם ומדבריו נראה התרגשות גדולה.

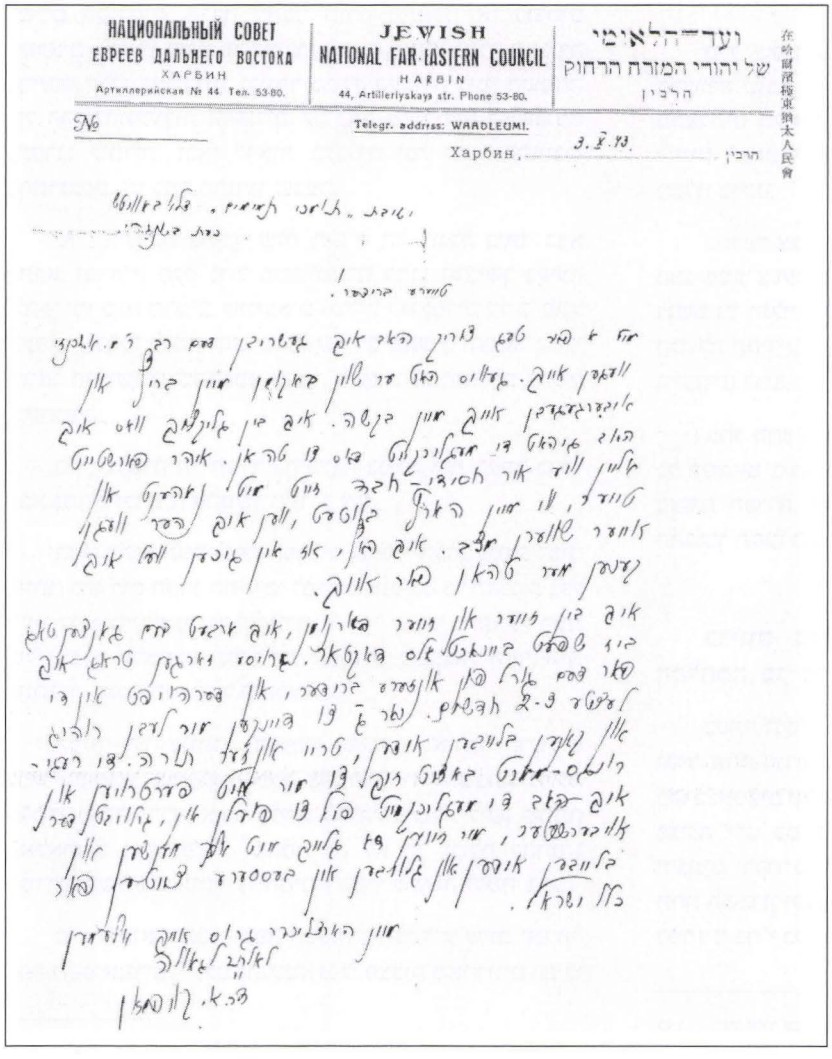
НАЦИОНАЛЬНЫЙ СОВЕТ ЕВРЕЕВ ДАЛЬНЕГО ВОСТОКА
ХАРБИН
Артиллерийская № 44. Тел. 53-80.

JEWISH NATIONAL FAR-EASTERN COUNCIL
HARBIN
44, Artilleriyskaya str. Phone 53-80.
Telegr. address: WAADLEUMI.

ועד־הלאומי של יהודי המזרח הרחוק
הרבין

在哈爾濱極東猶太人民會

№

Харбин, 3.Е.93.

מכתבו של ר' אברהם קויפמאן

137. ח"ו אגרת א'תקצג.

138. ביהכנ"ס אהל משה, כמובא לקמן מדיווח הרא"מ ליס.

139. שנדפסו בח"ה אגרות א'תמז. א'תנה. א'תפ.

140. עיירות בסין, שבהם קהלות יהודיות.

בעתונו שהופיע בחארבין בשפת הרוסי' הדפיס תמונתו של כ"ק אד"ש, וקטעים מהקול קורא הראשון שהעתיק לשפת הרוסי', ויחד עם הרה"ח ר' דניאל שי' חאסקינד[141] עשו תעמולה כספית במעט לטובת ישיבתנו.

חג הגאולה י"ב תמוז תש"ב לבד ההתוועדות וקידושא רבתי ביום הש"ק נחגג ברוב פאר ורוב פומבי בבית הכנסת הגדולה בפה, באסיפת קהל רב מהשייכים לגזע אנ"ש, ובהשתתפות הרבה מהבני תורה בפה מכל הישיבות והרבנים, וביחוד התלמידים מהישיבות המתייחסים לגזע אנ"ש וחסידים, ובהשתתפות הרה"צ מאמשינאוו שליט"א, בסעודה גדולה (בנדבת אנ"ש), בניגונים וריקודים וחזרת דא"ח ודברי התעוררות.

ידידנו הרה"ג ר"מ אשכנזי שליט"א, ואחד מתלמידנו, דברו בפרטית אודות פרשת חג הגאולה, ועבודתו ותעמולתו של כ"ק אד"ש אז בהרבצת תורה והחזקת היהדות, ותעמולתו הגדולה עתה אצל יהודי ארה"ב. ואחד מהמתייחס לגזע אנ"ש, ר' ארי' לייב שי' ברייללאווסקי מקרעמענטשוק, אשר התקרב ליהדות על ידי אחד מתלמידנו, דיבר בהתרגשות גדולה, אשר פעל מאוד על כל הנאספים. והרה"צ מאמשינאוו שליט"א כיבד השמחה בתורה לכבוד היום. ושררה אז שמחה גדולה על כל הנאספים אשר הניחה רושם עמוק בכולם. ונחלק סדרי המשניות בין הנאספים ללמוד במשך השנה לכבוד חג הגאולה.

חג הגאולה י"ט כסליו[142] אז, לבד ההתוועדות י"ט כסליו, נחגג בפומבי גדולה בבהכ"נ הגדולה, בקרב קהל יותר גדול נאספים מהיהודים הרוסים, והשתתפות כל ועד הקהלה בפה ובני הישיבות ורבנים, בקריאת המגילה[143] וניגונים וריקודים וחזרת דא"ח. והרב שליט"א דיבר אודות החג והגאולה והשרשתם בלבות אנ"ש ופעולתם בחיי ישראל.

בנדבת אחדים מאנ"ש נדפס על מכונת פאטא ספר התני' על נייר מהודר ויפה ת"ל, שנגמר בכי טוב על חג י"ט כסליו אז, ובעת הסעודה נתחלק בין הנאספים, ונמכר להבני תורה ונתקבל בחדוה ובשמחה רבה.

חג הגאולה י"ב תמוז שנה ההוא[144] חגגנו בהגעטא, בסעודה גדולה באולם של בית התבשיל בעד יהודים החרדים אשר בפה, בהשתתפות אנ"ש ובני הישיבות ורבנים דפה, בחזרת דא"ח וניגונים וריקודים ודברי התעוררות, וקריאת קטעי הקול קורא שישו ושמחו בשמחת הגאולה של ער"ה תש"ג[145], ובחלוקת סדרי משניות. והחגיגה והשמחה הראשונה בהגעטא הביאה התחזקות והתעודדות רוח בכולם.

141. שגר אז בחארבין. ראה חי"א אגרת ד'שלא.
142. תש"ג.
143. מגילת י"ט כסלו, סיפור המאסר והגאולה.
144. תש"ג.
145. שנדפס בח"ו אגרת א'תתסז.

חג הגאולה י"ט כסליו שנה ההיא[146], לבד ההתוועדות בליל י"ט כסליו, נערכה סעודה גדולה ביום י"ט כסליו באולם ישיבתנו, בהשתתפות אנ"ש ומהיהודים האשכנזים ובני תורה ורבנים, בקריאת המגילה וסיפורים וקריאת שיחות קדש של כ"ק אד"ש ודברי התעוררות וניגונים וריקודים. ופעם הזאת בהחגיגה באולם ישיבתנו הי' השמחה באופן מיוחד אשר כמותו לא הרגשנו בכל החגיגות שבפה עד הנה, שמחה פנימית בהתרוממות הנפש והתעוררות בזכרונות ימי קדם מהחגיגות ביחד עם כ"ק אד"ש, וכן הורגש אצל כל הנאספים, ונמשכה הסעודה משעה השני' בצהרים עד שעה מאוחרת בלילה, בניגונים וריקודים בהתלהבות גדולה.

חג הגאולה י"ב תמוז[147] נחגג בישיבתנו בהשתתפות אנ"ש, והשתתפות הרה"צ מאמשינאוו שליט"א, ובני תורה ורבנים. ועם כי בזמן ההוא כבר הי' בפה הפחד מלופט אנגירפן[148] שנחזרו בעתים קרובים, וגם אירע כן בעת החגיגה אז, עם כל זה נחגגה השמחה ברוב פאר והדר.

חג י"ט כסליו[149] נחגג בישיבתנו בהתוועדות וסעודה, הכל כבשנים הקודמות.

במשך הזמן היותם הבני תורה בהגעטא, נשתנה בכללות הרוח אצל היהודים פליטי אשכנז שבפה בהתקרבות לרוח היהדות, ורבים התחילו להתנהג בדרך היהדות. נוסדה בפה חברי מחזיקי הדת ונעשה תעמולה גדולה לסגור החנויות בשבת, והופעלה רב[150] בענין זה, וכן גם בעניני יהדות, נתיסדה שיעורים ללימוד בעד אברכים צעירים ונערים מהתחלת לימוד המקרא עד משניות, לבד ההשתדלות הפרטית מכמה בני תורה מישיבתנו ומישיבת לובלין, עם אנשים פרטים להחזירם ליהדות וללמוד עמהם.

הת"ת בפה בהנהלת התמים אלי' משה נ"י ליס תחת נשיאותו של הר"מ אשכנזי שליט"א הצליחה ב"ה למאד ולמדו בה מאות תל' כ"י. גם נתיסדה אצלה ישיבה קטנה ולמדו בה כמה עשרות תלמידים גמרא ותוס'. תלמידי ישיבתנו, וישיבת לובלין, השתדלו בפרטיות עם התלמידים מהישיבה קטנה לסייעם בלימודם, ולהבינם ולהשריש בהם יראת שמים ומדות והנהגת טובות, ותודת עבודה זו כמה עשרות תלמידים מבני פליטי אשכנז נשארו בני תורה, והר"מ דישיבת מיר קבל אותם לתלמידים בהישיבה, וייסד עבורם שיעורים. אנחנו לא הי' ביכולתנו להחזיק אותם לישיבה קטנה אצל ישיבתנו, מפני הדוחק שהי' במצב הגשמי בישיבתנו.

חג הגאולה י"ב תמוז[151], שחל אז להיות בש"ק, עשינו

146. תש"ד.
147. תש"ד.
148. הפצצות מטוסים.
149. תש"ה.
150. נפעל רבות.
151. תש"ה.

קידושא רבתא בעד המתפללים במנין שלנו וקרואים מבני הישיבות ורבנים. השו"ב דפה מאנ"ש ר' חיים פלטקין בא אצלינו על ש"ק להתוועד יחדיו, ונחזר דא"ח וניגונים וריקודים בהתועדות וסיפורים. הרבה נשארו על סעודת ש"ק, והתועדנו כל היום גם בעת שלש סעודות.

למחרת ביום י"ג תמוז עשינו סעודה גדולה באולם ישיבתנו, בהשתתפות הרב שליט"א וכל אנ"ש, והי' שמחה גדולה ביותר. נחזר דא"ח ונקראו שיחות קודש וסיפורים וניגונים וריקודים, ובברכות לכ"ק אד"ש לרפו"ש וכל טוב, וכולם עמדו בהתעוררות גדולה ובבטחון בהשי"ת שיצילנו מפגעי הקרב בשלום.

נישואי שנים מהתלמידים

סיפר התלמיד ה"ר שמעון גולדמן (כפר חב"ד 761 ע' 52):

שניים מתלמידי התמימים חברי הקבוצה שלנו נישאו בשהותנו בשנכאי. אחד מהם היה התמים יוסף פרטוביץ ע"ה, שהתחתן עם בת למשפחת טאלער, יהודים מפולין שהיגרו לגרמניה, ומשם נעקרו לשנכאי. ר' יוסף היה אברך בעל כשרונות ופה מפיק מרגליות, ואני, אבדלח"ט, הייתי בן-בית אצלו. הבחור השני שהתחתן אז היה פסח רבינוביץ מווילנא, שנישא לבת ממשפחה מגרמניה. ומאחר שכולם היו פליטים, הרבנית אשכנזי עזרה להם להשיג מלבושים וכד'.

במכתב שכתב התלמיד ה"ר אברהם יצחק גארפינקל, בכ' טבת תש"ה, ל-9 התלמידים שניצלו למונטריאל, הוא סיפר על כך:

הננו לבשר אתכם, כי התלמיד יוסף נ"י פארטאוויטש ופסח נ"י ראבינאוויטש עמדו בקישורי תנאים למז"ט ובשעה מוצלחת. ואצל יוסף נ"י פארטאוויטש מסתמא תהי' בחורף הזה הנישואין למז"ט ושעה מוצלחת.

מסופר על כך גם בדיווח כללי, שכתבו התלמידים לרבינו בתום המלחמה:

התלמיד יוסף שי' פארטאוויטש והתלמיד פסח שי' ראבינאוויטש עמדו בנישואין עם בנות פליטי אשכנז בחדשי אדר וניסן שנת תש"ה. שמחות הנישואין נחגגו ברוב פאר והדר בשמחה רבה, אשר עשו על כולם רושם עז והתפעלות גדולה מהאהבה ומסירה ונתינה מאחד לחבירו שנראה אצלינו ביותר. ועם היותנו אז במצב דחוק בגשמיות, עזרנו להם יותר מכפי יכולתנו בתמיכה כספית להסתדר עצמם בהדרוש להם.

ה"ר אלי' משה ליס

כבר סופר לעיל סוף פרק נה, שה"ר אלי' משה ליס הגיע לווילנא בגפו, מתוך תקוה שאחר כך יצטרפו אליו גם אשתו ושתי בנותיו, שנשארו בפולין.

גם סופר לעיל בפרק הקודם, שהוא נסע עם שאר התלמידים מווילנא ליפאן ומשם לשנגהאי.

נזכרה לעיל גם פעילותו של הרא"מ ליס, בניהול התלמוד תורה.

בארכיון שמורים שלשה מכתבים שכתב לרבינו אודות פעילותו.

בי"ד מ"ח תש"ב סיפר לרבינו על פעילותו שהתחיל בחיזוק הדת, מיד עם בואו לשנגהאי:

בבית המדרש אהל-משה שהיתה אכסניא ראשונה שלנו, התחלתי לדרוש על הבימה ולחזור דא"ח לעוררם ולהזכירם שצריכים לחשוב אודות עצמם, כל אחד מה שקרוב לו יותר. ואחר ר"ה היתה ההתחלה לימוד חומש (כי ספרים אחרים לא הי' בנמצא), על ידי הבחור הרב מאיר מאלין בן המו"צ מבריסק[152], עם ערך עשרה או חמשה עשר אנשים, ותיכף אחר חג הסכות היתה ההתחלה משיעור עין יעקב וקצור שלחן ערוך. כהיום יש בערך ששה שבעה מנינים בלי ע"ה. השיעור הוא משעה 6-7. בתוך זמן זה 15 מינוטין שלחן ערוך. על פי רוב מהשומעים מקשיבים להלימודים בהתענינות יתרה...

בראותי שב"ה מצאתי חן בעיני המתפללים, ודברי עשו פרי, החלטתי להשאר כאן[153], ובש"ק י"ג תשרי ערכתי מסיבת עונג-שבת עבור הבעלי בתים על חשבון עצמי, משעה 3-6, ובאו בערך ששה מנינים, ולבסוף כאשר ראיתי שנהנו מהתועדות זאת, הצעתי שיבחרו גבאים שיעריכו זאת גם על להבא, ותיכף נבחרו ג' אנשים והעריכו זאת על יום ב' דחג הסוכות, ש"ק חול המועד, שמחת תורה, שבת בראשית.

וביום א' פ' נח הי' פתיחה פומבית והתיסדות חברה עין יעקב וקצור שו"ע, עם משקה ומזונות, ובאו בחתימתם יותר ששה מנינים בלי ע"ה.

ועתה החלטתי לעשות המסיבות רק בש"ק מברכין, ובכל שבת יהי' רק לימוד חומש. לומד קבוע הוא הרב מאלין שי' הנ"ל, אך מזמן לזמן הנני מזמין גם מרבני פוילין ואשכנזים מליטווישע ישיבות...

בהזדמנות עם ר' צבי לעווין, במוצאי ימים ראשונים של חג הסכות, אצל הרב שי', תבעתי הרבה בדבר המקואות, כי בגליל אנקיו, שיש כאן בערך 15 אלף משפחות, רובא דרובא אשכנזים, אין מקוה כלל. אך בסעטעלמען[154], היינו בין אנקיו ופרענטש, יש מקוה קטנה, שמתאים לפי רוח העת של אבות אבותינו, אך בפרענטש יש מקוה מהודרה יותר, גם כן אינה בהשגחה יתירה.

הוחלט אז להתחיל עבודה ממשית בדבר בנין המקוה בגליל אנקיו, שדברו מזה מכבר. והעבודה מזה לקח את עצמו

---

152. הרב איסר יהודה מאלין, מ"ץ בבריסק בתקופה שלפני המלחמה. מחב"ס תשובות רבי איסר יהודה (ירושלים תשכ"ו). נספה בשואה בשנת תש"ג, הי"ד.

153. ולא לעבור עם שאר התלמידים לבנין שברחוב מולמאן שברובע הבריטי, כמסופר לעיל.

154. אינטרנשנל סעטלמענט [מושבה בין-לאומית], שבין רובע האנגקיו לבין הרובע הצרפתי.

הנהלת התלמוד תורה – בשנת תש״ו במרכז יושבים (מימין לשמאל): ה״ר אלי׳ משה ליס; ה״ר חיים פלוטקין שו״ב; הרב מאיר אשכנזי; ר׳ ליב ברריילובסקי

תלמידי והנהלת התלמוד תורה – בשנת תש״ו הרא״מ ליס יושב רביעי משמאל

מר אהרן מאיר חוואדיעץ, אחי וחתן ממר משה אולואדיעץ מטורקיסטאן (כפי שאמר לי, מכיר אותו אדמו״ר שליט״א), וכבר הי׳ אינזינער[155], ומדד הילוך המים, ועובד עתה על הפלאן, וכאשר יוגמר ינתן לאישור, ואז יתחיל העבודה.

על כל זאת השיב לו רבינו (ח״ו אגרת א׳תרד):

קראתי כל האמור במכתבו אודות התעסקותו בעניני חיזוק היהדות וההתעוררות הטובה הנעשה בכמה ענינים. השי״ת יעזרם ולכל העוסקים בזה ויצליח להם בגשם וברוח.

אבל עם זה הי׳ צריך לחשוב גם להסתדר בעזה״י בענין של פרנסה באהלה של תורה. אשר בודאי ישנם הראוים ללמוד ולומדים בישיבה קטנה, שהי׳ יכול לקבל את ענין ההשגחה וההדרכה והדומה.

בהתאם להוראה זו ״להסתדר בעזה״י בענין של פרנסה באהלה של תורה״, הוא קיבל על עצמו את עול ניהול התלמוד-תורה העירונית. דיווחו על כך התלמידים, במכתב שכתבו לרבינו בכ״ז מנ״א תש״ב:

כן הננו להודיע, שהת׳ ר׳ אלי׳ משה שי׳ נתמנה למנהל בהת״ת דפה. הרבה כבר פעל בהדרכת הילדים. הרב שליט״א והבע״ב הם שבעי רצון ממנו.

במכתב שכתב התלמיד ה״ר אברהם יצחק גארפינקל, בכ׳ טבת תש״ה, ל-9 התלמידים שניצלו למונטריאל, הוא סיפר:

נתייסדה בפה תלמוד תורה לילדים וישיבה קטנה לנערים, בהנהלת אחינו התמים ר׳ אלי׳ משה נ״י ליס, לבערך שתי מאות ילדים כ״י, מילדי פליטי אשכנז, והולכים וגדלים בתורה ויראת שמים, והילדים פועלים גם על הוריהם להתקרב ליהדות. כן גם בית יעקב למאות ילדות ובנות ישראל, אשר גם הם מצליחים ביראת שמים ב״ה. והכל תחת הנהלת ידידינו התמים הרב דפה שליט״א, ובמרץ עבודתו ומסירת נפשו.

בח״י אלול תש״ה, דיווחו התלמידים לרבינו:

התמים ר׳ אלי׳ משה נ״י ליס נעשה למנהל בהתלמוד תורה שבפה, תחת נשיאותו של הרב הג׳ הרה״ח הת׳ ר׳ מאיר אשכנזי שליט״א, ותחת הנהלתו עלתה למעלה ראש, והעמידה תל׳ למאות, והרבה כבר נעשו לבני ישיבה. גם נתייסדה ישיבה קטנה על ידו.

ובאותו יום דיווח הרא״מ ליס לרבינו:

אחרי שקבלתי מכתב כ״ק אדמו״ר שליט״א כסלו תש״ב, נתקבלתי בתור מנהל רוחני בהת״ת דפה, שהי׳ אז בערך שמונים

155. מהנדס.

תלמידים, מא"ב עד התחלת גמרא, מחולקים בששה מחלקות, וחמשה תלמידים שיעור ערב. עכשיו יש בערך מאה ושישים ת"ל.

לבד שנתרבה בכמות ת"ל נתעלה הת"ת גם באיכות, כי בחורף תש"ג נתיסד אצל הת"ת ישיבה קטנה עם ר"מ, הרב יחזקי' בן פעריל פיינזילבער, מתלמידי בית-יוסף בביאליסטאק ... על פי רוב יש לכל אחד ואחד בחור מישיבתינו ומישיבת יח"ל שמתעניין אתו שילמדו גם חוץ לת"ת, כי בהת"ת הם לומדים רק שתי שעות ומחצה אחר חצות, כי מקודם הולכים לבית הספר ... כמעט כל התלמידים הם בני גולת אשכנז, שהוריהם אינם יודעים ואינם משימים לב על דברים כאלו, אבל ניכר הפעולה לטוב, כי הרבה ת"ל פועלים על הוריהם ומכיריהם שיטיבו דרכיהם.

באוכל ולימוד דא"ח ותפלה בבוקר הנני בהישיבה בכל יום.

ושוב כתב בכ"א אד"ר תש"ו:

עכשיו יש בערך מאה ושישים כ"י בהת"ת, וסניף א' בערך שלושים וחמשה כ"י, לבד הבית-יעקב של מאה וחמישים תלמידות כ"י, שהי' מקודם גם כן תחת השגחתי, ועתה מפני שאי אפשר לי להיות בשני מקומות יש שם אחר, חבר האגודה בפולין[156].

* * *

ה"ר אלי' משה ליס, נולד בר"ח ניסן תרס"ט בדלוגא שאדלא.

בימי מלחמת העולם הראשונה, משנת תרע"ו ואילך, למד בתומכי תמימים בליובאוויטש ובקרעמענטשוג. ומקיץ תרפ"ג ואילך – בתומכי תמימים בווארשא.

משנת תרצ"ב הי' משגיח בישיבה, כדלעיל פרק כח.

כשברחו התלמידים לווילנא, בחורף ת"ש, ברח גם הוא לשם, והי' משגיח ור"מ לצעירים בישיבה, כדלעיל פרק נד-נו.

אחר כך בא עם התלמידים ליפאן, ומשם לשנגהאי, ובקיץ תש"ו הגיע יחד עם שאר התלמידים לנ.י.

שם נשא את מרת חסיא הדסה בוגומילסקי, והי' כל ימיו משגיח בישיבה.

נפטר בט"ז טבת תשמ"ח.

התמיכה מארה"ב

סיפר התלמיד ה"ר שמעון גולדמן (כפר חב"ד 761 ע' 53):

הדרך בה הגיע הכסף מארה"ב לשנכאי היה עקיף. את הכסף שלחו מאמריקה לש[בדיה], וממנה ליפן, כי בין שתי מדינות אלו היו יחסים טובים.

בש[בדיה] התגורר אז הרב ישראל זובער ז"ל, חסיד חב"ד מתלמידי התמימים דליובאוויטש, ובעזרתו עברו הכספים בשלום.

הממונים על קבלת הכסף וחלוקתו בשנכאי היו שניים: הרב אשכנזי, גם הוא היה חסיד חב"ד, וראש ישיבת מיר הרב חיים שמואלביץ. והם חילקו את הכסף שהגיע מארה"ב דרך ש[בדיה].

וכך סיפר התלמיד ה"ר אברהם יצחק גארפינקל (כפר חב"ד 335 ע' 32):

את הצטרכויותינו היינו מקבלים מוועד פדיון שבויים שיסד כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בניו-יורק, ועסק בזה במסירות חדב"נ הרש"ג שי'. נוסף לזה קיבלנו קצת תמיכה מבעלי-הבתים שבעיר, בהשתדלותו של הרב אשכנזי.

מאידך, ישיבת מיר ושאר בני הישיבות שהיו שם, קיבלו תמיכתם המלאה מאת ועד-ההצלה, שנוסד באמריקה לתמיכת והצלת בני הישיבות.

מכל מקום היה מצבם הגשמי של תלמידי תומכי תמימים קשה יותר מתלמידי שאר הישיבות. סיכום המצב נזכר בדיווח הכללי, שכתבו התלמידים לרבינו בתום המלחמה, בג' פר' חיי שרה תש"ו:

היינו כל העת בפה במצב גרוע בגשמיות יותר משאר הבני תורה שהשיגו תמיכות, ואנחנו לא השגנו רק פעמים אחדים, כאשר כתבנו בפרטית לכ' הרש"ג שליט"א, אשר לבד הדוחק בגשמיות אצל תלמידינו עוד גרמה נמיכות רוח אצלם, אשר אנחנו הי' היחידים מכל הבני תורה שסבלנו דוחק בגשמיות.

ספר – חשבון
הבנסה-והוצאה
ישיבת
תומכי - תמימים
ליובויטש - ורשה - אטוצק
וילנע - קאבע - שנגהי
תחת הנהלתו של הרה"ג הרה"ח התמים הרב
ר' מאיר בהרש"ז אשכנזי שליט"א
רב אב"ד דק"ק שנגהי
וועד התלמידים יו"ר: אברהם-יצחק גארפינקעל
סגן יו"ר ומנהל: שמואל דוד רייציק
גזבר: יוסף בארינשטיין
מזכיר: משה פעדער

פנקס ניהול הקופה על ידי ועד התלמידים

156. סקירה על הת"ת ותולדותיה – ראה "גיבורי החי"ל" ע' 127 ואילך.

פרק ס
עם תום המלחמה

בקיץ תש"ה הסתיימה המלחמה. על אותה תקופה סיפר התלמיד ה"ר שמעון גולדמן (כפר חב"ד 764 ע' 50):

מיד עם סיום המלחמה, בניצחון של ארה"ב ובעלות-הברית על גרמניה ויפן, ניתן היה להבחין כי היפנים נעלמו משנכאי, שאותה החזיקו כמה שנים, ואף יצרו מעין גטו ליהודים (כפי שספרתי בפרקים הקודמים). את מקומם של היפנים תפסו חיילים אמריקנים.

בין החיילים האמריקנים היו יהודים רבים, ובהם גם בחורים מאיסט סייד ומנהטן בניו-יורק שדיברו אידיש, והרגשנו מאד נעים בחברתם.

בימים הבאים, התחלנו לקבל מארה"ב מכתבים ומברקים רבים, הן לגבי ההכנות לנסיעה והן לגבי המתרחש בחצר הרבי בניו-יורק. והכותב העיקרי היה חברנו הרב צבי קאטלרסקי[157].

במכתב שכתבו התלמידים לרבינו בח"י אלול תש"ה, הם מבקשים:

ועל כולם אנחנו מפילים תחינתינו מכל מעמקי לבבנו, שיצילו אותנו מהר מזה משנגהיי, עיר התהום והאויר הקשה, שהמציץ כל לחלוח מכל עצמותינו בגשמיות, שהננו כולנו חלושים בבריאות מאד מהחמימות בימי הקיץ, והאויר הקשה אשר זיעה נוטפת כל היום, ואין לאגור כח להעמיק באיזה ענין, מסובב במחלות שונות ר"ל, וכל ראש לחלי וכל לבב דוי, ואי אפשר להתעכב עוד פה. וכן ברוחניות, באשר איננו מתאים כלל עבור בני תורה וישיבות, ולהביא אותנו מהר בקירוב אצל כ"ק אד"ש ואנ"ש חסידים ותמימים, ונסתדר בעבודה מסודרה ועבודה פנימית כפי שיעמס עלינו.

במשך תקופת שנגהאי, מאז נכנסה יפאן למלחמה ועד לסיום המלחמה, לא הלך הדואר בין שנגהאי לבין נ.י. גם אחרי תום המלחמה, עדיין לא הלך הדואר כרגיל, עד אמצע החורף. על כך קוראים אנו במכתב שכתבו בעש"ק בראשית כ"ח תשרי תש"ו, אל הרש"ג:

הננו מודיעים שבעיוכ"פ העבר השגנו מברקה הראשונה מכ"ק אדמו"ר שליט"א ע"י מר זובער שי', שחפצו הק' להבאנו אצלו, ושנעשה אנחנו בפה וויזעס אפליקאשאנ'ס, ואין לתאר גודל שמחתינו, הי' לנו זאת לנוחם בעד כל העת.

כבר השבנו במברקה ע"ז אל כ"ק אדמו"ר שליט"א, ע"י מר זובער, שעד הנה לא היה עוד היכולת לעשות אפליקיישאנ'ס, וכפי ששמענו יוכל עוד להתאחר עד כערך ירח ימים, ובקשנו שאפשר יהיה ביכולת להכין הכל ולעשות כל ההשתדלות טרם נעשה בפה האפליקיישאנס, והננו כותבים מכתב מפורט אודות זה לכ"ק אדמו"ר שליט"א.

בהמברקה הנ"ל כתוב ג"כ "שנודיע מאיזה עיר עשינו אפליקיישאנ'ס", ואיננו מבינים הכוונה בזה, אם הכוונה לבקש איזה עיר אחרת, לא שנגהאיי, לעשות משם האפליקיישאנ'ס, או כוונה אחרת. וכן השאלה עומדת לפנינו היום, שאפשר טוב יותר לעשות אפליקיישאנ'ס בעיר אחרת, שאינם מצויים שם כ"כ פליטים כמו בשנגהאי. והננו מבקשים להשיב לנו ע"ז ובפרטיות ... ויחוס השי"ת על נפשותינו ויסורו כל המחיצות המפסיקות וכל המניעות ועיכובים ונזכה לבוא בקרוב אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א.

שוב מפרטים יותר בדיוח כללי, שכתבו התלמידים לרבינו בתום המלחמה, בג' פר' חיי שרה, כ"ג מ"ח תש"ו:

הננו להודיע בזה כי - בחסדי השם - קבלנו מברק כ"ק, על ידי ידידנו הר"י זובער שי', בערב יוה"כ, שעלינו לעשות וויזה (אפליקיישען), ושברצון כ"ק להביאנו לארה"ב, ולהודיע באיזו עיר עשינו האפליקיישען.

אין קץ הי' לשמחתינו, שמחה משולשת היא זו. בראשונה זו היתה הידיעה הראשונה אחרי הפסק של יותר משלשה שנים שבה נודענו משלום כ"ק אדמו"ר שליט"א. יתן השי"ת שנזכה להתבשר בקרוב משלומו הטוב של כ"ק אדמו"ר שליט"א לרפו"ש ולכל טוב, וממשפחתו, ומשלום כל התמימים ואנ"ש בכל המדינות, ומשלום כל הקרובים לנו וממשפחותינו. ועוד יותר זו היתה המברקה הראשונה שקבלנו מכ"ק בכאן מיום בואנו. אולם העולה על כולנה הוא הקירוב הגדול שזכינו שברצון כ"ק להביאנו אצלו. יתן השי"ת שיוסרו כל המניעות והעיכובים, ושיתמלא רצון הוד כ"ק אדמו"ר שליט"א ונזכה להיות בקרוב ממש בקירוב מקום אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א, ולעבוד בעבודות שיעמוס עלינו, ולהתכונן לקראת ביאת משיח צדקנו בקרוב.

ובכן הי' לנו יום זה ליום שמחה וליו"ט בברכת מז"ט מאיש לרעהו, והשמחה היתה ניכרת ביותר בליל מוצאי יוה"כ, בעת ההתועדות והניגונים והריקודים נוסף על שמחת היום. הרגשנו שזמן הגילויים תתחיל עבורינו.

מסתמא הגיע לכ"ק אדמו"ר שליט"א המכתב עם הפ"נ של כל התלמידים ששלחנו ביום ח"י אלול, על ידי אמצעות הפוסטה בעד השבויים אזרחי ארה"ב. במכתב זה נתנו תיאור קצר ממצבינו בגו"ר בעבר ובהווה.

וביום כ"ז אלול שלחנו מברקה על ידי ר"י זובער שי'.

ביום ז' תשרי שלחנו עוד הפעם מכתב לכ"ק אדמו"ר שליט"א, אבל לגודל דאבוננו הושב חזרה, ושלחנו אותו עוד

---

157. אחד מהתלמידים הניצולים למונטריאל, בתחלת תש"ב.

הפעם ביום הושענא רבה על ידי הפוסטה, שהתחילה לקבל פוסטה באופן ישר לאמריקה.

כבר שלחנו מכתב זה על ידי הפאסט, ומפני החשש שמא לא הגיע לנכון, הננו לשלוח העתקת המכתב עוד הפעם, על ידי אחד מאנשי הצבא.

השגת הויזות לארה"ב

אמנם התלמידים עדיין לא יכלו להגיע לארה"ב, מטעם ביטול הויזות שלהם הקודמות.

ויזות חדשות היו ניתנים אז, לפי חוקי ארה"ב, לפי מכסות המדינות, מכסה מסויימת מכל מדינה, בכל שנה.

בכ"ד תמוז תש"ה כתב רבינו אל ה"ר ארי' ליב קרעמער[158] **(ח"ח אגרת ב'תשלו):**

במענה על מכתבו בדבר הויזות להתלמידים שי'. צריכים בעזה"י לאחוז באמצעים יותר חזקים ובטוחים, וישלח תיכף רשימת התלמידים יחיו לידידנו הרה"ג ר' ירחמיאל שי' בנימינסאהן, ובעזה"י אכתוב אליו מכאן בענין זה, ואבקשו להתעניין בזה ולדבר עם אלו שיש להם השפעה בענינים אלו. והשי"ת יעזור לנו בגו"ר.

כבר נזכר לעיל, שבערב יום הכפורים תש"ו, קיבלו את מברקו של רבינו, בשאלה, אם כבר הגישו בקשה לקבל ויזה לארה"ב, והיכן.

בצירוף למברק זה, שנשלח באמצעות ה"ר יעקב ישראל זובער משטוקהולם, כתב לו רבינו בו' תשרי תש"ו (ח"ט אגרת ב'תשסו):

אודות יקירנו התמימים יחיו, שלחנו תלגרמה לידידי, מה שצריכים לעשות בכדי לקבל בעזה"י רשיון כניסה למדינה זו עבורם. והננו משתדלים עבורם. והשי"ת ימלא משאלות לבבנו לטוב ולברכה בגשמיות וברוחניות.

ועל כך השיבו התלמידים:

כבר הברקנו ע"י הרב התמים ר"י זובער שי' ביום ד' דחוהמ"ס לכ"ק אדמו"ר שליט"א, מענה על המברקה, שלעת עתה אין עוד האפשרות בפה לעשות אפליקיישן, כי הקונסיל עדיין אינו מתעסק עם עניני ויזעס. ובקשנו אם אפשר להכין כל הפארמילטעטן ולעשות כל ההשתדלות עוד טרם נעשה בפה ויזעס אפליקיישן. ולהיות שלא ידענו בבירור אם הגיע מברקה הנ"ל לנכון, לזאת תיכף כאשר נפתח בפה דרך הטעלעגראף לארה"ב הברקנו עור הפעם מברקה לכ"ק אדמו"ר שליט"א מענין הנ"ל.

בכ"ו תשרי תש"ו כתב רבינו אל ר' אלחנן גלאזער (ח"ט אגרת ב'תשעב):

א צאהל פון מיינע בעסטע תלמידים פון די וואַרשעווער און ווילנער תומכי תמימים ישיבות געפינען זיך יעצט אין דער שטאט שאנחאיי, צוליעב פערשידענע וויזע-פארמאליטעטען האבען זיי פארשפעטיגט די לעצטע שיף, און זיינען געבליבען א געווייסע צייט אין שאנחאיי, זיי האבען דארטן געגרינדעט ישיבות און פיעל אויפגעטאן.

איצטער איז דא א מעגליכקייט, מיט דעם אויבערשטענס הילף, דורך א שטארקער ארבעט אין וואשינגטאן, צו ברענגען זיי אהער אויף דער קוואטע פון פוילען, אדער אנדערע לענדער וואס זייער קוואטא איז כמעט פריי.

ווען דער קאנגרעסמאן דיקשטיין זאל זיך אין דעם ערנסט פאר אינטערעסירען וואלט ער מיט ג-ט'ס הילף זיכער די ערלויבעניש באקומען.

[תרגום:

מספר מסויים של בחירי תלמידי מתומכי תמימים שבווארשא ובווילנא, נמצאים עתה בעיר שאנחאי, בגלל סיבוכים טכניים של קבלת הויזות הם איחרו את האניה האחרונה, ונשארו במשך זמן בשאנחאי. הם יסדו שם ישיבות ופעלו הרבה.

ישנה כעת האפשרות בעזהי"ת, בהשתדלות חזקה בוואשינגטון, להביא לכאן על מכסת פולין, או שאר ארצות שהמכסה שלהם [לאישור ויזות ממדינות אלו] כמעט פנויה.

אילו חבר הקונגרס מר דיקשטיין יתעניין בזה ברצינות, אזי בעזהי"ת בודאי יקבלו את האישורים].

בכ"ה מ"ח, כתבו התלמידים אל רבינו:

בערב יוה"כ העבר השגנו המברקה מאת כ"ק אדמו"ר שליט"א ע"י מר התמים ר"י זובער שי', וכבר השבנו על זה במברקות ומכתבים. עוד כהיום אין עדיין היכולת לעשות בפה ויזעס-אפליקיישאן, ואפשר יהי' באפשרות בשבוע הבע"ל.

הננו שולחים מכתבינו זה בהזדמנות על ידי איש חיל אחד, כי עוד הננו מסופקים על המכתבים ששלחנו על ידי הפוסטה אם הגיעו לנכון.

ובנר ראשון דחנוכה, כתבו הרב אשכנזי והתמימים אל הרש"ג:

Visa department working fixed our appointments with consul beginning twentieth ending thirty first December, therefore must have all necessary papers here till twentieth, otherwise delay for months.

[תרגום

מחלקת הויזות קבעה לנו פגישות בשגרירות, בין הימים 20-31 דצמבר[159], לכן מוכרחים אנו לקבל את כל המסמכים

158. אחד מהתלמידים הניצולים למונטריאל, בתחלת תש"ב.

159. ט"ז-כ"ז טבת.

הקשורים, עד ל-20, אחרת זה ידחה לחדשים].

בד' שבט כתב הרש"ג לשגרירות ארה"ב בשנגהאי:

In accordance with the advice and suggestion of Hon. Eliot B. Coulter of the state Department, we are sending herewith required affidavit and list of names of our students in Shanghai, China.

We hope that these documents will facilitate the issuance of American visas those concerned, so that Immigration may take place as soon as possible.

[תרגום

בהתאם לעצת מר עליוט ב. קאלטער ממשרד הפנים, שולחים אנו בזה אפידייויט המתאימים, עם רשימת שמות תלמידינו בשנגהאי סין.

תקותינו שמסמכים אלו יספיקו לאישור ויזות אמריקאיות לנידונים, כדי שיוכלו להגר בהקדם האפשרי].

ובז' שבט כתב רבינו אל התלמידים (ח"ט אגרת ב'תתלט):

בזה הנני להודות להשי"ת על החסד הגדול שעשה עם צמודי לבבי תלמידי התמימים יחיו, בזכות הוד כ"ק אבותינו רבותינו הקדושים, וביחוד בזכות הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק, זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, אשר מסר נפשו הקדושה בבנין הקדוש ישיבת תומכי תמימים, אשר התלמידים והמחונכים בה ירימו קרן התורה ביראת שמים בכל מקום שהם, ואשר ההשגחה העליונה תביא אתכם שמה להצלחה בגשמיות וברוחניות.

אהובי לבבי! דברים אין לי להביע את גודל שמחתי מעת אשר קבלתי את הידיעה מאתכם, כי ראה השי"ת את לבבי הנשבר והנדכה ממצב אחינו ותלמידינו היקרים יחיו, וזכותו של הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע נתעוררה להצילם, ותקותי חזקה כי זכותו הק' יעמוד לכם תלמידי התמימים להביאכם בעזה"י בשעה טובה ומוצלחת למדינה זו, להרביץ תורה ויראת שמים מתוך הרחבה והסתדרות טובה בגשמיות וברוחניות.

באותו יום כתבו התלמידים לרבינו:

היום השגנו האפליקיישאן'ס בלאנקען[160] על וויזות לאה"ב, והיות שעדיין לא קבלנו אפידייוויטאן, איננו יכולים לשלחם חזרה להקונסולט, כי בהאפליקיישן'ס צריכים לכתוב שמותיהם ואדריסתם של שולחי האפידייויטען, ואיננו יודע זאת.

הננו לבקש ברכת כ"ק אדמו"ר שליט"א שיהי' הכל בהצלחה, שנשיג הויזות במהירות ובנקל, שנזכה לבוא בקרוב ממש אצל כ"ק.

כשנודע לתלמידים שהם עומדים לקבל הויזות לארה"ב, הבריקו מיד לרבינו, ביום ועש"ק פקודי, ה' אד"ש:

אונזרא זאגט גוט אויסזיכטען צו קריגען וויזעס באלד, נאר עס איז א ספק אויב אלע 29 וועלען האבען מעגליכקייט פאהרען צוזאמען.

LIST OF STUDENTS OF THE COLLEGE "TOMCHE - TMIMIM"

now at Shanghai, China.

	Name	First Name	Born	Birthplace	Nationality
1.	BORENSZTAJN	Josef	1916	Solec	Polish
2.	BUKIET	Chaim Majer	1919	Wiszlice	"
3.	BRONSZTEJN	Szyja	1919	Wyszkow	"
4.	BRZYSKI	Mordka Majer	1923	Chmielnik	"
5.	BLAT	Pinchos	1922	Otvock	"
6.	CHANOWICZ	Gerszon	1919	Glebokie	"
7.	CHANOWICZ	Israel	1925	"	"
8.	DEREN	Chackiel	1925	Wyszkow	"
9.	FALLMAN	Abraham Hersch	1918	Nowy-Sacz	"
10.	FEDER	Mojzesz	1920	Lodz	"
~~11.~~	~~FUKS~~	~~Szmujla Hirsz~~			
11.	FUKS	Szmujla Hirsz	1921	Dzisna	"
12.	GURFINKEL	Abram Icchok	1921	Warsaw	"
13.	GOLDMAN	Szymon	1925	Sjedlce	"
14.	HOCHLERER	Szloma Nechemia	1920	Wojslawice	"
15.	LIS	Eli Mojsze	1909	Dlugoszodlo	"
16.	LURJE	Morduch	1919	Molodeczno	"
17.	LEDERHENDLER	Szmul Mosze	1920	Ryki	"
18.	PORTOWICZ	Josek	1920	Wyszkow	"
19.	PORTOWICZ	Gerda	1927	Frankfurt	"
20.	PREGER	Nochum	1922	Maloryta	"
21.	PROPST	Chaim Lajb	1918	Lodz	"
22.	RAJCZYK	Szmul Dawid	1918	Mlawa	"
23.	RABINOWICZ	Pejsach	1921	Grodno	"
24.	RABINOWICZ	Lina	1924	Berlin	"
25.	ROSENBERG	Srul Dawid	1919	Ryki	"
26.	RUBIN	Mowsze	1919	Slonim	"
27.	RUBIN	Hirsz	1921	"	"
28.	SAPOCKINSKI	Mowsza	1923	Suwalki	"
29.	ZAK	Chaim Hersz	1921	Biala Podlaska	"

Dean: Rabbi M. ASHKENAZI, 308 Cardinal Mercier
Tel.: 70992

רשימת 29 התלמידים שקיבלו ויזות לארה"ב, שהם 27 התלמידים, ונשיהם של שנים הנשואים

160. טפסי בקשה.

ורבינו השיב להם בח' אד"ש (חי"ג אגרת ד'תתקא):

במענה על הטע"ג שלהם, כי בעזה"י מתעתדים לקבל הוויזעס לארצות הברית, יתן השי"ת ויקבלום בנקל להצלחה בגשמיות וברוחניות, ויזמין להם השי"ת אופני נסיעה, ויבואו ויסתדרו בסדר שלם של עבודה בלימוד התורה ובעבודה שבלב, ולהתעסק בהרבצת תורה ויראת שמים.

התלמידים בתקופתם האחרונה בשנגהאי

יושבים מימין: ה"ר חיים צבי זאק; ה"ר גרשון חנוביץ; ה"ר יוסף בארנשטיין; ה"ר אברהם יצחק גארפינקל; ה"ר אלי' משה ליס; ה"ר שמואל דוד רייטשיק; ה"ר חיים מאיר בוקיעט.

עומדים מימין – שורה א: ה"ר משה פעדער; ה"ר אברהם צבי לנדא; ה"ר מרדכי לוריא; ה"ר משה חיים סאפאטשינסקי; ה"ר פסח רבינוביץ; ה"ר פנחס בלאט; ה"ר ישראל דוד רוזנברג; ?; ה"ר ישראל חנוביץ.

שורה ב: ה"ר שלמה האכלערער; ה"ר חיים ליב פראבסט; ה"ר משה רובין; ה"ר מרדכי בריסקי; ה"ר יוסף פורטוביץ; ה"ר יחזקאל דערען; ה"ר שמואל צבי פוקס.

שורה ג: שנים מילדי העיר; ה"ר שמעון גולדמן; ה"ר יהושע ברונשטיין; א' מילדי העיר.

* * *

בהתקרב זמן נסיעתם, אירגנו התלמידים הניצולים למונטריאל "עזרת אחים", לאסוף מעות סיוע לצרכיהם של התלמידים בשנגהאי, המחכים לבוא לארה"ב. ורבינו השיבם בכ"ד אד"ר תש"ו (חי"ג אגרת ד'תתצז):

במענה על מכתבם המבשר מהסתדרות עזרת אחים, אשר אתם תלמידי היקרים ד' עליהם יחיו, בעזה"י סדרתם בשביל אהוביי תלמידיי היקרים אחיכם תלמידי תומכי תמימים ליובאוויטש ד' עליהם יחיו.

גרמתם לי ענג רב, והשי"ת יעזור אשר בקרוב יוכלו לנסוע ולבוא אלינו צלחה, ויסתדרו בסדר חיים מאושרים באהלה של תורה, להרביץ תורה ויראת שמים אתכם עמכם יקיריי, ואקבל מכולכם ומכל אנ"ש יחיו רוב נחת בגשמיות וברוחניות.

נסיעתם משנגהאי לארה"ב

סיפר התלמיד ה"ר שמעון גולדמן (כפר חב"ד 764 ע' 51):

המוצא היחיד היה לערוך את המסע באניית מלחמה צבאית אמריקנית שעמדה לשוב לארה"ב. ידענו שיהיה זה מסע מאד לא נוח, אבל זו היתה הברירה היחידה, שכן הטיסה במטוס היתה יקרה מאד, והאפשרות הזו אפילו לא באה בחשבון.

רבינו השתדל שכולם יוכלו לטוס במטוס. הוא כתב על כך בג' ניסן תש"ו, אל אחד מעסקני חב"ד בשיקגו, ה"ר יוסף פלייער (ח"ט אגרת ב'תתפג):

כתבתי להממשלה, בתור נשיא חסידי חב"ד, ובקשתי את שר הפנימי והמלחמה, כי להיותם נחוצים לעבודת הלימוד והוראה ברבים באגודת חב"ד, הנני מבקש לתת להם הרשיון לנסוע באוירון של הממשלה. כמובן צריך להיות בסוד.

כשבקשה זו לא התקבלה, רצה ה״ר יוסף פלייער לעשות מגבית מיוחדת, להבאת התלמידים במטוס. כשנשאל רבינו על כך, השיב בט״ו סיון תש״ו, אל התלמיד ה״ר יוסף ווינברג[161] (ח״ט אגרת ב׳תתקט):

במענה על מכתבו, אודות הצעת ידידינו מוה״ר יוסף שי׳ פלייער, לעשות אוסף מיוחד בשביל הבאת התלמידים יחיו משנגהי באוירון, הוא למותר ואיבוד ממון. וישתדל דבר אוסף מיוחד להצלת התמימים ואנ״ש יחיו מרוסיא ופולין, והשי״ת יצליחם בגו״ר[162].

באותו זמן כתב באותו נושא גם הרש״ז גוראר׳ לרבינו (זכרון הרש״ז גו״א ע׳ קנד):

הנה ברצוני לשלוח בערך $450 עבור ידידי הר׳ אלי׳ משה נ״י ליס לשאנכאי, למען יוכל לבוא באוירון. והנני חושב אולי אוכל לאסוף ע״ז מעט, והשאר אלווה לו, כי אקוה כי בבואו ישיג משרה בודאי, וישלם לי. וג״כ בקשתי לעוד איזה תמימים, וג״כ רוצים ליתן כנ״ל. אבל שאלתי מכ״ק אם זה כדאי, יען שאומרים כי הוא איבוד ממון ישראל וכ״ש ממון צדקה, כי יהי׳ להם סוכ״ס אני׳, אשר החילוק הוא על כל אחד בסך $700. אבל הנני חושש אולי לא יהי׳ בקרוב, ואולי ח״ו יאבדו הויזעס בנתים. וע״כ שאלתי מכ״ק אם לעשות הדבר.

שניאור זלמן גוראר׳

ורבינו השיב לו ביו״ד סיון (שם):

במענה על כתבו אודות הנסיעה של התלמידים יחיו באוירון, אם מפני רשיון הכניסה הוא למותר ואיבוד ממון. ובודאי יסדר חתני הרש״ג שליט״א. והשי״ת יצליחם בגו״ר.

ועל התוצאות סיפר התלמיד ה״ר שמעון גולדמן (כפר חב״ד 765 ע׳ 76):

שניים מאתנו נסעו משנכאי לארה״ב במטוס, ולא באנייה (אחד מהם עשה זאת, כמדומני, מפני שמצב בריאותו היה חלש, והיה קשה לו מאוד לנסוע באנייה).

בפרטיות יותר כתבו התלמידים אל רבינו בעש״ק אחרי תש״ו:

התלמידים אברהם יצחק בן דבורה גורפינקעל והתלמיד מרדכי בן צילקע ברזיסקי[163], נחלו בשבועות האחרונות, ישלח להם השי״ת רפו״ש בקרוב ממש.

אודות נסיעת התלמידים הנזכרים במטוס נכתב בהפרדס, תמוז תש״ו:

שלשה תלמידים באו לפני איזו שבועות באוירון משם, אברהם יצחק גארפינקל, נחום פרעגער ומרדכי מאיר ברזיסקי מחמיעלניק.

עוד סיפר ה״ר שמעון גולדמן על הנסיעה הזאת (כפר חב״ד 764 ע׳ 51):

והנה הגיע יום הנסיעה, היום שבו עלינו על האנייה המפליגה לארה״ב, ונפרדנו מסין המדינה, שנכאי העיר, התושבים היפנים והסינים, ויצאנו לדרך באנייה האמריקנית שתביא אותנו אל ארץ החופש, אמריקה.

המסע עצמו לא היה נעים במיוחד, המיטות היו דרגשים צבאיים דו-קומתיים, ואין להשוות את התנאים באניית המלחמה לאלו שבאנייה אזרחית. רבים מאתנו לא הרגישו בטוב כל המסע, ואת רוב הזמן העבירו בשכיבה על אותם דרגשים שהיו מיטות.

יחד אתנו היו עוד קבוצה גדולה של פליטים, ובהם גם בני ישיבות, שגם הם עשו דרכם לאמריקה.

וכך הגיעו באניה, לסאן פרנציסקו, אשר בחוף המערבי של ארצות הברית.

קבלת הפנים בהגיעם לארה״ב

מיד כשיצאו התלמידים משנגהאי, בדרכם לארה״ב, הורה רבינו לארגן עבורם קבלת פנים מרשימה בכמה עיירות. וכך כתב בב׳ תמוז לכמה מעסקני אנ״ש בארה״ב (ח״ט אגרת ב׳תתקצג):

בבקשה לסדר פגישה נהדרה בעזה״י לתלמידי תת״ל הבאים צלחה בדרך מסעם באיזה מקומן, ויסדר את הקבלת פנים בכמה עיירות שאפשר על ידי צירים מיוחדים.

ולמחרתו, בג׳ תמוז, כתב אל ראשי ישיבות אחי תמימים בכמה עיירות בארה״ב (ח״ט אגרת ב׳תתקכד):

הנני מבקשו לעשות נסיעה בעיירות אשר יציע לו חתני הרש״ג שי׳, לסדר חגיגת פגישה לתלמידי תת״ל הבאים צלחה משנגהי.

ובט״ו תמוז כתב לכמה מאנ״ש בשיקגו (ח״ט אגרת ב׳תתקכח):

ת״ל ידידיי תלמידי התמימים דתת״ל משנגהי באים צלחה בסוף שבוע זו אי״ה למדינה זו. והנני בזה לבקשו לסדר במחנם הט׳ פגישה נהדרה בשבילם, בסדר מסודר.

על אותה קבלת פנים סיפר התלמיד ה״ר שמעון גולדמן (כפר חב״ד 765 ע׳ 76):

סוף-סוף ירדנו מהאנייה, וכעת קיבלו את פנינו נציגי תומכי תמימים, שנשלחו לכאן מניו-יורק במיוחד על ידי הרש״ג.

ככל שאני זוכר, היו אלה הרב יוסף וינברג שליט״א, וניבדל

---

161. אחד מהתלמידים הניצולים למונטריאל, בתחלת תש״ב.

162. שממש בימים אלו התחילה ההברחה הגדולה של אנ״ש מרוסיא, דרך פולין, כמסופר בתולדות חב״ד ברוסיא הסובייטית פרקים קטו-קיח.

163. אחר כך החליף שמו אל בריסקי.

לחיים הרב משה העכט ז"ל, שקיבלו את פנינו והובילו אותנו אל האכסניה הזמנית שהוכנה עבורנו מבעוד מועד.

היינו אז בערך שלושים בחורים. אני אומר "בערך", משום שהיינו עשרים ותשעה בחורים, ועמנו הרה"ח ר' משה אליהו ליס ז"ל, שבאותה שעה היה אלמן[164].

מארגני קבלת-הפנים סידרו מסיבות של קבלת-פנים לכבודנו בשלוש ערים - עשרה בחורים נסעו לסיאטל במדינת ושינגטון, עשרה נשארו בסאן פרנסיסקו, ועשרה נסעו ללוס-אנג'לס.

קבלת פנים בתחנת הרכבת בסיאטל וואשינגטון
לתלמידים הבאים משנגהאי
מימין לשמאל: הרב שפירא מסיאטל, ה"ר יוסף ווייְנברג, ה"ר משה רובין, ה"ר שמואל דוד רייטשיק, ה"ר שלמה הוכלרר, ה"ר פסח רבינוביץ, ה"ר משה חיים סאפאטשינסקי, ה"ר חיים מאיר בוקיעט.

בגורלי עלה לנסוע ללוס-אנג'לס, שם הוכנה מסיבה חשובה לכבודנו, בתור הקבוצה הראשונה של תלמידי ישיבות, בני תורה, ניצולי גיהנום המלחמה שהגיעו לאמריקה.

המסיבה התקיימה באולם גדול ויפה של מושב זקנים, שהיה מלא מפה לפה. המעמד היה מכובד ומרשים. הרב משה העכט ארגן את הכל, וגם היה המנחה, והדברים שלו היו מאוד נוגעים ללב וריגשו את הנוכחים עד כדי דמעות[165].

היינו בקליפורניה רק כמה ימים, ואחר יצאנו ברכבת לניו-יורק. בדרך ערכנו חניית-ביניים בשיקגו, ושם החלפנו רכבת. בתחנה זו היתה לנו הזכות להיות בבית הכנסת נוסח האר"י הוותיק הידוע בשם "בני ראובן"[166].

משיקגו המשכנו למחוז-חפצנו, ניו-יורק, נרגשים לקראת הרגע הגדול בו נזכה להתראות עם הרבי.

---

164. שאשתו ובניו נספו בשואה, כדלעיל פרק הקודם.

165. בעיתון לוס-אנג'לס טיימס, יולי 22 (כ"ג תמוז) מסופר שקבלת הפנים התקיימה באולם המושב זקנים, רחוב ס. בוילי 325. המארגן הי' ה"ר משה העכט, יו"ר המסיבה מר הערי אלטמן, והמנחה – מר יוסף פרידמן.

166. אודותיו ראה תולדות חב"ד בארה"ב ע' שעז.

על בואם לארה"ב וקבלת הפנים, סופר ב"הפרדס" (תמוז תש"ו):

אין לתאר השמחה הגדולה ששורה בבית הגדול של הרבי דליובאוויטש שליט"א והישיבה על בואם בימים אלה תלמידי ישיבות ליובאוויטש משאנכיי לניו-יורק, וממש צריכים לברך ברכת שהחיינו, אשר זכינו לקבוץ הנדחים מקצווי ארץ.

אלו בנים-בונים תלמידי חכמים אשר במס"נ הקימו ישיבה מיוחדת בשאנכיי ברוח חב"ד, והפי[ח]ו אורה לכל נשברי לבבות פליטי יהודים אשר הגלו לשם.

הרב הגאון אוצר התורה והיראה מוה"ר מאיר אשכנזי שליט"א הרב דקהלות ישראל בשאנכיי, הוא גם מחסידי חב"ד, אמר שיעורים לפניהם והדריך אותם על מבועי התורה והיראה.

אלו [ה]תלמידים למדו לפני פרוץ המלחמה בישיבת ליובאוויטש באטוואצק על יד ורשה, ובראשית המלחמה ברחו משם לוילנה, עד שהגיעו ליאפאן ושאנכיי, וב"ה שנצולו מהמלחמה, והמה באים לשלום לאמריקה, ברוך בואם לברכה.

עיירות קליפורניא ושיקאגא מכינים קבלת פנים עבורם, לקבל אור פניהם בברכה.

שלשה תלמידים באו לפני איזו שבועות באוירון משם:

אברהם יצחק גארפינקל, נחום פרעגער ומרדכי מאיר ברזיסקי מחמיעלניק.

כעת באו:

חיים מאיר בוקיעט, חמעלניק.

חיים צבי זא[ק], ביאלא.

יחזקאל דערען, ווישקאוו.

ישראל חאנאוויטש, גלובאקע.

מרדכי לוריא, וילנה.

משה חיים סאפאצינסקי, סובלק.

פנחס מרדכי בלאט, אטוואצק.

צבי רובין, סלונים.

שמעון גולדמן, שעדליץ.

אלי' משה ליס, סעראצק.

אברהם צבי פולמאן.

יוסף פארטאוויטש, ווישקאוו.

יוסף בורנשטיין, יאבלאנע.

ישראל דוד רוזנברג, ריקא.

משה רובין, סלונים.

פסח רבינוביטש, ווילנה.

צבי פוקס, דיסנא.

שמואל דוד רייטשיק, מלאווא.

שלמה משה הויכלערער, חעלם.

משה פעדער, לודז.

שמואל משה לעדערהענדלער, ריקא.

גרשון חאנאוויטש, גלובאקע.

חיים ליב פראבסט, לודז.

יהושע ברונשטיין, ווישקאוו.

ובאותו גליון נדפסה גם ברכת הנהלת הישיבה עליהם:

ועד הדירקטוריון של "מרכז ישיבות תומכי תמימים" דליובאוויטש מקדמים בברכה לאלו שמונה ועשרים תלמידים מישיבת ליובאוויטש בשאנכיי, לבואם לשלום בימים האלה לאמריקה.

זכות גדול ליהודי אמריקה מהופעת תלמידים אלו במדינה, אלו אשר ממש במסירת נפש הקימו ישיבה גדולה בשאנכיי, והפיצו ספרי למוד ויראת ד', והפיחו רוח חיים ושביב אש של תורה ויראה בלבות פליטי ישראל נשברי לבבות שהגלו לשם. בואם של אלו מרביצי תורה לאמריקה היא ממש היסתוריא גדולה, וכל יהודי אמריקה יבינו זאת.

בתקוה אשר יהודי אמריקה יכירו וידעו, יבינו לעזור למנהלי "מרכז הישיבות דליובאוויטש", אשר יוכלו להמשיך הישיבות, כי ההוצאה מרובה, וכל יהודי יזכור כי הבאת תלמידים לכאן הי' בהוצאה גדולה.

יחידות כללית

כשהגיעו כולם לנ.י. הרגיש רבינו חלוש בבריאותו, ונדחתה היחידות של התלמידים הבאים, עד ליום ב' כ"ז אלול. כתב על כך הרש"ד רייטשיק, במכתבו אל הרא"ל בריילובסקי (תשורה, רייטשיק, תשס"ה):

ליידער האט זיך דער רבי געפילט זעהר שוואך די לעצטע צייט (דער אייבערשטער זאל העלפין דער רבי זאל קריגען א רפואה שלימה), און יעדין טאג האט מען אונז געזאגט מארגען אדער איבערמארגין וועט איהר קענען אריינגיין צום רבין, און אזוי האט זיך געשלעפט ביז א ואך פאר ראש השנה. מאנטאג פאר ראש השנה זענין מיר אלע צוזאמען אריין צום רבין אויף עטלעכע מינוט, און דער רבי האט פאר אונז געזעדט עטליכע מינוט.

התוועדות י"ט כסלו בישיבה בשנגהאי

סביב לשלחן הימני (מימין): ה"ר פסח רבינוביץ; ה"ר אברהם צבי לנדא; ה"ר חיים ליב פראבסט; ר' ישראל ספיר; ?; ה"ר ישראל חנוביץ; ?; ?; ה"ר יוסף פרטוביץ (?); ?; ה"ר צבי רובין (?); ה"ר משה חיים ספוטשינסקי; ר' דובער טאלער (חותן פורטוביץ); ובנו (?); ה"ר שמואל חארקאוואר (מישיבת מיר).

עומדים בין השלחנות (מימין): ה"ר פנחס בלאט; ה"ר יחזקאל דערן; ה"ר שמעון גולדמן; ה"ר יהושע ברונשטיין; ה"ר גרשון חנוביץ; ר' אברהם פשעוואסמן.

סביב לשלחן השמאלי: ה"ר שמואל דוד רייטשיק (בקדמת השלחן); ה"ר מאיר אשכנזי (בפינה); ר' הירשל מילנר (לידו).

פרק סא
הישיבה בגיטו ראדום

כבר סופר לעיל פרק נד, אשר התלמיד ה״ר מאיר הענדיל[167] ניסה להבריח את הגבול מפולין לווילנא ולא הצליח.

הוא חזר אז לעירו ראדום, כנזכר ברשימת התלמידים שבפולין הכבושה (כדי לשלוח להם עזר), דלעיל סוף פרק נז מספר 1.

בהגיעו לראדום יסד שם סניף מישיבת תומכי תמימים.

התלמיד ה״ר מאיר הענדל

בין חברי הועד היו גם שלושה מתלמידי ישיבת חכמי לובלין[168], ה״ר שלמה יצחק גליקלער וה״ר קופל וויסמן הי״ד, וה״ר שמואל מרגליות[169].

ידיעה מפורטת על כך כתב התלמיד ר׳ יוסף ווינברג אל רבינו, באור לז׳ מרחשון תש״ב (מיד אחר הצלתו, כשהגיע עם קבוצת התלמידים הניצולים למונטריאל):

עתה אבשר בזה לכ״ק שליט״א, כי בימים האחרונים טרם נסיעתינו קבלתי מ[כתב] ג[לוי] מאחי ורעי התמים מאיר שי׳ הענדיל, אשר בה הוא כותב כי יסד בעירו ראדום ישיבה, שבה לומדים בערך מאה וחמשים תל[מידים] כ[ן] י[רבו], והוא הנו הר״מ ראשי, וגם התל׳ יעקב יהודה גאלדבערג (בזמן האחרון לא למד באטוואצק) אומר שיעור לפני כתה אחת (כפי שכתבתי לכ״ק עוד בווילנא, השגנו מאתו גלוי׳ כי קרא לאסיפה אל עירו את התלמידים הקשישים - כמו להתמים הנע׳ יעקב פאלקינפעלד, ועוד תל׳ הנמצאים לא רחוק מראדום - על י״ט כסלו שנה העברה, למען ליסד שם ישיבת תומכי תמימים, רק מפני הקור הגדול והשלגים לא יכלו ליסע אליו).

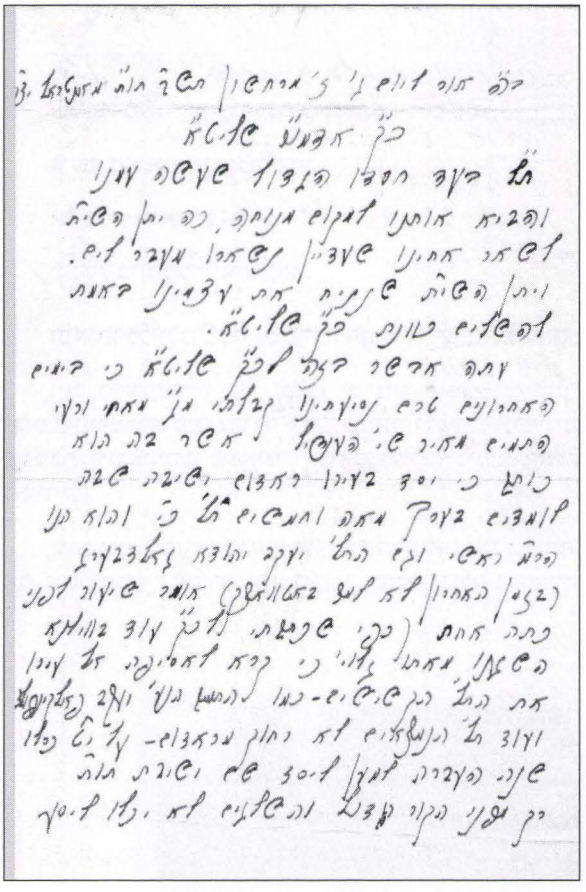

מכתב ה״ר יוסף ווינברג לרבינו
על הישיבה בגיטו בראדום

ורבינו השיב לו, בי״ד מרחשון תש״ב (ח״ו אגרת א׳תרג):

נהניתי מהבשורה טובה מהתלמיד הנעלה מר מאיר שי׳ הענדיל, והשי״ת יעזר לו ולפועליו יחיו וכל העוזרים על ידו. יכתבו לו פ״ש וברכה לו ולכל התלמידים יחיו, ולמופת יהי׳ לשאר אחיו שיעסקו בעבודה עם תלמידים טובים.

יכתבו להמכרים ביאפאן ושאנחאי, אם רק אפשר לשלוח חבילות להתלמיד מאיר שי׳, וכן לידידינו בווארשא ובשאר המקומות, ישלחו ויודיעו כמה יעלה, ויפרעו להם.

על כל זאת סיפר רבינו, בז׳ כסלו תש״ב (ח״ו אגרת א׳תרמ):

תלמידי תומכי תמימים, ה׳ עליהם יחיו, שנשארו בפולין, מוסרים נפשם בפועל ממש על לימוד התורה לעצמם וללמדה לאחרים, והם מקיימים את התורה לא רק מתוך עוני אלא מתוך

---

167. למד בתומכי תמימים באטוואצק מקיץ תרצ״ד עד שנת תרצ״ט.

168. ראה התמים (נ.י.) 18 ע׳ 56 ואילך.

169. ניצל מהמלחמה, וחי אחר כך בנ.י. נפטר בשנת תש״ע.

רעב וקור, הם לומדים עם הרבה תלמידים פה ושם. ורק במקום אחד רכז אחד התלמידים יחי' כמאה וחמשים תלמידים.

באותה שעה ברח התתלמיד ה"ר יוסף גולדשטיין, מעירו חמעלניק לראדום, ועסק יחד עם הר"מ הענדיל ביסוד הישיבה, כפי שהוא סיפר בזכרונותיו:

בפורים תש"א ברחתי מביתי בחמעלניק, אחר שנודע לי שהגרמנים מחפשים אותי, והגעתי סוף סוף לעיר ראדום. רוב יהודי הגיטו היו עניים מאד וממש רעבו ללחם, כמו"כ רחמנות הי' להסתכל על ילדי ובחורי הגיטו אשר הסתובבו מבלי מורה ומשגיח וכו'.

עלה בדעתי שיש צורך דחוף לקבץ ילדים ובחורים ולפתוח ישיבה. שוחחתי אודות זה עם חברי ורעי הבחור מאיר הנדל הי"ד, תלמיד תות"ל מאטוואצק, ויחד הגענו לידי החלטה לייסד ישיבה.

אך דא עקא, כסף מנא לן, מהיכן נשיג את המימון להוצאות הישיבה. עד שת"ל עלה בעזרנו למצוא את האיש רב החסד והמעש אשר לקח על עצמו את עיקר עול הישיבה, איש זה הי' אביו של הבחור מוטל בוימלגרין. הבחור למד שנה אחת - לפני פרוץ המלחמה - באטוואצק, והיתה לו כבר גישה חיונית לחסידים וחסידות. ביקשנו את הבחור שידבר עם אביו שהי' נודע לעשיר ומכובד, ואכן הסכים אביו, ומשך כל זמן קיום הישיבה הי' הוא התומך העיקרי, וראוי הוא להזכר ולהחקק לטובה.

בתור ר"מים ומשפיעים הבאנו מאטוואצק את הרבנים הרב בערל קורניצער, שהי' בוחן כללי בתת"ל אטוואצק, והרב ברוך פרידמן שהי' משפיע בורשא ובאטוואצק. שניהם תלמידי ליובאוויטש בעלי צורה והשפעה וכו'. הם השאירו את בני ביתם באטוואצק ובאו לכאן להורות ולהדריך ולהשפיע בישיבה בראדום.

על אף תנאי המחתרת והסכנה הצליחה הישיבה להתקיים עד סוף קיץ תש"ב. מספר הבחורים הי' קרוב למאתים.

באמצע קיץ תש"ב נזדעזענו כאשר נודע שהגרמנים ימ"ש תפסו את ר' בערל קורניצער מעוטף בטלית ומוכתר בתפילין ביצאו מבית הכנסת. כל ההשתדלויות לשחררו עלו בתוכו. ומני אז לא נודעו עקבותיו. הפחד הי' גדול אצלנו. גם כי הי' אצלו כמה מטבעות זהב אשר קבלנו מהעשיר הנ"ל עבור תמיכת הישיבה, וברור הי' שאם ימצאו זה אצלו ייסרוהו ביסורים נוראים כדי שיספר איך הגיע כסף זה אליו, וכולנו היינו אז בסכנה גדולה. אך ת"ל הגיע אלינו ידיעה שר' בערל החביא עוד קודם את המטבעות בנעליו, וכפי הנראה לא עלה בדעתם לחפש שם.

מובן שמקרה זה עם ר' בערל זעזע את כולנו. נוסף לזה התגברו הצרות מיום ליום. אבל בכל זה נמשכו הלימודים בישיבה.

שמור עוד בזכרוני התועדות אנ"ש והתמימים שם בר"ח אלול תש"ב, וכאשר הפליט אחד מהמסובים מתוך אנחה שוברת: "מה אפשר לעשות אם זהו רצון הקב"ה לראות סבלם של היהודים". קם ר' ברוך פרידמן ממקומו, ובקול נרגש אמר: ח"ו לומר כן, היתכן לומר שרצונו של הקב"ה שיהודים יתענו ויסבלו.

הנוהג בגטו הי', שאם נתפס אחד על ידי הגרמנים ואין בידו כרטיס עבודה, הרי שנאסר או נהרג במקום. ולכן הצענו לר' ברוך פרידמן שישיג עבורו כרטיס עבודה, אך - אינני יודע משום מה - לא רצה ר' ברוך בשום אופן, וטען שבין כה לא יקחוהו לעבודה, כי הנו למעלה מגיל ששים (אף שכמדומה שהי' צעיר יותר מזה).

באמצע חדש אלול תש"ב כאשר הודיעו הגרמנים על "אויסזידלונג" אספו את כל יהודי העיר בככר גדול ושם מחלקים אותם מי לחיים ומי ל...

הלכתי בצדו של ר' ברוך פרידמן ובתוך ההמולה מסתכל אני עליו ורואה שאינו נמצא כלל אתנו כאן. כן, גופו אתנו, אך מחשבותיו משוטטות אי שם בעולמות עליונים, מי יודע היכן הגיע בהתקשרות מחשבה זו. עיניו מוגבהות כלפי מעלה, ידיו שלובות ולא נע ולא זע, כאילו כל הנעשה כאן אינו נוגע לו, או שבכלל לא מרגיש, או אפילו לא יודע. כאן ראיתי את עצמותו החסידי, כאן ראיתי את גבהת הנפש על הגוף.

מסתכל אני עליו ונזכר אני בהתוועדות דמוצאי שמחת תורה בישיבת תו"ת בוואַרשא בשנת תרפ"ו לערך, בהתוועדות זו התוועד ר' ברוך עם התמימים עד שעות המאוחרות של הלילה, ולקח משקה יותר מהרגיל, ופתאום התיישב ר' ברוך על השלחן ואמר: "איך האב א ברכה פון רבין, איך וועל ניט שטארבן אהן תשובה". הרבה התפלאו אז על נוסח ברכה זו, ועכשיו רואה אני איך התממשו דברי אדמו"ר, ר' ברוך עכשיו וודאי באמצע תשובתו.

מתקרבים אנו בשורה למקום שם מחליטים מי ומי. לי הי' כרטיס עבודה והחליטו להעמידי בשורת ההולכים לעבוד (מובן שגם בזה הי' נס, כי רוב רובם אף עם כרטיסי עבודה שלחו ל...), ואת ר' ברוך בצד הנידונים ל...

מסתכל אני על ר' ברוך בפעם האחרונה, ומהרהר בלבי, מי יודע באיזה דרגה של תשובה עילאה הוא עומד עכשיו.

ר' ברוך יחד עם רוב תושבי הגיטו נלקחו ברכבת לכבשני טרבלינקה, ה' ינקום דמם.

שוב סיכם, ברשימתו שכתב בשנת תשכ"ג (עבור "ספר החסידים"):

בשעת השואה הנוראה, כאשר ברחתי מביתי, ובאתי לעיר ראדום, גם היו שמה הרה"ח והרה"ת המשפיע ר' ברוך זצ"ל הי"ד, והרה"ח והרה"ת ר' דוב ז"ל הי"ד, קורניצער, יסדנו ישיבה, אני ויבדל חברנו התמים הרב מאיר ז"ל הי"ד, הענדיל, מהבחורי חמד, אשר התאספו מכל הסביבה, מחמת צר הצורר ימ"ש.

הישיבה התנהלה מהתחלת שנת תש"א עד סוף תש"ב, אשר כולם נשמדו וכצאן לטבח הובלו ע"י הגרמנים ימ"ש, ביחד עם כל הקהלות הק'.

פרק סב
התלמידים ששרדו את המלחמה

כמה מהתלמידים שנשארו בפולין, עברו את מוראות מחנות העבודה, ובסוף ניצלו.

רשימה חלקית מהם אפשר לראות במכתבו של התלמיד ה״ר פנחס קליין, שכתב אל ידידו ה״ר ארי׳ לייב קרעמער במונטריאל, אחרי סיום המלחמה, בי״ט אד״ר תש״ו:

אבקש ממך להזכיר לפני כ״ק אדמו״ר שליט״א, שמי פינחס בן גיטל וזוג׳ תחי׳ אלתא חי׳ בת רבקה רייזל להצלחה בכל ענינים.

די נעמען פון די תמימים וואס געפינען זיך אין פוילען ביים היינטיגען טאג, זענען פאלגענדע,

הרב יוסף גאלדשטיין, שו״ב בעיר לאדז.

הרב העשיל רייזמאן, כעת בטשעסלכאוו׳.

הת׳ פייוול גרינער שי׳.

הת׳ יהושע וואלף אבראמטשאך שי׳ מעיר קשוינז, כעת בסוסנאוויץ.

והאחים הת׳ זילבעבערג שי׳[170].

הת׳ פישל גיטעלעס שי׳ מעיר קאווועל כעת בלאדז.

יעקב כץ שי׳ מעיר חלם כעת בעיר לאדז.

הת׳ מאטיל באמעלגרין שי׳ מעיר זוואלין כעת בעיר לאדז.

און מיין נאמען הת׳ פינחס קליין.

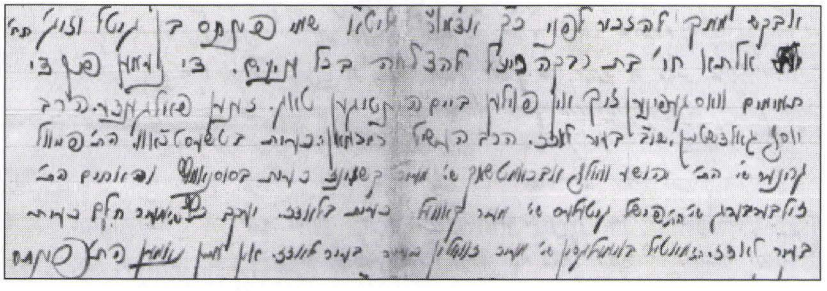

מכתבו של ה״ר פנחס קליין

* * *

כמה ימים קודם, בי״ג אד״ר תש״ו, כתב רבינו אל אחד הניצולים הנ״ל, התלמיד ה״ר יהושע העשל רייזמן[171]:

במענה על מכתבו מח׳ לחדש כסלו העבר, שמחתי במאד מבשורתו כי ת״ל ניצל מיד הזדים, והתענגתי לשמוע כי משתדל ביחד עם חבריו התמימים יחיו למלאות את השליחות הקדושה בחזוק התורה והיהדות, חנוך הכשר והשרשת מדות טובות ואהבת ישראל, אשר חוב קדוש הוא על כל בן תורה בכלל ותלמידי התמימים יחיו בפרט, לעבוד במסירה ונתינה בזה עוד יותר מאשר לפנים. יתחזקו במפעלם זה מבלי להתפעל משום מניעות ועיכובים והשית יצליחם בגו״ר.

השי״ת יעזר לו ולחבירו ידידי תלמידי התמימים יחיו להסתדר בסדר טוב בחיים מאושרים בגשמיות וברוחניות.

ועל כך השיב ה״ר יהושע העשל רייזמן, בתחלת הקיץ:

מכתב כ״ק מיום י״ג אדר ש.ז. קבלתי לנכון. דברי חיזוק ועידוד הלהיבו אותי באמת, ובודאי יתנו לי כוח וחיזוק מבלי להתפעל משום מניעות ועיכובים שהם במדינתינו למדי...

אני חושב לסור לציכיסלאווקי, דמשם ארסתי בתולה בת קדושים[172], ואולי תהא שם הנשואין, כשאבוא לשם אכתוב מיד לכ״ק.

אחר נישואיו, רצה להתיישב בשבדיה. היתה לו ויזה לשם, אמנם לזוגתו לא היתה ויזה מוכנה.

הוא כתב על כך לרבינו, אשר הורה למזכירות שלו, לכתוב אודותיו אל אנ״ש בשבדיה (כנראה אל ה״ר יעקב ישראל זובער), בה׳ מנ״א תש״ו:

הת׳ יהושע העשיל רייזמאן מודיע כי נשא אשה ושמה שיינדיל ... ודר כעת בטשעכין עיר מיקולאש. השיג הוויזע לשוועדען, ובימים אחדים כשיהי׳ לו הפאספארט יהי׳ ביכולתו לנסוע. אבל מאחר שנשא אשה, לא יוכל לנסוע בלעדה, ומבקש לשלוח עוד אפידעוויט אחד עבורה.

ואליו כתב רבינו באותו יום:

במענה על מכתבו, השי״ת יחזק את בריאותו ובריאות זוגתו תחי׳, ויעזרם בהמצטרך להם בגשמיות וברוחניות.

---

170. שלמה ואברהם זעליג.

171. ראה אודותיו לעיל סוף פרק לו.

172. מרת שיינדל הלינה לבית בורנשטיין.

מזכירות כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש
Secretariat of RABBI OF LUBAWITZ
Address: **RABBI J. SCHNEERSOHN**
770 EASTERN PARKWAY
BROOKLYN 13, N. Y.
Telephone SLocum 6-2919

ב"ה ה' מנ"א תש"ו.
ברוקלין.

שלום וברכה!
הח' יחושע העשיל רייזמאן
מודיע כי נשא אשה ושמה שיינדיל,
HELENA RAJZMAN (Z DOMU RORENSZTEIN
URODZONA TARNOW. 10. VII. 1924.
ודר כעת בטשעכין עיר מיקולאש, השיג
הוויזע לשוועדען, ובימים אחדים כשיהי'
לו הפאספארט יהי' ביכולתו לנסוע, אבל
מאחר שנשא אשה, לא יוכל לנסוע בלעדה,
ומבקש לשלוח עוד אפידעוויט אחד עבורה.
ואולי יכולים לעשות על הקוואטע מטשעכסלאוואקיי
ויהי' בנקל יותר.
בברכה

H. RAJZMAN
SR. SIPT. MIKULAŠ
UL. BELLOWA, 3.
CHECHOSLOVAKIA

מכתב השתדלות לעזור להר"ה רייזמן וזוגתו

* * *

גם נמצא בארכיון, המכתב שכתב אז אל רבינו, התלמיד הניצול הנ"ל, ה"ר שרגא פייוול גרינער:

ה"ר פייוול גרינער

בזה באתי להודיע לכ"ק שתודה לד' נשארתי בין החיים. הרוצחים הגרמנים השמידו את כל משפחתי, אשתי ובני הקטן, ובכלל כל מקורבי.

נשארתי כמו כל ישראל במדינתינו, יחידי גלמודי, ביחד עם חברי העשל רייזמאן ויוסף גולדשטיין.

התמים הרב יוסף גולדשטיין נסע כבר מפולין לפריז על ידי מרכז "אגודת ישראל".

בבקשה מכ"ק להעלות אותי בזכרונו הק' ולהאציל עלי מכ"ק שאזכה לעבוד השי"ת בכל לבי.

כך הודיע אל רבינו, גם התלמיד הניצול הנ"ל, ה"ר שלמה זילבערבערג, בט"ו בשבט תש"ו:

ליבער טאטע! איך האב דעם כבוד מודיע זיין דאס בע"ה זיינין מיר, ד. ה. אייניגע תלמידים, לעבן גיבליבן פון די אכזרישע הענד, און מיר געפינען זיך יעצט אין פולין, מיר אלע בעטן דעם טייערן טאטען זיך מרחם זיין איבער אונז.

ורבינו השיב לו בד' אד"ר:

שמחתי מאד לשמוע אשר השי"ת הצילו ב[ח]סדו הגדול, אותו ואת אחיו[173] שי', והנני מבקשו לכתוב לי בפרטות מהנעשה עמם, ומשאר אנ"ש שי' אשר ניצולו. והשי"ת יהי' בעזרך ובעזר אחיך שי' ותסתדרו בסדר טובים בחיי משפחה בפרנסה טובה ובקביעות עתים לתורה בנגלה ודא"ח.

ואל הניצול ה"ר ירוחם פישל גיטעליס הנ"ל, כתב רבינו בכ"ב אייר תש"ו (חי"ד אגרת ו'תרמג):

במענה על מכתבו, התענגתי לשמוע כי השי"ת בחסדו הגדול הציל אותו מיד הזדים, וישלח לו רפואה ויחזק את בריאותו, ויעזרהו בהמצטרך לו בגשמיות וברוחניות.

עוד כמה מהתלמידים שנשארו בפולין ברחו לרוסיא, משם גורשו לערבות סיביר, ואחרי תום המלחמה יצאו את רוסיא.

אחד מהם הוא ה"ר ישראל עזריאל פלדמן, שלמד בתו"ת בוואַרשא בשנים תרצ"ד-ה, וכשהתחילה המלחמה ברח לרוסיא, ואחרי תום המלחמה יצא מרוסיא, התיישב במחנה שטייער שבאוסטריא, שם התמנה לרב אב"ד.

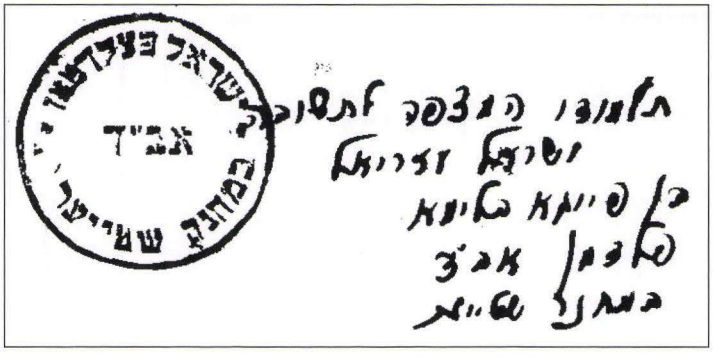

בשנת תש"ז הגיעה לשם אחת הקבוצות מאנ"ש שיצאו אז מרוסיא[174], והוא השתדל לסייעם. ובכ' מנ"א תש"ז כתב על כך לרבינו:

השי"ת הזמין לי שבא למחנינו אנ"ש ממדינת השלש קליפות הטמאות ימ"ש, ועזרתי להם בכל כחי בכל מיני ענינים, ובניתי מקוה וסדרתי תנור לאפות מצות על הצד היותר טוב, אשר על זה יעיד אנ"ש שבכאן, כמו ר' משה זלמן קאמינעצקי נ"י, ר' אלימלך פערמאן נ"י, ור' זלמן טייבל נ"י, ור' מנחם מענדל זייטץ נ"י, והשי"ת הי' בעוזרי...

מתלמידי תו"ת יש כאן רק אני ומר ר' פנחס קליין שו"ב שיחי', אשר ע"י השתדלות גדולה של מזומנים יסע אי"ה בשבוע הבע"ל.

עוד סיפר במכתבו שכתב לרבינו בט"ז סיון תש"ח:

עוד יש לי כבוד ליתן לכבוד קדושת אדמו"ר שליט"א בשורה טובה, שב"ה יסדתי בפה במחנה תלמוד תורה וישיבה של שני כתות הנקרא תומכי תמימים שנמצא תחת השגחתי.

בקיץ תש"ט הגיע לארה"ב, וכתב לרבינו:

באנו לפה המדינה עש"ק כ"א אייר העבר, ממחנה שטייער-אוסטריא ... הנני יליד רוזאן - פולין, אבי הי' שו"ב מחסידי אומאן, למדתי בתות"ל וואַרשא צ"ד וצ"ה, ואח"כ בביתי. הייתי ברוסיא, ומשם באתי למחנה שטייער.

אז התקבל לרב בבית הכנסת אגודת אחים במילוואקי.

---

173. התלמיד ה"ר אברהם זעליג זילבערבערג.

174. כמסופר בתולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית פרק קיט.

* * *

אמנם חלקם הגדול של תלמידי הישיבה נספה בשואה, הי"ד.

רשימת התלמידים הידועים, ותמונותיהם, נדפסו ב"ספר התמימים" ח"א ע' רעז – שג.

עליהם נוספו בספר זה, רבים מהתלמידים שלמדו בישיבת תומכי תמימים בווארשא-אטוואצק, בין השנים תרפ"א-תרצ"ט, ובסניפיה שנוסדו בכמה עיירות בפולין, ליטא ולטביא – על פי רשימות התלמידים שהגיעו לידינו.

הצלה ועזרה בימי המלחמה

פרק סג
הצלת אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ובני ביתו

ההחלטה להעתיק לארה"ב

כבר בחורף תרצ"ט, ביקש רבינו לסדר עבורו ניירות הגירה לארה"ב, אף שעדיין לא חשב על ההגירה לפועל.

את הדברים האלו מפרש המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, במכתבו שכתב אל ה"ר ישראל דזייקאבסאן, מנהל אגודת חב"ד בארה"ב, בכ"ח ניסן תרצ"ט:

אודות הכנות הניירות עבור כ"ק אדמו"ר ... היום מסר לי כ"ק אדמו"ר שליט"א אודות זה ... כי עליכם לדעת אשר כללות הענין הזה הוא הכנה, אשר לפי מצב הזמן והתהפוכות אשר במדינות אלו, גורם להכין הכנות, אשר אם יהי' לפי מצב מוכרח ההעתקה לא יהי' מניעות ח"ו. אבל אם יהי' המצב של מנוחה בהמדינות, אין עדיין החלט להעתקה[1]. זהו תוכן הדברים אשר אמר לי בענין זה.

בחודש אלול תרצ"ט, הגיע ה"ר ישראל דזייקאבסאן, מארה"ב לאטוואצק, יחד עם קבוצת התלמידים מנ.י. – כדלעיל פרק לה.

באותם ימים שבאמצע אלול[2], נכנס הר"י דזייקאבסאן ליחידות, ובאותה יחידות דיבר אתו רבינו אף בנושא ההגירה לארה"ב, ואמר לו (כפר חב"ד 1362 ע' 30):

כשאתה מגיע לאמריקה, תסדר הכל באופן טוב ושיטתי, על יסודות מוצקים, ובעוד כחצי שנה בעזה"ית נגיע לאמריקה.

הרי שבמשך הקיץ החליט רבינו סופית להעתיק לארה"ב.

עזיבת רבינו ובני ביתו את אטוואצק

כעבור ימים אחדים, בי"ז אלול, פרצה המלחמה, וכעבור ימים אחדים עזב רבינו עם בני ביתו את אטוואצק, כדלעיל פרק נד.

מספר על כך ה"ר יוסף וויינבערג ברשימתו (שמועות וסיפורים ח"ג ע' 119):

טרם עזבו את אטוואצק בכה כ"ק אדמו"ר, הוא היה במרירות רבה, ור' דוד ריקער[3] (אחר כך רבי דחסידי קאצק) סיפר שהרבי בכה מאד כאשר הוא נכנס לקבל ממנו ברכת פרידה.

ה"ר יוסף וויינבערג

ביום ג' כ"א אלול בשעה ג' אחה"צ[4], עזב כ"ק אדמו"ר את אטוואצק. נאספים רבים יצאו לקבל ברכת פרידה מהרבי. בעת העזיבה היתה נסוכה מרירות עצומה על פני קדשו, ועיניו הביעו צער רב, והוא אמר: "זייט אלע געזונט, זייט מקבל עול מלכות שמים, און א מלך היט זיינע עבדים, און אידן זיינען קינדער, דער אויבערשטער זאל אייך היטן וואו איר וועט זיין, און אונז וואו מיר וועלן זיין".

ובמכתב המזכיר ר' חיים ליברמן (רח"ל), שכתב מריגא בא' פר' נח ת"ש, אל הר"י דזייקאבסאן והרמ"ד ריבקין (שמועות וסיפורים ח"ג ע' 129):

את אוטוואצק עזבנו ביום ב' 4טן סעפטעמבער[5], על דעת לנסוע כולנו לריגא, אבל כבר אחרנו המועד ואי אפשר הי' לנסוע ונשארנו כולנו בדירת שמוטקין בווארשא רחוב מוראנאווסקי 32[6] ... ח' תשרי יום שעזבתי את ווארשא ... עזבתי את ווארשא בעירום וחוסר כל, לא הי' לא הזמן ולא היכולת לקחת את חפצי עמדי [להכנות הנסיעה הי' שהות בס"ה כעשרים מינוט] ... גם הם היו נוסעים אם היו יכולים לנסוע בתנאים כאלו שנסעתי אני.

תקופת ווארשא

במכתב שכתב המזכיר ה"ר יחזקאל פייגין, לגיסו ה"ר שלום פוזנר, בי' טבת ת"ש, הוא מסכם את תקופת ארבעת החדשים של רבינו תחת הכיבוש הנאצי ימ"ש בווארשא:

ב"ה אשר הגיענו והחיינו ליום הזה, אשר נוכל לבשר כי נשארנו בחיים, אנו וכל ב"ב, ובראש כל אנ"ש עטרת ראשנו כ"ק אדמו"ר שליט"א.

אין ביכולת אנושי לתאר בכתב או בדבור כל העבר עלינו במשך קרוב לארבעה חדשים האלו.

---

1. ראה לעיל פרק לד, שבקיץ תרצ"ט דן רבינו אודות שכירת בנין באטוואצק עבור הישיבה – למשך שתי שנים.
2. באגרת שכתב רבינו אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, בי"ד אלול תרצ"ט (חט"ו אגרת ה'תרעח): מאז שבא הרי"ד שי' עד היום הייתי טרוד במאד, והייתי צריך לענות על איזה מאות מכתבים שהביא.
3. טייבלום.
4. ראה לקמן, ממכתב הרח"ל, שעזב את אטוואצק ביום ב' כ' אלול.
5. כ' אלול.
6. היינו בבנין השייך לרש"ז שמוטקין, שחלקו הוקדש ללימודי המכינות, כדלעיל פרק לו.

כחדש ימים היינו תחת מבול החצים, ובין מאכולת אש אשר נאחזו בה בתי העיר, ועם זה מצוקת הרעב והפחד.

לא פעם עלה לטלטל עצמנו ממקום למקום מחמת כי אחז האור במקום שהיינו בו. כל נכסי כ"ק הבגדים ושארי חפצי הבית היו למאכולת אש, ורק בחסד השם ובמסירות נפש עלה להציל את הכתבי-יד קדשם של רבותינו הקדושים.

את השבועות הראשונים של רבינו בווארשא מסכם המזכיר ר' חיים ליברמן, במכתבו מיום א' פר' נח ת"ש (שמועות וסיפורים ח"ג ע' 129):

מה שסבלנו במשך הזמן שהיינו בווארשא ... תקצר היריעה מהכיל ... בערב ר"ה קודם הדלקת הנרות הוכרחנו לברוח מדירתינו הנ"ל, לרגלי הדליקה שנפלה בבית על ידי הפצצות שזרקו מהאוירונים, וברחנו לרחוב אחרת בקצה אחר בעיר, והיינו שם עד יום ח' תשרי, יום שעזבנו את ווארשא[7], ובו ביום חזר כ"ק אדמו"ר שליט"א ומשפחתו לדירתו הקודמת ברחוב מוראנאווסקי 32.

ביתר פרטים מספר ה"ר יוסף וויינבערג ברשימתו (שמועות וסיפורים ח"ג ע' 120):

ביום ד', אור לכ"ב אלול, באתי לווארשא ... בבית שמוטקין נודע לי שכ"ק עדיין נמצא בווארשא...

יום לפני ר"ה בקש הרבי את רש"ז שמוטקין שידאג שיהי' לקבוצת התלמידים שיהיו בווארשא אוכל בריווח, והוא אף נתן לו די כסף בשביל זה.

בערב ר"ה יצא כ"ק רק פעם אחת כדי לקבל את הפדיונות. לתפלת החג בקשו רק מנין מצומצם של יהודים, היות וחששו מהתקהלות, היות והפולנים היו לוקחים בחטיפה אנשים שיעשו את הביצורים.

ופתאום החלו ההפצצות בשכונה; הפצצה אחת היתה על בית שמוטקין והבית החל להתלקח, כל השכנים החלו רצים לעבר השער של הבית, הנשים והילדים יללו בקולי קולות, ואנחנו עמדנו סביב הרבי כדי לוודא שלא ידחפוהו. הביאו כסא וכ"ק ישב עליו, פני קדשו היו רציניים מאד, מספר פעמים אמר שיקראו למכבי אש. הוא ישב כל הזמן ומלמל בשפתיו. אחד מאנ"ש החל לחזור משניות בעל פה, וכאשר עשה איזו שגיאה תיקנו הרבי...

ההפצצות לא שקטו. משכונה אחרת בווארשא הודיעו לרבי כי שקט שם ושיבוא, הרבי מאן תחלה ... כאשר השריפות סביב הבית גברו ובני המשפחה הוסיפו והפצירו ברבי לעזוב את המקום, הרכין ראשו להסכמה, אם כי היה ברור שלא ברצון...

בליל א' דר"ה התפלל כ"ק ביחידות, כי אי אפשר היה לארגן מנין, אבל למחרת כבר היה מנין, ובאופן יחסי לזמן ההוא הכל היה בסדר...

בימים שבין כסה לעשור נתגברו ההפצצות...

לפני יום הכפורים הוחלט שלקראת יום הכפורים יחזור כ"ק לבית שמוטקין ... כל ערב יוהכ"פ ישב כ"ק ואמר תהלים בבכיות נוראות ובמרירות עצומה...

[במוצאי יום הכפורים] החלה הפצצה ... כשלושת רבעי שעה ישבו כך בפרוזדור, לבושים בבגדים עליונים, צרורות כל אחד מוכנים בידו, שמא יצטרכו לברוח. על יד כ"ק עמדה המזוודה עם הטלית ותפלין, ובין שאר הדברים גם סידורו של הבעל שם טוב...

למחרת בי"א בתשרי, התגברו עוד יותר ההפצצות, נותקו קווי הטלפון, ובמקומות רבים בעיר אף צינורות המים...

למחרת בי"ב בתשרי בבוקר, הלכתי להוודע משלום אחי, ובבואי לשם פרצה ההפגזה הנוראה שוב ... כאשר החלה ההפצצה הנוראה מהאוירונים, ירד כ"ק עם כל בני משפחתו למרתף ... בצאתם מן המרתף ברחו משער לשער, ובמקום אחד כמעט נפל השער על... ורק הרד"ב שניאורסאן החזיקו בידו...

בערב ההוא באור ליום י"ד תשרי, ערב חג הסוכות, היו פצצות אדירות.

* * *

נזכר לעיל שכל חפציו של רבינו ובני ביתו נשרפו בשריפה. בפרטיות על כך כתב חדב"נ, כ"ק אדמו"ר זי"ע, שהי' אז בצרפת, אל הר"י דזייקאבסאן, בה' כסלו (אגרות-קודש שלו ח"א אגרת יט, תרגום מצרפתית):

הבית של שמוטקין בוורשא, שבו גרו אבי עם המשפחה, נהרס לגמרי ע"י שרפה גדולה. ברוך השם, שהם כולם בריאים ושלמים. בשריפה נאבדו כל חפציהם, כך, שכנראה אין להם עתה כסות בקרה ... מאז הם גרים אצל מר הירש גוראר'.

והמזכיר ר' חיים ליברמן כתב אליו בי' כסלו:

החפצים שלקחו עמהם מאטוואצק נשרפו כולם.

רבינו מזכיר זאת גם באגרת שכתב אל חתנו כ"ק אדמו"ר זי"ע, בח' טבת (חט"ו אגרת ה'תרעט):

החפצים שלנו שנשרפו.

השתדלות ההצלה

כאמור לעיל, הצליח המזכיר ר' חיים ליברמן לעזוב את ווארשא לריגא בח' תשרי. עם הגיעו לריגא התחיל רח"ל בהשתדלות נמרצת להצלתו של רבינו עם בני ביתו, השגת היתר יציאה והשגת ניירות כניסה לארה"ב.

השתדלות זו נמשכה קרוב לשלשה חדשים, ועליה אנו למדים מתוך אגרות הרח"ל (לר"י דזייקאבסאן בארה"ב), שקטעים מהם מועתקים בזה:

הראשונה נכתבה, בלי תאריך, כנראה – בין יוהכ"פ לסכות:

---

7. שבאותו יום הצליח ר' חיים ליברמן לעזוב מווארשא לריגא, ואילו רבינו ובני ביתו נשארו בווארשא.

מהתלגרמה דאתמול כבר יודע ידידי שי' אשר בעזה"י באתי בחיים ושלום מווארשא לפה. מהנעשה שם תקצר היריעה ואי אפשר לבאר בכתב, והעיקר שכ"ק אדמו"ר שליט"א ומשפחתו ת"ל בחיים ושלום, ה' ישמרם גם על להבא ויצילם מכל צו"צ, אמן. אבל הם בסכנה גדולה בכל יום ובכל עת ושעה, וצריכים רח"ר, כפי שישמע מחתנו[8] שי'.

היום נתקבלה התלגרמה מידידי שי' שהם עושים ומשתדלים להוציאם מווארשא לפה[9], יתן ה' והשתדלותם תבא לפועל בהקדם האפשרי, כי ממש כל שעה נוגע לנפשות. אבל הצלה זו מווארשא לפה היא הצלה פורתא כפי שימסור לו חתנו שי', ועיקר ההצלה היא להוציאם לאמעריקע, וצריכים לעסוק בכל מיני השתדלות וכל מיני אפשרות שבידם, על ידי בעלי השפעה שונים, לקבל רשיון הכניסה לאמעריקע עבורם בהקדם האפשרי. ואפשר יוכלו לעסוק על ידי הגאווערנער לעהמאן, שכמדומה שהד"ר ראזין או סעם קרעמער או אולי אחר מידידינו הוא בידידות אתו (מפני היסורים שעברו עלי בווארשא שכחתי לשעה בדיוק מי הוא, אבל מסתמא יודעים אתם מי הוא).

וביום א' פר' נח ת"ש (שמועות וסיפורים ח"ג ע' 129):

כבר עברו כשני שבועות מאז עזבתי את ווארשא, ועדיין לא נושענו לשמוע משלום כ"ק אדמו"ר שליט"א ומשפחתו, ה' יודע זה שעבר ועובר עליהם במשך הזמן הזה, יצילם ה' מכל צרה וצוקה, ונזכה להתראות עמהם בשובע שמחות בקרוב ממש.

ובי' כסלו (שם ע' 131):

ידידנו הר"מ[10] שי' שו"ב כותב לכבודו אדות המצב, ואין לי מה להוסיף. לדאבון לבנו עדיין לא נושענו באיזה דבר ממשי להצלת כ"ק אדמו"ר שליט"א. על פי בקשת הרמ"ד[11] שי' נתדבר הציר שלנו[12] עם מר קירק[13] [התלגרמה של כבודו אשר מרת שושנה[14] אינה מסכמת לזה, הגיענו לאחר המעשה], ופנו יחד למי שפנו ובקשו מה שבקשו [את הפרטים לא חפץ להגיד על ידי התלפון], אבל עדיין לא קבלו שום תשובה, והבטיח אשר כשיקבלו איזה תשובה יודיע מיד בתלגרמה להרמ"ד שי'.

ובט"ו כסלו:

זה עתה קבלנו הבשורה הטובה, אשר כ"ק אד"ש יוכל אי"ה בשבוע הבע"ל לבא לפה. תהי דרכו צלחה ויבא בחיים ושלום ונתראה בשובע שמחות. ומפני שלפי הידיעה הלזו גם כבודו שי' יודע מזה לכן לא הודעתי בתלגרמה.

פעילות ההצלה בוואשינגטון ובברלין

לא נתפרשו כאן הפרטים שהביאו לפועל את הצלת רבינו. עיקר העוסק בזה בוואשינגטון הי' העו"ד אשר רבינוביץ, בנו של הרב דוד מאיר רבינוביץ (הרד"מ), על ידי השופט הראשי מר ברנדייס.

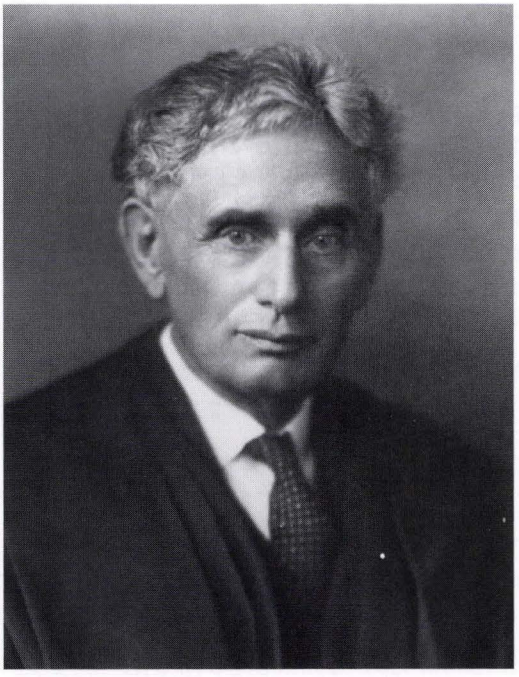

השופט מר לואיס ברנדייס

כשהגיע רבינו לארה"ב, כתב אל השופט הראשי מר לואיס ברנדייס, בכ"ג אד"ש ת"ש (חי"ב אגרת ד'שסד*):

בזה הנני לתת - בשמי ובשם כל בני משפחתי - את תודתי וברכתי לכבוד רום מעלתו עבור כל הטוב והחסד אשר עשה עמדי, בהמלצתו הטובה ובהשתדלותו להוציא אותנו בעזרת הש[ם יתברך] מן המיצר אל המרחב.

זה בא בהמשך למה שכתב הרד"מ רבינוביץ לרבינו, בטו"ב אד"ש ת"ש:

כאשר בא בני אשר בבקשה אליו עבור כ"ק אדמו"ר שליט"א בראשית ימי המיצר, קבלו בסבר פנים יפות ובהכרה אמיתית, ולא יצא בהבטחות וכדומה, אך תיכף שם מעיניו להענין ועשה גדולות, ושום אדם זולתו לא הי' יכול לעשות כמוהו, לפניו נפתחו כל השערים, ואף הגדולים מהנאצית שמעו לקולו.

הוא לא היה היחיד שעסק במרץ בהצלת רבינו. מיד עם הגיעו לארה"ב, פרסם חדב"נ ה"ר שמרי' גוראר' (הרש"ג), נתינת תודה לנציגי הממשל שעסקו בהצלה, וכך נאמר בהודעתו:

---

8. הרש"ז העכט, חתנו של הר"י דזייקאבסאן, שנסע ללמוד בישיבת תומכי תמימים בווארשא באטוואצק, וכשהתחילה המלחמה חזר משם לנ.י. יחד עם שאר התלמידים שבאו מארה"ב.
9. לריגא.
10. ה"ר מרדכי חפץ מריגא.
11. ה"ר מרדכי דובין.
12. שגריר לטביא בברלין.
13. אלכסנדר קירק, נציג ארה"ב בשגרירות בברלין.
14. כינוי מחתרתי לד"ר יוסף ראזין, מהדזאינט.

פרעזידנט רוזוועלט'ס זוהן, דזשיימס רוזוועלט.

בען וו. קאהען, וועלכער איז איינער פון פרעזידענטס נאענטע ראטגעבער.

ריכטער לואיס ד. בראנדייס[15].

ראבערט ט. פעל, הויפט פון אויסלענדי[ש]ען ביורא באם סטייט דעפארטמענט.

פאסטמעסטער דזשענעראל, דזשיימס א. פארלי.

סענאטאר ראבערט א. וואגנער[16].

סענאטאר דייוויד י. וואלש[17].

קאנגרעסמאן סאבאט[18].

קאנגרעסמאן בלום[19].

דר. דזשאזעף א. ראזען פון דזשאינט[20].

דער לאטווישער געזאנדטער אין וואשינגטאן ה' בילמאניס[21].

ה' בראנדט[22], ספעציעלער אייראפעאישער שעף פון סטייט דעפארטמענט.

אין דער ערשטער ריי, צווישען די וואס זענען שטארק באהילפיג געווען דעם רבין, וועלכער דערמאנט ניט קיין אנדערער ווי סעקרעטערי אף סטייט קארדעל האל.

עס ווערען אויך גאדאנגט: פרעזידענט רוזוועלט'ס סעקרעטאר ראוו. און זיין סעקרעטארשע מיס גיליגען.

און ראדאלף רעימער, קאמישאנער פון עליס איילענד.

בארכיון הקונגרסמן מר סול בלום, נמצא המברק שהוא שלח אל מר אירווין חנין[23], ב-28 ספטמבר (א' דחה"ס) ת"ש (בתרגום מאנגלית):

אעשה כל מה שביכלתי, בקשר למכתבך של ה-27, אודות הרבי יוסף יצחק שניאורסאהן.

ובאותו תוכן כתב לו באותו יום גם במכתב.

15. שופט בית המשפט העליון בוואשינגטון.
16. סנטור מדינת נ.י. בוואשינגטון.
17. סנטור מדינת מסצ'וסטס בוואשינגטון.
18. אדולף סאבאט, נציג מדינת אילינוי בוואשינגטון.
19. סול בלום, נציג מדינת נ.י. בוואשינגטון.
20. יוסף רוזין, נציג הדזאינט ברוסיא.
21. אלפרעד בילמאניס, שגריר לטביא בוואשינגטון.
22. ג'ורג' בראנדט, הממונה במשרד החוץ בוואשינגטון על שלחן אירופה.
23. בעל חברת נדל"ן בנ.י., אשר עסק ביותר בהצלתו של רבינו, והכניס בזה את ראשי הממשל.

למחרת כתב הקונגרסמן סול בלום אל מר וו. בוסטרום, שר בשבדיה (תרגום מאנגלית):

בנוסף הריני להציג לפניך את מר מאקס רוד, עו"ד בוואשינגטון, שנתבקש על ידי חברי בנ.י. לעזור בנושא רבי יוסף יצחק שניאורסאהן, שנתקע עם משפחתו בתחלת המלחמה בווארשא, פולין. הכתובת שלו שם היא מוראנאווקא 32 ווארשא.

אני מעוניין אישית ביותר בנושא הזה, מתאמצים כעת לעזור לרבי שניאורסאהן ובני ביתו לצאת מווארשא ופולין לריגא, דרך שטוקהולם.

מר רוד פונה אליך בתקוה שתמצא את זה אפשרי להשפיע על משרד החוץ השבדי לתת להם טרנזיט ויזה, על ידי השגרירות השבדית בווארשא, או על ידי נציגי הגבול - מיד בהגיעו לגבול שבדיה.

הרבי ואשתו, ואולי עוד מבני ביתו, הם אזרחי לטביה. רבי שניאורסאהן הוא מנהיג מוכר ביהדות החרדית העולמית, ומנהיגה הרוחני של תנועה ביהדות החרדית עם אלפי חסידים בארה"ב.

ההצלה מווארשא דרך ברלין

בשם המזכיר ר' חיים ליברמן, מסופר על הצלת רבינו בפועל (שמועות וסיפורים ח"ג ע' 134):

כ"ק אדמו"ר הי' בתחילת זמן הפרעות אצל ר"ז שמוטקין הי"ד (אביו של ר"י שמוטקין שי'), ואחר כך עבר לבית ר"צ גוראריי[24], הי"ד.

כמה פעמים באו לבית ר"צ גוראריי לשאול על כ"ק אדמו"ר, ומפני שלא ידעו שפשר הדברים הוא לטובה, פחדו להגיד שהוא נמצא באותו מקום (כי חשבו שאולי זה לרעה ח"ו), ואמר שאיש כזה איננו נמצא כאן. גם במכתבים ומברקים לא יכלו לכתוב בגלוי. אך לבסוף נודע שמחפשים את הרבי כדי לתת לו היכולת לצאת מן המדינה.

כנ"ל היו צריכים לצאת תחילה לברלין. הנסיעה היתה דרך החזית, והחילים הגרמנים שהיו צמאי דם כחיות טרף, היו יכולים להתנפל באמצע הדרך למראה יהודים עטורי זקן ופאות ובני משפחתם, וכדי למנוע סכנה זו מצאו יהודי אחד שהיה חייל בצבא הגרמני במלחמת העולם הראשונה, והיו לו אותות הצטיינות ומדליות רבים מהממשלה הגרמנית, יהודי זה התלבש במדי הצבא, תלה את כל האותות והמדליות על לבו, וכך נסע עם הרבי ומשפחתו בתור בן לויה.

24. כמסופר לעיל, שאחרי ההפגזות נשרף ביתו של הר"ז שמוטקין, ובו כל החפצים והבגדים של רבינו ובני ביתו, ואז עברו לגור בבית ה"ר יחיאל צבי גוראריי'.
ביתו של הרי"צ גוראריי הי' ברחוב בוניפרטרסקא מספר 29, כדלעיל פרק כד, ולקמן פרק סו, ברשימת האנשים לקבלת ויזה לארה"ב (מס' 43).

בדרך התנפלו עליהם כמה פעמים, אך היהודי הנ"ל עמד בכל תוקף שלא יגעו בהם לרעה ח"ו, כי הוא אחראי עליהם והוא מוכרח להביאם לברלין בשלום.

לא נתפרש כאן מיהו אותו חייל יהודי שהיו לו אותו הצטיינות מהצבא הגרמני. אמנם ב"כפר חב"ד" גליונות 1008-1011 נדפסה סקירה ארוכה בנושא ההצלה, שהי' מעורב בה גם ראש המודיעין הגרמני ויליאם קנאריס, ועוד פרטים רבים.

באותה סקירה מסופר, על פי ראיון עם החייל החצי-יהודי קלאוס שנק, כי הוא עם הקצין החצי-יהודי ארנסט בלוך, נשלחו על ידי קנאריס, להוציא את רבינו ובני ביתו מוואַרשא ולהביאם לברלין.

והוא הולך ומספר שם בפרוטרוט את כל מאורעות ההצלה הזאת, ועד שהביאום לברלין.

מסיכום העדויות בנושא נראה, שביום ה', ב' טבת בבוקר, באו לבית הרי"צ גורארי', והעלו שם את כל בני משפחת רבינו לכמה מכוניות, נסעו אתם מהבית עד לתחנת הרכבת בוואַרשא, שם העלו אותם לרכבת וואַרשא-ברלין, ובשעות הערב של אותו יום הגיעו לברלין.

הנושא נזכר גם במכתב שכתב העו"ד הענרי באטלער מוואשינגטון אל הרש"ג, באדר"ח אייר ת"ש, בקשר להשתדלות הצלתם של בת רבינו וחדב"נ הרמ"מ הארנשטיין, שרצו להשתמש עם אותו קצין להעבירם מאטוואצק לריגא (בתרגום מאנגלית):

שוחחתי עם מר פעל מהסטייט דעפארטמענט, שסיפר לי, שהאנשים בגרמני' שהגישו עזרה זאת בקשר לרבי שניאורסאהן, שוחררו ממשרתם הרישמית. הסיבה לפיטור זה לא ידוע, אבל אפשר שיש לזה קשר לעזרתם שהגישו בנושא הזה שלך.

על הדיונים בין ממשל ארה"ב לבין הממשל בברלין, אודות הצלת רבינו ואנשיו, לומדים אנו מתוך ההתכתבות בינם, שהגיעו לידינו, וניתנת כאן סקירת הדברים, בתרגום מאנגלית (חלק מהמסמכים שבפרק הזה הם על פי מה שהתפרסם בספר Out of the Inferno):

באוקטובר 3 (כ' תשרי), סקר נציג הסטייט דפרטמנט מר רוברט פעל, לפני שגריר ארה"ב בברלין, את גודל חשיבות מבצע הצלת רבינו.

באוקטובר 26 (י"ג מ"ח) מודיע היועץ בנג'מין כהן אל רוברט פעל, בשם העו"ד אשר רבינוביץ, איך להשתדל לברר היכן מתחבא רבינו.

נובמבר 16 (ד' כסלו), המזכיר ר"ח ליברמן מודיע אל הר"י דזייקאבסאן, אשר רבינו נמצא בכתובת בוניפרטרסקא 29 [הוא ביתו של ה"ר יחיאל צבי גוראר'].

נובמבר 25 (י"ג כסלו), מודיע אלכסנדר קירק, משגרירות ארה"ב בברלין, אל רוברט פעל, כי איתרו את רבינו בוואַרשא, ואשר יוכלו לקחת אותו משם בדצמבר 1 (י"ט כסלו), ואשר צבא גרמניא יעמיד קצין שיסע אתו ועם אנשיו ויבטיח את הנסיעה.

דצמבר 14 (ב' טבת), העו"ד מאקס רוד מוואשינגטון מודיע אל העו"ד סעם קרמר, כי ממשל ברלין מכין תוכנית להצלת רבינו ואנשיו לשבדי', אבל נראה להם שעדיף להצילם אל ריגא, ומקום שזה יקרה תוך יומיים שלושה.

* * *

ממשיך המזכיר הרח"ל ומספר על ההצלה (שמועות וסיפורים ח"ג ע' 134):

בהגיעם לברלין - לנו בלילה ההוא בבית ועד הקהילה היהודית שבברלין, כי היתה סכנה לצאת לרחוב.

למחרת באו אליהם מהקונסוליה לאטווית, ולקחום לנסוע לריגא.

ליתר דיוק ניתן לומר, כי בברלין שהו במשך כל הש"ק, וכפי שסיפר רבינו במכתב כללי לאנ"ש, ביום הגעתו לריגא, ביום א' ה' טבת (ח"ה אגרת א'קלב):

היום - תודה לאל הטוב - באתי עם בני ביתי יחיו מוואַרשא לריגא ... יום צאתי משם, ביום החמישי בשני לחדש טבת.

ובפרטיות יותר סיפר רבינו, במכתב אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, בח' טבת ת"ש, ימים אחדים אחרי הגעתו לריגא (חט"ו אגרת ה'תרעט):

הנסיעה היתה בכללותה בטוב בעזה"י. ביום ה' בקר יצאנו, ובאנו בלילה בשעה שמיני בערך.

אמנם עד אשר מצאנו - על ידי השתדלות - מקום ללון באחד מחדרי הקהלה, נהי' שעה האחת עשרה, והעמידו מטות בחדר האכל, ושם הָיינו עד יום עש"ק שעה 2, והשיגו עבורינו בית מלון באלערהייליגער שטר'. ובמוש"ק נסענו, ובאנו ביום א' ערב לפה.

תקופת ריגא

בריגא נשאר רבינו כחודשיים וחצי – מה' טבת עד כ"ד אדר ראשון. על סידור ניירות הנסיעה לארה"ב מסופר באגרות רבינו אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, ובאגרות המזכיר ר"י פייגין[25], אל גיסו ה"ר שלום פויזנר.

כך כתב הר"י פייגין בי' טבת ת"ש:

בטח כבר ידוע לך כי מכינים ניירות עבור כ"ק לנסיעה

25. שניצל ובא יחד עם רבינו מוואַרשא לריגא, אך לא הצליח להנצל מריגא, כדלקמן פרק סה.

למדינתם, מתי יבא הדבר לפועל איני יודע עדיין, יעזר השי"ת ויהי' הכל כשורה בלי קשיים ובלי מניעות, ויעשה הכל כרצון כ"ק כאמור[26] רצון יריאיו יעשה.

בז' שבט כתב רבינו אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע (חט"ו אגרת ה'תרפא):

ת"ל כולנו בחיים ושלום, ותמול הודעתי כי נתקבל עבור כולנו הויזעס לארצה"ב, עבורכם גם כן. ועתה צריכים לידע איך בעזה"י לסדר הנסיעה, איפוא נפגש שנוכל בעזה"י לנסוע יחדיו להצלחה בגו"ר. יודיעו דעתם והצעתם בזה.

אם אפשר הדבר ימהרו בכל האפשרי להודיעני מזה, ואיך דעתם אם צריכים למהר עם הנסיעה או שלא למהר.

אמנם אפשר שהמדובר הוא רק בהבטחה שהויזות מסודרים, ועד שקיבלו אותם לפועל נמשך עוד איזה משך זמן; שהרי כעבור חודש, ב-13 בפברואר (ד' אד"ר), כתב העו"ד יקותיאל (סעם) קרעמער אל העו"ד הענרי באטלער בוואשינגטון (תרגום מהמכתב באנגלית, שנדפס בספר Out of the Inferno ע' 262):

שמח אני להודיע לך, על המברק שהתקבל מרבי שניאורסאהן, אשר כל הויזות לארה"ב, עבור הרבנים שנמצאים כעת בריגא, כבר התקבלו.

וביו"ב אד"ר, כתב הר"י פייגין (מבוא לח"ה ע' 10):

נסיעת כ"ק כפי הנראה תתכונן אי"ה ביום 4 מאַרץ[27] מפה (ולפי זה לא יעלה לנו לנסוע ביחד עם כ"ק).

יתן השי"ת ולא יהיו מניעות, כי סיבת האיחור עד כה היו סבות בלתי נעימות, כי בש"ק פ' יתרו[28] בעת אשר כ"ק צעד איזה צעדים לקדש קדוש היום נפל ונשבר עצם בידו הימנית, מעצמו מובן היסורים. הניחו גיפס על היד ות"ל אשר הי' באופן קל, כי מעצמו בעזר השם קרב עצם אל עצמו, ושלשום[29] הסירו כבר הגיפס ועושים מאסאזשין וב"ה אשר הולך כשורה.

עוד היתה סיבה, אשר הוכרחו לעשות הנתוח להרבנית הזקנה[30], כי פתאום נעשה אצלה שבר בטן, ובמשך י"ב שעות הוכרחו לעשות נתוח. ב"ה אשר עבר כשורה והולכת ומתרפאת, אבל כמובן כי הוכרחו מכל זה לדחות הנסיעה, ישלח להם השי"ת רפואה שלמה בקרוב.

וכך כתב רבינו לר"י דזייקאבסאן, בי"א אד"ר (ח"ה אגרת א'קנו):

בטח שמע אשר כבוד אמי מורתי שליט"א הוכרחה לנתוח, ות"ל שהנתוח עלה יפה, אמנם עדיין היא צריכה לתחבושת שאחרי הנתוח.

וכן לי קרה מקרה בידי הימנית, והיא בתחבושת, ות"ל הולך כשורה. והנני מקוה אשר אי"ה ביום כו אד"ר הבע"ל נרד בספינה היוצאת משוועדן. יתן השי"ת ותהי נסיעתנו בהצלחה ונבא בשלום למחוז חפצנו.

וכן כתב רבינו אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, בכ"ה אד"ר – בתרגום מרוסית, מחשש הצנזורה (חט"ו אגרת ה'תרפב):

לפני חמש שבועות, ביום ששי בערב, נפלתי ושברתי את ידי הימנית, שלושה שבועות הייתי חבוש בגבס, ובשבוע הרביעי היתה לי תחבושת רגילה.

בעיתון "היינט" (כ"ד אד"ר) נדפסה סקירה על הימים האחרונים שלפני הנסיעה, בהם באו חסידים רבים מרחבי המדינות לטביא וליטא, להכנס ליחידות ולברכת פרידה.

הנסיעה לארה"ב

ביום ב' כ"ד אד"ר (4 מארץ) יצא הרבי במטוס מריגא לשטוקהולם, למחרת הופיע מאמר בעתון בריגא, בכותרת:

די אידישע ריגע געזעגנט זיך מיטן ליובאוויטשער רבין. טויזנטער מענטשן אפן אעראדראם. פארשטייער פון דער לעטלענדישער פראווינץ און פון ליטא. צום ערשטן מאל א געדראנג אפן אעראדראם. דער רבי גיט א ברכה דער לעטלענדישער מלוכה, איר פרעזידענט און דעם אידישן קיבוץ. גייט אלע אריין אין אגודת ישראל - זאגט דער רבי.

במאמר נאמר בין השאר:

נאך 11 אז. אינדערפרי, אין דער סאנאטאריע פון ארענשטאם אין מעזשא פארק, קומט צופארן דער ריגער ראש הקהל ר' מרדכי דובין מיטן זון און זיינע סעקרעטארן.

דער רבי געזעגנט זיך מיט אלעמען, ווינשט די חולאים פון סאנאטאריע א רפואה שלמה.

אונטער די ארעמס פון זיין אייניקל - דער זון פון הרב ר' שמריהו גוראר און זיינע ביידע סעקרעטארן ר' חיים ליבערמאן און ר' יחזקאל פייגין וועט דער רבי אריינגעזעצט אין אויטא.

אין דער באגלייטונג פון דר. ארענשטאם פארט דער רבי אפ צום אעראדראם, וואו עס האבן זיך צונויפגעקליבן טויזנטער מענטשן, חסידים, מתנגדים און סתם אידן, וועלכע זיינען געקומען באגלייטן דעם ליובאוויטשער רבין אין זיין נסיעה מעבר לים.

אפן אעראדראם זיינען שוין פון פריער אנגעקומען די איבעריקע פאסאזשירן, וועלכע פארן צוזאמען מיטן רבין קיין אמעריקע, דא איז הרבנית דינה שנייערסאן, דעם רבינס איידים הרב ר' שמריהו גוראר מיט זיין פרוי און זון, זיין סעקרעטאר חיים ליבערמאן, דער רעפערענט מ. כאדאקאוו און זיין פרוי ...

---

26. תהלים קמה, יט.
27. כ"ד אדר ראשון.
28. בליל שבת, ט"ז שבט.
29. ביו"ד אד"ר.
30. הרבנית שטערנא שרה, אם רבינו.

דער רבי געזעגנט זיך מיטן גאנצן עולם, עס הערט זיך פון אלע זייטן - פארט לחיים ולשלום.

אונטערערסן בריינגט מען אפן אעראדראם אין סאניטאר-וואגן די אלטע רביצין. דער סאניטאר פארט צו ביזן טיר פון אעראפלאן, און אף א טראג בעטל ווערט די רביצין אריינגעטראגן אין אעראפלאן.

דער רבי, זיין פאמיליע געזעגנט זיך מיט זיינע מקורבים. די פרידת השלום איז א זעלטן וואראמע, א באהארצטע און רירנדע. אויך דער רעפערענט מ. כאדאקאוו און זיין פרוי געזעגענען זיך מיט די אנוועזנדיקע.

דער רבי ווערט אונטער דער באגלייטונג פון דר. ארענשטאם און דר. זאלמאנאוויטש אריינגעפירט אין אעראפלאן.

בשולי היריעה מופיעה ידיעה משטוקהולם:

שטאקהאלם, 4 מארט.

דער אפיציעלער אעראפלאן פון ריגע, מיט וועלכן עס איז געקומען צופליען דער ליובאוויטשער רבי מיט זיינע באגלייטער, איז אנגעקומען אין שטאקהאלם אין דער באשטימטער צייט. דעם רבין האט די נסיעה נישט אנגעשטרענגט. גלייך פון אעראדראם איז ער צוזאמען מיט זיינע באגלייטער אפגעפארן אין האטעל "אטלאנטיק". דער רבי פארבלייבט אין שטאקהאלם ביז מארגן אוונט, פון וואנען ער פארט אפ קיין געטעבארג, די שיף קיין אמעריקע גייט אפ מיטוואך פרי.

בעתון "היינט" נדפס סיקור על שהותו הקצרה של רבינו בשטוקהולם, ועל נסיעתו משם לגטבורג:

דעם ליובאוויטשער רבין האבן בעתן זיין אופנטהאלט אין שטאקהאלם באזוכט פארשטייער פון דער אלגעמיינער געמיינדע און פון דער ארטאדאקסישער קהלה.

באגלייטן דעם רבין צום באן איז געקומען א גרויסער עולם. דער באן קיין געטעבארג איז אפגעגאנגען פון שטאקהאלם באנאכט, און איז אנגעקומען אין דער האפן-שטאט 7 אז. אינדערפרי.

אלע פאסאזשירן האבן געדארפט דעם טאג פארבריינגען אין געטעבארג, ווייל די שיף האט געדארפט לויטן פאר-פלאן אפגיין ערשט מיטוואך 12 אז. באנאכט. אן אויסנאם אין נאר געמאכט געווארן מיטן ליובאוויטשער רבין און זיינע באגלייטער. דער באן האט זיי דורכגעפירט דירעקט צום האפן, און זיי האבן זיך גלייך ארופגעזעצט אפן שיף. די שיף איז ניט אפגעגאנגען מיטוואך אוונט, נאר ערשט דאנערשטיק 11 אז. אינדערפרי.

אחד מאלו שביקרו את רבינו במלון הי' רבה הראשי של שטוקהולם, ה"ר ישראל יעקב זובער, יחד עם בני ביתו, כמסופר ע"י בתו הצעירה מרת חנה (שרפשטיין), בספרה (Beyond the Dollar Line).

לפני נסיעת רבינו מריגא, בכ"ד אד"ר, פנה במכתב-כללי לאנ"ש (ח"ה אגרת א'קסא):

על פי גזירת ההשגחה העליונה ית', כאמור מד' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ, הנני נוסע בעזה"י צלחה עם ב"ב שליט"א לארצות הברית יע"א.

האהבה וההתקשרות אין להם הפסק מחיצות וגבולי מדינות, ונסיעתי זו תהי בעיני צמודי לבבי ואהובי נפשי ידידינו אנ"ש שי' ותלמידי התמימים, ומחבבי תורה ושומרי מצוה, ה' עליהם יחיו, כאלו הנני רק מעתיק מגורי מעיר לעיר במדינה גופא, כי גם בנסעי הנני - בעזה"י ובזכות הוד כ"ק אבותי רבותי הקדושים זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע - אתכם עמכם כאשר עד כה באהבה עצמית שאין לה הפסק ובאה ברגש כמים הפנים לפנים.

בהגיעו לנ. י. בט' אד"ש, פנה לאנ"ש במכתב-כללי נוסף (ח"ה אגרת א'קסה):

ביום הזה, בשלישי לסדר צו, בתשיעי לחדש אדר שני באנו צלחה לנמל נויארק רבתי יע"א. פה קבלו פנינו, באהבה רבה ובחיבה גדולה אחינו ידידינו אנ"ש ותלמידי התמימים שי' ואחינו קהל עדת ישרון בארצות הברית וקאנאדא, על ידי אמצעות מלאכות נכבדות מאת אגודת האדמורי"ם, אגודת הרבנים הגאונים, הישיבות המפורסמות, עסקני הכלל ומוסדות הצדקה.

בהכנסי - בלוית הנוסעים עמדי - לאולם הנמל הכי גדול המכיל כמה אלפים איש, מלאתי משאלות לבבי ולבב כל הקהל הקדוש אשר באו לקבל פנינו, למסור להם פרישת שלום מאת אחינו בני ישראל ובית יעקב, ה' עליהם יחיו, יושבי מדינות אירופא, וברכתם ותודתם לאחינו בני ישראל ובית יעקב, ה' עליהם יחיו, יושבי ארצות הברית וקאנאדא על כל הטוב אשר עשו עמהם, ובקשתם על להבא להוסיף אומץ להושיט להם יד עזרה בגשם וברוח.

הודו לה' כי טוב, והנני מקוה אשר, בעזרתו ית', דברי מצאו מסלות ללבות אחינו, וברגשי קדש יוסיפו אומץ בעבודתם הקדושה להושיט יד עזרה לאחינו הנהרסים והנדכאים באירופא ולבא לעזרתם להעתיק מושבם למדינות אחרות.

קרוב לחודש שהה רבינו במלון גרייסטון בנ. י.

בח' ניסן נסע ללייקוואוד, שם שהה כחודש נוסף בבית שהועמד לרשותו, ובז' אייר חזר לנ. י.

במשך הקיץ גר שוב במלון בנ. י. עד שבי"ט אלול עבר לביתו הפרטי שנקנה – בי"ב מנ"א – 770 איסטערן פארקווי שבברוקלין[31].

---

31. כמסופר כל זאת בארוכה ב"תולדות חב"ד בארה"ב" ע' קסו-קעז.

פרק סד
השתדלות הצלת בנותיו וחתניו

בשעה שעזב הרח"ל את וואַרשא, בח' תשרי ת"ש, חשב לנסוע אתו גם חדב"נ הרש"ג, אך החליט להשאר עם רבינו ובני ביתו, כפי שכתב הרח"ל באגרת א' פר' נח ת"ש (שמועות וסיפורים ח"ג ע' 130):

ח' תשרי, יום שעזבנו את וואַרשא ... גם הרש"ג שי' חשב לנסוע עמדי, אבל מפני שזוגתו ובנו יחיו לא חפצו לעזוב את כ"ק נשאר גם הוא, ונסעתי אני לבדי ... עזבתי את וואַרשא בעירום וחוסר כל, לא היה לא הזמן ולא היכולת לקחת את חפצי עמדי (להכנות הנסיעה הי' שהות בס"ה כעשרים מינוט) ... גם הם היו נוסעים אם היו יכולים לנסוע בתנאים כאלו שנסעתי אני.

וכך נשארו בוואַרשא עד תחלת טבת, שאז נסעו כולם יחד לריגא, ומשם לארה"ב.

כ"ק אדמו"ר והרבנית חי' מושקא זי"ע

בשעה שסידרו את הניירות עבור רבינו ובני ביתו, סידרו גם עבור כ"ק אדמו"ר והרבנית, על מנת לנסוע לארה"ב כולם יחד.

וכבר בכ"ח תשרי ת"ש כתב כ"ק אדמו"ר זי"ע, אל ה"ר ישראל דזייקאבסאן (אג"ק שלו ח"א אגרת טז, בתרגום מצרפתית[32]):

ברצון הייתי נותן לכבודו את כל תאריכי ומקומות הלידה[33] של משפחתינו כפי בקשתכם, כדי להקל עליכם בקבלת הרשיונות האמריקניים ... חי' מוסי' שניאורסאהן נולדה 13 באוגוסט 1901 בסמאלענסק מיוסף ודינה; מענדל שניאורסאהן נולד 1 במרס 1895 מלויק וחנה ינובסקי, בניקולייב.

בז' שבט כתב לו רבינו מריגא (חט"ו אגרת ה'תרפא):

ת"ל כולנו בחיים ושלום, ותמול הודעתי כי נתקבל עבור כולנו הויזעס לארצה"ב, עבורכם גם כן. ועתה צריכים לידע איך בעזה"י לסדר הנסיעה, איפוא נפגש שנוכל בעזה"י לנסוע יחדיו להצלחה בגו"ר. יודיעו דעתם והצעתם בזה.

מסתבר שמדובר רק בהבטחה שמסדרים עבורם ויזות. למעשה הם עדיין לא הצליחו לקבל ויזות, ובתחלת אד"ר שלח רבינו מברק אל הר"י דזייקאבסאן (חי"ז אגרת ו'תסא):

שניאורסאהן שבפאריז לא קיבל אפידייוויט.

ועד"ז כתב העו"ד יקותיאל (סעם) קרעמער אל העו"ד הענרי באטלער בוואשינגטון, ב-13 בפברואר (ד' אד"ר) (תרגום מהמכתב באנגלית, שנדפס בספר Out of the Inferno ע' 262):

להבטיח ויזה עבור הרב מענדל שניאורסאהן בפאריז, כחבר הנהגת התנועה.

ועוד יסופר לקמן על הקשיים בקבלת הויזות במשך קיץ ת"ש וחורף תש"א.

הם אמנם לא הצליחו להתאחד אז, ובשעה שנסע רבינו עם בני ביתו לארה"ב, נשארו כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע והרבנית בפריז.

בכ"ה אד"ר, בהיות רבינו בשטוקהולם, לפני ההפלגה לנ.י. כתב לו רבינו, מכתב מוסווה ברוסית – מחשש הצנזורה (בתרגום מרוסית) (חט"ו אגרת ה'תרפב):

אני מאד שמח לדעת, כי אד"ש הודיע למוסיא, שמענדל יתן לה 1000 דולר לצורך הוצאות ההכנות לנסיעה, וביקש אותה לבדוק אם הם יכולים לקנות כרטיסים בעצמם, או שמר דזייקאבסאן צריך לשלוח להם כרטיסים, להודיע במברק לדזייקאבסאן בשמי[34].

וכשהגיע לנ.י. כתב לו שוב ברוסית (בתרגום מרוסית) (חט"ו אגרת ה'תרפג):

מסתמא קבלתם את מכתבי המפורט משטוקהולם, ואני מקוה בימים הקרובים לקבל מכם מכתב מפורט אודות הבריאות שלכם, ואודות ההכנות שלכם לנסיעה מוצלחת אלינו, שאנחנו מחכים לה בקוצר רוח.

יתכן וכבר קיבלתם ויזה אמריקאית. אתמול כתבנו פעם נוספת לוואשינגטון, וגם שלחנו מברק לכם. במכתב משטוקהולם בקשתי לתת למוסיא היקרה תחי' 1000 דולר.

תקופת ווישי

כשהגיעה המלחמה לצרפת ברחו מפריז לווישי, ולאח"ז לניצא (ניס), ומשם הצילם רבינו, לאחר השתדלות נמרצת במשך קרוב לשנה.

בפריז התייצב כ"ק אדמו"ר זי"ע לצבא הצרפתי, ובזה הוקלה עליו ההליכה ברחוב והבריחה מפריז לווישי (בשעה שתחנת הרכבת היתה מלאה וגדושה – מאנשים הרוצים לברוח מפריז).

---

32. מחמת הגבלות ימי המלחמה, הוכרח לכתוב רק בצרפתית.

33. תאריכי הלידה הרשומים כאן, הם אלו שרשומים בפספורט שלהם, ואינם מדוייקים.

34. שאם אינם יכולים לקנות הכרטיסים בעצמם בפריז, אזי יכתבו להר"י דזייקאבסאן בשם רבינו, שהוא יקנה עבורם הכרטיסים בארה"ב, וישלח להם לפריז.

את העובדה הזאת סיפרה לי הרבנית. רבינו מזכיר זאת בפ"נ מיוחד שכתב ביומנו (חי"ג שוה"ג לאגרת ד'תשעא):

ד' כא אייר

אנא לעורר רחמים רבים ממקור הרחמים והחסדים האמיתים ע"ד מכניסי רחמים כמבואר בתשובת מהרי"ב ז"ל, עבור נכדתו חי' מושקא, ובעלה מנחם מענדיל בן חנה, הנמצאים כעת בעיר פאריז צרפת, ומנחם מענדיל הוא נאנסענישט - אינו אזרח צרפתי - ובעת ובזמן המלחמה רשמו אותו בין העומדים לעשות בשביל הצלת המדינה, ות"ל לא קראוהו. אנא לעורר רחמים רבים בעדם שיהיו נשמרים מכל צרה וצוקה נגע ומחלה ולא יקראו אותו ויהיו במנוחה, ויתן השי"ת דיעה טובה בלב הקונסול האמעריקאני לתת להם את הויזה האמריקאנית, ולתת להם דיעה ישרה לנסוע לפה, ויצליחם השי"ת בנסיעה כשורה ויבאו להצלחה אלינו ויסתדרו בסדר טוב בגשמיות וברוחניות.

למחרת כתב רבינו (חי"ג אגרת ד'תשעא):

הניירות הדרושות לביאתם למדינה זו כבר ת"ל נסדרו, ותקוה טובה כי בעזה"י יוכלו לבוא צלחה, והשי"ת יעזרם בגשמיות וברוחניות.

עוד סיפרה לי הרבנית, אשר כשנכנסו הנאצים לפריז ברחו ברכבת לווישי, לשם הגיעו בערב חג השבועות לפנות ערב.

כשהגיעה על כך הידיעה לרבינו, כתב אל ה"ר דוד מאיר רבינוביץ, בי"ט תמוז ת"ש (חי"ג אגרת ד'תשעו):

מאז הותחלה המלחמה בצרפת לא ידעתי מה נעשה עם בתי מרת חי' מוסיא תחי' וחתני הרה"ג הרה"ח הרמ"מ שי' שניאורסאן. ות"ל ביום ט' לחדש זה קבלנו טע"ג מאתם כי הם בעיר וישי - צרפת - ושלחנו להם טע"ג, ולא קבלנו שום מענה, ותמול קבלנו מאתם עוד טע"ג, וכנראה אשר לא קבלו את הטע"ג אשר שלחנו להם ביו"ד לחדש זה.

בששי לאוגוסט [ב' מנ"א ת"ש] כתב לו רבינו במברק (חי"ב אגרת ד'תנג; תרגום מאנגלית):

הודיע במברק מצב בריאותך, ואם לקחת אתך ספרים וכתבי-יד.

הכוונה היא למזוודות הספרים וכתבי-היד שהיו בידיו, כולל גם הספרים שקיבל בחתונתו, וכרכי תצלומי דרושי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, כרכי ה"רשימות" שלו, ועוד ספרים וכתבי-יד השמורים כיום בספריה.

בווישי שהו כחדשיים וחצי. אז התברר כי ממשלת ווישי הכפופה לגרמנים מסוכנת גם היא ליהודים, ובמשך חודש מנ"א נסעו משם הרבי והרבנית דרומה, לעיר ניצא, שהיתה אז תחת שלטון איטליה, ויהודים רבים מצאו בה באותה שעה את מקלטם.

בניצא שהו כ"ק אדמו"ר והרבנית מסוף קיץ ת"ש עד תחלת קיץ תש"א, ובמשך 8-9 חדשים אלו התעסק רבינו במרץ רב ובאופנים שונים להצילם, ולספק את צרכיהם בהיותם שם.

מצות לפסח

כשנסע רבינו מאירופה לארה"ב, בשלהי אד"ר ת"ש, כתב מהספינה לרח"ה האוולין בירושלים (ח"ה אגרת א'קסד) שישלח מצה שמורה "על ידי לופט פאסט לפאריז לחתני הרמ"מ שליט"א".

ספק גדול אם הצליח לשלוח משם, וכפי שכתב רבינו אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע בכ"ה אד"ר – בתרגום מרוסית, מחשש הצנזורה (חט"ו אגרת ה'תרפב):

לגבי מצה שמורה אני כותב לירושלים שישלחו. אבל גם אתם צריכים להשתדל במקום, היות ואיני יודע מתי הם יוכלו לשלוח לנו.

הוא אמנם השתדל בעצמו להשיג מצה שמורה, וכתב על כך אל החסיד ה"ר מרדכי חפץ בריגא. בכ"א אד"ש דיווח על כך הר"מ חפץ לרבינו:

קבלתי מכתב מחתנא דבי נשיאה שליט"א מפאריז ומבקש שאשלח להם שמורה, ואפינו בדאנקרע, ואי"ה מחר אשלח ע"י לופט פאסט.

ובו' ניסן:

שלחתי לבתו וחתנו כ"ק לפאריז שלושה קילה מצה שמורה, ות"ל אשר שלחתי טרם שנפסק הדרך האוירי מפה לפאריז.

רבינו הודה לו על כך באגרת י' ניסן (חי"ב אגרת ד'שעו):

תודה רבה עבור ששלח מצה שמורה לבתי וחתני הרה"ג הרממ"ש שליט"א, ומצה שמורה לבתי וחתני הרמ"מ[35] שליט"א.

בחורף תש"א בהיותם בניצא, לא היתה שום אפשרות לשלוח אליהם לשם מצה שמורה, ואז השיגו מצה שמורה משוויץ (ממה שסיפרה לי הרבנית, ופרסמתי במבוא לח"ה ע' 22):

אחד ממכריו של כ"ק אדמו"ר זי"ע, מר בעזבאראדקא, התמחה בתעשיית מראות, ובשעת המלחמה התעסק ביצירת מראות עבור צוללות הצי הצרפתי, וקיבל, לשם כך, אישור מיוחד לנסוע לשוויץ לימים אחדים. כ"ק אדמו"ר זי"ע ליווהו לתחנה, וביקשו להשיג עבורו בשוויץ מצה שמורה, והלה קיים זאת ברצון.

---

35. הארנשטיין, שנשארו באטוואצק, כדלקמן.

וכבר מסופר במקורות שונים[36] איך שכ״ק אדמו״ר זי״ע מסר את נפשו להשגת אתרוג לסוכות, בהיותו בניצא, משום שאי אפשר היה לשלוח אתרוגים באותה שעה מארה״ק או מארה״ב לניצא, וכן שאר המצוות, שלהשגתן בתקופה ההיא היו זקוקים למדה גדולה של מסירות נפש.

תקופת ניצא (ניס)

בתקופת ניצא, גרו כ״ק אדמו״ר זי״ע והרבנית במלון, וכדי להקל את ההתכתבות בינם ובין כ״ק חותנו רבינו, התכתבו על ידי יהודי אחד בשם דובער אבראם[37], שגר מספר בלוקים מהמלון.

בדצמבר 19 [י״ט כסלו תש״א] שלח לו רבינו מברק, על שם ר׳ דובער אבראם הנ״ל (ח״ה אגרת א׳שיד):

אגודת חב״ד שלחה לקונסול אישור הרבנות שלך[38]. הבריק אם הקונסול נותן לך ויזה, וסטטוס רשיון היציאה.

ההזמנה לארה״ב בתור רב, דרשה הוכחה שגם בתקופה הקודמת שימש רב בפועל; את זה הכין עוד בתקופת ווישי, באוגוסט 10 1940 [ו׳ מנ״א ת״ש] קיבל אישור מאת ״קהלת החרדים בפריז״, אשר הוא כיהן כרב הקהלה מיולי 1937 ואילך.

בכ״ז כסלו נשלח מברק מ״חסקינד״ בנ. י. לר״ד אבראם בניצא: ״נשלח לך פ״ש על ידי ד״ר מרקוס כהן״ – שבודאי אין זה אלא רמז לניירות, או מעות, ששלח רבינו לחתנו – כ״ק אדמו״ר זי״ע.

כדי לקבל את הויזה הוצרכו גם ל״אפידייויט״, שהיא הוכחה שיש מי שמקבל על עצמו לתמוך בהוצאותיו בארה״ב. זה דורש גם דרישה וחקירה, אם זה שקיבל עליו לתמוך בו אפשר לסמוך עליו. והרי בתקופת ימי המלחמה – גם הבדיקה הזאת היא מסובכת.

השיגו אפידייויט מאת מר מאיר דוב הארטאן, שרבינו מודה לו כך בה׳ אדר תש״א (חי״ג אגרת ד׳תתי).

36. ראה ימי מלך ח״א ע׳ 520 ואילך.

37. כבר בשנת תרח״צ גר בניצע, ונזכר בלוח תו״ת ווארשא-אטוואצק לשנת תרצ״ט, בין תומכי הישיבה.
בי״א אייר תש״ו כתב לו רבינו: בנועם שמעתי מחתני הרב הגאון הרמ״מ שליט״א מנועם שלומו הטוב, והנני בזה לברכו ואת ב״ב יחיו בבריאות הנכונה ובפרנסה טובה בהרחבה ובכל הנדרש להם בגשמיות וברוחניות.
באותו קיץ כתב לרבינו על מצב בריאותו החלש, ורבינו השיב לו בכ״ז סיון: במענה על כתבו, השי״ת יחזק את בריאותו ובריאות בני ביתו יחיו, ויתן להם פרנסה טובה בהרחבה בגשמיות וברוחניות.
ושוב כתב לו בז׳ מנ״א: במענה על כתבו, השי״ת יחזק את בריאותו ובריאות בני ביתו יחיו, ויתן להם פרנסה טובה בהרחבה בגשמיות וברוחניות.
ובי״א אדר תש״ד כתב רבינו לאלמנתו: הצטערתי לשמוע מפטירת ידידי בעלה ע״ה והשי״ת ינחמם בתוך אבלי ציון וירושלים.

38. כדי לקבל באמצעותו את רשיון הכניסה לארה״ב.

אחד מעורכי הדין בוואשינגטון שעסק בנושא הזה הוא מר הענרי באטלער, כדלקמן. ב-18 פברואר 1941 (כ״א שבט תש״א), הוא מודיע (נספח לאגרת הנ״ל), כי סודר במשרד הפנים, שאף אם לא יאשרו את האפידייויט הזה, מכל מקום יספיק גם זה שהוא חבר הנהלת תנועת חב״ד.

* * *

אמנם בשגרירות בניצא התחמקו מלמסור לו את הויזה. כבר בי׳ מ״ח כתב הרש״ג אל הע״ד באטלער בוואשינגטון (בתרגום מאנגלית):

ברצוני להודיע לך, שקבלנו מברק מהרב מענדל שניאורסאהן מניס, המודיע לנו, כי השגריר החדש של אורה״ב שם, סרב לאשר את הויזה עבורם.

לכן מבקשו להשתדל בסטייט דעפארטמענט, לזרז את השגרירות בניצא, למסור לכ״ק אדמו״ר זי״ע את הויזה בלי עיכובים.

בשלהי כסלו כתב כ״ק אדמו״ר זי״ע לכ״ק חותנו, שמוטב יותר לשלוח את הנירות לקונסול האמריקני במרסעל (מרסיי) – מאשר לקונסול בניצא.

קבלת הויזות במרסיי

עדיין לא היה המצב מובן, וחשבו שאולי החליטו לשנות את מקומם מניצא למרסיי, ועל כן שלח רבינו (בי״ד טבת) מברק לר״ד אבראם הנ״ל (ח״ה אגרת א׳שלב):

תודיע מצב הבריאות של מוסיא, מענדל, כתובתם, ומדוע ביקשו להעביר את התיקים שלהם למרסיי.

לא הגיעה לידינו התשובה לשאלה זו, אך מאז ואילך נשלחו הניירות למרסיי.

עד כמה היו הדברים יגעים רואים אנו מאגרת רבינו בט״ו כסלו (ח״ה אגרת א׳שז):

ועד כמה הדברים יגעים אפשר לראות מזה, כי זה כשמונה חדשים אשר הבטיחו נאמנה למסור הרשיון להכהן ורעיתו יחיו[39], ואיזה חדשים אשר הבטיחו למסור הרשיונות להרמ״ש ורעיתו יחיו[40], ועדיין לא בא אל הפועל טוב.

בוואשינגטון התעסקו בנושא הזה עורכי הדין, ר׳ יקותיאל (סעם) קרעמער (חבר הנהלת אגודת חב״ד), ר׳ אשר רבינוביץ (בנו של ה״ר דוד מאיר רבינוביץ), והענרי באטלער. אתם עמד בקשר רצוף חדב״נ הרש״ג, שהרבה לשוחח אתם בטלפון, ולכתוב להם (באנגלית, על ידי המזכיר ה״ר ניסן מינדל), כדלקמן.

39. בתו וחתנו – הארנשטיין.

40. כ״ק אדמו״ר והרבנית זי״ע.

בו' כסלו כתב רבינו אל העו"ד ר' אשר רבינוביץ (ח"ה אגרת א'רצד):

אייער טעלעגראם האב איך ערהאלטען, אבער ליידער איז פון די אלע גרויסע הבטחות און די זיסע רייד וואס מען זאגט אייך, נאך דערווייל גאר נישט אויפגעטאן. איך בין זייער צובראכען און האב גרויס צער פון דעם. זעט שרייבט - ניט טעלעגראפיש און ניט טעלעפאניש נאר שרייבט - צו אייערע בעקענטע, אז זיי זאלן ערענסט טאן אז מען זאל הארענשטיינען געבען די אמעריקאנער וויזעס, און אז דער אמעריקאנער קאנסול אין פראנקרייך אין ניצע זאל געבען רבי שניאורסאהן די וויזע, און זאל מיטהעלפען בא דער פראנצויזישער רעגירונג וועגען זייער ארויספארען.

[תרגום:

את מברקך קיבלתי, אבל לדאבוננו, מכל ההבטחות הגדולות ודברי נופת שאומרים לכם, עדיין לא פעלו מאומה. שבור הנני מאד מזה, ויש לי רוב צער. השתדלו לכתוב (לא במברק ולא בטלפון, אלא בכתב) למכריכם, שיפעלו ברצינות שיתנו להורנשטיין ויזות אמריקאיות, ושהקונסול האמריקני בצרפת בניצע יתן להרב שניאורסאהן את הויזה, ושישתדל אצל ממשלת צרפת אודות נסיעתם משם].

העו"ד ר' אשר רבינוביץ

בט"ו כסלו כתב רבינו אל אביו החסיד מוהרד"מ רבינוביץ (ח"ה אגרת א'שה):

ביום ועש"ק העבר נשלחו מכתבים להקונסולים בברלין ובניצע מאת אגודת חסידי חב"ד, אדות הרמ"מ שליט"א שניאורסאהן לניצע, ואודות הרמ"מ שליט"א הארענשטיין לברלין, ונחוץ הדבר אשר מהסטייט דעפארטמענט יעוררום או יבקשום או יצווים על זה, כי אינני יודע באיזה סגנון צריכים לכתוב.

ידידי בנו מר אשר שי' ראוי לתהלה, ולא לתוכחה, כי הוא עשה ועושה את שלו באמונת אומן, ומה יוכל לעשות כי ממלל הוא על אודנין דלא שמעין, וכוונתי היתה - וגם בהוה - לעוררו אשר צריך לכתוב עוד פעם ועוד פעם, עד כי יעזר השי"ת ויתעוררו לעשות נאמנה, והשי"ת יעזרנו להוושע כי יבאו בנותינו וחתנינו יחיו כשורה וצלחה בגשמיות וברוחניות.

ובכ"ג כסלו כתב רבינו שוב למוהרד"מ רבינוביץ (ח"ה אגרת א'שיט):

במענה על מכתבו, הנה ידידי בנו שי' הי' תמול פה, ובטח יספר לכבוד ידידי את פרטי הענין, אבל אותי הנה עוד טרם הרגיע הדבר. הא' כי הי' צריך לראות בעצמו אם נשלחו התלגרמות להקונסולים, וטוב הי' שיהי' העתקה וגם הנומער שנשלחו, לברלין אדות חתני הארענשטיין, ולניצע צרפת אדות חתני שניאורסאהן שי', וגם אדות ההשתדלות שיתנו להם רשיונות יציאה, שזו תלוי בממשלת אשכנז, הנה בדבר זה עוד לא נעשה דבר. והשי"ת יחוס וירחם ויבאו בנותינו וחתנינו יחיו צלחה וכשורה בגשמיות וברוחניות.

חלק מהתעסקות רבינו בהצלתו היתה בהתכתבות סודית לצרפת (הכבושה). בט"ו כסלו כתב רבינו מכתב מוסווה ומוסתר, אל ה"ר אלכסנדר ריינין במרסיי (חי"ג אגרת ד'תשצח):

ער איז א נאמען נאך דעם צמח צדק און די פרוי זיינע נאך דעם צמח צדק'ס פרוי, און זיי דארפין קומען צו זיין שותף בעריל, און אזיי וי איצטער איז דאך זייער שווער מיט די ויזעס, הן די ואס מי דארף אריין או הן ואס מי בעדארף ארויס ... איז דער בעקאנטער זיינער פארט אפט אין דעם ארט וואו משקה'ס בעקאנטער לעבט, און דער בעקאנטער ועט זעהן העלפן זיי אז זיי זאהלן קאנען ארויספארין.

[תרגום

שמו על שם הצמח צדק [מנחם מענדל] ושם זוגתו על שם אשת הצמח צדק [חי' מושקא], הם צריכים להגיע לשותף בעריל [חסקינד, במשרד רבינו בנ.י.], וכיון שכעת מאד קשה להשיג ויזה [לארה"ב] ורשיון יציאה [מצרפת] ... הרי מכרו נוסע למקום מגורו של מכרו של משה, ומכרו זה ישתדל לעזור שיוכלו לנסוע משם].

ובאגרת שכתבו מהמזכירות אל הר"י בנימינסון, בי"ז טבת, מסכמים:

הרמ"מ שניאורסאהן הוא עכשו בעיר ניצע, ויש לו עדיין קישויים בקבלת התעודות הנצרכות לבא לכאן. בתו הצעירה של כ"ק אד"ש ובעלה הם באטוואצק, וגם כן עדיין קשה להם לבא לפה.

* * *

בסופו של דבר, כתבו מהסטייט דעפארטמענט אל העו״ד מר אשר רבינוביץ, בינואר 15 [ט״ז טבת], אשר כבר הודיעו מהסטייט דעפארטמענט אל השגרירות במרסיי, אודות כל הצדדים של מסירת הויזה, ומחכים כעת לדיווח טלגרפי מהשגרירות על התוצאות.

באותו יום הודיעו ממשרד האיצע״ם[41] במרסיי לכ״ק אדמו״ר זי״ע, אשר סוף סוף הגיע התיק מניצא למרסיי, ונמסר לידם כדי להכין הניירות המתאימים, וכותבים לו כמה אופנים בסידור הויזה שלו[42].

כ״ק אדמו״ר זי״ע השיב להם בפרטיות ב-21 בינואר [כ״ב טבת], ומוסיף (בתרגום מצרפתית):

אני אמור לקבל מחר את אישור היציאה. לכן אני זקוק כעת רק לויזה האמריקאית, כדי להגיש בקשה לויזת מעבר.

בסופו של דבר, כתבו לו ממשרד האיצע״ם במרסיי, ב-29 בינואר [ר״ח שבט], אודות אופני הסידור סופי לבעיית הויזה, וכותבים לו שעליו לבוא לשגרירות במרסיי במשך חודש פברואר [שבט], עם כל המסמכים הדרושים שבידיו, ואשר לפני ההליכה לשגרירות יכנס למשרד האיצע״ם במרסיי, לסידורים סופיים.

עדיין נמשכו הסיבוכים, וב-20 בפברואר [כ״ג שבט] שלח רבינו מברק לחברת האיצע״ם במרסיי (ח״ה אגרת א׳שעד):

אבקש להבריק בפרטיות מה עוד עלי לעשות להצלת שניאורסאהן.

סוף כל סוף, כתב העו״ד באטלער מוואשינגטון אל הרש״ג, ב-11 מארס [י״ב אדר] (בתרגום מאנגלית):

הסטייט דפארטמענט צלצל לי זה עתה להודיע לי, אשר קיבל מברק מהשגרירות האמריקאית במרסיי צרפת, להודיע אשר מענדל שניאורסאהן ואשתו נמצאו כשירים לויזה על חשבון המכסה, שיותן להם בקרוב.

ב-13 לשלישי [פורים] הבריקו האיצע״ם לרבינו (בתרגום מאנגלית):

מענדל שניאורסאהן יקבל ויזה ב-17 אפריל [כ׳ ניסן].

ב-26 לשלישי [כ״ו אדר] כתבה הרבנית לאביה רבינו (ימי מלך ח״א ע׳ 532, בתרגום מצרפתית):

הקונסול האמריקאי הבטיח לנו לתת ויזה, כשתגיע הויזה נוכל לנקוט בצעדים המתאימים לקבל תעודות.

ובראשון במאי (ו׳ אייר) מבשר העו״ד באטלער במכתבו לרש״ג, כי משרד הפנים קיבל מברק מהשגרירות האמריקאית במרסיי, אשר כ״ק אדמו״ר והרבנית קיבלו את הויזות שלהם ב-17 באפריל [כ׳ ניסן].

בשורת קבלת הרשיונות נרמזת באגרת רבינו לח״ד ר״ש הארנשטיין, בט׳ ניסן (ח״ה אגרת א׳תא):

כלנו ת״ל בחיים ושלום. בתנו ח״מ ובעלה הרב רמ״מ שי׳ עודם בצרפת, ומקוים שאחר חג הפסח יבאו צלחה לכאן. ובתנו שיינא עם בעלה הרמ״מ שי׳ עודם באטוואצק, והשי״ת יעזר שיבאו בקרוב אלינו צלחה בגשם וברוח.

ומפורשת יותר באגרת רבינו למוהרשיל״א, בד׳ אייר (ח״ה אגרת א׳תלג):

יש לי צער גדול ויסורים מבתי מרת שיינא תחי׳ ובעלה חתני ר׳ מנחם מענדיל שי׳ בן דודתי מרת חי׳ מושקא תחי׳, שעודנם [ב]עיר אטוואצק, וכל מה שהשתדלנו להביאם לפה עדיין לא הצליח...

בתי מרת חי׳ מושקא תחי׳ ובעלה חתני הרב הגאון רמ״מ שי׳ עדיין בצרפת בעיר ניצא, ת״ל כבר קבלו רשיון הכניסה למדינה זו, יתן להם השי״ת נסיעה כשורה בנקל להצלחה בגשמיות וברוחניות.

---

41. ארגון שאיחד את היאס, ייק״א ואימיגדירט.

42. לשם הכרת התמונה והבנת התהליכים שקדמו להנפקת הויזה, כדאי להקדים מעט דברי רקע:
חוק ההגירה שנחקק בשנת 1924 נועד להקשות ולהגביל את גלי ההגירה הגדולים לארה״ב ממקומות שונים בעולם, ומזרח אירופה בכללם. לשם כך הציבה ארה״ב מכסת הגירה מוגבלת שאין לחרוג ממנה. עם זאת החוק ׳התחשב׳ בקבוצות שונות שכניסתן לארה״ב התאפשרה מחוץ למכסה השנתית הקבועה בחוק. בקטגוריה זו נכללו בין השאר: נשים וילדים של אזרחי ארה״ב, תושבי חצי הכדור המערבי וכן אנשי דת ואנשי מקצוע אקדמיים. שאר המהגרים כונו ״מהגרי מכסה״ אשר היו כפופים להגבלות המכסה השנתית. מתאריך 1 ביולי 1927 התחלקה המכסה הכללית (שעמדה על 150,000 מהגרים לשנה) בין המדינות השונות על בסיס האחוז שלהם מאוכלוסיית הכלל של ארה״ב כפי שהם נרשמו בשנת 1920.
לרבינו ופמלייתו הוענקו ויזות כניסה לארה״ב כמהגרים ״מחוץ למכסה״ בתור אנשי דת וכמנהלי תנועת חב״ד שמרכזה העולמי עומד לעבור לארה״ב. אולם כאשר עמדה על הפרק הנפקת הויזה עבור חתנו הרבי התעוררה השאלה האם אכן זכאי הרבי לקבל ויזה ״מחוץ למכסה״ בתור איש דת, שהרי בניירותיו הרשמיים נרשם עיסוקו המוגדר כמהנדס. לפיכך הוטל עליו להוכיח כי כיהן בעבר כאיש דת (במשרת רב וכיו״ב).
ההשתדלות להשיג עבור הרבי ויזה מיוחדת כאיש דת נבעה, בין השאר, מן העובדה שמספר הזכאים לויזות רגילות כ״מהגרי מכסה״ הינו מוגבל מראש והשגתו אפוא אינה מובטחת; לעומת זאת, מספר הויזות של אנשי דת אינו מוגבל, ובמידה שפלוני נמצא זכאי לה – מובטח לו שיקבל אותה ללא דיחוי.
בתחילה התרכזו כל המאמצים להשיג עבור הרבי ויזה מיוחדת ״מחוץ למכסה״ כאיש דת, ונראה היה כי הליך זה קורם עור וגידים. ברם, לאחר שמחלקת המדינה והקונסול חזרו והעלו את שאלת הזכאות לאור המופיע בניירותיו הרשמיים – היתה גישתם של אנשי משרד היצ״ם, כי מוטב לפעול ולבקש עבורו ויזה של פליט רוסי. וטעמם ונימוקם עמם: המכסה השנתית שהקציבה ארה״ב למהגרים רוסים כמעט ולא נמלאה משנה לשנה, שהרי רק למעטים התאפשר להגר מברית המועצות, ונדולים הם אפוא הסיכויים לקבלה.
ניכר כי לאורך כל התקופה הבאה נעשו מאמצים להשיג את הויזה האמריקנית עבור הרבי באמצעות שני הערוצים (הן כאיש דת והן כפליט רוסי), שכן באותה שעה לא ידעו אל נכון איזה הליך יעיל יותר. אך בסופו של דבר הגירתו של הרבי לארה״ב התאפשרה באמצעות ויזה רגילה של ״מהגר מכסה רוסי״.

ההפלגה מליסבון

עם קבלת הויזה לארה"ב, צריך הי' לסדר את הנסיעה מליסבאן שבפורטוגאל לנ.י.

פורטוגאל לא היתה מעורבת במלחמה, ולכן לא עכבו הגרמנים את אוניות הנוסעים שבין פורטוגאל לארה"ב.

לפני קבלת הויזה הוצרכו לספק את המעות לכרטיסי הנסיעה, שאותם מסר רבינו למשרד היא"ס שבנ.י. והם הודיעו על כך במברק למשרדי היצע"ם בליסבון, בכ"א אדר, כי נתקבל הסכום של 840 דולר עבור הוצאות כרטיסי האוניה כנדרש.

רבינו מזכיר זאת באגרת שכתב בח' אייר (ח"ה אגרת א'תלו):

זה כששה שבועות אשר שלחתי להאיצע"ם במארסעל - על ידי האיאס דנויארק - את הסכום הדרוש לתשלומין בעד שיפסקארטן.

* * *

בכ"א אדר, שלחה השגרירות האמריקאית במרסיי מברק (נדפס ב"מבית הגנזים" ע' עח), להודיע שהצליחו לסדר את נסיעת הרבי והרבנית מליסבון לניו יארק (תרגום מאנגלית):

שמחים אנו לאשר, כי משרדינו בליסבון סידר עבור מר ומרת שניאורסאהן, את המסע מליסבון לניו יארק, לא יאוחר מיולי 15 [כ' תמוז תש"א].

וכבר הי' הכל מוכן לנסיעה, מניצא לארה"ב, עם תחנת ביניים בליסבון שבפורטוגאל, אך פתאום נערמו בדרך קשיים חדשים, בהשגת טראנזיט ויזות פורטוגליות, שעל כך למדים אנו מתוך אגרת רבינו בח' אייר, אל ה"ר ניסן וואקסמאן (ח"ה אגרת א'תלו):

זה עתה דבר עמדו ידידי עוז הנעלה והכי נכבד בעל מדות תרומיות וו"ח אי"א מוה"ר דובער שי' חאסקינד בשמי, אדות חתני הרב הגאון מוהר"ר מנחם מענדיל שליט"א שניאורסאהן ובתי רעיתו מרת מושקא תחי', הנמצאים כעת בעיר ניצא, ותודה לאל כבר יש להם רשיונות כניסה למדינה זו להצלחה, והמניעה היא רק מטראנזיט וויזות פורטוגליות, ומקומות באחת הספינות הגדולות - מחלקה שני' - ההולכות בזמן היותר קרוב ... ועד היום לא השיגו הטראנזיט וויזות, וכן כרטיסי ספינה, רק על זמן רחוק.

הנני חושב אשר גיסו הנעלה והכי נכבד המהולל בכביר פעולותיו הטובות מר יוסף שי' ד"ר שוואַרץ בודאי יש לו היכרות והשפעה מרובה באותם המוסדות בפורטוגאל וספרד להשיג הטראנזיט וויזות, כן במשרדי מכירת כרטיסי אני' להשיג כרטיסים לזמן המוקדם הכי אפשרי.

ומה מאד נהניתי לשמוע מאת ידידי מר חאסקינד שי' הנ"ל, אשר ידידי הבטיח לבא מחר בקר לדבר פנים עם גיסו הנכבד מר שוואַרץ שי' אדות האמור בזה, והנני נותן לו בזה את תודתי למפרע וברכתי שיעזר לו השי"ת בכל וידרוש לו ולב"ב יחיו בגשם וברוח.

כעבור חודש הגיעה הבשורה לרבינו, כי האישורים התקבלו וכי הם יוצאים בדרכם מצרפת לליסבון. בי"א סיון כתב על כך רבינו אל משרד אגודת חב"ד בשיקגו (חי"ג אגרת ד'תתטז):

מחכים אנחנו להתבשר כי בתנו מרת חי' מושקא תי' ובעלה חתנינו הרה"ג הרמ"מ שליט"א נסעו צלחה מצרפת לליסבון, ומשם יבואו בעזה"י צלחה אלינו בשמחה וטוב לבב.

ב"רשימות" חוב' יא נדפסה רשימה שרשם כ"ק אדמו"ר זי"ע, בכותרת "ט"ז סיון תש"א, ליסאבון".

למחרת, י"ז סיון עלו על ספינת "סרפא פינטא", שהפליגה לנ.י.

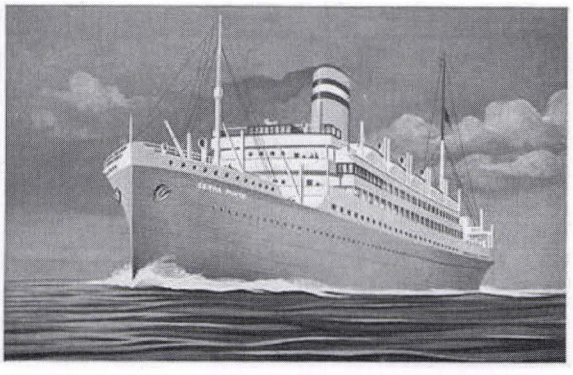

ספינת סרפא פינטא

ברשימת הנוסעים של הספינה נרשמו:

15) שניאורסאהן מענדל, גיל 46[43], זכר, נשוי, רב, קורא וכותב צרפתית, אזרחות: פליט רוסי, יהודי, נולד בניקוליוב רוסיה, הויזה התקבלה במרסיי, באפריל 17 1941 [כ' ניסן תש"א], מקום דירה האחרון במרסיי צרפת, הכרטיס שולם על ידי חותנו[44], יעד אחרון בנ.י. אצל חותנו רבי יוסף שניאורסאהן, 770 איסטרן פארקווי. סימן היכר: נושא זקן.

16) שניאורסאהן חי' מוסיא, גיל 40, נקבה, נשואה, קוראת וכותבת אנגלית, אזרחות: פליטה רוסית, יהודית, נולדה

43. בפספורט של הרבי הי' רשום שנולד בראשון במרץ 1895 [י"ז אדר תרנ"ה]. ראה אגרות קודש שלו ח"א ע' לא. "דרך המלך" ע' 7.

44. ראה סיפורו של ה"ר יהודה ליב ביסטריצקי (כפר חב"ד 804 ע' 31. ובראיון שנתן לתקליטור "השנים הראשונות" 4), אשר כשהגיעו הרבי והרבנית לליסבון, עמדה להפליג אניה לארה"ב, אלא שכל הכרטיסים כבר נמכרו, ולא היו מקומות פנויים, וכיון שהיו לזקניו, ה"ר לוי ורוחמה לאגאויער, כרטיסים לעלות לאותה אניה, ולא הצליחו להגיע מצרפת לליסבון, הסכימו למסור את מקומותיהם על ספינה זו לרבי ולרבנית, וכך הצליחו לעלות לאניה הזאת.

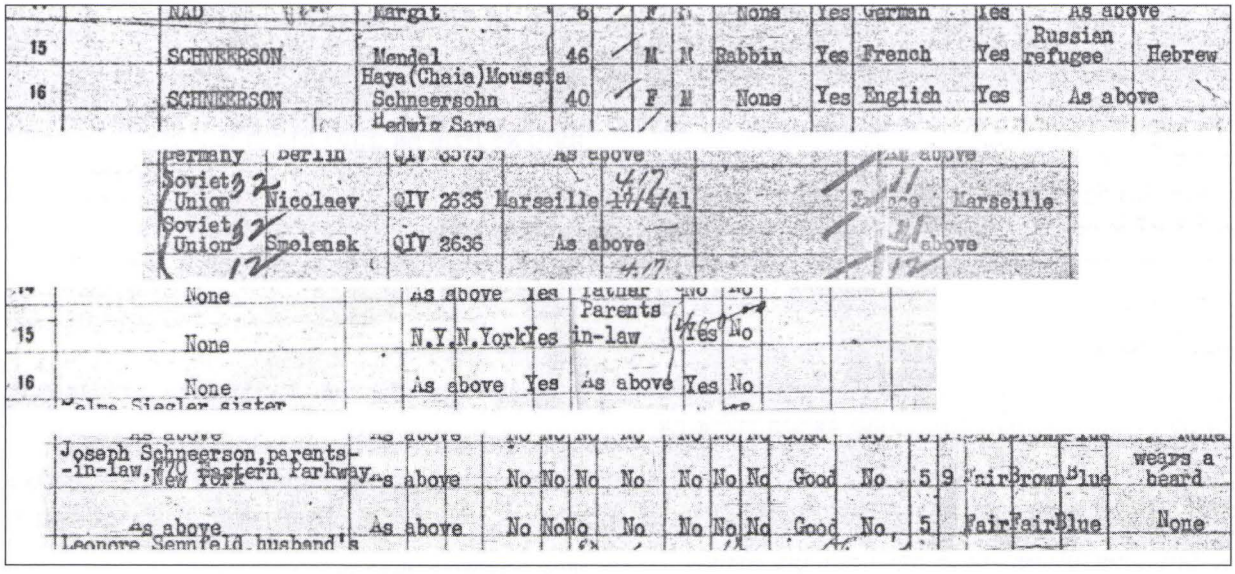

	NAD	Margit	6		F		None	Yes	German	Yes	As above	
15	SCHNEERSON	Mendel	46		M	M	Rabbin	Yes	French	Yes	Russian refugee	Hebrew
16	SCHNEERSON	Haya(Chaia)Moussia Schneersohn	40		F	M	None	Yes	English	Yes	As above	
		Hedwig Sara										

Germany	Berlin	QIV 3575	As above		As above	
Soviet Union 32	Nicolaev	QIV 2635	Marseille 17/4/41		France	Marseille
Soviet Union 32	Smolensk	QIV 2636	As above		As above	
12			4.17		12	

14	None	As above	Yes	Father	No	No
15	None	N.Y.N.York	Yes	Parents in-law	Yes	No
16	None	As above	Yes	As above	Yes	No
	Selma Siegler sister					

Joseph Schneerson, parents-in-law, 770 Eastern Parkway New York	As above	No	No	No	No	No	No	No	Good	No	5	9	Fair	Brown	Blue	wears a beard
As above	As above	No	No	No	No	No	No	No	Good	No	5		Fair	Fair	Blue	None
Leonore Sennfeld husband's																

מתוך רשימת הנוסעים של הספינה

בסמולנסק רוסיה, הויזה התקבלה במרסיי, באפריל 17 1941 [כ' ניסן תש"א], הכרטיס שולם על ידי האב, מקום דירה האחרון במרסיי צרפת, יעד אחרון בנ.י. אצל רבי יוסף שניאורסאהן, 770 איסטרן פארקוויי.

הגעתם לניו יארק

בכ"ח סיון באו צלחה לנ. י. ובאותו יום כתב רבינו אגרת-בשורה למוהרד"מ רבינוביץ (ח"ה אגרת א'תסז):

הנני בזה לבשרו אשר בתי מרת חי' מושקא תחי' ובעלה חתני הרה"ג הרמ"מ שי' שניאורסאהן באו היום צלחה לפה, והנני ממהר לבשרו מזה, ובבקשה למסור בשורה זו לבנו ידידי מר אשר שי'.

באותו יום נשלח מכתב רבינו אל ה"ר אברהם אלי' אקסלרוד, ובשולי המכתב מוסיפים מהמזכירות (ח"ה אגרת א'תסח):

היום באו צלחה בתו של כ"ק אדמו"ר שליט"א מרת מוסיא תחי', ובעלה הרמ"מ שי' שניאורסאהן.

למחרתו, בכ"ט סיון, שלח רבינו מברק אל מזכירו הרמ"ל רוטשטיין לשיקגו (חי"ז אגרת ו'תצט):

בתי וחתני יחיו באו צלחה.

רבי שניאורסאהן

רבים מאנ"ש וידידי רבינו ברכוהו לרגל בואם של בתו וחתנו, וכן ברכוהו "שבקרוב ממש נשמח בשמחת ביאתם של בתנו מרת שיינא תחי' וחתנינו הרב וו"ח אי"א מוה"ר מנחם מענדיל שליט"א הכהן", ורבינו השיבם בברכה

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ
770 EASTERN PARKWAY
BROOKLYN, N. Y.
SLOCUM 6-2919

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

ב"ה, כ"ח סיון, תש"א
ברוקלין

ידידי עוז, הרה"ג הנכבד
הנודע לשם תהלה, משכיל
על דבר טוב וו"ח אי"א
מוהרד"מ שי'.

שלום וברכה!

הנני בזה לבשרו אשר בתי מרת
חי' מושקא תחי' ובעלה חתני הרה"ג הרמ"מ שי'
שניאורסאהן באו היום צלחה לפה, והנני ממהר
לבשרו מזה, ובבקשה למסור בשורה זו לבנו
ידידי מר אשר שי'.

ידידו הדו"ש ומברכו

רבינו מבשר על הצלת הרבי והרבנית

בכמה אגרות בר"ח תמוז וב' תמוז (ח"ה אגרות א'תסט-ע. א'תעב), ובעידוד מחודש המשיך בהשתדלות הצלתו של בתו הצעירה ובעלה.

הרמ"מ ומרת שיינא הארנשטיין

בתו הצעירה של רבינו, מרת שיינא, ובעלה הרמ"מ הכהן הארנשטיין, לא יכלו לנסוע יחד עם רבינו, בשל היותם אזרחי פולין, כי הרשות לעזוב את פולין לא ניתנה אלא לאזרחי חוץ[45].

מיד כצאת רבינו את פולין התחיל בהשתדלות נמרצת להציל את בתו וחתנו, ואף קיבל ויזות עבורם, אך כל ההשתדלות לא הועילה.

עוד בהיות רבינו בריגא הסכימה ארה"ב לתת להם ויזה לבוא לארה"ב, אך עדיין לא הספיק רבינו לקבלו עבורם.

בכ"ד אד"ר יצא רבינו עם בני ביתו מריגא, בדרכו לארה"ב, וביום א' אד"ש כתב הר"מ חפץ מריגא, אל רבינו (שהי' אז על האניה, בדרכו לנ.י.):

ביום עש"ק קבלתי מכתב מאטוואצק מחתן כ"ק, אשר הוא מבקש אשר ישלח את הוויזע שלהם לטריעסט, וכן להודיע להקאנסול של איטליא בעיר וואַרשא אשר נמצא בעדם וויזע לאמעריקא, אשר זה יכתוב הקאנסול דאמעריקא דפה.

הרמ"ח מילא בקשתם, אך באגרת י"ב אד"ש כתב שוב אל רבינו:

הקונסול אמר אשר שלח לבערלין, על כן הם צריכים לפנות לבערלין.

ובאגרת ו' ניסן:

כתבו להקאנסול אמעריקאנית בבערלין והם לא קבלו מהקאנסול שום תשובה, כי הקאנסול הנ"ל איננו משיב על מכתב.

פשר דבר שילוח הויזה לברלין מסופר במכתב הבא:

מכאן השתדלו שישלחו להם את הוויזות לברלין שיוכלו לנסוע דרך איטליא.

אך כיון שהתברר שאי אפשר להשיג את הויזה מהשגרירות שבברלין, התחילו להשתדל מיד בדבר שילוח ויזה נוספת לשגרירות שבנפולי.

* * *

באותה שעה כבר הגיע רבינו (עם בני ביתו ושלושה מזכירים) לנ.י.

חדב"נ הרש"ג התעסק בנושא הזה ביותר במשך השנה הבא, באמצעות העו"ד הענרי באטלער בוואשינגטון.

ההתכתבות ביניהם היא באנגלית, באמצעות המזכיר ר' ניסן מינדל, ששלט בשפה האנגלית[46].

נביא מהתכתבות זו, במשך השנה הבאה, את עיקרי הדברים.

בערב פסח ת"ש כתב הרש"ג לבאטלער, כי ביקשו מהסטייט דעפארטמענט להודיע למר ווילע בריגא, להעביר את ניירותיו של הארנשטיין לנפולי, ושיודיעו לשגרירות ארה"ב בנפולי, להזמין את הארנשטיין לנפולי לבוא לקבל את הויזה.

אמנם העיקר הוא להשיג מהגרמנים את אישור היציאה מפולין, ויש לברר את הדרך איך השיגו לפני כעשרה ימים, את אישור היציאה מפולין עבור האדמו"ר מגור[47], עם 14 אנשיו, והם כעת בטריעסט.

על התוצאות כתב הרמ"ח בא' דחוהמ"פ:

אודות בתו וחתנו כ"ק קבלתי הטעלעגראמע ביום א' דפסח והלכתי תיכף לידידנו היקר הרמ"ד[48] שי' ודבר להאדון מר ווילע, ואמר האדון הנ"ל שהוא כבר קיבל הידיעה מוואשינגטאן אודות שילוח הוויזע לנעאפאלס ... לבקש מהקאנסול דנאפאלס שיודיעו תיכף לאטוואצק שיש בעדם ויזע.

בכ"ט ניסן, מבשר העו"ד באטלער, אל העו"ד מר יקותיאל (סעם) קרעמער (חבר הנהלת אגודת חב"ד בארה"ב), כי קיבל ידיעה משגרירות ארה"ב בנפולי, שהתיק של מסמכי הארנשטיין התקבל אצלם מריגא, ומתחילים לעסוק בנושא.

למחרת, אדר"ח אייר, כתב העו"ד באטלער לרש"ג, כי הודיעו לו מהסטייט דעפארטמענט, אשר אותם שעזרו לרבינו ובני ביתו ביציאתם מוואַרשא[49], הודחו ממשמרתם, ובשעה הזאת אינם מרשים הגרמנים הצלה כזו מאותו איזור. אנסה לברר מה יכול להיעשות בנידון.

בינתיים שלח להם רבינו כרטיסי אניה ורכבת, ועל כך כתב הרמ"ח באגרת ח"י אייר:

הטעלעגראם בשבוע העבר קבלתי ... להודיע לבתו ולחתנו [של] כ"ק באטוואצק ע"ד שילוח להם שיפס-קארטע ובאן בילעט[50], וואַרשא נעאפאל ע"י איטלי ליין, דרך מינראדאם בערלין.

---

45. ואילו רבינו הי' באותה שעה אזרח לטביא.

46. בראש מכתביו של הרש"ג, הי' נכתב: rsg/nm.

47. אדמו"ר רבי אברהם מרדכי מגור; אף שגם הוא אזרח פולין. במברק ששלח רבינו אל הר"י דזייקאבסאן, בתחלת אד"ר (חי"ז אגרת ו'תסא): לאדמו"ר מגור דרוש ויזה למדינה נוטרלית. בנוסף לכך, תעשה כל האפשרי לאפשר לו לעזוב את וואַרשא (ראה כפר חב"ד גליון 572 ע' 38 ואילך).
בר"ח ניסן ת"ש יצאו האדמו"ר מגור עם בני ביתו ברכבת מוואַרשא לאיטליא, ובכ"ד ניסן הגיעו לארה"ק.

48. ה"ר מרדכי דובין.

49. כמסופר בפרק הקודם.

50. כרטיס אניה וכרטיס רכבת.

ובמברק כ׳ אייר מודיע:

מבתם, מכתב קיבלו מנעאפאל לבוא לקבל הויזעס.

בינתיים המשיכה ההשתדלות בוואשינגטון, אמנם בט״ו אייר כתב העו״ד באטלער לרש״ג, כי הוא דן בנושא עם השגרירות האיטלקית בוואשינגטון, ואמרו שמכאן אין יכולים לפעול מאומה. הוא גם דן בזה עם מר פעל מהסטייט דעפארטמענט, שאמר לו שממשל איטליה אינו נותן שום עזרה בכיו״ב בזמן האחרון, ואף לאלו שיש להם פספורטים אמריקאים אינם מרשים לעבור דרך איטליה.

ושוב מודיע לו בכ״ז אייר, בשם מר פעל מהסטייט דעפארטמענט, שבמצב ההווה אין כלום מה שיכולים לעשות בנידון.

כעין זה הודיע גם הר״מ חפץ אל רבינו, באגרת ח״י אייר:

עתה נפסק הדרך מאיטליא, שאין הולך משם הספינה[51].

ובאגרת ג׳ סיון:

מצד איטליא אין נותן רשות לנסוע דרך ארצם ... על שבת זו בא לפה מר קלמן פאפענהיים ואמר, אשר גם יושבי עסטרייך אינם נותנים רשות לנסוע דרך איטליא, אך הם נוסעים מוויען דרך יוגאסלאווי או דרך אטען.

בשבוע הראשון של חודש סיון, דן העו״ד בכמה מכתבים, אם כדאי לפנות אישית לשגריר איטליה בארה״ב. אך שוב מודיע סופית אל העו״ד יקותיאל (סעם) קרעמער, במכתב ששלח אליו בא׳ דחג השבועות, שלפי ההתפתחויות האחרונות עם איטליה, לא נראה שיש סיכוי, וצריך לחפש דרכים אחרות.

בהגיע הידיעות האלו אל רבינו כתב מברק בג׳ סיון (חי״ז אגרת ו׳תסט):

המצב הנוכחי דורש שהרמ״ד ישלח מיד ויזה לטבית להארנשטיין. אנו נשתדל גם להשיג ויזה איטלקית. מציע שיסעו דרך ריגא. להודיע זאת לילדים.

בכ״ו סיון כתב העו״ד באטלער אל העו״ד קרעמער, שהוא שוחח עם הסטייט דעפארטמענט, אם כדאי לצוות להעביר את התיק של הארנשטיין מנפולי לאיזה מקום אחר, והשיבו לו, שלפי המצב הנוכחי זה לא כדאי. והוסיף, שבמצב הנוכחי אינו יודע מה לייעץ.

שוב כתב לו הרש״ג בי״ט מנ״א, שהתקבל מכתב מחדב״נ הרמ״מ הארנשטיין, בו מבקש להעביר את הויזה שלו לשגרירות ארה״ב בברלין, ולשם יבוא לקבל אותה, ואז יסע לארה״ב דרך רוסיא ויפאן[52].

ועל כך השיב לו העו״ד באטלער בכ״ב מנ״א, שמיד כשקיבל את המכתב, ביקש מהסטייט דעפארטמענט, להורות לשגרירות בנפולי להעביר את התיק לשגרירות בברלין, והם יודיעו להארנשטיין שיבוא לברלין לקבל את הפספורט והויזה האמריקאית.

שוב כתב לו בט״ו אלול, שהתקבל מענה משגרירות ארה״ב בברלין, שעד היום עדיין לא התקבל התיק של הארנשטיין מנפולי.

ושוב כתב לו בהושענא רבה תש״א, שהסטייט דעפארטמענט קיבל הודעה מהשגרירות בנפולי, שהתיק נשלח לשגרירות ארה״ב בברלין.

הרש״ג השיב לו בכ״ה תשרי תש״א, שהארנשטיין עדיין לא שמע כלום מהשגרירות בברלין. ומבקש שוב להורות לשגרירות בברלין להזמין את הארנשטיין לבוא לקבל את הויזה שלו.

בכ״ח תשרי התקבל מכתב מהסטייט דעפארטמענט לעו״ד באטלער, להודיע שהתקבלה ידיעה מהשגרירות בברלין, שהתיק של הארנשטיין התקבל, וכי כתבו לו מכתב הזמנה שיבוא לקבל את הויזה שלו.

באדר״ח מ״ח שלח העו״ד באטלער אל הרש״ג, העתק ממכתב הסטייט דעפארטמענט הזה.

וביי״ג מ״ח השיב לו הרש״ג, שקיבלו מברק מהארנשטיין, שהשגרירות בברלין הורתה להם להציג תעודת לידה ותעודה מהמשטרה על סמכותו כרב. ומוסיף הרש״ג, שכיון שזה בלתי אפשרי להשיג במצב הנוכחי, האם אפשר לבקש מהסטייט דעפארטמענט להורות לשגרירות להתעלם מצורך זה.

על כך כתב לו העו״ד באטלער בכ״ב מ״ח, שהיו לו כמה פגישות בנושא עם הסטייט דעפארטמענט, ומקוה שזה ישיב תוצאות חיוביות.

אך כל ההתעסקות בזה עלתה בתהו. בכ׳ שבט תש״א כתב הסטייט דעפארטמענט לעו״ד באטלער, על קשיי התקשורת בין השגרירות בברלין לבין הארנשטיין באטוואצק, בגלל המצב המלחמתי שם. והעו״ד באטלער דיווח על כך למחרת אל הרש״ג.

שוב כתב הסטייט דעפארטמענט באותו תוכן בו׳ אדר אל העו״ד באטלער, וביי״ג אדר דיווח על כך אל הרש״ג.

בכ״א אדר מודיע שוב הרש״ג, שהארנשטיין לא

---

51. גם ה״ר יחזקאל פייגין וה״ר יהודה עבער, שהיו שניהם בריגא באותה שעה, והוצרכו לנסוע לארה״ב דרך איטליה, גם עליהם נחסמה הדרך, כדלקמן פרק הבא.

52. כמו שנסעו התלמידים – כדלעיל פרק נז, ועוד כמה – כדלקמן פרק הבא.

קיבל שום ידיעה חדשה מהשגרירות. ובאותו תוכן כתב לו שוב הרש"ג בז' ניסן. וביום ראשון דחה"פ כתב לו העו"ד באטלער, כי הוא יפנה בזה שוב אל הסטייט דעפארטמענט.

שוב כתב הסטייט דעפארטמענט אל העו"ד באטלער, בט' אייר, שעל מכתבים ששלחו להארנשטיין לא קיבלו מענה, ואם יש כתובת אחרת ישלחו לשם מכתב נוסף. ובי"א אייר הודיע על כך אל הרש"ג.

הרש"ג השיב לו בי"ב אייר, כי הם מתכתבים עם הארנשטיין בדואר, על הכתובת הראשונה, שהיא גלינעסקא 4 אטוואצק. ובט"ז אייר מוסיפים לפרט, שאף שהמכתבים אליו נשלחים לאטוואצק, המענה שלו נשלח תמיד מווארשא. ומפרט את תוכן המכתבים:

בה' שבט כתב שהודיעו לו על ידי "אמריקאן עקספרעס קאמפאני" שבשגרירות בברלין לא נמצאת ויזה עבורו. שוב התקבלו ממנו מכתבים שכתב בג' אדר ובי"ט אדר.

בסופו של התיק הזה בארכיון מופיע המכתב שנשלח מ"אמעריקאן עקספרעס קאמפעני" אל הרש"ג, בל"ג בעומר (בתרגום מאנגלית):

זה עתה קבלנו מברק מהמשרד שלנו בברלין, האומר:

הזוג הארנשטיין אינו יכול לקבל אישור יציאה.

הגיעה לידינו אגרת רבינו מט' מ"ח תש"ב, שבה כתב לר"י חסדן (ח"ו אגרת א'תקצו):

יודע הוא אשר בתי, בת הזקונים, מרת שיינא תחי' עם בעלה חתני - בן דודי ודודתי - מוה"ר מנחם מענדיל שי' הארענשטיין נשארו בפולין בעיר אטוואצק, בבית דודי ודו[ד]תי מחותני ר' משה שי' ומחות' מרת חי' מושקא תחי' הארענשטיין, ובמשך הזמן הזה כבר הי' לי וויזות עבורם לארצות הברית, וכל העיכוב הוא מהעדר רשיון היציאה, וכל התעסקותי בזה עד כה עלה בתהו.

זה כימים אחדים אשר אחד הגיד לי אשר כבוד מלכם הוא בידידות עם מושל אשכנז, או עם הקרובים אליו, ואם כבוד מלכם הי' מבקש שיתנו למר מנחם מענדל ולאשתו שיינא הארענשטיין, והילד היתום יעקב יוסף[53] המתחנך אצלם, רשיון לנסוע ולבא למדינתם הטובה היו ממלאים בקשתו.

ובזה הנני פונה אליו, האם אפשר הדבר למצא מי שהוא שימליץ טוב לפני כבוד מלכם לעשות בדבר הזה ולהשיג עבורם ויזה למדינתם הטובה. וכמובן אשלח בעזה"י כל אופני בטוחות שלא יהיו ח"ו למעמסה על מי שהוא, ואשלח בעזה"י למדינתם הוויזות שלהם להכנס לפה ארצה"ב.

ידעתי כי למותר לבקשו בזה, כי יודע הוא עד כמה נוגע דבר הצלה זו בנפשינו ובנפשם ממש, והנני לבקשו אשר אם רק יש איזה אפשרות בזה יואיל להודיעני תיכף ומיד בתלגרמה, ואם יהי' נחוץ איזה הוצאה בזה - אפילו על ספק יוציא על חשבוני ויודיעני ואשלח בתודה רבה.

כעבור ימים אחדים, בי"ז מ"ח תש"ב, כתב להאיאס בניו יארק (חי"ב אגרת ד'תצח), שכיון שיש להם משרד בשבדי', אולי הם יכולים לקבל עבורם אשרות ויזה לשבדי'.

אמנם גם זה לא הועיל, ובתחלת תש"ג נספו בשואה, הי"ד. על פרטי הדברים כתב כ"ק אדמו"ר זי"ע בהקדמה לקונ' מאמרים (סה"מ תשי"א ע' 106):

על פי מכתבו של מר מרדכי אונראד שיחי' שהי' במחנה טרעבלינקע, נמצא שם - בשנת תש"ב - ב"בראק" אחד עם גיסי הרב מ"מ הכהן. והוא סיפר לו אשר בבראק שני שם נמצאים אמו - הרבנית מרת חי' מושקא - ורעיתו - הרבנית מרת שיינא. ט"ו אלול תש"ב הביא ה"קאפא" להרמ"מ פתקא מרעיתו אשר ביום י"ד אלול נלקחה אמו להובילה להכבשונות. ג' תשרי תש"ג בא הקאפא וסיפר להם, אשר ביום שני דראש השנה תש"ג הובילו את רעיתו להכבשונות. כ"ה חשון תש"ג כשחזר מר מרדכי שי' מעבודתו לא מצא את הרב הרמ"מ בבראק. ואלו שעבדו עמו ספרו לו, אשר לקחוהו ממקום העבודה, עם עוד קבוצת יהודים, על מנת להובילם להכבשונות.

כיון שעדיין לא נודעו אז הפרטים, כתב רבינו בכ"ג אד"ש תש"ג (חי"ד אגרת ה'שו):

מיין אינגסטער איידים מיט דער טאכטער זיינען פארבליבן אין אטוואצק, און ג-ט זאל זיי היטן או באשיצן.

---

53. ליס, בן אחותו של הרמ"מ הארנשטיין (ראה חי"ב אגרת ד'תצח. ס' התולדות אדמו"ר מהר"ש (של אדמו"ר) ע' 23).

פרק סה
השתדלות הצלת מזכירי רבינו

כבר נזכר לעיל בפרקים הקודמים, שהמזכיר ר׳ חיים ליברמן ברח מווארשא לריגא בח׳ תשרי, משם ניהל תעמולה להצלת רבינו ובני ביתו, ושם נשאר עד שהצילו לשם גם את רבינו ובני ביתו, יחד עם המזכיר הר״י פייגין ובני ביתו, ומשם נסע לארה״ב יחד עם רבינו ובני ביתו.

אח״כ התחילה השתדלות הצלתם של משפחות המזכיר הר״י פייגין, ראש הישיבה הר״י עבער, המזכיר הרמ״ל רוטשטיין, ה״ר שמואל זלמנוב והרי״ד אושפאל.

אחרי רוב השתדלויות במשך חדשי הקיץ, ניצלו שלושה האחרונים הנ״ל, כדלקמן.

אמנם שנים הראשונים היו אזרחי רוסיא, וכיון שבחודש סיון נכבשה לטביא על ידי רוסיא, שוב לא קיבלו רשיון לנסוע, עד שיחדשו את הפספורטים הרוסיים שלהם, ועד שיקבלו אישורים לזה מהממשל במוסקבא וכו׳, וכה נמשך הדבר עד שנכבשה לטביא ע״י הנאצים ימ״ש בקיץ תש״א, והיהודים שבה הוצאו להורג, הי״ד.

המזכיר ה״ר משה ליב רוטשטיין

גם המזכיר הרמ״ל רוטשטיין הי׳ יליד רוסיא, אלא ששמו המקורי הי׳ זושא שיפרין, וכשברח מרוסיא השיג פספורט מזוייף על שם משה ליב רוטשטיין, וחי כל חייו בשם זה, וכך הצליח להעלים את זהותו הרוסית, וקיבל רשיון הנסיעה מווילנא לארה״ב דרך רוסיא ויפאן, כדלקמן בהמשך.

הוא נולד ברוסיא, לערך בשנת תר״ס, בשמו: זוסיא ב״ר מרדכי שיפרין, ולמד בישיבת תומכי תמימים בליובאוויטש.

אחרי מלחמת העולם הראשונה והמהפכה ברוסיא, הוא ברח לפולין, ושינה את שמו אל משה ליב רוטשטיין.

בשנת תרפ״ד הוא נשא את זוגתו מרת קיילא, בת ה״ר ישראל חנוביץ, השו״ב דגלובאקא (שנפטר בשנה הבאה, בי״ט מ״ח תרפ״ה[54]).

חתונת המזכיר ה״ר משה ליב רוטשטיין בגלובאקא עם מרת קיילא בת השו״ב ה״ר ישראל חנוביץ.
עומדים במרכז – החתן והכלה. יושבים במרכז – הורי הכלה. לשמאלו יושב – רב העיירה הרב יוסף הלוי כץ.
לימין החתן – ה״ר בנציון שו״ב ועלקא חנוביץ. למטה יושבים בניהם חיים, שמואל אברהם וגרשון ובנותיהם

54. בס׳ המאמרים תרצ״ט (קה״ת תשכ״ו) נאמר בהקדשה שבסוף הספר: לעילוי נשמת הרה״ח ר׳ ישראל בן ר׳ חיים דובער וקיילא ע״ה חנוביץ, שו״ב בגלובאקע פלך ווילנא, נפטר י״ט חשון תרפ״ה.

משנת תרפ"ח ואילך שימש הרמ"ל רוטשטיין כמזכיר בישיבה בוואַרשא, כדלעיל פרק כד.

בקיץ תרצ"ב שהה עם רבינו בבית ההבראה בדרוזקעניק, ואז כנראה מינהו רבינו בתור מזכירו[55].

משם נסע רבינו, בכ"ג מנ"א תרצ"ב, לבקר את אנ"ש בלודמיר, וביומנו רשם רבינו "והנוסע אתי בתור מזכיר התמים ר' משה ליב שי' ראדשטיין", כדלעיל פרק ט.

עם תחילת המלחמה ברח עם אשתו מפולין. באגרת שכתב הרח"ל מריגא בא' פ' נח ת"ש מודיע:

ידידנו ר' משה ליב שי' ראדשטיין עזב את וואַרשא יחד עם ב"ב שי' בשבוע קודם ר"ה העבר, וילכו רגלי על דעת להגיע לעיר הלובאקי, ועקבותיהם לא נודעו.

אחר כך נודע שהגיעו בשלום לוילנא, וכשהגיע רבינו לריגא בתחלת טבת, בא אליו, יחד עם הר"ש זלמנוב, לדווח לו מהסתדרות הישיבה בווילנא (שאליה העתיקו חלק מתלמידי הישיבות בפולין, כדלעיל פרק נד).

מיד התחילה ההשתדלות להשיג רשיונות כניסה לארה"ב עבורו, יחד עם המזכיר ר"י פייגין וראש הישיבה ר"י עבער והמזכיר ר' חיים ליברמן.

הרשיונות אמנם נתקבלו לכולם, ובהגיע רבינו לריגא כתב כמה אגרות תודה[56] "בדבר השגת רשיונות כניסה למדינתם הטובה עבורי ועבור ב"ב יחיו ומזכירי הרב פייגין ומר ליברמן ומר ראדשטיין וראש הישיבה הרב עבער יחיו"; אמנם יחד עם רבינו ובני ביתו נסעו לארה"ב רק ה"ר חיים ליברמן, הרחמ"א חדקוב והר"נ מינדל.

בי"א אד"ש כתב הרח"י סקאבלא מריגא אל הרש"ג (שהגיע זה עתה עם רבינו לארה"ב):

ר"מ רדשטיין, אשר יסע אי"ה בקרוב, כי הוויזא לנסיעתו כבר נתקבל אצלו.

אמנם הרמ"ל נשאר בליטא עד שלהי ת"ש, שאז נסע לארה"ב דרך רוסיא ויפאן, יחד עם הר"ש זלמנוב והרי"ד אושפאל.

בשלהי תשרי תש"א הגיעו לסאן פראנציסקו, ומשם נסעו לנ. י.

* * *

אודות ההוצאות לנסיעתם, כתב רבינו בכ"ה אד"ש ת"ש, אל ה"ר מרדכי חפץ בריגא (חי"ב אגרת ד'שסה):

השבתי בתלגרמה ... לתת גמ"ח להר"י עבער שי' ב' אלף וחצי, ולרמ"ל שי' אלף אחד וחצי ... להר"ש שי' זלמנוב על חשבוני עד ת"ק לאט.

ובי"ד אייר כתב לו (חי"ב אגרת ד'שצח):

לידידנו הרמ"ל שי' יתן כ"ה ספרי רי"ד[57].

בי"ט אלול כתב ה"ר מרדכי חפץ לרבינו:

עתה אנו הולכים ללוות את ידידינו רמ"ל ורש"ז[58] אשר נוסעים ת"ל צלחה לארה"ב אשר נוסעים מפה היום בשעה ז'.

בכ"א אלול כתב רבינו אל ה"ר יעקב כץ משיקגו (חי"ב אגרת ד'תעח):

מכתבו בצירוף הטשעק על סך $500 (חמש מאות דאללאר) נכון קבלתי, ומיד עשיתי כל הנחוץ לנסיעת שני הרבנים יחיו, וקבלתי תלגרמה אשר ב"ה יצאו לדרכם. יעזור השי"ת שתהי' נסיעתם כשורה ויבואו בשלום לפה ויסתדרו בסדר חיים מאושרים בגשמיות וברוחניות.

ובכ"ז אלול ת"ש, כתב חדב"נ הרש"ג, אל השליח בשיקגו ה"ר שלום פויזנר:

הריני מצרף בזה העתק מברקה שקבלנו מרוסיא וולאדאוויסטאק, שת"ל אחד מתלמידינו שי' הרב יצחק דוב אושפאל, כבר נוסע ביום 26[59] מיפאן לאה"ב, ושני משפחות של תלמידי התמימים שי' הרב מוה"ר שמואל זאלמאנאוו שי' והרב מוה"ר משה לייב רודשטיין וב"ב שי' ת"ל באו לוולאדאוויסטאק, ומבקשים שנשלח להם סכום הנצרך להראות על הספר ביאפאן, וכן שנשלח להם שיפס קארטען, כפי שיוכח לראות מהמברקה הרצופה פה.

סכום הנצרך כהיום עבור ב' משפחות לבוא לאה"ב, הוא סכום עצום העולה להרבה מאות דאללאר, ובשביל זה הנני פונה למע"כ שי', בשם כ"ק חותני אדמו"ר שליט"א, שיהי' נא מטובו לדבר עם מר ריטש, אשר הכסף שנאסף עבור פדיון שבוים על ידו, בסכום של $1000 ייטיב לשלוח לנו, וליתן לנו האפשרות להציל שני משפחות חשובות של רבני אנ"ש שי' ותלמידי התמימים שי'.

כעבור ימים אחדים, קיבלו גם הרמ"ל רוטשטיין והר"ש זלמנוב, רשיון להמשך הנסיעה מוולאדיוואסטאק ליפאן, ועל כך מודיע רבינו בד' תשרי תש"א (חי"ז אגרת ו'תעז):

מרמ"ל ורש"ז קבלתי היום טעלעגראם שהם באו בשלום

---

55. ראה לעיל סוף פרק ח, שבכ"ב מנ"א תרצ"ב כתב רבינו לאחד: "יעשה עתה איזה נסיעות כפי שכותב לו בשמי ידידנו הרמ"ל שי' ראדשטיין". ובח"ב אגרת תקפו, הוסיף בשוה"ג בתור מזכיר, בו' מנ"א תרצ"ב.

56. ראה ח"ה אגרות א'קלד-ה.

57. דולרים אמריקאים, שבה גר הר"י דזייקאבסאן.

58. הרמ"ל רוטשטיין והר"ש זלמנוב.

59. בספטמבר, כ"ג אלול ת"ש.

לוולאדיוואסטאק, ונוסעים ליאפאן.

בדרכם לסאן פראנציסקו, בישר על כך רבינו אל הר״מ חפץ, בכ״ה תשרי (חי״ב אגרת ד׳תפה):

מרש"[ז] ורמ"[ל] נתקבלה ידיעה מהדרך, והשי"ת יעזרם בגו"ר.

ואל הר״י כץ בשיקאגא, כתב בכ״ט תשרי (ח״ה אגרת א׳רסב):

שלשת הרבנים, הרב זאלמאנאוו, הרב ראדשטיין והרב אושפאל יחיו כבר באו למדינה זו צלחה, וכעת המה נוסעים מסאן פראנציסקא לפה, ות"ל בעד זה, והשי"ת יעזר על להבא בגשמיות וברוחניות.

ובהגיעם לנ. י. הופיעה ידיעה על כך בהקריאה והקדושה (גליון 2 ע׳ יד):

דריי חשובע רבנים תלמידים פון דעם מרכז הישיבות "תומכי תמימים" דליובאוויטש אין יוראפ, הרב ר׳ משה לייב ראדשטיין, הרב ר׳ שמואל זאלמאנאוו, הרב יצחק דוב אושפאל שי׳, זענען אנגעקומען פרייטאג, פרשת נח א׳ דר"ח חשון, תש"א, אין ניו יארק.

די דאזיגע רבנים, וועמענס ראטעוון זיך פון איירפאראישען גיהנם און קומען אהער צוזאמען מיט זייערע פאמיליען, איז ערמעגליכט געווארען א דאנק די גרויסע באמיהונגען און מאטעריעלער הילף פון ליובאוויטשער רבי׳ן שליט"א דורך דעם קרן פון "פדיון שבויים פאנד", האבען דורכגעמאכט א לאנגע רייזע, איבער׳ן גרעסטען טהייל פון וועלט-קוגעל ביז זייער קומען אין ניו יארק, ארויספאהרענדיג פון ווארשא ווילנא, ריגא, זענען זיי געפאהרען איבער רוסלאנד, סיביר און יאפאן ביז זיי זענען געקומען אין סאן פראנציסקא.

* * *

כשהגיע לארה״ב, נשלח הרמ״ל רוטשטיין לנהל את אגודת חב״ד בשיקגו.

בשנת תש״ו חזר לעבוד כמזכירו של רבינו, ואחרי יו״ד שבט תש״י – כמזכירו של כ״ק אדמו״ר זי״ע.

נפטר בט׳ מ״ח תשכ״ח.

המזכיר ה״ר יחזקאל פייגין

המזכיר ר״י פייגין ומשפחתו נשארו בריגא, ומשם לא יצאו. את רשיונות הכניסה לארה״ב קיבלו בעת בואם מווארשא לריגא, כנזכר לעיל, אך הנסיעה לארה״ב בפועל נדחתה, לכמה סיבות.

בי״ב אד״ר כתב הר״י פייגין לגיסו ר״ש פויזנער:

דבר הנסיעה שלנו עדיין איננו ידוע, כי מחפש הנני מקור להוצאות הדרושות. נתדברנו עם האיאס, ומקוה הנני אשר בקרוב אי"ה יהי' האפשרית לזה. תודה לה' עבור הויזיעס. נסיעת כ"ק כפי הנראה תתכונן אי"ה ביום 4 מארץ מפה (ולפי זה לא יעלה לנו לנסוע ביחד עם כ"ק).

כשיצא רבינו בדרכו מריגא לארה״ב, בכ״ד אד״ר, נשאר הר״י פייגין עם בני ביתו בריגא, ועדיין לא נתקבל המענה מהאיאס, אם הם יסכימו להשתתף בהוצאות הכרטיסים עבורו עם בני ביתו. ועל פרטי הדברים הוא כתב אל רבינו בבדר״ח אד״ש (כשרבינו הי׳ על האניה, בדרכו לארה״ב):

על דבר נסיעתי עם בני ביתי יחיו, הנה עדיין בהיאס אין בירור בהענין. הוא קיבל טעליעגראממע מהיאס דניו יארק, כי להוסיף על הי"ב מאות אי אפשר, ושלח זה להיצ"ם לפאריז. וכפי שאמר לי היום הנה קבל מענה. אבל כפי הנראה כי ההיצ"ם לא הבינו כל הענין.

כי הרש"ג שי' כפי הנראה הזכיר בהטעליעגראממע דבר הסיוע מהדזוינט[60], כוונתו היתה בכלל שהדזוינט שטיצט זיין בקשה. אבל הם תפסו כי הדזוינט סייע בפועל בסכום מעות. ועל כן שאלו ממנו אי' זה הסכום, ואמר לי כי השיב להם כי הי"ב מאות זהו מאגודת חב"ד, והדזוינט לא נתן עזר מעות, רק הדזוינט גם כן כתב כי יבקש את ההיצ"ם למלאות הבקשה.

מתי יתברר אינני יודע. אחשוב אשר אי"ה אחרי ביאת כ"ק והרש"ג שי'[61], יבא הדבר לידי גמר טוב, שיהי' באפשרית ליסע לזמן המדובר, כפי שהתדבר הרש"ג עם מר ראזענבוים, כי עד משך חדש ימים יבורר הדבר, ואם לא יוכלו לפעול, בכל אופן יתן לי על ההוצאות.

אחר כך ממשיך הר״י פייגין, וכותב לרבינו, שגם אחר שיתקבלו המעות לכרטיסים, עבורו ובני ביתו, עדיין יש לעיין באיזו אניה יסעו, ועל זה כתב:

בעצם סדר הנסיעה, הנה אני' נארוועגית תיסע מבערגען בערך 5-8 אפריל (מר ראזענבוים אמר לי, כי יש לו ידיעה על 8[62] אפריל, ובקוק[63] אמרו 5 אפריל). ואני' שוועדית מגעטאבארג תיסע 13 אפריל.

והנה מר ראזענבוים מצדד ביותר על נסיעה באני' שוועדית, מטעם כי בנסיעה על ידי נארוועגיען עולה בקשיים גדולים, כי הקונסול השועדי עושה אז קשיים גדולים לקבלת הטראנזיט ויזיע דרך שועדין, ולפעמים בכונה מאחרים ודוחים, כי לא נתקבלה עדיין מהמיניסטעריום, בכדי לאחר הזמן.

---

60. כאשר חדב"נ ה"ר שמרי' גוראר' דן עם היאס, אודות משלוח השתתפותם בהוצאות כרטיסי נסיעת הר"י פייגין עם בני ביתו לארה"ב, כתב שהדזוינט תומכת בזה.

61. לארה"ב (לשם הגיעו בט' אד"ש).

62. כ"ט אדר שני.

63. סוכנות נסיעות.

והנה להיות כי רחוק הזמן מזה לזה אין גדול כל כך, באין ברירה הייתי מסכים על זה. אמנם קשור בקשוים גדולים הנסיעה באני' השועדית 13 אפריל.

ראשית כי קרוב הדבר אשר יעלה להיות יום ראשון[64] או ימים ראשונים של החג על האני', אשר לבד הכובד בהענין בזמן כזה להיות על האני', הרי גם מים חמין אי אפשר יהי' להשיג. ולפי מצב חלישות בריאות זוגתי, ועם ילדים, הוא דבר כבד ביותר. ואם יעלה לצאת מהספינה ביום טוב, קשור עם קושים גדולים[65].

עוד זאת הנה ביום 11 אפריל ימלאו אי"ה לבתנו הצעירה עשרה שנים, אשר אז יצטרכו עבורה שיפסקרטע של שלמה, ורשומה היא חצי שיפסקרטא, ממילא יעלה ביוקר, ויהי' כובד דבר המאה שקל. אמנם בנסיעה דרך נארועגיען, אחרי כי ביום הנסיעה תהי' לפני עשרה שנים יחשבו חצי שיפסקרטע.

ועל כן מתחיל הנני בעזה"י להתעסק דבר השגת הויזיע הנארועגית והשועדית. ודבר הויזיע השועדית, אשר בה עיקר הקושי כתבתי לידידינו בסטוקהולם, ובקשתים כי ישתדלו בהשגתה שם, שישלחו מהמיניסטעריום להקונסול בהקדם.

ואבקש ברכת כ"ק שיהי' הכל כשורה, ונשיג כל הדרוש, ולא יהיו מניעות להנסיעה בהקדם ותהי' הנסיעה כשורה.

כעבור יומיים, בג' אדר שני, כתב שוב לרבינו:

בהנוגע לנסיעתי, הייתי היום בהיאס, ואמר לי כי בהנוגע למקומות פנוים רואה שלא יהי' מניעה לנסיעתי דרך נארועגיא (כאמור במכתבי הקודם טעמי הזירוז בזה). האני' הולכת מבערגעם 5 אפריל ... אבקש מכ"ק להורות להרב דזייקאבסאן, כי יטלגרף לפאריז להיצ"ם, שיתנו לי השלמת החסר (להחמישים אחוזים שנותנים הם) לי לההוצאות.

בהתאם להאמור לעיל כתב הר"י פייגין אל ה"ר חנוך הענדל האוולין, בג' אד"ב:

בדבר נסיעתי הנני מקוה שליום 5 אפריל אוכל אי"ה גם כן ליסע.

שוב כתב לרבינו בתענית אסתר:

אודות נסיעתינו עדיין לא קבל מר ראזענבוים הוראה ליתן ההוצאות. ימים אלו קבל טעליעגראממע (מענה על מכתבו) כי הם משתתפים רק כחמישים אחוזים ... הזמן קצר כבר, אינני יודע איך יפול דבר.

בעצם זמן הנסיעה, הנני רואה כי מר ראזענבוים מתאמץ דוקא שאסע באני' שוועדית 13 [אפריל], וכבר פעל (כפי שמסר לי האגענט של השיפסגעזעלשאפט) כי יתנו עבור בתנו הצעירה תחי' חצי שיפסקרטע[66]. אנסה עדיין לפעול עליו שנוכל ליסע בהספינה הנארוועגית 5 באפריל.

אמנם למעשה לא הצליח לנסוע עם בני ביתו באניה זאת, ונשאר בריגא.

ראש הישיבה ה"ר יהודה עבער

בינתיים הצטרף אליו גם ראש הישיבה ה"ר יהודה עבער ובני ביתו, ומעתה ואילך, כמעט כל ההשתדלות היתה עבור שניהם יחד, עם בני ביתם.

ראש הישיבה ה"ר יהודה עבער, לא הצליח לצאת עם רבינו בתחלת טבת, אבל בי"ב אדר שני, מבשר החסיד ר' מרדכי חפץ מריגא, אל רבינו:

קבלנו מכתב מידידינו ר"י עבער אשר ביום ג' העבר[67] יסע מווארשא לבוא לפה.

ובענין זה כתב המזכיר הר"י פייגין אל רבינו, בתענית אסתר:

כפי הנראה מהמכתבים יבוא בימים אלו גם הררי"ע.

ובכ"א אדר שני מבשר שוב:

ערב ש"ק[68] בא לפה לשלום ידידינו היקר הרה"ג ר"י עבער.

בג' ניסן מבשר על כך רבינו אל אגודת חב"ד בשיקגו (חי"ב אגרת ד'שע):

כבר קבלנו גם תלגרמה מהראש-ישיבה הראשי הרב ר' יהודה שי' עבער, אשר בעזרת השי"ת כבר בא לריגא.

* * *

ובאשר לנסיעתו, עם בני ביתו, לארה"ב, כתב ה"ר מרדכי חפץ אל רבינו, בה' אייר:

ידידינו ר"י עבער יש לו רשיון לנסוע דרך איטליא, וחושב לנסוע ביום 28 מאי[69] עם האני' אשר הולך משם.

אמנם כעבור שבועיים כתב שוב בח"י אייר:

היו מוכנים לנסוע, אך עתה נפסק הדרך מאיטליא, שאין הולך משם הספינה, על כן נשארו בפה.

ובמברק 28 במאי [כ' אייר] מודיע:

רי"ף עבער[70] לא השיגו מקומות באנית אמריקנית.

---

64. כי האני' שתצא ב-13 אפריל (ה' ניסן) תגיע לנ.י. ביום הראשון של פסח.
65. שלא יוכלו לנסוע מהאני' אל העיר בחג, ויצטרכו כולם לשבות ליד האני', עד סיום החג.
66. אף שליום ההפלגה, כבר ימלאו לה עשרה שנים, כנ"ל.
67. ט' אדר שני.
68. י"ט אדר שני.
69. כ' אייר.
70. המזכיר הר"י פייגין, וראש הישיבה הר"י עבער.

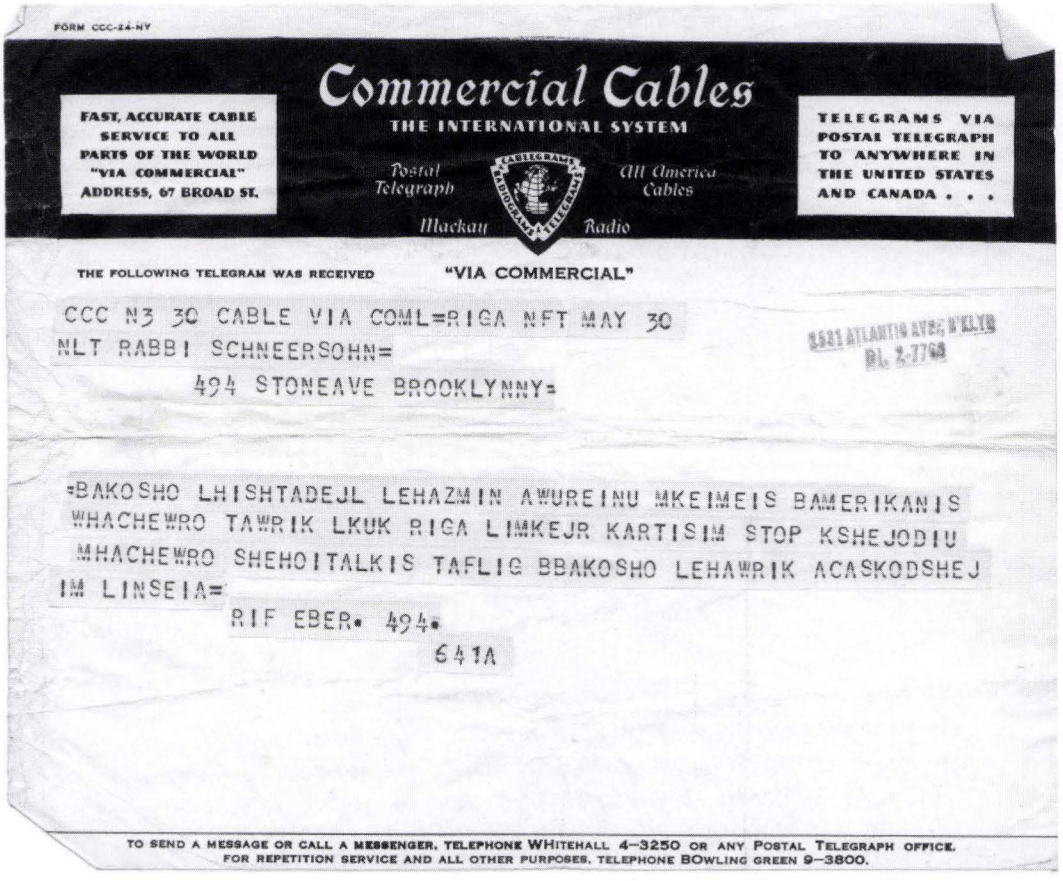

FORM CCC-24-NY

Commercial Cables

THE INTERNATIONAL SYSTEM

FAST, ACCURATE CABLE SERVICE TO ALL PARTS OF THE WORLD "VIA COMMERCIAL" ADDRESS, 67 BROAD ST.

Postal Telegraph · All America Cables · Mackay Radio

TELEGRAMS VIA POSTAL TELEGRAPH TO ANYWHERE IN THE UNITED STATES AND CANADA . . .

THE FOLLOWING TELEGRAM WAS RECEIVED "VIA COMMERCIAL"

CCC N3 30 CABLE VIA COML=RIGA NFT MAY 30
NLT RABBI SCHNEERSOHN=
494 STONEAVE BROOKLYNNY=

1581 ATLANTIC AVE; B'KLYN
BL. 2-7768

=BAKOSHO LHISHTADEJL LEHAZMIN AWUREINU MKEIMEIS BAMERIKANIS
WHACHEWRO TAWRIK LKUK RIGA LIMKEJR KARTISIM STOP KSHEJODIU
MHACHEWRO SHEHOITALKIS TAFLIG BBAKOSHO LEHAWRIK ACASKODSHEJ
IM LINSEIA=
RIF EBER• 494•
641A

TO SEND A MESSAGE OR CALL A MESSENGER, TELEPHONE WHITEHALL 4-3250 OR ANY POSTAL TELEGRAPH OFFICE.
FOR REPETITION SERVICE AND ALL OTHER PURPOSES, TELEPHONE BOWLING GREEN 9-3800.

מברק הר״י פייגין והר״י עבער לרבינו

ב30 מאי [כ״ב אייר] כתבו שניהם מברק משותף לרבינו:

בקשה להשתדל להזמין עבורינו מקומות באמריקנית, והחברה תבריק לקוק[71] ריגא למכור כרטיסים. כשיודיעו מהחברה שהאיטלקית תפליג, בבקשה להבריק עצת קדשו אם לנסוע.

רי״ף עבער

בער״ח סיון כתבו שניהם, הר״י פייגין והר״י עבער, אל הרש״ג, סקירה כללית על המצב:

כבר נודע לכבודו ממכתבינו הקודמים מההרפתקאות דעדו עלינו בהנוגע להנסיעה, כחמשה פעמים היינו כבר מוכנים לנסיעה בפועל, וסיבות שונות היו שלא התכוונה הנסיעה. גם אתמול בוקר נתקבלה טעליעגראממע להקאנטאר קוק, כי הספינה רעקס תפליג ביום 12 יוני, ובעבור כשעתיים נתקבל טעלעגראממע כי זמן הפלגתה בלתי ידוע.

הידיעות דבר מצב התיחסות איטליא להמלחמה בכלל מטלת ספק באפשרית הנסיעה דרך שם.

השתדלות ההפלגה מפינלנד

אחרי שהפסיקה איטליה להרשות את הצלת היהודים דרכה (כמובא גם לעיל בפרק הקודם), נשארה אז הדרך היחידה לארה״ב – דרך פינלנד. ועל כך ממשיכים לכתוב הר״י פייגין והר״י עבער אל הרש״ג, באותה אגרת:

הדרך הקרוב לפועל יותר כעת הוא דרך פעטסאמא. והנה כבר התחילו להתעסק בזה, היינו הטראנסטרעד בא בקשור עם חברה פינית, ועם אדוואקאט, דבר השתדלות השגת רשיון הממשלה הפינית להרשות לבא ספינה להחוף שלהם, וגם רשיון כניסת הנוסעים. ועם זה באו בקשור עם חברת אני׳ אמעריקנאית דבר שלוח ספינה. ודבר ספינה אין מניעות גדולות כ״כ, והי׳ אפשר להביא זה לפועל. בכלל בליטא ולאטויא ישנם כשלש מאות פליטים. לע״ע השיבה הממלכה הפינית ריקם הבקשה.

אמנם האדוואקאט כתב לטראנסטראד, כי ישלחו לו הרשאה מאיזה מוסד, ואז ישתדל עוד הפעם בהמינסטעריום, בטענה מחוק היושר אנושיי, וזה הטעם שבקש כי ההרשאה שלו תהי׳ ממוסד המשתדל לטובת הפלטים.

אמנם רוב הפליטים המעונינים בהנסיעה, וגם מר ראזענבוים בעצמו, ייעצנו לפנות בבקשה לכ״ק אדמו״ר שליט״א, להתענין בזה לטובת ענין כללי כזה, כי הרבה כמה השתדלות

---

71. סוכנות נסיעות.

מניחים על השגת איזה ויזיעס עבור הפלטים ובמצב ההוה הרי יכול לילך לאיבוד ח"ו כ"כ ויזיעס ובעליהם מטולטלים וסובלים. וביחוד יעצנו מר ראזענבוים לפנות גם לכבודו לבקש ההשתדלות בזה. והעיקר אשר דרוש כעת להשפיע על הממלכה הפינית שיתנו הרשיון לכניסת האני' ולכניסת הנוסעים. חושבים הננו אשר כבודו יוכל למצא הדרכים לזה ע"י איזה אנשים מפורסמים סענאטארין, שיפנו בבקשה להממשלה הפינית, או ע"י הקונסול הפיני. הננו רושמים בזה אדרעס האדוואקאט המתעסק בזה [Adv. Johans Jacobson, Helsinki, Centralgatan 5/13]. אפשר ישלחו ועד נבחר מהפליטים טעלעגראמע ג"כ בענין לכ"ק, וגם לכבודו.

ביחוד נבקש אנו את כבודו, כי הרי דבר האני' הזאת עדיין בספק כל הענין, יעזר השי"ת ויבא בקרוב לפועל, הנה מפעטסאמא נוסעים אניות סוחר, פראכט שיפין, ולוקחים גם נוסעים במספר מועט, אפשר יוכל כבודו להשפיע שם (כי כפי ששמענו יש סניף החברה גם בנויארק), כי נהי' שם מהנמנים ראשונה.

בכל הדרת הכבוד

יחזקאל פייגין

יהודא עבער

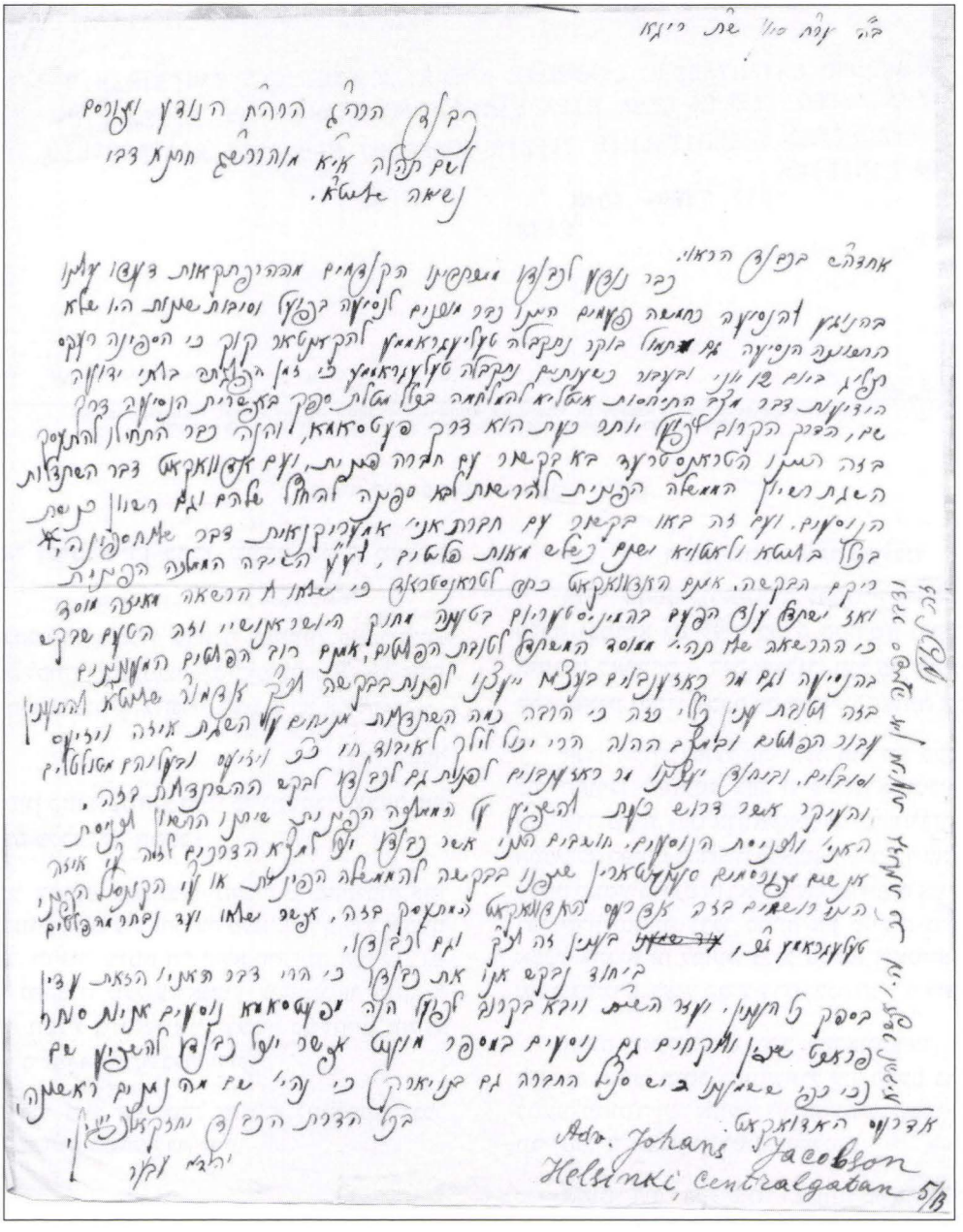

מכתב הר"י פייגין והר"י עבער לרש"ג

בהתאם לתוכנית הנ"ל, צלצל הרש"ג אל מר אלפרעד בילמניס, בשגרירות הלאטבית בוואשינגטון, ואחר כך כתב לו ב-23 ביוני [י"ז סיון] (תרגום מאנגלית):

מאשר את שיחתינו הטלפונית היום בוקר, ותרשה לי לחזור על דברי, אשר -

הרב מענדל הארנשטיין, נולד 1906

זוגתו שיינא הארנשטיין - 1904

הרב יהודה עבער - 1899

זוגתו פרידא עבער - 1904

בנו אברהם עבער - 1927

בתו לאה העניא - 1933

הרב יחזקאל פייגין - 1890

זוגתו סאניא פייגין - 1893

בנו שמואל ליב - 1921

בתו מאשא - 1925

בתו רחל - 1927

בתו חנה - 1928

בתו עלקא - 1930

כולם כעת בריגא[72], ובידם ויזות לארה"ב, ורצונם להמשיך לארה"ב דרך פינלנד, שהיא הדרך היחידה שנשארה בהוה.

אבקש מכבודו הרם, לבקש מכבודו הרם של נציג פינלנד בוואשינגטון, להבריק לשגרירות הפינית בריגא, להבטיח לו שהרבנים האמורים ומשפחותיהם לא חושבים להשאר בפינלנד כי אם רצונם להמשיך משם לארה"ב.

* * *

אחרי כל ההשתדלויות, הי' נראה שכבר קיבלו כרטיסי נסיעה ויצאו בדרכם לארה"ב.

בכ"ח מנ"א כתב הר"מ חפץ מריגא אל רבינו:

מקוים אשר בימים אלו יקבל הרי"ף רשיון על הנסיעה, כן ידידנו ר"י ר"מ קבל רשיון על הנסיעה, אשר יתן ה' שיהי' הנסיעה צלחה.

ובד' תשרי תש"א כתב שוב:

הרי"ף מחכה בכל יום לקבל ישועה, כן ר"י עבער מחכה.

ובכ"ה תשרי תש"א שאל רבינו אצל החסיד ר' מרדכי חפץ בריגא (חי"ב אגרת ד'תפה):

אימתי יצאו הרי"ף והרי"ע לדרך צלחה, יעזר להם השי"ת בגו"ר.

ובאותו יום כתב רבינו אל ר"י חסדן בשטוקהולם (ח"ה אגרת א'רמה):

אדות ידי"ע הרי"פ ... השי"ת יעזר שיוכל לבא בקרוב עם ב"ב שי' אלינו בנקל וכשורה בגו"ר.

ובכ"ח תשרי כתב רבינו אל הר"י פייגין (ח"ה אגרת א'רנד):

חלק ממכתביו אלי ... לא עניתי, בחשבי, שעד שיגיע מכתבי אליו בטח יסע בעזה"י לדרכו צלחה ... וכאשר יודרש לשלם עבור כרטיסי נסיעה בעזה"י לא תהי' מניעה.

ביטול הפספורט והויזות

אמנם באותו קיץ נכבשה ריגא על ידי הרוסים, והוקלשה אפשרות היציאה משם. וכך אנו רואים באגרות חורף תש"א, איך שמאגרת לאגרת דועכים תקוות ההצלה.

ותוכן הקשיים שנתהוו הם, שכדי להפליג לארה"ב צריך פספורט שהוא בתוקף, והרי הר"י עבער והר"י פייגין ובני ביתם הם אזרחים רוסיים, והפספורט שלהם פג, וכדי לחדש את הפספורט הרוסי הם עושים קשיים ודוחים בלך ושוב, ובינתיים התבטל תוקף הויזה האמריקאית, וכך נשארו תקועים בריגא, עד הכיבוש הנאצי.

בארכיון המכתבים נמצא מכתבו של הר"י פייגין, שכתב לרבינו בחודש תשרי תש"א:

דבר נסיעתינו, הנה אמרו לנו כי צריכים אנו להגיש מחדש בקשה לבקש פספורטין סאועטים, ואומרים כי במשך כב' חדשים תהי' מענה ממוסקוע. אמנם כפי המכתבים מהקונסול האמערקאני, הנה אחרי כי כלה זמן הויזיעס לא יחדשם עוד, רק צריכים מחדש שיתקבל אליהם הוראה ממדינתכם ליתן. מובן כי עבור בננו מוכרח ביחוד[73]. ובטח כעת יהי' מוכרח גם אפידייוויעט, כי הרי קונסול אחר יש, ובמכתבים לאחד כתב מפורש כי לא יתחשב עם נתינת הקונסול הקודם. וגם צריכים לידע מי הוא הקרוב הדורש ושולח הויזיע. ואבקש בזה רחמים שיהי' הכל כראוי.

ובב' מ"ח השיב לו רבינו (ח"ה אגרת א'רסה):

בטח קבל מכתבי העבר אשר מפה נעשה כל מה שאפשר לעשות. ונשאר רק דבר אחד, לבקש את הבא כחם שבפה[74] שהוא

---

72. היתה אז התקוה שגם הרמ"מ הארנשטיין עם זוגתו שיינא יצליחו להגיע לריגא, ומשם יסעו לארה"ב – יחד עם הר"י פייגין והר"י עבער. ראה לעיל בפרק הקודם.

73. לסדר עבורו ויזה מיוחדת, שלא תספיק לו הויזה הכללית של המשפחה, כדלקמן במכתב ג' מ"ח.

74. שגריר רוסיא בארה"ב.

יבקש את שולחיו לזרז ענין זה. אבל יש מורא בדבר שמא יקלקל ח"ו, ובכן צריכים לעשות רק זאת שאין בזה חששא דחששא של קלקול. והשי"ת יחוס וירחם שיקבלו במהרה התעודות הדרושות, ויזמין להם כל הדרוש לנסיעתם צלחה, ותהא נסיעתם כשורה בכל הפרטים, ויבואו צלחה בגשמיות וברוחניות.

שוב כתב הר"י פייגין את כל הפרטים האלו אל חדב"נ ה"ר שמרי' גוראר' (הרש"ג), בג' מ"ח, כדי שידע איך לזרז את סידור הויזות החדשות:

גיעערטער פריינד ראשאג זאל לעבין מיט אייער פאמיליע מיט פיהל נחת.

ואס אייך אינטערעסירט ועגין אונז, ואס עס טוט זיך ועגין אונזער פארין, איז לויט די בריף ואס קומט אן פון אמערקאנער קונסול, איז די ויזיעס ואס עס האט זיך געענדיגט דער טערמין פון די 4 מאנאטין, ועט ער מער ניט בענייען, מען מוז זיי פרייער בענייען פון אמעריקא. בעט איך אייך זייער זעהן טאן ועגן דעם, ואס עס איז נויטיג צו בענייען די ויזיעס פאר מיר און פאר מיין פאמיליא.

געויס געדיינקט איר אז פאר אונזער שמואל ליב איז געווען א בעזונדער ויזיע.

וממשיך וכותב את כל הפרטים הקשורים לסידור ויזות חדשות, ואחר כך ממשיך וכותב אודות ביטול הפספורטים הרוסיים:

ועגין אונזער ארויספארין דארפין מיר דערלייגען א ביטע, בעטין נאייע סאוועטישע פספורטין, ווייל מיר זיינען דאך אלע סאוועטישע בירגער, איז אונזערע לעטישע פספורטין ניט גילטיק. נור מען האט אונז געזאגט אז מיר קענען גלייך דערלאנגען א ביטע אויף אויסלאנד פספורטין, און מען זאגט אז אין 2 מאנאטין ארום ועט אן קומען פון מוסקוע א ענטפער.

ובסוף כתב, שהמצב דומה גם בקשר לשאר המצפים לויזות אמריקאיות:

די זעלבע זאך ועגין די אמערקאנער ויזיעס, איז נוגע יודען, און יעקב הוכמאן[75], געוויס ועט איר גלייכצייטיג אויך ועגין זיי טאן ואס איז נויטיגס.

כעין זה תיאר הר"י עבער לפני רבינו את המצב, בחדש מ"ח תש"א[76]:

לדאבון לבינו הנני מוכרח להודיע, אשר הידיעה הראשונה שקבלנו ע"י הטעל' מהציר הרו[סי] אודותינו הי' בטעות, ובתוך כך נתבטל לגמרי הקנ' הרו'[77], וכל הנעשה מקודם הוא כאלו אינו, ונצרך להגיש בקשה מחדש ע"ד פספורט, וצריכים לחכות ב' חדשים על תשובה. ועד עתה מפני האי סדר שהי' בענינים אלו לא הי' באפשר להגיש, ואך בשבוע העברה התחילו לקבל בקשות.

והנה גם ההגשה אינה בנקל כל כך, כי נצרך לצרף איזה תעודות, והעיקר שצריך לצרף אווטאביאגראפי' מפורטה מכל שעבר על ידי המבקש מכל ימי חייו, ומכל מה שעבר על האחים והאחיות וההורים מיום הולדם עד עתה. ובדעתינו להגיש אי"ה בימים אלו.

ובזה הנני לבקש אולי באפשר למצוא איזה דרך ומבוא להשפיע על קרובינו הדרים בקביעות זה כ"ג שנה בעיר ניסן נעמאנאוו שי'[78], שיראו לאפשר לנו את נסיעותינו בהקדם הכי אפשרי, כי בלי זה ה' יודע אם יהי' מזה איזה דבר, ומה גם כי בימינו אלה ב' חדשים[79] הוא זמן ארוך ביותר.

לבד זה קבלנו ידיעות מהציר של הרי"ד שי'[80], אשר בכדי להאריך הויזות לאחר ד' חדשים הוא מוכרח עוד הפעם לניירות חדשים מאה"ב, כי הישנות כבר אבדו כחם. ועל כן גודל בקשתינו שיושלח לו עוד הפעם הניירות, ושיהי' הוראה ממשלחיו[81] אליו, שלא יעשה לנו מניעות ועיכובים על קבלת הויזות. ומהראוי לעשות כל זה בהקדם האפשרי, כי אולי ירחם ה' ונשיג התשובה קודם הזמן שהגבילו.

(כל הדברים הנ"ל נוגעים גם כן להרי"ף[82] שי', כי מצבו בפרט זה הוא בדומה ממש למצבינו).

בינתיים כתב הר"מ חפץ אל רבינו, בט' מ"ח:

ר"י הר"מ[83] הגיש בקשה[84] ואמרו לו בערך שתי חדשים יקבל תשובה. הרי"ף טרם הגיש.

במשך החודש כתב שוב הר"י פייגין אל רבינו:

דבר מצבי ומצב ב"ב אין מילין בלשוני ואין בכחי גם לצעוק בקול, רק בצעקת לבבי ונחלי דמע עיני מדמי לבבי, בהם הנני מביע רגשותיי לפני דודי, גם מרחוק, אשר חזק הנני באמונת אומן, כי מגיעים לדודי, הסבות החדשות המכבידות נסיעתי (בטח נתקבלו מכתבי ממקום דובער), מחזקות השערתי כי גזר דיני ויסוריי הם שלא ע"פ דרך הטבע, וכי גם ישועתי יכולה לבוא

---

75. מדוקשין, מהתמימים בליובאוויטש, שהי' משפיע בסניף בווילנא, כדלעיל פרק מ.

76. בראש המכתב לא מופיע תאריך, אבל חותמת הדואר היא: 11.29.1940 (שהוא כ"ח מ"ח).

77. הקנטור [המשרד] הרוסי.

78. הוא הממשל הרוסי שבמוסקבה (מקום מגוריו של הר"נ נמנוב), ששם היא עיר הבירה הרוסית מעת עליית הקומוניסטים לשלטון (לפני 23 שנים) בשנת תרע"ח.

79. שצריך לחכות עד לחידוש הפספורט.

80. שגריר ארה"ב (מקום מגורו של הר"י דזייקאבסאן) בלטביא.

81. משרד החוץ של ארה"ב.

82. המזכיר הר"י פייגין.

83. ר"י עבער הר"מ בתומכי תמימים.

84. לשגרירות רוסיא, לקבל פספורט שהוא בתוקף, כנ"ל.

ג"כ שלא בהלבשה טבעית כ"כ, רק ע"י דודי היקר[85] ... המצפה לרחמים ממקור הרחמים והחסדים העליונים האמיתיים, השבור והנדכה.

בן בוזי אלפס[86]

ורשא, חשון

בינתיים קיבל הר"י פייגין את מכתבי רבינו הנ"ל, והשיב עליהם ברמז בכ"ג מ"ח:

העתקה ממכתב ש"ב בוזינזאן[87]

מכתבי דודי[88] מיום ב' מרחשון ומכ"ח תשרי קבלתי ... שבור הנני לרסיסים, ומכתביי נכתבים מנקודת לבבי, ע"י דודי, כאמצעי הבלתי מפסיק, לאדון הרחמים ... ואקוה אשר דודי ידיינני לכף זכות על הרבותי במכתבי בקשה, כי גדול כאבי ואנושה מכתי ... ומנקודת לבבי השבורה צועק הנני לדודי הושענו, אם בכחות פנימיים אם במקיפים.

דאס איז אבער געשריבין ענוי בוזינזאנס[89] בריף, ואס איז מיר אן געקומען מיט א צייט צוריק פון ורשא[90].

בכ"ז מ"ח שאל רבינו אצל הר"י פייגין (ח"ה אגרת א'רצב):

אתעניין לדעת אם הוא מתדבר עם ש"ב ר' ניסן[91] שי', והמענות שקבל.

ובט"ו כסלו, כתב רבינו אל הר"י פייגין, את ההתלבטויות שיש בנידון (ח"ה אגרת א'שז):

הכל יודעים עד כמה כבד לפעול מה מאלו אשר פיהם דבר שוא בכל מקום ובפרט כו', וההשתדלות אצל הבע"ב של אלמנתו תי' של ר' אהרן אליעזר ז"ל[92], הננו יראים שלא יהי' ח"ו איפכא מסתברא, ועל כן עושים בזהירות.

בחודש טבת כתב שוב הר"י עבער אל רבינו:

על דבר נסיעתינו לעת עתה אין כל חדש. היינו היום אצל

85. ע"י ברכת רבינו, שלא בדרך הטבע.

86. הוא יחזקאל [בן בוזי] פייגין [החותם: ר"ף, הוא אלפס].

87. הוא הכותב ה"ר יחזקאל [בן בוזי] פייגין.

88. הוא רבינו.

89. יחזקאל [בן בוזי] פייגין.

90. שורה זו נכתבה, כמובן, בהסוואה, להרחיק עדותו, שלא יבין הצנזור מיהו הכותב.

91. ממשל רוסיא (ששם גר ה"ר ניסן נמנוב), היינו: האם הגיש גם הוא בקשה לפספורט רוסי.

92. צייטלין, היא ממשלת רוסיא, שאסרה את החסיד ר' אהרן אליעזר צייטלין עבור התעסקותו בהפצת היהדות, והוציאה אותו להורג, הי"ד. וכעת שהיא כבשה את ריגא, אין מקום להשתדלות אצלם להצלת החסידים משם [ומיראת הצנזורה נכתב ברמז].

הממונה על ענינים אלו, והשיב בקרירות גדולה, שלעת עתה אין החלטה, וכשיהי' יודיעו מעצמם, ואין בשביל מה לילך אצלם. תקותינו לה' שכל העכבה לטובה.

ורבינו כתב לו בז' שבט (חי"ז אגרת ו'תפט):

ויתן השי"ת שיקבלו בקרוב הניירות הדרושות להם, ותהי' נסיעתם צלחה וכשורה בגשמיות וברוחניות.

בי"ז טבת תש"א מסכמים מהמזכירות של רבינו אל הגאון החסיד הרב ירחמיאל בנימיסון[93]:

ה"ר יחזקאל פייגין והראש ישיבה הר"י שי' עבער נשארו בריגא, ועדיין קשה להם לקבל רשיון היציאה משם. ירחם השי"ת על כולם ויביאם לכאן בקרוב.

ועוד לא תמו התקוות, ובכ"א שבט כתב רבינו (ח"ה אגרת א'שעג):

הרב ר' יהודא שי' עבער - הי' ראש ישיבה בישיבה שלי תומכי-תמימים באטוואצק, וכבר שלחתי לו וויזה עבורו ועבור בני ביתו והם על אם הדרך בריגא.

הידיעה האחרונה שהגיעה לידינו היא, בפ"נ שכתב הר"י עבער אל רבינו, באדר"ח אדר תש"א (מבית הגנזים ע' רצט):

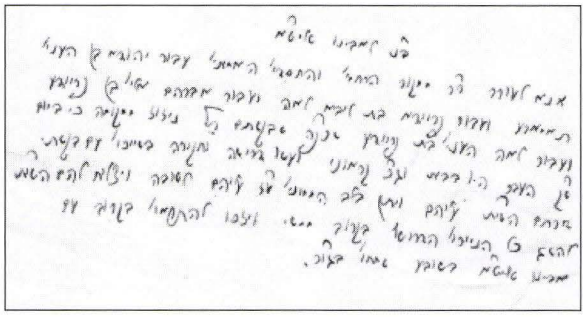

פ"נ הר"י עבער לרבינו

פ"נ לאבינו שליט"א

אנא לעורר ר"ר ממקור הרחמי' והחסדי' האמיתי' עבור יהודא בן העני' תאמארע, ועבור פריידא בת ליבא לאה, ועבור אברהם אלי' בן פריידע, ועבור לאה העני' בת פריידא, שכפ"ה[94] שבקשתם[95] ת"ל ניזוז ממקומה, כי ביום ש"ק העבר[96] היו בבית, וג"כ קראוני ועשו דרישה וחקירה בשייכו' עם בקשתי, שירחם השי"ת עליהם ויתן בלב הממוני' ע"ז עליהם לטובה, ויצליח להם השי"ת להשיג כל הניירו' הדרושי' בקרוב ממש, ויזכו להראו' בקרוב עם אבינו שליט"א בשובע שמחו' בגו"ר.

93. מבוא לאגרות-קודש ח"ה ע' 31.

94. שכפי הנראה.

95. להשיג אישור הנסיעה מריגא לנ.י.

96. כ"ו שבט תש"א.

וכך נמשך עד קיץ תש"א, שאז נכבשה ריגא על ידי הנאצים ימ"ש, ובחודש כסלו תש"ב, הוצאו היהודים שבה להורג, הי"ד.

על הר"י פייגין מסופר[97], שהנאצים ימ"ש שרפוהו בבית הכנסת, יחד עם החסידים ה"ר יצחק הורביץ (מתמיד) וה"ר אליהו חיים אלטהויז, בי' כסלו תש"ב.

וכך מסיימים התלמידים, את סקירת תולדותיו של ראש הישיבה הר"י עבער, בפתח דבר לספרו שערי יהודה ח"ב:

כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נבג"מ זי"ע רצה לקחת את הר"מ וב"ב לארה"ב, אך לדאבוננו הגדול לא עלה הדבר, ובשנת תש"ב בחדש כסלו (עפ"י השערה מהאנשים שניצולו מידי הזדים בריגא) נרצח הר"מ הר"י עבער נ"ע ובני ביתו, ביחד עם כמה אלפים יהודים שנהרגו על קידוש השם, הי"ד.

97. ראה מה שלוקט ב"יראת ה' אוצרו" ע' 279.

פרק סו
השתדלות הצלה ועזרה לאנ"ש

הדבר הראשון שבו עסק רבינו בצאתו מהסגר ווארשא, מיד בהגיעו לריגא ביום א' ה' טבת, הי' לסדר "עזרת אחים", לעזור לאנ"ש שנשארו בפולין הכבושה.

באותו יום פנה במכתב "אל אחינו בני ישראל", בו מתאר את המצב המאוים שבו שרוים יהודי פולין, ומוסיף (ח"ה אגרת א'קלב*):

המוסד היהודי היחידי השוקד לטובת אחב"י שם, הוא מוסד ה"דזשאינט" בווארשא, שמטרתו היא עזרה לרעבים ע"י יסוד בתי אוכל עבורם, תמיכת בתי-חולים, מושב זקנים, בתי יתומים ושארי מוסדות הצבור.

ובזה הנני פונה לאחינו ואחיותינו - בלי הבדל מפלגה ושאיפה - לקבוע אוסף מיוחד בשביל יהודי פולין, ולמסור את הסכומים הנאספים על-ידי ה"דזשאינט".

תקותי תאמצני אשר כל איש ואשה בעם אלקי אברהם יבין את המצב באשר הוא, ויפרוס מלחמו בשביל הרעבים, וירים את נדבתו ברוח נדיבה בשביל תמיכת אחינו ואחיותינו הנדכאים בפולין, ירחמם השם יתברך.

ובאותו יום פנה במכתב כללי נוסף לאנ"ש, שבו מתאר את מצב אנ"ש בפולין (ח"ה אגרת א'קלב):

מצב הבריאות והכלכלה של ידידינו אנ"ש ותלמידי התמימים יחיו אשר בעיר ווארשא והגליל הוא נורא ומבהיל, ועזרה מהירה נחוצה מאר.

ידידינו אנ"ש ותלמידי התמימים בכל מרחבי תבל! עליכם החובה, במצות אהבת רעים, לבא בעזרה ממשית לאחיכם הנדכאים והנהרסים, העטופים ברעב חלושים ומעונים, ומהם המוכרחים לעזוב מקום מגורם ולהעתיק מושבם למדינות אחרות.

שילוח העזר לאנ"ש באירופה

לפני הנסיעה לארה"ב, השיג סכום מעות, שאותו מסר אל נציגו בריגא, ה"ר מרדכי חפץ, על מנת לחלקו לאנשים שונים. על כך כתב לו רבינו מנ.י. בי"ז אד"ש (חי"ב אגרת ד'שנז):

טרם נסיעתי מסרתי לו רשימה, וגם מעות, לשלם לאנשים שונים, בטח יכתוב לי בפרטיות מאשר פרע על פי רשימה זו, וכן על דבר השלוחים לרוסיא ופולין עזר על חג הפסח.

וכי האיך הי' לרבינו מעות בריגא? אלא שעל זה כתב בהמשך אותה אגרת:

את ענינו של ר' יהושע ב"ר קלמן סדרתי, ועיינתי בסוגיא דאלפים שנה קדמה תורה לעולם.

והכוונה היא אל הנגיד ר' יהושע ב"ר קלמן מזרח[98], אשר בימי המלחמה רצה להציל את רכושו לארה"ב, ובדרך זו הי' שולח רבינו תמיכה מארה"ב לפולין דרך ריגא, היינו שה"ר יהושע מזרח הי' מוסר סכום מסוים להר"מ חפץ, ורבינו בארה"ב הי' מוסר סכום המקביל למקום שהורה הר"י מזרח. ואז הי' מורה רבינו להר"מ חפץ מה לעשות במעות אלו, שניתנו לו על ידי ה"ר יהושע מזרח.

באגרות רבות נזכר הר"י מזרח בכמה שמות מוסווים, בנקלמן, ריב"ק, וכיו"ב[99].

בחשבון ההכנסה הכללי של הר"מ חפץ נרשמו 5,500 שנתקבלו ממזרח. בחשבון הפרטי נרשמו ב-4 פעמים: א) 2,000$ שנתקבלו מאתו "עוד לפני הנסיעה" של רבינו מריגא לארה"ב, בכ"ד אד"ש. ב) 800$. ג) 1,200$. ד) 1,500$ (שלא נזכר עליהם שמו של מזרח, אך ע"פ החשבון הכללי נראה שגם אלו נתקבלו מאתו).

2,000 הראשונים מסר הר"י מזרח לרבינו, על מנת שרבינו ימסור סכום המקביל בבואו לארה"ב. ועל כך כתב באגרת שלפנינו:

את ענינו של ר' יהושע ב"ר קלמן סדרתי, ועיינתי בהסוגיא דאלפיים שנה קדמה תורה לעולם.

ונזכרים גם באגרת הר"מ חפץ מיום א' אד"ש:

אשר שייך לספרי מזרח בסימן ב' אלפים.

לפני מסירת סכום השני הנ"ל רצה הר"י מזרח לקבל אישור מארה"ב שהסכום המקביל נמסר ליעדו, על כך כתב הרמ"ח לרבינו בו' ניסן:

אם יהי' תשובה טעלעגראפית ע"ש בן קלמן, היינו מהמקבל הספרים ע"ש בן קלמן, הוא ישלח טעלעגראם אשר קבל כך וכך ספרים.

בתוכן דומה כתב במברק, שרבינו משיבו ע"ז בד' ניסן (חי"ב אגרת ד'שעג):

כעת קבלתי התלגרמה ... ואדות בן קלמן שי' ומלאתי בקשתו.

וכן כתב רבינו ביו"ד ניסן (חי"ב אגרת ד'שעו):

---

98. כבר בשנת תרצ"ד הי' תומך בפעילות רבינו. ראה חי"א אגרת ד'שלה.

99. ראה חי"ב אגרות ד'שעג. ד'שעו. ד'שפז (בנספח). ד'שצא. ד'תכה. ד'תפה.

בו ביום, במועד המוגבל שלמתי לריב"ק השמונה מאות.

כשנתקבלה הידיעה לריגא מסר הר"י מזרח לרמ"ח את ה-800$ השניים, כפי שמספר הרמ"ח באגרת י"ג ניסן: "השמונה מאות קבלתי מבן קלמן".

אודות מסירת הסכום השלישי כתב הרמ"ח בכ"ט ניסן:

שלחתי אתמול טעלעגראם לכ"ק בבקשה ללמוד ע"ש בן קלמן שנים עשר מאות ספרים דפוס רבי ישראל[100].

ורבינו משיבו באדר"ח אייר (חי"ב אגרת ד'שצא):

התלגרמה בדבר הי"ב מאות ספרי רי"ד[101] נתקבלה ונתמלאה תיכף.

בקשר למסירת הסכום הרביעי כתב הרמ"ח במברק ביוני 4 (כ"ז אייר):

בקש למסור לבן קלמן חמשה עשר.

ובאותו יום חוזר על דברים אלו במכתב:

בקשתי בהטעלעגראם הלימוד ע"ש בן קלמן בסימן ט"ו.

מענה רבינו על זה לא הגיע לידינו, אך ע"פ החשבון הכללי הנ"ל נראה שגם בקשה זו נתמלאה.

ולסיכום כתב רבינו באגרת ד'תכה (ה' תמוז):

וע"י בנקלמן שני אלפים כ"ט אד"ש שמונה באפריל, שמונה מאות ד' ניסן י"ב באפריל, אלף ושתי מאות כ"ט ניסן שביעי במאי, אלף וחמש מאות כ"ט אייר חמישי ביוני.

* * *

במשך חורף ת"ש, התנהלו חשבונות ההכנסות וההוצאות ע"י המזכיר ה"ר משה ליב רוטשטיין.

כשהוא ניצל לארה"ב, בשלהי הקיץ (כדלעיל בפרק הקודם), הביא אתו את הרשימות האלו.

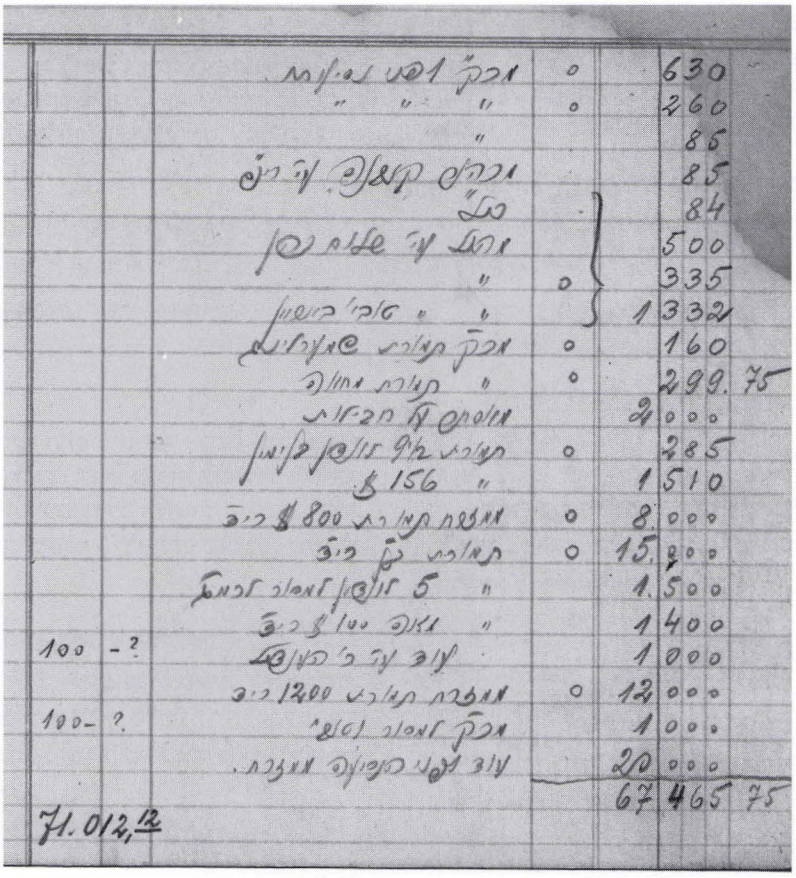

חשבונות ההוצאה והכנסה

100. דזייקאבסאן, הם דולרים אמריקאים.

101. ר' ישראל דזייקאבסאן הנ"ל.

ברשימה הכללית של חשבונות החורף, רשומים ההכנסות:

מכ"ק לפני נסיעתו [שנתן למזכיר במזומן לפני נסיעתו לארה"ב בשלהי אד"ר].

מכהנר קובנה [ה"ר אלכסנדר כהנר מקובנה].

מאסתר [הוא שמו ההסוואתי של ה"ר מרדכי דובין].

ממזרח [הוא הר"י בן קלמן הנ"ל].

בכמה מהכנסות אלו נרשם שהם תמורת $, או תמורת רי"ד [הם דולרים אמריקאים, שבה גר ה"ר ישראל דזייקאבסאן]. ומהחשבון נראה שקבלו 10 מעות לטביים תמורת כל דולר.

קרן פדיון שבויים

וכי האיך היו מעות לרבינו בארה"ב, לשלם את הסכומים הנזכרים!?

אלא שבהגיעו לארה"ב, בהכנסו לאולם הנמל שהכיל כמה אלפי איש, פנה אליהם באותו נושא, ובו ביום, ט' אד"ש ת"ש, כתב במכתבו הכללי לאנ"ש באה"ק ואירופה (ח"ה אגרת א'קסה):

בהכנסי - בלוית הנוסעים עמדי - לאולם הנמל הכי גדול המכיל כמה אלפים איש, מלאתי משאלות לבבי ולבב כל הקהל הקדוש אשר באו לקבל פנינו, למסור להם פרישת שלום מאת אחינו בני ישראל ובית יעקב, ה' עליהם יחיו, יושבי מדינות איראפא וברכתם ותודתם לאחינו בני ישראל ובית יעקב, ה' עליהם יחיו, יושבי אורצות הברית וקאנאדא על כל הטוב אשר עשו עמהם, ובקשתם על להבא להוסיף אומץ להושיט להם יד עזרה בגשם וברוח.

הודו לה' כי טוב, והנני מקוה אשר, בעזרתו ית', דברי מצאו מסלות ללבות אחינו, וברגשי קדש יוסיפו אומץ בעבודתם הקדושה להושיט יד עזרה לאחינו הנהרסים והנדכאים באיראפא ולבא לעזרתם להעתיק מושבם למדינות אחרות.

מיד יסד רבינו את קרן "פדיון שבויים", להצלת אנ"ש והתלמידים מאירופה הכבושה, והעזרה למשפחות אנ"ש.

בחצי שנה הראשונה, עד אלול ת"ש, גר רבינו במלון גרייסטון בנ.י. – שם הפקיד בידי הרב אליהו סימפסון את מלאכת רישום המשפחות באירופה הזקוקות לעזרה מיידית.

רשימות אנ"ש באירופה הזקוקים לעזר

בארכיון נמצאת רשימה בכתב-ידו של הר"א סימפסון, על נייר המכתבים של המלון, בכותרת:

אלה שמות האנשים הנמצאים במדינת ליטא הנחוצים לעזרה תיכף, וזהו מהידיעות שנתקבלו לנו מועד החשאי שלהם, וכן מיחידים.

אחר כך באה רשימה של קרוב למאה משפחות, הגרות ב-19 עיירות בליטא. בכל משפחה רשום מספר הנפשות, ובס"ה כוללת רשימה זו כ-500 נפשות.

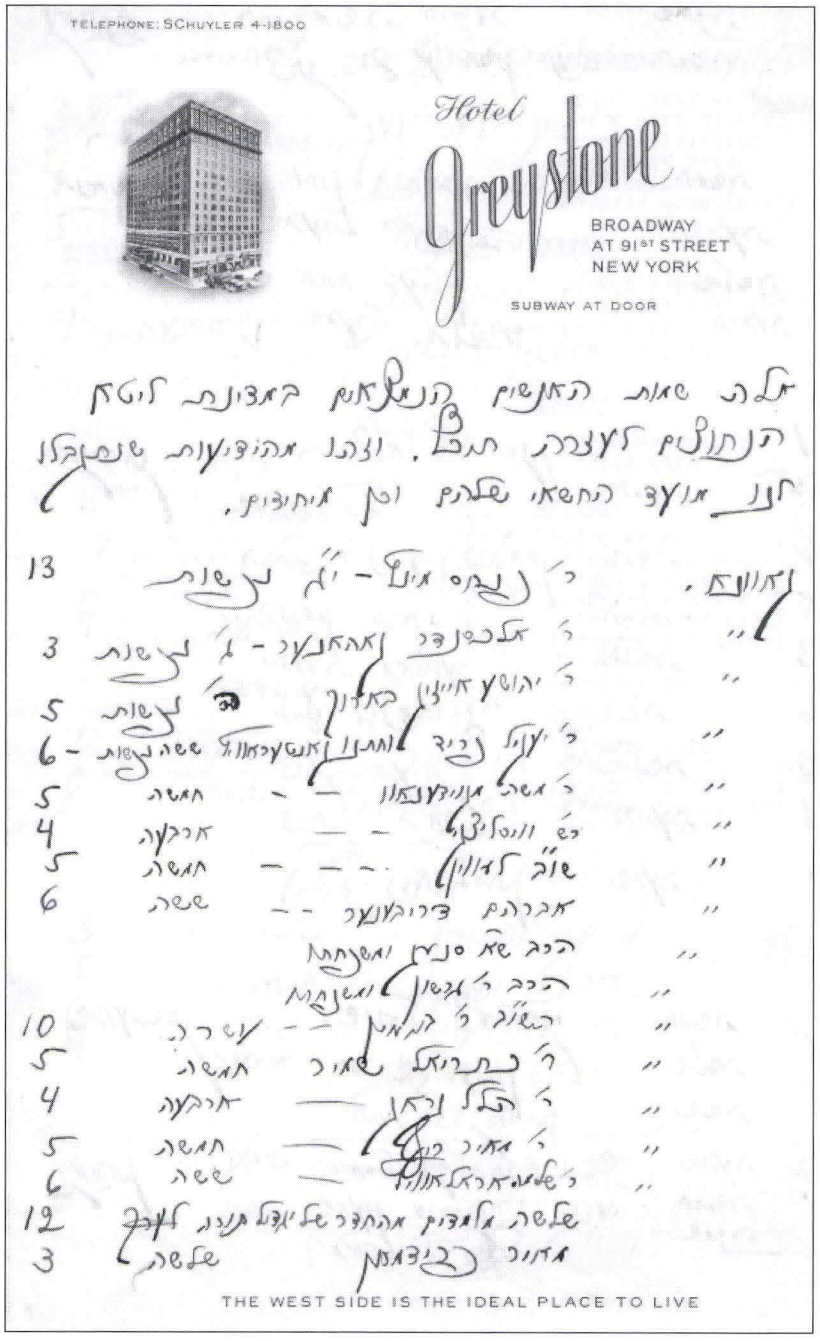

אחר כך הועתקה הרשימה הזאת במכונת כתיבה, השמורה אף היא בארכיון.

קאוונא	מספר נפשות
ר' פנחס מינץ,	13
ר' אלכסנדר קאהאנער	3
ר'יהושע אייזיק בארוך	5
ר' יעקל פריד וחתנו קאנטאראוויץ.	6
ר'משה מקאידאנאוו	5
ר"ש ווישליצקי	4
השו"ב לעווין	5
אברהם דריבענער	6
הרב ר'שמואל אבא סנעג ומשפחתו	
הרב ר'גרשון ומשפחתו	
השו"ב ר'בנימין	10
ר'כתריאל שמיר	5
ר'חלל קראק	4
ר'מאיר ריף	5
ר'שלמה אראלאוויץ	6
שלשה מלמדים מחדר יגדיל תורה	12
מאיר פרידמאן	3
הרב ר' משה סידער	8
ר'יצחק דוב עליאשין ובנו	5

אנאשישאק	
ר'יוחנן פארבער	5
ר'בעריל דאפאפארט	7
ר'חיים בערלין	3
ר'שמעריל גרינפרעס	4

ראקישקי	
הרב ר'בצלאל כ"ץ	1
ר'שניאור כץ	5
השו"ב ר'נתן פרידמאן	6
ר'בנימין באר	5
ר'יהודה מאטלער	3
ר'יוסף גינסבורג	6
ר'דוב חמעלניק	3
ר'נתן באר	4
ר'פרץ פאגעלמאן	7

שווענישאק	
ר'שמואל צעטיסקי	5
ר'חירש לעווין	3
ר'חיים זאקשטיין	6

קיידאן	מספר נפשות
ר'יאסל קאלמאנאוויטש	7
ר'שמעון ריבקין	5
ר'מאטיל ליפשיץ	8

פאנעוועזש	
הרב ר'זעליג אראלאוויטש	5
ר'יצחק אליעזר סנעג	3
ר'וועלוויל מרגלית	4
ר'יהודה גורעוויץ	5
ר'חיים לעפקאוויץ	3
ר'חאצקל פינקעלשטיין	4

קופישאק	
הרב ר'ישראל נח חאצקעוויץ	5
השו"ב אבראמאוויטש	7
ר'שמעריל ווייגער	4
ר'ירחמיאל אדלער	5
ר'ירוחם גארדאן	4
ר'שמואל קאפעליאוויץ	6

פאנדעל	
ר'יעקב ווענגרין	3
ר'דוב צבי ווענגרין	5
ר'חיים אזרעלסקי	6
ר'ישראל פארעצקי	4

קאמאיי	
ר'פסח אראלאוויץ	7
ר'יעקב קארפ	8

שאוועל	
רמ"מ שוסטער	5
ר'ישראל ליב סנעג	4
ר'אבא צינדעל	5
ר'אברהם רובינשטיין	6
ר'טודרוס זאלמאנאוו	5
ר'אפרים בוימגארטען	7
ר'חלל כץ	3
ר'מרדכי כהן	2

טעלז	
ר'יהושע מערקין	4
ר'אברהם גרשון שטערלינג	5
ר'אברהם יעקב שטיינגאלד	6
ר'חיים ליב בעליקקי	3
ר'משהפרידמאן	4

ביר	מספר נפשות
לעוויטאן	3
השו"ב ר'חלל	5
ר'צבי שפירא	5
ר'אברהם קאפלאן	1

קעלם	
ר'חיים גרינבערג	3
ר'זאב פיינשטיין	2
ר'בנימין לפידות	5
ר'יוסף ליינג	4
ר'בער ציבלין	3

סוויאדישץ	
הרב ר'ליב ניימאיסין	3
ר'חיים יוסף פארבעראוו	5
ר'פנחס שטיין	3

ווילקאמיר	
ר'אהרן גינזבורג	4
השו"ב ר'זלמן	7
הרב ירושלמי	6

נאוואלעקסאנדראווסק (ערזעלערי)	
ר'מרדכי ווייגשטאק	4
ר'פייוש לעוויטאן	6
ר'שמואל קאראסיק	5

טאווריג	
ר'יצחק צינדעל	3
ר'מאיר באר	6

אבעל	
הרב אברהם מייעראוויץ	5
השו"ב ר'זעליג ריף	6
השו"ב ר' שמואל	5

גוספאליע	
ר'ירחמיאל רוך	8
ר'אברהם זאלצמאן	5

* * *

במקביל לזה הוכנו אז גם רשימות מאנ"ש בפולין הכבושה. כנראה גם זה לצורך משלוח חבילות.

בכותרת רשימה אחת: "רשימת אנ"ש והתמימים שי' הדרים בנאצי פוילין", ורשומים בה 99 אנשים, עם העיירה שנמצאים בה עתה.

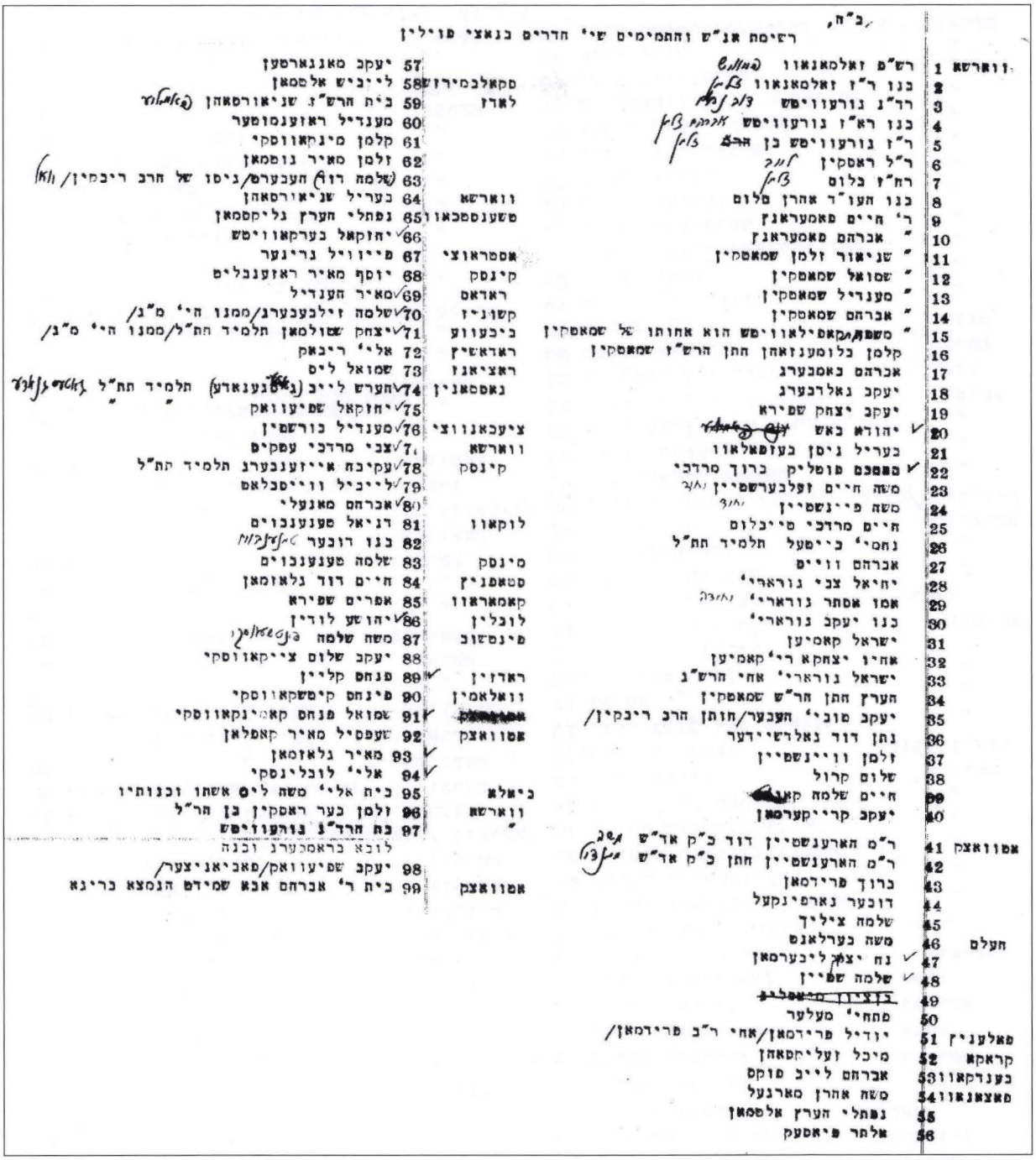

רשימת אנ"ש והתמימים שי' הדרים בנאצי פוילין

1	ר"מ זאלמאנאוו			57	יעקב מאנגארסעז
2	בנו ר"ז זאלמאנאוו		מקאלבמירז	58	לייביש אלפסאן
3	רר"נ נורעווימש		לאדז	59	בית חרש"נ שניאורסאהן
4	בנו רא"ז נורעווימש			60	מענדיל ראזענטומער
5	ר"ז נורעווימש בן הרה"ג			61	קלמן מינקאווסקי
6	ר"ל ראסקין			62	זלמן מאיר נוסמאן
7	רח"ז בלום			63	שלמה רוזן העבערס/ניסו של חרב ריבמין/
8	בנו העו"ד אהרן סלום		וואַרשא	64	בעריל שניאורסאהן
9	ר' חיים מאמעראנץ		משענסכאוו	65	נפתלי הערץ גליקסמאן
10	" אברהם מאמעראנץ			66	יחזקאל בערקאווימש
11	" שניאור זלמן שמאסקין		אסטראוצי	67	מייוויל נרינער
12	" שמואל שמאסקין		קינסק	68	יוסף מאיר ראזענבליס
13	" מענדיל שמאסקין		ראדאם	69	מאיר העגדיל
14	" אברהם שמאסקין		קשונזי	70	שלמה זילבעבערג/ממנו חי' מ"ג/
15	" משה מאפילאוויש הוא אחותו של שמאסקין		ביכעווע	71	יצחק שמולמאן תלמיד חת"ל/ממנו חי' מ"ג/
16	קלמן כלומענזאהן חתן הרש"ז שמאסקין		ראדאשיץ	72	אלי' ריבאק
17	אברהם כאסבערג		ראציאנז	73	שמואל ליס
18	יעקב נאלרבערג		נאסמאנין	74	הערש לייב (נאַסענארע) תלמיד חת"ל
19	יעקב יצחק שפירא			75	יחזקאל שפיעוואק
20	יהודא כאש		ציעכאנווצי	76	מענדיל בורשטין
21	בעריל ניסן בעזפאלאוו		וואַרשא	77	צבי מרדכי עפקים
22	משפמם פופליק ברוך מרדכי		קינסק	78	עקיבא אייזענבערג תלמיד חת"ל
23	משה חיים זעלבערשטיין			79	לייביל וויינסבלאם
24	משה פיינשטיין			80	אברהם מאנעלי
25	חיים מרדכי סייבלום		לוקאוו	81	דניאל מענענבוים
26	נחמי' כיימעל תלמיד חת"ל			82	בנו דובער
27	אברהם וויים		מינסק	83	שלמה מענענבוים
28	יחיאל צבי נוראדי'		סטאפניץ	84	חיים דוד גלאזמאן
29	אמו אסתר נוראדי'		קאמאראוו	85	אפרים שפירא
30	בנו יעקב נוראדי'		לובלין	86	יהושע לודין
31	ישראל קאסיען		מינסוב	87	משה שלמה
32	אחיו יצחק ר' קאסיען			88	יעקב שלום צייקאווסקי
33	ישראל נוראדי' אחי חרש"נ		ראדזין	89	פנחס קליין
34	הערץ חתן חר"ש שמאסקין		וואלאמין	90	פינחס קיסשקאווסקי
35	יעקב מוכי' העבער/חותן הרב ריבקין/			91	שמואל פנחס קאסינקאווסקי
36	נתן דוד גאלדשיידער		אסווענצק	92	שעפסיל מאיר קאפלאן
37	זלמן וויינשטיין			93	מאיר גלאזמאן
38	שלום קרול			94	אלי' לובלינסקי
39	חיים שלמה קא		כיאלא	95	בית אלי' משה ליס אשתו ובנותיו
40	יעקב קריקערמאן		וואַרשא	96	זלמן בער ראסקין בן הר"ל
41	ר"מ הארענשטיין דוד כ"ק אד"ש		"	97	בת חרד"נ נוחעווימש
42	ר"מ הארענשטיין חתן כ"ק אד"ש				לובא בראסבערג ובנה
43	ברוך פרידמאן			98	יעקב שפיעוואק/מאביאליצער/
44	דובער נאדפינקעל		אסווענצק	99	בית ר' אברהם אבא שמידם הנמצא בריגא
45	שלמה צילינ				
46	משה כערלאנס		חעלם		
47	נח יצחק ליבערמאן				
48	שלמה שפירן				
49					
50	מחחי' מעלער				
51	יודיל פרידמאן/אחי ר"ב פרידמאן/		מאלענץ		
52	מיכל זעליקמאהן		קראקא		
53	אברהם לייב מוקס		בעדקאוו		
54	משה אהרן סארנעל		מאצאנאוו		
55	נפתלי הערץ אלפסאן				
56	אלחר פיאסעק				

בכותרת רשימה שניה: "רשימה מאנשים בנאצי פוילין", ורשומים 163 אנשים מאנ"ש, עם העיירה שנמצאים בה עתה[102].

ב"ה,

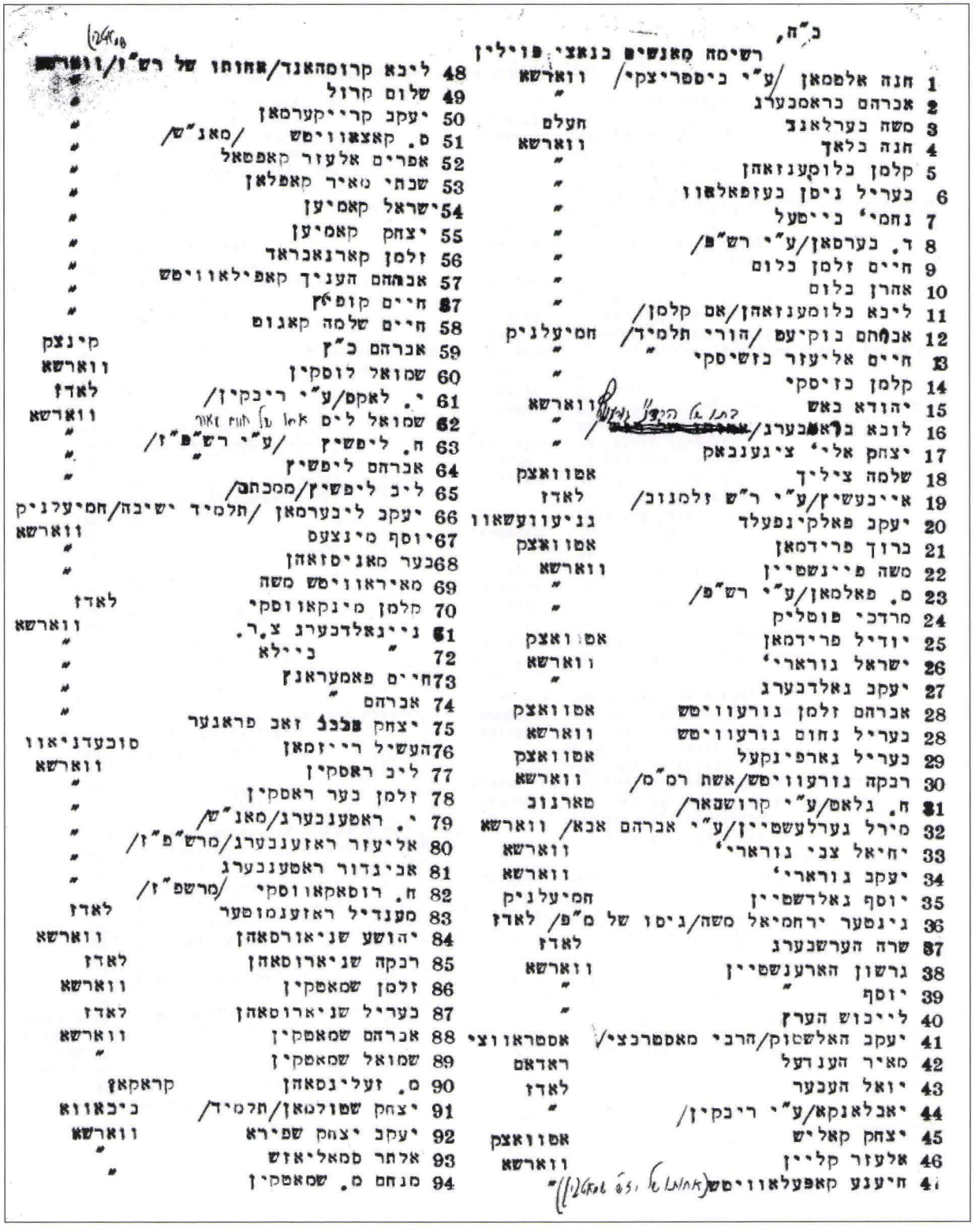

רשימה מאנשים בנאצי פוילין

1	חנה אלטמאן /ע"י ביסטריצקי/	ווארשא
2	אברהם בראסבערג	"
3	משה בערלאנד	חעלם
4	חנה בלאך	ווארשא
5	קלמן בלומענזאהן	"
6	בעריל ניסן בעזפאלאוו	"
7	נחמי' בייטעל	"
8	ד. בערסאן/ע"י רש"פ/	"
9	חיים זלמן בלום	"
10	אהרן בלום	"
11	ליבא בלומענזאהן/אם קלמן/	"
12	אברהם בוקיעט /הורי תלמיד/	חמיעלניק
13	חיים אליעזר בזשיסקי "	"
14	קלמן בזיסקי	"
15	יהודא באש	ווארשא
16	לובא בראסבערג/[illegible]	"
17	יצחק אלי' ציגענבאק	"
18	שלמה צילך	אטוואצק
19	אייבעשיץ/ע"י ר"ש זלמנוב/	לאדז
20	יעקב פאלקינפעלד	גניעוועשאוו
21	ברוך פרידמאן	אטוואצק
22	משה פיינשטיין	ווארשא
23	ס. פאלמאן/ע"י רש"פ/	"
24	מרדכי פוטליק	"
25	יודיל פרידמאן	אטוואצק
26	ישראל גוראר'	ווארשא
27	יעקב גאלדבערג	"
28	אברהם זלמן גורעוויטש	אטוואצק
28	בעריל נחום גורעוויטש	ווארשא
29	בעריל גארפינקעל	אטוואצק
30	רבקה גורעוויטש/אשת רמ"מ/	ווארשא
31	ח. גלאט/ע"י קרושנאר/	טארנוב
32	מירל גערלעשטיין/ע"י אברהם אבא/	ווארשא
33	יחיאל צבי גוראר'	ווארשא
34	יעקב גוראר'	ווארשא
35	יוסף גאלדשטיין	חמיעלניק
36	גינטער ירחמיאל משה/גיסו של מ"פ/	לאדז
37	שרה הערשבערג	לאדז
38	גרשון הארענשטיין	ווארשא
39	יוסף "	"
40	לייבוש הערץ	"
41	יעקב האלשטוק/הרבי מאסטרבצי/	אסטראווצי
42	מאיר הענדעל	ראדאם
43	יואל העבער	לאדז
44	יאבלאנקא/ע"י ריבקין/	"
45	יצחק קאליש	אטוואצק
46	אלעזר קליין	ווארשא
47	חיענע קאפעלאוויטש	"
48	ליבא קרומהאנד/אחותו של רש"ז/	ווארשא
49	שלום קרול	"
50	יעקב קרייקערמאן	"
51	ס. קאצאוויטש /מאנ"ש/	"
52	אפרים אלעזר קאפטאל	"
53	שבתי מאיר קאפלאן	"
54	ישראל קאמיען	"
55	יצחק קאמיען	"
56	זלמן קארנאבראד	"
57	אברהם העניך קאפילאוויטש	"
57	חיים קופיץ	"
58	חיים שלמה קאגוט	"
59	אברהם כ"ץ	קינצק
60	שמואל לוסקין	ווארשא
61	י. לאקס/ע"י ריבקין/	לאדז
62	שמואל ליס [illegible]	ווארשא
63	ח. ליפשיץ /ע"י רש"פ"ז/	"
64	אברהם ליפשיץ	"
65	ליב ליפשיץ/ממכתב/	"
66	יעקב ליבערמאן /תלמיד ישיבה/	חמיעלניק
67	יוסף מינצעס	ווארשא
68	בער מאניסזאהן	"
69	מאיראוויטש משה	"
70	קלמן מינקאווסקי	לאדז
61	נייגאלדבערג צ.ר.	ווארשא
72	" ביילא	"
73	חיים פאמעראנץ	"
74	אברהם "	"
75	יצחק [illegible] זאב פראגער	"
76	העשיל רייזמאן	סוכעדניאוו
77	ליב ראסקין	ווארשא
78	זלמן בער ראסקין	"
79	י. ראטענבערג/מאנ"ש/	"
80	אליעזר ראזענבערג/מרש"פ"ז/	"
81	אביגדור ראטענבערג	"
82	ח. רוסאקאווסקי /מרשפ"ז/	"
83	מענדיל ראזענמוטער	לאדז
84	יהושע שניאורסאהן	ווארשא
85	רבקה שניארוסאהן	לאדז
86	זלמן שמאטקין	ווארשא
87	בעריל שניארוסאהן	לאדז
88	אברהם שמאטקין	ווארשא
89	שמואל שמאטקין	"
90	ס. זעלינסאהן	קראקאן
91	יצחק שטולמאן/תלמיד/	ביבאווא
92	יעקב יצחק שפירא	ווארשא
93	אלתר סמאליאזש	"
94	מנחם מ. שמאטקין	"

102. חלק מהרשומים ברשימה הראשונה רשומים גם ברשימה השניה.

95/ שלמה שטיין לובלין תלמוד, נשוי
96/ אבר.טוביי סטאפניצקי,פאצאנאוו תלמוד
97/ פנחס קליין,ראדזין תלמוד
98/ פישעל יאסטשעמבסקי,גלאוונא "
99/ בעריל שולבאנק,ווארשא "
100/ נ.י.ליבערמאן,חעלם "
101/ יעקב געדאנקען,ריקי "
102/ אברהם קירשענצוויג,פאמאשאוו "
103/ יעקב שלום טשייקאווסקי,קיעלץ "
104/ אלי' לובלינסקי,קינצק "
105/ יהשעי' לודען,לובלין "
יצחק קארמאן,לאמאז,פאדל. "
107/ שמשון פילמאן,וולאדאווא "
108/ יעקב ישעי' מוסמאן,קוזמיר "
109/ חאצקעל שפיעוואק,גאבין "
110/ ש. פנחס מאמינקאווסקי,וואלאמין "
111/ אברהם רובינשטיין,ווארשא "
112/ בינם בוכבינדער,שידלאוצע "
113/ אלעזר שטיינמאן,שידלאוצע "
114/ ד. ליכטענשטיין,קינצק "
115/ חיים ומרדכי גאלדבערג,ווארשא "
116/ מ.באר'נשטיין,סוכעדניאוו "
118/ אפרים בוימעלגרין,אסטראוויעץ "
119/ י.מ.וויעצניק,וויענברויק "
120/ שמואל גורעוויץ,ווארשא [illegible]
121/ ישראל גורעוויץ,ווארשא " "
122/ יוסף שמאטקין,ווארשא [illegible]
123/ אברהם שמאטקין,ווארשא [illegible]
124/ יעקב ליב מארקאוויץ,ווארשא תלמוד
125/ פנחס מרדכי מארקאוויץ,ווארשא "

126/ אלי' ליטעראט,ווארשא תלמוד
127/ דוד מאשקאוויץ,ווארשא "
128/ זלמן פייוויש ברזעזינסקי,ווארשא "
129/ אליעזר קלעפפיש,ווארשא "
130/ מענדעל שמאטקין,ווארשא [illegible]
131/ שלמה קאגוט,ווארשא
132/ משה מאיראוויץ,ווארשא
133/ ר' משה שניאורסאן,איזביצא
134/ ~~שלמה~~ סאלאמא הערס,ווארשא [illegible]
135/ נחמי' שלאסבערג,ווארשא/ע"י הרב דובראוו/
136/ חיים טייבלום,ווארשא
137/ מוסיא שענענוואוצעל/בתו של ר"מ שניאורסאן מלובלין/
138/ דוד טומארקין,ווארשא
139/ ס.י.אובפאל,ווארשא/ע"י עתון פארווערטס
140/ מ.וויסבארד,ווארשא
141/ חיים וואקערמאן,ווארשא [illegible]
142/ ישעי' ווינבערג,ווארשא "
143/ זלמן ווינשטיין,ווארשא [illegible]
144/ אברהם וויס,ווארשא
145/ שלמה זילבערבערג,קשוינז
146/ זלמן זעמצאוו,ווארשא
147/ רש"פ זאלמאנאוו,ווארשא
148/ זלמן זאלמאנאוו,ווארשא
149/ יצחק זעמצאוו,ווארשא
150/ ליב זיסקינד,ווארשא [illegible]
151/ משה חיים זילבערשטיין,ווארשא
152/ הרב שבתי ראפאפארט,פינטשעוו
153/ חיים ליב בערגלאס,פינטשעוו/גיסו של הר"ש זאלמאנאוו/
154/ יעקב קאפלאן,אטוואצק
155/ [illegible]
156/ [illegible]
157/ [illegible]
158/ שמואל האר'נשטיין,ווארשא
159/ שרה הערשבערג/ראטענבערג/
160/ פייגא גוראר' ווארשא/
161/ טעמע גוראר' / בנותיו של רצ"ג
162/ רבקה גוראר' /
163/ פעריל גוראר' /

* * *

לא נרשם כאן מהיכן התקבלו הרשימות, עם מקום המצאם של אנשים אלו בשעה הנוכחית.

אמנם עם קבלת החבילות היו מאשרים זאת במכתב הכתוב בפולנית (מחמת הצנזור), והיו רושמים שמות אנ"ש והתמימים, והעיירות שבהם נמצאים עתה.

ברשימה אחת נרשם במזכירות:

מ"ג[103] מהחסיד רש"ז שמאטקין מיום 28 מאי בווארשא (כתוב בפולנית).

ב"ה בריאים, וכן כל אנ"ש ... מקבלים החבילות, וזה להחיות את נפשם ממש.

נותנים השמות, מי קבלו החבילות, ומבקשים מאד לשלוח הלאה החבילות.

וברשימה שניה:

מכתב מהחסיד רש"פ זאלמאנאוו, מיום 28 מאי מווארשא.

קיבל המכתב מהרש"ג. כותב שקבלו חבילות מליסבאן. ופורט שמות האנשים שקבלו החבילות. ומודים מאד בעד החבילות.

אחריה באה רשימה של יותר מ-70 אנשים.

שוב מופיעה רשימה של 20 אנשים, ובראשה: "חבילות לשלוח פרשת במדבר תש"א".

וכעין זה עוד רשימות.

משלוח חבילות אוכל

נזכר לעיל נושא משלוח חבילות אוכל לפולין – דרך ליסבון, בירת פורטוגאל. והסיבה לכך, כי משלוח העזרה באופן ישיר מארה"ב לפולין אי אפשר הי', והיתה נשלחת בתחלה דרך לטביא וליטא, כפי מה שכתב רבינו לרד"מ רבינוביץ, בכ"ט ניסן ת"ש (ח"ה אגרת א'קעט):

קבלתי ידיעות מבהילות מחיי אנ"ש שי' בפולין שגועים המה ברעב, במלא מובן המלה, ומוכרח הדבר ביפה שעה אחת קודם לשלוח להתם חבילות של מזון מלטביא ומליטא, כי הרעב מתגבר וכשמגיעים הימים החמים הנה ח"ו וח"ו מחלות שונות עלולות להתפשט, ואף שאין לי לע"ע שום מראה מקום ומקור מנין לקחת אמצעים בשביל שילוח חבילות.

הנני שולח היום תלגרמה לריגא לסדר שילוח חבילות של מזון שיעלו איזה מאות שקלים, והשי"ת יחוס וירחם על ידידינו אנ"ש שי' שבפולין בתוך שאר כאחב"י שי', וישמור אותם מכל צרה וצוקה ופגע רע ויזמין להם פרנסתם בהרחבה בגו"ר.

103. מכתב גלוי; גלויה.

וזאת רק עד אמצע קיץ ת"ש, שאז נכבשו לטביא וליטא על ידי הרוסים, ויותר לא הרשו את משלוח החבילות מריגא לפולין, ועדיין היו נשלחות דרך ליטא, כמסופר באגרת לרי"א ברוך בקובנא שבליטא, בב' מ"ח תש"א (ח"ה אגרת א'רסו):

ידידי עוז הר"מ חפץ שי' שו"ב מריגא הי' שולח חבילות של מזון מריגא לבתי וחתני יחיו לאטוואצק, כפי המינים והמשקל שהי' מותר ע"פ החוק, אבל עכשו אי אפשר לשלוח מריגא יותר, אבל העתונים כאן מודיעים שמקאוונא עדיין אפשר לשלוח חבילות של מזון, ולכן בבקשה מידידי שי' לשלוח בכל שבוע חבילות (כפי המשקל שמותר ע"פ החק) של מזון ... וכמה שיעלו החבילות יודיע ל[י] ואשלח בתודה רבה. ובכל פעם שישלח חבילות יודיע לי לפה.

וכן כתב אליו בח' כסלו (ח"ה אגרת א'רצה):

שלחתי תלגרמה ובקשתי אותו, או את ר' סענדע[ר] שי' בלוי, לשלוח חבילות של מזון לבתי חתני ומחותני יחיו על חשבוני, ויודיעו כמה עלה ואשלם אי"ה. ובזה הנני לבקשו לסדר אשר בכל חדש וחדש ישלחו לאנ"ש שי' בווארשא חבילות על סך מאה שקל, ויודיעו ואשלם אי"ה.

משלוח מעות עזרה לאנ"ש באירופה

גם משלוח מעות מארה"ב לליטא ולטביא לא הי' מותר ע"פ החוק, והיו נשלחות בדרך מסתורית, וההתכתבות בנידון זה היתה ברמז ובהסוואה.

כבר סופר לעיל איך העביר רבינו את הכספים אל נציגו הר"מ חפץ בריגא. ובאשר להוראות חלוקת המעות, הגיעו לידינו אגרות מרובות, שכתב רבינו לר"מ חפץ בריגא ולרי"א ברוך בקובנא.

בג' תמוז כתב רבינו אל הר"מ חפץ (חי"ב אגרת ד'תיח):

בהנוגע לספרי כהנר[104] ימסור:

ששים ספרים לר' נטע ליפשיץ, באתרי' של כהנר ווילאמפאל Raimdas Dvaru 23.

ועוד ששים ספרי הנ"ל למשה קאפילעוויטש, בווילנא Turgelias Ap.

ועוד מאה ספרי הנ"ל ליאנקעל יאקאבסאן, בעיר ווילנא רחוב פילימא 4.

ועוד מאה ספרים למר ב. גרובער, אצל הרב זוסמאנאוויץ בעיר אוקמערגע, וגם אלו ספרי כהנר.

בי"ט תמוז כתב רבינו אל הר"מ חפץ (חי"ב אגרת ד'תמד):

104. משלוח מעות ליטאים לאנ"ש בליטא.

אם יש אפשרות ללמוד בספרי ר' פייווש[105], אזי ילמוד:

ת"ק ספרים לר' שמואל שמאטקין.

ר"ן ספרים לר' אברהם שמאטקין.

ר"ן ספרים למרת חנה בלאך.

ר"ן ספרים לליב ראסקין, גיסו של ר' פייווש.

ת"ק ספרים לר' דוב ניסן בעזפאלאוו.

אלף וחמשים ספרים למרת פייגא פערלאוו, רחוב פראנציסקאנסקא 2/סו.

אלף ות"ק ספרים למרת בריינדל וועלער, אצל מ. וועלער רחוב פאוויא 13/29.

תש"ן ספרים ליעקב העבער, רחוב נאוואליפקי 47 דירה 2.

אלף אחד למענדעל ליטמאנאוויץ, רחוב גענשיא 12/13.

ת"ק ספרים ס. לאנדוי, רחוב נאוואליפקי 47 דירה 24.

ת"ק ספרים לאברהם הענדלעס, רחוב טויערסקא 22/48.

אלף אחד ומאתים לליב הענדלעס, רחוב הנ"ל נו' הנ"ל.

ש' ספרים למרדכי שרייבמאן, בשביל ראבינאוויץ רחוב פארקאווא 8.

ש' ספרים לפערלע פיש, בפאלעניץ רחוב קרולעווסקא 19.

כל אלו באתרי' דר' פייווש.

(אינני זוכר אם כתבתי ע"ד אלפים ר' לר' ישראל[106] חתני' דר' פייווש, ואם כתבתי אזי אין צריכים ללמוד עוד הפעם).

ובא' מנ"א כתב לו שוב, אודות משלוח עזרה לאנ"ש בפולין ובליטא (חי"ב אגרת ד'תנב):

אם אפשר ללמוד בספרי ר' פייווש, בבקשה ללמוד:

אלף ות"ר ספרים לאסתר גוראר'.

אלף וחמשים להרבנית העשעל, רחוב דזיקא 3/103.

אלף ומאתים למר ח. דזעדזיץ, רחוב מילא 47/57.

אלף ור"ן לר' משה ש"ס, לובלין רחוב גארבארסקא 10.

ואם אפשר הלימוד בספרי כהנר[107] אזי:

ר"ן ספרי כהנר לר' ל. בראנדיי, רחוב פילימא 27/4 ווילנא.

ר"ן ספרים למר וולאדיסלאוו, בלעקיטני רחוב וויוואולסקי 8/8, אצל יאזעפאוויץ, ווילנא.

ש' ספרים למענדיל מארגענשטערן, אצל פרענקעל רחוב ווינגראי 25/20 ווילנא.

עשרה ספרי רי"ד[108] או תמורתם ליוסף פוטערמאן ווילנא (תלמיד).

ר' ספרי כהנר למר מ. ל. שירווינט, רחוב ווילנא 167 בעיר שאוול.

ש' ספרי כהנר למר וו. שמיטיאס, רחוב פרעז. סמעטאנא 20 בעיר פאנעווועזש.

בבקשה לכתוב לי כמה עלו החבילות של מזון ששלח וביחוד אלו הששה שכתבתי לו.

משלוח עזרה למצות לפסח

בכ"ה אד"ש ת"ש כתב רבינו אל ה"ר מרדכי חפץ בריגא (חי"ב אגרת ד'שסח):

בטח קבל תשובתי על התלגרמה שלו בנדון מצה ומזון, שהשבתי בתלגרמה לשלוח על ג' אלף.

באגרת א' אד"ש כתב הרמ"ח לרבינו:

מרמ"ד[109] שי' קבלתי את שני אלפים . . . ע"ד שילוח פאקעטען.

ובאגרת כ"א אד"ש:

בשבוע זו קבלנו רשיון על שילוח לפולין 1600 קילא מצה, 1600 קילא שאר פראדוקטין . . . שלחתי היום טעלעגראם לשאול עצת כ"ק עד כמה יהי' השילוח, כי לאחינו ברוסיא שלחתי בערך חמש מאות שלנו[110].

על כך השיב רבינו באגרת שלפנינו לשלוח לפולין מצה וחבילות מזון עד סכום של 3,000 לאט.

ובחי"ב אגרת ד'שעג (ד' ניסן) הוסיף רבינו:

תמול שלחו לו תלגרמה בבקשה שיוציא ע"ח עוד שני אלפים לאט על מצה ומזון לאנ"ש שי' בוואַרשא.

ובאגרת ג'שעו מפורט יותר:

בטח קבל את שתי התלגרמות שלי, באחת בקשתי להוציא ג' אלפים - ב' אלפים של ידידנו הרמ"ד שי' ואחד על חשבוני. בשני' להוציא עוד ב' אלפים.

והרמ"ח אישר כל זאת באגרת ו' ניסן:

החבילות על חשבון כ"ק שלשה אלפים, לבד השני אלפים אשר קבלתי מרמ"ד שי'.

---

105. משלוח מעות פולנים לאנ"ש בפולין.

106. גוראר'.

107. משלוח מעות ליטאים לאנ"ש בליטא.

108. דולרים (מעות ארה"ב, שם גר ר' ישראל דזייקאבסאן).

109. מר' מרדכי דובין.

110. לאט, מעות לאטביים.

ובקשר לחבילות לרוסיא הוסיף באותה אגרת:

לרוסי' שלחנו על סך בערך 500 שלנו, מהם שלחנו מצה שמורה, ומצה ושאר צרכי הנצרך לחג הפסח.

מסתבר, שהיו עוד משלוחי חבילות קטנים, בסך 500 לאט, שבחשבון הכללי של הרמ"ח נרשם: "חבילות עזר לפסח 6,000".

משלוח ד' מינים

כשהגיע תשרי תש"א דאג רבינו לשלוח להם ד' מינים. הגיעה לידינו אגרת שכתב לרבינו, ה"ר אלי' חיים אלטהויז, בו' מ"ח תש"א, מריגא:

תודה רבה מעומקא דלבא, משמי ומשם כל משפחתנו, עבור שזיכו אותנו לקיים גם הַשָּתא את המצוה פרי עץ הדר, כי מלבד אלה לא הי' כלל וכלל. ומובן עד כמה היתה שמחתנו גדולה במועדי שמחה. יתן השי"ת שיקוימו כל הברכות הלבביות אשר ברכנו את אבינו שי' בכל פעם ופעם, וזכות המצוה הגדולה הזאת יעמוד להם ולזרעם שליט"א, להתקבץ בקרוב ממש בשובע שמחות עם כל משפחתנו בתוך כל ישראל.

עזר לאנ"ש בלטביא

פולין לא הי' המקום היחיד שהיו זקוקים לעזרה דחופה. לאחר שנכבשו לטביא וליטא על ידי הרוסים, נעשה גם שם המצב בלתי נסבל, כמסופר באגרת ה' מ"ח תש"א בקשר ללטביא (ח"ה אגרת א'רעג):

הרבה מאות משפחות של רבנים שובי"ם מלמדים ומורים, בעלי עסקים שומרי שבת נשארו בעירום ובחוסר כל.

וכך הגיעו לידינו אגרות מרובות אודות משלוח העזרה למקומות אלו. המצב בכל המקומות האלו נעשה יותר ויותר מאוים, ורבינו עושה את כל שביכלתו, ויותר מיכלתו, להושיע את המעונים בהצלתם מעמק הבכא ובעזר לקיומם שם, מבלי להתחשב עם כל הקשיים בהשגת המעות לכל זה.

אעתיק כאן את מכתבו המוסווה של ה"ר מרדכי חפץ לרבינו, בכ"ח מנ"א ת"ש, עם פיענוח הדברים:

איך ווארט אויף א ענטפער וועגן דיא תורה על שלשה דברים העולם עומד תורה ועבודה וגמ"ח, אשר שני עמודים תורה היינו כל שבט ישששכר[111] ועמוד העבודה אשר זהו כל שבט זבולון[112] אין להם אחיזה, רק בקו הגמ"ח[113], אשר הלימוד הקו הגמ"ח, אשר זהו כל חיות וקיום של הב' העמודים, אפשר רק בדוחק גדול, ולמדו בספר הרמ"ד[114], אך אין לנו לעת עתה שום

רמז באיזהו מחבר[115] וכל הלימודים מחכים ומצפים להשיג רמז על זה[116], היינו אם יתן ה' שיהי' אפשרות ע"י הברקה, כמה, ואז יהי' מנוחה בב' שבטים הנ"ל.

על כך השיב רבינו בכ"ה תשרי תש"א (חי"ב אגרת ד'תפה):

נכון הדבר אשר יפרט פירוש הכוונה בעמוד הג'[117] שיוכל למלאות הדרוש בב' העמודים. כי באמת עמוד הג' אין לו שום יסוד כלל לכלכל הב' עמודים[118], והשי"ת יחוס וירחם בגו"ר.

באחת מאגרות לה"ר יהושע אייזיק בארוך בליטא (ט"ז טבת תש"א) תיאר רבינו את הקשיים בהשגת המעות (ח"ה אגרת א'שלז):

אינכם יכולים לצייר בכמה יגיעות עלה לי להשיג הסכום הנדרש על הוצאות הנסיעה ששלחתי, אשר השגתי גמ"ח, ופלא שלא שלחו חשבון על מה יצא השילוחים הקודמים, כי בפועל ממש כל פרוטה עולה ביגיעה עצומה עד שמשיגים אותם, ולא בכל זמן אפשר להשיג גמ"ח, אשר על כן יראו לקמץ בהוצאות ככל האפשרי.

ויזות לארה"ב לאנ"ש באירופה

כבר סופר לעיל פרק נז, אודות 127 ויזות לארה"ב, עבור תלמידי הישיבות תומכי תמימים באירופה, אשר קיבל רבינו את אישורם במשרד הפנים. יחד עם זאת השיג אישור לויזות עבור 109 משפחות מאנ"ש באירופה.

בתחלה הכין רשימה של 47 ויזות; חלקן ויזות לאישים פרטיים, וחלקן ויזות למשפחות שלימות. בסך הכל נכללו ברשימה זאת יותר ממאה נפשות.

---

111. הם הוצאות הישיבות תומכי תמימים בווילנא בדאנקרא ובליוועניהאף.
112. כל מקורות הפרנסה.
113. שלווים ואוכלים.
114. שלוו סכום מסוים אצל הר"מ דובין.
115. מהיכן לפרוע החובות.
116. משלוח תמיכה ע"י רבינו.
117. שיפרט כמה צריך לו לעת עתה.
118. אין לרבינו שום מקור למשלוח תמיכה זאת.

47
62
Total 109
Families

SELECTED LIST OF PROMINENT JEWISH LEADERS AND RABBIS IN LATVIA, LITHUANIA & SOVIET-POLAND FOR WHOM U. S. A. VISAS HAVE BEEN APPROVED.

1.	DUBINS	Morduchs	1889	Riga	Skolas iela 4, Riga
		Fanija	1888	Jelgava (Latvia)	
		Zalman	1914	Riga	
		Edite	1917	Vienna	
2.	VITENBERGS	Simon Iciks	1903	Sov. Union	Skolas iela 12, Riga
		Rosja	1903	do.	
		Menachim	1925	Riga	
3.	GUREVICS,	Rabbi Isaac	1885	Sov. Union	Visvalzu iela 3/3, Riga
		Hilel	1914	do.	
		Rivka	1915	do.	
4.	KAHAN,	Rabbi Refoel	1886	Poland	Dzirnavu iela 157, Riga
		Frida	1892	do.	
		Joel	1912	Sov. Union	
		Rivka	1915	do.	
		Hirsh	1918	do.	
		Sholom	1924	do.	
		Israel	1927	do.	
5.	OSEROVS,	Rabbi Abrams	1888	Sov. Union	Hamburgas iela 8/3, Riga
		Hasja	1895	do.	
		Nehama	1926	do.	
		Kuna	1928	do.	
		Samuel	1930	Riga	
		Rivka	1932	do.	
		Israel	1935	do.	
		Moshe	1937	do.	
6.	HEIFECS,	Rabbi Morduchs	1869	Poland	Marijas iela 25/13, Riga
		Beila	1919	Riga	
		Sarah	1916	do.	
7.	BLINER,	Rabbi Simon	1884	Sov. Union	Avotu iela 38/11, Riga
		Chava	1892	do.	
		Dvoira Tila	1918	do.	
		Jankiels	1922	do.	
		Sholom Ber	1924	do.	
		Aron M.	1927	do.	
8.	SKOBLO,	Rabbi Jazeps	1883	Sov. Union	Merkela iela 1/1, Riga
		Sara	1893	Latvia	
		Esfira	1922	Sov. Union	
		Simon	1924	Latvia	
9.	TELESCHEWSKY,	Rabbi Morduch	1905	Sov. Union	Lappwiksgatan 14, Helsingfors, Finland
		Sara	1905	do.	
		Hanna	1926	do.	
		Haskiel	1935	Riga	
		Moshe	1927	Sov. Union	
10.	GOLOVCINERS,	Rabbi Lazars	1907	Latvia	Marijas iela 57/2, Riga
		Menucha	1907	Poland	
		Ester	1934	Riga	
11.	KALISZ,	Rabbi Szymon	1883	Poland	Anliju 14, Wilno
		Fajga B.	1883	do.	
		Rachmiel Meer	1901	do.	
		Ita Tauba	1900	do.	
		Menachem	1926	do.	
		Chaja N.	1925	do.	
		Icchok	1914	do.	

SELECTED LIST OF PROMINENT JEWISH LEADERS AND RABBIS
IN LATVIA, LITHUANIA & SOVIET- POLAND FOR WHOM U.S.A.
VISAS HAVE BEEN APPROVED.

12.	GORS, Rabbi Hirsh	1893	Sov. Union	Pulk. Brieza iel 3/21, Riga
	Fejga	1897	do.	
	Chaja	1921	do.	
	Gitel	1922	do.	
	Rachel	1925		
	Sholom Ber	1931		
	Joseph			
13.	JUDOVICS Boruchs Bers	1894	Sov. Union	Marijas iela 25/13, Riga
	Estera	1910		
	Pejsach	1930		
14.	LIS, Rabbi Elja Mojshe	1909	Poland	Vilnius 21, Vilno
	Golda	1910	do.	
	Ruchla	1935	do.	
	Bluma	1939	do.	
15.	CHACKEVICIUS Israel Noah	1897	Sov. Union	Kupiskis, Masionio g-ve 14, Lithuania
16.	Baruch, Rabbi Joshua Izak & wife	1889	Sov. Union	Kalvin g 5/31, Kaunas, Lithuania
17.	KAHANER, Rabbi Alexander	1897		Janavas g. Kaunas, Lithuania
18.	SPITZ, Rabbi Srul Leib	1909	Poland	Dzirnavu iela 157, Riga
19.	MANDELBAUM, Rabbi Izak	(formerly Glubokoje)		Vilnius 21, Vilnius, Lithuania
20.	SZEJNIN, Rabbi Lejb			Dokszyce
21.	WILENSKI, Rabbi Gedalja			Dehlinow
22.	CHANOWICZ, Rabbi Bencjon			Glubokoje
23.	DUBOW, Rabbi Pejsach			Dokszyce
24.	ALPEROWICZ, Rabbi Ajzik			Hermanowicz
25.	USZPOL, Rabbi Szloma Elja			(Kurziniec) Nowy Swiecian
26.	FRYDMAN, Rabbi Szaja			Dunilowicz
27.	SZMUKLER, Rabbi Alter Jechiel			Holubicz
28.	BERLIN, Rabbi Nechamja			Brzesz n/B, Kruwa 17
29.	GITELIS, Rabbi Abram			Maciejew
30.	MAGIDSON, Rabbi J.			Wlodzimierz Wol. Bagna 2.
31.	LIS, Rabbi Chaim Meer			Lwow, c/o Koha, Starotandetna 2
32.	KALADYCKI, Rabbi Jona			Lwow, " " " "
33.	MARDAR, Rabbi Lemel	(Kalki)		Lwow " " " "
34.	FREIDIN, Rabbi Lejb			(Postawy) Vilnius, Vilnius g 21.
35.	SCHMIDT, Rabbi Abram Aba			Riga, Dagdes iela 4 - 5
36.	ZAIDENFELD, Rabbi Zenvel			Riga, % Skoblo, Merkela iela 1/1
37.	HEIFECS, Rabbi Leib			Riga, c/o A. Heifecs, Marijas iela 16/3
38.	BARKMAN, Rabbi Isaia			GOSTINI P.K. I Latvia
39.	HINKELSTEIN, Rabbi Jecheskiel			Jaunjelgava, Latvia
40.	SNEG, Rabbi Shmuel Aba			Kaunas, c/o Kahaner, Janavas 29

SELECTED LIST OF PROMINENT JEWISH LEADERS AND RABBIS
IN LATVIA, LITHUANIA & SOVIET - POLAND, for whom
U.S.A. VISAS HAVE BEEN APPROVED

42.	KATZ, Rabbi Betzalel			Rokiski, Lithuania
43.	AROLOWICZ, Rabbi Zelik			Panevezys, Lithuania
44.	NEMOITTIN, Rabbi Leib			Sviadisc, c/o Kahaner, Janavas 29, Kaunas.
45.	JERUSHALMI, Rabbi (Vilkomir)			c/o Kahaner, Janavas 29, Kaunas
46.	MEIEROVICZ, Rabbi Abraham (Abel)			c/o Kahaner, Janavas 29, Kaunas.
47.	HEBER, Rabbi Joel	1892	Kalsz	Litmanstadt, Germany
	Salie	1901	do.	Zurawia 1/8, Getto
	Lise	1927	Lodz	
	Samuel	1929	do.	
	Blima	1932	do.	
	Szloma Szabsa	1938	do.	

את הרשימה הזאת מסרה אגודת חב"ד בארה"ב לממשל, בצירוף הרצאה ובקשה בחתימת רבינו, ב-22 באוגוסט 1940 (ח"י מנ"א ת"ש).

הרצאה זאת כוללת 7 סעיפים, ובה נתפרש, שהבקשה היא לתת להם ויזות זמניות – כדי לשהות בארה"ב עד לסיום המלחמה.

Phone ORchard 4-2418

בעה"י

אגודת חסידי חב"ד בארצות הברית וקנדה
AGUDAS CHASIDEI CHABAD
OF THE UNITED STATES AND CANADA
280 EAST BROADWAY
NEW YORK, N. Y.

Rabbi Joseph Isaac Schneersohn
President
Rabbi Samarius Gourary
1st Vice-President
Mr. Hyman S. Kramer
2nd Vice-President
Rabbi Mendel Schneersohn
3rd Vice-President
Rev. M. M. Cunin
Mr. A. B. Kramer
Treasurers
Mr. Bor Haskind
Secretary

EXECUTIVE COMMITTEE:
Rabbi Samarius Gourary
Chairman
Rabbi Nissan Telushkin
Hon. Chairman

COMMITTEE:
Rabbi Abraham E. Axelrod
Mr. Alexander Cowen
Rev. Jochanan Gordon
Rabbi Israel Jacobson
Rabbi Aaron Kazarnovsky
Rabbi Samuel Levitin
Rabbi David M. Rabinovitz
Mr. Paul Rissman
Rabbi M. B. Rivkin
Mr. Louis Rozman
Rabbi Eli Simpson

August 22nd 1940.

President's Advisory Committee on
Political Refugees,
122 East 22nd Street,
New York City.

Att: Mr. Malin

Re: Issuance of temporary visas for 47 prominent Jewish leaders and Rabbis at the request of the Agudas Chasidei Chabad of the United States, and its Chief Rabbi, Rabbi Joseph Isaac Schneersohn.

Gentlemen:

In connection with the above request, the undersigned respectfully submit the following:

7. As indicated on the attached list, since the 47 (with the exception of items #9 & #20) are located at present in Latvia, Lithuania and former Polish provinces, all of which territories are now part of and under the control of the Soviet Union with its known opposition to all religious activities, especially to Ministers of Religion, it is obvious that the position of these persons is an extremely dangerous one. They may be subject momentarily to seizure and imprisonment; hence, the need for immediate action upon this request to the end of making it possible for them to leave their present places and seek temporary refuge in America until the duration of the war.

Very respectfully yours,

AGUDAS CHASIDEI CHABAD
OF THE UNITED STATES AND CANADA

BY Rabbi Joseph Isaac Schneersohn
Rabbi Joseph Isaac Schneersohn,
President

תחלת וסיום
מכתב בקשה של רבינו

אחרי שרשימה זאת אושרה, הגיש רשימה נוספת של 62 ויזות, שבהם נכללות כ-200 נפשות[119].

LIST OF PROMINENT PERSONS IN CERTAIN COUNTRIES IN EUROPE
DESIRING ADMISSION TO THE UNITED STATES (Total 62)

A. In Latvia:

	Name:		Date & Place of Birth:		Address:
1.	BUDNIACKI Lejb				Riga, Dzirnavu iela 124
	wife & family				
2.	DUBINS Davids	1895	Latvia		Riga, Stabu iela 61
	Slava	1896	"		
	Elchonon	1923	"		
	Zalman	1924	"		
	Hinda	1926	"		
3.	DUBINS Moshe				c/o M. Dubins, Skolas 4, Riga
	wife & fam.				
4.	DOLGOPOLSKI Hirsh				c/o M. Heifec, Marijas 25/13, Riga
	Freida	1913	"		
	Hadasa	1937	"		
5.	GODINS Abrams Lejba	1910	Poland		Riga, Lacpleza iela 42/7
	Beila Mata	1911			
6.	GOLDBERGS Davids	1915	Latvia		Riga, Miera iela 15/1
7.	HEIFECS Aron	1874	"		Riga, Marijas iela 16/111
	Ella	1912	"		
	Efraims	1915	"		
	Bluma	1915	"		
	Elja Souls	1936	"		
	Leja	1939	"		
8.	JUDOVICS Boruchs Bers	1894	Russia		Riga, Marijas iela 25/13
	Estera	1910	"		
	Pejsachs	1930	"		
9.	KRAMNIKOVS Ajzik	1888	Latvia		Riga, Avotu iela 20/13
	Sara Dina	1894	"		
	Heleni	1919	"		
	Rebeka	1923	"		
	Abram	1926	"		
10.	MINDELIS Benjamins	1905	"		Rezekne, Bukmuizas iela 56
	Brocha Miriam	1904	"		
	Lejba	1934	"		
	Zalman	1936	"		
	Dima	1938	"		
11.	MAGIDSONS Israels	1878	Russia		Riga, Puskins 4.
	Rasja	1895	"		
	Fejga	1915	"		
	Luba	1921	"		
	Jankel Hirsh	1927	Latvia		
	Miriama	1937	"		
12.	NIEMOYTIN, Rabbi & fam.				Daugavpils
	Niemoitin, wife & fam.				Riga, Kr. Barona un Perses ielas
13.	PIZOVS Mikelis, wife & fam.				Riga, Avotu iela 23.
14.	SKOBLO Jeruchem, wife & fam.				Riga, Dzirnavu iela 126

cntnd. # 1/

119. חלק משתי רשימות אלו לאישורי ויזות, מקבילה לרשימה הנ"ל, למשלוח עזרה עבורם.
באחת ההעתקות של רשימה זו השניה, נרשם על כמה מהם בעפרון, מי הם:
מס' 6: קרוב לניסן מינדל.
מס' 10: קרוב להנ"ל.
מס' 20: הוא אחי הרב פארטמאן מפאר ראקאוויי.
מס' 22: קרוב להרב ראבין מברוקלין.
מס' 27: אלמנת החפץ חיים זצ"ל.
מס' 28: היא הקוידענאווער רביצין.
מס' 31: חותנו של הרב תרשיש מהאנטער.
מס' 37: גיסו של רש"ז [ר' שמואל זלמנוב].
מס' 38: נכדי רב אחד מברוקלין.
מס' 39: הוא אבי מרת בענדער שנשאת לאה"ב מאטוואצק.
מס' 41: גיסו של מ"פ כץ.
מס' 47: אבי מ"פ כץ.
מס' 50: חותנו של רש"ז.
מס' 56: אחד ע"י בקשת שמערלינג.
מס' 61: אחי אדמו"ר מאלכסנדר ומחותן של אדמו"ר ממאדזיץ.

List of Prominent Persons in Certain Countries of Europe
Desiring Admission to the U. S. A.
cntnd.

A.	In Latvia (cntnd):				
15.	ZELIKSON	Samuel	1911	Latvia	Riga, Jumaras iela 10/3
		Sara Race	1915	Vienna	
		Ari Daniel	1926	Poland	
16.	GURVICS	Jankels			Riga, Dzirnavu iela 161
		wife & fam.			
B.	In Lithuania:				
17.	BAR	Hirsz			Tavrig
18.	BUDNIOV	Abram			Kaunas, c/o Kahaner, Janavas 29
19.	EPSTEJN	Chaim Josef			Svedasai
20.	FORTMANIS	Rabbi Israel	1890		Ziezmariai
		Sara	1890		
		Benulis	1916		
		Simonas	1920		
		Hene Razel	1921		
		Jakob Elje	1923		
		Eliezeris	1924		
		Michel	1926		
21.	GUSTAMNIS	Israel, Rabbi	1908	Poland	Vilnius, Ukmerge 29/18
		Sura	1905		
22.	KAPILOWICZ	Aron	1907	Poland	Vilnius, Birutes 14/2
23.	LEVITAN	Szejne	1880		Rakiski
		Gershon	1912	Russia	
		Abraham			
		Sholom	1922	Russia	
24.	LEVITAN	Abraham			Birza
25.	LISONS	Szmul Hirsz, wife & fam.			Ponevez
26.	MINCAS	Pine			Aleksotas Minkausko g. 12, Kaunas
		Civja			
		Chana	1915		
		Nechma	1916		
		Rebeka	1918		
		Lejba	1919		
		Moisa Noach	1921		
		Miriam	1924		
		Ita	1925		
		Sholom Ber	1927		
		Asne	1929		
		Gershon	1932		
		Chaim Abram	1933		
		Dvosha	1935		
27.	PUPKO - Kagan,	Frejda	1880		Vilnius, Novogrodsko 24/9
		Aron	1910		
28.	PERLOW	Chaja Szajndla	1868		Vilnius, Niemecka 6/17
		Sara	1910		
		Abraham	1915		

(cntnd.) # 2/

List of Prominent Persons in Certain Countries of
Europe Desiring Admission to the U. S. A.
cntnd.

B. In Lithuania (continued)

29.	REZENKOWICZ Wolf			Birza
30.	ROOCH Majer			Rakiski
	Pejsach			
	David			
	Lejba			
	Isocher			
31.	TARSZYSZ, Rabbi Chaim			c/o L. Palecui, Molstai utenes apskr., Lithuania
	Fejge			
	Ida & children			
	Mendel	1915		
32.	WENGRIN Jankel			Pondele
33.	ZELIGSON Abraham			Vilnius, Subacius 2
34.	ZYSMANAS Faiwiszas wife & fam.			Kaunas, Vilnius g. 14

C. In Soviet held Poland:

35.	LIFSZITZ Owsej	1885		Donilowicze, near Vilnius.

D. In German held Poland:

36.	BLUM Zalman, wife & fam.			Warsawa, Kupiecka 8
	Aron wife & fam.			
37.	BERGLAS Chaim Lejb	1912	Poland	Pinczow, Bei Kielce
	Alta	1910	Poland	
	BEZPALOW Ber			Warsaw, Ciepla 16/30
38.	BURSZTEJN Mosze	1922	"	Warsaw, Twarda 6/53
	Jakob	1923		
39.	EPSTEJN Jakel	1875	"	Otwock, Lesna 15
	Lifsza	1880		
40.	FRYDMAN Boruch, wife & fam.			Otwock, Gerna 11
41.	GINTER Moszek Rachmiel	1910	"	Litzmanstadt (Lodz),
	Chaja Necha	1908		Langievnicka 33/28
42.	GURARJE Israel	1898	Russia	Majzelsa 116, Warsaw
	Matla	1900	Poland	
	Chaja Fejga	1925	"	
	Dyna Bejla	1927	"	
43.	GURARJE Jechiel Hirsz	1883	Russia	Bonifraterska 29, Warsaw
	Taube	1887		
	Estera	1868		
	Jakub	1910		
	Doba	1906		
	Tema Hadasa	1911		
	Fajga	1913		
	Perl	1914		
	Rivka	1915		
	Zalman	1917		
	Noson	1923		

(cntnd.)

3/

List of Prominent Persons in Certain Countries of Europe Desiring Admission to the U. S. A.
cntnd.

D. In German held Poland (cntnd.):

44.	GORFINKEL Ber & wife			Prusa 6, Otwock
45.	GUREWICZ Ber Nochim			Warsaw, Nalewki 7
	wife			
	Szmul			
	Israel			
	Abram Zalman			
	wife & fam.			
46.	HEBER Jakob Gutkin	1872	Poland	Warsaw, Nowolpiki 47/2
	Szejna Sara	1872	"	
47.	KAC Abram	1884	"	Konskie, 3. Mai Str. 36
	Estera Szajndla	1888		
	Chana	1910		
	Rywka Mindla	1915		
	Sura Brajndla	1920		
	Gittla Laja	1927		
	Malka Rachel (grandchild)	1938		
48.	POMERANC Chaim, wife & fam.			Sierakowskiego 6, Warsaw
	Abram, wife & fam.			
49.	RASKIN Lejb, wife & fam.			Warsaw, Nalewki 7
	Zalman Ber, wife & fam.			
50.	RAPOPORT Szabse Rabbi	1888	Poland	c/o Berglas, A., Pincow bei Kielce
	Guta Gitla	1897	"	
	Srul Rywan	1921	"	
	Matla	1922	"	
	Estera	1923	"	
51.	SELIGSON Michoel			Krakow, Sebastiana 13/3
52.	SZMOTKIN Abram, wife & fam.			Warsaw, Dzielna 3/3
	Mendel do.			
	Szmuel do.			
	Zalman do.			
53.	SZNEJERSON Szyja			c/o Kamien, Warsaw, Muranow 13
54.	SZNEJERSON Berek			Litzmanstadt, Hochensteiner 38/1
55.	ZAIMANOW Fajwusz	1877	Russia	Warsaw, Nalewki 7.
	Cyrla	1874	Poland	
	Zalman	1905	"	
	Eugena	1912	"	
	Chana	1940	"	

E. In Other Countries:

56.	SCHECHTER, Rabbi Michel Sheidel	1886	Poland	c/o L. Schmerling, Postfach Selnau, ZURICH, SWITZERLAND.
57.	SCHMERLING Levi Icchok	1876	Russia	Postfach Selnau, Zurich, Switzerland.
	Chaja Sara			
	Boruch Bendit	1917		
	Reisa			
	Breina			
58.	SCHNEERSOHN Zalman, Rabbi	1898	Russia	Vidy, France, Boite Postale #242.
	Sara	1897	Russia	
	Godassa	1928	"	
	Cheleber	1931	"	

4/

List of Prominent Persons in Certain Countries of Europe
Desiring Admission to the U.S.A.
cntnd.

E. In Other Countries (cntnd.):

59.	ZUBER Rabbi Israel wife & family			Stockholm, Sweden K. U. Kyrkogg 6
60.	LAGOVIER Levi	1870	Russia	ANTWERP, Belgium Steinbogstr. 24
	Rochma	1875		
61.	DANCYGER Abram Chaim	1889	Poland	WARSAW, Mlawska 3/7
	Laja (wife)	1885		
	Chiel Israel Samson	1911		
	Fejga	1912		
	Chawa	1934		
	Shmul	1937		
	Jakow Rachmiel Chaskiel	1914		
	Nechuma	1909		
62.	SVEIS (SCHVEI) Morduchs	May 16, 1890	Latvia	NARVA, ESTHONIA
	Buna	1900		
	Hinde	April 14, 1938		
	Boruch Sholem	Nov. 15, 1930		
	Aiseks	Oct. 10, 1933.		
	Aron Jakob	July 12, 1934.		

יחד עם מסירת ארבעת הרשימות האלו (2 רשימות של התלמידים, דלעיל פרק נז, ו-2 רשימות של אנ"ש שבפרק שלפנינו), הכין חדב"נ ה"ר שמרי' גורארי' (הרש"ג), הרצאה, עבור העו"ד ארתור (אשר) רבינוביץ, שעסק בתיק הזה, ומסרו ב-19 לנובמבר 1940 (ח"י מ"ח תש"א).

RSG:NM

Nov. 19, 40.

MEMORANDUM FOR MR. ARTHUR RABINOVITZ
RE IMMIGRATION MATTERS, ETC.

Re. Students of the "Tomche Tmimim" Seminaries, List #1 - 52:

1. Of the above List, which has been approved by the State Dept. for the issuance of visas, Par. A. listing 19 students in Riga, c/o Marijas iela 25-13, none of whom has received any information from the American Consul in Moscow to come and get the visa. Further efforts in this direction are, therefore, indicated.

2. Of Par. B listing the students in Wilno, some of them have received letters from the American Consul in Moscow that they may come and get their visas, according to a recent cable we received from them, but not all.

Re. List #1 - 47 Prominent Jewish Leaders & Rabbis in Latvia, Lithuania etc:

Neither the persons in Latvia nor those in Lithuania or elsewhere as per above List, have received any official indication that their American visas are ready to be issued to them, although the List was approved by the State Department. This also applies to the distinguished leader, Mr. M. Dubins, who heads the said List. It is essential that all of the above 47 prominent Rabbis and leaders receive official intimation from the American Consul in Moscow to come and get their visas.

Re. Lists ##2 for further permits for students and prominent Rabbis & leaders:

1. Enclosed please find a list (#2) of 60 prominent Jewish leaders and Rabbis in Latvia, Lithuania, German-held Poland and other territories in Europe, for whom it is necessary to obtain permits for admission to this country in order to save their very lives for iminent danger. Please investiga te the possibility of successful efforts with the State Department in connection with the above.

2. Enclosed also please find list (#2) of 74 students from the famous Yeshivah-Colleges "Tomche Tmimim" in Latvia, Lithuania and Soviet-held Poland, who are among the best and most brilliant of said Seminaries. Their admission to this country is not merely of vital interest to them, but of paramount interest to the Agudas Chabad, especially as their Head and spiritual guide in the person of the Chief Rabbi, Rabbi Joseph I. Schneersohn, has taken up residence in this country, and a Yeshivah College of the type of "Tomche Tmimim" has been founded here. Please investigate the possibility of our petitioning for their admission.

Re. Rabbi Mendel Horensztejn:

After the efforts of transferring his file to Berlin have succeeded, we have now received a cable from him informing us that the Berlin Consul of the USA has requested him to furnish certificates from the Police about his Rabbinical status. Needless to say that the Nazi Police is not likely to cooperate in the matter, and, besides, the Warsaw Rabbinate is no longer existent. Unless the American Consul in Berlin could be induced to overlook these technicalities, in view of the fact that Rabbi Horensztejn is a member of the Hierarchy of the Chabad, he could not get his visa. Please make every effort to the end of enabling Rabbi M. Horensztejn to get his approved visa.

Re. Rabbi Mendel Schneersohn, of Vichy:

As you know, he is also a member of the Hierarchy of the Chabad and should be entitled to the same privileges as the other members of the Hierarchy whose admission to this country was greatly facilitate on that account. As a

הרצאת הרש"ג בקשר לויזות

rsg/nm.
Nov.19.
1940.

Memo. to Mr. Arthur Rabinovitz
(cntnd.)

matter of fact, the former American Consul wa prepared to issue him the visa, but unfortunately, owing to the fact that there is now a new Consul there, the latter has been making it difficult for Rabbi Schneersohn to obtain his visa. Please do your best to see that the State Department authorizes the issue of his visa without further delay.

Re. Valuables and Possessions of the Rabbis Jacobson & Hecht, left in the care of the American Joint Distribution in Warsaw:

Please make every endeavor, through the Department of State, to induce the German Authorities to release the said property of the said American citizens. The Rabbis Jacobson and Hecht have instructed Messrs. Schenker & Company to handle the matter of the transportation of the property in question to this country, in view of the fact that the American Express Company declined to undertake the matter.

Re. Rabbi Judah Eber and his family, at present in Riga:

Rabbi Eber is also a member of the Hierarchy who has already obtained his American visa. He has been living in Poland for many years, and holds a Russian passport. For that reason he finds it very difficult to obtain a permit of exit from the Russian authorities. Please ask your friend, Senator Walsh, to intercede in his behalf with the Russian Ambassador, M. Oumansky, that the latter kindly use his high office in favor of Rabbi Eber's obtaining a permit of exit from the Russian authorities to enable him make his way to this country.

Trusting you will attend to the above urgent matters to the best of your abilities, and assuring you of our heartfelt appreciation,

Sincerely yours,

Rabbi S. Gourary.

Encls:

a) New List (#2) of 60 Prominent Rabbis and Leaders
b) New List (#2) of 74 Students of the "Tomche Tmimim" Seminaries.

המשך הרצאת הרש"ג בקשר לויזות

בז' שבט תש"א, סיכם הרש"ג לפני הרמ"ל רוטשטיין:

הרינו שולחים בזה למע"כ שי' רשימה מכל התלמידים בליטא, לאטוויא, סאוועט פוילין, שהשגנו עבורם ויזות לאה"ב, וכן אנו שולחים רשימה מהאנשים, משפחות של 47 הראשונים וה-62 השניים שהשגנו עבורם ויזות לאה"ב (אותם שהם בסימן, הם אינם מאנ"ש).

בקרוב נשלח לו רשימה מכל תלמידינו שי' בוואַרשא אטוואצק, ועוד רשימה מאלו אנשים שפנו אלינו בבקשה ע"ד ויזות.

הננו להודיעו עוד, אשר קבלנו מכתב מסטייט דעפארטמענט, אשר הרשימה השני' שהשגנו, היינו התלמידים 75 ואנ"ש של 62, ינתנו להם ויזות עמעגראציעני. רק דורש, שעבור כל אחד מהם נעשה אפידייויט.

* * *

אחד ממקבלי הויזות הי' החסיד ה"ר יצחק הורביץ (מתמיד), שביאר מצבו במכתב אל הרש"ג, באמצע קיץ ת"ש:

מכתבו דכת"ר קבלתי, ולמצוה רבה יחשב לו עבור השתדלותו אודות בני יחי', גודל המצוה בזה אין לשער, אין מילה בלשוני במה להודות לו.

לי בעצמי, אם הי' לי רשיון כניסה לאה"ב, אז לקבל רשיון יציאה מפה הנה לפי המצב דכעת הי' לי בנקל לקבל יען שיש לי

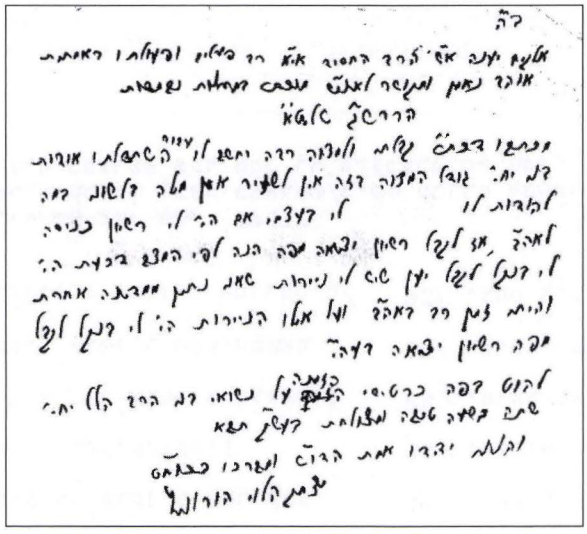

מכתב הר"י מתמיד אל הרש"ג

ניירות שאני נתין ממדינה אחרת, והייתי זמן רב באה"ב, ועל אלו הניירות הי' לי בנקל לקבל מפה רשיון יציאה בעה"י.

הויזות התקבלו ונשלחו לו, ובכ"ה מנ"א ת"ש כתב לו רבינו (חי"ב אגרת ד'תסו):

תמול הודיעוהו בתלגרמה, שנשלחה עבורו ועבור בנו הלל שי' רשיונות כניסה, והשי"ת יעזר לידי"נ ולבנו שי' לקבלם ולבא צלחה להסתדר בעבודתו ולהצליח בגו"ר.

אמנם את הקשיים שגם אחרי קבלת הויזות ראינו כבר בפרקים הקודמים.

נוסיף להעתיק בזה ממכתביו של ה"ר יהושע אייזיק ברוך, שכתב לרבינו בחודש תשרי תש"א:

אני ור"ס[120] חושבים להגיש רשיון היציאה עם ב"ב שי' ... ואנו מבקשים מכ"ק ברכתו הק' בזה שיצליח לנו ד'.

שוב כתב במוצש"ק, אור לח' כסלו תש"א:

כתבתי לכ"ק זה מכבר שהנני מגיש בקשה על רשות יציאה, אך לדאבוני לא הגשתי עדיין, לא אני ולא ר' סענדער, כי כפי ששמעתי אין עדיין מקום להגיש.

הייתי פעמים במחנה ר' סענדער[121], ולא הי' האפשריות אז להגיש. וכעת שמעתי שבדרך כלל בלא שתדלנות אין מקבלים, אך ישנם ימים שמקבלים. ומהם כמה שאינם מרשים ורושמים השם, זהו אזרחי ליטא. גם מר שלום[122] בן הרש"ל שי' לא הגיש.

הי' שם ולא קבלו ממנו בקשה.

* * *

כל האמור הוא מקיץ ת"ש, ותחלת חורף תש"א. אחר כך הפסיקה ארה"ב לתת ויזות ליהודים מאירופה, וגם אלו שכבר קיבלו ויזות, ביטל אותן ממשל ארה"ב, כמסופר לעיל פרק נח.

בארכיון נמצאות עוד כמה רשימות אנשים המבקשים להשיג ויזות אמריקאיות:

א) אנשים מליטא, 53 מספרים, הכוללים קרוב למאה אנשים.

ב) אנשים מפולין שתחת כיבוש הנאצים, 56 מספרים, הכוללים קרוב למאה אנשים.

ג) אנשים מלטביא, 40 מספרים, הכוללים גם הם קרוב למאה אנשים.

אמנם ממשל ארה"ב הפסיק לאשר ויזות ליהודים מאירופה.

* * *

ההשתדלות המשיכה גם בתקופה הבאה. בארכיון המזכירות נמצאת רשימת אדמו"רים[123] ורבנים ועסקנים בווארשא, אשר הרב ד"ר יחיאל יעקב ווינברג, בעל השרידי אש, ביקש להשתדל להשיג עבורם ויזות. ובראשה:

---

120. ר' סנדר כהנר מקאוונא.

121. היינו שבא מווילנא (שם הי' משפיע בישיבה תומכי תמימים) למקום דירתו בקאוונא, להגיש שם את הבקשה לנסיעתם לארה"ב.

122. לויטין, שאביו ה"ר שמואל לויטין נשלח על ידי רבינו כשד"ר לארה"ב בשלהי שנת תרח"צ, וכך ניצל. ואילו אשתו ובנו הנ"ל נשארו בליטא ונספו בשואה, הי"ד.

הויזות לארה"ב שרבינו השיג עבורם, רשומים ברשימה השניה הנ"ל מספר 23.

123. ראה גם כפר חב"ד גליון 572 ע' 38 ואילך, וגליון 1104 ע' 30 ואילך, אודות השתדלות הצלת האדמו"רים מגור, באבוב ובעלז.

רשימה מרבנים ועסקנים בווארשא, אשר הרב ד"ר ווינבערג (מי שהי' מנהל הראבינער סעמינאר בבערלין, וכעת בווארשא) ביקש עבורם להשתדל ע"ד הגרה. המכתב הוא מיום 25-טען מאי 1941.

רשימה מרבנים ועסקנים בווארשא אשר הרב ד"ר ווינבערג/מי שהי' מנהל הראבינער סעמינאר בבערלין וכעת בווארשא/ביקש עבורם להשתדל ע"ד הגרה. המכתב הוא מיום 25-טען מאי, 1941.

רשימה א' /אדמורי"ם ורבנים מפורסמים/

1/ הרב דוד בארינשטין, אדמו"ר מסאכאטשאוו
2/ הרב עזריאל מאיר איגער, אדמו"ר מלובלין
3/"יצחק קאליש, אדמו"ר מסקיערנעוויץ
4/"יעקב יצחק דן לאנדאו, אדמו"ר ספריקאוו
5/"לייזער יצחק מיזעל, לאדז
6/ הרב ישראל שאפירא, אדמו"ר מנראדזיסק
7/ הרב יחיאל יעקב ווינבערג דר. מבערלין
8/ הרב מנחם זיעמבא, מווארשא

רשימה ב' /רבנים זקנים/

9/ הרב ישראל בארינשטין
10/ " הערש דוד נאלדשלאק
11/ שלמה ליב קאהן
12/ ישראל יצחק מארגענשטערן
13/ יוסף בער נייפעלד
14/ ראובן ליב נייפעלד
15/ יצחק סרעברענייק
16/ אברהם זעלמאנס רא"י דנאוואראדאק

רשימה ג'/רבנים צעירים חשובים/

17/ יצחק הערש אדעלבערג
18/ בעריש משה בעער
19/ שמואל ליב בעער
20/ בנציון אברהם בלומבערג
21/ יחיאל מאיר בלומענפעלד
22/ ישראל בלומענפעלד
23/ ישעי' מרדכי צוקערקערן
24/ יעקב יצחק אייבושיץ
25/ אברהם נתן עלבערג
26/ יצחק ליב גליצענשטיין דר.
27/ ראובן הראוויץ
28/ יחיאל מאיר קרעמסקי
29/ נסע נאסקאוויץ
30/ פנחס אסעלקא
31/ יצחק פארזעצעוסקי
32/ דוד רעפטינג דר.
33/ דוד שעי סענדער
34/ אפרים זאנענשיין דר.
35/ משה סרעברעניק
36/ יצחק מיילעך שפירא
37/ אפרים מאב
38/ יעקב ליב מאב
39/ שמחה פרייסמאן

~~40~~ רשימה ד' /עסקנים/

40/ יוסף ליב נעלערענטער
41/ יוסף הערש סרעברעניק
42/ נחום שפיגעלגלאס

~~40~~

אמנם בזמנים אלו כבר לא נתן ממשל ארה"ב שום ויזות חדשות, וגם את המאושרות הם ביטלו, כנ"ל.

* * *

הידיעות האחרונות שהתקבלו מאנ"ש בווארשא, אודות הויזות והחבילות הנשלחות להם, הוא בדף שנמסר מהמזכירות לרבינו, בט"ו תמוז תש"א:

א) מר"ש שמאטקין בווארשא, כותב בפולנית, מודיע שמות ב"ב וחתניו וב"ב. כותב שקבל הויזה אבל אינו יודע מה לעשות עם בנותיו שהם יותר מח"י שנה, כן חתניו שי' לא קבלו כלל ע"ד הויזות. כן כותב שקבלו חבילה מליסבאן. דרים כלם יחד. מבקשים למכתבים מפה. דו"ש וכו' וכו' (המכתב הוא מיום 17 מאי[124]).

ב) מרש"ז שמאטקין, מ"ג[125] בגרמנית, מיום 19 מאי[126]. כלם ב"ה בחיים. בנו שלום נשאר יחידי (בווילנא), ואינו מקבל ממנו שום ידיעות טובות. מבקש להיות בעזרו. מאשר קבלת חבילות, והם להם (החבילות) לעבענס פראגע. כן אחיו מענדעל אברהם קבלו חבילות. קבל מכתב מר' משה שניאורסאהן, ואינו כבר בלובלין, כי אם בעיר איזביצע, ומצבו דחוק. יעזור השי"ת שיתראו בקרוב. דו"ש וכו'.

ג) מ"ג[127] מר' ליב ראסקין, מיום 20 מאי[128], כתוב בגרמנית. קבל החבילות ומודה מאד. ת"ל שהוא ובנו ואשתו ובתם פריידא ב"ה בחיים, אבל מצבם דחוק. דו"ש כו'.

אנ"ש בלטביא

אודות אנ"ש בריגא, כבר נזכר לעיל בסוף הפרק הקודם, שבחודש כסלו תש"ב, נהרגו על ידי הנאצים ימ"ש.

באותה שעה עדיין לא נודעו הפרטים, רק זאת, אשר בעת תקופת שליטת הרוסים בריגא, נאסר ראש העדה החב"דית, ציר הסיים ה"ר מרדכי דובין, ונשלח למאסר בתוך רוסיא.

הוא שוחרר ממאסרו בכ"ג כסלו תש"ב, ונשאר לגור בסרטוב (ח"ז שוה"ג לאגרת א'תתקלג).

בכ"ג אד"ר תש"ג כתב אליו רבינו בהסוואה, ושואל אודות אנ"ש בריגא (חי"ד אגרת ה'שו):

זוכט זיינע קרובים חאטשען [פייגין], מאטע דעם שוחט [חפץ] מיט דער פאמיליא, אברהם אלי'ן [אשעראוו] מיט דער פעמיליא ... שמעון בלינער, איטשע [הורביץ] מתמיד, רפאל [כהן] נעוולער ... סקאבלאה, יעקב הורוויץ, ישראל מגידסאן, אלי' חיים'ן [אלטהויז], און מענדיל ז"ק פון מערקיל גאס ... אביגדור'ן זלמן יצחק'ס ברודער [וואלשאניק], און זאנבל'ן [זיידנפלד] מיט זיין פרוי, חאטשען [הימלשטיין] דאנקרע, און רפאל'ס איידעם [ה"ר ישעי' חנוך ברכהן].

כל אלו, מאנ"ש בלטביא, ניספו בשואה, הי"ד.

* * *

אודות השתדלות הצלת תלמידי הישיבות תומכי תמימים בפולין וליטא, סופר לעיל פרק נז ואילך.

אודות השתדלות הצלת הספריה והארכיון מאירופה – לקמן פרק עג.

אודות השתדלות הצלת בנות וחתני רבינו – לעיל פרק סד.

ואודות השתדלות הצלת מזכיריו – לעיל פרק סה.

---

124. כ' אייר תש"א.
125. מכתב גלוי, גלויה.
126. כב אייר תש"א.
127. מכתב גלוי, גלויה.
128. כג אייר תש"א.

ספריית ליובאוויטש

פרק סז
יסוד הספריה

באותה שעה שהתחילה ההשתדלות לפדות את אוסף הספרים ממוסקבה, כמסופר בתולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק קסו, השתדלות שנמשכה שנים רבות, ועדיין מחכים לתוצאות חיוביות, בשעה זו עצמה התחיל להתרקם רעיון יסוד "ספריית ליובאוויטש".

בספר שלנו נספר בעיקר על בניית וסידור הספריה בתקופת לטביא ופולין, היינו משנת תרפ"ח – עד שנת ת"ש. אמנם לצורך זה נצטרך לספר על תחלת בנייתה בשנת תרפ"ה, בפטרבורג.

אוסף הספרים של שמואל וינר

הגרעין והיסוד לספריה זו היה רכישת ספרייתו של האספן והביבליוגרף ר' שמואל וינר (מח"ס קהלת משה).

על קניית הספריה הזאת וסוג הספרים אשר בה, מסופר באגרת מזכירות רבינו, אל ד"ר אברהם שבדרון, משנת תרפ"ט לערך (ח"ב שוה"ג לאגרת שמח):

בשנת תרפ"ד כאשר כ"ק אדמו"ר שליט"א העתיק מושבו מעי"ת רוסטוב לעי"ת לנינגרד, הציע הביבליאגראף ה"ר וינער ז"ל לכ"ק אדמו"ר שליט"א אשר יקנה הביבליאתיקה שלו בעד סכום נכון, על תנאי תשלומין במשך שנים רבות בתשלום חדשי.

ובחדש כסלו בשנת תרפ"ה קנה כ"ק אדמו"ר שליט"א את הביבליאתיקה של ה"ר שמואל ז"ל וינער על פי תעודה כתובה וחתומה משני הצדדים כפי התנאים האמורים שמה.

האוצר הספרים הלזה משתנה מאת הביבליאתיקה הליובאוויטשי בשינוי גמור, שהיא קבוצה ביבליאגרפית, כמו הגדות כארבעה מאות דפוסים שונים ובלשונות שונות, כמאה וארבעים קינות וכסכום הזה סליחות, כששים סדרי תפלה בנוסחאות שונות, מחזורים, כמאה תחנות עתיקים בל' זורגון, וסיפורי מעשיות, ועל כולם בה מספרי המדע, ספרות ועוד.

כארבעה אלפים אקסימפלרים היו בלתי כרוכים, מה שבמשך זמן זה שבאו הספרים לרשות כ"ק אדמו"ר שליט"א נכרכו, אמנם כללות האוצר ספרים הלזה עודנו בלתי מסודר ועוסקים בעריכת רשימה כללית.

החוזה בין רבינו לבין מר שמואל וינר נחתם בחמישי לנובמבר 1924 (ח' מר-חשון תרפ"ה).

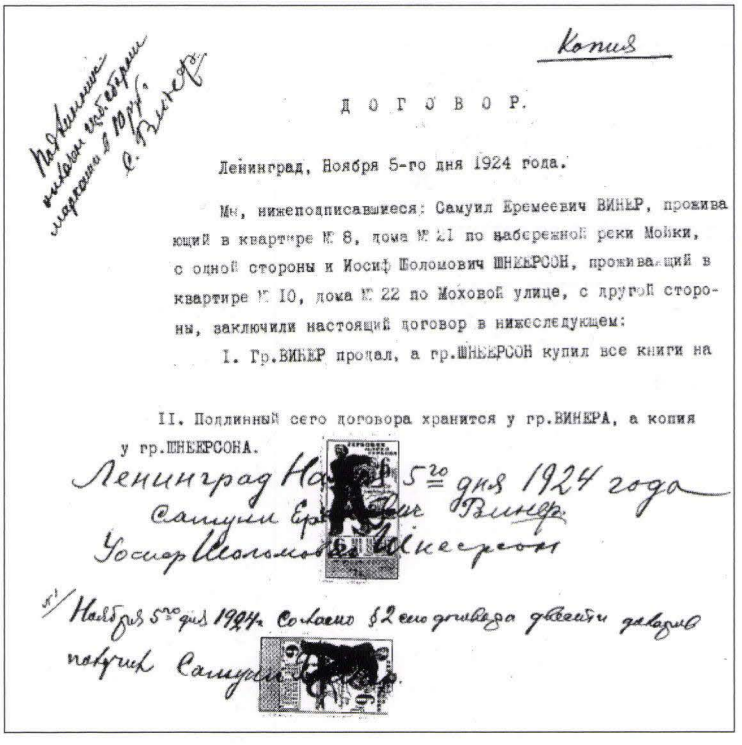

Копия

Д О Г О В О Р.

Ленинград, Ноября 5-го дня 1924 года.

Мы, нижеподписавшиеся: Самуил Еремеевич ВИНЕР, проживающий в квартире № 8, дома № 21 по набережной реки Мойки, с одной стороны и Иосиф Шоломович ШНЕЕРСОН, проживающий в квартире № 10, дома № 22 по Моховой улице, с другой стороны, заключили настоящий договор в нижеследующем:

I. Гр.ВИНЕР продал, а гр.ШНЕЕРСОН купил все книги на

II. Подлинный сего договора хранится у гр.ВИНЕРА, а копия у гр.ШНЕЕРСОНА.

Ленинград Ноября 5го дня 1924 года
Самуил Еремеевич Винер
Иосиф Шоломович Шнеерсон

5/ Ноября 5го дня 1924 г. Согласно §2 сего договора двести долларов получил Самуил [illegible]

תחלת וסיום החוזה

מחיר הקניה הי׳ 5000$, בתשלומים של 50$ לחודש.

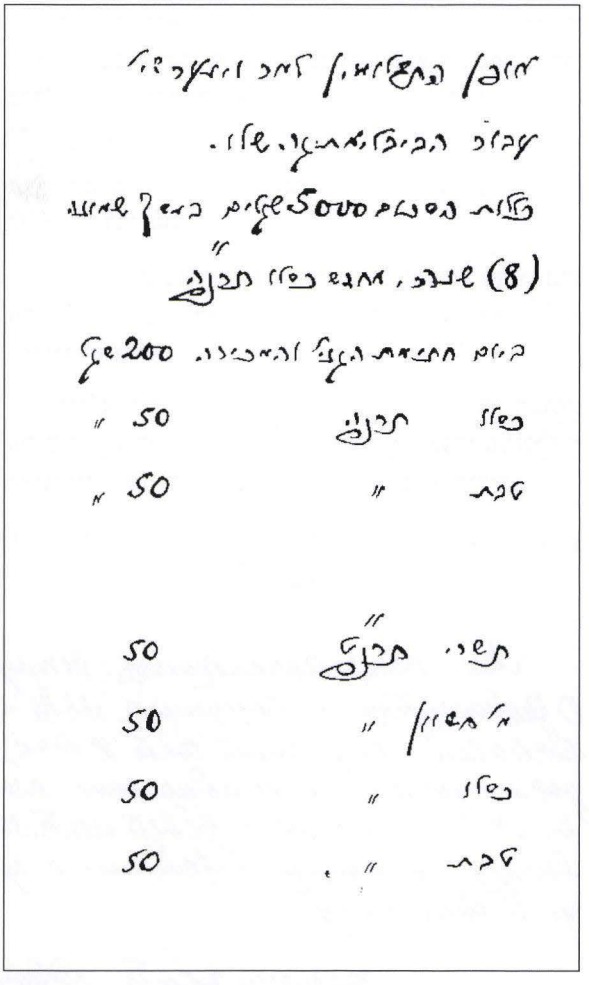

רישום רבינו אודות הסכם התשלומים

הקניה הזאת נזכרת גם באגרת שכתב רבינו, בט״ז אייר תרפ״ח (ח״ב אגרת שעט):

בחסדי אל עליון ניתן לי הרשיון לקחת אתי עמי את עקד הספרים "הביבלוטיקא של ש. וינער" מפטרבורג אשר קניתי בשנת תרפ״ה.

על העברת הספרים ממרתף של וינר אל רבינו, סיפר לי פעם המזכיר ר׳ חיים ליברמן (מוצש״ק ויחי תש״מ, מתוך רשימתי מאז):

הוא הי׳ מחזיק ספריו במרתף, ובשטפון שהי׳ אז נשתפו כל ספריו. הוא נסע אז לצרפת, להתיישב אצל בנו הגר שם, ואת ספריו לא יכל לקחת אתו, ומכרם לרבי. באותה שעה היתה תקופת ה"נעפ", שהותרו עסקים קטנים ברוסיה, והר״ר אלי׳ חיים אלטהויז שכר אז בית חרושת, שקומתו העליונה עמדה ריקה, ומסרה לספריה שקנה הרבי. שם ייבשנו את הספרים שנשתפו במרתף.

אוסף הצנזורה

ספרייתו של ר׳ שמואל וינר לא היתה רכישת הספרים היחידה של כ״ק אדמו״ר מוהרייצ נ״ע, במשך השנים האלו (תרפ״ה-תרפ״ז) שבהן נמצא עדיין ברוסיא. על רכישה נוספת סיפר הספרן ר׳ חיים ליברמן בעדותו לבית המשפט, בעת ההכנות למשפט הספרים בשלהי תשרי תשמ״ו (תרגום מפרטי-כל המשפט ע׳ 1262-1266):

ברוסיה היתה צנזורה. כל דבר נדפס צריך היה להשלח בתחלה בשני עותקים למשרד הראשי של הצנזורה. בכל עיר היה צנזור מיוחד, ובלנינגרד (שנקראה אז פטרוגרד) היה המשרד הראשי ... במשך מאה שנים של קיום הצנזורה נאספו לשם מליוני ספרים.

בשנה הראשונה לשלטון הקומוניסטי היתה העניות ברוסיה גדולה. הם הוצרכו לכסף ולא הוזקקו לספרים העבריים, ולכן הם מכרו את האוסף הזה. הם לא מכרו את הספרים אלא רק את הקונטרסים שאינם מכורכים ... הם מכרו את החומר הזה לשימוש בנייר ואני בחרתי וקניתי מהם מה שרציתי ... בכל קונטרס הם היו רושמים את מספר הטפסים הנדפס. לרישום זה יש חשיבות גדולה למתעסקים בביליוגרפיה...

אחד מהחוברות שנקנו

היסוד לספריה החדשה, שבנה רבינו, היתה ספריית וינר הנ״ל, יחד עם אוסף הקונטרסים הזה.

רשיון הוצאת הספרים מרוסיא

בשעה שעמד רבינו לצאת את רוסיא בראשית שנת תרפ״ח, לא רצתה ממשלת רוסיא בתחלה להרשות לו לקחת אתו את הספרים, כמסופר בהמשך אגרת המזכירות המועתקת לעיל:

בעת הרעש שהי׳ ל״ע (אשר בטח נודע לכבודו, מהמאסר אשר אסרו את כ״ק אדמו״ר שליט״א בעד התעסקותו הכבירה בהרבצת תורה במדינת הסוביטים), ובעמל רב פעלו העסקנים העולמים הכי נודעים בשם תהלה ב[כ]ל מרחבי ארץ, החכם הנודע ד״ר א. כהן שי׳ ברלין, והיקר באנשים ה״ר מרדכי שי׳ דובין ציר הסיים בריגא, אשר יתנו הרשיון לכ״ק אדמו״ר שליט״א

לנסוע לחו"ל, לא חפצו לתת לו האוצר ספרים הלזה. אך בעזה"י אחר כך ניתן צו שכל הספרים אשר יש לו, דפוס וכתבי יד, יכול הוא להוביל אתו עמו בלי שום בקרת כלל. ובאופן כזה הביא כ"ק אדמו"ר שליט"א האוצר הלזה.

וכי האיך שיכנעו את בקרת הצנזורה, שירשו לרבי שיקח אתו את הספרים? מסופר בלקו"ש ח"ד ע' 1066:

כידוע, אז דער רבי האט געזאגט אז ער וועט ניט אוועקפארן סיידן מ'וועט אים לאזן מיטנעמען אלע זיינע ספרים און כתבים ... האט מען פון מאסקווע געענטפערט, אז מ'זאל אים אלץ נאכגעבן און מ'האט דעם צענזאר באפוילן צו ארויפלייגן אויף יעדער ספרים-קאסטן א שטעמפל, וואס זאל עם דערלויבן אריבערפירן דעם גרעניץ.

[תרגום:

כידוע, שהרבי אמר כי הוא לא יסכים לנסוע, אלא אם כן ירשו לו לקחת אתו את כל הספרים והכתבים ... השיבו ממוסקבה לוותר לו, וציוו על הצנזורה להחתים את כל תיבות הספרים עם חותמת, המרשה לו להוציא את הספרים מחוץ לגבול].

וכך מספר הר"י דזייקאבסאן (זכרון לבני ישראל פרק כה):

כאשר הי' כ"ק אדמו"ר נבג"מ על האוהל בראסטאוו', ואמר שלא יסע רק אם יניחוהו להוציא הכתבים והספרים עמו, ובא ה"ר מרדכי דובין עוד הפעם ופעל גם זה.

ומפורט יותר במכתבו של הרא"ח אלטהויז, ממוצאי ר"ה תר"ץ (שרבינו אמר אז):

"גייט זאָגט איהם אַז אויב ער וועט לאָזין איין ספר, פאָהר איך ניט", ואמר ... "רבי, ס'איז דאָך סאָוועטסקי ווילאַסט, מיט זיי דאַרף מען רעדן אַביסל ווייכער", "צוא שפעט מיין קינד האָסטו מיר אָן גיהויבן לערנען...".

באותה שעה, בכ"ג מנ"א תרפ"ז, כתב ועד הקהלה בריגא, מכתב אל המשטר ברוסיא, להודיע על מינוי רבינו לרב הכולל בריגא, ומוסיפים בבקשה:

"לבקש את כבוד מעלתו הרם, לבא אלינו הוא וכל בני-ביתו בלי איחור, ולהביא אתו את חבורי אבותיו הקדושים ואת חבוריו הנמצאים תחת ידו בכתיבת יד".

ויתר הפרטים אודות החתמת הצנזור את התיבות,

מפורטים בחוברת "די יסורים פון ליבאוויטשן רבין" (ריגא תר"צ, תורגמו בלקוטי דבורים בלה"ק ח"ה ע' 1450):

לבדיקת הספרים נשלח יהודי בשם שטיין, שהיתה לו ידיעה בטיבם וערכם של ספרים, וכשראה בספריה ספרים יקרי ערך וכתבי יד עתיקים, לא רצה בשום אופן לתת את האישור להוצאתם, באמרו:

- דברים יקרי ערך כאלה אסור להוציאם מהמדינה - לעולם לא אאשר דבר כזה...

הציר דובין פנה אל "ועד הדפוס" ... והפעם, נשלח נציג אחר, רוסי, שמבלי להבין בערכם של ספרי יהדות, נתן מיד את אישורו להוצאתם.

בכל אלו לא נתפרש מתי התקבל האישור הזה הסופי. אמנם הגיע לידינו תצלום האישור[2] המקורי, שנחתם בשלישי באוגוסט 1927 (ה' מנחם-אב תרפ"ז[3]), ובו מודיעים:

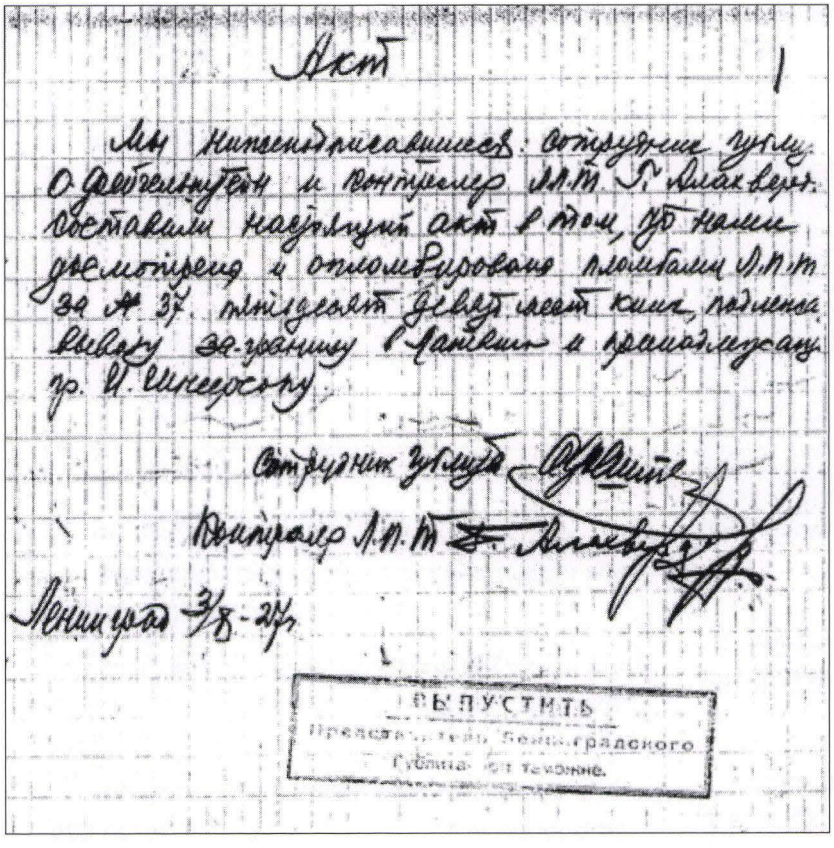
Акт

Мы нижеподписавшиеся: Сотрудник Угрозыска О. Фейгельштейн и Комиссар М.М.Т. Лихачев составили настоящий акт в том, что нами просмотрено и опломбировано помещение М.М.Т. за № 3[illegible]. Имеющееся здесь книги, подлежат вывозу за-границу и принадлежат гр. Н. Шнеерсону.

Сотрудник Угрозыска

Комиссар М.М.Т.

Ленинград 3/8-27г.

ВЫПУСТИТЬ

Председатель Бюро Ленинградского Гублита

אישור הוצאת הספרים מרוסיא

1. באלול תרפ"ז.

2. המקור נמצא עדיין, בין שאר מסמכי ארכיון כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בארכיון הצבאי במוסקבא.

3. התאריך נראה קצת חשוד ומדאי מוקדם, שלושה שבועות בלבד אחרי גאולתו מגלות קאסטראמא. ואולי יש כאן טעות, או זיוף, בתאריך. ואולי הנכון הוא 3/10 (ז' תשרי תרפ"ח).

אנו החתומים מטה, נציג איזורי של משרד החוץ מר א. פייגלשטיין, ונציג משרד המכס בלנינגרד מר ג. אלאחברוב, ערכנו מסמך זה, ומאשרים כי אנחנו בדקנו אישית והחתמנו בחותם רשמי, 59 תיבות הספרים של י. שניאורסאהן, עבור העברתן ללטביה. את הספרים האלו ארזנו והחתמנו בהחתמה מספר 37.

קרוב יותר לנסיעה ולמשלוח החפצים, בחמישי באוקטובר 1927 (ערב יום הכיפורים תרפ"ח), התקבל אישור סופי למשלוח 66 תיבות הספרים והחפצים לריגא, ובשוליו מציינים שוב:

הספרים נבדקו ואושרו למשלוח על ידי נציגי משרד החוץ.

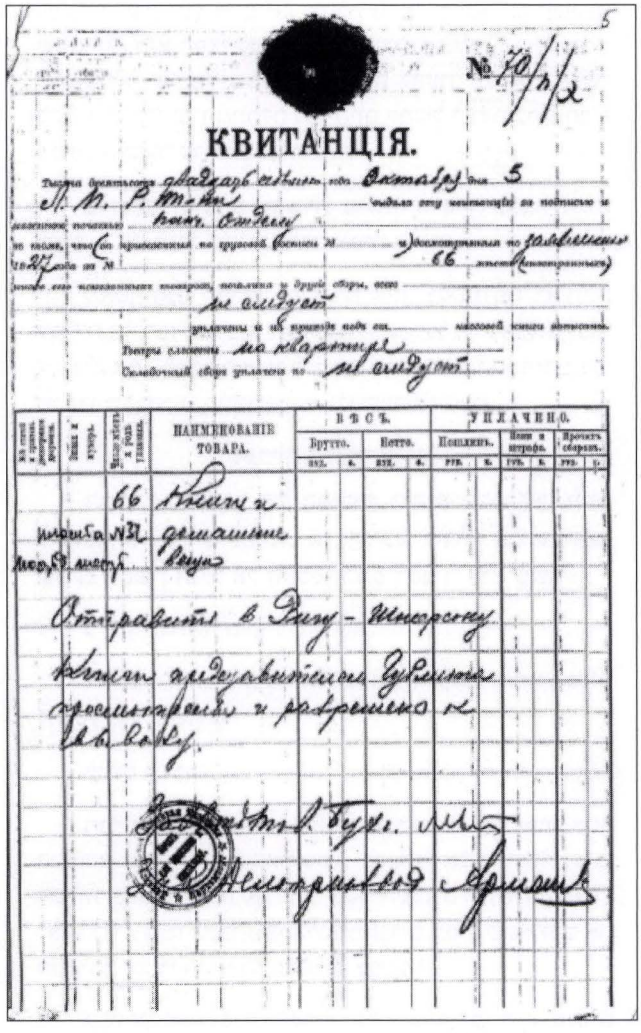

№ 70/п/2

КВИТАНЦІЯ.

НАИМЕНОВАНІЕ ТОВАРА.	ВѢСЪ. Брутто.	ВѢСЪ. Нетто.	УПЛАЧЕНО. Пошлинъ.	УПЛАЧЕНО. Пени и штрафъ.	УПЛАЧЕНО. Прочіе сборы.
66 Книги и домашніе вещи					

Отправить в Ригу - Министерству
Книги предъявлялись Губернатору
просмотрены и разрешены к
вывозу.

Нотариальное Дѣло.

אישור סופי להוצאת הספרים מרוסיא

תוכניות בניית הספריה

בעת רכישת האוסף בלנינגרד בשנת תרפ"ה, לא התאים עדיין הזמן והמקום לדון בפרטי תוכנית בניית הספריה. דבר זה נתאפשר רק בקיץ תרפ"ח, קרוב לשנה לאחר צאת רבינו מרוסיא. אז קרא אליו את מזכירו ר' חיים ליברמן (שיצא מרוסיא בתחלת אותו קיץ, כמסופר בתולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק פח), ופירט לפניו את תוכנית בניית הספריה.

את פרטי הדברים הודיע רח"ל בעדותו הנזכרת לבית המשפט (תרגום מפרטי-כל המשפט ע' 2466-2464, 2638-2640):

השאלה היתה אז איזה ספרים יש לרכוש, באם נתחיל לאסוף ספרים. היתה ברירה לעשותה לספריה סגורה לצרכי הרבי עצמו, לזה היה מספיק אם היינו קונים ספרים מועטים, בהוספה לספריית וינר, שזה היה מספיק לספריה פרטית של הרבי ... הרבי החליט להגדיל את הספריה ולעשותה לספריה פתוחה.

כשאני אומר ספריה פתוחה, אין הכוונה לספריה צבורית הפתוחה להשאלה, גם לא היתה הכוונה ספריה הפתוחה לצבור לעיון, הכוונה היתה שתהיה זו ספריה לחוקרים, משכילים שיבואו להשתמש בספריה שלו, וכמו בשאר ספריות דומות, כמו ספריית הסמינר או המוזיאון הבריטי הפתוחה לחוקרים...

ספריה כזאת, אפילו בתור התחלה, צריכים היו להיות בה כמה אלפי ספרים, לא היה לנו שום מושג אם נצליח לרכוש אותם ... האם יהיו מספיק מעות לשלם עבור הספרים, ספרים רבים כל כך שיעלו ביוקר, לא היה לו שום מושג אם יהיה לו במה לשלם עבורם...

היתה בעיה נוספת: לאחר שיאספו הספרים יש לערוך קטלוג. עבור חוקרים אי אפשר להסתפק בקטלוג הרגיל בספריה צבורית. לערוך קטלוג כזה זוהי עבודה של שנה תמימה, על ידי האדם המתאים שזמנו פנוי לעשות זאת. מלבד הקטלוג צריך בנין מיוחד עבור הספריה.

בליובאוויטש היתה הספריה מונחת בשני חדרים, וזה הספיק. אצל וינר הספרים היו מונחים במרתף. אבל עבור ספריה שאנשים יבואו אליה צריך שיהיה מקום מיוחד. אי אפשר שזה יהיה מונח בתוך הבית, צריכים לזה בנין מיוחד, עם חדרים שיוכלו החוקרים לשבת בהם, ולא מספיק לזה המקום שבו יהיו מונחים הספרים. כך נהוג בשאר הספריות...

אמר הרבי: ננסה, נפרוס את התוכנית הזאת למשך של מספר שנים, נקנה סכום קטן של ספרים בכל שנה ושנה, לא ספרים יקרים ... הוא שיער שזה יקח כחמש עשרה שנים ... לאחר תקופה זו נערוך קטלוג לספרים, ואז נחשוב על המשך התוכנית ... אולי יימצא תורם עשיר שיקנה בנין עבור הספריה, שיקרא הבנין על שמו, כפי שנעשה בשאר המקומות בעולם.

פרק סח
הגדלת הספריה

מיד לאחר צאת רבינו מרוסיא והתיישבותו בריגא, בתחלת חורף תרפ״ח, עוד לפני היציאה מרוסיא של המזכיר והספרן ר׳ חיים ליברמן, בתחלת קיץ תרפ״ח, כבר אז התחיל להתעסק בהגדלת הספריה.

רבינו עדיין לא הצליח לשלם את החובות הגדולים שבאו עקב ההגירה מרוסיא; עדיין לא הספיק להסתדר בדירה קבועה בעיר ריגא, ועם כל זאת מצא את הזמן הנכון להתעסק בעצמו בהשלמת הספריה.

לשם כך פנה לחסידיו בארה״ק ובארה״ב במכתבי בקשה, שיתעסקו באיסוף ספרים עבור הספריה. הוא פנה למוכרי-ספרים מרובים בבקשה שישלחו לו את קטלוגי הספרים שלהם כדי לבחור מהם את הדרוש לו. ואל המו״ס ר׳ דוד פרנקל מהוסיאטין הוא כתב בט״ז אייר (ח״ב אגרת שפ*):

מענין אותי לדעת אם יש לו מכירים מוכרי ספרים (אשר יודע האדרעסן שלהם) במקומות שונות במדינות תימן, אווסטראליע, אפריקא, צרפת ואיטאליע, ויואיל נא לשלוח לי.

ובקשר לאפשרויות הקניה הוסיף לכתוב באותה אגרת:

אם אפשר להשיג הספרים אשר הדפיס ח׳ ״דובבי שפתי ישנים״, רשימתם ומחירם (כי עתה כבד לי לקנות בהרחבה כאשר הי׳ מכבר ועלי לידע במה לבחור). כן חסרים לי י״ג קוטולוגין של בית מסחרו, המנין עד נו׳ 37 (37 יש אצלי) וחפצי הי׳ להשיגם.

ואל הרח״ה הבלין באה״ק כתב באותו יום (ח״ב אגרת שפ):

מה שדיבר עם המחברים שישלחו ספריהם טוב הוא, כי באופן כזה אפשר לקבוץ ספרים חדשים בחנם, ויעלה רק דמי המשלוח בלבד.

מסגנון האגרת הזאת נראה, שכבר לפני זה, במשך חורף תרפ״ח, בחדשים הראשונים לצאת רבינו מרוסיא, כתב לו שיתעסק באוסף הספרים עבור הספריה, ועל כך השיב ״שדיבר עם המחברים שישלחו ספריהם״ לספריה.

סוג הספרים

ומהו סוג הספרים שביקש לאסוף ולשלוח לו? — לא רק ספרי הקודש שחסרו לו — לאחר החרמת ספרייתו הפרטית ברוסיא, אלא גם ספרי חול, שהוא מכנה אותם (באגרת הנ״ל לר״ד פרנקל) ״חלק השמאלי אשר בהביבלותיקא״. ספרים אלה לא היו נזקקים לו לשם לימוד, אלא להשלמת הספריה המיועדת לחוקרים.

על סוג הספרים שהוא מבקש, כתב הוא בפרטיות באגרת הנ״ל אל הרח״ה הבלין:

ועתה אבאר לך בפרטיות את אשר בחפצי לאסוף באוצר הספרים של[י]. בירושלים תוב[ב]״א ישנם כמה מוסדות וכל מוסד יש לו הבלאנקען שלו (מה שכותבים עליהם מכתבים), כן שוברות קבלות וכתבי נשיאות וגבאות ומכתבים מעוררים נדפסים, כן חשבונות ולוחות מה שמדפיסים בכל שנה ושנה, למשל ישיבת ״עץ חיים״ או ״תורת חיים״ שנוסדו זה עשירות שנים, וזה הוא חפצי לקבוץ. כן מהכוללים למשל מכולל חב״ד הלא בודאי יש עוד משנים קדמוניות לוחות, והי׳ אם אפשר להשיג כל מין ומין מתחלה ועד היום למשל לוחות כולל חב״ד משנה ראשונה עד היום וכן השאר.

בדומה לזה כתב אל מרת שושנה פרסיץ, כעבור חמש שנים — בג׳ אייר תרצ״ג (ח״ב אגרת תריח):

מאסף הנני ספרים, ומענינים אותי כל הנדפס באותיות עבריות בלי הבדל מקצוע. ואחשבה לראוי לכל מו״ל ספרים לכבד את בית אסף הספרים אשר לי בתשורה בספרי הוצאותיהם, כפי מכתבו של מזכירי המצורף בזה, ובבקשה למלאות.

ספריית ליובאוויטש

המכתב המצורף של המזכיר, שהוא הספרן ר׳ חיים ליברמן, לא הגיע לידינו. אך הגיעה לידינו אגרת דומה שכתב הספרן הנ״ל אל האספן המפורסם ר׳ דוד ששון:

ב״ה ז׳ מרחשון תרצ״ד ווארשא

אל כבוד האדון הנכבד והנעלה הגביר החכם והחוקר מו״ה דוד סלימאן ששון שי׳

שלום וברכה!

הנני מרשה לי לפנות בזה לכבוד מעלתו, בשם בית אסף הספרים וכתבי-יד ״ליובאוויטש״, בבקשה אשר יואיל בטובו לשלוח בתור תשורה אל בית אסף הספרים שלנו את ספרו ״אהל דוד״. וכמו שכבר נהגו הרבה מחברים ומו״ל ששולחים את חבוריהם וספרי הוצאותיהם אלינו, במתנה.

בבטחון אשר כבוד מעלתו ימלא בקשתנו, הננו נותנים תודתנו למפרע.

בכבוד הראוי

מנהל בית אסף הספרים וכתבי-יד ליובאוויטש

המעניין באגרת זו הוא, ששמו של רבינו לא נזכר בה כלל, כי מעתה אין זה אוסף פרטי אלא ״בית אסף הספרים וכתבי-יד ליובאוויטש״, שיש לו ״מנהל״ המודיע ״שכבר

נהגו הרבה מחברים ומו"ל ששולחים את חבוריהם וספרי הוצאותיהם אלינו במתנה".

זו היא אגרת אחת מני רבות, שכתב הספרן למחברים ומו"ל שישלחו את ספריהם לספריה. בארכיון נמצאת גם אגרת שכתב בכ"ו מ"ח תרצ"ד, אל הרב נחמן צבי עבין, לבקשו בשם "בית אסף הספרים שלנו" לשלוח את חבוריו לספריה, וחותם "בכבוד הראוי, בשם בית אסף הספרים, מזכיר".

משאלה זו – משלוח ספרים לספריה על ידי מחברים ומו"לים, נזכרת גם באגרת הנ"ל של רבינו "אחשבה לראוי לכל מו"ל ספרים לכבד את בית אסף הספרים אשר לי בתשורה בספרי הוצאותיהם". ועל דרך זה בכמה אגרות.

באגרת אל יו"ר וחברי הקהלה היהודית בווינה (חי"א טיוטה לאגרת ד'רצג):

כפי שהרבה מו"ל וביבל[יוטקות] חשבו את הביב[ליוטקה] כאחת מאלה שמכבדים אותה בתור תשורה, הנני מרשה לבקש ביחוד.

ובאגרת שחסר בה שם הנמען (חי"ב אגרת ד'תרטז):

היודעים ומכבדים שם ליובאוויץ ... יואילו לכבדני במתנה טובה של ספרים.

* * *

לא רק בבקשות פרטיות למחברים ומו"לים פנה רבינו, אלא אף גם במודעות בעתוני התקופה.

ב"הפרדס" שהופיע באותה שעה בארה"ב, נתפרסמה מודעה מטעם הספריה (אלול תרצ"ג):

הביבליותיקאה "ליובאוויטש" של כ"ק אדמו"ר הר"ר יוסף יצחק שליט"א שניאורסאהן מליובאוויטש, נותנת תודה לכבוד הרבנים, המחברים והמו"לים אשר שלחו את חבוריהם וספרי הוצאותיהם בתור תשורה אל הביבליותקה, ומבקשת מכבוד הרבנים, המחברים והמו"לים לכבדנה גם להבא במתנה מכל דבר הבא בדפוס, הן ספרים מכל המקצועות והן קו"ק, כרוזים או מודעות וכדומה.

הכתבת:

BIBLIOTHEK LYUBAWITCH
PULKO, BRIERO 10/5, RIGA

מודעה זו סוגננה על ידי רבינו בעצמו, אשר הכתיבה למזכירו (חי"א אגרת ד'רפד). הוא מורה שם בפירוש למזכירו, שהבקשה הזאת לא תהיה משמו הפרטי אלא "בשם ... הביבליותק' ליובאוויטש". הוא גם הורה לו, שמודעה דומה תודפס גם באחד מכתבי-העת בווארשא.

לצורך זה הודפסו גלויות, מעטפות וניר-מכתבים בכותרת מיוחדת:

אסף ספרים וכתבי-יד "ליובאוויטש" של כ"ק אדמו"ר הר"ר יוסף יצחק שליט"א ליובאוויטש, זמני - ריגא - לטבי'.

על גבי ניר-מכתבים בכותרת זו הוכנה מודעה נוספת:

בית אסף הספרים וכתבי-יד "ליובאוויטש" פונה בבקשה אל כבוד הרבנים, המחברים, המו"לים, בתי מערכת ירחוני תורה ומדפיסים אשר יואילו לכבד את בית אסף הספרים וכתבי יד "ליובאוויטש" בתשורה בספריהם.

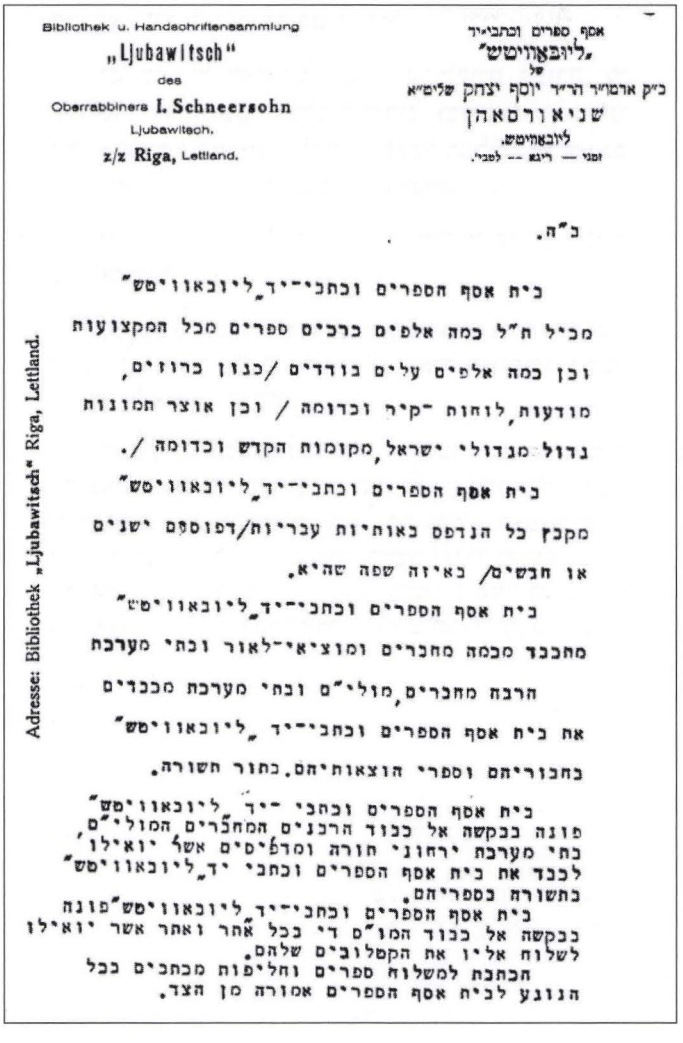

Bibliothek u. Handschriftensammlung
„Ljubawitsch"
des
Oberrabbiners I. Schneersohn
Ljubawitsch.
z/z Riga, Lettland.

אסף ספרים וכתבי-יד
„ליובאוויטש"
של
כ"ק אדמו"ר הר"ר יוסף יצחק שליט"א
שניאורסאהן
ליובאוויטש.
זמני — ריגא — לטבי'.

Adresse: Bibliothek „Ljubawitsch" Riga, Lettland.

נוסח מודעה מטעם הספריה

על גבי ניר-מכתבים בכותרת זו מאשר רבינו את קבלת הספרים לספריה בכ"ט אייר תרצ"ג:

הספרים נתקבלו שבוע זו, ותודה גדולה לכת"ר עבורם.

הכתובת שעל גבי המעטפות והגלויות היא:

BIBLIOTHEK "LJUBAWITSCH" RIGA, LETTLAND

התמסרות רבינו להגדלת הספריה

קשה לתאר עלי גליון עד כמה יקרה היתה הספריה בעיניו של רבינו, ואת הקשר הנפשי בינו ובין הספריה.

המדובר הוא בקיץ תרצ"ג. מחלת רבינו גוברת, והרופאים מזהירים אותו שנסיעתו למקום מרפא מוכרחת. במשך החורף שהה כמה חדשים אצל הרופאים בברלין, ועל פי פקודת הרופאים נסע גם בקיץ למקום המרפא מאריענבאד[4]. הוצאות הרופאים, התרופות, ומקומות המרפא גדולות, והדוחק בבית גדול.

גם מאנ"ש בארה"ב קשה היה לקוות לעזרה, כי שם שרר אז המשבר הכלכלי הידוע, ובלשונו של רבינו (חי"א אגרת ג'תתקח): "לרגלי המשבר הכללי נסתתמו גם הצנורות הקטנים", וכיו"ב באגרות רבות.

בלב קרוע כתב המזכיר, ה"ר יחזקאל פייגין, לכמה מאנ"ש בארה"ב:

המצב באופן כזה אשר אין שייך לחשוב, אך נכרח עליו דברי הרופאים, ובדוחק עלה למיעוט אנ"ש והאברכים התמימים דפה להשיג על הוצאות הנסיעה...

נסיעתו למקום מרפא מוכרחת, וח"ו אמרו אשר כבד לשער התוצאות אשר לא יסע, ועל כן הנה בקושי גדול עלה לנו בין יחידי אנ"ש ובין התמימים אשר בפה להשיג האפשרית על הוצאות הנסיעה לפחות, בבטחון בהשם יתברך כי יעזר גם על זמן היותו שם. וכך נסע יו"ד תמוז, וביום י"ב תמוז הי' בורשא בהישיבה[5], ובי"ג תמוז בא למארענבאד צלחה ועוסק ברפואות.

4. כדלעיל פרק טו ופרק טז.
5. כדלעיל סוף פרק טו.

בשעה כזאת יושב רבינו במאריענבאד וכותב בארוכה אל הספרן ע"ד קניית ספרים לספריה (ח"ג אגרת תרפב):

קבלתי לפה ספרים מהרב גוטמאן (לפי שהיו על שמי ולא על שם הביבליאתיקה) ... נהניתי מקבלת החבילה במספר 48 על ידי רש"י שי' ויטנברג[6], וחפצי לדעת אם יש בהם ענינים תוכנים, ואם שוים מחירם, כמה עלו וכמה עוד מזומן נשאר אשר אפשר לקנות.

וזאת בשעה שאין אפילו האמצעים המוכרחים לצרכי רפואתו! – אלא שגם בשעה קשה זו שם לו למטרה קדושה לבנות את "ספריית ליובאוויטש" שתהיה לכבוד ולתפארת לשם חב"ד, וגם בעת הדוחק הגדול הקציב מעות מזומנים לקופה המיוחדת של הספריה, שממנה היה הספרן קונה ספרים – להגדלת הספריה.

במכתב שכתב רבינו אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, בי' סיון תרצ"ד, הוא מסכם את מדת הגדלת הספריה במשך השנים תרפ"ח-צד (חט"ו אגרת ה'תקמא):

לפי דברי רח"ל[7] שי', נתוספו כמעט בכפלים על מה שהי', וכפי הסכום שהוצאתי על זה, כמעט הנייר שוה יותר, גם לכריכה. וספרי קדש נתוספו כשבעה מאות, בהם הרבה חנם ממחברים או מוציאי לאור.

ולכשיעזרני השי"ת ואשיג הביבל[יותיקה] ממאסקווא[8], אז הנה הכל יחדיו הוא אוצר גדול ת"ל.

6. ספרים אלו נשלחו על שם הספריה, ולכן התקבלו לספריה בריגא.
7. המזכיר והספרן ר' חיים ליברמן.
8. עליה מסופר בתולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק קסו.

פרק סט
סידור הספרים

כשהגיע רבינו לריגא, בתחלת שנת תרפ"ח, עדיין לא היה לו מקום המתאים להעמדת הספרים בארונות, ומכל שכן שעדיין לא היתה לו היכולת לערוך קטלוג. בתחלת הקיץ כתב לו הביבליוגרף ר' דוד פרנקל מהוסיאטין, ושאל אותו אודות כמה ספרי חול שבספרייתו, ורבינו השיב לו בט"ז אייר (ח"ב אגרת שפ*):

דבר רשימת חלק השמאלי[9] אשר בהביבלותיקא של וינער[10] לא אוכל למלאות כעת, כי עוד טרם נעשה רשימה, ומונחים הם בחבילות רבות, וחושב הנני אשר במשך חצי שנה או יותר יעלה בידי לעשות איזה רשימה בזה.

כעבור שנתיים וחצי, בכ"ט טבת תרצ"א, כתב רבינו (חי"א אגרת ג'תתנב):

בזמן האחרון עוסקים בסדור הביבליותיקה שלי מספרי מר ווינער ז"ל, ומקוה אני אשר במשך עוד כחדש ימים יהי' לי קטלוג שלם מספרי, ואז אעשה לי הענג ואשלח לכבודו העתקה מהקטלוג.

קטלוג שלם לא נעשה אז, רק רשימת הספרים, במכונת כתיבה על דפים ארוכים, שערך הספרן ר' חיים ליברמן, והשתמש בהם גם כדי לדעת, מה יש כבר בספריה ומה צריך עדיין לקנות. וגם זה בעיקר בספרי הקודש, משא"כ בקשר לספרי חול כתב רבינו בכ"ג אדר תרצ"ג (חי"א טיוטה לאגרת ד'רנד):

עדיין רחוק[ה הדרך] עד [שיספיקו] לקטלג, רק מחלקת ספרי זרגון, ספרי קדש ועברית בחול, ואחר כך עלים בודדים[11], ואחר כך קטלוגים[12].

9. ספרי חול.

10. במחלקת הספרים שקנה רבינו משמואל וינער.

11. אוסף של כמה אלפי עלים בודדים שנמצאים בספריה, נדפסים במשך כל התקופות במדינות רבות; רובם מאוסף וינר, וחלקם ממה שאסף רבינו במשך השנים.

12. אוסף של כמה מאות קטלוגים של מוכרי-ספרים וכתבי-יד, או של אספים מיוחדים. חלקם מאוסף וינר, ורובם ממה שאסף רבינו במשך השנים.

ביקורי חוקרים בספריה

תוכנית איסוף הספרים עבור הספריה, הנזכרת לעיל, לא הושלמה עדיין באותה שעה, אבל כבר אז באו חוקרים להשתמש בה לעיון וחקר.

ביקור אחד כזה, כבר בתקופת ריגא, נזכר בידיעה קצרה שנדפסה ב"העולם" (לונדון, כ"ב אלול תרפ"ח). בידיעה הזאת באה גם סקירת יוקר והיקף הספריה:

ספריתו של הרבי מליובביץ

אחד מסופריו של ה"אידישע שטימע" בקובנה מוסר את רשמיו מבקורו בספריה של הרבי מליובביץ בריגה. ספריה זו היא אוצר בלום של עתיקות יהודיות. נמצא שם, למשל, כתב-יד של ר' אברהם סבע, בעל "צרור המור", שנכתב לפני 440 שנה. נמצא שם גם אחד הסדורים העתיקים ביותר בעולם, מדפוס וונציה, שנדפס בשנת 1475, לאמור כ30 שנה אחר המצאת הדפוס. בין כתבי-היד יש לציין "ספר המלים בלשון הקודש ובלשון כלדי, סורית, ארמית", שנכתב בשנת 1600. בכתב-יד יקר מציאות זה לא נכתב שם מחברו. יקר-ערך הוא כמו-כן "פירוש התורה" של הרלב"ג, נדפס בשנת רל"ו (1476), ועל-ידו אחד מספרי הרמב"ן, נדפס בלישבון בשנת רמ"ט.

בספריה נמצאות 950 הוצאות של ההגדה של פסח בתרגומים לכל השפות שבעולם, 900 מיני סליחות, גם הם מכל הזמנים והמדינות, "צאינה וראינה", "שאלות ותשובות" וכו'. הספרים כולם השחירו מרוב הזמן, אך הם נמצאים עדיין במצב טוב ויכולים לשמש מקור חשוב לחקירת היהדות בגולה.

בביתו של הרבי מליובביץ נמצאים גם כתבי-יד של הבעש"ט[13], של המגיד ממזריץ ועוד - אלא שאי-אפשר לראותם בלי טבילה מוקדמת.

על פרטי כתה"י וספרי דפוס הנזכרים, ועל אי הדיוק שבהם, ראה תולדות חב"ד ברוסיא הצארית פרק קנג.

13. ראה מבית הגנזים פרק עב.

פרק ע
העברת הספריה מריגא לווארשא

בקיץ תרצ״ג העתיק רבינו את מושבו מריגא לווארשא, כדלעיל פרק טז. במשך חדשי הקיץ שהה במקום המרפא מאריענבאד, ומשם כתב לבני-ביתו ולמזכיריו בריגא, בקשר לפרטי ההגירה, אריזת החפצים ומשלוחם, ובעיקר בקשר לאריזת ומשלוח הספריה. כמו כן כתב משם לאנ״ש שבווארשא בקשר להכנת הדירה עבורו ועבור הספריה.

בער״ח מנ״א כתב אל הג״ר יהודה עבער בקשר להכנת הדירה בווארשא (ח״ג אגרת תרנד):

הדירה הב׳ ... אשר שם יהי׳ חדרי הביבליאטעק.

בג׳ מנ״א כתב לשני מזכיריו לריגא בקשר לאריזת ומשלוח הספריה. בשתי אגרות אלו הרבה לפרט את אופני האריזה בתיבות עץ, השגת אישור הצענזור, הדיון עם חברת ההובלה, ואפילו בקשר למדבקות שידביקו על התיבות. וכך כתב אל רח״ל (ח״ג אגרת תרנח):

חשבתי אשר על התיבות יהי׳ חותם בנוסח כזה, ביבליאתיקה ליובאוויטש רבי ש״ס, ומספר התיבה 1-2 וכו׳ ... אמנם ... אין צריכים להניח החותם ביבליאתיקה וכו׳ כנ״ל,

ואל ה״ר משה ליב רוטשטיין (ח״ג אגרת תרנז):

על התיבה לא יכתבו ביבליאתיקה ש״ס, כי אם יעמידו מספר 1N וכן הלאה, ובנייר בפני עצמו יהי׳ רשום איזה ספרים מונחים שם.

ובכ״ב מנ״א כתב אל זוגתו הרבנית ע״ה ביתר פרטים, אודות אופני אריזת הספרים וארונותיהם, ובעיקר – בקשר למשלוח כתבי-היד. באותה אגרת מספר רבינו גם, שאת הכתבים ארז הוא עצמו לפני הנסיעה למאריענבאד (ח״ג אגרת תרפג):

די קאסטינס מיט דיא כתבים ואס איך האב פארפאקט איידער איך בין אפגיפארין ... איך ואלט האבין חשק אז דיא כתבים זאלין ניין באגאזש, דאס הייסט ען דוא ועסט אליין פארין מיט גליק בגו״ר יעמולט זאלסטו מיט נעמען די כתבים אין באגאזש. און די געלע קעסטיל ואס דארט ליגט דעם טאטינס כתבים (דו וייסט ואס פאר א קעסטל איך מיין, אלע מאהל פלעג איך זי מיט פירן, זי איז מיט א רימן ארום גינומען) זאל מען נעמען מיט זיך אין ואגאן, איך רעכין אז יעמולט ועט משה ליב שי׳ אויך פארין.

[את המזוודה הזאת לקח אתו רבינו גם בברחו מאש הנאצים בווארשא, והביאו אתו עמו בבואו לארה״ב].

הרחבת הספריה בתקופת ווארשא

מיד עם העברת הספריה לווארשא המשיך רבינו להרבות בכתיבה[14] למחברים ומו״לים ברחבי העולם, שישלחו את ספריהם בתור ״מתנה לאוצר הספרים שלנו״, ״כמו שכבר נוהגים הרבה מחברים ומו״ל״. הוא אף הורה למזכירות לכתוב בקשר לזה לעורך ״הפרדס״ (ח״ג שוה״ג לאגרת תשא):

לרגלי העתקת מגורנו מריגא לווארשא מבקשים להדפיס ב״הפרדס״ מודעה זו:

הרבנים, המחברים והמו״ל שי׳ השולחים את ספריהם לבית אסף הספרים וכתבי-היד ליובאוויטש של כ״ק אדמו״ר הר״ר יוסף שליט״א שניאורסאהן, מתבקשים לשלוח מעכשיו את ספריהם על פי הכתבת החדשה שלנו:

Rabbi J. Schneersohn
Dla Bibliothek "Ljubawitsch"
Muranowska 7/9, Warszawa, Poland

* * *

על הרחבת הספריה בתקופת ווארשא ממשיך לספר הספרן ר׳ חיים ליברמן (תרגום מפרטי-כל המשפט ע׳ 2640-2641):

בריגא לא נוספו הרבה ספרים, קנינו על ידי קטלוגים מארץ ישראל, משם הם נשלחו לנו. אחר כך כשהעתקנו לפולין, שם היו הרבה ספרים והם היו בזול, דולר היה אז חמשה זלאטעס פולנים, בסך $10 אפשר היה לקנות 50 ספרים, בפולין אספנו באמת הרבה ספרים.

בחורף תרצ״ה שהה רבינו במקום המרפא פורקערסדארף, משם היה שולח כספים לספרן – ר׳ חיים ליברמן, יחד עם הוראות מפורטות בקשר לקניית ספרים עבור הספריה. אגרותיו של רבינו לא הגיעו לידינו – אלא רק תשובות הספרן, שמתוכן יש לראות את מדת מעורבותו האישית של רבינו בהחלטות הנוגעות לקניית הספרים ולהקצבת המחירים. בז׳ שבט משיב בין השאר:

את החבילה שכתבתי במכתבי העבר לקחתי בעד 25 זהובים, קניתי עוד חבילה ... על תנאי, ואם כ״ק לא יחפוץ הנני יכול לחזור מהיום עד שבוע.

באדר״ח אד״ר:

---

14. אגרות תש-תשב, תשד-תשה, תשז.

ימים אלו ערכתי רשימה קטנה (137 נומ.) מקצת הכפולים ממחלקת "יידיש" ... אם כ"ק מתענין בחליפין הללו ייטיב נא לכתוב לי חוו"ד בזה.

בה' אד"ר:

האם יש אצל כ"ק הספר "אוצרות חיים" להרח"ו (בין הספרים שהוא משתמש בהם)? וכמה לערך הוא שוה (דפוס קארעץ).

בפורים:

נזדמן לי ספר אשכנזי בשם [Der Rav], נדפס בפרנקפורט, והוא מעין ספר בית רבי באשכנזית[15]. נתתיו למוסיא[16] תחי' למקרא ואומרת שנקרא בעונג וכתוב ברוח של חסיד נלהב. לפי דבריה על פי בעלה[17] שי', שכתב לה, המחבר הוא ד"ר עהרמאן. על הספר בעצמו כתוב שם המחבר בפסידונים [Judaus]. מבקשים עבורו זהוב וחצי. ואם חפץ כ"ק אקננו בשביל הביבליותיקה.

כ"ט אד"ש:

מזדמן חבילה יפה לערך 450 ספרים בעד ב' מאות זהובים, לשלם מאה מיד ומאה לאחר חדש. מזה יהי' לערך 150 השייכים לקדש, לערך יותר על שתי מאות להחיות[18] עברית, והשאר להחיות יידיש. לערך ארבע מאות מהם מכורכים. ויש ביניהם מספר הגון יקרי המציאות ואינם מצויים. אם כ"ק חפץ בזה ייטיב נא להודיעני.

בד' ניסן:

מזדמן ... ובבקשה להודיעני מה לקרב ומה לרחק.

וכעין זה באגרות רבות.

ביקורי חוקרים בספריה

לעיל סופר איך שכבר בתקופת ריגא, הרשו לפעמים לחוקרים לבוא ולהשתמש בה לעיון וחקר. נוהג זה היה גם בתקופת ווארשא. על מקרה אחד של ביקור בספריה בהיותה בווארשא, מסופר באגרת שכתב רח"ל אל רבינו, בכ"ז אד"ש תרצ"ה:

מר רייזען הי'[19] ישב כשעה וחצי, כמובן התענין יותר ב"יידיש" ועברי טייטש, והראיתי לו ממחלקות אלו, וגם איזה כתבי יד ומהעלים בודדים, וכמובן שבזמן קצר כזה אי אפשר הי' להראות כל מה שאפשר להראות, ואמר שאם עוד ישהה פה ויהי' לו זמן פנוי יכנס עוד הפעם. איזה דברים ביקש שיתנו רשות לפרסמם בדפוס בהמאספים שמוציאה הייווא. איזה דברים ביקש שיתנו להם בשאלה על איזה זמן ... גם שאל אם יש כאן חדר שאם ירצה מי שהוא לבא לעבוד איזה שעה אם יוכל ... ובכלל הי' שבע רצון מאד, שלא חשב שיש כאן אוצרות עשירים כאלו.

---

15. הספר נדפס ע"י קה"ת, בתרגום לאידיש על ידי הרבנית עטל חדקוב, בשנת תשמ"ו.

16. הרבנית, בת רבינו.

17. כ"ק אדמו"ר זי"ע, שהיה אז עם כ"ק חותנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בפורקערסדארף לשמשו.

18. ספרי חול, ע"פ לשון הברכה – להחיות בהם נפש כל חי (ראה שו"ע אדמו"ר הזקן סי' רז ס"ב. ואפשר כאן הכוונה כפשוטו – שקנייתן לספריה אינה לצורך עצמי, אלא למען החוקרים שיבואו לעיין בספריה).

19. הסופר מר זלמן רייזען (ממייסדי מכון הייוו"א) ביקר בספריה, הוא ישב כו'.

פרק עא
העברת הספריה מווארשא לאטוואצק

קרוב לשנתיים ישב רבינו בווארשא (מאלול תרצ"ג עד תחלת תמוז תרצ"ה) ואז עבר לאטוואצק הסמוכה לווארשא, כדלעיל פרק טז. שם ישב כארבע שנים – עד סוף שנת תרצ"ט.

על העברת הספריה מווארשא לאטוואצק, לא הגיעו לידינו מקורות בכתב; כי אותה שעה היה רבינו בעצמו בווארשא, והיה נותן הוראות בעל פה, ולא היה צורך בכתיבת ההוראות.

גם באטוואצק הודפסו גלויות-דואר מיוחדות עבור הספריה, ובכתובת השולח נכתב:

Bibliothek U. Handschriftensammlung
Des Oberrabiners I. Schneersohn,
Ljubawitsch, Otwock (Poland)

לא מופיעה כאן כתובת מסוימת, כי מחוסר מקום היו הספרים ארוזים בתיבות בבית רבינו. על כך כתב רבינו בי"ח תמוז תרח"ץ, אל הרב דוד מאיר רבינוביץ בבוסטון (ח"ד אגרת א'מב):

אני והספרים שלי הם בגלות של דוחק ולחץ באין מקום בדירה הראוי'. ת"ל חנני השי"ת בספרים, ות"ל בלי ע"ה כהיום אצלי כי"ג אלפים - כ"י - אכסמפליארים ספרי קדש, מלבד איזה אלפים ספרי תולדות והדומה, ורק כחלק מהם עומדים במגדלים, והשאר חבושים בארגזים זה איזה שנים, והמרגיש יוכל להבין צער הדבר.

גם במשך תקופת אטוואצק המשיך רבינו באיסוף ספרים, בעיקר באמצעות פניות לאנ"ש בארה"ב ובארה"ק. בארה"ק התעסק בזה ה"ר יהודה שמוטקין. בג' דחוהמ"ס תרצ"ז כתב לו המזכיר הרב יחזקאל פייגין (ח"ד נספח לאגרת תתע):

כ"ק אדמו"ר שליט"א הואיל לבקשו להשתדל להשיג לבית עקד הספרים שלו את הספרים כפי הרשימה הרצו"פ, וכבר ידעת אשר נהגו גדולים וטובים, שמגישים מנחה לבית עקד הספרים של כ"ק אדמו"ר שליט"א ספר אחד, המחבר בעצמו או הקונה אותו. ומאשר תשיג תואיל לשלוח על פי הכתבת דלמטה.

בכבוד הראוי וברכת גמח"ט המזכיר

יחזקאל פייגין

בעת ישיג איזה ספרים, יוכל לשלחם במעטפה דבר שבדפוס.

Rabbi J. Schneerson, Otwozk. Pruse 6

זו היתה כתובתו של רבינו באטוואצק, ולשם נשלחו הספרים.

באותו נושא כתב אליו המזכיר הר"י פייגין, בז' שבט, ורבינו כתב לו בענין זה בי"ד מ"ח, כ"ז מ"ח, כ"ב שבט תרצ"ז וכ"ט תשרי תרח"ץ[20]. וכששאל הר"י שמוטקין על סוג הספרים שעליו להשיג השיב לו רבינו (ח"ד אגרת תתפה):

ואודות שאלתו האם הנני מתענין לקבל, היסוד, כל עניני דפוס באותיות עברית באיזה שפה שתהי' ובאיזה תוכן ונושא יהודי שיהי'. גם ירחונים מודעות וקול-קורא'ות מעניינים את הביבליאתיקה שלי, מלבד מכתבי עתים יומים, שאינו מענין.

הר"י שמוטקין התעסק, כאמור, בהשגת הספרים בארה"ק. בארה"ב נתבקש להתעסק בזה הרב אליהו סימפסון. לראשונה כתב אליו בזה חדב"נ, כ"ק אדמו"ר זי"ע, בכ"א מנ"א תרצ"ו (אגרות-קודש אדמו"ר זי"ע חכ"א אגרת ז'תשסא):

מדי כתבי לכבודו, הנה אנכי אינני מכירו, אבל כפי ששמעתי שבחו, אשר הנהו אחד מתלמידי התמימים הישנים, והי' בין החשובים, והוא קשור לכ"ק אדמו"ר שליט"א, ויקר וחביב לו לעשות קורת רוח לכ"ק אדמו"ר שליט"א. הנני כותב לו, אשר כ"ק אדמו"ר שליט"א מתענין מאד בהשגת ספרים עבור הביבליאתיקה שלו, אשר על כן היו צריכים אנ"ש שי' לשלוח לו ספרים, זאת אומרת להשתדל אשר הרבנים המחברים ישלחו ספריהם בתור תשורה להביבליאתיקה של כ"ק אדמו"ר שליט"א.

קורת רוח גדול יגרום לכ"ק אדמו"ר כאשר ישיג איזה ספרים ישנים אשר נדפסו באמעריקא, מבלי התחשב עם התוכן אם הם ספרי רומיל[21] חומש סידור הגדה סליחה קינה ומחזור והדומה, או ספרי הלכה חידוש ודרוש. גם לוח ישן וסדר הושענות וספירת העומר לדבר טוב יחשב.

הוא שלח אז תשורה לרבינו שלשה כת"י, ובח' אלול תרצ"ז השיב לו רבינו (ח"ד אגרת תתקלט):

שלשה הכתבי יד, בהשקפה ראשונה, הנה שני ספרים הם ספר הכוונת - חלק מהנדפס - וסדור האריז"ל, ואם יש בהם איזה הוספות צריכים ביקור בעת הפנאי, והשלישי הוא מחזור כת"י אשר נהגו הגבירים בווינציאה להתפלל במועדים בכלל ובימים נוראים בפרט בסדורים ומחזורים כתובים.

תודה וברכה עבור המתנה, ולהבא אם יזדמן לו כזה בבקשה

---

20. שם אגרות תתע. תתעג. תתפה. תתקמה.

21. ספרי רומ"ל (=רבנים ומלמדים), שהם חומש כו'.

לשאול תחלה, כי דברים כאלו צריכים ביקור.

מענינים אותי הספרים שנדפסו באמריקא מראשית התחלת הדפסת ספרים עברים באמעריקא עד עכשו, וספרים כאלו יהיו לי למתנה גדולה (ואפילו סדורי תפלה ישנים וכדומה, שנדפסו בשנים הקודמות באמריקא), ובבקשה לפרסם זאת בין ידידינו שי'.

סידור האריז"ל הוא, כנראה, המסומן באוסף כתה"י במס' 1991. והמחזור מויניציה – המסומן במס' 1996.

פרק עב
ספריית "אגודת חסידי חב"ד"

על יסודה של "אגודת חסידי חב"ד בארה"ב" בשנת תרפ"ד, מסופר בפרוטרוט בתולדות חב"ד בארצות הברית פרק ד. אגודה זו היתה התומכת העיקרית של פעילות תנועת חב"ד ברוסיא, בריגא ובפולין, הן מרכז הישיבות, הן החזקת בית רבינו והמזכירות והן אוסף הספרים לספריה, כמסופר ב"ספריית ליובאוויטש" פרק ט.

בשנת תרח"ץ עלה הרעיון לרשום את רכושה של תנועת חב"ד בפולין על שמה של "אגודת חסידי חב"ד" – בארה"ב, היות ובאותה שעה כבר לא היה מצב היהודים ורכושם בפולין בטוח.

עיקר הדיון היה בקשר לבנין (עבור דירת רבינו, שכללה גם את הספריה, ועבור הישיבה) שעמדו לקנות אז באטוואצק[22]. רבינו הורה שהבנין יהיה רשום על שם אגודת חב"ד בארה"ב, וכך גם עובדי המזכירות של רבינו יהיו רשומים כעובדי אגודת חב"ד בארה"ב, שהיא הממנת את משכורותיהם.

בט' תמוז תרח"ץ כתב המזכיר הרב יחזקאל פייגין אל מנהל אגודת חסידי חב"ד בארה"ב, הרב ישראל דזייקאבסאן:

הוחלט הדבר כי הקני' תהי' דוקא על שם אגודת חב"ד באמעריקע, לטעמים המובנים. והנה כבר שלחת אלי פעם נוסח האישור של אגודת חב"ד, אמנם חסר שם העיקר, וכבר כתבתי לך פעם נוסח המתאים אשר אז הי' אפשרי הדבר לקנות על שם אגודת חב"ד, ולא נתקבל מענה. אמנם כעת צריכים להזדרז בהדבר, בכדי שיהי' באפשרי לכנוס עוד על ראש השנה בהבית, כי זה נוגע ביותר לקיום הישיבה והשלמת הכונה, וגם התלמידים סובלים הרבה מזה, וכן הענינים סובלים הרבה.

והנה בזה הנני מצרף לך העתק ממה שכתב האדוואקאט, איזה דברים אשר זה מוכרח בדיוק לעכובא להיות בהסטאטוט[23] אשר יאושר, של אגודת חב"ד, אשר אחד הענינים הוא אשר בהכרח שיהי' כתוב, כי יש להאגודה כח לקנות נכסי דלא ניידי גם בחו"ל.

שוב כתב על כך רבינו את הר"י דזייקאבסאן, בי"ט תמוז (חי"ד אגרת ה'רנד):

אחר ההחלט להתקרב דבר קנין החצר והבית עבור הישיבה תומכי תמימים יצ"ו, הנה המניעה היא לע"ע, אשר חסר תקנון אגודת חב"ד מאושר מהממשלה דארצוה"ב, וגם מהקונסול הפולני בנויארק, שאז יהי' באפשרי לקנות בעזה"י הבנין על שם אגודת חב"ד, וכפי שכתב בזה בפרטיות ידידי הרר"י שי' פייגין.

ובזה הנני לבקשו להזדרז בסידור תקנון המתאים ומספיק, ולא יתחשבו עם ההוצאות הדרושות על זה. ובבקשה להזדרז באופן שלסוף חדש מנחם אב כבר יתקבל אלינו התקנון המאושר הנ"ל. אכפול ואשלש בקשתי להזדרז בזה.

תרגומו העברי של התקנון נשלח לאטוואצק, שם נוספו הסעיפים הנחוצים, והוחזרו להנהלת אגודת חב"ד בארה"ב. בהוספות אלו נאמר בין השאר:

6) גם אם ברצון מספר מסוים של חברים של החברה ליסד ישיבות במדינות על בסיס נכון במספר תלמידים מרובה, משתדלת אגודת חב"ד למלאות רצון החברים לבנות בתים עבור הישיבות או לקנות בתים, על שם החברה אגודת חב"ד דניויארק.

7) כל נכסי החברה דלא ניידי הן בסטייט ניו יארק, או בשאר הסטייט, או בשארי המדינות, הנקנים על שם החברה, נחשב להונה ורכושה של החברה, וברשות החברה לעשות כרצונה בהם בהסכם שני שלישי חברי ועד המועצה של החברה.

8) נשיא הכבוד של החברה הוא כ"ק אדמו"ר שליט"א רב י. שניאורסאהן, ראש חסידי חב"ד של כל חלקי תבל.

9) החברה עושה תעמולה מיוחדה לקבל לפרקים קרובים כל המאמרים של נשיאה ורבה ... להדפיסם ולהפיצם בין חברי החברה בארצות הברית ואירופה, ומחזקת איש מיוחד בא כח החברה אצל הרבי הנ"ל, אשר הוא רושם כל נאומיו של הרבי כותבם ומבארם בלשון המובן לכל הרוצה ללמוד בהספרים ולקרוא בהם.

10) אגודת החב"ד - האמצעי בין החברים לרבם לשלוח לו מזמן לזמן גם תמיכה כספית בכדי שיוכל במנוחה להת[עסק בתורת החב"ד ולהפיצה.

באגרת ובתקנון המועתקים לעיל מדובר בעיקר בקשר לבתים עבור רבינו (והספריה) ועבור הישיבה ובקשר למזכירות של רבינו, אך כך הדבר גם בקשר לרכוש הכללי של תנועת חב"ד בפולין, שמעתה ניכרת המגמה לרשמו כרכושה של אגודת חסידי חב"ד בארה"ב.

* * *

יסוד חזק יש לרישום זה של רכוש חב"ד באירופה, על שם אגודת חסידי חב"ד בארה"ב, שהרי עיקר תמיכת מוסדות חב"ד באירופה באה מאת אגודת חסידי חב"ד בארה"ב; ממנה באה תמיכת הישיבה, וממנה באה תמיכת בית הרב, המזכירות והספריה וכל הקשור לפעילות רבינו.

---

22. כדלעיל פרק לד.

23. בתקנון.

נראה שזאת היא גם הסיבה, שכשהתחילה המלחמה בפולין, צווה רבינו לאגודת חב"ד בארה"ב לפנות אל ממשלת ארה"ב ולהשתדל בהצלת ה"ספריה של אגודת חב"ד בארה"ב", והבאתה למרכז האגודה שאליה היא שייכת, כדלקמן בפרק הבא.

* * *

לא ידוע לנו מה עלה בסופה של תוכנית קניית הבנין באטוואצק. וכבר סופר לעיל פרק לד, שבקיץ תרצ"ט הי' דיון על שכירת מלון באטוואצק לצורך הישיבה – למשך כמה שנים.

אמנם בתקופה זו הוחמר בהרבה מצב היהודים באירופה, ובמשך חורף תרצ"ט התחיל להתרקם רעיון ההגירה מאירופה לארה"ב, כדלעיל פרק סג.

כיון שכבר אז התחילה התוכנית להעתיק את מרכז תנועת חב"ד לארה"ב, וכיון שבארה"ב היתה מאורגנת תנועת חב"ד בשם "אגודת חסידי חב"ד", יש מקום אם כן, שכאשר עובר המרכז של התנועה מאירופה לארה"ב, עובר גם כל הרכוש הכללי של התנועה, מתנועת חב"ד באירופה לארגון "אגודת חסידי חב"ד בארה"ב". זה נותן לנו תוספת הבהרה למעשה רישום הספריה על שם "אגודת חסידי חב"ד בארה"ב", שיסופר עליו לקמן.

רישומה על שם "אגודת חסידי חב"ד"

כבר סופר לעיל פרק סג, אשר עם פרוץ המלחמה בפולין עזב רבינו את אטוואצק ונסע לווארשא, יחד עם בני ביתו ומזכיריו. ביום כ' או כ"א אלול תרצ"ט, נסעו לווארשא על מנת להמשיך נסיעתם משם לריגא, אך לפועל נשארו במצור ווארשא ארבעה חדשים, עד אשר לאחר מפעל הצלה אדיר על ידי אגודת חב"ד בארה"ב, הצליחו לקבל אישור יציאתם מווארשא, ובה' טבת הגיעו לריגא.

בריגא שהו כחודשיים וחצי – עד כ"ד אד"ר, אז יצאו לדרכם לארה"ב ובט' אד"ש הגיע רבינו עם ב"ב ומזכיריו לנ.י. כדלעיל שם.

הראשון שעזב את ווארשא לריגא הוא הספרן הרח"ל, שנסע לריגא בח' תשרי, על כך סיפר לי בשלהי תשמ"ג (מתוך רשימתי מאז):

כל חפצי נשארו בווארשא, ברחתי משם רק עם מעיל קיצי, וכל חפציי נשארו שם. גם חפצי הרבי שהיו אצלי נשארו שם. היו לי אצלי כמה כתבים מהמהרי"ן, רציתי לסדרם, ונשאר הכל שם. זלמנוב שלח את חפציי במזוודה לריגא, אבל הם רצו דמי פדיון מוגזמים, ולא גאלנו אותה, ונשאר שם בריגא.

מיד בהגיעו לריגא כתב, בין יוהכ"פ לסוכות, אל מנהל אגודת חסידי חב"ד בארה"ב, ה"ר ישראל דזייקאבסאן, אודות הצלת רבינו ובני ביתו ואודות הצלת הספריה מאטוואצק:

כשעזבנו את אטוואצק ועברנו לווארשא עלתה בידינו להוציא רק את הכתבים, אבל הספרים, כל הביבליותיקה נשארה באטוואצק, וגם הרבה חפצים וכלי בית שעולים לסכום גדול (הביבליותיקה בלבד עולה אפשר לשלשים אלפים שקל וכפי הידיעות בעתונים הנה אטוואצק תעלה לחלקה של ארץ מולדתנו[24] ואז הלא יאבד הכל. ולכן צריכים השתדלות גדולה להשיג רשיון להוציאה משם עמם. אמנם אפשר שלזה עוד הזמן מוקדם, והעיקר בשעה זו הצלת הנפשות).

באגרת מיום א' פ' נח מפרט:

הביבליותיקה כולה - מלבד הכתבים שלקחנו עמנו לווארשא - והרבה חפצים וכלי בית נשארו באטוואצק.

ובאגרת י' כסלו:

החפצים שלקחו עמהם מאטוואצק נשרפו כולם, וביניהם גם כל החפצים שלי ושל ר' משה ליב שי'[25] (של הרי"פ[26] איני יודע אם הציל או נשרפו גם כן), ובדרך נס ניצולו התיבות עם הכתבים.

באטוואצק נשאר הכל שלם. הדירה עם הביבליותיקה וכל הבית. גר שם בדירתו של כ"ק אד"ש הר"ר דובער שי' גארפינקל[27].

באותו תוכן כתב חדב"נ, כ"ק אדמו"ר זי"ע, שהי' אז בצרפת, אל הר"י דזייקאבסאן (אגרות-קודש שלו ח"א אגרת יט, תרגום מצרפתית):

בשריפה נאבדו כל חפציהם ... הי' להם אומץ הלב להציל את הכתבים. הספריה נשארה באטוואצק.

כעבור זמן קצר נתקבלה האגרת הראשונה מווארשא מאת רבינו בענין זה, והיא מועתקת בתוך אגרת הרח"ל מט"ו כסלו (ח"ה אגרת א'קלא):

תמול קבלתי פתאום מכתב מכ"ק אד"ש ישר מווארשא ... כתוב אשכנזית, ובין שאר הדברים כתוב לאמר: איך האב יעצט קיין וואהנונג אונד בעפינדע זיך ביי פריינד מיט דער גאנצער פאמיליע אין איין צימער, און דערום האב איך קיין פלאטץ פיר די ביכער וועלכע די אגודת חב"ד האט מיר געליגן צום שטודיום. איך וואלט זיך פרייען וועז די אגודת חב"ד וואלט זיי צוריק נעמען. עכ"ל.

מחמת הצנזורה הקשה לא היה רבינו יכול לכתוב דברים אלה בלה"ק ובפירוש, ולכן כתבם בגרמנית וברמז, אשר אגודת חב"ד בארה"ב תגיש בקשה שהיא מבקשת אישור לקבל חזרה את הספריה שלה, להביאה אל מרכזה בנ.י.

---

24. שאחר חלוקת פולין בין גרמניה לבין רוסיא, תעלה אטוואצק לרוסיא.
25. רוטשטיין, המזכיר.
26. המזכיר הרב יחזקאל פייגין, הי"ד.
27. משגיח ובוחן כללי של הישיבה. ראה אודותיו לעיל פרק לב. וראה גם לעיל פרק סו, ברשימת האנשים לקבל ויזות מספר 44, שהוא רשום על כתובת רבינו: פרוסטא 6.

כאשר הגיע רבינו לריגא כתב על כך באגרת מפורטת יותר אל מנהל אגודת חסידי חב"ד בארה"ב, הר"י דזייקאבסאן (ח"ה אגרת א'קלג):

בטח אקבל אי"ה ימים אלו מכתב מפורט מכל הנעשה על דבר הצלת הביבליותיקה שלי והוצאתה משם, לערך מאה ועשרים תיבות ספרים, ושלש תיבות כתבים כתבי יד קדש הוד כ"ק אבותינו רבותינו הק' זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, ולהביאם למדינתם הט' ... והנני מבקשו לעשות כל האפשרי, לכתוב - וטוב יותר בתלגרמה - להקונסול האמריקני בברלין, אשר יודיע להקונסול בווארשא שיקח את הביבליותיקה של אגודת חב"ד ושל הרב שניאורסאהן - כי אמרתי אשר חלק מהביבליותיקה היא רכושה של אגודת חב"ד בנויארק וחלק היא שלי, ונמצאת באטוואצק אצל ווארשא ברחוב פרוססא 6, ומעט בווארשא ברחוב נאלעווקא 7 מעון 16. כן שלש תיבות כתבי-יד קדש שהן רכושם של אגו"ח, וישלחו הכל ישר לנויארק.

הרב דזייקאבסאן מילא את ההוראה הנ"ל ומסר הודעה ובקשה זו. לא הגיעו לידינו הניירות הרשמיים של הודעה זו, רק תרגומה ללה"ק, מעבר לנייר המכתבים של אגודת חסידי חב"ד בארה"ב:

הרי"ד[28] אומר תחת שבוע[ה] כי הוא מנהל הראשי לאגודת חב"ד בארצה"ב וקנדה - הסתדרות אי-רשומה (unincorporated) ובאי-כח הרשמיים באמריקה וקנדה של ענף החסידי של היהדות האדוקית הנודעה בשם "חב"ד".

יחד עם חובותיו בתור מנהל יודע הוא באופן כללי את הכחות הכספיים של 200 בתי כנסיות של חב"ד בארצה"ב, ועל בסיס ידיעותיו אלו, הנ"ל עולה לסכום שלא פחות מ...$.

בהוספה, לכתה האמריקאית יש ספרי' של ספרים דתיים וכתבי-יד לסכום של לכל הפחות 30,000$. הספרי' הזאת עכשיו במדרשה הרבנית המרכזית תומכי תמימים באטוואצק - אחת הישיבות של הכתה העולמית הנ"ל, והנ"ל שייכת לכתה האמריקאית, והתכנית להביא את הספרי' הנ"ל לארצות הברית במוקדם האפשרי, כחלק התכניות להעביר הרבנות הראשית העולמית של חב"ד, הנזכר באפידייויט של 22../1939.

28. הרב ישראל דזייקאבסאן.

בתחלת אד"ש שלח רבינו מברק אל הר"י דזייקאבסאן (חי"ז אגרת ו'תסא):

תעשה כל האפשרי להוציא את ספרייתי וחפצי מוואַרשא. גם תבקש בשמי את עזרת קרעמער וקליינפעלד.

* * *

עם הצלת רבינו מוואַרשא, בישר אל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע, באגרת שכתב לו ביום ד' ח' טבת (חט"ו אגרת ה'תרעט):

הכתבים ת"ל נשארו שלמים, כן הביבליאטיק.

אמנם לא ידע רבינו מה יהי' אתם, ואם יצליחו להוציאם משם. על כן התעניין לדעת אם יש אצל כ"ק חתנו אדמו"ר זי"ע תצלומים מכתבים אלו.

והיינו שבמשך השנים הקודמות צילם לעצמו כמה כת"י, כולל סדרת מאמרי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (שלא היו אז עדיין בדפוס או בהעתקות).

על כך שאל אותו רבינו בהמשך אותה אגרת:

יואיל נא להודיעני רשימה מפורטה מהכתבים (כלומר כתי"ק הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע) אשר צילם - פאטעגראפירט - איזה שנים -, היינו לא שיעשה רשימה מפורטה מהמאמרים, כ"א השנה כולה -. כן אם צילם גם את הביכעלעך הקטנים, ואיזה - היינו שיכתוב לי שם המאמר הראשון ואדע איזה הוא. כן אם צילם גם את המכתבים. אם יש אצלו העתקות החומר אשר שלחתי אליו לבקרם בשביל החוברת של התמים. כן אם יש אצלו העתקת המאמר תולדות החוזרים[29], כי מסופק הנני אם לא נשרפו, בין החפצים שלנו שנשרפו[30].

29. קונטרס דברי ימי החוזרים, ממכתבו של רבינו, נדפס ע"י קה"ת (נ.י. תשס"ו).

30. אודות שריפת החפצים, ראה לעיל פרק סג.

פרק עג
הצלת הספריה מאירופה

לפני צאתו את וואַרשא בא רבינו לידי הסכם עם העו״ד אהרן בלום[31] הי״ד שהוא ימשיך להתעסק בסידורי הצלת הספריה, תמורת סכום של $1000. הוא עצמו נספה בשואה, ואל אחיו הרי״ל כתב רבינו אחרי תום המלחמה (ח״ט אגרת ב׳תתכד):

התדברתי עמו בעד קבלת רשיון להוציא את כל הספרים והכתבים סך אלף שקלים, ומזה מסרתי לו למפרע טרם עזבי את וואַרשא סך חמש מאות, וחמש מאות נמצאים אצלי לשלמם.

לפי התוכנית הראשונה הוצרכה הספריה להשלח מאטוואצק, דרך איטליה, מיד בחודש אדר ב׳. באטוואצק התגוררה אז משפחת הארנשטיין הי״ד – בתו של רבינו וחתנו. הם היו מתכתבים בקשר לספריה על ידי ה״ר מרדכי חפץ מריגא, הי״ד. באגרת שכתב הר״מ חפץ אל רבינו בו׳ ניסן, מספר הוא:

כתבו על דבר הביבלאתעק והכתבים אשר הי׳ מוכן לשלוח, ופתאום נתעכב, ואינם כותבים הסיבה. כן ביום אשר קבלתי המכתב הנ״ל קבלתי מהם טעלעגראמע (אשר זהו פעם ראשון בזמן זה אשר בא טעלעגראם מפולין) כותבים לעשות אינטערוועניץ אודות הביבלאתעק, ותיכף שלחתי בזה טעלעגראם לכ״ק על דבר זה.

את פרטי הדבר כתב שוב בי״ג ניסן:

היום באה לפה אשת ידידנו ר׳ שמואל זאלמאנאוו ובנם ... היא מסרה אשר הרשיון על הוצאת הביבלאטעק לקחו בחזרה, ובכלל נתנו חוק אשר כל הספרים הנמצאים בפולין יחרימו ח״ו היל״ת.

כך נמשך עד חודש סיון שאז נתחדשה אפשרות משלוח הספריה לארה״ב. על כך כתב שוב הר״מ חפץ בג׳ סיון:

על דבר הביבלאטעק קבל ידידנו הר״י עבער מכתב ממר [י״ל] בלום מווילנא, אשר כותב אשר הוא קבל מכתב מאחיו אהרן[32], והוא כותב כי עוד צריך ת״ק ספרי רי״ד[33] ... ואז יהי׳ אפשרות לשלוח הביבלאטעק, וכתבתי על ידי טעלעגראמע, ואתמול קבלתי תשובת כ״ק, ודברתי עם הר״י עבער, וכתב תיכף מכתב מהיר למר בלום אשר יודיע תיכף לאחיו כי כ״ק מבטיח לו על דבר הת״ק ספרים, וכ״ק מבקש על דבר תיכף שילוח הביבלאטעק.

[כאן חלה אי הבנה בקשר לכוונת ״$500 השניים״, וכדי להקל את הבנת המשך ההתכתבות – החובה לבאר הדברים בקצרה:

כאשר הר״י עבער, הי״ד, קיבל את המכתב מאת בלום בקשר ל-$500, לא כיון אל $500 הנשארים מתוך ה-$1000 הראשונים שהוסכם עליהם כנ״ל, אלא, שמחמת השינויים בתוכניות, שלא נשלח מיד בשלהי החורף דרך איטליה, דורש הוא $500 נוספים, כך שהסכום הכללי יהיה מעתה $1500. מקבלי המכתב של בלום לא הבינו אלא שהוא שואל על $500 האחרונים מתוך ה$1000 הראשונים, ולכן אישרו את זה מיד.

אחר שקבל מר בלום את המענה כתב שוב שהוא מחכה לקבלת ה-$500 השניים. הר״מ חפץ לא הבין מה הם ה-$500 השניים, וכתב על כך בכ״ז סיון: ״כתב על דבר חצי אלף השני. אני כתבתי לחתנו כ״ק אם הוא יודע מה מזה מהשני חצאים״.

הדיון בקשר ל-$500 השניים נמשך בכמה אגרות, וגם אחרי המלחמה – על ידי אחיו הנ״ל. בסופו של דבר כתב רבינו אל האח הרי״ל בלום (ח״ט אגרת ב׳תתכד) שיעשה בזה ״לפי הוראת הביד״צ״].

ב-30 ליולי (כ״ד תמוז) הודיע הר״מ חפץ במברק (תרגום מגרמנית):

הספריה הנשלחת לנ׳. דרך ריגא על שמי, לדעתי, קבלת הספריה[34] היא ללא תועלת ... דרך המשלוח[35] שטעטין[36] שטוקהולם.

ולמחרת פירט יותר באגרת:

קבלתי מכתב מהיר מהפירמא שיינקער מוואַרשא אשר שלחו על שמי ביבלאטעק של מאה ארגזים ספרים לפה, רק כותבים אשר הכוונה שישלחו לנויארק. וכאשר אני חלוש בבריאותי וקשה עלי לקבל בפה את הביבלאתעק, על כן

---

31. הי׳ בנו של ה״ר חיים זלמן בלום, מחברי הנהלת הישיבה בוואַרשא, כדלעיל פרק כא.
ברשימת האנשים שבוואַרשא, שהשתדל רבינו להצילם ולשלוח להם עזרה בימי המלחמה, נזכרים שניהם: רח״ז בלום; בנו הע״ד אהרן בלום – כנזכר ב״רשימה מאנשים בנאצי פוילין״ דלעיל פרק סו מספר 9, וברשימה השניה של מקבלי הויזות דלעיל שם מספר 36.

32. הוא הע״ד הנ״ל בוואַרשא.

33. ר״ת: ר׳ ישראל דזייקאבסאן, והכוונה (בשפה המחתרתית) לדולרים אמריקנים (ששם גר הרי״ד).

34. קבלת הספריה על ידי הר״מ חפץ בריגא.

35. המוכשר יותר הוא.

36. עיר שעל גבול פולין-גרמניה.

בקשתי את הפירמא שיינקער דפה, שיבקשו אשר הביבלאתעק ילך לעיר שטעטין, ומשם ילך אז לשטאקהאלעם, ויחכה עד שיהי' אפשרות לשלוח לנויארק דרך פעצאמא, או לשלוח להלסינקפארס[37].

לא ברור האם מה שכתב "אני חלוש בבריאותי וקשה עלי לקבל בפה את הביבלאתעק" הכוונה לחלישות הבריאות כפשוטה, או שמא הכוונה לרמז כל שהוא. מה שברור הוא, שבינתיים נכבשה לטביא ע"י רוסיא, והוקם בה ממשל קומוניסטי שהחליט על סיפוחה של לטביא לברית המועצות; כך ששינוי המסלול חסך את החרמת הספריה על ידי ממשלת רוסיא.

רבינו הסכים מיד לשינוי, ובאחד באוגוסט (כ"ו תמוז) שלח שלשה מברקים: למר בלום הנ"ל, לחברת ההובלה שיינקר בוואַרשא ולחברת שיינקר בברלין:

לשנות ולשלוח לאיידקונען, בדרך משטעטין לשטוקהולם, ולשמור[38] עד לאפשרות המשלוח לנ.י.

וכך אמנם נעשה. בכ"ט תמוז הודיע הר"מ חפץ:

הפסקנו הנסיעה לפה ונשאר באיידקון, אך משם צריכים לשלוח לשטעטין.

וב-20 לאוגוסט (ט"ז מנ"א) הודיע העו"ד בלום אל רבינו בגלויה:

הקרון עם 100 תיבות כבר נשלח משטעטין לשטוקהולם ... את הקרון השני[39] איני יכול לשלוח עד שאקבל הודעה בדבר חצי[40] על שמי.

בתוכן דומה כתב בגלויות נוספות ב-3 בספטמבר (אדר"ח אלול), ב-10 בספטמבר (ז' אלול), ב-11 אוקטובר (עיוהכ"פ תש"א) וב-22 נובמבר (כ"א מ"ח). אך כל זאת ללא הועיל: 100 התיבות של המשלוח הראשון הגיעו לשטוקהולם, וכעבור שנה הגיעו משם לנ.י., ואילו 17 התיבות הנותרות נשארו בפולין, שם נעלמו עקבותיהן, ועד עתה לא ידוע מה עלה בסופן, כדלקמן.

* * *

כל האמור לעיל הוא רק בקשר לספרי-הדפוס. שלוש התיבות של כתבי-היד הונחו למשמרת ברשות השגרירות האמריקנית בוואַרשא.

37. היא הלסינקי, בירת פינלנד. ראה גם לעיל פרק סה, שבחודש זה עדיין קיוו, שפינלנד תרשה לאוניה אמריקאית לעגון בפינלנד, כדי שיהודים פליטים מאירופה יפליגו בה לארה"ב.

38. בשטוקהולם.

39. שבו 17 תיבות הנותרות של הספרים.

40. האלף, שהם $500 נוספים שיושלחו מנ.י.

בכ"ו שבט תש"א כתב חדב"נ הרש"ג אל ה"ר ישראל חסדן בשטוקהולם (מתורגם מאנגלית):

תראה שחברת שיינקער תבטיח בקשר ... לחפצים וכתבי-יד של הרבנים דזייקאבסאן והעכט[41] ברשות השגרירות האמריקנית בברלין[42], אשר חברת שיינקער בוואַרשא הוצרכה לשלוח לארה"ב דרך ליסבון.

בכ"ג ניסן כתב לו רבינו (ח"ה אגרת א'תיב):

הספרים והחפצים של הרב יאקובסאן וחתנו הרב העכט הם מכבר ברשות האמבאסאדאר האמריקאני, עם רשיון הממשלה דשם לשלחם. ועוד כשלשה ארבעה חדשים מלפנים הודיע האמבאסאדאר להמיניסטריום בפה[43], כי החפצים ושלש תיבות ספרים שונים של הרב יאקובסאן הם ברשותו.

ושם נשארו עד אשר נכנסה ארה"ב למלחמה, ובנין השגרירות וכל אשר בו הוחרם ע"י השלטון הגרמני[44].

חניית הספרים בשטוקהולם

נעקוב כעת אחרי 100 התיבות המונחות בשטוקהולם, אחרי שהגיעו לשם בתחלת שנת תש"א.

בכ"ו שבט תש"א כתב חדב"נ הרש"ג אל ה"ר ישראל חסדן בשטוקהולם (מתורגם מאנגלית):

תראה שחברת שיינקער תבטיח בקשר לספריית שניאורסאהן, בחלקה בשטוקהולם ובחלקה הוצרכה להגיע מוואַרשא. גם בקשר לחפצים וכתבי-יד של הרבנים דזייקאבסאן והעכט[45] ברשות השגרירות האמריקנית בברלין[46], אשר חברת שיינקער בוואַרשא הוצרכה לשלוח לארה"ב דרך ליסבון, ולהשתדל בביצוע המשלוח של שניהם בלי כל דיחוי.

על הבקשה הזאת השיב ה"ר ישראל חסדן, בערב ר"ח אדר תש"א:

יום בשורה לי היום, יום שמחה לי היום, שזכיתי לפעול בדבר שילוח הספרים. ספרי קדש הללו שעברו עליהם גליות אין מספר גלות "אדום" וכו' יבאו לבעליהם. יתן ד' שמצב בריאותו של הוד כ"ק יוטב כל כך במדה מרובה שתהי' לו האפשרות להשתמש ולהתענג בהם ... תיכף כשקבלתי הטלגר' הלכתי להדירקטור של

41. מראשי אגודת חסידי חב"ד בארה"ב, שכתבי-היד הופקדו על שמם – בשגרירות ארה"ב.

42. אוצ"ל "השגרירות האמריקנית בוואַרשא".

43. בוואשינגטון.

44. על ההמשך, ועל גאולת כתבי היד בשנת תשל"ז, ראה "ספריית ליובאוויטש" פרק יא.

45. מראשי אגודת חסידי חב"ד בארה"ב, שכתבי-היד הופקדו על שמם – בשגרירות ארה"ב.

46. כתבי היד נשארו בשגרירות בוואַרשא – כאמור בהמשך. ואוצ"ל "השגרירות האמריקנית בוואַרשא", או שזה הי' בשגרירות בוואַרשא תחת פיקוח השגרירות בברלין.

שענקער קאמפאני, והוא סיפר לי שספרי אדמו"ר וספרי הרה"ח יעקבזון נמצאים כאן בשטוקהולם, והם ניסו פעמיים לשלוח דרך פעטסאמא, אבל להיות שכל הדרכים בחזקת סכנה אינו יודע איך להחליט ... הסברתי לו את כל הענין, גלות רוסי' גלות פולין,

ומי הוא בעל הספרים ... הסכים להגיש כתב בקשה ... הסכימו תיכף לטעון על האני' את הספרים 12 טאן, המפליגה בשבוע הבא.

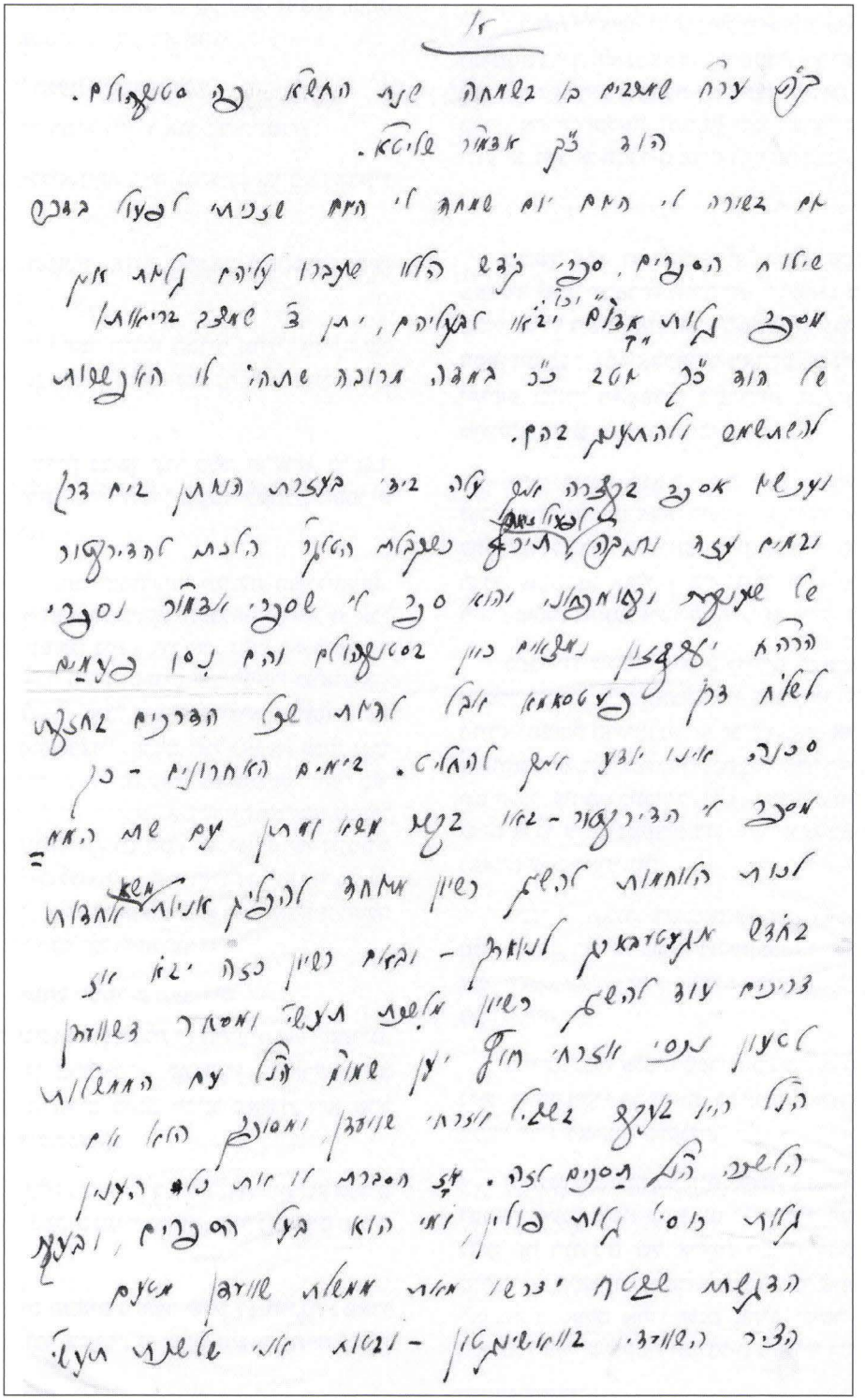

מכתב ה"ר חסדן לרבינו – אודות הצלת הספריה

בכ"ג ניסן כתב אליו רבינו (ח"ה אגרת א'תיב):

תודה עבור התעסקותו אדות הספרים, וכנראה עוד לא הפליגו בספינה שיצאה במערץ. כן הם דורשים כספים בלי שום חשבון. וגם איני יודע מספר התיבות שבהטראנספארט זה. לי הודיעו מווארשא כי בטראנספארט זה היו מאה תיבות (וכמה תיבות נשארו לטראנספארט השני לא אדע).

הגעת הספרים לנ.י.

בי"א סיון בישר רבינו (חי"ג אגרת ד'תתטז):

ת"ל חלק מהביבליאתיקה באה לנויארק, וביום ב' הבע"ל אקבלה להצלחה.

כך הודיע גם המזכיר רח"ל, במכתב שכתב בכ' סיון אל הר"מ גוראריי:

נתקבלו שבוע זו כמאה תיבות ספרים מהביליותיקה של כ"ק אדמו"ר שליט"א, ועדיין נשאר שם כחמשים תיבות, וכן הכתבים.

נראה שהדבר עדיין נמשך עוד כמה חדשים, כי בט' מ"ח תש"ב כתב רבינו לר"י חסדן בקשר לקבלת הספריה (ח"ו אגרת א'תקצו):

בטח קיבל את מכתבי שהודעתיו מקבלת הביבליותיקה, וכעת עסוקים בהרקת התיבות. בס"ה נתקבלו מאה תיבות, אבל ביניהם שבע תיבות עם כלי בית - דרך אגב כלים כאלה שאינם שוים כלום - אבל הרבה תיבות ספרים עוד נשארו בווארשא - כשלשים[47] או יותר לערך - אצל העקספעדיציא קו[נ]טורה של שענקער קא. ומה מאד חפצתי לקבלם, אבל כאן אין עכשו שום חברה של טראנספארט שיהי' לה קשר עם ווארשא, והנני בזה לבקשו אולי יש במחנו קונטורה שיש לה קשר עם ווארשא, שתוכל לדרוש שישלחו התיבות למחנם הט', אזי יבקש שהקונטורה תשלח מכתב מהיר לשם לשאול; 1) כמה תיבות בדיוק עוד נשארו שמה מן הביבליותיקה של שניאורסאהן, 2) כמה הוצאות תעלה ההובלה מווארשא למחנם הט' ולהודיעני מזה.

חיפוש הספרים האבודים

כל ההשתדלויות בנידון הצלת 17 התיבות של הספרים, ושלוש התיבות של כתבי-היד, שנשארו בווארשא, לא הועילו. את מצב הדברים סיכם רבינו באגרת י"א אדר תש"ג (ח"ז אגרת א'תתקעא):

בחסדי השי"ת עלה בידי להציל תשעים תיבות של ספרים מאוצר הספרים שלי במקום מגורי הקודם, ועוד כשלשים תיבות נשארו שמה.

במשך החדשים הבאים נתברר שרק 17 תיבות נשארו למשלוח השני, כנזכר באגרת ז' שבט תש"ד (ח"ח אגרת ב'רנו):

47. אח"כ נתברר שהן רק 17, כדלקמן.

לא כל הספרים שלי הצלתי מפולין, ממאה ושבע עשרה - לערך - תיבות ספרים, הגיעו לפה רק מאה תיבות[48].

ועל התוצאות סיפר לי ר' חיים ליברמן, בשלהי תשמ"ג (מתוך רשימתי מאז):

משלוח הראשון הגיע בשלום [לאחר שעבר בדיקה על ידי הגרמנים בדרך, ולא נמצא בו דבר פסול]. אך בעת המשלוח השני כבר היתה ארה"ב מעורבת במלחמה, ולא יכלה להועיל. לבסוף פיצצו את ה"סקלאד" [מחסן] שבו נשמרו הספרים - אך לא ידוע אם הוציאו הספרים משם לפני ההפצצה.

* * *

במשך זמן המלחמה לא היתה אפשרות להמשיך באיתור שאר הספרים והכתבים שנשארו בווארשא. אמנם בכ"ד אד"ר תש"ו, אחר תום המלחמה, פנה רבינו אל גדולי הספרנים בנ.י. (מר אלכסנדר מארקס מספריית הסמינר ומר יהושע בלאך מהספריה הצבורית בנ.י.), באגרת בקשה מיוחדת (ח"ט אגרת ב'תתסז):

אחרי כיבוש הנאציס את פולניא בשנת ת"ש, תפסו הזדים כמה ארגזים מלאי כתבי-יד עתיקים וספרים יקרי-ערך שנשתמרו בספרי' שלי באטוואצק, כתבי יד וספרים אלו - מלבד הרבה שנתוספו אח"כ - היו בספרייתו הפרטית של הספרן הידוע שמואל ווינער אשר קניתי ממנו בשעתו.

כתבי-יד: שלשה ארגזים גדולים מלאי כתבי-יד עתיקים נתפסו, כאמור ע"י הנאציס, בין כתבי היד ישנם כת"י מבעל התניא וחמשת הדורות נשיאי חב"ד הבאים אחריו, משך תקופה של מאה וחמשים שנה לערך. כתבי יד אלה הם במקצוע חסידות וגם הלכה, ביניהם כתבי יד רבים - מכתבים וחליפות מכתבים - שהם אוצר בלום במקצוע דברי ימי עמנו בארץ רוסיא במשך מאתים שנה האחרונות.

כתבי יד האלה, רשומים על שם הרבנים, חברי אגודת חסידי חב"ד, הרב ר' ישראל דזשיקאבסאן, וחתנו הרב ר' שלמה זלמן העכט, שניהם נתיני ארצות הברית, הבעלים הרשמיים של הרכוש הזה.

ספרים: כמה אלפים ספרים, ביניהם ספרים רבים עתיקים גדולי הערך ויקרי המציאות, הספרים האלה הם רכוש אגודת חסידי חב"ד דארצוה"ב וקנדה.

והנה טרם שנכנסה מדינת ארצוה"ב במלחמה, נהל הסטייט דעפארטמענט משא ומתן עם ברלין ע"ד השבת הרכוש הנ"ל לבעליהם הנתינים של ארצות הברית דאמריקה, והארגזים נחתמו ע"י המשטרה ועמדו למשמרת עד שעת הכושר לשלחם לארצוה"ב, אולם אחרי שגם אה"ב נכנסה במלחמה נפסק המו"מ, ואחרי ששקטה המלחמה נתחדש שוב המו"מ (העו"ד

48. כאן מונה גם את שבע התיבות של כלי הבית הנזכרים, שיחד אתם הגיעו 100 תיבות.

שעוסק בזה בתור ב"כ הרבנים הנ"ל ואגודת חסידי חב"ד רשום בשולי המכתב).

למען אשר הסטייט דעפרטמנט יעסוק במרץ למצוא הכת"י וספרים הנ"ל להשיבם לבעליהם, צריכים שהסטייט דפרטמנט יבין כי כתבי יד וספרים אלה הם אוצרות רוחניים גדולים, רכוש האומה, שיש להם ערך היסתורי ומדעי.

ולזאת הנני פונה למע"כ בבקשה גדולה, אשר בתור אוטוריטט בעל שם במקצוע זה יואיל נא לכתוב מכתב על שם הסטייט דפרטמנט להעיד על גודל ערך הכת"י והספרים בעד העם היהודי בכלל, ובפרט בעד הקיבוץ היהודי בארצוה"ב שאליו שייכים הרכוש הגדול הזה.

איתור ספרים בוואַרשא

מספר מסוים של ספרים השייכים לספריה אמנם נתקבל כעבור שנתיים, אך ספק אם הם קשורים ל-17 התיבות החסרות:

לראשונה מבשר הת' שלמה זילבערבערג, מניצולי השואה בפולין, בר"ה לאילנות תש"ו:

די ביבלאטעק וואס איך האב פערפאקט אין 39 יאהר אין אטוואצק, איז געפינדען גיוואַרען. געגויע פרטים וועלע שרייבן דאס נאהנסטע מאהל.

כעבור חודש, בי"ט אד"ר, מפרט יותר הת' פנחס קליין, לחברו הרא"ל קרעמער. בתחלה מונה לו את שמות החברים הניצולים[49] "די תמימים וואס געפינען זיך אין פוילען בייט היינטיגען טאג", ומספר לו איך עברו את ימי השואה ביערות, ואחר כך עובר לנושא הספרים:

וועגען דעם ביבלאטעק פון כ"ק אד"ש, בין איך סוף וואך געווען אין לאדז ... געווארען געפונען און וואַרשא א געוויסע טייל פון ביבלאטעק פון כ"ק אד"ש, נאר א קליינער פראצענט פון דעם ביבלאטעק, עס געפינען זיך א סאך כתב יד'ן און אויך געדרוקטע ספרים ... די ספרים זענען אונטער רשות פון יידישען צענטראל-קאמיטעט אין וואַרשא-היסטארישער אפטיילונג.

שוב כתב רבינו אל הרש"ז גורביץ בא' תמוז תש"ו (ח"ט אגרת ב'תתקכא):

חתני הרש"ג שי' הודיעני מה שכותב על אודות בקורו את הרב ד"ר כהנא שי' בדבר הספרים שלי, תודה על העבר ובקשתי להזדרז בסדור הרשימה של הספרים והמשלוח.

בחורף תש"ח כתב הר"ש (ברש"פ) זלמנוב אל רבינו (ח"ט שוה"ג לאגרת ג'קפג):

קבלתי מכתב מש"ב זלמן גורעוויץ אשר בו מודיע ... אשר כבר שלח, יחד עם חפציו, כל הספרים השייכים לכ"ק אדמו"ר שליט"א שקיבלם מעקד הספרים אצל הקהלה בוואַרשא על ידי ד"ר כהנא. שלח זאת דרך טראנזיט פאריז ישר לנויארק על שמי. כפי שכותב יש בין הספרים הרבה ספרים עתיקים ועל כמה מהם רשום "מספרי נתן גו"א מקרעמענצוג".

ואז כתב רבינו שוב לרש"ז גורביץ בי"ז שבט (ח"ט אגרת ג'קפג):

ידידי הרב הנכבד וו"ח אי"א ש"ב מוה"ר שמואל שי' זלמנוב מסר לי פ"ש ממנו ומהתעסקותו בדבר הספרים שלי. תודה וברכה עבור זה.

הספרים "מספרי נתן גו"א מקראמאנצוג" נמצאים בספריה; אמנם עדיין לא נתברר אל נכון, אם אלו הם מתוך 17 התיבות הנשארים. שאר תיבות הספרים לא נמצאו מעולם, ועקבותיהם לא נודעו.

* * *

בשנת תשי"ב, כאשר הגיעו לארה"ק ספרים רבים מאירופה, שאל הרש"י זוין את חדב"נ, כ"ק אדמו"ר זי"ע, אם יש דרך לזהות את הספרים הבאים מהאוסף האמור, וכ"ק אדמו"ר זי"ע השיב לו (ח"ו אגרת א'תקסו):

בנוגע להספרים, הנה לאחר הבירור אצל הר"ח ליברמן, שהוא הי' הספרן אצל כ"ק מו"ח אדמו"ר, אין סימן על הספרים, אלא שבחלק מהם ישנה כתובת שהם מהספרי' של שמואל ווינער, ואולי יעלה בידי להשיג תצלום הכתובת זו ואשלחנה ואפנה במכתבים על פי הצעת כהדר"ג שי'.

גם שלוש התיבות של כתבי-היד לא נמצאו באותה שעה.

בקיץ תש"ז נמצא בפולין ה"ר יצחק גולדין, ובאותה שעה כתב רבינו אל המזכיר ה"ר משה ליב רוטשטיין (חי"ג אגרת ד'תתקכב):

בבקשה לדבר עם חתני הרה"ג הרממ"ש שליט"א, אפשר שיכתוב לו[50], על אודות חיפוש הכתבים בוואַרשא בהקעלער'ס של רחוב ... כן במקום שנתקבצו הרבה כתבי-יד.

אמנם כתבי היד לא נמצאו אז, ונחשבו שנים רבות כאבודות, עד שנמצאו והוחזרו בקיץ תשל"ז – כמסופר ב"ספריית ליובאוויטש" פרק יא.

---

49. כמועתק לעיל פרק סב.

50. להר"י גולדין הנ"ל.

מפתחות

מפתח ענינים

אסיפת רבנים

טז (בווילנא). נב (בפטרבורג). נט (בלטביא).

אתרוג (וד' מינים, בימי המלחמה)

שמט. שעו.

בחירות

ט (בקהלה בווילנא).

בר מצוה

קח. קפה. קצה.

גיוס

קמד (לצבא הפולני). רכ. שמז (לצבא הצרפתי).

גיטו

כד (בלטביא). ע (בווארשא). פו (בווארשא). צה (בראדום). רלג (בראדום). שיא (בשנגהאי). שיז-כג. שכז (כנ"ל).

התוועדות

יח (בווילנא. בפונוביז'). כב-ד (בעיירות ליטא). כח (בגלובאקא). מה (בדווינסק). מז (בריגא). נח-סא (בריגא). סז-ח (לאחות תמימים בריגא ודווינסק). פט (בווארשא). קלט (הרבי עם התלמידים בווארשא בשמחת בית השואיבה). קמג (בישיבה בווארשא). קסד-ה (בישיבה באטוואצק). קעא (של רבינו באטוואצק). רמג (בישיבה בגלובאקא). רמז (בחעלם). רמט (בישיבה בחעלם). רסד-ו (בתחלת המלחמה בעיירות בפולין). רעט-פ (בישיבה בווילנא). רפג (בטלז). דש (בקאבע). שו (בשנגהאי). שיז. שכא-ד (כנ"ל). שלה (בישיבה בווארשא).

ויזות

לארה"ק

רפה.

לארה"ב

יח. עא. קעח-ט. רנה. רפז-שב. שכז-ל. שמ. שדמ. שמז-פט. שעו-פז.

ליפן

רפו-ז.

לפאראגוויי

שה.

לקנדה

שה.

לשבדיא

שלו.

חוזרים; חזרה

לא. פז. קלח. קנג-ד. תד.

חנוך

סה (אין חילוק בין בנים לבנות).

חסידות

עב (חזרת דא"ח בבתי כנסת).

עיי"ע משפיעים. מפתח מוסדות ערך ועד להרחבת.

חסידים ומתנגדים

א-י (רדיפות, מאסרים, והשכנת השלום).

חתונה

כז (הרמ"מ ושיינא בורנשטיין). מט (הר"י לנדא). סג-ד (ה"ר הלל הורביץ. הזמנה). עה (הרבי והרבנית). ק. קכב-ג (כנ"ל). קנ (הרי"א קגן). קעו-ח (הר"א זיסקינד, הר"מ מענטליק והרמ"פ כץ).

יחידות

יד-טו. לו-ח. מ. מב-ג. ס. עד-ה. קיז. קלח-ט. קפה-ו. רכח. רסג. שלג. שמ. שמה.

כן בקודש חזיתיך

עד.

כתבי עת

סו (התמים). קח-ט (כנ"ל). קט (קובץ ליובאוויטש). קסט (התמים). ר-רג.

מאמרים

יח. פט.

אדמו"ר ה"צמח צדק"

טו (קיץ תקצ"ה).

אדמו"ר מוהרש"ב

טז (ל"ג בעומר תרס"ט).

אדמו"ר מוהריי"צ

לז (אדר תרצ"א בראקשיק). לח (אד"ש תרצ"ב בפאסטוב). מ (מנ"א תרצ"ב בלודמיר). מב (אלול תרצ"ב בווילנא. סיון תרצ"ד בגלובאקא). ס (אדר תרצ"ד בריגא). עה (אדר תרפ"ח בווארשא). פ (חה"ש תרצ"ג בריגא). צט (תרפ"ה). קיח (פורים תרפ"ח בווארשא). קלח-ט (י"ב תמוז תרצ"א בווארשא). קנג-ד (המשך תרצ"ד). קפה (אלול תרצ"ט באטוואצק). רג (הו"ל).

מאסר וגאולה

אדמו"ר הזקן

א. ח-ט.

אדמו"ר מוהריי"צ

נ-נא. ס. עג. קסט. רי.

החסידים

א-ח. ל (הר"ש לויטין). נב (ר"ח ליברמן ורב"צ שם טוב). סג (בנעויל, תרפ"ט). פג (תרפ"א ברוסטוב). רסג (ת"ש, בפולין

הרוסית). רסז. רסט. רעא-ב (כנ"ל). רצז (תרצ"ג בגרוזיא. ר"א קוואש ברוסיא). שפט (הר"מ דובין).

מגלת אסתר

ס. קיח.

מלחמה

מלחה"ע הא'

טז. יט. ל. לא. מו. מח. ע. פו. קל. רו. שכו.

מלחה"ע הב'

לא נסמנה לרוב המצאה.

מסירות נפש

נג. שמט.

מעות ארה"ק

ז.

מעמד

קכא. קעה. קפ.

מצות

נו-ז (ליהודי רוסיא). שמח (בימי המלחמה). שעה (כנ"ל).

מקוה; טבילה

לג. מ-מא. קלח. רסא. רסד. שכד.

משפיעים; שד"רים

כ-כד. כח. לא. מט. עב. צה. רמ-מא. רעט-פ.

סמיכה

קכז (לתלמידים בווארשא).

ספר תורה

לט (סיום). מא (כנ"ל).

עזר ליהודי אירופה הכבושה

רצג-ד (עזר לתלמידים). שלד (כנ"ל).

פדיון נפש

סב-ד. קמד. רחצ. שטז. שכז. שמא. שמח. שסה.

רפואות

פ (אדמו"ר מוהריי"צ).

שגרירות

נב (הרוסי בלטביא). נו (הרוסי בריגא ובברלין). קל (אמריקאי בריגא). ריד (הנ"ל). רפז (היפאני בליטא). רפח (ארה"ב במוסקבה). רפט (ארה"ב בטוקיו). רצו (ארה"ב במוסקבה). רצז (הרוסי בליטא). שב (ארה"ב בטוקיו). שה (הפולני ביפן). שמב (ארה"ב בברלין). שמג (לטבי בוואשינגטון). שמג (שבדיא בוואשינגטון). שדמ (לטבית וארה"ב בברלין). שמט-נב (ארה"ב בניס ובמרסיי). שנד-ו (ארה"ב בטריעסט ובברלין ובנפולי; אטלקית בווארשא ובוואשינגטון). שסג (רוסי בארה"ב). שסד (ארה"ב ורוסי בריגא). תו (ארה"ב בווארשא).

שחיטה ובדיקה

ג (סכינים מלוטשים). י-יא (כנ"ל).

שיחות

אדמו"ר מוהריי"צ

לז (אדר תרצ"א בראקשיק). ס (אדר תרצ"ד בריגא). קיח (פורים תרפ"ח בווארשא). קלח (י"ב תמוז תרצ"א בווארשא). קצה (כ"ה שבט תרצ"ו). רג (הו"ל).

שעיר לעזאזל

נג.

תפלה

ג (בקול רם). ו (כנ"ל).

מפתח מוסדות וארגונים

אגודת חסידי חב"ד

ארה"ב

לא. נז. קח. קעה. קפ. קפב. קפז. רכג. רפה. שב. שה. שמט. שנב. שנט. שעט. תב-ד. תו. תט.

וואַרשא

ע-עא. עז. קצ. קצד.

שיקגו

רצד. שנט-ס.

אגודת ישראל

צעירי

סא.

אגודת נשים ובנות

לז (בראקשיק). סד (בארה"ב ובאירופה). קנד (לתמיכת הישיבה בוואַרשא. נייר מכתבים ומכתב).

אגודת נשי ובנות חב"ד

סד.

אגודת הרבנים בפולין

קיט.

אחות תמימים

ס. סד-ז (בריגא. תמונות). סז-ח (בדווינסק). סח (בנ.י.).

אחי תמימים

נוארק

קפ. ריט.

ניו יארק

קפא-ח.

איגוד תלמידי התמימים

קח. קמ. ר-רג (סקירה). ר (חותמת). רא (בלאדז).

איגוד התלמידים מגזע החסידים

רפא-ג.

בית דפוס

טז (ראם). קכג (של הרש"ז שמוטקין בוואַרשא).

בית יתומים

קכא (באטוואַצק).

בית הכנסת חב"ד

ב-ד (מנין החסידים בווילנא). י (בנייתו בווילנא). יג (בבירז. תמונה). טו (בווילנא). טז (אפאטאוו בווילנא. חותמות). יח (בתי הכנסת חב"ד בווילנא). כא (בקובנא. תמונה). כב (בפונוביז'). כה-ו (בגלובאקא. חותם). כח-ל (בדאקשיץ. תמונה). לה-ו (בווילנא). מ (בלודמיר). מב-ג (בווילנא. בגלובאקא). מד-ה (בדווינסק). מו-ז (בריגא. חותמות). מט (בלבוי). סא-ב (בריגא). ע-עא (בוואַרשא). פד. קצ. קצד-ה (הנ"ל). רח-י (בווילנא). רמא (בלודמיר). רנא (בדאנקרא). רפ (בווילנא). שלב (בשיקגו).

בית מדרש לרבנים

ל (בנעויל). פו (תחכמוני, בוואַרשא).

דובב שפתי ישנים

שצד.

דזוינט

נד-ה. ק. קפז. ער. רפד. שנט. שסז.

היאס

שנו. שנט-ס.

היצע"ם (היאס, ייק"א ואימיגדירט)

שב. שנא-ב. שנט-ס.

ועד הדפסת דא"ח

שטו-ז (בשנגהאי).

ועד הצלה

שכו.

ועד המסדר

קח.

ועד להרחבת לימוד דא"ח

נח-ט. עז.

ועד הרבנים

קיט (וואַרשא. לובלין). קכו (וואַרשא). קעא (מכתבם). רד (וואַרשא).

יבנה

לז (בראקשיק). רנא-ב (בליוועניהאף).

יבסקציא

ל. נד.

ישיבות

פד (מסילת ישראל בוואַרשא). פז (חב"ד בפאטשעפ). צא (לצעירים בקשאנוב. בית ישראל בסטולין. חכמי לובלין). צב (חכמי לובלין. בסוקולוב). צט (כתר תורה). קב (עמודי התורה בוואַרשא). קכז (תורת חיים בוואַרשא). קכז (חדושי הרי"מ בירושלים). קפג (תורה ודעת). רט (בגרודנא). רכג (רקוב, סטולין, ר' מיילעס בווילנא). רלד (בית יוסף בחמעלניק). רלז (בריגא). רמ (בית יוסף דנאוואַרדוק בקאוועל ולודמיר). רנב (בליוועניהאף. טלז). רנח (בקאמניץ). רנט (יסודי התורה). רסב (ר' מיילעס בווילנא). רסד (מיר וקלעצק בווילנא). רפא (קאמעניץ, קלעצק, פינסק, ביאליסטאק, לאמזא, אסטראוו-בריסק, יח"ל, סלונים – בווילנא). רצה (יח"ל וקאמעניץ בווילנא). שה-ח (מיר, יח"ל, תו"ת, ותלמידי טעלז, קאמעניץ, קלעצק, ראדין, ביאליסטוק – בשנגהאי). שיא (כנ"ל). שיב-ג (יח"ל).

שטו (כנ"ל). שצד (עץ חיים ותורת חיים בירושלים).
עיי"ע אחי תמימים. תומכי תמימים. תורת אמת.

כולל

עה (למצויינים). רז (באטוואצק).

כולל חב"ד

מט. רפא. שצד.

ספריית חב"ד

נב. שצ-צג (יסודה). שצד-ו (הגדלתה. מכתב ונייר המכתבים). שצז (סידור הספרים). שצח-ט (העברתה מריגא לווארשא). ת-תא (העברתה מווארשא לאטוואצק). תב-ד (רישומה ע"ש אגודת חב"ד). תה-ט (הצלתה מאירופה).

עזרת אחים

ערב. של. שסז.

עזרת תורה

רצז.

פדיון שבוים, קרן

לב. רפט-צ. רצו. שיז. שכו. שנט. שסט.

קופת בחורים

קמט-נ (תמונה. נייר המכתבים. חותמת). קפ.

שומרי שבת, חברת

מא (לודמיר).

תומכי תמימים

אטוואצק

פב. צד. ק. קסא-קפז (סקירה מפורטת). קסא (נייר המכתבים). קסב (תמונת בניני הישיבה). קסח (תמונת התלמידים והצוות). קעד (תמונת בנין הנרכש). קפא (נייר המכתבים). רד-ה. ער. רצז. שג. שמ.

אטוואצק (מכינה)

צח. רד. רו-ז (סקירה).

ארה"ב

לא.

באראנאוויץ

קמו-ח. רד. רמא-ב.

ברדיטשוב

רצז.

גלובאקא

מב. רד-ה. רמג-ה (סקירה).

גרוזיא

רצז.

דאנקרא

סג. רד-ה. רלט. רנא-ה (סקירה).

הארדישץ

פז. קסט.

וואלאמין

ע.

וואַרשא

לו-ז. נה. סט. עא. עג-ו. עט. פב. פג-קס (סקירה מפורטת). פג (נייר המכתבים). פח. קא (נייר המכתבים). קלט-מ (רשימת הבוגרים). רד-ה. ריב. רטז. רכג-ה. רכח. ער. רצז. שכה.

וואַרשא (מכינה)

קסג. קע. קעז. קפא. קפט-קצט (סקירה). קצו (תמונה). רז.

וויטבסק

סג. קכד-ה. רצו-ז.

ווילנא

יח. כא. לד-ז (נייר המכתבים בע' לה). עה. קיח. קכד-ו. קכח. קלד. קלח. קמו-ח. קעד. רד-ה. רח-רכג (סקירה). רט (נייר המכתבים). ריא (נייר המכתבים וחותמת). ריג (קול קורא). ריד (קבלה לתרומה). רכ (נייר המכתבים). רכב (מודעה). רכד-ה. רכח. רמא. רנד. רנח-ס. שכו.

ווילנא (בתקופת המלחמה)

רסב-פד. רעט (נייר המכתבים וחותמת). שג. שכה. שפז.

זעמבין

קסט.

חמעלניק

רד-ה. רלג-ה (סקירה). רנח.

חעלם

רד-ה. רמו-ט (סקירה. מודעות). ער.

חרסון

צח. קסט.

חרקוב

קכד.

כותאיס

קסט. רצז.

לאדז

כח. לז. עה. קכו. קלד. קלח-ט. קמו-ח. קפט. רד-ה. רטז. רכד-רלב (סקירה). רכד (כותרות נייר המכתבים). רל (מודעת סדר היום). רמא. רנח. ער.

ליובאוויטש

יח. מה-ו. סב. פז. קכד. קל. קנד. רעט. שכו.

ליוועניהאף

רד-ה. רלט. רנא-ה (סקירה).

לענטשנא

צה. רד-ה. רמח. רנו (סקירה).

מונטריאל

שח-ט.

מוסקבה

סג. רצז (מלחובקא).

ניו יורק

קח. קפ. רכ. רכג.

נעויל

קח. קכד-ה. קסט.

סטאפניץ
רד-ה. רנז (סקירה).

פאטשאנוב
רד-ה. רלו (סקירה. תמונה).

פולטבה
קכד. קסט.

קאבע (יפן)
קעד. שכה.

קאוועל
לט. קמו-ח. רד. רמ-מב (סקירה).

קאלושין
רד-ה. רנ (סקירה). ער.

קובליץ
קסט.

קרעמענטשוג
פח. קכד. קסט. שכו.

ראדום (בגיטו)
קסד. רלג-ד. רמח. שלד-ה (סקירה).

ראמען
קסט.

ראציאנז
רד-ה. רמו (סקירה).

רוסטוב
פג. פח. צד. קכד. רעט.

ריגא
עט. צה. קכו. קלב-ד. קעז. קפט. רד. רלז-ט (סקירה). רלח (חותמת). רנד-ה.

שטייער (מחנה פליטים)
שלח.

שנגהאי
קעד. שג-שלב. שיד (נייר המכתבים). שטו (חותמת). שכו (ס׳ חשבון הכנסה והוצאה).

שצעדרין
פז-ח. קכד. קסט.

תל אביב
שג.

תורת אמת

חברון
פז. קל.

ירושלים
צ. צד. צז. קכ. קכג. קסט. קעו. רפא.

תפארת בחורים
לב. מא (בלודמיר). מח. רנא-ב (בליוועניהאף).

מפתח אנשים

במפתח אנשים שלפנינו, נרשם אצל האישים הבולטים, גם סיכום תוכן העיקרי של חייהם ופעילותם, בשורה אחת או שתים.

חלק עיקרי של הספר הוא סקירת הישיבה תומכי תמימים בווארשא-אטוואצק, ורשת סניפיה בעיירות רבות בפולין ליטא ולטביא. כהשלמה לסיקור זה, נרשם אצל כל אחד מתלמידי הישיבה הידועים לנו, שם אביו ועירו, שנת לידתו, השנים שלמד בתומכי תמימים, באיזה סניף ומחלקה, אם שרד את המלחמה, היכן התיישב, ומתי נפטר. כל זה על פי הרשימות המתפרסמות כאן, ומקורות נוספים מבחוץ.

גם התלמידים שלא נזכרים בספר, וידוע לנו ממקורות אחרים אודות לימודם בתומכי תמימים בפולין ליטא ולטביא, נרשמו אף הם במפתח שמות זה.

תלמידים אלו שיש תמונתם, צירפנו כאן את תמונתם.

רוב התלמידים ניספו בשואה, אבל רק חלק קטן מהם ידוע לנו המקום והזמן בו ניספו, וחלקם – לא ידוע לנו בבירור עם שרדו את המלחמה. כדי למנוע ספקות וסיבוכים וטעויות, לא פירטנו גם את אלו שידוע לנו הזמן ומקום שניספו בשואה.

ברשימות התלמידים שבישיבה לא נרשם אם התלמיד הי׳ כהן או לוי או ישראל. חלק מהם ידוע לנו ממקורות חיצונים שהיו כהן או לוי. כדי למנוע סיבוכים, לא נרשמו פרטים אלו במפתח זה.

כאשר נאמר ברשימה זו, שהוא למד בישיבה בשנה מסויימת, אין הכוונה שלמד בישיבה רק בשנה זו, כי אם, שיש לנו ידיעות מפורטות על לימודו בתומכי תמימים בשנה זו. ואפשר שלמד בתומכי תמימים גם קודם ואחר כך.

כשנזכר פלוני בן פלוני, לא נכלל שם האב במפתח אנשים שלפנינו.

אביגיל, גולדה
סז.

אבפייער, פלטיאל
מחעלם. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ (שיעורים).
קעג (157).

אבראם, דובער
שמט.

אברהם מאיליא (ר״מ בתו״ת בווילנא)
ריד. רכ.

אברהם אבא (מאטוואצק)
רז.

אברהם אבלי (הגאון מפאסוואל)
י. יד-טו (חתימה).

אברמוביץ (שו״ב מקופישאק)
שע.

אברמוביץ, ליב
משידלאווצע. נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״א.
רכה (4).

אברמסקי, יחזקאל (מחב״ס חזון יחזקאל)
קסה (מכתבו). שה.

אברמצ׳יק, יהושע זאב
ב״ר אברהם שמואל, מקשוינז הגדול. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ה-ז. עבר את מאורעות המלחמה וניצל.
קו. קיג. שלו.

אברמצ׳יק, יצחק ליב
ב״ר אברהם שמואל, מקשוינז הגדול. נולד בשנת תרס״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ד-ה.
צו.

אדלברג, יצחק הערש
שפח (17).

אדלר, ירחמיאל
שע.

אובפאל, ס. י.
שעג (139).

אווישקאווע
למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרצ״ט.
קעט (תמונה).

אוועגדשטרן, שמרי׳
מקאזניץ. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ג-ד.
קנא (34). קנה (34).

אולואדיעץ, משה
שכה.

אונגר, אלעזר
ב"ר יעקב יצחק, מזעליכוב. נולד בשנת תער"ב. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ר-צא.
קיב. קכז. קלה.

אונגר, אפרים
ב"ר יעקב יצחק, מזעליכוב. נולד בשנת תרד"ע. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ו-פט (שיעורים), תר"צ-צה (אולם).
קיב. קכז. קלה. קמח (4). קנב (4). קנו (16). קנז (3). קסו.

אונגר, שלום
ב"ר דוד, ממיעכוב. נולד בשנת תרד"ע. למד בתו"ת בווארשא בשנים תר"צ-צא.
קלז (36).

אונגר (יו"ר ג'יי סי איי)
נג-ד.

אונראד, מרדכי
שנו.

אוסטאשעווער, אפרים
ב"ר שמואל אשר, משערפץ. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.
קיד. קטז. קכו.

אוסטאשעווער, דובער
ב"ר שמואל אשר, משערפץ. נולד בשנת עת"ר. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ו-צא.
קה. קיד קכו. קלה.

אוסטרי, משה יוסף
ב"ר דוד צבי, מווישקאוו. נולד בשנת עת"ר. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ו.
קז.

אוצינסקי, אלחנן שלמה
מסווינציאן. נולד בשנת תרע"ה. למד בתו"ת בשנים תרפ"ח-צא (ווילנא), תרצ"ב-ד (ווארשא).
קמח (9). קנב (26). קנו (11). רטו (6). ריז (6).

אוצינסקי, יעקב צבי הערץ
אחיו תאומו של הנ"ל, וביחד למדו בתו"ת.
קמח (29). קנב (27). קנו (10). רטו (7). ריז (7).

אורבך, מיכאל
מלאדז. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ה.
קנז (33). קנט (29).

אורמן, אהרן מרדכי
ממינסק (שעדליץ). נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ד-ה (מכינה), תרצ"ו-ח (שיעורים).
קעג (97). קצג (1). קצד (3).

אורנשטיין, גרשון
ב"ר משה אהרן. נולד בשנת תער"ב. למד בתו"ת בווארשא בשנת תר"צ.

אושפל, יצחק דובער

ב"ר שלמה אליהו, מקורניץ. נולד בשנת תרע"א. למד בתו"ת בשנים תרפ"ז-ט (ווילנא), תר"צ-צג (ווארשא, אולם). מנהל הישיבה בווילנא בשנים תרצ"ה-ש. בתשרי תש"א ניצל לנ.י. ומאז ר"מ בתו"ת בנ.י. משנת תשט"ז רב בביהכ"נ אנשי ליובאוויטש בארא פארק. מנהל חברה קדישא שע"י אגו"ח. נפטר בשנת תשמ"ג.
לב. מב. קכח. קלו. קמג. קמח (12). רט-י. ריט. רכ (תמונה). רכא (חתימה). רכב. רכג (תמונה. סקירה). רס. רסב. רסד. רסח (32). עדר-רעו (תמונות). רעח. שנז-ט (הצלתו).

אושפל, צבי
למד בתו"ת בווילנא בשנת תרצ"ו.
רכא.

אושפל, שלמה אלי' (רבה של קורעניץ)
לב. מב. רי. שעח (25).

אזיאל, שלמה
ב"ר רפאל, מווארשא. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ג.
קצא (18).

אזיק, נפתלי
פא-ב (חתימה).

אזרעלסקי, חיים
שע.

אטעפער, שלום
מה.

איגר, עזריאל מאיר (אדמו"ר לובלין)
רסא. שפח (2).

איטינגא, ברוך מרדכי (אבד"ק באברויסק)
א-ג (חתימה וסקירה, ובניו שמואל וליב).

איטינגא, חיים יהודה ליב (אבד"ק לבוב)
ב.

איטקין, שמרי'
למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק (ע"פ ס' התמימים).

אייבשיץ (מלאדז)
שעב (19).

אייבשיץ, יעקב יצחק
שפח (24).

אייגעש, גרשון משה; דוד ליב; חיים
כה (חתימה).

איידלמן, חיים ישראל
נולד בתרפ"ד בלטביא. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (2).

איידלמן, יהודה לייב

מלוקאוו. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ד (שיעורים), תרצ״ה-ח (אולם). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.

קנח (80). קנט (26). קעב (47). רצב (7).

איידלמן, ישראל

למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרפ״ו-ז. אח״כ התיישב בפתח תקוה, והי׳ סגן ראש העיר.

רו-ז (ובנו שלמה).

איידלמן, נחום

ר״מ בתו״ת באטוואצק בשנים תרפ״ו-ז.

רו-ז.

איידלשטיין, יעקב

מדוביענקא. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ו-ח. עבר את מאורעות המלחה וניצל, ואח״כ התיישב בארה״ק. נפטר בשנת תשמ״ה.

קעג (110).

אייזנברג, יעקב יהושע

ממאדליבאז. נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בשנת תרצ״ד.

קנה (17).

אייזנברג, עקיבא

ב״ר זכרי׳ מנחם, מקינסק (ווארשא). נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בשנים תרצ״א-ב (לאדז), תרצ״ד (אולם בווארשא). כשהתחילה המלחמה הי׳ בקינסק, והי׳ בין הרשומים למשלוח עזרה.

קנו (39). רכה (10). רכט (2). שעא (78).

אייזנברג, צבי

רנט. שז (תמונה).

אייזנברג, שלמה משה

ב״ר שמואל אליעזר, מקינסק. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״צ-צא (שיעורים), תרצ״ב-ח (אולם). כשהתחילה המלחמה השתדל לברוח מפולין לווילנא, ולא הצליח. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.

קכט. קנב (21). קנו (23). קנז (52). קעב (76). קעט (תמונה). רסז. רסט. רעא. רצב (1).

אייזמן, משה יואל

ב״ר יעקב יהודה, מליסקאוויטש. נולד בשנת תרס״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ה.

צז.

אייזנשטט (מפריז)

נג.

אייכנצווייג, יוסף ברוך

ב״ר אהרן, מקאראוו. נולד בשנת עת״ר. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ז.

קד. קיא.

איינהורן, מרדכי

מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ה-ז (שיעורים), תרצ״ז (קיץ) – תרח״צ (אולם).

קנח (111). קס (115). קעב (60). קעח (תמונה).

אייפיר, דובער

מלטביא. נולד בשנת תרע״ח. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.

רצא (3).

אימבר, מרדכי דוב

מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ה (בחורף במכינה ובקיץ בשיעורים).

קצג (11). קס (117).

אלאחברוב, ג. (משרד המכס בלנינגרד)

שצג.

אלאי, ירמי׳

בשנת תרצ״ו הי׳ ר״מ בתו״ת בגלובאקא.

כז. רמג-ה.

אלביק, משה

מדעמבלין. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ.

קעג (152).

אלברט, יהודה

שט.

אלברט, מרדכי מנחם

מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ד.

קצב (7).

אלגרט, משה

ב״ר אלי׳, מווארשא. נולד בשנת תרע״ב. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.

קיג. קטו.

אלטהויז, אלי׳ חיים

ב״ר פנחס, מניקוליוב. מקורב לאדמו״ר מוהריי״צ. יצא מרוסיא לריגא בתחלת תרפ״ח. רוח החי׳ באנ״ש בריגא. משפיע אחות תמימים. כשנכבשה ריגא ע״י רוסיא בשנת ת״ש, רצה לחזור לרוסיא ולא הצליח, ונשאר בריגא.

נו. נח. ס-סב (סקירה. תמונה). סו (תמונה). עד. עז. קפז. רלח. רנא. רנג. שסו. שעו. שפט. שצא.

אלטהויז, פנחס (בר״ח)

סב

אלטיין, מרדכי דוב

ב״ר צבי. נולד בשנת תרע״ט. מקבוצת תלמידי אחי

תמימים בנ.י. שנסעו ללמוד בתו"ת באטוואצק באלול תרצ"ט, וכשהתחילה המלחמה נסעו לריגא והמשיכו לימודיהם עד חוהמ"ס, שאז נסעו לשטוקהולם, ומשם חזרה לנ.י. במשך שנים רבות הי' רב ביהכ"נ ומנהל אחי תמימים בבראנקס. אח"כ – חבר ועד רבני ליובאוויטש.

קפד. קפז.

אלטמן, אברהם

למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק (ע"פ ס' התמימים).

אלטמן, הערי

שלב.

אלטמן, חנה

שעב (1).

אלטמן, ליב

ב"ר יוסף פסח, מפאצאנאוו. נולד בשנת תרד"ע. למד בתו"ת בשנים תר"צ-צא (שיעורים), תרצ"א (קיץ) – תרח"צ (אולם). כשהתחילה המלחמה הי' בקינסק, והי' בין הרשומים למשלוח עזרה.

קכח. קלו. קנט (25). קעב (46). קעח (תמונה). שעא (58).

אלטמן, נפתלי הערץ

ב"ר יוסף פסח, מפאצאנאוו. נולד בשנת תרס"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ה-ז. כשהתחילה המלחמה הי' בפאצאנאוו, והי' בין הרשומים למשלוח עזרה.

צז. קה. קיד. קלו. רלו. שעא (55).

אלטמן, שמואל

ב"ר יצחק, מבאלעסלאווצע. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"ב.

רכט (13).

אלטר, אברהם מרדכי (אדמו"ר גור)

שנד.

אליהו (הגר"א מווילנא)

ב-ד. ו.

אליעזר ב"ר חיים (מווילנא)

ב.

אליעזרוב, שלמה יהודה ליב (שיל"א)

שנא.

אלפרוביץ, אייזיק

שעח (24).

אלפרוביץ, מיכל

כה (חתימה).

אלפרט, דוד

משידלאווצי. נולד בשנת תרפ"ב. למד בתו"ת באטוואצק בשנים תרצ"ז-ח.

קעג (103).

אסטרוב, חיים

נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת בווילנא בשנת תרצ"ו.

רכא.

אסטרוב, לוי

נולד בשנת תרפ"ב. למד בתו"ת בווילנא בשנת תרצ"ו.

רכא.

אסטרוב, מיכאל

נולד בשנת תרפ"ב. למד בתו"ת בווילנא בשנת תרצ"ו.

רכא.

אסטרוביצקי, יוסף

מווארשא. נולד בשנת תרס"ד. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ב-ד.

צח.

אסטרוביצקי, יחזקאל

משידלאווצי. נולד בשנת תרפ"ד. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח"צ.

קצז (19).

אסטרין, בנימין

משארקיישצענע. ר"מ בתו"ת בגלובאקא.

רמה.

אסטרין, יהודה ליב (רבה של שצעדרין)

סב.

אסטרין, מאיר

מחעלם. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק (ע"פ ס' התמימים).

אסטשגוב, פנחס

מרעמבערטוב. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ה.

קצג (21). קצד (24).

אסעלקא, פנחס

שפח (30).

אסתרזון, צבי

מפאלעניץ. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת באטוואצק (אולם) בשנת תרח"צ.

קעב (92).

אפאטאוו, יהודה (מווילנא)

טז. ריט.

אפלבוים, צבי הירש

מטשערניא. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ג-ה.

קנא (35). קנה (11). קנח (89).

אפנהיים, מרדכי

למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.

קיב.

אקאוויטש, ישראל צבי

מקינסק. נולד בשנת תרפ"ב. למד בתו"ת בלאדז, ואח"כ באטוואצק (תרח"צ).

קעג (115). רלב.

אקסלרוד, אברהם אלי'
עט. קכד. רלז. שנג.

אראלאוויטש, זעליג
לג. שע. שעט (43).

אראלאוויטש, פסח
שע.

אראלאוויטש, שלמה
שסט-ע.

אראן, שניאור
רס.

אראנאוויטש, אנשיל
בא כח אדמו"ר מוהרש"ב בהדפסת ספרים בווילנא, משנת תר"ס ואילך. מראשי ביהכ"נ חב"ד (אפאטאוו) בווילנא. ממייסדי תו"ת בווילנא בשנת תרפ"ז. אדמו"ר מוהריי"צ שלח דרכו מכתבים לווילנא בשנת ת"ש.
טז. יח. לה (חתימה). עב. עז-ח (חתימה). רח-י (חתימה).

ארבס, שמואל

מווארשא. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ד (מכינה), תרצ"ה-ז (שיעורים), תרצ"ז (קיץ) – תרח"צ (אולם). כשהתחילה המלחמה השתדל לברוח מפולין לווילנא, ולא הצליח. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה. אז ברח לרוסיא, ואח"כ התיישב בטשקנט.
קנח (117). קס (124). קעב (73). קצב (16). רסז. רעא-ב. רצב (2).

ארונזון, חיים ישראל
ב"ר ארי', מווארשא. נולד בשנת תרע"ה. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ט-צא.
קלז (26).

ארזשך, משה
מסטאפניץ. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ה.
קצג (19).

ארי' ליב ב"ר יהושע זעליג (מווילנא)
א-ב (חתימה וסקירה). ג.

ארנשטם, ד"ר
שמו.

ארעצקין, מאיר בער
ל.

ארש, יהושע

ר"מ בדווינסק, ומשנת עת"ר – ר"מ בתו"ת בליובאוויטש.
מה.

אשברג, אברהם צבי
מביכאווי. נולד בשנת תרפ"ב. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח"צ.
קצז (9).

אשכנזי, מאיר

ב"ר שניאור זלמן. נולד בשנת תרנ"ב. למד בתו"ת בליובאוויטש בשנת תרס"ז. רבה של וולדיווסטק (תרע"ז-פו), שנגהאי (תרפ"ו-תש"ט). עמד בראש תו"ת בשנגהאי (תש"ב-ו). בשנת תש"ט התיישב בנ.י. נפטר בשנת תשי"ד.
רפה. דש (תמונה). שה. שז (תמונות). שיא-יז. שיט. שכ (מכתבו). שכג-ד. שכה (תמונות). שכו. שכח. שלב. שלג (תמונה).

אשלק, משה שלמה
ב"ר יעקב יצחק, מזעליחאוו. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ג.
קצא (5).

אשרוב, אברהם אלי'
מסוראז. נולד בשנת תרמ"ט. למד בתו"ת בליובאוויטש. בשנים תער"ב-ד הי' מהשלוחים לייסד ישיבת תורת אמת בחברון. בימי המלחמה חזר לרוסיא, ואחר חתונתו התמנה לרבה של דריבין. בשנת תר"ץ יצא מרוסיא והי' שו"ב בריגא. בשנת תרח"צ מונה למשפיע באיגוד אחות תמימים. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב.
נח. ס-סב. סז. קל-לא (סקירה). רלח. רצט-ש (20). שעז (5 – וזוגתו חסיא, ובניו ישראל, משה, נחמה, קונא, רבקה, שמואל). שפט.

אשרוב, אסתר
סה-ו (תמונה).

אשרוב, מענדל
ב"ר אברהם אלי', מריגא. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.
רפח (13).

אשרוב, שלום דובער
ב"ר אברהם אלי', מריגא. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בשנים תרצ"ז-ט (אטוואצק), ת"ש (ליוענהאף), תש"א (ריגא). בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.
קעב (72). רנב. רפח (4).

אשרוב, שמעון
ב"ר אברהם אלי', מריגא. נולד בשנת תרפ"ב. למד בתו"ת באטוואצק בשנת תרח"צ. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.
קעב (83). רפח (5).

באגין, מאיר
כה (חתימה).

באדגוש, אליעזר
מוואלאמין. נולד בשנת תרפ"ד. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ז-ח.
קצז (2).

באטלר, הענרי (עו"ד בוואשינגטון)
שדמ-ה. שמז. שמט-נא. שנד-ו.

באטשאן, ישראל יצחק

למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ה.

צז (תמונה).

באיער, משה

נולד תרע״ז. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.

רצב (3).

באלאטין, חיים מענדל

ב״ר שמואל מאיר, מסערדינא-בודא ברוסיא. נולד בשנת עת״ר. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ו.

קד.

באלטער, יהונתן גרשון

מאסטראווצע. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בשנים תרח״צ (לאדז), תרצ״ט (אטוואצק), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בקיץ תש״א הגיע מיפן לארה״ק ולמד בתו״ת בתל אביב. אח״כ התיישב בטורונטו.

רלב. רסח (4). רעז (תמונה). רצא (4). שא (35). שב-ג.

באמבערג, אברהם אליעזר

ב״ר יעקב, מווארשא. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ב-ה. כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, והי׳ בין הרשומים למשלוח עזרה.

צו. שעא (17).

באנגס, יצחק אליקום

כג-ד.

באנהארד, מענדל

מבענדין. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בווארשא (אולם) בשנת תרצ״ה.

קנט (37).

באנק, חיים

מגערמאנאוויץ. נולד בשת תרע״ה. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״א.

רטו (15). ריז (17).

באנק, יוסף

מבראסלאוו. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בשנים תרצ״ו (ווילנא), תרח״צ (אטוואצק).

קעג (109). רכא.

באר, בנימין; מאיר; נתן

שע.

באר, צבי הירש

שפא (17).

באר

עי״ע בער.

בארוך, יהושע אייזיק

מזיטאמיר. נולד בשנת תר״נ. למד בתו״ת בליובאוויטש בשנים תרס״ט-עח. אחרי חתונתו התיישב בקובנה, שם שימש משפיע אנ״ש בקובנה, מתכתב עם אנ״ש בליטא אודות שיעורי לימוד והתוועדויות ומדווח לאדמו״ר. בשנת ת״ש-תש״א משפיע בתו״ת בווילנא. כשהתחילה המלחמה הי׳ בין הרשומים למשלוח עזרה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב.

יח. כ. כא-ד. רלח. רעט-פג. רצה-ו. רצט (14). שסט-ע. שעד. שעו. שעח (16). שפז.

באש, העשל

רמז.

באש, יהודה יוחנן

ב״ר יעקב, מווארשא. נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בווארשא בשנים תר״צ-תרצ״ה. כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, והוא בין הרשומים למשלוח עזרה.

קכח. קלז (34). קמח (20). קנב (13). קנו (18). קנז (63). שעא (20). שעב (15).

בוגומילסקי, חסיא הדסה

שכו.

בודניוב, אברהם

שפא (18).

בודניוב, דוד

מדזיאבקע. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״א.

ריח (26).

בודניצקי, ליב

שפ (1).

בוימאן, יצחק דובער

ב״ר אפרים פישל, מקאלא. נולד בשנת תרס״ו. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ב-ז. בשנת תרח״צ הי׳ אמור לנסוע כשד״ר לארה״ב, ולא אסתייע מילתא.

צה. קד. קיא. רצט-ש (29).

בוימאן, מרדכי

מופיע בתמונת התלמידים של שנת תרצ״ז.

בוימאן, שאול

מפארצעוו. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ג.

קמח (42).

בוימגרטן, אפרים

שע.

בוימזצר, זלמן אהרן

מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ד-ה.

קנח (71). קנט (10).

בוימזצר, ישעי׳

מווארשא. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.

קצה (13).

בוימלגרין (בוים), אפרים דוד

ב״ר אלימלך, מגאוודין (סלופיא). נולד בשנת תרפ״ב.

למד בתו״ת בלאדז, ואח״כ באטוואצק (תרח״צ). כשהתחילה המלחמה הי׳ באסטראוויץ, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה. אח״כ התיישב בס. פראנציסקו.

קעג (98). רלא-ב. רצב (30). שעג (118).

בוימלגרין (בוים), יצחק יעקב

ב״ר אלימלך, מגאוודין. למד בתו״ת בלאדז, ואח״כ באטוואצק.

רלב.

בוימלגרין, לוי יצחק

שלה.

בוימלגרין, מרדכי

ב״ר לוי יצחק, מזוואלין. למד בתו״ת בשנים תרצ״ט (אטוואצק), תש״א-ב (גיטו ראדום). עבר את מאורעות המלחמה וניצל. התיישב בארה״ק, ואח״כ בנ.י.

שלה-ו.

בוכבינדר, בונם

משידלאווצי. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ. כשהתחילה המלחמה הי׳ בשידלאווצי, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.

קעג (100). רצב (25). שעג (112).

בולגאקוב, יאקוב (מושל ליטא)

ב. ד. ז.

בוסטרום, וו. (שר בשבדיא)

שמג.

בוקיעט, אברהם שמואל

שעב (12).

בוקיעט, חיים מאיר

ב״ר אברהם שמואל, מחמעלניק. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בשנים תרצ״א-תרצ״ו (חמעלניק), תרצ״ז-ט (אטוואצק), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן), תש״ב-ו (שנגהאי). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. אחר שהגיע לנ.י. בשנת תש״ו, הי׳ כל ימיו משגיח ור״מ בתו״ת, ורב בביהכ״נ ענג שבת ויו״ט, וחבר ועד רבני ליובאוויטש. נפטר בשנת תשנ״ח.

קעב (19). רלד-ה. רסז. עדר (תמונה). רעח-ט. רפ (תמונה). רפח (28). ש (9). שא (9). שז (תמונה). שכט (2). של (תמונה). שלב (תמונה).

בוקצין, טובי׳

משגיח בתו״ת בלאדז. ניצל מהמלחמה והתיישב בנ.י.

רכד.

בוקשטיין, שלמה

מאסטראווצע. למד בתו״ת בלאדז.

רלב.

בורנשטיין, דוד (אדמו״ר סוכוטשוב)

קיט. שפח (1).

בורנשטיין, יוסף

מיאבלענא (סאליעץ). נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ב-ד (שיעורים), תרצ״ד (קיץ) – תרצ״ט (אולם), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן), תש״ב-ו (שנגהאי). אח״כ הגיע לארה״ב, והתיישב במונטריאל. נפטר בשנת תשס״א.

קמז (11). קנא (8). קנו (8). קנז (20). קע (תמונה). קעב (41). רסח (33). רסט (16). רעג-ו (תמונות). רעח. רפ (תמונה). רפח (30). ש (11). שא (11). שב. שז (תמונות). שיב (חתימה). שטו (חתימה). שכו. שכט (1). של (תמונה). שלב.

בורנשטיין, יצחק מאיר

למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.

קיב.

בורנשטיין, ישראל

שפח (9).

בורנשטיין, מאיר

ב״ר מאיר ז״ל, מלינציץ. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״ב.

רכט (25).

בורנשטיין, משה

מיאבלענא. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח. כשהתחילה המלחמה השתדל לברוח מפולין לווילנא, ולא הצליח. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.

קצז (17). ערב. רצב (4). שעג (116).

בורנשטיין, שלמה

למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.

קיג.

בורנשטיין, שרגא יאיר

מסוכעדניאוו. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ. כשהתחילה המלחמה השתדל לברוח מפולין לווילנא, ולא הצליח. אח״כ הי׳ באסטראוויץ, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.

קעב (84). רסז. רצב (29).

בורשטיין, אברהם אלי׳

מגארוואלין. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.

קצד (6).

בורשטיין, דובעריש

קפא.

בורשטיין, יעקב

שפב (38).

בורשטיין, ישראל

מווארשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ד.

קצב (11).

בורשטיין, ישראל י.
מווארשא. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ו (קיץ) – תרח״צ.
קצז (11).

בורשטיין, מנחם מענדל
מטשכנאווצא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ד-ה (מכינה), תרח״צ (אולם). כשהתחילה המלחמה הי׳ בטשכנאווצא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קעב (63). קצג (13). קצד (21). שעא (76).

בורשטיין, משה
שפב (38).

בז׳וזה (ברזארזשע), חיים
ב״ר יוסף, מפרשניק (ווארשא). נולד בשנת תרס״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ג-ז. אח״כ התיישב בארה״ק.
צו. קד. קיא.

בזיסקי, חיים אליעזר
ב״ר אברהם יוסף, מחמעלניק.
שעב (13).

בזיסקי, קלמן
ב״ר אברהם יוסף, מחמעלניק. למד בתו״ת בווארשא, ואח״כ הי׳ ר״מ בסניף חמעלניק.
שעב (14).

בזיסקי
עיי״ע בריסקי.

בזעזינסקי, אברהם י.
מטשעכאנאוו. נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ז-ח.
קצז (6).

בזעזינסקי, זלמן פייוויש
מטשעכאנאוו. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח. כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה. השתדלו להביאו מפולין לווילנא, ולא הצליחו.
קעב (13). רסז. רצג (47). שעג (128).

בזפלוב, דובער ניסן
פט. קא. קפז. שעא (21). שעב (6). שעה. שפב (37).

ביאלר, יהודה ליב
ב״ר יעקב משה, ממינסק (מאזאוויעצק. נאוואמינסק). נולד בשנת תרס״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ד-ז.
צו. קה. קיא.

ביגוס, אהרן
מווארשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצה (4).

ביגרט (יו״ר האליאנס)
נג-ד.

בידרמן, גרשון מאיר
ב״ר יואל, מלוקאוו. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ג.
קצא (28).

בידרמן, הירש
מווארשא. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצד (10).

ביזוסקי, אברהם
מווארשא. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בווארשא בשנים תר״צ-תרצ״א.
קלז (29).

בייטל, ישראל נחמי׳
מווארשא (אטוואצק). נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״א, ובווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ב-ד (שיעורים), תרצ״ד (קיץ) – תרצ״ה (אולם). כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קנא (23). קמז (23). קנז (40). קנט (38). רכו (45). רצב (17). שעא (26). שעב (7).

בייטש, משה

ב״ר אהרן יואל, מסוויערזש. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ג (מכינה), תרצ״ד-ו (שיעורים), תרצ״ו (קיץ) – תרח״צ (אולם). אחרי המלחמה הגיע לארה״ק, והתיישב בכפר חב״ד. נפטר בשנת תשנ״ט.
קנד. קנה (28). קנח (82). קס (79). קסה-ו (תמונה). קעב (55). קצ (14). קצא (4). ריח.

בילמניס, אלפרעד (שגריר לטביא בוואשינגטון)
שמג. שסג.

בימבד, שלמה
מדיסנא. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בווילנא בשנים תרפ״ח-תרצ״א.
רטו (13).

בינשטוק, אייזיק
ב״ר טעביל, מחעלם. נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ח (קיץ) – תר״צ (שיעורים), תר״צ (קיץ) – תרצ״א (אולם).
קכז. קלה.

בינשטוק, אלי׳
ב״ר טעביל מחעלם. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בווארשא בשנים תר״צ – תרצ״א.
קלז.

ביסטריצקי, יהודה ליב
שנב.

ביסטריצקי
שעב (1).

ביעלאסטאצקי, שמעון לוי
כט. לב.

בישברג, משה
מוואַרשא. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בוואַרשא-אטוואַצק בשנים תרצ״ד-ה (מכינה), תרצ״ו-ח (שיעורים).
קעג (121). קצד (19). קצה (17).

בכלר, יצחק שמחה
ב״ר צדוק, מלינטשיץ (לאדז). נולד בשנת תרס״ט. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרפ״ה-ז.
צו. קו. קיד.

בלאט, חיים פסח

מריוויץ. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בוואַרשא-אטוואַצק בשנים תרצ״ה-ח.
קעב (16). -4 (87).

בלאט, פנחס מרדכי

נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בשנים ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן), תש״ב-ו (שנגהאי), שאז הגיע לארה״ב. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רסח (31). רסט (22). עדר (תמונה). רעו (תמונה). רצא (1). שא (34). שב. שז (תמונה). שכט (5). של (תמונה). שלב. שלג (תמונה).

בלוי, טובי'
כ.

בלוי, סנדר
שעד.

בלוך, ארנסט
שדמ.

בלוך, חנה
שעב (4). שעה.

בלוך, יהושע
תח.

בלום, אהרן
ב״ר חיים זלמן, מוואַרשא. הי' עו״ד שעסק בהצלת הספריה מאטוואצק והמשלוח לארה״ב דרך שטוקהולם. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב.
קיח. שעא (8). שעב (10). שפב (36). תה-ו.

בלום, חיים זלמן

חבר הנהלת הישיבת תו״ת בוואַרשא-אטוואצק. כשהתחילה המלחמה נשאר בוואַרשא, והי' בין הרשומים למשלוח עזרה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב.
קיח. קיט (תמונה). קלב. שעא (7). שעב (9). שפב (36).

בלום, יהודה ליב
תה.

בלום, סול (נציג הקונגרס)
שמג.

בלומברג, אידל יוסף
מט (חתימה).

בלומברג, בנציון אברהם
שפח (20).

בלומנפלד, אהרן
מלאדז. למד בתו״ת בלאדז, ואח״כ באטוואצק.
רלב.

בלומנפלד, יוסף

ב״ר שמואל יעקב, מדאמבראווע. למד בתו״ת בליובאוויטש. בשנת תרפ״ה היה משגיח על התלמידים בתו״ת בוואַרשא. אח״כ התמנה ר״מ בישיבת כתר תורה של חסידי ראדומסק, ואחר כך שימש כרב בקרולעווסקא הוטא. בחורף תרצ״ה עלה לארה״ק ושימש בבית דין בתל אביב. אחרי המלחמה התיישב בנ.י. שם הו״ל את הס' כפתור ופרח עם פירושו, ב' חלקים.
צט (סקירה). קג.

בלומנפלד, יחיאל מאיר

ב״ר שמואל יעקב, מדאמבראווע. נולד בשנת תרנ״ג. בימי המלחמה הי' בין המגורשים לרוסיא, ואחרי המלחמה חזר לוואַרשא. בשנים תרפ״ב-ג הי' ר״מ בתו״ת. בשנת תרצ״א הדפיס בוואַרשא את ספרו כל המצוה.
פו (סקירה. תמונה). שפח (21).

בלומנפלד, ישראל
שפח (22).

בלומנפלד, משה
מוואַרשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בוואַרשא (מכינה) בשנים תרצ״ב-ג.
קצ (22).

בלומנקרנץ, יוסף
ב״ר ישעי', מביאלע. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״ב.
רכט (14).

בלושטיין, אלי'
ב״ר חיים צבי, מחעלם. נולד בשנת תרס״ז. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרפ״ה-ז (בסירוגין). אח״כ נתמנה לרב בעיירה קוזין, ואחרי מחלה קשה נפטר בשנת תרצ״ו, בעיר חעלם.
קיא. קיד.

בלושטיין, מרדכי נח
מיאבלענע. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרצ״ב (מכינה), תרצ״ב (קיץ) – תרצ״ד (שיעורים).
קמז (32). קנא (15). קנו (26).

בלזיצקי, דוד
מגרויעץ (אטוואצק). נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווילנא בשנת ת״ש.
רסח (34). רסט (23).

בליגזילבר, ברוך
ב״ר אברהם, ממאגנישעוו. נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרפ״ז (קיץ) – תרצ״א.
קכז. קלו.

בליגזילבר, חיים י.
ממאגנישעוו. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח.
קעב (15).

בליגזילבר, מרדכי
ב״ר שלמה, ממאגנישעוו. נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרפ״ח-צא.
קכט. קלז (35). קמח (36).

בליומנזון, יעקב
ב״ר נפתלי צבי, מוואַרשא. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרפ״ט-צג.
קלז (30). קמז (12).

בליומנזון, ליבא
שעב (11).

בליומנזון, קלמן
ב״ר נפתלי צבי, מוואַרשא. נולד בשנת תרס״ז. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרפ״א-ה. חתנו של הרש״ז שמוטקין. כשהתחילה המלחמה הי׳ בוואַרשא, והי׳ בין הרשומים למשלוח עזרה.
פד. צד-ה. צז. קג. שעא (16). שעב (5).

בליזינסקי, מאיר שלום

ב״ר יעקב שלמה מוואַרשא. נולד בשנת תרס״ז. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרפ״א-ו. יסד וניהל את הסניף באטוואצק בשנים תרפ״ו (קיץ) – תרפ״ז. אח״כ עלה לארה״ק, והתיישב ברמת גן. מחב״ס האדם והבריאה. תולדותיו בס׳ רבים השיב ליהדות וחסידות. נפטר בשנת תש״נ.
ע. פד (תמונה). פו-ז. פט. צא. צד-ה. ק. קסא. רו-ז.

בליניצקי, ישראל נח
לא.

בלינקי, חיים ליב
שע.

בלינר, דבורה
סה. שעז (7).

בלינר, יעקב
ב״ר שמעון, מריגא. נולד בשנת תרפ״ב. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רפח (6). שעז (7).

בלינר, שלום דובער
ב״ר שמעון, מריגא. נולד בשנת תרפ״ד. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רפח (7). שעז (7).

בלינר, שמעון
לב. סא. רצט-ש (21). שעז (7 – וזוגתו חוה, ובניו דבורה טילא, יעקב, שלום בער, אהרן מ.). שפט.

בנט, פנחס
מוואַלאמין. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בוואַרשא (מכינה) בשנת תרח״צ.
קצז (22).

בנימין (שו״ב מקובנה)
שסט-ע.

בנימינסון, ירחמיאל
רצה. שכח. שנ. שסה.

בסרמן, יוחנן אלי׳

מקאמרוב. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרצ״ז-ח. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
קעג (107). רצב (35).

בעזבראדקא, דוד
שמח.

בעליצקי, רפאל
מווילנא. נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בווילנא בשנת ת״ש.
רסט (29).

בעקערמייסטר, דוד
מקאליש. נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״א.
רכה (15).

בער, בעריש משה
שפח (18).

בער, משה נתנאל
ב״ר מרדכי אליעזר, משטשוצין. למד בתו״ת בוואַרשא בשנת תרפ״ה.
צו.

בער, שמואל ליב
שפח (19).

בער
עיי״ע באר.

בעראנד, משה
מלאדז. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״א.
רכה (22).

בערגלאס, אלטע
שפב (37).

בערגלאס, חיים ליב
שעג (153). שפב (37).

בערזון, אהרן
ב"ר מנחם מענדל, מדיסנא. נולד בשנת תרע"ה. למד בתו"ת בווילנא בשנים תרפ"ז-צא.
רטו (4). ריז (4).

בערזון, ד.
שעב (8).

בערער, אברהם
נולד בשנת תרפ"ד. למד בתו"ת בווילנא בשנת תרצ"ו.
רכא.

בקלישב, אלכסנדר (תובע ראשי רוסיא)
ט.

בראדער, בן ציון
ב"ר הערש העניך, מזשארנאווע. נולד בשנת תרע"א. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.
קיג. קטו.

בראהין, יצחק
מלאמיאנעק. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ג.
קצ (12).

בראנדיי, ל.
שעה.

בראנט, ג'ורג' (סטייט דפארטמענט)
שמג.

ברגאזין, בנימין
מוואלאמין. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ב (מכינה), תרצ"ג (שיעורים).
קמז (4).

ברגמן, חיים
מווארשא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ד.
קצב (2).

ברגמן, יעקב העניך
ב"ר מענדל, מקאליש. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"ב.
רכט (13).

ברגמן, משה אהרן
קיט.

ברודנא, אברהם צבי (מחב"ס ברכת אברהם)
לא.

ברודנער, ליב; אהרן
מה.

ברום, יעקב
ב"ר יוסף מאיר, מבויסק. נולד בשנת תרד"ע. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.
קיא. קיד.

ברום, ישראל
מבויסק. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ג.
קמז (13).

ברומברג, אברהם
שעב (2).

ברומברג, לובא
שעא (97). שעב (16).

ברונשטיין, יהושע

מווישקוב. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ה (מכינה), תרצ"ו-ז (שיעורים), תרצ"ז (קיץ) – תרצ"ח (אולם), ת"ש (ווילנא), תש"א (יפן), תש"ב-ו (שנגהאי). בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש"ו הגיע לארה"ב והתיישב בנ.י.
קס (106). קעב (37). קצג (12). רסח (9). רסט (14). עדר-רעז (תמונות). רפח (37). ש (16). שא (16). שז (תמונות). שכט (3). של (תמונה). שלג (תמונה).

ברונשטיין, שרגא פייוויש
כט. צח.

ברושטיין, גרשון
מקורעניץ. נולד בשנת תרע"ה. למד בתו"ת בווילנא תרצ"א ובשנת ת"ש. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.
ריז (9). רסט (2). רצא (2).

ברייטר, דוד
ב"ר יצחק, מווארשא. נולד בשנת תער"ב. למד בתו"ת בשנת תרפ"ז.
קיג. קטז.

ברייטר, יוסף צבי
מווארשא. נולד בשנת תרפ"ד. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח"צ.
קצז (26).

ברייטר, נתן
ב"ר יצחק, מווארשא. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.
קיד.

בריילובסקי, ארי' ליב
שיב-ג. שכג. שכה (תמונה). שלג.

ברילאנט, יצחק
למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.
קיב.

ברילאנט, משה
ב"ר אפרים פרץ, מחעלם. נולד בשנת תרע"ה. למד בתו"ת בווארשא בשנת תר"צ (קיץ) – תרצ"א.
קלו (10).

בריסקי (בזיסקי), מרדכי מאיר
ב"ר חיים אליעזר, מחמעלניק. נולד בשנת תרפ"ג. למד

בתו״ת בחמעלניק, אטוואצק (תרצ״ט), בווילנא (ת״ש), ביפן (תש״א), ושנגהאי (תש״ב-ו). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ו הגיע לארה״ב והתיישב בנ.י. והי׳ ר״מ בתו״ת.

רלד-ה. רסח (38). רסט (24). רעז (תמונה). רפ (תמונה). רצא (3). שא (31). שב. שז (תמונות). שכט (4). של (תמונה). שלא-ב.

בריקמן, אלתר

ב״ר פנחס, מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ב-ג.

קצא (10).

בריקנר, אברהם אינבער

פא (חתימה).

בריש, יחזקאל

מקליעצאוו. נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״א.

רכו (52).

ברכהן (ברכהמן), אורי נתן נטע

ב״ר אלכסנדר זוסמן, מריגא. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בדאנקרא. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בתחלת קיץ תש״א חזר לרוסיא, ואחרי המלחמה חזר מרוסיא לריגא. בתשכ״ט עלה לאה״ק, ובשנת תשמ״ט חזר לריגא, בתור רב הראשי. נפטר בשנת תשס״ד.

מו. רנג. רפח (14).

ברכהן (ברכהמן), ישעי׳ חנוך

ב״ר אלכסנדר זוסמן, מליוועניהאף. חתנו של ה״ר רפאל כהן מריגא. נולד בשנת תרד״ע. משנת תרצ״ה רב בדאנקרא. בשנת תרצ״ו יסד בה ישיבה חב״ד, בתחלה נקראה זכרון יוסף (ע״ש הגאון מרוגוטשוב), ואח״כ תו״ת. בתרצ״ט יסד סניף נוסף בליוועניהאף. בתשרי תש״א העביר את שניהם לריגא.

סג. רנא-ה (תמונה. חותמת. מכתביו). שעח (38). שפט.

ברכהן, מאיר יהודה

רנד.

ברלין, חיים

שע.

ברלין, יעקב

לט.

ברלין, ישעי׳

מו.

ברלין, מנחם מענדל

רסד.

ברלין, נחמי׳

לט (תמונה). קעח (תמונה). שעח (28).

ברלנד, אפרים ישראל

פא (חתימה).

ברלנד, משה

מחעלם. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ג-ט. כשהתחילה המלחמה הי׳ בחעלם, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.

קמח (35). קמט (תמונה). קנב (36). קנו (25). קנז (29). קנט (54). קעב (49). קעח-ט (תמונות). רמז. רצב (2). שעא (46). שעב (3).

ברמן, אברהם

מפוריסוב. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ג.

קמז (26).

ברמן, יעקב

מדוביענקא. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח.

קעג (114).

ברמן, יצחק

מקאליבעל. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ה.

קס (77).

ברמן, מרדכי

מט (חתימה).

ברמן, משה

מסלאנים. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ. כשהתחילה המלחמה השתדל לברוח מפולין לווילנא, ולא הצליח.

קעג (154). רסד.

ברנדייס, לואיס

שופט בית המשפט העליון של ארה״ב.

שמב (תמונה). שמג.

ברנצקי, אברהם מנחם מענדל

ב״ר דוד. מקבוצת תלמידי אחי תמימים בנ.י. שנסע ללמוד בתו״ת באטוואצק בשנת תרצ״ט, וכשהתחילה המלחמה נסעו לריגא והמשיכו לימודיהם עד חוהמ״ס, שאז נסעו לשטוקהולם, ומשם חזרה לנ.י. אח״כ שימש ר״מ בתו״ת בנ.י.

קעט (תמונה). קפב (תמונה). קפג. קפז. קפח (תמונה).

ברנשטיין, אליעזר

רלא.

ברנשטיין, יהודה ליב

יג.

ברנשטיין, מאיר

מלאדז. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״א.

רכו (46).

ברנשטיין, פנחס
מדובינקא. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ.
קעג (169).

ברנשטיין, שלום
למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק (ע״פ ס׳ התמימים).

ברנשטם, יעקב
מלטביא. נולד בשנת תרפ״ה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (1).

ברעזינסקי, משה
בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצב (5).

ברענער, זלמן דוב
מט (חתימה).

ברקוביץ, יחזקאל
ב״ד דובער, מפראשוקא. נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ז-צ (שיעורים), תרצ״א (אולם). כשהתחילה המלחמה, הי׳ בין הרשומים למשלוח עזרה.
קכח. קלה. שעא (66).

ברקוביץ, ישראל
למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיב.

גאטסגינאדע, צבי ליב
ב״ר דוב, מגאמבין. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בלאדז בשנים תרצ״א-ב. ובווארשא בשנים תרצ״ד-ה. כשהתחילה המלחמה הי׳ בגאסטאנין, והי׳ בין הרשומים למשלוח עזרה.
קנז (49). קנט (50). רכה (6). רכט (15). שעא (74).

גאלבערשטיין, אברהם שאול
כה (חתימה).

גאלוב, יצחק
מחורוסטוב (לענין). נולד בשנת תרע״ו. למד בישיבה בווילנא בשנת תרצ״ב, ובווארשא בשנים תרצ״ב (קיץ) – תרצ״ג (שיעורים), תרצ״ג (קיץ) – תרצ״ד (אולם).
קנב (28). קמז (9). קנו (9).

גאמבינר, הירש ליב
מגאוודין. למד בתו״ת בלאדז, ואח״כ באטוצק (תרצ״ז).
רלב.

גאר, חי׳; גיטל; רחל
סה-ו (תמונה).

גאר, צבי הירש (מריגא)
מז (תמונה. סקירה). סא. רצט (11). שעח (12 – וזוגתו פיגא, ובניו חי׳, גיטל, רחל, שלום בער ויוסף).

גוגנהיים משווייץ
נג.

גודין, אברהם ליב
מו. רנב. שפ (5).

גודין, בילא מאטא; העניא
סה-ו (תמונה). שפ (5).

גודין, זאב
כה (חתימה).

גוטבאר, ברוך
מסמראגאן. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״א.
רטז (36).

גוטוווערץ, יהושע
למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיב.

גוטוווערץ, יעקב
מלאמיאנקא. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ד.
קמז (23). קנא (13). קנו (12).

גוטליב, משה
מחעלם. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצד (20).

גוטליב, משה יוסף
כג-ד.

גוטליב, צבי
מקובנה. ר״מ בתו״ת בליובאוויטש.
כא.

גוטמן, זלמן מאיר
שעא (62).

גוטמן, יהושע
ב״ר זלמן מאיר, מלאדז. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בלאדז בשנים תרצ״א-ב.
רכה (21). רכט (5).

גוטמן, צבי טובי׳
ב״ר ליב וואלף, מפאטשינאוו. נולד בשנת תרס״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ה.
צו.

גוטמן, שלמה דוד
ב״ר אלי׳, מלאדז. נולד בשנת תרס״ו. למד בתו״ת בלאדז בשנים תרצ״א-ב.
רכה (20). רכט (18).

גוטמן
שצו.

גוטניק, חיים
נולד בשנת תרפ״א. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (20).

גוטניק, מרדכי זאב
קל.

גוטער, ברוך יצחק
ב.

גוטקין, רחל
סה-ו (תמונה).

גוטקינד, חיים זאב
מפאריסוב. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצג (20).

גוטרייערמן, יעקב
משידלאווצא. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״א.
רכה (13).

גוטרכטר, אברהם יהושע (רב בווארשא)
קעא (חתימה).

גוטרמן, ליב
ב״ר יעקב ישעי׳, מלאדז. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״ב.
רכט (16).

גולדברג, אברהם
מזשיראדאוו. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ג (מכינה), תרצ״ג (קיץ) – תרצ״ד (שיעורים).
קנא (2). קנה (3). קצ (3).

גולדברג, אברהם נפתלי הירצקא
מוועלוין (קלאבוצק). ר״מ בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ג-צא. מחב״ס מעשה זית. יד לקידושין.
צא-ג (סקירה). קא. קי. קכז. קל. קלג. קמ.

גולדברג, דוד
ב״ר חיים יעקב שו״ב, מגאווערצאוו. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״ב.
רכט (23).

גולדברג, דוד
שפ (6).

גולדברג, חיים
ב״ר יעקב, מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ג-ד (מכינה), תרצ״ד (קיץ) – תרצ״ו (שיעורים), תרצ״ז-ח (אולם). כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה. השתדלו להביאו מפולין לווילנא, ולא הצליחו.
קנח (98). קס (67). קעב (18). קצא (16). קצב (2). רסז. רצב (28). שעג (115).

גולדברג, יהושע ברוך
בהרב פישל משבעשין. נולד בשנת תרס״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ה.
צז.

גולדברג, יוסף
רצז.

גולדברג, יעקב
מווארשא. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״א-ג, ואח״כ בסירוגין.
פד. צח.

גולדברג, יעקב
ב״ר מענדל, ממיעכוב. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״צ-צא. כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קלז (33). רצג (34). שעא (18). שעב (27).

גולדברג, יעקב יהודה
מראדום. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח. בימי המלחמה הי׳ ר״מ בתו״ת בגיטו בראדום.
קעב (39). שלד.

גולדברג, מרדכי

ב״ר יעקב, מווארשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ד-ה (מכינה), תרצ״ו-ז (שיעורים), תרצ״ז (קיץ) – תרח״צ (אולם). כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה. השתדלו להביאו מפולין לווילנא, ולא הצליחו.
קס (116). קעב (64). קצב (3). קצג (2). רסז. רצב (28). שעג (115).

גולדברג, נטע
למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיב.

גולדברג, שלמה
רז.

גולדברגר, מנחם
נולד בשנת תרפ״ו. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק (ע״פ ס׳ התמימים).

גולדברט, אברהם אבא
מבריינסק. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ב-ג.
קצ (4).

גולדהאק, נפתלי
מאיוואנסק. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצד (23).

גולדוואג, מרדכי
מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצג (17). קצד (18).

גולדזאק, יוסף
למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיב.

גולדזאק, מענדל
מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״א.
קלז (41).

גולדזעגער, יצחק
מקאבילניק. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווילנא בשנים תר״צ-צא.
רטז (34). ריח (36).

גולדין, יצחק
תט.

גולדמן, אברהם
למד בתו״ת בווארשא. ואח״כ הי׳ ר״מ בסניף חעלם, בשנים תרצ״ו-ז.
רמז-ח.

גולדמן, הערץ
נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״ו.
רכא.

גולדמן, חיים יהושע
מפראמפאל. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח.
קעג (104).

גולדמן, יחזקאל
כב.

גולדמן, יעקב זלמן (שו״ב דווילקאמיר)
כב. רפא.

גולדמן, פנחס
ב״ר ישראל, מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ב-ג.
קצ (26). קצא (17).

גולדמן, פנחס צבי
מזילקוב. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ד-ה.
קנח (113). קס (88).

גולדמן, שמעון

ב״ר שמואל זאנוויל, משעדליץ. נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בשנים תרצ״ז (קאלושין), בשנים תרח״צ-ט (וואַרשא, מכינה), ת״ש (ווילנא) תש״א (יפן), תש״ב-ו (שנגהאי). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ו הגיע לארה״ב והתיישב בנ.י.
קסג. קצח-ט. רנ. רסב. רסו. רסח (6). רסט (27). עדר. רעז (תמונה). רעט. רצא (9). שא (30). שב-ד. שז (תמונות). שיב. שיד. שיט. שכד-ז. שכט (13). של (תמונה). שלא-ב. שלג (תמונה).

גולדמן, שמעון דובער
ב״ר שלמה, מסטאק. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב (קיץ) – תרצ״ג (מכינה), תרצ״ד-ה (שיעורים).
קנה (35). קנח (90). קס (90). קצ (25). קצא (22).

גולדסובל, מנחם
ב״ר העשל, מפאלעניץ. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ג.
קצא (11).

גולדפיין, אבא דוד
ב״ר יהודה, חתן הגאון מרוגוטשוב. נולד בשנת תרל״ד. רב באחד מפרוורי דווינסק. בזמן מלחמת העולם הא׳ התיישב במוסקבא ונבחר לכהן בה כרב. נפטר בשנת תרצ״ו.
מד.

גולדצימר, חיים
מיעזארנע. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ה.
קצג (16).

גולדקנופ, פנחס
ב״ר משה מרדכי, מווארשא. נולד בשנת תער״ב. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ט-צ (שיעורים), תר״צ (קיץ) – תרצ״ה (אולם).
קכח. קלה.

גולדשטיין, אברהם צבי
למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
צא. קיב.

גולדשטיין, דובער
ב״ר מאיר פייוויש, מאוקינאוו שאצל ווארשא. נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת בווארשא בשנים תר״צ-צא.
קכח. קלו (2).

גולדשטיין, יוסף

ב״ר צבי הירש, מווארשא. נולד בשנת תרס״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ב-צ. הוסמך לרבנות מגדולי רבני וואַרשא. יסד וניהל את הסניף בחמעלניק, בשנים תר״צ – תש״א, והשתתף בניהול הישיבה בגיטו ראדום בשנת תש״ב. כשהתחילה המלחמה הי׳ בחמעלניק, והי׳ בין הרשומים למשלוח עזרה. עבר את מאורעות המלחמה וניצל, התיישב בסינסינטי בתור רב ושו״ב, ואח״כ התיישב בנ.י. נפטר בשנת תשמ״ז.
פז. צה. קג. קט. קיא. רלג (תמונה. מצבתו. סקירה). רנח-ט. רסז. שלה-ו. שלח. שעב (35).

גולדשיידר, אליעזר
ב״ר נתן דוד, מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ב-ג.
קצ (4). קצא (13).

גולדשיידר, דניאל
ב״ר נתן דוד, מווארשא. נולד בשנת תרס״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ג-ז.
קד. קיא.

גולדשיידר, נתן דוד
שעא (36).

גולדשלק, הערש דוד
שפח (10).

גולובינר, אלעזר; אסתר; מנוחה
שעז (10).

גוסטמן, יהודה
למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק (ע"פ ס' התמימים).

גוסטמן, ישראל

מווילנא. נולד בשנת תרס"ז. רב ור"מ בתו"ת ווילנא בשנים תרצ"ה-ת"ש. עבר את מאורעות המלחמה וניצל. אח"כ התיישב בנ.י. ושימש ראש ישיבת תו"ת בשנים תש"ז-י. אח"כ יסד את ישיבת נצח ישראל בנ.י. ובתשל"א העבירה לירושלים. נפטר בשנת תנש"א.
רכ (תמונה). רכב. רעג. רעח. שפא (21).

גוסטמן, שרה
שפא (21).

גוראר'י, אסתר (אשת הר"נ)
ע. קח. שעא (29). שעה.

גוראר'י, חנה (בת אדמו"ר מוהריי"צ)
מב. נא. עד. פא.

גוראר'י, טעמא הדסה (בת ר"י"צ)
שעג (161). שפב (43).

גוראר'י, יחיאל צבי

ב"ר נתן, וחתנו של האדמו"ר מראדזין. נולד בשנת תרמ"ג. בשנת תרפ"ה יצא מרוסיא והתיישב בווארשא, ומאז עמד בראש פעילות חב"ד בווארשא, וחבר הנהלת תו"ת. כשהתחילה המלחמה נשאר בווארשא, והי' בין הרשומים למשלוח עזרה. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב.
נא. סט (תמונה). ע-עא. עג (חתימה). פ. קא. קח. קיח-ט. קלא-ב (חתימה). קמה. ר (חתימה). רא. רו. שמא. שמג-ד. שעא (28). שעב (33). שפב (43 – וזוגתו טויבע, ובניו אסתר, יעקב, דובא, טעמא הדסה, פיגא, פערל, רבקה, זלמן, נתן).

גוראר'י, יעקב
ב"ר יחיאל צבי, מווארשא. נולד בשנת עת"ר. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ה-ז. כשהתחילה המלחמה הי' בווארשא, והי' בין הרשומים למשלוח עזרה. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב.
צז. קד. קיא. שעב (34). שפב (43).

גוראר'י, יעקב (בר"נ)
קפז. שעא (30).

גוראר'י, ישראל (ברמ"מ)
קיט. קלב. שעא (33). שעב (26). שעה. שפב (42 – וזוגתו מאטל, ובנותיו חי' פיגא ודינה בילא).

גוראר'י, משה
נב. תח.

גוראר'י, נתן (ברש"ז)
סט. קז. תט.

גוראר'י, נתן
ב"ר יחיאל צבי, מווארשא. נולד בשנת תרפ"ב. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ה-ז (מכינה), תרח"צ (אטוואצק, שיעורים). בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב.
קצד (23). קעג (124). שפב (43).

גוראר'י, פיגא (ברי"צ)
שעג (160). שפב (43).

גוראר'י, פערל (ברי"צ)
שעג (163). שפב (43).

גוראר'י, רבקה (ברי"צ)
שעג (162). שפב (43).

גוראר'י, שלום דובער

בהרש"ג (חדב"נ). נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ו-ז (מכינה, שם התקיימה הבר מצוה), תרצ"ז (קיץ) – תרצ"ט (אולם). בשנת ת"ש הגיע לארה"ב עם כל המשפחה, ועם זקינו אדמו"ר. נפטר בשנת תשס"ה.
נא. פא. קעב (8). קצה (תמונה). שמה.

גוראר'י, שמרי' (חדב"נ, רש"ג)

ב"ר מנחם מענדל, מקרמנטשוג. נולד בשנת תרנ"ח. חדב"נ אדמו"ר מוהריי"צ. עמד לימין כ"ק חותנו בעסקנות הכלל. מנהל ישיבת תו"ת בווארשא אטוואצק בשנת תרצ"ט, ובנ.י. משנת ת"ש ואילך. נפטר בשנת תשמ"ט.
מב. נא. נג-ה. נו (חתימה). עד. עז. קלב-ג (תמונה). קפא (מכתבו). קפג. קצה (תמונה). ר (חתימה). רא. רג. רסג. ער. רצ. רצד-ה. שב. דש-שה. שח-ט. שיח. שכו. שכט. שלא. שמב. שדמ-ה. שמז. שמט-נ. שנד-ו. שנח-ט. שסא. שסג-ד. שעד. שפה-ז. תו. תט.

גוראר'י, שמרי' (בר"נ)
מז.

גוראר'י, שניאור זלמן

ב"ר נתן. נולד בשנת תער"ב. למד בתו"ת בנעויל בשנים תרפ"ד-ה (חורף), ובווארשא בשנים תרפ"ה (קיץ, שיעורים), תרפ"ו-צא (אולם). בשלהי תרצ"א יסד את הסניף בקאוועל. בשנים תרצ"ג-ח ניהל את המכינה בווארשא. בראשית שנת ת"ש הגיע לנ.י. ונשא את בתו של האדמו"ר מקופיטשניץ. בשנים תש"א-ו ניהל את מחלקת הכתות בתו"ת בנ.י. בשנים הבאות הי' חבר הנהלת אגודת חב"ד, וחבר ועד רבני ליובאוויטש. נפטר בר"ה תשס"ד.

לט. סא (תמונה). ע. צז. קד. קז-ח (סקירה. תמונה). קיא. קלד. קמה. קנז. קסג. קצ. קצג (תמונה. חתימה). קצד. קצה-ו (תמונות). קצז. קצח (תמונה). קצט-רג. רלט-רמא. רנח. רס. שלא.

גוראר'י, שניאור זלמן

ב"ר יחיאל צבי, מווארשא. נולד בשנת תרע"ו. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ז-צא (מכינה ושיעורים), תרצ"א (קיץ) – תרצ"ה (אולם). בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב.

קכח. קלו (3). קמח (16). קנט (9). קנב (9). קנו (5). קנז (12). שפב (43).

גורביץ

עיי"ע הורביץ.

גורדון, אברהם יוסף

ב"ר חיים, מדונילביץ. למד בתו"ת בגלובאקא. אחרי המלחמה הגיע לארה"ק והתיישב בכפר חב"ד.

גורדון, זרח

מקבוצת תלמידי אחי תמימים בנ.י. שנסעו ללמוד בתו"ת באטוואצק באלול תרצ"ט, וכשהתחילה המלחמה נסע לווארשא, ריגא ושטוקהולם, ומשם חזרה לנ.י.

קפד. קפז. קפח (תמונה).

גורדון, יוחנן

כט (מכתבו). לז. קפה.

גורדון, ניסן

ב"ר יוחנן, מדאקשיץ. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווילנא בשנים תר"צ-צא. אח"כ התיישב בנ.י. נפטר בשנת תש"נ.

כט. רטז (32). ריח (31).

גורדון, שלום דובער

כט. קפה.

גורטשין, דוד

מטשעכאנאווצע. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ב (מכינה), תרצ"ג (קיץ) – תרצ"ה (שיעורים), תרצ"ה (קיץ, אולם).

קמז (8).קנא (9). קנו (4). קנז (10).

גזעוואטש, חיים יהודה

ב"ר משה, מקאלושין. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ג.

קצא (3).

גזענדא, ישראל

מיאדאווע. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ב-ג.

קמז (12). קנא (11).

גזשעביען, משה

מווארשא. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ה.

קצג (15).

גטנוביץ, עקיבא

יג.

גטרמן, יצחק ברוך

מקארוב. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ז-ח.

קעג (144).

גידיינקן, יעקב

מריקי. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ב-ה (שיעורים), תרצ"ה (קיץ) – תרח"צ (אולם). כשהתחילה המלחמה הי' בריקי, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.

קנא (12). קנה (18). קנח (77). קנט (20). קעב (40). רצב (12). שעג (101).

גיטלין, אלי'

ב"ר מענדל יוסף, מדיסנא. נולד בשנת תרס"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ו-ז (שיעורים), תרפ"ז (קיץ) – תרצ"א (אולם).

קה. קיד. קכו. קלה. רס.

גיטלין, יצחק

ב"ר מענדל יוסף, מדיסנא. נולד בשנת תרע"ג. למד בתו"ת בווילנא בשנים תרפ"ז-צא.

רטו (5). ריז (3).

גיטלין, שמואל

קכו.

גיטליס, אברהם

ב"ר זעליג, ממאציוב. נולד בשנת תרס"ז. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ה-ז. בשנת תרצ"ה הי' ר"מ סניף ראציאנז. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב.

צח. קד. קסו. רמו. שעח (29).

גיטליס, ירוחם פישל

ב"ר ישעי', מקאווע. למד בתו"ת בליובאוויטש. עבר את מאורעות המלחמה וניצל.

שלו. שלח.

גיטליס, ישעי'

מקאווע. נולד בשנת תרפ"ב. למד בתו"ת באטוואצק בשנים תרצ"ז-ח.

קעג (112).

גייער, ירחמיאל

ב"ר שמעון, מחעלם. נולד בשנת תער"ב. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.

קיג. קטז.

גייער, משה

מדובענקא. נולד בשנת תרפ"ב. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ה-ז (מכינה), תרח"צ (אטוואצק, שיעורים).

קס (104). קעג (151). קצה (22).

גיליגין (מזכירת הנשיא רוזוועלט)

שמג.

גילרנטר, יוסף ליב

שפח (40).

גילרנטר, יצחק
מוואַרשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרצ״ד-ה (מכינה), תרצ״ה (קיץ, שיעורים).
קצב (1). קצג (8).

גינגולד, אברהם משה
ב״ר אהרן נפתלי, ממלאווע. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בוואַרשא בשנת תרצ״א.
קלו (15).

גינזבורג, אברהם יצחק
מדאלהינוב. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״א.
רטו (24). ריז (20).

גינזבורג, אהרן
מווילנא. נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בווילנא בשנת ת״ש. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רסט (30). רצב (11).

גינזבורג, אהרן מווילקאמיר
שע.

גינזבורג, יואל (אבד״ק יאנאווא)
ב.

גינזבורג, יוסף
שע.

גינזבורג, פיער (ברון)
נד.

גינטר, ירחמיאל משה
שעב (36). שפב (41. וזוגתו חי׳ נעכא).

גלאווינסקי, פישל
ב״ר נח, מפאדעמביץ. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תר״צ-צא.
קלו (16).

גלאז, זעליג
ב״ר מענדל, מגלובאקע. נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בוואַרשא בשנת תרפ״ו. בשנת ת״ש הי׳ בווילנא, ונסע משם בעיירות ליטא לחיזוק לימוד דא״ח. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
כד. קז. רפ. רפח (47). ש (18). רצט-ש (17).

גלאז, שמואל צבי
כה (חתימה).

גלאז, שניאור
נולד בשנת תרע״א. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצב (12).

גלאזער, אלחנן
שכח.

גלאט, ח.
שעב (31).

גלבטרויב, אברהם
מוואַרשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בוואַרשא (מכינה) בשנת תרצ״ג.
קצ (6).

גלבטרונג (גלבטרויב), יעקב
ב״ר צבי, מפאלעניץ. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בוואַרשא (מכינה) בשנים תרצ״ג-ה (מכינה), תרצ״ה (קיץ, שיעורים).
קס (108). קצ (16). קצא (12). קצב (18). קצג (15).

גלברט, אברהם אבא
מבריינסק. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בוואַרשא בשנת תרצ״ג (בחורף במכינה ובקיץ בשיעורים).
קנא (5).

גלובנקי, יעקב
נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״ו.
רכא.

גלומבצקי, אפרים
משווינציאן. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווילנא בשנים תר״צ-צא.
רטו (20). ריז (19).

גלוקסון, יצחק מענדל
עיי״ע ליס.

גלזמן, אברהם יוסף
מאטוואצק. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בוואַרשא בשנת תרצ״ה.
קנז (2).

גלזמן, חיים דוד
ב״ר קלמן ראובן, מסטאפניץ. נולד בשנת תרס״ט. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרפ״ג, תרפ״ו-צא. משנת תרצ״א ואילך הי׳ משגיח ור״מ בשיעורים בוואַרשא ובאטוואצק, ובמשך תקופה – ר״מ בתו״ת בלאדז. כשהתחילה המלחמה הי׳ בסטאפניץ, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
צה. קד. קיא. קל. קלו. קסו. רלא. שעא (84).

גלזמן, מאיר

ב״ר קלמן ראובן, מסטאפניץ. נולד בשנת תרס״ט. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרפ״ג-צא. אח״כ הי׳ ר״מ בישיבה. במשך תקופה הי׳ ר״מ בסניף בחעלם. כשהתחילה המלחמה הי׳ בין הרשומים למשלוח עזרה. השתדל לברוח מפולין לווילנא, ולא הצליח. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
צה. קד. קיא. קכו. קלו. קמא-ב (תמונה). קסד. קסו. קעט (תמונה). קצג. קצח (תמונה). רא. רמח. רנח-ס. רסז. רסט. רצב (10). שעא (93).

גלזמן, משה ליב
ב״ר חיים, מסטאפניץ. נולד בשנת תער״ב. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרפ״ו-ז.
קז. קיג.

גלזר, דוד
למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק (ע"פ ס' התמימים).

גלזר, יהושע
מקורעניץ. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווילנא בשנת תרצ"א.
ריח (41).

גלזר, יעקב
למד בתו"ת בריגא בשנת תרצ"ב.
כב. רלח.

גלזר, מאיר
למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק (ע"פ ס' התמימים).

גליבטר, אברהם משה
מווארשא. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ב-ד (שיעורים), תרצ"ד (קיץ) – תרצ"ה (אולם).
קמז (1). קנא (2). קנו (1). קנז (7). קנט (4).

גליבטר, לעמיל
מווארשא. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ה.
קצג (11). קצד (15).

גלינר, יעקב דוד
מטשיזעוו. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ג-ד.
קנא (16). קנה (14).

גליצנשטיין, יצחק ליב
שפח (26).

גליקלר, שלמה יצחק
תלמיד יח"ל, שהשתתף בניהול הישיבה בגיטו ראדום.
שלד.

גליקסברג, יוסף מנחם
מביאלעפאלע. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ג (מכינה), תרצ"ג (קיץ) – תרצ"ה (שיעורים).
קנא (20). קנה (19). קנח (76). קצ (9).

גליקסברג, משה דוד
למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.
קיב.

גליקסמן, מאיר
מקאמינקא (טשענסטכוב). נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ד-ז (מכינה), תרצ"ז (קיץ) – תרח"צ (שיעורים). כשהתחילה המלחמה השתדל לברוח מפולין לווילנא, ולא הצליח. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.
קעג (120). קצד (21). קצה (19). רסז. רצב (14).

גליקסמן, נפתלי הערץ
ב"ר חיים בנימין, מקאמינקא (טשענסטכוב). נולד בשנת תער"ב. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ו-צ (שיעורים), תר"צ (קיץ) – תרצ"ה (אולם). כשהתחילה המלחמה הי' בטשענסטכוב, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קיב. קכח. קלה. קמח (37). קנב (17). קנו (24). קנז (59). שעא (65).

גלענצער, שמואל צבי
ב"ר שמחה, מחעלם. נולד בשנת תרס"ו. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ד-ה.
צה.

גלפרין, יעקב
מקראסנע. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בווילנא בשנים תר"צ-תרצ"א.
רטו (18). ריז (15).

גלר, צבי
נולד בשנת תרפ"ד. למד בתו"ת בווילנא בשנת תרצ"ו.
רכא.

גלרשטיין, א. מ. (מבריסק)
קעד.

גלרשטיין, מרים
רצט-ש (24). שעב (32).

גלרשטיין, משה
רעא.

גמיינר, מאיר זאב
מווארשא. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ב-ג (מכינה), תרצ"ד (קיץ) – תרצ"ה (שיעורים).
קנה (26). קנח (92). קס (81). קצ (21). קצא (15).

גנזבורג, יצחק
קסט.

גנעסין, יהושע נטע (מפאטשעפ)
פז.

גסטין, אהרן
מווארשא. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ג.
קצ (1).

געוויס, ישראל
מווארשא. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ו-ח.
קצז (28).

געזונדהייט, יוסף
מווארשא. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ו-ח.
קצז (13).

געלבלום, זאב
מווארשא. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ד.
קצב (4).

געלבפיש, אברהם
ב"ר גדיל, מווארשא. נולד בשנת תרס"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ו-ז.
קה. קיד.

געלבפיש

קעד.

געלפיש, הירש

מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.

קצד (7).

געגדל, נתן

מאיידוציק. נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בווילנא בשנים תרפ״ח-צא.

רטו (14).

געלריצקי, משה אלי׳

ב״ר אברהם יצחק, מקינצק. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בשנים תרצ״א (לאדז), תרצ״ב-ג (ווארשא שיעורים), תרצ״ג (קיץ) – תרח״צ (אולם), תרח״צ-ט (ניהל את הסניף בלאדז), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ב הגיע למונטריאל, שם יסדו תו״ת, ובה עסק כל ימיו. נפטר בשנת תש״ע.

קלח-ט. קמז (18). קמט (תמונה). קנב (31). קנו (6). קנז (38). קנט (34). קע (תמונה). קעב (51). רכד. רכה (9). רלא. רלב (תמונה). רסח (13). רסט (17). עדר-רעז (תמונות). רעח. רפ. רפח (24). ש (5). שא (5). שז (תמונות). שט (תמונה).

געשט, אלי׳ חיים

מסטאשוב. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ה.

קס (63).

גרובר, ב.

שעד.

גרודזיצקי, צבי

רמז.

גרודזנסקי, חיים

נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״ו.

רכא.

גרודזנסקי, חיים עוזר (מווילנא)

לו. מב. נד-ז. ריב. רסב. רפה.

גרוזובסקי, חיים

מקאמיניץ (נכד הג״ר ברוך בער). נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בווילנא בשנת ת״ש.

רסט (32). רעח.

גרומן, אהרן פנחס

ב״ר דוד, מוולאיין. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בווארשא בשנים תר״צ-תרצ״א.

קלז (27).

גרומן, יעקב ליב

ב״ר שמעון, מסטאצק. נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.

קיג. קטו.

גרומן, מענדל

ב״ר יעקב, מווארשא. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בשנים תר״צ-צג (שיעורים), תרצ״ג (קיץ, אולם).

קכט. קלו (6). קמז (17). קנב (40).

גרוסבוים, דובער

ב״ר גרשון, מקובליץ. נולד בשנת תרס״ו. למד בתו״ת בליובאוויטש (חדרים), מינסק (תרע״ז-ח), ווארשא (תרפ״ה-ו). ניצל ממאורעות המלחמה. הגיע לארה״ב, והתיישב בנוארק, ואח״כ בנ.י. נפטר בשנת תשנ״ז.

גרוסבוים, מרדכי ליב

ב״ר גרשון, מקובליץ. למד בתו״ת בליובאוויטש. בשנת תרפ״ז הי׳ משפיע בסניף בווילנא. נשא את אחותו של הרי״ד אושפאל הנ״ל.

קכח. רח-ט (חתימה). רי.

גרוסברג, שמואל ליב

מסטאפניץ. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ה (מכינה), תרח״צ (אטוואצק, אולם).

קעב (86). קצג (24). קצד (27).

גרוספרשטנד, אפרים

מווארשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.

קצג (3).

גרוסקין, שלמה

ב״ר משה מרדכי, מווארשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ג (מכינה), תרצ״ד (שיעורים).

קנה (33). קצ (30). קצא (7).

גרוסקין, שמואל אלי׳

מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ה.

קס (91).

גרושפס, קלמן

מפאצאנוב. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ. כשהתחילה המלחמה השתדלו להביאו מפולין לווילנא, ולא הצליחו. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.

קעב (71). רסז. רצב (13).

גרטלר, יוסף

ב״ר צבי, מקראסניבראד. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.

קיד.

גרטנר, הענין

מבוסק. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח.

קעב (11).

גרטנר, יוחנן

רלד.

גרטנר, מאיר

ב״ר שלמה יוסף, מנאווי-קארטשין (ניישטאט). נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ה-צא.

קז. קיג. קכז. קלה.

גרטנר, מאיר נפתלי

למד בתו״ת בוואַרשא בשנת תרפ״ז.

קיב.

גרייער, מרדכי

מחארקישאוו. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בוואַרשא (מכינה) בשנים תרצ״ב-ג.

קצ (16).

גרייצר, משה

ב״ר אשר, מוואַרשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בוואַרשא (מכינה) בשנים תרצ״ב-ד.

קצ (19). קצא (19). קצב (11).

גרין, דוד

רצו.

גרינבלט, יעקב צבי

מרייוויץ. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בוואַרשא (מכינה) בשנים תרצ״ז-ח.

קצז (14).

גרינבלט, מענדל

מאטוואצק. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בוואַרשא (מכינה) בשנת תרצ״ד.

קצב (20).

גרינברג, חיים

שע.

גרינברג, יעקב

ב״ר שמואל יצחק, מווישקאוו. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרפ״ו-ז.

קו. קיב.

גרינברג, ישראל

ב״ר יוסף, מאדליבאזשיץ. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בוואַרשא בשנת תרפ״ז.

קיד. קטו.

גרינברג, מאיר

ב״ר יהושע פאלק. נולד בשנת תרע״ז. מקבוצת תלמידי אחי תמימים בנ.י. שנסעו ללמוד בתו״ת באטוואצק באלול תרצ״ט, וכשהתחילה המלחמה נסעו לריגא והמשיכו לימודיהם עד חוהמ״ס, שאז נסעו לשטוקהולם, ומשם חזרה לנ.י.

קפד-ה (תמונה). קפז.

גרינברג, משה

ב״ר שמחה בונם, מחעלם. נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרפ״ט-צא. אח״כ עלה לארה״ק, והתיישב בירושלים. מחב״ס השקיעה והזריחה. נפטר בשנת תשס״ד.

קכט. קלז (19).

גרינברג, שלום

ב״ר שמחה בונם, מחעלם. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ.

קעג (165).

גרינברג, שמעון ליב

מוואַרשא. למד בתו״ת בליובאוויטש ובשצעדרין. משנת תרצ״ב משפיע ושו״ב בפריז. בשנת תרצ״ט התיישב בארה״ב. נפטר בשנת תשכ״א.

קכא.

גרינגלס, דובער

רסב.

גרינגלס, מנחם זאב

ב״ר אברהם יחיאל, מלאדז. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בשנים תרצ״ו (לאדז), תרצ״ז-ט (אטוואצק), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ב הגיע למונטריאל, שם יסדו תו״ת, ובה הי׳ משפיע כל ימיו. נפטר בשנת תשע״א.

קעב (12). רלא-ב. רסא. רסב (מכתבו). רסג (תמונה). רסו-ז. רסח (36). רעא-ג. עדר-ה (תמונות). רעח. רפ-פא. רפג. רפח (23). ש (4). שא (4). שב. דש. שז (תמונה). שח. שט (תמונה).

גרינפלד, אלעזר

ב״ר אהרן, מלונטשיץ. נולד בשנת תרס״ט. למד בתו״ת בוואַרשא בשנת תרפ״ו.

קד.

גרינפלד, גבריאל

מלאדז. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״א.

רכו (48).

גרינפרס שמרי׳

שע.

גרינצווייג, מרדכי

פא-ב (חתימה).

גרינר, שרגא פייוויש

ב״ר לייבוש, מדרילץ. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרצ״א-ב (שיעורים), תרצ״ב (קיץ) – תרח״צ (אולם). כשהתחילה המלחמה הי׳ באסטראווצי, והי׳ בין הרשומים למשלוח עזרה. עבר את מאורעות המלחמה וניצל. בקיץ תש״ט הגיע לברזיל, והתיישב בריא ד׳זענעראַ.

קלו (4). קמח (39). קמט (תמונה). קנו (41). קנז (46). קנט (57). קעב (90). שלו. שלח (תמונה). וזוגתו ובנו). שעא (67).

גרינשפן, אברהם
ב״ר דוד, מוואלאמין. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיד. קטו.

גרינשפן, משה מרדכי
מאסטראווצא. נולד בשנת תרס״ד. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״א-ד. אח״כ למד שו״ב בדאקשיץ וגלובאקא.
פד. צח.

גרישא, משה
נולד בשנת תרע״ח. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (19).

גרנטובסקי, משה ברוך
מקאלאשין. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ג.
קמח (32).

גרפינקל, אברהם יצחק

ב״ר אלתר בנציון, מווארשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בשנים תרצ״ג-ט (ווארשא-אטוואצק), תי״ש (ווילנא), תש״א (יפן), תש״ב-ו (שנגהאי). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בתש״ו הגיע לארה״ב, ושימש ר״מ בתו״ת.
קב. קמג (תמונה). קנא (4). קנד. קנה (2). קנח (67). קס (60). קסב-ד. קסו (תמונה). רסא. רסג. רסח (40). רסט (12). רעא. רפח (26). רעג-ז (תמונות). רעט. רפב-ג. רצז. ש (7). שא (7). שה. שז (תמונות). שיב (חתימה). שיג-ד. שטו (חתימה). שיז. שיט. שכד-ו. שכט (12). של (תמונה). שלא-ב.

גרפינקל, בנימין אליעזר
מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ד (מכינה), תרצ״ה (שיעורים).
קנח (95). קס (97). קצב (1). רסג.

גרפינקל (קאוורין), דובער

מקורעניץ. נולד בשנת תרס״ד. למד בתו״ת בליובאוויטש בשנים תרע״ו-ז. משגיח בתו״ת בחרקוב. בשנת תרצ״ו יצא מרוסיא, והתמנה משגיח ובוחן כללי בתו״ת באטוואצק. כשהתחילה המלחמה נשאר באטוואצק, והי׳ בין הרשומים למשלוח עזרה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב. אז נסע לגיטו ראדום ועמד בראש הישיבה תו״ת, בשנים תש״א-ב.
קסד (תמונה). קפג-ה. קפו (תמונה). שלה. שעא (44). שעב (29). שפג (44). תג.

גרשוביץ, יעקב יוסף
מליטא. נולד בשנת תרפ״ה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (5).

גרשון, זרח יצחק
כג.

גרשון (רב מקובנה)
לג. שסט-ע.

דאלינסקי, אברהם
ממעלאדזענע. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווילנא בשנים תר״צ-צא.
רטז (46). ריח (38).

דאמליך, ארי׳ זאב
מאטוואצק. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח״צ.
קצז (4).

דאמליך, צבי
רסב.

דאנער, חיים יוסף
ב״ר מאיר, מווינעוויץ. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״ב.
רכט (15).

דאקשיצקא, הרץ
לה.

דבליצקי, בצלאל
יב.

דברוסקין, יחיאל מיכל
ב״ר שניאור זלמן, מבראילא רומניא. נולד בשנת עת״ר. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ט-צא. אח״כ התיישב בארה״ק והי׳ רב בחיפה.
קכז.

דגובין, ידידי׳

ב״ר שמואל, מברעסלאוו. נולד בשנת תרע״ב. למד בתו״ת בשנים תרפ״ח-צא (ווילנא), תרצ״ב-ד (ווארשא). אח״כ הגיע לארה״ב, והי׳ רב ושו״ב בפילדלפיא. נפטר בשנת תשס״ד.
קמח (19). קנב (12). קנו (17). רטו (3). ריז (5).

דובוב, יצחק
למד בתו״ת בליובאוויטש בשנים תרס״א-ז. רב בפענזע, פינדעלע, ריגא (תרפ״א-ח), ר״מ בישיבה במאנטשעסטער (מתרפ״ח ואילך). נפטר בשנת תשל״ז.
יא. מו.

דובוב, פסח
שעח (23).

דובין, דוד
שפ (2). זוגתו סלאווא, ובניהם אלחנן, זלמן והינדא).

דובין, מרדכי
ב״ר שניאור זלמן דובער, מריגא. נולד בשנת תרמ״ט. ציר בבית הנבחרים בלטביא. בעת המאסר בקיץ תרפ״ז התאמץ ביותר והביא לשחרור אדמו״ר ויציאתו

מרוסיא והתיישבותו בריגא. ליווה את אדמו"ר לארה"ב בשלהי תרפ"ט. הי' מראשי תומכי הפעילות ואנ"ש. כשפלשו הרוסים לריגא בת"ש, נאסר, והי' אסור במשך תקופה ארוכה ברוסיא. נפטר בקויבשוב בשנת תשי"ח.

מו-ז. נ-נב. נו (חתימה). סג-ד. קיז. קפז. רלח. רנא. רנג. שמב. שמה. שנד-ה. שסח-ט. שעה-ו. שעז (1. וזוגתו פאניע, ובניהם זלמן ויהודית). שפט. שצא-ב.

דובין, משה

שפ (3).

דובין, שניאור זלמן דובער

ב"ר מרדכי, מריגא. נולד בשנת תרע"ד. למד בתו"ת באטוואצק בשנת תרצ"ז-ט. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב.

סה. קעב (85). קעח (תמונה). קפב. שעז (1). ריט. רנג. שפ (2).

דובער, המגיד ממזריטש

שצז.

דובער, אדמו"ר האמצעי

יא-ב.

דוד ב"ר יצחק (מבירז)

יא-ב (חתימה).

דווארקין, זלמן שמעון

קסט.

דווארקין, מיכאל

ס.

דולגופולסקי, הדסה; פריידא; צבי הירש

שפ (4).

דוליצקי, שמואל אבא

לו. קיח.

דומברובסקי, ירחמיאל ישראל

ממלאווא. נולד בשנת תרד"ע. למד בתו"ת בשנים תרצ"א (לאדז), תרצ"ב-ד (ווארשא).

קמח (23). קנב (19). קנו (19). רכה (23).

דושבסקי, זאב

מיעקאטרינאסלאוו (לעוועדאוו). למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ג-ה. אז נסע ללמוד שו"ב בקורעניץ.

צח.

דזייקאבסאן, ג'ונס

שסב.

דזייקאבסאן, ישראל

כ. לא. לז. לט. מו-ז. נט-ס. עט. צה. קיח-כ. קכה. קלח. קמא. קסד. קעה. קעח. קפא. קפב (תמונה). קפד-ה. קפו (תמונה). רד. ריב. רלז. רסד. ער. רפה. שח. שט (תמונה). שמ-מא. שדמ-ה. שמז. שס. שסד. שסח-ט. שעה. שצב. תב-ח.

דזעדזיץ, ח.

שעה.

דייטלבוים, מענדל

מווארשא. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ה.

קצג (18).

דייטש, מאיר

מקאלא. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ב-ד.

צח.

דייטשלנדר, שמואל

רמח.

דיימנט, משה

מטאמאשאוו. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"א.

רכו (26).

דיין, גרשון

פא (חתימה).

דינעס, דוב

נולד בשנת תרפ"ב. למד בתו"ת בווילנא בשנת תרצ"ו.

רכא.

דיסין, בנימין

רצ. רצג. רצה.

דיקשטיין, ציר הקונגרס

שכח.

דמבראט, פסח

ב"ר ישעי', מווארשא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ב-ג.

קצ (27). קצא (20).

דמבראט, שלמה

ב"ר ישעי', מווארשא. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ב-ג.

קצא (7).

דנדרוביץ, נתן נטע

ב"ר יעקב, מריקא. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ג (מכינה), תרצ"ד-ו (שיעורים).

קנה (30). קנח (88). קס (84). קסו (תמונה). קצא (1).

דנציגר, אבא גרשון

מפראגא. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ה.

קס (96).

דנציגר, אברהם חיים

שפד (61 – וזוגתו לאה, ובניו חיים ישראל, פיגא, חוה, שמואל, יעקב ירחמיאל, ונחמה).

דנציגר, יחיאל ישעי' (אחי אדמו"ר אלכסנדר)

רסא.

דנציגר, יצחק מנחם (אדמו"ר אלכסנדר)

קיט.

דערן, יחזקאל
ב״ר ישראל, מווישקוב. נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בשנים תרח״צ-ט (אטוואצק), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן), תש״ב-ו (שנגהאי). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ו הגיע לארה״ב, אח״כ התיישב בפיטסבורג. נפטר בשנת תשל״ט.
רסח (18). רסט (26). רצא (7). שא (32). דש. שז (תמונה). שכט (8). של (תמונה). שלב. שלג (תמונה).

דראזניק, משה
ב״ר אנשיל, מווארשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ג.
קצא (18).

דרזנר, משה
ב״ר יעקב, מווארשא. נולד בשנת תרס״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ה-ז.
צז. קה. קיא.

דריבענער, אברהם
שסט-ע.

דריזע, גיטא
סה.

דריזין, אברהם (מאיור)
קכד.

דרייזין, משה
ב״ר צבי הירש, מגערמאנאוויץ. נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בשנים תרפ״ח-צא (ווילנא), תרצ״ב-ג (ווארשא). אח״כ הגיע לארה״ב והתיישב בפראווידענס.
ריא. רטו (16). ריז (14).

האבערגריץ, משה
מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצד (19).

האגעל, אברהם מאיר
מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ה.
קנח (93). קס (92).

האזע, יחזקאל משה
מיאבלאנע. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ה.
קנח (100). קס (72).

האסטראוויטש, פנחס
פא-ב (חתימה).

האפט, אברהם אלי'
פא (חתימה).

הארטאן, מאיר דוב
שמט.

הבלין, חנוך הענדל
עט. רפה. שמח. שס. שצד.

הבלין, שלמה זלמן (משפיע תורת אמת)
פז-ח. קסט. קעו.

הבר, חיים
מלאדז. למד בתו״ת בלאדז, ואח״כ באטוואצק. רלב.

הבר, יעקב טובי'
פה. שעא (35). שעה. שפג (46 – וזוגתו שיינא שרה).

הבר, ישראל צבי
ב״ר חיים אליעזר, מלאדז. נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״ג. אח״כ עלה לארה״ק ולמד בתורת אמת, ובתו״ת בתל אביב, עד שנת תש״ד. נפטר בשנת תשס״ז.

הבר, שלמה דוד (יואל)
בנו של הרי״ט הנ״ל.
שעא (63). שעב (43). שעט (47 – וזוגתו סאליע, ובניו זושא, שמואל, בלומא, ושבתי שלום).

הבר, שמואל
כז. פד. פט. צא. ק. רו. רי. רמג.

הבר, שמחה בונם
ב״ר חיים אליעזר, מלאדז. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בשנים תרצ״ב (לאדז), תרצ״ב-ה (ווארשא), ואח״כ בתורת אמת בירושלים. גר בפתח תקוה.
קנו (30). קנז (53). רכט (17).

הדני, יחיאל
למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרפ״ו-ז. אח״כ התיישב בארה״ק, והי' מזכיר לשכת ראש הממשלה.
רז.

הוזנשפרנג, אברהם חיים
מפולטיסק. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ה.
צז (תמונה).

הוכגלובע, משה
מווארשא. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״א.
קלז (43).

הוכגלובר, בנימין
מווארשא. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצד (6).

הוכגלובר, נחמי'
מווארשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצג (20). קצד (22).

הוכלרר, שלמה נחמי'
מווייסלאוויץ. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ. בשנת ת״ש נרשם בין התלמידים בסניף ווילנא. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. אח״כ התיישב בטורונטו, ונקרא הוכלר. נפטר בשנת תשס״ט.

קעב (82). רעט. רפח (33). ש (14). שא (14). שז (תמונות). שכט (14). של (תמונה). שלב (תמונה). שלג.

הוכמן, יוסף רפאל
מוואלאמין. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ה (בחורף במכינה ובקיץ בשיעורים).
קס (103). קצג (4).

הוכמן, יעקב
מדוקשיץ. למד בתו״ת בליובאוויטש. משפיע בתו״ת בווילנא. כשהתחילה המלחמה היתה לו ויזה לארה״ב, ולא הצליח לנסוע.
ריי. ריד (מכתבו). שסד.

הוכמן, משה ישעי׳
ב״ר יעקב (המשפיע בישיבה), מווילנא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווילנא בשנים תרפ״ט-צא.
רטו (25). ריח (30).

הול, קודדל (מזכיר המדינה ארה״ב)
שמג.

הולצמן, אברהם
ב״ר אליעזר, מקליבוצק. נולד בשנת עת״ר. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-צא.
קיב. קלה.

הולצשטוק, יחזקאל (יעקב) (אדמו״ר אוסטרובצא)
קיט. שעב (41).

הומבורג, אלתר
מווארשא. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצד (5).

הוספלד, מרדכי יעקב
מווארשא. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצה (23).

הופמן, יחזקאל
ב״ר שלמה, מאלקוש. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיג. קטז.

הופשטיין, ישראל (אדמו״ר גרודזינסק)
קיט.

הורביץ, אברהם זלמן
ב״ר דובער נחום, מווארשא. נולד בשנת תרס״ד. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ד-ז. בשנת תרפ״ז הי׳ מלמד דא״ח לצעירים בתו״ת בווארשא. כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, והי׳ בין הרשומים לקבלת עזרה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב.
צה. קג. קיא. קיג. שעא (4). שעב (28). שפג (45).

הורביץ, אלחנן
ב״ר יעקב, מריגא. נולד בשנת תרע״ז. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רפח (12).

הורביץ, ארי׳ יהודה ליב
עט. קסג. קפד. ריא.

הורביץ, ברוך שלום
סט.

הורביץ, דובער נחום
סט. עב. קלב. קפא. שעא (3). שעב (28). שפג (45).

הורביץ, הלל
ב״ר יצחק (מתמיד). נולד בשנת תרד״ע. בשנת ת״ש הי׳ ר״מ בתו״ת בדאנקרא, ונתמנה לרב בליוועניהאף. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
סג-ד (סקירה). רנד. רפח (11). שעז (3). שפז.

הורביץ, חנה; שרה
סה-ו (תמונה).

הורביץ, יהודה (מפונוביז׳)
שע.

הורביץ, יהושע העשל (אדמו״ר חנטשין)
קיט.

הורביץ, יוסף יוזיק
כט. סט (סקירה). ע.

הורביץ, יעקב
מז. רנג. שפא (16). שפט.

הורביץ, יצחק (מתמיד)
מברעזנעוואטע. נולד בשנת תר״נ. למד בתו״ת בליובאוויטש. בשנת תרצ״ג יצא מרוסיא והתיישב בריגא. ומאז שד״ר לארה״ב ולארצות אירופה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב.
סג-ד. קנד. קסג. קסה. קפז. רלט. רנג. שסו. שעז (3). שפז. שפח (מכתבו). שפט.

הורביץ, ישראל
ב״ר דובער נחום, מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ה-ז. כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב.
צו. קה. קיא. רצג (36). שעג (121). שפג (45).

הורביץ, מאיר
מלטביא. נולד בשנת תרפ״ה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (6).

הורביץ, מנחם מענדל
מ. סט.

הורביץ, משה
מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצג (14).

הורביץ, ראובן
שפח (27).

הורביץ, רבקה
סג. סו (תמונה). שעב (30). שעז (3).

הורביץ, שלום דובער
מריגא. נולד בשנת תר״פ. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רפח (2).

הורביץ, שמואל
ב״ר יצחק (מתמיד). נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת ברוסיא, ובשנת תרצ״ג יצא עם אביו מרוסיא והתיישבו בריגא. כשנוסד תו״ת בדאנקרא למד בה (תרח״צ-ש), ובריגא (תש״א). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בתחלת קיץ תש״א חזר לרוסיא, ואחרי המלחמה יצא מרוסיא, ואח״כ הגיע לארה״ק והתיישב בלוד. נפטר בשנת תשע״א.
רפח (10).

הורביץ, שמואל
ב״ר דובער נחום, מווארשא. נולד בשנת תרס״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ב-ז. כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב.
צה. קד. קיא. רצג (35). שעג (120). שפג (45).

הורביץ, שניאור זלמן
ב״ר מנחם מענדל, מווארשא. נולד בשנת תרס״ב. למד בתו״ת בווארשא, לערך בשנת תרפ״ב. אחרי המלחמה התיישב במונטריאל, ועמד בראש בית רבקה שם.
סט. שעא (5). תט.

הורביץ, שרה
סו (תמונה).

הורנשטיין, גרשון
שעב (38).

הורנשטיין, חי׳ מושקא (בת אדמו״ר מוהר״ש)
קכא. שנד.

הורנשטיין, יוסף
שעב (39).

הורנשטיין, מנחם מענדל (חתן אדמו״ר מוהריי״צ)
כז. לט. נא. קכא. קמד. שדמ. שמח. שמט-נא. שנג-ו (השתדלות הצלתו). שסג. שעא (42). שעד. תה.

הורנשטיין, משה (חתן אדמו״ר מוהר״ש)
נה. קיח. קכ (תמונה). קכא-ג. שעא (41).

הורנשטיין, שיינא (בת אדמו״ר מוהריי״צ)
כז. נא. קמד. שדמ. שמט-נא. שנג-ו (השתדלות הצלתה). שסג. שעד.

הורנשטיין, שלמה
שנא.

הורנשטיין, שמואל
שעג (158).

הייבלום, מיכאל
מווארשא. נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח״צ.
קצז (21).

היימן, יצחק יעקב
מט (חתימה).

היישריק, יהודה ליב
למד בתו״ת בווילנא בשנת ת״ש.
רסח (20).

הילדנברנד, שלמה צבי
מקאלושין. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ד (מכינה), תרצ״ה (שיעורים).
קנח (118). קס (125). קצב (15).

הילדסהיימר, מאיר
נא-ב. נד. נו (חתימה).

הילמן, מרדכי
מט (חתימה).

הימלפרב, יעקב
מז.

הימלפרב, שלמה
ממארדי. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצד (28).

הימלשטיין, אהרן
מסאבילאוו. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ.
קעג (131).

הימלשטיין, יחזקאל
משצעדרין. נולד לערך בשנת תרמ״ה. למד בתו״ת בליובאוויטש. אח״כ משגיח ור״מ בתו״ת בליובאוויטש, קרעמענטשוג, פולוצק, האמיל וחרסון. בשנת תרצ״ג יצא מרוסיא והתיישב בריגא. בשנים תרח״צ-ת״ש הי׳ ר״מ בתו״ת בדאנקרא.
רנג. רנה. שעח (39). שפט.

הירש ב״ר יוסף (מווידז)
ז (סקירה).

הלומל, משה
מה-ו (חתימה).

הלינבלט, פנחס אליהו
ב״ר משה מרדכי. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק (ע״פ ס׳ התמימים).

הלל (ה״ר מפאריטש)
מד.

הלל (שו״ב מבירז)
שע.

הלשטוק, חיים זונדל
מווארשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ד (מכינה), תרצ״ה (שיעורים).
קנח (97). קס (100). קצב (2).

הנדלסמן, ליפא
מאטוואצק. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח.

קעב (91).

הנובר, מאיר שלום

מלאסקרעוו (פאריסאוו). נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ד (שיעורים), תרצ״ה (אולם).

קמז (27). קנא (22). קנו (28). קנז (30). קנט (28).

העכט, אברהם דובער

ב״ר יהושע. נולד בשנת תרפ״ב. מקבוצת תלמידי אחי תמימים בנ.י. שנסעו ללמוד בתו״ת באטוואצק באלול תרצ״ט, וכשהתחילה המלחמה נסעו לריגא והמשיכו לימודיהם עד חוהמ״ס, שאז נסעו לשטוקהולם, ומשם חזרה לנ.י. אח״כ הי׳ רב ביהכ״נ שערי ציון.

קפד-ח.

העכט, משה יצחק

שלב.

העכט, שלמה זלמן

ב״ר יהושע. מתלמידי אחי תמימים בנ.י. שלמד בתו״ת באטוואצק בשנת תרצ״ט (אחר נישואיו), וכשהתחילה המלחמה חזרו לנ.י. אח״כ הי׳ כל ימיו רב ושליח בשיקגו. נפטר בשנת תשל״ט.

קעט (תמונה). קפב (תמונה). קפג-ח. שמב. תו. תח.

העלפונד, אברהם דוב

מט (חתימה).

הענדל, אלי׳

ב״ר ישראל יוסף, מחעלם. נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.

קיג. קטו.

הענדל, יצחק

ב״ר ישראל יוסף, מחעלם (קאמאראוו). נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״א-ב (שיעורים), תרצ״ג-ט (אולם), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ב הגיע למונטריאל, שם יסדו תו״ת, ושם הי׳ ר״מ ושימש ברבנות כל ימיו. נפטר בשנת תשס״ז.

קלז (23). קמח (28). קמט (תמונה). קנב (24). קנו (1). קנז (25). קנט (17). קעב (23). קעח (תמונה). קצח (תמונה). רסח (26). רעו (תמונה). רפח (20). ש (1). שא (1). שו (חתימה). שז (תמונות). שט (תמונה).

הענדל, מאיר

מראדום. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ד-ט. כשהתחילה המלחמה השתדל לברוח מפולין לווילנא, ולא הצליח. אח״כ חזר לביתו בראדום, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בראדום יסד ישיבה בגיטו, שהתקיימה עד שהיהודים שבה הוצאו להורג, הי״ד.

קמט (תמונה). קנז (37). קנט (33). קעב (50). קעח (תמונה). רסז. רצב (34). רצב (1). שלד (תמונה). שלה. שעא (69). שעב (42).

הענדל, צבי

ב״ר ישראל יוסף, מחעלם. נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ.

קעג (160).

הענדלעס, אברהם; ליב

שעה.

הענקין (געגקין), יוסף

כב-ד. רצט-ש (16).

הערמלין, אביגדור

מווארשא. נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ז-ח.

קצז (4).

העשל, הרבנית

שעה.

הפנר, יעקב יצחק

למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.

קיב.

הרמן, יצחק יהודה

מווארשא. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ז-ח.

קצז (12).

הרמן, מרדכי

מווארשא. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח״צ.

קצז (20).

הרץ, גדלי׳

ב״ר אברהם משה, מרעמבערטוב. נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ח-צ (שיעורים), תר״צ (קיץ) – תרצ״ג (אולם). אחר כך התיישב בארה״ק ושימש כר״י בישיבת חדושי הרי״מ, כמה שנים רב בסידני באוסטרליה, וחזר לארה״ק כר״י בישיבה הנ״ל. נפטר בשנת תשל״ח.

קכז. קלו. קמח (11).

הרץ, יוסף צבי (הרה״ר לאנגליא)

נג.

הרץ, יחיאל

מאטוואצק. נולד בשנת תרס״ג. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״א-ג. אח״כ עלה לארה״ק.

פד. צח.

הרץ, ליבוש

שעב (40).

הרץ, סלמון
שעג (134).

הרץ (חתן הר"ש שמוטקין)
שעא (34).

הרצוג, יצחק אייזיק (הרה"ר)
לג. רפה.

הרצוג, יצחק נפתלי
ב"ר דובער, מסלופיע. למד בתו"ת בלאדז בשנים תרח"צ-ט.
רלב.

הרצוג, משה אפרים
ב"ר דובער, מסלופיע. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בלאדז, ואח"כ בווארשא-אטוואצק (תרצ"ה-ז).
קנז (34). קנט (30). רלב.

הרצוג, צבי יהודה
מוואַרשא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ה.
קס (121).

הרצלר, משה
מה.

הרשברג, יצחק קלמן
ב"ר דוד אליעזר, מלוקאוו. נולד בשנת תרס"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ה-ז.
צז. קה. קיד.

הרשברג, שרה
שעב (37). שעג (159).

הרשמן, יוחנן אלי'
מוואַרשא. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ב (מכינה), תרצ"ג (שיעורים).
קמז (21).

הרשנצייג, אברהם
מטומשוב. למד בלאדז, ואח"כ באטוואצק.
רלב.

וואגנער, ראבערט (סנטור נ.י.)
שמג.

וואדניק, משה
מקינצק. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ג-ד.
קנא (18). קנו (23).

וואדקע, זאב
מוואַרשא. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ה.
קצד (9). קצה (11).

וואלאוויץ, דוד
מה.
עי"ע וויל.

וואלאנאוו, אברהם הירש
מוואַרשא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ה.
קצד (30).

וואלף, אפרים

ב"ר בנימין, מנירנברג. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בשנת תרצ"ט באטוואצק (תשרי-כסלו), ווילנא (טבת-אדר), דאנקרא (קיץ). אז ניצל לארה"ק, ולמד בתורת אמת בשנת ת"ש-תש"ב. והמשיך ללמוד בה גם אחרי החתונה. בשנים הבאות התמנה לנהל את תו"ת בלוד-כפר חב"ד, ולעמוד בראש אגודת חב"ד בארה"ק. נפטר בשנת תשס"ג.

וואלף, מאיר שלום
ב"ר דוד יהודה, מוואַרשא. נולד בשנת תרפ"ב. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ג.
קצא (16).

וואלקין, שמואל דוד
כז.

וואלש, דייוויד (סנטור מסצו'סטס)
שמג.

וואלשאניק, אביגדור
נו (חתימה). שפט.

וואלשאניק, שניאור זלמן יצחק
נח. שפט.

וואנדרסמן, הענין
ב"ר אברהם, מקינצק. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"ב.
רכט (4).

וואנסאווער, משה אהרן
מוואַרשא. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ד.
קצב (13).

וואסקבויניק, נחמן
כג.

וואקס, ירוחם
ב"ר יעקב, מרייוויץ. נולד בשנת תער"ב. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.
קיג. קטז.

וואקערמן, חיים
שעג (141).

וואַרנזער
נג-ד.

וואַרעמקליין, מענדל
מוואַרשא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ב-ג (מכינה), תרצ"ג (קיץ) – תרצ"ה (שיעורים), תרצ"ה (קיץ) – תרח"צ (אולם).
קנא (32). קנה (25). קנח (86). קנט (35). קעב (57). קצ (22).

ווארעמשטיין, שלמה צבי
מווארשא. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ד.
קצב (14).

ווארען, א. מ. (משרד הפנים בארה״ב)
שא.

וויגדרהויז, בן ציון
כה (חתימה).

וויגון, שמאי
רצז.

וויגוצקי, אלחנן
ב״ר מאיר, מוויזאווע. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״ב.
רכט (21).

ווידובינסקי, יוסף
מבוסק. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ.
קעב (43).

ווידמן, אברהם משה
ב״ר שלמה, מווארשא. נולד בשנת עת״ר. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ו.
קד.

ווידערוויץ, חיים יעקב
לא.

ווידפרנק, אברהם
מווארשא. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ג.
קמז (3).

וויזוברג, יוסף צבי
ב״ר משה, מחעלם. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ה.
צו.

וויזל, יוסף
למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק (ע״פ ס׳ התמימים).

וויזל, יצחק
מאטוואצק. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ו-ח.
קעב (95).

וויטנברג, משה
מה.

וויטנברג, שמעון יצחק
רצט-ש (18). שעז (2 – וזוגתו רוזא, ובנו מנחם). שצו.

וויגר, חיים
מווארשא. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצד (13).

וויל (וואלאוויץ), חיים אבא
מד.

וויילער, חיים (רבה של פאנדל)
יא.

וויילער, יצחק משה (רבה של פונימונק)
לא.

וויימאן, יצחק
יח. לה (חתימה). רח-ט (חתימה).

וויינבאום, יוסף אשר
ב״ר פנחס, משידלאוו. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ה.
צז.

וויינברג, אברהם (מחב״ס ראשית בכורים)
קעא (חתימה).

וויינברג, יוסף

מיאנאוו. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ד-ה (שיעורים), תרצ״ו-ט (אולם), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ב הגיע למונטריאל, שם יסדו תו״ת. אח״כ התיישב בנ.י. ועסק בהנהלת הישיבה, ובועד להפצת חסידות.
קמט (תמונה). קנה (21). קנח (73). קס (68). קעב (24). קעח (תמונה). קפה-ו. רסח (37). רסט (13). עדר-רעז (תמונות). רעח-פא. רפח (21).ש (2). שא (2). שו (חתימה). שז (תמונות). שט (תמונה). שלא. שלב (תמונה). שלד (מכתבו). שמ (תמונה). שמא.

וויינברג, יחיאל יעקב (בעל שרידי אש)
שפז-ח.

וויינברג, יחיאל ישעי׳
אבד״ק יענדרזשוו, ואח״כ גר באטוואצק.
רסא.

וויינברג, ישעי׳
שעג (142).

וויינברג, ליב
מזשעליכאוו. נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח״צ.
קצז (15).

וויינטרוב, דוד קלמן
ב״ר אברהם מרדכי, מריקי. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ז.
קו. קיב.

וויינר, שמרי׳
שע.

וויינריט, אברהם
למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיג.

וויינשטוק, מרדכי
שע.

וויינשטיין, אברהם
רח-ט (חתימה).

וויינשטיין, זאב
נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״ו.
רכא.

וויינשטיין, זלמן
מבריסק. למד בתו״ת בליובאוויטש. משנת תרפ״ד – סופר סת״ם לאנ״ש בווארשא.
שעא (37). שעג (143).

וויס, אברהם
שעא (27). שעג (144).

וויס, אלחנן
מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ד.
קצב (6).

וויס, דוד חיים
מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ד-ה.
קנח (96). קס (66).

וויס, קויפמן
מווארשא. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצד (26). קצה (26).

וויסבלט, ישעי׳
ב״ר אברהם, מקינצק. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בשנים תרצ״ב-ג (לאדז׳), תרצ״ד (ווארשא).
רכט (6). קצב (21).

וויסבלט, ליב
ב״ר אברהם, מקינצק-ראדאמסק. נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ח-צג (שיעורים), תרצ״ג (קיץ) – תרצ״ד (אולם). כשהתחילה המלחמה הי׳ בקינסק, והוא בין הרשומים למשלוח עזרה.
קכט.קלו (7). קנו (28). שעא (79).

וויסברד, גדיל
למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיב.

וויסברד, מ.
שעג (140).

וויסלפיש, ישעי׳
מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ד.
קצב (5).

וויסלפיש, ליב
מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ג (מכינה), תרצ״ג (קיץ) – תרצ״ד (שיעורים).
קנא (23). קנה (23). קצ (13).

וויסלפיש, נח יהודה
מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ד-ה.
קנח (87).

וויץ, אלי׳
מווילנא. מנהל תו״ת בווילנא משנת תרפ״ז ואילך.
כט. לד-ה (חתימה). לח. עז-ח (חתימה). רח-יב (חתימות). ריד (חתימה). ריט. רכ (חתימה). רס.

וויץ, יעקב
נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״ו.
רכא.

וויצפריכט, אשר
למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיב.

ווילדנברג, משה יצחק
מקאזניץ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ד.
קצב (24).

ווילה (מריגא)
שנד.

ווילנסקי, גדלי׳
ב״ר מנחם נחום אברהם, מפאטשעפ. למד בתו״ת בליובאוויטש. הרב לקהלה החסידית בדאלהינוב.
לב (סקירה. חותם וחתימה). לה. מב. רי. שעח (21).

ווילנסקי, דוד
שכב.

ווימאוונע, אלתר בן ציון
ב״ר חיים מרדכי, מקאמענטשיק. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ג (מכינה), תרצ״ד-ה (שיעורים).
קנה (5). קנח (66). קס (58). קצ (1). קצא (5).

ווימרמן, אברהם אליעזר
למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק (ע״פ ס׳ התמימים).

ווינטר, שמעון
מלטביא. נולד בשנת תרפ״ה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (17).

וויניקוב, יצחק
כב.

ווינר, שמואל
שצ (חתימה על חוזה). שצא. שצג. שצז.

וויסוצקי, חיים דוב
מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצד (9).

וויסוצקי, יעקב
מביסטראוויץ. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״א.
ריח (39).

וויסמן, קופל
תלמיד יח״ל, שהשתתף בניהול הישיבה בגיטו ראדום.
שלד.

וויעצניק, יצחק מאיר
מסטארנאוויץ (וויעזשבניק). נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בלאדז, ואח״כ באטוואצק (תרח״צ-ט). כשהתחילה המלחמה הי׳ בווינסברוק, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
רלב. רצג (31). שעג (119).

וויצנטרובסקי, דובער
ב״ר יצחק, משידלאווצע. נולד בשנת עת״ר. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ט (שיעורים), תרפ״ט (קיץ) – תרצ״א (אולם).
קיב. קכז. קלה.

ווישליצקי, ש.
שסט-ע.

ווכטר, זיינוויל
מטארבין. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ז-ח.
קצז (10).

וולאדיסלאוו
שעה.

וולאשצעווסקי (פינשעווסקי), משה שלמה
ב״ר ברך, מפינטשעוו. נולד בשנת תרס״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ה.
צה. שעא (87).

וולברומסקי, צבי הירש
ב״ר זיסמאן, מסטאשעוו. נולד בשנת עת״ר. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ז.
קו. קיב.

וולדמן, יעקב
מלמבערג. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ד (מכינה), תרצ״ה (שיעורים).
קנח (102). קס (101). קצב (6).

ווסרמן, יוחנן אלי׳
מקאמארוב. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצד (31).

ווסרמן, יצחק יעקב
מחעלם. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ג-ה.
צח.

ווסרמן, משה ליב
ב״ר חיים שמואל, מווארשא. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ג.
קצ (18). קצא (21).

וועלטסמן, פנחס
משערפס (לאדז). נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ה.
קנז (44). קנט (42).

וועלער, בריינדל
שעה.

וועלפרייד, אברהם משה
מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ה.
קס (95).

וועלרענג, משה אהרן
מלאדז. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״א.
רכה (3).

וועננגרין, דוב צבי
שע.

וועננגרין, יעקב
יא. כד. רצט (12). שע. שפב (32).

וועסטרמן, זלדה
סז.

וועסטרמן (הנגיד)
רנא.

וועקסלר, אברהם דובער
כה (חתימה).

וועקסלר, ישראל
רלג.

ווקסמן, מענדל
מחעלם (דובענקא). נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בשנים תרצ״ב (קאווע), תרצ״ג (ווארשא).
קמז (21). קנב (41). רמב.

ווקסמן, משה
מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ד.
קצב (12).

ווקסמן, נטע
ב״ר יוסף דוד, מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ג-ה (מכינה), תרצ״ה (קיץ, שיעורים).
קס (118). קצא (6). קצב (15). קצג (14).

ווקסמן, ניסן
שנב.

ז׳גלוין, סמיון (מושל בילורוסיא)
ט.

זאטארסקי, יצחק
למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיב (יט).

זאיאנץ, שמחה יצחק
ב״ר אברהם שמואל, מפאטשינאוו. נולד בשנת עת״ר. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ז. אח״כ התיישב בברזיל. נפטר בשנת תשד״מ.
קז. קיג.

זאיער, חי'

סז.

זאלדין, שמרי'

כה (חתימה).

זאנד, דוד

מקינצק. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"א.

רכה (5).

זובער, ישראל יעקב

משצעדרין. נולד בשנת תרנ"ו. למד בתו"ת בליובאוויטש. אח"כ הי' רב בסטרשין, סאטשחערי (תרפ"ג-ח), שטוקהולם (תרצ"ב-תש"ז), בוסטון (תש"ח-יג). נהרג בתשי"ג.

נח. קלא. קפח (תמונה). שכו-ח. שלו. שמו. שפד (59).

זוין, שלמה יוסף

נ-נא (חתימה). תט.

זולטק, משה

ב"ר שמואל דובער, מחעלם. נולד בשנת תער"ב. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ח-צא (שיעורים), תרצ"א (קיץ) – תרצ"ג (אולם). אחרי המלחמה התיישב בגבעתיים, ארה"ק.

קכט. קלז (39). קמח (33). קנב (16).

זונדל, מענדל

כה (חתימה).

זוננשיין, אפרים

שפח (34).

זונשטיין, אברהם

ממייסדי תו"ת בחמעלניק.

רלג-ד.

זונשטיין, מרדכי שמעון

מקשיוודא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ב-ג (מכינה), תרצ"ג (קיץ) – תרצ"ה (שיעורים).

קנא (28). קנה (27). קנח (84). קצ (19).

זונשיין, זעליג דוב

פא (חתימה).

זוסמנוביץ (הרב באוקמערגע)

שעד.

זוסניץ, יחיאל מיכל (שו"ב בירז)

יא-ב.

זיגלמן, יעקב

מדרילזש. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ד-ה.

קנז (23).

זיוואוו, ארי' ליב (מסמילביץ)

מד.

זיטמן, אברהם

שכ.

זיידמן, שלמה

ב"ר שמואל יוסף, מווארשא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ג.

קצ (31). קצא (6).

זיידנפלד, זאנוול

שעח (36). שפט.

זייץ, מנחם מענדל

שלח.

זילבר

סו (תמונה).

זילברברג, אברהם זעליג

ב"ר נתן, מקשונז. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ה. עבר את מאורעות המלחמה וניצל.

קס (62). שלו. שלח.

זילברברג, גאלדע

קיט.

זילברברג, יצחק

ב"ר חיים יוסף, מווארשא. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ג (מכינה), תרצ"ה (שיעורים).

קס (111). קצ (15). קצא (19).

זילברברג, שלמה

ב"ר נתן, מקשוינז. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בלאדז, ואח"כ בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ג-ח. כשהתחילה המלחמה הי' בקשוינז, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה. עבר את מאורעות המלחמה וניצל, והתיישב בדעטרויט, ואח"כ בלאס אנג'לס. נפטר בשנת תשנ"ט.

קמט (תמונה). קנט (46). קעב (77). קעט (תמונה). רלב. רצב (8). שלו. שלח. שעא (70). שעג (145).

זילברמן, זעליג דוד

מסלאנים. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת בשנים תרצ"ו-ז (ווילנא), תרח"צ (אטוואצק). כשהתחילה המלחמה השתדל לברוח מפולין לווילנא, ולא הצליח.

קעג (137). רכא. רמד.

זילברמן, חיים

משידלאווצא. נולד בשנת תרע"ה. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"א.

רכו (44).

זילברמן, יעקב

מקראשניצא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ה.

קנז (16). קנט (14).

זילברמן, שמואל

רסד.

זילברצאן, בנימין
מווארשא. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ג.
קמז (7). קנב (33).

זילברשטיין, יהושע
מקאלאשין. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב (מכינה), תרצ״ג (שיעורים).
קמז (16).

זילברשטיין, מיכאל
מקאלאשין. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ג.
קצ (20).

זילברשטיין, משה חיים
שעא (23). שעג (151).

זילברשטיין, שלום יואל
ב״ר חיים שמואל, מטאמאשוב. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״ב.
רכט (8).

זינגר, משה
פא-ב (חתימה).

זינגרמן, שלמה
ב״ר בנימין, מחעלם. נולד בשנת תרס״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ד-ז.
צח. קד. קיא.

זיסמן, פייוויש
רצט (7). שפב (34).

זיסקינד מווידז
ח.

זיסקינד, אברהם זושא

ב״ר יצחק מאיר, מווארשא. נולד בשנת תרס״ו. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ב-ו, ובתורת אמת בשנים תרפ״ו (קיצ) – תרפ״ט. אח״כ התיישב בארה״ב, ושימש כשו״ב, ואח״כ ראש כולל לאברכים. נפטר בשנת תשכ״ז.
פז. צד-ה. קטז. קסה. קעו (תמונה).

זיסקינד, יהודה ליב
ב״ר יצחק מאיר, מווארשא. נולד בשנת תרס״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז. כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, והוא בין הרשומים למשלוח עזרה.
צה. קיא. קטז. קעו. שעג (150).

זלאטאקאחיען, גרשון
מווארשא. נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ב-ג.
קצ (9).

זלברג, יוסף ניסן
מאטוואצק. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ.
קעג (145).

זלטופולסקי, הלל
נג.

זליגמן, מענדל
מט (חתימה).

זליגמן, מרת
סח.

זליגסון, אברהם אבא
קעו. שז (תמונה).

זליגסון, אברהם אלי׳

מליגמיאן. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בווילנא בשנים תרפ״ח-צא. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב.
רטו (17). ריז (18). שפב (33).

זליגסון, ארי׳ דניאל
שפא (15).

זליגסון, מיכאל
רנט. שעא (52). שעב (90). שפג (51).

זליגסון, שמואל
שפא (15).

זליגסון, שניאור זלמן

ל. מב. רי-ריא.

זליגסון, שרה ראכע
שפא (15).

זליגפלד, יעקב מתתיהו

ב״ר שמואל דוד, מקשוינז. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ד (מכינה), תרצ״ה (שיעורים). עבר את מאורעות המלחמה וניצל. אח״כ התיישב בנ.י.
קנח (104). קס (112). קצב (19).

זלמן זעזמיר
מד.

זלמן (שו״ב מווילקאמיר)
שע.

זלמן (ר״מ בתו״ת בווילנא)
רעח.

זלמנוב, טודרוס
שע.

זלמנוב, שמואל

ב״ר שרגא פייוויש, מווארשא. נולד בשנת תרס״ד. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ד-ו. אח״כ נתמנה למשגיח וחבר ההנהלה – עד תרצ״ג. בשנים תרצ״ה-ט הי׳ עורך כללי לקובץ התמים. בתשרי תש״א ניצל לארה״ב, והתיישב בנ.י. שם ערך את קובץ ליובאוויטש, ועמד בראש חברת ניח״ח, וערך את ספר הניגונים. בשנת תשכ״ד התיישב בארה״ק. נפטר בשנת תשל״ה.

כז. לז. עז-ט. פד-ה. פז. צא-ב. צד-ה. ק-קא. קג. קט (סקירה. חתימה. תמונה). קיא. קיז. קכא-ג. קל. קלא (חתימה). קלג. קלח-ט. קמא. קמג-ה. רא-ב. רסו-ז. רעג. עדר-רעו (תמונות). רעח-ט. שנז-ט (הצלתו). שפ. תה (זוגתו ובנו). תט.

זלמנוב, שניאור זלמן

ב"ר שרגא פייוויש, מווארשא. נולד בשנת תרס"ו. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ג-ז. כשהתחילה המלחמה הי' בווארשא, והוא בין הרשומים למשלוח עזרה. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב.

צו. קג. קיא. שעא (2). שעג (148). שפג (55).

זלמנוב, שרגא פייוויש

מלאזאוויץ, הסמוכה לקלימוביץ. נולד בשנת תרל"ז. הי' מהיושבים בליובאוויטש בשנים תרנ"ה-ו. אחרי חתונתו בתרנ"ז התיישב בווארשא. בשנים תרפ"א-צט הי' חבר הנהלת תו"ת.

נא. סט-ע (סקירה). עג (חתימה). עד. עז-ח (חתימה). פ. פג-ה (תמונה). פח-ט. צב. קא. קיז-ט. קכב. קלא-ב (חתימה). קמה-ח (חתימה). קעז (תמונה). קפט. ר (חתימה). רא. רו. שעא (1). שעג (147). שעד. שפג (55 – וזוגתו צירל, ובניו זלמן, אוגענא, וחנה).

זלמנוביץ, דוד (ד"ר בריגא)

שמו.

זלמנוביץ, הלל

כו.

זלצמן, אבא

בה"ר יעקב, מדאמבראווצא. נולד בשנת עת"ר. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ז-צ (שיעורים), תר"צ (קיץ) – תרצ"א (אולם). בתרצ"ז התמנה לרב בדאמבראוויצא, על מקום אביו ה"ר יעקב הנ"ל.

קלה.

זלצמן, אברהם

שע.

זלקינד, יהודה ליב (בטלן, מחב"ס זכר יהודה)

מד.

זמל, מרדכי יוסף

קב.

זמלקובסקי, שמואל

ב"ר יצחק, מזארנוב. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בלאדז בשנים תרצ"א-ב.

רכו (35). רכט (12).

זמסקי, אברהם יהושע העשל

נ (חתימה).

זמסקי, ישראל

ב"ר פייבל, מווארשא. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ב-ג.

קצ (12). קצא (11).

זעהמן, ראובן (מחב"ס יחי ראובן)

קפא.

זעלמנס, אברהם

שפח (16).

זעמבא, מנחם (מחב"ס תוצאות חיים)

עה. קיט. קכו. רלז. שפח (8).

זעמצאוו, זלמן

קלב. שעג (146).

זעמצאוו, יצחק

קלב. קפא. שעג (149).

זערלינג, רפאל

מלטביא. נולד בשנת תרפ"ה. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.

רצא (15).

זק, חיים צבי

ב"ר שמעון ארי', מביאלא. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בשנים תרצ"ה (מכינה), ווילנא (ת"ש), יפן (תש"א), שנגהאי (תש"ב-ו). בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש"ו הגיע לארה"ב.

קצג (6). קצד (8). רסח (23). רסט (21). רעט. רצא (18). שא (36). שב. שז (תמונה). שכט (29). של (תמונה). שלב.

זק, יהודה ליב

כה (חתימה).

זק, מנחם מענדל (רבה של ריגא)

נא-ב. נו. סג. שפט.

זקליקובסקי, דוד העניך

ב"ר משה, מסוקולוב. נולד בשנת עת"ר. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ח-ט. אחרי המלחמה התיישב בנ.י. והי' שו"ב. נפטר בשנת תש"מ.

זקשטיין, חיים

שע.

זרחי, מאיר

קכה.

זשיטלובסקי, דבורה

סו (תמונה).

זשעלאזניק, קלמן

מווארשא. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ז-ח.

קצז (23).

חאווקין, חיים

כה (חתימה).

חאווקין, מרדכי זאב (וולאדימיר)

ק. קיח-ט.

חאליוע, צבי הערש

ב"ר אברהם, מפאצאנוב. נולד בשנת עת"ר. למד בתו"ת

בווארשא בשנים תרפ״ו-צ״א (בהפסק שנה).
קו. קיג. קלה.

חאנאפט, משה יעקב
ב״ר חיים יקותיאל, ממיעכאוו (פלך לובלין). נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיג. קטז.

חדקוב, חיים מרדכי אייזיק (המזכיר)
נח-ט. סח. קלא. רנב. רעג. שמה-ו. שנח.

חדש, אברהם משה
כה (חתימה).

חדש, יהודה
מפולין. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצב (23).

חוואדיעץ, אהרן מאיר
שכה.

חטריק, יהודה
פז.

חיים ב״ר יחיאל (מווילנא)
א (חתימה).

חלאוונא ב״ר ברוך (מווידז)
ז (סקירה).

חמעלניק, דוב
שע.

חן, גרשון
נ (חתימה).

חנוביץ, בן ציון (שו״ב בגלובאקא)
רמג. רצט-ש (23). שנז (תמונה, וזוגתו עלקא).
שעח (22).

חנוביץ, גרשון

ב״ר בנציון, מגלובאקא. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בשנים תרצ״ה-ו (גלובאקא), תרצ״ו (קיץ) – תרצ״ז (ווילנא), תרח״צ-ט (אטוואצק), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן), תש״ב-ו (שנגהאי). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ו הגיע לארה״ב, והתיישב בנ.י.
קעב (6). רכא-ב. רסח (15). רסט (3). עדר-רעז (תמונות). רפ-פא. רפח (45). רצ. רצה. ש (24). שא (23). שב. שז (תמונה). שכט (6). של (תמונה). שלג (תמונה). שנז (תמונה).

חנוביץ, חיים

ב״ר בנציון, מגלובאקא. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בווילנא בשנים תרפ״ט-צא. אח״כ התיישב בארה״ב.
רטו (9). ריז (10). שנז (תמונה).

חנוביץ, ישראל (שו״ב בגלובאקא)
שנז (תמונה).

חנוביץ, ישראל

ב״ר בנציון, מגלובאקא. נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בשנים ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן), תש״ב-ו (שנגהאי). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ו הגיע לארה״ב, והתיישב בנ.י.
רסח (16). רסט (28). רעז (תמונה). רצ. רצא (5). ש (33). שא (38). שב. דש. שז (תמונה). שכט (7). של (תמונה). שלב. שלג (תמונה).

חנוביץ, פרומא
רצא (23). ש (34).

חנוביץ, שמואל אברהם

ב״ר בנציון, מגלובאקא. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בשנים תרצ״א (ווילנא), תרצ״ט (אטוואצק), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן), תש״ב-ג (שנגהאי). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. נפטר בשנגהאי בשנת תש״ג.
ריח (29). רסט (36). רצ. רצא (6). ש (32). שא (37). שג. שנז (תמונה).

חנין, אירווין
שמג.

חנין, משה חיים
שז (תמונה). שיב-ג (ובנו). שכב.

חסדן, ישראל
שנו. שסג. תו. תז (מכתבו). תח.

חסדן, שמואל
מח.

חסידה, ישראל יצחק
ב״ר מנחם זאב. נולד בשנת עת״ר. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ג, ואח״כ בתורת אמת ירושלים. מחבר כמה ספרים.

חסקינד, דובער
רלח. שמט-נ. שנב.

חסקינד, דניאל
שכג.

חעווליז, שמעון
כה (חתימה).

חפץ, אהרן
רצט-ש (31). שפ (7 – ובניו עלא, אפרים, בלומא, אלי׳ שאול, ולאה).

חפץ, אהרן פסח
כד.

חפץ, בילא
סו (תמונה). סח. שעז (6).

חפץ, בתי'

סה. סח.

חפץ, דובער

ב"ר אהרן, מריגא. נולד בשנת תרע"ג. למד בתו"ת בווארשא בשנת תר"צ.

קכז.

חפץ, זלמן

למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק (ע"פ ס' התמימים).

חפץ, ליב

מריגא. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב.

שעח (37).

חפץ, מיכאל

מז.

חפץ, מרדכי

מדיסנא. נולד בשנת תרמ"ט. למד בתו"ת בליובאוויטש. אח"כ התיישב בריגא, והי' שו"ב. משפיע אחות תמימים בריגא. בשנת תרח"צ נשלח כשד"ר לארה"ב. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב.

לא. לח (תמונה). מז. נט-סב (תמונה). סד-ח (תמונה בע' סו). עז-ח (חתימה). קסד. קעז. קפז. רנב-ג. רצ. רצט (3). שמב. שמח. שנד-ה. שנח. שס. שסג. שסז-ח. שעד-ו. שעז (6). שפט. תה.

חפץ, שרה

סו (תמונה). שעז (6).

חצקביץ, ישראל נח

נולד בשנת תרנ"ז. למד בתו"ת בליובאוויטש, והי' מהחוזרים. מכונה ישראל נח הקטן. בשנת תרע"א התקבל לרבנות פונימונק. בשנת תרפ"ג נשלח על ידי אדמו"ר לכתוב דברי התעוררות, ולבקר בעיירות ליטא ולטביא, ולקבוע שם שיעורי דא"ח. אז התקבל לרבנות בקופישוק. כשהתחילה המלחמה הי' בין הרשומים למשלוח עזרה. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב.

כ-כג. לא-ג (סקירה). לו. עדר. רצט (4). שע. שעח (15).

חרושציעל, מרדכי

משעניצא. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרח"צ.

קעב (61).

חרקובר, שמואל

שלג (תמונה).

טאבאקין, משה

מבירז. למד בתו"ת בווילנא בשלהי ת"ש.

רפג.

טאוב, אפרים

שפח (37).

טאוב, יעקב ליב

שפח (38).

טאוב, ישראל

מפאלעניץ. נולד בשנת תרפ"ד. למד בתו"ת באטוואצק בשנים תרצ"ז-ח.

קעג (116).

טאוב, שאול ידידי' אלעזר (אדמו"ר מודז'יץ)

קיט. רפג.

טאלער, דובער

מפולין (גרמניא ושנגהאי). חותנו של הר"י פורטוביץ.

שכד. שלג (תמונה, עם בנו).

טבקהנדלר, אברהם נחמן

מ.

טבריסקי, יצחק (הרב במונשטירצינא)

רלז.

טברסקי, מרדכי יוסף (אדמו"ר זלטופוליע)

קיט.

טברסקי (רב בקאווע)

רמ.

טדסקו (חבר קאנסוסטואר בפריז)

נד.

טורבינר, סיני

ב"ר דובער, מזשעליכאוו. נולד בשנת תרע"ו. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרפ"ו, תר"צ (שיעורים), תרצ"ג-ח (אולם). בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.

קז. קיג. קכט. קלז (32). קמח (38). קנב (35). קנו (26). קנז (41). קנט (39). קעב (67). רצב (32).

טורעק, חיים

מרעמבערטוב. נולד בשנת תרפ"ה. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח"צ.

קצז (7).

טורעק, יחזקאל

מרעמבערטוב. נולד בשנת תרע"ו. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"א.

רכו (43).

טייבל, שניאור זלמן

שלח.

טייבלום, אברהם

בה"ר דוד (הר"מ), מאטוואצק. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ב-ט.

קמז (4). קעח-ט (תמונות).

טייבלום, דוד

מריקא. ר"מ בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרפ"ו-תרצ"ט. בשנת תרצ"ט הוכתר לאדמו"ר קוצק-פילוב.

קא-ג (סקירה. תמונה). קי. קכז. קלג-ד. קמ-מג. קמה. קנז. שמ.

טייבלום, חיים מרדכי

מקאלושין. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ב-ד (שיעורים), תרצ״ה-ט (אולם). בשנת תרצ״ט הי׳ יו״ר ועד ״קופת בחורים״. כשהתחילה המלחמה הי׳ בקאלושין, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.

קמז (30). קמט (תמונה). קנ (חתימה). קנא (27). קנו (24). קנז (39). קנט (36). קעב (54). רצב (10). שעא (25). שעג (136).

טייבלום, יעקב

מאטוואצק. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח.

קעב (94).

טייבלום, שמחה

ב״ר משה, מסאבעליאוו. נולד בשנת תער״ב. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.

קיג. קטז.

טייטלבוים, אהרן (יו״ר הסענטראל רעליף)

נד-ה.

טייטלבוים, בנימין

מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ג (בחורף במכינה, בקיץ בשיעורים).

קנא (8). קצ (5).

טייטלבוים, זלמן

כה (חתימה).

טייטלבוים, מרדכי

מחעלם. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״א-ג.

קלז. קמז (28). קנא (26).

טייטלבוים, שבתי

ב״ר יצחק, מחעלם. נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ז-צא (שיעורים), תרצ״א (קיץ) – תרצ״ג (אולם).

קיג. קטז. קכט. קמח (41).

טייכמן, יעקב ליב

ב״ר ישראל, מאסטראווצא. נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בשנת תרפ״ז.

קיג. קטו.

טייער, שלמה

מחעלם. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.

קצד (28).

טייץ, אברהם בנימין

רנא-ב.

טייץ, פנחס מרדכי

רנב.

טיקוצינסקי, ישראל

ב״ר הערש חיים, מלובלין. נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בווארשא בשנת תר״צ.

קכח.

טיקוצינסקי, ישראל יוסף

מאטוואצק. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ה.

קמח (24). קנב (25). קנו (22). קנז (28).

טלישבסקי, מרדכי דוב

שעז (9 – וזוגתו שרה, ובניו חנה, יחזקאל ומשה).

טלישבסקי, משה

ב״ר מרדכי דובער. נולד בשנת תרפ״ז. למד בתו״ת בדאנקרא בשנים תרצ״ט-ש. בקיץ ת״ש חזר לביתו בפינלנד. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. אחרי המלחמה הגיע לארה״ב, והתיישב בנ.י.

רפח (19). שעז (9).

טנגיבר, משה

מופיע בתמונת התלמידים של שנת תרצ״ז.

טננבוים, דובער

ב״ר דניאל, מלוקאוו. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ז-צ״א. כשהתחילה המלחמה הי׳ בלוקאוו, והוא בין הרשומים למשלוח עזרה.

קכז. קלו. רסו. שעא (82).

טננבוים, דניאל

שעא (81).

טננבוים, חיים מרדכי

מופיע בתמונת התלמידים של שנת תרצ״ז.

טננבוים, יהודה ליב

מפשעווארסק. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ו.

קו.

טננבוים, יוסף מנחם מענדל

ב״ר יצחק, מאטוואצק. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בשנים תרצ״ה-ט (ווארשא-אטוואצק), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ב הגיע למונטריאל, שם יסדו תו״ת. בשנת תש״ד נשלח לנהל ישיבת אחי תמימים בפילדלפיה, ואח״כ הי׳ כל ימיו ר״מ בתו״ת בנ.י. נפטר בשנת תשנ״ד.

קמט (תמונה). קנז (27). קנט (27). קע (תמונה). קעב (52). קפה. רסד. רסח (29). עדר (תמונה). רעח. רפח (22). ש (3). שא (3). שו (חתימה). שז (תמונות). שט (תמונה).

טננבוים, יעקב

מופיע בתמונת התלמידים משנת תרצז.

טננבוים, מרדכי
פא-ב (חתימה).

טננבוים, נח
מרעמבערטוב. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בוואַרשא (מכינה) בשנת תרח״צ.
קצז (24).

טננבוים, שלמה
ב״ר יוסף, מפילוב. נולד בשנת תער״ב. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרפ״ו-ז. כשהתחילה המלחמה הי׳ בין הרשומים למשלוח עזרה.
קו. קיג. שעא (83).

טננוואַרצל, מוסיא
שעג (137).

טענציא, ברוך
מרעמבערטאַוו. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בוואַרשא (מכינה) בשנת תרצ״ח.
קצז (5).

טענציא, יוסף

מווישקאַוו. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בוואַרשא-אטוואַצק בשנים תרצ״ה-ח. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
קמט (תמונה). קנז (18). קנט (16). קעב (27). רצב (33).

טץ, יעקב
משעפס. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בוואַרשא בשנת תרצ״א.
קלז.

טקאטש, דובער
פא (חתימה).

טרופר, מאריס
ער.

טרייסטמן, שמחה
שפח (39).

טשארנע, נחמן
מוואַרשא. נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת בוואַרשא (מכינה) בשנים תרצ״ז-ח.
קצז (22).

טשארנע, שמואל
ב״ר ברוך מרדכי, מוואַרשא. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בוואַרשא (מכינה) בשנת תרצ״ג.
קצא (23).

טשבירוביץ, משה אהרן
מוולאהן. נולד בשנת תער״ב. למד בתו״ת בוואַרשא בשנת תרפ״ו.
קז.

טשערניאק, שלום שכנא (אבד״ק מאציוב)
קכו. רנח.

יאבלאנקא (מלאדז)
שעב (44).

יאכנין (מריגא)
סא.

יאניק, יחיאל זעליג
מה-ו (חתימה).

יאפין, חנה
סו (תמונה).

יאקוב, יוסף
מה-ו (חתימה).

יבלונוביץ, מענדל
מפאלעניץ. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרצ״ב-ג.
קמז (22).

יהודה ב״ר אליהו (מווילנא)
ו (סקירה).

יהודה ליב ב״ר מאיר (מקראז)
א (חתימה). ג (סקירה).

יהושע דובער
משגיח בישיבה בשנים תרפ״ט-צא.
קב-ג. קכא. קל. קלג. קמ.

יודוביץ, ברוך דובער
נולד בשנת תרנ״ט. למד בתו״ת בליובאוויטש. חתן ה״ר מרדכי חפץ הנ״ל בריגא.
שעח (13. וזוגתו אסתר ובנם פסח). שפ (8. כנ״ל).

יודקובסקי, חיים ליב
קכו.

יונג, אליהו
ער. רפד.

יוסטמן, בונם
מוואַרשא. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת באטוואַצק בשנים תרצ״ז-ח.
קעג (102).

יוסטשמבסקי, פישל

מגלאוונא. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בלאדז, ואח״כ בוואַרשא-אטוואַצק בשנים תרצ״ה-ח. כשהתחילה המלחמה הי׳ בגלאוונא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קנז (43). קנט (41). קעב (68). רלב. רצב (7). שעג (98).

יוסקוביץ, מאיר
ב״ר משה, מוולאהן. נולד בשנת תרס״ד. למד בתו״ת בוואַרשא בשנת תרפ״ו.
קו.

יוסקוביץ, ראובן שלמה
ב״ר צבי, ממיעכוב. נולד בשנת תער״ב. למד בתו״ת

בווארשא בשנים תרפ״ח-צ (שיעורים), תר״צ (קיץ) – תרצ״א (אולם).
קכז. קלו.

ימין, מנחם מענדל
רח-ט (חתימה).

ינובסקי, אליעזר דובעריש (רב באטוואצק)
קפא.

ינובסקי, דוד
ב״ר ירחמיאל שלמה, מקאלאשין. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ה-ז.
צו. קד. קיא.

ינובסקי, יעקב אהרן
מראדום. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווילנא בשנת ת״ש.
רסט (25).

ינובסקי, ישראל חיים
מקאלאשין. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב (מכינה), תרצ״ג-ד (שיעורים), תרצ״ה (אולם).
קמז (17). קנא (17). קנו (15). קנז (13).

ינובסקי, שלום
מלאדז. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ה.
קנז (62).

יעקב ב״ר שמעון (מלאזניא)
ג.

יעקבוביץ, יהודה מרדכי
מטאמאשוב. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״ב.
רכט (10).

יעקבוביץ, פלטיאל
ב״ר נתן, מסאבעליאוו. נולד בשנת תער״ב. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיג. קטו.

יעקבסון, יעקב
שעד.

יפה, יעקב ב״ר מאיר (מווילנא)
א-ב (חתימה).

יפה, יצחק (מדיסנא)
קכז.

יפה, מאיר
עיי״ע מאיר ב״ר רפאל.

יפה, מנחם מענדל יצחק
מט (חתימה).

יפה, צדוק
כב.

יפה, שמרי׳
כט.

יצחק (מווילנא)
נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווילנא (מכינה) בשנת תרצ״א.
רטז (45).

יצחק אייזיק ב״ר יעקב (מ״ץ בירז)
יא-ב (חתימה).

יצחק דוב
כא.

ירושלמי (רב מווילקאמיר)
לג. שע. שעט (45).

ישראל, הבעש״ט
יח. רפג. שצז.

ישראל מפליסא
כט.

ישראלזון, שמעון אלי׳
כה (חתימה).

כהן, אברהם
מלודז. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בלודז. כשהתחילה המלחמה ברח לרוסיא. אחרי המלחמה יצא מרוסיא ועלה לארה״ק. במשך כמה שנים הי׳ מזכיר בשגרירות הישראלית במוסקבה.

כהן, אברהם
קא.

כהן, אהרן שאול זעליג (מח״ס מגן שאול)
מד.

כהן, אוסקר
שצא.

כהן (קאוועז), אלחנן (אלכסנדר)
סה.

כהן, אליעזר
מווארשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצג (4). קצד (2).

כהן, אלתר בן ציון
רמג-ד.

כהן, בנג׳מין (יועץ הנשיא רוזוועלט)
שמג-ד.

כהן, בנימין
קפא.

כהן, בערנארד (מראשי הדזוינט)
נד-ה. ק.

כהן, ברוך שלום
ע.

כהן, זלמן צבי
מה-ו (חתימה).

כהן, חיים מרדכי
כה (חתימה).

כהן, יוסף ליב
מט (חתימה).

כהן, יעקב יוסף
מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בווארשא בשנת תרצ״ד (מכינה), תרצ״ה (שיעורים).
קנח (105). קס (74). קצב (5).

כהן, יצחק
ב״ר אברהם, מטומאשוב. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בלאדז בשנים תרצ״א-ב.
רכו (30). רכט (7).

כהן, יצחק מאיר
מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ג-ה.
קמז (24). קנא (10). קנו (19). קנז (22).

כהן, ישראל
ב״ר רפאל, מריגא. נולד בשנת תרפ״ז. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רפח (18). שעז (4).

כהן, ישראל מאיר (בעל החפץ חיים)
נד-ו. שה (זוגתו ובנו אהרן). שפ-פא (אלמנתו).

כהן, מאיר שמחה (בעל אור שמח)
מד.

כהן, מיכאל יהודה ארי׳ ליב
ע.

כהן, מרדכי
שע.

כהן, מרקוס
שמט.

כהן, משה
כה (חתימה).

כהן, פייוול
מלאדז. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרח״צ.
קעג (125).

כהן, צבי הירש
ב״ר רפאל, מריגא. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בשנים ת״ש (ליוועגהאף), תש״א (ריגא). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רנב. רפח (8). שעז (4).

כהן, צבי נטע
כג.

כהן, רפאל

מגערמאנאוויץ. נולד לערך תרמ״ט. למד בתו״ת בליובאוויטש. אח״כ הי׳ רב באוסוויעט (תרע״א), שצעדרין (תער״ב-פא), ונעויל (תרפ״ב-ט), ור״מ בתו״ת בוויטבסק (תרפ״ט-צא) ובמוסקבא (חורף תרצ״ד). בשנת תרצ״ד יצא מרוסיא והתיישב בריגא. וכעבור שנה הוא התקבל לרבה של הקהלה החסידית בריגא. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב.
ס-סג (סקירה, תמונה, חותמת וחתימה). רלח. רנא. רצט (12). שעז (4 – וזוגתו פרידא, ובניו יואל, רבקה, צבי הירש, שלום, וישראל). שפט.

כהן, רפאל נחמן
ע.

כהן, שלום
ב״ר רפאל, מריגא. נולד בשנת תרפ״ד. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רפח (9). שעז (4).

כהן, שלמה ליב
שפח (11).

כהן, שמואל חיים
מווארשא. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״א.
קלז (42).

כהנא, בן ציון
פא (חתימה).

כהנא, שלמה דוד (ראב״ד ווארשא ובירושלים העתיקה)
קכו. קעא (חתימה). תט.

כהנא-שפירא, אברהם דובער (רבה של קובנא)
ל.

כהנר, אלכסנדר
כג. רפב. רצט (5). שסח-ע. שע. שעד. שעח (17). שפז.

כוואט, משה
מווישקוב. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ד-ה.
קצב (10). קצג (12). קצד (16).

כטשניק, משה אהרן
מאטוואצק. נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ.
קעג (153).

כלופיצקי, ישעי׳
מטשענסטכוב. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ג.
קצ (14).

כעלניקר, שלום
ב״ר יחיאל מאיר, מווארשא. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ה.
צז.

כפתור, אפרים אליעזר
מווארשא. נולד בשנת תרס״ו. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ב-ו.
צח. קז.

כץ, אברהם מרדכי (מקינסק)
שעב (59). שפג (47 – וזוגתו אסתר שיינדל, ובנותיו חנה,

רבקה מינדל, שרה בריינדל, גיטל לאה, ונכדתו מלכה רחל).

כץ, בצלאל

לג. שע. שעט (42).

כץ, ברוך

מווילנא. נולד בשנת תרפ״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנת ת״ש. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.

רסח (11). רסט (31). רצא (10).

כץ, גוטמן

מדאלהינוב. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בווילנא בשנים תר״צ-צא.

רטו (12). ריז (16).

כץ, דוד

מחעלם. נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח״צ.

קצז (29).

כץ, הלל

שע.

כץ, זאב יחזקאל

קעו.

כץ, יהושע ברוך

ב״ר אברהם מרדכי, מקינסק. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.

קעג (141). קעח (תמונה). רפח (46). רצב (15).

כץ (קאץ), יוסף (מגלובאקא)

כה-ו (חתימה). שנז (תמונה).

כץ, יעקב (יוסף)

מחעלם. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווילנא (תרצ״ו) ובאטוואצק (תרח״צ). עבר את מאורעות המלחמה וניצל.

קעג (147). רכא. שלו.

כץ, יעקב (משיקגו)

רפז. שנח-ט.

כץ, יצחק

כג.

כץ, משה

מדובענקא. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ה-ז (מכינה), תרח״צ (שיעורים).

קעג (150). קצה (21).

כץ, משה

מווארשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ד-ה.

קצד (20). קצה (18).

כץ, משה פנחס

ב״ר אברהם מרדכי, מקינסק. נולד בשנת תער״ב. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ה-תרצ״ב. בשנת תר״צ נבחן וקיבל סמיכה מכמה רבנים. בשנים תרצ״ג-ח עבד במשרד הישיבה, ובניהול המכינה בווארשא. אחרי חתונתו נסע בשנת תרצ״ט לארה״ב והתיישב בנוארק, ואח״כ בנ.י. שם עבד כל ימיו במשרד הישיבה תו״ת, והי׳ גבאי ביהכ״נ ב-770. נפטר בשנת תשמ״ו.

קז. קיג. קכד. קכז. קלו. קמט (תמונה). קעד. קעו-פ (סקירה. תמונות). קפא. קצד. קצח (תמונה). ר (חתימה). רא. רנד. ערב. שפ.

כץ, פייוויש

ב״ר יוסף, מוולויאן. נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ח-צ (שיעורים), תר״צ (קיץ) – תרצ״א (אולם).

קכח. קלה.

כץ, שושנה

סו (תמונה).

כץ, שלמה (מדווינסק)

מה-ו (חתימה).

כץ, שמואל דובער

ב״ר חיים מנחם, מחעלם. נולד בשנת תרס״ו. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ד-ז.

צה. קיא.

כץ, שניאור

שע.

כצמן, שמואל

מז.

כרפס, יוסף

נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ו.

רכא.

כשר, שמעון מנשה

ב״ר אשר, מזשארנוב-ראדאמסק. נולד בשעת תער״ב. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ח-צ.

קכט.

לאגאויער, לוי

שנב. שפד (60. וזוגתו רוחמה).

לאנדשטיין, יהודה מאיר

ב״ר אברהם מרדכי, ממאלינעץ. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ז.

קד. קיד.

לאפקא, פרץ

נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״ו.

רכא.

לאקס, י.

שעב (61).

לאשטשיווער, יוסף

רנח.

לברטובסקי, דוד

ב״ר זאוול, מווארשא. נולד בשנת עת״ר. למד בתו״ת

בווארשא בשנת תרפ״ז.

קיא. קיד.

לברפרב, ישעי׳

נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״ו.

רכא.

לדרהנדלר, שמואל משה

ב״ר אלימלך, מריקא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ג (מכינה), תרצ״ד-ו (שיעורים), תרצ״ו (קיץ) – תרח״צ (אולם). ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן), תש״ב-ו (שנגהאי). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ו הגיע לארה״ב.

קנה (32). קנח (91). קס (89). קעב (88). קצא (2). רעט. רפח (25). ש (6). שא (6). שז (תמונה). שכט (17). שלג.

לדריך, אלימלך

ב״ר אשר, מלובלין. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ו.

קה.

לואיוב, יצחק

ריב (חתימה)

לובלינסקי, אלי׳

ב״ר נתן דוד, מקינסק. נולד בשנת תער״ב. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ה-ח (שיעורים), תרפ״ט-צז (אולם). כשהתחילה המלחמה הי׳ בקינסק, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.

קז. קיג. קכז. קלו. קמח (1). קנב (1). קנו (36). רצב (15). שעא (94). שעג (104).

לובלינסקי, יוסף

למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק (ע״פ סי׳ התמימים).

לודין, יהושע

מלובלין. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ג-ה. כשהתחילה המלחמה הי׳ בלובלין, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.

קנו (17). קנז (14). קנט (12). רצב (16). שעא (86). שעג (105).

לוי, אליעזר ליב

כה (חתימה).

לויטאן, אברהם

יג. כג. רפא-ב. רצט (8). שע. שפא (24).

לויטאן, פייוויש

שע.

לויטין, שיינא

רצט-ש (26. ובניה). שפא (23. ובניה שלום, אברהם וגרשון).

לויטין, שלום

ב״ר שמואל, מראקשיק. נולד בתרפ״ב. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.

רפח (51). שפא (23). שפז.

לויטין, שמואל

ב״ר זאב וואלף, מפאהר. נולד בשנת תרמ״ד. למד בתו״ת בליובאוויטש. אח״כ הי׳ רב ברקשיק (תרס״ו-עה), וקירסאנוב (תרע״ה-ו). שליח רבותינו לגרוזיא (תרע״ו-פה). מנהל ביהמ״ד לרבנים בנעויל (תרפ״ה-ט). בתרפ״ט נאסר ונשלח לגלות. בשנת תרצ״ז יצא מרוסיא והתקבל שוב לרב ברקשיק. מתרצ״ט שד״ר בארה״ב. מת״ש משפיע בתו״ת בנ.י. נפטר בשנת תשל״ד.

כג. ל-לא (סקירה. תמונה). לג. קסד. קפז. ער. שח-ט.

לוין, אברהם דובער (מאיליא)

קפג.

לוין, אלימלך

נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״ו.

רכא.

לוין, יוחנן

דש.

לוין, יוסף (מווילנא)

רי.

לוין, יעקב

ב״ר ליב מאיר, מברסלב (הליטאית). נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרפ״ח-ט. כשהתחילה המלחמה גויס לצבא הפולני, ונפל בשבי הרוסים. אחרי המלחמה התיישב בארה״ק.

לה. ריא.

לוין, יקותיאל

רח-ט (חתימה).

לוין, ישראל יהודה

קכה. רצו-ז.

לוין, ליב

מגערמאנאוויץ. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״א.

רטז (37). ריח (23).

לוין, מנחם מענדל (מווילנא)

יח. לה (חתימה). רח-ט (חתימה). רי.

לוין, משה (מדווינסק)

מה-ו (חתימה).

לוין, נחום

מדיסנא. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״א.

רטז (30). ריח (33).

לוין, צבי הירש

שע. שכד.

לוין, צבי חנוך (אבד״ק בענדין)

קיט.

לוין, ראובן (רב בדינאבורג)
מד.

לוין (שו"ב מקובנה)
שסט-ע.

לוינגר, זאב
ב"ר לוי גדיל, מווארשא. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ב-ד.
קצ (11). קצא (21). קצב (16).

לוינגר, מאיר חיים
מווארשא. נולד בשנת תרפ"ה. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח"צ.
קצז (19).

לוינשטיין, אלחנן
מכמעלניק. נודל בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"א-ג.
קמז (1).

לוינשטיין, יחזקאל (משגיח ישיבת מיר)
שה. שיב. שיד.

לוסקין, שמואל
ע-עא (חתימה). שעב (60).

לופוחין, פיוטר (תובע ראשי רוסיא)
ט.

לוקשין, מנחם מענדל ארי' ליב
נה.

לוריא, איליא
מו.

לוריא, מנחם מאיר
רח-ט (חתימה).

לוריא, מרדכי

ב"ר מנחם מאיר, מווילנא. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בשנים תר"צ-צד (ווילנא), תרצ"ה-ו (ווארשא-אטוואצק, שיעורים), תרצ"ז-ט (אולם), ת"ש (ווילנא), תש"א (יפן), תש"ב-ו (שנגהאי). בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה. בתש"ו הגיע לארה"ב, והתיישב במונטריאל.
קנח (108). קס (82). קעב (59). רטז (38). ריח (35). רסח (22). רסט (6). עדר-רעו (תמונות). רפח (35). ש (20). שא (19). שז (תמונות). שכט (16). של (תמונה). שלב.

לוריא, נחמן דוב
מט (חתימה).

ליאס, אייזיק
מחעלם. נולד בשנת תרפ"ב. למד בתו"ת באטוואצק בשנים תרצ"ז-ח.
קעג (134).

ליאקס, צבי
מחעלם. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת באטוואצק בשנים תרצ"ז-ח.
קעג (161).

ליב (חתן הג"ר אלחנן וסרמן)
רפג.

ליבמן, אלי' יעקב
ב"ר אברהם (נתן נטע), ממארד-שעדלעצקי. נולד בשנת תרע"ג. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ח-צא.
קכח. קלו (1).

ליבמן, יעקב שלמה
מווארשא. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ה.
קצד (12).

ליבסקינד, משה
ב"ר אשר יצחק, מווארשא. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ב-ג.
קצ (20). קצא (8).

ליבר, משה
נג.

ליברמן, זאב
רמח.

ליברמן, חיים (המזכיר)
נא-ב. רסד. רעג. רצז. שמ-מה. שמז. שנז-ח. שצא. שצג-ט. תג. תח-ט.

ליברמן, יעקב

מחמעלניק. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת באטוואצק בשנים תרצ"ז-ח. כשהתחילה המלחמה הי' בחמעלניק, והוא בין הרשומים למשלוח עזרה.
קעג (113). שעב (66).

ליברמן, נח יצחק
מחעלם. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ד (מכינה), תרצ"ד (קיץ) – תרצ"ו (שיעורים), תרצ"ו (קיץ) – תרח"צ (אולם). כשהתחילה המלחמה הי' בחעלם, והוא רשום בין התלמידים למשלוח עזרה. השתדלו להביאו מפולין לווילנא, ולא הצליחו.
קצב (18). קנח (112). קס (85). קעב (66). רסז. רצב (11). שעא (47). שעג (100).

ליווי, דובער

ב"ר חיים אליעזר. מקבוצת תלמידי אחי תמימים בנ.י. שנסע ללמוד בתו"ת באטוואצק בשנת תרצ"ט, וכשהתחילה המלחמה נסעו לריגא והמשיכו לימודיהם עד חוהמ"ס, שאז נסעו לשטוקהולם, ומשם חזרה לנ.י. מייסד ארגון הכשרות אוקיי. נפטר בשנת תשמ"ז.
קעט (תמונה). קפג (תמונה). קפד.

ליוויטאנוס, אברהם
כה (חתימה).

ליטמנוביץ, מענדל
שעה.

ליטעראט, אלי' צבי
מלאמאז (פראגא; וויסניץ; טארגובעק). נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ב-ד (שיעורים), תרצ"ה-ח (אולם). כשהתחילה המלחמה הי' בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קמז (2). קנא (3). קנו (3). קנז (4). קנט (2). קעב (5). רצג (45). שעג (126).

לייבוביץ, אברהם
מקאמיניץ (נכד הג"ר ברוך בער). נולד בשנת תרפ"ה. למד בתו"ת בווילנא בשנת ת"ש.
רסט (33). רעח.

לייבוביץ, אידא
סה.

לייבוביץ, יהושע
מקאמיניץ (נכד הג"ר ברוך בער). נולד בשנת תרפ"ה. למד בתו"ת בווילנא בשנת ת"ש.
רסט (34). רעח.

ליינג, יוסף
שע.

ליינר, מרדכי יוסף
ב"ר חנינא דוד, מטאמאשוב. נולד בשנת תרע"א. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.
קיג. קטו.

ליינר, מרדכי יוסף אלעזר (אדמו"ר ראדזין)
סט. קיט.

לייפר, דוד
משידלאווצע. נולד בשנת תרע"ו. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"א.
רכה (19).

לייקין, בן ציון שלמה
למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק (ע"פ ס' התמימים).

ליכטנשטיין, ישראל (ד.)
מקינסק. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ד (מכינה), תרח"צ (אולם). כשהתחילה המלחמה הי' בקינסק, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קעב (42). קצב (3). רצב (27). שעג (114).

ליכטנשטיין, ישראל דוד
מדעמבלין. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ו-ח.
קעג (111).

ליכטנשטיין, מרדכי
מקינסק. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ב-ד.
קנא (16). קנו (27).

ליכטנשטיין, משה
מווארשא. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ד-ה.
קנה (29). קנז (32).

ליס, אלי' משה

ב"ר אהרן אליעזר, מדלוגא-סיאדלא. נולד בשנת תרס"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ג-צא. בשנים תרצ"ב-ט, הי' ר"מ ומשפיע לתלמידים הצעירים. במשך תקופה היה משגיח ומגיד שיעור בסניף בלאדז. בשנת ת"ש ברח בגפו לווילנא, ולא הצליח להביא אליו את זוגתו ובנותיו. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב, ונסע עם שאר התלמידים ליפן-שנגהאי, שם ניהל את התלמוד תורה. בתש"ו הגיע לארה"ב, שם נשא את מרת חסיא הדסה בוגומילסקי, והי' כל ימיו משגיח בתו"ת. נפטר בשנת תשמ"ח.
צו. קז. קיא. קכו. קלה. קמא. קמג-ד (תמונה. פ"נ). רלא. רסח (21). ערב (וזוגתו גאלדא, ובנותיו רחל מרים ובלומא). רעג. עדר-רעו (תמונות). רעח. ש (29). שא (28). שז (תמונה). שיא-ב. שכב. שכד-ו (סקירה. תמונות). שכט (15). של (תמונה). שלא-ב. שעא (95). שעח (14 – וזוגתו גאלדא, ובנותיו רחל, ובלומא).

ליס, גאלדא (אשת רא"מ)
שעא (95). שעג (155). שעח (14).

ליס, חיים מאיר

ב"ר אהרן אליעזר, מווישקאוו. למד בתו"ת בליובאוויטש. אח"כ הי' משגיח בתו"ת ברוסטוב (תרפ"א), משפיע בתו"ת בווארשא ובאטוואצק (תרפ"ה-ז). בעת המלחמה ברח מפולין לרוסיא, ואחרי תקופת מחנות עבודה בסיביר הגיע לקהלת אנ"ש בסמרקנד, שם ניסה להגן על יהודי, ונרצח על ידי אוזבקי, בשנת תש"ב.
צד (סקירה. תמונה). קמד. רו. רסז. ערב. שעח (31).

ליס, יעקב יוסף
שנו.

ליס, יצחק מענדל

ב"ר אברהם מרדכי גלוקסון (בנו חורגו של ה"ר חיים מאיר ליס), מווישקאוו. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ג-ה (מכינה), תרצ"ה (קיץ) – תרצ"ז (שיעורים), תרח"צ-ט (אולם), ת"ש (וילנא). כשהתחילה המלחמה ברח לווילנא, ושוב חזר לפולין להביא עוד תלמידים לווילנא, אלא שהגבול נסגר, ותפסוהו ונאסר. ואח"כ ברח לרוסיא. אחרי המלחמה יצא מרוסיא, ואח"כ הגיע לארה"ק, והי' מראשוני

המתיישבים בכפר חב״ד, ובמשך תקופה – ראש הועד. נפטר בשנת תשס״ה.

קג. קס (113). קסג (תמונה). קסה. קעב (31). קצא (23). קצב (9). קצג (6). רסז. רסח (30). רסט.

ליס, ישכר דובער

מפורסאוו. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב (מכינה), תרצ״ג-ה (שיעורים).

קמז (15). קנא (19). קנו (20). קנז (15). קנט (13).

ליס, שמואל

ב״ר אהרן אליעזר.

שעא (73). שעב (62).

ליסון, אברהם

יח. כ.

ליסון, שמואל הירש

למד בתו״ת בליובאוויטש, בשנים תר״ס-סט. אח״כ התיישב בפונוביז׳, והי׳ משפיע.

יח. כ-כב. כד. שפא (25).

ליף, חיים

נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״ו.

רכא.

ליפל, חיים שמואל

מקראסאוו (ווארשא). נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ב (מכינה), תרצ״ב (קיץ) – תרצ״ג (שיעורים).

קמז (10). קנא (10).

ליפמן (רב בדווינסק)

מה.

ליפסון, אברהם

משעפס. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״א. כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, והוא בין הרשומים למשלוח עזרה.

קלז. שעב (64).

ליפשיץ, ארי׳

ב״ר ירחמיאל, מוולאהן. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ז.

קו. קיב.

ליפשיץ, ח.

שעב (63).

ליפשיץ, יעקב

לה.

ליפשיץ, ישעי׳

שפב (35).

ליפשיץ, ישראל משה

מווארשא. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.

קצה (11).

ליפשיץ, ליב

מקינצק. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ד-ו (מכינה), תרצ״ז-ח (שיעורים). כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, והוא בין הרשומים למשלוח עזרה.

קעג (119). קצד (16). קצה (15). שעב (65).

ליפשיץ, מאיר ליב

מווארשא. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ג.

קמז (20).

ליפשיץ, מרדכי

שע.

ליפשיץ, משה

מט (חתימה).

ליפשיץ, נטע

שעד.

למפרט, רבקה

סו (תמונה).

לנדא (פאלמאן), אברהם צבי

ב״ר יהודה, מצאנז. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בשנים ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן), תש״ב-ו (שנגהאי). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ו הגיע לארה״ב, והתיישב בנ.י.

רפב-ג. רצ. רצא (8; 12). ש (30). שא (29). שב. שט (תמונה). שכט (9). של (תמונה). שלב. שלג (תמונה).

לנדא, יעקב

לב. מח-ט (סקירה, תמונה, כתב רבנות וחותמת).

נט. פ. רנא.

לנדא, יצחק

מגארוואלין. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ז-ח.

קצז (12).

לנדא, צבי

מגארוואלין. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ד-ה (מכינה), תרצ״ו-ח (שיעורים).

קעג (126). קצב (13). קצג (23). קצד (25).

לנדאו, יעקב יצחק דן (אדמו״ר סטריקוב)

שפח (4).

לנדוי, יחזקאל

מדוכינקא. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ.

קעג (148).

לנדוי, ס.

שעה.

לס

מופיע בתמונת התלמידים של שנת תרצ״ז.

לסקי, מרדכי

מווארשא. נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח״צ.

קצז (16).

לסקר, יצחק מענדל
מווארשא. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ג (מכינה), תרצ"ג (קיץ) – תרצ"ה (שיעורים).
קנא (31). קנה (24). קנח (81). קצ (17).

לעוו, מרדכי
כה (חתימה).

לעווי, ישראל (הרה"ר לצרפת)
נג.

לעווי, פרופ'
פ.

לעווקאוו, מרדכי ידידי'
מסמארגאן. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווילנא בשנת תרצ"א.
רטז (43).

לעוושטום, משה
מה-ו (חתימה).

לפידות, בנימין
שע.

לפידות חלאוונא מפאנדל
יא.

לפקוביץ, חיים
שע.

לרמן, יונה
מווארשא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ב-ה.
קמז (14). קנא (12). קנו (18). קנז (61).

מאבער, חיים מענדל
ממאדליבאז. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ד.
קנה (12).

מאגער, שלמה חיים
למד בתו"ת בווארשא. ואח"כ הי' ר"מ בסניף חעלם, בשנים תרצ"ו-ז.
רמז-ח.

מאטלער, יהודה
שע.

מאיעבסקי, שבתי
ב"ר משה, מזיטל. נולד בשנת תרד"ע. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ב. אח"כ התיישב בבני ברק, ארה"ק.

מאיר ב"ר רפאל (רפאל'ס, יפה, מווילנא)
א-ב (חתימה וסקירה, ובניו שלמה ויעקב). ג-ד. ט.

מאירוביץ, אברהם
לג. שע.

מאירוביץ, אברהם אבא
שעט (46).

מאירוביץ, יצחק
ב"ר דוד, מווארשא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ג-ה.
קצא (14). קצב (17). קצג (8). קצד (11).

מאירוביץ, משה
ב"ר מרדכי, מווארשא. נולד בשנת עת"ר. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ה-ז. בשנים תרצ"ב-ג הי' ר"מ במכינה בווארשא. כשהתחילה המלחמה הי' בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
מו. קה. קיא. רצג (51). שעב (69). שעג (132).

מאירס, משה
מחעלם. מופיע בתמונת התלמידים של שנת תרצ"ז.

מאירס, פנחס
למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק (ע"פ ס' התמימים).

מאלין, מאיר; איסר יהודה
שכד.

מאנגרטן, יעקב קאפיל
ב"ר יחיאל משה, מפאצאנאוו. נולד בשנת עת"ר. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ה-ז. כשהתחילה המלחמה הי' בין הרשומים למשלוח עזרה.
צז. קג. קיד. שעא (57).

מאנדל, בנימין
מווארשא. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ה.
קצג (21).

מאנדל, משה אהרן
מדובנקא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ד-ה.
קנח (85). קנט (48).

מאנדל, פרץ
למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק (ע"פ ס' התמימים).

מאנדלמילך, נטע
מטארלאוו (ווארשא). נולד בשנת תרפ"ב. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ד-ה (מכינה), תרצ"ו-ח (שיעורים). כשהתחילה המלחמה השתדל לברוח מפולין לווילנא, ולא הצליח.
קעג (123). קצב (22). קצד (24). קצה (24). רסז.

מאנדרי, יהודה ליב
ב"ר יצחק, מווישקאוו. נולד בשנת תרע"א. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ו.
קו.

מאנדרי, ישעי'
מווישקאוו. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת באטוואצק בשנת תרח"צ.
קעב (38).

מאניסזון, דובער
שעב (68).

מאנעלי, אברהם

ב״ר זאב, מקינצק. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בשנים תרצ״א-ב (לאדז), תרצ״ד (ווארשא, אולם). כשהתחילה המלחמה הי׳ בקינצק, והוא בין הרשומים למשלוח עזרה. השתדלו להביאו מפולין לווילנא, ולא הצליחו.

קנו (37). רכה (2). רכט (1). שעא (80).

מאנעלי, נחמן

מלאדז. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח. כשהתחילה המלחמה השתדלו להביאו מפולין לווילנא, ולא הצליחו.

קעג (156). רסז.

מארגעל, יוסף אליעזר

ב״ר אברהם זאב, משערפעץ (מלאווא פלעצקער). נולד בשנת תרס״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ו.

קה.

מארגעל, משה אהרן

ב״ר אברהם זאב, משערפעץ (מלאווא פלעצקער). נולד בשנת תרס״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ז. בשנים תרצ״ב-ט יסד וניהל את הסניף בפאצאנוב. כשהתחילה המלחמה הי׳ בפאצאנאוו, והוא בין הרשומים למשלוח עזרה.

קו. קיא. רלו (תמונות). רסז. שעא (54).

מארדער, לעמיל

למד בליובאוויטש משנת תרע״א ואילך. בתחלת תרפ״ב התיישב בחרקוב. בשנת תרפ״ד נשלח ע״י אדמו״ר כשד״ר בעיירות וואלין. במסגרת שד״רותו הי׳ בשנת תרפ״ז בווילנא, ועודד את פתיחת הישיבה תו״ת שם. אחר כך נתמנה לרב בקאלקי, שבוואהלין מחוז לויצקא.

עב. רח-ט (חתימה. סקירה). שעח (33).

מארקס, אלכסנדר

תח.

מארקעס, משה אלי׳

ברד״צ, מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ב-ג.

קצא (20).

מגידסון, יעקב הירש

ב״ר ישראל, מריגא. נולד בשנת תרפ״ז. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.

רצא (9). שפ (11).

מגידסון, יצחק

ב״ר זאב, מהאמליע. חתנו של הרמ״מ הורביץ הנ״ל. למד בתו״ת בליובאוויטש. אח״כ הי׳ שד״ר, ורב לקהלה החסידית בלודמיר.

סט.

מגידסון, ישראל

ב״ר זאב, מהאמליע. למד בתו״ת בליובאוויטש. אח״כ גר בריגא.

שעח (30). שפ (11 – וזוגתו ראשא, ובניו פיגא, לובא, יעקב הירש, ומרים). שפט.

מגידסון, פיגא

סו (תמונה). שפ (11).

מובשוביץ, ארי׳

נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״ו.

רכא.

מונדשיין, יהושע

ה. ט.

מוסטוביץ, יחזקאל

מאטוואצק. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת באטווצק בשנת תרח״צ.

קעג (149).

מוסטוביץ, יעקב יצחק; יוסף

רסב.

מוסמן, יעקב יהושע

מקאזמיר. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ד-ו (שיעורים), תרצ״ו (קיץ) – תרח״צ (אולם). כשהתחילה המלחמה הי׳ בקאזמיר, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.

קנה (16). קנח (74). קס (69). קעב (28). רצב (20). שעג (108).

מוסקין, חיים

נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״ו.

רכא.

מורגנשטרן, יוסף (אדמו״ר קוצק-פילוב)

קג.

מורגנשטרן, יעקב דוד (הרב בלודמיר)

מ.

מורגנשטרן, יצחק זעליג (אדמו״ר קוצק - סוקולוב)

קיט.

מורגנשטרן, ישראל

מבעלזיץ. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.

קצג (18).

מורגנשטרן, ישראל יצחק

שפח (12).

מורגנשטרן, מנחם מענדל

ב״ר יוסף אהרן, מלוקאוו. נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בווארשא בשנת תר״צ.

קכט.

מורגנשטרן, מענדל

שעה.

מורגנשטרן, משה מרדכי (אדמו״ר פילוב)

קיט.

מורדקוביץ, אלחנן

מסטופניץ. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ה-ו

(מכינה), תרצ״ו (קיץ) – תרח״צ (שיעורים).
קעג (106). קצד (32).

מורדקובסקי, נח יצחק (ר״מ בתו״ת בלאדז)
רלא.

מושעל, מנחם מענדל
ב״ר נתנאל, מיאנעוו. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״ב.
רכט (24).

מושקוביץ, דוד
מראציאנז. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ. כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קעב (10). רצג (46). שעג (127).

מושקוביץ, שלמה
ב״ר מנחם, מזארנוב. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בלאדז בשנים תרצ״א-ב.
רכו (34). רכט (11).

מזרח, יהושע (בן קלמן; ריב״ק)
שסז-ט.

מטופניץ

מופיע בתמונת התלמידים משנת תרצ״ז.

מידובניק, זאב
מליקוויץ (ווארשא). נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצג (5). קצד (13).

מידער, אליעזר גרשון
מסערצאק. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ה.
קנח (94). קס (93).

מייזל, אליעזר יצחק
שפח (5).

מייזליש, משה (מווילנא)
ד-ו (סקירה). ח.

מיימון, בנימין
מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ג (מכינה), תרצ״ג (קיץ) – תרצ״ה (שיעורים).
קנא (7). קנה (8). קנח (68). קצ (8).

מיינעמר, משה בונם
מיאדעווע. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ה.
קמז (29). קנא (21). קנו (21). קנז (31).

מייסטר, יהושע דוד
מווארשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בשנת תרצ״ה.
קצה (14).

מיכיילאווער, ח.
סה.

מיכלזון, צבי יחזקאל (הרב מפלונסק)
קכו. קעא (חתימה).

מיכלסון, חי׳
סו (תמונה).

מילברג, ישראל
מווארשא. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצד (14).

מילברג, משה
מווארשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצג (16).

מילטין, יעקב

מופיע בתמונת התלמידים של שנת תרצ״ז.

מיליוקובסקי, אלי׳ אהרן (רבה של חרקוב)
לו. עה.

מיליוקובסקי, יצחק
נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״ו.
רכא.

מיליוקובסקי, פנחס
נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״ו.
רכא.

מילנר, אהרן
מווארשא. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרח״צ.
קעג (132).

מילנר, צבי הירש
שלג (תמונה).

מילר, חיים
ממינסק. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח.
קעג (139).

מילר, יעקב שמחה
ב״ר חנוך העניך, מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ג-ד (מכינה), תרצ״ד (קיץ) – תרצ״ה (שיעורים).
קצא (15). קצב (6). קנח (101). קס (73).

מילר, יצחק צבי
מחעלם. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ז-ח.
קצז (11).

מילר, מאטיו
נד.

מילשטיין, יעקב
מווארשא. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ד.
קמז (10). קנב (38). קנו (7).

מינדל, בנימין

שפ (10 – וזוגתו ברכה מרים, ובניו ליב, זלמן, דינה).

מינדל, יוסף

כה (חתימה).

מינדל, ניסן (המזכיר)

קעט (תמונה). רעג. שנ. שנד. שנח. שפ.

מינדלין, שניאור זלמן

מגערמאנאוויץ. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בשנים תרפ״ט-צא (ווילנא), תרצ״ב-ה (אולם). בין השנים תרצ״ו-ז הי׳ משגיח בסניף בווילנא. אח״כ נלקח לצבא ונפל במלחמה.

קמח (15). קנב (8). קנו (4). קנז (11). קנט (8). רטו (1). ריז (1). רכ (תמונות).

מינץ, זאב וואלף

חבר הנהלת הישיבה תו״ת בווארשא-אטוואצק.

קלב. קפא.

מינץ, יהודה ליב

ב״ר פנחס, מקובנה. נולד בשנת תר״פ. בשלהי שנת ת״ש למד בתו״ת בווילנא. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.

כב-ג. רעח. רפא. רפג. רצא (13). שפא (26).

מינץ, יוסף

לה (חתימה).

מינץ, משה נח

ב״ר פנחס, מקובנה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.

כג. רצא (14). שפא (26).

מינץ, פנחס (מקובנה)

כא. רסו. רפא. רצט (6). שסט-ע. שפא (26 – וזוגתו ציביא, ובניו חנה, נחמה, רבקה, ליב, משה נח, מרים, איטא, שלום בער, אסנא, גרשון, חיים אברהם, ודוואשא).

מינץ, שלום דובער

ב״ר פנחס, מקובנה. בשלהי שנת ת״ש למד בתו״ת בווילנא. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב.

רפא. שפא (26).

מינצברג, ירחמיאל

משעננא (לאדז). נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ג (מכינה), תרצ״ג (קיץ) – תרצ״ד (שיעורים).

קנא (21). קנה (22). קצ (10).

מינצברג, שלמה

משעננא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ב-ג.

קצ (24).

מינצס, יוסף

שעב (67).

מינקוב, יצחק

רח-ט (חתימה). ריב (חתימה). רעט.

מינקובסקי, קלמן

ב״ר שמואל צבי, מפיעטקאוויץ שאצל חמעלניק. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-צא. חתנו של הרש״ז שניאורסאהן מלאדז. משגיח בתו״ת בלאדז. כשהתחילה המלחמה השתדלו להביאו מפולין לווילנא, ולא הצליחו. אח״כ הי׳ בלאדז, והוא בין הרשומים למשלוח עזרה.

קז. קיג. קכז. קלו. רלא. רסז. שעא (61). שעב (70).

מיסטפליג, בן ציון

ב״ר צבי, מחעלם. נולד בשנת עת״ר. למד בתו״ת בשנת תרפ״ה. בשנת תרצ״ו הי׳ בין מייסדי הישיבה תו״ת בחעלם.

צו. רמז.

מלוטיק, יעקב

מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ב (מכינה), תרצ״ג-ה (שיעורים), תרצ״ה (קיץ) – תרח״צ (אולם).

קמז (22). קנא (14). קנו (13). קעב (34).

מלוטיק, יעקב

מפאריסאוו. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.

קצג (9).

מלינורזביץ, ליב

מווישקאוו. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ה-ז (מכינה), תרח״צ (שיעורים).

קעג (118). קצד (18). קצה (16).

מלינורזביץ, משה

מווישקאוו. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ד (שיעורים), תרצ״ה (אולם).

קמז (31). קנא (20). קנו (31). קנז (35). קנט (31).

מלינעק, בנימין

מווארשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.

קצד (8).

מלמד, דוד שמעון

כה (חתימה).

מנדלבוים, בנימין

מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.

קצד (5).

מנדלבוים, יצחק ארי׳

ב״ר יהושע, ממאציעוו שאצל קאווע. נולד בשנת תרס״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ד-ז. בשנת תרצ״א הי׳ משפיע ומשגיח בשיעורים בווארשא. בקיץ תרצ״א נשלח לתת שיעורי דא״ח בקראקא. בשנת תרצ״ב ניהל את הסניף בלאדז. בשנת תרצ״ה נתמנה לרב קהלת חב״ד בגלובאקא. כשהתחילה המלחמה חשב לברוח מפולין לווילנא, אך לא רצה לעזוב בגלל

אחריותו לעיר. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב.
כה. כז-ח (סקירה. מכתבו). צח. קד. קל. קלד. קלט. רכח (מכתבו). רכט-לא. רמג. רמד (מכתבו). רמה. רנח-ס. רסד. ערב. רצט-ש (30). שעח (19).

מנדלוביץ, הרב
לב. מב.

מסינגר, שלמה
מהולסענקא. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרח״צ.
קעג (169).

מעהר, זלמן ליב
מקינסק. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצד (12).

מעהר, שלמה
מחעלם. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח.
קעג (128).

מעלער, מענדל
כה (חתימה).

מעלער, פתחי'
ב״ר אברהם, מחעלם. נולד בשנת תרס״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ד-ז. בקיץ תרצ״א נשלח על ידי אדמו״ר לבקר בישיבות שבלבוב וסמוכותיה. בשנת תרצ״ו הי׳ ר״מ בסניף בחעלם, ואח״כ יסד את הסניף בלענטשנא. כשהתחילה המלחמה הי׳ בחעלם, ורשום בין מקבלי משלוח עזרה.
צה. קיא. קיד. רמח. רנו. שעא (50).

מענטליק, מרדכי

ב״ר פנחס, מווארשא (מינסק). נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ה-ז (שיעורים), תרפ״ז (קיץ) – תרצ״ד (אולם). בשנים תרצ״ה-ח הי׳ ר״מ במכינה בווארשא. בשנת תרח״צ התחתן. בשלהי תרצ״ט נסע לארה״ב, והתיישב בנוארק, ואח״כ בנ.י. שם הי׳ ר״מ ראשי בתו״ת כל ימיו. מחב״ס אמרי מרדכי. נפטר בשנת תשמ״ח.
צז. קו. קיג. קכו. קלד. קמח (31). קנב (15). קנו (35). קסד. קסו. קעז-פ (סקירה. תמונות). קפה. קצג-ד. קצח (תמונה). רא. רנט.

מרגליות, אשר (מראקשיק)
ל.

מרגליות, שמואל
תלמיד יח״ל, שהשתתף בניהול הישיבה בגיטו ראדום.
שלד.

מרגלית, וואלף
שע.

מרדכי מפאנדעליא
סב.

מרוזוב, אלחנן דובער (המזכיר)

פז-ט.

מרנש, שמחה בונם
מווארשא. נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח.
קעג (162).

מרצינקובסקי, מליע
סו (תמונה).

מרקוביץ, אבא
מלטביא. נולד בתרפ״ה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (10).

מרקוביץ, דוד

מופיע בתמונת התלמידים משנת תרצ״ז.

מרקוביץ, יעקב ליב
מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח. כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה. השתדלו להביאו מפולין לווילנא, ולא הצליחו.
קעב (32). רסז. רצג (43). שעג (124).

מרקוביץ, פנחס מרדכי
מווארשא. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ז-ח. כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קצז (23). רצג (44). שעג (125).

מרקוס, משה
מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ג.
קצ (18).

מרקין, יהושע
שע.

מרקין, צבי
רעח. רפג.

מרקין, ראובן
למד בתו״ת בווילנא בראשית שנת תש״א.
רעח.

מרקמן, ירמי'
מדאלהינוב. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווילנא בשנים תר״צ-צא.
רטו (22). ריח (28).

מרשל, לואיס (יו״ר הדזוינט)
נד.

משה ב״ר אשר (מווילנא)
ב. ד. ט-י.

משה ב״ר יצחק (מווידז)
א. ז.

משה מקוידענאוו
שסט-ע.

משה חיים
בשנת תרצ״ב לימד תניא במכינה בווארשא.
קפט.

נאוויצקי, יעקב יצחק
ממראזעס. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצד (15).

נאטאן, אהרן
ב״ר אלי׳ צבי, מווארשא. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיג. קטז.

נאכטייל, אלימלך
מווארשא. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ב-ה.
צח.

נארדאן, אברהם ישכר
ב״ר מאיר צבי, מקשוינז רבתי. נולד בשנת תרס״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ד-ה.
צו.

נדר, משה
מלאמזא. למד בתו״ת בלאדז, ואח״כ באטוואצק.
רלב.

נוגלמן, זעליג
מרעמברטאוו. נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח״צ.
קצז (6).

נוטקוביץ, נטע
שפח (29).

נורמן, יצחק
מלאמזא. למד בתו״ת בלאדז, ואח״כ באטוואצק.
רלב.

נחום ב״ר יצחק (מווילנא)
א-ב (חתימה וסקירה).

נחת, מרדכי
מווארשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצג (26). קצד (17).

נייברג, יחיאל חיים
משידלאווצי. נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח״צ.
קצז (17).

נייגולדברג, בילא
שעב (72).

נייגולדברג, צ. ר.
שעב (71).

נייטרק, יחזקאל פייוויש
סב.

נייערמן, בנימין
מהענריקוב. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצה (7).

נייפלד, יוסף דובער
שפח (13).

נייפלד, ראובן ליב
שפח (14).

ניישלוש, צבי מנחם
מה-ו (חתימה).

נימויטין, ארי׳ יהודה ליב
כ. לב-ג. עז-ח (חתימה). קלב. שע. שעט (44). שפ (12).

נימויטין, יהושע
כ. כט.

נימויטין, שמעון נח
כ-כא. לד-ה (חתימה). עב. רח-ט (חתימה).

ניעווזעליע, מרדכי
מווליין. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״א.
קלז (37).

נלקין, אברהם מנחם
למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק (ע״פ ס׳ התמימים).

נלקין, מיכאל
ב״ר אברהם צבי, מקאלא. נולד בשנת תרס״ו. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ב-ח. אח״כ התיישב בתל-אביב.

נמנוב, ניסן
שסד-ה.

נעוויאזקי, צבי
נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״ו.
רכא.

נעצמן, שלמה
מחעלם. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ.
קעג (164).

נפרסטק, ראובן דובער
ב״ר יחזקאל, ממינסק (מאזאוויעצק). נולד בשנת עת״ר. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ח. אחר המלחמה הגיע לארה״ק, והתיישב בכפר חב״ד.
קה. קיג.

סאבאט, אדולף (נציג הקונגרס)
שמג.

סאבאלעוויץ, ט.
נו (חתימה).

סאקאלא, יחיאל
ב״ר צבי, מסאביעלאוו. נולד בשנת תרס״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיג. קטז.

סאקוביץ, שלמה זלמן
מדראבני. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא

(מכינה) בשנת תרצ"ד.
קצב (23).

סגל, זאב (ר"מ בתו"ת ווילנא)
רט-י.

סובל, יוסף

מסטאפניץ. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ד (מכינה), תרצ"ד (קיץ) – תרצ"ו (שיעורים), תרצ"ו (קיץ) – תרח"צ (אולם). כשהתחילה המלחמה השתדל לברוח מפולין לווילנא, ולא הצליח. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.
קנח (106). קס (75). קעב (29). קצב (4). רסז. רצב (29).

סובל, ישעי'
ב"ר אברהם, מחעלם. נולד בשנת תרע"ה. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ט-צא.
קכח. קלה.

סוגיהארא, ציונה (שגריר יפן בליטא)
רפו-ז (תמונה).

סווידלר, רפאל
נולד בשנת תרפ"ד. למד בתו"ת בווילנא בשנת תרצ"ו.
רכא.

סווירסקי, אלי'
מווילנא. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווילנא בשנים תר"צ-צא.
רטז (39).

סולניק, סיני
ב"ר דוד מוולאצלאוואק. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"ב.
רכט (22).

סוסנוביק, רפאל
מגערמאנאוויץ. למד בתו"ת בווילנא (ע"פ ס' התמימים).

סוצקעוור, זאב
מסמארגאן. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווילנא בשנת תרצ"א.
רטז (33). ריח (42).

סורוקין, דוד
מווישניץ. נולד בשנת תרד"ע. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ג.
קנב (34).

סורפין, יהודה משה
לה.

סטאוו, מאיר
למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.
קיב.

סטאמפעל, אלישע
מווארשא. נולד בשנת תרפ"ב. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ד-ה.
קצד (1). קצה (3).

סטוביצקי, יעקב
מווארשא. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת באטוואצק בשנים תרצ"ז-ח.
קעג (146).

סטולביץ, מרדכי
מווארשא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ג.
קנא (30).

סטופניצקי, אברהם טובי'

מפאצאנאוו. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ב (מכינה), תרצ"ג-ד (שיעורים), תרצ"ה-ח (אולם). כשהתחילה המלחמה השתדלו להביאו מפולין לווילנא, ולא הצליחו. אח"כ הי' בפאצאנאוו, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קמז (2). קנא (25). קנו (2). קנז (5). קנט (3). קעב (1). קעח (תמונה). רסז. רצב (5). שעג (96).

סטופניצקי, קלמן מאיר
ב"ר מרדכי גימפל. למד בתו"ת בחמעלניק, פאטשאנוב, ווארשא-אטוואצק, בשנים תרצ"ד-ט. אח"כ התיישב בבני ברק.

סידער, משה
לג. שע. שעח (41).

סימפסון, אלי'
פז. שסט. ת.

סינדולובסקי, גבריאל
מברעסלוב. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בווילנא בשנים תרפ"ט-צא.
רטו (26).

סינדר, ישראל
מאיליא. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווילנא בשנת תרצ"א.
רטז (42). ריח (40).

סלאבאדקי, ח"י
כה (חתימה).

סלדובניק, אברהם יעקב
ב"ר מאיר, מקאלאשין. נולד בשנת תרס"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ה-צ.
צו. קה. קיד. קכו.

סלונים, עזריאל זעליג
לז. עז-ט. קלח.

סמוליארז', אלתר ליב
ב"ר יוסף, מסטאפניץ. נולד בשנת תער"ב. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ו-ח (שיעורים), תרפ"ט-צג (אולם). כשהתחילה המלחמה הי' בווארשא, והוא בין הרשומים למשלוח עזרה.
קיג. קטו. קכז. קלה. קמח (5). קנב (6). שעב (93).

סמולנסקי, ארי'
מזורמון. נולד בשנת תרע"ה. למד בתו"ת בווילנא בשנת תרצ"א.
ריז (13).

סמירין, שלום
ב"ר מנחם מענדל, מדיסנא. נולד בשנת תרע"ה. למד בתו"ת בווילנא בשנים תרפ"ז-צא. בשנת תרצ"ו עלה לארה"ק. נפל בקרב בשנת תש"ח.
רטו (2). ריז (2).

סנדר, דוד ישעי'
שפח (33).

סנעג, יצחק אליעזר
כב. שע.

סנעג, ישראל ליב
שע.

סנעג, שמואל אבא
ב"ר נחמי' משה, מקובנה. הי' הרב הצבאי בליטא. ואחר המלחמה – הרב במינכן. אח"כ התיישב בארה"ק. נפטר בשנת תש"ל.
לג. שסט-ע. שעח (40).

ספאקוינע, יצחק
מאטוואצק. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת באטוואצק בשנת תרח"צ.
קעג (140).

ספוטשינסקי, משה חיים

מסובאלק. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת בשנים ת"ש (ווילנא), תש"א (יפן), תש"ב-ו (שנגהאי). בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה. אחר שהגיע לנ.י. בשנת תש"ו, התיישב במונטריאל בתור שו"ב, ואח"כ – רב ביהכ"נ נוסח האריז"ל.
רסח (17). רצא (16). שא (33). שז (תמונה). שכט (28). של (תמונה). שלב (תמונה). שלג (תמונה).

ספונגין, פייוול
מלטביא. נולד בשנת תרפ"ז. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (16).

ספיבק, יחזקאל

מגאמבין. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בוארשא בשנים תרצ"ה (מכינה), תרצ"ו-ז (שיעורים), תרח"צ (אולם). כשהתחילה המלחמה הי' בגאמבין, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה. השתדלו להביאו מפולין לווילנא, ולא הצליחו. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.
קעב (36). קצד (14). רעא. רצב (6). רצב (21). שעא (75). שעג (109).

ספיבק, יעקב
שעא (98).

ספיר, ישראל
שלג (תמונה).

ספירשטיין, בנימין
ב"ר דוד, מזעמבראוו. נולד בשנת תרע"א. למד בתו"ת בוארשא בשנת תרפ"ז.
קיג. קטו.

סקבלו, אסתר
סה-ו (תמונה).

סקבלו, גיטל לאה
מז.

סקבלו, יוסף
מז. רצט-ש (22). שנח. שעז (8 – וזוגתו ספירא, ובניו שרה, ושמעון). שפט.

סקבלו, ירוחם
מו. שפ (14).

סקבלו, מינה
סה-ו (תמונה). סח.

סקבלו, שניאור זלמן
מז.

סקובסקי, הלל
ב"ר משה, מקינסק. נולד בשנת תרע"ג. למד בתו"ת בוארשא בשנים תרפ"ו-ז.
קו. קיג.

סרנא, אברהם
ב"ר צבי ליב, ממיעכאוו. נולד בשנת עת"ר. למד בתו"ת בוארשא בשנת תרפ"ז.
קיג. קטו.

סרעברניק, יוסף
מווישקאוו. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בוארשא בשנים תרצ"ג-ד (שיעורים), תרצ"ה (אולם).
קנא (9). קנו (10). קנז (17). קנט (15).

סרעברניק, יוסף הערש
שפח (41).

סרעברניק, יצחק
שפח (15).

סרעברניק, מנחם
מווישקאוו. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בוארשא בשנים תרצ"ד (מכינה), תרצ"ה (שיעורים).
קנח (109). קס (114). קצב (12).

סרעברניק, משה
שפח (35).

עבין, נחמן צבי
שצה.

עבער, אברהם אלי'

ב"ר יהודה (ראש הישיבה). נולד בשנת תרפ"ז. למד בתו"ת בוארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ז-ט. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב, יחד עם אביו דלקמן.

שסג. שסה.

עבער, אלי'

טז.

עבער, יהודה

מקראסנאלוקי. נולד בשנת תרס"א. למד בתו"ת בליובאוויטש, שצעדרין, קרמנטשוג ורוסטוב (תרע"א-תרפ"א). ר"מ ומשגיח בתו"ת פולטבה, רוסטוב, נעויל, וויטבסק (תרפ"א-צ). יצא מרוסיא לריגא בשנת תר"צ. ר"י תו"ת ווילנא (תרצ"א). ר"י ומנהל תו"ת בווארשא-אטוואצק (תרצ"ב-ט). בשנת ת"ש ניצל מווארשא לריגא, בדרך לארה"ב, אמנם נחסמה עליו הדרך.

כז. נח. קג. קכג. קכד-ה (תמונה. סקירה). קלא. קלג-ד. קמא. קמה. קמו (חתימה). קמז-ח (כת"י). קמט. קנ (חתימה). קנג. קנה. קנז. קסב-ג. קסה. קעד. קעו. קעז-ח (תמונות). קפא. קפג-ה. קפט-צ. קצב. קצח. רב. רד. ריב. ריד-ח (רשימת תלמידי תו"ת ווילנא שערך). רכה. רכז (מכתבו). רכח. רנט-סא. רסז. ערב-ג. רעט. רצט (2). שנה. שנז-סו (השתדלות הצלתו). שסא (מברק). שסב (מכתבו). שסג (עם זוגתו פרידא, ובניו אברהם אלי' ולאה העניא). שסה (פ"נ, וזוגתו ובניו). שצח. תה.

עברי, בנימין משה

מוואלמין. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ב-ד.

צח.

עהרמן, נפתלי

שצט.

עזינסקי, זיסקינד יחזקאל זאב

לה (חתימה).

עטינגוף, אלעזר

מה.

עטקיס, משה קלמן

ב"ר ירחמיאל, מטשעכאנאווצע. נולד בשנת תער"ב. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ה-ז.

צז (תמונה). קז. קיג.

עטקיס, צבי הירש מרדכי

ב"ר ירחמיאל, מטשעכאנאווצע. נולד בשנת עת"ר. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ה-ז. כשהתחילה המלחמה הי' בווארשא, והוא בין הרשומים למשלוח עזרה.

צז (תמונה). קה. קיג. שעא (77).

עלבוים, אברהם קלמן

ב"ר צבי יצחק, מקאלושין. נולד בשנת תרס"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ה.

צו.

עלבוים, רפאל שלום

ב"ר שמואל, מסטאצק. נולד בשנת תרע"א. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ו-ז.

קיג. קטו.

עלבינגר, יהודה

מווארשא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ה.

קצג (10).

עלברג, אברהם נתן

שפח (25).

עלטרמן, חיים פנחס

מט (חתימה).

עליאס, יעקב

ב"ר חיים אליעזר, מוולאיין. נולד בשנת תרע"ה. למד בתו"ת בווארשא בשנים תר"צ-תרצ"א.

קלז (28).

עליאשין, יצחק דוב

שע.

עלישברג, לאה

סו (תמונה).

עלקנבוים, מענדל

ב"ר מאיר הערש, מפארצוב. נולד בשנת תרע"ו. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"א-ב (שיעורים), תרצ"ג (אולם).

קלז (24). קמח (34).

ענגל (הורביץ), שמעון (זליחובר)

נולד בשנת תרל"ו. בשנים תרפ"ג-ז הי' ר"מ בתו"ת בווארשא. בשנים תרצ"ב-ד הי' משגיח רוחני בישיבת יחי"ל. אמרותיו לוקטו בספר נהרי א"ש.

צא-ג (סקירה. תמונה). צט. קא. קי.

ענגלארד, לאה

שעג (156).

ענגלארד, מיזשע

שעג (157).

ענגלנדר, מרדכי

ב"ר אליעזר, מלובלין. נולד בשנת עת"ר. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ו.

קו.

עפילמן, יצחק

כב.

עפשטיין, אברהם מענדל

ב"ר יהודה ליב, מקינצק. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בשנים תרצ"א-ג (לאדז), תרצ"ג (קיץ, מכינה בווארשא).

קצא (26). רכט (5).

עפשטיין, זאב

לה (חתימה). רח-ט (חתימה). ריב (חתימה).

עפשטיין, חיים יוסף

כב. רצט (9). שפא (19).

עפשטיין, יעקב
שפב (39).

עפשטיין, ליפשא
שפב (39).

ערדבוים, חיים יצחק
מווארשא. נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ז-ח.
קצז (8).

ערליך, אהרן
משגיח בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ז.
קב-ג. קי.

ערליך, זעליג
מסליפיא חדש. למד בתו״ת בלאדז.
רלב.

ערליך, מרדכי
מטומאשוב. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״א.
רכו (27).

ערליכמן, גרשון אליעזר
מווארשא. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ג.
קמז (5).

ערליכמן, יאיר
ב״ר רפאל, משידלאוויץ. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״ב.
רכט (17).

ערליכמן, מרדכי זאב
ב״ר יעקב יונה, מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ג-ד.
קצ (23). קצא (13). קצב (8).

ערליכמן, שרגא מאיר
משידלאוויץ. נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״א.
רכה (24).

ערנרייך, דוד
רלג.

פאגלמן, פרץ
שע.

פאוול, קיסר רוסיא
ט.

פאטיס, בנימין
מלטביא. נולד בשנת תרפ״ז. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (11).

פאסטאג, יחזקאל
למד בתו״ת בחמעלניק, וניצל ממאורעות המלחמה.
רלה.

פאסטאג, משה ליב
רלג.

פאסטרנאק, משה
רלג.

פאפלאק, חיים ראובן
מט (חתימה).

פאפנהיים, קלמן
סה. שנה.

פאקטאר, גדלי׳
מט (חתימה).

פארבעראוו, חיים יוסף
שע.

פארלי, דזיימס (משרד הדואר האמירקאי)
שמג.

פארמאן, מאיר שלום
מקאלאשין. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ב-ג.
קצ (15).

פארמאנסקי, אברהם מרדכי
מווארשא. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ג (מכינה), תרצ״ג (קיץ, שיעורים).
קנא (1). קצ (2).

פארמאנסקי, שמואל יעקב
בראי״א, מסאקאלאוו. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ג (מכינה), תרצ״ג (קיץ) – תרצ״ד (שיעורים).
קנה (37). קצא (25).

פארעצקי, ישראל
שע.

פוגרמנסקי, מרדכי (ר״מ בתו״ת בריגא)
רלז-ח.

פודלוביץ, ישראל משה
מצעכאנאוו. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ז-ח.
עא. קסג. קצה. קצז (16).

פוטוצקי, אהרן
נולד בשנת תרפ״ג. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצב (20).

פוטוצקי, בנציון
נולד בשנת תרע״ד. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצב (21).

פוטליק, ברוך מרדכי
שעא (22).

פוטליק, יחזקאל
סט.

פוטליק, יעקב יהושע
ב"ר יחזקאל, מווארשא. נולד בשנת תרס"ז. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ג-ז.
צו. קה. קיא.

פוטליק, מרדכי
ב"ר יחזקאל, מווארשא. נולד לפני תרס"ז. למד בתו"ת בווארשא בין השנים תרפ"ב-ד. כשהתחילה המלחמה הי' בווארשא, והוא בין הרשומים למשלוח עזרה.
שעב (24).

פוטליק, שניאור זלמן אהרן
ב"ר יחזקאל, מווארשא. נולד בשנת תרס"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ה-צא. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.
צז. קה. קיד. קלה. רצב (9).

פוטרמן, אברהם יוסף
ב"ר חיים, מראדום. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווילנא בשנת ת"ש. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה. כשהתחילה המלחמה הי' בווילנא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
רסח (2). רסט (20). רפח (50). שעה.

פוטרמן, פסח
ב"ר חיים, מבעלזיץ. נולד בשנת תער"ב. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ו-ז.
קז. קיג.

פויזנר, שלום
קעא. שמ. שדמ. שנח-ט.

פולאק, יעקב זעליג
כה (חתימה).

פולאק, ס.
נד.

פולאק, שמעון צבי
כה (חתימה).

פולמן, מ.
שעב (23).

פולקינפלד, יעקב ארי'

ב"ר שמואל גרשון, מריקא. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בווארשא בשנים תר"צ-צב (שיעורים), תרצ"ג-ה (אולם). אח"כ שימש ר"מ במכינה בווארשא, משגיח בשיעורים באטוואצק, ור"מ בסניף בחעלם. כשהתחילה המלחמה הי' בגניוויישעוו, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קלו (5). קמח (27). קנו (30). קנז (54). קנט (55). קסד. קעט (תמונה). קצח (תמונה). רמח (תמונה). רצג (33). שלד. שעב (20).

פומרנץ, אברהם
שעא (10). שעב (74). שפג (48).

פומרנץ, חיים

חבר הנהלת הישיבה תו"ת בווארשא-אטוואצק.
ע-עא (חתימה. תמונה). קלב. שעא (9). שעב (73). שפג (48).

פומרנץ, יהודה ארי' ליב
ב"ר דוד, מזוואלין. נולד בשנת עת"ר. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ה.
צז.

פופקא - כהן, אהרן; פריידא
שפא (27).

פוקין, ברך
ב"ר דוד שלמה, מבילדזוהי. נולד בשנת תרע"ג. למד בתו"ת בשנים תר"צ (ווילנא), תרצ"א-ה (ווארשא, אולם).
קלה. קמח (10). קנב (7). קנו (21). קנז (9). קנט (6).

פוקס, אברהם יהודה ליב
קפט. שעא (53).

פוקס, ישעי' נטע
מווארשא. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ד.
קצב (3).

פוקס, שלום דובער

ב"ר אברהם יהודה ליב, מבענדקאוו. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בלאדז, ואח"כ בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ה-ז (שיעורים), תרח"צ (אולם).
קס (130). קעב (81). קפט.

פוקס, שמואל צבי

ב"ר דובער, מדיסנא. נולד בשנת תרפ"ב. למד בתו"ת בשנים תרצ"ד-ה (ווילנא), תרצ"ו-ז (אטוואצק, שיעורים), תרצ"ז (קיץ) – תרצ"ט (אולם), ת"ש (ווילנא), תש"א (יפן), תש"ב-ו (שנגהאי). בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש"ו הגיע לארה"ב, והי' ר"מ בתו"ת בנ.י. נפטר בשנת תשס"ט.
קסז (תמונה). קעב (80). רסח (10). רסט (7). רפח (36). ריט. רסב. עדר-רעז (תמונות). רעח. רפא. ש (25). שא (24). שז (תמונות). שכט (11). של (תמונה). שלג.

פורזצבסקי, יצחק
שפח (31).

פורטוביץ, יוסף

מווישקוב. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בשנים תרצ"ה-ו (ווארשא, שיעורים), תרצ"ו (קיץ) תרצ"ט (אולם), ת"ש (ווילנא), תש"א (יפן), תש"ב-ו (שנגהאי). בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש"ו הגיע לארה"ב, ואח"כ הי' רב ושו"ב בראזעל נ.דז.

קס (78). קעב (30). רסח (5). רסט (5). רעג (תמונה). ערה-ז (תמונות). רפג. רפח (38). ש (22). שא (21). שז (תמונות). שכד. שכט (18. וזוגתו געדא). של (תמונה). שלב. שלג (תמונה).

פורטוביץ, משה

ב"ר יהודה זאב, מווארשא. נולד בשנת תרע"א. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.

קיג. קטו.

פורטמן, ישראל

שפא (20 – וזוגתו שרה, ובניו בענוליס, שמעון, הענע רייזל, יעקב אלי', אליעזר, ומיכאל. ואחיו מפאר ראקאוויי, נ.י.).

פיאסעק, אלתר

ב"ר אבא, מפאצאנאוו. נולד בשנת עת"ר. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ו-ז. כשהתחילה המלחמה הי' בפאצאנאוו, והוא בין הרשומים למשלוח עזרה.

קג. קיד. רלו. שעא (56).

פיזוב, אברהם

מלטביא. נולד בשנת תרפ"ה. למד בתו"ת בדאנקרא. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה. אז ברח לרוסיא. בתשל"ב עלה לארה"ק והתיישב ברחובות. נפטר בשנת תשע"א.

רצא (12).

פיזוב, פעסא

סה-ו (תמונה).

פייגין, יחזקאל (המזכיר)

כ. כו. לב. לו-ז. לט. מב. נא-ב. נט-ס. עו. עט-פ. פב. קיז-כ. קכה. קלח. קנ. קנג-ד. קעא. קעה. קעז-ט (תמונות). קפ. קפב-ד. קפו. קצה (תמונה). רא-ב. רד. ריב. רלז. רמג. רנג. רסו. רצה. רצט (1). שמ. שדמ-ה. שנה. שנז-סו (השתלדות הצלתו). שסא (מברק). שסב (מכתב). שסג (עם זוגתו סאניא, ובניו שמואל ליב, מאשא, רחל, חנה ועלקא). שפט. שצו. ת. תג.

פייגין, מאשא

סו (תמונה). שסג.

פייגין, שמואל ליב

בה"ר יחזקאל, המזכיר. נולד בשנת תרפ"ה. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ה-ז (שיעורים), תרצ"ז (קיץ) – תרצ"ט (אולם), ת"ש (דאנקרא), תש"א (ריגא).

קנח (119). קס (126). קעב (89). רנג. שסג-ד.

פייגלין, משה זלמן

רסו.

פייגלשטיין, א. (משרד החוץ הרוסי)

שצג.

פייגנבוים, משה פנחס

מווארשא. נולד בשנת תרפ"ב. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ה.

קצד (22). קצה (20).

פייגנבוים, משה שלמה

מקאמינקא. נולד בשנת תרפ"ד. למד בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ז-ח.

קצז (21).

פייטלוביץ, ישראל מאיר

ב"ר אלחנן יצחק, מקינצק. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בלאדז בשנים תרצ"א-ב.

רכו (39). רכט (2).

פיינגולד, משה

רלג.

פיינזילבר, יחזקי'

שכו.

פיינטוך, צבי

מדרילטש. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ד-ה.

קנז (48). קנט (56).

פיינשטיין, זאב

שע.

פיינשטיין, משה

שעא (24). שעב (22).

פייערשטיין, אייזיק

ב"ר משה, מווארשא. נולד בשנת תרס"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ו-ז.

קיד. קטו.

פילמן, שמשון

מוולאדאווא. נולד בשנת תרע"ו. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ה-ח. כשהתחילה המלחמה הי' בוולאדאווא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.

קנט (47). קעב (74). רצב (19). שעג (107).

פילר, פייוויש

מאסטראוו (ווישקאוו). נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ב-ג (שיעורים), תרצ"ג (קיץ) – תרצ"ה (אולם).

קמז (24). קנב (39). קנו (13). קנז (45).

פין, שמואל יוסף

טו.

פינסון, מרדכי

רנג.

פינקוביץ, אסתר

סז-ח.

פינקוביץ, פייוול

מריגא. נולד בשנת תרע"ז. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.

רפח (3).

פינקוביץ, שרגא יצחק
מריגא. למד בתו"ת באטוואצק בשנת תרח"צ. בשנת ת"ש יסד וניהל את ארגון אחות תמימים בדווינסק.
סז-ח. קעב (22).

פינקוסעביץ, קלמן
ב"ר יצחק, מטומאשוב. נולד בשנת תרע"ג. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ח-צא (שיעורים), תרצ"א (קיץ, אולם).
קלז (40).

פינקלשטיין, יחזקאל
שע.

פינקלשטיין, יצחק
מלטביא. נולד בשנת תרפ"ה. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (4).

פינקלשטיין, שמחה
מווארשא. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ה.
קצד (27). קצה (27).

פיקרסקי, זלמן
מווארשא. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ב-ג (שיעורים), תרצ"ג (קיץ) – תרצ"ה (אולם).
קמז (8). קנא (7). קנו (33). קנז (55). קנט (52).

פיקרסקי, משה
ב"ר אברהם, מקאלושין. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ג-ד (מכינה), תרצ"ד (קיץ) – תרצ"ה (שיעורים).
קנח (110). קס (83). קצא (22). קצב (10).

פירוביץ, ברוך אלי'
לה.

פירשט, דוד
מוואלאמין. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ד.
קצב (7).

פיש, פערלא
שעה.

פישביין, צבי
מלוקאוו. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ד-ה (מכינה), תרצ"ה (קיץ, שיעורים).
קצב (8). קצג (7). קס (120).

פישמן, יצחק
למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"א.
פד.

פישמן, פנחס נתן
מווארשא. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ד-ה.
קצד (25). קצה (25).

פישר, מרדכי
מקבוצת תלמידי אחי תמימים בנ.י. שנסעו ללמוד בתו"ת באטוואצק באלול תרצ"ט, וכשהתחילה המלחמה נסעו לריגא והמשיכו לימודיהם עד חוהמ"ס, שאז נסעו לשטוקהולם, ומשם חזרה לנ.י.
קפד. קפז.

פלאטע, יהושע
קכו.

פלדברג, אליעזר
ב"ר יחזקאל, מוואלאמין. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"א-ד.
קלו (14). קמח (7). קנה. קנו (29).

פלדברג, יעקב יצחק
ב"ר יחזקאל, מוואלאמין. נולד בשנת תרס"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.
קיא. קיד.

פלדמן, ישראל עזריאל

מרוזאן. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ד-ה. ואח"כ בביתו. כשהתחילה המלחמה ברח לרוסיא, ואחרי תום המלחמה יצא מרוסיא, התיישב במחנה שטייער שבאוסטריא, שם התמנה לרב אב"ד, ובמשך תקופה ניהל שם מחלקת תו"ת. בקיץ תש"ט הגיע לארה"ב, והתקבל לרב בביהכ"נ אגודת אחים במילוואקי.
שלח (חתימה. חותמת).

פלדמן, מנחם מענדל
קפה. שח.

פלדמן, פסח
ב"ר שמעון, ממיעכוב-לובעל. נולד בשנת תרד"ע. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ז-צ (שיעורים), תר"צ (קיץ) – תרצ"ד (אולם).
קכח. קלה. קנב (18). קנו (3).

פלוטקין, חיים
שז (תמונה). שיג. שכד. שכה (תמונות).

פלידרבוים, חיים ברוך
מווארשא. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ג (מכינה), תרצ"ג (קיץ) – תרצ"ה (שיעורים).
קנא (6). קנה (7). קנח (72). קצ (6).

פלייער, יוסף
של-לא.

פליישמן, צבי יצחק
מרעמבערטוב. נולד בשנת תרע"ו. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"א.
רכו (38).

פלינקר, ליב
ב"ר יוסף נחמי', מווארשא. נולד בשנים תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ב-ד.
קצא (9). קצב (7).

פליסקין, מענדל ליב
כה (חתימה).

פלס, אברהם שמעון
ב״ר יעקב יהודה, מווישעגראד. נולד בשנת תער״ב. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז. אח״כ עלה לארה״ק והתיישב בתל אביב.
קיג. קטו.

פלעשער, שלום מאיר
ב״ר לוי יצחק, מלאדז. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ו.
קז.

פלץ, אבא מיכאל
נולד בשנת תרפ״ה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (15).

פלץ, ברוך אליהו
מדווינסק. בשנת תרצ״ז אירגן שיעור לימוד דא״ח בעיר. בשנת ת״ש הי׳ משפיע אחות תמימים בעיר.
רצט (10). מה-ו (חתימה). סז-ח.

פנחס, בעל ההפלאה
ד. ט.

פסאבקי, אלי׳
מלטביא. נולד בשנת תרפ״ה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (13).

פעדער, משה

מלאדז. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בשנים תרצ״ז-ט (אטוואצק), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן), תש״ב-ו (שנגהאי). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ו הגיע לארה״ב, והתיישב במונטריאל.
קעב (53). רסח (42). רסט (15). רעג-ז (תמונות). רעח. רפח (31). ש (12). שא (12). שב. שז (תמונות). שטו (חתימה). שכו. שכט (10). של (תמונה). שלג.

פעל, רוברט (סטייט דפרטמנט)
שמג-ד. שנה.

פראבסט, חיים לייבוש

מלאדז. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בשנים תרצ״ה-ט (ווארשא-אטוואצק), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן), תש״ב-ו (שנגהאי). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ו הגיע לארה״ב.
קנט (11). רסח (24). רסט (16). עדר-ו (תמונות). רפ-פא. רפח (48). ש (26). שא (25). שז (תמונה). שכט (21). של (תמונה). שלג (תמונה).

פראמיצקי, ישראל נפתלי
ב״ר ישעי׳, מווארשא. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיג. קטו.

פראס, זעליג
מלטביא. נולד בשנת תרפ״ד. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רפח (16).

פראשקר, יעקב דוד
מקינסק. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בשנים תרצ״א-ג (לאדז), תרצ״ג (קיץ) – תרצ״ד (ווארשא).
קנב (30). קנו (14). רכה (1).

פראשקר, משה
ב״ר ירוחם צבי, מקינסק. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בשנים תרצ״א-ג (לאדז), תרצ״ג (קיץ) – תרצ״ד (ווארשא).
קנא (19). קנו (22). רכו (31). רכט (3).

פרבר, יוחנן
שע.

פרבשטיין, שלמה
מקאמענציק. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ב-ג.
קצ (23).

פרגר, יצחק זאב
שעב (75).

פרגר, ישעי׳ ליב
ב״ר משה יצחק, מבריסק. נולד בשנת תרע״ט. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. אח״כ התיישב בארה״ק.
רצב (22).

פרגר, מנחם נחום

ב״ר משה יצחק, מבריסק. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בשנים תרח״צ-צט (אטוואצק), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן), תש״ב-ו (שנגהאי). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ו הגיע לארה״ב. נפטר בשנת תשמ״א.
קעד. רסח (7). רסט (10). עדר-רעז (תמונות). רפח (44). ש (21). שא (20). שז (תמונות). שכט (20). שלא-ב.

פרגר, מענדל
מווארשא. נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ו-ח.
קצז (20).

פרוימן, משה
מזשעליכאוו. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ.
קעב (65).

פרומר, ארי׳ צבי מקוזגלוב (מחב״ס ארץ צבי)
קיט.

פרומר, ישראל משה
ב״ר אלעזר, מפאריסאוו. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ו.
קו.

פריד, יעקב
שסט-ע.

פרידברג, חיים
למד בתו"ת בשנת תרפ"ז.
קיג.

פרידמן, ברוך

למד בתו"ת בליובאוויטש. אח"כ הי' משפיע בתו"ת בחרקוב (תרע"ח), ווארשא (תרפ"א-ט), לאדז' (תר"צ-צא), תרצ"ב-ט (ווארשא-אטוואצק), גיטו ראדום (תש"א-ב). כשהתחילה המלחמה הי' בין הרשומים למשלוח עזרה. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב. ואז נסע לשמש כמשפיע בתו"ת שבגיטו ראדום.
פד (תמונה). צד-ה (סקירה). צט. קד. קכא-ב. קמא-ג. קסב. קעט (תמונה). קפד. קפו (תמונה). רא. רכד. רכז. שלה. שעא (43). שעב (21). שפב (40).

פרידמן, יהודה
שעא (51). שעב (25).

פרידמן, יוסף
מדאלהינוב. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק (ע"פ ס' התמימים).

פרידמן, יוסף
שלב.

פרידמן, יעקב
ב"ר ברוך (המשפיע), מפאלעניץ (אטוואצק). נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ב-ג (מכינה), תרצ"ד-ו (שיעורים), תרצ"ו (קיץ) – תרצ"ט (אולם). כשהתחילה המלחמה השתדל לברוח מפולין לווילנא, ולא הצליח. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.
קנה (15). קנח (79). קס (70). קעב (25). קצ (17). קצא (10). רסז. רצב (8).

פרידמן, ישעי' רפאל (מדאקשיץ)
כט. צח. שעח (26).

פרידמן, מאיר
מפאסטוב. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווילנא בשנת תרצ"א.
ריח (37).

פרידמן, מאיר (מקובנה)
שסט-ע.

פרידמן, משה
שע.

פרידמן, נתן
שע.

פרידמן, צבי
מווארשא. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ד.
קצב (19).

פרידמן, שמואל
מדזיאבקא. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בווילנא בשנת תרצ"א.
ריח (34).

פרידנזון, יעקב
רלג.

פריידין, יהודה ליב
כז (רבנותו בפאסטוב). לג. לה (חתימה). רח-ט (חתימה). רי. רסד. שעח (34).

פריידין, צבי
בה"ר שמואל, רבה של פליסא. נולד בשנת תרד"ע. למד בתו"ת בווילנא בשנים תרפ"ח-צא.
רטו (10). ריז (11).

פריידנרייך, יוסף
מווארשא. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ה.
קס (110).

פריידקין, אברהם
למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק (ע"פ ס' התמימים).

פרייטאג, אלי'
ב"ר אברהם, מווארשא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ב-ג (מכינה), תרצ"ד-ה (שיעורים).
קנה (1). קנח (64). קס (59). קצ (2). קצא (3).

פרייטאג, פנחס אהרן
ב"ר אברהם, מווארשא. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ג-ד (מכינה), תרצ"ד (קיץ) – תרצ"ה (שיעורים).
קנח (115). קס (86). קצ (24). קצא (24). קצב (14).

פריימן, נח
ב"ר יהושע דוד, מוואלאמין. נולד בשנת תרע"א. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ו-ז (שיעורים), תרצ"א (אולם).
קז. קיג. קלה.

פריימר, ברוך ארי'
פא (חתימה).

פרלוב, אברהם
שפא (28).

פרלוב, אלתר ישראל שמעון (אדמו"ר נובומינסק)
קיט.

פרלוב, חי' שיינא
שפא (28).

פרלוב, פיגא
שעה.

פרלוב, שרה
שפא (28).

פרלמוטר, אברהם חיים
מצעכנאוו. נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ז-ח.
קצז (3).

פרלמן, מנחם
מפאלעניץ. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ג (שיעורים), תרצ״ג (קיץ) – תרצ״ד (אולם).
קמז (19). קנב (29). קנו (8).

פרלמן, רפאל
מווארשא. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ה (מכינה), תרצ״ה (קיץ, שיעורים).
קס (122). קצג (5).

פרמן, אלימלך
שלח.

פרנקל, אפרים אליעזר
למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״א.
פד.

פרנקל, דוד (מהוסיאטין)
שצד. שצז.

פרנקרייך, אנשיל
מיאנוב. נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״א.
רכה (11).

פרסיץ, שושנה
שצד.

פרצוביץ, נחום
ב״ר ארי׳ צבי. נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת בווילנא בשנים תרצ״ד-ה. אח״כ ר״י בישיבת מיר. נפטר בשנת תשמ״ז.

פרצוביץ, שלמה
נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״ו.
רכא.

פרשל, טובי׳
רי.

פרשן, יהודה ליב
מט (חתימה).

פשמיסלובסקי, משה בונם
מבעלכטאוו. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בלאדז בשנים תר״צ-צד. אח״כ התיישב בתל-אביב.
רכו (37). רכט (18).

פשעוואסמן, אברהם
שלג (תמונה).

פשעווזיבווע, חיים מאיר
ב״ר אהרן אלעזר, מלאדז. נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ו.
קו.

צאלקע, צבי מרדכי
ב״ר אברהם, מאסטראלענקא. נולד בשנת תרס״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ו.
קו.

צאפאן, יעקב
מפאצאנוב. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ד-ה.
קנח (107). קס (76).

צווערין, ישעי׳
מחעלם. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרח״צ.
קעג (143).

צווערנבוים, חיים אשר
מסאביללאוו. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ז-ח.
קצז (18).

צולאנג, אביגדור
ב״ר אשר, מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ג.
קצ (5). קצא (24).

צונג, יוסף
פא (חתימה).

צונץ, גדול (דוד ידידי׳)
ב״ר שלמה, מאטוואצק. נולד בשנת תרס״ד. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ב-ג. אח״כ למד בתורת אמת ירושלים, ואח״כ התיישב בנ.י. והי׳ שו״ב ומלמד. נפטר בשנת תשמ״ו.
צז. קעו.

צוקר, דובער
ב״ר יעקב יהושע, מאפאצנע-ראדאמסקי. נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ט-צב (שיעורים), תרצ״ב (קיץ) – תרצ״ד (אולם).
קכח. קלו (12). קמח (14). קנו (32).

צוקר, נפתלי
ר״מ בתו״ת מחלקת אטוואצק, בשנים תרפ״ו-ז.
רו.

צוקרמן, ישעי׳ מרדכי
שפח (23).

צוקרמן, שמחה בונם
מוויזשעגראד. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ב-ג.
קצ (32).

ציבלין, דובער
שע.

ציגלר, דובער
ב״ר חנוך העניך, מאפאצנע. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בווארשא בשנים תר״צ-צב (שיעורים). תרצ״ג-ד (אולם).
קכח. קלו (13). קמח (13). קנו (31).

ציגנבך, יצחק אלי'
ב"ר קאפיל, מווארשא. נולד בשנת תרס"א. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"א-ד. כשהתחילה המלחמה הי' בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
פד. צז. רצג (32). שעב (17).

ציוויאק, יהודה ליב
ב"ר ברוך, מווישקאוו. נולד בשנת תרס"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ו-ז.
קג. קיא.

ציטרין, בנימין אהרן
ב"ר שמעון, מווארשא. נולד בשנת תרס"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ה.
צו.

ציטרינבוים, אלתר
מפאצאנוב. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ה-ז (שיעורים), תרצ"ז (קיץ) – תרח"צ (שיעורים).
קעג (135). קצד (7). קצה (6).

צייטלין, אהרן אליעזר
קכה. שסה.

צייטלין, מאיר
רצט-ש (15).

צייקובסקי, יעקב שלום
מפינטשעוו. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ג-ד (שיעורים), תרצ"ה-ח (אולם). כשהתחילה המלחמה הי' בקיעלץ, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קמז (25). קנא (15). קנו (11). קנז (24). קנט (19). קעב (21). רצב (14). שעא (88). שעג (103).

צילער, שלמה

ב"ר שמאי, מווארשא-אטוואצק. נולד בשנת תרס"ד. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"א-ה. בשנים תרפ"ו-ז עסק בניהול הסניף באטוואצק. כשעברה הישיבה לאטוואצק, הוא שימש בה כמנהל המטבח. כשהתחילה המלחמה הי' באטוואצק, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
פד. צח. קעח-ט (תמונות). רו (תמונה). שעב (18). שעא (45).

צימלך, ישראל נפתלי
ב"ר מרדכי יוסף, מווארשא. נולד בשנת תער"ב. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.
קיג. קטו.

צימרמן, מנחם מענדל
פא (חתימה).

צימרמן, צבי
מווארשא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ב-ג.
קצ (29).

צימרמן, שמואל
פא (חתימה).

צינדל, אבא
שע.

צינדל, יצחק
שע.

ציפוק, מיכאל אליעזר
מה.

ציפילוביץ, ברוך שלום
כה (חתימה).

ציפל, אברהם אבא
ב"ר אלי', מחעלם. נולד בשנת תרס"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ו-ז.
קד. קיא.

ציפל, זאב
ב"ר אלי', מחעלם. נולד בשנת תרס"ה. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ד-ה.
צח.

ציפל, שלמה
ב"ר אלי', מחעלם. נולד בשנת עת"ר. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ד-ז.
קה. קיג.

צעדער, יהודה
ב"ר מרדכי, מביעלצעוו. נולד בשנת תרע"ו. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"ב.
רכט (12).

צעטיסקי, שמואל
שע.

צעלניקר, העשל
מלאדז. נולד בשנת תרע"ה. למד בתו"ת בשנים תרצ"ג-ד.
קנו (7).

צרפת, צבי
כב. כד.

קאגוט, אברהם
משענציצע. נולד בשנת תרפ"ז. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ז-ח.
קצז (5).

קאגוט, אהרן משה
מווארשא. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח"צ.
קצז (8).

קאגוט, חיים שלמה
ב"ר שלום, מווארשא. נולד בשנת תרע"ג. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ט-צא (שיעורים), תרצ"א (קיץ) – תרצ"ה (אולם). כשהתחילה המלחמה הי' בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קלה. קמח (17). קנב (11). קנו (12). קנז (57). רצג (50). שעא (39). שעב (58). שעג (131).

קאזאקעוויץ, נחמן
כב.

קאלאדני, יצחק

ב״ר שמואל מיכל. נולד בשנת תרע״ח. מקבוצת תלמידי אחי תמימים בנ.י. שנסעו ללמוד בתו״ת באטוואצק באלול תרצ״ט, וכשהתחילה המלחמה נסעו לריגא והמשיכו לימודיהם עד חוהמ״ס, שאז נסעו לשטוקהולם, ומשם חזרה לנ.י.
קפד. קפז. קפח (תמונה).

קאלושינר, חיים מאיר
ב״ר יעקב, מקאלושין. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בווארשא בשנת תר״צ.
קכז.

קאלושינר, יהושע
מקאלושין. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ב (מכינה), תרצ״ג-ד (שיעורים), תרצ״ה-ח (אולם).
קמז (20). קנא (26). קנו (16). קנז (19). קנט (44). קעב (26).

קאלושינר, שמעון

מקאלושין. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח.
קעג (166).

קאליאדיצקי, יונה זאב
מבריסק. למד בתו״ת בשנים תרפ״ב (חרסון), תרפ״ג-ה (ווארשא). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב.
צח. שעח (32).

קאליש, יוסף
קיט.

קאליש, יצחק (אדמו״ר אמשינוב בארה״ב)
שיט. שעז (11).

קאליש, יצחק
שעב (45).

קאליש, ישראל יצחק (אדמו״ר סקרנביץ)
שפח (3).

קאליש, מרדכי מנחם (אדמו״ר סקרנביץ)
קיט.

קאליש, שמעון שלום (אדמו״ר אמשינאוו)

כד. קיט. רפב-ג. רפו (תמונה). רפז (מכתבו). דש. שיז. שיח (מכתבו). שיט. שכג. שעז (11 – וזוגתו פיגא, ובנו האדמו״ר רבי ירחמיאל מאיר, וזוגתו איטא טויבע, נכדיו מנחם וחי׳, ואחיינו האדמו״ר רבי יצחק).

קאמארז, ליב
כד.

קאמהאנד, ברוך יוסף
מווארשא. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ג.
קמז (3).

קאמין, יצחק ארי׳
שעא (32). שעב (55).

קאמין, ישראל
מפינטשוב. חבר הנהלת הישיבה תו״ת בווארשא-אטוואצק. אחיו של הנ״ל.
קלב. קפא. רא. שעא (31). שעב (54).

קאמיץ, מרדכי
מקינצק. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בשנים תרצ״ג (לאדז׳), תרצ״ג (קיץ) – תרצ״ד (ווארשא).
קנא (17). קנו (25).

קאנאל, יצחק מאיר (מווארשא)
קכו.

קאנאל, משה נטע
ב״ר מענדל, מבוסק. נולד בשנת עת״ר. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ז.
קז. קיג.

קאנאפניצקי, דוד
ב״ר אברהם, מקליאביצק. נולד בשנת תרס״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ז.
קד. קיא.

קאנאפניצקי, יהודה ארי׳
ב״ר אברהם, מקליאביצק. נולד בשנת עת״ר. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ו.
קז.

קאניער, יחזקאל
מסראצק. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ד.
צח.

קאנסקר, יהודה בן ציון
מאטוואצק. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ו-ח.
קעג (117).

קאסטראל, יהושע
מז.

קאסטראל, ליב
מט (חתימה).

קאפאטע, שמעון ליב
למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיג.

קאפטאל, אפרים אליעזר
שעב (52).

קאצי, אלי׳
מאטוואצק. נולד בשנת תרפ״ו. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח״צ.
קצז (14).

קארפ, חיים צבי

ב"ר אברהם נח, מסצובנא. נולד בשנת תרפ"ז. למד בתו"ת בווילנא בשנת ת"ש. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה. אח"כ התיישב בבני ברק.

רסח (43). רצא (11).

קארפ, יעקב

שע.

קגן, יוסף אברהם

ב"ר סענדר, מרעציצע. נולד בשנת תרס"ט. בשנת תרפ"ד הבריח את הגבול מרוסיא לפולין. למד בתו"ת בוואַרשא, בשנים תרפ"ח-ט. אח"כ הי' מזכיר הישיבה בשנת תרצ"ג-ח. יו"ר "קופת בחורים". בראשית תרצ"ט התיישב בלונדון, ושם חי כל ימיו. שמו המקורי הי' יוסף אברהם פרידמן, בפולין השתמש בניירות הרשמיים בשם אלתר קגן, ונקרא בשם יוסף אברהם קגן. ובמשך תקופה, כנראה, גם בשם נחום ארי' שיינבערג. נפטר בשנת תשל"ז.

קמו (חתימה). קמט-נ (תמונה. סקירה. חתימה). קעד. קעח (תמונה). קעט. קפא. קפה.

קגן, זלמן; רוזא

סז.

קובאץ, יעקב

מוואַרשא. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בוואַרשא (מכינה) בשנים תרצ"ד-ה.

קצב (5). קצג (7). קצד (29).

קובאץ, יצחק

מוואַרשא. נולד בשנת תרפ"ב. למד בתו"ת בוואַרשא (מכינה) בשנת תרצ"ה.

קצה (12).

קובלסקי, שלום דובער

מאטוואצק. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בוואַרשא-אטוואצק בשנים תרצ"ד-ח. אח"כ התיישב בנ.י. נפטר בשנת תשס"ז.

קנה (36). קנח (121).

קובלקין, חיים זלמן

מט (חתימה).

קוגל, אהרן (מדאקשיץ, החוזר)

ל.

קוגל, חנוך הענדל (המשפיע)

סט.

קוואשא, אברהם

ב"ר אהרן, מקאמיניץ פודולסק. נולד בשנת תרע"ה. למד בתו"ת בשנים תרפ"ח-צא (וויטבסק), תרצ"ב (גרוזיא), תרצ"ג-ד (וואַרשא, שיעורים), תרצ"ד (קיץ) – תרצ"ט (וואַרשא-אטוואצק, אולם). בשנים ת"ש-תש"א, עסק כרב מתמחה בריגא. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה, בגלל עברו הרוסי לא יכל לנסוע דרך רוסיא יפן, ונשאר בריגא.

קמז (6). קנז (1). קנט (1). קעב (2). ערב. רפח (1). רצו-ח (סקירה. תמונות. מכתביו). רצט-ש (28).

קוואשא, אהרן

רצז.

קוויאטעק, דוד מרדכי

ב"ר יעקב יצחק, מלאמיאנקע. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בוואַרשא בשנים תרצ"ג (מכינה), תרצ"ד-ה (שיעורים).

קנה (10). קנח (70). קס (65). קצ (10). קצא (8).

קוטלר, ב. (ממשרד הפנים)

שכט.

קוטלרסקי, בן ציון

ב"ר יעקב דוד, מגלוסק. נולד בשנת תרע"ו. למד בתו"ת בוואַרשא בשנים תר"צ-צא.

קלז (22). קמ.

קוטלרסקי, צבי יוסף

ב"ר יעקב דוד, מגלוסק. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בשנים תרצ"א-ב (וואַרשא), [בשנת תרצ"ג למד ביח"ל], תרצ"ד-ח (וואַרשא-אטוואצק), [בשנת תרצ"ט נלקח לצבא, וכשהתחילה המלחמה ברח], ת"ש (ווילנא), תש"א (יפן). בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש"ב הגיע למונטריאל, שם יסדו תו"ת. אח"כ התיישב בנ.י. ועסק כל ימיו במשרד בתו"ת. נפטר בשנת תשס"ט.

ק. קב. קמ (תמונה). קמט (תמונה). קנט (51). קע (תמונה). קעב (70). קעח (תמונה). רסד. רסז. רסח (14). רסט (18). רעח. רעט (מכתבו). רפח (32). רצו. ש (13). שא (13). שב. דש. שז (תמונות). שט (תמונה). שכז.

קוטנר, יוסף

ב"ר שרגא לעמל, מוואַרשא. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בוואַרשא בשנים תרצ"ד-ה (שיעורים), תרצ"ה (קיץ, אולם). בעת המלחמה ברח לרוסיא. אח"כ עלה לארה"ק והתיישב בבני ברק. נפטר בשנת תשס"ב.

קנח (78). קנט (24).

קוטנר, מרדכי מענדל

ב"ר שמעון, מבלאשקי. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"ב.

רכט (20).

קויפמן, אברהם (מחרבין)

שכב (מכתבו).

קויפמן, ישראל

ב"ר מרדכי, מווישקאוו. נולד בשנת תער"ב. למד בתו"ת בוואַרשא בשנים תרפ"ו-ז.

קז. קיג.

קויפמן, מרת
סח.

קוסובסקי, מנחם
רי.

קופילץ, חיים
שעב (57).

קופל, אברהם יעקב
ב״ר משה צבי, מאיוואנסק-קעליעצקי. נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרפ״ח-צ.
קכח.

קופלאל, אפרים
כשהתחילה המלחמה הי׳ בוואַרשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
רצג (39).

קופרמן, אפרים פישל
ב״ר יצחק, מסאבעליאוו. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בוואַרשא בשנת תרפ״ז.
קיג. קטו.

קופרמן, ישראל
מסאבעליאוו. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בוואַרשא (מכינה) בשנים תרצ״ז-ח.
קצז (10).

קופרשטאך, חיים שלמה
בה״ר מנחם מענדל. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווילנא בשנת תר״צ-תרצ״ב. בשנת תרצ״ה עלה לארה״ק והתיישב בחיפה. נפטר בשנת תשנ״ט.

קופרשטאך, מנחם מענדל

רבה של פאסטוב (עד תרצ״ג), גלובאקא (תרצ״ג-ה), קהלת חב״ד בחיפה (תרצ״ה-תש״ו).
כה-ז (סקירה. מכתבו). כח. לב. לח (תמונה). מב-ג (תמונה). קי. רמג.

קוק, דב
יב.

קוראטין, שילם (המשפיע)
פז.

קורלנטשוק, צבי הירש
רסד.

קורמן, יצחק
מלאמאז. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרצ״ה-ח. כשהתחילה המלחמה הי׳ בלאמאז, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קנט (22). קעב (44). רצב (18). שעג (106).

קורמן, צבי ליב
ב״ר שמואל שמחה, מקניעווישעוו. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בלאדז בשנים תרצ״א-ב.
רכו (33). רכט (19).

קורנבליט, אברהם יצחק
ב״ר משה חיים, מחעלם. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בקאווֹעל בשנת תרצ״ב. בשנים תרצ״ז-ט הי׳ ממנהלי תו״ת בחעלם. אחרי המלחמה התיישב בארה״ב, ועבד במשרד תו״ת בנ.י. נפטר בשנת תנש״א.
רמב. רמז. רמט (מכתבו). רנו.

קורנבליט, מרדכי צבי
למד בתו״ת בוואַרשא בשנת תרפ״ז.
קיב.

קורנבליט, מתתי׳
מוואַרשא. נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בוואַרשא (מכינה) בשנים תרצ״ז-ח.
קצז (18).

קורנבליט, ראובן
מוואַרשא. נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בוואַרשא (מכינה) בשנת תרח״צ.
קצז (25).

קורס, דובער
מלטביא. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רפח (15).

קורעניץ, שמואל ליב
כה (חתימה).

קזיניץ, זאלקא

מדאקשיץ. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בשנים תרחי״צ (אטוואצק), תי״ש (ווילנא). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
קעב (14). רסח (19). רצב (18).

קזיניץ, ליב
למד בתו״ת בווילנא בשנת תי״ש.
רסח (35).

קזלוביץ, אלי׳
מדאקשיץ. למד בתו״ת בווילנא (ע״פ ס׳ התמימים).

קזלוביץ, חיים טובי׳

מסוויר. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בשנים תרצ״ז-ט (אטוואצק), תי״ש (ווילנא). כשהתחילה המלחמה השתדלו להביאו מפולין לווילנא, ולא הצליחו. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
קעב (17). רסז. רסח (12). רצב (17).

קיטשקובסקי, פנחס
שעא (90).

קיידר, מרת
סח.

קילוב, ישראל משה
סב.

קינדרייך, אשר
ב"ר חיים יעקב, מווארשא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ג (מכינה), תרצ"ד-ה (שיעורים).
קנה (6). קנח (65). קצא (12).

קירזנר, יהודה ארי'
מקינצק. נולד בשנת תרע"ו. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"א.
רכו (51).

קירק, אלכסנדר (שגרירות ארה"ב בברלין)
שמב. שדמ.

קירשנבוים, יעקב משה
ב"ר מנחם, מריקע. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ג-ה (מכינה), תרצ"ה (קיץ) – תרצ"ז (שיעורים), תרח"צ (אולם).
קס (109). קעב (33). קצא (17). קצג (17).

קירשנצווייג, אברהם אבא

ב"ר צבי, מטומאשוב. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בשנים תרצ"א-ב (לאדז), תרצ"ו-ח (אולם באטוואצק). כשהתחילה המלחמה הי' בטומאשוב, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קעב (3). רכו (28). רכט (9). רלב. רצב (13). שעג (102).

קלוגר, יעקב
ב"ר דוד, מחעלם. נולד בשנת תרע"ג. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.
קיג. קטז.

קלורינפלד, ישראל אברהם
מאדימנא. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ה.
קנט (23).

קליאר, דובער
מדיסנא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווילנא בשנת תרצ"א.
רטז (31). ריח (21).

קליגסברג, משה דוד
בהרב יעקב יצחק, מקאלאשין. נולד בשנת עת"ר. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ו.
קז.

קליין, אלעזר
שעב (46).

קליין, פנחס

מראדזין. נולד בשנת תרע"ו. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ד-ה. בשנים תרצ"ז-ט הי' ר"מ בסניף בחעלם. כשהתחילה המלחמה הי' בראדזין, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה. עבר את מאורעות המלחמה וניצל. אח"כ הי' שו"ב במונטריאל.

קנז (42). קנט (40). קע (תמונה). רמח (תמונה). רצב (6). שלו (מכתבו). שלח. שעא (89). שעג (97). תט.

קליינהנדלר, אברהם יעקב
מחעלם. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ה. אח"כ התיישב בארה"ק.
קצג (2). קצד (1).

קליינמן, יהושע חיים
ב"ר שלמה יצחק, מקאלושין. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ג.
קצא (4).

קליינמן, שמחה בונים
מליפנער. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"א.
רכו (42).

קליינפלד, ירוחם פישל
תד.

קלינגל, דוד
ב"ר שמואל יוסף, מחעלם. נולד בשנת תער"ב. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.
קיג. קטו.

קלמנוביץ, יוסף
שע.

קלעמעס, יעקב
נ-נא (חתימה).

קלעפפיש, אליעזר
מווארשא. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ה-ו (מכינה), תרצ"ו (קיץ) – תרח"צ (שיעורים). כשהתחילה המלחמה הי' בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קעג (99). קצד (4). קצה (1). רצג (48). שעג (129).

קלעפפיש, יצחק מרדכי
ב"ר שלמה זלמן, מווארשא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ה.
קנח (103).

קלעפפיש, מנחם
מווארשא. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ד.
קצב (1).

קמינסקי, יצחק דוד
מוואלאמין. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח"צ.
קצז (7).

קמינצקי, יוסף
בהרב מבאדסלוב. למד בתו"ת בווילנא.
רסב.

קמינצקי, משה זלמן
שלח.

קמינקובסקי, שמואל פנחס
מוואלאמין. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא-

אטוואצק בשנים תרצ״ה-ז (שיעורים), תרצ״ז (קיץ) – תרח״צ (אולם). כשהתחילה המלחמה הי׳ בוואלאמין, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קנח (120). קס (127). קעב (87). רצב (23). שעא (91). שעג (110).

קמץ, אברהם
ממלאווא. נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״א.
רכה (16).

קמץ, מרדכי
ב״ר חיים, מקינצק. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בלאדז בשנים תרצ״א-ב.
רכו (32). רכט (1).

קנטרוביץ (מקובנה)
שסט-ע.

קניגסברג, חיים
קפא.

קניגסמן, שמואל מענדל
מווארשא. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרח״צ.
קעג (167).

קנריס, ויליאם (ראש המודיעין הגרמני)
שדמ.

קנריק, יוסף
נולד בשנת תר״פ. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (22).

קנריק, ישראל אלי׳
נולד בשנת תרע״ז. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (21).

קסטנברג, אברהם אהרן
ב״ר משה, מפראגא שאצל ווארשא. נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיג. קטו.

קפילביץ, אברהם
ב״ר אשר, ממיעכוב. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״א.
קלז (38).

קפילביץ, אברהם העניך

ב״ר משה ארי׳ ליב, מווארשא. נולד בשנת תער״ב. למד בתו״ת בשנת תרפ״ז, ובשנים תרצ״ב-ד. כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קיב. קמח (6). קנב (5). קנו (47). רצג (37). שעב (57).

קפילביץ, אהרן
שפא (22).

קפילביץ, אשר
לה.

קפילביץ, גבריאל
כה (חתימה).

קפילביץ, זלמן
כה (חתימה).

קפילביץ, חיים יהושע ברוך
יח. לה (חתימה). רח-יב (חתימות). ריד (חתימה).

קפילביץ, חיענע
שעב (47).

קפילביץ, יצחק
מדאלהינוב. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווילנא בשנים תר״צ-צ״א.
רטו (21). ריח (24).

קפילביץ, יצחק
נולד בשנת תרפ״ה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצב (19).

קפילביץ, ישראל
מסמארגאן. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווילנא בשנים תר״צ-תרצ״א.
רטו (28).

קפילביץ, מנחם מענדל
למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק (ע״פ ס׳ התמימים).

קפילביץ, משה
שעד.

קפילביץ, משה ארי׳ ליב
חתן ה״ר דוב משה שמוטקין.
סט.

קפילביץ, קאפל
כה (חתימה).

קפילביץ, שלום יצחק
ב״ר משה ארי׳ ליב, מווארשא. נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח״צ.

קפילביץ, שלמה זלמן

ב״ר משה ארי׳ ליב, מווארשא. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב (בחורף במכינה, ובקיץ בשיעורים).
קמז (34).

קפילביץ, שמואל
שע.

קפילביץ, משפחת
שעא (15).

קפלושניק, אברהם יעקב
ב״ר צבי מנחם, מלאדז. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ה.
צז.

קפלן, אברהם
שע.

קפלן, אליעזר
מנהל משרד הישיבה בליובאוויטש.
פח.

קפלן, יעקב
שעג (154).

קפלן, יצחק
מוויאזין. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בשנים תרצ״ב (בארנאוויץ), תרצ״ב (קיץ) – תרצ״ג (שיעורים), תרצ״ג (קיץ) – תרצ״ד (אולם).
קמח (25). קנב (22). קנו (40). רמב.

קפלן, שבתי מאיר
שעא (92). שעב (53).

קפלר, אלי' חיים
מיאנוב. נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״א.
רכה (12).

קצובין, ס.
שעב (51).

קצובין, צבי
ב״ר מתתיהו, מווארשא. נולד בשנת עת״ר. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ד-ז (עם הפסקה באמצע). אח״כ שימש כרבה של באנטובקא ליד רוענא.
קיד. קטז.

קצנלנסון, אברהם יצחק
קלב.

קצנלסון, אברהם
קפא.

קצנלסון, משה
לד-ה (חתימה). רח-ט (חתימה). ריא.

קצנלסון, שניאור זלמן
ע-עא (חתימה).

קראוט, יעקב
כה (חתימה).

קראמניקוב, אברהם
מלטביא. נולד בשנת תרפ״ד. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (8). שפ (9).

קראמניקוב, אייזיק
שפ (9 – וזוגתו שרה דינה, ובניו העלענא, רבקה, ואברהם).

קראמניקוב, רבקה
סה-ו (תמונה). סח. שפ (9).

קראנזיק, שלמה יואל
ב״ר יוסף שלום, מווארשא. נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בווארשא בשנת תר״ץ.
קכט.

קראק, הלל
שסט-ע.

קרבין, אברהם
מלטביא. נולד בשנת תרפ״ג. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רפח (17).

קרהימסקי, דובער
מלטביא. נולד בשנת תרפ״ג. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (7).

קרול, שלום
עז. קלב. שעא (38). שעב (49).

קרומהנד, ליבא (בת הרד"מ שמוטקין)
שעב (48).

קרונגולד, יעקב
מווארשא. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ה.
קצג (10). קס (105).

קרונטשעק, משה
מווארשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ג.
קצב (9).

קרוננברג, נחמן
נולד בשנת תר״פ. כשהתחילה המלחמה השתדל לברוח מפולין לווילנא, ולא הצליח. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רסז. רסט. רצב (16).

קריבוס, ישעי'
ב״ר דובער, מקאליש. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״ב.
רכט (14).

קריגסר, משה
מחעלם. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק (ע״פ ס׳ התמימים).

קריושע, חיים
מופיע בתמונת התלמידים משנת תרצ״ז.

קרייבוים, אפרים
מווארשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ד-ה.
קצד (2).

קרייקר, אלעזר
ב״ר שניאור זלמן, מחעלם. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ו.
קה.

קרייקרמן, יעקב
מווארשא. נולד בשנת תרס״א. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״א-ד. כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
פד. צח. רצג (38). שעא (40). שעב (50).

קרינפלד, יעקב יוסף
למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.
קיב.

קרישעק, אברהם משה
ב"ר יצחק, מוויעלין. נולד בשנת תרע"ה. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"ב.
רכט (11).

קרליץ, שמרי'
מווילנא. נולד בשנת תרע"ט. למד בווילנא בשנת תרצ"א.
רטז (41).

קרמסקי, יחיאל מאיר
שפח (28).

קרמר, ארי' ליב

ב"ר יצחק מיכל, מחעלם. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בשנים תרצ"א-ד (ווארשא, שיעורים), תרצ"ה-ח (אולם, ווארשא-אטוואצק), תרצ"ט (מנהל הסניף בקאלושין), ת"ש (ווילנא), תש"א (יפן). בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש"ב הגיע למונטריאל, שם יסדו תו"ת, שהוא עמד בראשה כל ימיו. נפטר בשנת תש"ס.
קלז (25). קמז (15). קמט (תמונה). קנא (14). קעב (48). קעח (תמונה). רנ (תמונה). רסז. רעו (תמונה). רעט. רפח (34). ש (15). שא (15). שז (תמונות). שט (תמונה). שכח. שלה. תט.

קרמר, חיים שניאור זלמן
קעה.

קרמר, יקותיאל (סעם)
קפד. שמב. שדמ-ה. שמז. שמט. שנד-ה. תד.

קרנז'יק, שלמה יואל
ב"ר יוסף שלום, מווארשא. נולד בשנת תרע"ה. למד בתו"ת בווארשא בשנים תר"צ-צא.
קלו (11).

קרניבד, שניאור זלמן
ע-עא (חתימה). קיט. קלב. שעב (56).

קרנייב, מושל מינסק
ז.

קרסיק, שמואל
שע.

קרעפס, שמואל צבי
ב"ר יהושע, מדאבראמיל (גאליציא). נולד בשנת תרס"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.
קיד. קטו.

ראדאל, יוסף

ב"ר שמואל טובי', מפשעדבארז. נולד בשנת תרד"ע. למד בתו"ת בשנים תרצ"א-ב (שיעורים, ווארשא), תרצ"ג-ט (אולם, ווארשא-אטוואצק), ת"ש (ווילנא), תש"א (יפן). בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש"ב הגיע למונטריאל, שם יסדו תו"ת, שבה עבד כל ימיו. נפטר בשנת תשמ"ט.
קלז (31). קמח (26). קמט (תמונה). קנו (27). קנז (26). קנט (18). קסד. קעב (20). קעד (תמונה). קעט-פ (תמונות). קצה (תמונה). רסח (39). עדר-רעז (תמונות). רפא. רפח (29). ש (10). שא (10). שב. שו (חתימה). שז (תמונות). שט (תמונה).

ראדקא, ישראל
נולד בשנת תרע"ט. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.
רצב (24).

ראבקינד, מנחם מענדל
כה (חתימה).

ראזינזאן, ליב
מגארלו. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ג.
קנא (24).

ראזענא, יחזקאל
מליפנע. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"א.
רכו (49).

ראט, יצחק יעקב
מרעמברטוב. נולד בשנת תרפ"ה. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח"צ.
קצז (15).

ראטלעוויי, דובער
מווארשא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ה.
קס (98).

ראטלעוויטש, אלתר
מקאלושין. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ה.
קנז (6).

ראטנער, ליב
בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.
רצב (25).

ראטנער, שמואל
לה (חתימה). רי.

ראטער, שרגא
נולד בשנת עת"ר. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.
רעא-ב. רצב (28).

ראטקאף, אברהם
מווארשא. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ה-ז (מכינה), תרצ"ז (קיץ) – תרח"צ (שיעורים).

קעג (130). קצה (5).

ראטקער, אהרן

ב״ר יצחק, מרייוויץ. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בשנת תרפ״ו.

קו.

ראיעווסקי, אברהם

מפאצאנאוו. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ. כשהתחילה המלחמה השתדלו להביאו מפולין לווילנא, ולא הצליחו. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.

קעג (133). רעא-ב. רצב (26).

ראכעם, מיכאל

מראציאנז. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח.

קעג (122).

ראמעס, אלתר

למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.

קיג.

ראמער, אלימלך

מווארשא. נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח״צ.

קצז (27).

ראפעלד, מרדכי

מקאמארוו. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ד-ה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.

קנו (45). קנז (36). קנט (32). קעב (58). רצב (27).

ראצער, ישראל

מחמעלניק. למד בתו״ת בווילנא בשנת ת״ש.

רעא. רפ (תמונה).

רבינוביץ, אליהו דוד (אדר״ת)

יב.

רבינוביץ, אפרים

מווארשא. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ג (שיעורים), תרצ״ג (קיץ) – תרצ״ה (אולם).

קנא (1). קנו (34). קנז (56). קנט (53). קמז (5).

רבינוביץ, אשר

שמב. שדמ. שמט-נא. שפה.

רבינוביץ, דוד מאיר (רד״מ)

קסה. רפט. שמב. שמח. שנ. שנג. שעד. ת.

רבינוביץ, חיים זאב וואלף

נ (חתימה).

רבינוביץ, יצחק פנחס (באדמו״ר מקינסק)

רלו.

רבינוביץ, מאיר שלום (אדמו״ר פאריסוב)

רסא.

רבינוביץ, פסח

ב״ר מרדכי ליב, מווילנא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בשנים תרצ״ה-ט (אטוואצק), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן), תש״ב-ו (שנגהאי). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ו הגיע לארה״ב.

קעב (69). רסח (25). רסט (8). רפח (42). ש (17). שא (17). שז (תמונה). שכד. שכט (23. וזוגתו לינא). של (תמונה). שלב (תמונה). שלג (תמונה).

רבינוביץ, פרץ

קסה.

רבינוביץ, שלום דובער

מווילנא. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בשנים תרצ״ו-ז (ווילנא), תרח״צ-ט (אטוואצק), ת״ש (ווילנא).

קעג (129). רכא. רסח (28). רסט (9). רפח (43).

רבינוביץ, שלמה חנוך (אדמו״ר רדומסק)

קיט.

רבינוביץ, שמואל חיים

מפאריץ. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווילנא בשנים תרפ״ט-צא.

רטו (19).

רבינזון, יוסף זונדל

כה. רי.

רובין, אלעזר (אדמו״ר רישא)

קסו.

רובין, יעקב נתן

מדאלהינוב. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בווילנא בשנים תר״צ-תרצ״א. אח״כ התיישב בניוהייוון.

רטו (27). ריח (25).

רובין, ישראל

לה.

רובין, משה

ב״ר ישראל אליעזר, מסלאנים. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בשנים תרצ״ו-ט (אטוואצק), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן), תש״ב-ו (שנגהאי). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ו הגיע לארה״ב, ואח״כ התיישב במונטריאל, בה שימש כשו״ב. נפטר בשנת תשנ״ו.

קעב (56). רסח (3). רסט (4). רפח (39). ש (23). שא (22). שז (תמונות). שכט (26). של (תמונה). שלב (תמונה).

רובין, משה (מדלהינוב)

לה.

רובין, צבי הירש

ב״ר ישראל אליעזר, מסלאנים. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בשנים תרצ״ו (ווילנא), תרצ״ז-ח (אטוואצק), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן), תש״ב-ו (שנגהאי). בשנת

תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ו הגיע לארה״ב. אח״כ התיישב במונטריאל. נפטר בשנת תשנ״ה.

קעג (127). רכא. רסח (41). רפח (40). ש (27). שא (26). שכט (27). שלב. שלג (תמונה).

רובינסון, משה

רצז.

רובינשטיין, אברהם

מבעלזיץ (ווארשא). נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק (מכינה) בשנים תרצ״ד-ה. כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.

קעג (96). קצד (3). קצה (2). רצב (24). שעג (111).

רובינשטיין, אברהם (משאוועל)

שע.

רובינשטיין, דוד

משעדליץ. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ה.

קס (99).

רובינשטיין, חיים צבי (רב בשיקגו)

שח.

רובינשטיין, יהודה

ב״ר צבי, מבעלזיץ (יאנוב). נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בשנים תרצ״א-ב (לאדז), תרצ״ב (קיץ) – תרצ״ג (ווארשא, שיעורים), תרצ״ד-ה (אולם).

קנא (13). קנו (42). קנז (21). רכה (14). רכט (7).

רובינשטיין, יעקב יוסף

למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.

קיב.

רובינשטיין, ישראל

ממארקישוב. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.

קצה (10).

רובינשטיין, ליב

מסטאק (פאלעניץ). נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ג.

קמז (26). קנא (22).

רובינשטיין, שלום אביגדור

מבעלזיץ. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ד-ה (מכינה), תרצ״ה (קיץ, שיעורים).

קס (128). קצג (3).

רוד, מאקס (עו״ד בוואשינגטון)

שמג-ד.

רודניער, משה

מקראסנע. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ד-ז.

קנח (83). קס (80). קסו (תמונה).

רודניק, אברהם

לה (חתימה). רח-ט (חתימה). רי. ריב (חתימה).

רוזוועלט, דז׳יימס (בן הנשיא)

שמג.

רוזין, יוסף (הגאון מרוגוטשוב)

מד-ה. מט. נא-ב. סג. רנא.

רוזין, יוסף (נציג הדזאינט ברוסיא)

נב. נד-ה. ער. שמב-ג.

רוזין, שלמה

מט (חתימה).

רוזן, חיים פנחס

מפאלעניץ. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח.

קעג (105).

רוזן, יהושע

מחעלם. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח.

קעב (45).

רוזנבוים, יצחק יעקב

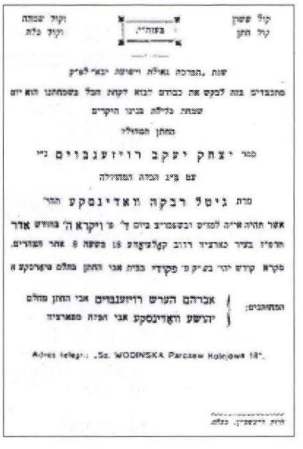

ב״ר אברהם צבי, מחעלם. נולד בשנת תרס״ו. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ג-ו. בשנת תרצ״ו הי׳ בין מייסדי הישיבה תו״ת בחעלם.

צה. קד. רמז. רמט (מכתבו).

רוזנבוים, נטע

מחעלם. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בשנים תרצ״ב (קאווע), תרצ״ג-ד (ווארשא).

קנא (33). קנה (31). רמב.

רוזנבוים

שנט-סב.

רוזנבלום, אנשיל

ב״ר שמואל בצלאל, מיאנוב. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בלאדז בשנים תרצ״א-ב.

רכה (18). רכט (8).

רוזנבלום, יוסף שלום

מלובלין. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ד-ה (מכינה), תרצ״ה (קיץ, שיעורים).

קצג (1). קס (102).

רוזנבלום, נחום

ב״ר מנשה, מקינסק. נולד בשנת תער״ב. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.

קיג. קטו.

רוזנבלט, מענדל
משידלאווצע. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״א.
רכו (41).

רוזנבליט, יוסף מאיר
שעא (68).

רוזנברג, אברהם
למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיב.

רוזנברג, אברהם יעקב
מקאלושין. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצג (19). קצד (4).

רוזנברג, אברהם יצחק
מאסטראווצע. למד בתו״ת בלאדז. עבר את מאורעות המלחמה וניצל. אח״כ התיישב בארגנטינה.
רלב.

רוזנברג, אליעזר
שעב (80).

רוזנברג, יהודה
למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיב.

רוזנברג, יהושע
מריקא. נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ג.
קמח (21).

רוזנברג, יוסף
מקוזמיר. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ז-ח.
קצז (9).

רוזנברג, יעקב דוד
ב״ר אבא שמשון, מקאמענצוג אצל ווישקאוו. נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ט (שיעורים), תר״צ-צד (אולם).
קיב. קכח. קלה. קמח (22). קנב (14). קנו (44).

רוזנברג, ישראל דוד

מריקא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בשנים תרצ״ב (מכינה, ווארשא), תרצ״ג-ה (שיעורים), תרצ״ה (קיץ) – תרצ״ט (אולם, ווארשא-אטוואצק), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן), תש״ב-ו (שנגהאי). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ו הגיע לארה״ב. נפטר בשנת תשנ״ה.
קמז (18). קנא (18). קנה (20). קנח (75). קנט (21). קעב (35). רסח (8). רסט (19). עדר-רעז (תמונות). רפח (49). ש (28). שא (27). שז (תמונה). שטו (חתימה). שכט (25). של (תמונה). שלב.

רוזנברג, שמואל
מיעזארנע. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ה.
קס (129).

רוזנברג, שמחה
ב״ר אברהם נח, מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ג.
קצא (27).

רוזנברג, ש. (מליבוי)
מט (חתימה).

רוזנטל
קפה.

רוזנמוטר, מנחם מענדל
ב״ר חיים יצחק, מווילקא וואלא (טומשוב). נולד בשנת תרנ״ח. למד בתו״ת בליובאוויטש ובחרסון. ר״מ בתו״ת בחרסון (תרע״ח). חתנו של ה״ר דוב משה שמוטקין. בשנת תרצ״ג התיישב בלאדז. ר״מ ומנהל תו״ת בלאדז בשנים תרצ״ד-ט. כשהתחילה המלחמה הי׳ בלאדז, והי׳ בין הרשומים למשלוח עזרה.
סט. עב. קיט. קלב. רא. רלא. שעא (60). שעב (83).

רוזנמוטר, שלום
ב״ר מנחם מענדל, מלאדז. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בלאדז, ואח״כ באטוואצק (תרח״צ). כשהתחילה המלחמה השתדלו להביאו מפולין לווילנא, ולא הצליחו.
קעג (168). רסז.

רוזנמוטר
שני בני אחיו של הרמ״מ הנ״ל. למדו בתו״ת בלאדז.
רלב.

רוזנפלד, נטע

מופיע בתמונת התלמידים של שנת תרצ״ז.

רוזנפלד, שמואל
מחעלם. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצד (26).

רוזנקוביץ, זאב
כד.

רוטביין, יצחק
מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ג.
קצ (11).

רוטנברג, אביגדור
ב״ר לייבוש, מווארשא. נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ז-ח (שיעורים), תרפ״ט-צד (אולם). כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, והוא בין הרשומים למשלוח עזרה.
קיב. קכז. קלה. קמח (3). קנב (2). קנו (38). קסו. שעב (81).

רוטנברג, אברהם
ב״ר זעליג. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק (ע״פ ס׳ התמימים).

רוטנברג, י.
שעב (79).

רוטנברג, יהודה ארי' ישראל
מיאנאווע, פלך שעדליץ. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ג-ד.
צח.

רוטנשטיין, יצחק
נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווילנא בשנת תרצ"ו.
רכא.

רוטפלד, יהושע אשר
כד.

רוטרמן, אברהם יצחק
מסאבילאוו. נולד בשנת תרפ"ד. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח"צ.
קצז (3).

רוטרמן, חיים יהושע
מסאבילאוו. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ד.
קנה (13).

רוטשטיין, זאב וואלף
מביוזשעציץ. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק (ע"פ ס' התמימים).

רוטשטיין, ישראל ליב
מווארשא. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ב (מכינה), תרצ"ג (שיעורים).
קמז (19).

רוטשטיין, ליב
מווארשא. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ב-ג.
קמז (16).

רוטשטיין, מיכאל
משידלאווצע. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"א.
רכו (50).

רוטשטיין, מנחם מענדל
חבר הנהלת הישיבה תו"ת בווארשא-אטוואצק.
מב. נג. ע-עא (חתימה). פ. קיח-ט. קלב.

רוטשטיין, משה ליב (המזכיר)

כה. לג. לט. מב. סד. פג. פט. צא. קיט. קכו. קעז (תמונה). קעט (תמונה). קפה. רה. רסו-ז. רעג. עדר-רעו (תמונות). רעח-ט. רצ. רצד-ה. שג. שה. שח-ט. שיג. שנג. שנז-ט (סקירה. הצלתו. תמונה, עם זוגתו קיילא). שסח. שפו. שצח. תג. תט.

רוטשטיין, פייוול
מחעלם. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת באטוואצק בשנת תרח"צ.
קעג (158).

רוטשטיין, שלמה
מווארשא. נולד בשנת תרע"ו. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ב-ג.
קמז (25).

רוטשילד, אדמונד
נג-ד.

רויטבלט, גרשון
מווארשא. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ב-ג.
קצ (8).

רויטמן, נח
ב"ר מרדכי, ביאלעראווקי. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בלאדז בשנים תרצ"א-ב.
רכו (29). רכט (16).

רוך, ירחמיאל
שע.

רוך, ישכר
רפא. שפב (30).

רוך, מאיר
שפב (30 – ודוד וליב).

רוך, פסח
רפא. שפב (30).

רוכמן, משה
מווארשא. נולד בשנת תרע"ו. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ג (בחורף במכינה ובקיץ בשיעורים).
קנא (29).

רומנוב, קדיש
סא.

רומקובסקי, מרדכי חיים
רל-לא.

רוסוקובסקי, ח.
שעב (82).

רוזא, נתן מאיר
ב"ר בנימין, מווישעגראד-פלאצקער. נולד בשנת תרע"ג. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ט-צב (שיעורים), תרצ"ג-ד (אולם).
קכט. קלו (9). קנו (43).

רזומנא, נחמן
ב"ר יעקב יחיאל, מווארשא. נולד בשנת עת"ר. למד בתו"ת בשנת תרפ"ז.
קיא. קיד.

רזניק, משה אשר
מלטביא. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (14).

רזנקוביץ, וואלף
שפב (29).

רחמן, אליעזר

מט (חתימה).

רטפורד, העניך

ב״ר יצחק מאיר, מזשעליכאוו. נולד בשנת תרס״ט. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרפ״ד-ה.

צז.

ריבק, אלי׳ צבי

ב״ר אהרן יוסף, מאפאטשנא. נולד בשנת תרס״ו. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרפ״ב-ז. בתרפ״ה למד שו״ב בדונילביץ. כשהתחילה המלחמה הוא הי׳ בין הרשומים למשלוח עזרה.

צח. קיא. קטז. שעא (72).

ריבקין, יצחק

מפאסטוב. נולד בשנת תרד״ע. למד בתו״ת בווילנא בשנים תרפ״ז-צא.

רטו (8). ריז (12).

ריבקין, משה דובער (מחב״ס אשכבתא דרבי)

פה. צד. צט. קכד. שמ.

ריבקין, שמעון

שע.

ריגרמן, אלי׳ צבי

מזעליכוב. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בוואַרשא בשנת תרצ״ה (בחורף במכינה, ובקיץ בשיעורים).

קס (94). קצג (9).

ריזיק, ברוך

נא.

ריטש, נחום דובער

שנח.

רייזמן, העשל

ב״ר חיים, מסוכאדניעוו. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בוואַרשא-אטוואַצק בשנים תרצ״ב (מכינה), תרצ״ג-ד (שיעורים), תרצ״ד (קיץ) – תרצ״ו (אולם). בשנים תרצ״ז-ט הי׳ ר״מ ומנהל במכינות בוואַרשא. כשהתחילה המלחמה הי׳ בסוכאדניעוו, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה. עבר את מאורעות המלחמה וניצל, ואח״כ הגיע לארה״ק והתיישב בתל אביב. מחב״ס שיטות בהלכה ועוד. נפטר בשנת תשס״ט.

קמז (9). קנא (6). קנד. קנו (6). קנז (47). קנט (43). קסו. קצה (תמונה). קצו. קצח-ט (סקירה. תמונה). רצב (3). שלו-ח (וזוגתו שיינדל הלינה). שעב (76).

רייזמן, יחיאל

למד בתו״ת בוואַרשא בשנת תרפ״ז.

קיב.

רייזען, זלמן

שצט.

רייטשיק, מנחם שמואל דוד

ב״ר שמעון, ממלאווע. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בשנים תרצ״ו-ז (אטוואַצק, שיעורים), תרצ״ז (קיץ) – תרצ״ט (אולם), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן), תש״ב-ו (שנגהאי). בתקופת שנגהאי עסק בניהול הישיבה. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ו הגיע לארה״ב. אח״כ התמנה שד״ר המל״ח, ושליח לקאליפורניא, ובזה עסק כל ימיו. נפטר בשנת תשנ״ח.

כח. קעב (79). קפה. רסד. רסה (מכתבו). רסו (תמונה). רסז. רסח (27). רעג-ז (תמונות). רפח (52). ש (19). שא (18). שב. שז (תמונות). שיב (חתימה). שטו (חתימה). שיז. שכ. שכו. שכט (22). של (תמונה). שלב (תמונה). שלג (תמונה).

רייך, שלמה זלמן

מקראקא. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת באטוואַצק בשנים תרצ״ז-ח.

קעב (75).

רייכמן, יעקב דוד

ב״ר שמואל, מוואַליין. נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בלאדז בשנים תרצ״א-ב.

רכה (25). רכט (9).

רייכמן, משה

מוואַרשא. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בוואַרשא (מכינה) בשנת תרצ״ג.

קצ (21).

רייכמן, משה יהודה

ב״ר אליעזר צבי, מוואַרשא. נולד בשנת תרס״ד. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרפ״ב-ה. אז נסע לארה״ק והמשיך לימודו בתורת אמת בירושלים. אח״כ הי׳ משפיע בתורת אמת כל ימיו. נפטר בשנת תשל״א.

פז. צח. קעו.

ריימר, ראדאלף (מנכ״ל עליס איילנד)

שמג.

ריינזילבר, ברוך

ב״ר משה, מלוקאוו. נולד בשנת עת״ר. למד בתו״ת בוואַרשא בשנים תרפ״ד-ז.

צו. קה. קיד.

ריינין, אלכסנדר סענדר

נג. שנ.

רייפר, אברהם

מחעלם. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בשנים תרצ״ב (קאוועל), תרצ״ג-ד (וואַרשא).

קנא (3). קנה (4). רמב.

ריכשטוק, דוד

מוואַרשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בוואַרשא (מכינה) בשנים תרצ״ד-ה.

קצד (9). קצה (8).

רימלר, דובער

מסאקלוב. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווילנא

בשנת ת״ש.
רסט (35).

ריעה, אליקום
כה (חתימה).

ריף, זעליג
שע.

ריף, מאיר
שסט-ע.

ריקמן, אלתר
מווארשא. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ״ב-ג.
קצ (3).

רכטמן, גדלי׳
ב״ר צבי, מווארשא. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ב-ג (מכינה), תרצ״ד-ה (שיעורים), תרצ״ו-ח (אולם).
קנה (9). קנח (69). קס (64). קעב (7). קצ (7). קצא (14).

רסקובסקי, יצחק
למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיג.

רסקין, זלמן דובער
שעא (96). שעב (78). שפג (49).

רסקין, יהודה ליב
כ. סט. עא-ב. עז-ח (חתימה). פט. שעא (6). שעב (77). שעה. שפג (49). שפט (ובני ביתו).

רעטינגס, דוד
שפח (32).

רעטמן, יעקב אשר
מסאלעץ. נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח״צ.
קצז (13).

רעכעס, בן ציון
נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״ו.
רכא.

רפאל ב״ר שלמה (מווידז)
ז (סקירה).

רפופורט, אברהם
למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק (ע״פ סי׳ התמימים). אח״כ התיישב בתל אביב.

רפופורט, דובער
שע.

רפופורט, מיכאל
רצז.

רפופורט, פייבל (רב בדינאבורג)
מד.

רפופורט, שבתי
מווארשא. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ב-ג.
קמז (33). קנא (25).

רפופורט, שבתי (מפינטשוב)
שעג (152). שפג (50 – וזוגתו גיטל, ובניו ישראל ראובן, מאטל, ואסתר).

רפופורט, שלמה זלמן

ב״ר קלמן יונה, מווארשא. נולד בשנת תרס״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ג-ז. אח״כ התיישב בתל-אביב.
צו. קד.

רפלוביץ, שלמה זלמן

מופיע בתמונת התלמידים של שנת תרצ״ז.

שאהן, ישראל
למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ז.
קיב.

שאיעוויץ, יוסף
ב״ר צבי אשר, מקינצק. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בלאדז בשנים תרצ״א-ב.
רכה (7). רכט (3).

שאץ, פנחס
ב״ר שלום, מפאריסוב. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ג.
קצ (25). קצא (2).

שגלוב, שמואל
לה.

שדליצקי, ירחמיאל
ב״ר יצחק, מווישקאוו. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ז.
קו. קיג.

שוב, שלום
מווילנא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״א.
רטז (40).

שווארץ, יוסף
מאטוואצק. נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ.
קעג (142).

שווארץ, יוסף (ד״ר)
שנב.

שווארץ, ישעי׳
מבוזשידין. למד בתו״ת בלאדז.
רלב.

שווארצבארד, ד״ר
שה.

שוויי, מרדכי אליהו
שפד (62 – וזוגתו בוניא, ובניו הינדא, ברוך שלום, אייזיק, ואהרן יעקב).

שולביץ, צבי מרדכי
ב״ר יהודה ארי׳, מזשיראדאוו. נולד בשנת תרע״א. למד

בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ד-ה.

צו.

שולבנק, דובעריש

מווארשא. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ב (מכינה), תרצ״ב (קיץ) – תרצ״ד (שיעורים), תרצ״ד (קיץ) – תרח״צ (אולם). כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.

קמז (6). קנא (4). קנו (5). קנז (8). קנט (7). קעב (9). רצב (9). שעג (99).

שולהייפר, שלמה טובי׳

מגלובאקע. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בווילנא בשנים תרפ״ט-צ״א.

רטו (23). ריח (27).

שולזינגר, גרשון

למד בתו״ת בחמעלניק. ניצל ממאורעות המלחמה, והתיישב בנ.י.

רלד-ה.

שולמן, גרשון

ב״ר נחמן, מדיסנא. נולד בשנת תרע״ח. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״א.

רטז (29). ריח (22).

שולמן, הלל

ב״ר נחמן, מדינסא. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווילנא בשנים תרפ״ח-צא.

רטו (11).

שולמן, יעקב

לה.

שולמן, ליב ראובן

מנויקע. נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״א.

ריז (8).

שולקין, משה

לה.

שוסטער, מ. מ.

שע.

שטאק, אלי׳ חיים

ב״ר שרגא פייוויש, מווארשא. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בשנים תרפ״ו-ז.

קה. קיד.

שטאקהאמער, דוד

קעו-ח (ובנותיו פעשע, גיטל ומינדל).

שטארכון, יצחק צבי

ב״ר חיים שמעון, ממעכוב. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בווארשא בשנים תר״צ-צא. אח״כ התיישב באיטליה.

קלז (20).

שטארקמן, ישעי׳

מקאנין. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״א.

רכו (47).

שטארקשטיין, משה

רפט.

שטאשאווער, צבי הירש מאיר

ר״מ בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ז.

קא. קט. קכא. קכז.

שטולמן, דוד

ב״ר יצחק, מוואלאמין. נולד בשנת תער״ב. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ז.

קו. קיג.

שטולמן, יצחק

מביכאווע. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ״ה-ו (מכינה), תרצ״ו (קיץ) – תרח״צ (שיעורים). כשהתחילה המלחמה הי׳ בביכאווע, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה. השתדלו להביאו מפולין לווילנא, ולא הצליחו.

קעג (108). קצג (25). קצד (10). רעא. רצב (22). שעא (71). שעב (91).

שטולמן, משה פייוול

ב״ר יצחק, מוואלאמין. נולד בשנת תרס״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ז.

קג. קיא.

שטיימן, צבי יצחק

ב״ר משה העניך, מזאראמב. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ז.

קיג. קטז.

שטיין, אברהם שמואל

ב״ר אפרים בן ציון, מוויאזין. נולד בשנת תרע״ג. למד בתו״ת בשנים תרצ״א (בארנאוויץ), תרצ״ב-ח (ווארשא-אטוואצק), ת״ש (ווילנא), תש״א (יפן). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש״ב הגיע למונטריאל, שם יסדו תו״ת. נפטר בשנת תשנ״ו.

קמח (40). קמט (תמונה). קנב (20). קנו (20). קעב (78). קפג. רמב. רסח (1). רסט (1). עדר-רעז (תמונות). רפח (27). ש (8). שא (8). שז (תמונות). שט (תמונה).

שטיין, אהרן

מרעמבערטוב. נולד בשנת תרפ״ה. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח״צ.

קצז (1).

שטיין, אלי׳ דובער

נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״ו.

רכא.

שטיין, אליעזר יצחק

מלאדז. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרצ״ה.

קנט (5).

שטיין, ברוך
שז (תמונה). שיב.

שטיין, משה שמואל
למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.
קיב.

שטיין, פנחס
שע.

שטיין, רפאל (שד"ר)
כז. לג. קנ.

שטיין, שלמה

ב"ר בן ציון, מחעלם. נולד בשנת תרע"ו. למד בתו"ת בווארשא בשנים תר"צ-ב (שיעורים), תרצ"ג-ה (אולם). במשך תקופה הי' ר"מ בסניף בחעלם. כשהתחילה המלחמה הי' בחעלם, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קכט. קלו (8). קמח (43). קמט (תמונה). קנב (23). קנו (2). קנז (51). קנט (45). רמח (תמונה). רצב (4). שעא (48). שעג (95).

שטיין, שמואל
מקאלושין. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ד.
קנז (50).

שטיין, שמואל מרדכי
ממאראזעס. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ב (מכינה), תרצ"ב (קיץ) – תרצ"ג (שיעורים).
קמז (35). קנא (24). קנו (29).

שטיין (צנזור במוסקבה)
שצב.

שטיינבוים, פנחס
מאטוואצק. נולד בשנת תר"פ. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ד-ה.
קנח (114). קס (119).

שטיינגולד, אברהם יעקב
שע.

שטיינגר
שז (תמונה).

שטיינמאגן, ישראל
ב"ר חיים יהודה, מפאלעניץ (ווארשא). נולד בשנת תרע"ג. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ו-ט (שיעורים), תר"צ-צג (אולם).
קיב. קכח. קלה. קמח (18). קנב (10).

שטיינמן, אלעזר

משידלאווצי. נולד בשנת תרפ"א. כשהתחילה המלחמה השתדל לברוח מפולין לווילנא, ולא הצליח. אח"כ הי' בשידלאווצי, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קעב (4). רסז. רצב (26). שעג (113).

שטיינמן, ישראל
ב"ר חיים יהודה, מווארשא. נולד בשנת תער"ב. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ו-צ.

שטיינשניידר, אלחנן
רלא.

שטייער, יהודה ליב
ב"ר אברהם, מלאדז. נולד בשנת תרע"ו. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"ב.
רכט (6).

שטעלינג, יוסף
למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.
קיב.

שטראך, אברהם
רלג.

שטראך, שמואל יצחק
למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ז.
קיב.

שטרן, אלחנן
מווישקאוו. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרצ"ה.
קס (61).

שטרן, אלתר
ב"ר משה, מחעלם. נולד בשנת תרע"א. למד בתו"ת בווארשא בשנת תרפ"ו.
קו.

שטרן, יצחק אהרן דוד
מווארשא. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ג-ה (מכינה), תרצ"ה (קיץ, שיעורים).
קס (107). קצב (4). קצג (13).

שטרן, ליב
מווארשא. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ד-ה.
קצד (17).

שטרנפלד, דוד
מסאלעץ. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ב-ג.
קמז (7). קנא (5).

שטרנפלד, ישראל יעקב
מאטוואצק. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ב-ה (שיעורים), תרצ"ו-ח (אולם).
קמז (13). קנו (14). קעב (93).

שטרסברג, תנחום
ב"ר נפתלי, מלאדז. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"ב.
רכט (10).

שיינברג, ליב
ב"ר חנא, מווארשא. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תר"צ-צג (שיעורים), תרצ"ג (קיץ) – תרצ"ה (אולם).

קלז (18). קמז (14). קנב (32). קנו (15). קנז (58). קנט (49).

שיינברג, נחום ארי'
עיי"ע קגן, יוסף אברהם.

שיינברג, נטע
קסג.

שיינגרטן, פנחס
מוואַרשא. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת בוואַרשא (מכינה) בשנים תרצ"ב-ג.
קצ (28).

שיינין, ארי' ליב
מזעמבין. למד בתו"ת בליובאוויטש. בתרפ"א נשלח בתור משפיע לפלכי ווילנא מינסק. אח"כ נתקבל לרב בדאקשיץ (תרפ"ב-תש"א). בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב.
כח-ל (סקירה. מכתבו). לב. לח. מב. קסד. רי. ריב. עדר. רצה. שעח (20).

שילדקרויט, חיים
מזשעליכאוו. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בוואַרשא בשנים תרצ"ב-ג.
קמז (11). קנא (11).

שימחוביץ, אלטר

מפאטשעפ. נולד לערך בשנת תר"נ. למד בתו"ת בהראדישץ (תרס"ח), ליובאוויטש (תרס"ט-עא), תורת אמת בחברון (תער"ב), וליובאוויטש (תרע"ג-ז), והי' מהחוזרים. מנהל ומשפיע בתו"ת בשצעדרין (תרע"ז-ח), קרעמענטשוג (תרע"ט-פ), רוסטוב (תרפ"א), וואַרשא (תרפ"ב-ה), ותורת אמת בירושלים (תרפ"ו-תרצ"ו). נפטר בשנת תרצ"ו.
עב. פז-צ (סקירה. תמונה). צג-ד. קג. קכ-כג.

שימחוביץ, קלמן
מקינצק. נולד בשנת תרע"ו. למד בתו"ת בלאדז בשנת תרצ"א.
רכה (17).

שימחוביץ, רבקה
פז.

שימילביץ, מנחם מרדכי
מט (חתימה).

שימילביץ, פישל
מט (חתימה).

שימקין, מענדל
כה (חתימה).

שינדלהיים, מענדל
ב"ר יונה, מפשעווארסק. נולד בשנת עת"ר. למד בתו"ת בוואַרשא בשנת תרפ"ו.
קז.

שיפקא, אורי'
מוואַרשא. נולד בשנת תרפ"ה. למד בתו"ת בוואַרשא (מכינה) בשנת תרח"צ.
קצז (1).

שיפר, יעקב
פא (חתימה).

שיקמן, ברוך
מוואַרשא. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בוואַרשא (מכינה) בשנים תרצ"ב-ג.
קצ (7).

שירווינט, מ. ל.
שעה.

שירלאוויץ, אברהם
למד בתו"ת בוואַרשא בשנת תרפ"ז.
קיב.

שכטר, בן ציון
מחעלם. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת בוואַרשא בשנים תרצ"ו-ח. כשהתחילה המלחמה השתדל לברוח מפולין לווילנא, ולא הצליח. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.
קעג (101). רסז. רצב (30).

שכטר, חיים

מחעלם. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת באטוואצק בשנים תרצ"ז-ח.
קעג (138).

שכטר, יעקב
רצ.

שכטר, מיכאל; שיינדל
שפג (56).

שכן, שניאור זלמן (מ"ץ בירז)
יב.

שכנוביץ, חיים
מפאדבאראז. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווילנא בשנת תרצ"א.
רטז (35). ריח (32).

שלוסברג, נחמי'
שעג (135).

שלוסברג, שמואל
מט (חתימה).

שליווקין, מרדכי
מה.

שליזק, דוד
ב"ר יעקב יוסף, מלוקאוו. נולד בשנת תרס"ט. למד בתו"ת בוואַרשא בשנים תרפ"ו-ז.
קה. קיד.

שליטרמן, אברהם

מרעמבערטאוו. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת בוואַרשא (מכינה) בשנים תרצ"ז-ח.
קצז (2).

שלייף, יעקב ארי' ליב
ב"ר ישראל, מווארשא. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ב-ג.
קצ (13). קצא (9).

שלמה, הרה"ק מקארלין
מ-מא (האהל שלו).

שלמה זלמן ב"ר יעקב (מווילנא)
א-ב (חתימה וסקירה, ובניו הירש וחיים).

שם טוב, בנציון
נב.

שמואל, הרה"ק מאמדורא
א.

שמואל (שו"ב באבעל)
שע.

שמואלביץ, אהרן
ב"ר חיים צבי, מקינסק. נולד בשנת תרע"ט. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ"ג.
קצא (1).

שמואלביץ, חיים (ר"י מיר)
שה. שיב. שיד. שיז. שכו.

שמוטקין, אברהם
ב"ר דוב משה, מווארשא. נולד בשנת תרנ"ז.
סט. שעה. שפט.

שמוטקין, אברהם אליעזר
ב"ר מנחם מענדל, מווארשא. נולד בשנת תרד"ע. למד בתו"ת בשנים תרפ"ז-צב (שיעורים), תרצ"ג-ה (אולם). כשהתחילה המלחמה הי' בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב.
קיב. קלז (17). קמח (8). קנב (37). קנו (46). קנז (60). רצג (42). שעא (14). שעב (88). שעג (123). שפג (52 – ובניו מענדל, שמואל, וזלמן).

שמוטקין, אלטר
כשהתחילה המלחמה הי' בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
רצג (41).

שמוטקין, דוב משה

מדאקשיץ. מייסד תו"ת בווארשא בשנת תרפ"א. בשנת תרפ"ה התיישב בארה"ק. נפטר בשנת תרפ"ט.
סט (סקירה). פג (תמונה. חתימה). פד-ה. קא.

שמוטקין, יהודה

ב"ר שניאור זלמן, מווארשא. נולד בשנת עת"ר. למד בתו"ת בווארשא בין השנים תרפ"ג-ה. אח"כ עלה לארה"ק, והמשיך לימודיו בתורת אמת ירושלים. בקיץ תרצ"ה חזר לווארשא, ואחרי חתונתו בתשרי תרצ"ו חזר לארה"ק. אח"כ התיישב בתל-אביב. נפטר בשנת תשמ"ב.
ת.

שמוטקין, יוסף
ב"ר דוב משה. נולד בשנת תר"נ. גר בווארשא, ואח"כ התיישב בראשון לציון.
סט.

שמוטקין, יוסף שלמה

ב"ר שניאור זלמן, מווארשא. נולד בשנת תרע"ז. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ט-צא. כשהתחילה המלחמה הי' בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
קלז (21). רצג (40). שעג (122).

שמוטקין, מנחם מענדל
ב"ר דוב משה, מווארשא. נולד בשנת תרנ"ב.
סט. שפט.

שמוטקין, מנחם מענדל
ב"ר שניאור זלמן, מווארשא. נולד בשנת תרפ"ג. כשהתחילה המלחמה הי' בווארשא, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה.
רצג (49). שעא (13). שעב (94). שעג (130).

שמוטקין, שלום אהרן
מווארשא. נולד בשנת תרפ"ה. למד בתו"ת בווארשא (מכינה) בשנים תרצ"ז-ח.
קצז (26).

שמוטקין, שלום דובער
ב"ר שניאור זלמן, מווארשא. נולד בשנת תרפ"ב. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרצ"ה (מכינה), תרח"צ-ט (אולם), ת"ש (ח"ה אגרת א'רפח). בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה. כשהתלמידים נסעו מווילנא (דרך רוסיא ויפן), נשאר יחידי בווילנא.
קעג (163). קצד (29). קצה (28). רפח (41). רצט-ש (27). שפט.

שמוטקין, שמואל
ב"ר דוב משה, מווארשא. נולד בשנת תר"נ.
סט. עב. עז. קלב. רא. שעא (12). שעב (89). שעה. שפט.

שמוטקין, שניאור זלמן (מדאקשיץ)
סט.

שמוטקין, שניאור זלמן

ב"ר דוב משה, מדאקשיץ. נולד בשנת תרמ"ח. למד בתו"ת בליובאוויטש בשנים תר"ס-סה. הי' ממייסדי, ומשפיע, וחבר הנהלת הישיבה תו"ת בווארשא-אטוואצק. בעל בית דפוס "שניאור" בווארשא. כשהתחילה המלחמה הי' בין הרשומים למשלוח עזרה.
כט. סט-עב. עג (חתימה). עז-ח (חתימה). פ. פג-ה. צד. צט (מכתבו). קא. (תמונה). פח-ט. צג. קיח. קכג. קל. קלא-ב (חתימה). קמה. קפט. קצה. ר (חתימה). רא. רו. שמא-ג. שעא (11). שעב (86). שעד. שפט.

שמוטר, זאב
ב"ר מרדכי, מקופל. נולד בשנת תרפ"א. למד בתו"ת

בריגא (אחי תמימים – באזאר בערג). אח״כ התיישב בנ.י.

שמוקלר, אלתר יחיאל
ב״ר אליעזר, מסטאפניץ. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ט (שיעורים), תרפ״ט (קיץ) – תרצ״ג (אולם). בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב.
קו. קכז. קלה. קנב (3). שעח (27).

שמיד, אברהם נחום
מדאמבראווע. נולד בשנת תרע״ז. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״א.
רכו (36).

שמידט, אברהם אבא
שעא (99). שעח (35).

שמיטיאס, וו.
שעה.

שמיר, כתריאל
שסט-ע.

שמרלינג, אברהם גרשון
שע.

שמרלינג, לוי יצחק
שפג (57 – וזוגתו חי׳ שרה, ובניו ברוך בנדט, רייזא, בריינא).

שמרקוביץ, ש.
רעח.

שניאור, גרשון
כה (חתימה).

שניאור, יצחק מנחם
מבעלזיץ. נולד בשנת תרע״ה. למד בתו״ת בלאדז בשנת תרצ״א.
רכו (40).

שניאור זלמן (אדמו״ר הזקן)
א-י (תמונתו בע׳ ה).
ראה מפתח ענינים ערך מאסר וגאולה.

שניאור זלמן דובער (שו״ב דלהינוב)
לה.

שניאורסאהן, אברהם
מניעזין. חותן אדמו״ר מוהריי״צ.
קיח.

שניאורסאהן, דובער יצחק
בה״ר שניאור זלמן, מלאדז. מנהל תו״ת בלאדז.
רכד. רכז-לא. שמא. שעא (64). שעב (87). שפג (54).

שניאורסאהן, חי׳ מושקא (הרבנית)
מב. ס. פ. קכב-ג. רב. שמז-נג (ההצלה). שצט.

שניאורסאהן, יהודה ליב
בה״ר שניאור זלמן, מלאדז. נולד בשנת תרע״ו. למד בתו״ת בלאדז בשנים תרצ״א-ב. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב בתור תלמיד הישיבה.
רכה (8). רכט (4). רל. רצב (31).

שניאורסאהן, יהושע יעקב
רל-לא. שעב (84). שפג (53).

שניאורסאהן, יוסף יצחק (אדמו״ר מוהריי״צ)
לא נסמן לרוב המצאו. כו (כתי״ק). לח (תמונה). לט (כתי״ק). מא (כתי״ק). מג (תמונה). נו (חתימה). עד (כתי״ק). פה (כתי״ק). פח (כתי״ק). צג (כתי״ק). קטז (תמונה). קצה (תמונה). רלה (מכתבו). רמג (כתי״ק). שלז (מכתב). שמ-שמו (סקירת הצלתו). שנג (מכתבו). שעט (מכתבו). שצ (חתימה על חוזה). שצא (כתי״ק).
ראה מפתח ענינים ערך מאמרים. מאסר וגאולה. שיחות.

שניאורסאהן, לוי יצחק (אבי אדמו״ר זי״ע)
נה. ס. סה.

שניאורסאהן, מינה
סז.

שניאורסאהן, מנחם מענדל (אדמו״ר ה״צמח צדק״)
יד-טו (תמונה). מד. רפא.
ראה מפתח ענינים ערך מאמרים.

שניאורסאהן, מנחם מענדל (אדמו״ר זי״ע)
לט. מג. נא. עד-ז. פ-פא. צב. קכב-ג. קכה. קלט (התוועדות). קנ. קנב-ג. קסה. קסט. קעה-ו. קפד-ו. רב (תמונה). רג. רלז. שיח. שמ-מא. שדמ-ה. שמז-נג (ההצלה). שנט. שצו. שצט-ת. תג-ד. תט.

שניאורסאהן, מנחם מענדל (מרעפקא)
קכד.

שניאורסאהן, משה
שעג (133). שעה. שפט.

שניאורסאהן, נחום (מניעזין)
נא.

שניאורסאהן, נחמה דינה (אשת אדמו״ר מוהריי״צ)
פא. שמה. שצח.

שניאורסאהן, רבקה
שעב (85).

שניאורסאהן, שטערנא שרה (אשת אדמו״ר מוהרש״ב)
נא. סו (תמונה). פא. קנד-ה (מכתב). קפב. שמה.

שניאורסאהן, שלום דובער (אדמו״ר מוהרש״ב)
טז-יח (תמונה). כח. ל. מה-ו. מח. ע. פג. פה. פז. קכג. קנד. תד.
ראה מפתח ענינים ערך מאמרים.

שניאורסאהן, שמואל (אדמו״ר מוהר״ש)
טז. מה. סה.

שניאורסאהן, שניאור זלמן (מלאדז)
רכד. שעא (59).

שניאורסאהן, שניאור זלמן (מרעפקא)
קכד. קסט. שפג (58 – וזוגתו שרה, ובניו הדסה, ושלום בער).

שניידמן, יצחק
ב״ר יעקב, מפלעשצענץ. נולד בשנת תרס״א. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ג-ה. אז נסע לארה״ב.
צח.

שניידמן, שלום
מסמארגאן. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווילנא בשנת תרצ״א.
רטז (44).

שנק, קלאוס
שדמ.

שעניצר, יעקב
מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ד-ה.
קנח (99). קס (71).

שעסקין, בנימין; שרה
סז.

שער, שמחה בונם
מווארשא. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרצ״ד (מכינה) תרצ״ה (שיעורים).
קנח (116). קס (123). קצב (17).

שערמאן, מענדל
כה (חתימה).

שערקשנער, ראובן
מט (חתימה).

שפאבר, עקיבא מאיר
מלוקאוו. נולד בשנת תר״פ. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרצ״ה.
קצג (22).

שפאווער, חיים שמחה
כה (חתימה).

שפארבער, איסר
כה (חתימה).

שפיגלגלאס, נחום
שפח (42).

שפילר, משה
מפאצאנאוו. נולד בשנת תרפ״ב. למד בתו״ת באטוואצק בשנת תרח״צ.
קעג (155).

שפיץ, ישראל ליב
ב״ר שלום, מלובלין. נולד בשנת תרס״ט. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ה-צג. במשך איזה שנים היי ר״מ בסניף בווילנא. אח״כ התיישב בריגא. בשנת תש״א סודרה לו ויזה לארה״ב. אחרי המלחמה הגיע לארה״ב, ובמשך כמה שנים עמד בראש ישיבת אחי תמימים בנוארק.
צו. קמח (30). קנב (42). קסו. ריח-ט. שעח (18).

שפיץ, עזריאל יוסף
ב״ר שלום, מלובלין. נולד בשנת תרפ״א. למד בתו״ת בווארשא בשנת תרפ״ה.
צז.

שפירא, אברהם
מסוכדניאוו. נולד בשנת תרפ״ד. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח.
קעג (136).

שפירא, אלעזר
ב״ר נפתלי, מווארשא. נולד בשנת תער״ב. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ו-ז.
קה. קיד.

שפירא, אפרים
ב״ר אלי׳ יצחק, מווארשא. נולד בשנת תרע״א. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״ה-ז (שיעורים), תרפ״ז (קיץ) – תרצ״ג (אולם). כשהתחילה המלחמה הי׳ בין הרשומים למשלוח עזרה.
צו. קה. קיד. קכו. קלד. קמח (2). קסו. שעא (85).

שפירא, דוד
כה (חתימה).

שפירא, יעקב יצחק
ב״ר חיים דוד, מווארשא. נולד בשנת תרס״ה. למד בתו״ת בווארשא בשנים תרפ״א-ו. כשהתחילה המלחמה הי׳ בווארשא, והי׳ בין הרשומים למשלוח עזרה.
פד. צה. קג. שעא (19). שעב (92).

שפירא, יצחק אלימלך
שפח (36).

שפירא, יצחק יעקב
מוואלאמין. נולד בשנת תרפ״ג. למד בתו״ת בווארשא (מכינה) בשנת תרח״צ.
קצז (25).

שפירא, ישראל (אדמו״ר גראדזיסק)
שפח (6).

שפירא, מאיר
רבה של פיעטרקוב ולובלין. מייסד ישיבת חכמי לובלין, ודף היומי.
צא-ב.

שפירא, מרים
סו (תמונה).

שפירא, משה חיים
מבלענדאוו. נולד בשנת תרע״ט. למד בתו״ת באטוואצק בשנים תרצ״ז-ח.
קעב (62).

שפירא, צבי
שע.

שפירא, שרגא צבי
מט (חתימה).

שפירא, הרב מסיאטל
שלב (תמונה).

שפל, משה יהודה
למד בתו"ת בוואַרשא בשנת תרפ"ז.
קיב.

שפריירעגן, חיים
ריא.

שפריירעגן, יעקב
לה.

שצעצינר, שמחה בונם
מוואַרשא. נולד בשנת תרפ"ג. למד בתו"ת בוואַרשא (מכינה) בשנים תרצ"ז-ח.
קצז (24).

שקליאר, אלי' נחום
עט-פ.

שרייבמן, מרדכי
שעה.

שרמן, משה מענדל
נולד בשנת תרפ"ה. בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה.
רצא (17).

שרפשטיין, חנה
שמו.

ששון, דוד סלימאן
שצד.

ששון, משפחת
שיא.

תומרקין, דוד
שעג (138).

תומרקין, שלמה
ס.

תרשיש, חיים
שפב (31 – וזוגתו פיגא, ובניו אידא, ומענדל. וחתנו).

מפתח מקומות

כשנזכר האדם על שם מקומו, לא נכלל שם העיר במפתח שלפנינו.

אבעל
כ. לא-ב.

אוטיאן
כ. כב-ג.

אוסוויעט
סב.

אוסטריא
שנה.

אוסטרליא
שצד.

אוקראינה
לד.

אושמינא
כ. רסד. רסז.

אושפאל
כד.

אטוואצק
מג. נג. נט. עה. עט. פא. פב (סקירה). קכא-ב. קלט. קמא. קנג. קסא (העתקה לא.) רסא-ד (התלמידים שנשארו בא. בתחלת המלחמה). שמ (עזיבת אדמו"ר מוהריי"צ את א.). שדמ. ת-תג.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

אטונה
שנה.

איווישאק
רסב.

איטליא
שנד-ה. שס-סא. שצד.

איידקונען
תו.

איליא
כ.

אנגליא
כב. מו. נג. קנ. רסא.

אנושישוק
כ. כד.

אניקשט
כב.

אפריקה
שצד.

אפריקה הדרומית
כא. שג.

ארץ ישראל; ארה"ק
ב. כז. לו. נו-ז. קט. קכב-ג. קסה. רמג. רפה. שב-ג. שנד. ת.

ארצות הברית; אמריקה
כב. כה. לא. לו. מו. נו-ז. עז. קכה. קלא-ב. קנג. רכד. רנב. רסא. רסג. רעג. שג. שכה. שמו. שפז. ת. תו.
עי"ע ניו יורק. ראה מפתח מוסדות ערך אגודת חסידי חב"ד.

בארנאוויץ
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

בולדערע
נד.

ביאליסטוק
רסג-ד.

בירז
יא-ג (תמונת ביהכ"נ החסידים בע' יג). כ. כג.

בלגיא
קפה.

בני ברק
מט.

בראסלאוו (הליטאית)
רכג. רס.

ברגן (נורבגיא)
שנט-ס.

ברדיטשוב
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

ברזיל
כא.

בריסק
לט. רסב.

ברלין
נב. נד. נו. עג. עז. פ. קיז. שמג-ד. שצו.

גטבורג (שבדיא)
שמו. שנט.

גלובאקא
יט. כ. כה-ח. לז-ח. מב-ג (תמונה). עג. רי. רנט. רסד.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

גרוזיא
ל.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
גרמנוביץ
רי.
גרמניא; נאצים
כב. קפה. רסא ואילך – לא נסמנו לרוב המצאם.
דאנקרא
שמח.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
דאקשיץ
יט. כח-ל. לח. סט. עג. רט-י.
דווינסק; דינאבורג; דאוגבפילס
לא. מד-ה. נג. עד.
דונילביץ
כט. רי.
דיסנא
כט. לב. רט.
דלהינוב
יט. לב. לה. עג. רי.
דרוזקעניק
לט. מב. עט-פ. שנח.
דרויא
רמה. רפא.
דריבין
קל.
האדוצושקע
רסד.
האמליע
מד.
הארדישץ
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
הולנד
רפה.
הלסינקי; הלסינגפורס
תו.
המדורא
א. ח.
וואהלין
לד. לט. פא. קח. רמ.
וואלאמין
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
וואלקאמיר
לג.
וואַרשא
לד. מ. מב-ג. נג. נה. נט. סט-רסג – לא נסמנה לרוב המצאה.
עז-פב (הגירת אדמו"ר מוהריי"צ לווארשא, ומווארשא לאטוואצק). קסא (ההעתקה מווארשא לאטוואצק). שמ-שדמ (הצלת אדמו"ר מוהריי"צ מווארשא). שמז. שצח. ת. תג.
ראה מפתח מוסדות ערך אגודת חסידי חב"ד. תומכי תמימים.
וואשינגטון
לא.
ווידז
ז-ח. טו. כ.
וויזיון
כב-ד.
וויטבסק
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
ווילייקא
כ.
ווילנא
א-מג (לא נסמנה לרוב המצאה. מפת גליל ווילנא בע' יט).
נג-ד. עג-ה. עט. קט. רסא-רחצ.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
ווילקומיר
כ. כב. מד. רפב.
ווינה
מג. קצה. שצה.
וויסוקי ליטובסק
ח.
וויעלון
צב.
ווישי
שמז-ט.
וולאדיוואסטאק
רצד-ז. שנח.
זטומיר
כא.
זעזמיר
מד.
זעמבין
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
זעמגאלא
עד.
חברון
יא.
ראה מפתח מוסדות ערך תורת אמת.
חיפה
כז.
חמעלניק
שלה.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

חעלם
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
חרבין (סין)
שכב-ג.
חרסון
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
חרקוב
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
טאווריג
כג-ד.
טאמבאוו
נא-ב.
טוקיו
רפט. שב.
טורמונט
עד.
טיענסין (סין)
שכב.
טלז
כב-ג. רפג.
טראסקון
כג.
טריעסט
שנד.
יאנעווע
כג.
יאקאהאמא (יפן)
רצד-ה. שב.
יגוסלביא
שנה.
יוהנסבורג
שג.
יפו
לג.
יפן
קט. רפה-ט. רצד-דש. שכו. שנח.
ירושלים
ב. שצד.
ראה מפתח מוסדות ערך תורת אמת.
כותאיס
ל.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
לאדז
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
לאזניא
א-ד.
לאנדורוב
כז.
לאס אנג'לס
שלב.
לבוב; למברג
צה. רנט.
לודמיר
לט-מא. עה. עט. פא. רמ-מא (חותם קהלת חב"ד).
לולענץ
רסב.
לונדון
נר. קג.
לוקאטש
לט. מא. רלט-רמא.
לטביא
כב. מד-סח (לא נסמנה לרוב המצאה). שסא. שעד-ו. שפו.
ליבוי; ליבאווא
מז-ט (בית הכנסת. חותמת).
לידא
כ. רסד. רסז.
ליובאוויטש
יט.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
ליוועגהאף; ליוואני
סג-ד.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
ליטא
א-מג (לא נסמנה לרוב המצאה). עג (השייך לפולין). רט (כנ"ל). רסב-צא (לא נסמנה לרוב המצאה). שסא. שעד-ו. שפו.
לייקוואוד
שמו.
ליסבון
שנב. שעד. שפט. תו.
לענטשנא
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.
מאזייסק
ח.
מאזייק
כג.
מאציוב
כח.
מאריענבאד
מב. עה-ו. פ. קלח. שצו. שצח.
מונטריאל
שג. שו. שח-ט.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

מוסקבה
נב. סט (גירוש). ע (גירוש). רפח-ט. רצד-ו (נסיעת התלמידים הניצולים מווילנא דרך מ.). שסג. שצו.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

מילוואקי
שלח.

מינסק
טו. כח.

מיקולאש
שלו.

מרסיי
שמט-נא.

נאווא אלכסנדרובסק
כ.

נוארק
קעו. קפ.
ראה מפתח מוסדות ערך אחי תמימים.

נורבגיא
שנט-ס.

ניו יורק
צז. קט. קפח. רעא. שלב. שמו. שנט.
עי"ע ארצות הברית. ראה מפתח מוסדות ערך אחי תמימים. תומכי תמימים.

ניס
שמז-נב.

נעויל
טז. ל. סב.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

סאלאק
כ. כג.

סאן פרנציסקו
שח. שלא-ב. שנח-ט.

סוואדישץ
כ. לג.

סטופניץ
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

סידני
קכז.

סלונים
רסד.

סמילביץ
מד.

סקופישוק
כ. כב.

סרטוב
שפט.

עזערעניא
כג.

עליזאבעט נ.דז.
רנב.

פאדאברדזיע
לח (תחנת הרכבת).

פאטשאנוב
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

פאנדל
א. ח. יא. כ. כג.

פאסטוב (שבליטא)
ז. כה-ז. לז-ח. מב. רט-י. רסד.

פאראגוויי
שה.

פולטבה
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

פולין
יט. לד (מפה). סט ואילך – לא נסמנה לרוב המצאה.

פומפיאן
כ.

פונוביז'
יח. כ. כב. כד.

פונימונאק
כ. לא.

פורטוגל
שנב.

פורקערסדארף
מג. שצח.

פטרבורג; לנינגרד
נב (הקהלה). סב. קא. קט. קסט. שצ-צא. שצג.

פינלנד
שסא. שסג.

פליסא
יט. כט. עג.

פסקוב
נ.

פעטסאמא (פינלנד)
שסא. תו-ז.

פערכטעלסדארף
מג. קצו.

פראגא
רסד.

פריז
נו. פ. קעה. קפג-ה. רג. שלח. שמז-ח.

פרייל (לטביא)
רנב.

צרפת
כב. מג. נג. רסא. שצא. שצד.

קאבע (יפן)
רנט. רצד. רצז. שב-ו. שח. שיג.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

קאוועל
לט-מא.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

קאלושין
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

קאמיי
כ.

קאסטראמא
ס.

קובליץ
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

קובנה
כ-כד. לא. רעט. רפה-ו. שעד. שפז.

קופישוק
כג. לא.

קורסיקה (ההודית)
רפה-ו.

קורעניץ
טו. יט. כט. מח. עג. רט-י. רכג. רסב.

קייפטאון
שג.

קלאבוצק
צב.

קנדה
שה.

קעלם
כב. כד.

קראקא
כח. רנט.

קראקוב
צב.

קרולעווסקא הוטא
צט.

קריוויץ
רי.

קרייצבורג
רנב.

קריסלאווא
מד.

קרעמענטשוג
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

ראדום
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

ראדומסק
רסד.

ראדוסקוביץ
לב. מב.

ראמען
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

ראציאנז
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

ראקשיק
כג. ל-לא. לו-ז.

רוסטוב
מח. קסט. שצב.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

רוסיא
כא. מו. נ. נא-ז (עזרה ליהודי ר.). עג. עה (כנ"ל). קט. קיז. ריא. רסב ואילך – לא נסמנה לרוב המצאה.

רוסיא הלבנה
א. רט.

ריגא
ז. לד. לו. לט. מב-ג. מה-סח (לא נסמנה לרוב המצאה). עג. עה. עט. קיז. קכ. קכב. קכה-ו. קלא. קלד. קלח-ט. קמא. קנד. קפו-ח. קצה. ריא. רטז. רנב. רסא. ערב. רחצ. שמג-ה. שמז. שנה. שנז. שסו. שעד. שצד. שצח. תג-ה.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

רמתיים (הוד השומרון)
מט.

שארקעשצינא
יט. עג.

שבדיא
שכו. שלו. שדמ-ה. שנו.

שוואדיש
כב.

שוואנציאן
רסד. רסז.

שווייץ
שמח.

שטוקהולם
קפח. רסא. שמג. שמה-ז. שס. תה-ו.

שטייער (מחנה פליטים באוסטריא)
שלח.

שטעטין
תה-ו.

שיקגו
שח. שלב.

ראה מפתח מוסדות ערך אגודת חסידי חב״ד.

שירווינט

כ.

שנגהאי

רנט. רפה. דש-שח. שי (מפת העיר).

ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

שעדליץ

רנ. רסד.

שצעדרין

סב.

ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

תימן

שצד.

תל אביב

צט. קעה.

ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

לזכרון עולם

הרה"ח וכו' ר' **דובער משה** ע"ה **שמוטקין** מדאקשיץ
מייסד הישיבה תומכי תמימים בווארשא

בנו

הרה"ח התמים ר' **שניאור זלמן**, הי"ד, **שמוטקין** מדאקשיץ
ממייסדי הישיבה, משפיע וחבר ההנהלה

נכדיו
התמים ר' **יהודא** ע"ה, התמימים ר' **יוסף שלמה**,
שלום דובער ומנחם מענדל, הי"ד, **שמוטקין**
התמימים ר' **אברהם העניך**, **שלמה זלמן ושלום יצחק**, הי"ד, **קפילביץ**
תלמידי הישיבה בווארשא-אטוואצק

❁

לזכרון עולם

הרה"ח ר' **משה אלי'** ע"ה **גערליצקי**

מתלמידי ישיבת תומכי תמימים בלאדז ווארשא-אטוואצק
ר"מ ומנהל הסניף בלאדז

ב"ר אברהם יצחק, מקינצק. נולד בשנת תרע"ה. למד בתו"ת בשנים תרצ"א (לאדז), תרצ"ב-ג (ווארשא שיעורים), תרצ"ג (קיץ) - תרח"צ (אולם), תרח"צ-ט (ניהל את הסניף בלאדז), ת"ש (ווילנא), תש"א (יפן). בשנת תש"א סודרה לו ויזה לארה"ב בתור תלמיד הישיבה. בשנת תש"ב הגיע למונטריאל, שם יסדו תו"ת, ובה עסק כל ימיו.
נפטר בשנת תש"ע.

הונצח על ידי נכדו
התמים ר' **אוריאל צבי** שי' הלוי **לייבער**

לזכרון עולם

הרה"ח ר' **שניאור זלמן** ע"ה **גוראר'**

מתלמידי ישיבת תומכי תמימים בווארשא
ר"מ ומנהל המכינה בווארשא

ב"ר נתן, מרוסטוב. נולד בשנת תער"ב. למד בתו"ת בנעויל בשנים תרפ"ד-ה (חורף), ובווארשא בשנים תרפ"ה (קיץ, שיעורים), תרפ"ו-צא (אולם). בשלהי תרצ"א יסד את הסניף בקאווועל. בשנים תרצ"ג-ח ניהל את המכינה בווארשא. בראשית שנת ת"ש הגיע לנ.י. ונשא את בתו של האדמו"ר מקופיטשניץ. בשנים תש"א-ו ניהל את מחלקת הכתות בתו"ת בנ.י. בשנים הבאות הי' חבר הנהלת אגודת חב"ד, וחבר ועד רבני ליובאוויטש.
נפטר בר"ה תשס"ד.

❁

לזכרון עולם

הרה"ח ר' **יהושע העשיל** ע"ה **רייזמן**

מתלמידי ישיבת תומכי תמימים בווארשא
ר"מ ומנהל המכינה בווארשא

ב"ר חיים, מסוכאדניעוו. נולד בשנת תרע"ח. למד בתו"ת בווארשא-אטוואצק בשנים תרצ"ב (מכינה), תרצ"ג-ד (שיעורים), תרצ"ד (קיץ) - תרצ"ו (אולם). בשנים תרצ"ז-ט הי' ר"מ ומנהל במכינות בווארשא. כשהתחילה המלחמה הי' בסוכאדניעוו, ורשום בין התלמידים למשלוח עזרה. עבר את מאורעות המלחמה וניצל, ואח"כ הגיע לארה"ק והתיישב בתל אביב. מחב"ס שיטות בהלכה ועוד.
נפטר בשנת תשס"ט.

הונצח על ידי בנו
צבי שי' **רייזמן**, מחב"ס רץ כצבי

לזכרון עולם

הני תרי גיסי דדהבא

הרה"ח ר' **משה פנחס הכהן** ע"ה **כץ**

מתלמידי ישיבת תומכי תמימים בווארשא
מזכיר הישיבה בווארשא-אטוואצק

ב"ר אברהם מרדכי, מקינסק. נולד בשנת תרע"ג. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ה-תרצ"ב. בשנת תר"צ קיבל סמיכה מגדולי רבני ווארשא. בשנים תרצ"ג-ח עסק בניהול המכינה בווארשא ובמשרדי הישיבה. חתונתו בשנת תרח"צ, ובקיץ תרצ"ט נסע לארה"ב והתיישב בנוארק, ואח"כ בנ.י. שם עסק כל ימיו במשרד הישיבה תו"ת המרכזית, ובמשך שנים רבות הי' גבאי ביהכ"נ ליובאוויטש ב-770.
נפטר בשנת תשמ"ו.

הרה"ח ר' **מרדכי** ע"ה **מענטליק**

מתלמידי ישיבת תומכי תמימים בווארשא
ר"מ ומשגיח בישיבה בווארשא-אטוואצק

ב"ר פנחס, מווארשא. נולד בשנת תרע"ג. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ה-ז (שיעורים), תרפ"ז (קיץ) - תרצ"ד (אולם). בשנים תרצ"ה-ח הי' ר"מ במכינה בווארשא, והי' "חוזר" אצל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. חתונתו בשנת תרח"צ, ובשלהי תרצ"ט נסע לארה"ב, והתיישב בנוארק, ואח"כ בנ.י. שם הי' ר"מ ראשי בתו"ת כל ימיו. וכן ניהל את "קופת בחורים", "כינוס תורה", ובהתוועדויות הי' שר המשקים אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע. מחב"ס אמרי מרדכי.
נפטר בשנת תשמ"ח.

הונצח על ידי נכדו ונכד גיסו
התמים ר' **יוסף יצחק** שי' **הכהן כץ**

❁

לזכרון עולם

הרה"ח ר' **יוסף** ע"ה **גולדשטיין** שו"ב

מתלמידי ישיבת תומכי תמימים בווארשא
ר"מ ומנהל הסניף בחמעלניק

ב"ר צבי הירש, מווארשא. נולד בשנת תרס"ח. למד בתו"ת בווארשא בשנים תרפ"ב-צ. הוסמך לרבנות מגדולי רבני ווארשא. יסד וניהל את הסניף בחמעלניק, בשנים תר"צ - תש"א, והשתתף בניהול הישיבה בגיטו ראדום בשנת תש"ב. כשהתחילה המלחמה הי' בחמעלניק, והי' בין הרשומים למשלוח עזרה. עבר את מאורעות המלחמה וניצל, התיישב בסינסינטי בתור רב ושו"ב, ואח"כ התיישב בנ.י.
נפטר בשנת תשמ"ז.

הוצאת ספרים
קרני הוד תורת
ליובאוויטש